

MATI EREL'T, REET KASIK, HELLE METSLANG, HENNO RAJANDI,
KRISTIINA ROSS, HENN SAARI, KAJA TAEI, SILVI VARE

EG
K

EESTI
KEELE
GRAMMATIKA

I

MORFOLOOGIA
SÕNAMOODUSTUS

MATI EREL'T, REET KASIK, HELLE METSLANG,
HENNO RAJANDI, KRISTIINA ROSS, HENN SAARI,
KAJA TAE'L, SILVI VARE

EESTI KEELE GRAMMATIKA

I

MORFOLOOGIA SÕNAMOODUSTUS

TRÜKKI TOIMETANUD
MATI EREL'T PEATOIMETAJANA,
TIIU EREL'T, HENN SAARI JA ÜLLE VIKS

Eesti Teaduste Akadeemia Eesti Keele Instituut
Tallinn 1995

**Trükitud Avatud Eesti Fondi, Eesti Teadusfondi ja
Kultuuri- ja Haridusministeeriumi abiga.**

Toimetanud Väino Klaus
Tehniline teostus Mirjam Jürna, Margit Langemets, Terje Mäepalu
Kaane kujundanud Kalev Tomingas

© Eesti TA Eesti Keele Instituut 1995

ISBN 9985-9002-3-5
ISBN 9985-9002-2-7 1. kd.

Trükitud AS PAKETT trükikojas. T. 20.

I. Morfologia

EESSÕNA

Käesolev grammatika esitab tänapäeva eesti kirjakeele morfoloogia, sõnamoodustuse ja süntaksi süstemaatilise kirjelduse. Sellega püütakse kokku võtta ja täiendada seniseid teadmisi eesti keele grammatilise ehituse kohta, taotlemata seejuures pedagoogilisi, keelekorralduslikke vm rakenduslikke eesmärgi. Teiste sõnadega, käesolev teos on eelkõige keele praegust seisust fikseeriv deskriptiivne grammatika. Mõnikord on sellist tüüpi grammatikat nimetatud ka teaduslikuks või akadeemiliseks. Meie grammatika nendele nimetustele ei pretendeeri, sest nendest järelduks iga rakendusliku keeleõpetuse pidamine mitte-teaduslikuks.

Eesti grammatikakirjanduse kolme ja poole sajandi pikkuses ajaloos on rakenduslik ja deskriptiivne suund vaheldunud. Heinrich Stahli esimene eesti keele grammatika «Anführung zu der Esthnischen Sprach» (1637) ja kõik järgnevad XVII ja XVIII sajandi jooksul ilmunud eesti keele grammatikad olid mõeldud ennekõike sakslastest pastoritele eesti keele õppimiseks ja kirikukirjanduse tõlkimiseks. Seega olid nad rakendusliku suunitlusega. XIX sajandi baltisaksa keeleteadlaste tegevus, eeskätt selle tipptulemused Eduard Ahrensi «Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes» (1839, 2. tr koos süntaksiga 1853) ja F. J. Wiedemanni «Grammatik der Ehstnischen Sprache» (1875), olid seevastu eelkõige deskriptiivsed. Möödunud sajandi teisel poolel tõusis päevakorrale eesti keele õpetamine eestlastele ja ühtaegu eesti keele kujundamine kultuurkeeleks. Seega aktualiseerus taas rakenduslik suund, mille eestvedajateks olid seekord juba eesti soost keeleteadlased. Ajajärgu alguseks võiks pidada Karl August Hermannini esimese eestikeelse grammatika «Eesti keele grammatik» (1884) ilmumist, kõrgajaks aga käesoleva sajandi kahekümnendaid-kolmekümnendaid aastaid, kui ilmus mitmeid heatasemelisi kooligrammatikaid ja õigekeelsuskäsitlusi, sh Johannes Aaviku «Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika» (1936). Grammatikanähtuste sünkrooniline süvauurimine jäi tol perioodil kahjuks tagaplaanile.

1950ndatel aastatel hakati üha selgemini tundma senise kooligrammatika piiratust, vajadust põhjalikuma deskriptiivse uurimuse järele, millele edaspidi rakenduslikud tööd võiksid toetuda. Tartu ülikoolis võeti plaani hääliku- ja vormiõpetuse koostamine, Keele ja Kirjanduse Instituudi teha jäi süntaks. Paraku ei jõutud kummaski kohas tööga lõpule. Tartu ülikoolis ilmus aastail 1963–73 seitse rotaprintdivihikut hääliku- ja vormiõpetust, kuid morfoloogia põhiosadeni ei jõutudki. KKI

süntaksirühma töö oli tulemuslikum: 1974 ilmus «Eesti keele lauseõpetuse põhijooned I. Lihtlause». Lauseõpetuse II osa, mis pidi sisaldama liitlause süntaksi, jäi tegemata.

Ulatuslikuma grammatika jõudis koostada üksainus mees – Valter Tauli. Tema kaheosalise teose esimene osa «Eesti grammatika I» (Uppsala, 1972) sisaldab häälikuõpetuse, vormiõpetuse, sõnamoodustuse ning ortograafia ja on autori sõnade järgi normatiivne. Teine, mahukam osa «Eesti grammatika II» (Uppsala, 1980) käsitleb lauseõpetust ning on deskriptiivne. Kahtlemata on Tauli grammatika kõige põhjalikum seni ilmunud eesti keele grammatika, kuid ta ei suutnud siiski kaotada vajadust deskriptiivse süvagrammatika järele. Niisugune grammatika on nüüd valminud Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi grammatikasektoris aastail 1983–1990.

Grammatika koosneb kolmest põhiosast – morfoloogiast, sõnamoodustusest ja süntaksist – ning kirja käsitlevast lisast.

Morfoloogias vaadeldakse ühelt poolt sõnaliike ja morfoloogilisi kategooriaid, teiselt poolt morfoloogiliste vormide moodustamist. Põhjalik sõnaliikide ja grammatiliste kategooriate käsitus võinuks olla ka mujal – kas süntaksis või siis omaette grammatikaosana. See on teisejärguline, kokkuleppe asi ja autorid otsustasid siin lihtsalt järgida meie ja ka mitme muu keele grammatikate senist traditsiooni. Samadest kategooriatest on juttu ka süntaksis, kuid kui morfoloogias on kirjeldussuund vormilt funktsioonile, siis süntaksis on see funktsioonilt vormile, kusjuures ei piirduta kategooriate morfoloogiliste avaldumisvormide vaatlemisega, vaid käsitletakse muidki. Samade nähtuste vaatlemine eri aspektist on igas grammatikas tavaline nähtus ning autorid ei näe selles midagi vältimisväärset.

Vormimoodustuse aluseks on Ülle Viksi morfoloogiamudel. Sõnavormide moodustamist vaadeldakse esiteks üksiklülide kaupa (tüvemoodustus ja tüviallomorfi valik, tunnusmorfeemid ja tunnusallomorfi valik), seejärel kirjeldatakse lähemalt põhivormide sünteesi kui tervikprotsessi. Selleks et grammatikas oleks võimalik hõlmata kogu (ÕSis kajastuvat) muutuvate sõnade hulka, lähtutakse reeglite esitamisel aktiivse ja passiivse morfoloogia erisuse kontseptsioonist, mille on eesti keelekirjeldusse toonud Toomas Help. Iga vormimoodustuslülil kirjeldamisel esitatakse alguses reeglid, mis tänapäeva keeles aktiivselt toimivad ning mille mõjualuseid sõnu pole seetõttu vajadust loetleda. Seejärel kirjeldatakse neid vormimoodustuslikke suhteid, mis iseloomustavad ainult kitsalt piiritletavaid sõnarühmi, koos viitega vastavatele loendinumbritele vormimoodustusosa lõpus. Seejuures on reeglite aktiivse osa väljaselgitamisel püütud olla võimalikult range, s.t passiivse morfoloogia loenditesse on jäetud kõik sõnad, mille vormimoodustuse mis tahes aspekti on põhjust pidada leksikaliseerunuks. Kuna algselt pidi vormimoodustusosale eelnema põhjalik foneetika- ja fonoloogiakäsitus, mis sisaldanuks fonoloogilise transkriptsiooni üksikajaliku selgituse, on kogu vormimoodustust kirjeldatud selle eeldatavasti eelneva fonoloogilise arusaama pinnalt. Nii on ka peatüki näitestik

esitatud fonoloogilises transkriptsioonis, ehkki hädavajalikuks osutub fonoloogiline lähenemine vaid tüvemoodustusreeglite kirjeldamisel. Kuivõrd loodetud fonoloogiapeatükk ei valminud, on vormimoodustus-osa ette lisatud kasutatavat transkriptsiooni tutvustav lõik, mis ei ürita muidugi asendada eesti keele fonoloogia ülevaadet.

Sõnamoodustuse käsitus lähtub tõsiasi, et kuigi sõnamoodustusel on morfoloogiaga kokkupuutepunkte, ei saa teda morfoloogias lahustada, sest sõna kui leksikaalse üksuse moodustamine erineb sama sõna vormide moodustamisest nii oma mehhanismi kui ka sisulise palge poolest. Peatüki ülesehitusele on iseloomulik, et sõnaliitmist ja -tuletust ei ole käsitletud tervikuina teineteise järel, vaid iga sõnaliigi – verbi, substantiivi, adjektiivi ja adverbi – käsitluses on algul iseloomustatud liitumis- ja seejärel tuletusnähtusi. Seega antakse eraldi ülevaated iga liiki sõnade saamise kohta. Sellistes jaotistes on kirjeldatud ka juhtumeid, kus vastavat liiki sõna saamisel liitmine ja tuletus põimuvad. Vaatlus on nagu kogu grammatikaski sünkrooniline. Üksnes seal, kus üksiksõnade sünkroonne tõlgendus satub vastuollu nende tegeliku kujunemisega, on lisatud tekkeloolisi selgitusi.

Süntaks on mahukaim osa. Erinevalt senistest eesti keele süntaksitest, mis oma põhiolemuselt on sõna(ühendi)süntaksid, on käesoleva grammatika oma moodustajasüntaks. See tähendab, et mingit süntaktilist funktsiooni täitev üksus (lause element) pole üldjuhul sõnavorm, vaid moodustaja, milleks võib olla nii sõnavorm kui ka fraas või osalause. Kui sõnaühendisüntaks (vähemalt oma senisel kujul) on ühetasandiline, siis moodustajasüntaks on hierarhiline. Nagu enamikus tänapäeva süntaksites, on ka siin tähtsal kohal lauseliikme mõiste. Lauseliikmena käsitatakse aga moodustajate, mitte sõnavormide grammatilist klassi. Erinevalt senistest eesti keele süntaksitest ei ole süntaktiline kirjeldus siin ometi mitte lauseliikmekeskne, vaid lausetüübikeskne. Lauseliikme mõiste on vaid vahendeid struktuuritüüpide esitamisel.

Grammatika lisana avaldatud eesti kirja käsitus sisaldab peamiselt ülevaate õigekirjast: tähtõigekirjast, algustähe kasutamisest ja kirjavahemärkidest. Ainestikku on laiendatud mitmesuguse teabega kirja kui keele avalduskuju, kirjaviiside (sh sõnastike märksõnakirjaviiside), tähestatistika, gooti kirja jm kohta. Lisa ei ole mõeldud õigekirja õpetuseks. Tähtortograafia käsitluse peaülesanne on näidata grammatikas kasutatud fonoloogilise transkriptsiooni õigekirjalisi vasteid, samuti mõnesid erinevusi fonoloogia- ja õigekirjalähtese keelekäsitluse vahel. Algustähe käsitus on (osalt kriitiline) ülevaade nii suurtäheprobleemist üldse kui ka nüüdiseesti tegelikust tarvitusest. Kirjavahe-märkide käsitus võtab nende kohta süntaksipeatükis hajali paikneva teabe kokku. Lisa kajastab 1988/89. aastaks kujunenud olukorda.

Grammatika suuremate jaotiste lõpus on teemakohane kirjanduse loetelu. Raamatu lõpus on aineregister.

Grammatika autorid on Mati Erelt (süntaksi sissejuhatus, vaegisikulised laused, nominaalfraasi lõppvariant, v.a kvantorifraas, sekun-

daartarindid, liitlause; koos Helle Metslangiga: lauseliikmed), Reet Kasik (verbituletus), Helle Metslang (lause pragmaatilised tähendused, süntaktilised protsessid, kvantorifraasi lõppvariant; koos Mati Ereltiga: lauseliikmed), Henno Rajandi (eitus), Kristiina Ross (morfoloogia), Henn Saari (ortograafia), Kaja Tael (nominaalfraasi algvariant), Silvi Vare (sõnamoodustus, v.a verbituletus). Grammatika osad on toimetanud Mati Erelt (morfoloogilised kategooriad, süntaks), Tiiu Erelt (lisa), Henn Saari (sõnamoodustus), Ülle Viks (vormimoodustus). Kogu kollektiivi tööd juhtis peatoimetajana Mati Erelt.

Autorid ja toimetajad on tänulikud endisele KKI grammatikarühma juhatajale Henno Rajandile grammatikauurimistööde käimapaneku ja juhtimise eest, millela käesolev raamat poleks teoks saanud, samuti paljude kasulike märkuste eest grammatikatöö algperioodil.

Märkused grammatika kohta palume saata aadressil EE0100 Tallinn, Roosikrantsi 6, Eesti Keele Instituut.

I. Morfologia

SÕNALIIK

SÕNA

§ 1 SÕNA on keele traditsiooniline põhiüksus. Lingvistilise terminina tähistab 'sõna' keele süsteemi üksust. Sõna kui süsteemiüksus kuulub korraga kahele erinevale keelesüsteemi tasandile: leksika tasandile ja grammatika tasandile. Sellele vastavalt eristatakse LEKSIKAALSET SÕNA ja GRAMMATILIST SÕNA. Leksika üksusena on sõna mingi LEKSIKAALSE TÄHENDUSE (või tähenduste) kandja, võimaldades objektiivse maailma mõistelist peegeldamist keelesüsteemis. Kuid leksikaalse tähenduse kõrval võivad sõnakujud eesti keeles kanda muidki tähendusi. Näiteks sõnakuju *autod* väljendab lisaks leksikaalsele tähendusele ('mootorveok või -sõiduk veoste või inimeste transportimiseks maanteedel või tänavail') veel seda, et tegemist on rohkem kui ühe autoga; sõnakuju *arvutasin* väljendab lisaks sõna leksikaalsele tähendusele ('arvudega tehteid sooritama') veel seda, et arvutaja on identne kõnelejaga ja tegevus toimus mingil kindlal ajal enne kõnehetke. Tähendusi, mida keel väljendab mitteleksikaalsete vahenditega, nimetatakse GRAMMATILISTEKS TÄHENDUSTEKS.

Eesti keel kasutab grammatiliste tähenduste väljendamiseks morfoloogilisi ja süntaktilisi vahendeid. Morfoloogias väljendavad grammatilisi tähendusi spetsiifilised sõnakujud (vrd *auto* ja *autod*, *arvutama* ja *arvutasin*). Peamine kitsalt süntaktiline vahend grammatiliste tähenduste väljendamiseks on sõnajärg (vrd lauseid *Ema armastab isa* ja *Isa armastab ema*).

Sõna kui grammatilist üksust iseloomustab kõige üldisemalt see, missuguseid grammatilisi tähendusi ja funktsioone ta lauses kanda võib, s.t missuguseid morfoloogilisi sõnakujusid temast on võimalik moodustada ja kuidas seda sõna saab lauses kasutada (vt § 2).

Sõna eri kujusid, millel on ühine leksikaalne tähendus, kuid erinev grammatiline tähendus, nimetatakse SÕNAVORMIDEKS. Kuid grammatilise tähenduse kõrval võib morfoloogilistel sõnavormidel olla lauses muidki, asemantilisi funktsioone. Näiteks lauses

Selles pargis kasvasid mingid kummalised puud

väljendab sõnavorm *pargis* kohta, kus midagi toimub, ja sõnavorm *puud* seda, et puid on rohkem kui üks. Aga sama lause sõnavormid *selles* ja *mingid kummalised* ei väljenda otseselt mingit grammatilist tähendust, nende sõnade morfoloogilise vormi funktsiooniks on näidata, et sõna *selles* kuulub kokku sõnavormiga *pargis* ja sõnad *mingid kummalised* kuuluvad kokku sõnavormiga *puud*.

Alati pole sugugi selge, kas sõnavorm väljendab mingit grammatilist tähendust või täidab asemantilist grammatilist funktsiooni. Näiteks lausetes

Ta tuli sellest *olukorrast* puhtalt välja. Kõik sõltub konkreetsest *olukorrast*

võib esimesel juhul väita, et sõnavorm *olukorrast* kannab abstraktset separatiivset tähendust, teisel juhul on aga sõnavormile *olukorrast* raske mingit grammatilist tähendust omistada, pigem on siin tegemist asemantilise vormiga, mis keeleajalooliselt välja kujunenud rektsooni-nõuete tõttu laiendab sõna *sõltuma*.

Tavaliselt on sõnal keelesüsteemi leksikatasandil üks kindel (või mitu lähedast) tähendus(t) ja keelesüsteemi grammatikatasandil teatud hulk vorme, mis väljendavad alati teatud kindlaid grammatilisi tähendusi (või täidavad kindlaid asemantilisi funktsioone), või üksainus vorm, mis väljendab alati üht või mitut kindlat grammatilist tähendust (või täidab üht või mitut asemantilist funktsiooni). Mõnel sõnal võib leksikatasandil olla omavahel loogiliselt seotud, kuid siiski erinevaid tähendusi. Näiteks sõnal *hani* on tähendused 'lind' ja 'rumal inimene', kuid mõlema leksikaalse sõna vormistik on täpselt ühesugune ning mõlema leksikaalse sõna vormid kannavad ühesuguseid grammatilisi tähendusi. Niisugusel juhul on tegemist ühe LEKSIKAALGRAMMATILISE sõnaga, millele vastab keele leksika tasandil kaks üksust ja keele grammatikatasandil üks üksus. Kuid üht leksikaalgrammatilist sõna võib ka grammatikatasandil esindada kaks või enamgi üksust. Näiteks sõna *alla* leksikaalse tähendusega 'allapoole, madalamale' võib grammatilise üksusena esineda kord iseseisva lauseliikmena, vastates omaette küsimusele (a), kord ühendis teise sõnaga ligilähedaselt samas funktsioonis nagu käändetunnus (b), kord ühendis teise sõnaga, modifitseerides selle tähendust (c):

a) Keegi tuli ülevalt *alla*. (Kuhu?)

b) Kass puges *trepi alla*. (Kuhu?)

c) Arukuse poolest jääb ta oma kaaslastele kõvasti *alla*. (Mida teeb?)

Üksikjuhtudel võivad kaks grammatikatasandi üksust, mis esindavad üht ja sedasama leksikaalgrammatilist sõna, vormitasandil kokku langeda ainult ühes sõnavormis. Niisugusel korral väljendab üks ja seesama sõnakuju ühe grammatilise sõna vormina ühesuguseid tähendusi, teise grammatilise sõna vormina aga hoopis teistlaadi tähendusi. Näiteks sõna *nägema* vorm *näinud* võib lauses seostuda niisuguste grammatiliste tähendustega, nagu 'aeg', 'pööre', 'kõneliik' jne, nagu enamik sõna *nägema* vorme:

Ta on elus *näinud* nii mõndagi. Olin seda filmi varemgi *näinud*. Ta *olevat* teda täna hommikul *näinud*.

Kuid *näinud* võib teistsuguses kontekstis esineda ka iseseisva grammatilise üksusena, mis seostub niisuguste kategooriatega, nagu 'kääne' ja 'arv' analoogiliselt näiteks sõnadega *vana* ja *tark*, mis 'mineviku', 'pöörde' ja 'eituse' tähendust iialgi ei kanna:

Nendelt vanadelt meestelt, palju *näinutelt* ja tarkadelt, on nii mõndagi õppida.

Kõikides toodud lausetes on sõnavormi *näinud* leksikaalne tähendus sealjuures ühesugune.

Kui mingile foneemijärjendile vastab leksikatasandil kaks või enam leksikaalset tähendust, mis ei ole üksteisega loogiliselt seotud, siis on tegemist kahe erineva leksikaalgrammatilise sõnaga, sõltumata sellest, kas nende sõnade vormistikud ja võimalikud grammatilised tähendused on ühesugused või erinevad. Näiteks *tee* 'rada' ja *tee* 'jook' on kaks erinevat leksikaalgrammatilist sõna, ehkki nende vormid peaaegu täielikult kattuvad ja nad saavad väljendada täpselt ühesuguseid grammatilisi tähendusi. Kahe erineva leksikaalgrammatilise sõnaga on tegemist ka siis, kui mingile foneemijärjendile vastab leksikatasandil kaks omavahel loogiliselt seotud (kuid mitte kattuvat) tähendust ja kummagi leksikaaltähendusega kaasnevad erinevad kasutusvõimalused grammatikatasandil. Näiteks *sant* tähenduses 'vigane inimene' saab esineda lauses subjektina:

Kiriku ees tungles *sante* ja kerjuseid,

sant tähenduses 'vilets, täbar' aga atribuudi või predikatiivina:

Puhkus läks mul täiesti lörri, sest ilmad olid *sandid*.

Ühe leksikaalgrammatilise sõna konkreetset esinemisjuhtu tekstis, kus sõnal on ainult üks leksikaalne tähendus ja üks vorm, mis kannab kindlat grammatilist tähendust (tähendusi) või funktsiooni, nimetatakse SÕNEKS. Sõne on tekstiüksus ja vastandub sõnale kui süsteemiüksusele.

SÕNALIIGI MÕISTEST

§ 2 Et sõna kuulub üheaegselt nii keelesüsteemi leksika kui ka grammatika tasandile, on sõnu võimalik põhimõtteliselt liigitada kahest eri aspektist: 1) leksikaalsete tähenduste alusel, 2) grammatiliste tähenduste ja funktsioonide alusel. Grammatiliste omaduste alusel on keele sõnavara võimalik klassifitseerida omakorda kahest erinevast printsiibist lähtudes. Võttes aluseks ainult sõnade vormimoodustusliku külje, s.t selle, kas sõnal on erinevaid grammatilisi tähendusi väljendavaid vorme ja kui on, siis missuguseid, saame keele sõnavara jagada morfoloogilistesse sõnaklassidesse, nii et igat klassi iseloomustab seondumine (või seondumatus) kindlate morfoloogiliste kategooriatega. Näiteks sõnast *kõnelus* saab moodustada ainsust ja osastavat käänat väljendava vormi *kõnelust* või mitmust ja seestütlevat käänat väljendava vormi *kõnelustest*, sõnast *kõnelema* aga kaudset kõneviisi ja olevikku väljendava vormi *kõnelevat* või umbisikulist tegumoodi ja minevikku väljendava vormi *kõneldi*, kuid vastupidi, sõnast *kõnelus* umbisikulist tegumoodi ja minevikku väljendavat vormi või sõnast *kõnelema* mitmust ja seestütlevat käänat väljendavat vormi moodustada pole võimalik. Sõnast *eile* ei saa aga üldse morfoloogilisi vorme moodustada.

Võttes aluseks ainult sõnade funktsionaalsed erinevused, s.t selle, missugustes funktsioonides sõna lauses esineda võib, saame jagada keele sõnavara sõnaklassidesse, nii et igat klassi iseloomustab seondumine (või seondumatus) kindlate süntaktiliste kategooriatega. Niisuguse jaotuse korral iseloomustab sõna *kõnelus* näiteks a) objekti funktsioon või b) adverbiaali funktsioon, sõna *kõnelema* c) predikaadi funktsioon, sõna *eile* d) adverbiaali funktsioon. Sõna *kõnelus* predikaadi funktsiooniga siduda ei saa, samuti on võimatu siduda sõna *eile* objekti funktsiooniga, küll aga saavad sõna *kõnelema* mõningad vormid täita nii e) objekti kui ka f) adverbiaali funktsiooni. Nt

- a) Kuulsin nende *kõnelust* pealt.
- b) Nendest *kõnelustest* polnud kellelgi tulu.
- c) Ta *kõnelevat* huvitavalt.
- d) *Eile* kõneles ta eriti huvitavalt.
- e) Ta tahtis kangesti *kõnelda*.
- f) Ta ei pannud *kõneldes* tähele, et kuulajad hakkasid juba nihelema.

Nii morfoloogiliselt kui süntaktiliselt saab sõnu klassifitseerida nii, et tulemuseks on selgepiirilised sõnaklassid, kusjuures kumbki klassifikatsioon on pädev vastavalt keele morfoloogia või süntaksi kirjeldamisel. Ent kumbki klassifikatsioon ei kõlba nii morfoloogia kui ka süntaksi kirjeldamiseks. Sõnade leksikaalse tähenduse jätavad mõlemad liigitused täiesti arvestamata. Siiski on keele morfoloogia ja süntaksi ning laiemas plaanis kogu grammatika ja leksikoloogia vahel

olemas teatud üldised vastavused: kindlaid grammatilisi tähendusi väljendavaile sõnavormidele vastavad enamasti kindlad süntaktilised funktsioonid ja neile omakorda kindlad leksikaalsed tähendused. Need vastavused ei ole absoluutsed. Näiteks atribuudi funktsioonis esinev omadust märkiv sõna seondub tavaliselt käände ja arvu kategooriaga – *ilus (poiss) : ilusale (poisile) : ilusatest (poistest)* –, ent üksikud sõnad, mis esinevad samas funktsioonis ning märgivad samuti omadust, ei seonu morfoloogilise käände- ja arvukategooriaga: *isevärki (poiss) : isevärki (poisile) : isevärki (poistest)*. Sedalaadi erandid on sõnavara üldmassiga võrreldes siiski üsna perifeersed. Seetõttu on võimalik ülalmainitud üldistele vastavustele tuginedes jaotada sõnu kõiki käsitletud omadusi koos arvestades leksikaalgrammatilistesse klassidesse – SÕNALIHKIDESSE. Sõnade klassifitseerimine sõnaliigiti ei ole järjekindlalt pädev ei morfoloogia, süntaksi ega leksika kirjeldamisel, kuid üldjoontes sobib ta nende kõigi jaoks, olles universaalne lüli, mis aitab erinevaid tasandeid keelekirjelduses omavahel siduda.

Ühe sõnaliigi moodustavad seega sõnad, mida iseloomustavad järgmised ühistunnused.

1. Ühe sõnaliigi sõnad seonduvad ühesuguste morfoloogiliste kategooriatega, s.t neil on olemas samu grammatilisi tähendusi väljendavad sõnavormid.

2. Ühe sõnaliigi sõnad saavad esineda lauses ühesugustes süntaktilistes funktsioonides. Kõige üldisemate süntaktiliste kasutusvõimaluste seisukohalt jagunevad sõnad kahte suurde rühma: ISESEISVAD SÕNAD ja MITTEISESEISVAD ehk ABISÕNAD. Iseseisvad sõnad saavad lauses üksi täita lauseliikmete – predikaadi, subjekti, objekti, predikatiivi, adverbiaali või atribuudi – funktsiooni. Abisõnad niisuguseid funktsioone täita ei saa, nad väljendavad tähendusi, mida keel üldiselt väljendab morfoloogiliste vahenditega (lähedaselt morfoloogilistele tunnustele) või annavad mõnele iseseisvale sõnale või suuremale süntaktilisele üksusele mingi spetsiifilise leksikaalse tähendusvarjundi (lähedaselt tuletusliidetele).

3. Enamasti iseloomustab ühe sõnaliigi sõnu ühelaadne leksikaalne tähendus ning lause küsimustamise või umbmäärastamise korral ühesugune substitutsioon. Tähendusest johtuvalt jagunevad sõnad samuti kahte suurde rühma: TÄISTÄHENDUSLIKUD ehk AUTOSEMANLILISED sõnad ja MITTETÄISTÄHENDUSLIKUD ehk SÜNSEMANTILISED sõnad. Täistähenduslikud on sõnad, mis kannavad endas konkreetset leksikaalsemantilist sisu ega vaja selle väljendamiseks konteksti abi. Sünsementilised on suhteliselt abstraktse, «tühja» tähendusega sõnad, mis võivad kontekstis saada mingi konkreetse tähenduse (kui tegemist on iseseisvate sünsementiliste sõnadega) või muudavad mõne autosemantilise sõna või suurema süntaktilise üksuse tähendust või seovad omavahel sõnu või suuremaid süntaktilisi üksusi. Kõik abisõnad on sünsementilised.

Ühe sõnaliigi autosemantilised sõnad kuuluvad enamasti ka ühte ja samasse üldisemasse tähendusrühma, s.t neil on ühesugune ÜLDKATE-

GORIAALNE TÄHENDUS. Sõnaliigi põhilised tähendused on asjatähendus ja tunnusetähendus. Tunnusetähendus jaguneb asja tunnuse ja tunnuse tunnuse tähenduseks, esimene omakorda dünaamilise tunnuse (tegevuse või protsessi) ja staatilise tunnuse (omaduse) tähenduseks.

Näiteks sõnad *klaver* ja *karu* seonduvad mõlemad morfoloogilise käände- ja arvukategooriaga: *klaver* : *klaverit* : *klaveritel* jne, *karu* : *karu* : *karudel* jne. Mõlemad on iseseisvad sõnad ning võivad lauses täita ühesuguseid funktsioone, näiteks a) subjekti, b) objekti, c) adverbiaali funktsiooni:

- a) *Klaver* seisab nurgas. *Karu* kõnnib metsas.
- b) Mees mängis *klaverit*. Mees kartis *karu*.
- c) *Klaveritel* on erinevad tämbrid. *Karudel* on sageli halvad kombes.

Mõlemad on asjatähendusega sõnad. Küsimustamisel asendab mõlemad sõnu küsimus *kes?/mis?*, umbmäärastamisel pronoomen *keegi/miski*. Nt

Mis seisab nurgas? *Kes* kõnnib metsas? Mees mängis *midagi*. Mees kartis *kedagi*.

Niisiis võib väita, et *klaver* ja *karu* kuuluvad ühte sõnaliiki.

Kuna sõnaliik on erinevatest aspektidest lähtuvalt rühmitatud sõnaklasside koondmõiste, juhtub sageli, et konkreetne leksikaalgrammatiline sõna ei sobi ideaalselt ühegi sõnaliigi tunnustega: ta kas vastab ainult osale tunnustest, mis mingit sõnaliiki iseloomustavad, ja osa tunnuseid tal lihtsalt puudub, või esineb sõnal ka hoopis mõnda teist sõnaliiki iseloomustavaid tunnuseid. Näiteks sõna *inimkond* iseloomustavad üldiselt samasugused tunnused nagu sõnu *klaver* ja *karu*, aga ainsuse ja mitmuse opositsiooni tal normaalses kontekstis esineda ei saa. Seevastu sõna *lobiseja* iseloomustavad samad tunnused mis sõnu *klaver* ja *karu* ning lisaks võime esineda ühilduva atribuudina:

Sellest *lobisejast* tüdrukust olid kõik juba tüdinenud.

Viimane omadus lähendab sõna *lobiseja* sõnadele *ilus*, *kaval*, *kauge* jms, mis aga lauses subjekti ja objekti funktsioonis esineda ei saa.

Sõnaliigid ei olegi üksteisest järgalt eristuvad, obligatoorsete tunnuseloenditega iseloomustatavad klassid, vaid osaliselt kattuvad, hajusate piiridega rühmad. Igal rühmal on oma tšenter, kuhu kuuluvad vastava sõnaliigi kõige tüüpilisemad esindajad, millel on olemas kõik selle sõnaliigi tunnused. Igas sõnaliigis on aga ka perifeerseid allrühmi, millesse kuuluvatel sõnadel mõni selle sõnaliigi tunnustest täielikult puudub või mida mõni selle sõnaliigi tunnustest ainult osaliselt iseloomustab.

Kui niisugune perifeerne allrühm on küllalt suur ning puuduv tunnus küllalt oluline ja selgepiiriline, on mõttekas rääkida vaegtunnuselisest sõnarühmast. Näiteks nimetatakse vaegadjektiivideks sõnu, millel on üldiselt samad tunnused mis adjektiividel, aga puudub võime

muutuda käändes ja arvus. Kui aga näiteks mingi morfoloogiline kategooria iseloomustab mingit sõnarühma ainult osaliselt, saab rääkida vastavate sõnade vaegmuutelisusest. Vaegmuutelisus võib olla kas semantiline või morfoloogiline. SEMANTILINE VAEGMUUTELISUS on nähtus, mille korral sõnast ei kasutata mõne morfoloogilise kategooria kõiki liikmeid väljendavaid vorme sellepärast, et sõna leksikaalne tähendus ei sobi kokku nende liikmete grammatilise tähendusega. Näiteks sõna *koitma* seostub küll pöördekategooriaga, aga temast kasutatakse tavaliselt ainult ainsuse 3. pöörde vormi *koidab*, *koitis*. Pragmaatilistel kaalutlustel, näiteks personifikatsiooni korral, saab sellest sõnast kasutada siiski ka muid pööride: *koida*, *päev*! Seepärast on semantiline vaegmuutelisus oluline eelkõige sõnade leksikaalsemantiliste ja süntaktiliste omaduste kirjeldamisel. Vormimoodustuslikust küljest ei erine need sõnad tavalistest pöörd sõnadest. MORFOLOOGILINE VAEGMUUTELISUS on aga nähtus, mille korral sõnal mingi selle sõnaliigi ootuspärane vorm puudub, ehkki semantiliselt ei pruugi selleks takistusi olla. Kui semantiline kontekst nõuab puuduva vormi kasutamist, asendatakse see sama sõna mõne muu vormiga või kompenseeritakse muude väljendusvahenditega. Näiteks pronoomenil *kes* puudub mitmuse nominatiivivorm, ehkki teised mitmuslikud käändevormid on tal olemas (*kellede*, *kellesid* jne). Kui kontekst nõuab mitmuse nominatiivi kasutamist, asendatakse see vastava ainsuse vormiga: «Kas sa tead, *kes* sinna tulevad?» Sõnal *pidama* 'kohustatud olema; kavas ~ plaanis olema' puudub impersonaali vormistik. Kui kontekst nõuab verbifraasilt impersonaali vormi, siis on impersonaalis verbi *pidama* laiendav verb, verb *pidama* ise jääb aga personaali vormi: «Sinna *pidi mindama* jalgsi». Sageli on morfoloogiliselt vaegmuuteliste sõnade korral siiski juba nende tähenduslik seos vastava kategooria tähendusega mingis mõttes komplitseeritud. Näiteks pronoomeneid *üksteise*, *teineteise*, *ükski*, *kumbki*, millel puudub morfoloogiline mitmus, on juba nende tähendusest johtuvalt raske seostada arvu opositsiooniga. Morfoloogiline vaegmuutelisus puudutab kõige otsesemalt sõnade vormimoodustuslikke omadusi, ent riivamisi ka sõna süntaktilisi kasutusvõimalusi, kuivõrd puuduv vorm tuleb asendada muude väljendusvahenditega.

Vaegsete sõnade kõrval võib mõnes sõnaliigis olla ka selliseid perifeerseid allrühmi, millel esineb mõne teise sõnaliigi tunnuseid. Nii võib osa sõnu olla sedavõrd ambivalentsete tunnustega, et nende sõnaliigilist kuuluvust polegi võimalik üheselt kindlaks teha. Niisugusel juhul saab sõnaliigiti määrata ainult vastavate sõnade konkreetseid esinemisjuhte tekstis – sõnesid. Erinevate sõnaliigitunnustega sõnade statistilise esinemissageduse järgi on nende sõnade korral võimalik rääkida sõnaliigilisest primaarsusest. Näiteks sõna *lobiseja* statistiliselt sagedamad esinemisjuhud seovad selle sõna primaarselt sõnaliigiga, kuhu kuuluvad *klaver*, *karu* ja *inimkond*, mitte aga sõnaliigiga, kuhu kuuluvad *ilus*, *kaval* ja *kauge*.

EESTI KEELE SÕNALIIKIDE SÜSTEEM

§ 3 Eesti keeles on 12 sõnaliiki:

ISESEISVAD TÄIS- TÄHENDUSLIKUD	ISESEISVAD MITTETÄIS- TÄHENDUSLIKUD	MITTEISESEISVAD MITTETÄIS- TÄHENDUSLIKUD
A) MUUTUVAD	A) MUUTUVAD	MUUTUMATUD
1. verbid ehk tegusõnad		8. afiksaaladverbid ehk abimäärsõnad
2. substantiivid ehk nimisõnad	6. pronoomenid (ehk asesõnad)	9. adpositsioonid ehk kaassõnad
3. adjektiivid ehk omadussõnad		10. modaaladverbid ehk rõhumäärsõnad
4. numeraalid ehk arvsõnad		11. konjunktsioonid ehk sidesõnad
		12. interjektsioonid ehk hüüdsõnad
B) MUUTUMATUD	B) MUUTUMATUD	
5. adverbid ehk määrsõnad	7. proadverbid (ehk asesõnad)	

Substantiivid, adjektiivid ja numeraalid kui iseseisvad täistähenduslikud muutuvad sõnad, mida iseloomustab seondumine käände- ja arvukategooriaga, moodustavad NOOMENITE klassi. Noomenite mitte-täistähenduslikeks vasteteks on PRONOOMENID, mis loogiliselt ei peaks moodustama mitte omaette sõnaliiki, vaid peaks koosnema vastavate sõnaliikide allrühmadest. Oma üldise tähenduse tõttu ei ole aga kõik pronoomenid nii selgetesse sõnaliigilistesse allrühmadesse jaotatavad ja seetõttu käsitletakse neid traditsiooniliselt ühe sõnaliigina. Mitte-täistähenduslik paralleelliik – PROADVERBID – on olemas ka adverbidel, kuid verbidel see puudub. Kokku moodustavad pronoomenid ja proadverbid ASESONADE klassi.

Kõigi muutumatute sõnade (adverbide, proadverbide, kaassõnade, konjunktsioonide, afiksaaladverbide, modaaladverbide ja interjektsioonide) koondnimetusena kasutatakse siinse grammatika süntaksiosas ka terminit PARTIKLID.

VERB

§ 4 Verbid on tüüpjuhul pöördes, ajas, kõneviisis, tegumoes ja kõneliigis muutuvad sõnad, mis väljendavad dünaamilist tunnust ja esinevad lauses predikaadi funktsioonis. Nt

Kass *kräunub* ukse taga. Ma *ei hüpanud* kuigi kaugemale. *Lugege* kümneni. Kuski *lauldakse*.

Verbivorm võib olla kas LIHTVORM, nt *hüppasin*, *hüpanuksid*, või LIITVORM, nt *ei hüpanud*, *oleksid hüpanud*. Kumbki verbivorm võib lauses esineda kas a) lihtpredikaadina või b) liitpredikaadi osisena. Nt

- a) Sa *kirjutasid* kirja. Ta *oleks* heameelega ise selle kirja *kirjutanud*.
- b) Sa *kirjutasid* selle *maha*. Ta *oli* just *hakanud* kirja *kirjutama*.

Verbivormil puudub asesõnaline substituuat. Ta vastab lauses küsimusele *mida tegema?* (a). Sageli pole aga küsimustatav mitte verbivorm üksi, vaid kogu verbifraas, mille põhjaks verbivorm on (b). Osa verbe ei ole oma sisu tõttu normaalses kontekstis üldse küsimustatavad (c). Nt

- a) Ta *laulis* parajasti, kui... – *Mida* ta parajasti *tegi*, kui... ?
- b) Ta *tegeles kriitika* ja *kirjandusteadusega*. – *Mida* ta *tegi*?
- c) Ta *tundis* seda meest hästi.

Verbivorme, mille kaudu avalduvad verbi morfoloogilised kategooriad ja ainult need, nimetatakse FINIITSETEKS ehk PÖORDELISTEKS verbivormideks, nt *õppisin*, *õpitagu*, *õpitavat*, *oleme õppinud*. Verbivorme, milles avaldub osa verbi ja osa muude sõnaliikide morfoloogilisi kategooriaid ning mis on ka süntaktiliselt ambivalentssed, nimetatakse INFINIITSETEKS ehk SEKUNDAARSETEKS verbivormideks. Infiniitsed verbivormid on substantiivsete omadustega INFINITIIVID (*õppida*, *õppivat*) ja SUPINI vormid (*õppima*, *õppimas*, *õppimast*, *õppimaks*, *õppimata*, *õpitama*), adjektiivsete omadustega PARTITIIBID (*õppiv*, *õpitav*, *õppinud*, *õpitud*) ning adverbiaalsete omadustega GERUNDIIV (*õppides*).

Osa verbe on semantiliselt vaegmuutelised. On verbe, mis ei saa oma sisu tõttu esineda koos totaalsubjektiga ja millel puudub seetõttu normaaljuhul võime muutuda pöördes ja tegumoes. Nt

Täna *sajab* jälle.

Suurel hulgal verbidel saab nende leksikaalse tähenduse tõttu esineda pöördekategooriast normaaljuhul ainult 3. pööre. Neil puudub tavaliselt ka võime muutuda tegumoes. Nt

Maa *haljendab*. Vedelikud *auruvad*.

Morfoloogiliselt vaegmuuteline on verb *pidama* 'kohustatud olema', millel puudub impersonaali vormistik.

Vaegmuutelistel verbidena on käsitletavat ka üksnes eitusvormides esinevad sarjad *pole : polnud : poleks : polevat; ära : ärgem : ärge : ärgu* ja imperatiivis ning jussiivis esinev sari *säh : sähke : sähku*.

SUBSTANTIIV

- § 5 Substantiivid on tüüpjuhul käändes ja arvus muutuvad sõnad, mis nimetavad asju (esemeid, olendeid jne) ning võivad lauses esineda subjekti ja objekti funktsioonis. Nt

Mets mühab. Poisid loevad raamatuid.

Asja väljendavaina ja subjekti või objekti funktsiooni täitvaina vastavad substantiivid küsimustele *kes? mis? keda? mida? kelle? mille?* Kuid substantiivid võivad täita muidki süntaktilisi funktsioone: adverbiaali, predikatiivi, atribuudi funktsiooni, mis primaarselt on omased teistele sõnaliikidele. Neis funktsioonides saab substantiive küsimustada ja umbmäärastada ka teistele sõnaliikidele vastavate asesõnadega. Nt

Poiss läks *tuppa*. – *Kuhu* poiss läks? Poiss läks *sinna*. See vanamees on *joodik*. – *Kes/missugune* see vanamees on?

Osa substantiive on semantiliselt vaegmuutelised arvukategooria suhtes. AINSUSSÕNAD ehk *singulare tantum*-sõnad esinevad normaalsel juhul alati ainsuse vormis (a), MITMUSSÕNAD ehk *plurale tantum*-sõnad aga mitmuse vormis (b). Nt

a) Linnas möllas *katk*. *Ilu* ei panda patta.

b) Lapsel olid *rõuged*. Mees pühkis *vuntsid* puhtaks.

Osa sõnu, mis primaarselt käituvad küll substantiivina, võivad sõne tasandil paralleelselt esineda ka adjektiivina, s.t ühilduva atribuudi funktsioonis. Vrd

See suur *lobiseja* ei saa ühegi tööga toime. – See on üks *lobiseja* vanaeit.

ADJEKTIIV

- § 6 Adjektiivid on tüüpjuhul käändes, arvus ja võrdlusastmes muutuvad sõnad, mis väljendavad (asja) omadust ning võivad lauses esineda ühilduva atribuudina, nt *ilus tüdruk, ilusatele tüdrukutele, ilusama tüdruku, ilusamaid tüdrukuid*. Teatud liiki verbide laiendina võivad adjektiivid talitleda ka predikatiivina ja seisundimäärusena. Nt

Ilm oli *ilus*. Ilm läks *ilusaks*.

Asja omadust väljendavaina on adjektiivid tavaliselt küsimustatavad sõnaga *missugune?* ja umbmäärastatavad sõnaga *mingisugune*. Nt

Ta ostis *ruudulist* riiet. – *Missugust* riiet ta ostis? – Ta ostis *mingisugust* riiet.

Adjektiivid võivad olla vaegmuutelised võrdluskategooria ja/või käände- ja arvukategooria suhtes. Niisuguseid adjektiive nimetatakse VAEGADJEKTIIVIDEKS.

Osa adjektiive on semantiliselt vaegmuutelised võrdluskategooria suhtes ja esinevad normaaljuhul alati positiivi vormis, nt *kuusnurkne ehitis* – **kuusnurksem ehitis*; *imeilus vihmavari* – **imeilusam vihmavari*; *tibatilluke putukas* – **kõige tibatillukesem putukas*.

On adjektiive, millel puudub võime käänduda ja ühilduda oma põhisõnaks oleva substantiiviga või mis käänduvad ja ühilduvad ainult osal esinemisjuhtudest. Stilistiliselt neutraalses kontekstis puudub neil ka komparatsioon (ehkki see ei pruugi sisuliselt välistatud olla). Selliseid adjektiive nimetatakse käändumatuteks omadussõnadeks. Adjektiividega seob neid omaduse tähendus ning asjaolu, et nad esinevad lauses atribuudi funktsioonis ja vastavad küsimusele *missugune?*, nt *soome-ugri rahvad*, *prantsuse kirjandus*, *valgetverd piiga*, *väärt mees*, *nõrgavõitu teadmised*, *iselaadi juhtum*. Mõned niisugustest adjektiividest võivad hõlpsasti esineda ka predikatiivi funktsioonis, teiste predikatiivne kasutamine nõuab aga spetsiaalset konteksti. Vrd

Piiga oli *valgetverd*. – [?]Kirjandus on *prantsuse*.

Vaegomadussõnade hulka kuuluvad järgmised täiendina talitlevad sõnakujud.

1. Omastavapärased sõnakujud, millel vastavas tähenduses muud käändevormid puuduvad, nt *romaani (keeled)*, *afrikaani (keel)*, *katoliku (kirik)*, *kulla (sõber)*, *pagana (poiss)*.

2. Liitsõnalised sõnakujud, mille viimane osis on osastavapärane (*-karva*, *-laadi*, *-ohtu*, *-verd*, *-võitu*, *-värki*) ja millel (liitsõnalisena) vastavas tähenduses muud käändevormid puuduvad, nt *roostekarva (sein)*, *iselaadi (inimene)*, *lapseohtu (noormees)*, *täisverd (teoinimene)*, *noorevõitu (kirjanik)*, *isevärki (mõte)*.

3. Sõnakujud, mis ei seostu ka ühegi muutähendusliku sõna omastava ega osastavaga, nt *eri (asjad)*, *kunstkopp (töö)*, *auväärt (iga)*, *turd (mees)*.

4. Sõnakujud, mis võivad käituda ka muutuva nimi- või omadussõnana, nt *intelligent (inimestest)* – vrd *intelligentidest*; *sula (lumest)* – vrd *sulast*; *mäda (õunal)* – vrd *mädal õunal*; *priima (mõtet)* – *priimat mõtet*.

5. Osa adjektiividena käituvaid sõnavorme ühildub oma põhisõnaga üksnes kindlatel süntaktilistel tingimustel. Nt

Ta ammutab elujõudu *loetud* raamatutest. Ta ammutab elujõudu raamatutest, nii *loetutest* kui nendest, mis alles lugemisjärge ootavad.

Adjektiivide ja adverbide piirimail on rühm sõnu, mis võivad käituda nii täiendina kui ka määрусena, kusjuures täiendi positsioonis nad ei käändu, ent määрусuse positsioonis võib osa neist omada kohakäände-vorme, nt *paganama* (poiss), *valmis* (töö), *stardivalmis* (rakett), *akuraat* (töö), *täis* (peremees), *eht* (suli), *naeruväärt* (nõudmine), *ekstra* (sort), *päris* (fakiir), *isemoodi* (olek), *lokkis* (juuksed), *tipp-topp* (ülikond). Vrd

Seda *paganama* (täiend) poissi ei ole jälle kuskil. – Mul on *paganama* (määрус) kiired päevad. Valgus heitis *isemoodi* (täiend) helki. – Tema teeb kõike *isemoodi* (määрус). Tüdruku *lokkis* (täiend) juustes oli roosa lehv. – Juuksed püsisid *lokkis* (määрус). Juuksed läksid *lokki* (määрус).

NUMERAAL

§ 7 Numeraalid on käändes ja arvus muutuvad sõnad, mis väljendavad asjade kvantitatiivseid tunnuseid. Tähenduse ja grammatiliste omaduste põhjal liigitatakse numeraale KARDINAALIDEKS ehk PÕHIARV-SÕNADEKS ja ORDINAALIDEKS ehk JÄRGARVSÕNADEKS. Kardinaalid väljendavad asjade absoluutset arvu, vastates küsimusele *mitu? mitmendik?* Nt

Kolmele (mitmele?) inimesele saadeti kutsed.

Ordinaalid väljendavad asjade kohta arvjärjestuses, vastates küsimusele *mitmes?* Nt

Ta sai *kolmanda* (mitmenda?) koha.

Süntaktilistelt omadustelt on kardinaalid lähedased substantiividele, esinedes muu hulgas subjekti- ja objektifraasi põhjana. Nt

Viis meest (subjekt) läksid minema.

Ordinaalid seevastu käituvad adjektiivide taoliselt, talitledes muu hulgas ühilduva adjektiivatribuudina. Nt

Esimest preemiat välja ei antud.

Numeraalide omaette sõnaliigina käsitlemine tuleneb eelkõige mõningatest kardinaalide süntaktilistest erijoontest. Kõik kardinaalid, v.a *üks*, regeerivad ainsuse nominatiivi kujulisena oma laiendit, nõudes selle partitiivivormi, nt *kaks* meest, obliikvakäändelisena aga kongruerivad oma laiendit, nt *kahele* mehele. Seejuures tingib kardinaalist põhi laiendi olemasolu. Numeraalifraas ei märgi hulka kui sellist, vaid alati millegi hulka, ega saa seetõttu kontekstivabana koosneda ainult numeraalsest põhjast. Vrd

Mööda teed tuli *kolm* poissi. – *Mööda teed tuli *kolm*.

Samasugused süntaktilised omadused nagu kardinaalidel on ka mõningatel kvantumit märkivatel substantiividel, pronoomenitel ja adverbidel, mistõttu võib rääkida üldisemast KVANTORITE klassist (vrd § 595–602). Kardinaalid on aga ainus sõnaklass, mis tervikuna ja ainult täidab kvantori funktsioone. Ordinaale seob numeraalidega üksnes leksikaaltähendus ning nende paigutamine sellesse sõnaliiki põhineb esmajoones traditsioonil.

ADVERB

§ 8 Adverbid on tüüpjuhul muutumatud sõnad, mis esinevad lauses adverbiaali funktsioonis ja kannavad tunnuse tunnuse tähendust.

Adverbide konkreetne leksikaalne tähendus võib olla väga mitmesugune. Seetõttu saavad adverbid vastata lauses väga erinevatele küsimustele. Olulisemad adverbiliigid on järgmised.

1. **Lokaaladverbid** ehk **kohamäärsõnad** märgivad sündmust iseloomustavaid ruumilisi tunnuseid. Nagu eesti keele kohakäänded, väljendavad ka mitmed lokaaladverbid kolme olulise ruumilise suhte opositsiooni, vrd nt *teatrisse* : *teatris* : *teatrist* ja *üles* : *üleväl* : *ülevälv*. Latiivsed adverbid näitavad suunda või sihti ja vastavad küsimusele *kuhu?*, nt *ette*, *taha*, *taamale*, *keskele*, *pärale*, *vargile*, *edasi*, *välja*, *sisse*, *alla*, *üles*, *lähedale*, *ligidale*, *kaugele*, *eemale*, *lähemale*, *kaugemale*, *madalale*, *kõrgele*, *ettepoole*, *tahapoole*, *vahale*, *maha*, *ülespoole*, *pealepoole*, *allapoole*, *väljapoole*, *sissepoole*, *kukile*, *külla*, *võõrsile*, *koju*. Lokatiivsed adverbid näitavad asukohta ning vastavad küsimusele *kus?*, nt *ees*, *taga*, *taamal*, *keskel*, *päral*, *vargil*, *väljas*, *sees*, *all*, *üleväl*, *lähedal*, *ligidal*, *kaugel*, *eemal*, *lähemal*, *kaugemal*, *madalal*, *kõrgel*, *eespool*, *tagapool*, *vahel*, *maas*, *ülalpool*, *allpool*, *väljaspool*, *seespool*, *kukil*, *külas*, *võõrsil*. Separatiivsed adverbid näitavad lähtekohta või -suunda ja vastavad küsimusele *kust?*, nt *eest*, *tagant*, *taamalt*, *keskelt*, *vargilt*, *väljast*, *seest*, *alt*, *ülevälv*, *lähedälv*, *ligidälv*, *kaugelt*, *eemälv*, *lähemälv*, *kaugemälv*, *madalälv*, *kõrgelt*, *eestpoolt*, *tagantpoolt*, *vahelt*, *maast*, *ülälvpoolt*, *älvpoolt*, *väljastpoolt*, *seestpoolt*, *kukilt*, *külast*, *võõrsilt*, *kodunt*. Nt

Kes *väljas*, ei pääse kuidagi *sisse*, aga kes *sees*, see kipub jälle *välja*.
Astuge *tahapoole*! Tule *külast* varakult *koju*.

Kõik kohaadverbid siiski kolmeaspektiliselt orienteeritud pole. Mõni kohaadverb võib üksi kanda nii latiivset kui lokatiivset tähendust (*astus ligi*, *on ligi*; *läks tagasi*, *on tagasi*), mõnel puuduvad üht või kaht aspekti esindavad vasted (*jäi sinnapaika*, *on sealpaigas*, *tuli sealtpaigast*; *läks edasi*; *läks koju*, *tuli kodunt*). On ka distributiivse (nt *kohati*, *paiguti*) ja prolatiivse tähendusega (nt *maitsi*, *meritsi*) kohamäärsõnu. Nt

Kohati on kiilasjää. Seekord sõitsime Helsingisse *meritsi*.

Osa kohamäärsõnu läheneb viisimäärsõnadele, vastates pigem küsimusele *kuidas?* Nt

Tõmba see joon *otse*. Sõitsime *vastutuult*.

2. Temporaaladverbid ehk ajamäärsõnad märgivad sündmust iseloomustavaid ajalisi tunnuseid ja vastavad küsimustele *millal? kui kaua? mis ajaks? kui tihti?* jne, nt *eile, homme, viimati, suviti, hiljuti, ammu, vanasti, varem, mullu, tänavu, kaua, kauaks, sageli, harva, aruharva*. Nt

Täna ma ei tule. Me kohtusime *harva*. Pole sind *ammu* näinud. Ärge *kauaks* jääge!

3. Viisi- ja seisundimäärsõnad märgivad tunnuse viisilisi, seisundilisi või asendilisi tunnuseid ja vastavad tavaliselt küsimusele *kuidas?*, nt *hästi, halvasti, vapralt, kiiresti, salaja, valjusti, segamini, sosinal, üksinda, kõhuli, paljajalu, alasti, ammuli, kinni, lahti, ülestikku, kaelakuti*. Nt

Tüdruk joonistab *hästi*. Kõik läks *segamini*. Suu on *ammuli*. Raamatud on *virnas ülestikku*.

Seisundilisi ja asendilisi tunnuseid märgivad adverbid võivad olla diferentseeritud latiivsuse-lokatiivsuse suhtes käänetega analoogiliselt: osa neist väljendab ainult seisundisse või asendisse sattumist (*laskus kükakile, vajus norgu, juuksed läksid lokki, jäi purju, vrd laskus põrandale, jäi kurvaks*), osa ainult seisundis või asendis olemist (*on kükakil, norus, lokkis, purjus, vrd on põrandal, on kurb*). Enamik viisi- ja seisundiadverbe toimivad ühtaegu nii latiivsetena kui lokatiivsetena, vrd *võttis end paljajalu/alasti, tõusis püsti, heitis kõhuli/selili, vajus pikali ja oli paljajalu/alasti/püsti/kõhuli/selili/pikali*. On ka üksikuid separatiivset liiget sisaldavaid sarju, nt *haaki – haagis – haagist; lukku – lukkus – lukus – lukust; riide(sse) – riides – riidest*.

4. Kvantiteediadverbid märgivad hulka või määra, vastates küsimustele *kui palju? mitmekesi? kuivõrd?*, nt *natukene, parasjagu, palju, vähe, kolmekesi, hulgi, kahekaupa, üsna, võrdlemisi, üpris, küllaltki, väga, veel, märksa, jube, tohutult, otsatult*. Nt

Tal on kõike *parasjagu*. Nad käivad *kahekaupa*. Haige sõi *täna märksa rohkem* kui eile.

Lisaks neljale põhilisele adverbirühmale leidub üksikuid muidki tunnuseid märgivaid adverbe, nt *loomuldasa, üksiti, rühmiti*. Nt

Poiss on *loomuldasa* päris sõbralik.

Adverbide leksikaalne jaotus pole range. Nii võivad näiteks lokaaladverbid esineda ka kvantiteediadverbide tähenduses. Nt

See on *kaugelt* parem variant kui eelmine.

Osa adverbe seondub käändekategooria üksikute liikmetega. Enamasti on need lokaaladverbid, mis esinevad vastavalt kolmes sise- või väliskohakäändes, nt *kaugele* : *kaugel* : *kaugelt*; *eemale* : *eemal* : *eemalt*; *sisse* : *sees* : *seest*; *välja* : *väljas* : *väljast*. Seisundit märkivad adverbid esinevad sageli kahes kohakäändes: kas a) illatiivis ja inessiivis või b) allatiivis ja adessiivis. Nt

a) Silmad läksid *pungi*. Silmad on *pungis*. Juuksed tõmbusid *krässu*. Juuksed on *krässus*.

b) Nöör tõmbus *pingule*. Nöör oli *pingul*.

Osa määrsõnu seondub komparatsioonikategooriaga, nt *kiiresti* : *kiiremini* : *kõige kiiremini*; *lähedal* : *lähemal* : *kõige lähemal*.

Sõnaliigina ei eristu adverbid järgalt substantiividest ega adjektiividest. On mitmeid ülalmainitud kahes käändevormis esinevate seisundit väljendavate adverbidega analoogilisi vormipaare, millel on aga, erinevalt toodud näiteist, olemas ka nominatiivivorm ning sellest lähtuvalt ülejäänud substantiivi käänded. Nt

Juuksed läksid *lokki* / olid *lokkis*. – Eputab oma *lokkidega*. Silmad vajusid *auku* / on *aukus*. – Ronis *august* välja.

Adjektiivide sõnaliigiga seob adverbe tõsiasia, et on olemas rida sõnu, mis ei seonu küll ühegi morfoloogilise kategooriaga, kuid võivad adverbiaalse funktsiooni kõrval esineda ka atributiivses funktsioonis, s.t võivad sõne tasandil käituda nii a) adverbidenä kui b) käändumatu omadussõnadena. Nt

a) Ma *päris* ehmatasin teda nähes. Töö tehti *tipp-topp*. Tema teeb kõik asjad *isemoodi*. Mõtted valgusid vägisi *hajali*. Poisike võttis end suprema minnes *alasti*.

b) Ta on veel *päris* laps. See on *tipp-topp* tehing. Tema on üks *isemoodi* inimene. Tema *hajali* mõtted rändasid omi radu. *Alasti* poisike jooksis pakku.

Süntaktiliselt ambivalentesed on ka seisundit väljendavate kohakäänetes muutuvate adverbide inessiivi ja adessiivi vormid. Nt

Silmad on *pungis*. – Ta vahtis mind *pungis* silmadega.

Niisugused adverbi ja käändumatu omadussõna vahepealsed sõnad võivad kontekstist sõltuvalt vastata kord küsimusele *missugune?*, kord küsimusele *kuidas?*. Nt

Alasti (missugune?) poisike lõdises külma käes. Poisike jooksis *alasti* (kuidas?) suprema.

Verbi *olema* laiendina võivad kõnealused sõnad vastata mõlemale küsimusele, nii et isegi sõne tasandil pole võimalik nende sõnaliiki üheselt kindlaks teha. Nt

Poisike oli *alasti* (*kuidas?* *missugune?*).

Adverbi tähendus võib olla küllaltki abstraktne, leksikaalselt «tühi». Suhteliselt konkreetse sisuga on enamik viisiadverbe. Seevastu enamus koha- ja ajamäärsõnu on relatiivse sisuga, nii et nende täpne tähendus selgub üksnes konkreetsetes konsituatsioonides (nt *eile, homme, taha, edasi, alla*). Üsna abstraktsed on ka mõned kvantiteediadverbid. Seepärast puudub terav piir adverbide ja proadverbide vahel.

Sisuline abstraktsus seob adverbi (eriti lokaaladverbi) ka mitteiseisvate muutumatute sõnadega, nimelt afiksaaladverbidega ning adpositsioonidega. Paljud iseseisvate adverbidenä kasutatavad sõnad kuuluvadki primaarselt hoopis mitteiseisvate sõnade hulka, kusjuures ka seal võivad nad sõne tasandil esineda nii afiksaaladverbina kui ka adpositsioonina (ilma et nende primaarset kuuluvust konkreetsetesse mitteiseisvasse sõnaliiki oleks alati võimalik kindlaks teha). Niisugused sõnad on nt *alla, all, alt, asemele, eel, enne, ette, ees, eest, ilma, juurde, juures, juurest, järele, järel, järelt, kaasa, kaasas, kallale, kallal, kallalt, kannule, kannul, kannult, kaudu, keskele, keskel, keskelt, kimpu, kiuste, kohale, kohal, kohalt, koos, kuni, kõige, kõrvale, kõrval, kõrvalt, kätte, käes, käest, külge, küljes, küljest, ligi, ligidale, ligidal, ligidalt, lähedale, lähedal, lähedalt, läbi, mööda, otsa, otsas, otsast, peale, peal, pealt, pihta, piki, poole, pool, poolt, pähe, peast, pärast, saadik, saati, sekka, seas, seast, sisse, sees, seest, taha, taga, tagant, takka, tarvis, tükkis, vahele, vahel, vahelt, vastas, vastu, võidu, ühes, üle, ümber, ümbert*; samuti liitsõnad järelkomponendiga *-poole, -pool, -poolt* (*allapoole, allpool, altpoolt, tahapoole, tagapool, tagantpoolt* jne). Vrd

Ma ei pääsenud *sisse* (adverb). Poiss on omadega *sisse* kukkunud (afiksaaladverb). Poiss puuris leiva *sisse* augu (postpositsioon).

Üksikjuhtudel võib ka täiesti konkreetse tähendusega adverb sõne tasandil esineda kaassõna funktsioonis. Nt

Ta tegi seda meie *salaja*.

PRONOOMEN

- § 9 Pronoomenid on tüüpjuhul käändes ja arvus muutuvad sõnad, mis talitlevad lauses substantiivide, adjektiivide ja numeraalide taoliselt, kuid on täistähenduslike sõnadega võrreldes leksikaalselt sisuvaesed, abstraktse tähendusega. Pronoomenite tähendus võib konsituatsiooni kaudu konkretiseeruda (nt *mina – sina* 'kõneleja – kuulaja', *üksteise, teineteise, oma, enda* – viiteseos tegevussubjektile) või jäädagi konkretiseerimata (nt *keegi, mingi, mitu*). Süntaktiliselt saab mõningaid pronoomeneid käsitleda ühtaegu iseseisvate ja mitteiseisvate sõnadena, kuivõrd nad täidavad ka osalauseid siduvat funktsiooni (nt *mis, kes* kõrvallause). Oma tühja leksikaaltähenduse tõttu võivad konsituat-

siooni kaudu konkretiseeritavad pronoomenid astuda viitesuhetesse vastavate täistähenduslike sõnade või fraasidega.

Üldkategoriaalse tähenduse ning grammatiliste omaduste põhjal võib pronoomenite seas eristada a) PROSUBSTANTIIVE, b) PROADJEKTIIVE ning c) PRONUMERAAL (viimaseid on eesti keeles ainult viis: *mitu, mitmes, mitu-setu, mitmes-setmes, mitmendik*). Nt

- a) *Me külastame sind varsti. Nad rääkisid teineteisest mööda.*
- b) *Koeral oli niisugune ilme, nagu tahaks ta midagi öelda. Igal inimesel on oma mured.*
- c) *Tuppa astus mitu meest.*

Paljud pronoomenid on grammatiliselt diferentseerumata, s.t üks ja sama sõna saab esineda lauses kord prosubstantiivina, kord proadjektiivina, kusjuures sageli pole võimalik öelda, kumb funktsioonidest on primaarne. Vrd nt pronoomeni *see* kasutust a) prosubstantiivselt ja b) proadjektiivselt:

- a) *Olime sellega juba harjunud.*
- b) *Selle inimesega on raske suhelda.*

Mõned pronoomenid ei seendu käände- ja arvukategooriaga, nt *kogu (maailmast), mis (põhjusel), oma (emale)*.

Pronoomenite leksikaaltähendus on väga abstraktne. Prosubstantiivide tähendus on ligilähedane substantiivide kui sõnaliigi üldtähendusele, s.t neil on täpsemalt määratlemata asja tähendus. Proadjektiivide tähendus on ligilähedane adjektiivide kui sõnaliigi üldtähendusele, s.t neil on täpsemalt määratlemata tunnuse tähendus. Pronoomenitel, mis võivad esineda nii substantiivselt kui ka adjektiivselt, on veelgi laiem ja tühjem tähendus. Seejuures võib pronoomenite tähendusliku tühjuse määr olla väga erinev, vrd nt nii prosubstantiivselt kui ka proadjektiivselt kasutatavaid sõnu *see*, mille kontekstiväline tähendus on täiesti tühi, ja *mõlemad* ning *kumbki*, millel on ka kontekstiväliselt olemas kasutusvõimalusi piirav grammatilis-semantiline sisu.

Pronoomenid (*resp* fraasid, mille peasõnadeks nad on) viitavad lauses mingitele kontekstist või kõnesituatsioonist nähtuvatele, tekstis substantiivi-, adjektiivi- või kvantorifraasi abil tähistatavatele asjadele, tunnustele jne. Vastavalt sellele, missuguses kontekstis mingit pronoomenit kasutada saab, on võimalik eristada kaheksat olulisemat tähenduslikku rühma.

1. **Personaalconoomenid** ehk **isikulised asesõnad** esindavad lauses kõneleja või kuulaja isikut või kõnesituatsioonivälist isikut märkivat substantiivi. Eesti keele personaalconoomeniteks on prosubstantiivid *mina* (~ *ma*), *sina* (~ *sa*), *tema* (~ *ta*), *meie* (~ *me*), *teie* (~ *te*), *nemad* (~ *nad*). Personaalconoomenid on isiku väljendusvorme, kuid nende kasutusala on laiem kui morfoloogistel pöördetunnustel. Nimelt saavad personaalconoomenid märkida isikut ka väljaspool aluse positsiooni. Nt

Jüri kinkis *mulle* raamatu. Sooviksin *teiega* pisut juttu ajada.

2. Retsiprookpronoomenid ehk vastastikused asesõnad viitavad substantiividele, mis märgivad kahte või enamast vastastikku toimivat asja. Retsiprookpronoomenid on vaegmuutelised prosubstantiivid *üksteise* ja *teineteise*, millel puudub nominatiiv ja morfoloogiline mitmus. Prosubstantiiv *teineteise* märgib kahte (a), *üksteise* kahte või enamast objekti (b). Nt

a) Jüri ja Jaan avaldavad *teineteisele* halba mõju.

b) Jüri ja Jaan avaldavad *üksteisele* halba mõju. Kolm sõpra vaatasid *üksteisele* nõutult otsa.

3. Refleksiivpronoomenid ehk enesekohased asesõnad väljendavad seda, et tegevus on suunatud tegijale endale. Enesekohasteks asesõnadeks on vaegmuutelised prosubstantiivid *enese* ~ *enda*, *iseenese* ~ *iseenda*, *oma*. Nt

Poiss tagus *endale* rusikatega vastu rinda. Meil oli *iseendagagi* küllalt tegemist. Nüüd võttis ta *omale* veel koeragi pidada.

Refleksiivpronoomeneil puudub nominatiivivorm. Ehkki morfoloogiliselt on võimalik eristada (*ise*)*enese* ~ (*ise*)*enda* korral arvu opositsiooni, on niisuguste vormide tähenduslik erinevus neutraliseerunud: tavaliselt kasutatakse ainsusevormi ka mitmusliku tegija korral. Nt

Ärge tehke *endale* ~ *endile* illusioone.

Asesõna *oma* esineb refleksiivses tähenduses harva ning on alati ainsuslik. Nt

Nüüd võtsid teised *omale* veel koeragi pidada.

4. Possessiivpronoomenid ehk omastavad asesõnad asendavad täiendi positsioonis omajat väljendavat substantiivi, mis on samaviiteline lause tegevussubjektiga. Possessiivses tähenduses kasutatakse pronoomeneid *oma* (tavaliselt käändumatuna), *enese* ~ *enda*, *omaenese* ~ *omaenda*, *iseoma*, *iseenese* ~ *iseenda*. Possessiivses tähenduses on käändumatu proadjektiiv *oma* tavalisem kui prosubstantiivi genitiivivorm *enese* ~ *enda*. Nt

Ta ei julgenud *oma* eksimusest kellelegi rääkida. Võtke *oma* asjad ja lahkuge!

Possessiivne *enese* ~ *enda* esineb ainsuslikuna või mitmuslikuna, sõltuvalt lätevormi ainsuslikkusest-mitmuslikkusest. Nt

See on tema *enda* asi. See on nende *endi* asi.

Possessiivsuse rõhutamiseks kasutatakse prosubstantiivse genitiivatribuudina käibivaid *omaenese* ~ *omaenda*, *iseenese* ~ *iseenda*, mille vormistik võib viidata lätevormi arvule, kuid ei pruugi (a), ja proadjektiivi *oma* käänduvana (b). Nt

a) Seda sa küll *omaenese* tarkusest välja pole mõelnud. Olime *omaenda* ~ *omaendi* mõistmatuse tõttu täbarasse olukorda sattunud.

b) *Omad* vitsad peksavad. Kui *omast* tarkusest ei piisa, tuleb teiste käest nõu küsida.

5. Demonstratiivpronoomenid ehk näitavad asesõnad viitavad konsituatsioonist selguvale asjale või tunnusele. Sõnad *see* ja *too* viitavad kontekstist selguvale asjale, kusjuures *see* osutab ajas või ruumis lähedasemale, *too* kaugemale asjale. Idiolektiti võib *see* tähenduserinevus ka neutraliseerunud olla. Sõnad *sama*, *seesama*, *toosama* rõhutavad asja identsust referendiga, pronoomenid *teine* ja *muu* aga mitteidentsust. Sõnal *teine* on ka *teine* tähendus, ta viitab rõhuta positsioonis varem mainitud referendile («Kuhu *see* laps jääb, oleks *teisel* juba aeg tulla»). *See*, *too*, *sama*, *seesama*, *toosama*, *teine*, *muu* esinevad nii a) prosubstantiividenä kui b) proadjektiividenä. Nt

a) Jüri võttis laualt raamatu ja pistis *selle* taskusse. Kes *see* mees on? – *Tollega* pole ma varem kokku puutunud. Üks poisike vilistas akna all ja *teine* vastas toast *samaga*. Kardan, et täna juhtub *seesama* mis eilegi. Mis siis eile juhtus? – *Tollestsamast* me siin just kõnelemegi. Ära tule *teisele* kallale! Ta ei tahagi enam *muud* kui muusikat kuulata.

b) *Selle* raamatu kallal oli ta kaua vaeva näinud. *Tollest* õhtust saadik ei leidnud ta enam asu. Nad olid vahepeal *samale* järeldusele jõudnud mis meiegi. *Tollesama* eksimuse pärast oligi ta nii kaua piinelnud. Ma lähen *teise* arsti juurde. Ära õppimise ajal *muude* asjadega tegele.

Ülejäänud demonstratiivpronoomenid esinevad alati proadjektiividenä ja osutavad kontekstist selguvale tunnusele. Sellised on *niisugune*, *samasugune*, *niisamasugune*, *selline*, *seesugune*, *säärane*, *säherdune*, *taoline*, *selletaoline*. Nt

See paat on liiga väike, *niisuguse* paadiga sa küll kaugemale ei sõua. Täna sajab jälle paduvihma – *säärase* ilmaga ei aja hea peremees koeragi välja.

6. Interrogatiiv-relatiivpronoomenid ehk küsivad-siduvad asesõnad täidavad kahesugust funktsiooni: muudavad väitlause küsivaks, asendades küsimustatavat noomenit, ja esinevad kõrvallauses sidendina, viidates asjale või tunnusele, millest pealauses juttu on. Interrogatiiv-relatiivpronoomenid on *kes*, *mis*, *kumb*, *missugune*, *milline*, *mäherdune*, *mitu*, *mitmes*, *mitmendik*.

Pronoomen *kes* viitab elusolendit märkivale nimisõnale ja teda kasutatakse tavaliselt prosubstantiivselt. Nt

Kes *selle* raamatu on kirjutanud?

mis viitab tavaliselt elutut asja märkivale nimisõnale ja esineb nii a) prosubstantiivina kui ka b) muutumatu proadjektiivina. Nt

a) Film, *millest* sulle eile rääkis, tuleb varsti ekraanile. Raamatud ja käsikirjad, *mille(de)ta* ta elada poleks suutnud, pakkis mees hoolikalt kohvrisse.

b) *Mis* tööga sa praegu tegeled? Mina ei saa aru, *mis* inimesed teie küll olete.

Ka prosubstantiividenä ei seonu *kes* ja *mis* tavaliselt arvukategooriaga, s.t mitmuslikule substantiivile viitab tavaliselt ainsuslik pronoomenivorm.

Asesõna *kumb* viitab ühele kahest võimalikust asjast ning esineb proadjektiivina. Nt

Kumb öde sulle rohkem meeldib? Seal oli kaks vaba kohta ja mees ei osanud otsustada, *kumba* valida.

Interrogatiiv-relatiivsete pronoomenitena käituvad pronumeraalid *mitu* ja *mitmendik* esinevad lauses kvantorina. Nt

Mitu inimest sinna kokku tuli?

Ülejäanud küsiv-siduvad asesõnad esinevad alati proadjektiividenä. Nt

Missugune ilm täna on? Vaata ometi, *milline* naljakas loom!

7. Determinatiivpronoomenid ehk määratlevad asesõnad viitavad substantiivile, mida tahetakse eriti esile tõsta või mille tervikkusest soovitakse rõhutada. Determinatiivpronoomenid on *ise*, *oma*, *iga*, *igäüks*, *igamees*, *kõik*, *mõlemad*, *kumbki*, *emb-kumb*, *kogu*, *terve*.

ise esineb lähtevormiks oleva nimisõna juures proadjektiivse täiendina: tavaliselt järelasendis, sageli oma põhjast lahus, esiletõstetuna eesasendis. Nt

Meest *ennast* polnud ollagi. Teadlastel tuli *endil* abitööd ära teha. *Ise* tahab ta veel vanaema olla. Püüdsin temaga *ise* vestelda.

oma esineb determinatiivses tähenduses harva, peamiselt omastavas ja väliskohakäänetes. Nt

Sul *omalgi* palju tegemist.

Pronoomenitel *iga*, *igäüks* ja *igamees* on distributiivne determineeriv tähendus, s.t nad rõhutavad, et öeldu käib iga üksiku viitealuse asja kohta eraldi. *iga* esineb proadjektiivina, millel on üksnes ainsuse vormistik. Nt

Igas töös leidub alati üks suhkrutükk...

igäüks ja *igamees* käituvad prosubstantiividenä ja muutuvad ainult ainsuses. Nt

Igäüks on ise oma õnne sepp.

Pronoomenid *mõlema(d)* (ainsuse nominatiiv puudub), *kumbki*, *emb-kumb* viitavad kahele asjale, kusjuures *mõlemad* tõstab neid esile koos, *kumbki* kaht asja eraldi ja *emb-kumb* ühte kahest asjast. Arvus võib oma põhjaga ühilduda neist ainult *mõlemad*. *kumbki* ja *emb-kumb* on koos oma põhjaga alati ainsuses. Kõik kolm esinevad nii a) prosubstantiivina kui ka b) ühilduva proadjektiivina. Nt

a) Ta oli neid *mõlemaid* juba pikka aega oodanud. *Emb-kumb* meist eksib.

b) *Mõlemas* raamatus on huvitavaid löike, *emma-kumma* võid sa tõlkimiseks valida.

Pronoomenid *kõik*, *kogu* ja *terve* rõhutavad asja terviklikkust. *kõik* esineb nii a) prosubstantiivina kui b) proadjektiivina; mitmuse nimetav langeb kokku ainsuse nimetavaga. Nt

a) *Kõik* hakkasid juba närveerima.

b) *Kõik* kohalolijad muutusid ajapikku närviliseks.

kogu ja *terve* esinevad proadjektiividenä, kusjuures *kogu* ei ühildu oma põhjaks oleva nimisõnaga, *terve* aga ühildub. Nt

Kogu karjale sööta ei jätku. *Terves* maailmas ei leidu temasarnast võlla-rooga.

8. Indefiniitpronoomenid ehk umbmäärased asesõnad viitavad täpsemalt konkretiseerimata asjale või tunnusele. Indefiniitsed pronoomenid on *keegi*, *miski*, *mingi*, *mingisugune*, *miskisugune*, *ükski*, *mitu*, *mitmes*, *mitu-setu*, *mitmes-setmes*, *mõni*, *mõningane*, *paljud*, *üks*, *teine*.

Sõna *keegi* esineb alati ainsuslikuna ja käitub prosubstantiivina. Nt

Keegi on siin täna juba käinud.

Sõnad *miski*, *üks*, *teine* käituvad nii a) prosubstantiivina kui ka b) proadjektiivina, kusjuures *miski* on alati ainsuses. Nt

a) *Miski* ei klapi. Siin leidub nii *ühte* kui *teist*.

b) See pole *miski* korralik seletus. Probleemi lahendamisel tuleb arvestada nii *ühtesid* kui *teisi* asjaolusid.

Asesõnad *mingi*, *mingisugune*, *miskisugune*, *mõningane*, *mõninga(d)*, *paljud*, *ükski*, *mõni* käituvad alati proadjektiividenä. Nt

Peatuses polnud *ühtki* taksot. Toas on *mingi* imelik lõhn. Ta saabus *mõningase* hilinemisega.

Indefiniitsete pronoomenite hulka kuuluvad ka pronumeraalid *mitu*, *mitu-setu*, *mitmes*, *mitmes-setmes* (kusjuures *mitu* ja *mitmes* käituvad ka interrogatiiv-relatiivpronoomenitena – vt eespoolt). Nt

Tuppa tormas korräga *mitu-setu* meest. Vaatasin seda filmi juba *mitmendat* korda.

PROADVERB

§ 10 Proadverbid on tüüpjuhul muutumatud sõnad, mis esinevad lauses adverbialli funktsioonis ja viitavad kontekstist selguvale, tekstis täistähendusliku adverbiga tähistatavale tunnuse tunnusele, noomeni või suurema süntaktilise üksuse tunnusele või tekstist välja kõnesituatsiooni elemendi tunnusele. Nende tähendus võib jääda ka konkretiseerimata.

Nagu adverbide käsitlestest selgus, on piir täistähenduslike adverbide ja mittetäistähenduslike proadverbide vahel hajus. Tingimusteta võib proadverbideks lugeda kolme olulisema semantilise adverbirühma üldtähendusi märkivaid sõnu ning vastavaid küsisõnu. Need on a) temporaalsed proadverbid, nt *siis*, *millal*, *kunas*, b) lokaalsed proadverbid, nt *sinna*, *seal*, *sealt*, *siia*, *siin*, *siit*, *kuhu*, *kus*, *kust*, c) viisi ja seisundi proadverbid, nt *nii*, *nõnda*, *sedasi*, *sedaviisi*, *sedamoodi*, *kuidas*. Nt

a) *Millal* sa tuled? Olime *siis* kõik noored.

b) *Kust* sa tuled? *Siin* pole mitte kedagi.

c) *Kuidas* seda sõna hääldatakse? *Sedaviisi* te küll kuhugi ei jõua.

Proadverbidena võib käsitleda ka kvantiteeti märkivaid sõnu *sedavõrd*, *niivõrd*, konkreetsemaid kohatähendusi märkivaid sõnu *siiapoolse*, *siinpoolse*, *siitpoolse*, *siiasamasse*, *siinsamas*, *siitsamast* jne, samuti mõningaid sisult abstraktseid, adverbialina kasutatavaid sõnu, mille täistähenduslike adverbide seas vasted puuduvad ja mis viitavad alati mingile suuremale süntaktilisele üksusele. Niisugusteks proadverbideks on põhjust väljendavad kausaalproadverbid *sellepärast*, *seepärast*, *seetõttu*, *seeläbi*, *miks*, *mistõttu*, *millepärast*; otstarvet väljendavad finaalsoadverbid *selleks*, *misjaoks*, *mistarvis*, *milleks*; möödust väljendavad kontsessiivproadverbid *kusjuures*, *seevastu*, *sellegipoolest*. Lisaks proadverbidele, mille tähendus konsituatsioonis konkretiseerub, on ka proadverbe, mille tähendus jääbki abstraktseks, nt umbmäärased (*kunagi*, *millalgi*, *kusagil*, *kusagile*, *kusagilt*, *millepärast*, *miskipärast*), üldistavad (*kõikjal*, *kõikjale*, *kõikjalt*, *alati*, *igati*), välistavad (*mujale*, *mujal*, *mujalt*, *teisale*, *teisel*, *teisalt*, *teisiti*) proadverbid.

Küsidavad proadverbid (*millal*, *kuhu*, *kus*, *kust*, *kuidas*, *miks*, *misjaoks*, *mistarvis*, *milleks*) saavad esineda liitlauses sidendi funktsioonis analoogiliselt interrogatiiv-relatiivpronoomenitega. Nt

Tulen, *millal* ise tahan. Ta ei teadnud enam isegi, *milleks* ta siia oli tulnud.

Osalauseid siduvatena on mõningad proadverbid süntaktiliselt käsitletavad ka mitteiseseisvate sõnadena (nagu osa pronoomenidki). Nt

Ma ei tea, *kuhu* ma selle olen pannud,

kus *kuhu* on osalause seisukohalt määrus, kuid liitlause seisukohalt sidend.

AFIKSAALADVERB

§ 11 Afiksaaladverbid ehk abimäärsõnad on tüüpjuhul muutumatud sõnad, mis kuuluvad lauses verbi juurde, andes sellele mingi uue tähendusvarjundi või konkretiseerides verbi tähendust, nt *läbi (elama)*, *vastu (võtma)*, *kallale (kippuma)*, *tagasi (tõmbuma)*, *ära (sõitma)*, *ümber (aelema)*, *valmis (saama)*, *laiali (valguma)*, *läbi (paistma)*, *sisse (elama)*. Afiksaaladverbid on semantiliselt lähedased tuletussufiksitele: nad moodustavad verbiga seondudes uue semantilise terviku.

Nagu adverbidki, võivad afiksaaladverbid seonduda üksikute käändekategooria liikmetega, moodustades analoogilisi kohakäänetes muutuvaid sarju, nt *kokku (saama, langema)* : *koos (eksisteerima)* : *koost (lagunema)*; *kõrvale (jääma)* : *kõrval (seisma)* : *kõrvalt (vaatama)*.

Afiksaaladverbide käsitlemine omaette sõnaliigina on mõneti tinglik. Nimelt võivad peaaegu kõik afiksaaladverbina käituvad sõnad esineda ka iseseisva adverbina. Seejuures on afiksaaladverbi ja verbi ühend (nn ühendverb) semantiliste ja süntaktiliste joonte poolest täiesti analoogiline noomenist ja verbist koosneva ühendiga (nn väljendverbiga, nt *pahaks panema*, *pähe õppima*), ent viimaste nominaalosist eraldi sõnaliigina ei käsitleta. Afiksaaladverbide tunnistamist omaette sõnaliigiks tingib asjaolu, et enamik vastavaid sõnu toimib sagedamini afiksaaladverbina kui iseseisva adverbina. Neist paljude võime esineda iseseisva adverbina on koguni küsitav. Niisugused on näiteks perfektivsust väljendavad *ära*, *läbi*, *valmis*, *ilma*, kuid ka mõned teised sõnad, nagu *kallale*, *jälile*, *kaasa* jt, mis ei vasta kunagi iseseisvale küsimusele, vaid moodustavad alati verbiga lahutamatu terviku, nt *ära minema/kaebama/saatma* jne, *läbi lugema/elama/vaatama* jne, *valmis saama/tegema/olema* jne, *ilma jääma/jätma/olema* jne, *kallale kippuma/tungima* jne, *jälile jõudma/saama* jne, *kaasa võtma/tulema/mängima* jne.

Üldjuhul saab aga sõna liigitada afiksaaladverbiks ainult sõne tasandil. Et adverbid ja afiksaaladverbid erinevad üksnes oma iseseisvuse astmelt, ei ole sõnaliigiline kuuluvus ka sõne tasandil alati selge, nagu juba adverbide käsitlesest ilmnes. Olukorda komplitseerib veelgi asjaolu, et paljud kõnealused sõnad võivad paralleelselt esineda ka kaassõnana, s.t kuuluda hoopis substantiivi juurde. Vrd

Ta on kusagil seal *taga* (adverb). – Ta ajab meid *taga* (afiksaaladverb).
– Ta on meie *taga* (postpositsioon).

ADPOSITSIOON

§ 12 Adpositsioonid ehk kaassõnad on tüüpjuhul muutumatud sõnad, mis kuuluvad lauses substantiivi juurde, andes sellele ligilähedaselt samasuguseid tähendusi nagu käändetunnused, nt (*maja*) *taga*, (*linna*) *kohal*, (*laua*) *ümber*, (*saali*) *keskel*, *mööda* (*teed*), *pärast* (*sööki*), *enne*

(vihma). Kaassõnad võimaldavad aga edasi anda palju mitmekesise-
maid ja täpsemaid tähendusvarjundeid kui käändetunnused. Mitmed
kaassõnad on enam-vähem samatähenduslikud mõne käändetunnusega
ning ositi sellega paralleelselt kasutatavad. Vrd

Pane laua peale. ~ Pane lauale. Kukkus pudeli sisse. ~ Kukkus pudelisse.

Niisuguste paaride kasutuspiirkonnad ei ole aga võrdsed. Käände-
tunnuste tähendus on palju abstraktsem ja seetõttu ka kasutusala
laiem. Nii on näiteks paralleelselt võimalikud küll

Pani raamatu laua peale. ~ Pani raamatu lauale,

kuid paralleelvariant puudub juhtudel, nagu

Andis poisile vastu kõrvu. Asi tundus vanamehele kahtlane.

Nagu adverbid ja afiksaaladverbid, võivad ka kaassõnad seonduda
üksikute käändekategooria liikmetega, moodustades kolmeliikmelisi
kohakäänetes muutuvaid sarju, nt (*maja*) sisse : (*maja*) sees : (*maja*)
seest; (*laua*) alla : (*laua*) all : (*laua*) alt; (*ukse*) ette : (*ukse*) ees : (*ukse*)
eest; (*allapoole* (*pilvi*) : *allpool* (*pilvi*) : *altpoolt* (*pilvi*).

Kuivõrd kaassõnad on sünsemantilised, ilmneb nende tähendus
sageli ainult seoses konkreetse noomeniga konkreetsetes kontekstis.
Sealjuures võib üks ja seesama kaassõna eri kontekstides üsna
erinevaid tähendusi kanda. Vrd

*Sõitsime vastu tuult. – Me oleme sõja vastu. – Lõin pea kapinurga vastu
veriseks. – Ta on minu vastu väga lahke. Võileib kukkus laua alla. –
Kontserdi alguseni on jäänud pisut alla tunni. Pärast tööd läksid nad
teatrisse. – Tunni aja pärast on lõuna. – Ärge selle pärast muretsege.*

Seetõttu kerkivad kaassõnade tähenduslikul rühmitamisel umbkaudu
samad probleemid nagu käänete tähendusfunktsioonide kirjeldamisel.
Siiski on kaassõnade tähendus konkreetsem ja selgem kui käändevor-
midel.

Peamised tähendused, mida kaassõnad väljendavad, on koha, aja,
põhjuse, viisi-seisundi tähendus. Peale nende võivad kaassõnad väljen-
dada mitmeid muidki tähendusi.

1. **Lokaaladpositsioonid ehk kohakaassõnad.** Paljud kohasuh-
teid väljendavad kaassõnad jagunevad nagu kohakäänded ja osa
lokaaladverbe a) latiivseteks, b) lokatiivseteks ja c) separatiivseteks.
Nt

a) *Pall veeres laua alla. Auto sõitis maja ette. Mees kadus rahva sekka.
Ta tahtis minna teiste juurde. Kes tuleb ringi keskele? Udu tõusis metsa
kohale. Tool pandi diivani kõrvale. Vanamees kinnitas posti külge sildi.
Ärge minge karjäärade lähedale! Jätsime redeli toe najale seisma. Kass
ronis posti otsa. Katuse peale pandi tõrvapapp. Tule meie seltsi. Poiss jäi
aia äärde seisma.*

b) Pall on *laua all*. Auto seisab *maja ees*. Meest polnud *rahva seas* enam nähagi. Olime õhtul *naabrite juures*. *Ringi keskel* on punkt. Udu hõljus *metsa kohal*. *Diivani kõrval* oli vana tool. Nägime *posti küljes* silti. *Karjääride lähedal* on ohtlik liikuda. Redel seisis *toe najalgi* hädavaevu püsti. *Posti otsas* istus tuvi. *Katuse peal* hiilib kõuts. *Teiste seltsis* on huvitavam. *Aia ääres* kasvab umbrohi.

c) Võta pall *laua alt* üles. Kao mu *silme eest!* *Rahva seast* ilmus nähtavale tuttav punetav nägu. Tulime *naabrite juurest* hilja õhtul. Tule sealt *ringi keskelt* ära! *Jõe kohalt* kandus majanigi rõskust ja udu. Too see pink *diivani kõrvalt* siia! Võtsime sildi *posti küljest* ära. *Karjääride lähedalt* avaneb siia poole ilus vaade. Redel kukkus *toe najalt* maha. *Korstna otsast* kostis imelikke hääli. Kukkusin *katuse pealt* alla. Miks sa *teiste seltsist* ära tulid? Too *aia äärest* vana reha!

Mõningad kaassõnad väljendavad ka kolmeaspektiliselt orienteerimata kohasuhteid. Nt

Lennuk lendas madalalt *üle puude*.

Mitmed kaassõnad väljendavad prolatiivsust. Nt

Mööda teed sõitis auto. Liikusime *piki jõekallast*. Ta liikus ettevaatlikult *puude vahetsi*.

2. Temporaaladpositsioonid ehk ajakaassõnad. Nt

Päikese *tõusu eel* on ilm külm. Ta saabus mõne *päeva eest*. Tee see töö *nädala jooksul* ära. Ta pole *kolme aasta kestel* kordagi siin käinud. Istusime *ööd läbi* üleval. Seminar algab *kolme tunni pärast*. Tule *enne lõunat* instituudist läbi.

3. Kausaaladpositsioonid ehk põhjускаassõnad. Nt

Ta teeb kõik *teiste heaks*. Oma töö *jaoks* polnud tal millestki kahju. Jüri otsustas *naise kiuste* artikli valmis kirjutada. Teen sulle *sünnipäeva puhul* välja. *Mille põhjal* sa nii otsustad? Kas tasub selle tühise *asja pärast* südant vaevata? Kogusin *referaadi tarvis* materjali. Halva *ilma tõttu* jääb sõit ära. Tänu osavõtjate *heatahtlikkusele* üritus siiski õnnestus. Rõõmus-tasime tema *saabumise üle*.

4. Viisi- ja seisundikaassõnad. Nt

Tüdruk langes *teiste põlguse alla*. Kannatasin hirmsa *peavalu käes* ~ *küüsis*. See asi polnud neile *meelt mööda*. Koerad haukusid *üksteise võidu*. Poiss jooksis *särgi ja sokkide* väel õue.

5. Vahendit või abinõu väljendavad kaassõnad. Nt

Kelle abil sa selle töö lõpuks valmis said? Kaaslaste *jõu ja nõu najal* tuli ta omadega siiski toime. *Salakaebuste teel* õnnestus tal rivaal eemaldada. Jüri on omaenese *tarkuse varal* nii kaugele jõudnud.

6. Suhtumist või suhet väljendavad kaassõnad. Nt

Ta on oma *ea kohta* üsna arukas. *Minu meelest* on Jüri kõiges süüdi. *Tarkuse ja teravmeelsuse poolest* on ta teistest üle. Mari ilmutas nende *ideede suhtes* teatud umbusku. Palk käivat *töö järgi*.

7. Kvantiteeti (hulka, mõõtu, määra) väljendavad kaassõnad. Nt

Jüri on *aastate kaupa* kodust eemal viibinud. See teeb viis kopikat ka-sumit iga *kilogrammi kohta*. Ta on endale *virnade viisi* raamatuid kokku tassinud. Jüri on Marist arvestuses *viie punkti võrra* ees. Seal oli *üle viieteistkümne* inimese. Ta on meil veidi *alla aasta* töötanud.

8. (Ajalist või kvantitatiivset) ligikaudsust väljendavad kaassõnad. Nt

Tõnu lubas *kella kolme paiku* tulla. Astun teilt *lõuna aegu* läbi. Peeter on vist juba *kolmekümne ligi*. Öunu oli *viiekümne kilo ümber*. See arbuus kaalus *kolme kilo ringis*.

9. Kaasasolu väljendavad kaassõnad. Nt

Ekskursandid saabusid *giidi saatel* hotelli. On sul *meie seltsis* igav? Kas sa *vennaga koos* nõustuksid tulema? Jüri läks *teistega ühes*.

10. Ilmaolu väljendavad kaassõnad. Nt

Ilma tööta läheb ta kohe närviliseks.

11. Asendust väljendavad kaassõnad. Nt

Sa pead kellegi *enda asemel* saatma. Jüri on juba täie *mehe eest* väljas. Maali lehm olla *põdra pähe* maha lastud.

12. (Ajalist, ruumilist või kvantitatiivset) piiri väljendavad kaassõnad. Nt

Läksime *kuni suure teeni* koos. See nõupidamine kestab vist *kuni õhtuni*. Tema artiklite arv ulatuvat juba *kuni kaheajani*. Rohi oli *rinnust saadik*.

13. Eksklusiivsust väljendavad kaassõnad. Nt

Peale Jüri ei tea sellest otsusest veel keegi.

14. Tegijat väljendavad kaassõnad. Nt

Tuule poolt murtud puud jäidki metsa.

15. Valdajat väljendavad kaassõnad. Nt

Töö jäi *üliõpilase kätte*. *Kelle käes* on võti? Tulevik on *noorte päralt*.

16. Objekti väljendavad kaassõnad. Nt

Mees lõi kirvega *jala pihta*. Mis sa norid nende väikeste *vigade kallal*! *Maitse üle* ei vaielda.

Kaassõnad võivad asetseda noomeni järel või ees. Vastavalt sellele nimetatakse neid TAGASÕNADEKS ehk POSTPOSITSIIONIDEKS või EESSÕNADEKS ehk PREPOSITSIIONIDEKS. Postpositatsioon paikneb teda laiendava noomenifraasi järel (a), prepositatsioon – noomenifraasi ees (b). Nt

a) *maja juures, suure puu all; proua Tõru, meie uue töötaja kohta.*

b) *piki teed, vastu õhtut, piki tolmust teed, enne proua Tõru, meie uut töötajat.*

Valdav osa eesti kaassõnadest on postpositatsioonid, nt *all, alt, meelest, sisse, sees, seest, viisi, kaupa, võidu*. Postpositatsioonide tarvitamist peetakse üheks eesti keele soome-ugriliseks jooneks, võrreldes indo-euroopa keeltega, mis kasutavad ainult prepositasioone. Eesti keeles on prepositasioone vähe, nt *enne, keset, piki, ilma, kuni, eespool, väljapoole*. (Ilukirjanduskeeles, eriti luulekeeles, võivad küll tavaliselt postpositatsioonidena käituvad kaassõnad stiili- või rütmikaalutlustel asetseda noomeni ees, nt *vahel vaevade, kiuste kõikide*.) Üksikuid kaassõnu võib ka stilistiliselt neutraalses kontekstis tarvitada nii eeskui tagasõnana, nt *mööda teed ~ teed mööda, koos meiega ~ meiega koos*. Mõned sõnad on pre- ja postpositatsioonina väliselt küll homonüümsed, kuid tähenduselt siiski erinevad, vrd *laua alla* (koht) – *alla kilomeetri* (mööd), *eksimuse pärast* (põhjus) – *pärast tööd* (aeg).

Kaassõnad nõuavad noomenilt kindlat käändevormi. Enamik postpositasioone nõuab substantiivilt genitiivi, nt *katuse all, söögi asemel, teiste ette, meie heaks, looma kannul, kolme kaupa, laste kilda, naabri kiuste, maja ligidal, puu otsas, plangu taha, aia ääres*. Üksikud postpositatsioonid esinevad ka muude käänetega, nt *päev otsa, teed mööda, sügisest saadik, lastega seltsis, minuga koos*. Prepositatsioonid esinevad tavaliselt koos partitiivivormis substantiiviga, nt *enne koitu, keset teed, piki kallast, pealpool pilvi, kahele poole teed*. Üksikud prepositatsioonid nõuavad muidki käändeid, nt *tänu sõbrale, kuni lõunani, ilma pikema jututa*.

Osa kaassõnu võib esineda nii pre- kui postpositatsioonina kas ühes ja samas tähenduses, lähedastes tähendustes või täiesti erinevates tähendustes; seejuures võivad nad nõuda kas ühte ja sama käänet või erinevaid käändeid. Genitiivi nõuavad nii pre- kui postpositatsioonina alati *pealt, üle, ümber, ümbert*, nt *pealt kolme kilo – akna pealt; üle mägede – saatuse üle; ümber palava pudru – aurukatla ümber*. Partitiivi nõuab *mööda*, nt *teed mööda – mööda teed*. Komitatiivi nõuavad *koos, tükkis, ühes*, nt *isaga koos – koos isaga, varandusega tükkis – tükkis varandusega*. Sõnad *alla, ligi, pärast, vastu, läbi, peale* nõuavad substantiivilt vastavalt oma asendile ja/või tähendusele eri vorme. *pärast* ja *vastu* nõuavad postpositatsioonidena genitiivi ja prepositioonidena partitiivi, nt *kahe tunni pärast, selle küsimuse vastu*; aga *pärast lõunat, vastu puud*. Sama kehtib ka sõnade *alla* ja *ligi* kohta, ent lisaks sellele võib *alla* ka prepositioonina genitiivi nõuda ja *ligi* võib postpositioonina nõuda partitiivi, nt *alla liitri – alla vett – laua alla; maad ligi – telgi ligi – ligi maad. läbi* esineb nii pre- kui

postpositsioonina koos genitiiviga, kuid postpositsioonina võib ta (temporaalses tähenduses) nõuda ka nominatiivi, nt *läbi aiaaugu – oma rumaluse läbi – päev läbi*. *peale* esineb postpositsioonina (kohatähenduses) genitiiviga ja (ajatähenduses) elatiiviga ning prepositsioonina (eksklusiivses tähenduses) genitiiviga ja (ajatähenduses) partitiiviga, nt *laua peale – hommikust peale – peale selle raamatu – peale surma*.

Üksikud kaassõnad on morfoloogiliselt fakultatiivsed, s.t nad lihtsalt kordavad sedasama funktsiooni, mida täidab käändevorm, mida nad substantiivilt nõuavad, nt *koos isaga ~ isaga, ilma emata ~ emata, ühes lastega ~ lastega, varandusega tükkis ~ varandusega, kuni hommikuni ~ hommikuni*.

Kaassõnadena käituvad sõnad võivad ühelt poolt sõne tasandil paralleelselt esineda ka adverbidenä (nii iseseisvate kui afiksaaladverbidenä). Adverbidenä ei esine *abil, aega, aegu, ajal, ajal, alguks, algule, algult, alguni, arvel, eeli, hakul*. Teisalt puudub aga selge piir ka kaassõnade ja substantiivide vahel.

Substantiividega ja adverbidega seob kaassõnu juba nende ajalooline kujunemiskäik. Nimelt on enamik kaassõnu arenenud mingi substantiivi käändevormist, mis moodustas teiste substantiividega possessiivseid konstruktsioone. Näiteks ühendis *maja ees* on *ees* olnud algselt kohta tähistava nimisõna kohakäände vorm ja *maja* seda laiendav genitiivatribuut (nagu tänapäeval ühendis *maja esisel*). Ajapikku kaotasid mõningad, sagedamini kasutatavad substantiivide käändevormid suure osa oma leksikaalsest sisust, muutudes abstraktseid suhteid väljendavateks osisteks – kaassõnadeks. Sama päritolu on ka paljud adverbid, mis on tekkinud verbidega seoses kasutatavate nimisõna käändevormide tähendusliku abstraherumise tulemusel. Kui ühe ja sellesama substantiivi käändevormi kasutati nii koos teise substantiiviga kui ka koos verbiga, tekkiski sõna leksikaalse tähenduse tuhmumisel abisõna, mis esineb kord substantiiviga seoses kaassõnana, kord verbiga seoses (afiksaal)adverbina. Vaadeldav protsess – teatud substantiivide käändevormide leksikaaltähenduse tuhmumine – toimub ka tänapäeval. Seetõttu ongi tihti võimatu väita, kas tegemist on iseseisva substantiivi käändevormiga, mida laiendab teine substantiiv, või juba mitteiseseisva kaassõnaga. Enam-vähem abisõnastunuks võib pidada näiteks sõnu *kaela, kaelas, kaelast; kannule, kannul, kannult; õlule, õlul, õlult; küüsi, küüsis, küüsisist* jne, mille leksikaaltähendus on küll veel läbinähtav. Enam-vähem abisõnastunud on ka kahe verbi *mata-* vormid – *hoolimata ja vaatamata* –, mida kasutatakse nii pre- kui postpositsioonidenä; esimene nõuab substantiivilt elatiivi, teine allatiivi, nt *külmast ilmast hoolimata ~ hoolimata külmast ilmast, külmale ilmale vaatamata ~ vaatamata külmale ilmale*. Juba küsitavamad on aga ühendid nagu *käte jõul, häda sunnil, varga kombel*. Vrd

Käte jõud ütles üles. Häda sund oli liiga suur. Mis uus varga komme see olgu!

Sõnaliigiliselt kõige ambivalentsemad on tarindid, mille teiseks komponendiks on *pool, poole, poolt* ja esimeseks numeraalne või

proadjektiivne käänduv sõna, nt *kahele poole, mõlemal pool, kummaltki poolt*.

MODAALADVERB

§ 13 Modaaladverbid ehk rõhumäärsõnad on muutumatud sõnad, mis toimivad lauses üldlaienditena (lause- ja fraasilaienditena), modifitseerides lausega väljendatava situatsiooni tähendust (nt andes või intensiivistades modaalhinnanguid või kujundades tähendusseoseid teksti osade vahel). Modaaladverb võib lauses talitleda a) modaalaiendina, mis kannab kommunikatiivmodaalset tähendust (nt *võib-olla, arvavatavasti, vist, kahjuks*), b) grammatilise üldlaiendina, mis annab oma mõjualale mingi grammatilise tähenduse (nt *kas, las*), c) teatestruktuuri väljendava üldlaiendina (nt *ju, siis*), d) konnektiivlaiendina, mis viitab tähendusseosele kontekstiga (nt *ka, samuti, eelkõige, veel, hoopis, küll, just, kasvõi, juba*), e) intensiivistava üldlaiendina, mis intensiivistab tähendusi (nt *no, ometi, jah, vaat*). Nt

- a) Hakkab *vist* sadama. Ma ei saa täna *kahjuks* välja tulla.
- b) *Kas* Tallinnas eile vihma sadas? *Las* nad tulevad parem homme.
- c) Ma *ju* rääkisin sulle sellest. *Kas* sa *siis* tõesti ise sellega hakkama ei saa!
- d) *Ka* poisid kuulasid huviga. *Just* omandi küsimus on põhiline.
- e) *No* tule *ometi*! *Vaat* see on uudis!

Sõnaliigiliselt on modaaladverbid kõige tihedamalt seotud iseseisvate täistähenduslike adverbidega. Sageli võib üks ja seesama sõna esineda paralleelselt nii iseseisva kui ka modaaladverbina, nii lauseliikmena kui mittelauseliikmena. Esimesel juhul (a) on harilikult võimalik vastava sõna kohta sõne tasandil küsimus esitada, teisel juhul (b) mitte. Nt

- a) Ta rääkis *lihtsalt*. – *Kuidas* ta rääkis? See oli *õige* tilluke putukas. – *Kui* tilluke putukas see oli?
- b) Ta *lihtsalt* rääkis. Läheks *õige* linna!

Üks ja seesama sõna võib esineda ka a) modaaladverbina ja b) konjunktsioonina, mis on sõne tasandil alati eristatavad. Vrd

- a) *Nagu* sa ise ei teaks! Homme on *ehk* ilmgigi pisut ilusam.
- b) Näib, *nagu* teaksid sa seda ka ise. See on tavaline halljanes *ehk* *Lepus europaeus*.

Modaaladverbina käitub ka rõhutav liide *-ki/-gi*, mis pole küll foneetilises mõttes omaette sõna, kuid võib täita lauses a) teatestruktuuri väljendava üldlaiendi või b) konnektiivlaiendi funktsiooni. Nt

- a) Nii juhtus*ki*.
- b) Siin metsas kasvab pilvikuid ja puravikke*gi*.

KONJUNKTSIOON

§ 14 Konjunktsioonid ehk sidesõnad on muutumatud sõnad, mille ainsaks süntaktiliseks funktsiooniks on siduda lauses moodustajaid, seejuures viimaste vormi mõjustamata.

Konjunktsioone on kõikides keeltes vähe. Eesti keeles on neid paarkümmend: *ja, ning, ega, ehk, või, aga, kuid, ent, vaid, et, kui, kuna, sest, kuni, kuigi, ehkki, nagu*, arhailised *saati, elik* ning liitsõnalised *justkui, otsekui*. Nt

Alguses lõi Jumal taeva ja maa. See on hea raamat, aga too teine on huvitavam. Jüri on noorem kui Mari.

Paljud sidesõnad kuuluvad ka ühendsidendite koosseisu koos
a) adverbiga: *nii et, nõnda et, sellepärast et, niikaua kui, parajasti kui, nõnda nagu, kas ... või, kui ... siis, ei ... ega, niihästi ... kui* jne;
b) noomeni- või pronoomenifraasiga: *selleks et, samal ajal kui, sel ajal kui, selle asemel et, sellest hoolimata et, peale seda kui*. Nt

a) See küsimus jääbki lahendamata, *niikaua kui* kumbki pool järeleandmisi ei tee. Nad peavad valima *kas* ühe *või* teise võimaluse, muud väljapääsu pole.

b) Ta istus uuesti laua taha, *samal ajal kui* külalised alles esikus kobistasid. Õhk oli lämbe, *sellest hoolimata et* päev läbi oli vihma sadanud.

Kõige enam mitmesõnalisi sidendeid moodustavad konjunktsioonid *et* ja *kui*, üldse ei moodusta neid konjunktsioonid *ja, ning, ehk, elik, kuna, kuigi, ehkki, otsekui, justkui*.

Vastavalt oma võimele esineda rinnastavas või alistavas seoses jagunevad sidesõnad a) rinnastavateks: *ja, ning, saati, elik, või, ega, aga, kuid, ent, vaid*, b) alistavateks: *et, kuna, sest, kuigi, ehkki, olgugi, nagu, otsekui, justkui*, c) alistav-rinnastavateks: *kui, kuni, ehk*. Nt

a) linn ja maa; kolm või neli. Ta teab, aga ei räägi.

b) Ma tean, et loota pole midagi. Ta vaatas mind nagu ilmutust.

c) Söö, kui maitseb. Valvasin ööd kui päevad. Ole siin, kuni ma tulen. Paranemine võtab kolm kuni neli kuud. Ehk ta küll kõike teab, ei räägi ta midagi. Konjunktsioonid *ehk* sidesõnad seovad osalauseid ja muid lausemoodustajaid.

Rinnastavad sidesõnad jagunevad tähendusest johtuvalt kahte rühma:

1. ühendavad ehk kopulatiivsed: a) üldühendavad *ja, ning, ega, saati*; b) vastandavad ehk adversatiivsed *aga, kuid, ent, vaid*; c) seletavad ehk eksplikatiivsed *ehk, elik*;

2. eraldav ehk disjunktiivne *või*.

Alistavad ja alistav-rinnastavad sidesõnad võivad täita väga erinevaid tähendusfunktsioone, sõltuvalt sellest, missuguste sõnadega koos nad sidendi moodustavad ja/või missuguseid osalauseid omavahel seovad.

INTERJEKTSIOON

§ 15 Interjektsioonid ehk hüüdsõnad on iseseisva leksikaaltähenduseta muutumatud sõnad, mis väljendavad tundeid, tahteimpulsse, heliimitatsioone jms ning toimivad tavaliselt omaette a) hüüdfraaslausetena (*resp* hüüunditena), b) mitmesuguste vormelitena. Üksikutel hüüdsõnadel on grammatilise seostumise võime: c) hüüdsõnad *oi, oh, oo, ennäe, ena* jms võivad hüüdfraaslauses alistada partitiivse või nominatiivse nimisõna fraasi, mis väljendab hüüutuuma; onomatopoeetilised hüüdsõnad võivad alistuda verbile, talitledes d) viisimäärusena või e) otse- või kaudkõnelise sihitisena. Nt

a) *Tohoh! Oi! Ai! Uhi! Noh*, mis siis.

b) *Hallo! Kött! Aitäh. Braavo!*

c) *Oh õnnetust! Oo, noorus, noorus!*

d) *Prõmm ja prõmm* tagus keegi rusikaga uksele. Suur mädanenud õun kukkus *potsti* Jüri kõrvale maha.

e) Kass ütles: «*Miäu!*» Siga tegi *röh-röh*.

Oma süntaktilise seostumatuse juures on interjektsioonid siiski võimelised andma tuletisi, nt *ahaa* → *ahaatama*, *nõõ* → *nõötama*, *plärts* → *plärtsti*.

Päritolult on osa interjektsioone primaarsed ehk algupärased interjektsioonid (*ahaa, ehee, oi, oo, aih, uih, noh, uu*), teised aga sekundaarsed interjektsioonid, mis on tekkinud täistähenduslike sõnade ja sõnaühendite vormi ning sisu muutumise teel, nt *tere, aitäh, aitüma, aituma* (< *aita jumal*), *ennäe, ennäh, ena, etskae* (< *et sa kae*) jne. Osa sekundaarseid interjektsioone on laenulised, nt *padavai, pastoi, proosit, marss, halloo, kuss, stopp, vot*.

Tähendusest johtuvalt on võimalik eristada hüüdsõnade seas kolme suuremat rühma.

1. **Tundeid väljendavad interjektsioonid** peegeldavad kõneleja emotsioone ja suhtumist, nt *ahaa, ohoo, hurraa, ai-ai, ähää, natsti*.

2. **Tahteavaldusi väljendavad interjektsioonid** väljendavad kõneleja soovi kedagi tegevusele õhutada ja neid kasutatakse käskivate vormelitena, nt *äss, nõõ, kött, säh, marss, kuss, seis*.

3. **Onomatopoeetilised hüüdsõnad** matkivad loomade häälistsusi või muid loodus- või tehishääli või toiminguid, nt *miäu, auh-auh, liiri-lõõri, röh-röh, atsih, ha-ha-haa, öök, plärts, põmm, pliks-plaks, piraki, tipa-tapa, vinta-vänta, singa-vonga, sulla-sulla*.

MORFOLOOGILISED KATEGOORIAD

MORFOLOOGIA OBJEKT

§ 16 **Morfoloogia** ehk vormiõpetus on grammatika osa, mis uurib grammatiliste tähenduste realiseerumist sõnavormides ning sõnavormide grammatilise tähenduse äratundmist, s.t sõnavormide moodustamist ning nendest arusaamist. Morfoloogilised protsessid on niisiis kahesuunalised: sünteesi- ja analüüsiprotsessid. Sünteesiprotsess on leksikaalset tähendust kandva fonoloogilise järjendi sidumine lausungi moodustamiseks vajaliku grammatilise tähendusega (või tähendustega), nii et tulemuseks on korrektne sõnavorm: leksikaalset ja grammatilist tähendust kandev fonoloogiline järjend. Morfoloogiline analüüs on vastupidises suunas toimuv protsess: mingi fonoloogilise järjendi leksikaalse ja grammatilise tähenduse tuvastamine. Morfoloogiline analüüs on keerukam kui süntees, kuivõrd analüüsil mängib kaasa ka kontekst (nt homonüümsete sõnavormide *tuled* ja *tuled* tuvastamisel kord verbivormina – «Sina *tuled* linna» –, kord substantiivivormina – «Linna *tuled* paistavad kaugele»). Käesoleva grammatika morfoloogiapeatükk piirdub ainult morfoloogilise sünteesi kirjeldamisega.

Olulisemad teed sõnavormide moodustamiseks on AGLUTINATSIOON ja FUSIOON. Aglutinatsiooniks nimetatakse sõnade muutmisviisi, mille korral sõna leksikaalset tähendust kandvale fonoloogilisele järjendile ehk sõna tüvele lisatakse grammatilist tähendust kandvaid fonoloogilisi järjendeid ehk tunnuseid, ilma et tüvi sealjuures muutuks. Piirid tüve ja tunnuste vahel on selged. Ideaalse aglutinatsiooni korral on kõik fonoloogilised järjendid üksüheses vastavuses kindlate leksikaalsete ja grammatiliste tähendustega. Näiteks eesti keele sõnavormis *elaksime* kannab *ela* sõnavormi leksikaalset tähendust, *ksi* märgib tingivat kõneviisi ja *n* ainsuse esimest pööret. Fusiooniks nimetatakse sõnade muutmisviisi, mille korral sõna sidumisel grammatiliste tähendustega on oluline osa tüve fonoloogilise kuju teisenemisel. Näiteks tänapäeva eesti keeles väljendub sõnavormide *ehe*, *ehte* grammatiline tähendus üksnes tüve fonoloogilise kuju erijoontes. Kui fusiivse morfoloogiaga keeltes kasutatakse grammatiliste tähenduste väljendamiseks ka tunnuseid, siis puudub tüve ja tunnuse vahel tavaliselt selge piir. Näiteks eesti keele sõnavormis *linnu* (mitmuse partitiiv sõnast *linn*) ei kuulu *u* tüvesse ega ole ka tunnus, vaid on tekkinud tüve *a* ja tunnuse *i* kokkusulamise tagajärjel. Fusiooni korral võib üks fonoloogiline järjend väljendada korraga mitut grammatilist tähendust. Näiteks eesti keele sõnavormis *linnasid* väljendab *sid* ühtaegu nii arvu kui ka käänat, ilma et teda oleks mõttekas segmenteerida eraldi mitmust väljendavaks osiseks ja eraldi osastavat käänat väljendavaks osiseks.

Eri keeltes domineerivad sõnade sidumisel grammatiliste tähendustega erinevad vahendid. On keeli, kus morfoloogia üldse puudub ning grammatilisi tähendusi väljendatakse ainult süntaktiliselt (nt vanahiina keel). Domineerivalt fusiivseid vahendeid kasutavad nt ladina keel ja semi keeled, domineerivalt aglutinatiivseid vahendeid nt türgi-tatari keeled ja ka enamik soome-ugri keeli. Kuigi eesti keel kuulub soome-ugri keelte hulka, ei ole alust tänapäeva eesti keelt aglutineeruvaks keeleks pidada, sest fusioonil on eesti keele morfoloogias väga oluline koht. Ühelt poolt võib vormimoodustusprotsessis teiseneda sõna tüvi ise, mistõttu tüvemuutustel on eesti keeles grammatiliste tähenduste väljendamisel oluline roll (tüve astme- ja lõpuvaheldus). Teisalt esineb fusiivsetele keeltele omaseid jooni ka mõningate tunnuste tüvele liitumisel.

Laiemas tähenduses kasutatakse terminit 'morfoloogia' nii sõnamoodustuse kui vormimoodustuse märkimiseks. Kitsamas tähenduses, millega opereerib ka käesolev grammatika, on morfoloogia sünonüümne vormiõpetusega. Piir vormimoodustuse ja sõnamoodustuse vahel on siiski mõneti tinglik. Üldiselt võib vormimoodustust defineerida kui kindla leksikaalse tähendusega sõnale erinevate grammatiliste tähenduste andmist, kusjuures leksikaalne tähendus jääb konstantseks, nt *elama* : *elan* : *elatakse* : *elavat* : *elati* jne. Sõnamoodustuse korral moodustatakse ühest kindla leksikaalse tähendusega sõnast teine, erineva leksikaalse tähendusega sõna, millel võib olla omakorda erineva grammatilise tähendusega vorme, mis aga säilitavad kõik selle uue leksikaalse tähenduse, nt *elama* → *elu* : *elust* : *eludel* jne. Kuid alati pole sugugi lihtne otsustada, kas konkreetne sõnakuju on mingi sõna morfoloogiline vorm või sellest sõnast tuletatud uus, omaette leksikaalse tähendusega sõna. Näiteks sõnakuju *lendav* võib pidada verbi *lendama* morfoloogiliseks vormiks või iseseisvaks, verbist tuletatud noomeniks – *lendama* : *lendav* : *lennanud* jne või *lendama* → *lendav* : *lendava* : *lendavat* jne. Eriti hägusaks võib piir sõnamoodustuse ja vormimoodustuse vahel osutuda siis, kui problemaatilisel sõnakujul omaette erinevate grammatiliste tähendustega vorme ei ole. Näiteks sõnakuju *targu* on keeleajalooliselt noomeni *tark* morfoloogiline vorm – viisiütlev kääne ehk instruktiiv –, kuid tänapäeva keele seisukohalt on teda õigem pidada noomenist tuletatud adverbiks.

Mõnevõrra hajus on piir ka morfoloogiliste ning süntaktiliste ja leksikaalsete väljendusvahendite vahel. Nagu sõnaliikide käsitlesest selgus, on paljude abisõnade esmaseks funktsiooniks teisi sõnu omavahel suhestada. Mitmetes grammatikakäsitlustes loetaksegi näiteks pre- ja postpositsioonid samaväärseteks morfoloogiliste tunnustega, sest tähendused, mida nad kannavad, on väga lähedased käändevormide tähendustele. Eesti grammatikad hoiavad kaassõnu morfoloogilistest tunnustest rangelt lahus, sest eesti kaassõnad säilitavad enamasti teatud süntaktilise iseseisvuse. Nii ei loeta eesti keeles morfoloogiliseks sõnavormiks näiteks prolatiivse tähendusega substantiivi ja kaassõna ühendit: *teed mööda*, *mööda tolmust teed*. Samal ajal

loetakse aga eitust väljendavad tarindid eesti keeles siiski morfoloogilisteks vormideks, ehkki eitust väljendab tavaliselt eraldi seisev eitussõna, mis on süntaktiliselt samavõrd iseseisev kui kaassõnadki: *ta ei laula, ei ta laula, ära laula, ära sa laula*. Leksikaalsete vahenditega kombineerides moodustatakse ka mõned verbi ajavormid, nn liitjad: *olen laulnud, olin laulnud*.

Vormimoodustust saab kirjeldada omaette protsessina, lahus sõnamoodustusest ning süntaktilisest fraasi- ja lausemoodustusest, kui on fikseeritud keele morfoloogiliste kategooriate süsteem.

MORFOLOOGILISE KATEGOORIA MÕISTEST

- § 17 Nagu sõnavormi definitsioonist selgus, on sõnavorm niisugune sõna-kuju, mis lisaks sõna leksikaalsele tähendusele väljendab veel mingit tähendust või tähendusi, mida nimetatakse grammatilis(t)eks tähendus(t)eks (vt § 1). Et tähendusi väljendavad ka leksikaalsed ja süntaktilised vahendid, võib konkreetne sõnavorm erinevates leksikaal-süntaktilistes kontekstides erinevaid tähendusi kanda. Näiteks lauses «Jüri ja Jaanil oli vaidlus täies hoos, kui Mari sisse astus ja küsis, mille üle *poisid* vaidlevad» märgib sõnavorm *poisid* kahte poissi. Lauses «Jüri, Jaanil ja Tõnul oli vaidlus täies hoos, kui Mari sisse astus ja küsis, mille üle *poisid* vaidlevad» märgib sama sõnavorm kolme poissi. Seetõttu ei saa väita, et sõnavorm *poisid* väljendab kaksust või kolm-sust.

Selleks, et sõnavorm üksi, ilma leksikaalsete ja süntaktiliste vahendite abita saaks mingit grammatilist tähendust või tähendusi kanda, peab keeles olema vähemalt üks teistsugune sõnavorm, mis analoogilises leksikaal-süntaktilises kontekstis saab kanda teistsugust tähendust või teistsuguseid tähendusi. Näiteks sõnavormid *kõnelevad* ja *kõnelesid* väljendavad lausetes «Jüri ja Mari *kõnelevad* väga kõva häälega» ja «Jüri ja Mari *kõnelesid* väga kõva häälega» vastavalt 1) seda, et kõnelemine toimub just lausungi ütlemise ajal, või seda, et Jüri ja Mari on lihtsalt väga kõva häälega kõnelevad inimesed, ja 2) seda, et kõnelemine toimus enne lausungi ütlemist. Sõnavormid *tuppa* ja *toast* lausetes «Jüri astus köögist *tuppa*» ja «Jüri astus *toast* kööki» väljendavad vastavalt astumise erinevaid suundi. Sageli määrab leksikaal-süntaktiline kontekst küll üheselt vajaliku grammatilise tähenduse. Niisugusel juhul tuleb opositsioonis olevate sõnavormide ja neile vastavate tähenduste tuvastamiseks paratamatult kasutada veidi muudetud konteksti, vrd nt sõnavormide *raamatukokku* ja *raamatuko-*

gust kasutamist ja tähendusi lausetes «Jüri sisenes raamatukokku» ja «Jüri väljus raamatukogust».

Sõnakujud, mis on omavahel ühtaegu nii vormilises kui tähenduslikus opositsioonis, on aluseks keele MORFOLOOGILISTE KATEGOORiate kindlaksmääramisel. Iga tähendus, mis mingi kindla kategooria raames on vormiliselt opositsioonis teis(t)e tähendus(te)ga, on aluseks ühele kategooria LIKMELE.

Vormilist elementi, mis vastandab ühe kategooria liikme selle kategooria mis tahes teisele liikmele, nimetatakse selle liikme TUNNUSEKS. Kuid üks kategooria liige võib teistele vastanduda ka tunnuse puudumise poolest. Nii vastandub näiteks ainsus mitmusele – *maja* : *majad* – või olevik minevikule – *elan* : *elasin*. Tavaliselt ongi igal kategoorial üks markeerimata ehk tunnusetu liige ja üks või mitu markeeritud liiget.

Märkus. Eesti keeles on pöörde- ja käändekategooria liikmete vormilisi eristajaid nimetatud ka LÕPPUDEKS, kuivõrd neile ei saa sõnavormi ulatuses järgneda ühtegi muud fonoloogilist järjendit pealt rõhutava liite *ki/gi*. Käesolev grammatika loobub niisugusest vahetegemisest ja nimetab kõiki morfoloogiliste kategooriate liikmete markeerijaid tunnusteks.

Grammatilist tähendust, mida morfoloogiline tunnus (või tunnuse puudumine) väljendab, nimetatakse selle liikme KATEGORIAALSEKS TÄHENDUSEKS. Kategoriaalseid tähendusi võib ühel tunnusel olla ka mitu, kuid enamasti on neist üks primaarne, teised aga sekundaarsed. Paljude kategooriate liikmetel on selgelt eristuv primaarne tähendus. Näiteks pöördekategooria liige mitmuse 1. pööre tähendab üldjuhul seda, et kõneleja kuulub tegijate hulka: «*Läksime* varakult tööle». Ainult kindlatel pragmaatilistel tingimustel võib ta väljendada muudki, näiteks seda, et kõneleja on identne tegijaga: «Meie, tsaar Nikolai I, *käksime* ...», vms. Keerukam on asi niisuguste kategooriatega, mille liikmete tähendused selguvad üksnes konkreetsetes leksikaal-süntaktilises kontekstis. Näiteks seestütlev kääne võib sõltuvalt kontekstist ja vormi aluseks oleva sõna leksikaalsest tähendusest väljendada kohta, kust tegevus lähtub: «*Tulime linnast*», materjali, millest miski on (tehtud) või koosneb: «*Maja on ehitatud paneelidest*», põhjust: «*Sõrmed olid külmast kanged*» jne, ilma et selle käände grammatiliselt invariantset, leksikaal-süntaktilisest kontekstist sõltumatut tähendust oleks võimalik tuvastada. (Vähemalt pole seda seni enamiku käänete korral suudetud.) Niisuguste kategooriate liikmete primaarseks tähenduseks loetakse keeleajalooliselt algsemat tähendust või kontekstuaalset tähendust, mida vastavad vormid kõige sagedamini kannavad. Niisugusel juhul kuulub grammatilise tähenduse hulka paratamatult ka vormi aluseks oleva sõna leksikaalne tähendus. Nii peetakse seestütleva käände primaarseks tähenduseks ekstralokaalsuse väljendamist, ehkki on selge, et näiteks lauses «*Tulin linnast*» väljendab kohta hoopis lekseem *linn* ja käändetunnus *st* väljendab ainult sellest kohast lahkumist ning sedagi üksnes tänu verbi *tulema* leksikaalsele tähendusele, vrd nt «*Mõtlesin* sageli sellest *linnast*».

Morfoloogilise kategooria liikmete arvu kindlakstegemiseks tuleb vaadelda tunnuseid ja tähendusi koos. Kategooria liikmete arvu määrab selle kategooria piires erinevaid tähendusi väljendavate tunnuste arv (lisaks üks tunnusetaliigi), mitte erinevate tunnuste arv või võimalike tähenduste arv eraldi. Nii on eesti keeles noomenil kaks arvukategooria liiget – tunnusetaliigi ja tunnusega mitmus –, ehkki ainult tunnustest lähtudes võiks eristada nelja arvu: tunnusetaliigi ja kolm erineva tunnusega mitmust. Et need erinevad mitmuse tunnused (*de-te-d*, *i* ja mitmuse tüvi) väljendavad aga kõik ühte ja sedasama tähendust, loetakse nad kõik üheks arvukategooria liikmeks – mitmuseks –, mis vastandub tunnusetaliigile – ainsusele. Ainult tähendusest lähtumine oleks veelgi ohtlikum, kuivõrd peaaegu igal vormil on kontekstist sõltuvalt erinevaid tähendusi, nagu eelnevalt selgus. Nii loetakse näiteks kaasasolu väljendav vorm ja vahendit väljendav vorm eesti keeles üheks käändekategooria liikmeks – komitatiiviks –, sest mõlemad tähendusi kannab üks ja seesama tunnus, nt «Tuli koeraga», «Lõi kirvega».

Grammatiliste tähenduste alusel korrastatud vormide hulka nimeatakse MORFOLOOGILISEKS PARADIGMAKS (vt § 73). Iga paradigma liige väljendab mingit vastava morfoloogilise sõnaklassiga seonduvate grammatiliste tähenduste kombinatsiooni.

EESTI KEELE MORFOLOOGILISED SÕNAKLASSID

- § 18 Puhtmorfoloogiliste kriteeriumide alusel, s.t vastavalt oma võimele seonduda ühe või teise morfoloogilise kategooriaga, jaguneb eesti keele sõnavara kolme suurde morfoloogilisse klassi: KÄÄND-, PÖÖRD- ja MUUTUMATUD SÕNAD. Käändsõnad seonduvad käände- ja arvukategooriaga, nt *ilus* : *ilusa* : *ilusatele* jne; *inimene* : *inimese* : *inimestele* jne; *kaks* : *kahe* : *kahtele* jne. Pöördõnad seonduvad pöörde-, aja-, kõneviisi-, tegumoe- ja kõneliigikategooriaga, nt *hüppan* : *hüppad* : *hüppasin* : *hüppavat* : *hüpatakse* : *ei hüpatud* jne. Muutumatud sõnad ei seondu ühegi morfoloogilise kategooriaga, s.t neil ei ole erinevaid vorme, nt *väga*, *omaette*, *isevärki*, *targu*, *eile*, *peadpidi* jne.

Paralleelselt suure morfoloogilise kolmikjaotusega võib eristada kahte vähemtähtsat morfoderivatiivset klassi: VÕRDLUSSÕNU ja KOHAKÄÄNDESÕNU. Võrdlussõnad on need sõnad, mis seonduvad võrdluskategooriaga. Võrdlussõnade allklass kattub osalt käändsõnade, osalt muutumatute sõnade ja kohakäändesõnade klassiga, nt *ilus* : *ilusam* : *kõige ilusam* ~ *ilusaim*; *kiiresti* : *kiiremini* : *kõige kiiremini*. Kohakäändesõnad on niisugused sõnad, mis seonduvad ainult käändekategooria

üksikute liikmetega (kohakäänetega) ning ei seendu arvukategooriaga, nt *sisse : sees : seest, peale : peal : pealt, irtakile : irtakil*. Kohakäändesõnade allklass kattub ositi võrdlussõnadega, nt *lähedale : lähedal : lähedalt : lähemale : lähemal : lähemalt*. Võrdlus- ja kohakäändesõnade klasse nimetatakse morfoderivatiivseteks klassideks seetõttu, et nende sõnade eri kujusid võib interpreteerida nii ühe sõna erinevate morfoloogiliste vormidena – *ilus : ilusam : ilusaim; kaugele : kaugel : kaugelt* – kui ka erinevate sõnadena, mis on omavahel sõnatuletuslikult seotud: *ilus → ilusam, ilus → ilusaim; kauge → kaugel, kauge → kaugele, kauge → kaugelt*.

Pöörd sõnade morfoloogiline klass kattub enam-vähem verbide sõnaliigiga. Käändsõnade morfoloogiline klass kattub enam-vähem noomenitega (siia ei kuulu käändumatud omadussõnad ja käändumatud pronoomenid). Muutumatu sõnade morfoloogiline klass kattub sõnaliigiliselt enam-vähem adverbid ja abisõnadega (ent siia kuuluvad lisaks ka käändumatud omadussõnad ja käändumatud pronoomenid; osa adverbide ja abisõnu kuulub samaaegselt võrdlussõnade allklassi, osa aga hoopis kohakäändesõnade allklassi). Võrdlussõnade morfoderivatiivne allklass kattub enam-vähem adjektiivide sõnaliigiga (ent siia kuulub ka adverbide ning osa adjektiive jääb siit välja). Kohakäändesõnade morfoderivatiivse allklassi moodustavad peamiselt kohasuhteid iseloomustavad adverbid, afiksaaladverbid ja adpositsioonid.

SÕNAD		
PÖÖRDSÕNAD	KÄÄNDSÕNAD	MUUTUMATUD SÕNAD
		<div>VÕRDLUS-SÕNAD</div> <div>KOHAKÄÄNDE-SÕNAD</div>

EESTI KEELE MORFOLOOGILISTE KATEGOORiate SÜSTEEM

KÄÄNDSÕNA

- § 19 Eesti keeles on käändsõnal kaks morfoloogilist kategooriat: KÄÄNE ehk KAASUS ja ARV ehk NUUMERUS, kusjuures iga käändsõna vorm väljendab alati samaaegselt mingit käände- ja mingit arvukategooria liiget (ehkki kummagi kategooria liikmetel on tavaliselt erinevad morfoloogilised tunnused).

KÄÄNDEKATEGOORIA

Eesti keele käänete süsteem

- § 20 Kääne on käändsõna morfoloogiline kategooria, mis näitab noomeni(fraasi) kui lause moodustaja grammatilisi tähendusi ning aseman-tilisi funktsioone. Eesti keeles on käändekategoorial 14 liiget ehk kääned: NIMETAV ehk NOMINATIIV, OMASTAV ehk GENITIIV, OSASTAV ehk PARTITIIV, SISSEÜTLEV ehk ILLATIIV, SEESÜTLEV ehk INESSIIV, SEESTÜTLEV ehk ELATIIV, ALALEÜTLEV ehk ALLATIIV, ALALÜTLEV ehk ADESSIIV, ALALTÜTLEV ehk ABLATIIV, SAAV ehk TRANSLATIIV, RAJAV ehk TERMINATIIV, OLEV ehk ESSIIV, ILMAÜTLEV ehk ABESSIIV, KAASAÜTLEV ehk KOMITATIIV.

Käänede grammatilisi tähendusi pole seni suudetud adekvaatselt kirjeldada. Probleem seisneb selles, et kõigist morfoloogilistest kategooriatest on käändekategooria kõige keelespetsiifilisem, s.t käänete kasutamine on suurel määral tingitud konkreetse keele ajalooliselt kujunenud rektsoonistruktuuridest. Seda kajastab ka fakt, et käänede arv eri keeltes (kus kääne üldse esineb) võib olla väga kõikuv: kahest (nt inglise keeles) kuni paarikümneni (nt ungari keeles ja mõnes kaukaasia keeles). Konkreetse käändevormi tähendus sõltub sageli vormi aluseks oleva noomeni ja vormiga seotud verbi leksikaalsest tähendusest. Näiteks lausetes

a) See kleit on *Pariisist*.

b) See kleit on *siidist*.

vormistab seestütlev kääne esimesel juhul lähtekohta märkivat laiendit (a), teisel juhul materjali märkivat laiendit (b), kusjuures tähenduslik

erinevus sõltub vormi aluseks oleva noomeni leksikaalsest tähendusest. Seevastu näiteks lausetes

- a) *Sellele* küll ärge raha andke.
- b) *Sellele* küll ärge istuge.

vormistab alaleütlev kääne esimesel juhul adressaati märkivat laiendit, teisel juhul kohta märkivat laiendit, kusjuures noomenivormi tähenduslik erinevus sõltub verbide leksikaalsest erinevusest: verb *andma* (a) võimaldab adressaati märkivat laiendit, verb *istuma* (b) aga kohta märkivat laiendit.

Samas võivad üht ja sama tähendusseost eri verbide rektisioonis tähistada erinevad käänded, vrd nt kogeja märkimist alaleütlevaga: «*Mulle* meeldib su julgus» või osastavaga: «*Mind* üllatab su julgus».

§ 21

Vastavalt (seni tuvastatud) tähenduse kontekstisidususele jaotatakse käänded kahte rühma: ABSTRAKTSED käänded ja KONKREETSED käänded. Abstraktsed käänded on kolm esimest käänet: nimetav, omastav ja osastav. Abstraktsete käänete tähendus ei sõltu vormi aluseks oleva sõna leksikaalsest tähendusest. (Ehkki selle tähenduse defineerimisega on tema abstraktsusest tingitult raskusi.) Abstraktsetes käänetes noomenivormid ei ole eesti keeles asendatavad adverbiga või noomeni ja kaassõna ühendiga (kaassõnafraasiga), sest sobivad leksikaalsed üksused keeles puuduvad. Abstraktsed käänded (vähemalt kaks nendest) on olemas kõikides keeltes, milles käändekategooria esineb.

Konkreetseteks nimetatakse kõiki ülejäänud käändeid. Konkreetsete käänete primaarne tähendus on defineeritav ainult koos vormi aluseks oleva noomeni või sellega seotud verbi või noomeni leksikaalse tähendusega. Konkreetsetes käänetes noomenivormid esinevad lauses enamasti samasugustes funktsioonides nagu adverbid või noomeni ja kaassõna ühendid ning on nendega tähenduslikult sarnased ja sageli ka asendatavad, vrd nt «Ta sõitis *linna*» ja «Ta sõitis *sinna*» või «Ta läks *sõbraga*» ja «Ta läks *koos sõbraga*». Adverbidest eristab konkreetseid käändevorme morfoloogiliselt see, et igasugune käändevorm on alati arvukategooriaga seotud (ainsuslik või mitmuslik), adverb aga mitte kunagi, vrd nt «Ta elab *selles majas*» ja «Ta elab *siin*», aga «Nad elavad *endes majades*» ja «Nad elavad *siin*».

Enamikul konkreetsetest käänetest on siiski kasutamisevõimalusi, mille korral muutevormi tähendus on abstraktsem kui adverbil või kaassõnaühendi tähendus ning käände primaarse tähendusega üksnes kaudselt seotud (nt illatiivi kasutamine üldises sihi tähenduses – a) või mille korral vormi tähendus pole käände primaarse tähendusega üldse seostatav (nt illatiivi kasutamine verbi *surema* rektisioonilise laiendina põhjuse märkimisel – b).

- a) Raamat tõlgiti eesti *keelde*. Tüdruk langes *minestusse*. Poiss kiindus *raamatusse*.
- b) Ta suri *vähki*.

§ 22 Eesti keele konkreetsete käänete hulgast eristub rühm kohatähendusega seotud käändeid, mida nimetatakse KOHAKÄÄNETEKS. Kohakäänete primaarseks funktsiooniks on vormistada ruumilisi suhteid väljendavat adverbiaali või atribuuti. Eesti keele kohakäänded väljendavad kolme olulise ruumilise suhte opositsiooni. Kahes sarjas (sise- ja väliskohakäänete abil) on võimalik väljendada LATIIVSUST ehk SUUNDA, LOKATIIVSUST ehk PAIKA ja SEPARATIIVSUST ehk LÄHET.

Latiivkäänded annavad sõnavormile primaarse tähenduse 'koht, kuhu miski suundub'. Latiivkäänded on eesti keeles illatiiv ja allatiiv. Nt

Sõitsime linna. Jüri pani kirjutise sahtlisse. Sõitsime Prantsusmaale. Jüri asetab kirjutise lauale.

Lokatiivkäänded annavad sõnavormile primaarse tähenduse 'koht, kus miski on või toimub'. Lokatiivkäänded on eesti keeles inessiiv ja adessiiv. Nt

Elasime linnas. Sahtlis vedeles vanu käsikirju. Nad elavad Prantsusmaal. Lauale vedelesid vanad ajakirjad.

Separatiivkäänded annavad sõnavormile primaarse tähenduse 'koht, kust miski lähtub või eraldub'. Separatiivkäänded on eesti keeles elatiiv ja ablatiiv. Nt

Tulime linnast. Jüri võttis sahtlist vana käsikirja. Nad saabusid äsja Prantsusmaalt. Jüri võttis laualt käsikirja.

Kõigil kohakäänetel on primaarse koha tähenduse kõrval ka abstraktsemaid kasutusvõimalusi, mille korral a) esindatud on ainult üldisem latiivne, lokatiivne või separatiivne tähendus või b) tänapäeva keele seisukohalt ei saagi rääkida grammatilisest tähendusest ja vastav vorm täidab keeleajalooliselt välja kujunenud asemantilist funktsiooni:

a) Sellesse probleemi tasuks põhjalikumalt süveneda. Ta ei ole selles küsimuses kompetentne. Niisugustest eeldustest lähtudes ei jõua te kuhugi.

b) Kellele see asutus allub? Kas sa oled tema sõnade õigsuses veendunud? Kõik oleneb asjaoludest.

Latiiv- ja separatiivkäändeis laiendeid nõuavad dünaamilised, muutust märkivad verbid. Lauses alluvad need laiendid nn suhtereeglile, märkides transitiivses lauses sihitisega tähistatu, intransitiivses lauses alusega tähistatu sihti või lähet, nt «Mees pani avalduse lauale», «Avaldus lendas prügikasti», «Mees võttis avalduse portfellist välja», «Garaažist veeres välja must «Volga»». Lokatiivkäändeis noomeni(fraasi)d laiendavad eelkõige staatilisi verbe ja suunata tegevust või protsessi märkivaid verbe, nt «Avaldus lebas laual», «Ta töötab meie instituudis».

Erinevalt indo-euroopa keeltest kasutatakse eesti keeles latiivseid kohakäändeid ka ühenduses verbidega *unustama*, *ununema*, *jätma*, *jääma*. Nt

Unustasin võtme *autosse*. Ajaleht jäigi temast *pargipingile*.

Hankimist või omandamist väljendavate verbidega, nagu *ostma*, *otsima*, *hankima*, *teada saama* jms kasutatakse lauses paralleelselt nii a) separatiivseid seotud laiendeid, mis alludes suhtereeglile märgivad kuhugi suunduva objekti lähtekohta, kui ka b) lokatiivseid vabu laiendeid, mis märgivad tegevuse toimumiskohta. Nt

a) Otsin *poest* leiva. Otsisin *raamatukogust* üht vajalikku raamatut. Kuulsin *instituudist* viimaseid uudiseid.

b) Otsin *poes* parajasti toidukraami, kui mulle pähe turgatas, et ... Otsisin *raamatukogus* üht vajalikku raamatut. Kuulsin *instituudis* põnevaid uudiseid.

§ 23 Ülejäänud konkreetsed käanded ei ole latiivsuse, lokatiivsuse ja separatiivsuse suhtes nii selgesti orienteeritud nagu kohakäänded. Latiivset ja lokatiivset aspekti vastandava paarina võib vaadelda saavat ja olevat käänet, vrd *hakkas õpetajaks*, *töötab õpetajana*. Kuid saava käände lokatiivse vastena võib toimida ka nimetav kääne, vrd *hakkas õpetajaks*, *on õpetaja*. Pealegi võib saav kääne väljendada ka lokatiivsust: *ta oli meile heaks õpetajaks*. Piiri väljendav rajav kääne seostub tavaliselt latiivse aspektiga: *läks teeristini*, *vajus silmini mudasse*. Kuid ta võib laiendada ka staatilisi verbe: *seisab põlvini poris*, *mul on sellest kõrini*.

Kaasaütlev ja ilmaütlev kääne laiendavad tavaliselt staatilisi, suunata tegevust või protsessi väljendavaid verbe, olles seeläbi lähedased lokatiivkäänete: *kõneleb Jüriga*, *raiub kirvega*, *ütles vihata*, *elab sihita*. Kuid mõlemad käanded võivad laiendada ka verbe, mis kohakäänetest nõuavad latiivkäändeid: *jää meiega*, *jäi sõbrata* (vrd *jäi linna*).

Separatiivse aspektiga seonduvad ainult kohakäänded, ülejäänud konkreetsed käanded mitte.

Lisaks eelpool loetletud 14 käände on eesti keeles üks käände ja adverbi piirimail olev vorm, INSTRUKTIIV ehk VIISIÜTLEV kääne. Siinses grammatikas on instruktiivi tähendust ja vormimoodustusreegleid kirjeldatud käandekategooria all, kuid paradigmaatilise vormina teda ei käsitleta.

Tänapäeva eesti kirjakeeles on adverbe, mis on moodustatud keeleajalooliste käandetunnuste abil, nt ekstsessiivne *kodunt*, prolatiivne *meritsi*, latiivsed *sinna*, *koju*. Need vormid käituvad süntaktiliselt täiesti adverbipäraselt ega ole tänapäeva keele seisukohalt käandekategooria seostatavad.

Abstraktsed käänded

§ 24 **Nimetav kääne** ehk **nominatiiv** on abstraktne kääne, mille põhi-funktsiooniks on vormistada a) täissubjekti, näidates selle suhtelist grammatilist sõltumatust öeldisverbist ja kvantitatiivset piiritletust.

Lisaks sellele vormistab nominatiiv veel subjektile sisult lähedasi lauseliikmeid: b) absoluutarindi tegevussubjekti, c) ütet, d) subjektiga ühilduvat predikatiivi. Ka e) tegevusobjektina talitlev ja tegevuse aspekti piiritletust väljendav täissihitis ja f) sellega analoogiline sihitisekäändeline aja- ja kvantumimäärus on nominatiivis, kui neid vormistab mitmuslik nimisõna(fraas) või arvsõnaline või nimisõnaline kvantor. Nominatiivis võib olla ka g) lisand. Nt

- a) *Ilm* on külm. *Isa* on juba tööle läinud. *Külalised* pole veel saabunud.
- b) Mari kõndis ringi, *nina* püsti ja *nägu* täis põlgust. *Isa* läks tööle, *portfell* näpu otsas.
- c) Hakka tööle, *vennike!*
- d) Jüri on *üliõpilane*.
- e) *Kartulid* pandi varakult maha. Loe *raamat* ruttu läbi! Targem oleks *see töö* praegu pooleli jätta. Võitsin *viis rubla*.
- f) Ootasin teda *need aastad* päevast päeva ja mõtlesin ainult temale. Istu *see tunnikene* siin rahulikult paigal. Katsu *see nädal* veel kannatada. Ta on sõpradest *paar aastat* noorem. Astu veel *üks samm*. Teil on veel *tükk* maad käia.
- g) Küsisin *professor* Aristelt nõu. Kas keskkoolis *Mats Traadi* loomingut ka käsitletakse?

§ 25 **Omastav kääne** ehk **genitiiv** on abstraktne kääne, milles häälikuloolise arengu tulemusena on ühinenud kaks erinevat vormi. Seetõttu on genitiivil eesti keeles kaks erinevat süntaktilist põhifunktsiooni: genitiiv vormistab objekti ja atribuuti. Mõnikord esineb genitiiv ka adverbiaali funktsioonis.

Objektigenitiivi kasutatakse a) ainsusliku täisobjekti ja b) sellega analoogilise aja- ja kvantumimääruse vormistamiseks, v.a nominatiivi nõudvad erijuhud. Atribuudigenitiivi kasutatakse c) subjektilise, d) objektilise ja e) mitmesuguse tähendusega adverbiaalatribuudi, samuti f) lisandi vormistamiseks. Adverbiaaligenitiiv vormistab g) võrdlus-alust ekvatiivitarindeis ja h) tegevussubjekti infiniittarindeis. Genitiivil on ka üks selline grammatiline funktsioon, mis teistel käänetel puudub. Genitiiv vormistab i) osaliselt ühilduvaid komponente, nimelt arvsõna esikomponente, kui kogu arvsõna on mõnes konkreetses käändes, ja kvantortarindi ning rindtarindi esikomponente ja noomenifraasi adjektiivset või numeraalset atribuuti, kui tarind on rajavas, olevas, ilmaütlevas või kaasaütlevas käändes. Nt

- a) Lugesin *selle raamatu* läbi. Kas sa oled oma *pileti* juba komposteerinud? Nad olevat lubanud *selle kirja* homme ise kohale toimetada.
- b) Jüri oleks tahtnud kasvõi *tunnikesegi* lesida. Poisid astusid veel *ühe*

sammu ja jäid siis ebalevalt seisma. Nad olid juba *hea tüki* maad maha vantsinud.

c) Koridoris kostis *Mari* hele naer.

d) *Niisuguse luule* jälgendajaid on noorte seas palju.

e) See on *minu vanaema* lauluraamat. *Meie maja* aknad avanevad otse tänavale. Arhitektid võiksid proovida ka ise *Lasnamäe* paneelmajades elada.

f) Kes sellest *Sepa* Madisest niisugust asja oleks oodanud!

g) See oli *mitme kilomeetri* pikkune teekond. Neid tuleks *kõrge seisuse* vääriliselt vastu võtta.

h) *Koera* näritud kondid vedelesid esikupõrandal.

i) See sündis *tuhande seitsmesaja kolmekümne* neljandal aastal. *Kahekümne* viiel inimesel polnud passi kaasas. Tema ei saa ühtegi päeva *pu-deli* viinata elada. Rändurid lootsid järgmisel päeval jõuda mõne *jõe* või järveni. Lumi langes maha *räitsakate* ja raheteradena. *Suure* vaevaga jõudsid nad viimaks pärale.

§ 26 **Osastav kääne ehk partitiiv** on abstraktne kääne, mille põhifunktsiooniks on vormistada a) osaobjekti, näidates tegevusobjekti või situatsiooni piiritlematust. Piiritlematust väljendab partitiiv ka b) osaobjektile sarnase aja- ja kvantumimääruse ning c) osasubjekti ja d) osaöeldistäite vormistamisel. Partitiivi kasutatakse veel e) kvantori-fraasis laiendi vormistamisel. Partitiiv võib vormistada ka f) liitatri-buuti või -predikatiivi, g) mitmuslikku lisandit ja h) leksikaliseerunud väljendites kohamäärust. Osastavat käänat kasutatakse ka i) hüüd-fraaslauses. Nt

a) Jüri loeb toas *raamatut*. *Kartuleid* ei pandud veel maha. Keegi on siit *õunu* võtnud.

b) Jüri sõitis juba *kolmandat korda* Prantsusmaale. See on juba *aasta-sadu* nii olnud. Ei olnud möödunud veel *viit minutitki*. Ta ei jaksanud *käia kümmet meetritki*.

c) Kõikjal vedeles *pabereid*.

d) Jüri on meie *helgemaid päid*.

e) Toas oli kolm *inimest*. Ulata mulle klaas *vett*. Sellest ajast on juba palju *aastaid* möödunud.

f) Jüri võttis kapist vana *kitsenahka* kasuka. Too mees on päris *suurt kasvu*.

g) See ongi Jüri *Mets*, meie *parimaid töötajaid*.

h) *Vasakut kätt* on väike metsatukk.

i) Oh *sind!*

Kohakäänded

§ 27 Kohakääneteks nimetatakse konkreetseid käändeid, mille primaarseks funktsiooniks on vormistada kohta väljendavat adverbiaali või atribuu-ti. Kohakäandeid on eesti keeles kuus ja nad moodustavad kaks sarja: SISEKOHAKÄÄNDED (illatiiv, inessiiv, elatiiv) ja VÄLISKOHAKÄÄNDED (al-latiiv, adessiiv, ablatiiv). Kumbki sari koosneb a) latiivkäändest, b) lo-katiivkäändest ja c) separatiivkäändest. Nt

- a) Sõitsime *Pärnusse*. Pianist asetas noodi *klaverile*.
- b) *Raamatus* oli palju huvitavat. Nad elavad *Jõgeval*.
- c) Saabusime eile *Moskvast*. Võta *riidepuult* kirju kuub.

Sise- ja väliskohakäänete omavaheline distributsioon sõltub üldjuhul vastava substantiiviga tähistatava koha iseloomust: a) kui substantiiv tähistab ruumi, kasutatakse sisekohakäändeid, ja b) kui substantiiv tähistab pinda, kasutatakse väliskohakäändeid. Nt

- a) Mees pani paki *kotti*. Sisenesime *majja*. *Trammis* oli palju inimesi. Valasin *kannust* piima. Ema tuli *keldrist*.
- b) Mees pani paki *lauale*. Jooksime *põllule*. *Liuväljal* oli palju lapsi. Poiss istus *pingil*. Võtsin *põrandalt* paberitüki.

Kuid sise- ja väliskohakäänete omavaheline tähenduslik distribut-sioon pole kuigi range. Sageli kasutatakse neid lihtsalt väljakujunenud traditsiooni alusel. Eriti puudutab see substantiive, millega tähistata-vate esemete ruumilisus/pinnalisus ei ole selge. Sagedased on juhtu-mid, kus sisekohakäänded esinevad väliskohakäänete asemel selle tõttu, et sisekohakäänded on keeleajalooliselt vanemad. Osa neist vormidest on lähedased adverbidele. Nt

Poiss pani saapad *jalga*, mütsi *pähe* ja kindad *kätte*, aga palitu riputas *varna*. Võtsin särgi *seljast*. Lipp on *mastis*. *Laest* langes krohvi.

Kuid samuti võidakse väliskohakäändeid kasutada sisekohakäänete asemel a) ruumilise tähendusega sõna korral või b) ruumilisuse/pinna-lisuse suhtes ambivalentse tähendusega sõnade korral. Nt

- a) *Uksele* ilmus poisike. Kass kräunus *pööningul*.
- b) Keegi lähenes *vasakult*.

Kohta märkivate nimede korral kasutatakse tavaliselt sisekohakään-deid, nt *Tallinnasse*, *Riiga*, *Portugali*, *Aafrikasse*, *Tarvastusse*, *Ranna-mõisa*, *Hispaanias*, *Lohusalus*, *Siberis*, *Simferopolis*, *Nõos*, *Võrus*, *Adaveres*, *Virtsus*, *Lätist*, *Armeenias*, *Soomest*, *Haabsaarest*, *Lihulast*, *Kohilast* jne. Väliskohakäändeid kasutatakse a) alati niisuguste koha-nimede korral, mille järelkomponendiks on *-jõe* (*Mustjõel*), *-järve* (*Pühajärvele*), *-kivi* (*Alatskivilt*), *-laid* (*Kessulaiul*), *-maa* (*Prantsusmaa-le*), *-mäe* (*Rahumäele*), *-oja* (*Abja-Paluoja*), *-pea* ~ *-pää* (*Otepääle*), *-rahu* (*Jaagarahult*), *-selja* (*Riisseljal*), *-vete* (*Aravetelt*), *-välja* (*Meriväl-*

jal), -saar saare nimedes (*Naissaarele*; vrd -saare muudes nimedes nagu *Orissaarde*); b) enamasti ka nendes kohanimedes, mis lõpevad häälikuühenditega -aku, -iku, -ma (*Nuustakule, Leevakul, Raasikule, Kaismalt, Kaarmalt*; vrd siiski nt *Tormasse*). Kuid väliskohakäändeid võidakse eesti kohanimedest tarvitada ka lihtsalt traditsiooni tõttu, ilma et seda oleks võimalik sõna tähenduse või fonoloogilise ehitusega põhjendada, nt *Jõgeval, Võsul, Jänedal, Peedule, Tapale, Piirile, Joaveskilt, Lagedilt, Piritalt*. Üksikuid kohanimesid kasutatakse paralleelselt nii sise- kui väliskohakäänetega, nt *Alutagusele ~ Alutagusesse, Aesoole ~ Aesoose, Kiiule ~ Kiiusse*.

Abstraktsemas kohatähenduses esinevad kohakäanded ka ühenduses substantiividega, mis ei märgi konkreetset kohta, vaid mingit tegevussfääri, situatsiooni, tegevust või institutsiooni. Nüisuguse tähendusega sõnade korral on sise- ja väliskohakäänete omavaheline distributsioon juhuslik. Näiteid sisekohakäänete kasutamisest:

Vend astus ülikooli. Läksime teatrisse. Vajusin unne. Ta oli just leerist tulnud. Sinu kampsun on pesus. Mees naasis kohutavast taplusest. Tema tegevuses on midagi kahtlast.

Sisekohakäändeid tarvitatakse ka seoses keelte nimetustega:

Tema raamatuid tõlgitakse isegi prantsuse keelde. Oskad sa üldse eesti keeles inimese moodi rääkida?

Näiteid väliskohakäänete kasutamisest:

Homme õhtul läheme kontserdile. Kas te sünnipäevale tulete? Küsimus pandi hääletusele. Ma käin keelekursustel. Olime siis kõik puhkusel. Ta tuli alles operatsioonilt. Mees läks kalale. Mis otsusele te jõudsite? Ma hilinen rongile. Peremees läks veskile.

Mõningate substantiivide korral võib minimaalse tähendusliku erinevusega kasutada nii sise- kui väliskohakäändeid. Vrd

Lapsed mängisid õues ~ õuel. Laeval ~ laevas oli viiskümmend reisijat. Mees võttis riiulist ~ riiulilt raamatu. Vanaema käib iga pühapäev surnuaias ~ surnuaial. Koosoleku päevakorras oli neli punkti. See küsimus on praegu päevakorral.

Kohakäändeid tarvitatakse ka aega väljendavatest substantiividest. Tavalisim on lokatiivsete käänete tarvitamine küsimusele *millal?* vastava ajamääruse vormistamisel. Siingi on sise- ja väliskohakäänete distributsioon juhuslik. Tavalisem on ajatähenduses väliskohakäänete kasutamine, nt *3. jaanuaril, sel nädalal, tol hetkel, viimsel tunnil, eelmisel aastal, reedel, pühapäeval*. Kuude nimetustest kasutatakse sisekohakäändeid juhul, kui substantiivile ei eelne täiendit, nt *jaanuaris, märtsis, augustis, oktoobrikuus*. Sisekohakäändeid tarvitatakse ka mõningate muude ajasõnade korral, nt *alguses, minevikus, lapsepõlves*. Sõnadest, mis küsimusele *millal?* vastates nõuavad väliskohakääned,

võidakse konkreetsema, pigem ruumilise kui ajalise tähenduse korral kasutada ka sisekohakäändeid. Nt

Nädalas (= *nädala sees*) on seitse päeva. *Aastas* (= *aasta sees*) on kaksteist kuud.

Ajatähenduses võivad esineda ka latiivsed ja separatiivsed kohakäanded. Nt

Koosolek viidi üle *esmaspäevalt kolmapäevale* ~ *märtsist aprilli*.

Lisaks koha- ja ajatähendusele võivad kohakäändetes vormistatud sõnad väljendada veel spetsiifilisi, kontekstuaalselt avalduvaid tähendusi. Kohakäanded esinevad ka kindlate verbide keeleajalooliselt väljakujunenud reksiooniliste laienditena, ilma et nende kasutamine oleks semantiliselt kirjeldatav.

§ 28 **Sisseütlev kääne** ehk illatiiv on sisekohakääne, mille primaarseks funktsiooniks on vormistada määrust või täiendit, mis väljendab a) latiivse tähendusega kohta või b) latiivse tähendusega aega. Lisaks sellele kasutatakse illatiivi veel c) latiivse tähendusega seisundi väljendamiseks. Teatud kindlate verbide reksioonilise laiendina võib illatiivvormis sõna märkida ka d) isikut, eset või nähtust, kellele või millele tegevus on suunatud, või harva ka e) põhjust. Nt

a) Ema keeras võileiva *paberisse*. Poeg astub sügisel *ülikooli*. Raamat läks juba *trükki*. Asu *järjekorda*! Kas olla aken või uks *Euroopasse*?

b) Elati päevast *päeva* mingis ähmases lootuses. Töö lõpetamine jääb *maikuu*se.

c) Mees vajus *mõtteisse*. Ta haigestus *grippi*.

d) Poiss armus *tüdrukusse* esimesest silmapilgust. Ta suhtus *küsimusse* skeptiliselt. Nad kiindusid *sellesse* *maakohta*.

e) Isa suri *vähki*.

Märkus. Paljudel sõnadel on ainsuse paradigmas kaks paralleelset võimlust illatiivi moodustamiseks: *sse*-lise tunnusega vorm ja nn lühike illatiiv (vt § 156, 157). Vormilise erinevuse taga on mõned uurijad näinud ka tähenduslikku opositsiooni, mistõttu pikka ja lühikest illatiivi on käsitletud eri käänetenä. Selle seisukoha järgi väljendab lühike vorm konkreetset koha tähendust – nt (*kukkus*) *jökke* –, pikk vorm aga esineb suhtumist väljendavate verbide reksioonilise laiendina – nt (*kiindus sellesse*) *jõesse*. Siinses käsitluses peetakse pikka ja lühikest vormi ühe ja sama käände paralleelvormideks. Niisuguse lähenemise kasuks räägib see, et a) paljudel sõnadel on lühike vorm ka suhtumist väljendavate verbide reksioonilise laiendina võimalik või koguni eelistatavam – vrd (*armus*) *juuditari* ~ *juuditari*se, (*suhtus hästi seal*se) *rahvastikku* ~ *rahvastikusse*; b) paljude sõnade korral on konkreetse koha tähenduses võimalik nii lühike kui pikk illatiiv – vrd (*läks*) *muuseumi* ~ *muuseumisse*. Lühikese illatiivi kasutus sõltub sõna fonoloogilis-derivatiivsest struktuurist (nt *ik*-liitelistel sõnadel on ta alati eelistatavam kui pikk vorm) ning sõna leksikaalsest tähendusest ja (sellest tingitud) illatiivivormi kasutussagedusest. Lühikese illatiivi ainuvõimalikkus konkreetset kohatähenduses mõnede sõnade korral on tingitud vastavate kohaväljendite kujunemisest n.ö püsiühendiks ning vastavate illatiivivormide adverbistumisest – vrd (*kukkus*) *jökke*, (*pani*) *pähe*, (*võttis*)

kätte jne. Lühikese illatiivi kasutus on idiolektiti kõikuv ega ole ka normatiivses kirjakeeles rangelt piiritletud.

- § 29 **Seesütlev kääne** ehk **inessiiv** on sisekohakääne, mille primaarseks funktsiooniks on vormistada määrust või täiendit, mis väljendab a) lokatiivse tähendusega kohta või b) lokatiivse tähendusega aega. Lisaks sellele võib inessiiv väljendada ka c) lokatiivse tähendusega seisundit, d) omadust või tegevussfääri, mille poolest keegi või miski esile kerkib. Leksikaliseerunud väljendeis võib inessiiv väljendada ka e) viisi. Loetletud tähenduste kõrval võib inessiiv esineda f) teatud kindlate verbide reksioonilise laiendina ilma selgema tähenduseta. Nt

- a) Õde õpib *kunstikoolis*. Elu *Tartus* on huvitavaks muutunud. Mine *samas suunas* edasi. Kardinad on *keemilises puhastuses*.
- b) Tema sünnipäev on *märtsis* või *aprillis*. *Lapsepõlves* olime olnud head sõbrad.
- c) Ta on *sügavas depressioonis*. Olen olnud nii *leetrites* kui *lähakõhas*.
- d) *Täpsuses* ja *korreksuses* on ta teistest üle. Võisteldi *maadlemises* ja *kaugushüppes*.
- e) Kõik läheb *vanas vaimus* edasi.
- f) Teda süüdistati kurjategija *varjamises*. Asi seisab hoopis *milleski muus*. Ma kahtlen *selles*. Ta on oma *õigustes* veendunud.

- § 30 **Seestütlev kääne** ehk **elatiiv** on sisekohakääne, mille primaarseks funktsiooniks on vormistada määrust või täiendit, mis väljendab a) separatiivse tähendusega kohta või b) separatiivse tähendusega aega. Lisaks sellele võib elatiiv väljendada veel c) separatiivse tähendusega seisundit, d) materjali, millest miski on (tehtud) või koosneb, e) tervikut, eriti võrdlusalusena komparatiivse adjektiivi või adverbi juures, f) põhjust, g) asja osa, mida verbi tegevus haarab või mida adjektiiv iseloomustab, h) (infiniittarindi) tegevussubjekti. Teatud verbide või neist tuletatud noomenite reksioonilise laiendina väljendab elatiiv i) asja, millega puudub või katkeb ühendus. Elatiiv võib esineda ka j) teatud kindlate verbide reksioonilise laiendina ilma selge tähenduseta. Nt

- a) Leidsin *sahtlist* vana märkmiku. Müts kukkus *nagist* põrandale. Saabusime *pulmast* alles hommikul. Tüdruk tuli *klaveritunnist*.
- b) Nii on olnud juba *vanast ajast*.
- c) Poiss toibus *minestusest* üsna ruttu.
- d) *Paneelidest* majad on enamasti igava arhitektuurilise lahendusega. Seltskond koosnes väga *erinevatest inimestest*.
- e) See tüdruk laulis *teistest* tükki maad paremini. Jüri oli *poistest* kõige nutikam. Mari oli esimene *kutsututest*. Kolmandik *ööpäevast* tuleks maha magada.
- f) Sõrmed olid *külmast* kanged.
- g) Tüdruk oli *näost* kaame. Mees oli *peast* haavata saanud.
- h) Mees oli *murest* murtud. Ta on justnagu *kurjast vaimust* vaevatud.
- i) Ma loobusin *sellest tööst*. Näib nagu hoiduksid kõik *sellest paigast* eemale.

j) Ta peab *sellest luuletajast* väga lugu. Mees tiris poissi *riietest*. Mõni unistab *autost*, mõni *suvilast*. See kummaline mees vaimustub kõige *tühisematest asjadest*. Mõtlen sageli *sellest raamatust*. Kõik sõltub *sinust endast*.

§ 31 **Alaleütlev kääne ehk allatiiv** on väliskohakääne, mille primaarseks funktsiooniks on vormistada määrust või täiendit, mis väljendab a) latiivse tähendusega kohta või b) latiivse tähendusega aega. Lisaks sellele võib allatiiv väljendada veel c) latiivse tähendusega olukorda või seisundit, harva ka d) piiri (sünonüümselt terminatiiviga). Ühenduses teatud kindlate verbidega väljendab allatiiv e) adressaati või f) kogejat. Mõningate adjektiividega (või predikaatnimisõnadega) koos esinedes on allatiiv g) sünonüümne kaassõnaühenditega 'substantiivi genitiivivorm + *peale/vastu/jaoks*'. Allatiiv võib esineda ka h) verbi reksioonilise laiendina ilma selge tähenduseta. Nt

- a) Panin raamatu *lauale*. Kirjanik sõitis *Prantsusmaale*. Poiss läks *peole*. Otsustasime asuda *rünnakule*. Pärast väljumist keerake *paremale*.
- b) Asja otsustamine lükati *järgmisele päevale*.
- c) Ilm kisub *sajule*. Poisi suu läks *naerule*.
- d) Temperatuur langes *30 kraadile*.
- e) Mees kinkis *naisele* lilli. Ütle *mulle* oma nimi ja aadress. Kas te olete kutsed *kõigile* juba ära saatnud?
- f) *Mulle* meeldib see raamat. See oli *kõigile* teada. *Vanamehele* tundus asi kahtlane. See hoone kuulub *ülikoolile*.
- g) Ära ole *mulle* kuri. Ta on meister *igale* tööle.
- h) Manitsused ei lugenud *poisile* midagi. See kontor allub meie *asutusele*. *Koosolekule* eelnesid ~ järgnesid tulised vaidlused. Nad oleksid eelistanud *kommunaalkorterile* väikest individuaalmaja.

§ 32 **Alalütlev kääne ehk adessiiv** on väliskohakääne, mille primaarseks funktsiooniks on vormistada määrust või täiendit, mis väljendab a) lokatiivse tähendusega kohta või b) lokatiivse tähendusega aega. Lisaks sellele võib adessiiv väljendada veel c) lokatiivse tähendusega olukorda või seisundit; d) viisi või määra; e) vahendit; f) infiniittarindite ja nominalisatsioonide tegevussubjekti, g) verbi *olema* laiendina omajat. Teatud kindlate verbide reksioonilise laiendina tähistab adessiiv ka h) finitiises vormis predikaadi tegevussubjekti või esineb i) ilma selge tähenduseta. Nt

- a) Raamat lebas *laual*. Ta elab juba pikemat aega *Prantsusmaal*. Kas sa eile *kontserdil* olid?
- b) Tule *järgmisel kolmapäeval* meile. *Kevadel* sõidame Armeeniasse. Tema sünnipäev on 3. märtsil.
- c) Pildilt vaatas *naerul* nägu. Mees ei püsinud enam *jalul*.
- d) Tüdruk vaatas meid *suuril silmil*. Vanamees oli enesega *ülimal määral* rahul.
- e) Ma oskan *klaveril* ainult paari lihtsat viisijuppi mängida.

- f) Ema käskis *lastel* tuppa tulla. Miks sa *meil* nii kaua oodata lasid? Ta keelas *mul* väljaminemise ära.
- g) *Poisil* on kaks koera. *Majal* on tammepuust välisuks.
- h) See asi ununes *mul* täielikult. *Tal* ei tulnud ehmatusega oma nimigi meelde.
- i) *Millel* su arvamus tugineb? Pikemalt peatus kõneleja ainult *ühel küsimusel*.

§ 33 **Alaltütlev kääne** ehk **ablatiiv** on väliskohakääne, mille primaarseks funktsiooniks on vormistada määrust või täiendit, mis väljendab a) separatiivse tähendusega kohta või b) separatiivse tähendusega aega. Mõningate verbidega ühenduses väljendab ablatiiv c) teate või asja läheteallikat. Substantiivi või adjektiivi laiendina esineb ablatiiv d) sünonüümselt kaassõnaühendiga 'substantiivi genitiivivorm + *poolest*' Nt

- a) Raamat kukkus *laualt* põrandale. Nad saabusid just äsja *Prantsusmaalt*. Otsin selle asjakese Pärnu *laadalt*. Ta lahkus *kursustelt* juba kevadel.
- b) Koosolek lükati *reedelt* esmaspäevale.
- c) *Emalt* varastati trammis vihmavari. Kuulsin seda *sõpradelt*. Oled sa *temalt* ka hiljem kirju saanud?
- d) Ta on *ametilt* torulukksepp. Poiss oli *nahavärvilt* teistest tõmmum.

Ülejäänud käänded

§ 34 **Saav kääne** ehk **translatiiv** on konkreetne kääne, mille põhifunktsiooniks on vormistada määrust või täiendit, mis näitab a) latiivset seisundit, b) lokatiivset ajutist või juhuslikku olekut. Lisaks sellele vormistab translatiiv määrust või atribuuti, mis näitab c) otstarvet (ositi sünonüümselt essiiviga), d) aega. Nt

- a) Ta otsustas hakata *õpetajaks*. *Bürokraadiks* muutumine teda ei ähvardanud. Vend jäi *haigeks*. Pidasin sind *korralikuks inimeseks*.
- b) Mari on siin rohkem nagu *teenijaks*. Ega ma *sinuks* ole.
- c) Kasutasime *joomiseks* vana purki.
- d) Tule *korraks* siia. Lõpetame töö *kolmapäevaks*. Jään sinna *paariks päevaks*.

Rajav kääne ehk **terminatiiv** on konkreetne kääne, mis vormistab a) ruumilist, b) ajalist, vahel ka c) kvantitatiivset piiri märkivat adverbialli või atribuuti. Nt

- a) *Metsatukani* jäi veel palju maad. Tee *linnani* oli üles kaevatud.
- b) Ta otsustas oodata järgmise *aastani*.
- c) Nöör oli viimse *võimaluseni* pingule tõmmatud.

Olev kääne ehk **essiiv** on konkreetne kääne, mille funktsiooniks on vormistada määrust või täiendit, mis näitab a) lokatiivset olekut

või seisundit. Essiiv vormistab ka määrust või täiendit, mis näitab b) otstarvet (ositi sünonüümselt translatiiviga). Nt

a) Ta töötas *õpetajana*. Mees mõjus pisut *haiglasena*. Sädistava *linnu-parvena* tormasid lapsed tuppa. See poiss osanud juba *kaheaastasena* lugeda.

b) Kuurialust kasutati ka *saunana*.

Ilmaütlev kääne ehk **abessiiv** on konkreetne kääne, mille funktsiooniks on vormistada määrust või täiendit, mis näitab, kellest või millest ollakse ilma. Nt

Jüri tuli *kingituseta* külla. See on *lasteta* perekond.

Kaasaütlev kääne ehk **komitatiiv** on konkreetne kääne, mille funktsiooniks on vormistada määrust või täiendit, mis näitab a) kaasasolu (ositi sünonüümselt kaassõnaühendiga '*koos* + substantiivi komitatiivivorm') või b) vahendit (ositi sünonüümselt kaassõnaühendiga '*substantiivi genitiivivorm + abi*'). Lisaks sellele kasutatakse komitatiivi veel märkimaks c) viisi või seisundit, d) aega. Mitmete verbide rektisioonilise laiendina väljendab komitatiiv e) asja, millele tegevus on suunatud. Nt

a) Jüri astus *sõbraga* meilt läbi. See oli väike ja häbelik, suurte siniste *silmadega* tüdruk. Sellest räägime *sinuga* hiljem.

b) Mees raius *kirvega* puid. Me pole veel otsustanud, kas sõidame bussi või *rongiga*. Katsu teda esialgu *sõnadega* veenda.

c) Ta tegi seda raske *südamega*. Mees oli purjus *peaga* rooli taha tukkuma jäänud. Ta pööras end *seljaga* meie poole.

d) Lugesin raamatu ühe *päevaga* läbi.

e) Jändasin selle *artikliga* mitu nädalat. Katsu oma *muredega* üksi hakkama saada. Mari oli uue *olukorraga* täiesti harjunud. Jüril oli kindel plaan *tüdrukuga* abielluda.

Viisiütlev ehk **instruktiiv** on käände ja adverbi piirimail olev morfoloogiline vorm, mida kasutatakse tänapäeva eesti kirjakeeles üsna kitsalt piiritletud sõnadest. Instruktiivil on süntaktilisi erijooni, mis ei luba teda adverbiks pidada. Näiteks saab instruktiivivormis substantiivi laiendada ühilduv atribuut (*värisevi käsi*). Kuid selle vormi väga piiratud kasutusvõimaluste tõttu ei saa teda ka teiste käänetega samaväärselt pidada (vormimoodustuslikult pole instruktiiv väga paljudest sõnadest üldse võimalik). Teistest käänetest eristab instruktiivi seegi, et eesti kirjakeeles puudub tal vastandus arvukategooria raames. Instruktiivsed noomenifraasid on obligatoorse atribuudiga, kusjuures fraasipõhjaks on tavaliselt kehaosa märkiv substantiiv ja seda laiendab tavaliselt oleviku partitsiip või mõni kinnisatribuut. Instruktiiv väljendab tegevuse viisi, täpsemalt mingi kehaosa või muu tegevusse haaratud objekti seisundit või omadust tegevuse sooritamise ajal. Nt

Seisis suletud silmi. Hoidis teda väljasirutatud käsi. Jooksis lehvi vii hõlmu. Sellest räägitakse ainult summutatud hääli.

ARVUKATEGOORIA

- § 35 **Arv** ehk **numerus** on noomeni morfoloogiline kategooria, millel on eesti keeles kaks liiget: AINSUS ehk SINGULAR ja MITMUS ehk PLUURAL. Täenduslikult eristavad arvukategooria liikmed üht asja (ainsus) kahest või enamast asjast (mitmus). Nt

Poiss tõstis *jala* ebalevalt trepiastmele. – Ta surus *jalad* tugevamini vastu maad. Võtsin *raamatu* laualt. – Panin *raamatud* portfelli.

Ainsus võib väljendada ka mingite asjade terviklikku kogumit, s.t kõiki vastavaid asju kui abstraktset liiki. Nt

Hunt ehk *Canis lupus* on suurim kiskjaline koerlaste sugukonnast. Mari oskab juba *raamatust* tähti kokku veerida.

Arvuopositsioon on ainult loendatavaid asju märkivatel sõnadel, nn LOENDATAVATEL substantiividel. Keeles on aga hulgaliselt substantiive, mis märgivad põhimõtteliselt mitteloendatavaid asju, s.t LOENDAMATUID substantiive. Sellised on näiteks haiguste nimetused: *katk*, *rõuged*, mitmed abstraktmõistete nimetused: *ausus*, *kurjus*, *ilu* jne. Peale selle on substantiive, mis märgivad küll loendatavaid asju, kuid ei erista nende arvu, vaid esinevad alati vormilt mitmuslikena, nt *käärid*, *püksid*, *prillid*. Asjade arvu eristamiseks tuleb viimaste korral kasutada leksikaalseid vahendeid – kvantoreid, nt *paar pükse*, *kahed prillid* jne. Vaegmuutelisi substantiive, mida tavaliselt kasutatakse kas ainult ainsuses või ainult mitmuses, nimetatakse vastavalt AINSUSSÕNADEKS (*singulare tantum*) või MITMUSSÕNADEKS (*plurale tantum*). Eri keeltes on ainsus- ja mitmussõnade hulk erinev ja nad ei pruugi sisuliselt kattuda, ehkki teatavad kriitilised tähendusväljad, kuhu ainsus- ja mitmussõnad kuuluvad, on enamikule keeltele ühised.

Eesti keeles on olulisemad ainsussõnade semantilised rühmad järgmised:

- 1) abstraktmõisted: *julgus*, *vanadus*, *nälg*, *muusika* jms;
- 2) ained: *jahu*, *piim*, *vesi* jms;
- 3) kogumõisted: *inimkond*, *intelligents*, *mööbel* jms;
- 4) haigused: *malaaria*, *palavik*, *nohu* jms;
- 5) ainumõisted: *põhi*, *ida*, *minevik* jms.

Eesti keele mitmussõnade olulisemad semantilised rühmad on järgmised:

- 1) kahest või enamast sarnasest osast koosnevad objektid: *tangid*, *püksid*, *veimed* jms;
- 2) rahvakogunemised, pidustused, pühad: *jõulud*, *kosjad*, *talgud* jms;
- 3) haigused, valud: *leetrid*, *sügelised*, *tuhud* jms;

4) ained, jäätmed: *kliid, tangud, rapped* jms;

5) inimeste ja olendite rühmad: *mitmikud, vanemad, omaksed* jms.

Nagu näha, võivad ainsus- ja mitmussõnade tähendusväljad omaval hulgal kattuda ning see, kumba morfoloogilist vormi konkreetne keel konkreetsest sõnast kasutab, on sageli juhuslik, sisuliselt põhjendamatat. Eesti keeles ei ole käsitletud ainsus- ja mitmussõnade vormistikku kuigi järgalt eristuv. Sageli võib ainsussõnadel olemas olla pisut nihkunud leksikaalse tähendusega mitmuslik paradigma, nt *jahu* ainenimetuseks, aga *erinevad jahud*, kui jutt on aine kindlatest sortidest. Mõni sõna võib pisut erineva tähendusega esineda normaalse arvuvastandusega ja mitmussõnana, nt *pluusi käis* : *pluusi käised*, aga *käised* 'rahvariidepluus'; ainsussõnana ja mitmussõnana, nt *raud* ainenimetuseks, aga *rauad* 'püünised'; või ainsussõnana ja normaalse arvuvastandusega, nt *vilt* ainenimetuseks, aga *vilt* : *vildid* 'teatud jalanõu'. Enamik mitmussõnu esineb liitsõna esikomponendina ainsuse genitiivis (harvem nominatiivis), nt *kosja+sõit*, *kääri+otsad*, *tangu+puuder*, *prill+madu*, *memuaar+kirjandus*. Kindlas kontekstis esinevad paljud mitmussõnad ainsuslikena ka väljaspool liitsõnu, nt *lihavõtte aegu*, *läks kosja* ~ *pulma*, *jäi sarlakisse*.

Stilistiliselt markeeritud kontekstis on põhimõtteliselt mõeldav mis tahes ainsussõna mitmuslik kasutamine või mitmussõna ainsuslik kasutamine. Seetõttu ei ole nimetatud sõnade eripositsioon arvukategooria suhtes eesti keeles morfoloogiline nähtus. Ainsus- ja mitmussõnade omapära kuulub stilistika ja semantika sfääri ning vormimoodustuse seisukohalt on need sõnad võrdväärsed tavaliste substantiividega.

Hoopis omaette rühma moodustavad aga morfoloogiliselt vaegmuutetised sõnad, millel üks arvudest täiesti (või osas käändevormides) puudub või kasutab teisest arvust erinevat, suplettiivset tüve. Siia rühma kuuluvad eesti keeles järgmised pronoomenid:

Ainsus

mina ~ *ma*

sina ~ *sa*

tema ~ *ta*

see

too

üksteise

teineteise

iga

igaüks

keegi

ükski

miski

kumbki

Mitmus

meie ~ *me*

teie ~ *te*

nemad ~ *nad*

need

nood

–

–

–

–

–

–

–

–

Neljal pronoomenil on mitmuse vormistik lünklik, s.t teatud käänetes kasutatakse mitmuse tähenduses ainsuse vormi. Niisugused on *kes*, *mis* (puudub mitmuse nominatiiv ja partitiiv), *kõik* ja *ise* (puudub mitmuse nominatiiv). Pronoomenil *mõlemad* puudub ainsuse nominatiivvorm, teistes käänetes on morfoloogiline arvuopositsioon võimalik:

Emma andis *mõlemale* poisile taskuraha kaasa. Proovisin *mõlemate* prilli-dega, aga lugemisest ei tulnud midagi välja.

PÖÖRDSÕNA

§ 36 Pöördsõnal on eesti keeles viis morfoloogilist kategooriat – PÖÖRE, KÕNEVIIS, AEG, TEGUMOOD ja KÕNE(LIIK). Konkreetsetes pöördsõnavormis ei pruugi kõik kategooriad peegelduda. Näiteks vormil *elatakse* puudub seos pöördekategooriaga; vormid *elavat*, *ei elaks*, *ei elanud* on pöördekategooria suhtes neutraalsed (isiku väljendamiseks tuleb neil juhtudel kasutada leksikaalseid vahendeid: *sa elavat*, *inimesed ei elaks* jne). Üksikutel pöördsõnavormidel puudub üldse seos pöördsõna morfoloogiliste kategooriatega, nt *elada*, *elamaks*.

Pöördsõnavormid jagunevad FINIIT- ja INFINIITVORMIDEKS. Vorme, mille kaudu pöördsõna kategoriaalsed tähendused lauses predikaadi funktsioonis avalduvad, nimetatakse finiiitvormideks. Finiiitvormid võivad olla SÜNTEETILISED ehk LIHTVORMID, nt *elaksite*, *elanuvat*, *elagu*, või ANALÜÜTILISED ehk LIITVORMID. Analüütilistes finiiitvormides jaguneb grammatilisi tähendusi väljendav formatiiv põhisõna ja grammatilise abisõna vahel. Analüütiliste vormidena väljendub alati eitav kõneliik ja mõned ajavormid, nt *ei elanud*, *ärge elage*, *olime elanud*, *olevat räägitud*.

Infiniitsed pöördsõnavormid on verbi tüvest regulaarselt ja produktiivselt moodustatavad vormid, millel puuduvad mitmed verbile kui sõnaliigile omased tunnused ning mida iseloomustavad mõningad substantiivi, adjektiivi või adverbii tunnused. Infiniitvormid ei saa lauses iseseisvalt predikaadina esineda; tavaliselt kuuluvad nad sekundaartarindite koosseisu. Osa infiniitvormidest ei seonu üldse pöördsõna kategoriaalsete tähendustega, nt *elada*, *elamata*. Teine osa infiniitvormidest saab siiski kanda aja- või tegumoe tähendust, nt mineviku tähendusega *elanud* või umbisikulise tegumoe tähendusega *tuldama*. Osa infiniitsete pöördsõnavormide võib seonduda morfoloogilise käändekategooriaga, mõningad isegi arvukategooriaga ja teatud tingimustel ka komparatsioonikategooriaga, nt *elama* : *elamas* : *elamast* : *elamaks* : *elamata*; *laulev* : *laulva* : *laulvatele* jne; *piiratud silmaring* : *veel piiratum silmaring*.

Ka infiniitvormidel võib olla analüütilisi ajavorme, vrd nt *lugedes* : *olles lugenud*, *(peab) tulema* : *(peab) olema tulnud*.

INFINITIIVVORMID

- § 37 Eesti keeles on pöörsõnal järgmised infinitiivvormid: 1) substantiivile lähedased TEGEVUSNIMED: *da*-INFINITIIV, *vat*-INFINITIIV ja SUPIN ehk *ma*-TEGEVUSNIMI oma käändevormidega; 2) adjektiivile lähedased KESKSÕNAD ehk PARTITSIIBID: OLEVIKU PARTITSIIPI ja MINEVIKU PARTITSIIPI; 3) adverbile lähedane GERUNDIIV ehk *des*-VORM.

Infinitiivid

- § 38 ***da*-infinitiiv** on pöörsõna infinitiivne vorm, mis väljendab tegevust kui niisugust, edastamata seejuures mingeid spetsiifilisi grammatilisi tähendusi.

Süntaktilistelt funktsioonidelt on *da*-infinitiiv kõige mitmekesisem infinitiivvorm. Ta võib esineda mis tahes nominaalse lauseliikmena: a) subjektina, b) objektina, c) adverbiaalina, d) predikatiivina ja e) atribuudina; samuti võib ta esineda f) liitõeldise komponendina ning g) iseseisva õeldisena sünonüümselt kvotatiiviga. Harva esineb *da*-infinitiiv ka h) iseseisva õeldisena käsklauses. Nt

- a) *Mõtelda* on mõnus.
- b) Ta kavatseb *abielluda*.
- c) Kübar kõlbab *kanda*.
- d) Tema ainus soov oli mõnusalt *ära elada*.
- e) Tal oli kange tahtmine *jalga lasta*.
- f) See on mulle *teada*.
- g) Ta *olla* väga kena inimene.
- h) Lõuad *pidada* ja *edasi teenida*!

Ühenduses modaalverbiga *võima* saab infinitiiv moodustada ka perfekti tähendust kandva liitvormi nii personaalis kui impersonaalis. Nt

Sa võid selle raamatu kohe tagasi *saata*. – Ta võib *olla* selle raamatu juba tagasi *saatnud*. – See raamat võib *olla* juba tagasi *saadetud*.

- § 39 ***vat*-infinitiiv** on päritolult oleviku partitsiibi partitiivivorm, kuid on partitsiibi paradigmast väljunud ning käitub infinitiivina. *vat*-infinitiivil on neli aja-tegumoe vormi: a) isikulise tegumoe olevikuvorm ehk *vat*-vorm, b) umbisikulise tegumoe olevikuvorm ehk *tavat*-vorm, c) isikulise tegumoe minevikuvorm liitvormina kujul '*olevat* + *nud*-partitsiip' või *nuvat*-liitvormina ning d) umbisikulise tegumoe minevikuvorm kujul '*olevat* + *tud*-partitsiip'. Nt

- a) Ma arvasin seda juba *teadvat*.
- b) Teadsin seda juba *tehtavat*.
- c) Arvasin Peetri kirja juba *lugenud olevat*. Ma arvasin Peetri kirja juba *lugenuvat*.
- d) Teadsin selle juba *tehtud olevat*.

vat-infinitiiv osutab mingile tegevusele kui tajumistegevuse objektile, esinedes lauses a) reksiooniadverbiaalina, vahel ka b) sihitisena, kusjuures tarind, mille põhjaks ta on, asendab *et*-objektlause. Nt

a) Ma arvasin sind *magavat*. (Ma arvasin, et sa magad.)

b) Olen kuulnud siin palju *loetavat*. (Olen kuulnud, et siin loetakse palju.)

Märkus. *vat*-vormi käsitlemine iseseisva infiniitvormina on tingitud tema süntaktilistest omadustest. Vormimoodustuslikult kattub *vat*-infinitiiv täielikult kvotatiivi vormidega, mistõttu teda vormimoodustuses eraldi vormina ei käsitleta.

Supiini vormid

§ 40 **Supiin** on infiniitne vorm, mis seondub piiratult käändekategooriaga. Supiinil on viis vormi: *ma-*, *mas-*, *mast-*, *mata-* ja *maks-* vorm, millel on erinevad grammatilised tähendused.

ma-vorm on keeleajalooliselt supiini illatiivivorm, mis väljendab tavaliselt mingi muu tegevuse suhtes ajaliselt järgnevat (relatiivse tuleviku) tegevust. *ma*-vorm esineb lauses finaalse varjundiga a) sihtkoha- või b) reksiooniadverbiaalina, c) vastava adverbiaalatribuudina, d) liitpredikaadi komponendina, harva ka e) iseseisva predikaadina. Nt

a) Ta läks *sööma*.

b) Ta sunnib mind *sööma*.

c) *sööma* minek/sundimine

d) Ta hakkas *minema*.

e) Nüüd ruttu hambaid *pesema*!

Ühenduses modaalverbiga *pidama* esineb supiini *ma*-vorm ka umbisikulisel tegumoes (*tegema* : *tehtama*) ning võib moodustada nii personaalis kui impersonaalis perfekti tähendusega liitvorme. Nt

Ta pidi raamatu kohe tagasi *saatma*. Raamat pidi kohe tagasi *saadetama*.
Ta pidi *olema* raamatu juba tagasi *saatnud*. Raamat pidi *olema* juba tagasi *saadetud*.

§ 41 **mas-vorm** ehk supiini inessiivivorm väljendab tavaliselt mingi muu tegevuse suhtes samaaegselt toimuvat (relatiivse oleviku) tegevust. *mas*-vorm esineb lauses finaalse varjundiga a) asukoha- ja b) reksiooniadverbiaalina, c) vastava adverbiaalatribuudina või d) moodustab koos *olema*-verbiga aspektilise tähendusega perifrastilise verbivormi. Nt

a) Kõik olid parajasti marju *korjamas*.

b) Nägime neid uttu *kadumas*.

c) *söömas* käimine

d) Ma olin just *väljumas*.

§ 42 **mast-vorm** ehk supiini elatiivivorm väljendab tavaliselt mingile teisele tegevusele eelnenud (relatiivse mineviku) tegevust. *mast*-vorm esineb lauses finaalse varjundiga a) lähtekoha- ja b) reksiooniadverbiaalina, c) vastava adverbiaalatribuudina või d) moodustab koos verbiga *lakka-ma* tegevuse lõppemist väljendava liitpredikaadi. Nt

- a) Saabusime just marju *korjamast*.
- b) Ta loobus *võistlemast*.
- c) *võistlemast* loobumine
- d) Mootor lakkas *undamast*.

§ 43 **maks-vorm** ehk supiini translatiivivorm väljendab tegevust kui teise tegevuse otstarvet ja esineb lauses otstarbemäärusena. Nt

Ta hakkas nüüd kõvasti pingutama *pidamaks* teistega sammu.

§ 44 **mata-vorm** ehk supiini abessiivivorm väljendab sooritamata tegevust. Päris tegevusnimi on ta vaid a) üksikute verbide reksiooniadverbiaalina ja b) vastavate deverbaalsubstantiivide adverbiaalatribuudina. Nt

- a) Unustasin *alla kirjutamata*.
- b) *tegemata* jätmine.

Enamasti aga talitleb *mata*-vorm kas gerundiivi eitava vastena, olles lauses a) viisi- vm määrus või b) adverbiaalatribuut:

- a) Kaugemale tulevikule *mõtlemata* ta nõustus.
- b) *söömata* töötamine

või partitsiibi eitava vastena, olles lauses a) adjektiivatribuut, b) predikatiiv või c) seisundiadverbiaal:

- a) *koristamata* tuba
- b) Tuba on *koristamata*.
- c) Tuba jäi *koristamata*.

Partitsiibid

§ 45 **Partitsiip** ehk **kesksõna** on verbi infiniitne vorm, mis väljendab objekti tegevust tema omaduse või seisundina. Seetõttu on partitsiibile omane võime esineda adjektiivatribuudina, nt *haukuv koer*, *kerkinud tainas*. Verbikategooriatest seostub partitsiip morfoloogiliselt aja- ja tegumoega. Kuna olevikus ja minevikus on partitsiipide morfotaktilised omadused ja süntaktilised kasutusvõimalused erinevad, on alust väita, et eesti keeles on kaks partitsiipi – oleviku partitsiip ja mineviku partitsiip –, millel kummalgi on omakorda personaali ja impersonaali vorm.

§ 46 **Oleviku partitsiibid**, s.o a) isikulise tegumoe oleviku partitsiip ehk *v*-partitsiip ja b) umbisikulise tegumoe oleviku partitsiip ehk *tav*-partitsiip, väljendavad tegevussubjekti (personaali korral) või tegevusob-

jekti (impersonaali korral) relatiivses olevikus iseloomustavat tegevust. Nt

a) Nurgas istus *vaikiv* kogu. – Nurgas istub *vaikiv* kogu.

b) Kunagi oli see raamat laialt *loetav*. – Kunagi on see raamat laialt *loetav*.

Impersonaali oleviku partitsiipi kasutatakse ainult transitiivverbi-dest, nt *laulev* : *lauldav*, *õppiv* : *õpitav*, aga ainult *saabuv*, *kanduv*, *suubuv* jne.

Oleviku partitsiibi süntaktilised funktsioonid kattuvad täiesti adjektiivi süntaktiliste funktsioonidega. Ta esineb lauses kas a) atribuudi, b) predikatiivi või c) seisundimääruse funktsioonis. Nt

a) Nurgas istus *vaikiv* kogu.

b) See raamat on laialt *loetav*.

c) Erutusest *värisevana* tormas ta tuppa.

Oleviku partitsiip kuulub sõnaliigiliselt kokku adjektiividega ning eesti keele grammatikais käsitletakse teda verbivormina peamiselt vaid traditsiooni tõttu. Oleviku partitsiip seostub nagu adjektiivgi käände-ja arvukategooriaga: *vaikiv* (*kogu*) : *vaikivale* (*kogule*) : *vaikivatest* (*kogudest*); *loetav* (*raamat*) : *loetavaid* (*raamatuid*). Komparatsioonikategooriaga oleviku partitsiip tavaliselt stilistiliselt neutraalses kontekstis ei seostu. Võrdlusastmed on võimalikud üksnes nendest oleviku partitsiipidest, mis on ka semantiliselt adjektiveerunud, s.o täielikult kaotanud protsessitähenduse: *kõlav* *hää*l : *kõlavam* *hää*l; *liigutav* *lugu* : *kõige liigutavam* *lugu*; *maitsev* *kook* : *maitavam* *kook*, aga ainult *väljuv* *rong*, *karjuv* *imik*, *õppiv* *noorsugu* jms.

§ 47 **Mineviku partitsiibid**, s.o a) isikulise tegumoe mineviku partitsiip ehk *nud*-partitsiip ja b) umbisikulise tegumoe mineviku partitsiip ehk *tud*-partitsiip, väljendavad omadust või seisundit, mis on tekkinud (või umbisikulise tegumoe korral ka tekitatud) relatiivses minevikus. Nt

a) Kui sa jälle õnnelikult koju oled *saabunud*, tule meile reisimuljeid pajatama. See on üks palju *reisinud* mees.

b) Tema laul on nüüd *lauldud*. Jüri viskas *täiskirjutatud* lehe prügikasti.

Mineviku partitsiip võib lauses esineda niihästi a) predikaadi kui ka b) atribuudi, c) predikatiivi ja d) seisundimääruse funktsioonis. Nt

a) Ta on varemgi siin *käinud*.

b) *Alustatud* töö jäigi pooleli.

c) Kas see maja on *müüdud*?

d) Õhtu hakul jõudis ta surmani *väsinuna* koju.

PREDIKAADI FUNKTSIOONIS esineb mineviku partitsiip ainult finitsete liitvormide komponendina koos verbi *olema* liitvormiga ja/või eitussõnaga. Nt

Ta on palju ringi *reisinud*. Sellest *olevat* varemgi *räägitud*. Ta ei *öelnud* ühtegi sõna.

Predikaadi funktsioonis võib mineviku partitsiibi umbisikulise tegumoe vorm esineda kõigist verbidest (nii transitiivsetest kui intransitiivsetest), mis umbisikulise tegumoe kategooriaga seonduvad. Nt

Ilmselt oli *laskunud* juba liiga sügavale. Vanasti *olevat* linnas jalgsigi *käidud*.

ATRIBUUDI FUNKTSIOONIS mineviku partitsiip saab laiendada mis tahes substantiivi võrdväärselt adjektiividega, nt *palju reisinud inimesed*, *kadunud poeg*, *kaotatud paradüis*. Kuna atribuudi funktsioonis kasutatava partitsiibi umbisikulise tegumoe vorm väljendab tegevusobjekti omadust, ei saa selles funktsioonis kasutada umbisikulise tegumoe mineviku partitsiipi verbidest, mis ei esine transitiivse predikaadina.

PREDIKATIIVINA (a) ja SEISUNDIMÄÄRUSENA (b) esineb mineviku partitsiip ainult adjektivatsiooni korral:

a) Laud on *kaetud*.

b) Murest *murtuna* tormas ta tuppa.

Partitsiippredikatiiviga lauseid on võimalik ajaliselt transformeerida nii, et verb *olema* esineks liitvormina (perfektis või pluskvamperfektis), analüütilise ajavormi komponendina funktsioneeriva mineviku partitsiibi korral ei ole verbi *olema* ajaline transformatsioon võimalik. Nt

Laud on *kaetud*. Laud on *olnud kaetud* juba lõunast saadik, aga ainult:

Ta on palju ringi *reisinud*.

Kui mineviku partitsiip esineb atribuudi funktsioonis, seostub ta kindlatel süntaktilistel tingimustel käände- ja arvukategooriaga, ühildudes järelasendis oma põhisõnaga käändes ja arvus. Nt

Nendes sokkides, vanaema *kootutes*, ei hakanud jalad isegi kõva pakasega külmetama.

Eesasendis atribuudina mineviku partitsiip käände ja arvukategooriaga morfoloogiliselt ei seostu. Nt

Vanaema *kootud* sokkides ei hakanud jalad isegi kõva pakasega külmetama.

Komparatsioonikategooriaga seostub mineviku partitsiip harva. Kompareeruvad peamiselt niisugused partitsiibivormid, millel on võime esineda ka predikatiivina. Nt

Täna näis ta oma uuest õnnest veel *joobunum* kui eile. *Kõige kurnatum* oli töödejuhataja ise.

Komparatsioonivormis partitsiip ühildub oma põhisõnaga nii ees- kui järelasendis atribuudina. Nt

Ka kõige masendunumatel meestel hakkas tuju pikkamisi paranema.

Gerundiiv

§ 48 **Gerundiiv** ehk *des*-vorm on pöörd sõna infiniitne vorm, mis väljendab lause põhitegevusega samaaegselt kaasnevat ja seda iseloomustavat tegevust. Gerundiiv esineb lauses a) adverbiaalina ja b) adverbiaalatribuudina. Nt

a) *Süües* kasvab isu.

b) *Lamades* lugemine on silmadele kahjulik.

Gerundiiv võib moodustada ka perfekti tähendusega analüütilisi liitvorme nii a) personaalis kui b) impersonaalis. Nt

a) *Olles* viimaks *maha rahunenud*, hakkas ta kõige üle järele mõtlema.

b) *Olles* üksi koju *jätud*, ei osanud ta endaga midagi peale hakata.

PÖÖRDEKATEGOORIA

§ 49 **Pööre** on kategooria, mis näitab, et tegevus lähtub täisaluse referendist, samuti selle referendi (subjektisiku) seost kõneleja ja kuulajaga. Pöördekategoorial on kolm ainsuslikku ja kolm mitmuslikku liiget ehk PÖÖRET, mis realiseeruvad kindla, tingiva ja käskiva kõneviisi jaatavas kõnelliigis ning käskiva kõneviisi eitusverbis ja põhiverbis pöördetunnustena.

Teatud juhtudel võib pöördekategooria esineda ka ilma (eksplitsiitse) alusega lauseis.

Lünkauseis (a) ja mõningates vaegisikulistes lausetes (b) viitab pöördetunnus nullväljenduse saanud subjektisikule. Nt

a) *Söön* ja *joon*.

b) *Räägivad*, et liha läheb kallimaks.

Et 1. ja 2. pöörde puhul saavad aluseks olla vaid 1. ja 2. isiku personaalpronoomenid, siis on aluse ärajätmine nende pöörete puhul tavaline, imperatiivi mitmuse 1. pöörde puhul koguni obligatoorne. Nt

Mingem pro **Me mingem*.

3. pöörde puhul puudub alus tüüpjuhul vaid siis, kui seda võimaldab kontekst. Nt

Kas tüdrukud homme meile ka lubasid tulla? – *Lubasid* küll.

Mõnevõrra erandlik on pöördeparadigma suhteliselt neutraalse liikme, ainsuse 3. pöörde suhe subjektiga. Neutraalsuse tõttu võidakse ainsuse 3. pööret sageli kasutada isikuta lauseis. Nt

Müristab. Mul on piinlik.

§ 50 **Ainsuse 1. pööre** väljendab seda, et subjektisikuid on üks ja see on identne kõnelejaga. Seega öeldisverb on ainsuse 1. pöördes siis ja ainult siis, kui eksplitsiitseks või implitsiitseks aluseks on personaalpronoomen *mina ~ ma*. Nt

Ma lähen homme linna. Tahaksin teda lähemalt tundma õppida.

Mitmuse 1. pööre väljendab seda, et subjektisikuid on kaks või enam ja et üks neist on identne kõnelejaga. Seega öeldisverb on mitmuse 1. pöördes siis ja ainult siis, kui eksplitsiitseks või implitsiitseks aluseks on personaalpronoomen *meie ~ me*. Nt

Meie elasime sel ajal Tartus. Oleme temaga ainult põgusalt tutvunud.

Personaalpronoomenit *meie ~ me* ja/või mitmuse 1. pööret kasutatakse ka a) *mina ~ ma* ja/või ainsuse 1. pöörde asemel, näiteks teadusstiilis või nn majesteedimitmuse korral, b) ainsuse ja mitmuse 2. pöörde funktsioonis, eriti käsu korral. Nt

a) Käesolevas töös *püüame* kirjeldada eesti kirjakeele ehitust nii tähenduse kui ka vormi seisukohast. *Meie, tsaar Nikolai I, käsime ..*

b) (arst patsiendile:) *Teeme nüüd suu lahti!* (õpetaja õpilastele:) *Avame õpikud leheküljelt 238!*

Ainsuse 2. pööre väljendab seda, et subjektisikuid on üks ja see on identne kuulajaga. Seega on öeldisverb ainsuse 2. pöördes siis ja ainult siis, kui eksplitsiitseks või implitsiitseks aluseks on personaalpronoomen *sina ~ sa*. Nt

Kas sa oled teda täna näinud? Tee suu lahti.

Ainsuse 2. pööre võib väljendada ka üldisikut, s.o seda, et subjektisikuks on kes tahes inimene. Nt

Elad, kannatad ja näed vaeva, kuid kasu pole sellest kellelgi.

Mitmuse 2. pööre väljendab seda, et subjektisikuid on mitu ja vähemalt üks neist on kuulaja, mitte ükski aga kõneleja. Seega on öeldisverb mitmuse 2. pöördes siis ja ainult siis, kui eksplitsiitseks või implitsiitseks aluseks on personaalpronoomen *teie ~ te*. Nt

Vaadake ometi seda ilusat maastikku! Teie kõik, sina ja su sõbrad, suhtute sellesse küsimusse liiga kergelt.

Mitmuse 2. pööret kasutatakse ka viisakusvormina ainsuse 2. pöörde funktsioonis. Nt

Palun ulatage mulle oma taldrik.

Mitmuse 3. pööre väljendab seda, et subjektisikuid on vähemalt kaks, kuid ei kõneleja ega kuulaja ei kuulu nende hulka. Nt

Nad *elavad* meie lähedal. Metsas *kasvavad* puud. Aknad *avanesid* aeda.

Mitmuse 3. pööre on mõnikord kasutatav ka umbisikulise tähendusega lauses. Nt

Räägivad, et tänavu tuleb külm talv.

Ainsuse 3. pöördel on ainult negatiivne tähendus. Ta näitab üksnes seda, et subjektisik pole ei kõneleja ega kuulaja, andmata subjektisiku kohta konkreetsemat positiivset infot. Ainsuse 3. pööre on kõige neutraalsem pöördekattegoria liige ja võib seetõttu esineda küll a) vastandatuna mitmuse 3. pöördel siis, kui subjektisikuid on üks, kuid lisaks sellele kasutatakse ainsuse 3. pööret ka b) üldisikulises ja c) isikuta lauses. Nt

a) Ta *elab* meie lähedal. Metsas *kasvas* kuusepuu.

b) Selle *teeb* valmis kuu ajaga.

c) Öhtul *hakkas* sadama. Päev läbi *müristas* ja *lõi* välku. Siin, just roiete all, *valutab* mul juba mitmendat päeva. Mõtelda *on* mõnus. Mul *läheb* hästi.

Niihästi ainsuse kui ka mitmuse 3. pööret saab tarvitada 2. isiku märkimisel, kui tahetakse vältida otsest pöördumist kuulaja või kuulajate poole. Nt

Kust see Jaan siis *tuleb*? Kas professor *teab*, et tal on täna loeng? Millega nemad siin *tegelevad*?

Teadusstiilis kasutatakse ainsuse või mitmuse 3. pööret ka 1. isiku tähenduses. Nt

Sellega *näitab* siinkirjutaja, et I ja II välde eralduvad III välttest omaette rühmana.

§ 51 Et eri pöörete seos subjektisikuga on erinev, kehtivad eri pöördemõnede kasutamisel ka erinevad leksikaal-semantiliselt piirangud. Kõige kitsamad on need piirangud 1. ja 2. pöörde jaoks. Nende pöörete korral peab subjektisikuks olema inimene või (2. pöörde korral ka) muu elusolend. Seetõttu ei saa 1. või 2. pöördes esineda verbid, mis väljendavad tegevusi, mille sooritajaks ei saa olla elusolend, nt *helisema*, *kõlksatama*, *krabisema*, *lirtsuma*, *nirisema*, *absorbeeruma*, *allitereeruma*, *deklineeruma*, *esietenduma*, *häälduma*, *jõustuma*, *kombineeruma*, *käibima*, *laabuma*, *laekuma*, *laiuma*, *leiduma*, *selguma*, *punguma*, *toimuma*, *tuhmuma*, *õnnestuma*, *äparduma*, *hahetama*, *koitma*, *kumama*, *loojuma*, *alanema*, *idanema*, *hargnema*, *ilmnema*, *kahanema*, *pimenema*, *kihelema*, *kipitama*, *sügelema*, *tuikama* jne. Stilistiliselt markeeritud kontekstis või personifikatsiooni korral võivad mõned niisugustest verbidest esineda siiski 1. ja 2. pöördes. Nt

Saja, saja, vihmakene. Kuhu sa vulised, ojakene? «Mina tiksun oma tiksumisi ega hooli teie rabelemisest,» ütles seinakell.

Mitmed loodushääli või somaatilisi protsesse kirjeldavad verbid on inimtegevusele kohaldatavad, kuid seejuures lisandub tugev pejoratiivne värving. Nt

Mis sa krigised? Misasja sa sügeled siin päevad läbi ringi, istu rahulikult paigal!

Leidub ka verbe, mis ei saa esineda ei 1., 2. ega mitmuse 3. pöördes ning mille normaalne esinemisvorm predikaadi funktsioonis on ainsuse 3. pööre. Tavaliselt esinevad ainsuse 3. pöördes verbid, mis kirjeldavad tegijata looduslikke protsesse või inimese füsioloogilisi seisundeid, samuti niisuguseid loodusilminguid, mis on seotud üheainsa kindla loodusliku esemega. Nt

Eile müristas kõvasti. Kas täna sajab jälle? Iiveldab. Päev koidab juba. Päike loojus metsa taha.

Nihkunud leksikaalse tähenduse korral võivad sellised verbid esineda kõigis pöördteis. Nt

Poisid müristasid täiest kõrist naerda. Sadasin sealt katuselt alla, ilma et oleksin jõudnud appigi karjuda. Tema peas koitsid juba uued ja üha kummalisemad ideed.

Seega on verbide VAEGPÖÖRDELISUS semantiline nähtus, mis ei puuduta pöörd sõna morfoloogilisi omadusi.

Pöördekategooria seostub ainult finitsete isikulise tegumoe vormidega ja ka nende hulgast mitte kõikidega. Pöördekategooria ei väljendu eitava kõneliigi vormides (v.a imperatiiv) ning kvotatiivi ja jussiivi korral ka jaatava kõneliigi vormides. Pöördekategooria ei pruugi väljenduda ka konditsionaali jaatava kõneliigi vormides. Loetletud vormide korral väljendub subjekti isik ja arv alati eksplitsiitselt ja ainult leksikaalselt subjektiks oleva noomeni või pronoomeni kaudu. Nt

Ta ei tahtnud oodata. Me ei tahtnud oodata. Sa olevat siin varemgi käinud. Poisid olevat siin varemgi käinud. Ma tahaks seda teada. Te tahaks seda teada.

TEGUMOEKATEGOORIA

- § 52 Tegumood ehk geenus on üldkeeleteaduses grammatiline kategooria, mis väljendab lause tegevussubjekti suhet grammatilise subjektiga. Tegumoe kategoorial on tavaliselt kaks liiget – AKTIIV ja PASSIIV. Aktiivlause tegevussubjekt on normaaljuhul identne grammatilise subjektiga:

Mees magab. Naised laulavad.

Passiiv väljendab seda, et tegevussubjekt on lause grammatilise subjekti positsioonist välja tõrjutud ja see positsioon on kas täidetud tegevusobjektiga või jääb üldse tühjaks.

Erinevalt indo-euroopa keelte aktiivi ja passiivi vastandusest osutab eesti morfoloogiline tegumoeopositsioon (tegumoe kui süntaktilise kategooria kohta eesti keeles vt § 490, 658) üksnes tegevussubjekti ja aluse vahekorrale, riivamata tegevusobjekti. Sellisena on tegumood otseselt seotud isiku väljendamisega, mida kajastavad ka kategooria liikmete traditsioonilised nimetused PERSONAAL ehk ISIKULINE TEGUMOOD ja IMPERSONAAL ehk UMBISIKULINE TEGUMOOD ehk IMPERSONAALNE PASSIIV.

- § 53 **Personaal** on tegumoe kategooria neutraalne liige, mille puhul tegevussubjekt tavaliselt realiseerub alusena. Personaalivorm vormistab predikaatverbi üldjuhul a) isikulistes lausetes, s.o (eksplitsiitse või implitsiitse) täisalusega lausetes, kuid ka b) üldisikulistes (grammatilise subjektita) lausetes ja c) isikuta lausetes (vt § 503, 656, 658). Nt

a) Poisid *kaklesid* õues. Homme *sõidan* linna.

b) Selle töö *teeb* natukese ajaga valmis.

c) Väljas *sajab*. Neil *vedas* hullu moodi.

- § 54 **Impersonaal** näitab, et tegevus lähtub indefiniitsest elus tegijast – umbisikust –, mis jääb lauses eksplitsiitselt väljendamata, s.t tegevussubjekt ei realiseeru alusena. Nt

Õues *kakeldi*. Direktorit *oodatakse*. Homme *sõidetakse* linna.

Tähenduse 'elus' puudumise tõttu ei ole impersonaalseid vasteid lausetel, nagu

Uks *sulgus*. Toast *kostis* hirmus kisa.

Impersonaalseiks on siiski vahel transformeeritavad laused, milles tegevussubjekti referendiks on loodusjõud. Nt

Torm *paiskas* laeva karile. → Laev *paisati* karile. Tuul *kiskus* puud juurtega maa seest välja. → Puud *kisti* juurtega maa seest välja.

Üksikjuhtudel võib impersonaali vormis esineda ka sisult mitteisikulise lause predikaatverb. Nt

Noorkuu alles *loodi*. Vanaema *halvati* ära.

Lausetel

Mulle meenub sageli see kummaline inimene. Too mees huvitab Toomast väga,

mille aluse referent on elusolend, puudub impersonaalne vaste seetõttu, et see alus ei ole tegevussubjekt.

Impersonaalivormid puuduvad vaegmuutelisel verbil *pidama* (mida laiendab *ma*-vorm), ehkki see vastab kõigile impersonaali esinemiseks

vajalikele tingimustele. Vastavate lausete personaalist impersonaali transformeerimiseks lisatakse impersonaali tunnus supiini vormile, verb *pidama* aga saab personaali ainsuse 3. pöörde vormi:

Sa *peaksid* lihtsalt rohkem tööd *tegema*. → *Peaks* lihtsalt rohkem tööd *tehtama*.

Impersonaali kasutatakse mõnikord ka personaali pöörete asemel, kui soovitakse vältida tegevussubjekti otsest nimetamist. Nt

Käesolevas töös *vaadeldakse* eesti keele käänamissüsteemi kujunemist. (1. isiku tähenduses); Kui kaugelt mehi *ollakse*? Noh, kuidas siin siis *elatakse*? (2. isiku tähenduses); Poiss teeb kogu aeg sigadusi. Kui ma midagi ütlen, siis *ollakse* veel pahane ka. (3. isiku tähenduses).

- § 55 Kirjeldatud morfoloogilise personaali-impersonaali vastanduse kõrval esineb eesti keeles siiski ka puht süntaktiliselt avalduvat aktiivi-passiivi vastandust (vt § 490). Süntaktilise passiivi üks avaldumisvorme on *tud*-partitsiibilise predikatiiviga seisundipassiiv. Kui predikaatverb lubab kasutada täisobjekti, mis impersonaalis esineb nominatiivis, ja selleks objektiks on 3. isik, võivad impersonaalne ilma subjektita lause ja personaalne, passiivse tähendusega, subjekti ja predikatiiviga lause väliselt kokku langeda (erinevus on ainult ajaparadigmas). Nt

Uks on suletud

võib olla nii ajaliselt perfektis esinev impersonaalne lause, mille olevikuliseks vasteks on

Uks suletakse,

kui ka ajaliselt olevikuline lause, milles *uks* on subjekti, *on* predikaatverbi 3. pöörde vorm ja *suletud* predikatiiv.

AJAKATEGOORIA

- § 56 Aeg on grammatiline kategooria, mis lokaliseerib verbiga väljendatava tegevuse ja seega kogu lausega väljendatava sündmuse mingi tingliku ajalise lähtepunkti suhtes: kõnehetke või teise sündmuse toimumisaja suhtes. Sündmuse seos lähtepunktiga võib olla kas samaaegsus (OLEVIK), eelnevus (MINEVIK) või järgnevus (TULEVIK). Kui lähtepunktiks on kõnehetk, on tegemist ABSOLUUTSE ajaga. Nt

Ma näen vanaema. Vanaema *koob* sokki. (– Olevik) Ma *nägin* vanaema. Vanaema *kudus* sokki. (– Minevik)

RELATIIVNE aeg seostab situatsiooni mingi teise sündmuse toimumisajaga. Teades teise sündmuse seost kõnehetkega, selgub lausest ka relatiivse aja seos kõnehetkega. Nt lausetes

a) Nägin vanaema sokki *kudumas* (relatiivne olevik).

b) Nägin poisi jalas vanaema *kootud* sokke (relatiivne minevik)

paikneb relatiivse aja lähtepunkt finiitverbivormi *nägin* ajatähenduse tõttu absoluutses minevikus, mistõttu kõnehetke suhtes paigutub kudumine a) mineviku olevikku või b) mineviku minevikku.

Kui võrd ajaorientatsiooni pidepunktiks on otseselt või kaudselt lõpuks ikkagi tinglik kõnehetk, on aeg põhiolemuselt deiktiline kategooria.

Eeskätt absoluutset aega väljendavateks morfoloogilisteks ajavormideks on OLEVIK ehk PREESENS, LIHTMINEVIK ehk IMPERFEKT, TÄISMINEVIK ehk PERFEKT, ENNEMINEVIK ehk PLUSKVAMPERFEKT ja ÜLDMINEVIK ehk PRETEERITUM. Ainult relatiivset aega väljendavad infiniitsed verbivormid. Lisaks morfoloogilistele vormidele väljendavad tekstis ajasuhteid mõned perifrastilised verbivormid, samuti ajamäärused ja lauselaiendid.

Ajaorientatsioon iseseisvas lauses on põhimõtteliselt absoluutne, kõrvallauses ja sekundaartarindis relatiivne, pea- või põhilause tegevusajale orienteeruv.

Märkus. Selle poolest erineb eesti keel nt inglise keelest, kus nt komplementlauses võib olla absoluutne aeg. Vrd

He says that he *is living* in London. – Ta ütleb, et ta *elab* Londonis. He said that he *was living* in London. – Ta ütles, et ta *elab* Londonis.

Ajakategooria ei ole kõigis kõneviisides ühtviisi esindatud. Kõigil kõneviisidel on olemas oleviku vorm (*sõidad, sõida, sõidaksid, sõitvat, sõitku*). Kindlat kõneviisi iseloomustab kolmeastmeline minevikuaegade süsteem (imperfekt: *sõitis*; perfekt: *on sõitnud*; pluskvamperfekt: *oli sõitnud*). Tingival ja kaudsel kõneviisil on regulaarne vaid preteeritum. Mõõnval kõneviisil on olemas perfekti tähendusega mineviku vorm, käskival kõneviisil minevikuvorm puudub.

§ 57 INDIKATIIVIS on verbil neli ajavormi: preesens, imperfekt, perfekt, pluskvamperfekt. Verbi ajavormi tähendus seisneb eelkõige sündmuse ja kõnehetke seose kajastamises. Sündmuse ja kõnehetke seos pole aga otsene, vaid tekib vaatlushetke vahendusel. Vaatlushetk on kas kõnehetkele langev, eelnev või järgnev hetk ajas, mille seisukohalt sündmust vaadeldakse. Nii võib kõnehetkest varasemaid sündmusi vaadelda nii a) nende toimumisaja seisukohalt, sündmustega n.ö kaasas käies ja nende kulgu jälgides, kui ka b) kõnelemisaja seisukohalt, n.ö tagasi vaadates ja eelnenud sündmusi kokku võttes, arvestades seda, mis neist praegu järeldub. Nt

- a) Ma *sündisin* 1950. aastal. *Lõpetasin* Paide keskkooli ja Tartu ülikooli.
 b) Ma *olen sündinud* 1950. aastal, *lõpetanud* Paide keskkooli ja Tartu ülikooli.

Nn verbi lihtajad, preesens ja imperfekt, seovad vaatlushetke sündmuse toimumisajaga, mis preesensi korral kattub kõnehetkega või on sellest hilisem (a), imperfekti korral aga eelneb kõnehetkele (b). Verbi liitaegade korral on aga vaatlushetk seotud kas kõnehetkega (c) või mingi kõnehetke suhtes minevikulise ajahetkega (d), mille suhtes kirjeldatav sündmus omakorda on minevikuline. Nt

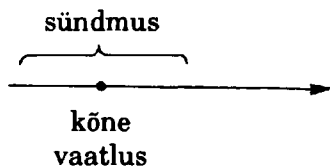
- a) Ma *loen* selle raamatu läbi.
 b) Ma *lugesin* selle raamatu läbi.
 c) Ma ei oska su küsimusele vastata, kuigi *olen* selle raamatu läbi lugenud.
 d) Ma ei osanud tema küsimusele vastata, kuigi *olin* selle raamatu läbi lugenud.

Sündmuse enda täpsem toimumisviis aja seisukohalt, s.t see, kas tegemist on ühekordse või korduva tegevusega või hoopis pideva ja katkematu protsessiga, kas ja kui palju sündmus kestab enne või pärast vaatlushetke jms, selgub lauses verbi tegevuslaadi, aspekti, ajamääruse jms toimetel. Vrd nt ühekordset (a) ja korduvat (b) minevikulist tegevust lausetes

- a) *Laenasin* selle raamatu tema käest. *Olen* selle raamatu tema käest *laenanud*.
 b) *Laenasin* tema käest *sageli* raamatuid. *Olen* tema käest *varemgi* raamatuid *laenanud*.

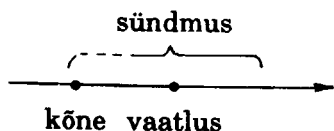
Seega ei väljenda eesti keele finiiitvormid mitte üksnes absoluutset aega, vaid sisaldavad seejuures ka relatiivse aja sugemeid.

Preesens on verbi ajavorm, mis märgib sündmuse toimumist kõnehetke suhtes mitteminevikulisel vaatlushetkel. Kui lauses või kontekstis ei ole tulevikule viitavaid asjaolusid, asub vaatlushetk kõnehetkel. Nt

Hobu *hinnub*. Laev *läheb* põhja. Eesti keel *kuulub* soome-ugri keelte hulka. Telemast *paistab* kaugele. Loetletud ained *segatakse*. Jüri *käib* dieetsöökla söömas. Ma *töötan* siin juba kümme aastat.

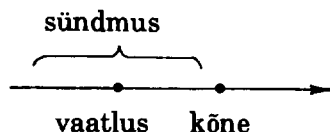
Vaatlushetk asub tulevikus nende lausete puhul, mis on kas a) aspektilt piiritletud või b) sisaldavad tulevikule viitavaid ajamäärusi või omavad tulevikule viitavat konteksti. Nt

a) Sellel teemal *kirjutan* ma artikli. Millal sa oma sauna valmis *ehitad*? Ta *võtab* endale kasulapse.

b) Homme *kirjutan* ma kodus artiklit. Selle probleemiga me veel *tegeleme*. Tulevikus on Maa kliima tunduvalt soojem.

Imperfekt on verbi ajavorm, mis märgib sündmuse toimumist kõnehetkele eelneval vaatlushetkel. Nt

Etendus *lõppes* kell üksteist. Mati *oli* näitleja. *Elasin* tol ajal Mustamäel. Vanaegiptuse majanduse aluseks *oli* niisutuspõllundus ja karjandus. Isa *juhatas* laulukoori ja *tegi* näitemängu. Ma *kirjutasin* artikli.

Imperfekt on kõige tavalisem jutustamise ajavorm. Nt

Varumiskampaania *muutus* sõjaks talupoegade vastu. Sügisel *langesid* külad volinike terrori alla. Ametlikult *varuti* vilja. Tegelikult *võeti* ära kõik toiduained, isegi soe toit potist.

Imperfekti sekundaarseid kasutusi on a) nn meenutusminevik: tuletades meelde minevikus teadasaadut kasutatakse minevikku vaatamata sellele, et öeldu võib sisuliselt kehtida olevikuski; meenutusminevikus on b) verb *pidama* ka perifrastilise kvotatiivi korral. Nt

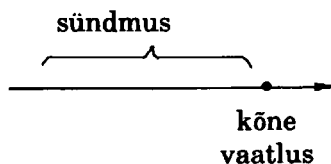
a) Mis kuupäev täna *oligi*? Kas teie nimi *oli* Tuuletamm?

b) Sul *pidi* täna kontsert olema.

Perfekti tähendus on kaheplaaniline. Selle kujundavad mittemineviku tähendust kandev verbi *olema* preesensivorm ja viimasest tuleneva vaatlushetke suhtes eelnevat tegevust märkiv mineviku partitsiip. Nt

Toimetaja on artikliga *tutvunud*. Kapp on ümber *kukkunud*. Kella seitsmeks on kõik *lahkunud*. Inimene on vabaduse jaoks *sündinud*. Siin on sageli *käidud*.

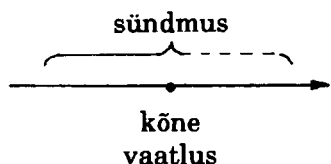
Tavaliselt asub vaatlushetk kõnehetkel. Perfekt võtab vaatlushetke seisukohalt kokku minevikus toimunu, mille täpsem toimumisaeg jääb ebamääraseks. Kõnehetkeks on sündmus üldjuhul lõppenud. Kaheplaanilisena väljendab perfekt ühelt poolt sündmuse minevikulisust, teiselt poolt sellest tuleneva seisundi olevikulisust. Lauses tõuseb sõltuvalt aspektist esile kas üks või teine neist tähendusosistest. Piiritlemata sündmuse puhul on rõhuasetus sündmuse toimumisel minevikus (a), piiritletud sündmuse korral osutab perfektilause ennekoike subjekti või objekti olevikulisele seisundile ja alles sedakaudu eelnenud sündmusele (b).

a) Linnas on tänavaid üles kaevatud. Jüri on ministriks pürginud. Selles katseklaasis on mingeid aineid segatud. Ta on mustast kassast raha võtnud. Oled sa täna puhanud? Ma olen kümme aastat Mustamäel ja viis aastat Laagris elanud. Ma olen Mustamäel elanud.

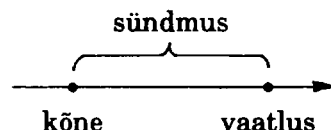
b) Tänavad on üles kaevatud. Liisk on langedanud. Austus korüfee vastu on kuhugi kadunud. Jüri on ministriks saanud. Osa aineid on segatud. Ma olen võtnud hoiuraamatult kogu raha. Oled sa end nüüd välja puhanud?

Perfektivormiga väljendatud minevikuline sündmus võib kõnehetkel jätkuda, kui sellele viitavad kestust märkivad ajamäärused. Nt

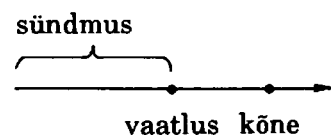
Ma olen elanud Mustamäel juba kümme aastat. Loodust oleme me ikka armastanud. Ma olen sind pikka aega jälginud. Mu sõbranna on eluaeg invaliid olnud. Tartu meeskond on senini Tallinna omast üle olnud.

Kuna olevikuvormid on eesti keeles üksnes mitteminevikulise tähendusega, võivad perfektivormid kajastada ka kõnehetkele järgnevat sündmust, mille vaatlushetk asub veelgi kaugemal tulevikus. Nt

Loodame, et homme õhtuks on kõik külalised lahkunud.

Pluskvamperfekti tähendus on samuti kaheplaaneline nagu perfektigi. Pluskvamperfekt võtab verbi *olema* imperfektivormiga määratletud minevikulise vaatlushetke seisukohalt kokku enne seda toimunu. Nagu perfektigi korral sõltub sündmuse minevikulisuse või sellest tuleneva seisundi (relatiivse) olevikulisuse domineerimine aspektist. Piiritlemata sündmuse puhul on rõhuasetus sündmuse toimumisel vaatlushetke suhtes relatiivses minevikus (a), piiritletud sündmuse korral osutab pluskvamperfekt ennekõike subjekti või objekti seisundile vaatlushetke suhtes relatiivses olevikus (b). Nt

a) Keeletoimetaja oli artiklit eestipärastanud. Paljud olid teda asjatult uskunud.

b) Jüri oli selleks ajaks ministriks saanud. Keeletoimetaja oli artikli eestipärastanud. Lumi oli ära sulanud.

Nagu perfektigi korral võib sündmus vaatlushetkel ka jätkuda, kui sellele viitavad kestust märkivad ajamäärused. Nt

sündmus

vaatlus

kõne

Ma *olin* teda juba tund aega *vaadanud*. Siis *olin* ma juba kümme aastat Mustamäel *elanud*.

Indikatiivi pluskvamperfektil võib olla ka kvotatiivi mineviku tähendus. Nt

Selle koha peal *oli* vanasti *olnud* linn. – Vrd: Selle koha peal *olevat* vanasti *olnud* linn.

§ 58 KONDITSIONAALIL, KVOTATIIVIL, IMPERATIIVIL ja JUSSIIVIL on olemas olevikuaeg – preesens –, konditsionaalil ja kvotatiivil ka minevikuaeg – preteeritum. (Jussiivi minevikuvormide kohta vt § 64.)

Preesens märgib mitteminevikulist sündmust. Nt

Ma *oleksin* praegu parema meelega kodus. Mari *kirjutavat* luuletusi. *Maga!* Kõik on kohvisabas, aga mina *koostagu* protokoll.

Nagu indikatiiviski, väljendab preesens tavaliselt olevikku. Tulevikku märgib ta a) käsku ja soovi väljendavais lauseis, sõltumata seejuures lause aspektist, b) piiritletud aspektiga või vastavate ajamäärustega lauseis. Nt

a) *Koosta* seletuskiri/seletuskirja! *Tulgu* poiss minu juurde! *Mingu* sul kõik hästi! Et sul kõik hästi *läheks*!

b) Jüri *saavat* auhinna. Homme *saabuvat* Pärsia šahh.

Preteeritum on tingiva ja kaudse kõneviisi üldine mineviku ajavorm, mis märgib sündmuse eelnemist kõnehetkele, eristamata imperfekti, perfekti ja pluskvamperfekti tähendusi. Nt

Mari *olevat* pika maa *maha käinud* ja *ära väsinud*. Ta *olevat* teele *asunud* juba kell kuus hommikul. Enne seda *olevat* ta kolm päeva vihasena *ringi käinud*. Kui Mari kõnniks veel ühe kilomeetri, siis *oleks* tal juba pool teed *käidud*. Eile hommikul *ei oleks* Mari endast seda *uskunud*. Veel varem *poleks* ta isegi väikese õhtuse jalutuskäiguga kuidagi *hakkama saanud*.

KÕNEVIISIKATEGOORIA

§ 59 **Kõneviis** ehk **moodus** on eesti keeles morfoloogiline kategooria, mis väljendab teate allika hinnangut tegevussituatsiooni suhtele tegelikkusega ja/või kõneleja ja kuulaja osa teatamissituatsioonis (ehk teatelaadi) ja/või suhtluseesmärgi.

Teate allikas võib käsitada tegevussituatsiooni reaalsena või eba-reaalsena. Esimesel juhul on teate allikas kindel, et kirjeldatav tegevus tõepoolest aset leidis või leiab (a). Teisel juhul kirjeldab teate allikas tegevust, mis teatud tingimustel oleks toimunud või toimuks või mille toimumist ta soovib (b). Nt

a) Ma *käisin* eile saunas.

b) Ma *oleksin* eile sauna *läinud*, kui Jüri poleks meile külla tulnud. *Saaksin* ma kordki temaga nelja silma all rääkida!

Teatelaad võib olla otsene või kaudne. Esimesel juhul on kõneleja ise teate allikas ning teade on mõeldud kuulajale (a). Teisel juhul on teate allikaks keegi kolmas ja kõneleja ainult vahendab teadet kuulajale (b), või on kõneleja küll ise teate allikas, kuid teade pole mõeldud kuulajale vaid kellelegi kolmandale (c). Nt

a) Jüri *käis* eile meil.

b) Räägitakse, et nad *olevat* juba *lahku läinud*.

c) Ütle talle, et *tulgu* homme ise kohale.

Suhtluseesmärk võib olla esituslik või taotluslik. Esimesel juhul kõneleja lihtsalt väidab midagi (a), teisel juhul püüab kõneleja öeldavaga kedagi tegevusele õhutada (b). Nt

a) Sa *lõpetad* selle töö varsti. Ta on maale *sõitnud*.

b) *Lõpeta* see töö rutem! *Sõitku* ta parem maale.

Kirjeldatud võimaluste kaheksast potentsiaalsest kombinatsioonist on eesti keeles morfoloogilise kõneviisikategooria liikmetena esindatud viis erinevat kõneviisi: INDIKATIIV ehk KINDEL KÕNEVIIS, KONDITSIOONAL ehk TINGIV KÕNEVIIS, IMPERATIIV ehk KÄSKIV KÕNEVIIS, KVOTATIIV ehk KAUDNE KÕNEVIIS ja JUSSIIV ehk MÕÕNEV KÕNEVIIS.

§ 60 **Indikatiiv** on kõneviisikategooria semantiliselt markeerimata liige. Tüüpjuhul kasutatakse indikatiivi siis, kui teate allikas käsitab tegevussituatsiooni reaalsena ja kõneleja on ise teate allikas või esineb sellena, teade on mõeldud kuulajale ning suhtluseesmärk on esituslik. Vastasel korral tarvitatakse vajalikke tähendusi kandvaid kõneviise: konditsionaali, kvotatiivi, imperatiivi või jussiivi. Indikatiivi semantiline neutraalsus ilmneb selles, et leksikaalsete või intonatsiooniliste vahenditega kompenseerides saab kindlat kõneviisi kasutada ka siis, kui a) teate allikas käsitab tegevussituatsiooni irrealsena, b) kõneleja ei ole ise teate allikas, ehkki teade on mõeldud kuulajale, c) kõneleja püüab kuulajat tegevusele õhutada, d) kõneleja püüab kuulaja vahen-

dusel kedagi kolmandat (sealhulgas ka indefiniitset tegijat) tegevusele õhutada. Nt

- a) Ta on just nagu arust ära. Ma *pidin* peaaegu ninali lendama. (Vrd konditsionaaliga: Ma *oleksin* peaaegu ninali *lennanud*.)
- b) Ma kuulsin, et ta *käis* eile sinu pool. (Vrd kvotatiiviga: Ma kuulsin, et ta *olevat* eile sinu pool *käinud*.)
- c) Selle töö *teed* sa nüüd kohe ära! (Vrd imperatiiviga: Tee see töö kohe ära!)
- d) Ütle talle, et las *tuleb* homme ise kohale. (Vrd jussiiiviga: Ütle talle, et *tulgu* homme ise kohale.) See töö *tuleb* kohe ära *teha* (Vrd jussiiiviga: *Tehtagu* see töö kohe ära!)

§ 61 **Konditsionaal** väljendab seda, et teate allikas käsitab tegevussituatsiooni irreaalsena. Suhtluseesmärgilt on konditsionaal tavaliselt esituslik. Teate allika suhtes on tingiv kõneviis neutraalne: konditsionaali kasutatakse nii siis, kui a) kõneleja on ise teate allikas ja teade on määratud kuulajale, kui ka siis, kui b) kõneleja edastab kuulajale kellelki teiselt kuulnud teadet, või c) kõneleja on ise teate allikas, kuid teade on määratud kellelegi kolmandale. Nt

- a) *Oleksin* parema meelega koju *jäänud*.
- b) Ta ütles, et ta *oleks* parema meelega koju *jäänud*.
- c) Ütle talle edasi, et ma *jääksin* parema meelega koju.

Kui konditsionaal kombineerub minevikuga, asendub tegevussituatsiooni irreaalsus sisuliselt tegevussituatsiooni eitusega. Nt

Kui ma temaga varem *oleksin kohtunud*, *võinuks* kõik hoopis teisiti minna. (Aga ma ei kohtunud ja kõik läks just nii, nagu läks.) *Oleksin* parema meelega koju *jäänud*. (Aga ei jäänud.)

Olevikuga kombineerudes võib konditsionaalil olla muidki lisatähendusi. Üldiselt väljendab olevikuvormis konditsionaal tegevust, mis teatud tingimustel võiks toimuda, kuid teate allika arvates tõenäoliselt toimumata jääb. Nt

Kui tal raha *oleks*, *läheks* ta puhkuse ajal reisima. (Vrd indikatiiviga: Kui tal raha *on*, *läheb* ta puhkuse ajal reisima.)

Olevikuvormis konditsionaali korral võib lause suhtluseesmärgilt olla ka taotluslik. Kombinatsioonis 2. ja 3. pöördega võib konditsionaali olevikuvorm väljendada viisakat, rõhutatult tagasihoidlikku käsku. Nt

Ehk *oleksite* nii kena ja *ulataksite* mulle selle raamatu. (Vrd imperatiiviga: *Olge* nii kena ja *ulatage* mulle see raamat.) See töö *tuleks* ruttu ära teha. (Vrd indikatiiviga: See töö *tuleb* ruttu ära teha.)

Kombinatsioonis 1. pöördega väljendab konditsionaali olevik ka (tõenäoliselt täitumatut) soovi, igatsust. Nt

Tahaksin jäädagi nooreks!

§ 62 **Imperatiiv** väljendab seda, et suhtluseesmärk on taotluslik – nimelt käskiv –, kõneleja ise on teate allikas ning teade on mõeldud kuulajale (või kuulajatele). Imperatiivi kasutatakse seega siis, kui kõneleja püüab kuulajat (või kuulajaid) tegevusele õhutada või sundida. Niisuguse tähenduse korral käsitab kõneleja tegevussituatsiooni reaalsena. Nt

Ole vait! Ärge ärrituge!

Oma grammatilisest tähendusest johtuvalt saab imperatiiv kombineeruda ajakategooriast ainult olevikuga ning pöördekategooriast ainult 2. pöördega. Paljudes keeltes ongi imperatiivil morfoloogiline väljendus ainult 2. pöörde vormide näol, nt vene *удѐ! удѐмел!*, saksa *gehe! geht!* Eesti keeles realiseerub imperatiiv siiski ka mitmuse 1. pöördena, kuid niisuguses kombinatsioonis puudub tal selge käsu tähendus. Mitmuse 1. pöörde imperatiivivorm väljendab üleskutset ja on stilistiliselt tugevasti markeeritud. Nt

Mingem üles mägedele!

Stilistiliselt neutraalses kontekstis kasutatakse kirjeldatavas funktsioonis jaatava kõneliigi korral indikatiivi vormi (a); eitava kõneliigi korral kasutatakse segavormi, mis on säilitanud küll imperatiivi eitusõna, kuid minetanud imperatiivi morfoloogilise tunnuse (b). Nt

a) *Hakkame laulma!* pro *Hakakem laulma!*

b) *Ärme enam laula(me).* pro *Ärgem enam laulgem.*

Imperatiivi 2. pöörde vorm võib kanda ka kontsessiivset tähendust, mille korral kõneleja võib tegevussituatsiooni käsitada ebareaalsena. Nt

Rabele palju tahad, ega sa selle tööga rikkaks ei saa. Kaevake või *minist-rile enesele, mina oma otsusest ei tagane.*

Tegevussituatsioonis mitteosalevale isikule ei ole põhimõtteliselt võimalik otsest käsku anda. Kõnelejalt 3. isikule suunatud käsku väljendab jussiiiv.

§ 63 **Kvotatiiv** väljendab seda, et kõneleja edastab kelleltki kolmandalt kuulnud teadet, kusjuures suhtluseesmärk on esituslik ning teate allikas võib käsitada tegevussituatsiooni nii reaalsena kui irrealaalsena. Nt

Mari ütles, et Jüri *töötavat* nüüd uues kohas. Räägitakse, et suvi *pidavat* vihmane tulema.

Teate vahendatusest tingituna annab kvotatiiv kõneleja enda suhtumisele paratamatult ebakindluse varjundi, mistõttu teda kasutatakse rõhutamiseks, et kõneleja ise kahtleb tegevussituatsiooni reaalsuses ega taha vastutust teate õigsuse eest enda peale võtta. Nt

Ta olevat täiesti alla käinud.

Vrd indikatiiviga:

Räägitakse, et ta on täiesti *alla käinud*.

§ 64 **Jussiiv väljendab kaudset (vahendatud) tegevusele õhutamist või käsku, mis a) on suunatud kõnelejalt kõnesituatsioonis mitteosalevale isikule või mis b) pärineb kõnesituatsioonis mitteosalevalt isikult. Seejuures võib see kõnesituatsioonis mitteosalev isik olla ka indefiniitne (umbisik). Nt**

a) Ütle neile, et *tulgu* nad homme ise kohale.

b) Jüri räägib ikka, et *hoolitsegu* ma parem oma enese välimuse eest. Artur ütles selle peale, et *rääkigu* sa temaga ise. Anna ütles, et *ärgu* nad *pahandagu*. *Lastagu* mul ainult tegutseda!

Mõnikord kasutatakse jussiivi ka otse kuulajale suunatud käsu väljendamiseks, ent sel juhul ei vormistata tegevussubjekti grammatilise subjektina. Nt

Saagu see töö teil homseks tehtud!

Lisaks kaudse käsu tähendusele tarvitatakse jussiivi sageli ka ontsessiivse või parastava suhtumise väljendamiseks. Nt

Jännaku pealegi nende masinatega, kui ta midagi targemat teha ei mõista. *Käigu* nad kuradile!

Pragmaatiliselt võib jussiiv kanda muidki modaalseid lisavarjundeid, näiteks süüdistust käsu oletatava allika vastu. Nt

Mina *tehku* päevad läbi palehigis tööd, aga teie ainult lesite ja lobisete!
Vaata aga, või sina *istugu* kodus, ja tema hulgub õhtud läbi linna peal!

Käsu tähenduse korral käsitatakse jussiivis tegevussituatsiooni reaalsena ning selles tähenduses saab ta (nagu imperatiivgi) ajakategooriast seostuda ainult olevikuga, kusjuures olevikuvorm on selge käsu tähenduse korral enamasti interpreteeritav tulevikus toimuva tegevusena. Impersonaali vormis võib jussiiv käsu tähenduses esineda ka liitajana, mis on interpreteeritav tuleviku perfektina, s.t ajavormina, mille korral nii tegevussituatsioon kui vaatlushetk asuvad ajateljel kõnehetke järel. Nt

Olgu see töö teil homseks tehtud!

Kontsessiivse tähenduse korral võib jussiiv esineda liitajana ka personaali vormis, kusjuures liitvorm on interpreteeritav tavalise perfektivormina. Nt

Olgu ta pealegi oodanud siin juba tundide viisi, mina ei saa teda kuidagi aidata.

KÕNELIIGIKATEGOORIA

- § 65 **Kõneliik** on pöörd sõna kategooria, mis väljendab predikaatverbiga kirjeldatava situatsiooni jaatust või eitust. Kõneliigikategoriaal on kaks liiget: **AFIRMATIIV** ehk **JAATAV** kõne(liik) ja **NEGATIIV** ehk **EITAV** kõne(liik).

Afirmatiiv väljendab predikaatverbiga kirjeldatava tegevussituatsiooni jaatust. Nt

Homme sõidame maale. Keegi nagu laulaks kõrvaltoas. Kuulake mind tähelepanelikult!

Negatiiv väljendab predikaatverbiga kirjeldatava tegevussituatsiooni eitust. Nt

Me ei sõida homme maale. Keegi ei laulnud enam kõrvaltoas. Ärge tema juttu kuulake!

VÕRDLUSSÕNA

- § 66 **Võrdlussõnade morfoloogiline kategooria** – **VÕRDLUS-** ehk **KOMPARATISIOONIKATEGOORIA** – väljendab eri objektide, tegevuste vm ühesuguste omaduste kvantitatiivset suhet, olles seega gradatsiooninähtuse (vt § 585–589) morfoloogilisi avaldumisvorme. Nt

See on ilus pilt. – Too teine pilt on veel ilusam. – Kõige ilusam pilt polegi näitusel eksponeeritud. Ta on üks naljakas inimene. – Jüri on veel naljakam kui tema vend Mart. – Artur on kõige naljakam inimene, keda ma olen kohanud. Jooksime väga ruttu, aga teised tormasid veel rutem. – Kes kõige rutem jooksid, jõudsid ka esimestena pärale.

Võrdlus on liitkategooria, mis koosneb kahest osast – astme- ja võrdekategooriast –, mille omavahelistest kombinatsioonidest moodustub kolmeliikmeline võrdlusrida ehk kolm võrdlusastet: **POSITIIV** ehk **ALGVÕRRE**, **KOMPARATIIV** ehk **KESKVÕRRE** ja **SUPERLATIIV** ehk **ÜLIVÕRRE**.

Positiiv on võrdluskategooria neutraalne liige, mis ei anna mingit informatsiooni kirjeldatava objekti või tegevuse omaduse kvantitatiivse suhte kohta teiste objektide või tegevuste sama omadusega. Nt

Ta on vaikse loomuga. Liival sibas suur putukas. Jüri räägib valjult.

Leksikaalsete vahenditega kompenseeritult on positiivi abil võimalik väljendada nii intensiivsuserinevust kui ka -samasust. Nt

See kleit sobib ka vähem pidulikuks puhuks. Putukas oli sama suur nagu sisalik, kes teda alla kugistada püüdis. Jüri räägib niisama valjult nagu ta emagi.

Komparatiiv väljendab seda, et kirjeldatavat objekti või tegevust iseloomustab vastav omadus suuremal määral kui üht või mitut teist objekti või tegevust. Komparatiivivormi kasutamine nõuab alati võrdlusaluse olemasolu (mis võib selguda ka kontekstist). Nt

Meie koer on *suurem* kui teie oma. Räägi veidi *valjemini* (kui seni).

Superlatiiv väljendab seda, et kirjeldatavat objekti iseloomustab vastav omadus rohkem kui ühtegi teist objekti mingis kindlalt piiritletud aegruumis. Nt

Meie koer on *suurim* siin alevis. Sina oled küll *kõige lollim* inimene, keda ma tean. *Kõige valjemini* rääkis punase habemega mees.

§ 67 Selle, kas sõna saab komparatsioonikategooriaga seonduda või mitte, määrab eeskätt sõna leksikaalne tähendus. Võrdlussõna leksikaalne tähendus peab sisaldama mingit omaduse kvantitatiivselt iseloomustavat, kuid sealjuures täpselt piiritlemata komponenti. Nii kuulub võrdlussõnade klassi enamik adjektiive, kuivõrd adjektiivid väljendavad tavaliselt mingi eseme või olendi või nähtuse omadust, omadus võib aga enamasti iseloomustada kirjeldatavat objekti suuremal või vähemal määral, nt *suur kivi* : *suurem kivi* : *kõige suurem kivi*, *loll poiss* : *lollim poiss* : *kõige lollim poiss*. Tähenduslikult ei saa võrdluskategooriaga seostuda niisugused adjektiivid, mis juba oma leksikaalses sisus (sageli vormiski) a) peegeldavad võrdlust mingi konkreetse objektiga, nt *teemantkõva sulam*, *piltilus tüdruk*, *meetripikkune laud*, *võrdsed võimalused*; b) sisaldavad mingit intensiivistavat elementi, nt *ülitundlik inimene*, *läbimärjad riided*, *poolvedel muna*; või c) väljendavad kõiki-dele objektidele alati tervikuna ja ühel määral kuuluvat omadust, nt *emane loom*, *venekeelne raamat*. Ühemäärast omadust esitavana ei kompareeru ka enamik adjektiivi süntaktilistes funktsioonides kasutatavaid partitsiipe, nt *puid raiuv mehemürakas*, *töötav noorsugu*, *uppunud kass*, *müüdud mõrsja*. Partitsiipidest kuuluvad võrdlussõnade hulka ainult need, mis on tähenduslikult verbi algsest protsessisisust piisavalt abstraherunud, nt *rabav uudis* : *rabavam uudis* : *kõige rabavam uudis*; *loetav raamat* : *loetavam raamat* : *kõige loetavam raamat*; *kulunud kuub* : See *kuub* on veel *kulunum* : Too roheline *kuub* on *kõige kulunum*; *piiratud silmaring* : Tema *silmaring* on veel *piiratum* : *kõige piiratum silmaring*.

§ 68 Adverbide kompareerumine *resp* mittekompareerumine on tingitud samadest põhjustest mis adjektiivide kompareeruminegi. Kompareeruvad nt *kiiresti* : *kiiremini* : *kõige kiiremini*, *vaiksel* : *vaiksemalt* : *kõige vaiksemalt*, *hästi* : *paremini* : *kõige paremini*, *tihti* : *tihemini* : *kõige tihemini*. Ei kompareeru nt *hiirvaiksel*, *võrdselt*, *läbimärjalt*, *ammu*, *varsti*, *veidi*, *äkki*, *käitsi*, *jalgsi*, *homme*, *eile* jne.

Morfoloogilisest aspektist võib adverbide seondumine komparatsioonikategooriaga olla otsene või vahendatud. Otseselt on võrdluskategooriaga seotud niisugused adverbid, millel puudub samatüveline (spetsiaalse lisaliiteta) adjektiivne vaste, nt *ruttu* : *rutem* : *kõige rutem*,

tasa : tasem : kõige tasem. Vahendatult on võrdluskategooriaga seotud need adverbid, millel on olemas samatüveline adjektiivne vaste (spetsiaalse adjektiivse liite korral peab see liide sisalduma ka adverbi tüves), nt *vaikselt : vaikselt : kõige vaikselt* (vrd *vaikne : vaikselt : kõige vaikselt*), *kiiresti : kiiremini : kõige kiiremini* (vrd *kiire : kiiremini : kõige kiiremini*), *otseselt : otseselt : kõige otseselt* (vrd *otsene : otseselt : kõige otseselt*), *kaugel : kaugemal : kõige kaugemal* (vrd *kaug : kaugem : kõige kaugem*), *pahasti : pahemini : kõige pahemini* (vrd *paha : pahem : kõige pahem*). Niisugustes vastandustes ei ole morfoloogiliselt tegemist mitte adverbi kompareerumisega, vaid adverbide tuletamisega erinevas võrdes adjektiividest – *vaikne → vaikselt*, *vaikselt → vaikselt*, *kõige vaikselt → kõige vaikselt*. Kaudset komparatsiooni esineb ka substantiivide tuletuses, nt *vanus : vanus* (vrd *vana : vanem*), *suurus : suuremus* (vrd *suur : suurem*).

Kaudse komparatsiooni vahekorras olevaid adverbide käsitletakse siinses grammatikas eri sõnadena (nagu ka kaudse komparatsiooni vahekorras olevaid substantiive), mistõttu nende võrdlusastmete moodustamist vormisünteesi peatükis ei käsitleta. Reeglipärane kaudne komparatsioon on olemas kõigil *lt*-liitelistel adverbidel, nt *kibe + lt → kibedalt*, *kibedam + lt → kibedamalt*; *ränk + lt → rängalt*, *rängem + lt → rängemalt*, samuti adjektiividest tuletatud *sti*-liitelistel adverbidel, nt *ilus + sti → ilusasti*, *ilusam + ini → ilusamini*, *paha + sti → pahasti*, *pahem + ini → pahemini*, ja homonüümsete vormidega adjektiivset vastet omavatel kohakäändesõnadel, nt *kõrge + le → kõrgele*, *kõrgem + le → kõrgemale*, *kõrge + l → kõrgel*, *kõrgem + l → kõrgemal*, *kõrge + lt → kõrgelt*, *kõrgem + lt → kõrgemalt*.

Otsese komparatsiooni vahekorras olevaid adverbide on eesti keeles niivõrd vähe, et neid vastavusi võib pidada täiesti leksikaliseerunuks, mistõttu ka niisuguste komparatsioonivormide sünteesireegleid pole siinses grammatikas esitatud. (Osa niisugustest komparatsioonivormidest on tähenduslikult teisenedes oma lähtesõnast hoopis kaugenenud.) Näiteks *aegsasti : aegsamalt*, *meelsasti : meelsamalt ~ meelsamini*, *hoopsasti : hoopsamini ~ hoopsamalt*, *tihti : tihemini*, *hästi : paremini*, *lühidalt : lühemini* (~ kaudses komparatsioonis *lühemalt*), *hilja : hiljem ~ hiljemini ~ hiljemalt*, *enne : ennem ~ ennemini ~ ennemalt*, *vara : varem ~ varemini ~ varemalt*, *tasa : tasem ~ tasemini*, *ruttu : rutem ~ rutemini*, *kaua : kauem ~ kauemini*, *harva : harvem ~ harvemini*, *otse : otsem ~ otsemini*, *palju : rohkem ~ enam : enim*, *vähe : vähem ~ vähemalt : vähim*. Otseses komparatsioonis on ka mõningad kohakäändelised sõnad, nt *lähedale : lähemale*, *ligidal : ligemal*, *kokku : koomale*, *alt : alamalt*.

Üksikud adverbid esinevad ainult komparatiivi vormis (algvõrre puudub), nt kohakäändelised *eemale : eemal : eemalt*, *taamale : taamal : taamalt*, *paremale : paremal : paremalt*; lisaks muutumatud *pigemini*, *vähemalt*.

Superlatiivi vorm on adverbidel analüütiline, nt *kaua : kõige kauem*, *hästi : kõige paremini*, *soojalt : kõige soojemalt*. Sünteetiline superlatiiv

on olemas ainult adverbidel *vähe* : *vähem* : *vähim* ja *palju* : *rohkem* ~ *enam* : *enim*.

KOHAKÄÄNDESÕNA

- § 69 Kohakäändesõnadeks nimetatakse adverbi, kaassõna või abimäärsõna funktsiooni täitvaid sõnu, mis esinevad kahes või kolmes morfoloogilises vormis, kusjuures iga vormisarja liikmete omavaheline tähenduslik suhe on analoogiline kohakäänete omavahelistele opositsioonidele: a) latiivne liige väljendab suunda, b) lokatiivne liige väljendab sündmuspaika või olekut, c) separatiivne liige väljendab lähet. Nt

a) Anna raamat minu *kätte*. Jäta see endale *meelde*. Tule meie *sekka*. Astu *eemale*. Koer jooksis puu *alla*. Ta tuli meie *kõrvale*. *Kuhu* sa lähed? Tulge *siia*.

b) Kelle *käes* see raamat on? Need sõnad seisavad mul eluaeg *meeles*. Omasuguste seas tunneb ta ennast paremini. Ta seisis *eemal* ja vaatas toimuvat pealt. Puu *all* seisis keegi. Nende *kõrval* istus kummaline vanamees. *Kus* sa oled? *Siin* pole mitte kedagi.

c) Kelle *käest* sa selle raamatu said? See asi läks mul täiesti *meelest*. Teiste *seast* on teda lihtne ära tunda. *Eemalt* lähenes sündmuspaigale pikk mees. Puu *alt* polnud majaesist näha. Punapäine mees tõusis meie *kõrvalt* ootamatult püsti. *Kust* sa tuled? *Siit* te küll kedagi ei leia.

Sageli on kohakäändesõnad semantiliselt vaegmuutelised. Nimelt puudub seisundit väljendavatel sõnadel tavaliselt separatiivne liige, sest eesti keeles märgitakse seisundist väljumist hoopis uude seisundisse sattumisena. Näiteks väljendavad seisundisse minekut latiivsed vormid *kõrvad* läksid kikki, *nöör tõmbus* pingule; seisundis olekut lokatiivsed vormid *kõrvad* on kikkis, *nöör on* pingul; aga nendest seisunditest väljumist tuleb kirjeldada hoopis uude seisundisse sattumisena, s.t taas latiivselt – *kõrvad vajusid* lonti, *nöör läks* lõdvaks ~ *lõtvus*.

Üsikujuhtudel ei pruugi kohakäändesõna eri vormide süntaktilised funktsioonid täielikult kattuda. Näiteks sarja *otsa* : *otsas* : *otsast* latiivne ja lokatiivne liige käituvad nii postpositsioonina kui afiksaaladverbina, separatiivne liige saab aga täita ainult postpositsiooni funktsiooni: (*puu*) *otsa* ~ *otsa* (*jääma*) : (*puu*) *otsas* ~ *otsas* (*olema*) : (*puu*) *otsast*; sari *alla* : *all* : *alt* funktsioneerib postpositsioonina, sarja latiivne ja separatiivne liige saavad funktsioneerida ka afiksaaladverbina, lokatiivne liige aga mitte – (*puu*) *alla* ~ *alla* (*andma*) : (*puu*) *all* : (*puu*) *alt* ~ *alt* (*vedama*).

Kohakäändesõnade hulgast moodustavad kaks suuremat rühma sisekohakäändelised ja väliskohakäändelised sõnad.

§ 70 Enamik sisekohakäandelisi sõnu käitub lauses seisundiadverbina, mistõttu neil tavaliselt puudub separatiivne vorm, nt *sassi : sassis, lokki : lokkis, lonsi : lontsis, küüru : küürus*. Sisekohakäandelised sõnad võivad siiski käituda ka adpositsioonina, nt *meie juurde : meie juures : meie juurest*; üksikliikmed võivad täita ka iseseisva kohaadverbi funktsiooni, nt *astu ette*, või afiksaaladverbi funktsiooni, nt *sisse kukkuma, ette ütlema*.

Sisekohakäandeliste sõnade määratlemisel on raskeimaks probleemiks piiri tõmbamine substantiividega. Nimelt kattuvad mitmete sisekohakäandeliste sõnade vormid täielikult mõne substantiivi ainsuslike käändevormidega. Eristavaks kriteeriumiks saab olla tähenduslik nihe (suurem abstraktsus), süntaktiliste kasutusvõimaluste teisenemine ja asjaolu, et substantiivi käändevormidega homonüümse kohakäandelise sõna latiivne vorm on alati ja ainult lühikese illatiivi kujuline, nt *läks käiku : on käigus* (vrd substantiiviga *käik*: kuidas sa tema käigusse ~ käiku suhtud?); *meie juurde : meie juures : meie juurest* (vrd substantiiviga *juur*: *puuris augu puu peenikesse juuresse ~ juurde, jämedast juurest tilkus vett*). Paljude niisuguste sõnade iseseisvumine vastava substantiivi paradigmast on vaieldav, nt *maha : maas : maast, peitu : peidus : peidust, kosja : kosjas : kosjast, külla : külas : külast, meelde : meeles : meelest, haaki : haagis : haagist, likku : leos, raisku : raisus*.

Suur osa sisekohakäandelisi sõnu on niisugused, mille lokatiivne liige erineb samatüvelise substantiivi paradigmaatilisest ainsuse inessiivist: substantiivi vorm kasutab nõrgaastmelist tüvevarianti, kohakäandeline sõna aga tugevaastmelist, latiivse liikmega samaastmelist tüvevarianti; separatiivne liige niisugustel sõnadel tavaliselt puudub, nt *k'ühmu : k'ühmus* (vrd *k'ühm : k'ühmus*), *s'alku : s'alkus* (vrd *s'alk : s'algus*), *k'aardu : k'aardus* (vrd *k'aard : k'aarus*), *p'anka : p'ankas* (*p'ank : p'angas*), *v'inna : v'innas* (vrd *v'inn : v'innas*), *h'ärma : h'ärmas* (vrd *h'ärm : h'ärmas*), *k'upla : k'uplas* (vrd *k'ubel : k'ublas*).¹

Kui niisugustel sõnadel on olemas ka separatiivne liige, siis on see ometigi nõrgaastmeline, s.t homonüümne vastava substantiivi elatiivivormiga – *s'ölme : s'ölmes : s'ölmest, j'änni : j'ännis : j'ännist, s'eltsi : s'eltsis : s'eltsist*.

Paljudel sisekohakäandelistel sõnadel puudub tänapäeva keeles niisugune substantiivne vaste, mille algvormist vastavaid vorme reeglipäraselt tuletada saaks, nt *longu : longus, purju : purjus, soiku : soikus, untsu : untsus, umbe : umbes, sekka : seas : seast, kängu : kängus, kiiva : kiivas, rikki : rikkis, kissi : kissis, lõrri : lõrris, kaotsi : kaotsis, mööda : möödas, sisse : sees : seest, kokku : koos : koost*.

¹ Graavis märgib III völdet, akuut I ja II völdet (vt § 79, 88).

Nagu mainitud, tarvitab enamik sisekohakäändelisi sõnu latiiivse vormina lühikese illatiivi pärast vormi. Leidub siiski ka üksikuid sse-list illatiivitunnust kasutavaid kohakäändesõnu: *kahasse : kahas, siiasamasse : siinsamas : siitsamast, kägarasse : kägaras, kõverasse : kõveras, ummuksisse : ummuksis : ummuksist, ludusse : ludus, lidusse : lidus*.

- § 71 Väliskohakäändelised sõnad käituvad sageli kohaadverbina ja on niisugusel juhul täisparadigmaga: *lähedale : lähedal : lähedalt, eemale : eemal : eemalt, kusagile : kusagil : kusagilt, paremale : paremal : paremalt, kaugele : kaugel : kaugelt*. Mõned väliskohakäändelised sõnad käituvad ka adpositsioonina: *(laua) peale : (laua) peal : (laua) pealt, (metsa) kohale : (metsa) kohal : (metsa) kohalt*, üksikud ka afiksaaladverbina: *jaole (tõttama) : jaol (olema)*. Seisundiadverbidenä funktsioneerivad väliskohakäändelised sõnad on ootuspäraselt ilma separatiivse liikmeta, nt *rebadele : rebadel, pilukile : pilukil, istukile : istukil, poikvele : poikvel, ärevile : ärevil, puheville : puhevil, ärkvele : ärkvel*.

Ka väliskohakäändeliste sõnade hulgas on niisuguseid, mille vormistik on homonüümne mõne käändsõna vastavate käändevormidega. Kui homonüümsete vormide aluseks on adjektiiv, tugineb väliskohakäändeliste sõnade eristamine süntaktilistele kriteeriumidele (väliskohakäändeline sõna täidab lauses määruse funktsiooni, käändsõnavorm täiendi funktsiooni), nt *lagedale : lagedal : lagedalt* (vrd *lage : lagedale (platsile) : lagedal (platsil) : lagedalt (platsilt)*), *madalale : madalal : madalalt* (vrd *madal : madalale (lauale) : madalal (laual) : madalalt (laualt)*), *kaugele : kaugel : kaugelt* (vrd *kauge : kaugele (maale) : kaugel (maal) : kaugelt (maalt)*). Niisuguste sarjade separatiivne liige võib lisaks adjektiivi paradigmaatilisele elatiivivormile osutada homonüümseks ka vastava lt-liitelise adverbiga. Nt

Hääl kostis kusagilt *sügavamalt* (kohakäändesõna määruse funktsioonis). *Sügavamalt* (käändsõna käändevorm täiendi funktsioonis) anumalt oli värv maha koorunud. Ta ohkas veelgi *sügavamalt* (muutumatu sõna määruse funktsioonis).

Kui homonüümsete käändevormide aluseks on substantiiv, on eristamise kriteeriumiks nagu sisekohakäändeliste sõnadegi korral tähenduslik nihe, süntaktiliste kasutusvõimaluste teisenemine ja morfoloogilise arvuopositsiooni olemasolu või puudumine, nt *(minu) kõrvale : (minu) kõrval : (minu) kõrvalt* (vrd *kõrv : mu kõrvadel oli midagi viga*); *(autode) vahele ~ vahele (jääma) : (autode) vahel : (autode) vahelt ~ vahelt (harima)* (vrd *vahe : pööra pikematele vahedele rohkem tähelepanu*); *rahule (jääma) : rahul (olema)* (vrd *rahu : niisugusel rahul on veidi militaarne maik*); *(metsa) kohale : (metsa) kohal : (metsa) kohalt* (vrd *koht : minge oma kohtadele*). Ka väliskohakäändete korral võib sõna iseseisvusine substantiivi paradigmast olla siiski vaieldav, nt *seenele : seenel : seenelt, parsile : parsil : parsilt* (alati mitmuslik); *kiimale : kiimal, varjule : varjul*.

Paljudel väliskohakäändelistel sõnadel puudub tänapäeva keeles homonüümsete vormidega käändsõnaline vaste, mille algvormist vastavaid vorme reeglipäraselt tuletada saaks, nt *lähedale : lähedal : lähedalt, ligidale : ligidal : ligidalt, kõikjale : kõikjal : kõikjalt, mujale : mujal : mujalt, kallale : kallal : kallalt, taamale : taamal : taamalt, kusagile : kusagil : kusagilt, kummargile : kummargil, vargile : vargil : vargilt, ülle : üll : ült, koomale : koomal, unarule : unarul, rebadele : rebadel, tallele : tallel, teoksile : teoksil*. Siia kuuluvad ka kaheliikmelised *vele- : vel-, kile- : kil-, vile- : vil-*liitelised sarjad, nt *hõõgvele : hõõgvel, ripakile : ripakil, puhevile : puhevil*. Käändsõnadest eralduvad selgelt ka liitsõnalised sarjad, millel liitsõnana käändsõnaline vaste puudub, ehkki viimasel osisel eraldi võetuna on see olemas, nt *sinnamaale : sealmaal : sealtmaalt, sõjajalale : sõjajalal, lõpukorrale : lõpukorral*.

Osa väliskohakäändelisi sõnu on homonüümsed substantiivi reeglipärase tüvemitmuslike käandevormidega, nt *munele : munel : munelt, jälile : jälil : jälilt, käsile : käsil, jalule : jalul, sillule : sillul, kannule : kannul, marjule : marjul : marjult*.

- § 72 Lisaks vaadeldud suhteliselt reeglipärase vormistikuga kohakäändesõnadele on sarju, mille liikmed (või mõni liige) kasutavad muid morfoloogilisi tunnuseid kui paradigmaatilised käandetunnused või juhuslikumat laadi tüvevariante. Mitteparadigmaatilise mitmusetüvega on näiteks sisekohakäändelised sõnad *jalgu : jalus : jalust* (vrd paradigmaatilist illatiivi *jalg : jalusse*), *hambu : hambus : hambust* (vrd *hammas – hambaisse : hambais : hambaist*), *lambu : lambus : lambust* (vrd *lammas – lambaisse : lambais : lambaist*).

Sise- ja väliskohakäänete segaparadigmana on tekkinud sari *alla* (illatiiv sõnast **ala*) : *all : alt*.

Mõned sarjad on kujunenud vanade, keelest taandunud kohakäänete (latiivi, ekstsessiivi) kaasabil, nt *üles : üleval ~ ülal : ülevalt ~ ülalt, sinna : seal : sealt, siia : siin : siit, taha : taga : tagant ~ takka, koju : kodus : kodunt ~ kottu*.

Mõned väliskohakäändelised sõnad on võimelised ka kompareeruma (vt § 68). Otsese komparatsiooni vahekorras on näiteks *lähedale : lähedal : lähedalt → lähemale : lähemal : lähemalt; ligidale : ligidal : ligidalt → ligemale : ligemal : ligemalt; alla : all : alt → alamale : alamal : alamalt*. Kaudse komparatsiooni vahekorras on väliskohakäändelised sõnad, millel on olemas adjektiivne vaste, nt *madalale : madalal : madalalt → madalamale : madalamal : madalamalt*. Sisekohakäändelistest sõnadest on (keeleajalooliselt) komparatiivsed vasted olemas sarjal *kokku : koos (: koost) → koomale : koomal*.

MORFOLOOGILINE PARADIGMA

§ 73 **Morfoloogiliseks paradigmaks** nimetatakse teatud viisil korrastatud sõnavormide hulka. Sõna paradigma koosseis sõltub kõigepealt sellest, missugusesse morfoloogilisse sõnaklassi sõna kuulub. Sel alusel võib eesti keeles eristada käändsõna, pöörd sõna ja tingimisi ka võrdlussõna ning kohakäändsõna paradigmat. Ühe morfoloogilise sõnaklassi paradigma koostise määravad morfoloogilised kategooriad, millega see sõnaklass seostub (vt § 17, 18). Paradigma maht ehk paradigma liikmete arv sõltub vastavate kategooriate liikmete omavaheliste kombinatsioonide arvust. Konkreetse sõna sõnavormide hulk võib sealjuures paralleelvormide tõttu suurem olla.

§ 74 Eesti keele **käändsõna paradigmas** on kahe arvu ja 14 käände kombinatsioonina 28 liiget. Näiteks sõna *kala* morfoloogiline paradigma on tabeli kujul esitatuna järgmine:

Kääne	Arv	
	Sg	Pl
N	<i>kala</i>	<i>kalad</i>
G	<i>kala</i>	<i>kalade</i>
P	<i>kala</i>	<i>kalasid ~ kalu</i>
III	<i>kalasse</i>	<i>kaladesse</i>
In	<i>kalas</i>	<i>kalades</i>
El	<i>kalast</i>	<i>kaladest</i>
All	<i>kalale</i>	<i>kaladele</i>
Ad	<i>kalal</i>	<i>kaladel</i>
Abl	<i>kalalt</i>	<i>kaladelt</i>
Trl	<i>kalaks</i>	<i>kaladeks</i>
Trm	<i>kalani</i>	<i>kaladeni</i>
Ess	<i>kalana</i>	<i>kaladena</i>
Abess	<i>kalata</i>	<i>kaladeta</i>
Kom	<i>kalaga</i>	<i>kaladega</i>

Vajaduse korral on võimalik rääkida ka kahest allparadigmast: ainsuse paradigmast ja mitmuse paradigmast (kummaski 14 liiget).

§ 75 **Pöörd sõna paradigma** on palju keerukama koostisega. Pöörd sõna fi niitsed vormid on võimelised väljendama viie kategooria liikmete tähenduslikke kombinatsioone, kusjuures nende viie kategooria eri liikmete suutlikkus teiste kategooriatega kombineeruda võib olla väga erinev. Lisaks sellele on pöörd sõnal olemas ka infiniitvormid, mis ei pruugi pöörd sõna kategoriaalseid tähendusi kanda. Pöörd sõna paradigma kindlaksmääramist raskendavad kaks asjaolu: a) liitvormide tunnistamine paradigma liikmetena, b) infiniitvormide ebamäärasus.

Liitvormide lülitamine paradigmasse on problemaatiline seetõttu, et sel moel ületab morfoloogiline vorm sõna piiri. Kui aga morfoloogiliste vormide arvu ei piira enam võimalike sõnavormide arv, osutub väga raskeks määratleda, missuguseid sõnavormide kombinatsioone tuleks lugeda morfoloogilisteks vormideks ja missuguseid mitte. Mispoolet näiteks kombinatsioon *olen lugenud* on morfoloogiline vorm, aga *hakkan lugema* ei ole? Traditsioonipäraselt loetakse eesti grammatika-kirjelduses morfoloogiliseks liitvormiks ainult neid kombinatsioone, kus põhitegevust väljendava verbi *nud-* või *tud-*partitsiibile lisandub verbi *olema* mingi finiiitne vorm või kus mingile põhiverbi vormile lisandub eitussõna *ei* või käskiva ja möönva kõneviisi pöördeti muutuv eitussõna *ära*, *ärgem*, *ärge*, *ärgu*. Nt *olen elanud*, *olin elanud*, *olevat elatud*, *oleksime elanud*; *ei usu*, *ära usu*, *ärge usku*, *ärgu usutagu*. Siinses grammatikas on liitvormidena käsitletud ka kombinatsioone, kus *nud-* või *tud-*partitsiibile lisandub verbi *olema* infiniitne vorm, nt *olles jõudnud*, (*peab*) *olema teinud*, (*võib*) *olla tehtud*, mis traditsioonilistes käsitlustes on senini liitvormide hulgast välja jäetud. Kõiki muid kombinatsioone, milles osalevad kahe erineva verbi liitvormid, käsitletakse fraasidena. Osa neist moodustavad süntaktiliselt lahutamatu terviku ning neid nimetatakse perifrastilisteks verbivormideks, nt *sai tehtud*, *on saabumas*, või perifrastilisteks verbideks (ahelverbideks), nt *lakkas töötamast*, *läks vaatama*, *hakkasime aimama* (vt § 481).

Infiiniitvormide definitsioon (vt § 36) jätab selle vormiklassi sisuliselt üsna ebamääraseks ja avatuks. Tegelikult on keeles veel rida vorme, mis on verbitüvest regulaarselt ja produktiivselt moodustatavad ning mida iseloomustavad teistele sõnaliikidele iseloomulikud tunnused, mida aga traditsiooniline keelekirjeldus käsitleb tuletistena, mitte verbivormidena. Näiteks *mine-* ning *ja-*tunnuselised vormid (*kõnelema* → *kõnelemine*, *kõneleja*) on oma tuletusmehhanismilt ja süntaktilise «ebaverbilisuse» poolest igati analoogilised *v-* ja *tav-*partitsiipidele (*kõnelev*, *kõneldav*), kuid viimastest erinevalt ei peeta neid verbivormideks. Teisalt käsitletakse näiteks *mata-*vormi verbi infiniitvormina, kuid sellele väga lähedast *matu-*tunnuselist vormi vaadeldakse tuletuse all, ehkki nende süntaktiliste kasutusvõimaluste erinevused on enam-vähem analoogilised vastavalt *nud-/tud-*partitsiipide ja *v-/tav-*partitsiipide vaheliste erinevustega.

Lisaks loetletud raskustele on verbivormistikus kasutusel üks sõnakuju, mis traditsioonilise grammatikakirjelduse korral jääb täiesti tähelepanuta. See on tänapäeva eesti keele ainukene ilma tunnusetähtedeta, puhtast verbitüvest koosnev sõnakuju, mida kasutatakse kindla kõneviisi oleviku eituvormides (*ei vaata*) ning mõningates muudes liitkonstruktsioonides, mida traditsiooniline kirjeldus verbi liitvormiks ei arva, nt *eks vaata*. Väliselt kujult langeb see sõnavorm tavaliselt kokku ainsuse imperatiivi vormiga, mida siinses grammatikas käsitletakse nullallomorfiga vormina (*vaata*). Ainsaks erandiks on verb *minema* (*ei lähe, eks ma lähe, aga mine, eks sa mine*). Fonoloogilise kuju lahknevus selles supletiivses verbis annab alust väita, et indikatiivi eituses ja imperatiivis kasutatava sõnakuju näol ei ole tegemist ühe ja selle sama vormiga. Oletust, et indikatiivi oleviku eituvormi koostises esinevat

sõnakuju tuleks interpreteerida omaette morfoloogilise vormina, toetab ka impersonaali vormistik, sest impersonaali indikatiivi olevikus kasutatakse eituse moodustamisel sõnakuju, mis üheski muus vormis esile ei tule: *õpitakse : ei õpita, minnakse : ei minda*. Mõned uurijad ongi vaadelnud eituses esinevat sõnakuju iseseisva infiniitvormina. Siinses grammatikas võetakse aluseks siiski traditsiooniline käsitus, mille korral niisuguse infiniitvormi olemasolu ei eeldata, ning eituse sünteesimist kirjeldatakse vastavast jaatusvormist lähtudes. (Niisugust käsitlust toetab tõsiasi, et mõningates vormipaarides on verbi sõnakuju eituses samasugune nagu jaatuses, nt *vaatavat : ei vaatavat, vaadataks : ei vaadataks, vaadake : ärge vaadake*.)

Siinne paradigma käsitus lähtub traditsioonilises grammatikakirjelduses esitatavast paradigmast, millele on süntaktilistel kaalutlustel lisatud ainult *vat-* ja *tavat-*infinitiivid ning mõningad infiniitvõrdsed liitkonstruktsioonid.

Finiitsete vormidena on paradigmasse arvatud kõik pöördevormid, mis ilma teiste kategooriate markeeritud liikmetega kombineerumata annavad kuus liiget. Kõneviisikategooriast saavad pöördekategooria kõikide liikmetega kombineeruda ainult indikatiiv ja konditsionaal; imperatiiv kombineerub ainult kolme pöördekategooria liikmega; kvotatiiv ja jussiiv esinevad ilma pöördevormideta. Seega tõstab kõneviisikategooria lisamine paradigma liikmete arvu 17-le. Ajakategooria lisamine neljakordistab indikatiivi vormide hulga ($4 \times 6 = 24$) ja kahekordistab konditsionaali, kvotatiivi ning jussiivi vormide hulga ($2 \times 6 + 2 \times 1 + 2 \times 1 = 16$); imperatiivis on olemas ainult olevikuvormid. Seega tõuseb paradigma liikmete arv 43-ni. Tegumoe kategooria lisamine annab impersonaali vormide näol juurde 10 liiget: indikatiivis neli ajavormi, konditsionaalis, kvotatiivis ja jussiivis kokku kuus ajavormi; imperatiiviga ning pöördekategooriaga umbisikuline tegumood ei kombineeru. Seeläbi tõuseb paradigma liikmete arv 53-ni. Kui lisada siia veel kõneliigikategooria, mis kahekordistab kõikide paradigma liikmete arvu (v.a indikatiivi ja konditsionaali pöördevormid, mida ajakategooriaga kombineerunult on 36 ja millele kõneliigikategooria lisamine annab juurde ainult kuus liiget), saame paradigma üldmahuks 76 liiget. Niisugust, 76-liikmelist pöördsõna paradigmat nimetatakse pöördsõna TÄISPARADIGMAKS. Kogu pöördsõna morfoloogilise vormistiku kajastamiseks lisatakse täisparadigmale eri loendina infiniitsed vormid.

Pöördsõna täisparadigma mahu suurusest ja sisemise struktuuri keerukusest tingituna oleks seda esitav tabel vähe ülevaatlik ning raskesti loetav. Seetõttu on täisparadigma jagatud kõneviiside kaupa allparadigmadeks, kuivõrd kõneviisiti on erinevused teiste kategooriatega kombineerumise osas kõige suuremad. Nii esitatakse pöördsõna täisparadigma viie allparadigmamana: indikatiivi paradigma (36 liikmega), konditsionaali paradigma (18 liikmega), imperatiivi paradigma (6 liikmega), kvotatiivi paradigma (8 liikmega) ja jussiivi paradigma (8 liikmega).

Pöördsõna täisparadigma kõneviiside kaupa

1. Indikatiivi paradigma

Tegumood ja pööre		Kõneliik		Aeg
		Af	Ng	
Ps	Sg1	<i>elan</i>	<i>ei ela</i>	Pr
	Sg2	<i>elad</i>		
	Sg3	<i>elab</i>		
	Pl1	<i>elame</i>		
	Pl2	<i>elate</i>		
	Pl3	<i>elavad</i>		
	Ips	<i>elatakse</i>	<i>ei elata</i>	
Ps	Sg1	<i>elasin</i>	<i>ei elanud</i>	Ipf
	Sg2	<i>elasid</i>		
	Sg3	<i>elas</i>		
	Pl1	<i>elasime</i>		
	Pl2	<i>elasite</i>		
	Pl3	<i>elasid</i>		
	Ips	<i>elati</i>	<i>ei elatud</i>	
Ps	Sg1	<i>olen elanud</i>	<i>ei ole elanud</i> <i>~ pole elanud</i>	Pf
	Sg2	<i>oled elanud</i>		
	Sg3	<i>on elanud</i>		
	Pl1	<i>oleme elanud</i>		
	Pl2	<i>olete elanud</i>		
	Pl3	<i>on elanud</i>		
	Ips	<i>on elatud</i>	<i>ei ole elatud</i> <i>~ pole elatud</i>	
Ps	Sg1	<i>olin elanud</i>	<i>ei olnud elanud</i> <i>~ polnud elanud</i>	Ppf
	Sg2	<i>olid elanud</i>		
	Sg3	<i>oli elanud</i>		
	Pl1	<i>olime elanud</i>		
	Pl2	<i>olite elanud</i>		
	Pl3	<i>olid elanud</i>		
	Ips	<i>oli elatud</i>	<i>ei olnud elatud</i> <i>~ polnud elatud</i>	

2. Konditsionaali paradigma

Tegumood ja pööre		Kõneliik		Aeg
		Af	Ng	
Ps	Sg1	<i>elaks(in)</i>	<i>ei elaks</i>	Pr
	Sg2	<i>elaks(id)</i>		
	Sg3	<i>elaks</i>		
	Pl1	<i>elaks(ime)</i>		
	Pl2	<i>elaks(ite)</i>		
	Pl3	<i>elaks(id)</i>		
Ips		<i>elataks</i>	<i>ei elataks</i>	
Ps	Sg1	<i>oleks(in) elanud</i> ~ <i>elanuks(in)</i>	<i>ei oleks elanud</i> ~ <i>ei elanuks</i> ~ <i>poleks elanud</i>	Pt
	Sg2	<i>oleks(id) elanud</i> ~ <i>elanuks(id)</i>		
	Sg3	<i>oleks elanud</i> ~ <i>elanuks</i>		
	Pl1	<i>oleks(ime) elanud</i> ~ <i>elanuks(ime)</i>		
	Pl2	<i>oleks(ite) elanud</i> ~ <i>elanuks(ite)</i>		
	Pl3	<i>oleks(id) elanud</i> ~ <i>elanuks(id)</i>		
Ips		<i>oleks elatud</i>	<i>ei oleks elatud</i> ~ <i>poleks elatud</i>	

3. Imperatiivi paradigma

Pööre	Kõneliik	
	Af	Ng
Sg2	<i>ela</i>	<i>ära ela</i>
Pl1	<i>elagem</i>	<i>ärgem elagem</i>
Pl2	<i>elage</i>	<i>ärge elage</i>

4. Kvotatiivi paradigma

Tegumood	Kõneliik		Aeg
	Af	Ng	
Ps	<i>elavat</i>	<i>ei elavat</i>	Pr
Ips	<i>elatavat</i>	<i>ei elatavat</i>	
Ps	<i>olevat elanud</i> ~ <i>elanuvat</i>	<i>ei olevat elanud</i> ~ <i>polevat elanud</i> ~ <i>ei elanuvat</i>	Pt
Ips	<i>olevat elatud</i>	<i>ei olevat elatud</i> ~ <i>polevat elatud</i>	

5. Jussiivi paradigma

Tegumood	Kõneliik		Aeg
	Af	Ng	
Ps	<i>elagu</i>	<i>ärgu elagu</i>	Pr
Ips	<i>elatagu</i>	<i>ärgu elatagu</i>	
Ps	<i>olgu elanud</i>	<i>ärgu olgu elanud</i>	Pt
Ips	<i>olgu elatud</i>	<i>ärgu olgu elatud</i>	

6. Infiniitsed vormid

Tegevusnimed:

da-infinitiiv

Pr

Pt

Ps

elada

olla elanud

Ips

–

olla elatud

vat-infinitiiv

Pr

Pt

Ps

elavat

olevat elanud

~ *elanuvat*

Ips

tehtavat

olevat tehtud

Supiini vormid	Ps	Ips
ma-vorm	elama	elatama
mas-vorm	elamas	–
mast-vorm	elamast	–
maks-vorm	elamaks	–
mata-vorm	elamata	–
Partitsiibid	Ps	Ips
Pr	elav	elata
Pt	elanud	elatud
Gerundiiv	Ps	Ips
Pr	elades	–
Pt	olles elanud	olles jäetud

Vajaduse korral võib pöördsona täisparadigma jagada allparadigma-deks ka teistel alustel. Nii saab rääkida näiteks indikatiivi personaali jaatava kõneliigi paradigmat (24 liikmega), impersonaali paradigmat (20 liikmega), imperatiivi jaatava kõneliigi paradigmat (3 liikmega), konditsionaali eitava kõneliigi paradigmat (4 liikmega), perfekti paradigmat (9 liikmega) jne.

Pöördsona allparadigmad ei ole morfoloogilise sünteesi seisukohalt ühesuguse tähtsusega. Morfoloogiliste sünteesireeglite jaoks on olulised lihtvorme sisaldavad allparadigmad. Lihtvormide süntees tugineb lihtvormidele ega sisalda morfoloogia seisukohalt midagi spetsiifilist, kuivõrd analüütilised tunnused on kõikide pöördsonade jaoks ühesugused. Lihtvorme sisaldavad järgmised allparadigmad: kogu preesensi jaatava kõneliigi paradigma (21 liikmega), indikatiivi imperfekti jaatava kõneliigi paradigma (7 liikmega), konditsionaali ja kvotatiivi preteeritumi jaatava kõneliigi paralleelparadigmad (kokku 7 liikmega). Niisugust 35-liikmelist paradigmat nimetatakse pöördsona PÕHIPARADIGMAKS. Kogu pöördsona vormistiku kajastamiseks tuleb põhiparadigmale lisada eraldi loendina kõik 14 infiniitset lihtvormi. (Niisugusel kujul on esitatud aktiivse morfoloogiaga pöördsonade näidisparadigmad, vt § 245)

§ 76 **Võrdlussõnade võrdlusastmed** (vt § 66) on ühtlasi võrdlusparadigma liikmeteks. Seega on võrdlusparadigmal ainult kolm liiget. Võrdlusparadigma on täisparadigma, sest ta sisaldab superlatiivi näol analüütilisi vorme. Nt

Psv	suur
Kpv	suurem
Spv	kõige suurem ~ suurim

§ 77 **Kohakäändesõnade** paradigmas on maksimaalselt kolm liiget: latiiv, lokatiiv ja separatiiv. Nt

Lat	<i>sisse</i>
Lok	<i>sees</i>
Sep	<i>seest</i>

§ 78 Vaadeldud kujul on paradigma teoreetiline abstraktsioon, mis tuletakse kategooriaalsete tähenduste kombineerumisvõimalustest. Kuid saab rääkida ka mingi **KINDLA SÕNA PARADIGMAST**. Üksiksõnade vormistiku analüüsimisel võib sageli selguda, et kõik abstraktse paradigma liikmed ei ole selle sõna korral sõnavormidena esindatud. Need on vaegmuutelised sõnad (vt § 2). Enamasti puudub sõnal mingi terviklik allparadigma. Näiteks modaalse tähendusega pöörd sõnal *pidama* puudub impersonaali paradigma; käändsõnadel *kosjad*, *vastlad* jms puudub ainsuse paradigma; käändsõnadel *ausus*, *meeleheide*, *ida* jms puudub mitmuse paradigma jne. Kuid sõnal võib puududa ka mõni üksik paradigma liige. Näiteks käändsõnal *mõlemad* puudub ainsuse nominatiivi vorm, pöörd sõnadel *koitma*, *sadama*, *raugema* jms puuduvad pöörde paradigmat 1. ja 2. pöörde vormid jne.

Paradigma vaegsus võib olla tingitud kas leksikaal-semantilistest või morfoloogilistest teguritest (vt § 2). Järgnevas, vormimoodustust käsitlevas osas võetakse arvesse ainult morfoloogilist vaegsust.

KIRJANDUST SÕNALIIKIDE JA MORFOLOOGILISTE KATEGOORIADE KOHTA

- Alvre, P.** Ka hüüdsõnad vajavad normeerimist // Keel ja Kirjandus. 1969. Nr. 9. Lk. 535–537.
- Alvre, P.** Pronoomenite iseärasusi // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1965. 11 : 1965. Lk. 195–208.
- Alvre, P.** Pronoomenite morfoloogiat. Pronoomen *mis* // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1987. 31. Lk. 27–36.
- Eesti keele grammatika. II. Morfoloogia. Arv- ja asesõna. Koost. A. Kask, P. Palmeos. 3. tr. Tartu, 1985.**
- Eesti keele grammatika. II. 2. vihik. Sidesõna ja hüüdsõna. Koost. P. Palmeos. 3. tr. Tartu, 1985.**
- Eesti keele grammatika. II. 3. vihik. Määrsõna. Koost. A. Veski. Tartu, 1982.**
- Eesti keele grammatika. II. 4. vihik. Kaassõna. Koost. P. Palmeos. 3. tr. Tartu, 1985.**
- Erelt, M.** Adjektiivide gradatsioon ja komparatsioon eesti keeles. I // Keel ja struktuur. Tartu, 1970. 4. Lk. 3–80.
- Erelt, M.** Adjektiivide gradatsioon ja komparatsioon eesti keeles. II // Keel ja struktuur. Tartu, 1971. 5. Lk. 3–34.
- Erelt, M.** *da*-infinitiivi süntaktilised funktsioonid tänapäeva eesti keeles. Tallinn, 1984. (Preprint KKI-24).
- Erelt, M.** Elatiivi funktsioonide transformatoorsest analüüsist // Keel ja struktuur. Töid struktuuralse ja matemaatilise lingvistika alalt. Tartu, 1965. Lk. 46–66.
- Erelt, M.** On the *vat*-construction in Estonian // Sovetskoe finno-ugro-vedenie. 1984. XX: № 4. S. 270–273.
- Erelt, M.** *Pigem(ini) – ennem(ini) – rohkem* // Generatiivse grammatika grupi aastakoosolek. Tartu, 1972. Lk. 3–5.
- Erelt, M.** Some notes on the classification of words and the transposition of adjectives in Estonian // Grammar and Semantics. Tallinn, 1980. Pp. 50–72.
- Èrel't, M.** Neskol'ko zamečaniij o sravnenii imen prilagatel'nyh v èstonskom jazyke // Keele modelleerimise probleeme. Tartu, 1969. 3.2. Lk. 193–196.
- Èrel't, M.** O nekotoryh semantičeskih funkcijah translativa i èssiva v èstonskom jazyke // Artura Ozola diena. Rīga, 1971. Lpp. 34–38.
- Hallap, V.** Eesti ja sugulaskeelte adjektiivitüüpe // Keel ja Kirjandus. 1983. Nr. 8. Lk. 422–432.
- Hallap, V.** Omastava käände, vaegkäandsõnade ja määrsõnade vahekorra-
st // Keel ja Kirjandus. 1986. Nr. 4. Lk. 199–208. Nr. 5. Lk. 280–287.
- Hallap, V.** Sõnaliikide piirimailt // Keel ja Kirjandus. 1984. Nr. 1. Lk. 30–40.
- Help, T.** Eesti obliikva // Noored filoloogias 1985. Tallinn, 1985. Lk. 3–10.

- Help, T.** The Estonian rective // Symposium on language universals. Tallinn, 1987. Pp. 43–47.
- Kaplinski, J.** Word Classes – Syntactical and Morphological // Generatiivse grammatika grupi aastakoosolek. Tartu, 1970. Lk. 13–18.
- Karelson, R.** Eesti ühendsidesõnad, nende senine käsitus // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1971. 17 : 1971. Lk. 35–44.
- Karelson, R.** Lisandusi eesti sidesõnade liigitusele // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1980. 24 : 1978. Lk. 41–49.
- Karelson, R.** Märkmeid eesti prolatiivsete kaassõnade kohta // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1986. 30 : 1984. Lk. 64–68.
- Karelson, R.** Märkmeid kaassõna piirimailt // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1972. 18 : 1972. Lk. 71–86.
- Karelson, R.** Probleme der Beziehungen zwischen Prä- bzw. Postposition und Adverb im Estnischen // Ostseefinnische Untersuchungen. Helsinki, 1985. S. 41–47.
- Kask, A.** Eesti murded ja kirjakeel. Tallinn, 1984. Eesti inessiivivormidest lk. 210–219, kaudsest kõneviisist lk. 220–251.
- Kuidas käsitada sõnaliigi mõistet? / Ü. Viks, M. Ereht, T.-R. Viitso // Keel ja Kirjandus. 1977. Nr. 9. Lk. 520–537.
- Meri, M.** Demonstratiivpronoomenitest tartu murde taustal // Noored filoloogias 1982. Tallinn, 1982. Lk. 4–5.
- Neetar, H.** Die Komparation der Substantive im Estnischen // Congressus tertius internationalis fenno-ugristarum. Tallinn, 1975. Pars I. S. 293–297.
- Palmeos, P.** Eesti keele pronoomenist *enese* ~ *enda* // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1956. 2 : 1956. Lk. 106–123.
- Peegel, J.** Tingiva kõneviisi tähenduslikest funktsioonidest ja kohast eesti kõneviiside süsteemis // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1957. 3 : 1957. Lk. 49–71.
- Peegel, J.** Ääremärkusi pöörete kasutamisest // Keel ja Kirjandus. 1958. Nr. 8. Lk. 488–492.
- Põlma, V.** Interjektsioon või adverb? // Keel ja Kirjandus. 1975. Nr. 3. Lk. 147–154.
- Rajandi, H.** Arutlusi eesti impersonaali üle // Keel ja Kirjandus. 1966. Nr. 9. Lk. 538–548. Nr. 10. Lk. 612–616.
- Rajandi, H.** Passiivne *tud*-adjektivisatsioon // Keel ja Kirjandus. 1967. Nr. 4. Lk. 218–223. Nr. 5. Lk. 286–292.
- Ross, K.** Instruktiiv läänemeresoome keeltes. Tallinn, 1988.
- Rätsep, H.** Kas kaudne kõneviis on kõneviis? Verbivormide situatsioonialüüsi // Keel ja struktuur. Tartu, 1971. 5. Lk. 43–68.
- Tiits, M.** Lüngad eesti noomenivormistikus // Keel ja Kirjandus. 1983. Nr. 7. Lk. 356–364.
- Tiits, M.** Seisundiadverbidest // Keel ja Kirjandus. 1982. Nr. 1. Lk. 17–21.
- Tuldava, J., Villup, A.** Sõnaliikide sagedusest ilukirjandusproosa autorikõnes // Töid keelestatistika alalt. Tartu, 1976. I. Lk. 61–106.

- Uiibo, U.** Kas kõik eesti keele käänded on käänded? // ÜTÜ vabariikliku konverentsi materjalid. Tartu, 1977. IV : 1977. Lk. 148–153.
- Uiibo, U.** Tunnus ja kategooria // Noored filoloogias 1980. Tallinn, 1980. Lk. 2–3.
- Ustal, Ü.** Perfekti kasutamise semantilistest tingimustest tänapäeva eesti keeles // Töid eesti filoloogia alalt. VIII, 1981. Lk. 80–96.
- Valge, J.** Eesti keele käänete sagedused kolmes funktsionaalses stiilis // Keel ja struktuur. Tartu, 1970. 4. Lk. 145–162.
- Valgma, J., Rimmel, N.** Eesti keele grammatika. Tallinn, 1970.
- Valmet, A.** Semantičeskije funkcie partitiva v èstonskom jazyke // Voprosy finno-ugorskogo jazykoznanija. Moskva–Leningrad, 1964. Grammatika i leksikologija. S. 96–100.
- Valmet, A.** *Singulare i plurale tantum* v èstonskom jazyke // Tezisy dokladov i soobščeniya k Vsesojuznoi konferencii po voprosam finno-ugorskogo jazykoznanija. Užgorod, 1963. S. 18–19.
- Valmet, A.** Zum Gebrauch der Numeri im Estnischen // Congressus tertius internationalis fenno-ugristarum. Tallinn, 1975. Pars I. S. 401–403.
- Vals, H.** Tulin sealt, kus õitsevad sirelid // Keel ja Kirjandus. 1969. Nr. 8. Lk. 479.
- Vende, K.** Küsisõna ja küsimus // Keel ja Kirjandus. 1969. Nr. 9. Lk. 538–544.
- Wiedemann, F. J.** Grammatik der Ehstnischen Sprache. St.-Petersbourg, 1875. – Formenlehre. S. 321–576.
- Viitso, T.-R.** Über die Wortarten im Estnischen // Sovetskoe finno-ugrovedenie. 1977. XIII: № 4. S. 241–252.
- Viks, Ü.** Pronoomenite *üksteise* ja *teineteise* ning *oma* ja *enda* kasutamine // Kirjakeele teataja 1976–1983. Tallinn, 1985. Lk. 66–72.
- Viks, Ü.** Sõnast *oma* eesti keeles // Keel ja struktuur. Tartu, 1972. 6. Lk. 129–238.
- Viks, Ü.** Über die substantivische Pronominalisation in der estnischen Sprache // Generatiivse grammatika grupi aastakoosolek. Tartu, 1969. Lk. 48–50.
- Villup, A.** Adverb eesti keeles. Tallinn, 1969.
- Villup, A.** Adverbide esinemissagedusest // Linguistica. Tartu, 1971. IV Lk. 221–246.
- Vääri, E.** Eesti keele õpik keskkoolile. Tallinn, 1980.
- Vääri, E.** Mõnede sõnaliikide piirist ja funktsiooni muutumisest lauses. (Kirjakeele materjalide põhjal) // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1959. 4 : 1958. Lk. 70–76.

VORMIMOODUSTUS

MORFONOLOOGILINE TRANSKRIPTSIOON

§ 79 Selleks, et morfoloogilisi protsesse kirjeldada, tuleb kõigepealt valida sobiv viis morfoloogiliste üksuste esitamiseks ehk sobiv transkriptsioon. Eesti keele ortograafiline kirjaviis (vt § 762-768) ei võimalda esile tuua mitmeid olulisi morfonoloogilisi nähtusi või annab neist moonutatud pildi. Näiteks ei ole tavalise ortograafilise kirja pildi korral võimalik vahet teha paljude sõnade genitiivi- ja partitiivivormi vahel, vrd (*selle*) *laeva* : (*seda*) *laeva*, (*selle*) *linna* : (*seda*) *linna*. Võrreldes partitiivis ja genitiivis sõnapaare *kurge* : *kure*, *kaske* : *kase*, *kukke* : *kuke*, tuleks ortograafiale tuginedes väita, et esimese paari liikmed erinevad omavahel *g* esinemise või puudumise poolest, teise ja kolmanda paari liikmed aga *k* esinemise või puudumise poolest, ehkki morfonoloogilisest aspektist on esimene ja teine näide ühesugused (mõlema paari esimene liige erineb teisest segmentaalse üksuse /*k*/ esinemise poolest), samal ajal kui kolmandas näites pole üldse tegemist segmentaalse erinevusega.

Siinses morfoloogiakäsitluses kasutatakse transkriptsiooni, mis kirjeldab eesti keele häälikulist süsteemi 52 segmentaalfoneemi ja kahe suprasegmentaalse foneemi abil. Segmentaalfoneemide foneetiliseks aluseks on häälikud (vokaalid ja konsonandid). Suprasegmentaalsete foneemide ehk aktsentide foneetiliseks aluseks on rõhulise silbi hääldusviis. Suprasegmentaalseid foneeme tähistatakse akuudiga ' (= kerge aktsent ehk I ja II välde) ja graavisega (= raske aktsent ehk III välde) rõhulise silbi vokaaltuuma ees (vt lähemalt § 88).

SEGMENTAALFONEEMID

§ 80 Eesti keeles on 52 segmentaalfoneemi: 9 lühikest ja 9 pikka vokaalfoneemi ning 17 lühikest ja 17 pikka konsonantfoneemi.

Eesti keele segmentaalfoneemide kindlaksmääramisel on enim vaidlusi põhjustanud küsimus, kas pikkade häälikute fonoloogiliseks vasteks on kahe üksikfoneemi järjend või üks pikk foneem, s.t kas sõna *maa* koosneb fonoloogiliselt kolmest segmentaaluksusest /*maa*/ või kahest /*mā*/; kas *konn* = /*konn*/ või /*koñ*/; kas *sepa* = /*seppa*/ või /*sepā*/

Kahe üksikfoneemi järjendi kontseptsiooni kasuks räägib peamiselt asjaolu, et pikad vokaalid on mitmes mõttes analoogilised diftongidega ja pikad konsonandid konsonantühenditega; diftonge ja konsonant-

ühendeid peetakse aga enamasti üksmeelselt eri segmentaalfoneemide järjendeiks. Kui pikkade häälikute vasteks pidada kahe foneemi järjendit, tuleb eesti keeles oletada kas a) 26 segmentaalfoneemi olemasolu (9 vokaali ja 17 konsonanti) või b) 33 segmentaalfoneemi olemasolu (9 vokaali ja 24 konsonanti, millest klusiilid ja frikatiivid esinevad vastavate leenis- ja fortisfoneemide paaridena).

Pika foneemi kontseptsiooni kasuks räägib peamiselt foneetiline tõsiasi, et pikad häälikud võivad olla häälduselt kompaktsed, s.t ei pruugi olla võimalik leida foneetilist piiri, kus üks foneem lõpeb ja teine algab. Kuid isegi pikkade foneemide olemasolu postuleerides on nende interpreteerimiseks kaks võimalust. 1. Segmentaalüksustena on olemas (lühikesed) foneemid, millele võib lisanduda suprasegmentaalse üksusena pikkus. Selle seisukoha järgi oleks eesti keeles 26 segmentaalfoneemi, mis teatud tingimustel võivad saada pikaks. 2. Nii lühikesed kui pikad foneemid on segmentaalüksustena keelesüsteemis olemas. Sellise interpretatsiooni kohaselt on eesti keeles 52 segmentaalfoneemi.

Järgnevas lähtutaksegi eeldusest, et eesti keeles on olemas lühikesed ja pikad segmentaalfoneemid, seega siis /maja/ ja /mā/, /kana/ ja /koñ/, /sapa/ ja /sepa/. Kaks ühesugust lühikest foneemi saavad sõnas kõrvuti asetseda ainult siis, kui nende vahel on morfeemi piir, nt /jalkki/ (/jalk/ + liide /ki/), /anttut/ (/tut/-partitsiip sõnast /antma/); morfeemide piiril võivad kõrvuti sattuda ka eri pikkusega kvalitatiivselt ühesugused foneemid – nt /pik̄ki/ (pik̄ + liide /ki/).¹

Vokaalfoneemid

§ 81 Foneemide aluseks olevate häälikute artikulaatorse iseloomu järgi ja-gunevad eesti vokaalid, sõltuvalt keele asendist suuõones:

a) horisontaalteljel eesvokaalideks (*i*, *e*, *ä*, *ö*, *ü*) ning tagavokaalideks (*u*, *o*, *a*); *õ* on tagavokaalidest veidi eespoolsem;

b) vertikaalteljel kõrgeteks vokaalideks (*i*, *ü*, *u*), keskkõrgeteks vokaalideks (*e*, *ö*, *o*) ning madalateks vokaalideks (*ä*, *a*); *õ*-d peetakse kõrgeks või keskkõrgeks.

¹ Kuna edaspidi esitatakse näitesõnad tavaliselt fonoloogilises transkriptsioonis, siis fonoloogilist transkriptsiooni tähistavaid kaldkriipse /.../ enam ei kasutata. Vajaduse korral lisatakse ortograafiline kirjakuju sulgudes ja püst-kirjas, nt *v'aka* (vaga) või antakse nurksulgudes ligikaudne foneetiline hääldus, nt [müija] (müüa).

Vertikaaltelg	Horisontaaltelg		
	eesvokaalid		tagavokaalid
kõrged vokaalid	<i>i/ī</i>	<i>ü/ǖ</i>	<i>u/ū</i>
keskkõrged vokaalid	<i>e/ē</i>	<i>ö/ȫ</i>	<i>õ/ȭ</i>
madalad vokaalid	<i>ä/ǟ</i>		<i>a/ā</i>

VOKAALFONEEMIDE DISTRIBUTSIOON sõna eri silbipositsioonides on erinev. Kõige laiemal distributsiooniga on *i*, mis võib esineda kõigis positsioonides, kus vokaalfoneemid ette tulevad; problemaatiline on ainult *i* esinemine järgsilbi diftongi esikomponendina, sest eesti keele omasõnades asendab teda selles positsioonis poolvokaal *j*. Veidi piiratult on foneemide *a*, *e*, *u* distributsioon: need vokaalid ei ole eesti keele omasõnades järgsilbi diftongi järelkomponendiks. Vokaal *o* on mugandumas eesti keele fonoloogilise süsteemiga. Vanemates eesti omasõnades ei saa *o* järgsilpides esineda, kuid tänapäeva keeles on mitmeid suure kasutussagedusega laensõnu, kus *o* on järgsilbis, nt *auto*, *kino*, *kilo*, *takso*, *tempo*. Vokaalid *ä*, *õ*, *ü*, *ö* esinevad eesti omasõnades ainult pearõhulises silbis.

Erinevad distributsioonivõimalused on ka lühikestel ja pikkadel vokaalidel. Sõna silbipositsioonist sõltuvalt on nende distributsioon järgmine.

Kõige rohkem võimalusi eri vokaalide esinemiseks on sõna pearõhulises silbis (vt § 87). Siin võivad esineda kõik pikad ja kõik lühikesed vokaalid, seejuures pikad vokaalid nii kerge- kui raskeaktsendilises silbis (vt § 88):

<i>v'ina</i>	<i>v'ina</i>	<i>v'ina</i>	(vina – viina SgG – viina SgP)
<i>v'eni</i>	<i>v'eni</i>	<i>v'eni</i>	(veni Imp – veeni SgG – veeni SgP)
<i>m'ära</i>	<i>m'ära</i>	<i>m'ära</i>	(mära – määra SgG – määra SgP Imp)
<i>t'üri</i>	<i>t'üri</i>	<i>t'üri</i>	(Türi – tüüri SgG Imp – tüüri SgP)
<i>l'öma</i>	<i>l'öma</i>	<i>l'öma</i>	(löma – lööma SgG – lööma SgP Sup)
<i>k'öma</i>	<i>k'öma</i>	<i>k'öma</i>	(köma – kööma SgG – kööma SgP Imp)
<i>k'uma</i>	<i>k'uma</i>	<i>k'uma</i>	(kuma – kuuma SgG – kuuma SgP Imp)
<i>k'ole</i>	<i>k'ole</i>	<i>k'ole</i>	(kole – koole SgN Imp – koole PlP)
<i>v'ala</i>	<i>v'ala</i>	<i>v'ala</i>	(vala Imp – vaala SgG – vaala SgP)

Järgsilpides esinevad lühikestest vokaalidest tavaliselt ainult *a*, *e*, *i*, *u* ja *o*, kusjuures viimane tuleb ette vaid võõrsõnades ja suhteliselt hilistes laensõnades, nt *tara*, *tare*, *tari*, *taru*, *taro* 'troopikataim'. Võõrsõnades võivad ka *õ*, *ä*, *ö*, *ü* esineda väljaspool pearõhulist silpi, nt järgsilbis *penkõ* (pengö), *ritikül* (ridikül), *sekretär* või eelsilbis *atõke* (adõgee).

Pikad vokaalid ei esine eesti keele omasõnade järgsilpides. Väljaspool pearõhulist silpi võivad pikad vokaalid esineda ainult võõrsõnade morfoloogiliselt olulises kaasrõhusilbis (vt § 87), nt *te-minut:üv* (demi-

nutiiv), *ko-mitat̃v* (komitatiiv), *e-kīpā:s* (ekipaaž), *a-nalū:s* (analüüs), *a-nakrū:s* (anakruus), *a-matō:r* (amatöör). Kui võõrsõna kaasrõhk muutub morfoloogiliselt ebaoluliseks, kaasneb sellega automaatselt pika vokaalfoneemi asendumine lühikesega, nt *personā:l* → *per-sonā:l* (personaal) → *pe-personal* (personal).

Pikad vokaalid ei esine tavaliselt ka võõrsõnade pearõhulisele silbile eelnevates silpides. Mõningaid erandeid võib siiski leida, nt *kōperat̃v*, *kōsekā.nš*. Pole siiski välistatud, et pikka häälikut märgib niisugustel juhtudel ainult normeeritud kirjapilt ja keele fonoloogilise süsteemi aspektist on siingi tegemist lühikese foneemiga – *kōperat̃v*.

§ 82 **Diftongid.** Kahe lühikese vokaalfoneemi järjendit, mis kuulub ühte silpi, nimetatakse diftongiks. Diftonge on tänapäeva eesti keeles 36. Diftongi esikomponendiks võib olla mis tahes lühike vokaal, järelkomponendiks *i*, *e*, *a*, *o*, *u*. Ka diftongide võime täita sõnas erinevaid positsioone on erinev.

Eesti omasõnade ja vanemate laensõnade pearõhulises silbis saavad esineda 25 diftongi: *ai*, *ae*, *au*, *ea*, *ei*, *iu*, *oe*, *oi*, *ou*, *ui*, *öe*, *öi*, *öu*, *äe*, *äi*, *äu*, *öi*, *ao*, *eo*, *öo*, *oa*, *öa*, *äo*, *öa*, *öe*. 8 viimast diftongi, s.t kõik loetletud *o*-lõpulised diftongid ja *a*-lõpulised diftongid, v.a *ea*, ning diftong *öe*, saavad esineda ainult kolmandavärtelises silbis, mis on tekkinud laadivahelduse tagajärjel kahe silbi kokkusulamise tulemusel, nt *ma'tu* : *m'ao*, *t'eku* : *t'eo*, *n'õku* : *n'öo*, *k'äku* : *k'äo*, *l'upa* : *l'oa*, *l'õk* : *l'öa*, *p'ükama* : *p'öan*, *s'üsi* : *s'öe*. Ülejäänud diftongid, s.t kõik *i*- ja *u*-lõpulised diftongid, *e*-lõpulised diftongid, v.a *öe*, ning diftong *ea*, on võimalikud nii teise- kui kolmandavärtelises silbis, nt *l'aine* : *l'aine*, *'eine* : *'eine*, *t'oime* : *t'oime*, *t'uima* : *t'uima*, *l'oime* : *l'oime*, *'äia* : *'äia*, *k'öie* : *k'öisi*, *k'aunis* : *k'auni*, *s'iunata* : *s'iunan*, *s'ousti* : *s'ousti*, *'öue* : *'öue*, *kr'äunup* : *kr'äunuma*, *k'aela* : *k'aela*, *k'oera* : *k'oera*, *s'öela* : *s'öela*, *p'äeva* : *p'äeva*, *t'eate* : *t'eatma*. Sageli peetakse loetletud diftongidega võrdväärseks omadiftongiks ka diftongi *üi*, mis esineb häälduses, kui pikale *ü*-le järgneb vokaal, nt [*müija*] (= müüa), [*süjakse*] (= süüakse) jne. Siinses käsitluses on niisugust *üi*-diftongi vaadeldud pika foneemi *ü* positsiooniliselt tingitud allofoonina, mitte iseseisvatest segmentaalfoneemidest koosneva järjendina.

Eesti omasõnades on järgsilpides võimalikud ainult diftongid *ai*, *ei*, *ui*, mis on tekkinud morfeemide piiril, kui tüvi lõpeb vokaaliga ja tunnusmorfeem algab *i*-ga, nt *ilusaim*, *arvuteit*, *taskuit*.

Võõrsõnades võib esineda lisaks eelpool loetletuile veel 11 diftongi: *uo*, *üi*, *eu*, *ia*, *ie*, *io*, *ua*, *ue*, *üa*, *üe*, *üo*, nt *fluor*, *süit*, *neuron*, *tialök* (dialog), *pietēt* (pieteet), *tionin* (dioniin), *tualism* (dualism), *tuelant* (duellant), *hüatsint*, *püelit*, *emprüo* (embrüo).

Konsonantfoneemid

§ 83 Foneemide aluseks olevate häälikute artikulatoorse iseloomu järgi saab eesti konsonantfoneeme mitmeti liigitada. Sõltuvalt moodustuskohast

– sellest, missugune suuõõne osa on konsonandi hääldamisel kõige intensiivsemalt tegev –, võib rääkida labiaalidest ehk huulhäälikutest, dentaalidest ehk hammashäälikutest, alveolaaridest ehk hambasombuhäälikutest, palataalidest ehk kõva suulae ja keeleselja ees- või keskosa piirkonnas moodustatavatest häälikutest ja velaaridest ehk pehme suulae ja keeleselja tagaosa piirkonnas moodustatavatest häälikutest.

Bilabiaalid, mis moodustatakse üla- ja alahuule abil, on eesti keeles *m* ja *p*. Labiodentaalid *v* ja *f* moodustatakse alahuule ja ülahammaste vahel. Dentaalide ja alveolaaride *t*, *tʰ*, *s*, *sʰ*, *n*, *nʰ*, *l*, *l*, *r* moodustamine toimub ülahammaste või hambasompude piirkonnas keeletipu ning keeleselja esiosa või selle külgede abil. Eesti *j* moodustatakse kõva suulae esiosa ja keeleselja keskosa piirkonnas. Eesti *k*, *š* ja *h* on muutuva häälduskohaga konsonandid. *k* on kas palataalne või vearne, sõltuvalt sellest, kas talle järgneb ees- või tagavokaal. *š* on alveolaarne või prepalataalne. *h* on suu- ja kõriõõnes tekitatav häälik, mille täpsem häälduskoht sõltub naabervokaali asukohast.

Fonoloogiline palatalisatsioon ehk peenendus on nähtus, mille korral rõhulise silbi vokaalile järgneva konsonandi algusosa omandab i-lise varjundi keeleasendi lähenemisega *i* moodustuskohale (s.t kõva suulae eesosal) võrreldes palataliseerimata vastega. Iseseisvate foneemidena on eesti keeles neli palataliseeritud konsonanti – *sʰ*, *tʰ*, *nʰ*, *l*. (Eesti ortograafia neid foneeme palataliseerimata vastetest ei erista.) Nt

kanʰ – *kan̄* (ortograafiliselt mõlemad: kann)

kasʰ – *kas̄* (kass – kas)

palkʰ – *palk̄* (ortograafiliselt mõlemad: palk)

kaste (PIP sõnast *kast*) – *kaste* (SgG sõnast *kaste*; ortograafiliselt mõlemad: kaste).¹

Moodustusviisilt jagunevad konsonandid frikatiivideks ehk hõõrdhäälikuteks, mille moodustamisel õhuvool tekitab hääldusorganite kujundatud ahtuses pideva hõõrdumiskahina (eesti keeles *v*, *f*, *s*, *sʰ*, *š*, *h*); klusiilideks ehk sulghäälikuteks, mille hääldamisel hääldusorganite sulg katkestab õhuvoolu (eesti keeles *p*, *t*, *tʰ*, *k*); nasaalideks ehk ninahäälikuteks, mille hääldamisel on suus või huultel õhuvoolu katkestav sulg ja õhk pääseb välja ninaneelu ja ninaõõne kaudu (eesti keeles *m*, *n*, *nʰ*); lateraalideks ehk külghäälikuteks, mille moodustamisel keeletipp või keeleselja eesosa tekitab suulae keskjoonel niisuguse sulu, et keele allasurutud külgede ja põskede vahele jääb õhuvoolule väljapääs (eesti keeles *l*, *lʰ*); tremulantideks ehk värihäälikuteks, mis moodustatakse mingi hääldusorgani vibreerimisega (eesti keeles *r*); ning poolvokaalideks (eesti keeles *j*; mõnikord peetakse poolvokaaliks ka *v-d*).

¹ Palatalisatsioon on eesti kirjakeeles normeerimata nähtus. Trükitehnilistel põhjustel jäetakse ta siinses grammatikas vormimoodustuse käsitlemisel edaspidi märkimata.

Moodustus- viis	Moodustuskohd					
	huuled			kõriõõs		
frikatiivid	v/\bar{v}	f/\bar{f}	s/\bar{s}	s'/\bar{s}'	$\check{s}/\bar{\check{s}}$	h/\bar{h}
klusiilid	p/\bar{p}		t/\bar{t}	t'/\bar{t}'		k/\bar{k}
nasaalid	m/\bar{m}		n/\bar{n}	n'/\bar{n}'		
lateraalid			l/\bar{l}	l'/\bar{l}'		
tremulant			r/\bar{r}			
poolvokaal				j/\bar{j}		

Mõnikord on fonotaktiliste iseärasuste kirjeldamisel otstarbekam jagada konsonandid klassidesse nende helilisuse alusel. Niisugusel juhul moodustavad omaette klassi sonorandid ehk helilised kaashäälikud. Eesti keeles on sonorantideks lateraalid, tremulant, nasaalid ja heliline frikatiiv: l , \bar{l} , r , m , n , n' , v . Heliline on ka poolvokaal j . Helitud kaashäälikud on klusiilid ja (helitud) frikatiivid: k , p , t , t' , f , s , s' , \check{s} , h .

Eri konsonantidel on sõltuvalt nende tugevuse määrast erinev võime esineda pika foneemina. Kõige rohkem võimalusi pika foneemina esinemiseks on klusiilidel (kõige tugevamatel konsonantidel), järgnevad helitud frikatiivid, sonorandid ja poolvokaal (kõige nõrgem ja kõige sonoorsem konsonant).

Eesti konsonantide tuumiku moodustavad s , s' , p , t , t' , k , m , n , n' , l , \bar{l} , r ja nende pikad vasted. Veidi marginaalse rühma moodustavad h , j ja v ja nende pikad vasted, kuivõrd nende distributsioon on kitsamate reeglitega määratletav. Eesti keele fonoloogilise süsteemiga on puudulikult kohanenud võõrfoneemid f ja \check{s} . Hääldues esinev velaarnasaal [ŋ] ei ole eesti kirjakeeles iseseisev foneem, vaid foneemi $/n/$ positsiooniline, $/k/$ -le eelnev allofoon, nt [kaŋkas].

KONSONANTIDE DISTRIBUTSIOON sõltub sõnasisesest positsioonist.

Sõna alguses võivad konsonantfoneemid esineda ainult lühikesena, nt *sapa*, *tuli*, *pata*, *muna*, *laki*, *jupa* jne.

Kõige mitmekesisem on konsonantfoneemide esinemus sõna esimese ja teise silbi piiril lühikese vokaali järel (ja vokaali ees). Selles positsioonis võivad kõik tuumkonsonandid esineda nii lühikese kui pikana, seejuures pikk konsonant nii kerge- kui raskeaktsendilises silbis (vt § 88). Marginaalsete konsonantide esinemisvõimalused on isegi selles positsioonis piiratud. v , j ja h saavad eesti keele omasõnades pikana esineda ainult raskeaktsendilises kõnetaktis (lühikese illatiivi vormides, kui nominatiivis esineb vastav lühike foneem), nt *k'ava* : *k'aāa*, *m'aja* : *m'aāa*, *k'eha* : *k'eāa*. Kergeaktsendilises kõnetaktis esinevad marginaalsed konsonantfoneemid pikana ainult võõrsõnades või interjektsioonilistes tüvedes, nt *l'avī* (SgG lühendsõnast LAV), *'aĥetāma*, *š'aĥi*. Võõrfrikatiivid f ja \check{s} on kõnealuses positsioonis alati pikad, nt *t'uĥi* (tufi) : *t'uĥi* (tuffi), *n'iši* (niši) : *n'iši* (nišši). (Mõnikord peetakse lühikeseks \check{s} -ks vokaalide vahel esineva võõrhääliku [ž] eesti foneemisüsteemi pärast vastet, nt *k'iši* (kohanimi

Kiži). Pole siiski selge, kui laialt niisugust interpretatsiooni võimaldav hääldamisviis on levinud.) Nt

<i>t'apa</i>	<i>t'apā</i>	<i>t'ap̄a</i>	(taba – tapa Imp – tappa Inf)
<i>k'atus</i>	<i>k'atūs</i>	<i>k'atūs</i>	(kadus Ip̄fSg3 – katus – kattus Ip̄fSg3)
<i>t'uti</i>	<i>t'ut̄i</i>	<i>t'ut̄i</i>	(tudi SgN Imp – tuti SgG – tutti SgP)
<i>v'aku</i>	<i>v'akū</i>	<i>v'akū</i>	(vagu – vaku(raamat) – vakku SgIII)
<i>k'uma</i>	<i>k'umā</i>	<i>t'umā</i>	(kuma – kumma SgG – tumma SgP)
<i>k'ana</i>	<i>k'anā</i>	<i>p'anā</i>	(kana – kanna SgG Imp – panna Inf)
<i>p'ani</i>	<i>p'an̄i</i>	<i>p'an̄i</i>	(pani Ip̄fSg3 – panni SgG – panni SgP)
<i>k'ala</i>	<i>k'alā</i>	<i>k'alā</i>	(kala – kalla – kalla Imp)
<i>v'ali</i>	<i>v'al̄i</i>	<i>v'al̄i</i>	(vali – valli SgG – valli SgP)
<i>n'uru</i>	<i>n'urū</i>	<i>n'urū</i>	(nuru Imp – nurru SgG Imp – nurru SgP)
<i>m'äsu</i>	<i>m'äsū</i>	<i>m'äsū</i>	(mäsu – mässu SgG – mässu SgP)
<i>k'asi</i>	<i>k'as̄i</i>	<i>k'as̄i</i>	(kasi Imp – kassi SgG – kassi SgP)
<i>k'eha</i>	<i>š'ah̄i</i>	<i>k'eh̄a</i>	(keha – šahhi SgG – kehha SgIII)
<i>k'ava</i>	<i>l'av̄i</i>	<i>k'av̄a</i>	(kava – LAV-i SgG – kavva SgIII)
<i>m'aja</i>	–	<i>m'aj̄a</i>	(maja – majja SgIII)
–	<i>t'uf̄i</i>	<i>t'uf̄i</i>	(tuffi SgG – tuffi SgP)
–	<i>n'is̄i</i>	<i>n'is̄i</i>	(nišš SgG – nišši SgP)

Sõna keskel rõhusilbi pika vokaali või diftongi järel (ja vokaali ees) on pikkadest konsonantidest võimalikud ainult klusiilid ja helitud frikatiivid (kusjuures selles positsioonis on pikkade foneemide esinemine keeleomane ainult raskeaktsendilises kõnetaktis; kergeaktsendilises kõnetaktis esinevad pikad klusiilid ja frikatiivid vaadeldavas positsioonis ainult pärisnimedes ja hilistes laensõnades). Võõrfrikatiivi *š* osas leidub näiteid lühikese foneemi kohta ning kergeaktsendilises kõnetaktis esineva pika foneemi kohta. Marginaalne frikatiiv *h* esineb vaadeldavas positsioonis aruharva; pika foneemina esineb ta ainult võõrsõnade kergeaktsendilises kõnetaktis. Võõrfrikatiiv *f* saab ka selles positsioonis esineda ainult pikana. Sonorandid on pika vokaali ja diftongi järel alati lühikesed. Nt

<i>k'au^hpa</i>	<i>k'au^hpō</i>	<i>k'au^hpā</i>	(kauba SgG – Kaupo – kaup ^h a SgP)
<i>l'au^hta</i>	<i>l'auto</i>	<i>l'au^hta</i>	(lauda SgG – lauto – lauta SgP)
<i>v'at̄i</i>	<i>tem'at̄ika</i>	<i>v'at̄i</i>	(vaadi SgG – temaatika – vaati SgP)
<i>p'au^hku</i>	<i>p'au^hkā</i>	<i>p'au^hkū</i>	(paugu SgG – Pauka – pauku SgP)
<i>k'aisu</i>	–	<i>k'aisū</i>	(kaisu SgG – kaissu SgP SgIII)
<i>k'aus̄i</i>	<i>k'aus̄i</i>	<i>k'aus̄i</i>	(kausi SgG – Gaussi SgG – kaussi SgP)
<i>pl'ū^hši</i>	<i>p'ā^hša</i>	–	(plüüši SgG – paša)
<i>s'iu^hhata</i>	<i>pap'ā^hha</i>	–	(siuhata Inf – papaaha)
–	<i>hierokl'ū^hf̄i</i>	<i>hierokl'ū^hf̄i</i>	(hieroglüüfi SgG – hieroglüüfi SgP)
<i>l'aulu</i>	–	–	(lailu SgG)
<i>p'auli</i>	–	–	(Pauli SgG)
<i>n'aeru</i>	–	–	(naeru SgG)
<i>k'ūma</i>	–	–	(kuuma SgG)

<i>k'auna</i>	-	-	(kauna SgG)
<i>fauni</i>	-	-	(fauni SgG)
<i>laeva</i>	-	-	(laeva SgG)
<i>m'āja</i>	-	-	(Maaja)

Konsonantide esinemus sõna lõpus rõhusilbi järel, s.t (morfoloogiliselt) ühesilbilise sõna lõpus, on lähedane sõnasisesele distributsioonile. Olulisim erinevus seisneb selles, et sõna lõpus ei saa lühikese vokaali järel esineda lühikest konsonanti. Lühikese vokaali järel esinevad ühesilbilise sõna lõpus kõik konsonandid pikana, kusjuures tuumkonsonantidele ja võörkonsonantidele on see positsioon täiesti tavaline, nt *k'ap̄, p'at̄, l'at̄, p'aḥ, k'uṣ, 'uṣ, h'uḥ, m'uḥ, n'aṣ, l'um, k'aṇ, k'aṇ, n'iṣ, t'uf̄*. Marginaalsetest konsonantidest esineb *h* ainult võõrsõnades ja interjektsioonides, nt *š'aḥ, n'oḥ, ū* võib esile tulla üksnes erandjuhtudel, nt *l'au* (lühendsõna LAV), *j* ei esine sõna lõpul mitte kunagi (ei lühikese ega pikana). Pika vokaalainese järel on sõna lõpu konsonantide esinemus peaaegu kattuv vastava sõnasisesega. Ainsaks erandiks on siin marginaalne konsonant *h*, mis esineb sõna lõpus ka selles kontekstis ainult pikana, nt *s'iuḥ*. Võörkonsonandi *š* osas on olemas näide lühikese esinemuse kohta: *pl'ūš. j* ei esine sõna lõpus ka pika vokaalainese järel.

Rõhututes järgsilpides (nii sõna keskel kui sõna lõpus) on pikkadest foneemidest võimalikud ainult klusiilid *k̄, p̄, t̄* ja friktiivid *s̄, š̄, f̄, h̄*, kusjuures klusiilid võivad esineda nii lühikese kui pikana; *s* esineb sõna lõpus ainult lühikesena, sõna keskel nii lühikese kui pikana; *f, š, h* on järgsilbis vokaalide vahel alati pikad, nt *h'ertsok, t'ulek̄, n'aljakas, k'arkap, k'anep̄, s'irup̄i, k'alat, s'alat̄, k'avalat̄, k'olmas, v'arase, v'anaš̄, s'arafan, finiš̄, tr'iptūhon*. (Sõnalõpuliste pikkade konsonantide võimaliku lühenemise kohta häälduses vt § 768.)

Sonorandid on väljaspool pearõhulist silpi tavaliselt lühikesed. Pikad sonorandid esinevad ainult naissugu märkivas liites *na*, mis võib olla nii pea- kui kaarõhuline (*k-unink:āna, k-unink-aṇa*), ja võõrsõnades. Võõrsõnades võivad pikad sonorandid olla a) morfoloogiliselt olulise kaarõhuga silbi piiril, nt *klorof:ūḥi*, b) eelsilpides, nt *k'alīkr-āfia, k'amaklopul-in*.

§ 84 **Konsonantjärjendid.** Konsonantjärjendiks nimetatakse sõna piires üksteisele vahetult järgnevaid konsonante. Kui niisugused konsonandid kuuluvad ühte silpi (vt § 86), nimetatakse neid konsonantühendiks.

Sõna algul saab konsonantühend koosneda ainult lühikestest konsonantidest. Eesti keele omasõnades sõnaalgulisi konsonantühendeid peaaegu ei esine. Eesti keelega paremini kohanenud laensõnades võivad sõnaalgulisteks konsonantühenditeks olla klusiili ja tremulandi või klusiili ja lateraali järjendid *kr, pr, tr; kl, pl*, nt *krāpīma, prūlima, tramis, klās, plīats*. Võõrsõnades on muidki sõnaalgulisi konsonantühendeid, kusjuures ühend võib koosneda ka kolmest konsonandist, nt *ksūlofon, pneuma, sklerōs, streik̄*.

Sõna keskel või lõpus paiknev morfeemisisene konsonantjärjend sisaldab tavaliselt samuti vaid lühikesi konsonante. Pikkadest foneemidest esinevad siin ainult klusiilid ja helitud frikatiivid, kui neile eelneb või järgneb sonorant, nt *k'im̄p*, *k'el̄ku*, *p'art̄i*, *v'ars̄*, *pr'on̄h* (bronh), *p'ors̄* (borš), *k'olf̄* (golf), *r'ūtm̄*, *l'at̄v*, *s'afran̄*, *sufl̄ē*. Probleemaatiliseks jääb, kas morfeemi piires on võimalik ka konsonantjärjend, milles pikk klusiil eelneb helitule frikatiivile, s.t kas sõnades, nagu [*mets̄*], [*laps̄*], [*tants̄*], on fonoloogiliselt tegemist pika või lühikese klusiiliga. Siinses käsitluses vaadeldakse selliseid helitute konsonantide järjendeid lühikeste foneemide järjendina, seega siis *mets*, *laps*, *tants*.

Kahe morfeemi piiril võib konsonantfoneem esineda konsonantjärjendis pikana ka niisuguses positsioonis, kus ta morfeemisiselt pikana esineda ei saaks, nt *van̄#ki*, *lin̄#lane*, *pil̄#ki*, *sāt̄#sin*, *vaīk#se*. Sama vabadust laiendatakse ka nn näilisele morfeemipiirile, s.t juhtudele, kus tüve eri variantides leiab aset muutus, mille tagajärjel algvormi pikk konsonant satub positsiooni, kus ta eelpool kirjeldatud reeglite järgi ei saaks pikana olla. Niisugune mööndus puudutab sõnu, milles muutetüve moodustamisel kaob pika konsonantfoneemi ja lühikese lõpufoneemi vahelt vokaal, nt *trūmel* : *trūmli*, *hōlp̄us* : *hōlp̄sa*.

Siinses käsitluses on siiski loobutud laiendamast seda vabadust kõigile juhtudele, kus vormimoodustusüksuste piiril eelneb helitule konsonandile heliline konsonant. Teatud juhtudel eeldatakse helilise foneemi lühenemist, nt *var/te* (PIG sõnast *vars*) pro *var̄/te*. (Vt ka § 242 reegel 13.)

Märkus. Pikad konsonantfoneemid häälduvad kas üksikkonsonandina või geminaadina. Sõnalõpuline pikk konsonant hääldub alati üksikkonsonandina, nt [*sep̄*], [*lin̄*]. Üksikkonsonandina hääldub pikk konsonantfoneem ka siis, kui talle eelneb või järgneb temast vähem heliline või temaga helilisuse astmelt võrdne konsonant, nt [*van̄'Gi*] (= vanngi), [*lin̄'lane*]. Helilises ümbruses häälduvad pikad konsonandid sõna sees geminaatidena, nt [*kaup̄pa*] (= kaupa), [*lin̄'na*] (= linna), [*kam̄ppa*] (= kampa), [*katt̄la*] (= katla).

SUPRASEGMENTAALSED NÄHTUSED

- § 85 Eesti keele kvantiteedisuhteid on kirjeldatud mitmeti. Varasemas keelekirjelduses seletati sõnakujude [*kaDus*] (= kadus), [*katt̄us*] (= katus), [*katt̄us*] (= kattus) erinevusi kas lühikese/pika/ülipika hääliku (foneemi) või lühikese/pika/ülipika silbi erinevustena. Kõnealuste vastanduste kirjeldamiseks võeti kasutusele välte mõiste: lühike häälik/silp (kadus) = I vâlde; pikk häälik/silp (katus) = II vâlde; ülipikk häälik/silp (kattus) = III vâlde. (Mõned uurijad on oletanud eesti keeles ka IV vâlde olemasolu.)

Foneetilised mõõtmised on näidanud, et kuigi lühike häälik/silp vastandub pikale ja ülipikale tõepoolest vältuse ehk kestuse poolest täiesti selgesti, siis nn pika ja ülipika hääliku/silbi opositsioon ei pruugi

kestuserinevusena mõnikord üldse esile tulla. Pikaks ja ülipikaks nimetatud silpide vastandamisel mängivad segmentaalse kestuse kõrval olulist osa mitmed suprasegmentaalsed tegurid, nagu rõhusilbi ja talle järgneva silbi kestuste suhe, põhitoon, intensiivsus, spektraalne koostis. Seetõttu on peetud võimalikuks käsitleda eesti keele kolme välte vastandust kahe erineva opositsiooni summana. Segmentaalsel tasandil vastanduvad lühike ja pikk silp (I välde vastandub II ja III vältele). Suprasegmentaalsel tasandil vastandub kerge aktsent raskele aktsendile (I ja II välde vastanduvad III vältele).

Morfoloogiapeatükis kasutatav transkriptsioon lähtubki eeldusest, et eesti keele kvantiteedisuhteid on otstarbekas kirjeldada lühikeste ja pikkade segmentaalfoneemide ning kahe suprasegmentaalse foneemi, kerge ja raske aktsendi abil. Lühikeste ja pikkade silpide ning eri aktsentide summana tekkiva kolmikvastanduse kirjeldamisel kasutatakse traditsioonilist välte terminit.

§ 86 **Silp** on ühest või mitmest häälikust koosnev kõne rütmüksus, mille foneetilised piirid on määratud suuremale sonoorsusele liikumise alg-
hetkest kuni järgmise niisuguse hetkeni (viimane välja arvatud). Silbi foneetilise piiri täpne kindlaksmääramine ei ole fonoloogiliselt oluline, sest foneetilised silbipiirid ei kattu fonoloogiliste segmentaalüksuste piiridega (silbipiir võib minna näiteks pika foneemi keskelt: *k'āmi* silbitub [*kam-mī*]). Aktsendi ja välte mõiste selgitamisel tuleb siiski läh-
tuda silbist. Sõnasisesed silbipiirid on defineeritavad järgmiselt.

1. V-V. Pikale vokaalile järgnev vokaal alustab järgmist silpi, nt *l'ū-a*,
v ī-a.

2. V-Ṽ. Lühikesele vokaalile järgnev pikk vokaal alustab järgmist silpi, nt *ko-āla*.

3. VV-V. Kolme vokaali järjendist alustab viimane järgmist silpi, nt *p'ōu-a*, *ōu-e*.

4. V#-V. Lühikesele vokaalile järgnev lühike vokaal alustab järgmist silpi ainult siis, kui nende vahel on morfeemipiir, nt *ava#-us*.

5. V-CV. Vokaalidevaheline lühike konsonant alustab alati järgmist silpi, nt *k'a-la*, *m'a-ka-ma*.

6. C₁-C₁. Kui pikk konsonant hääldeb geminaadina (vt § 84), poolitab teda alati silbipiir, nt *t'am-me*, *p'ik-ka*, *k'ulp-pi*, *p'ik-kliḱ*.

7. V...CCC-CV. Vokaalidevahelisest konsonantjärjendist alustab järgmist silpi viimane konsonant, nt *r'on-ki*, *m'al-mi*.

Märkus. Juhtude korral, kus vokaalidevahelise konsonantjärjendi lõpus on lühike klusiil + sonorant, on mõne uurija järgi silbipiir eesti keeles klusiili ees, seega siis *m'a-kma*, *t'u-pli*, *el'ek-tri* pro *m'ak-ma*, *t'up-li*, *el'ekt-ri*. Siinses morfoloogiakirjelduses lähtutakse silbipiiri traditsioonilisest määratlusest.

Sõltuvalt oma segmentaalsest koostisest jagunevad silbid pikkadeks ja lühikesteks. Silp on pikk, kui ta lõpeb konsonandiga, pika vokaaliga või diftongiga, nt *k'ül-maks*, *s'ī-lil*, *ōu-es*, *r'aut-sei-mast*. Silp on lühike, kui ta lõpeb lühikese üksikvokaaliga, nt *m'a-ka-ma*, *j'u-hu-se-na*.

§ 87 **Rõhk.** Kõne rütmilisus tingib rõhuliste ja rõhutute silpide vaheldumise. Eesti keeles eristatakse tavaliselt kolme erineva rõhulisuse astmega silpe. Need on rõhu nõrgenemise järjekorras: pearõhuline, kaasarõhuline ja rõhutu silp. Rõhuline silp (ükskõik kas pea- või kaasarõhuline) koos temale vahetult järgnevate rõhutute silpidega või rõhutu silbiga moodustab ühe kõnetakti ehk jala.

Eesti keeles asub pearõhk (mida siin märgitakse punktiga /:/ rõhulise vokaali järel) tavaliselt sõna esimesel silbil, nt *ma·ja*, *ta·lutest*, *vai·mu·kas*, *ae·klaselt*, *jõ·kske*. Võõrsõnades võib pearõhk asetseda ka muudel silpidel, nt *har·püi·a*, *a·nülē·rima*, *or·kestratsiō·n*. Tavalisim isoleeritud sõnade hääldusrütm on niisugune, kus rõhulised silbid vahelduvad rõhututega. Seega asub kaasarõhk (siin märgiga /:/ rõhulise vokaali järel) eesti omasõnades tavaliselt paarituarvulistel silpidel (3. ja 5. silbil), kui tegemist pole sõna viimase silbiga, nt *ku·lā·ke·ne*, *kau·nista·mise·ka*, aga *ka·vala*, *ka·nī·ke·stele*. Kaasarõhu asukohta mõjutavad siiski paljud lisategurid. Üheks oluliseks teguriks on järgsilbi struktuur. Näiteks võib sõna lõpusilp saada endale kaasarõhu, kui ta lõpeb pika klusiiliga: *lukemi·k̄*. Mingites piirides on kaasarõhk eesti keeles foneetiliselt vabalt varieeruv nähtus, mille asukoht ei ole fonoloogiliselt oluline. Nii on paralleelselt võimalikud hääldused *u·sal·ta·vama·le* ja *u·saltava·male*, *ra·pele·mise·ka* ja *ra·pelemi·seka*. Seotud kõnes võivad sõna rõhusuhted sõltuvalt lausungi loogilisest rõhust tugevasti muutuda.

Morfonoloogilise kirjelduse aspektist on olulised need kaasarõhud, mis mõjutavad sõna morfoloogilist käitumist. Niisuguse kaasarõhulise silbiga algav sõnaosa käitub morfoloogiliselt mitmes mõttes samamoodi nagu analoogilise struktuuriga sõna, mille vastav rõhusilp on pearõhuline. Näiteks sõna *õ·neli·k̄* lõpuosise morfoloogiline käitumine on võrreldav sõna *si·k̄* käitumisega, vrd *õ·neli·k̄* : *õ·neli·ku* : *õ·neli·kute* ja *si·k̄* : *si·ku* : *si·kute*. Vrd ka *a·kre·kā·t̄* : *a·kre·kā·ti* : *a·kre·kā·ti* : *a·kre·kā·te* ja *pā·t̄* : *pā·ti* : *pā·ti* : *pā·te*. (Pole siiski välistatud, et ainsuse nominatiivis, kus kriitiline silp jääb sõna absoluutsesse lõppu ja pikk lõpukonsonant kaldub lühenema, foneetiliselt neis sõnades kaasarõhku ei esinegi vrd § 768. Et ülejäänud vormides on kaasarõhk vaieldamatu, tähistatakse edaspidistes näidetes ka nende sõnade ainsuse nominatiivi kaasarõhulisena.)

Niisugune morfoloogiliselt oluline kaasarõhk esineb: 1) mõningate tuletusliidetega sõnades, 2) teatud tüüpi võõrsõnades.

Tuletusliidetest võivad morfoloogiliselt olulise kaasarõhuga olla noomeniliited *ik̄*, *lik̄*, *mik̄*, *nik̄*, *rik̄*, *vik̄*, *tik̄*, *pik̄*, *ntik̄*, *stik̄*; *kont*, *elm*, *ma·fus*, *likus*, *lisus*, *mine*, *lane*, *line*, *kene*, *ke*, (V)·*nā*, *elu*. Liide *kont* on alati kaasarõhuline. Kuna sellel liitel on sõnalaadseid omadusi ka semantiliselt, käsitletakse teda järgnevas morfoloogia osas liitsõna komponendina. Liited *ik̄* (*lik̄*, *mik̄* ...) ja *elm* võivad olla nii kaasarõhulised kui rõhutud, sõltuvalt sõna silbistruktuurist, vrd nt *ku·ju·te·lm* aga *u·nelm*, *õ·neli·k̄* aga *lau·lik̄*. Tänapäeva eesti keeles on *ik̄*-liitega sõnad, mille tuletusalune (pearõhuline) tüveosa on ühesilbiline ja kolmandavärteli-

ne, ebakindla rõhumalliga. Normeeringu kohaselt on liide neis sõnades kaasrõhuline, nt *ku·nstni·k̄* : *ku·nstni·kute* nagu *si·k̄* : *si·kute*. Ent kõnes on märgatav tendents kaotada liitelt kaasrõhk (et tagada loomulikumat kõnerütmi, kus rõhulisele silbile järgneb rõhutu), millest tulenevalt muutub automaatselt ka nende sõnade morfoloogiline käitumine: *ku·nstni·k̄* : *ku·nstni·ku·te* nagu *a·lpum* : *a·lpumi·te*. *elu*-liide on alati kaasrõhuline (*m'õtišk'elu*, *l'oei'elu*) ja määrab alati sõna morfoloogilise käitumise. (V)*na*-liide on sageli hoopiski pearõhuline (*lau·lja·na*) ja määrab alati sõna morfoloogilise käitumise. Ülejäänud liidete rõhulisus/rõhutatus pole morfoloogiliselt nii oluline. Seetõttu on nende liidete rõhuolud ka ebaselgemad ja idiolektiti võib siin olla suuri kõikumisi.

Võõrsõnadest moodustavad ebakindla rühma need sõnad, mille pearõhk on eesti keele rõhumallidele mugandudes nihkunud esisilbile, ent mille morfoloogilise käitumise määrab endiselt sõna algvormi lõpusilp, nt *ā·tre·s̄* ← *ā·tre·s̄*, *a·kusa·ti·v* ← *a·kusa·ti·v*. Sageli on niisuguste sõnade rõhumudel idiolektiti kõikuv, s.t pearõhk ja kaasrõhk võivad siin hõlpsasti asukoha vahetada, kuivõrd sõna morfoloogiline käitumine sellest ei muutu.

§ 88 **Aktsent ja välde.** Pika rõhusilbiga kõnetakti saab eesti keeles hääldada kaheti. Ühel juhul hääldatakse rõhufaasi pingsamalt, raskemalt, kusjuures rõhk saavutab jala rõhulise faasi lõpus maksimaalse tugevuse, nii et üleminek rõhutule faasile on järsk. Teisel juhul hääldatakse rõhulist faasi vähem pingsalt, kergemalt, kusjuures rõhk on terve rõhulise faasi jooksul ühtlaselt jaotunud, nii et üleminek jala rõhutule faasile toimub laugelt. Nende kahe oletatava hääldusvõimaluse eristamiseks kasutatakse termineid **RASKE** ja **KERGE** aktsent.

Märkus. On kasutatud ka termineid 'raske ja kerge rõhk', 'järsk ja lauge aktsent', 'järsk ja lauge pain'.

Raske aktsent (mida fonoloogilises transkriptsioonis tähistatakse graavisega rõhulise silbi vokaalainese ees) saab kõnetaktis esineda siis, kui selle rõhusilp on pikk, nt *j'ärsku*, *k'ülma*, *õue*. Kerge aktsent (mida fonoloogilises transkriptsioonis tähistatakse akuudiga ' rõhusilbi vokaalainese ees) saab esineda nii pika kui lühikese rõhusilbiga kõnetaktis, nt *j'ärsu*, *k'ülma*, *õue*, *m'aja*, *k'ala*.

Seega esineb eesti keeles sõltuvalt kõnetakti rõhusilbi pikkusest või lühidusest ja pika rõhusilbi aktsendist kolme liiki kõnetakte, mis on kirjeldatavad kolme välte abil:

1) I välde – lühikese rõhusilbiga kõnetakt, mis on alati kerge aktsendiga, – nt *k'amin*, *s'alu*, *t'upli*;

2) II välde – pika kergeaktsendilise rõhusilbiga kõnetakt, nt *k'amīn*, *s'alku*, *k'ulpi*;

3) III välde – pika raskeaktsendilise rõhusilbiga kõnetakt, nt *k'amī*, *s'alķus*, *k'ulpi*.

Vormimoodustuse kirjeldamisel on oluline just suprasegmentaalne aktsendivastandus, sest tänapäeva eesti keele astmevahelduse aluseks on aktsentide vastandumine – s.t kolmas välde vastandub teisele või

(harvem ka) esimesele (v.a üksikud laadivahelduse juhud), nt *k'uk* : *k'uke*, *l'aulu* : *l'aulu*, *k'oht* : *k'oha*. Esimese ja teise välte opositsioon, s.t segmentaalne, ainult silbi pikkusel rajanev vastandus osutub oluliseks eeskätt leksikaalsel tasandil, nt *k'ala* : *k'alā*, *k'uma* : *k'ūma*.

Aktsendivastandus esineb selgelt sõna pearõhulises silbipositsioonis. Keerulisem on olukord pikkade kaasarõhuliste silpide korral. Üldiselt pole mõtet kaasarõhu korral fonoloogilistest aktsentidest rääkida, sest eesti keeles ei leidu ühtegi minimaalpaari, kus sõnakujude erinevus tuleks ilmsiks üksnes kaasarõhulise silbi aktsendierinevuse tõttu, ehkki võib leida üksikuid näiteid, kus sarnases positsioonis asetsev kaasarõhuline silp hääldub kord foneetiliselt lähedasena pearõhulisele kergeaktsendilisele silbile, teinekord lähedasena pearõhulisele raskeaktsendilisele silbile, vrd nt *s'a-tama.tē* ja *s'a-tama.sē*. Erandi moodustavad siin morfoloogiliselt olulise kaasarõhuga sõnad, vrd nt *k'a-ñatl'i.kust* (SgEl sõnast *k'a-ñatl'i.k̄*) ja *k'a-ñatl'i.kust* (SgP sõnast *k'a-ñatl'i.k̄us*).

Aktsendivastandus saab esineda ainult mitmesilbilistes kõnetaktides. Ühesilbilised kõnetaktid on kirjeldatavad raskeaktsendilistena. Seega on kõik (isoleeritult hääldatud) ühesilbilised sõnad raske aktsendiga, nt *m'ā*, *s'ep̄*, *'akt*. Kui sõna teine silp on morfoloogiliselt olulise kaasarõhuga, peab esimene silp järelikult olema raskeaktsendiline, nt *k'u-n'stn'i.k̄*. Ja vastupidi, kui sõna esisilp on kerge aktsendiga, ei saa teine silp olla kaasarõhuline, nt *l'aulik̄*.

§ 89 **Aktsentide ja rõhkude märkimisest.** Kuna sõna pearõhuline silp on alati kas kerge- või raskeaktsendiline, pole morfonoloogilises transkriptsioonis vajalik mõlemat, pearõhku ja aktsenti, eraldi märkida, sest tavaliselt tähistab aktsendimärk ka pearõhu asukohta, nt *m'a-jatele* = *m'ajatele*, *l'i-ñā* = *l'iñā*, *et'ūt* = *et'üt*.

Kaasarõhku, mis sõna vormimoodustust ei mõjuta, pole morfonoloogilises transkriptsioonis vajalik tähistada.

Morfoloogiliselt olulise kaasarõhulise silbi korral tuleb diferentseerida ka kaasarõhulise silbi aktsenti. Niisugusel korral saab sõna kaks aktsendimärki. Pearõhu asukoht tuleks seetõttu siin tähistada pearõhu märgiga, nt *'ō-ñel'iku*, *'ō-ñel'iku*. Kuna eesti keeles on pearõhk omasõnadel alati esisilbil, osutub niisugune transkriptsioon üldjuhul liiaseks. Vajalik oleks pea- ja kaasarõhu eristamine seega üksnes võõrsõnades, kus pearõhk võib olla säilinud esisilbist tagapool, nt *k'o:nfüt'ūr*. Et aga nende sõnade rõhumudel on sageli kõikuv ega pruugi vastata ÕS-i norminguile ning ei ole ka sõnade morfoloogilise käitumise kirjeldamisel oluline, jäetakse pea- ja kaasarõhu vahetamine siinses käsitluses ka nende sõnade korral fikseerimata – *k'onfüt'ūr*.

Nagu aktsendimääratlusest ilmnes, saab aktsenti määrata üksnes sõna pearõhulises (või kaasarõhulises) silbipositsioonis. Kui sõna kaotab kõnes oma rõhulise, kaotab ta automaatselt ka aktsendi. Sest aktsent kui fonoloogiline suprasegmentaalne üksus kuulub keelesüsteemi; kõnes võib aktsendivastandus akustiliselt avalduda, kuid ei pruugi.

Morfonoloogilise kirjelduse seisukohalt osutuvad seetõttu probleemaa-tiliseks niisugused sõnad, mis kõnes on alati rõhutus positsioonis, nt personaalpronoomenite lühikesed vormid (ma, sa, ta, me, te, nad). Ühesilbiliste kõnetaktidena peaksid nad olema raskeaktsendilised ja pikasilbilised. Seepärast on siinses morfoloogiakirjelduses eeldatud keelesüsteemis vormide *m'ā s'ā t'ā m'ē, t'ē, n'āt* jt olemasolu (ehkki paljud seda laadi vormid kõnes omaette kõnetaktidena ei esinegi).

Analoogiline probleem kerkib esile kergeaktsendiliste vormide käsit-lemisel, mis sisaldavad ühesilbilist tüviallomorfi. Sõnavorme, nagu *h'ein/te, s'ūr/te, s'ō/me* jne, ei saa kirjeldada tüviallomorfi ja formatiivi mehhaanilise summana, sest kergeaktsendilist ühesilbilist tüviallomor-fi pole võimalik eeldada. Siinses kirjelduses käsitletakse niisuguseid vorme raskeaktsendilise tüviallomorfi *h'ein, s'ūr, s'ō* jne ning vastava formatiivi liitmisel tekkinud aktsendi- (ehk välte)teisenduslike vormi-dena. (Iseasi on, kas tasub üldse eeldada niisugustes vormides mingite spetsiifiliste tüviallomorfide olemasolu. Kõik seda laadi vormid kuulu-vad passiivsesse morfoloogiasse ja on keelesüsteemis tõenäoliselt valmiskujul olemas. Tüvede käitumist eraldi analüüsides tuleb need vormid kõrvale jätta või eeldada nende alusena raskeaktsendilist tüviallomorfi.)

KIRJANDUST MORFONOLOOGILISE TRANSKRIPTSIOONI OSA JUURDE

- Ariste, P.** Foneem eesti keeles // Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised, kd. 2, 1953. Nr. 3. Lk. 357–367.
- Ariste, P.** Eesti keele foneetika. Tartu, 1984.
- Ariste, P.** Kvantiteedikeel // Keel ja Kirjandus. 1980. Nr. 2. Lk. 79–81.
- Eek, A.** Kvantiteet ja rõhk eesti keeles (I). Fonoloogiliste tõlgenduste kriitikat // Keel ja Kirjandus. 1983. Nr. 9. Lk. 481–489. Nr. 10. Lk. 549–559.
- Eek, A.** Kvantiteet ja rõhk eesti keeles (II). Seisukohavõtt // Keel ja Kirjandus. 1987. Nr. 3. Lk. 153–160. Nr. 4. Lk. 205–213. Nr. 5. Lk. 277–284. Nr. 6. Lk. 344–352.
- Eek, A.** Some morphological and syntactic reflections on Estonian quantity // Symposium on grammars of analysis and synthesis and their representation in computational structures. Tallinn, 1983. Pp. 25–27.
- Eek, A.** Uuemaid uurimistulemusi eesti fonoloogias // Keel ja Kirjandus. 1977. Nr. 7. Lk. 406–415.
- Eek, A., Help, T.** Rütminihked eesti keele kujunemisloos. Tallinn, 1986. (Preprint KKI-45).
- Eek, A., Rimmel, M.** Eesti foneetika uurimise tulemusi // Keel ja Kirjandus. 1971. Nr. 12. Lk. 715–721.
- Hallap, V.** Fonoloogia tulek Eestisse. (Paul Ariste 75. sünnipäeva puhul) // Keel ja Kirjandus. 1980. Nr. 2. Lk. 74–79.
- Hallap, V.** Fonoloogiline etüüd eesti keele vältete alalt // Nonaginta. Tallinn, 1963. Lk. 95–122.
- Hallap, V.** Mõtteid eesti keele vältete foneetika kohta // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1962. 8 : 1962. Lk. 238–250.
- Hallap, V.** Otstarbekohasuse printsiip fonoloogias. Sissejuhatus ühte fonoloogilisse käsitusse // Keel ja Kirjandus. 1962. Nr. 11. Lk. 679–684. Nr. 12. Lk. 734–739.
- Help, T.** Kaasrõhk ja morfoloogia // Noored filoloogias 1980. Tallinn, 1980. Lk. 3–5.
- Help, T.** Veelkord nn II ja III välte vastandusest // Noored filoloogias 1982. Tallinn, 1982. Lk. 1–4.
- Hint, M.** About the Dependence of Phonological Considerations upon Morphophonology // Congressus tertius internationalis fenno-ugristarum. Tallinn, 1975. Pars I. Pp. 211–216.
- Hint, M.** Abriß der phonologischen Analyse des Estnischen auf Wortphonologischer Ebene // Phonologische Analyse der uralischen Sprachen. Berlin, 1975. S. 58–84.
- Hint, M.** Eesti keele sõnafonoloogia. Tallinn, 1973. I : Rõhusüsteemi fonoloogia ja morfofonoloogia põhiprobleemid.
- Hint, M.** Fonoloogilistest võrjoontest normeeritud eesti kirjakeeles // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1964. 10 : 1964. Lk. 25–44.

- Hint, M.** Generatiivinen fonologia sekä viron astevaihtelu ja kvantiteetisüsteemi // *Virittäjä*. 1972. Nr. 1. S. 27–33.
- Hint, M.** Häälikutest sõnani. Emakeele häälikusüsteem üldkeeleteaduslikul taustal. Tallinn, 1978.
- Hint, M.** Mitte foneem, vaid allofoon // *Keel ja Kirjandus*. 1963. Nr. 9. Lk. 549–550.
- Hint, M.** On the Phonological Transcription of Overlength in Standard Estonian // *Sovetskoe finno-ugrovedenie*. 1966. II: № 1. S. 23–36.
- Hint, M.** Osnovnaja problema fonologii i morfologii vtorostepennogo slovesnogo udarenija v èstonskom jazyke // *Artura Ozola diena*. Rīga, 1968. Lpp. 17–22.
- Hint, M.** Sozdanie morfofonologičeskoj transkripcii dlja opisanija morfologii èstonskogo jazyka // *Sovetskoe finno-ugrovedenie*. 1969. V: № 3. S. 3–17.
- Hint, M.** The Semi-Vowels /j/ and /w/ in the Phonological and Morphophonological systems of Estonian. I : The Semi-Vowels /j/ and /w/ in the Phonological System of Estonian // *Sovetskoe finno-ugrovedenie*. 1971. VII: № 2. S. 73–85.
- Hint, M.** The Semi-Vowels /j/ and /w/ in the Phonological and Morphophonological systems of Estonian. II. The Semi-Vowels /j/ and /w/ in the Morphophonological System of Estonian // *Sovetskoe finno-ugrovedenie*. 1971. VII: № 3. S. 169–186.
- Hint, M.** Viroko neljän kvantiteettiasteen sävelkieli? // *Virittäjä*. 1983. Nr. 2. S. 161–177. Nr. 3. S. 328–348.
- Hint, M.** Ühesilbiliste sõnade vältest // *Keel ja Kirjandus*. 1977. Nr. 4. Lk. 219–229. Nr. 5. Lk. 271–277.
- Kaplinski, J.** Märkusi eesti keele foneemtranskriptsioonist // *Emakeele Seltsi aastaraamat*. Tallinn, 1968. 13 : 1967. Lk. 37–45.
- Kaplinski, J.** Naiivseid küsimusi eesti keele fonoloogiast // *Keel ja struktuur*. Tartu, 1971. 5. Lk. 35–40.
- Kask, A.** Eesti keele ajalooline grammatika. Häälikulugu. Tartu, 1980.
- Lehiste, I.** An Estonian word game and the phonematic status of long vowels // *Linguistic Inquiry*. 1985. Vol. 6. N. 3. Pp. 490–492.
- Lehiste, I.** Consonant Quantity and Phonological Units in Estonian // *Indiana University Publications. Uralic and Altaic Series*. Bloomington – The Hague, 1966. Vol. 65.
- Lehiste, I.** Experiments with Synthetic Speech Concerning Quantity in Estonian // *Congressus tertius internationalis fenno-ugristarum*. Tallinn, 1975. Pars I. Pp. 254–269.
- Lehiste, I.** Segmental and Syllabic Quantity in Estonian. Bloomington, 1960.
- Liiv, G.** Eesti keele kolme vältusastme vokaalide kestus ja meloodia-tüübid // *Keel ja Kirjandus*. 1961. Nr. 7. Lk. 412–424. Nr. 8. Lk. 480–490.
- Liiv, G., Rimmel, M.** On Acoustic Distinctions in the Estonian Vowel System // *Sovetskoe finno-ugrovedenie*. 1970. VI: № 1. S. 7–23.

- Liiv, G., Rimmel, M.** On the Classification of the Estonian Vowel System: Articulatory Measurements // ENSV TA Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria. Tallinn, 1970. Kd. 19. Nr. 3. Lk. 279–295.
- Piir, H.** Acoustics of the Estonian diphthongs // Estonian Papers in Phonetics 1982–1983. Tallinn, 1985. Pp. 5–103.
- Piir, H.** On the classification of Estonian diphthongs // Estonian Papers in Phonetics 1980–1981. Tallinn, 1982. Pp. 66–71.
- Pikamäe, A.** Eesti keele vältesüsteemist // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1959. 4 : 1959. Lk. 101–109.
- Päll, P.** Eesti noomeni silbistruktuur ja aktsent. Tallinn, 1986. (Preprint KKI-44).
- Rannut, M.** Consonant combinations in Estonian // Estonian Papers in Phonetics 1984–1985. Tallinn, 1986. Pp. 132–166.
- Rimmel, M. N.** Modelirovanie sistemy fonem èstonskogo jazyka: Dissertacija. Tallinn, 1975. Rukopis'.
- Viitso, T.-R.** Accents in Estonian // Estonian Papers in Phonetics. VII. Tallinn, 1978. Pp. 94–98.
- Viitso, T.-R.** Alternatiivsed fonoloogilised tõlgendused // Keel ja Kirjandus. 1986. Nr. 7. Lk. 412–416.
- Viitso, T.-R.** Eesti keele fonoloogia senisest käsitlemisest ja tulevikuväljavaadetest // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1966. 12 : 1966. Lk. 17–25.
- Viitso, T.-R.** Kas η on eesti keeles foneem // Keel ja Kirjandus. 1962. Nr. 4. Lk. 229–230.
- Viitso, T.-R.** Läänemeresoome fonoloogia küsimusi. Tallinn, 1981.
- Viitso, T.-R.** Sõnarõhust eesti keeles // Eesti NSV TA Toimetised. Ühiskonnateaduste seeria. Tallinn, 1963. Nr. 2. Lk. 147–157.
- Viitso, T.-R.** Teese ja antiteese // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1963. 9 : 1963. Lk. 7–25.
- Viitso, T.-R.** Üks lingvistiline ahelprobleem // Nonaginta. Tallinn, 1963. Lk. 276–283.
- Vijtso, T.-R.** Problemy količestva v èstonskom jazyke // Sovetskoe finno-ugrovedenie. 1979. XV: № 1. S. 1–17.
- Vijtso, T.-R.** Problemy udarenija v èstonskom jazyke // Sovetskoe finno-ugrovedenie. 1978. XIV: № 3. S. 136–152.

SISSEJUHATUS VORMIMOODUSTUSSE

VORMIMOODUSTUSE PÕHIÜKSUSED

§ 90 Morfoloogia põhiüksus on MORFEEM, keelesüsteemi väikseim potentsiaalselt tähenduslik osa. Morfeemi tähendus võib olla kahesugune. Leksikaalset tähendust kandvaid morfeeme nimetatakse tüvimorfeemideks ehk lihtsalt TÜVEDEKS. Grammatilist tähendust kandvaid morfeeme nimetatakse tunnusmorfeemideks ehk morfoloogilisteks TUNNUSTEKS (eesti grammatikakirjelduse traditsioonis on mõningaid tunnuseid nimetatud ka lõppudeks). Iga sõnavorm koosneb kas ainult tüvimorfeemi(de)st, nt *'auto*, *h'üpa* või tüvimorfeemi(de)st ja ühest või mitmest tunnusmorfeemist, nt *'auto*/st, *h'üpa*/tä/ku. (Vormimoodustuse aspektist ei ole liitsõnas sisalduvate tüvimorfeemide arv oluline, sest sõna morfoloogilise käitumise määrab liitsõna viimane tüvimorfeem, nt sõna *p'ea* + *r'āmatu* + *p'itaja* vormimoodustusreeglid kattuvad sõna *p'itaja* vormimoodustusreeglitega.) Morfeem on abstraktsioon, mis võib tegelikes konkreetsetes sõnavormides mitmeid kujusid saada. Nt sõnavormides *k'äsi*, *k'äe*/st on *k'äsi* ja *k'äe* ühe ja sama tüvimorfeemi variandid, sest nad väljendavad ühesugust leksikaalset tähendust; sõnavormides *h'üpa*/takse, *s'õima*/t/i, *l'aul*/ta/vat on takse, t ja ta ühe ja sama tunnusmorfeemi variandid, sest nad väljendavad ühesugust grammatilist tähendust: umbisikulist tegumoodi. Ühe morfeemi erinevaid konkreetsetes sõnavormides esinevaid variante nimetatakse ALLO-MORFIDEKS.

Morfeemi allomorfid võivad olla omavahel komplementaarses distributsioonis või vabalt varieeruda. Komplementaarses distributsioonis olevaks nimetatakse üksteist välistavaid allomorfe. Allomorfide komplementaarne distributsioon võib olla fonoloogiline, morfoloogiline, morfonoloogiline või tüpoloogiline.

Fonoloogilises distributsioonis on allomorfid, mille valiku määrab fonoloogiline kontekst. Näiteks allatiivi tunnuse allomorfidest *le* ja *lē* valitakse allomorf *lē* siis, kui tunnusele eelnev sõnavormi osa koosneb ühest lühikesest silbist (*m'u*/lē), kõigil muudel juhtudel valitakse allomorf *le* (*m'inu*/le, *k'oi*/le, *'inimeste*/le).

Morfoloogilises distributsioonis on allomorfid, mille valiku määrab morfoloogiline kontekst, s.t see, missugune morfeem allomorfile eelneb või järgneb. Näiteks ainsuse 3. pöörde allomorfidest *p* ja \emptyset valitakse allomorf *p* siis, kui tunnusele eelneb vahetult tüviallomorf (*'ela*/p), kõigil muudel juhtudel valitakse allomorf \emptyset (*'ela*/s/ \emptyset , *'ela*/ks/ \emptyset).

Morfonoloogilises distributsioonis on allomorfid, mille valiku määravad morfoloogiline ja fonoloogiline kontekst koos, s.t see, missugune morfeem ja missugusel fonoloogilisel kujul allomorfile eelneb või järgneb. Näiteks mitmuse vormides esinevatest partitiivi tunnuse allomorfidest *t* ja \emptyset valitakse allomorf *t* siis, kui käändetunnusele

eelneb mitmuse tunnus allomorfi *i* kujul (*āsta/i/t*) ja allomorf *Ø* siis, kui käändetunnusele eelneb mitmuse tunnus allomorfi *Rpl* ehk mitmusetüve kujul (*s'ile/Ø*).

Tüpoloogilises distributsioonis on allomorfid, mille valik sõltub algvormi tüübist, s.t aktiivses morfoloogias sõna algvormi fonoloogilisdervatiivsetest tunnustest ja passiivses morfoloogias sõna kuuluvusest ühte või teise loendisse. Näiteks imperatiivi mitmusevormides kasutatavatest allomorfidest *ke* ja *ke* valitakse aktiivses morfoloogias allomorf *ke* siis, kui sõna algvorm on kahe silbiline kolmandavärteline ja *a*-lõpuline (*h'aka/ma : h'aka/ke*), kõigil muudel juhtudel valitakse aktiivses morfoloogias allomorf *ke* (*'ela/ma : 'ela/ke*, *õpi/ma : õpi/ke*, *k'irjuta/ma : k'irjuta/ke*). Passiivses morfoloogias valivad kolm kahe silbilist kolmandavärtelist *a*-lõpulist sõna allomorfi *ke* (*s'eka/ma : s'eka/ke*, *k'uiva/ma : k'uiva/ke*, *k'asva/ma : k'asva/ke* – loendid 29, 30).

Vabas variatsioonis olevad allomorfid ei välista üksteist, vaid võivad esineda täpselt ühesuguses kontekstis, andes sama sõnaga seostudes nn paralleelvorme. Näiteks sõnast *r'āmat* võib mitmuse vormide moodustamiseks kasutada mitmuse tunnuse allomorfe *i* ja *tē* – *r'āmatu/i/s ~ r'āmatu/tē/s*. Omavahel morfoloogilisest aspektist vabalt varieeruvate allomorfide kasutus sõltub enamasti stilistilisest kontekstist.

§ 91 Morfeemi mõistega on hõlpus opereerida valdavalt aglutinatiivsete vormimoodustusprotsesside kirjeldamisel. Kui aga keele vormimoodustus ilmutab fusiivseid tendentse, on otstarbekam kasutusele võtta formatiivi mõiste. FORMATIIV on kõigi konkreetsetes sõnavormis väljenduvate grammatiliste tähenduste kompleksne fonoloogiline realisatsioon. Formatiiv võib olla segmenteeritav üksikuteks allomorfideks (nt mitmuse elatiivi formatiiv *test* sõnavormis *l'iña/test* on liigendatav mitmuse tunnuse allomorfiks *te* ja elatiivi tunnuseks *st*), võib koosneda ainult ühest allomorfist (nt ainsuse elatiivi formatiiv *st* sõnavormis *l'iña/st*, sest ainsus on eesti keeles arvukategooria markeerimata liige), kuid võib olla ka kumulatiivne, liigendamatu tervik, mis väljendab mitut tähendust korraga (nt mitmuse partitiivi formatiiv *sit* sõnavormis *l'iña/sit*). Formatiivi erinevad esinemiskujud konkreetsetes sõnavormides on FORMATIIVIVARIANDID, vrd *l'iña/test*, *āsta/tēst*, *r'āmatu/ist*. Formatiivi mõistega on otstarbekas opereerida ka vormide sünteesi kirjeldamisel, sest kuivõrd tüviallomorfi valik sõltub ainult tüvele vahetult järgnevast tunnusmorfeemist, pole mõtet ülejäänuid iga kord eraldi loetleda.

§ 92 Tänapäeva eesti keeles on aga mõningaid vorme, mille kirjeldamisel ka formatiivi mõistest abi pole, sest teistest sõnavormidest erinevalt kannab neis grammatilist tähendust tüve teisenenud variant, nagu on omane puhtfusiivsetele keeltele. Need on mõned ainsuse sisseütleva käände lühikesed vormid, mõned mitmusevormid, mõned superlatiivi vormid ning üksikud lihtmineviku vormid, nt *t'alu : t'ālū*, *k'ana : k'anu*, *v'ana : v'ani/m*, *t'ule/ma : t'uli/n*. Niisugusel juhul on tegemist üksustega, milles tüvi- ja tunnusmorfeem on fusiivselt ühte sulanud. See-

- suguseid leksikaal-grammatilisi üksusi käsitletakse edaspidi vastavate tunnusmorfeemide allomorfini ning neid nimetatakse VORMITÜVEKS: il-latiivi-, mitmuse-, superlatiivi- ja imperfektitüveks.
- § 93 Selleks, et tüve eri allomorfide omavahelisi suhteid kirjeldada, tuleb morfoloogiliste reeglite lähtekohaks valida üks kindel tüvekuju ehk ALGVORM. Siinses käsitluses on käändsõnade algvormiks võetud sõna-kuju, mis esineb ainsuse nominatiivi vormis, nt *l'īn*, *'āsta*, *v'ajal'ik*. Pöörd sõna algvormiks on võetud tüvekuju, mis esineb supiini tunnuse ees, nt *'ela(ma)*, *'ōpi(ma)*, *'askelta(ma)*.

Märkus. Pole välistatud, et tegelik, reaalses kõneprotsessis käibiv psühholoogiline algvorm on teistsugune. Käändsõnade korral on ainsuse nominatiivivormile psühholoogilise algvormi staatuse omistamine siiski küllalt veenev, sest see on (mitte ainult eesti keeles, vaid ka enamikus maailma keeltes) morfoloogiliselt markeerimata vorm ning valdava enamiku sõnade korral lühem kui nt genitiiv, mis eesti keeles on samuti morfoloogiliselt markeerimata. Ainsuse nominatiivivorm on ka statistiliselt üks sagedamini esinevaid vorme ning esindab sõna sõnaraamatutes. Üksikjuhtudel võib aga psühholoogilise algvormi staatuse omistamine hoopis mingile muule vormile olla tingitud sellest, et sõna esineb tekstistatistiliselt sagedamini mingis muus vormis (genitiivi vormis, enamasti mitmuslikuna vms). Nt sõna *k'ūs* psühholoogiliseks algvormiks on ilmselt mitmuse nominatiiv *k'üne/t*. Seetõttu on ka viga, mille korral ainsuse nominatiivina esitatakse *k'ün*, näiteks lastekeeles üsna sage; aga ainsuse genitiiviks vormi *k'üse* ei pakuta. Keerukam on lugu pöörd sõnadega. Eri keeltes esindavad verbi sõnastikes erinevad vormid. Eesti keeles on selleks *ma*-tunnuseline supiivorm, soome keeles aga näiteks *ta*-tunnuseline infinitiivivorm. Ainuke reaalselt eksisteeriv verbivorm eesti keeles, millel puudub morfoloogiline tunnus – ning mis seetõttu sobiks morfoloogiliste reeglite lähtekohaks – on sõna-kuju, mis esineb analüütilistes eitusvormides – (*ei*) *'ela*, (*ei*) *'ōpi*, (*ei*) *'askelta* ja tavaliselt ka ainsuse imperatiivvormides – *'ela*, *'ōpi*, *'askelta*. Kuid nende vormide käibimine reaalse sünteesiprotsessi psühholoogilise lähtekujuna pole semantilistel kaalutlustel tõenäone: eitus on kõneliigi kategoorias tähenduslikult tugevasti markeeritud liige, imperatiivi kasutamine nõuab paljude verbide korral spetsiaalset konteksti.

- § 94 Vormimoodustuse kirjeldamisel pole vajadust esitada üksikasjalikke reegleid kõigi keeles olemasolevate muutevormide moodustamiseks. Kuna paradigmas on sõnavormid omavahel sarnaste sünteesimehhanismide kaudu seotud, piisab, kui esitatakse reeglid nende vormide moodustamiseks, mis ei ole teistest vormidest tuletatavad. Niisuguseid vorme nimetatakse PÕHIVORMIDEKS. Põhivormide analoogial on moodustatavad paradigma ülejäänud vormid.

MORFOLOOGILISED REEGLID

- § 95 Morfoloogia objektiks on kahesuunalised morfoloogilised protsessid (vt § 16), mida kirjeldatakse vastavalt sünteesi- ja analüüsireeglite abil. Sünteesireeglite lähteks on algvorm ja grammatiline tähendus (grammatilised tähendused) ning väljundiks vastav muutevorm. Analüüsi-

reeglite lähteks on mingi muutevorm ning väljundiks selle algvorm ja grammatiline tähendus (grammatilised tähendused). Siinses grammatikas kirjeldatakse ainult sünteesireegleid.

Morfoloogilise sünteesi kirjeldamisel kasutatakse protsessireegleid ja tuvastus- ehk valikureegleid.

PROTSESSIREEGLID näitavad, mis morfoloogilise sünteesi käigus algvormiga ja grammatiliste tähendustega toimub. Näiteks seda, et grammatilise tähenduse 'inessiiv' väljendamiseks kasutatakse sünteesis tunnusmorfeemi *s*, kirjeldab protsessireegel

$In \rightarrow s$

Paremale viitavast noolest (\rightarrow) vasakul on see, millega midagi toimub, ehk reegli sisend (toodud näites grammatiline tähendus 'inessiiv'). Noolest paremal on see, mis reegli rakendumisel tekib, ehk reegli väljund (toodud näites inessiivi tunnusmorfeem *s*).

TUVASTUS- ehk VALIKUREEGLID näitavad, missugustel tingimustel mingi protsessireegel aset leiab või missugune võimalikest protsessireeglitest tuleb antud tingimustel valida. Näiteks seda, et astmevahelduslikud muutused leiavad tavaliselt aset käändsõnades, mille algvorm on ühesilbiline ja konsonantlõpuline või lõpeb kaasrõhulise *ik*-liitega, kirjeldab tuvastusreegel

astmevahelduslik $\Leftarrow \begin{array}{l} /1\ C/ \\ /'ik/ \end{array}$

Vasakule viitavast topeltnoolest (\Leftarrow) vasakul on rakenduva reegli üldtähis või konkreetne protsessireegel (toodud näites astmevaheldusreegli üldtähis). Topeltnoolest paremal on reegli rakendumise tingimused.

Kuivõrd enamik morfoloogilisi protsesse on seotud kindlate tingimustega, on tavaliselt otstarbekas protsessi- ja valikureeglid ühendada. Näiteks lõpumuutus *ne* \rightarrow *se* toimub tüves siis, kui algvorm lõpeb liitega *ne* (*v* 'aene : *v* 'aese). Seda kirjeldab liitreegel

$ne \rightarrow se \quad \Leftarrow \quad /ne/$

Protsessireeglite rakendumistingimused (ehk valikureeglite paremad pooled) kajastavad allomorfide erinevaid distributsioonivõimalusi (vt § 90). Kaks eelnevat näidet esindavad tüpoloogilist distributsiooni, mille puhul rakendumistingimusteks on algvormi struktuuritunnused (või loendinumbrid passiivse morfoloogia korral). Fonoloogilise distributsiooni korral on rakendumistingimusteks vastav fonoloogiline kontekst, nagu reeglis, mis kirjeldab allatiivi tunnuse realiseerumist:

$All \rightarrow \bar{l} \quad \Leftarrow \quad \text{lühike paarrõhuline silp } l...l$

$All \rightarrow le \quad \Leftarrow \quad \text{mujal}$

Morfoloogilise distributsiooni korral on rakendumistingimuseks morfoloogiline kontekst, nagu reegli korral, mis kirjeldab ainsuse kolmanda pöörde tunnuse realiseerumist:

$Sg3 \rightarrow p \quad \Leftarrow \quad \text{tüviallomorf } |...|$

$Sg3 \rightarrow \emptyset \quad \Leftarrow \quad \text{mujal}$

Tänu tüvi- ning tunnusmorfeemide allomorfirohkusele moodustavad eesti keele morfoloogilise sünteesi reeglid keerulise hierarhilise kompleksi, mida on otstarbekas käsitleda alamsüsteemide kaupa. Morfoloogilise sünteesi eri etappe kirjeldavad: I tüvereeglid, II morfoloogiliste kategooriate fonoloogilise realisatsiooni reeglid, III vormimoodustusreeglid, IV analoogiareeglid.

§ 96 **Tüvereeglid** kirjeldavad seda, 1) kas sõnatüvel on erinevaid allomorfe või mitte, 2) kuidas need allomorfid on omavahel seotud.

Üldised tüvemuutuste tuvastusreeglid kirjeldavad seda, kas sõna allub tüvemuutusele ja kui, siis missugusele. Konkreetset tüvemuutusreeglid kirjeldavad seda, kuidas morfoloogiliseks algvormiks postuleeritud tüvekujust on võimalik saada teisi tüviallomorfe. Et tüvevaheldusi on eesti keeles kahesuguseid – astme- ja lõpuvaheldus –, saame kummaski etapis veel kaks reeglite alaliiki:

1a. sõna astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid,

1b. sõna lõpuvahelduslikkuse tuvastamise reeglid,

2a. konkreetset astmemuutust kirjeldavad protsessireeglid,

2b. konkreetset lõpumuutust kirjeldavad protsessireeglid.

Üldreegli abil saab kirjeldada näiteks seda (1b), et kõik konsonantlõpulised sõnad on lõpuvahelduslikud, nt *s'ül* : *s'üli*, *t'ütär* : *t'ütäre*, *k'artinal* : *k'artinali*:

$\text{lõpuvahelduslik} \quad \Leftarrow \quad /C/$

Konkreetse protsessireegli abil saab kirjeldada näiteks seda (2a), et nõrgeneva laadimuutusega sõnades asendub *t* nõrgas astmes *j*-ga: *t* → *j*. Et see reegel rakendub aga ainult kindlatel fonoloogilistel tingimustel, kirjeldatakse seda liitreegli abil: *t* asendub *j*-ga, kui *t*-le järgneb *a* ja eelneb lühike vokaal, mis ei ole *i* ega *e*, nt *k'ota* : *k'oja*, *s'ata/ma* : *s'aja/p*:

$t \rightarrow j \quad \Leftarrow \quad V_{(i, e)} |...|a$

§ 97 **Kategooriate fonoloogilise realisatsiooni reeglid** kirjeldavad, millise kuju mingi grammatiline tähendus sõnavormis saab. Grammatiline tähendus realiseerub harilikult mingi fonoloogilise järjendina. Näiteks tähendus 'illatiiv' realiseerub tavaliselt fonoloogilise järjendina *se*, nt *t'alu* : *t'alu/se*:

$III \rightarrow \bar{se}$

Kuid teatud juhtudel võib grammatiline tähendus realiseeruda ka spetsiifilise tüviallomorfina ehk vormitüvena. Näiteks võib tähendus 'illatiiv' realiseeruda ka illatiivitüvena (R_{iII}), nt $t'alu : t'a\bar{lu}$:

$$III \rightarrow R_{iII}$$

Grammatiline tähendus võib realiseeruda alati ühel ja samal kujul. Näiteks tähendus 'seesütlev kääne' realiseerub alati fonoloogilise järjendina s : $m'aja/s$, $'ümpruse/s$, $r'āmatūte/s$:

$$In \rightarrow s$$

Kuid üks ja seesama grammatiline tähendus võib realiseeruda ka erinevate järjenditena ehk allomorfiden (vt ka § 90). Enamasti esinevad erinevad allomorfid üksteist välistavates kontekstides. Komplementaarses distributsioonis olevate allomorfide valik sõltub mitmesugustest erinevatest tingimustest, mida kirjeldavad tuvastusreeglid. Kui erinevad allomorfid esinevad samas leksikaalses kontekstis, tekitavad nad paralleelvorme ja on morfoloogia seisukohalt vabas variatsioon, nt illatiivi allomorfid $\bar{s}e$ ja R_{iII} sõna $t'alu$ illatiivvormides $t'alu/\bar{s}e \sim t'a\bar{lu}$:

$$III \rightarrow \bar{s}e \sim R_{iII} \quad \Leftarrow \quad t'alu$$

- § 98 **Vormimoodustusreeglid** kirjeldavad seda, missugune tüviallomorf ja missugused tunnusallomorfid mingi konkreetse sõna konkreetse vormi moodustamiseks valitakse. Et tunnusallomorfid esinevad sõnavormis alati komplekselt, esitatakse nad reeglites formatiivivariantidena. Tüviallomorfe iseloomustatakse vormimoodustusreeglites nii nende astme- kui lõpumuutuse seisukohalt (vt lähemalt § 106). Reeglite rakendumistingimused esitatakse liitreeglite koosseisus. Näiteks seda, et mitmuse genitiiv moodustatakse (V)s-lõpulistel sõnadel tavaliselt astmevahelduseta ja algvormiga identse, nn lemmatüve (XLR) baasil formatiiviga $te - v'astus : v'astus/te -$, aga muu konsonandiga lõppevatel mitmesilbilistel sõnadel astmevahelduseta, ent algvormist erineva, nn muutetüve (XMR) baasil formatiiviga $\bar{te} - k'anal : k'anali/\bar{te} -$, saab kirjeldada reeglitega:

$$PIG \rightarrow XLR + te \quad \Leftarrow \quad /(V)s/$$

$$PIG \rightarrow XMR + \bar{te} \quad \Leftarrow \quad /C/$$

Vormimoodustusreegleid täiendavad teatud juhtudel morfonoloogilised teisendusreeglid, mis kirjeldavad konkreetsete tüve- ja formatiivi-variantide vastastikusest mõjust tingitud muutusi sõnavormis (vt § 242). Näiteks seda, et tüve lõpus olev i muutub e -ks, kui järgnev formatiiv algab i -ga ($k'anali + it \rightarrow k'anale/it$), kirjeldab reegel:

$$i + i \rightarrow e/i$$

Vormimoodustusreeglid kirjeldavad igat vormi ükshaaval. Kuna aga tüvede varieerumine avaldub ainult paradigmas – sama sõna eri vormide võrdlemisel –, siis sisaldub tüvetähistes juba ka tüve käitumine muudes vormides. Niisugune käsitus jätab kahe silma vahele need sünteesijuhud, kus sarnase fonoloogilise struktuuriga algvormide korral mõni muutevorm on algvormiga täpselt ühesuguses fonoloogilises suhtes, ehkki neil on erinevad tüvetähised (sõltuvalt muudest vormidest). Näiteks sõnade *l'ika* ja *v'ika* ainsuse partitiivi sünteesi tuleb siinse käsitluse korral kirjeldada erinevate reeglitega: esimesel juhul $XXR + \emptyset$, teisel juhul $TXR + \emptyset$, sest teine sõna on astmevahelduslik (*v'ika* : *v'ea*), esimene aga mitte (*l'ika* : *l'ika*). Ometi on nende ainsuse partitiivi vormid *l'ika*, *v'ika* mõlemad algvormiga fonoloogiliselt identsed. Kuna niisugused algvormi suhtes ilmnevad analoogiad on olulised segatüüpide tekkimisel ja ühe või teise muutmistüübi aktiveerumisel või hääbumisel, siis tuuakse need juhud sünteesireeglite kirjeldamisel eraldi esile.

- § 99 Kuivõrd vormimoodustusreeglid arvestavad korraga kõiki sõnavormi varieeruvaid parameetreid – formatiive, tüve astme- ja lõpumuutusi –, ei anna need reeglid head ülevaadet üksikparameetrite endi sisemisest süsteemsusest. Et tuua sõnade vahelised erinevused paremini esile, antakse iga parameetri käsitlemisel ülevaade VAHELDUSMALLIDEST, mis kirjeldavad seda, missuguseid tüve- või formatiivvariante sõnade põhivormides kasutatakse. Variantsuse liigist sõltuvalt võib rääkida astmevaheldusmallidest (vt § 125–129), lõpuvaheldusmallidest (vt § 141–145) ja formatiivide vaheldusmallidest (vt § 165, 166, 196, 197).
- § 100 Vormimoodustusreeglite ja vaheldusmallide abil kirjeldatakse ainult põhivormide sünteesi (vt § 94). Seoseid põhivormide ja paradigma ülejäänud vormide vahel kirjeldavad **analoogiareeglid**, mis annavad juhised ülejäänud vormide tuletamiseks. Näiteks seda, et ainsuse omastava käände analoogial moodustatakse kõik ainsuse käanded alates illatiivist ja mitmuse nominatiiv, kirjeldab analoogiareegel:

SgG → SgIII, SgIn, SgEl, SgAll, SgAd, SgAbl, SgTrl, SgTrm, SgEss, SgAbess, SgKom, PlN

AKTIIVNE JA PASSIIVNE MORFOLOOGIA

- § 101 Sõna morfoloogiline käitumine, s.t see, missugused konkreetsed reeglid algvormile vormimoodustusprotsessis mõne grammatilise vormi sünteesimiseks rakenduvad, on põhimõtteliselt sõnast kui leksikaalse tähendusega fonoloogilisest järjendist sõltumatu. Näiteks algvormist *'armas* saab ainsuse partitiivivormi moodustamiseks kasutada reegleid, mis annavad vormi *'armas/t*, või niisuguseid reegleid, mis annavad vormi *'armsa/t*, ilma et see sõna olemust muudaks. Kuid keeltes, milles ühte morfoloogilisse klassi kuuluvate sõnade muutmiseks on olemas mitu

erinevat võimalust, peab info selle kohta, missuguseid reegleid igal konkreetsel juhul valida, sisalduma siiski just sõna algvormis eneses.

Eesti keeles peitub seda laadi morfoloogiline info algvormi fonoloogilis-derivatiivsetes tunnustes. Nt mitmuse genitiivivormi sünteesimiseks kasutatakse ühesilbiliste konsonantlõpuliste käändsõnade puhul tavaliselt algvormist tüvevokaali lisamisega moodustatavat tüvevarianti, millele liidetakse formatiiv *te*: *p'ik* : *p'iki/te*, *v'alm* : *v'almi/te*; kaheasilbiliste vokaallõpuliste kolmandavärteliste sõnade puhul kasutatakse algvormiga identset tüvekuju, millele lisatakse formatiiv *tē*: *'āsta* : *'āsta/tē*, *l'aulja* : *l'aulja/tē*; *kas*-liiteliste sõnade puhul kasutatakse (sõltumata sõna fonoloogilisest struktuurist) algvormist *s-i* kustutamiseega moodustatavat tüvevarianti, millele liidetakse formatiiv *tē*: *n'alja^{kas}* : *n'alja^{kā}/tē*, *m'ākas* : *m'āka/tē*. Mitmuse partitiivivormi sünteesimiseks kasutatakse kaheasilbiliste teisevärteliste vokaallõpuliste, derivatiivselt liigendamatute käändsõnade puhul tavaliselt algvormiga identset tüvekuju, millele liidetakse formatiiv *sit*: *pr'oua* : *pr'oua/sit*, *v'urle* : *v'urle/sit*, *'onu* : *'onu/sit*; ent täpselt samasuguse fonoloogilise struktuuriga *e*-derivaatide korral kasutatakse tavaliselt algvormist astmemuutuse teel moodustatud tüvevarianti, millele lisatakse formatiiv *it*: *m'ōtē* : *m'ōtē/it*, *s'ūe* : *s'ūtme/it*, *'ohe* : *'ohke/it* jne.

Paraku võib eesti keelest leida palju niisuguseid sõnu, mille algvormi fonoloogilis-derivatiivne struktuur on ühesugune, morfoloogiline käitumine aga erinev. Nt käändsõnad *s'ari* 'India naise rahvarõivas' ja *s'ari* '1. rühm, kobar, kogum; seeria; 2. suur sõel vilja tuulamiseks'. Esimesel juhul on ainsuse genitiiv *s'ari* ja partitiiv samuti *s'ari*, teisel juhul on vastavad vormid *s'arja* ja *s'arja*. Või pöörsõnad *t'ōte/ma* ja *p'ōte/ma*, mille kindla kõneviisi ainsuse 1. pöörde olevikuvormid on vastavalt *t'ōte/n* ja *p'ōe/n*, jne.

Kirjeldatud asjaolu arvestades on otstarbekas jagada kogu eesti keele morfoloogia kaheks: AKTIIVSEKS MORFOLOOGIAKS ja PASSIIVSEKS MORFOLOOGIAKS.

Aktiivne morfoloogia hõlmab seda osa vormimoodustusest, milles reeglid rakenduvad lähtudes sõna algvormi fonoloogilis-derivatiivsest struktuurist, ilma et kõneleja vajaks õige vormi moodustamiseks mingit lisainfot selle sõna kohta. Suurem osa sõnavarast kuulub aktiivsesse morfoloogiasse.

Passiivne morfoloogia hõlmab seda osa vormimoodustusest, milles algvorm ei määra üheselt, milliste reeglite abil sõnavorme saab moodustada. Passiivsete reeglite väljakujunemisel on olnud põhjuseks keeleajaloolised fonoloogilised muutused, kuid tänapäeva keele seisukohalt võib passiivseid reegleid pidada leksikaliseerunuks. See tähendab, passiivse morfoloogia alla kuuluvate vormide kasutamisel peab kõnelejal iga konkreetse sõna kohta teada olema, et selle sõna vajaliku vormi moodustamiseks ei saa kasutada tema algvormi struktuurist automaatselt johtuvaid reegleid. Tõenäoselt on passiivse vormimoodustuse korral kõneleja mälus olemas valmis kujul teatud hulk selle sõna vorme, millest kõneleja analoogia abil tuletab ülejäänud vormid.

Grammatikakirjelduses on võimalik suhestada passiivse morfoloogia alla kuuluvad vormid algvormiga põhimõtteliselt samasuguste reeglite abil nagu aktiivse morfoloogia korral. Reaalses vormimoodustuses enamik neist reeglitest tõenäoliselt ei toimi, nad lihtsalt kirjeldavad valmis vormide vahelisi seoseid. Näiteks moodustamaks ainsuse elatiivi vormi sõnast *t'õpi* peab kõneleja teadma, et ta ei saa kasutada aktiivse morfoloogia reegleid, vrd *k'äpi* : *k'äpi/st*. Lisaks on kõneleja mälus tõenäoliselt olemas genitiivivorm *t'õve* (mitte reeglid selle moodustamiseks). Nende teadmiste varal on võimalik moodustada vormi *t'õve/st*.

See, missugused passiivsed reeglid ühe või teise sõna vormimoodustust kirjeldavad, on aluseks passiivse morfoloogiaga sõnade jaotamisel loenditesse. Enamasti on ühe ja sama loendi sõnade vormimoodustuslikud iseärasused seletatavad ühesuguste keeleajalooliste arengutega.

Aktiivse morfoloogiaga sõna on niisugune sõna, mille kõik vormid moodustatakse aktiivsete reeglite alusel. Passiivse morfoloogiaga sõnal võib olla – ja enamasti ongi – vorme, mis moodustatakse samuti aktiivsete reeglite alusel. Näiteks substantiivide *t'ala* ja *k'ala* ainsuse sisseütleva käände vormid moodustatakse mõlemad aktiivse reegli alusel – *t'ala/šē*, *k'ala/šē* –, aga mitmuse partitiivivorm moodustatakse esimesel juhul ainult aktiivse reegli alusel formatiiviga *sit*: *t'ala/sit*; teisel juhul on selle kõrval olemas veel passiivse reegli alusel moodustatav mitmuse tüvel baseeruv paralleelvorm: *k'ala/sit* ~ *k'alu*. Niisiis, kui rääkida sõnavara jagunemisest, kuulub *t'ala* aktiivsesse morfoloogiasse, aga *k'ala* passiivsesse, sest tal on olemas vähemalt üks vorm, mis erineb aktiivse reegli teel saadud sõnakujust. Kui aga rääkida morfoloogilistest reeglitest, siis ainsuse sisseütlev moodustatakse mõlema sõna puhul aktiivse reegli järgi.

Piir aktiivsete ja passiivsete morfoloogiliste reeglite vahel on idiolektiti kõikuv. Ka normeeritud kirjakeeles ei ole kahesuguste reeglite vahel võimalik väga ranget piiri tõmmata. Järgnevas käsitluses on lähtutud kahest kriteeriumist. Kui identse fonoloogilis-derivatiivse struktuuriga sõnadele võib rakendada kaks või enam morfoloogilist reeglit, siis on aktiivne see reegel, mis a) rakendub võõrsõnadele või b) rakendub statistiliselt oluliselt suuremale hulgale sõnadest. Võõrsõnatesti abil on hõlpus välja selekteerida käändsõnadele rakenduvad aktiivsed reeglid. Pöörd sõnade korral ei ole võimalik aktiivse ja passiivse morfoloogia eristamiseks võõrsõnatesti kasutada, sest võõraid verbitüvesid laenatakse väga vähe ning need omandavad kõik fonoloogiliselt ühesuguse kuju (kaks silpi, kolmas välde, lõpus *i*, nt *t'eimi/ma*, *fr'ēsi/ma*, *kaṭal'ōki/ma*) või saavad mõne morfoloogiliselt määrava sufiksi, nt *ēri*, *ēru* : *profan'ēri/ma*, *atapt'ēru/ma*. Ent pöörd sõnade osas on statistilised näitajad piisavalt ilmekad aktiivsete reeglite väljaselekteerimiseks.

§102 Niisugune aktiivsete ja passiivsete reeglite jäik eristamine jätab kõrvale PRODUKTIIVSUSE mõiste. Üldjuhul on aktiivne reegel ka produktiivne, s.t ta allutab endale uusi sõnu (laene, tuletisi, uudissõnu) ning kipub kõnekeeles rakenduma ka sõnadele, mis normeeritud kirjakeeles

peaksid kasutama passiivset reeglit, s.t laiendab oma rakendumissfääri passiivsete reeglite arvel.

Udissõnade ja tuletiste osas on asi siiski veidi keerulisem. Näiteks kahesilbiline teisevälteline *e*-lõpuline uudissõna *m'aine* hakkab analoogia toimet automaatselt muutuma vätevahelduslikuna nagu samasuguse struktuuriga *e*-derivaadid ning mõned muud passiivse morfoloogiaga sõnad, s.t nagu nt *m'õte* : *m'õte*, *p'aine* : *p'aine*, mitte nagu võõr- ja slängisõnad, mis hakkavad muutuma astmevahelduseta, nt *v'urle* : *v'urle*, *latsar'õne* : *latsar'õne*.

Uute tuletatud tüvimorfeemide käitumist mõjutab olemasolev tüvevara eriti tugevalt. Nimelt, kui keeles on olemas passiivsele tüvemuutusreeglile alluv tüvi, siis sellest regulaarse derivatsiooni teel saadud uus tüvi hakkab tavaliselt alluma samasugusele passiivsele reeglile. Nt passiivse tüvemuutusreegliga sõnast *m'ult* : *m'ulä* regulaarselt tuletatud *m'ulē* järgib sama analoogiat nagu *m'aine*, kuid lisaks toimub temas baastüve eeskujul foneemivaheldus *l̄* : *lt*, mis on võõrsõnade jaoks täiesti suletud vaheldus, niisiis *m'ulē* : *m'ulte*, mitte *m'ulē* : *m'ulē* või *m'ulē* : *m'ulē*.

Seega võivad mõned reeglid, millele allub piisavalt representatiivne hulk sõnu, kuid mis kasutatud kriteeriumide järgi otsustades kuuluvad passiivsete reeglite hulka, osutada produktiivseks, s.t allutada endale uudistuletisi ja uudistüvesid (ent mitte võõrsõnu).

Ehkki nähtuse produktiivsus pole, niisiis, veel piisavaks tingimuseks, et see nähtus osutuks ühtlasi aktiivseks, on ebaproduktiivsus piisavaks kriteeriumiks, et pidada nähtust passiivseks. Nii käsitletakse passiivse morfoloogia all näiteks kõiki ühesilbilisi konsonantlõpulisi pöörd sõnu, sest verbi algvormi selline fonoloogiline struktuur on iseenesest ebaproduktiivne, kuivõrd niisuguseid sõnu ei saa keelde loomulikult viisil juurde tulla.

MORFOLOOGIAKIRJELDUSE ÜLESEHITUS

- § 103 Et morfoloogiareeglite käivitumise lähtepunktina käsitletakse siinses grammatikas sõna algvormi, alustatakse morfoloogiakirjeldust sõnatüvest ja tüvemuutusreeglitest ning tüvevaheldusmallidest. Seejärel esitatakse morfoloogiliste kategooriate realiseerumisreeglid ning formaatiivide vaheldusmallid. Viimasena esitatakse põhivormide moodustusreeglid ning analoogiareeglid ülejäänud paradigma sünteesiks. Kõikide reeglite käsitlemisel vaadeldakse alguses aktiivseid, algvormi fonoloogilis-derivatiivse struktuuri alusel rakenduvaid reegleid ning seejärel passiivseid reegleid. Morfoloogiakäsitluse lõpus esitatakse ülevaate tabelid aktiivse morfoloogia vormiparadigmadest ning loenditena kõik passiivsesse morfoloogiasse kuuluvad sõnad koos reeglitega, mis iseloomustavad nende passiivset käitumist.

TÜVIMORFEEM

TÜVEVAHELDUSED

§ 104 Tüvi on sõna leksikaalse tähenduse kandja ja tagab sõna erinevate muutevormide leksikaalse samasuse. Ideaalses aglutineerivas keeles jääb sõnatüve fonoloogiline kuju kõikides muutevormides ühesuguseks ning eri formatiivid annavad erinevatele muutevormidele erineva grammatilise tähenduse nagu eesti keeles näiteks sõnavormide *'ela/ma*, *'ela/n*, *'ela/nut*, *'ela/ta*, *'ela/sime* korral. Tänapäeva eesti keel on siiski ideaalsest aglutineerivast keeletüübist niivõrd kaugele arenenud, et selge piir leksikaalset tähendust kandva tüve ning grammatilist tähendust kandva formatiivi vahel võib isegi puududa. Teatud juhtudel võib tüvi jääda küll erinevates muutevormides fonoloogiliselt muutumatuks nagu aglutineerivale keelele omane, kuid grammatilised tähendused võivad jääda fonoloogiliselt realiseerumata, nii et vormi grammatiline tähendus selgub üksnes kontekstist. Näiteks *s'apa* (*'oli k'arvane*) – nominatiiv, (*l'askis*) *s'apa* (*s'orku*) – genitiiv, (*l'iputās*) *s'apa* – partitiiv. Sageli võib aga tüve enda fonoloogiline kuju vormiti erineda, vrd näiteks *r'ita* : *r'ea/s* või *üt̃le/ma* : *öel/nut*. Ka varieeruva tüvega sõnade vormimoodustuses võivad grammatilised tähendused jääda segmentaalse formatiivi näol realiseerumata. Näiteks genitiivivormi *t'ule* eristab nominatiivivormist *t'uli* ainult viimase hääliku erinevus, kusjuures kummaski vormis ei saa vastavat häälikut pidada formatiiviks, sest näiteks sõnas *h'ele* esineb *e* just nominatiivivormi lõpus, sõnas *h'eli* esineb *i* aga nii nominatiivis kui genitiivis. Sõnavorme *'ute* ja *'ute* eristab teineteisest ainult suprasegmentaalne välde – genitiivis teine välde, partitiivis kolmas –, ent ka välteid ei saa pidada vastavate grammatiliste tähenduste väljendajateks, sest näiteks sõnavormides *s'ete* ja *s'ete* iseloomustab teine välde hoopis nominatiivi ja kolmas välde just genitiivi. Seega võivad grammatilised tähendused avalduda ka ainult tüviallomorfide omavahelise suhte kaudu.

Niisiis on tüve fonoloogilise kuju vaheldumisel eesti keele vormimoodustuses suur osatähtsus. Aktiivses morfoloogias on ühe sõna tüviallomorfid siiski alati äratuntavalt sarnased, sest nende erinevus piirdub ainult kolmanda ja teise välde vaheldumisega – *v'arja/ma* : *v'arja/tā* –, pika ja lühikese klusiili või *s-i* vaheldumisega – *ōtā/ma* : *ōtā/tā* – ja/või tüve lõpuhäälikute teatud tüüpi teisenemistega: *v'alem* : *v'alemi*, *n'aljakās* : *n'aljaka* jms. Passiivse vormimoodustusega sõnares võib aga tüve fonoloogiline kuju eri vormides oluliselt teiseneda – vrd näiteks vorme *'itu* : *'eo*, *'ōlu* : *'ōlē*, *p'aja* : *p'atā*, *s'āki/ma* : *s'ae/n*.

§ 105 **Tüvevahelduse liigid.** Tüvekujude fonoloogiline erinevus on põhiliselt kahesugune: astmevahelduslik ja lõpuvahelduslik. Lisaks esineb supletiivseid tüvesid, mille puhul eri tüvekujud ei ole omavahel fonoloogiliselt seostatavad.

ASTMEVAHELDUS on nähtus, mille puhul sõna tüvi esineb eri vormides erinevas astmes (tugevas või nõrgas), nt *'auku* : *'auku*, *l'aulu* : *l'aulu*, *h'üpa/ma* : *h'üpa/ta* (vt lähemalt § 115).

LÕPUVAHELDUS on nähtus, mille puhul tüve lõpuhäälikud eri vormides erinevad või esineb mõnes vormis tüve lõpus rohkem häälikuid kui teises, nt *t'uli* : *t'ule*, *s'ipelkas* : *s'ipelka* (vt lähemalt § 133).

Erinevad tüvevahelduse liigid on tingitud erinevatest keeleajaloolistest teguritest ega ole omavahel orgaaniliselt seotud. Nii võib tüvi alluda ainult astmevaheldusele, nt *v'äite* : *v'äite*, *'õpi/ma* : *'õpi/n*, või ainult lõpuvaheldusele, nt *m'õtne* : *m'õtne*, *r'apele/ma* : *r'apel/ta*, või kombineeritult mõlemale muutuse liigile korraga, nt *v'õti* : *v'õtme*, *t'aht/ma* : *t'aha/n*. Astmemuutusega võib üksikjuhtudel kaasneda sekundaarseid vokaalimuutusi, mis tüve fonoloogilist samasust veelgi enam rikuvad (nagu *'itu* : *'eo*, *'üttele/ma* : *'өл/nut*).

§ 106 **Tüviallomorfide liigid.** Astmevahelduslike sõnade erinevaid tüviallomorfe nimetatakse vastavalt tugevaastmeliseks tüveks (TR) ja nõrgaastmeliseks tüveks (NR). Lõpuvahelduslikel sõnadel on tavaliselt samuti kaks tüvevarianti, millest üht nimetatakse lemmatüveks (LR) ja teist muutetüveks (MR). Lemmatüvi on tüvevariant, mis esineb sõna algvormis: käändsõnadel ainsuse nominatiivis, pöörd sõnadel supiinis. Muutetüvi on tüvevariant, mis võib esineda mistahes muus vormis, v.a algvorm. Teatud tüüpi lõpumuutuslikel sõnadel on aga kolm lõpumuutuslikku tüviallomorfi, kusjuures kolmas variant, lühenenud muutetüvi (MR) on tuletatav muutetüvest viimase vokaali ärajätmise teel: *s'õlane* : *s'õlase* → *s'õlas/t*.

Tüvevahelduseta sõnade tüve kirjeldatakse kujul *XXR* – *'ema* : *'ema*. Ainult astmevaheldusele alluvatel sõnadel on kaks tüvevarianti: tugevaastmeline tüvi *TXR* ja nõrgaastmeline tüvi *NXR* – *p'ata* : *p'aja*. Ainult lõpuvaheldusele alluvatel sõnadel on enamasti samuti kaks tüvevarianti: lemmatüvi *XLR* ja muutetüvi *XMR* – *'anum* : *'anuma*; lühenenud muutetüvega astmevahelduseta sõnadel on kolm tüvevarianti: lemmatüvi *XLR*, muutetüvi *XMR* ja lühenenud muutetüvi *XM'R* – *s'õlane* : *s'õlase* : *s'õlas/t*. Mõlemale vaheldustüübile alluvatel sõnadel on tavaliselt kas a) tugevaastmeline lemmatüvi *TLR*, nõrgaastmeline muutetüvi *NMR* ja tugevaastmeline muutetüvi *TMR* – *j'alk* : *j'ala* : *j'alka* – või b) nõrgaastmeline lemmatüvi *NLR* ja tugevaastmeline muutetüvi *TMR* – *m'aia* : *m'aia*. Mõningate sõnade vormimoodustust tuleb kirjeldada ka keerukamate tüvekombinatsioonidega, nt *k'äsi* (*TLR*) : *k'äe* (*NMR*) : *k'ä/t* (*NM'R*).

Kui võtta arvesse ka sekundaarsed vokaalimuutused ning välteteisendused, mille tagajärjel ühesilbiline tüvi võib kuuluda teisevältelisse vormi, saab üks ja seesama tüvi esineda eri vormides kuni kuuel moel, nt *s'õ/ma* : *s'õ/ku* : *s'ü/a* : *s'ü/akse* : *s'õ/in* : *s'õ/ime*. Tüve nii suur varieeruvus, mille korral, ühelt poolt, hakkab hajusaks muutuma fonoloogiline seos ühe ja sama sõna eri vormide vahel ja, teiselt poolt, hakkavad fonoloogiliselt kokku sulama eri sõnade vormid, on siiski harv nähtus isegi passiivses morfoloogias. Mõlemale tüvevahelduse

liigile kombineeritult allub ainult veidi üle 20 % muutuvatest sõnadest (umbes 25 % käändsõnadest ja umbes 4 % pöörd sõnadest). Umbes 19 % eesti keele muutuvast sõnavarast ei allu aga üldse mingile tüvevaheldusele (64 % pöörd- ja 9 % käändsõnadest), nt *k'ile* : *k'ile* : *k'ile/t*, *m'aka/ma* : *m'aka/ta* : *m'aka/n*.

§ 107 Astme- ja lõpumuutus on kirjeldatavad fonoloogiliselt reeglipäraste teisendustena. Kuid lisaks reeglistatavatele vaheldustele võib üksiksõnuti erinevates morfoloogilistes vormides esineda tüvekujusid, mis pole teistega fonoloogiliselt üldse seostatavad. Niisuguseid tüvekujusid nimetatakse SUPLETIIVSETEKS tüviallomorfideks.

Supletiivsust esineb eesti keeles suhteliselt vähe. Supletiivseid tüviallomorfe kasutavad a) pöörd sõnadest *m'ine/ma* (vrd *l'ähe/n*, *l'äk/sin*, *l'äi/nut*); b) käändsõnadest pronoomenid *m'ina*, *s'ina*, *t'ema*, *s'ē*, *t'ō*, *'ise* (vrd *m'ina* : *m'eie* ~ *m'ē* : *m'e/ile*, *s'ina* : *t'eie* ~ *t'ē* : *t'e/ist*, *t'ema* : *n'ema/t* : *n'en/tele*, *s'ē* : *n'ē/t* : *n'e/ilē*, *t'ō* : *n'ō/t* : *n'on/teka*, *'ise* : *'enese* ~ *'enta* : *'ēnas/t* ~ *'en/t*); c) võrdlussõnadest *h'ea* (vrd *p'are/m*).

Lisaks loetletutele käsitletakse edaspidi supletiivsetena veel mõningate sõnade tüviallomorfe, millel on olemas (nõrk) fonoloogiline seos algvormiga, mis pole aga algvormist tuletatavad reeglipäraste astme- ja/või lõpumuutusreeglite abil. Niisuguseid pseudosupletiivseid tüviallomorfe kasutavad a) pöörd sõnadest neli sõna – *t'ule/ma*, *p'ane/ma*, *s'ure/ma*, *'ole/ma* –, mille tüves vahelduvad lühike ja pikk sonorant (vrd *t'ule/ma* : *t'ul/a* : *t'ul/akse*); kaks sõna – *t'eke/ma*, *n'äke/ma* –, mis kasutavad osas vormidest regulaarse laadimuutuse teel tekkinud tüviallomorfe, osas vormidest aga supletiivset tüviallomorfi (vrd *t'eke/ma* : *t'ē/n* : *t'eh/akse* : *t'ei/nut*) ning sõna *'aja/ma* (vrd *'ae/takse*); b) käändsõnadest *h'ea*, *p'ea* (vrd *h'ä/it*, *p'ä/it*), *m'ēs* (vrd *m'ehe*), *'ōlu* (vrd *'ōlē*), pronoomenid *k'ēs*, *m'is* (vrd *k'ēs* : *k'elē* : *k'e/ta*); c) võrdlussõnadest *l'ühike*, *p'isike*, *'ōhuke*, *v'äike*, *l'ikital*, *l'ähetal* (vrd *l'ühike* : *l'ühe/m*, *p'isike* : *p'ise/m*, *'ōhuke* : *'ōhe/m*, *v'äike* : *v'ähe/m*, *l'ikital* : *l'ike/mal*, *l'ähetal* : *l'ähe/mal*).

Supletiivsetele lähedased on veel mõningate sõnade tüviallomorfid – vrd nt *'üks* : *'ühe* : *'ühte* –, mida edaspidi käsitletakse siiski tüve lõpumuutuse raames.

Algvormi morfoloogiliselt olulised tunnused

§ 108 **Määravad ja kirjeldavad tunnused.** Aktiivses morfoloogias määrab sõna algvormi fonoloogilis-derivatiivne struktuur automaatselt, missugustele reeglitele sõna vormimoodustuses allub. Näiteks *ne*-liitelised käändsõnad alluvad aktiivse reegli järgi lõpuvaheldusele *ne* : *se*, *kas*-liitelised lõpuvaheldusele *s* : \emptyset , ühesilbilised konsonantlõpulised käändsõnad alluvad astmevaheldusele ja lõpuvaheldusele \emptyset : *i*, nt *s'õlane* : *s'õlase*, *n'aljakas* : *n'aljaka*, *p'unkt* : *p'unkti*.

Passiivses morfoloogias ei saa sõna algvormi struktuuri põhjal otsustada, missuguseid tüviallomorfe temast moodustada tuleb. Näiteks *k'īvas* allub lõpuvaheldusele *s* : \emptyset , aga *v'alvas* lõpuvaheldusele *as* : *sa*, vrd *k'īvas* : *k'īva*, *v'alvas* : *v'alva*. Siiski on ka passiivse vormimoodustusega sõnade juures nende algvormi fonoloogilis-derivatiivne ehitus oluline, sest see näitab, missugustele reeglitele sõna alluda võiks. Vastavalt sõnade jaotumisele passiivse ja aktiivse morfoloogia vahel saab rääkida kahesugustest morfoloogiliselt olulistest algvormi tunnustest: määravatest ja kirjeldavatest.

Määravad tunnused on need, mis vastava sõna vormimoodustuses vallandavad konkreetset aktiivsed reeglid. Näiteks tunnusepaar 'ühesilbiline + vokaallõpuline' määrab sõnatüve muutuma ilma astmevahelduseta, nt *k'oi* : *k'oi*, *f'ē* : *f'ē*, aga tunnusepaar 'ühesilbiline + konsonantlõpuline' määrab sõnatüve muutuma astmevahelduslikult: *l'aul* : *l'aulu*, *s'ēp* : *s'ēpa*. Samas võib leida sõnu, mille algvormi iseloomustavad küll needsamad tunnused, vallandamata sealjuures aga samu reegleid. Näiteks ühesilbiline vokaallõpuline sõna *l'ai* muutub hoopis astmevahelduslikult – *l'ai* : *l'aia* –, ühesilbiline konsonantlõpuline *m'õis* aga ilma astmevahelduseta: *m'õis* : *m'õisa*. Nende sõnade suhtes on vaadeldud tunnused kirjeldavad, mitte määravad. Kirjeldavad tunnused tuleb tavaliselt anda detailsemalt, et piiritleda vastav osa mingite määravate tunnustega sõnade hulgast. Näiteks tunnustekompleks 'kahesilbiline + I välde + keskel *s* + lõpus *l'* kirjeldab sõnu, mis alluvad keerukatele passiivsetele astmevaheldusreeglitele: *k'āsi* : *k'āe*, *m'esi* : *m'ē*, *v'esi* : *v'ē* jt. Samal ajal kuuluvad täpselt samasuguse fonoloogilise struktuuriga sõnad aktiivses morfoloogias laiema määrava tunnustekompleksi 'kahesilbiline + I välde + vokaallõpuline' alla: *m'usi* : *m'usi* : *m'usi*, nagu *j'ama* : *j'ama* : *j'ama*.

§ 109 **Fonoloogilised ja derivatiivsed tunnused.** Sõna algvormi morfoloogiliselt oluliste tunnuste hulgas võib eristada fonoloogilisi ja derivatiivseid tunnuseid.

Morfoloogiliselt olulised fonoloogilised tunnused on eesti keeles 1) tüve silpide arv, 2) rõhusilbi välde, 3) tüve lõpphäälik(ud) ja 4) tüve sisehäälikud (viimane esineb ainult kirjeldava tunnusena).

Morfoloogiliselt olulised derivatiivsed tunnused on niisugused liited, mis määravad aktiivses morfoloogias sõna muutmisviisi, sõltumata tema fonoloogilisest struktuurist. Näiteks fonoloogilised tunnused '3 silpi + konsonantlõpuline' määravad sõna tavaliselt muutuma nii, et ainsuse partitiiv, mitmuse partitiiv ja mitmuse genitiiv on vastavalt: *k'apital* : *k'apitali/Ø* : *k'apitale/Ø* ~ *k'apitali/sit* : *k'apitali/te*. Aga kõik *v*-liitelised oleviku partitsiibid (s.h ka kolmesilbilised) moodustavad need vormid teistsuguste reeglite järgi, vrd *k'ipitav* : *k'ipitava/t̄* : *k'ipitava/it* : *k'ipitava/te*, *l'ōv* : *l'ōva/t̄* : *l'ōva/it* : *l'ōva/te* ja *'elav* : *'elava/t̄* : *'elava/it* : *'elava/te*. Tähendab, oleviku partitsiibi tunnus *v* on morfoloogiliselt oluline tunnus. Seevastu näiteks erineva tähendusega käändsõna *u*-liited ei ole morfoloogiliselt olulised, sest niisugused sõnad käituvad täpselt samamoodi nagu muud sõnad, mille algvormil on sama fonoloogiline struktuur: deverbaalne *t'ānu* : *t'ānu/Ø* : *t'ānu/sit* nagu *'ema* : *'ema/Ø* : *'ema/sit* ja deminutiivne *n'otsu* : *n'otsu/t̄* : *n'otsu/sit* nagu *'auto* : *'auto/t̄* : *'auto/sit*.

§ 110 Eesti keele morfoloogiliselt olulised käändsõnaliited on:

(V) <i>ne</i>	(siin all ka <i>kēne</i> , <i>lane</i> , <i>line</i> , <i>mine</i>)
<i>kē</i>	
(V) <i>s</i>	(siin all nii <i>us</i> , <i>is</i> , <i>mus</i> , <i>lus</i> , <i>ntus</i> , <i>likūs</i> , <i>lisus</i> , <i>matūs</i> kui ka kõik liitelise struktuurita (V) <i>s</i> -lõpulised substantiivid)
(C) <i>ne</i>	
<i>jas</i> , <i>kās</i>	
<i>ik̄</i>	(siin all ka <i>m ik̄</i> , <i>nt ik̄</i> , <i>n ik̄</i> , <i>st ik̄</i> , <i>l ik̄</i>)
<i>ik̄</i>	
<i>k̄</i>	
(V) <i>nā</i>	
<i>'elu</i>	
<i>tār</i>	
<i>m</i>	komparatiivi tunnusena
<i>v</i>	oleviku partitsiibi tunnusena (siin all ka <i>tāv</i> ~ <i>tav</i>)
<i>nut</i> , <i>tūt</i> ~ <i>tut</i>	mineviku partitsiibi tunnustena
<i>s</i>	järgarvu liitena
<i>nt</i>	
<i>ts</i>	
<i>rt</i>	
<i>nh</i>	

Teatud juhtudel määravad derivatiivsed tunnused sõna muutumise ainult osaliselt. Näiteks *ik̄*-liide on lõpumuutuse seisukohalt igal juhul oluline, tuues muutetüvesse vokaali *u* – *r'añik̄* : *r'añiku*, *m'atal'ik̄* : *m'atal'iku* –, aga astmevahelduse ja kasutatavate formatiivide seisukohalt osutub *ik̄*-liide oluliseks üksnes kaasrõhulisena kujul *ik̄*, s.t kahesilbiliste kolmandavärteliste ning kolme- ja enamasilbiliste sõnade

korral – *m'äst'ik̄ : m'äst'iku : m'äst'ik̄u : m'äst'ike ~ m'äst'iku/te : m'äst'ike, m'atal'ik̄ : m'atal'iku : m'atal'ik̄u : m'atal'ike ~ m'atal'iku/te : m'atal'ike* –, samal ajal kui kaheasilbilised esma- ja teisevältelised *ik̄*-liitelised sõnad, milles *ik̄* pole kaasrõhuline, järgivad kaheasilbiliste konsonantlõpuliste sõnade üldreegleid: *r'anik̄ : r'aniku : r'aniku/t̄ : r'aniku/tē : r'aniku/it* nagu *m'amūt̄ : m'amutī : m'amutī/t̄ : m'amutī/tē : m'amute/it*. *ne*-liitelised sõnad moodustavad lõpumuutuse seisukohalt samuti ühtse grupi (*ne : se*), kuid jagunevad formatiivide ja tüviallomorfide kasutamise seisukohalt kahte suurde gruppi: need, milles liitele eelneb konsonant – (C)*ne*-sõnad – ja need, milles liitele eelneb vokaal – (V)*ne*-sõnad –, vrd *v'askne : v'askse* nagu *m'aine : m'aise*, aga *v'askse/t̄ : v'askse/tē* ja *m'ais/t̄ : m'ais/te*. Üksikute vormide sünteesireeglite vallandumisel osutub sõna fonoloogiline struktuur määravaks veel *kē*, (V)*ne* ja (V)*s* sõnade siseselt.

Omaette rühma moodustavad *nk*, *nt*, *ts*, *rt* ja *k̄*-liitelised sõnad. Lõpumuutuse seisukohalt on kõik need liited olulised, ehkki nad ei määra lõpumuutust üheselt, vaid pakuvad tavaliselt kaht varianti. Näiteks *nk* ja *k̄*-sõnades on muutetüves kas *u* või *i*: *t'ōtank̄ : t'ōtanku, p'utink̄ : p'utinki, t'ulek̄ : t'uleku, s'ōituḱ̄ : s'ōituḱi*; valiku kahe variandi vahel määrab tavaliselt sõna täpsem fonoloogiline struktuur. Muus osas (s.t v.a lõpumuutuse liik) käituvad kõik need sõnad nii nagu kaheasilbilised konsonandiga lõppevad sõnad, kusjuures valdav enamik neist sõnadest ongi sealjuures niisuguse fonoloogilise struktuuriga, nt *l'ōjank̄, 'istunk̄, p'orkant̄, m'ajant̄, 'āpits̄, j'alats̄, 'epart̄, l'okart̄, 'uluḱ̄, t'ūtruḱ̄*. Siiski tuleb enamikku neist liidetest ka väljaspool lõpumuutust oluliseks pidada, sest keeles leidub väike hulk vastavaliitelisi ühesilbilisi tuletisi, mis käituvad täpselt sama moodi nagu kaheasilbilised tuletised (mitte nagu tavalised ühesilbilised konsonantlõpulised sõnad), nt *s'oenk̄ : s'oenku : s'oenku/t̄* nagu *t'ōtank̄ : t'ōtanku : t'ōtanku/t̄* või *t'ōent̄ : t'ōenti : t'ōenti/t̄* nagu *p'orkant̄ : p'orkanti : p'orkanti/t̄*. Erandi moodustavad ainult *k̄*-liitelised sõnad, mille hulgast ühesilbilised tuletised käituvad üldjuhul nii nagu tavalised ühesilbilised konsonantlõpulised sõnad (mitte nagu vastavad kaheasilbilised tuletised), nt *s'ōk̄ : s'ōki : s'ōki* nagu *k'ōk̄ : k'ōki : k'ōki* (vrd *'uluḱ̄ : 'uluḱi : 'uluḱi/t̄*). On vaid üks ühesilbiline *k̄*-tuletis, mis järgib mitmesilbiliste tuletiste eeskujule, nimelt *v'eok̄ : v'eoki : v'eoki/t̄*. Ilmselt on põhjuseks asjaolu, et selle tuletise aluseks on kaheasilbiline tüvevariant (*v'etu*), mis tänapäeva keeles on nõrgas astmes lühenenud ühesilbiliseks (*v'eo*). Mitmesilbiliste *k̄*-sõnade eeskujule järgivad ka kaks võõrsõna *st'oiḱ̄, paran'oiḱ̄*. Nende korral võib põhjuseks olla asjaolu, et neid tegelikult hääldatakse kaheasilbilistena.

§ 111 Morfoloogiliselt olulised pöördsonaliited on:

<i>tā</i>	(siin all ka <i>lta</i> , <i>nta</i> , <i>sta</i>)
<i>u</i>	refleksiivi tunnuseks
<i>ele</i>	
<i>le</i>	
<i>ne</i>	

ele-liitelised verbid on kolmesilbilised. Kõik muud liited tulevad arvesse ainult kaheasilbiliste kolmandavärteliste verbitüvede diferentseerimisel.

Algvormide klassifikatsioon

§ 112 Morfoloogiliselt oluliste tunnuste alusel jagunevad algvormid fonoloogilis-derivatiivsetesse struktuuritüüpidesse. Fonoloogilised tunnused määravad PÕHITUÜBISTIKU, derivatiivsed tunnused määravad LIITETÜÜBISTIKU.

Järgnevalt antakse statistiline ülevaade¹ käänd- ja pöördsonade algvormidest fonoloogiliste struktuuritüüpide kaupa. Iga struktuuritüübi juures näidatakse olulisemate derivatiivsete tunnustega sõnade osakaal ning passiivsesse morfoloogiasse kuuluvate sõnade osakaal.

Silpide arvu järgi jagunevad algvormid kolmeks morfoloogiliselt oluliseks rühmaks: ühesilbilised, kaheasilbilised, kolme- ja enamasilbilised. Esimese silbi välde on oluline ainult kaheasilbiliste algvormide korral (ühesilbilised algvormid on kõik kolmandavärtelised, kolme- ja enamasilbiliste algvormide korral pole välde oluline). Tüve lõpphäälik on alati määrav tunnus, jagades kõik tüved kaheks: vokaaliga lõppevaiks ja konsonandiga lõppevaiks tüvedeks. Üksikjuhtudel võib määravaks osutada ka lõpphääliku(te) täpsem kvaliteet, enamasti tuleb see arvesse aga ainult kirjeldava tunnuseks.

Fonoloogilise struktuuri kirjeldus esitatakse kaldkriipsude vahel järgmise skeemi kohaselt: 1) araabia number näitab silpide arvu, 2) rooma number näitab välde (jääb vahele, kui välde pole oluline), 3) V (= vokaal) või C (= konsonant) tähistab lõpphääliku klassi, vajaduse korral esitatakse nende asemel konkreetne lõpphäälik (konkreetsed lõpphäälikud). Näiteks /2 I~II V/-sõnad on sõnad, mille

¹ Statistilised andmed tuginevad 1976. a õigekeelsussõnaraamatu arvutivariandil. Arvesse on võetud kõik muutuvad liitsõnad ja liitsõnadest need, mille teine komponent eraldi muutuva sõnana ei esine, nt *'ise+h'ākanu*, *t'āna+p'āevasta/ma*, või mille teine komponent eraldi sõnana morfoloogiliselt erinevalt käitub, nt *'isā+m'eie*. Kui mõni niisugustest järelkomponentidest kombineerub kahe või enama esikomponendiga, on need loetud üheks sõnaks (nt *r'ahva+p'ārasta/ma* ja *'oma+p'ārasta/ma* loetakse üheks sõnaks *p'ārasta*). Kokku on vaadeldavaid käändsõnu ca 23 800 ja pöördsõnu ca 7820. Arvud on enamasti ümardatud.

on kahesilbiline, esma- või teisevälteline ja vokaallõpuline, nagu *'ema*, *'auto*; /3 C/-sõnad on kolmesilbilise konsonantlõpulise algvormiga sõnad, nagu *s'eminar*. Kui morfoloogiliselt olulised on algvormi derivatiivsed tunnused, siis on kaldkriipsude vahel struktuurikirjelduse asemel vastav liide või liidete loend. Näiteks /*'ik̄*/-sõnad on kaasrõhulise *'ik̄*-liitega sõnad, nagu *'õnel'ik̄*. Kui derivatiivsele tunnusele lisaks osutub oluliseks ka algvormi fonoloogiline struktuur, lisatakse liitele silpide arv ja (vajaduse korral) värde. Näiteks /(V)*ne* 3 III/-sõnad on kolmesilbilise ja kolmandavältelise algvormiga *ne*-liitelised sõnad, nagu *'õhtune*.

Käändsõnade fonoloogilis-derivatiivne liigitus

§ 113 Käändsõnad jaotuvad fonoloogilis-derivatiivsete tunnuste ja morfoloogilise aktiivsuse/passiivsuse alusel järgmiselt.

Ühesilbilisi käändsõnu on eesti keeles umbes 8160, s.o ≈ 34 % kõigist käänduvatest noomenitüvedest.

Sealhulgas on /1 V/-sõnu veidi üle 300, kuid vanad omasõnad moodustavad kirjeldatavast struktuuritüübist ainult väikese osa, umbes 40 sõna, mis kuuluvad peaaegu kõik passiivsesse morfoloogiasse, nt *h'ea*, *m'ā*, *p'ū* jne. Valdava osa morfoloogiliselt ühesilbilistest vokaallõpulistest sõnadest moodustavad mitmesilbilised võõrsõnad rõhuga viimasel silbil, nagu *purk'ā*, *avar'ī*, *samur'ai*, *aī'ē* jt. Aktiivse morfoloogia aspektist jagunevad /1 V/-sõnad veel kaheks rühmaks: /1 *ē*/, nagu *it'ē*, *kliš'ē* jt, ja /1 V-*ē*/, nagu *kr'ai*, *part'ei*, *v'au*, *niv'ō* jt; aktiivse morfoloogiaga /1 *ē*/-sõnu on veidi alla 90, /1 V-*ē*/-sõnu ligi 180.

/1 C/-sõnu on umbes 7850, nt *p'ōs*, *k'elk̄*, *real'ism*. Siia hulka on arvestatud ka astmevahelduslikud /*'ik̄*/-sõnad, mis moodustavad vaa-deldavast rühmast umbes 16 %, samuti astmevaheldusliku kaasrõhulise silbiga sõnad, nagu *p'isk'op* : *p'isk'opi*. /1 C/-sõnade hulgast osutuvad aktiivse morfoloogia aspektist olulisteks veel /*nh*, *nt*, *ts*, *rt*/-sõnad, mida on kokku 16, nt *l'aenk*, *t'ōent*, *p'eats*, *s'oert*; /*v*/-partitsiibid, mida on 10, nt *s'āv*, *l'ōv*; /(V)*s*/-tuletised, mida aktiivses morfoloogias on umbes 15, nt *t'eos*, *v'eos*, *t'oes*, ning mõned /*Vs*/-lõpulised võõrsõnad, nt *sk'arap'eus*. /1 C/-sõnadest kuulub passiivsesse morfoloogiasse umbes 1310 sõna.

Kahesilbilisi sõnu on umbes 7600.

/2 V/-sõnu on nende hulgast umbes 3100.

/2 I~II V/-sõnu on umbes 1870. Nendest umbes 840 on /2 I V/-sõnad, nt *t'upa*, *k'ino*, *'onu*, *'atru*, *n'imi*, *j'uhe*. Aktiivse morfoloogia aspektist jagunevad /2 I V/-sõnad omakorda kaheks: a) /2 I *e*/-sõnad, mida on aktiivses morfoloogias umbes 50, nt *k'ōne*, *v'ene*, *p'ere*, ja b) /2 I V-*ē*/-sõnad, mida on aktiivses morfoloogias umbes 440, nt *k'ino*, *'ema*. /2 II V/-sõnu on umbes 1040, nt *'auto*, *v'urle*, *p'āpi*, *m'ēne*, *m'ōte*. Aktiivsesse morfoloogiasse kuulub neist umbes 580, enamik võõrsõnad, nt *r'akpi*, *f'oto*, *latsar'ōne*, või argoo ning lastekeelsed sõnad, nt *n'otsu*,

p'ōša, p'āpā. Passiivsesse morfoloogiasse kuulub /2 I–II V/-sõnadest kokku umbes 800 sõna (kusjuures esimese silbi pikkus ei pruugi passiivses morfoloogias oluliseks osutada).

/2 III V/-sõnu on umbes 1240, neist üle 1000 on *ne*-liitelised, millest enamik on /(C)*ne*/-sõnad, nt *p'aiġne, v'aiġne, monkol'itne*, üksikud ka /(V)*ne*/-sõnad, nt *m'aine, p'uine*. /*ke*/-sõnu on umbes 30, nt *l'ōoke, p'aiġe*. Ka väljaspool /*ne*/- ja /*ke*/-sõnu on enamik kirjeldatava struktuuriga sõnu derivatiivselt segmenteeritavad, ent ülejäänud liited ei ole morfoloogiliselt olulised, nt *l'aulja, s'ōkla* jms. Passiivsesse morfoloogiasse kuulub /2 III V/-sõnadest ainult 7 /(C)*ne*/-sõna, mis alluvad lõpuvaheldusele *ne : sa* (pro *ne : se*), nt *m'ōtne : m'ōtsa, s'ōtne : s'ōtsa*.

/2 C/-sõnu on umbes 4500, nt *v'alus, m'anġel, h'omik, l'ausunk*. Aktiivses morfoloogias moodustavad derivatiivselt segmenteerimatud /2 C/-sõnad homogeense grupi, sõltumata esimese silbi struktuurist. Et aga lõpphäälikutelt või derivatiivselt tunnuselt eristuvate gruppide osas, samuti passiivses morfoloogias, mängib esimese silbi struktuur olulist rolli, vaatleme neidki sõnu kahes põhigrupis.

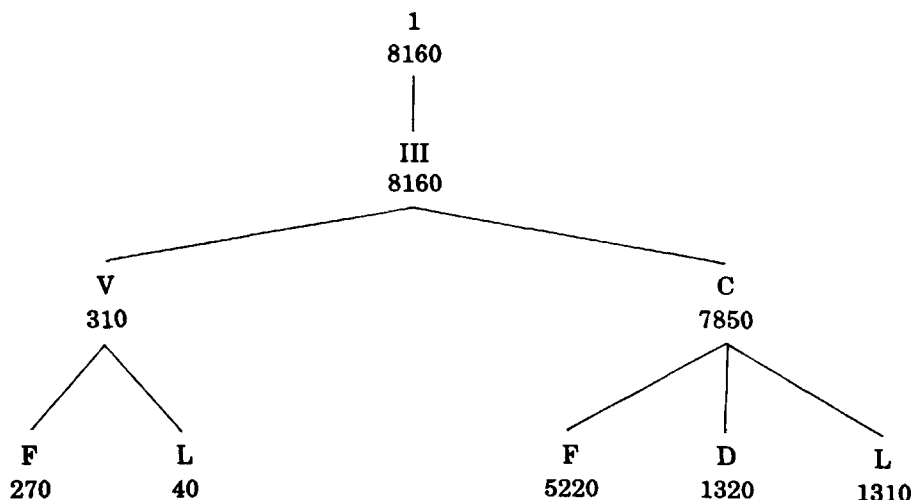
/2 I–II C/-sõnu on veidi üle 2200, nt *'anum, l'eñuk, j'ānes*. Aktiivse morfoloogia aspektist eralduvad olulise rühmana /(V)*s*/-sõnad, mida on kokku umbes 320, neist umbes 160 käituvad aktiivsete reeglite alusel, nt *t'erġmos, p'anus, l'ōnkus*. (Aktiivsesse /(V)*s*/-sõnade morfoloogiasse kuuluvad ainult /(V)*s*/-substantiivid; /(V)*s*/-adjektiivid, nt *m'akus, 'ilus* jt käituvad analoogiliselt /2 I–II C/-sõnade aktiivse põhitüübiga; ainsad erandid on *p'ilkes, l'ōnkes* ja *t'uhnus*, mis on normeeritud ühtseks /(V)*s*/-substantiividega.) Ülejäänud ligi 1900-st /2 I–II C/-sõnast eralduvad aktiivse morfoloogia aspektist tähtsamate rühmadena 500 /*iġ*/-sõna, nt *l'aulik, k'l'inik, 100 /k/-sõna, nt j'ārsak, 'uluġ; 150 /nk/-sõna, nt v'alank; 130 /nt/-sõna, nt s'ajant; 80 /ts/-sõna, nt k'āpits; 30 /rt/-sõna, nt l'okart; üle 60 /v/-partitsiibi, nt 'elav, k'ōlav; umbes 30 /m/-komparatiivi, nt p'arem, s'ōprem*. Passiivsesse morfoloogiasse kuulub /2 I–II C/-sõnadest umbes 340 sõna: 180 /(V)*s*/-sõna ja 160 muulõpulist sõna.

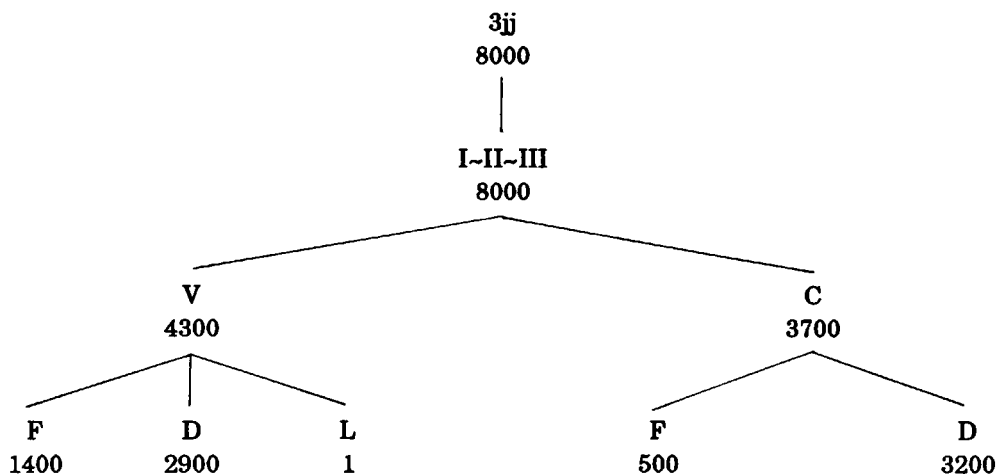
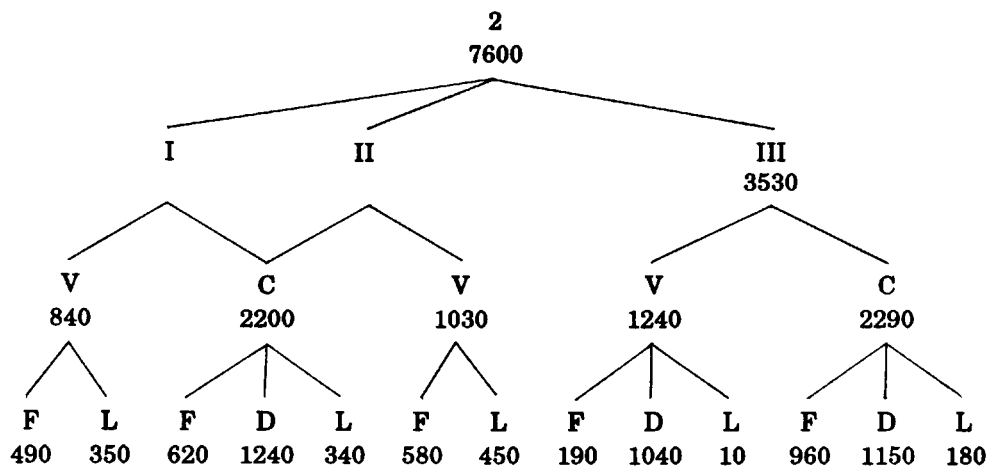
/2 III C/-sõnu on umbes 2290, nt *t'uhvel, m'ātam, 'aukust*. Aktiivse morfoloogia aspektist moodustavad omaette rühma /2 III *el-er*/-sõnad, mida on umbes 600, neist veidi alla 500 kasutab aktiivseid reegleid, nt *s'ahtel, skaf'anter*; muu konsonandiga lõppevaid sõnu on aktiivses morfoloogias umbes 460. /(V)*s*/-sõnu on umbes 740 (neist ainult 14 kuulub passiivsesse morfoloogiasse), nt *'ausus, 'ōeltis, t'ūfus*. Morfoloogiliselt oluliste liidetega sõnadest kuuluvad siia rühma veel umbes 270 /*jas*/- ning mõni /*kas*/-sõna, nt *s'itjas, l'autjas, j'ōukas*, ning umbes 150 /*v*/-partitsiipi, nt *k'aitav, t'eaġav; /m/-komparatiive on ainult üksikuid, nt 'armsam, 'ainsam, k'alim*. Passiivsesse morfoloogiasse kuulub /2 III C/-sõnadest kokku 180 sõna.

Kolme- ja enamasilbilisi käändsõnu on ligi 8000, s.o ligi 33 % kõigist käändsõnadest. Need on eranditult kas võõrsõnad või tuletised. Ligi kolmandiku kõigist /3j/-sõnadest moodustavad /(V)*ne*/-tuletised, nt *'unine, p'ōletikuline*, ning umbes sama palju on /(V)*s*/-tuletisi, nt *k'ōpertis, süstematīs'erimatūs*. /*kas, jas*/-liitelisi sõnu on ligi 700, nt

n'apākas, m'asajas. Veidi üle 100 on /*kē*/-tuletisi, nt *p'isiķe, t'ošiķe*. /*v*/-partitsiipe on ligi 80, nt *l'ahentatav, 'aṁentav*; siia kuuluvad ka mõningad /*tar*/- ja /*elu*/-liitelised sõnad, nt *l'auljatār, t'antsijatār, 'aru'elu, m'ōtisk'elu*. Kõik ligi 500 konsonandiga lõppevat sõna, millel puudub morfoloogiliselt määrav sufiks, on kolmesilbilised võõrsõnad, nt *'ohvitser, müst'ērium, m'iljonār*. Omaette rühma moodustavad umbes 70 /(*V*)*nā*/-liitelist sõna, mis käituvad nagu /2 II V/-sõnad, nt *laul'jānā, vürst'iṇā*. Üle 1400 vokaallõpulise sõna, s.t kõik kolme- ja enamasilbilised vokaallõpulised sõnad, mis ei ole /*ne*-, /*kē*-, /*elu*/ ega /(*V*)*nā*/-liitelised, moodustavad ühtse rühma, sõltumata oma derivatiivsest struktuurist, nt *m'orfol'ōkia, t'altsutām'atū, h'epeto, p'ēkel'ti*. Kirjeldatava struktuurirühma ainus passiivse morfoloogiaga sõna on (*s'ē*)*s'inane*.

Käändsõnade liigituse algvormi fonoloogilis-derivatiivsete tunnuste alusel võtavad kokku järgmised kolm hargmikku (vastavalt ühe-, kahe- ja kolmesilbiliste algvormide kohta), kus igale tunnusele vastab oma tasand: 1) silpide arv (1, 2 või 3 ja enam), 2) välde (I, II, või III) 3) lõpphäälik (V või C). 4. tasand näitab sõnade jagunemist aktiivse ja passiivse morfoloogia vahel ning aktiivse morfoloogia osas jaotust fonoloogiliselt määratud põhitüübistiku ja derivatiivselt määratud liitetüübistiku vahel (F põhitüübistik, D liitetüübistik, L loenditena (§ 248) esitatud passiivse morfoloogiaga sõnad). Numbrid hargmike sõlmede juures näitavad vastavate sõnade arvu (arvud on ümardatud ja kajastavad ainult ÕS-i arvutivariandis esinevaid sõnu; produktiivsete liidetega sõnade arv keeles on palju suurem).

Aktiivse ja passiivse morfoloogiaga käandsõnade suhe eesti kirjakeeles (1976. a. ÕS-i arvutivariandis kajastuvate sõnade põhjal) on 8 : 1. Aktiivsesse morfoloogiasse kuulub üle 21 100 sõna, passiivsesse veidi alla 2700 (kusjuures neist 2700 sõnast ligi pooltel kuulub passiivse morfoloogia alla sünteesiprotsessi lülidest ainult lõpumuutuse liik ning ülejäänud osas alluvad needki sõnad aktiivsetele reeglitele). Umbes pooltel aktiivse morfoloogiaga käandsõnadest määrab morfoloogilise käitumise fonoloogiline struktuur ja pooltel liide. Aktiivse morfoloogiaga sõnad jagunevad põhitüübistiku ja liitetüübistiku vahel järgmiselt.

Käändsõna põhitüübigistik:

Struktuur		Arv	Näide
1	\bar{e}	90	<i>it'ē</i>
1	V- \bar{e}	180	<i>k'oi</i>
1	C	5220	<i>s'īl</i>
2	I <i>e</i>	50	<i>k'ōne</i>
2	I V- <i>e</i>	440	<i>'ema</i>
2	II V	580	<i>'auto</i>
2	III V	190	<i>'āsta</i>
2	I~II C	620	<i>k'anal</i>
2	III <i>el-er</i>	500	<i>kr'inkel</i>
2	III C- <i>el-er</i>	460	<i>'alpum</i>
3ij	V	1400	<i>'asentamatū</i>
3	C	500	<i>s'eminar</i>

Kokku 10 230

Käändsõna liitetüübigistik:

Liide	Arv	Näide
(V)s	3200	<i>l'ōtus</i>
(V)ne	2700	<i>t'ōsine</i>
$\bar{i}k$	1280	<i>'ōpetl'ik</i>
(C)ne	1000	<i>r'autne</i>
$\bar{k}as, jas$	960	<i>n'aljakas</i>
$\bar{i}k$	500	<i>l'aulik</i>
<i>vpts, mkp</i>	180	<i>'elav</i>
<i>nk</i>	160	<i>l'oenk</i>
<i>nt</i>	140	<i>t'ōent</i>
\bar{k}	100	<i>j'ärsak</i>
$\bar{k}e$	100	<i>p'isike</i>
<i>ts</i>	90	<i>p'äits</i>
(V) $\bar{n}a$	70	<i>tantsij'ānā</i>
<i>rt</i>	30	<i>s'oert</i>
$\bar{t}ar$	20	<i>v'ürstitār</i>
<i>'elu</i>	10	<i>'olesk'elu</i>
<i>nut</i> ¹	7820	<i>'elanut</i>
<i>tut ~ tut</i> ¹	7820	<i>'elatut</i>

Kokku 10 540

¹*nut- ja tut ~ tut*-partitsiipide arvu ei ole üldstatistikasse loetud, sest nad muutuvad ainult kindlatel süntaktilistel tingimustel; arv 7820 kajastab ÕS-i pöörd sõnade üldarvu.

Pöörd sõnade fonoloogilis-derivatiivne liigitus

§ 114 Pöörd sõnad jaotuvad fonoloogilis-derivatiivsete tunnuste ja morfoloogilise aktiivsuse/passiivsuse alusel järgmiselt.

Ühesilbilisi pöörd sõnu on eesti keeles 120, s.o ainult 1,5 % pöörd sõnadest. Ehkki enamiku ühesilbiliste sõnade käitumine vormimoodustuses on nende algvormi fonoloogiliste tunnuste alusel reeglstatav, ei saa ühesilbilise algvormiga pöörd sõnu lugeda aktiivse morfoloogia hulka, sest niisugune fonoloogiline struktuur iseenesest on verbimoodustuses ebaproduktiivne.

/1 V/-tüvesid on 22, nt *j'ä/ma*, *t'õ/ma*, *v'õi/ma*, *tr'ei/ma*. Sealjuures pole morfoloogiliselt oluline, kas vokaalainese moodustab pikk vokaal või diftong.

/1 C/-tüvesid on 98. Lõppkonsonandi kvaliteet jagab nad omakorda väiksemateks gruppideks. Kõige rohkem on verbe, mis lõpevad pika klusiiliga (peamiselt *t̄*-ga, kaks verbi ka *p̄*-ga) või ühendiga *st*, nt *s'āt/ma*, *t'oit̄/ma*, *t'ap̄/ma*, *k'ast/ma* – kokku 60 sõna. Pöörd sõnu, mille algvorm lõpeb (lühikese) *l*, *n*, *r*, *s*-iga, on 16, nt *l'aul/ma*, *n'aer/ma*, *n'ās/ma*, *m'aits/ma*, *l'üps/ma*. Sama palju on pöörd sõnu, mille algvorm lõpeb lühikese *t*-ga (millele eelneb vokaal või heliline konsonant), nt *t'eat/ma*, *l'eit/ma*, *t'unt/ma*. Kolm pöörd sõna lõpeb ühendiga *sk* – *l'ask/ma*, *m'õsk/ma*, *p'usk/ma* – ja kolm sõna ühendiga *ht*: *t'aht/ma*, *aht/ma*, *uht/ma*.

Kahe- ja enamasilbilised pöörd sõnad lõpevad kõik vokaaliga.

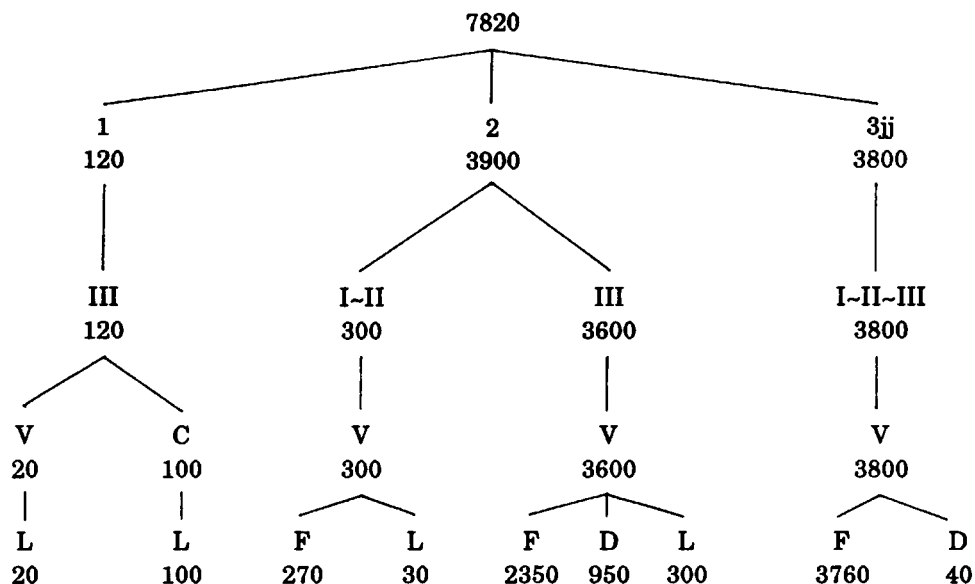
/2 V/-tüvesid on ligi 3 900, s.o umbes pool kõikidest pöörd sõnadest. /2 I–II V/-tüvede osas ei ole lõppvokaali kvaliteet morfoloogiliselt määrav tunnus. Praktiliselt kõik kõnealused tüved on esmavärtelised, nt *'ela/ma*, *m'aka/ma*, *s'opra/ma*, *k'atu/ma* – kokku umbes 300 sõna. Ainus teisevärteline pöörd sõna on ÕS-i järgi *p'is̄i/ma*; laste- ja slängikeeles võib analoogilise struktuuriga sõnade arv idiolektiti siiski suurem olla, nt *k'āka/ma*, *k'it̄u/ma*. /2 I–II V/-pöörd sõnadest kuulub passiivsesse morfoloogiasse ainult 28 esmavärtelist sõna, nt *s'ata/ma*, *'ole/ma*, *t'ule/ma*.

/2 III V/-sõnu on ligi 3 600. Kirjeldatava struktuurirühma juures tulevad morfoloogiliselt määravate tunnustena arvesse lõppvokaali kvaliteet ja tüve derivatiivsed omadused. Vastavalt lõppvokaali kvaliteedile jagunevad /2 III V/-tüved kolme rühma: *a*-tüvelised, *e*-tüvelised ja *i*-*u*-tüvelised. /2 III *a*/-sõnu on umbes 650, nt *h'āka/ma*, *h'üpa/ma*, *v'ātā/ma*; umbes 100 neist on morfoloogiliselt määrava liitega *ita* (*ita*, *nta*, *sta*), nt *t'oetā/ma*, *m'ānta/ma*, *t'ōesta/ma*. Üle 100 *a*-tüvelise sõna kuulub astmevahelduse seisukohalt passiivsesse morfoloogiasse. /2 III *e*/-pöörd sõnu on umbes 240, nt *k'aitse/ma*, *j'ulke/ma*. Enamik neist on morfoloogiliselt olulise liitega */ne/* või */le/*; esimesi on 24, nt *v'õlkne/ma*, *p'irne/ma*, teisi on umbes 190, nt *p'ĩnle/ma*, *r'etkle/ma*, kuid */le/*-liiteliste sõnade hulgas on umbes 60 passiivse astmemuutusega tüve. Derivatiivselt segmenteerimatuid *e*-tüvelisi pöörd sõnu on alla

30, nt *k'õrpe/ma*, *k'atke/ma*, *v'ëre/ma*; ebaproduktiivse struktuuritüübi esindajatena kuuluvad nad kõik passiivsesse morfoloogiasse. /2 III *i~u/-*pöördsõnu on ligi 2700, nt *k'amī/ma*, *p'õimi/ma*, *k'īku/ma*, *s'õlvu/ma*. Nendest 700 on määrava /u/-liitega refleksiivid, nt *p'õku/ma*, *realis'ëru/ma*, *k'antu/ma*. 67 *i~u*-tüvelist verbi on ebaproduktiivse astmemuutusega; lisaks kuulub passiivsesse morfoloogiasse veel 37 *i*-tüvelist verbi. Vaatamata esitatud statistilise andmestiku selgepiirilisele jaotusele tuleb tõdeda, et tegelikkuses pole /2 III V/-verbide derivatiivne struktuur sageli nii ühemõtteliselt tõlgendatav ja nende verbide vormimoodustus võibki idiolektiti erineda. Seetõttu on ootuspärane, et ka normeeriv kirjakeel siin piirajamisega raskustesse satub. Vältimaks sõnade ükshaaval normeerimist ongi lubatud kasutada kahtlastel juhtudel erinevaid reegleid paralleelselt (VÕK-i otsus 22. jaanuarist 1981). Toodud statistikas on lähtutud varasemast normeeringust; edaspidises käsitluses viidatakse siiski piirijuhtudele, mida ka VÕK-i otsus esile toob.

/3jj/-pöördsõnu on umbes 3 800, seega veidi alla poole verbide koguarvust. Morfoloogiliselt määrava tunnusena eristab üldiselt homogeensest massist rühma verbe üksnes liide /ele/: 38 sõna, nt *v'irele/ma*, *t'õrele/ma*. On põhimõtteliselt võimalik käsitleda omaette morfoloogilise tüübina ka *skle-* ja *tle-*liiteliste verbide hüpoteetilist paralleelparadigmat *'oleskle/ma ~ 'oleskele/ma : 'oleskle/ta ~ 'oleskel/a : 'oleskle/n ~ oleskele/n* jne. Keelepraktikas on vastavate verbide paralleelvormid väga juhuslikud, piirdudes peamiselt infinitiivi vormiga: *s'osiskle/ta ~ s'osiskel/a*. Isegi supiini paralleelvormid *sosiskele/ma* pro *sosiskle/ma* jne on pigem teoreetilised konstruktsioonid. Konditsionaalivormid *sosiskeleksin*, *sosiskelnuksin* jms on aga teoretiseeringuinagi pentsikud. Seetõttu käesolevas käsitluses niisuguste paradigmatel ei arvestata.

Pöördsõnade liigituse algvormi fonoloogilis-derivatiivsete tunnuste alusel võtab kokku järgnev hargmik, kus igale tunnusele vastab oma tasand: 1) silpide arv (1, 2 või 3 ja enam); 2) välde (I, II või III); 3) lõpphäälik (V või C). 4. tasand näitab sõnade jagunemist aktiivse ja passiivse morfoloogia vahel ning aktiivse morfoloogia osas jaotust fonoloogiliselt määratud põhitüübiga ja derivatiivselt määratud liitetüübiga vahel (F - põhitüübiga, D - liitetüübiga, L - loenditena (§ 249) esitatud passiivse morfoloogiaga sõnad). Numbrid hargmiku sõlmede juures näitavad vastavate sõnade arvu (arvud on ümardatud ja kajastavad ainult ÕS-i arvutivariandis esinevaid sõnu; produktiivsete liidetega sõnade arv keeles on palju suurem).

Pöörd sõnade hulgas on suhteliselt veelgi vähem passiivse morfoloogiaga sõnu kui käänd sõnade hulgas: suhe on siin umbes 16 : 1. Aktiivsesse morfoloogiasse kuulub umbes 7370 verbi, passiivsesse umbes 450. Suurema osa aktiivse morfoloogiaga pöörd sõnade käitumise määrab ainult fonoloogiline struktuur. Morfoloogiliselt määrava liitega verbe on veidi alla 1000. Aktiivse morfoloogiaga pöörd sõnad jagunevad põhitüübistiku ja liitetüübistiku vahel järgmiselt.

Pöörd sõna põhitüübistik:

Struktuur			Arv	Näide
2	I-II	V	270	'ela / ma
2	III	a	450	h 'a ^h ka / ma
2	III	i~u	1900	'õpi / ma
3jj			3760	k'irj ^h ta / ma
Kokku			6380	

Pöörd sõna liitetüübistik:

Liide	Arv	Näide
u ^h refl	700	m 'üt ^h u / ma
le	130	v 'aevle / ma
t ^h a (lta nta sta)	100	t 'ästa / ma
ele	40	k'õnele / ma
ne	25	k 'ülkne / ma
Kokku	995	

TÜVE ASTMEVAHELDUS

ASTMEVAHELDUSE MÕISTE

§ 115 Eesti keeles võib ühel ja selleksamal tüvel olla eriastmelisi allomorfe, s.t allomorfe, mis erinevad üksteisest oma välte poolest ja/või sisehäälikute¹ foneemkoostise poolest, nt *l'aulu* : *l'aulu*, *p'āti* : *p'āti*, *l'uke/ma* : *l'oe/n*. Astme poolest erinevate tüviallomorfide vaheldumist sõna morfoloogilises paradigmas nimetatakse tüve astmevahelduseks.

Astmevahelduse seisukohalt jagunevad tüviallomorfid tugevaastmelisteks ja nõrgaastmelisteks (vt § 106). Tugevaastmeline tüviallomorf (TR) on tavaliselt kolmandavärtliline, nõrgaastmeline tüviallomorf (NR) teisevärtliline, nt *l'aulu* (TR, III välde) : *l'aulu* (NR, II välde). Välteerinevusele võib lisanduda pikkuserinevus, nii et tugevaastmelises tüviallomorfis esineb pikk klusiil (või *s*), nõrgaastmelises lühike klusiil (või *s*). Ka niisugusel juhul on tugevaastmeline tüviallomorf kolmandavärtliline ja nõrgaastmeline teisevärtliline, nt *p'āti* (TR, III välde) : *p'āti* (NR, II välde). Kui tüviallomorfid erinevad sisehäälikute foneemkoostise poolest, nimetatakse tugevaastmeliseks seda tüviallomorfi, mis sisaldab klusiili (või *s*-i) ja nõrgaastmeliseks seda tüviallomorfi, mille sisehäälikute hulgas pole klusiili (või *s*-i). Ka sisehäälikute erinevuse korral vastavad tugeva- ja nõrgaastmelise tüviallomorfi välted tavaliselt ülalkirjeldatud üldreeglile, ent nõrgaastmeline tüviallomorf võib niisugusel juhul olla ka esimeses vältes, nt *k'ulta/ma* (TR, III välde) : *k'ulā/tā* (NR, II välde), *v'ehki/ma* (TR, III välde) : *v'ehi/n* (NR, I välde). Üksikujuhtudel ei pruugi sisehäälikute foneemkoostise erinevuse korral tugeva- ja nõrgaastmelise tüviallomorfi vältesuhetes aga mingit reeglipärast korrelatsiooni valitseda, vrd nt *p'ata* (TR, I välde) : *p'aja* (NR, I välde), *k'iut* (TR, III välde) : *k'iu* (NR, III välde), *r'ita* (TR, I välde) : *r'ea* (NR, III välde).

Astmevahelduseta sõnadel on kõik tüviallomorfid astme seisukohalt ühesugused, nt *p'ärl* (XR) : *p'ärli* (XR), *'ema* (XR) : *'ema* (XR).

Astmevaheldus on keeleajalooliselt tingitud sõna teise silbi kinnisusest või lahtisusest. Kui teine silp oli algselt lahtine, arenes sellest tugev aste, nt partitiivivormist **jalkata* tekkis tänapäevane vorm *j'alka*. Kui teine silp oli algselt kinnine, arenes sellest nõrk aste, nt genitiivivormist **jalkan* tekkis tänapäevane vorm *j'ala*.

Astmevaheldus läbib nii eesti keele vormi- kui sõnamoodustust. Näiteks verbi *h'õrtu/ma* muutevormides sisaldab tüvi alati klusiili *t* ja on III vältes – *h'õrtu/vat*, *h'õrtu/nut*, *h'õrtu/s*, *h'õrtu/ks* jne.

¹Sisehäälikuteks nimetatakse sõna tüvehäälikuid alates pearõhulise (või kaasrõhulise) silbi vokaalidest (incl.) kuni järgmise silbi vokaalideni (excl.), nt *elama*, *kaste*.

Sellest verbitüvest tuletatud substantiiv *h'õrtumine* on samuti astmevahelduseta – *h'õrtumise*, *h'õrtumis/t* jne –, ent samast tüvest tuletatud substantiiv *h'õre* on astmevahelduslik, vrd *h'õre* : *h'õrte* : *h'õre/t*. Sõnamoodustuses ei ole eriastmeliste tüvede vaheldumine siiski nii süsteemne kui vormimoodustuses.

Astmevaheldus hõlmab kaht nähtust: astmemuutust ja astmevaheldusmalli.

Astmemuutus iseloomustab konkreetseid fonoloogilisi teisenemisi, mis leiavad aset algvormist erinevas astmes tüvevariandi moodustamisel. Näiteks sõna *h'aka/ma* tugevaastmelisest tüvest moodustatakse nõrgaastmeline tüviallomorf kolmanda vältte asendamise teel teisega: *h'aka* → *h'aka*, aga sõna *k'õlpa/ma* nõrgaastmelise tüviallomorfi saamiseks tuleb vältteasendusele lisaks asendada klusiil *p* heililise konsonandiga *v*: *k'õlpa* → *k'õlva*.

Astmevaheldusmall iseloomustab erinevas astmes tüviallomorfide kasutamist sama sõna erinevates muutevormides. Näiteks verbi *h'aka/ma* kindla kõneviisi olevikuvormides kasutatakse tugevaastmelist tüvevarianti (*h'aka/n*) ja personaali mineviku partitsiibis nõrgaastmelist (*h'aka/nut*), aga verbi *h'aki/ma* vormides on olukord vastupidine, vrd *h'aki/n*, *h'aki/nut*.

§ 116 Astmevahelduse alla ei loeta:

1. Sporaadiliste kolmandaväلتeliste vormide esinemist mõningate /2 I V/-sõnade vormistikus, kui tüvi lüheneb lõpumuutuse tagajärjel ühesilbiliseks. Niisugused on a) üheksa käändsõna partitiivivormid: *t'uli* : *t'ul/t*, *m'eri* : *m'er/t*, *m'õni* : *m'õn/t*, *'uni* : *'un/t*, *v'eri* : *v'er/t*, *l'umi* : *l'un/t*, *k'usi* : *k'us/t*, *m'ina* : *m'in/t*, *s'ina* : *s'in/t*; b) kahe pöörd sõna infinitiiv, impersonaali vormid, imperatiivi mitmuse vormid ning jussiivivorm: *p'ese/ma* : *p'es/ta* : *p'es/takse* jne : *p'es/kem* : *p'es/ke* : *p'es/ku*, *k'use/ma* : *k'us/ta* : *k'us/takse* jne : *k'us/kem* : *k'us/ke* : *k'us/ku*.

2. Kolmanda vältte esinemist sõnade *t'eine* ja *n'aine* vormistikus, nt *t'eine* : *t'eis/t* : *t'eisi*.

3. Sporaadiliste teiseväلتeliste vormide esinemist ühesilbilise tüvega sõnade vormistikus, nt *j'ä/ma* : *j'ä/ime*, *s'ä/ma* : *s'ä/nut*, *m'ä* : *m'ä/te*. Niisuguseid vorme sisaldavad 17 /1 V/-pöörd sõna ja 11 /1 V/-käändsõna paradigmad.

4. Supletiivsete tüviallomorfide vahelisi erinevusi (vt § 107), nagu *k'eš* : *k'eē* : *k'e/ta*, *s'ē* : *s'eē* : *s'e/ta*, *'ise* : *'ēnas/t* : *'enese*, *t'ema* : *n'en/te* : *n'e/it*, *t'eke/ma* : *t'eh/akse* : *t'eh/ti* : *t'ei/nut*, *n'äke/ma* : *n'äh/akse* : *n'äh/ti* : *n'äi/nut*, *m'ine/ma* : *l'äk/sin* : *l'äi/nut*, *'aja/ma* : *'ae/takse*, *'ole/ma* : *'ol/akse* : *'oñ* jne.

5. Lühikese illatiivi tüvekonsonandi pikenemist ning sellega kaasnevat välteteisendust, nt *p'ata* : *p'atā*, *p'esa* : *p'ešā* jt.

6. Kindlate formatiivide liitumisega kaasnevat klusiili väljalangemist tüvelõpulisest konsonantühendist *ks*, *sk* või *ps*, mis on kirjeldatav morfonoloogiliste teisendusreeglitega, nt *'uks* : *'us/t*, *l'ask/ma* : *l'as/takse*, *l'aps* : *l'as/t* (vt § 242 reeglid 10 ja 12).

ASTMEVAHELDUSLIKKUSE TUVASTAMISE REEGLID

Käändsõna astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid

§ 117 Käändsõnade hulgas on astmevahelduslikke sõnu umbes 8640.

Aktiivses morfoloogias alluvad astmevaheldusele:

1) põhitüübistiku /1 C/-sõnad, nt *k'am* : *k'amī*, *t'ark* : *t'arka*, *šašl'õk* : *šašl'õki*;

2) liitetüübistiku /'ik/-sõnad, nt *k'irjan'ik* : *k'irjan'iku*.

Liiteline struktuur välistab astmevahelduse umbes 40 /1 C/-sõna korral. Nendeks sõnadeks on a) 16 /nk, nt, ts, rt/-sõna, nt *l'aenk*, *l'oenk*, *l'oent*, *t'oent*, *p'eats*, *s'oert*, b) 14 /s/-sõna, nt *p'äis*, *j'aos*, *s'eos*, c) /v/-partitsiibid (mida siinse käsitluse aluseks olnud loendis on 10), nt *s'āv*, *k'ēv*, *k'äiv* (neist *k'ēv* on siiski lubatud ka astmevahelduslikuna, vrd nt liitsõna *k'ēvav'ere*line). Eesti keele seisukohalt liitelise struktuurita ühesilbilised /(V)s/-lõpulised võõrsõnad võivad alluda astmevaheldusele, kuid ei pruugi, vrd nt *apl'aus* : *apl'ausi*, *ts'eus* (= Zeus) : *ts'eusi* aga *k'aos* : *k'aose*, *skarap'eus* : *skarap'euse*. Astmevaheldusele ei allu ka kolm /k/-sõna, mille silbstruktuur on (ajalooliselt või foneetiliselt, vt § 110) seletatav kahesilbilisena: *v'eoḱ*, *st'oik*, *paran'oik*. (Ühesilbilised /k/-tuletised alluvad astmevaheldusele, nt *s'õk* : *s'õki*.) Lisaks loetletud sõnadele on siinses käsitluses aktiivse morfoloogia alla loetud ka need hilised laensõnad või võõrsõnad, mis ei allu astmevaheldusele tänu oma keerulisele ning eesti keele jaoks võõrale fonoloogilisele struktuurile: *k'iosk*, *kr'eml*, *p'ärl*, *aksol'otl*. Sõna *ž'anr* on lubatud muuta nii astmevahelduslikuna kui astmevahelduseta.

Kõik muud struktuuritüübid (vt § 113) on aktiivses morfoloogias ilma astmevahelduseta. Seega kehtivad käändsõnade jaoks järgmised aktiivsed astmevahelduslikkuse määramise reeglid:

astmevahelduslik	⇐	/1 C/ /'ik/
astmevahelduseta	⇐	/1jj V/ /2jj C/ liited./'ik/

Passiivses morfoloogias võivad astmevaheldusele alluda ühe- ja kahesilbilised, nii vokaal- kui konsonantlõpulised käändsõnad.

/1 V/-sõnadest alluvad astmevaheldusele need 16 sõna, mis käituvad analoogiliselt /1 C/-sõnadele, nt *õu* : *õue*, *s'oe* : *s'õja*, *l'ai* : *l'aia* (loendid 1–3); lisaks sõna *l'oe* : *l'õte* (loend 5). Ülejäänud /1 V/-sõnade tüvi on ühesilbilisena alati kolmandavärteline, kuid vormiti võib nendes esineda välteteisendust, mistõttu nende paradigmas võivad vahelduda kolmanda- ja teisevärtelised vormid. Normatiivselt on teisevärtelised vormid lubatud 11 /1 V/-käändsõna mitmuse vormides, nt *m'ā* : *m'ā/te*

~ *m'ā/te*, *p'ū : p'ū/te* ~ *p'ū/te* (loend 4); kõnekeeles võib niisuguste sõnade hulk idiolektiti suuremgi olla, nt *it'ē : it'ē/te* ~ *it'ē/te*.

/1 C/-sõnadest on fonoloogilis-derivatiivselt põhjendamatult ilma astmevahelduseta *ōel*, *k'ōrp*, *k'ūps*, *'aus*, *m'ōis* (loendid 10–11).

/2 V/-sõnadest allub astmevaheldusele 67 /2 I V/-sõna, mille vaheldusmallid on lähedased /1 C/-sõnadele, nt *t'uki : t'oe*, *p'ata : p'aja*, *k'äsi : k'äe* (loendid 41–44). 45 /2 I i/-sõna korral (loendid 46–52) ei ole algvormi aste määratav, ent paradigma ülejäänud vormides ilmneb neil astmevaheldus analoogiliselt aktiivse morfoloogia /1 C/-sõnadele, nt *n'ali : n'alja : n'alja*. Lisaks allub astmevaheldusele veel umbes 500 /2 I–II V/-sõna, mille vaheldusmallidel puudub analoog aktiivses morfoloogias, nt *l'aine : l'aine*, *r'aipe : r'aipe*, *j'uhe : j'uhtme* (loendid 53–59).

/2 C/-sõnade hulgas leidub 23 /2 I C/-sõna, mille algvormi aste ei ole määratav, kuid mille muutevormistik on analoogiline aktiivse morfoloogiaga /1 C/-sõnadele, nt *p'ōter : p'ōtra : p'ōtra*, *s'ōper : s'ōpra : s'ōpra* (loendid 69–71). Lisaks allub astmevaheldusele veel 225 /2 I–II C/-sõna, mille vaheldusmallidel puudub analoog aktiivses morfoloogias. Need kõik on *Vl–Vr–Vn–(V)s*-lõpulised sõnad (lisaks (*k'olm*)*k'ūment* : (*k'olme*)*k'ūmne*), nt *p'ēnar : p'ēnra*, *s'āpas : s'āpa* (loendid 72–80, 90–101).

Teoreetiliselt peaksid käändsõnana alluma astmevaheldusele ka kõik 24 kahesilbilist teisevältelist *nut*-partitsiipi, kuivõrd nende muutevormistik peaks olema analoogiline *nu*-liiteliste substantiividele (nagu *l'äinu : l'äinu* loendist 53). Seega siis *t'ulnut : t'ulnu*, *k'äinut : k'äinu* (verbiloendite 2–5, 17–19 *nut*-partitsiibid). Et ŐS *nut*-partitsiipe käändsõnana ei käsitle, on nende muutmine seni normeerimata. Näiteks, pöörd sõnast *s'ure/ma* tuletatud *nu*-liiteline substantiiv on kolmandavälteline ja järelikult astmevahelduseta: *s'urnu : s'urnu*. Seega ei saa käändsõna *s'urnut* sellele analoogiale tugineda. Idiolektiti esinebki ka partitsiip käändsõna algvormina kolmandavältelise ja on astmevahelduseta: *s'urnut : s'urnu : s'urnu/ē*. Kuid idiolektiti käänduvad ilma astmevahelduseta ka teisevältelised *nut*-partitsiibid, nt (*s'eēst k'eēst*, *'āmu m'aha*)*k'äinu/st* pro *k'äinu/st*.

/2 III/- ja /3jj/-sõnade hulgas ei ole ka passiivsete reeglite järgi astmevaheldusele alluvaid. Seega on passiivsed astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid järgmised:

astmevahelduslik	⇐	/1 V/ loendid 1–3, 5 /2 I–II V/ loendid 41–44, 46–59 /2 I–II C/ loendid 69–71 /(V)s/ loendid 90–101
astmevahelduseta	⇐	/1 C/ loendid 10–13

Pöördsõna astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid

§ 118 Pöördsõnade hulgas on astmevahelduslikke sõnu ligi 2840.

Aktiivses morfoloogias alluvad astmevaheldusele:

1) põhitüübistiku /2 III V/-sõnad, sõltumata sellest, kas lõppvokaaliks on *a* või *i-u*, nt *k'ēla/ma* : *k'ēla/ta*, *h'aḱa/ma* : *h'aḱa/ta*, *p'eili/ma* : *p'eili/n*, *p'īlu/ma* : *p'īlu/n*, *kl'ēpi/ma* : *kl'ēpi/n*, *l'īku/ma* : *l'īku/n*;

2) liitetüübistiku /le/-verbid, nt *v'aeule/ma* : *v'aevel/ta*, *h'ōple/ma* : *h'ōpel/ta*.

Kõik ülejäänud aktiivse morfoloogia alla kuuluvad pöördsõnad, s.t põhitüübistiku /2 I-II/- ja /3jj/-pöördsõnad ning liitetüübistiku /ele/-ning /ta/ (*lta*, *sta*, *nta*), *ne*, *ureff*/-sõnad, on ilma astmevahelduseta, nt *'ela/ma* : *'ela/ta* : *'ela/n*, *p'īši/ma* : *p'īši/ta* : *p'īši/n*, *s'ēkelta/ma* : *s'ēkelta/ta* : *s'ēkelta/n*, *t'ōrele/ma* : *t'ōrele/ta* ~ *t'ōrel/ta* : *t'ōrele/n*, *'austa/ma* : *'austa/ta* : *'austa/n*, *s'oenta/ma* : *s'oenta/ta* : *s'oenta/n*, *p'ōlvne/ma* : *p'ōlvne/ta* : *p'ōlvne/n*, *m'ūtu/ma* : *m'ūtu/ta* : *m'ūtu/n*.

Pöördsõna jaoks kehtivad seega järgmised aktiivsed astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid:

astmevahelduslik	⇐	/2 III <i>a</i> , <i>i-u</i> / /le/
------------------	---	--

astmevahelduseta	⇐	/2 I-II/ /3jj/ liited./le/
------------------	---	----------------------------------

Kuid, nagu pöördsõnatüvede ülevaates täheldatud, on kahesilbiliste verbide osas piir derivatiivselt segmenteeritavate ja segmenteerimatute verbide vahel sageli hajus. Eriti tuleb see esile *u*-lõpuliste verbide astmevahelduslikkust vaadeldes. On olemas terve rida *u*-lõpulisi verbe, mille liigitumine refleksiiviks või mitterefleksiiviks pole sugugi ühemõtteline. Üldreegel nõuab, et *u*-liitelised refleksiivid ei allu astmevaheldusele. Enamiku tähenduselt selgesti enesekohaste verbide korral kehtib see reegel tõepoolest, eriti kui verbil on olemas ka vastav *a*- või *i*-line (ühel juhul ka *e*-line) mitterefleksiivne paariline, nt *kl'ēpu/ma* : *kl'ēpu/p*, *p'aisku/ma* : *p'aisku/p*, *evaḱu'ēru/ma* : *evaḱu'ēru/p*, *s'ulku/ma* : *s'ulku/p* (vrd *kl'ēpi/ma*, *p'aiska/ma*, *evaḱu'ēri/ma*, *s'ulke/ma*); või homonüümide paar *l'ōiku/ma* : *l'ōiku/p* (vrd *l'ōika/ma*), aga *l'ōiku/ma* : *l'ōiku/p*, kus *u-l* on hoopis frekventatiivne tähendus; või semantiliselt selgesti eristuv paar, mille derivatiivne struktuur on küll ähmasem: refleksiivne ja seetõttu astmevahelduseta *h'autu/ma* : (*'jalat*) *h'autu/vat*, aga transitiivne ja seetõttu astmevahelduslik *h'autu/ma* : *h'au/p* (*m'une*, *m'ōteit*). Ent kui *u*-lõpulistel verbidel on onomatopoeetilis-deskriptiivne tähendusvarjund, alluvad nad astmevaheldusele, sõltumata sellest, et neil võib olla ka tugev refleksiivne lisatähendus, nt *t'īku/ma* : *t'īku/p*, *s'äutsu/ma* : *s'äutsu/p*, *m'ulksu/ma* : *m'ulksu/p*. Kirjeldatavad verbid alluvad astmeva-

heldusele isegi siis, kui neil on olemas *a*-line momentaanse või koguni kausatiivse tähendusega paariline, nii et tähenduslikult ja vormiliselt tekib kiusatus neid pärisrefleksiivideks pidada, nt *h'õiku/ma : h'õiku/p*, *n'aksu/ma : n'aksu/p*, vrd *h'õika/ma*, *n'aksa/ma*.

Deskriptiivsed *u*-verbid kuuluvad kõik siiski aktiivsesse morfoloogiasse ning nende kasutuse võimalik kõikumine idiolektiti on seletatav nende erineva semantilise tõlgendamisega (kas esiplaanile seatakse refleksiivne või deskriptiivne tähendus). Kirjeldatud semantilise tagapõhjaga vahepiirkonna olemasolu on põhjustanud kõikumisi ka muude *u*-lõpuliste verbide hulgas. Normatiivseltki on lubatud nii astmevahelduslik kui astmevahelduseta muutmisviis verbidest *k'aiku/ma*, *r'apū/ma*, *s'oiku/ma*, *v'apū/ma*, *v'õpu/ma*, *h'uku/ma*, *s'ātu/ma*; veaks ei loeta nendegi sõnade astmevaheldusetut muutmist, milles ortograafiline kirja pilt tüve astet ei peegelda, nagu *t'õrju/ma*, *a'mu/ma* jts.

Järsk piir astmevaheldusliku ning astmevahelduseta muutmisviisi vahel puudub ka *i*-lõpulistel verbidel. Mingeid reeglustatavaid fonoloogilisi või semantilis-derivatiivseid põhjusi *i*-lõpuliste verbide jagunemiseks ei ole, vrd nt *str'eiki/ma : str'eiki/p*, *s'õrki/ma : s'õrki/p*, aga *v'aiiki/ma : v'aiiki/p*, *k'erki/ma : k'erki/p*. Astmevahelduslikke *i*-lõpulisi verbe on mitukümmend korda rohkem; astmevahelduslikud on ka kõik võõrtüvel baseeruvad verbid, nagu *fr'ēsi/ma : fr'ēsi/p*, *t'eimi/ma : t'eimi/p* jt. Seetõttu on ilma astmevahelduseta *i*-lõpulised verbid siinses käsitluses passiivsesse morfoloogiasse jäetud (vt allpool), ehkki ka *i*-lõpuliste verbide hulgas on olemas ebastabiilne üleminekuala, millesse kuuluvate verbide kasutus võib idiolektiti kõikuda. Normatiivselt on lubatud nii astmevahelduslik kui astmevahelduseta muutmine verbidest *h'älpi/ma*, *k'ünti/ma*, *l'ehti/ma*, *l'ēki/ma*, *p'ürki/ma*, *s'ēti/ma*, *s'ulki/ma*, *s'üti/ma*, *t'ēki/ma*, *v'ēti/ma*; veaks ei loeta kõikumisi ka neil juhtudel, kui ortograafiline kirja pilt tüve astet ei peegelda, nagu *s'äili/ma* jts.

Passiivses morfoloogias võivad astmevaheldusele alluda ühe- ja kahesilbilised pöörd sõnad.

/1 V/-sõnad on kõik ilma astmevahelduseta (loendid 1–5). Vormiti võib peaaegu kõigis neis sõnades esineda välteteisendus, mille tagajärjel nende paradigmas vahelduvad kolmanda- ja teisevältelised vormid, nt *s'ā/ma : s'ā/nut*, *j'ō/ma : j'ū/akse*, kuid seda ei loeta astmevahelduseks (vt § 116).

/1 C/-sõnad alluvad kõik astmevaheldusele, nt *l'aul/ma : l'aula/n*, *t'aht/ma : t'aha/n* (loendid 6–15).

/2 I V/-tüvedest allub astmevaheldusele 18 *a~e~u*-lõpulist sõna, nt *s'ata/ma : s'aja/p*, *l'uke/ma : l'oe/p*, *k'atu/ma : k'ao/p* (loend 16). Astmevaheldusele allub veel kahe *e*-lõpulise sõna tüvi, nt *t'ēge/ma : t'ē/n*, *n'āke/ma : n'āe/n* (loend 20; osas vormidest esinevad neil sõnadel supletiivsed tüviallomorfid, vt § 232).

/2 III V/-tüvede hulgas on *a*-lõpulistest verbidest ilma astmevahelduseta normatiivselt ainult *s'ēka/ma* (loend 29). *i*-lõpuliste verbide

hulgas on astmevahelduseta 37, nt *h'elti/ma : h'elti/p, n'örti/ma : n'örti/p* (loend 25). (*u*-lõpuliste verbide astmevahelduseta muutumine on siinjuures loetud tervikuna aktiivsesse morfoloogiasse.) Passiivse morfoloogia alla kuuluvad oma fonoloogilise struktuuritüübi ebaproduktiivsusest johtuvalt ka kõik /2 III *e*/-pöörd sõnad. Neist 13 on ilma astmevahelduseta, nt *k'örpe/ma : k'örpe/p, k'ulke/ma : k'ulke/p* (loend 26; sõnast *j'ulke/ma* on impersonaali vormides lubatud ka astmevaheldusliku tüve kasutamine: *j'ulke/ma : j'ulke/takse ~ j'ule/takse*). 13 sõna on astmevahelduslikud, nt *k'ätke/ma : k'ätke/p, s'ulke/ma : s'ule/p* (loendid 27, 28). Nagu (aktiivse morfoloogiaga) *i*- ja *u*-lõpuliste verbide juures mainitud, nii on ka *e*-lõpuliste verbide astmevahelduslikkus idiolektiti kõikuv. Seetõttu on normatiivselt aksepteeritud ka paljude *e*-lõpuliste verbide kasutamine nii astmevahelduslikuna kui astmevahelduseta, nt *s'ulke/ma : s'ulke/p ~ s'ule/p, l'õpe/ma : l'õpe/p ~ l'õpe/p, k'aitse/ma : k'aitse/p ~ k'aitse/p* jne.

Astmevahelduseta on ka kolm /*le*/-lõpulist verbi: *l'oeile/ma : l'oeile/p, t'aoile/ma : t'aoile/p, n'õule/ma : n'õule/p* (loend 31).

Passiivsed pöörd sõna astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid on järgmised:

astmevahelduslik	⇐	/1 C/ loendid 6–15 /2 I V/ loendid 16, 20 /2 III <i>e</i> / loendid 27, 28
astmevahelduseta	⇐	/1 V/ loendid 1–5 /2 III V/ loendid 25, 26, 29 /le/ loend 32

ASTMEMUUTUS

Astmemuutuse liigid

§ 119 Eesti keele astmevaheldussüsteem sisaldab kolme erinevat fonoloogilise muutuse liiki: vältemuutus, pikkusmuutus ja laadimuutus.

Vältemuutuseks nimetatakse niisugust astmemuutust, mille korral kolmandavärteline tüvi muutub teisevärteliseks (või vastupidi), ilma et sellega kaasneks mingeid segmentaalseid sisehäälikute muutusi, nt *k'üla/ma : k'üla/tä, s'aun : s'auna, m'ets : m'etsa, k'üku/ma : k'üku/p*. Vältemuutuslike sõnade korral nimetatakse tugevaastmeliseks tüviallomorfiks kolmandavärtelist tüvevarianti – *k'üla, s'aun, m'ets, k'üku* – ja nõrgaastmeliseks tüviallomorfiks vastavalt teisevärtelist varianti: *k'üla, s'auna, m'etsa, k'üku*.

Pikkusmuutuseks nimetatakse niisugust astmemuutust, mille korral vältemuutusega kaasneb pika klusiili või *s*-i asendumine lühikese klusiili või *s*-iga (või vastupidi). Seetõttu saab pikkusmuutus esineda

ainult klusiili või *s*-i sisaldavate sõnade puhul (vt § 121, 122), nt *p'āt̄ : p'āti, k'īnki/ma : k'inki/n, p'oiš̄ : p'oiši*. Pikkusmuutuslike sõnade korral nimetatakse tugevaastmeliseks tüviallomorfiks pikka klusiili või *s*-i sisaldavat kolmandavärtelist tüvevarianti – *p'āt̄, k'īnki, p'oiš̄* – ja nõrgaastmeliseks vastavalt lühikest klusiili või *s*-i sisaldavat teisevärtelist tüvevarianti: *p'āti, k'inki, p'oiši*. Nii välte- kui pikkusmuutusreegel rakenduvad aktiivses morfoloogias, ehkki vältemuutus on mõnevõrra aktiivsem reegel: on üksikuid sõnu, mis oma fonoloogilise struktuuri poolest võiksid alluda pikkusmuutusreeglile, kuid alluvad ainult vältemuutusele (vt § 121 reegel 2).

Laadimuutuseks nimetatakse niisugust astmemuutust, mille korral tüves sisalduv lühike klusiil või *s* asendub või assimileerub mõne homorgaanse häälikuga või kaob (või vastupidi, mõni häälik asendub klusiiliga või lisandub klusiil sisehäälikutele; *s*-i lisandumist ei esine). Seetõttu saab ka laadimuutus esineda ainult kindlaid foneeme sisaldavate sõnade puhul (vt § 121, 122), nt *h'alp : h'alva, j'ānta/ma : j'āna/tā, 'ois : 'ōie, j'ōki : j'ōe*. Laadimuutuse korral nimetatakse tugevaastmeliseks tüviallomorfiks klusiili või *s*-i sisaldavat tüvevarianti, sõltumata vältest – *h'alp, j'ānta, 'ois, j'ōki* – ja nõrgaastmeliseks tüviallomorfiks ilma klusiili või *s*-ita tüviallomorfi, sõltumata vältest – *h'alva, j'āna, 'ōie, j'ōe*. Laadimuutus ei ole aktiivselt toimiv reegel, s.t on sõnu (eriti uuemad laenud ja kõik vöörsonad), mille fonoloogiline struktuur võimaldaks laadimuutust, kuid mis alluvad välte- või pikkusmuutusele, nt *l'ort : l'orti* (vrd *m'ört : m'ōra*), *v'ās : v'āsi* (vrd *k'ās : k'āne*). Ent laadimuutuse konkreetset fonoloogilised realiseerimised (vt § 121, reegel 3), mis on passiivses tüvevaras küllalt representatiivse hulga näidetega esindatud, võivad ilmutada teatud produktiivsust uudistuletiste ning tehissõnade puhul (mitte aga vöörsonade muutmises).

Ehkki laadimuutuse korral ei määra tüve astet valde, on valdava enamiku laadimuutuslike sõnade korral tugevaastmeline tüviallomorf samuti kolmandavärteline nagu välte- ja pikkusmuutuse korralgi. Nõrgaastmeline vorm on laadimuutuse korral tavaliselt teisevärteline, kuid võib klusiili kao korral olla ka esmavärteline. Nt *k'ort : k'ōra, v'ars : v'aře, l'ūt : l'ūa*, aga *l'ahka/ma : l'aha/tā*.

Astmete vältesuhetes on laadimuutuse hulgas kolme liiki kõrvalekaldeid, mis esindavad täiesti ebaproductiivseid teisendusi.

1. Kolmandavärtelise tugevaastmelise tüviallomorfi nõrgaastmeline vaste võib olla (ühesilbiliseks lühenenuna) samuti kolmandavärteline, nt *p'ōt : p'oe, j'ōut : j'ōu, p'ās : p'ae, s'āki/ma : s'ae/p, t'eat/ma : t'ea/p*. Niisuguseid sõnu on 44 (29 käänd- ja 15 pöördsõna).

2. Tugevaastmeline tüviallomorf ise võib olla lühikese esisilbiga ning järelikult esmavärteline. Niisuguseid sõnu on 85 (67 käänd- ja 18 pöördsõna). Sealjuures võib nõrgaastmeline vaste olla: a) ühesilbiliseks lühenenuna kolmandavärteline, nt *j'ōki : j'ōe, k'āsi : k'āe, t'aku/ma : t'ao/n* (kokku 78 juhtu); b) samasuguse silbistruktuuriga nagu algvorm, nt *t'ōpi : t'ōve, s'ata/ma : s'aja/p* (kokku seitse juhtu).

3. 32 laadimuutusliku sõna ainsuse partitiiv ja mitmuse genitiiv kasutavad ühesilbilist ilma *s*-ita – ning järelikult nõrgaastmelist – tüvevarianti, kusjuures ainsuse partitiivivorm on ühesilbilisena kolmandavärteline, mitmuse genitiivivorm kahe- ja teisevärteline, nt *k'ās : k'ān/t̄ : k'ān/tē, 'ūs : 'ū/t̄ : 'ū/tē, k'äsi : k'ä/t̄ : k'ä/te* (vt ka märkus 1 § 207, 209).

Märkus. Astmemuutus iseloomustab ainult tüve. Kuna siinse käsitluse kohaselt saab ühesilbiline fonoloogiline järjend olla ainult kolmandavärteline (vt § 89), võib üksikute välte- ja pikkusmuutuslike sõnade korral tekkida olukord, kus ühesilbilist – ja järelikult kolmandavärtelist ning tugevaastmelist – tüve sisaldav kahe- või enamasilbiline vorm ise on teisevärteline. Näiteks vormi *k'ein/te* tuleb siinse käsitluses kirjeldada lähtuvana tugevaastmelisest värtemuutuslikust tüviallomorfist *h'ein*, vormi *p'ois/te* lähtuvana tugevaastmelisest pikkusmuutuslikust tüviallomorfist *p'ois*. Kõigi analoogiliste vormide sünteesi kirjeldatakse reeglitega, millele on lisatud välteteisenduse nõue (vt § 203). Kuidas niisugused vormid reaalses sünteesiprotsessis tegelikult tekivad, on iseküsimus, kuivõrd kõik vormid, mida siinse grammatikas kirjeldatakse välteteisenduslikuna, kuuluvad passiivsesse morfoloogiasse.

Astmemuutusreeglid

Astmemuutuse suund

§ 120 Erinevas astmes tüviallomorfide kasutamist vormimoodustuses iseloomustab astmevaheldusmall (vt § 126, 128). Algvormi aste määrab aga selle, kas sõnale rakenduvad sünteesiprotsessis **nõrgeneva** või **tugevneva** astmemuutuse reeglid. Tavaliselt on algvorm tugevas astmes. Tugevast astmest nõrga moodustamine on ka passiivse morfoloogiaga sõnade korral fonoloogiliselt enamvähem reeglstatav, kui on teada, kas sõna on välte-, pikkus- või laadimuutuslik. Kuid sõna algvorm võib olla ka nõrgas astmes ja tugev aste esile tulla alles mõnes muus vormis. Niisuguseid sõnu esineb ainult passiivse morfoloogiaga käändsõnade hulgas, nt *l'ōke : l'ōke, s'āpas : s'āpa*. Sageli ei ole nõrgaastmelise algvormi järgi võimalik tugevat astet üheselt tuletada. Näiteks pikale vokaalainesele järgnevat lühikest klusiili sisaldava tüviallomorfi järgi ei saa otsustada, kas sõna on välte- või pikkusmuutuslik, vrd *v'aipe : v'aipe*, aga *k'āpe : k'āpe*. Isegi kui on teada, et sõna on laadimuutuslik, ei ole tihti võimalik nõrga astme baasil tugevat moodustada neil juhtudel, kui nõrgas astmes klusiil puudub, vrd *r'oie : r'oite*, aga *'oie : 'oike*.

Sõltuvalt algvormi astmest võivad astmemuutuse reeglid olla kahe-suunalised: nõrgenevad ja tugevnevad.

Kui algvorm on tugevas astmes, alluvad sõnad nõrgeneva astmemuutuse reeglitele, mis vastavalt muutuse fonoloogilisele liigile jagunevad kolmeks alaliigiks:

- 1) nõrgeneva vältemuutuse reegel (RG-nvm);
- 2) nõrgeneva pikkusmuutuse reegel (RG-npm);
- 3) nõrgeneva laadimuutuse reeglid (RG-nlm).

Kui algvorm on nõrgas astmes, alluvad sõnad tugevneva astmemuutuse reeglitele, mis jagunevad samuti kolmeks alaliigiks:

- 1) tugevneva vältemuutuse reegel (RG-tvm);
- 2) tugevneva pikkusmuutuse reegel (RG-tpm);
- 3) tugevneva laadimuutuse reeglid (RG-tlm).

Umbes 70 käandsõna algvormi aste on määramatu, s.t nende algvormi fonoloogiline suhe teiste muutevormide tüvedega ei ole kirjeldatav üldiste astmemuutuse reeglitega, nt *v'ari* : *v'arju* : *v'arju*, *s'õper* : *s'õpra* : *s'õpra*, *r'ohi* : *r'ohu* : *r'ohu* jt. Et nad alates genitiivist käituvad nagu nõrgeneva astmemuutusega sõnad, on nad siinses üldstatistikas loetud viimastega kokku.

Statistiliselt jagunevad käänd- ja pöörd sõnad erinevate astmemuutuse reeglite vahel järgmiselt. (Tabeli viimane rida esindab astmemuutuseteta sõnu; arvud on ümardatud.)

Reegel	Käandsõna	Pöörd sõna
RG-nvm	6350	2140
RG-npm	1170	410
RG-nlm	420	290
RG-tvm	350	—
RG-tpm	170	—
RG-tlm	180	—
—	15 160	4980

Nõrgeneva astmemuutuse reeglid

§ 121 Nõrgenevale astmemuutusele võivad alluda nii käänd- kui pöörd sõnad.

1. Nõrgeneva vältemuutuse korral asendub tugeva astme kolmandavärteline tüvevariant nõrgas astmes teisevärtelise tüvevariandiga, ilma et sellega kaasneks muudatusi segmentaalses sisehäälikute jadas, nt *l'aul* : *l'aulu*, *bl'uf* : *bl'ufi*, *h'üpa/ma* : *h'üpa/ta*, *k'amī/ma* : *k'amī/n*. Nõrgenevale vältemuutusele saavad alluda sõnad, mille algvorm on kolmandavärteline. Nõrgenevale vältemuutusele allub ligi 8500 tüve (6350 noomenit ja 2140 verbi).

RG-nvm : → '

2. Nõrgeneva pikkusmuutuse korral asendub tugevaastmelise algvormi pikk klusiil või *s* nõrgaastmelises tüvevariandis lühikeses klusiili või *s*-iga, kusjuures sellega kaasneb ka nõrgenev vältemuutus. Pikk konsonant asendub lühikesega sõnades, milles a) klusiil või *s* järgneb pikale vokaalainesele, nt *l'aiḱ* : *l'aiku*, *v'āta/ma* : *v'āta/ta*, *p'oiṣ* : *p'oiṣi*, *pl'eīṣi/ma* : *pl'eīṣi/p*, b) klusiil või *s* järgneb helilisele konsonandile, nt *k'urḱ* : *k'urku*, *kārṭ* : *k'ārti*, *t'ampī/ma* : *t'ampi/n*.

v'als̄ : *v'alsi*, *m'ar̄si/ma* : *m'arsi/p*; c) klusiil järgneb lühikesele vokaalile ja eelneb helilisele konsonandile (v.a *m*), nt *l'at̄v* : *l'atva*, *k'õpla/ma* : *k'õpla/tā*; ühend *t̄m* ei allu kunagi pikkusmuutusele, vaid on ainult vältemuutuslik (nt *r'üt̄m* : *r'üt̄mi*). Ainsaks normatiivseks erandiks kirjeldatud reeglist on sõna *t'an̄k̄*, mis oma pikkusmuutusele sobivast fonoloogilisest struktuurist hoolimata allub üksnes vältemuutusele: *t'an̄k̄* : *t'an̄ki*. Analoogilist tüvemuutust võib kõnekeeles esineda ka samastruktuuriliste pärisnimede muutmisel, nt *k'ent̄* (Gent) : *k'ent̄i* pro *k'enti*, *kuv'eit̄* : *kuv'eit̄i* pro *kuv'eiti* jne; normatiivselt ka isikunimedes nagu *k'ant̄* : *k'anti*. Nõrgenevale pikkusmuutusele allub umbes 1580 tüve (1170 noomenit ja 410 verbi).

$$\text{RG-npm: } \left\{ \begin{array}{l} \bar{K} \rightarrow 'K \\ \bar{s} \rightarrow 's \end{array} \right\} \Leftarrow \begin{array}{l} \text{a) } \bar{V} \sim D | \dots | \\ \text{b) } H | \dots | \\ \text{c) } V | \dots | H_m \end{array}$$

3. Nõrgeneva laadimuutuse korral tugevaastmelises algvormis sisalduv lühike klusiil või *s* assimileerub nõrgas astmes eelmise homorgaanse helilise konsonandiga, asendub poolvokaali või *v*-ga või kaob. Häälikumuutusega võib kaasneda ka nõrgenev vältemuutus, kuid ei pruugi (vt § 119). Nõrgeneva laadimuutuse reeglitele allub kokku 705 sõna. Reegleid on neli. Kolme reegli rakendumistingimused on fonoloogiliselt määratletavad, juhul kui on teada, et sõna allub laadimuutusele (RG-nlm1,2,4). Viimase reeglga võivad kaasneda sekundaarsed muudatused tüve vokaalaineses.

3.1. ASSIMILATSIION. *t*, *p*, *s* assimileeruvad eelneva homorgaanse helilise konsonandiga lühikese vokaali järel, kusjuures assimilatsiooniga kaasneb alati välte nõrgenemine, nt *v'antu/ma* : *v'añu/n*, *k'ort* : *k'or̄a*, *k'ult* : *k'ūl̄a*, *k'ump* : *k'ūm̄a*, *t'õrs* : *t'õr̄e*. Pika vokaali järel assimilatsiooni ei toimu, vrd *j'ürtle/ma* : *j'ürel/ta*. Assimilatsioonireeglile allub 121 tüve (74 käänd- ja 47 pöörd sõna). Suurima koormusega assimilatsioon on *nt* → *n̄* (53 sõna). Väikseim koormus on assimilatsioonil *rs* → *r̄*, mis esineb ainult seitsme vastava struktuuriga noomeni muutmisel.

$$\text{RG-nlm1: } \left\{ \begin{array}{l} nt \rightarrow 'n̄ \\ rt \rightarrow 'r̄ \\ lt \rightarrow 'l̄ \\ mp \rightarrow 'm̄ \\ rs \rightarrow 'r̄ \end{array} \right\} \Leftarrow V | \dots |$$

3.2. ASENDUMINE. Lühike klusiil asendub poolvokaaliga, kusjuures asendusega võib, aga ei pruugi kaasneda tavalist vältemuutust (sõltuvalt vormide silbistruktuurist). Asendus *p* → *v* toimub a) helilise konsonandi järel (v.a *m*, vt RG-nlm1), nt *h'alp* : *h'alva*, *v'ärpa/ma* : *v'ärva/tā*; b) vokaalide vahel, kui naabruses puudub *u*, nt *t'õpi* : *t'õve*, *k'aepa/ma* : *k'aeva/tā* (kui naabruses on *u*, siis *p* kaob, nt *k'üp* : *k'üe*, vt RG-nlm4). Asendus *t* → *j* toimub neil juhtudel, kui *t*-le järgneb *a* ja eelneb lühike vokaal, mis ei ole *i* ega *e*, nt *k'ota* : *k'oja*, *s'ata/ma* :

s'aja/p (muudel tingimustel vokaalidevaheline *t* kaob, nt *k'atu/ma* : *k'ao/p*, vt RG-nlm4). Asendus *k* → *j* toimub siis, kui konsonandile järgneb *a* või *e* ja eelneb heliline konsonant, mille ees on lühike vokaal *e*, *ä* või *ü*, nt *s'elk* : *s'elja*, *p'arka/ma* : *p'arja/tā* (muudel tingimustel *k* kaob, nt *j'alk* : *j'ala*, *h'aku* : *h'ao*, vt RG-nlm4). Lühikese klusiili asendusreegel rakendub 61 sõna muutmisel (46 noomenit ja 15 verbi). Suurima koormusega on asendus *p* → *v* (34 sõna), järgneb *k* → *j* (21 sõna) ning väikseima koormusega *t* → *j* (kuus sõna). Asendusreegil on neli erandit: *s'atu* : *s'aju* (ehkki järgneb *u*, mitte *a*), *'erka/ma* : *'era/tā* (ehkki fonoloogilised tingimused vastavad asenduse *k* → *j* nõuetele), *p'elk* : *p'elju* ja *k'ilk* : *k'ilju* (ehkki järgneb *u*, mitte *a* või *e*).

$$\begin{aligned} \text{RG-nlm2: } (')p \rightarrow (')v &\Leftarrow \begin{array}{l} \text{a) } H_m \mid \dots \mid \\ \text{b) } \bar{V}_{\bar{u}} \sim D \sim V_u \mid \dots \mid V_u \end{array} \\ (')t \rightarrow (')j &\Leftarrow V_{i-e} \mid \dots \mid a \\ (')k \rightarrow (')j &\Leftarrow e \sim \bar{a} \sim \bar{u} \mid H \mid \dots \mid a \sim e \end{aligned}$$

3.3. Viiel fonoloogiliselt reeglistamatul juhul asendub *s* nõrgas astmes *n*-iga pika vokaali järel, nt *l'ūs* : *l'āne* (vt loend 27).

$$\text{RG-nlm3: } s \rightarrow n \quad \Leftarrow \quad \text{loend 27}$$

3.4. KADU. Kui laadimuutusliku sõna fonoloogiline struktuur ei vasta reeglites nlm1 ja nlm2 fikseeritud tingimustele ja sõna ei kuulu reeglile nlm3 alluvasse loendisse, siis nõrgas astmes konsonant kaob, nt *k'ūp* : *k'ūe*, *k'arkle/ma* : *k'arel/ta*, *m'uika/ma* : *m'uia/tā*, *'ōte* : *'ōe*, *s'ūnt* : *s'ūna*, *'ūs* : *'ūe*. Seitsme pöörd sõna algvormi suhet laadimuutusele allunud tüviallomorfiga tuleb kirjeldada pika klusiili kaona, nt *j'āt/ma* : *j'āe/takse*, *k'at/ma* : *k'ae/takse*, *k'ūt/ma* : *k'ōe/takse*, *m'at/ma* : *m'ae/takse*, *v'ot/ma* : *v'ōe/takse*, *'ūt/ma* : *'ōel/takse*, *m'ot/ma* : *m'ōel/takse*. Klusiili ja *s*-i kadu on kõige suurema koormusega nõrgeneva laadimuutuse reegel, mis haarab kokku 518 sõna (298 käänd- ja 220 pöörd sõna). Ligi poole kõigist kao juhtudest moodustavad sõnad, milles *k* ja *t* kaovad ühenditest *sk*, *hk* ja *ht*, nt *l'ohk* : *l'ohu*, *v'iska/ma* : *v'isa/tā*, *k'ohk* : *k'oha*.

$$\text{RG-nlm4: } \left\{ \begin{array}{c} k \\ p \\ t \text{ } (\sim \bar{t}) \\ s \end{array} \right\} \rightarrow \emptyset \quad \Leftarrow \quad X\text{-RG-nlm1,2,3}$$

Kui konsonant kaob vokaalide vahelt, siis võivad tekkida järjendid, mis toovad kaasa sekundaarseid muutusi tüve vokaalaineses.

1. Pikk mittekõrge vokaal lüheneb vokaali ees, nt *r'ōk* : (*rōā*) : *roa*, *n'ēt/ma* : (*nēā/n*) : *nea/n*. (Kõrge vokaal säilitab oma pikkuse, nt *l'ūt* : *l'ūa*, *p'ūtle/ma* : *p'ūel/ta*.)

$$\text{RG-nlm4a: } \bar{V}_{(\bar{i}, \bar{u}, \bar{a})} \rightarrow V_{(i, u, a)} \quad \Leftarrow \quad \mid \dots \mid V$$

2. Vokaalide vahele sattunud *e* muutub *j*-iks, kui talle järgnev vokaal ei ole *i*, nt *p'oe*k : (*poea*) : *p'oja*, 'ae*kle*/ma : (*aeel*/ta) : 'a*jel*/ta. Ühes sõnas muutub *e* erandlikult *i*-ks: 'ae*t* : (*aea*) : 'aia.

$$\text{RG-nlm4b: } e \rightarrow j \quad \Leftarrow \quad V \mid \dots \mid V_i$$

3. Vokaalide vahele sattunud *u* muutub *v*-ks, kui talle järgnev vokaal on *i*, nt *h'au*k : (*hau*) : *h'avi*.

$$\text{RG-nlm4c: } u \rightarrow v \quad \Leftarrow \quad V \mid \dots \mid i$$

Muutused $e \rightarrow j$ ja $u \rightarrow v$ on juhuslikku laadi, sest vastavad tingimused esinevad ainult neljas tüves: 4b – 'ae*k*, *p'oe*k, 'ae*kle*/ma; 4c – *h'au*k.

4. Kõrge vokaal (*u*, *i*, *ü*) madaldub tekkinud diftongi koostises, nt *n'ua*k : (*nua*) : *noa*, *s'ā*ki/ma : (*sāi*/n : *sai*/n) : *sae*/n, *s'ü*si : (*süi*) : *söe*.

$$\text{RG-nlm4d: } \left\{ \begin{array}{l} u \rightarrow o \\ i \rightarrow e \\ ü \rightarrow ö \end{array} \right\} \quad \Leftarrow \quad \begin{array}{l} \text{a) } \mid \dots \mid V \\ \text{b) } V \mid \dots \mid \end{array}$$

5. Kui satuvad kõrvuti kaks ühesugust vokaali, millele eelneb erinev vokaal, siis üks kahest sarnasest vokaalist kaob, nt *t'eat*/ma : (*teaa*/n) : *tean*, *l'iuk* : (*liuu*) : *liu*. Selle tagajärjel tekkev diftong ei allu enam eelmisele reeglile, s.t ei madaldu.

$$\text{RG-nlm4e: } V_1 V_1 \rightarrow V_1 \quad \Leftarrow \quad V_2 \mid \dots \mid$$

Märkus. Kui laadivaheldusliku konsonandi kao tagajärjel tekib foneetiliselt pikk vokaal, on seda fonoloogiliselt võimalik tõlgendada kas kahe lühikese vokaalina (analoogiliselt morfeemide piiril tekkivate foneetiliselt pikkade konsonantidega juhtudel, nagu *s'in*/ne, *t'eat*/tud, *j'alk*/ki) või pika üksik-foneemina, s.t kas *l'uku* : *loo* või *l'uku* : *lō*. Siinses grammatikas kasutatakse viimast tõlgendust.

6. Kui konsonandi kao tagajärjel on tekkinud ühesilbiline tüvevariant, mis sisaldab pikka vokaali või diftongi, on see kolmandavälteline (ehkki astmevahelduse seisukohalt nõrgaastmeline), nt *k'ä*si : (*käi* : *käe*) : *k'äe*, *s'itu*/ma : (*siu*/tut : *seo*/tut) : *s'eo*/tut, *k'upu* : (*kū* : *kō*) : *k'ō*.

$$\text{RG-nlm4f: } \left\{ \begin{array}{l} \bar{V} \rightarrow ' \bar{V} \\ D \rightarrow ' D \end{array} \right\} \quad \Leftarrow \quad /l/$$

Nagu laadimuutuse reeglite kirjeldusest nähtub, võib üks ja seesama konsonant astme nõrgenemisel erinevalt käituda, sõltuvalt fonoloogilisest kontekstist (või loendi alusel, vt RG-nlm3). Järgnev tabel esitab statistilise ülevaate laadimuutuslike konsonantide võimalikest käitumisviisidest astme nõrgenemisel.

Muutus	Sõnade arv	Näide
$k \rightarrow j$	21	$k'ülk : k'ülje$
$k \rightarrow \emptyset$	320	$s'ohk : s'ohi$
$nt \rightarrow \bar{n}$	53	$s'unti/ma : s'uñi/p$
$rt \rightarrow \bar{r}$	22	$k'ort : k'orā$
$lt \rightarrow \bar{l}$	22	$k'ult : k'ulā$
$t \rightarrow j$	6	$r'ata : r'aja$
$t \rightarrow \emptyset$	163	$s'itu/ma : s'eo/n$
$\bar{t} \rightarrow \emptyset$	7	$j'ät/ma : j'äe/tut$
$mp \rightarrow \bar{m}$	17	$'empa/ma : 'emā/tā$
$p \rightarrow v$	34	$k'õlpa/ma : k'õlva/tā$
$p \rightarrow \emptyset$	7	$t'upa : t'oa$
$rs \rightarrow \bar{r}$	7	$v'ars : v'arē$
$s \rightarrow n$	5	$k'ās : k'āne$
$s \rightarrow \emptyset$	21	$m'esi : m'ē$

Tugevneva astmemuutuse reeglid

§ 122 Tugevnevale astmemuutusele alluvad ainult passiivse morfoloogiaga käändsõnad.

1. Tugevneva vältemuutuse korral asendub nõrgaastmelise algvormi teisevälteline tüvevariant tugevas astmes kolmandavältelise tüvevariandiga, ilma et see tingiks muudatusi segmentaalses sisehäälikute jadas, nt $h'üpe : h'üpe$, $l'aine : l'aine$, $t'unka : t'unka$, $v'õti : v'õti$. Tugevnevale vältemuutusele saavad alluda sõnad, mille algvorm on teisevälteline. Tugevneva vältemuutusega käändsõnu on 354.

RG-tvm: \rightarrow

2. Tugevneva pikkusmuutuse korral asendub nõrgaastmelise algvormi lühike klusiil või s tugevaastmelises vormis pika klusiili või s-iga, kusjuures sellega kaasneb alati ka tugevnev vältemuutus. Lühike konsonant asendub pikaga sõnades, milles a) lühike klusiil on pika vokaalainese järel, nt $'õte : õte$, $m'ete : m'ēte$; b) lühike klusiil või s on helilise konsonandi järel, nt $k'olkas : k'olka$, $m'ärke : m'ärkē$, $'ärkas : 'ärksa$, $p'õrsas : p'õrsā$. Ent kirjeldatud fonoloogilised tingimused ei ole piisavad tugevneva pikkusmuutuse rakendamiseks (erinevalt nõrgeneva pikkusmuutuse reeglist, mis ühe üldnimelise ning mõne pärisnimelise erandiga rakendub kõigi fonoloogiliselt sobivate astmevahelduslike sõnade muutmisel). Täpselt samasuguse fonoloogilise struktuuriga sõnades võib toimuda ka ainult vältemuutus, vrd nt $l'õte :$

l'ōte ja *l'ōte* : *l'ōte*, *'unkas* : *'unka* ja *t'unka* : *t'unkla*, *'erkas* : *'erksa* ja *k'ärpes* : *k'ärpse*, *p'erse* : *p'erse* või *p'erse* : *p'erse* ja *t'urse* : *t'urse*. Tugevnevale pikkusmuutusele allub umbes 170 käändsõna. Klusiili sisaldavaid sõnu, mille fonoloogiline struktuur võimaldaks tugevnevat pikkusmuutust, ent mis alluvad siiski ainult vältemuutuse reeglile, on 22, nt *p'inke* : *p'inke*, *v'aipe* : *v'aipe*, *s'eate* : *s'eatme*, *k'ankas* : *k'anka*. Pikkusmuutuslikke *s*-ilisi sõnu on ainult kaks – *p'õrsas* ja *p'erse* –, kusjuures mõlemal on paralleelselt lubatud ka vältemuutuslik käänamine: *p'õrsas* : *p'õrsā* ~ *p'õrsa*. Pika vokaaliga või diftongiga *s*-ilised sõnad alluvad kõik ainult vältemuutusele, nt *p'õsas* : *p'õsa*, *p'äse* : *p'äsme*.

RG-tpm: $\bar{K} \rightarrow 'K \quad \Leftarrow \quad \begin{array}{l} \text{a) } \bar{V} - D \mid \dots \mid \\ \text{b) } H \mid \dots \mid \end{array}$

$'s \rightarrow 's \quad \Leftarrow \quad H \mid \dots \mid$

3. Tugevneva laadimuutuse korral tekib algvormi pikast helilisest konsonandist lühikese helilise konsonandi ja homorgaanse klusiili ühend või asendub algvormi heliline frikatiiv või poolvokaal lühikese klusiiliga või lisandub tugevas astmes lühike klusiil. Tugevneva laadimuutuse reeglitele allub 182 noomenit. Reegleid on kolm, kusjuures kahe esimese reegli rakendumistingimused on fonoloogiliselt määratletavad, juhul kui on teada, et sõna allub laadivaheldusele.

3.1. DISSIMILATSIOON. Algvormi pikk heliline konsonant asendub tugevas astmes lühikese helilise konsonandi ja homorgaanse lühikese klusiili ühendiga, kusjuures dissimilatsiooniga kaasneb alati tugevnev vältemuutus, nt *t'unē* : *t'unte*, *h'aāras* : *h'arta*, *k'alāras* : *k'alta*, *h'aāras* : *h'ampa*. Dissimilatsioonireegel on nõrgeneva laadimuutuse assimilatsioonireegli pööratud variant (vt RG-nlm1), mis rakendub 60 tüve vormimoodustuses. Kontekst on sama, mis reeglil RG-nlm1; et aga tugevnevale laadimuutusele alluvas tüves toimub alati dissimilatsioon, kui algvormis sisaldub pikk heliline konsonant, ei ole kontekst reegli rakendumiseks oluline.

RG-tlm1: $\left. \begin{array}{l} 'n \rightarrow 'nt \\ 'r \rightarrow 'rt \\ 'l \rightarrow 'lt \\ 'm \rightarrow 'mp \end{array} \right\} \quad (\Leftarrow \quad V \mid \dots \mid)$

3.2. ASENDUMINE. Algvormi pikale vokaalainesele või helilisele konsonandile järgnev heliline frikatiiv või poolvokaal asendub tugevas astmes lühikese klusiiliga, kusjuures asendusega kaasneb alati tugevnev vältemuutus, nt *j'ōve* : *j'ōpe*, *h'ūljes* : *h'ülke*. Asendusreegel on nõrgeneva laadimuutuse asendusreegli pööratud variant (vt RG-nlm2), mis rakendub 21 vastava fonoloogilise struktuuriga tüve vormimoodustuses. Asendus *v* → *p* toimub 19 sõnas, asendus *j* → *k* kahes sõnas. (Potentsiaalset asendust *j* → *t* ei esine.)

$$\begin{aligned} \text{RG-tlm2: } 'v \rightarrow 'p & \leftarrow \begin{array}{l} \text{a) } \bar{V} \sim D \mid \dots \mid \\ \text{b) } H \mid \dots \mid \end{array} \\ 'j \rightarrow 'k & \leftarrow H \mid \dots \mid \end{aligned}$$

3.3. LISANDUMINE. Põhimõtteliselt pööratav on ka nõrgeneva laadi muutuse klusiili või *s*-i kao reegel (vt RG-nlm4): ülejäänud fonoloogilistel tingimustel lisandub tugevas astmes *k* või *t* (*s*-i ja *p* lisandumist ei esine). Tugevaastmeline vorm on alati kolmandavälteline, nõrgaastmeline vorm on tavaliselt esimeses või teises vältes, ühel juhul (*l'oe*) ka kolmandas vältes.

Lisandusreegli kogukoormus on 101 sõna. See, kumb klusiil lisandub, on fonoloogiliselt määratud ainult ühel juhul: kui algvormis esineb lühike *s* (kontekst a), siis lisandub sellele tugevas astmes *k*, nt *k'ese* : *k'eske*, *p'urse* : *p'urske*. Reegel rakendub 12 vastava struktuuriga sõna muutmisel.

Ülejäänud osas on lisandusreegli rakendumine määratav üksnes loendi abil (kontekst b): kui algvormis esineb lühike *h* vokaalide vahel või kolme vokaali järjend (ühel erandjuhul – *l'oe* : *l'öte* – ka kahe vokaali järjend) või lühike vokaalidevaheline heliline konsonant, siis lisandub tugevas astmes *t* (63 juhul) või *k* (26 juhul). Klusiili valik ei sõltu kontekstist, vrd *'ohe* : *'ohke* 'ohkamine' ja *'ohe* : *'ohte* 'harjasetaoline moodustis kõrreliste sõkaldel', *'oie* : *'oite* ja *'oie* : *'oike*, *s'äie* : *s'äikme* ja *p'öial* : *p'öitla*, *m'öire* : *m'öirke* ja *m'äre* : *m'ärte*. *k* lisandumisjuhud on loendites tähistatud märgiga ⁺ sõna järel, nt *m'ui*⁺ → *m'uike*.

$$\text{RG-tlm3: } '\emptyset \rightarrow 'k \leftarrow \begin{array}{l} \text{a) } s \mid \dots \mid \\ \text{b) loendid } ^+ \end{array}$$

$$'(\sim)\emptyset \rightarrow 't \leftarrow \text{loendid}$$

Tugevneva laadimuutuse reeglitega sekundaarseid vokaaliteisendusi ei kaasne.

Järgnev tabel esitab statistilise ülevaate klusiilide käitumisest laadimuutusliku tüve tugevnemisel (tugevnevas laadimuutuses *s* ei osale).

Muutus	Sõnade arv	Näide
$\bar{n} \rightarrow nt$	30	<i>'a\bar{n}e</i> : <i>'ante</i>
$\bar{r} \rightarrow rt$	12	<i>p'u\bar{r}e</i> : <i>p'urte</i>
$\bar{l} \rightarrow lt$	6	<i>k'a\bar{l}e</i> : <i>k'alte</i>
$\emptyset \rightarrow t$	63	<i>j'u\bar{h}e</i> : <i>j'uh\bar{t}me</i>
$\bar{m} \rightarrow mp$	12	<i>s'a\bar{m}al</i> : <i>s'am\bar{p}la</i>
$v \rightarrow p$	19	<i>t'e\bar{a}v</i> e : <i>t'e\bar{a}p</i> e
$j \rightarrow k$	2	<i>h'ül\bar{j}e</i> s : <i>h'ül\bar{k}e</i>
$\emptyset \rightarrow k$	38	<i>'o\bar{h}e</i> : <i>'o\bar{k}e</i>

Astmemuutuse valikureeglid

Käändsõna astmemuutuse valikureeglid

- § 123 **Aktiivses morfoloogias** toimivad ainult nõrgeneva välte- ja pikkusmuutuse reegel, mille vaheline valik sõltub sõna sisehäälikute fonoloogilisest struktuurist (vt § 121). Põhitüübistiku /1 C/-sõnad võivad alluda nii välte- kui pikkusmuutusele, liitetüübistiku /'ik̄/-sõnad oma sisehäälikute tõttu aga ainult vältemuutusele.

$$\begin{Bmatrix} \text{RG-nvm} \\ \text{RG-npm} \end{Bmatrix} \Leftarrow /1 \text{ C}/$$

$$\text{RG-nvm} \Leftarrow /'ik̄/$$

Passiivses morfoloogias võivad käändsõnale rakenduda kõik astmemuutusreeglid. Ühesilbilised sõnad alluvad nõrgenevatele reeglitele (v.a nõrgaastmelise algvormiga *l'oe*), /2 II/-sõnad alluvad alati tugevnevatele reeglitele, /2 I/-sõnad võivad alluda nii tugevnevatele kui nõrgenevatele reeglitele.

/1 C/-sõnadest allub nõrgeneva laadimuutuse reeglitele üle 350 sõna, mis lõpevad laadimuutusliku konsonandi või konsonantühendiga, nt *p'õis* : *p'õie*, *l'õuk* : *l'õua*, *k'õht* : *k'õhu*, *m'urt* : *m'uŗu* (loendid 15–18, 25–28).

/1 V/-sõnadest alluvad nõrgeneva vältemuutuse reeglitele need 16 sõna, mis järgivad /1 C/-sõnade aktiivseid muutmismalle, nt *'õu* : *'õue*, *s'oe* : *s'õja*, *l'ai* : *l'aia* (loendid 1–3). Üks /1 V/-sõna allub tugevneva laadimuutuse reeglile: *l'oe* : *l'õte* (loend 5).

/2 V/-sõnadest allub nõrgeneva laadimuutuse reeglitele 67 /2 I V/-sõna, mille teine silp algab klusiili või *s*-iga, nt *t'uki* : *t'oe*, *p'ata* : *p'aja*, *k'äsi* : *k'äe* (loendid 41–44). Umbes 500 sõna allub tugevneva astmemuutuse reeglitele. Need on tavaliselt teise-, harvem ka esmavärtelised sõnad, peamiselt *e*-lõpulised, üksikjuhtudel ka muu vokaaliga lõppevad. Neist 232 teisevärtelist sõna allub tugevneva vältemuutuse reeglile, nt *l'aine* : *l'aine*, *h'apē* : *h'apē*, *s'ēme* : *s'ēmne*, *v'õti* : *v'õtme* (loendid 53, 55, 57). 105 teisevärtelist sõna allub tugevneva pikkusmuutuse reeglile, nt *h'õike* : *h'õike*, *r'aipe* : *r'aipe*, *l'õike* : *l'õikme* (loendid 54, 56). 143 teise- või esmavärtelist *e*-lõpulist sõna allub tugevneva laadimuutuse reeglitele, nt *r'iīne* : *r'inte*, *'ehe* : *'ehte*, *j'uhe* : *j'uhtme* (loendid 58, 59). 45 /2 I i/-sõna korral (loendid 46–52) ei ole algvormi aste määratav, kuivõrd algvorm ei ole teiste tüvevariantidega astmemuutusreeglite abil seostatav. Et kogu ülejäänud vormistik on neil analoogiline aktiivse morfoloogia nõrgeneva astmemuutusega sõnadega, loetakse nad traditsiooniliselt nõrgeneva astmemuutuse alla. Astmemuutuse fonoloogiline liik avaldub neil sõnadel muude vormide võrdlemisel. Suuremale osale kirjeldatavatest /2 I i/-sõnadest rakenduvad vältemuutuse reeglid, nt (*n'ali*) : *n'alja* : *n'alja*, (*t'ali*) : *t'alve* : *t'alve* (loendid

46, 48–50), seitse sõna on pikkusmuutuslikud, nt (*k'api*) : *k'apja* : *k'ap̄ja* (loend 47), kolm sõna on laadimuutuslikud, nt (*r'ohi*) : *r'ohu* : *r'ohtu* (loendid 51, 52).

/2 C/-sõnade osas ei ole astmemuutusereegli tuvastamise seisukohalt oluline, kas sõna on /(V)s/-lõpuline või lõpeb mingi muu konsonandiga, seepärast vaadeldakse kahesilbilisi /(V)s/-sõnu tavaliste /2 C/-sõnadega koos.

/2 C/-sõnade hulgast allub 225 sõna tugevneva astmemuutuse reeglitele. Need kõik on *Vl~Vr~Vn~Vs*-lõpulised, teise- (või harva ka esma)värtelised sõnad (lisaks (*k'olm*)*k'üment* : (*k'olme*)*k'üme*). Neist 121 allub tugevneva vältemuutuse reeglile, nt *p'ēnar* : *p'ēnra*, *k'atēl* : *k'atīla*, *'ōkas* : *'ōka* (loendid 72, 74–76, 90, 92–95, 97). 66 sõna allub tugevneva pikkusmuutuse reeglile, nt *s'āpas* : *s'āpā*, *'urkas* : *'urka*, *t'ōrkes* : *t'ōrk̄sa* (loendid 73, 91, 96, 98). 38 sõna allub tugevnevale laadimuutusele, nt *s'amāl* : *s'ampla*, *v'aher* : *v'ahtra* (loendid 77–80, 99–101). Ka konsonantlõpuliste sõnade hulgas leidub 23 niisugust sõna, mille algvormi aste ei ole määratav, kuid mille ülejäänud muutevormistik on analoogiline aktiivse morfoloogia nõrgeneva astmemuutusega sõnadega. Need kõik on esmavärtelised *Vr~Vl~Vv*-lõpulised sõnad ja nende astmemuutus on muudes vormides kirjeldatav pikkusmuutuse reegli abil, nt (*p'ōter*) : *p'ōtra* : *p'ōtra*, (*s'ōper*) : *s'ōpra* : *s'ōp̄ra* (loendid 69–71).

Passiivsed käändsõna astmemuutuse valikureeglid on järgmised:

RG-nvm	⇐	/1 V/ loendid 1–4 /2 I i/ loendid 46, 48–50
RG-npm	⇐	/2 I i/ loend 47 /2 I C/ loendid 69–71
RG-nlm	⇐	/1 C/ loendid 15–18, 25–28 /2 I V/ loendid 41–44, 51, 52
RG-tvm	⇐	/2 II V/ loendid 53, 55, 57 /2 II C/ loend 72, 74–76 /(V)s 2 II/ loendid 90, 92–95, 97
RG-tpm	⇐	/2 II V/ loendid 54, 56 /2 II C/ loend 73 /(V)s 2 II/ loendid 91, 96, 98
RG-tlm	⇐	/1 V/ loend 5 /2 I–II V/ loendid 58, 59 /2 I–II C/ loendid 77–80 /(V)s 2 I–II/ loendid 99–101

Pöördsõna astmemuutuse valikureeglid

§ 124 **Aktiivses morfoloogias** võivad ka pöördsõna tüvele rakenduda ainult nõrgeneva välte- ja pikkusmuutuse reegel, mille vaheline valik sõltub sõna sisehäälikute fonoloogilisest struktuurist (vt § 121). Mõlemad reeglid rakenduvad nii põhitüübistiku /2 III V/-sõnadele kui liitetüübistiku /le/-sõnadele.

$$\left\{ \begin{array}{l} \text{RG-nvm} \\ \text{RG-npm} \end{array} \right\} \quad \Leftarrow \quad \begin{array}{l} /2 \text{ III V}/ \\ /le/ \end{array}$$

Passiivses morfoloogias võivad rakenduda pöördsõnale kõik nõrgenevad astmemuutuse reeglid.

/1 C/-sõnadest alluvad nõrgeneva välte- või pikkusmuutuse reeglile pöördsõnad, mis lõpevad \bar{t} , \bar{p} , st , s -iga või helilise konsonandiga, nt $s'õ\bar{u}/ma : s'õ\bar{i}ta/n$, $n'ā\bar{s}/ma : n'ā\bar{se}/n$, $l'aul/ma : l'aula/n$ (loendid 6–10; jagunemise välte- ja pikkusmuutuse vahel määrab tüve fonoloogiline struktuur, vt § 121). Niisuguseid verbe on kokku 76; neist viis \bar{t} -lõpulist sõna kuulub siiski segarühma (vt allpool). Kõik 22 verbi, mis lõpevad t -ga (millele eelneb vokaal või heliline konsonant) või ühendiga sk või ht , alluvad nõrgeneva laadimuutuse reeglitele, nt $t'eat/ma : t'ea/n$, $m'õsk/ma : m'õse/n$, $t'āht/ma : t'āha/n$ (loendid 11–15). Omaette segarühma moodustavad viis \bar{t} -lõpulist pöördsõna – $j'āt/ma$, $k'āt/ma$, $k'ūt/ma$, $m'āt/ma$, $v'õt/ma$ –, mille ühe tüviallomorfi suhe algvormiga on kirjeldatav nõrgeneva vältemuutuse reegli abil – $j'āt/ma : j'āta/n$, $k'āt/ma : k'āta/n$ jne –, teise tüviallomorfi suhe aga nõrgeneva laadimuutuse reegli abil: $j'āt/ma : j'āe/\bar{tak}se$, $k'āt/ma : k'āe/\bar{tak}se$ jne (loend 8; kahe nõrgaastmelise tüviallomorfi distributsiooni kohta vt § 129).

/2 I V/-tüvedest allub 18 a -, e -, u -lõpulist sõna nõrgeneva laadimuutuse reeglitele, nt $s'ata/ma : s'aja/p$, $l'uke/ma : l'oe/p$, $k'atu/ma : k'ao/p$ (loend 16). Nõrgeneva laadimuutuse reegli abil on kirjeldatav veel kahe e -lõpulise sõna vormiti esile tulev tüviallomorf – $t'ege/ma : t'ē/n$, $n'āke/ma : n'āe/n$ (loend 20; osa tüviallomorfe on neil sõnadel supletiivsed ega ole seostatavad astmemuutusega, nt $t'eh/tut$, $t'ei/nut$, $n'āh/tut$, $n'āi/nut$; allomorfide distributsiooni kohta vt § 232).

/2 III V/-tüvedest valivad nõrgeneva laadimuutuse reegli 235 $a-i-u$ -lõpulist või le -liitelist verbi, nt $'alka/ma : 'ala/\bar{t}a$, $k'āski/ma : k'āsi/n$, $l'õhku/ma : l'õhu/n$, $t'õmple/ma : t'õmel/\bar{t}a$ (loendid 22–24, 28, 31). Astmevahelduslikest /2 III e /-sõnadest allub 11 nõrgeneva vältemuutuse reeglile, nt $k'ātke/ma : k'ātke/p$ (loend 27). Nõrgeneva laadimuutuse reeglile allub üks sõna: $s'ulke/ma : s'u\bar{l}e/p$ (loend 28). Astmevaheldusetuks loetud sõnade hulgast on sõnast $j'ulke/ma$ (loend 26b) impersonaali vormides lubatud siiski ka nõrgeneva laadimuutuse reeglile allunud tüvevariandi kasutamine: $j'ulke/ma : j'ulke/\bar{tak}se \sim j'u\bar{l}e/\bar{tak}se$.

Passiivsed pöörd sõna astmemuutuse valikureeglid on järgmised:

$\left\{ \begin{array}{l} \text{RG-nvm} \\ \text{RG-npm} \end{array} \right\}$	\Leftarrow	/1 C/ loendid 6–7, 9–10
		/2 III e/ loend 27
RG-nlm	\Leftarrow	/1 C/ loendid 11–15
		/2 I/ loendid 16, 20
		/2 III/ loendid 22–24, 26b, 28, 31
RG-nvm ~ RG-nlm	\Leftarrow	/1 C/ loend 8

ASTMEVAHELDUSMALLID

§ 125 Astmevaheldusmall (AVM) iseloomustab seda, missuguses astmes tüviallomorfi astmevaheldusliku sõna ühes või teises muutevormis kasutatakse (sõltumata astmemuutuse fonoloogilisest liigist; vt ka § 120).

Astmevaheldusmallides näidatakse astmete esinemist põhivormides. Kõigis ülejäänud vormides kasutatavad tüviallomorfid on tuletatavad põhivormidest analoogiareeglite abil (vt § 131, 132).

Mallides ei kajastu sõnad, mis osas vormides kasutavad supletiivseid tüviallomorfe, ehkki mõnes vormis esinev tüvekuju võib neil olla seostatav algvormiga astmemuutusreegli abil (vt § 116).

Käändsõna astmevaheldusmallid

§ 126 Käändsõna vormimoodustuses võib suurem osa vorme olla kas tugevas või nõrgas astmes, v.a mitmuse partitiiv ning sellega seotud *i*-mitmuse ja tüvemitmuse vormid (vt § 131). Käändsõna põhivormid on AINSUSE NOMINATIIV, AINSUSE GENITIIV, AINSUSE PARTITIIV, MITMUSE GENITIIV ja MITMUSE PARTITIIV. Põhivormides kasutatavate tüviallomorfide astmete kombinatsioon on kokku 10. (T = tugevaastmeline tüviallomorf, N = nõrgaastmeline tüviallomorf, ? = määramata astmega tüviallomorf.)

Malli nr.	SgN	SgG	SgP	PlG	PlP	Sõnade arv	Näide
1.	T	N	T	T	T	6570	<i>s'ül</i>
2.	T	N	T	T ~ N	T	1280	<i>'õnel'ik</i>
3.	T	N	N	N	T	32	<i>v'ars</i>
4.	?	N	T	T	T	68	<i>'ahi</i>
5.	?	N	T ~ N	T	T	5	<i>r'ehi</i>
6.	N	T	N	N	T	590	<i>p'õsas</i>
7.	N	T	N	T	T	100	<i>j'uhe</i>
8.	N	T	N ~ T	T	T	15	<i>'ainus</i>
9.	N	T	N	N ~ T	T	2	<i>k'alīs</i>
10.	N	T	T	T	T	5	<i>m'añer</i>

Traditsiooniliselt jagatakse käändsõnad vastavalt nende astmevaheldusmallidele kahte suurde rühma: nõrgeneva ja tugevneva astmevaheldusega sõnad.

Normaalseks ehk nõrgenevaks astmevahelduseks nimetatakse niisuguseid vaheldusmalle, milles algvorm on tugevas astmes (või määramata astmega) ja ainsuse genitiiv nõrgas astmes (1.–5. mall). Ainsuse partitiivi ja mitmuse genitiivi astmete võimalike kombinatsioonide alusel jagunevad nõrgeneva astmevaheldusega sõnad viide alaliiki. 1. malli korral on nii ainsuse partitiiv kui mitmuse genitiiv tugevaastmelise tüvega, nt *s'īl* : *s'īli* : *s'īli* : *s'īli/te*. Selle malli alla on arvatud ka need sõnad, mis kasutavad mitmuse genitiivis ühesilbilist tüve, ehkki vorm ise võib olla (kaheasilbilisena) teisevälteline, nt *k'ēl* : *k'ēle* : *k'ēl/t* : *k'ēl/te*, *p'ael* : *p'aela* : *p'aela* : *p'ael/te* ~ *p'aela/te*. 2. malliga sõnad erinevad esimestest ainult selle poolest, et mitmuse genitiivis on neil paralleelselt võimalik ka nõrgaastmelist tüviallomorfi kasutatav vorm, nt *ōnel'ik* : *ōnel'iku* : *ōnel'iku* : *ōnel'iku/te* ~ *ōnel'ike*. 3. malli korral on nii ainsuse partitiiv kui mitmuse genitiiv nõrgaastmelise tüvega; tüvi on küll mõlemas vormis ühesilbiline, kuid sealt puudub laadivahelduslik *s* (vt märkus 1 § 207, 209). Ainsuse partitiivi vorm on kolmandavälteline, mitmuse genitiivi vorm teisevälteline, nt *ūs* : *ūe* : *ū/t* : *ū/te*. 4. mall kopeerib tegelikult esimest malli, ainult et siin on algvormi enda aste määramata, nt *n'ali* : *n'alja* : *n'alja* : *n'alja/te*. 5. mall on 4. malli variant, mille korral ainsuse partitiiv võib paralleelselt olla kas tugevas või nõrgas astmes, nt *r'ehi* : *r'ehi* : *r'ehi* : *r'ehi/te* ~ *r'eh/t* : *r'eh/te/te*.

Pööratud ehk tugevnevaks astmevahelduseks nimetatakse niisuguseid vaheldustüüpe, milles algvorm on nõrgas astmes ja ainsuse genitiiv tugevas astmes (6.–10. mall). Ainsuse partitiivi ja mitmuse genitiivi astmete kombinatsioonid jagavad tugevneva astmevaheldusega sõnad viide alaliiki. Olulisemad on 6. ja 7. mall, mis erinevad ainult PlG-s kasutatava astme poolest. 6. malli korral on nii SgP kui PlG nõrgas astmes, nt *m'ōte* : *m'ōte* : *m'ōte/t* : *m'ōte/te*. 7. malli korral on aga PlG tugevas astmes, nt *l'ike* : *l'ikme* : *l'ike/t* : *l'ikme/te*. 8. ja 9. mall on tugevneva astmevahelduse põhimallide variandid, mis erinevad neist võimalike paralleelvormide poolest. 8. mall erineb 7. selle poolest, et SgP-s on tal paralleelselt võimalik ka tugev aste, nt *'armas* : *'armsa* : *'armas/t* ~ *'armsa/t* : *'armsa/te*. 9. mall ühendab endas 6. ja 7. malli võimalused, s.t PlG-s on paralleelselt olemas nõrga- ja tugevaastmeline vorm, nt *k'alīs* : *k'alī* : *k'alīs/t* : *k'alīs/te* ~ *k'alī/te*. 10. malli korral esineb nõrgaastmeline tüviallomorf ainult algvormis, nt *m'añer* : *m'antri* : *m'antri/t* : *m'antri/te*; 10. mall on tegelikult astmevahelduslike sõnade üleminekuvariant astmevahelduseta muutmisele.

Käändsõna astmevaheldusmalli valikureeglid

§127 Aktiivses morfoloogias on kasutusel 1. ja 2. mall.

1. malli kasutavad /1 C/-sõnad, nt *s'īl : s'īli : s'īli : s'īli/te*, *'instiū'ūt : 'instiū'ūti : 'instiū'ūti : 'instiū'ūti/te*.

2. malli kasutavad kõik /īk/-sõnad, nt *'ōnel'īk : 'ōnel'īku : 'ōnel'īku : 'ōnel'īke ~ 'ōnel'īku/te*.

Seega kehtivad aktiivses morfoloogias astmevahelduslike käändsõnade jaoks järgmised astmevaheldusmalli valikureeglid:

1. AVM ⇐ /1 C/

2. AVM ⇐ /īk/

Passiivses morfoloogias võivad rakenduda kõik astmevaheldusmallid.

/1 C/-sõnadest kuulub astmevaheldusmalli seisukohalt passiivsesse morfoloogiasse 27 sõna. Neist üks pronoomen kasutab 2. malli: *k'ōik : k'ōike : k'ōike : k'ōiki/te ~ k'ōiki* (loend 29). Kolm sõna on kirjeldatavad 5. malli abil, nt *'ūks : 'ūhe : 'ūhte ~ 'ūh/t : 'ūhte/te* (loendid 27, 28). Ülejäänud 23 arhailise laadivaheldusega s-lõpulist sõna on tänapäeva keele seisukohalt kirjeldatavad 3. malli põhjal, kui eeldame, et s-i sisaldav tüvevariant on tugevaastmeline ja ilma s-ita tüvevariant nõrgaastmeline: *k'ās : k'āne : k'ān/t : k'ān/te*, *'ūs : 'ūe : 'ū/t : 'ū/te* (loendid 25, 26; vt märkus 1 § 207, 209).

/1 V/-sõnadest järgivad 1. malli kõik need sõnad, mille vormimoodustus on analoogiline /1 C/-sõnadega, nt *s'ai : s'aia : s'aia : s'aia/te* (loendid 1–3). Üks vokaallõpuline sõna – *l'oe* (loend 5) – allub tugevnevale astmevaheldusele, aga et tal mitmus puudub, pole võimalik öelda, kas ta kuulub 6., 7. või 9. malli alla.

/2 V/-sõnadest kasutab 58 laadimuutuslikku sõna (struktuuriga /2 I V/) 1. malli, nt *j'ōki : j'ōe : j'ōke : j'ōke/te* (loendid 41–43). 45 /2 I i/-sõna kasutab 4. malli, s.t nende muutevormistik on analoogiline 1. malliga, kuid algvormi enda aste on määramatu, nt *v'ari : v'arju : v'arju : v'arju/te* (loendid 46–51). 9 /2 I i/-sõna, mille teine silp algab s-iga, kasutab 3. malli, nt *k'āsi : k'āe : k'ā/t : k'ā/te* (loend 44; vt ka märkus 1 § 207, 209). 2 määramata algvormiga sõna kasutab 5. malli: *r'ehi : r'ehi : r'ehi : r'ehi/te*, *r'uhi : r'uhe : r'uhe : r'uh/t : r'uh/te/te* (loend 52).

/2 I C/-sõnadest kasutab 4. astmevaheldusmalli 23 sõna, nt *p'ōter : p'ōtra : p'ōtra : p'ōtra/te* (loendid 69–71).

Ülejäänud astmevahelduslikud sõnad on niisugused, mille algvorm on nõrgas astmes ning mis kasutavad tugevneva astmevahelduse malle. Need on peamiselt /2 I–II e/-, /2 I–II H/- ja /(V)s 2 I–II/-sõnad, nagu *l'aine*, *m'ēte*, *'ehi*, *p'añal*, *'aher*, *s'āpas* jt; lisaks üksikud muu vokaaliga lõppevad sõnad, nagu *l'ōuna*, *v'ōti*, *l'āinu*; üks konsonantühendiga lõppev sõna – *(k'olm)k'ūment* – ja üks ühesilbiline sõna: *l'oe* (vt /1 V/-sõnade alt). Tugevneva astmevaheldusega sõnade astmevahel-

dusmall on üsna selges korrelatsioonis sõna fonoloogilise struktuuri ja lõpuvahelduslikkusega (vt § 143).

Vokaallõpulistest sõnadest kuuluvad kõik lõpuvahelduseta sõnad (loendid 53, 54, 58) 6. malli alla, nt *m'õte* : *m'õte* : *m'õte/t* : *m'õte/te*; kõik lõpuvahelduslikud sõnad (loendid 55–57, 59) aga 7. malli alla, nt *l'ike* : *l'ikme* : *l'ike/t* : *l'ikme/te*.

Sonorandiga lõppevad sõnad kasutavad enamikus 6. malli, nt *p'õial* : *p'õitla* : *p'õial/t* : *p'õial/te* (loendid 72–75, 77, 78). Sõna (*k'olm*)*k'üment* kasutab 7. malli: (*k'olm*)*k'üment* : (*k'olme*)*k'üme* : (*k'olme*)*k'üme/t* : (*k'olme*)*k'üme/te* (loend 76). Neli sõna kasutab 10. malli, nt *m'añer* : *m'antri* : *m'antri/t* : *m'antri/te* (loendid 79, 80).¹

/(V)s/-sõnadest kasutab 15 lõpumuutusele Vs → sV alluvat sõna 8. malli, nt *h'õlas* : *h'õlsa* : *h'õlas/t* ~ *h'õlsa/t* : *h'õlsa/te* (loendid 95–98, 100), ja üks sõna 6. malli: *k'ärpes* : *k'ärpse* : *k'ärpes/t* : *k'ärpes/te* (loend 92). Lõpumuutusele s → Ø alluvatest sõnadest kasutab üks sõna 7. malli – *k'ohus* : *k'ohtu* : *k'ohu/t* : *k'ohtu/te* (loend 101) – ja kaks sõna kasutab 9. malli: *k'alīs* : *k'alī* : *k'alīs/t* : *k'alī/te* ~ *k'alīs/te* (loend 93). Kõik ülejäänud 160 Vs-lõpulist sõna, mis alluvad lõpumuutusele s → Ø, kasutavad 6. malli, nt *h'añas* : *h'ampa* : *h'añas/t* : *h'añas/te*, *t'eivas* : *t'eipa* : *t'eivas/t* : *t'eivas/te* jt (loendid 90, 91, 99). Kahesugusele lõpumuutusele alluv (*k'olm*)*ainus* kasutab 10. malli: (*k'olm*)*ainus* : (*k'olm*)*ainu* ~ (*k'olm*)*ainsa* : (*k'olm*)*ainu/t* ~ (*k'olm*)*ainsa/t* : (*k'olm*)*ainu/te* ~ (*k'olm*)*ainsa/te* (loend 94).

Passiivsed käändsõna astmevaheldusmalli valikureeglid on:

1. AVM	⇐	/1 V/ loendid 1–3
/2 I V/ loendid 41–43
2. AVM	⇐	/1 C/ loend 29
3. AVM	⇐	/1 C/ loendid 25, 26
/2 I i/ loend 44
4. AVM	⇐	/2 I i/ loendid 46–51
/2 I C/ loendid 69–71
5. AVM	⇐	/1 C/ loendid 27, 28
/2 I i/ loend 52

¹ 8. ja 10. vaheldusmalliga sõnad on lähedased astmevahelduseta /2 III VC/-sõnadele, mis alluvad samuti lõpumuutusele VC : CV, vrd nt *h'õlas* : *h'õlsa* : *h'õlsa/t* : *h'õlsa/te* ja astmevahelduseta *k'ulus* : *k'ulsa* : *k'ulsa/t* : *k'ulsa/te*. Nii võibki 8. ja 10. astmevaheldusmalli kasutatav sõna olla normeeritud paralleelselt ka ilma astmevahelduseta, s.t kolmandavärtelise algvormiga, nt *m'añer* ~ *m'anter* : *m'antri* : *m'antri/t* : *m'antri/te*, *h'õlpus* ~ *h'õlpus* : *h'õlpsa* : *h'õlpsa/t* : *h'õlpsa/te*.

6. AVM ⇐ /1 V/ loend 5
 /2 I~II V/ loendid 53, 54, 58
 /2 I~II C/ loendid 72–75, 77, 78
 /(V)s 2 I~II/ loendid 90–92, 99
7. AVM ⇐ /2 I~II V/ loendid 55–57, 59
 /2 I~II C/ loend 76
 /(V)s 2 I~II/ loend 101
8. AVM ⇐ /(V)s 2 I~II/ loendid 95–98, 100
9. AVM ⇐ /(V)s 2 I~II/ loend 93
10. AVM ⇐ /2 I~II C/ loendid 79, 80
 /(V)s 2 I~II/ loend 94

Pöördsõna astmevaheldusmallid

§ 128 Pöördsõna vormimoodustuses võib suurem osa vorme olla kas tugevas või nõrgas astmes, v.a supiin (ja selle analoogiavormid – vt § 132), mis on alati tugevas astmes. Pöördsõna põhivormid on SUPIIN, *ta*-INFINITIIV, INDIKATIIVI OLEVIKU 3. PÖÖRE, INDIKATIIVI IMPERSONAALI OLEVIK. Erinevas astmes tüviallomorfide vaheldusmalle on 4 (T = tugevaastmeline tüviallomorf, N = nõrgaastmeline tüviallomorf).

Malli nr	Sup	Inf	IndPr Sg3	IndIps Pr	Sõnade arv	Näide
1.	T	T	N	N	2100	<i>õpi/ma</i>
2.	T	N	T	N	740	<i>h'aka/ma</i>
3.	T	T	N	T	35	<i>l'aul/ma</i>
4.	T	T	N	T (~ N)	3	<i>k'isku/ma</i>

Kõik astmevahelduslikud pöördsõnad on nõrgeneva astmevaheldusega, s.t nende algvorm on tugevas astmes ja nõrk aste tuleb esile mingis muus põhivormis. Enamik pöördsõnu on kirjeldatavad 1. malli abil, kus infinitiiv on tugevas astmes, indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööre ja indikatiivi impersonaali olevik nõrgas astmes, nt *õpi/ma* : *õpi/ta* : *õpi/p* : *õpi/takse*. 2. malli korral on tugevas astmes indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööre, aga infinitiiv ja impersonaali olevik on nõrgas astmes, nt *h'aka/ma* : *h'aka/ta* : *h'aka/n* : *h'aka/takse*. 3. malli korral on nõrgas astmes indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööre, muud põhivormid kasutavad tugevaastmelist tüviallomorfi, nt *l'aul/ma* : *l'aul/ta* : *l'aula/n* : *l'aul/takse*. 4. malli korral võib impersonaali olevikuvormis kasutada paralleelselt nii nõrga- kui tugevaastmelist tüviallomorfi, nt *k'isku/ma* : *k'isku/ta* : *k'isu/n* : *k'is/takse* ~ *k'isu/takse* (vt lähemalt § 129).

Pöördsõna astmevaheldusmalli valikureeglid

§ 129 **Aktiivses morfoloogias** kasutatakse 1. ja 2. vaheldusmalli. 1. malli kasutavad kõik astmevahelduslikud /2 III i~u/-tüved, nt *t'eimi/ma* : *t'eimi/ta* : *t'eimi/p* : *t'eimi/takse*; *k'iku/ma* : *k'iku/ta* : *k'iku/p* : *k'iku/takse*. 2. malli kasutavad astmevahelduslikud /2 III a/-verbid ja liitetüübigistiku /le/-verbid, nt *l'aka/ma* : *l'aka/ta* : *l'aka/p* : *l'aka/takse*; *v'aeve/ma* : *v'aeve/ta* : *v'aeve/p* : *v'aeve/takse*. Seega kehtivad aktiivses morfoloogias astmevahelduslike pöördsõnade jaoks järgmised astmevaheldusmalli valikureeglid:

1. AVM ⇐ /2 III i~u/

2. AVM ⇐ /2 III a/
 /le/

Passiivses morfoloogias võib sõna valida kas 1., 3. või 4. malli.

/1 C/-verbid jagunevad kaheks rühmaks sõltuvalt lõppkonsonandi kvaliteedist. Pika klusiiliga (\bar{t} ~ \bar{p}) või ühendiga *st* või *ht* lõppevad verbid kasutavad 1. vaheldusmalli, nt *s'at/ma* : *s'at/a* : *s'ata/n* : *s'ate/takse*, *k'ast/ma* : *k'ast/a* : *k'asta/n* : *k'aste/takse*, *t'aht/ma* : *t'aht/a* : *t'aha/n* : *t'ahe/takse* (loendid 6, 7, 8, 11), viis \bar{t} -lõpulist sõna, mille nõrk aste moodustatakse kord välte-, kord laadimuutuse reegli abil (loend 8), kasutab impersonaali vormides laadimuutuse reegli teel saadud tüviallomorfi – *m'at/ma* : *m'ae/takse*, *k'üt/ma* : *k'öe/takse*, *k'at/ma* : *k'ae/takse*, *v'öt/ma* : *v'öe/takse*, *j'ät/ma* : *j'äe/takse* –, muudes nõrgaastmelistes vormides (s.t indikatiivi oleviku 3. pöördes ja selle analoogiavormides) aga vältemuutuse reeglile allunud tüviallomorfi: *m'at/ma* : *m'ata/p*, *k'üt/ma* : *k'üta/p*, *k'at/ma* : *k'ata/p*, *v'öt/ma* : *v'öta/p*, *j'ät/ma* : *j'äta/p*. Ülejäänud /1 C/-verbid, s.t kõik need, mis ei lõpe \bar{t} , \bar{p} , *st* või *ht*-ga, kasutavad 3. malli, nt *l'aul/ma* : *l'aul/ta* : *l'aula/n* : *l'aul/takse*, *m'õsk/ma* : *m'õs/ta* : *m'õse/n* : *m'õs/takse*, *t'eat/ma* : *t'eat/a* : *t'ea/n* : *t'eat/takse* (loendid 9, 10, 12–15).

Laadimuutusele alluvad /2 I V/-pöördsõnad kasutavad 1. malli: *l'uke/ma* : *l'uke/ta* : *l'oe/n* : *l'oe/takse*, *k'atu/ma* : *k'atu/ta* : *k'ao/n* : *k'ao/takse* (loend 16).

/2 III V/-verbidest kasutavad 1. malli kõik e-lõpulised sõnad, nt *p'äse/ma* : *p'äse/ta* : *p'äse/n* : *p'äse/takse*, ja normatiivselt kaks a-lõpulist sõna *k'uiva/ma*, *k'asva/ma*, nt *k'uiva/ma* : *k'uiva/ta* : *k'uiva/n* : *k'uiva/takse* (loendid 26, 27, 29). Idiolektiti võivad kirjeldatud sõnad muutuda ka ilma astmevahelduseta. Kolme /2 III V/-sõna vormistik on kirjeldatav 4. malli abil. Need on *k'isku/ma*, *k'äski/ma*, *'usku/ma* (loend 23), mis muus osas käituvad nagu 1. malli alla kuuluvad sõnad, kuid mille impersonaali vormides esineb (paralleelselt või ainuvõimalikuna) ühesilbiline tüvevariant: normatiivselt *'usku/ma* : *'usu/takse* ~ *'us/takse*, *k'isku/ma* : *k'is/takse*, *k'äski/ma* : *k'äs/takse*. Niisugune tüvevariant on kirjeldatav tugevaastmelise

(muute)tüvena (vrd ka analoogiliste vormidega *l'ask/ma : l'as/takse*, *m'õsk/ma : m'õs/takse*; vt lähemalt § 135).

Seega kehtivad pöörd sõnade osas järgmised passiivsed astmevaheldusmalli valikureeglid:

1. AVM	←	/1 $\bar{t}\bar{p}\sim st\sim ht$ / loendid 6, 7, 8, 11
/2 I V/ loend 16
/2 III <i>e~a</i> / loendid 26, 27, 29
3. AVM	←	/1 C. ($\bar{t}\bar{p}\sim st\sim ht$)/ loendid 9, 10, 12–15
4. AVM	←	/2 III V/ loend 23

ASTMEVAHELDUSE ANALOOGIAREEGLID

§ 130 Eriastmeliste tüviallomorfide kasutamine paradigmas ei ole juhuslik, vaid siin valitsevad teatud vormide vahel kindlad seosed. Põhivormide järgi on võimalik kindlaks määrata, kui palju erinevaid astmete kasutamise kombinatsioone muutuvate sõnade vormistikus esineb (vt § 126, 128). Põhivormid on ka aluseks paradigma ülejäänud liikmete astme leidmisel. Astmevahelduslikke seoseid põhivormide ja paradigma ülejäänud liikmete vahel kirjeldavad astmevahelduse analoogiareeglid.

Käändsõna astmevahelduse analoogiareeglid

§ 131 Käändsõna põhivormid on AINSUSE NOMINATIIV, AINSUSE GENITIIV, AINSUSE PARTITIIV, MITMUSE GENITIIV, MITMUSE PARTITIIV.

Nendest on **ainsuse nominatiiv** ja **partitiiv** individuaalse astmega vormid, s.t neid ei seo ühegi teise vormiga analoogiareeglid.

Osa vormidest on kõigi sõnade puhul ühesuguses astmes ega vaja seetõttu lülitamist analoogiareeglitesse. Konstantse astmega on mitmuse partitiiv, *i*-mitmuse vormid ja tüvemitmuse vormid.

Mitmuse partitiiv baseerub alati tugevaastmelisel tüviallomorfil, nt *s'ep̄ : s'ēp̄a/sit ~ s'ēpi, l'ike : l'īkme/it, s'āpas : s'āp̄a/it*.

***i*-mitmuse vormid** baseeruvad alati tugevaastmelisel tüviallomorfil, nt *l'ike : l'īkme/il, s'āpas : s'āp̄a/ist* (vt § 205).

Tüvemitmuse vormid (peale partitiivi) moodustatakse tavaliselt nõrgaastmelise tüviallomorfi baasil, nt *j'alk : j'ala : j'alu/le, 'ōnel'īk : 'ōnel'īku : 'ōnel'īke/sē*. Erandi moodustavad 32 arhailist *s*-laadimuutuslikku sõna (vt § 213).

Ainsuse lühikese illatiivi tüviallomorf ei ole sõna astmevaheldusega seostatav (vt § 208).

Käändsõna ülejäänud muutevormides kasutatavate tüviallomorfide aste kattub ainsuse genitiivis või mitmuse genitiivis kasutatava tüviallomorfi astmega.

Ainsuse genitiivi aste määrab kõigi ainsuse käänete astme alates (*se*-lisest) illatiivist ja mitmuse nominatiivi astme, nt *s'aun* : *s'auna* → *s'auna/se*, *s'auna/s*, *s'auna/st*, *s'auna/l*, *s'auna/l̄*, *s'auna/ks*, *s'auna/ni*, *s'auna/na*, *s'auna/tā*, *s'auna/ka*, *s'auna/t*; *h'āmas* : *h'ampa* → *h'ampa/se*, *h'ampa/s*, *h'ampa/st*, *h'ampa/le*, *h'ampa/l*, *h'ampa/l̄*, *h'ampa/ks*, *h'ampa/ni*, *h'ampa/na*, *h'ampa/tā*, *h'ampa/ka*, *h'ampa/t*.

Mitmuse genitiivi aste määrab kõigi *te*-mitmuse käändevormide astme alates illatiivist, nt *s'aun* : *s'auna* / *te* → *s'auna/teṣe*, *s'auna/tes*, *s'auna/test*, *s'auna/tele*, *s'auna/tel*, *s'auna/tel̄*, *s'auna/teks*, *s'auna/teni*, *s'auna/tena*, *s'auna/teta*, *s'auna/teka*; *h'āmas* : *h'ampa* / *te* → *h'ampa/teṣe*, *h'ampa/tes*, *h'ampa/test*, *h'ampa/tele*, *h'ampa/tel*, *h'ampa/tel̄*, *h'ampa/teks*, *h'ampa/teni*, *h'ampa/tena*, *h'ampa/teta*, *h'ampa/teka*; *l'ike* : *l'ikme* / *te* → *l'ikme/teṣe*, *l'ikme/tes*, *l'ikme/test*, *l'ikme/tele*, *l'ikme/tel*, *l'ikme/tel̄*, *l'ikme/teks*, *l'ikme/teni*, *l'ikme/tena*, *l'ikme/teta*, *l'ikme/teka*.

Seega on käändsõna astmevahelduse analoogiareeglid järgmised:

SgG → SgIII, SgIn, SgEl, SgAll, SgAd, SgAbl, SgTrl, SgTrm, SgEss, SgAbess, SgKom;
PIN

PlG → Pl_{te}: PlIII, PlIn, PlEl, PlAll, PlAd, PlAbl, PlTrl, PlTrm, PlEss, PlAbess, PlKom

Pöördsõna astmevahelduse analoogiareeglid

§ 132 Regulaarsete pöördsõnade põhivormid on SUPiIN, *ta*-INFINITIIV, INDIKATIIVI OLEViku AINSUSE 3. PÖÖRE, INDIKATIIVI IMPERSONAALI OLEVik.

Individuaalseid vorme või analoogiareeglite abil seondumatuid vorme regulaarsete pöördsõnade paradigmas ei ole. Põhiparadigma ülejäänud liikmete ja muude infiniitsete vormide aste on tuletatav järgmiselt.

Supiini aste määrab supiini käändevormide, indikatiivi imperfektivormide, kvotatiivi preesensivormi ja oleviku partitsiibi astme, nt *h'āki* / *ma* → *h'āki/mas*, *h'āki/mast*, *h'āki/maks*, *h'āki/matā*, *h'āki/sin*, *h'āki/sit*, *h'āki/s*, *h'āki/sime*, *h'āki/site*, *h'āki/sit*, *h'āki/vat*, *h'āki/v*; *v'aeule* / *ma* → *v'aeule/mas*, *v'aeule/mast*, *v'aeule/maks*, *v'aeule/matā*, *v'aeule/sin*, *v'aeule/sit*, *v'aeule/s*, *v'aeule/sime*, *v'aeule/site*, *v'aeule/sit*, *v'aeule/vat*, *v'aeule/v*.

ta-infinitiivi aste määrab gerundiivi, imperatiivi mitmusevormide, jussiivi personaalivormi, personaali mineviku partitsiibi ning konditionaali ja kvotatiivi minevikuvormide astme, nt *h'āki* / *ma* : *h'āki* / *ta* → *h'āki/tes*, *h'āki/kem*, *h'āki/ke*, *h'āki/ku*, *h'āki/nut*, *h'āki/nuksin*,

h'ākī/nuksit, h'ākī/nuks, h'ākī/nuksime, h'ākī/nuksite, h'ākī/nuksit, h'ākī/nuvat; v'aeve/ma : v'aevel/ta → v'aevel/tes, v'aevel/kem, v'aevel/ke, v'aevel/ku, v'aevel/nut, v'aevel/nuksin, v'aevel/nuksit, v'aevel/nuks, v'aevel/nuksime, v'aevel/nuksite, v'aevel/nuksit, v'aevel/nuvat.

Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pöörde aste määrab indikatiivi ülejäänud olevikuvormide, imperatiivi ainsusevormi ja konditsionaali olevikuvormide astme, nt *h'ākī/ma : h'ākī/p → h'ākī/n, h'ākī/t, h'ākī/me, h'ākī/te, h'ākī/vat, h'ākī, h'ākī/ksin, h'ākī/ksit, h'ākī/ks, h'ākī/ksime, h'ākī/ksite, h'ākī/ksit; v'aeve/ma : v'aeve/p → v'aeve/n, v'aeve/t, v'aeve/me, v'aeve/te, v'aeve/vat, v'aeve, v'aeve/ksin, v'aeve/ksit, v'aeve/ks, v'aeve/ksime, v'aeve/ksite, v'aeve/ksit.*

Indikatiivi impersonaali olevikuvormi aste määrab kõikide ülejäänud impersonaalivormide astme, nt *h'ākī/ma : h'ākī/takse → h'ākī/ti, h'ākī/tut, h'ākī/taks, h'ākī/tavat, h'ākī/taku, h'ākī/tama, h'ākī/tav; 'ōmple/ma : 'ōmel/takse → 'ōmel/ti, 'ōmel/tut, 'ōmel/taks, 'ōmel/tavat, 'ōmel/taku, 'ōmel/tama, 'ōmel/tav.*

Seega on pöörsõna astmevahelduse analoogiareeglid järgmised:

Sup →	SupIn, SupEl, SupTrl, SupAbess; IndIpSg1, IndIpSg2, IndIpSg3, IndIpPl1, IndIpPl2, IndIpPl3; KvtPr; PtsPr
ta-Inf →	Ger; ImpPrPl1, ImpPrPl2; JssPr; PtsPt; KndPtSg1, KndPtSg2, KndPtSg3, KndPtPl1, KndPtPl2, KndPtPl3; KvtPt
IndPrSg3 →	IndPrSg1, IndPrSg2, IndPrPl1, IndPrPl2, IndPrPl3; KndPrSg1, KndPrSg2, KndPrSg3, KndPrPl1, KndPrPl2, KndPrPl3; ImpPrSg2
IndIpsPr →	IndIpsIpF, KndIpsPr, KvtIpsPr, JssIpsPr, SupIps, PtsIpsPr, PtsIpsPt

TÜVE LÕPUVAHELDUS

LÕPUVAHELDUSE MÕISTE

§ 133 Lisaks erinevas astmes allomorfidele võib ühel ja sellelsamal tüvel olla ka allomorfe, mis erinevad üksteisest lõpphäälikute foneemkoostise poolest. Nii võib ühel tüvevariandil olla lõpus rohkem häälikuid kui teisel, vrd nt *p'ik* : *p'ika*, *l'aul/ma* : *l'aula/n*, *p'õnkerjas* : *p'õnkerja*; tüve kaks viimast häälikut võivad eri allomorfides erinevas järjekorras esineda, vrd nt *'armas* : *'armsa*, *v'õimle/ma* : *v'õimel/ta*; kuid erinevusi võib olla ka teistsuguseid, vrd nt *k'olmas* : *k'olmanta*, *p'unane* : *p'unase* : *p'unas/t*. Lõpphäälikute poolest erinevate tüviallomorfide vaheldumist sõna morfoloogilises paradigmas nimetatakse tüve lõpuvahelduseks.

Lõpuvahelduse seisukohalt jagunevad tüviallomorfid lemmatüveks, muutetüveks ja lühenenud muutetüveks (vt § 106). Lemmatüvi (LR) on tüviallomorf, mis esineb lõpuvaheldusliku sõna algvormis, muutetüvi (MR) esineb mistahes muus vormis, v.a algvorm; lühenenud muutetüvi (M'R) on tüviallomorf, mis esineb mõningat tüüpi käändsõnade teatud vormides ning on tuletatav muutetüvest viimase vokaali ärajätmise teel. Nt *p'ärl* (LR) : *p'ärli* (MR), *'alune* (LR) : *'aluse* (MR) : *'alus/t* (M'R). Lõpuvahelduseta sõnadel langevad lemmatüvi ja muutetüvi kokku, nt *'ema* (XR) : *'ema* (XR).

Lõpuvahelduse keeleajaloolised tekkepõhjused on küllaltki kirevad. Tänapäeva eesti keele tüvede lõpuvahelduse süsteem ei ole samastatav keeleajaloolise jagunemisega ühe- ja kahetüvelisteks sõnadeks. Nimelt on tüve lõpphäälikute variantsus algselt iseloomustanud ainult nn kahetüvelisi sõnu, milles mõningate muutevormide formatiivid liitusid konsonantlõpulisele tüvele, samal ajal kui ühetüvelistes sõnades ja kahetüveliste sõnade ülejäänud vormides liitus formatiiv alati vokaallõpulisele tüvele. Tänapäeva lõpuvaheldus sisaldab küll paiguti jälgi sellest vanast süsteemist, kuid on märksa laiem ning ebasüsteemaatilisem, sest temaga on ajapikku liitunud mitmed erineva tekkepõhjusega lõpuvaheldusjuhud. Lõpuvaheldus võib olla tingitud lõpukaost, nt ainsuse nominatiivist **silmä* tekkis lõpukao tagajärjel vorm *s'il'm*, kuid ainsuse genitiivis **silmä/n* takistas käände tunnus *n* lõpuvokaali kadumast, mistõttu tänapäeval esineb genitiivis tüvi kujul *s'il'ma*. Lõpuvaheldus võib olla tingitud ka sisekaost, nt keeleajaloolisest supiinivormist **laula/mahen* sai sisekao tagajärjel *l'aul/ma*, aga indikatiivi oleviku ainsuse 1. pöörde vormis oli tüve lõpu *a* kinnises silbis – **laula/n*, mistõttu ta ei kadunud ning vormis on tänapäevalgi *a*-line tüviallomorf – *l'aula/n*. Lisaks ajaloolisele lõpu- ja sisekaole võivad tänapäevased lõpuvahelduse liigid olla tingitud veel mitmetest muudest häälikuloolistest teisendustest ja kadudest.

Lõpuvaheldus ei ole eesti keeles nii süsteemne nähtus kui astmevaheldus, kusjuures eri sõnaklassides on süsteemsuse aste erinev. Käändsõna algvorm on keeleajalooliselt olnud märksa altim kõikvõimalikele sõnalõpuliste teisendustele kui pöörd sõna algvorm, sest ainsuse nimetaval pole kunagi olnud morfoloogilist tunnust, pöörd sõna algvormi on aga sõnalõpuliste häälikumuutuste eest kaitsnud supiini tunnus ja ta on saanud alluda ainult sõnasisestele teisendustele. Seetõttu on ootuspärane, et käändsõnade osas on lõpuvaheldusel suurem osakaal kui pöörd sõnade osas.

Tüve lõpuvahelduse käsitlemisel tuleb eristada samuti kaht nähtust nagu astmevaheldusegi juures: lõpumuutust ja lõpuvaheldusmalli.

Lõpumuutus iseloomustab konkreetset fonoloogilist teisenemist tüve lõpphäälikutes, mis leiab aset lemmatüvest muutetüve moodustamisel. Näiteks käändsõnas *n'aljakas* kaob muutetüve moodustamisel lõpust *s* – *n'aljaka* –, käändsõnas *n'aljat* lisandub *e* – *n'aljate* –, sõnas *n'aljane* asendub aga lõpusilp *ne* silbiga *se* – *n'aljase* –, mis osas vormides võib lüheneda – *n'aljas/t*.

Lõpuvaheldusmall iseloomustab erilõpuliste tüviallomorfide, s.t lemmatüve, muutetüve ja lühenenud muutetüve kasutamist sama sõna eri vormides. Näiteks kõigi lõpuvahelduslike käändsõnade ainsuse inessiivi vorm baseerub muutetüvel – *n'aljakas* : *n'aljaka* → *n'aljaka/s*, *n'aljat* : *n'aljate* → *n'aljate/s*, *n'aljane* : *n'aljase* → *n'aljase/s* –, aga ainsuse partitiivi sünteesimiseks kasutatakse sõnast *n'aljakas* muutetüve – *n'aljaka/t* –, sõnast *n'aljat* lemmatüve – *n'aljat* –, sõnast *n'aljane* lühenenud muutetüve: *n'aljas/t*.

Lõpuvahelduse alla ei kuulu:

1. Muutused, mis toimuvad tüve teatud lõpphäälikutega ainult kindlate formatiivide liitumisel, nt *v'alemi* + *it* → *v'aleme/it*, *m'ā* + *it* → *m'a/it*, *s'ō* + *in* → *s'ō/in*, *j'ō* + *a* → *j'ū/akse*, *s'āta* + *takse* → *s'āte/takse*, *'uks* + *tē* → *'us/te*, *l'ask* + *ta* → *l'as/ta*, *l'umi* : *l'ume* aga *l'un/t*. Niisuguseid muutusi kirjeldatakse morfonoloogiliste teisendusreeglitega – vt § 242 reeglid 1, 2, 3, 4, 8, 9, 10, 12, 13, 14:

2. Laadimuutusega kaasnevad sekundaarsed vokaaliteisendused, nagu *l'uku* : *l'ō* (vt § 121).

3. Supletiivsete tüviallomorfide esinemine sõna vormimoodustuses, nt *t'eke/ma* : *t'eh/akse*, *'aja/ma* : *'ae/takse*, *m'ine/ma* : *l'äk/sin*, *'ōlu* : *'ōlē*, *k'eš* : *k'elē* jne (vt § 107).

LÕPUVAHELDUSLIKKUSE TUVASTAMISE REEGLID

Käändsõna lõpuvahelduslikkuse tuvastamise reeglid

§ 134 Käändsõnade hulgas on lõpuvahelduslikke sõnu ligi 20 400.

Aktiivses morfoloogias on kõik põhitüübistiku vokaallõpulised sõnad ilma lõpuvahelduseta, nt *k'oi* : *k'oi*, *'ema* : *'ema*, *'āsta* : *'āsta*,

v'äsimatū : v'äsimatū. Kõik konsonantlõpulised sõnad on lõpuvahelduslikud, nt *s'īl : s'ūli*, *k'anal : k'anali*, *'alpum : 'alpumi*, *s'eminar : s'eminari*.

Kõik liitetüübistiku sõnad, v.a *'elu/-* ja */(V)ñā/-* sõnad, on lõpphäälikust sõltumata lõpuvahelduslikud, nt *t'ühine : t'ühise*, *v'anus : v'anuse*, *'ōnel'ik̄ : 'ōnel'iku*, *v'aiḱne : v'aiḱse*, *n'aljaḱas : n'aljaḱa*, *t'iluke : t'ilukese*, *v'aiḱiv : v'aiḱiva*, *l'auljaṭar : l'auljaṭari*, *k'atunut : k'atunu*. *'elu/-* ja */(V)ñā/-* sõnad on ilma lõpuvahelduseta, nt *'olesk'elu : 'olesk'elu*, *tantsij'aṇa : tantsij'aṇa*.

lõpuvahelduslik ⇐ /1jj C/
liited *-'elu*, *(V)ñā/*

lõpuvahelduseta ⇐ /1jj V/
'elu, *(V)ñā/*

Passiivsete reeglite alusel on lõpuvahelduslikud veidi üle 300 vokaallõpulise sõna, nt *l'ai : l'aia*, *l'ōhi : l'ōhe*, *h'ape : h'apeme*, *t'ope : t'opeta*, *t'ōpi : t'ōve*, *k'äsi : k'äe*, *'ōlu : 'ōlē*, *p'ōhi : p'ōhja*, *t'ali : t'alve*, *pr'itse : pr'itsme*, *r'aṇe : r'antme* (loendid 1-3, 32-36, 43-52, 55-57, 59). Passiivsete reeglite alusel on ilma lõpuvahelduseta kolm *ne*-lõpulist sõna: *'ak̄ne : 'ak̄ne*, *t'ūne : t'ūne*, *v'āne : v'āne* (loend 102). Seega eralduvad üldistest lõpuvahelduslikkuse määramise reeglitest ainult järgmised passiivsed reeglid:

lõpuvahelduslik ⇐ /1jj V/ loendid 1-3, 32-36, 43-52, 55-57, 59

lõpuvahelduseta ⇐ /ne/ loend 102

Pöördsõna lõpuvahelduslikkuse tuvastamise reeglid

§ 135 Pöördsõnade hulgas on lõpuvahelduslikke sõnu umbes 330.

Aktiivses morfoloogias on lõpuvahelduslikud ainult liitetüübistiku */le/-* ja */ele/-* sõnad, nt *p'ōrle/ma : p'ōrel/ta*, *v'ärele/ma : v'ärel/ta ~ v'ärele/ta*. Kõik muu struktuuriga aktiivse morfoloogia sõnad on ilma lõpuvahelduseta, nt *'ela/ma : 'ela/ta*, *v'almi/ma : v'almi/ta*, *k'ūla/ma : k'ūla/ta*, *p'atūsta/ma : p'atūsta/ta*.

lõpuvahelduslik ⇐ /le, ele/

lõpuvahelduseta ⇐ /2jj V/
/3jj/
liited */le, ele/*

Passiivsete reeglite alusel alluvad lõpuvaheldusele kõik /1 C/-sõnad, nt *k'art/ma : k'arta/n*, *t'unt/ma : t'uṇe/n* (loendid 6-15). /2 V/-sõnadest on lõpuvahelduslikud kuus /2 I e/-sõna, nt *t'ulema : t'ul/nut*, *p'ese/ma : p'es/ta* (loendid 18, 21). Ka sõna *m'ine/ma : m'in/tut* (loend 19) on käsitletav lõpuvahelduslikuna, ehkki osas vormidest

esineb tal supletiivne tüviallomorf (vt lähemalt § 233). Lõpuvahelduslikena on käsitletavat ka kolm /2 III V/-sõna *k'isku/ma*, *k'äski/ma*, *'usku/ma* (loend 23). Nende sõnade impersonaali vormistikus esineb (paralleelselt või ainuvõimalikuna) ühesilbiline tüvevariant: *'usku/ma* : *'usu/takse* ~ *'us/takse* ja *k'isku/ma* : *k'is/takse*, *k'äski/ma* : *k'äs/takse*. Niisugune tüvevariant on teoreetiliselt pärit samatähenduslikust paralleelparadigmast, mille algvormi struktuur on /1 C/ (vrd analoogiliselt käituvat sõna *l'ask/ma* : *l'as/takse*). ÕS-is on seesugusest algvormist lähtuv paralleelparadigma muudes vormides normeeritud ainult ühe sõna jaoks, ja sedagi ebasoovitavana (*k'äsk/ma* : *k'äs/ta*)).

Ilma lõpuvahelduseta on passiivsete reeglite järgi kõik /1 V/-sõnad, nt *tr'ei/ma* : *tr'ei/n*, *j'õ/ma* : *j'õ/n* (loendid 1–5) ja kolm *le*-lõpulist sõna: *l'oetle/ma*, *t'aotle/ma*, *n'õutle/ma* (loend 32).

lõpuvahelduslik	⇐	/1 C/ loendid 6–15 /2 I e/ loendid 17, 18, 19, 21 /2 III V/ loend 23
lõpuvahelduseta	⇐	/1 V/ loendid 1–5 /le/ loend 32

LÕPUMUUTUS

Lõpumuutuse liigid

- 136 Ehkki lõpumuutus ei ole nii süsteemne nähtus nagu astmemuutus, võib siingi eristada mõningaid suuremaid põhirühmi. Lõpumuutuse liigid võib koondada kolme rühma: lisandumine, asendumine, kadu.

Lisandumise korral on muutetüves üks või kaks foneemi rohkem kui lemmatüves, nt *k'oer* : *k'oera*, *s'ite* : *s'iteme*.

Asendumise korral on lemmatüve viimase foneemi (või kahe viimase foneemi) asemel muutetüves üks kuni kolm teist foneemi, nt *t'uli* : *t'ule*, *t'avaline* : *t'avalise*, *m'ari* : *m'arja*, *k'olmas* : *k'olmanta*, või vahetavad kaks viimast foneemi kohad, nt *s'uhkur* : *s'uhkru*.

Kao korral on muutetüves üks foneem vähem kui lemmatüves, nt *m'asajas* : *m'asaja*.

Käändsõna lõpumuutusreeglid

- 137 Käändsõna võimalikud lõpumuutusreeglid (statistilises järjestuses, kolme suurema lõpumuutuse liigi kaupa) on järgmised:

Lõpumuutus	Sõnade arv	Näide
Lisandumine:		
$\emptyset \rightarrow V$	$\approx 14\ 550$	
a) $\emptyset \rightarrow i$	≈ 7440	<i>k'anal</i>
b) $\emptyset \rightarrow e$	≈ 3350	<i>t'ermos</i>
c) $\emptyset \rightarrow u$	≈ 2690	<i>t'õusik̄</i>
d) $\emptyset \rightarrow a$	≈ 1070	<i>l'ankev</i>
$\emptyset \rightarrow se$	≈ 100	<i>t'iluke</i>
$\emptyset \rightarrow ta$	90	<i>p'ime</i>
$\emptyset \rightarrow me$	29	<i>s'ate</i>
Asendumine:		
$ne \rightarrow se$	≈ 3700	<i>s'itine</i>
$VC \rightarrow CV *$	≈ 740	
$V_1C \rightarrow CV_2$	≈ 680	
a) $eC \rightarrow Ci$	≈ 500	<i>kr'inkel</i>
b) $eC \rightarrow Ca$	155	<i>v'eiter</i>
c) $eC \rightarrow Cu$	3	<i>p'uter</i>
d) $uC \rightarrow Ca$	15	<i>h'irmus</i>
e) $iC \rightarrow Ca$	5	<i>t'ähtis</i>
f) $aC \rightarrow Ce$	1	<i>t'ütär</i>
$V_1C \rightarrow CV_1$	56	
a) $aC \rightarrow Ca$	38	<i>p'öial</i>
b) $eC \rightarrow Ce$	7	<i>t'eter</i>
c) $uC \rightarrow Cu$	11	<i>s'uhkur</i>
$V \rightarrow me$	91	
a) $e \rightarrow me$	87	<i>m'ähe</i>
b) $u \rightarrow me$	2	<i>m'itū</i>
c) $i \rightarrow me$	1	<i>v'õti</i>
d) $a \rightarrow me$	1	<i>l'uka</i>
$i \rightarrow jV$	40	
a) $i \rightarrow ja$	33	<i>h'ari</i>
b) $i \rightarrow ju$	5	<i>'ahi</i>
c) $i \rightarrow je$	2	<i>p'uri</i>
$V_1 \rightarrow V_2$	37	
a) $i \rightarrow e$	33	<i>h'ani</i>
b) $a \rightarrow u$	2	<i>m'ina</i>
c) $i \rightarrow u$	1	<i>r'ohi</i>

<i>s</i> → <i>nta</i>	14**	<i>k'olmas</i>
<i>ne</i> → <i>sa</i>	7	<i>s'õtne</i>
<i>s</i> → <i>kse</i>	5	<i>j'ūs</i>
<i>ks</i> → <i>hte</i>	3	<i>k'aks</i>
<i>e</i> → <i>ne</i>	3	<i>s'ēme</i>
<i>e</i> → <i>ja</i>	2	<i>s'oe</i>
<i>i</i> → <i>ve</i>	2	<i>p'õli</i>
<i>t̄</i> → <i>n̄te</i>	1	<i>t'uh̄at</i>
<i>t̄</i> → <i>ti</i>	1	<i>k'urat̄</i>
<i>s</i> → <i>ja</i>	1	<i>p'aras</i>
<i>ent</i> → <i>ne</i>	1	<i>(n'eli)k'ūment</i>
<i>ne</i> → <i>tse</i>	1	<i>(s'ē)s'inane</i>

Kadu:

<i>s</i> → \emptyset	≈ 1120	<i>t'oēkas</i>
<i>t</i> → \emptyset	≈ 15 640***	<i>l'oetut</i>

* Lõpumuutuse VC → CV korral jääb konsonant alati samaks. Tavaliselt on see heliline konsonant, 30 juhul *s*.

** Arv 14 kajastab ÕS-is esinevate järgarvude arvu.

*** Arv kajastab ÕS-i pöördsonade kahekordset arvu (*nut-* ja *tūt~tut-*partitsiibid). Vt ka joonealune märkus § 113.

Käändsõna lõpumuutuse valikureeglid

§ 138 **Aktiivses morfoloogias** esinevad muutused $\emptyset \rightarrow V$, *ne* → *se*, *s* → \emptyset , VC → CV, $\emptyset \rightarrow se$, *t* → \emptyset , *s* → *nta*.

Põhitüübigistiku konsonantlõpulised sõnad alluvad enamasti muutuse $\emptyset \rightarrow V$ variandile $\emptyset \rightarrow i$, nt *s'īl* : *s'īli*, *š'ef* : *š'efi*, *'eukal'ūpt* : *'eukal'ūpti*, *v'alem* : *v'alemi*, *'arstim* : *'arstim*i. Omaette rühma moodustavad /2 III *el-er/-*sõnad, mis alluvad muutusele $\emptyset \rightarrow i$ või muutuse VC → CV variandile *eC* → *Ci*, nt *st'ōper* : *st'ōperi*, aga *sn'ēper* : *sn'ēpri*, *j'ūpel* : *j'ūpeli*, aga *t'ūpel* : *t'ūpli*. Enamasti on sõna täpsem fonoloogiline ehitus siiski määravaks tunnuseks, mis jaotab kõnealused sõnad kahe aktiivse lõpumuutuse vahel. Nimelt, kui *eC* → *Ci* korral muutetüves tekkiv konsonantühend osutuks hääldamisel liiga keeruliseks, kasutab sõna muutust $\emptyset \rightarrow i$. Sellised on näiteks 1) *er-*lõpulised sõnad, mille esimese ja teise silbi piiiril on *r* või *r-i* sisaldav konsonantühend, nt *p'erper* : *p'erperi*, *l'örper* : *l'örperi*, *t'erjer* : *t'erjeri*; 2) vöörhäälikuid *f* ja *š* sisaldavad sõnad, nt *kr'eifer* : *kr'eiferi*, *tisp'etšer* : *tisp'etšeri*, *p'ušel* : *p'ušeli*; 3) *er-*lõpulised sõnad, mille sõnasisene konsonantühend lõpeb *s*-iga: *p'okser* : *p'okseri*, *tisp'anser* : *tisp'anseri*. Sõnasised foneemid ei ole /2 III *el-er/-*sõnade lõpumuutuse valikul siiski piisavaks tunnuseks, sest loetletud rühmadel on ka erandeid. Nii kasutavad muutust VC → CV näiteks *m'ärter* : *m'ärtri*, *v'ürfel* : *v'ürfli*,

š'ifer : š'ifri ja paralleelvõimalusena normeeritud rap'arper : rap'arperi ~ rap'arpri. Kõnealuste sõnade hulgas tervikuna on statistiliselt ülekaalus muutus VC → CV; ligikaudu 640 vastava struktuuriga sõnast allub niisugusele muutusele umbes 500. Seetõttu loetakse siinses käsitluses /2 III el-er/-sõnade aktiivseks lõpumuutuseks muutust eC → Ci. Muutusele Ø → i alluvad /2 III er-ell/-sõnad on arvatud passiivsesse morfoloogiasse.

Liidetest määravad lõpumuutuse liigi /ne, ke, (V)s, ik, 'ik, kas, jas, nutpts, tūt~tutpts, vpts, mkpv, snum/-liide. /tar, rt/-sõnad alluvad alati üldisele aktiivsele lõpumuutusele Ø → i, samuti /nt/-sõnad, v.a üksikud passiivse morfoloogia alla loetud erandid. Liited /nk, ts, k/ võivad esile kutsuda kahesuguse lõpumuutuse. Valiku nende vahel määrab väga suure tõenäosusega sõna täpsem fonoloogiline struktuur. Lisaks neile liidetele võivad lõpumuutuse seisukohalt oluliseks osutada veel mõningad fonoloogilis-semantilised tunnused (vt allpool).

/ne/-sõnad alluvad kõik lõpumuutusele ne → se, sõltumata sellest, kas liitele eelneb konsonant või vokaal, nt m'utilane : m'utilase, k'olane : k'olase, v'aikne : v'aikse, r'autne : r'autse. Sõnadel, milles liite ees on vokaal, on olemas ka lühenenud muutetüvi, nt m'utilane : m'utilase : m'utilas /t, arh'ailine : arh'ailise : arh'ailis /t.

/ke/-sõnad alluvad lõpumuutusele Ø → se, kusjuures neil kõigil on olemas ka lühenenud muutetüvi, nt t'iluke : t'ilukese : t'ilukes /t, l'evike : l'evikese : l'evikes /t.

/(V)s/-sõnad alluvad lõpumuutusele Ø → e, nt 'atlas : 'atlase, k'añatl'ikus : k'añatl'ikuse.

/kas, jas/-sõnad alluvad lõpumuutusele s → Ø, nt p'astakas : p'astaka, n'aljakas : n'aljaka, m'akas : m'aka, l'autjas : l'autja, 'ankerjas : 'ankerja.

/nut, tūt~tut/-partitsiibid kasutavad lõpumuutust t → Ø, nt v'anane-nut : v'ananenu, p'õrunut : p'õrunu, t'ehtut : t'ehtu, s'äteütut : s'äteütü. Mineviku partitsiipide omapärane lõpumuutus on seotud nende sõnaliigilise kahepaiksusega (vt § 2, 47). Et mineviku partitsiibid eestäien-dina ei käändu, siis esinevad nad muutuvate sõnadena (järeltäiendi positsioonis) suhteliselt harva. Käänduvatena on nad kõikides vormides peale ainsuse nimetava homonüümsed vastavate nu-, tū~tu-lõpuliste deverbhaalsete substantiivide muutevormidega, s.t partitsiibi v'anane-nut käändevormid kattuvad substantiivi v'ananenu käändevormidega.

/s/-lõpulised järgarvud (/snum/) alluvad kõik lõpumuutusele s → nta, nt k'olmas : k'olmanta, t'uhantes : t'uhantenta.

/mkpv/- ja /vpts/-sõnad alluvad lõpumuutusele Ø → a, nt s'ürem : s'ürema, k'auneim : k'auneima, 'ilusam : 'ilusama, l'õv : l'õva, t'alutav : t'alutava, t'eostatav : t'eostatava.

/ik, ik/-sõnad kasutavad kõik lõpumuutust Ø → u, nt s'elik : s'eliku, 'õnel'ik : 'õnel'iku, t'aipl'ik : t'aipl'iku.

/k/-sõnad kasutavad samuti tavaliselt lõpumuutust Ø → u, nt p'ühak : p'ühaku, l'eitsak : l'eitsaku, v'asak : v'asaku, k'alak : k'alaku,

m'inek̄ : m'ineku. Kui *k̄*-le eelneb *u*, liituvad */k̄/*-liitelised sõnad üldisema lõpumuutusega $\emptyset \rightarrow i$, nt *l'eñuk̄ : l'eñuki*, *'uluk̄ : 'uluki*. (Üldisele lõpumuutusele $\emptyset \rightarrow i$ alluvad ka võõrsõnad, milles *k̄* ei ole eesti keele seisukohalt liiteks, nt *k'onjak̄, s'elak̄, s'arлак̄, 'ikrek̄*.)

/nk/-sõnad kasutavad lõpumuutust $\emptyset \rightarrow u$, nt *'arenk : 'arenku*, *p'ōrank : p'ōranku*, *t'oenk : t'oenku*. Sõnad, milles liitele eelneb *u*, kasutavad siingi üldisemat lõpumuutust $\emptyset \rightarrow i$, nt *k'utsunk : k'utsunki*. Veidi keerulisem on lugu */nk/*-lõpuliste võõrsõnadega, milles *nk* ei ole eesti keele seisukohalt liide, vaid esineb juba sõna päritolu-keeles. Need sõnad võivad kasutada nii lõpumuutust $\emptyset \rightarrow i$ nagu tavalised võõrsõnad – nt *t'utenk : t'utenki*, *v'ik̄ing : v'ik̄inki*, *s'ilink : s'ilinki* –, kui ka lõpumuutust $\emptyset \rightarrow u$ nagu */nk/*-liitelised omasõnad – nt *m'it̄ink : m'it̄inku*, *pr'aunink* (brauning) : *pr'auninku*. Sõnad *p'utink* ja *sm'ōkink* on normeeritud paralleelselt nii *u*-lise kui *i*-lise muudetüvega. (Muutusele $\emptyset \rightarrow u$ alluvad *nk*-lõpulised võõrsõnad on esitatud passiivse morfoloogia loendites – vt loend 66.)

/ts/-sõnade lõpumuutus sõltub liitele eelnevast vokaalist. Sõnad alluvad tavaliselt lõpumuutusele $\emptyset \rightarrow a$, kui liitele eelneb *i*, nt *k'ompits : k'ompitsa*, *n'ähvits : n'ähvitsa*. Muutusele $\emptyset \rightarrow i$ alluvad need sõnad, milles liitele eelneb *a* (ühel juhul ka *u*), nt *j'alats : j'alatsi*, *k'erkats : k'erkatsi*. (Muutusele $\emptyset \rightarrow i$ alluvad ka võõrsõnad, milles *ts* ei ole eesti keele seisukohalt liide, nt *n'ēnets : n'ēnetsi*, *tšerv'ōnets : tšerv'ōnetsi*.)

Lisaks loetletud tunnusrühmadele võivad lõpumuutuse seisukohalt morfoloogiliselt määravaks osutada veel mõningad fonoloogilis-semantilised tunnused. Nii kasutavad muutust $\emptyset \rightarrow a$ /2 I *in/*-substantiivid, mis on onomatopoeetilis-deskriptiivse tähendusega, nt *kr'ipin : kr'ipina*, *l'atin : l'atina*, *p'omin : p'omina*, *p'ahin : p'ahina*, ning /2 I (~II) *us/*-adjektiivid, nt *l'ōpus : l'ōpusa*, *'ilus : 'ilusa*, *m'ōjus : m'ōjusa*, *r'āmus : r'āmusa*, ja need /2 I/-adjektiivid, mis lõpevad helilise konsonandiga, nt *m'atal : m'atala*, *n'ikel : n'ikela*, *t'āpara : t'āpara*, *p'ōtur : p'ōtura*, *k'asin : k'asina*.

Seega kehtivad aktiivses morfoloogias järgmised käandsõna lõpumuutuse valikureeglid:

Lisandumine

$\emptyset \rightarrow i$	\Leftarrow	<i>/1j̄ C/</i> <i>/tar, nt, rt, (u)nk, (u)k̄, (a~u)ts/</i>
$\emptyset \rightarrow e$	\Leftarrow	<i>/(V)s/</i>
$\emptyset \rightarrow u$	\Leftarrow	<i>/'ik̄ īk̄ (V.u)nk, (V.u)k̄/</i>

$\emptyset \rightarrow a \quad \Leftarrow \quad \begin{array}{l} /m_{kp}/ \\ /v_{pt}/ \\ /(i)ts/ \\ /2 \text{ I } in/-\text{onomatopoeetilis-deskriptiivsed substantiivid} \\ /2 \text{ I-II } us/-\text{adjektiivid} \\ /2 \text{ I } H/-\text{adjektiivid} \end{array}$

$\emptyset \rightarrow se \quad \Leftarrow \quad /k\bar{e}/$

Asendumine

$ne \rightarrow se \quad \Leftarrow \quad /ne/$

$eC \rightarrow Ci \quad \Leftarrow \quad /2 \text{ III } el\sim er/$

$s \rightarrow nta \quad \Leftarrow \quad /s_{num}/$

Kadu

$s \rightarrow \emptyset \quad \Leftarrow \quad /k\bar{a}s, j\bar{a}s/$

$t \rightarrow \emptyset \quad \Leftarrow \quad /nut, \bar{t}ut\sim tut_{pt}/$

Passiivsete reeglite alusel valib lõpumuutuse ligi 2100 sõna. (Siia alla on loetud ka /1 C/-verbide oleviku partitsiibid nagu *t'aṗev : t'aṗva*, *l'aulev : l'aulva*, mida käandsõna loenditena ei esitata; vt pöörsõna-loendid 6–15.)

/1 C/-sõnade hulgas on neid, mis alluvad muutuse $\emptyset \rightarrow V$ passiivsetele reeglitele $\emptyset \rightarrow a$, $\emptyset \rightarrow e$ ja $\emptyset \rightarrow u$, umbes 1260. Muutusele $\emptyset \rightarrow a$ allub umbes 480 sõna, nt *õel : õela*, *v'āl : v'āla*, *l'eip : l'eiva*, *k'oer : k'oera* (loendid 10, 12, 16, 20, 22). Muutusele $\emptyset \rightarrow e$ allub ligi 150 sõna, nt *k'örp : k'örpe*, *j'ärv : j'ärve*, *s'ulk : s'ule*, *k'ēl : k'ēle*, *r'eis : r'eie*, *k'ās : k'āne* (loendid 11, 13, 17, 23, 25, 26); neist 23-l s-lõpulisel laadimuutuslikul sõnal on olemas ka lühenenud muudetüvi: *r'eis : r'eie : r'ei/t*, *k'ās : k'āne : k'ān/t* (loendid 25, 26). Muutusele $\emptyset \rightarrow u$ allub umbes 630 sõna, nt *v'örk : v'örku*, *k'aev : k'aevu*, *'amp : 'amū* (loendid 14, 18). Pronoomen *k'ōik* (loend 29) allub ainsuses lõpumuutusele $\emptyset \rightarrow e$ ja *te*-mitmuse vormides lõpumuutusele $\emptyset \rightarrow i$: *k'ōik : k'ōike : k'ōiki/te*. Üksikud /1 C/-sõnad alluvad haruldasematele muutustele. Lõpumuutus *ks* \rightarrow *h(t)e*, mis on läbi põimunud laadimuutusega, iseloomustab kolme sõna: *üks : ühe : ühte*, (*ika*) *üks*, *k'aks : k'ahe : k'ahte* (loendid 27, 28).

/1 V/-sõnade hulgast alluvad lõpumuutusele 14 sõna, mis käituvad nagu konsonantlõpulisel. Neis toimub kas muutus $\emptyset \rightarrow a$, nt *s'ai : s'aia*, *v'ai : v'aia* (loend 1) või muutus $\emptyset \rightarrow e$, nt *s'au : s'aue*, *õu : õue* (loend 2). Kaks sõna – *s'oe* ja *r'oe* – alluvad muutusele $e \rightarrow ja$, millega kaasneb vokaali *o* pikenemine – *s'oe : s'ōja* (loend 3).

/2 C/-sõnadest allub muutuse $\emptyset \rightarrow V$ passiivsetele liikidele 93 sõna. Muutusega $\emptyset \rightarrow a$ on 76 sõna, nt *'emant* : *'emanta*, *t'ulnuḱ* : *t'ulnuḱa*, *s'ōtom* : *s'ōtoma* (loendid 64, 81), muutusele $\emptyset \rightarrow u$ allub 16 sõna, nt *k'eṁerk* : *k'eṁerku*, *k'amal* : *k'amalu*, *k'asarm* : *k'asarmu* (loend 66). Muutusega $\emptyset \rightarrow e$ on peale aktiivse morfoloogia (V)s-sõnade ainult üks mitmesilbiline sõna: *k'evat* : *k'evate* (loend 65). 124 /2 III el-/er/-sõna allub lõpumuutusele $\emptyset \rightarrow i$ (pro VC \rightarrow CV), nt *p'okser* : *p'okseri*, *j'ūpel* : *j'ūpeli* (loend 82). Muutusele VC \rightarrow CV alluvad sõnad, mis on kas a) struktuuriga /2 III H/ ja ilma astmevahelduseta, nt *k'ōrem* : *k'ōрма*, *s'uhkur* : *s'uhkru*, *t'oiṭev* : *t'oiṭva* (loendid 83, 84 ja oleviku partitsiibid pöörsõna loenditest 6–15), b) struktuuriga /2 I–II H/ ja tugevneva astmevaheldusega, nt *k'atel* : *k'atla*, *'aher* : *'ahtra* (loendid 72–75, 77–80), või c) struktuuriga /2 I H/ ja määramata astmes algvormiga sõnad, mille muutevormistik on samalaadne nagu aktiivse morfoloogia nõrgeneva astmevaheldusega sõnadel, nt *s'ōper* : *s'ōpra* : *s'ōpra* (loend 69–71). Neist 159 sõna allub muutuse VC \rightarrow CV variandile V₁C \rightarrow CV₂, kusjuures enamasti on tekkivaks vokaaliks *a*, nt *s'ōper* : *s'ōpra* : *s'ōpra*, *p'astel* : *p'astla*, *'aher* : *'ahtra*, *v'eiter* : *v'eitra*, *t'eatev* : *t'eatva* (loendid 69, 74, 78, 80, 83 ja oleviku partitsiibid pöörsõna loenditest 6–15). Kolmel juhul on tekkivaks vokaaliks *u*: *p'uter* : *p'utru*, *k'oper* : *k'opru*, *k'oper* : *k'opru* (loend 71), kahel juhul on tekkivaks vokaaliks *i*: *m'añer* : *m'antri*, *t'añer* : *t'antri* (loend 79), ja ühel juhul *e*: *t'ūtar* : *t'ūtre* (loend 75). Muutuse VC \rightarrow CV variandile V₁C \rightarrow CV₁ allub 48 sõna, nt *k'oker* : *k'okre*, *t'unḱal* : *t'unḱla*, *p'ōial* : *p'ōitla*, *s'uhkur* : *s'uhkru* (loendid 70, 72, 73, 77, 84). Üheainsa sõnaga on esindatud muutused $\bar{t} \rightarrow nte$ (*t'uhat* : *t'uhante*; loend 68), $\bar{t} \rightarrow ti$ (*k'urat* : *k'urati*; loend 67), $ent \rightarrow ne$ (*(n'eli)k'ūment* : *(n'elja)k'ūmne*; loend 76).

/2 V/-sõnadele on passiivses morfoloogias kõige iseloomulikumad muutused $\emptyset \rightarrow ta$ (90 sõna), $e \rightarrow me$ (87 sõna), $\emptyset \rightarrow me$ (29 sõna), $i \rightarrow e$ (33 sõna) ning $i \rightarrow ja$ (33 sõna). Muutus $\emptyset \rightarrow ta$ on omane kõikidele /2 I e/-adjektiividele, nt *p'ime* : *p'imeta*, *s'ale* : *s'aleta*, *k'ole* : *k'oleta* ja lisaks substantiivile *h'ōpe* : *h'ōpeta* (loend 36); ainsa erandi moodustab lõpumuutusega adjektiiv *v'ale*, mis käibib ka substantiivina. Muutus $e \rightarrow me$ iseloomustab tugevneva astmevaheldusega /2 I–II e/-sõnu, nt *l'ike* : *l'ikme*, *m'āhe* : *m'āhkme*; sama muutuse alaliikidena esinevad muutused $u \rightarrow me$, $i \rightarrow me$ ja $a \rightarrow me$ sõnade juures, mis kasutavad samu astmevaheldusmalle: *m'itū* : *m'itme*, *s'etū* : *s'etme*, *v'ōti* : *v'ōtme*, *l'uka* : *l'ukme* (loendid 55, 56, 59). Muutus $\emptyset \rightarrow me$ iseloomustab /2 I e/-substantiive, nt *k'upe* : *k'upeme*, *h'ape* : *h'apeme* (loend 34). Lähedase lõpumuutusega on ka a-lõpuline substantiiv *s'ūta* : *s'ūtame*, millel esineb lisaks veel lühenenud muudetüvi *s'ūtan/t* (loend 35). Muutusele $i \rightarrow e$ alluvad /2 I i/-sõnad; osa neist allub nõrgenevale laadimuutusele, nt *k'āsi* : *k'āe*, *t'ōpi* : *t'ōve* (loendid 43, 44), osa on ilma astmevahelduseta: *l'umi* : *l'ume*, *h'ani* : *h'ane* (loendid 32, 33); kahe sõna algvorm on määramata astmega, muutevormistik aga laadimuutuslik: *r'ehi* : *r'ehe*, *r'uhi* : *r'uhe* (loend 52). 16 muutusele $i \rightarrow e$ alluval sõnal esineb ka lühenenud muudetüvi: *k'āsi* : *k'āe* : *k'ā/t*, *l'umi* : *l'ume* :

l'un/t (loendid 33, 44). Muutusele *i* → *ja* allub 33 esmavärtelist, määramata astmes algvormiga sõna, mille muutevormistik on sama-laadne kui aktiivse morfoloogia /1 C/-sõnadel, nt *h'ari* : *h'arja*, *m'ari* : *m'arja* (loendid 46, 47); sama muutuse alaliikidena esinevad muutused *i* → *ju* ja *i* → *je*, millele alluvad sama tüüpi sõnad: *'ahi* : *'ahju*, *v'ari* : *v'arju*, *k'ahi* : *k'ahju*, *v'ali* : *v'alju*, *k'ori* : *k'orju*; *p'uri* : *p'urje*, *v'eli* : *v'elje* (loendid 48, 49).

Ülejäänud muutused iseloomustavad ainult üksikuid vokaallõpulisõnu. Muutus *e* → *ne* esineb kolme tugevneva astmevaheldusega sõna muutmisel: *s'ēme* : *s'ēmne*, *k'ōme* : *k'ōmne*, *k'ūme* : *k'ūmne* (loend 57). Muutus *i* → *ve* iseloomustab kahte sõna: *t'ali* : *t'alve*, *p'ōli* : *p'ōlve* (loend 50). Ühe sõnaga on esindatud muutus *i* → *u*: *r'ohi* : *r'ohu* (loend 51).

/(V)s/-sõnadele on passiivses morfoloogias iseloomulikud lõpumuutused *s* → \emptyset ja VC → CV. Muutusele *s* → \emptyset , millele aktiivses morfoloogias alluvad /*kas*, *jas*/-sõnad, allub passiivses morfoloogias 164 sõna. Enamik neist on kahesilbilised, esma- või teisevärtelised sõnad, mis kasutavad tugevneva astmevahelduse (enamasti esimest, s.t põhi)malli, nt *k'ai-kas* : *k'aika*, *k'irves* : *k'irve*, *h'aānas* : *h'ampa*, *k'alīs* : *k'alī*, *k'ohus* : *k'ohtu* (loendid 90, 91, 93, 99, 101). Sõna (*k'olm*)'ainus võib kasutada nii lõpumuutust *s* → \emptyset kui ka lõpumuutuse VC → CV alaliiki *us* → *sa*: (*k'olm*)'ainus : (*k'olm*)'ainu ~ (*k'olm*)'ainsa (loend 94). Muutusele *s* → \emptyset allub ka üks astmevahelduseta sõna: *v'almis* : *v'almi* (loend 88). Lõpumuutuse VC → CV variandile V1C → CV2 allub 21 sõna, kusjuures tekkivaks vokaaliks on alati *a* ja sõnad on kas kolmandavärtelised ja astmevahelduseta, nt *k'ūlus* : *k'ūlsa* (loend 87), või teise- või esmavärtelised ja tugevneva astmevaheldusega, nt *'ōilis* : *'ōilsa* (loendid 95, 96, 100). Variandile V1C → CV1 allub 8 sõna, mis on kõik tugevneva astmevaheldusega, nt *'armas* : *'armsa* (loendid 92, 97, 98). Viis /(V)s/-sõna allub muutusele *s* → *kse*: *j'ūs* : *j'ūkse*, *'ōes* : *'ōekse*, *v'eēnas* : *v'eēnakse*, *'omas* : *'omakse* ja *n'ōos* : *n'ōokse* (loend 89). Kaks sõna allub aktiivse morfoloogia tavalistele konsonantlõpulistele sõnadele iseloomulikule muutusele \emptyset → *i* – *m'akas* : *m'akasi*, *p'akas* : *p'akasi* (loend 85). Üks sõna allub muutusele *s* → *ja* – *p'aras* : *p'araja* (loend 86).

/ne/-sõnade osas iseloomustab muutus *ne* → *sa* seitset kolmandavärtelist astmemuutuset sõna, nt *m'ōtne* : *m'ōtsa*, *s'ōtne* : *s'ōtsa* (loend 103). Ühe sõnaga on esindatud muutus *ne* → *tse*: *s'ēs'inane* : *s'eēs'inatse* (loend 104). Kolm sõna on lõpumuutuset: *'akne*, *t'ūne*, *v'āne* (loend 102).

Passiivsed käandsõna lõpumuutuse valikureeglid on järgmised:

Lisandumine

$\emptyset \rightarrow a$	⇐	/1 C/ loendid 10, 12, 16, 20, 22
		/1 V/ loend 1
		/2 C/ loendid 64, 81

$\emptyset \rightarrow e$	\Leftarrow	/1 C/ loendid 11, 13, 17, 23, 25, 26 /1 V/ loend 2 /2 C/ loend 65
$\emptyset \rightarrow u$	\Leftarrow	/1 C/ loendid 14, 18 /2 C/ loend 66
$\emptyset \rightarrow i$	\Leftarrow	/2 III <i>er~el</i> / loend 82 /(V)s/ loend 85
$\emptyset \rightarrow e, i$	\Leftarrow	/1 C/ loend 29
$\emptyset \rightarrow ta$	\Leftarrow	/2 I <i>e</i> / loend 37
$\emptyset \rightarrow me$	\Leftarrow	/2 I <i>e~a</i> / loendid 34, 35

Asendumine

$VC \rightarrow Ca$	\Leftarrow	/2 I~II H/ loendid 69, 74, 78, 80 /2 III H/ loend 83 /(V)s/ loendid 87, 95, 96, 100 verbiloendite 6–15 oleviku partitsiibid
$VC \rightarrow Ce$	\Leftarrow	/2 II H/ loend 75
$VC \rightarrow Ci$	\Leftarrow	/2 II H/ loend 79
$VC \rightarrow Cu$	\Leftarrow	/2 I H/ loend 71
$V_1C \rightarrow CV_1$	\Leftarrow	/2 I~II H/ loendid 70, 72, 73, 77 /2 III H/ loend 84 /(V)s/ loendid 92, 97, 98
$V \rightarrow me$	\Leftarrow	/2 I~II <i>e</i> / loendid 55, 56, 59
$i \rightarrow ja$	\Leftarrow	/2 I <i>i</i> / loendid 46, 47
$i \rightarrow ju$	\Leftarrow	/2 I <i>i</i> / loend 48
$i \rightarrow je$	\Leftarrow	/2 I <i>i</i> / loend 49
$i \rightarrow e$	\Leftarrow	/2 I <i>i</i> / loendid 32, 33, 43, 44, 52
$i \rightarrow u$	\Leftarrow	/2 I <i>i</i> / loend 51
$ne \rightarrow sa$	\Leftarrow	/ne/ loend 103
$s \rightarrow kse$	\Leftarrow	/(V)s/ loend 89
$ks \rightarrow h(t)e$	\Leftarrow	/1 C/ loendid 27, 28
$e \rightarrow ne$	\Leftarrow	/2 II <i>e</i> / loend 57
$e \rightarrow ja$	\Leftarrow	/1 V/ loend 3

$i \rightarrow ve$	\Leftarrow	/2 I i/ loend 50
$\bar{t} \rightarrow nte$	\Leftarrow	/2 C/ loend 68
$\bar{t} \rightarrow ti$	\Leftarrow	/2 C/ loend 67
$s \rightarrow ja$	\Leftarrow	/(V)s/ loend 86
$ent \rightarrow ne$	\Leftarrow	/2 C/ loend 76
$ne \rightarrow tse$	\Leftarrow	/ne/ loend 104

Kadu

$s \rightarrow \emptyset$	\Leftarrow	/(V)s/ loendid 88, 90, 91, 93, 99, 101
$s \rightarrow \emptyset \sim us \rightarrow sa$	\Leftarrow	/(V)s/ loend 94

Pöördsõna lõpumuutusreeglid

§ 139 Pöördsõnadel on erinevaid lõpumuutuse liike ainult kolm, kusjuures esindatud on kõik kolm põhiliiki – asendumine, lisandumine ja kadu.

Lõpumuutus	Sõnade arv	Näide
$CV_1 \rightarrow V_1C$	190	<i>v'õimle/ma</i>
$\emptyset \rightarrow V$	98	
a) $\emptyset \rightarrow a$	86	<i>l'aul/ma</i>
b) $\emptyset \rightarrow e$	12	<i>l'ask/ma</i>
$V \rightarrow \emptyset$	48	<i>k'õnele/ma</i>

Lõpumuutus $CV \rightarrow VC$ esineb pöördsõnadel alati kujul $Ce \rightarrow eC$.

Pöördsõna lõpumuutuse valikureeglid

§ 140 Aktiivses vormimoodustuses esinevad ainult lõpumuutused $CV \rightarrow VC$ ja $V \rightarrow \emptyset$, kusjuures mõlemad rakenduvad liitetüübistiku sõnadele. Muutusele $CV \rightarrow VC$, mille korral tüve viimane konsonant ja vokaal vahetavad kohad, alluvad /le/-pöördsõnad. Seega on muutuse konkreetne fonoloogiline kuju $le \rightarrow el$, nt *v'õimle/ma* : *v'õimel/ta*, *k'ërle/ma* : *k'ërel/ta*, *õmple/ma* : *õmel/ta*; ühel juhul esineb muutus ka kujul $re \rightarrow er$: *v'ähkre/ma* : *v'äher/ta*.

Muutusele $V \rightarrow \emptyset$ alluvad (kolmesilbilised) /le/-pöördsõnad, mis võivad paralleelselt muutuda ka nii nagu muud kolme- ja enamasilbilised pöördsõnad, s.t ilma lõpuvahelduseta, nt *k'õnele/ma* : *k'õnel/ta* ~ *k'õnele/ta*, *v'ärele/ma* : *v'ärel/ta* ~ *v'ärele/ta*.

Seega kehtivad aktiivses morfoloogias järgmised pöörd sõna lõpu-
muutusreeglid:

$Ce \rightarrow eC \quad \Leftarrow \quad /le-(re)/$

$V \rightarrow \emptyset \quad \Leftarrow \quad /ele/$

Passiivses vormimoodustuses on olulisemaks lõpumuutuseks $\emptyset \rightarrow V$, millele alluvad kõik /1 C/-pöörd sõnad. Muutusel on kaks fonoloogilist realisatsiooni – $\emptyset \rightarrow a$ ja $\emptyset \rightarrow e$ –, mille distributsioon ei ole sõltuvuses sõna lõpphäälikuist. Tavalisem on muutus $\emptyset \rightarrow a$, nt *t'ah̄t/ma : t'aha/n*, *'ant/ma : 'aṅa/n*, *l'aul/ma : l'aula/n*, *j'ät/ma : j'āta/n* (loendid 6, 8, 9, 11, 12). Muutusele $\emptyset \rightarrow e$ allub ainult 12 sõna, nt *l'ask/ma : l'ase/n*, *t'unt/ma : t'uṅe/n*, *k'ül/ma : k'üle/n* (loendid 7, 10, 13–15).

Muudest struktuuritüüpidest alluvad passiivselt lõpumuutusele $V \rightarrow \emptyset$ kolm /2 III V/-sõna ja kaks /2 I e/-sõna: *k'isku/ma : k'is/takse*, *k'äski/ma : k'äs/takse*, *'usku/ma : 'us/takse* (loend 23; vt ka § 135); *p'ese/ma : p'es/takse*, *k'use/ma : k'us/taku* (loend 21).

Seega valitakse passiivses morfoloogias järgmised lõpumuutusreeglid:

$\emptyset \rightarrow a \quad \Leftarrow \quad /1 C/ \text{ loendid 6, 8, 9, 11}$

$\emptyset \rightarrow e \quad \Leftarrow \quad /1 C/ \text{ loendid 7, 10, 13–15}$

$V \rightarrow \emptyset \quad \Leftarrow \quad \begin{array}{l} /2 \text{ III V/ loend 23} \\ /2 \text{ I e/ loend 21} \end{array}$

LÕPUVAHELDUSMALLID

- § 141 Lõpuvaheldusmall (LVM) iseloomustab seda, millist tüviallomorfi (lema- või muutetüve või lühenenud muutetüve) kasutatakse lõpuvaheldusliku sõna ühes või teises muitevormis (sõltumata konkreetsest lõpumuutuse liigist).

Lõpuvaheldusmallides näidatakse tüvede esinemust põhivormides (kuigi mallierinevused tulevad ilmsiks ka vähema hulga vormide võrdlemisel). Kõigis ülejäänud vormides kasutatavad tüviallomorfid on tuletatavad põhivormidest analoogiareeglite abil (vt § 147, 148).

Keeleajalooliselt on kahetüveliste sõnade tüvevariantide valik olnud morfoloogiliselt tingitud, s.t kahetüveliste sõnade konsonantlõpulist tüvevarianti kasutati ainult kindlate grammatiliste vormide moodustamisel. Käändsõna konsonanttüve kasutati ainsuse nominatiivi kõrval veel ainsuse partitiivis ja mitmuse genitiivis ning viimase analoogiavormides, seega vormides, mille formatiiv algas *t*-ga (v.a ainsuse ilmaütlev kääne). Pöörd sõna konsonanttüve kasutati nende vormide moodustamisel, mille formatiiv algas *t*, *k* või *n*-iga (v.a indikatiivi oleviku ainsuse 1. ja 2. pööre). Vanale mallile vastab tänapäeval

aktiivses morfoloogias käändsõnade lemmatüve ja lühenenud muute-
tüve esinemus /*(V)ne/-* ja /*kē/-*sõnades ning lemmatüve esinemus
/*(V)s/-*sõnades, samuti mõningate sõnatüüpide vaheldusmallid passiiv-
ses morfoloogias. Rohkem kui pooltel lõpuvahelduslikest käändsõnadest
ei ole aga tüvevariantide algse morfoloogilise tingitusega mingit seost.
Verbi tüvevariantide tänapäevaste vaheldusmallide seos ajaloolise
konsonant- ja vokaaltüvede kasutusega on veidi tugevam.

Käändsõna lõpuvaheldusmallid

§ 142 Käändsõna vormimoodustuses võib lemmatüvi ainsuse nominatiivi kõr-
val esineda veel ainsuse partitiivis ja mitmuse genitiivis (ning viimase
analoogiavormides, vt § 147). Ülejäänud vormid, s.t ainsuse genitiiv
ning kõik ainsuse käanded alates illatiivist, mitmuse nominatiiv, mit-
muse partitiiv ja vokaalmitmuse vormid moodustatakse alati muute-
tüve baasil. Lühenenud muudetüvi saab nagu lemmatüvigi esineda
ainsuse partitiivis ja mitmuse genitiivis (ning selle analoogiavormides).
Sellest üldisest reeglist moodustavad erandi ainult mõningad ebaregu-
laarsed sõnad (vt § 216–220). Lõpuvahelduslikud käändsõnad jagune-
vad üheksa malli vahel (L = lemmatüvi, M = muudetüvi, M' =
lühenenud muudetüvi).

Malli nr	SgN	SgG	SgP	PlG	PlP	Sõnade arv	Näide
1.	L	M	M	M	M	≈ 13 770	<i>s'ül</i>
2.	L	M	L	L	M	≈ 3270	<i>p'anus</i>
3.	L	M	M'	M'	M	≈ 2830	<i>s'õlane</i>
4.	L	M	L	M	M	≈ 120	<i>l'ike</i>
5.	L	M	M	L ~ M	M	18	<i>k'oer</i>
6.	L	M	L ~ M	M	M	15	<i>'armas</i>
7.	L	M	L	L ~ M	M	2	<i>k'alīs</i>
8.	L	M	M'	M	M	8	<i>t'uli</i>
9.	L	M	M ~ M'	M	M	5	<i>r'ehi</i>

Kuna ainsuse nominatiivis, ainsuse genitiivis ja mitmuse partitiivis
kasutatav tüviallomorf on kõikide sõnade korral ühesugune, ilmneb
mallide erinevus ainsuse partitiivi ja mitmuse genitiivi võrdlemisel.

Kõige üldisem on 1. mall, mille korral lemmatüvi esineb ainult
ainsuse nominatiivis, kõik ülejäänud vormid baseeruvad muudetüvel,
nt *s'ül* : *s'ili* : *s'ili/te*. 2. malliga sõnadel on lemmatüve levik kõige
laiem, seda kasutavad nii ainsuse partitiiv kui mitmuse genitiiv, nt
p'anus : *p'anus/t* : *p'anus/te*. 3. malli korral esineb lemmatüvi samuti
ainult ainsuse nominatiivis, kuid ainsuse partitiiv ja mitmuse genitiiv
kasutavad lühenenud muudetüve, nt *s'õlane* : *s'õlas/t* : *s'õlas/te*.
4. malli korral kasutab ainsuse partitiiv lemmatüve, mitmuse genitiiv
muudetüve, nt *l'ike* : *l'ike/t* : *l'ikme/te*. 5.–9. mall on 1. ja 4. malli

modifikatsioonid, mis erinevad neist põhiliselt paralleelvormide olemasolu poolest. 5. mall erineb 1. mallist mitmuse genitiivi poolest, kus võib olla paralleelselt lemma- või muudetüvi, nt *k'oer* : *k'oera* : *k'oer/te* ~ *k'oera/te*. 6. mall erineb 1. mallist ainsuse partitiivi paralleelvõimaluse poolest, nt *'armas* : *'armas/t* ~ *'armsa/t* : *'armsa/te*. 7. mall sarnaneb 4. malliga, erinevuseks on paralleelne lemmatüvel baseeruv vorm mitmuse genitiivis, nt *k'alīs* : *k'alīs/t* : *k'alīs/te* ~ *k'alī/te*. 8. mall erineb 1. mallist selle poolest, et ainsuse partitiiv baseerub siin lühenenud muudetüvel, nt *t'uli* : *t'ul/t* : *t'ule/te*; 9. malli korral võib ainsuse partitiiv baseeruda paralleelselt kas muudetüvel või lühenenud muudetüvel, nt *r'ehi* : *r'eh/te* ~ *r'eh/t* : *r'eh/te*.

Käändsõna lõpuvaheldusmalli valikureeglid

§ 143 **Aktiivselt** rakenduvad kolm esimest malli. 1. mall rakendub kõikidele lõpuvahelduslikele põhitüübistiku sõnadele ja kõigile lõpuvahelduslikele liitetüübistiku sõnadele, v.a */(V)ne/-*, */(V)s/-* ja */kel/-* sõnad, nt *s'īl* : *s'īli* : *s'īli/te*, *v'alem* : *v'alemi/t* : *v'alemi/te*, *kr'inkel* : *kr'inkli/t* : *kr'inkli/te*, *s'eminar* : *s'eminari* : *s'eminari/te*, *l'ahustuv* : *l'ahustuva/t* : *l'ahustuva/te*, *k'irjal'ik* : *k'irjal'iku* : *k'irjal'iku/te*, *n'aljakas* : *n'aljaka/t* : *n'aljaka/te*, *r'aut/ne* : *r'autse/t* : *r'autse/te*.

2. malli kasutavad */(V)s/-* sõnad, nt *t'ermos* : *t'ermos/t* : *t'ermos/te*, *k'añatus* : *k'añatus/t* : *k'añatus/te*.

3. malli kasutavad */(V)ne/-* ja */kel/-* sõnad, nt *t'avaline* : *t'avalis/t* : *t'avalis/te*, *l'ēvike* : *l'ēvikes/t* : *l'ēvikes/te*.

/(V)ne/-, */kel/-* ja */(V)s/-* sõnade lõpumuutustest tingituna on nende muudetüved sarnased, vrd

l'ēvike : *l'ēvikese* ($\emptyset \rightarrow se$)

t'ihane : *t'ihase* (*ne* $\rightarrow se$)

t'ehas : *t'ehase* ($\emptyset \rightarrow e$).

/(V)s/- sõnade lemmatüvi on aga sarnane */(V)ne/-* ja */kel/-* sõnade lühenenud muudetüvega: *t'ehas/t*, *t'ihase/t*, *l'ēvikes/t*.

Aktiivsed lõpuvaheldusmalli valikureeglid on järgmised:

1. LVM \Leftarrow */ljj C/*
liited */(V)ne*, *kē*, */(V)s/*
2. LVM \Leftarrow */(V)s/*
3. LVM \Leftarrow */(V)ne*, *kēl*

Passiivses morfoloogias võib sõna valida mistahes lõpuvaheldusmalli.

/1 V/- sõnade hulgast kasutavad kõik lõpuvahelduslikud sõnad 1. malli, nt *s'ai* : *s'aia* : *s'aia/te* (loendid 1–3).

/1 C/- sõnadest on passiivse lõpuvaheldusmalliga 76 sõna. 18 sõna, mis alluvad lõpumuutusele $\emptyset \rightarrow a$ (kaks ka lõpumuutusele $\emptyset \rightarrow i$),

kasutavad 5. malli, nt *h'ein : h'eina : h'eina/te ~ h'ein/te*, *'oks : 'oksa : 'oksa/te ~ 'oks/te* (loendid 19–22). 31 /1 C/-sõna, mis alluvad lõpumuutusele $\emptyset : e$, kasutavad 2. malli, nt *s'ūr : s'ūr/t̄ : s'ūr/te* (loend 23). 23 laadivahelduslikku sõna, mis alluvad lõpumuutusele $\emptyset : e$, kasutavad 3. malli, nt *'ūs : 'ūe : 'ū/t̄ : 'ū/te*, *k'ās : k'āne : k'ān/t̄ : k'ān/te* (loendid 25, 26; vt ka märkus 1 § 207, 209). Kaks sõna kasutab 9. malli, nt *'üks : 'uhte ~ 'üh/t : 'uhte/te* (loend 27).

/2 C/-sõnadest on passiivse lõpuvaheldusmalli valikureegluga 41 sõna. Enamik neist, kõik lõpumuutusele VC → CV alluvad tugevneva astmevaheldusega sõnad, kasutavad 2. malli, nt *s'amāl : s'amāl/t̄ : s'amāl/te*, *t'ūtār : t'ūtār/t̄ : t'ūtār/te* (loendid 72–75, 77, 78). Sõna (*k'olm*)*k'ūment* (loend 76) kasutab 4. malli: (*k'olm*)*k'ūment* : (*k'olme*)*k'ūment* : (*k'olme*)*k'ūmne/te*.

/2 V/-sõnadest on passiivse lõpuvaheldusmalli valikureegluga ligi 300 sõna. Neist üle poole kasutavad 1. malli, nt *l'ōhi : l'ōhe/t̄ : l'ōhe/te*, *j'āhe : j'āheta/t̄ : j'āheta/te*, *l'aki : l'ake : l'ake/te*, *k'uhi : k'uhja : k'uhja/te* (loendid 32, 36, 43, 46–51). Üleäänutest moodustavad põhimassi esma- või teisevältelised (enamasti e-lõpulised) lõpumuutusele $\emptyset \rightarrow me$ või V → me alluvad sõnad, mis kasutavad 4. malli, nt *'ike : 'ike/t̄ : 'ikeme/te*, *s'eate : s'eate/t̄ : s'eatme/te*, *m'āhe : m'āhe/t̄ : m'āhkme/te* (loendid 34, 55, 56, 59). Samasugust malli kasutavad ka *e \rightarrow ne*-muutusega sõnad *s'ēme*, *k'ōme* ja *k'ūme*, nt *s'ēme : s'ēme/t̄ : s'ēmne/te* (loend 57). Üheksa esmavältelist laadivahelduslikku sõna, mis alluvad lõpumuutusele *i \rightarrow e*, kasutavad 3. malli, s.t mõlemas kriitilises vormis esineb neil lühenenud muutetüvi, nt *k'äsi : k'ä/t̄ : k'ä/te* (loend 44; vt ka märkused § 207, 209). Seitse esmavältelist astmevahelduseta sõna, mis alluvad samuti lõpumuutusele *i \rightarrow e* (loend 33), kasutavad aga 8. malli; erinevalt ülejäänud analoogilistest sõnadest, mis järgivad 1. malli (loend 32), liitub nendel sõnadel ainsuse partitiivi tunnus lühenenud muutetüvele, nt *v'eri : v'er/t̄ : v'ere/te*. Sama malli kasutab ka sõna *s'ūta : s'ūtan/t̄ : s'ūtame/te* (loend 35). Kaks ebasüsteemse algvormiga /2 I i/-sõna kasutab 9. malli: *r'ehi : r'ehte ~ r'eh/t̄ : r'eh/te*, *r'uhi : r'uhte ~ r'uh/t̄ : r'uhte/te* (loend 52).

Ehkki enamik muus aspektis passiivse morfoloogiaga /(V)s/-sõnu kuulub lõpuvaheldusmalli valikult aktiivse reegli alla, s.t valib 2. malli, on osa sõnu arenemas üldisema, 1. malli suunas. Nii võib /(V)s/-sõnade ainsuse partitiiv baseeruda veel lemmatüvel, kuid mitmuse genitiiv kasutada paralleelselt ka muutetüve (7. mall). Niisugused on kaks sõna: *k'alīs*, *k'aunis*, nt *k'alīs : k'alīs/t̄ : k'alī/te ~ k'alīs/te* (loend 93). 15 /(V)s/-lõpulist muutusele VC → CV alluvat sõna on aga normearingu kohaselt juba sedavõrd malli vahetanud, et nende mitmuse genitiiv baseerub igal juhul muutetüvel, ainsuse partitiiv võib aga baseeruda paralleelselt nii lemma- kui muutetüvel (6. mall), nt *v'ōimas : v'ōimas/t̄ ~ v'ōimsa/t̄ : v'ōimsa/te* (loendid 95–98, 100). /(V)s/-sõnade üldisest morfoloogiast hälbivad sõnad, nagu *m'akas*, *p'akas*, *p'aras*, *t'āpīs*, *v'almis* (loendid 85–88), samuti astmevahelduslikud (*k'olm*)*'ainus*,

k'ohus (loendid 94, 101) kasutavad 1. malli, nt *p'aras* : *p'araja/t̄* : *p'araja/tē*.

Passiivsed lõpuvaheldusmalli valikureeglid on järgmised:

1. LVM ⇐ /1 V/ loendid 1–3
 /2 I V/ loendid 32,36,43,46–51
 /(V)s/ loendid 85–88, 94, 101
2. LVM ⇐ /1 C/ loend 23
 /2 II C/ loendid 72–75, 77, 78
3. LVM ⇐ /1 C/ loendid 25, 26
 /2 I i/ loend 44
4. LVM ⇐ /2 II C/ loend 76
 /2 I–II V/ loendid 34, 55–57, 59
5. LVM ⇐ /1 C/ loendid 19–22
6. LVM ⇐ /(V)s/ loendid 95–98, 100
7. LVM ⇐ /(V)s/ loend 93
8. LVM ⇐ /2 I V/ loendid 33, 35
9. LVM ⇐ /1 C/ loend 27
 /2 I i/ loend 52

Pöördsona lõpuvaheldusmallid

§ 144 Pöördsonade vormimoodustuses võib lemmatüvi lisaks algvormile esineda mis tahes vormis. Reaalselt esinevaid lõpuvaheldusmalle on viis (L = lemmatüvi, M = muutetüvi):

Malli nr	Sup	Inf	IndPrSg3	IndIpsPr	Sõnade arv	Näide
1.	L	M	L	M	200	<i>v'õimle/ma</i>
2.	L	L ~ M	L	L ~ M	45	<i>k'õnele/ma</i>
3.	L	L	M	M	63	<i>s'āt/ma</i>
4.	L	L	M	L	35	<i>l'aul/ma</i>
5.	L	L	L	M ~ L	3	<i>k'isku/ma</i>

1. malli korral esineb lemmatüvi (lisaks algvormile) ainult indikatiivi olevikus; infinitiiv ja impersonaali olevikuvorm kasutavad muutetüve, nt *v'õimle/ma* : *v'õimel/ta* : *v'õimle/p* : *v'õimel/takse*. 2. mall on esimesega sarnane, aga siin on paralleelselt võimalik ka lõpuvahelduseta muutmine, s.t muutetüvega paralleelselt võib infinitiivis ja impersonaali olevikuvormis esineda ka lemmatüvi, nt *k'õnele/ma* : *k'õnele/ta* ~ *k'õnel/ta* : *k'õnele/p* : *k'õnele/takse* ~ *k'õnel/takse*. 3. ja

4. malli korral on infinitiivis alati lemmatüvi ja indikatiivi olevikus muutetüvi. Erinevus tuleb ilmsiks impersonaali olevikuvormis, kus 3. malli sõnad kasutavad muutetüve, nt *s'āt/ma : s'āt/a : s'āta/p : s'āte/takse* (muutuse *a → e* kohta impersonaali vormis vt § 242 reegel 8), 4. malli sõnad aga lemmatüve, nt *l'aul/ma : l'aul/ta : l'aula/p : l'aul/takse*. 5. malli abil on kirjeldatavad kolm erandliku paradigmaga sõna (vt allpool).

Pöördsõna lõpuvaheldusmalli valikureeglid

§ 145 **Aktiivse morfoloogiaga lõpuvahelduslikud pöördsõnad kasutavad kas 1. või 2. malli.**

*/le/-*sõnad kasutavad 1. malli, nt *v'aeve/ma : v'aevel/ta : v'aeve/p : v'aevel/takse*.

*/ele/-*sõnad kasutavad 2. malli, nt *r'üsele/ma : r'üsele/ta ~ r'üsel/ta : r'üsele/p : r'üsele/takse ~ r'üsel/takse*.

1. LVM ⇐ */le/*

2. LVM ⇐ */ele/*

Passiivse lõpuvaheldusega pöördsõnade morfoloogias on kasutusel kõik mallid peale 2. malli.

/1 C/-sõnad kasutavad 3. ja 4. malli, kusjuures malli valik sõltub tüve lõppkonsonandist. Sõnad, mille algvorm lõpeb *t̃*, *p̃*, *ht* või *st*-ga, kasutavad 3. vaheldusmalli, nt *s'āt/ma : s'āt/a : s'āta/p : s'āte/takse*, *l'ōp̃/ma : l'ōp̃/a : l'ōp̃e/p : l'ōp̃e/takse*, *t'aht/ma : t'aht/a : t'aha/p : t'ahe/takse*, *k'ast/ma : k'ast/a : k'asta/p : k'aste/takse* (loendid 6–8, 11; muutuse *a → e* kohta impersonaali vormides vt § 242 reegel 8). Kõik ülejäänud /1 C/-pöördsõnad kasutavad 4. vaheldusmalli, nt *l'aul/ma : l'aul/ta : l'aula/p : l'aul/takse*, *l'ask/ma : l'as/ta : l'ase/p : l'as/takse*, *t'unt/ma : t'unt/a : t'uñe/p : t'unt/takse* (loendid 10, 12–15).

Lõpuvahelduslikud /2 I *e/-*sõnad *p'ese/ma*, *k'use/ma* (loend 21) kasutavad 1. malli, nt *p'ese/ma : p'es/ta : p'ese/p : p'es/takse*.

5. malli abil on kirjeldatavad kolm /2 III V/-sõna, mis kasutavad impersonaali vormides (paralleelselt või ainuvõimalikuna) ühesilbilist konsonantlõpulist tüvevarianti: *'usku/ma : 'usku/ta : 'usu/p : 'usu/-takse ~ 'us/takse* ja *k'isku/ma : k'isku/ta : k'isu/p : k'is/takse*, *k'äski/ma : k'äski/ta : k'äsi/p : k'äs/takse* (loend 23; vt ka § 135).

Passiivsed lõpuvaheldusmalli valikureeglid on järgmised:

1. LVM ⇐ /2 I *e/* loend 21

3. LVM ⇐ /1 *t̃~p̃~ht~st/* loendid 6–8, 11}

4. LVM ⇐ /1 *l~n~r~s~t/* loendid 10, 12–15

5. LVM ⇐ /2 III V/ loend 23

LÕPUVAHELDUSE ANALOOGIAREEGLID

- § 146 Nii nagu astmevahelduslike tüvevariantide korral (vt § 130), pole ka lõpuvahelduslike tüvevariantide kasutamine paradigmas juhuslik, vaid siin valitsevad teatud vormide vahel kindlad seosed. Põhivormide järgi on võimalik kindlaks teha, kui palju lõpuvahelduse seisukohalt erinevate tüviallomorfide kombinatsioone muutuvate sõnade vormistikus esineb (vt § 142, 144). Põhivormid on aluseks paradigma ülejäänud liikmete lõpuvaheldusliku tüvevariandi leidmisel. Niisuguseid lõpuvahelduslikke seoseid sõna eri vormide vahel kirjeldavad lõpuvahelduse analoogiareeglid.

Käändsõna lõpuvahelduse analoogiareeglid

- § 147 Käändsõna põhivormid on AINSUSE NOMINATIIV, AINSUSE GENITIIV, AINSUSE PARTITIIV, MITMUSE GENITIIV ja MITMUSE PARTITIIV. Neist ainsuse nominatiiv ja partitiiv ning mitmuse partitiiv on lõpuvahelduse seisukohalt individuaalsed vormid, mille analoogial teisi vorme ei moodustata. Osa vorme on kõikide sõnade korral konstantse lõpuvaheldusliku tüviallomorfiga.

Ainsuse nominatiiv esindab lemmatüve.

Ainsuse genitiiv ja kõik ainsuse käanded alates (*še*-lisest) illatiivist ning mitmuse nominatiiv kasutavad alati muutetüve, nt *s'ep̄ : s'ep̄a* → *s'ep̄a/še*, *s'ep̄a/t* jne, *'unistus : 'unistuse* → *'unistuse/še*, *'unistuse/t* jne.

Ainsuse partitiiv kasutab kas lemmatüve, muutetüve või lühene-
nud muutetüve, nt *'unistus : 'unistus/t*, *s'ep̄ : s'ep̄a*, *k'arjane : k'arjas/t* (vt § 142).

Mitmuse genitiiv on aluseks kõigile *te*-mitmuse vormidele alates illatiivist, nt *s'īl : s'īl/te* → *s'īl/teše*, *s'īl/tes*, *s'īl/test*, *s'īl/tele*, *s'īl/tel*, *s'īl/tel̄*, *s'īl/teks*, *s'īl/teni*, *s'īl/tena*, *s'īl/teta*, *s'īl/teka*; *k'oer : k'oera/te* ~ *k'oer/te* → *k'oera/teše* ~ *k'oer/teše*, *k'oera/tes* ~ *k'oer/tes*, *k'oera/test* ~ *k'oer/test*, *k'oera/tele* ~ *k'oer/tele*, *k'oera/tel* ~ *k'oer/tel*, *k'oera/tel̄* ~ *k'oer/tel̄*, *k'oera/teks* ~ *k'oer/teks*, *k'oera/teni* ~ *k'oer/teni*, *k'oera/tena* ~ *k'oer/tena*, *k'oera/teta* ~ *k'oer/teta*, *k'oera/teka* ~ *k'oer/teka*.

Mitmuse partitiiv ja **vokaalmitmuse vormid** kasutavad alati muutetüve või selle baasil moodustatud vormitüve, nt *s'ep̄ : s'ep̄a/sit* ~ *s'ep̄i*, *'unistus : 'unistusi* → *'unistusi/s* jne.

Seega on käändsõnal üks lõpuvahelduse analoogiareegel:

PIG → Pl_{te}: Pl_{III}, Pl_{In}, Pl_{El}, Pl_{All}, Pl_{Ad}, Pl_{Abl}, Pl_{Trl}, Pl_{Trm},
Pl_{Ess}, Pl_{Abess}, Pl_{Kom}

§ 148 Pöördsõna põhivormid on SUPiin, *ta*-INFINITIIV, INDIKATIIVI OLEVIKU AINSUSE 3. PÖÖRE, INDIKATIIVI IMPERSONAALI OLEVIKUVORM.

Supiin baseerub alati lemmatüvel ja tema eeskujul ka supiini käändevormid, kvotatiivi olevikuvorm, personaali indikatiivi imperfektivormid ja personaali oleviku partitsiip, nt *k'õnele/ma* → *k'õnele/mas*, *k'õnele/vat*, *k'õnele/sin*, *k'õnele/v* jne, *s'āt/ma* → *s'āt/mas*, *s'āt/vat*, *s'āt/sin*, *s'āt/ev* jne, *l'aul/ma* → *l'aul/mas*, *l'aul/vat*, *l'aul/sin*, *l'aul/ev* jne (oleviku partitsiibi tunnuse *v* ette tekkiva *e* kohta vt § 242 reegel 5).

Ainsa erandi moodustavad siin sõnad *k'aits/ma*, *m'aits/ma* (loendist 10), mis kasutavad personaali indikatiivi imperfektis muutetüvega sarnast tüvevarianti: *k'aitse/sin*, *m'aitse/sin*. Kuivõrd niisugune imperfekt kattub vastavate /2 III *e*-sõnade imperfektiga loendist 27 (*k'aitse/ma* : *k'aitse/sin*, *m'aitse/ma* : *m'aitse/sin*), vaadeldakse siinses käsitluses sõnu *k'aits/ma*, *m'aits/ma* morfoloogiliselt vaegsete sõnadena, millel puudub personaali indikatiivi imperfekti alamparadigma, eeldades, et vajadusel kasutatakse nende sõnade imperfektivormide asemel sõnade *k'aitse/ma*, *m'aitse/ma* vastavaid vorme.

Infinitiivis kasutatav tüvevariant esineb ka gerundiivis, imperatiivi mitmusevormides, jussiivi olevikuvormis, mineviku partitsiibis ning konditsionaali ja kvotatiivi minevikuvormides, nt *k'õnele/ma* : *k'õnele/ta* ~ *k'õnel/ta* → *k'õnele/tes* ~ *k'õnel/tes*, *k'õnele/kem* ~ *k'õnel/kem*, *k'õnele/ke* ~ *k'õnel/ke*, *k'õnele/ku* ~ *k'õnel/ku*, *k'õnele/nut* ~ *k'õnel/nut*, *k'õnele/nuksin* ~ *k'õnel/nuksin*, *k'õnele/nuksit* ~ *k'õnel/nuksit*, *k'õnele/nuks* ~ *k'õnel/nuks*, *k'õnele/nuksime* ~ *k'õnel/nuksime*, *k'õnele/nuksite* ~ *k'õnel/nuksite*, *k'õnele/nuksit* ~ *k'õnel/nuksit*, *k'õnele/nuvat* ~ *k'õnel/nuvat*; *s'āt/ma* : *s'āt/a* → *s'āt/es*, *s'āt/kem*, *s'āt/ke*, *s'āt/ku*, *s'āt/nut*, *s'āt/nuksin*, *s'āt/nuksit*, *s'āt/nuks*, *s'āt/nuksime*, *s'āt/nuksite*, *s'āt/nuksit*, *s'āt/nuvat*; *l'aul/ma* : *l'aul/ta* → *l'aul/tes*, *l'aul/kem*, *l'aul/ke*, *l'aul/ku*, *l'aul/nut*, *l'aul/nuksin*, *l'aul/nuksit*, *l'aul/nuks*, *l'aul/nuksime*, *l'aul/nuksite*, *l'aul/nuksit*, *l'aul/nuvat*.

Indikatiivi personaali oleviku ainsuse 3. pöördes kasutatav tüvevariant esineb ka indikatiivi oleviku teistes pööretes, imperatiivi ainsusevormis ja konditsionaali olevikuvormides, nt *k'õnele/ma* : *k'õnele/p* → *k'õnele/n*, *k'õnele/t*, *k'õnele/me*, *k'õnele/te*, *k'õnele/vat*, *k'õnele*, *k'õnele/ksin*, *k'õnele/ksit*, *k'õnele/ks*, *k'õnele/ksime*, *k'õnele/ksite*, *k'õnele/ksit*; *l'aul/ma* : *l'aula/p* → *l'aula/n*, *l'aula/t*, *l'aula/me*, *l'aula/te*, *l'aula/vat*, *l'aula*, *l'aula/ksin*, *l'aula/ksit*, *l'aula/ks*, *l'aula/ksime*, *l'aula/ksite*, *l'aula/ksit*.

Indikatiivi impersonaali olevikuvormis kasutatav tüvevariant määrab ülejäänud impersonaali vormides kasutatava tüvevariandi, nt *k'õnele/ma* : *k'õnele/takse* ~ *k'õnel/takse* → *k'õnele/ti* ~ *k'õnel/ti*, *k'õnele/tut* ~ *k'õnel/tut*, *k'õnele/taks* ~ *k'õnel/taks*, *k'õnele/tavat* ~

k'õnel/tavat̄, k'õnele/taku ~ k'õnel/taku, k'õnele/tama ~ k'õnel/tama, k'õnele/tav ~ k'õnel/tav; s'ā̄t/ma : s'ā̄te/takse → s'ā̄te/ti, s'ā̄te/tut, s'ā̄te/taks, s'ā̄te/tavat̄, s'ā̄te/taku, s'ā̄te/tama, s'ā̄te/tav; l'aul/ma : l'aul/takse → l'aul/ti, l'aul/tut, l'aul/taks, l'aul/tavat̄, l'aul/taku l'aul/tama, l'aul/tav.

Seega on pöörd sõna lõpuvahelduse analoogiareeglid järgmised:

Inf	→	Ger; ImpPrPl1, ImpPrPl2; JssPr; PtsPt; KndPtSg1, KndPtSg2, KndPtSg3, KndPtPl1, KndPtPl2, KndPtPl3; KvtPt
IndPrSg3	→	IndPrSg1, IndPrSg2, IndPrPl1, IndPrPl2, IndPrPl3; KndPrSg1, KndPrSg2, KndPrSg3, KndPrPl1, KndPrPl2, KndPprPl3; ImpSg2
IndIpsPr	→	IndIpsIpf, KndIpsPr, KvtIpsPr, JssIpsPr, SupIps, PtsIpsPr, PtsIpsPt

TUNNUSMORFEEMID

KÄÄNDSÕNA TUNNUSMORFEEMID

ÜLDISELOOMUSTUS JA MORFOTAKTIKA

§ 149 Käändsõnal on kaks morfoloogilist kategooriat – kääne ja arv –, mille liikmed esinevad alati omavahel kombineeritult, s.t iga käändsõna vorm väljendab korraga nii käänet kui arvu. Morfeemide järjestus käändsõna vormides on: TÜVI + ARV + KÄÄNE. Sõnavormis võivad olla segmentaalselt esindatud mõlema kategooria liikmed, nt *p'esa/te/s* (PlIn). Kui arvukategooriast on esindatud markeerimata liige ainsus, järgneb käändetunnus vahetult tüvele, nt *p'esa/s* (SgIn). Kui käändekategooriast on esindatud markeerimata liige (nimetav või omastav kääne), koosneb sõnavorm kas ainult tüvest, nt *p'esa* (SgN, SgG), või tüvest ja mitmuse tunnusest, nt *p'esa/t* (PlN), *p'esa/te* (PlG). Käändetunnus võib partitiivis ja ainsuse sisseütlevas olla esindatud ka Ø-alomorfiga, nt *p'esa/Ø* (SgP).

Tavaliselt liituvad morfeemid käändsõna vormides aglutinatiivselt. Teatud sõnatüüpides võivad mõned tunnused liituda fusiivselt, s.t tunnus ja tüvi või tunnused omavahel võivad olla liitunud segmenteerimatuks tervikuks. Tunnuse ja tüve sulandumisel tekkiva vormitüvena võivad käändsõna vormistikus väljenduda mitmus – nt *j'alu/l* (PlAd) – ja sisseütlev kääne – nt *p'ēša* (SgIll). Arvu- ja käändetunnus võivad kumulatiivseks formatiiviks liituda mitmuse osastava käände vormis – nt *p'esa/sit*.

Seega esinevad käändsõna vormistikus järgmised morfoloogilised mallid (+ märgib aglutinatiivset liitumist, – märgib fusiivset liitumist).

TÜVI+ARV+KÄÄNE	<i>p'esa/te/s</i>
TÜVI+ARV	<i>p'esa/t</i>
TÜVI+KÄÄNE	<i>p'esa/s, p'esa/Ø</i>
TÜVI+ARV+KÄÄNE	<i>j'alu/l, p'esi/Ø</i>
TÜVI+KÄÄNE	<i>p'ēša</i>
TÜVI+ARV+KÄÄNE	<i>p'esa/sit</i>
TÜVI	<i>p'esa</i>

Igale käändsõna vormile võib liituda rõhutav partikkel *ki*, nt *p'esa/s/ki*, *j'alu/l/ki*, *p'ēša/ki*. Kui *ki* liitub pronoomenile, võib tekkida semantiliselt uus üksus, mis morfoloogiliselt käitub siiski nagu ilma *ki*-ta sõnagi, vrd nt *k'ump : k'uṃa* ja *k'ump/ki : k'uṃa/ki*. Ühel

juhul mõjutab *ki* liitumine ka algvormi fonoloogilist struktuuri, teised muutevormid on aga (*ki* ees) identsed: *k'ēs* : *k'ele* : *k'e/ta*, aga, *k'ē/ki* : *k'ēle/ki* : *k'e/ta/ki*.

KÄÄNDEKATEGOORIA

- § 150 Käändekategoorial on eesti keeles 14 paradigmaatilist liiget: nimetav ehk nominatiiv (N), omastav ehk genitiiv (G), osastav ehk partitiiv (P), sisseütlev ehk illatiiv (Ill), seesütlev ehk inessiiv (In), seestütlev ehk elatiiv (El), alaleütlev ehk allatiiv (All), alalütlev ehk adessiiv (Ad), alaltütlev ehk ablatiiv (Abl), saav ehk translatiiv (Trl), rajav ehk terminatiiv (Trm), olev ehk essiiv (Ess), ilmaütlev ehk abessiiv (Abess), kaasaütlev ehk komitatiiv (Kom).

Tavaliselt väljendab käänat segmentaalne käändetunnus, mis liitub ainsuslikes vormides tüvele, mitmuslikes vormides mitmuse tunnusele, nt *p'esa/s* (SgIn), *p'esa/te/s* (PlIn). Nimetaval ja omastaval käändel puudub segmentaalne käändetunnus, nt *p'esa*, *k'ink* (N), *p'esa*, *k'inka* (G). Ainsuse partitiivis võib käändetunnuseks olla kas segmentaalse häälikujadana väljenduv allomorf või Ø-allomorf, nt *k'auke/t*, *j'alka/Ø*. Ainsuse illatiivis võib segmentaalse allomorfi kõrval esineda teatud sõnatüüpides ka Ø-allomorf – nt *r'estorani/še* ~ *r'estorani/Ø* – või vormitüvena väljenduv allomorf – nt *p'esa/še* ~ *p'ēša*. Mitmuse partitiivis võib käändetunnus avalduda kas segmentaalse allomorfina – nt *k'auke/i/t* –, Ø-allomorfina – nt *j'alku/Ø* – või koos mitmuse tunnusega kumulatiivse formatiivina *sit* – nt *'ema/sit*.

Lisaks paradigmaatilistele käändevormidele on eesti keeles veel üks käände ja adverbi piirimail olev vorm – viisiütlev käände ehk instruktiiv (Instr) –, millel puudub käändetunnus ning mis esineb alati vormilt mitmuslikuna, nt (*p'alja*)*p'ä/i*.

Nominatiiv

- § 151 Nominatiivil puudub eesti keeles morfoloogiline tunnus, nt ainsuses *'āsta*, *p'art*, *v'astastikune*; mitmuses *'āstat*, *p'artit*, *v'astastikuset*.

N → tunnuset

Genitiiv

- § 152 Genitiivil puudub eesti keeles samuti morfoloogiline tunnus, nt ainsuses *'āsta*, *p'arti*, *v'astastikuse*; mitmuses *'āstatē*, *p'artite*, *v'astastikuste*.

G → tunnuset

Partitiiv

- § 153 Partitiivi tunnusel on neli allomorfi – \bar{t} , t , \emptyset , ta –, mille morfoloogiline distributsioon on mõnevõrra erinev: ainsuses on võimalikud kõik neli allomorfi, nt $\bar{a}sta/\bar{t}$, $m\bar{a}/t$, $k'oera/\emptyset$, $t'e/ta$; mitmuses esinevad allomorfid t ja \emptyset , nt $\bar{a}stai/t$, $s'eminare/\emptyset$. Mitmuslikes vormides võib partitiiv väljenduda ka koos arvuga kumulatiivse formatiivina sit , nt $p'esa/sit$.

$P \rightarrow \bar{t}, t, \emptyset, ta \quad \Leftarrow \text{Sg}$

$P \rightarrow t, \emptyset \quad \Leftarrow \text{Pl}$

$\text{PlP} \rightarrow sit$

Allomorf ta esineb ainult passiivses morfoloogias viie pronoomeni vormistikus (vt allpool). Ülejäänud allomorfid (ja sit) on arvuparadigmade siseselt morfonoloogilises või tüpoloogilises distributsioonis või varieeruvad vabalt.

- § 154 Ainsuse partitiivi allomorfide valik ei ole tänapäeva keeles põhjendatav eelneva tüvekuju fonoloogilise struktuuriga (vt lähemalt § 207), vaid sõltub algvormi (struktuuri)tüübist. Ainsuse partitiivi allomorfi realisatsiooni võib mõjutada morfonoloogiline teisendusreegel 11, mille kohaselt \bar{t} lüheneb s -i ja h järel t -ks, nt $m\bar{e}s + \bar{t} \rightarrow m\bar{e}s/t$ (vt § 242).

Aktiivne morfoloogia kasutab ainsuses partitiivi allomorfe \bar{t} , t , \emptyset .

Põhitüübistiku levinuim allomorf on \bar{t} , mida kasutatakse partitiivivormide moodustamiseks kõigi kahesilbiliste sõnade korral, v.a /2 I V- \emptyset -sõnad, ja kõigi /3jj V/-sõnade korral, nt $'auto : 'auto/\bar{t}$, $k'õne : k'õne/\bar{t}$, $\bar{a}sta : \bar{a}sta/\bar{t}$, $k'anal : k'anal/\bar{t}$, $k'ontõr : k'ontõri/\bar{t}$, $k'añataja : k'añataja/\bar{t}$.

/1 C/-sõnade, /2 I V- \emptyset -sõnade ning /3 C/-sõnade ainsuse partitiiv moodustatakse allomorfiga \emptyset , nt $s'\bar{u}l : s'\bar{u}li/\emptyset$, $k'ala : k'ala/\emptyset$, $s'eminar : s'eminari/\emptyset$.

Allomorfi t kasutavad aktiivses morfoloogias põhitüübistiku sõnadest ainult /1 V/-sõnad, nt $k'oi : k'oi/t$, $ru\bar{l}\bar{o} : ru\bar{l}\bar{o}/t$, $it\bar{e} : it\bar{e}/t$.

Liitetüübistikust kasutavad / $\bar{i}k$, $'elu$, \bar{tar} /-sõnad \emptyset -allomorfi, nt $'õnel\bar{i}k : 'õnel\bar{i}ku/\emptyset$, $m'\bar{o}tisk'elu : m'\bar{o}tisk'elu/\emptyset$, $l'auljatar : l'auljatar/\emptyset$.

/(V) s , $\bar{k}e$, (V) ne /-sõnad kasutavad allomorfi t , nt $k'añat\bar{u}s : k'añat\bar{u}s/t$, $n'õrku\bar{k}e : n'õrku\bar{k}es/t$, $t\bar{o}line : t\bar{o}lis/t$.

Kõik ülejäänud liitetüübistiku sõnad, s.t /(C) ne , $\bar{k}as$, jas , $\bar{i}k$, \bar{k} , (V) $\bar{n}a$, $mkpv$, $u\bar{p}ts$, $nut\bar{p}ts$ $tut\sim tut\bar{p}ts$, $snum$, nk , nt , ts , rt /-sõnad kasutavad allomorfi \bar{t} , nt $n'alja\bar{k}as : n'alja\bar{k}a/\bar{t}$, $p\bar{a}tjas : p\bar{a}tja/\bar{t}$, $l'auli\bar{k} : l'auliku/\bar{t}$, $l'aulj'a\bar{n}a : l'aulj'a\bar{n}a/\bar{t}$, $s'\bar{a}mat\bar{u}m : s'\bar{a}mat\bar{u}ma/\bar{t}$, $'asenta\bar{t}av : 'asenta\bar{t}ava/\bar{t}$, $v'ai\bar{k}ne : v'ai\bar{k}se/\bar{t}$, $k'okenut : k'okenu/\bar{t}$, $n'eljas : n'eljanta/\bar{t}$, $s'oenk : s'oenku/\bar{t}$, $t\bar{o}ent : t\bar{o}enti/\bar{t}$, $m'\bar{i}lits : m'\bar{i}litsa/\bar{t}$, $s'oert : s'oerti/\bar{t}$.

Seega kehtivad ainsuse partitiivis järgmised aktiivsed allomorfi valikureeglid:

P (Sg) $\rightarrow \bar{t}$	\Leftarrow	/2 I e/ /2 II~III V/ /2 C/ /3j V/ /(C)ne, \bar{k} as, jas, $\bar{i}\bar{k}$, \bar{k} , (V) \bar{n} a, m_{kp} v, v_{pts} , n_{utpts} , $\bar{t}ut \sim tut_{pts}$, s_{num} , nk, nt, ts, rt/
P (Sg) $\rightarrow \emptyset$	\Leftarrow	/1 C/ /2 I V-e / /3 C/ /i \bar{k} , 'elu, \bar{t} ar/
P (Sg) $\rightarrow t$	\Leftarrow	/1 V/ /(V)s, $\bar{k}e$, (V)ne/

Passiivsete reeglite järgi valitakse ainsuse partitiivi allomorf umbes 180 sõna puhul, kusjuures kasutusel on kõik neli allomorfi.

/1 V/-sõnadest kuuluvad siia 16 tüvevahelduslikku sõna, mis käituvad nagu /1 C/-sõnad ja kasutavad partitiivis \emptyset -allomorfi, nt *l'ai* : *l'aia*/ \emptyset , *õu* : *õue*/ \emptyset (loendid 1–3). Erandlikult kasutavad partitiivis \emptyset -allomorfi ka kaks tüvevahelduseta sõna: *au* : *au*/ \emptyset , *n'õu* : *n'õu*/ \emptyset (loend 6). Allomorfi \bar{t} kasutab tugevneva astmevaheldusega *l'oe* : *l'oe*/ \bar{t} (loend 5). Kaks sõna kasutab allomorfi *ta*: *s'ē* : *s'e*/*ta*, *t'ō* : *t'o*/*ta* (loend 9).

/1 C/-sõnadest kasutavad allomorfi \bar{t} astmevahelduseta sõnad, nt *õel* : *õela*/ \bar{t} , *aus* : *ausa*/ \bar{t} (loendid 10, 11), ja need astmevahelduslikud sõnad, millel partitiivi tunnus liitub lemmatüvele või lühenenud muudetüvele, nt *k'ēl* : *k'ēl*/ \bar{t} , *s'ār* : *s'ār*/ \bar{t} , *k'ās* : *k'ān*/ \bar{t} , *m'ēs* : *m'ēs*/ \bar{t} (loendid 23–26; vt ka märkus 1 § 207). Kolm sõna kasutab paralleelselt kas \emptyset -allomorfi või allomorfi \bar{t} , nt *üks* : *üh*/ \bar{t} ~ *üh*/ \bar{t} (loendid 27, 28). Kaks sõna kasutab allomorfi *ta*: *k'ēs* : *k'e*/*ta*, *m'is* : *m'i*/*ta* (loend 30).

/2 I V-e /-sõnadest kasutab seitse lõpumuutusele *i* : *e* alluvat sõna, mille partitiiv baseerub lühenenud muudetüvel, allomorfi *t*, nt *t'uli* : *t'ul*/*t*, *k'usi* : *k'us*/*t* (loend 33a); sõnast *m'õni* on paralleelvõimalusena olemas ka *ta* allomorfiga vorm *m'õn*/*ta* (loend 33b). Allomorfi *t* kasutavad ka pronoomenid *m'ina* : *m'in*/*t*, *s'ina* : *s'in*/*t* (loend 60). Allomorfi \bar{t} kasutavad kaks sõna – *õlu* : *õlu*/ \bar{t} , *s'üta* : *s'ütan*/ \bar{t} – ning üheksa arhailise s-laadivaheldusega sõna, nt *m'esi* : *m'e*/ \bar{t} , *k'äsi* : *k'ä*/ \bar{t} (loendid 35, 44, 45; vt ka märkus 1 § 207). Kuues sõnas on normearingu kohaselt lubatud nii \emptyset -allomorf kui \bar{t} : *r'upla* : *r'upla*/ \emptyset ~ *r'upla*/ \bar{t} , *v'etru* : *v'etru*/ \emptyset ~ *v'etru*/ \bar{t} , *'ika* : *'ika*/ \emptyset ~ *'ika*/ \bar{t} , *s'ata* : *s'ata*/ \emptyset ~ *s'ata*/ \bar{t} , *r'ehi* : *r'eh*/ \bar{t} ~ *r'eh*/ \bar{t} , *r'uhi* : *r'uh*/ \bar{t} ~ *r'uh*/ \bar{t} (loendid 38, 40, 42b, 52). Üks sõna kasutab allomorfi *ta*: *t'ema* : *t'e*/*ta* (loend 61).

/2 I e/-sõnade hulgas on ainult kolm laadimuutuslikku sõna, mis kasutavad allomorfi \emptyset : *k'ute* : *k'ute*/ \emptyset , *'öte* : *'öte*/ \emptyset , *t'öte* : *t'öte*/ \emptyset (loendist 41).

/2 II~III V/-sõnadest on passiivse allomorfivalikuga ainult sõna *k'ahju*, mis kasutab \emptyset -allomorfi: *k'ahju* : *k'ahju*/ \emptyset (loend 39).

/2 C/-sõnadest kasutavad \emptyset -allomorfi need 23 esmavärtelist sõna, mille muutevormistik on analoogiline /1 C/-sõnadega, nt *p'öter* : *p'ötra*/ \emptyset , *s'öper* : *s'öp̄ra*/ \emptyset (loendid 69–71). Allomorfi \emptyset kasutab ka sõna (*k'olm*)*k'üment* : (*k'olme*)*k'üment*/ \emptyset (loend 76).

/(V)s/-sõnadest kasutavad allomorfi \bar{t} kõik need sõnad, mille käitumine erineb /(V)s/-sõnade (nii aktiivsest kui passiivsest) üldmassist, nt *m'akas* : *m'akasi*/ \bar{t} , *k'ulus* : *k'ülsa*/ \bar{t} (loendid 85–88). Sama allomorfi kasutavad ka (*k'olm*)*ainus* : (*k'olm*)*ainsa*/ \bar{t} ~ (*k'olm*)*ainu*/ \bar{t} ja *k'ohus* : *k'ohu*/ \bar{t} (loendid 94, 101). 15 /(V)s/-sõna võivad kasutada nii allomorfi *t* kui \bar{t} , sõltuvalt valitud tüviallomorfist, nt *'önes* : *'önes*/*t* ~ *'önsa*/ \bar{t} , *v'öimas* : *v'öimas*/*t* ~ *v'öimsa*/ \bar{t} (loendid 95–98, 100).

Kaks lõpumuutusetäht /(V)*ne*/-sõna kasutavad allomorfi \bar{t} : *t'üne* : *t'üne*/ \bar{t} , *v'äne* : *v'äne*/ \bar{t} (loendist 102).

Seega on ainsuse partitiivi passiivsed allomorfi valikureeglid kirjeldatavad järgmiselt:

P (Sg) $\rightarrow \bar{t}$	\Leftarrow	/1 V/ loend 5 /1 C/ loendid 10, 11, 23–26 /2 I V _e / loendid 35, 44, 45 /(V)s/ loendid 85–88, 94, 101 /(V) <i>ne</i> / loendist 102
P (Sg) $\rightarrow t$	\Leftarrow	/2 I V/ loendid 33a, 60
P (Sg) $\rightarrow t \sim ta$	\Leftarrow	/2 I V/ loend 33b
P (Sg) $\rightarrow \emptyset$	\Leftarrow	/1 V/ loendid 1–3, 6 <i>k'ute</i> , <i>'öte</i> , <i>t'öte</i> loendist 41 /2 II V/ loend 39 /2 I C/ loendid 69–71
P (Sg) $\rightarrow \bar{t} \sim \emptyset$	\Leftarrow	/1 C/ loendist 27, 28 /2 I–II V/ loendid 38, 40, 42b, 52
P (Sg) $\rightarrow \bar{t} \sim t$	\Leftarrow	/(V)s/ loendid 95–98, 100
P (Sg) $\rightarrow ta$	\Leftarrow	/1 V/ loend 9 /1 C/ loend 30 /2 V/ loend 61

§ 155 **Mitmuse** vormides esinevad partitiivi allomorfid *t* ja \emptyset ning kumulatiivne mitmuse partitiivi formatiiv *sit*. Allomorfide *t* ja \emptyset omavaheline distributsioon on morfonoloogiline, sõltudes sellest, missugune mitmuse tunnuse allomorf käändetunnusele eelneb. Mõlemad seostuvad vokaalmitmusega: allomorf *t* liitub alati mitmuse tunnusele *i*, allomorf \emptyset esi-

neb siis, kui mitmust väljendab spetsiaalne tüviallomorf R_{pl} (vt § 163, 164), nt *āstai/t, s'eminare/Ø*. Formatiiv *sit* väljendab korraga nii arvu kui käänat ja liitub arvutunnuseta tüvele, nt *t'alu/sit*.

P (Pl) → *t* ⇐ tüvi/i |...|

P (Pl) → Ø ⇐ R_{pl} |...|

PIP → *sit* ⇐ tüvi |...|

t ja Ø esinevad samade sõnade korral paralleelvormides, kui eelnevad mitmuse tunnuse allomorfid on vabas variatsioonis, nt *r'askusi/Ø ~ r'askuse/i/t* (vt § 163). Koos mitmuse tunnuse allomorfiga võivad *t* ja Ø olla vabas variatsioonis ka kumulatiivse formatiiviga *sit*, tekitades mitmuse partitiivis paralleelvorme, nt *t'ē : t'ei/t ~ t'ē/sit; t'ont̄ : t'ontē/Ø ~ t'ont̄/sit, n'atural'ist : n'atural'iste/Ø ~ n'atural'isti/sit, 'ohvitser : 'ohvitsere/Ø ~ 'ohvitseri/sit, l'auljatar : l'auljata-re/Ø ~ l'auljatar̄i/-sit*.

Neli pronoomenit kasutavad mitmuse väljendamiseks spetsiaalset supletiivset tüvekuju. Mitmuse partitiivi allomorfiks on neil kõigil *t*: *m'ina : m'ei/t, s'ina : t'ei/t, t'ema : n'ei/t, 'ise : 'enti/t* (loendid 60–63).

Illatiiv

- § 156 Pika illatiivi tunnus on alati *se*, nt ainsuses *āsta/se, m'ā/se, m'aja/se, m'ōte/se*; mitmuses *āstate/se, m'āte/se, m'ajate/se, m'ōtei/se*.

Ill → *se*

- § 157 Lühikese illatiivi tunnusel on neli allomorfi – Ø, R_{ill}, *te*, *hV* –, nt *p'ark̄ : p'arki/se ~ p'arki/Ø, p'isike : p'isikese/se ~ p'isikese, l'ās : l'āne/se ~ l'ān/te, s'ū : s'ū/se ~ s'u/hu*. Allomorfid on omavahel tüpoloogilises distributsioonis.

Osaliselt on lühikese illatiivi vormid leksikaliseerunud nähtus, osaliselt aga vormimoodustusprotsessis aktiivse reegli rakendumise tulemusel tekkivad sõnavormid.

Aktiivses morfoloogias kasutatakse allomorfe Ø ja R_{ill}. Põhitüübistikus esineb ainult allomorf Ø, mida kasutatakse /1 ja 3 C/-sõnade korral, nt *k'auš : k'auši/Ø, s'eminar : s'eminari/Ø*.

Ø-allomorfiga lühikest illatiivi kasutavad ka /2 C/-sõnad, ehkki normatiivselt niisugust vormi ette ei nähta. Reaalses vormimoodustuses näib olevat kitsendavaks tingimuseks vaid see, et sõna peab olema kolmandavärteline ja alluma lõpumuutusele Ø → *i*, nagu *'album : [(k'irjuṭas) 'alpumi/se ~] 'alpumi/Ø, t'unēl : [(s'ūpus) t'unēli/se ~] t'unēli/Ø, k'astrul : [(p'ani) k'astruli/se ~] k'astruli/Ø*.

Liitetüübistikus kasutavad Ø-allomorfist lühikest illatiivi /*ik̄*/-sõnad, nt *kurist'ik̄ : [(k'uk̄us)] kurist'ik̄u/Ø*.

Spetsiifilist, pikenenud tüvekonsonandiga illatiivitüve kasutavad /*ʔelul*-sõnad, nt *m'õtišk'elu* : *m'õtišk'ēlu*. Illatiivitüve kasutavad ka need /(*V*)*s*, *ke* ja (*V*)*ne*-sõnad, mille muudetüvi on kolmesilbiline ja kolmandavärteline – s.t /(*V*)*s*, *ke* 2 III/- ja /(*V*)*ne* 3 III/-sõnad –, nt *l'õtus* (: *l'õtuse*) : *l'õtuse*, *l'õke* (: *l'õkese*) : *l'õkese*, *õiklane* (: *õiklase*) : *õiklase*, samuti need /(*V*)*s*, *ke* ja (*V*)*ne*-sõnad, mille muudetüvi on nelja- või enamasilbiline, kusjuures selle eelviimane silp on kaasrõhuline – s.t /(*V*)*s*, *k* 3jj/-sõnad ja osa /(*V*)*ne* 4jj/-sõnu –, nt *h'arjutus* (: *h'arjutuse*) : *h'arjutuse*, *t'iluke* (: *t'ilukese*) : *t'ilukese*, *ümarkune* (: *ümarkuse*) : *ümarkuse*, ning *l'isus*- ja *m'atus*-liitelised sõnad, nt *p'aratam'atus* (: *p'aratam'atuse*) : *p'aratam'atuse*.

Märkus. /(*V*)*s*, *ke* ja (*V*)*ne*-sõnade lühike illatiiv on haploloogiline vorm, mis on tekkinud tüve lõpusilbi *se* väljalangemise tulemusel ega ole keeleajalooliselt samastatav teiste sõnade tüveillatiiviga.

Seega kehtivad aktiivses morfoloogias järgmised lühikese illatiivi allomorfi valikureeglid:

$\text{Ill}_{\text{üh}} \rightarrow \emptyset$	\Leftarrow	/1 C/ /2 III C/ /3 C/ /i \bar{h} /
$\text{Ill}_{\text{üh}} \rightarrow \text{R}_{\text{III}}$	\Leftarrow	/ʔelul/ /(V)ne 3 III/ /(V)ne 4jj, eelviimane silp kaasrõhuline/ /(V)s, <i>ke</i> 2 III ~ 3jj/ /l'isus, m'atus/

Ülejäanud sõnatüüpidest aktiivse reegli alusel lühikest illatiivi ei moodustata.

Passiivses morfoloogias on lühikese illatiivi vorm olemas umbes 240 sõnal.

/1 V/-sõnadest kasutab 16 sõna \emptyset -allomorfi, nt *p'õu* : *p'õue*/ \emptyset , *s'oe* : *s'õja*/ \emptyset (loendid 1–3). Viis sõna ja ainult need kasutavad allomorfi *hV*: *m'ā* : *m'a/ha*, *s'ū* : *s'u/hu*, *s'ō* : *s'o/hu*, *õ* : *õ/he*, *p'ea* : *p'ä/he* (loenditest 4 ja 7).

/1 C/-sõnadest kasutavad mõned sonorandi või *s*-iga lõppevad sõnad allomorfi *te*, nt *k'ēl* : *k'ēl/te*, *s'ūr* : *s'ūr/te*, *l'ās* : *l'ān/te*, *ūs* : *ū/te* (loenditest 23, 25, 26). *te*-line illatiiv esineb reaalselt umbes 50 sõnast.

/2 V/-sõnadest kasutavad need /2 I *i*/-sõnad, mille vormistik on analoogiline aktiivsele reeglile alluvate /1 C/-sõnadega, ootuspäraselt \emptyset -allomorfi, nt *k'ari* : *k'arja*/ \emptyset , *t'ali* : *t'alve*/ \emptyset , *'ahi* : *'ahju*/ \emptyset , *r'ohi* : *r'ohu*/ \emptyset (loenditest 46–52). \emptyset -allomorfiga illatiiv on olemas ka kahel /2 III V/-sõnal – *p'örku* : *p'örku*/ \emptyset , *t'asku* : *t'asku*/ \emptyset – ning tugevneva astmevaheldusega sõnal *p'erse* : *p'erse*/ \emptyset . Osa /2 I V/-sõnu kasutab illatiivitüve R_{III} . Siia alla kuulub nii muus osas aktiivse morfoloogiaga sõnu, nt *'utu* : *'utu*, *m'uta* : *m'uta*, *p'ori* : *p'oři*, kui ka passiivse

morfoloogia alla loetud sõnu loenditest 31–33, 41–44, nt *p'ata* : *p'āta*, *t'upa* : *t'ūpa*, *j'ōki* : *j'ōke*, *p'esa* : *p'ēsa*, *n'imi* : *n'īme*, *k'āsi* : *k'āte*. Reaalselt kasutatav on illatiivitüveline vorm umbes 100 sõnast, s.o umbes 13 % /2 I V/-sõnade koguarvust. Illatiivitüve kasutab ka üks /2 II V/-sõna: *p'okri* : *p'ōkri*. Täiesti erandlikku lühikese illatiivi vormi kasutatakse sõnast *m'ōni* (loend 33b): *m'ōnta*; vorm on üle võetud partitiivist, kus *ta* esineb partitiivi tunnusena (vt § 151), analoogia tõttu nende sõnadega, kus Ø-allomorfiga partitiiv ja lühike illatiiv väliselt kokku langevad (vrd *r'ant* : *r'āna* : *r'anta*/Ø : *r'āna*/*se* ~ *r'anta*/Ø).

/2 C/-sõnadest kasutavad need /2 I C/-sõnad, mille vormistik on analoogiline aktiivse morfoloogia /1 C/-sõnadega, ootuspäraselt Ø-allomorfiga illatiivi, nt *k'upel* : *k'ūpla*/Ø, *'oter* : *'ōtra*/Ø (loendid 69–71).

/(V)s/-sõnadest kasutab sõna *t'aevas* Ø-allomorfi: *t'aeva*/Ø.

/(V)ne/-sõnadest kasutab sõna *t'eine* Ø-allomorfi: *t'eise*/Ø.

Seega on passiivsed lühikese illatiivi allomorfi valikureeglid järgmised:

Π_{Iah} (Sg) \rightarrow Ø	\Leftarrow	/1 V/ loendid 1–3 /2 I i/ loendid 46–52 /2 I C/ loendid 69–71 <i>p'ōrku</i> , <i>t'asku</i> , <i>t'aevas</i> , <i>p'erse</i> , <i>t'eine</i>
Π_{Iah} (Sg) \rightarrow R_{iII}	\Leftarrow	osa /2 I V/-sõnu <i>p'okri</i>
Π_{Iah} (Sg) \rightarrow <i>te</i>	\Leftarrow	/1 H~s/ loenditest 23, 25, 26
Π_{Iah} (Sg) \rightarrow <i>hV</i>	\Leftarrow	<i>m'ā</i> , <i>s'ū</i> , <i>s'ō</i> , <i>'ō</i> , <i>p'ea</i>
Π_{Iah} (Sg) \rightarrow <i>m'ōnta</i>	\Leftarrow	<i>m'ōni</i>

Allomorfi R_{iII} moodustusreeglid. Tüve ja (ajaloolise) illatiivi tunnuse fusiivsel liitumisel on tekkinud illatiivitüvi R_{iII} . Illatiivitüve moodustamise aluseks on tavaliselt (muute)tüvi struktuuriga /2 I V/, mis võib olla astmevahelduseta (XXR, XMR) või tugevas astmes (TXR, TMR). /(V)s, (V)ne, *kē*/-sõnadel vastab samale struktuurile muutetüve lõpuosis, mis koosneb häälikujadast (C)Vse. Illatiivitüvi saadakse aluseks võetud tüve lühikese konsonandi pikendamise teel. Pearõhulises silbis ja /*elu*/-liites kaasneb sellega välte tugevnemine, nt *p'esa* (XXR *p'esa*) \rightarrow *p'ēsa*, *p'okri* (XXR *p'okri*) \rightarrow *p'ōkri*, *n'imi* (XMR *n'ime*) \rightarrow *n'īme*, *p'ata* (TXR *p'ata*) \rightarrow *p'āta*, *j'ōki* (TMR *j'ōke*) \rightarrow *j'ōke*, *m'ōtisk'elu* (XXR *m'ōtisk'elu*) \rightarrow *m'ōtisk'ēlu*; kui konsonandi pikkus muutub morfoloogiliselt ebaolulise rõhuga järgsilbis, vältemuutust ei toimu, nt *'ausus* (XMR *'aususe*) \rightarrow *'aususe*, *'inimene* (XMR *'inimese*) \rightarrow *'inimese*, *'ōpluke* (XMR *'ōplukese*) \rightarrow *'ōplukese*. Laadivahelduslikku s-i sisaldavates sõnades asendub tugeva astme lühike s illatiivis pika t-ga, nt *k'āsi* (: *k'āe*) \rightarrow *k'āte*.

$'C \rightarrow ' \bar{C}$	\Leftarrow	/2 I V/ /elw/
$s \rightarrow \bar{s}$	\Leftarrow	/(V)ne, (V)s, $\bar{k}e$ / (järgsilbis)
$'s(i) \rightarrow ' \bar{i}(e)$	\Leftarrow	loend 44

Illatiivitüvel baseeruvad lühikese illatiivi vormid ei ole seostatavad astmevaheldusega.

Inessiiv

§ 158 Inessiivi tunnusel on kaks allomorfi – s ja \bar{s} –, mis on omavahel fonoloogilises distributsioonis. Allomorfi s abil saab kirjeldada viie pronoomeni inessiivivormi, kus tüviallomorf on lühenenud üheks lühikeseks silbiks: $s \bar{e} : s'e/\bar{s}$, $t \bar{o} : t'o/\bar{s}$, $m \bar{a} : m'u/\bar{s}$, $s \bar{a} : s'u/\bar{s}$, $t \bar{a} : t'a/\bar{s}$. (Tegelikus keeletarvituses esinevad kõik loetletud vormid rõhutus positsioonis, s.t ilma välteta kujul *ses*, *tos*, *mus*, *sus*, *tas*.) Kõigil muudel juhtudel on inessiivi tunnuseks s , nt ainsuses $m'aja/s$, $m \bar{o} \bar{t} \bar{e}/s$, $l'i\bar{n}a/s$; mitmuses $m'ajate/s$, $m \bar{o} \bar{t} \bar{e} \bar{t} \bar{e}/s$, $l'i\bar{n}ate/s$.

$In \rightarrow \bar{s} \quad \Leftarrow \quad (C)V|...|$

$In \rightarrow s \quad \Leftarrow \quad$ mujal

Elatiiv

Elatiivi tunnuseks on alati st , nt ainsuses $m'aja/st$, $m \bar{o} \bar{t} \bar{e}/st$, $l'i\bar{n}a/st$; mitmuses $m'ajate/st$, $m \bar{o} \bar{t} \bar{e} \bar{t} \bar{e}/st \sim m \bar{o} \bar{t} \bar{e}i/st$, $l'i\bar{n}ate/st$.

$El \rightarrow st$

Allatiiv

Allatiivi tunnusel on kaks allomorfi – le , $\bar{l}e$ –, mis on omavahel fonoloogilises distributsioonis. Allomorf $\bar{l}e$ liitub ainult tüvevariandile, mis koosneb lühikesest pearõhulisest silbist. Niisugune tingimus esineb kolme pronomeni leksikaliseerunud vormides: $m \bar{a} : m'u/\bar{l}e$, $s \bar{a} : s'u/\bar{l}e$, $t \bar{a} : t'a/\bar{l}e$. Kõigil muudel juhtudel on allatiivi tunnuseks allomorf le , nt ainsuses $m'aja/le$, $m \bar{o} \bar{t} \bar{e}/le$, $l'i\bar{n}a/le$, mitmuses $m'ajate/le$, $m \bar{o} \bar{t} \bar{e} \bar{t} \bar{e}/le \sim m \bar{o} \bar{t} \bar{e}i/le$, $l'i\bar{n}ate/le$.

$All \rightarrow \bar{l}e \quad \Leftarrow \quad (C)V|...|$

$All \rightarrow le \quad \Leftarrow \quad$ mujal

Adessiiv

Adessiivi tunnusel on samuti kaks allomorfi – l ja \bar{l} –, mis on omavahel samasuguses fonoloogilises distributsioonis nagu allatiivi tunnuse allomorfidki. Allomorf \bar{l} liitub samuti ainult lühikesele pearõhulisele silbile, ent pronomeneid, mille leksikaliseerunud adessiivivorm niisugusele tingimusele vastab, on seitse: $m\bar{a} : m'u/\bar{l}$, $s\bar{a} : s'u/\bar{l}$, $t\bar{a} : t'a/\bar{l}$, $s\bar{e} : s'e/\bar{l}$, $t\bar{o} : t'o/\bar{l}$, $k\bar{e}s : k'e/\bar{l}$, $m\bar{i}s : m'i/\bar{l}$. Kõigil muudel juhtudel on adessiivi tunnuseks allomorf l , nt ainsuses $m'aja/l$, $m'\bar{o}t\bar{e}/l$, $l'i\bar{n}a/l$; mitmuses $m'ajate/l$, $m'\bar{o}tete/l \sim m'\bar{o}tei/l$, $l'i\bar{n}ate/l$.

$Ad \rightarrow \bar{l} \quad \Leftarrow \quad (C)V|...|$

$Ad \rightarrow l \quad \Leftarrow \quad \text{mujal}$

(Ortograafilises kirja­pildis on adessiivi allomorfide erinevus neutra­liseerunud, vrd *majal*, *mõttel*, *linnadel* ja *mul*, *sul*, *tal*, *sel*, *tol*, *kel*, *mil*.)

Ablatiiv

Ablatiivi tunnuseks on alati \bar{l} , nt ainsuses $m'aja/\bar{l}$, $m'\bar{o}t\bar{e}/\bar{l}$, $l'i\bar{n}a/\bar{l}$; mitmuses $m'ajate/\bar{l}$, $m'\bar{o}tete/\bar{l} \sim m'\bar{o}tei/\bar{l}$, $l'i\bar{n}ate/\bar{l}$.

$Abl \rightarrow \bar{l}$

Translatiiv

Translatiivi tunnuseks on alati ks , nt ainsuses $m'aja/ks$, $m'\bar{o}t\bar{e}/ks$, $l'i\bar{n}a/ks$; mitmuses $m'ajate/ks$, $m'\bar{o}tete/ks \sim m'\bar{o}tei/ks$, $l'i\bar{n}ate/ks$.

$Trl \rightarrow ks$

Terminatiiv

Terminatiivi tunnuseks on alati ni , nt ainsuses $m'aja/ni$, $m'\bar{o}t\bar{e}/ni$, $l'i\bar{n}a/ni$; mitmuses $m'ajate/ni$, $m'\bar{o}tete/ni$, $l'i\bar{n}ate/ni$.

$Trm \rightarrow ni$

Essiiv

Essiivi tunnuseks on alati na , nt ainsuses $m'aja/na$, $m'\bar{o}t\bar{e}/na$, $l'i\bar{n}a/na$; mitmuses $m'ajate/na$, $m'\bar{o}tete/na$, $l'i\bar{n}ate/na$.

$Ess \rightarrow na$

Abessiiv

Abessiivi tunnuseks on alati $\bar{t}a$, nt ainsuses $m'aja/\bar{t}a$, $m'\bar{o}te/\bar{t}a$, $l'i\bar{n}a/\bar{t}a$; mitmuses $m'ajate/\bar{t}a$, $m'\bar{o}tete/\bar{t}a$, $l'i\bar{n}ate/\bar{t}a$.

Abess $\rightarrow ta$

Komitatiiv

Komitatiivi tunnuseks on alati ka , nt ainsuses $m'aja/ka$, $m'\bar{o}te/ka$, $l'i\bar{n}a/ka$; mitmuses $m'ajate/ka$, $m'\bar{o}tete/ka$, $l'i\bar{n}ate/ka$.

Kom $\rightarrow ka$

Instruktiiv

Instruktiivil puudub spetsiifiline käändetunnus, nt $p'aljap'ai$, $l'eh-vivi h'õlmu$. (Instruktiivi moodustamise kohta vt § 211.)

Instr \rightarrow tunnuset

ARVUKATEGOORIA

- § 159 Arvukategoorial on eesti keeles kaks liiget: ainsus ehk singular (Sg) ja mitmus ehk plural (Pl). Ainsus on arvukategooria markeerimata liige. Mitmuse tunnus järgneb vahetult tüvele ja eelneb käändetunnusele. Mitmust väljendab tavaliselt segmentaalne allomorf, nt $p'alve/i/t$, $m'aja/te/s$. Partitiivi vormis võib mitmus väljenduda koos käändega kumulatiivses formatiivis sit , nt $m'aja/sit$. Teatud juhtudel võib (keeleeajalooline) mitmuse tunnus olla sulanud tüvega fusiivselt ühte, moodustades mitmusetüve R_{pl} , mida siinses grammatikas käsitletakse mitmuse tunnuse allomorfina, nt $j'alku/\emptyset$, $j'alu/l$. Üksikute pronoomenite korral väljendab mitmust ainult supletiivne tüviallomorf, nt $m'ina : m'eie$, $s'ina : t'eie$.

Ainsus

- § 160 Ainsus on arvukategooria markeerimata liige, s.t ainsuslikud käändsõnavormid koosnevad tüvest ja vastavast käändetunnusest, nt $\bar{a}sta/l$, $v'ai\bar{k}se/ks$, $j'ala/s$, või ainult tüvest (vormides, millel käändetunnus puudub või on esindatud \emptyset -allomorfiga), nt $m'aja$ (N, G), $m'aja/\emptyset$ (P), $s'i\bar{l}i$ (G), $s'i\bar{l}i/\emptyset$ (P), $s'eminari$ (G), $s'eminari/\emptyset$ (P, Ill).

Sg \rightarrow tunnuset

Mitmus

Mitmuse liigid

- § 161 Mitmuse väljendamiseks on eesti keeles kaks erinevat võimalust – *te*-mitmus (Pl_{te}) ja vokaalmitmus (Pl_v). Vokaalmitmus jaguneb veel omakorda kaheks – *i*-tunnuseliseks ja tüvemitmuseks –, vt § 163. Lisaks *te*-mitmuse ja vokaalmitmuse allomorfidele võib mitmus väljenduda ka koos partitiivi käände tunnusega kumulatiivse formatiivina *sit* (vt § 155).

Pl → Pl_{te}, Pl_v

PIP → *sit*

Mitmuse liigi valik sõltub mitmest tegurist. *te*-mitmus on üldine kõigile sõnadele. *te*-mitmus puudub ainult pronoomenitel *m'ina* ja *s'ina*, mille mitmust väljendab supletiivne tüvevariant, vrd *m'ina* : *m'ie* ja *m'u/le* : *m'ei/le*.

Vokaalmitmus võib esineda kõrvuti *te*-mitmusega, andes paljudes käänetes paralleelvorme, nt *k'ärsitü/te/l t'ēlja/te/l ~ k'ärsitü/i/l t'ēlja/i/l*, *v'ajal'iku/te/st 'oskus/te/st ~ v'ajal'ike/st 'oskusi/st*. Sageli on vokaalmitmus paralleelse esinemise korral stilistiliselt markeeritud, vrd nt *h'arva/te/l h'etke/te/l* ja *h'arvu/l h'etki/l*.

Kumulatiivne formatiiv *sit* esineb mitmuse partitiivis enamasti paralleelselt vokaalmitmusliku variandiga, nt *t'ē* : *t'ei/t ~ t'ē/sit*, *k'ala* : *k'alu/Ø ~ k'ala/sit*. Sõnadel, millel vokaalmitmus puudub, realiseerub mitmuse partitiiv ainuvõimalikult formatiivina *sit*, nt *'ema* : *'ema/sit* : *'ema/te/l* jne (vt § 163, 210).

Eri käänetes ja sõnatüüpides on mitmuse liikide kasutus erinev. Nominatiivis kasutatakse alati *te*-mitmust, nt *m'õte/t*, *'ema/t*, *l'ina/t*, *'õnel'iku/t*. Genitiivis kasutatakse tavaliselt samuti *te*-mitmust, nt *m'õte/te*, *'ema/te*, *l'ina/te*. Ainult */ik'*-sõnadel on paralleelselt *te*-mitmusega genitiivis võimalik ka vokaalmitmus, nt *'õnel'iku/te ~ 'õnel'ike*. Partitiivis kasutatakse kas vokaalmitmust või formatiivi *sit*, nt *l'aulja* : *l'aulja/i/t*, *l'in* : *l'inu/Ø ~ l'ina/sit*, *'ema* : *'ema/sit*. Kohakäänetes ja translatiivis kasutatakse *te*-mitmust ja (kui sõnatüüp lubab, siis) paralleelselt ka vokaalmitmust, nt *'auto* : *'auto/te/se* : *'auto/te/s*, *m'õte* : *m'õte/te/se ~ m'õte/i/se* : *m'õte/te/s ~ m'õte/i/s* jne, *'õnel'ik* : *'õnel'iku/te/se ~ 'õnel'ike/se* : *'õnel'iku/te/s ~ 'õnel'ike/s* jne. Terminatiivis, essiivis, abessiivis ja komitatiivis kasutatakse tavaliselt *te*-mitmust nagu genitiiviski, nt *m'õte/te/ni* : *m'õte/te/na* : *m'õte/te/tä* : *m'õte/te/ka*, *'ema/te/ni* : *'ema/te/na* : *'ema/te/tä* : *'ema/te/ka*, *l'ina/te/ni* : *l'ina/te/na* : *l'ina/te/tä* : *l'ina/te/ka*. Ainult */ik'*-sõnad võivad siingi kasutada paralleelselt *te*-mitmusega ka vokaalmitmust, nt *'õnel'ik* : *'õnel'iku/te/ni ~ 'õnel'ike/ni*. Instruktiiv on alati vokaalmitmuslik, nt *v'arisevi j'alu*.

Seega on erinevate mitmuse liikide morfoloogiline distributsioon järgmine:

$Pl \rightarrow Pl_{te}$	\Leftarrow	a) N b) G, Trm, Ess, Abess, Kom – v.a /'ik/-sõnad
$Pl \rightarrow Pl_{te} \sim Pl_v$	\Leftarrow	a) Ill, In, El, All, Ad, Abl, Trl b) G, Trm, Ess, Abess, Kom – /'ik/-sõnad
$Pl \rightarrow Pl_v$	\Leftarrow	Instr
$\left\{ \begin{array}{l} Pl \rightarrow Pl_v \\ PlP \rightarrow sit \end{array} \right\}$	\Leftarrow	P

te-mitmus

§ 162 *te*-mitmus ei esine kunagi partitiivis ega instruktiivis. *te*-mitmus liitub tüvele alati aglutinatiivselt. *te*-mitmuse tunnusel on kolm allomorfi – *t*, *te* ja *tē* –, mis on omavahel osalt morfoloogilises, osalt tüpoloogilises distributsioonis.

Allomorf *t* esineb alati ja ainult mitmuse nominatiivivormis, nt *m'aja/t*, *m'ōtē/t*, *l'iñā/t*, *s'ōlase/t*.

Kõikides ülejäänud *te*-mitmust kasutavates käänetes esinevad allomorfid *te* ja *tē*, nt *maja/te/l*, *m'ōtē/tē/se*, *l'iñā/te/ka*, *s'ōlas/te/st*. Seega on *te*-mitmuse allomorfide morfoloogiline distributsioon järgmine:

$Pl_{te} \rightarrow t$	N
$Pl_{te} \rightarrow te, tē$	G, Ill, In, El, All, Ad, Abl, Trl, Trm, Ess, Abess, Kom

Omavahel on allomorfid *te* ja *tē* tüpoloogilises distributsioonis. Tänapäeval ei ole mitmuse tunnuse allomorfide *te* ja *tē* distributsioon põhjendatav eelneva tüvekuju fonoloogilise struktuuriga (vt § 209). Allomorfi realisatsiooni võib mõjutada morfonoloogiline teisendusreegel 11, mille kohaselt *t* lüheneb *t*-ks *s*-i järel, nt *s'aks* + *tē* → *s'aks/te* (vt § 242).

Aktiivses morfoloogias kasutavad allomorfi *te* kõik põhitüübistiku /1 või 3 C/-sõnad ja /1 V/- ning /2 I–II V/-sõnad, nt *p'ark* : *p'arki/te*, *k'olonel* : *k'oloneli/te*, *k'oi* : *k'oi/te*, *'ema* : *'ema/te*, *pl'ika* : *pl'ika/te*.

Põhitüübistiku /2 III V/-sõnad ning kõik /3jj V/- ja /2 C/-sõnad kasutavad allomorfi *tē*, nt *'āsta* : *'āsta/tē*, *k'ujuteltamātu* : *k'ujuteltamātu/tē*, *k'anal* : *k'anali/tē*, *s'eier* : *s'eieri/tē*.

Liitetüübistikust kasutavad allomorfi *te* /'ik̄, (V)ñā, 'elu ja tār/-sõnad ning kõik /(V)s, (V)ne, kē/-sõnad, nt *'ōñel ik̄* : *'ōñel'iku/te*, *k'unin-*

k'āna : k'unink'āna/te, l'auljatar : l'auljatar/te, s'ōtustus : s'ōtustus/te, t'alīnlane : t'alīnlas/te, p'isike : p'isikes/te.

Kõik ülejäänud liitetüübistiku sõnad, s.t / (C)ne, *k̄as, jas, ik̄, k̄, m̄kp̄v, v̄pts, nut̄pts, tūt~tut̄pts, s̄num, nt, nk, ts, rt/*-sõnad kasutavad *te*-mitmusel allomorfi *tē*, nt *t'oēkas : t'oēka/tē, r'autne : r'autse/tē, t'ūlik̄ : t'ūliku/tē, k'ol̄asem : k'ol̄asema/tē, n'aer̄atav : n'aer̄atava/tē, k'atunut : k'atunu/tē, k'ol̄mas : k'ol̄manta/tē, l'oent : l'oenti/tē, l'oenk : l'oenuku/tē, k'āpits : k'āpitsa/tē, l'akart : l'akarti/tē.*

Seega kehtivad aktiivses morfoloogias järgmised *te*-mitmuse allomorfide *te* ja *tē* valikureeglid:

$Pl_{te} \rightarrow te \quad \Leftarrow \quad \begin{array}{l} /1 \text{ C-V/} \\ /3 \text{ C/} \\ /2 \text{ I-II V/} \\ /ik̄ (V)nā, 'elu, tar, (V)s, (V)ne, k̄e/ \end{array}$

$Pl_{te} \rightarrow tē \quad \Leftarrow \quad \begin{array}{l} /2 \text{ III V/} \\ /3ij \text{ V/} \\ /2 \text{ C/} \\ /(C)ne, k̄as, jas, ik̄, k̄, m̄kp̄v, v̄pts, nut̄pts, tūt~tut̄pts, \\ s̄num, nt, nk, ts, rt/ \end{array}$

Passiivse reegli järgi valib *te*-mitmuse allomorfi umbes 770 sõna.

/1 C/-sõnadest kasutavad astmevahelduseta sõnad allomorfi *tē*, nt *'ōel : 'ōela/tē* (loendid 10, 11). 73 astmevahelduslikul sõnal, mille *te*-mitmus baseerub (ainsa või paralleelvõimalusena) ühesilbilisel tüvevariandil, on allomorfiks *tē*, nt *k'oer : k'oer/tē, k'ēl : k'ēl/tē, k'ās : k'ān/tē, p'ois̄ : p'ois̄/te, s'aks : s'aks/te* (loendid 19–26; vt ka märkus 1 § 209). Neist 18 sõnal on paralleelselt võimalik ka aktiivsete reeglite järgi moodustuv mitmus allomorfiga *te*, nt *k'oer : k'oera/te ~ k'oer/tē* (loendid 19–22). Ülejäänud sõnadel (loendid 23–26) on *tē*-line vorm ainuvõimalik.

/2 I–II V/-sõnadest valivad allomorfi *tē* kõik need sõnad, mille vastav vorm baseerub kolmesilbilisel tüviallomorfil, nt *s'ūta : s'ūtame/tē, p'ime : p'imeta/tē* (loendid 34–36). Sama allomorfi valivad ka kõik tugevneva astmevaheldusega /2 I–II V/-sõnad, nt *h'ōne : h'ōne/tē, v'ōti : v'ōtme/tē* (loendid 53–59). Allomorfi *tē* kasutavad ka üheksa arhailist laadivahelduslikku sõna, nt *k'äsi : k'ä/tē* (loend 44; vt ka märkus 1 § 209).

/2 C/-sõnadest kasutavad allomorfi *te* need 23 sõna, mille muutevormistik on analoogiline ühesilbiliste sõnadega, nt *'ater : 'ātra/te, p'uter : p'utru/te* (loendid 69–71). Ka enamik tugevneva astmevaheldusega /2 C/-sõnu kasutab allomorfi *te*, nt *k'ūnal : k'ūnal/te, t'ūt̄ar : t'ūt̄ar/te* (loendid 72–75, 77, 78).

/(V)s/-sõnad kasutavad enamasti aktiivse valikureegli järgi allomorfi *te*. Kuid mõningad neist saavad kasutada ka allomorfi *tē*: a) paralleelvõimalusena: *k'alīs : k'alīs/te ~ k'alī/tē, k'aunis : k'aunis/te ~ k'auni/tē* (loend 93), b) ainuvõimalikuna, nt *'ōnes : 'ōnsa/tē, v'ōimas :*

v'õimsa/te (loendid 95–98, 100–101). Allomorfi *te* kasutavad ka kõik need (V)s-lõpulised sõnad, mille tüvevaheldusmallid on analoogilised tavaliste konsonantlõpuliste sõnadega, nt *m'akas : m'akasi/te*, *k'ulus : k'ulsa/te* (loendid 85–88).

/(V)ne/-sõnadest kasutavad kaks lõpuvahelduseta sõna allomorfi *te* nagu aktiivse morfoloogiaga /2 III V/-sõnadki: *t'üne : t'üne/te*, *v'āne : v'āne/te* (loendist 102).

Seega on *te*-mitmuse allomorfide *te* ja *te* passiivsed valikureeglid järgmised:

$Pl_{te} \rightarrow te$	\Leftarrow	/2 I–II C/ loendid 69–75, 77, 78
$Pl_{te} \rightarrow \bar{te}$	\Leftarrow	/1 C/ loendid 10, 11, 23–26
		/2 I–II V/ loendid 34–36, 44, 53–59
		/(V)s/ loendid 85–88, 95–98, 100, 101
		/(V)ne/ loendist 102
$Pl_{te} \rightarrow te \sim \bar{te}$	\Leftarrow	/1 C/ loendid 19–22
		/(V)s/ loend 93

Vokaalmitmus

§ 163 Vokaalmitmus ei esine kunagi nimetavas käändes. Genitiivis, terminatiivis, essiivis, abessiivis ja komitatiivis esineb ta (paralleelvõimalusena) ainult /i \bar{k} /-sõnadel. Partitiiv on alati vokaalmitmuslik (või kasutab kumulatiivset formatiivi *sit*). Kohakäänetes ja translatiivis esineb vokaalmitmus kindlates sõnatüüpides *te*-mitmusega paralleelselt. Instruktiiv on alati vokaalmitmuslik.

Vokaalmitmus liitub tüvele kas aglutinatiivselt (R+Plv) või fusiivselt, moodustades liigendamatu mitmusetüve (Rpl). Vokaalmitmusel on kolm allomorfi: *i*, Rpl ja *e*.

$Plv \rightarrow i, Rpl, e$

i on aglutinatiivselt liituv allomorf, nt *m'akus : m'akusa/i/t*, *s'ōlane : s'ōlase/i/t*. Tüvemitmuse allomorf Rpl on keeleajalooliselt samuti tagasi viidav tüve ja segmentaalse tunnuse *i* jadale, kuid häälikuloolise arengu tulemusel on teatud fonoloogilise struktuuriga vormides mitmuse tunnus *i* tüve lõpuvokaaliga kokku sulanud, nii et tänapäeval on tüvemitmuse moodustamine fusiivne protsess, mille tulemusel tekki-vast vormist eraldi mitmuse tunnust välja segmenteerida ei saa, nt *'ōnel'ik : 'ōnel'ike/st*, *j'alk : jalu/st*, *k'ēl : k'ēli/st*. (Allomorfi Rpl moodustusreegleid vt § 164.) Allomorf *e* esineb kolme sõna genitiivis paralleelselt *te*-mitmusega: *j'alk : j'alka/te ~ j'alk/e*, *s'ilm : s'ilma/te ~ s'ilm/e*, *r'int : r'inta/te ~ r'int/e*. Keeleajalooliselt on *e*-mitmus pärit hoopis *te*-mitmusest. Tänapäeva keeles on *e*-tunnuseline mitmus täiesti leksikaliseerunud vorm.

Allomorfide *i* ja *Rpl* kasutus eri muutevormides on erinev. *i*-mitmus on ühtlaselt võimalik kõigis vokaalmitmuse morfoloogilistes positsioonides (vt § 161), nt *m'õte* : *m'õte/i/t* : *m'õte/i/še* : *m'õte/i/s* : *m'õte/i/st* : *m'õte/i/le* : *m'õte/i/l* : *m'õte/i/l̥* : *m'õte/i/ks*. Tüvemitmus on aga enamiku sõnade korral realselt võimalik üksnes partitiivis, nt *p'ark* : *p'arke/Ø*, *v'ana* : *v'anu/Ø*, muudes käänetes on tüvemitmuse vormid enamasti stilistiliselt tugevasti markeeritud. Erilise markeeringuta on tüvemitmuse vormid ainult /*i̯k̥*-sõnadest ning nendest /(*V*)s, (*V*)ne, *k̥e*-sõnadest, kus tüvemitmus on põhimõtteliselt võimalik (vt allpool), nt *'õnel'i̯k̥* : *'õnel'i̯ke/l*, *'ümarkune* : *'ümarkusi/st*, ja sõnast *k'õik̥*. Sealjuures on /*i̯k̥*-sõnadel ning sõnal *k'õik̥* vokaalmitmus täiesti tavaline ka genitiivis, terminatiivis, essiivis, abessiivis ja komitatiivis, nt *'õnel'i̯k̥* : *'õnel'i̯ke* : *'õnel'i̯ke/ni* : *'õnel'i̯ke/na* : *'õnel'i̯ke/ta*, *'õnel'i̯ke/ka*; *k'õik̥* : *k'õiki* : *k'õiki/ni* : *k'õiki/na*, *k'õiki/ta*, *k'õiki/ka*. Muudest sõnadest on samuti olemas üksikuid stilistiliselt neutraalseid kohakäändes tüvemitmuse vorme, kuid need on enam või vähem adverbistunud vormid, mida kasutatakse üksnes kindlas fraseoloogilises kontekstis, nt *s'ilm* : *s'ilmi/st* (*l'õi t'ult*), (*'ei l'asknut*) *s'ilmi/st*; *p'ir* : (*m'õistlikēs*) *p'ire/s*; *k'üs* : (*p'āses t'ema*) *k'üsi/st*; *p'ars* : (*l'äks*) *p'arsi/le* (*p'uhkama*); *k'ant* : (*p'üsip*) *k'anu/l*; *t'ip* : (*l'iñu*) *t'ivu/l*; *h'ul* : (*k'arjatūs p'āses*) *h'üli/l̥*; *j'alk* : (*j'outis*) *j'äli/le*; *s'ulk* : (*v'eri*) *s'uli/s*; *t'äht* : *t'ähi/s(t'aevas)*; *k'äsi* : (*v'otis 'ent*) *k'äsi/le*, *k'äsi/st* (ja *j'alust s'eotut*); *m'ari* : (*'on*) *m'arju/l*, (*l'äks*) *m'arju/le*, (*t'uli*) *m'arju/l̥*; *m'una* : (*h'akās*) *m'une/le*; *s'õna* : *s'õnu/l* (*s'eletam'atu*) jne. Leksikaliseerunud tüvemitmuslikud vormid võivad fraseoloogilises kontekstis esineda neiski käändeis, millest vokaalmitmust enamasti ei tarvitata, näiteks terminatiivis *r'int* : (*'ulatub*) *r'iñu/ni*. Instruktiivi vokaalmitmuslikud vormid ei pruugi vastata paradigmaatilise *i*- ja tüvemitmuse moodustamise nõuetele (vt § 211).

Seega on vokaalmitmuse allomorfide morfoloogiline distributsioon (eelpool loetletud adverbistunud vorme ja instruktiivi arvestamata) järgmine:

Plv → *i* ⇐ P, Il, In, El, All, Ad, Abl, Trl

Plv → *Rpl* ⇐ a) P
 b) G, Il, In, El, All, Ad, Abl, Trl, Trm, Ess, Abess,
 Kom – /*i̯k̥*-sõnad
 c) Il, In, El, All, Abl, Trl – /(*V*)s, (*V*)ne, *k̥e*-sõnad

Allomorfid *i* ja *Rpl* on omavahel tüpoloogilises distributsioonis või varieeruvad vabalt.

Aktiivse reegli alusel kasutavad põhitüübigistiku /1 *ē*-sõnad vokaalmitmuse allmorfi *i*, nt *it'ē* : *it'e/i/t*. /1 *V-ē* /-sõnadel vokaalmitmus puudub, nt *k'oi* : *k'oi/sit*.

/1 *C*/-sõnad kasutavad tüvemitmust, nt *p'ark* : *p'arke/Ø*.

/2 V/-sõnadest kasutavad /2 III V/-sõnad vokaalmitmuse allomorfi *i*, nt *āsta* : *āsta/i/t*. /2 I-II/-sõnadel vokaalmitmus puudub, nt *'ema* : *'ema/sit*, *'auto* : *'auto/sit*.

/2 C/- ja /3jj V/-sõnad kasutavad kõik allomorfi *i*, nt *k'anal* : *k'analē/i/t*, *s'āmatu* : *s'āmatu/i/t*.

/3 C/-sõnad kasutavad tüvemitmust, nt *s'eminar* : *s'eminare/Ø*.

Liitetüübistikus kasutavad /*kas*, *jas*, (C)*ne*, *iḱ*, *ḱ*, *m*kp*v*, *v*pts, *n*utpts, *tut*-*tut*pts, *s*num, *nt*, *nk*, *ts*, *rt*/-sõnad vokaalmitmuse allomorfi *i*, nt *n'aljakas* : *n'aljakā/i/t*, *r'autne* : *r'autse/i/t*, *l'auliḱ* : *l'auliḱu/i/t*, *k'oṛalīkum* : *k'oṛalīkuma/i/t*, *l'ōv* : *l'ōva/i/t*, *l'oetut* : *l'oetū/i/t*, *k'olmas* : *k'olmanta/i/t*, *v'ōnt* : *v'ōnte/i/t*, *l'oenk* : *l'oenku/i/t*, *p'äits* : *p'äitse/i/t*, *s'oert* : *s'oerte/i/t*.

/iḱ ja *tar*/-sõnad kasutavad tüvemitmust, nt *v'aenul'iḱ* : *v'aenul'iḱe/Ø*, *l'auljatar* : *l'auljatarē/Ø*.

/(V)s, (V)*ne*, *ḱe*/-sõnade vokaalmitmuse allomorfide kasutus sõltub sõna muutetüve fonoloogilisest struktuurist. Vastavalt erinevatele võimalustele vokaalmitmuse moodustamisel jagunevad /(V)s, (V)*ne*, *ḱe*/-sõnad kolme rühma. Sõnad, mille muutetüvi on struktuuriga /2 III/ või /3 I-II/, kasutavad vokaalmitmuses allomorfi *i*. Siia rühma kuuluvad /(V)*ne* 2 III või 3 I-II/- ja /(V)s 1 või 2 I-II/-sõnad, nt *m'aine* : *m'aise/i/t*, *k'arvane* : *k'arvase/i/t*, *t'eos* : *t'eose/i/t*, *'otsus* : *'otsuse/i/t*. Sõnadel, mille muutetüvi on struktuuriga /3 III/, on vokaalmitmuses paralleelselt lubatud nii allomorf *R_{pl}* kui *i*, kusjuures tüvemitmus on neist sõnadest eelistatavam. Siia rühma kuuluvad /(V)*ne* 3 III/-sõnad ning /(V)s, *ḱe* 2 III/-sõnad, nt *j'ōuline* : *j'ōulisi/Ø* : *j'ōulise/i/t*, *l'ōtūs* : *l'ōtusi/Ø* ~ *l'ōtuse/i/t*, *l'ōoke* : *l'ōokesi/Ø* : *l'ōokese/i/t*. Samuti käituvad /*l'isus*, *m'atūs*/-sõnad, nt *t'ahum'atūs* : *t'ahum'atūsi/Ø* ~ *t'ahum'atūse/i/t*. Omaette rühma moodustavad need /(V)s, (V)*ne*, *ḱe*/-sõnad, mille muutetüvi koosneb neljast või enamast silbist, kusjuures selle kaasrõhuline osa on struktuuriga /2 I/. Siia alla kuuluvad kõik /(V)s 3jj/-sõnad (v.a /*l'isus*, *m'atūs*/-sõnad), /*ḱe* 3jj/-sõnad ning /(V)*ne* 4jj/-sõnad, kui nende eelviimane silp on kaasrõhuline. Niisugused sõnad moodustavad vokaalmitmuse ainuvõimalikult allomorfiga *R_{pl}*, nt *h'aṛastus* : *h'aṛastusi/Ø*, *p'ojuḱe* : *p'ojuḱesi/Ø*, *'inimene* : *'inimesi/Ø*. Kui /(V)*ne* 4jj/-sõnade eelviimane silp on rõhutu, moodustavad nad vokaalmitmuse allomorfiga *i*, nt *'alkoholine* : *'alkoholise/i/t*.

Vokaalmitmus puudub /(V)*nā*, *'elu*/-sõnadel, nt *l'aulj'aṇā* : *l'aulj'aṇā/sit*.

Seega kehtivad aktiivses morfoloogias järgmised vokaalmitmuse allomorfi valikureeglid:

Plv → <i>i</i>	⇐	/1 ē/
		/2 III V/
		/2 C/
		/3 jj V/

*/kas, jas, (C)ne, ik̄, k̄, m_{kpv}, v_{pts}, nut_{pts}
 tūt ~ tut_{pts}, s_{num}, nt, nk, ts, rt/
 /(V)ne 2 III või 3 I-II/
 /(V)ne 4jj, eelviimane silp rõhutu/
 /(V)s 1 või 2 I-II/*

Plv → R_{pl} ⇐ /1 C/
 /3 C/
 /ik̄ tar/
 /(V)ne 4jj, eelviimane silp kaasrõhuline/
 /(V)s 3jj/, v.a /l'isus, m'atus/
 /k̄e 3jj/

Plv → R_{pl} ~ i ⇐ /(V)ne 3 III/
 /(V)s, k̄e 2 III/
 /l'isus, m'atus/

Plv → puudub ⇐ /1 V.*ē* /
 /2 I-II V/
 /(V)*n̄a*, 'elul/

Passiivsete vokaalmitmuse allomorfi valikureeglitega on umbes 770 sõna.

/1 V.*ē* /-sõnadest on vokaalmitmus olemas kõigil neil sõnadel, mis käituvad analoogiliselt /1 C/-sõnadega. Ootuspäraselt on nende vokaalmitmus allomorfiga R_{pl}, nt *s'ai* : *s'aiu*/Ø, *s'oe* : *s'ōje*/Ø (loendid 1–3; osal neist võib vokaalmitmus puududa fonoloogilise piirangu tõttu, vt § 164). 13 /1 V.*ē* /-sõnal on olemas *i*-line vokaalmitmus, nt *m'ā* : *m'a/i/t*, *h'ea* : *h'ä/i/t* (loendid 4, 7). Ainuvõimalik mitmuse moodustamise viis on *i*-line vokaalmitmus ka pronoomenitel *s'ē*, *t'ō*, nt *s'ē* : *n'e/i/t* (loend 9). Kuuel /1 *ē*/-sõnal puudub vokaalmitmus, nt *f'ē* : *f'ē/sit* (loend 8).

/1 C/-sõnadest puudub vokaalmitmus numeraalidel *k'aks* : *k'ahte/sit*, *'üks* : *'ühte/sit* (loend 27). Astmevahelduseta /1 C/-sõnade vokaalmitmus on *i*-line, nt *'ōel* : *'ōela/i/t*, *k'ōrp* : *k'ōrpe/i/t* (loendid 10, 11).

/2 I-II V/-sõnade hulgas on vokaalmitmus olemas umbes 700 sõnal. Tüvemitmust kasutavad neist ligi 100, nt *k'ala* : *k'alu*/Ø, *n'uka* : *n'uke*/Ø, *k'äsi* : *k'äsi*/Ø, *p'ati* : *p'āju*/Ø (loendid 31, 42, 44, 46–52). Umbes 600 sõnal on olemas *i*-mitmus. Need on kas kolmesilbilise muudetüvega sõnad, nagu *h'ape* : *h'apeme/i/t*, *s'ale* : *s'aleta/i/t*, (loendid 34–36) või tugevneva astmevaheldusega sõnad, nagu *t'ōk̄e* : *t'ōk̄e/i/t*, *m'āhe* : *m'āhkme/i/t* (loendid 53–59).

/2 C/-sõnadest on vokaalmitmus allomorfiga R_{pl} neil /2 I C/-sõnadel, mis käituvad analoogiliselt /1 C/-sõnadega, nt *v'akel* : *v'āklu*/Ø, *t'eter* : *t'etri*/Ø (loendid 69–71).

/(V)ne/-sõnadest kasutavad kaks erandliku algvormi struktuuriga sõna tüvemitmust: *t'eine* : *t'eisi*/Ø, *n'aine* : *n'aisi*/Ø (loend 105).

Seega on passiivsed vokaalmitmuse allomorfi valikureeglid kirjeldatavad järgmiselt:

Plv → i	⇐	/1 V.ē / loendid 4, 7, 9 /1 C/ loendid 10, 11 /2 I~II V/ loendid 34–36, 53–59
Plv → R _{pl}	⇐	/1 V.ē / loendid 1–3 /2 I~II V/ loendid 31, 42, 44, 46–52 /2 I C/ loendid 69–71 /(V) <i>ne</i> 2 II/ loend 105
Plv → puudub	⇐	/1 ē/ loend 8 /1 C/ loend 27

§ 164 **Allomorfi R_{pl} moodustusreeglid.** Tüve ja vokaalmitmuse tunnuse fusiivsel liitumisel tekib mitmusetüvi (R_{pl}). Mitmusetüve moodustamise aluseks on lõpuvahelduslikel sõnadel muutetüvi (MR), lõpuvahelduseta sõnadel tüvekuju XR. Astmevahelduseta sõnadel on mitmusetüve aluseks seega tüvekuju XXR (*p'esa* → *p'esa*) või tüvekuju XMR (*'inimene* → *'inimese*). Astmevahelduslikel sõnadel on otstarbekas võtta mitmusetüve moodustamisel aluseks tugevaastmeline tüvekuju TXR või TMR (et vältida segadusi, mida võivad põhjustada laadimuutusele allunud nõrgaastmelises tüvekujus aset leidnud vokaaliteisendused), nt *n'uka* (*n'oa*) → *n'uka*, *m'õt* (*m'oe*) → *m'õti*. Kui sõnal tugevaastmeline muutetüvi puudub, tuleb vokaali leidmisel aluseks võtta siiski nõrgaastmeline muutetüvi, nt *k'ās* → *k'āne*, *s'ūr* → *s'ūre*, *k'äsi* → *k'äe* (loendid 23–26, 44).

R → XXR	⇐	tüvevahelduseta sõnad
R → XMR	⇐	astmevahelduseta lõpuvahelduslikud sõnad
R → TXR	⇐	astmevahelduslikud lõpuvahelduseta sõnad
R → NMR	⇐	loendid 23–26, 44
R → TMR	⇐	astme- ja lõpuvahelduslikud sõnad, v.a loendid 23–26, 44

Mitmusetüve saamiseks tuleb asendada aluseks võetud tüvekuju lõpuvokaal ehk tüvevokaal (VR) mitmusevokaaliga (V_{pl}): VR → V_{pl}.

Vokaaliteisenduse konkreetne fonoloogiline realisatsioon sõltub tüvevokaalist endast ja mõningatel juhtudel ka esimese silbi vokaalainest (V₁).

Kui tüvevokaal on *i* või *u*, asendub see alati *e*-ga, nt *p'oiš* : *p'oiš* → *p'oiše*, *k'ivi* : *k'ivi* → *k'ive*, *k'unstn'ik* : *k'unstn'iku* → *k'unstn'ike*, *j'ärsk* : *j'ärsku* → *j'ärske*.

Kui tüvevokaal on *e*, asendub see alati *i*-ga, nt *r'askus* : *r'askuse* → *r'askusi*, *s'ūr* : *s'ūre* → *s'üri*.

Kui tüvevokaaliks on *a*, võib see tüvemitmuses asenduda *u*, *e* või *i*-ga, sõltuvalt esimese silbi vokaalainesest.

Kui esimeses silbis on *a*, *ā*, *i*, *ī*, *ō*, *ō̄* või diftongid *ae*, *ai*, *ei*, *äi*, *ōi*, *au*, *iu*, *ōu*, toimub tüve lõpus asendus *a* → *u*, nt *k'ala* : *k'alu*, *l'āt* : *l'āta* → *l'ātu*, *l'in* : *l'inā* → *l'inu*, *v'it* : *v'itā* → *v'itu*, *k'ōrv* : *k'ōrva* → *k'ōrvu*, *m'ōk* : *m'ōkā* → *m'ōku*, *k'ael* : *k'aela* → *k'aelu*, *v'aiṗ* : *v'aiṗa* → *v'aiṗu*, *l'eip* : *l'eipa* → *l'eipu*, *v'ain* : *v'aina* → *v'ainu*, *n'oit* : *n'ōita* → *n'ōitu*, *k'aust* : *k'austa* → *k'austu*, *l'iut* : *l'iuta* → *l'iutu*, *l'ōuk* : *l'ōuka* → *l'ōuku*.

Kui esimene silp on lühike ja selle vokaaliks on *u*, toimub tüve lõpus asendus *a* → *e*, nt *t'upa* → *t'upe*, *m'una* : *m'une*.

Muudel juhtudel asendub tüvevokaal *a* alati *i*-ga, nt *p'esa* → *p'esi*, *k'ūlm* : *k'ūlma* → *k'ūlmi*, *k'ōk* : *k'ōkā* → *k'ōki*, *m'ul* : *m'ula* → *m'uli*, *p'ark* : *p'arka* → *p'arki*. Seega määrab vokaaliteisendusreegel mitmusetüve kolme võimaliku lõpuvokaali – *e*, *i*, *u* – esinemise järgmiselt:

u → *e*

i → *e*

e → *i*

a → *e* ⇐ *V*₁ = *u* lühikeses silbis

a → *u* ⇐ *V*₁ = *a*, *ā*, *i*, *ī*, *ō*, *ō̄*, *ae*, *ai*, *ei*, *äi*, *ōi*, *au*, *iu*, *ōu*

a → *i* ⇐ mujal

Astmevahelduslikest sõnadest esineb tüvemitmus ainult nõrgeneva astmevahelduse korral, kusjuures eri vormides võib mitmusetüvi esineda erinevas astmes. Seega saab mitmusetüvi vormisünteesis kas kuju XR_{pl} (astmevahelduseta sõnade korral), TR_{pl} või NR_{pl} (astmevahelduslike sõnade korral). Partitiivis kasutavad astmevahelduslikud sõnad alati tugevaastmelist mitmusetüve, nt *j'alk* → *j'alku/Ø*, *'ūs* → *'ūsi/Ø* (vt § 210). Muudes vormides kasutatakse tavaliselt nõrgaastmelist mitmusetüve, nt *j'alḡ* → *j'alu/l*, *'ōnel'ik̄* → *'ōnel'ike/ka*. 32 arhailist laadivahelduslikku sõna, mille tugevas astmes esineb *s*, mis nõrgas astmes kaob või teiseneb, kasutab tüvemitmuse vormides alati tugevaastmelist muudetüve, mis ka ühesilbilistel sõnadel on (alates sisseütlevast) teisevälteline, ehkki nende partitiiv on kolmandavälteline, nt *'ūs* → *'ūsi/Ø*, *'ūsi/st*, *k'äsi* → *k'äsi/Ø* : *k'äsi/le*, *p'ars* → *p'arsi/Ø* : *p'arsi/l*, *k'ūs* → *k'ūsi/Ø* : *k'ūsi/s* (loendid 25, 26, 44; vt § 213).

Tüvemitmuse vormide teoreetilist võimalikkust kitsendavad veel mõningad fonoloogilised piirangud:

1. Tüvemitmus puudub /1 *u*/-sõnadel: *p'au* : *p'aua*, *s'au* : *s'aua*, *s'au* : *s'aua*, *ōu* : *ōue*, *k'ōu* : *k'ōue*, *p'ōu* : *p'ōue*.

2. Nõrgaastmeline tüvemitmus puudub laadivahelduslikel sõnadel, mille nõrgaastmeline muutetüvi on ühesilbiline, nt *pr'āt : pr'ae, p'õt : p'oe, r'āk : r'ao, l'ōk : lōa, r'ita : r'ea*. Erandi moodustavad sõnad, mille nõrgaastmeline tüviallomorf sisaldab sama diftongi, mis esineb algvormis, nt *k'iut : k'iu : k'iuu → k'ie/st*.

3. Nõrgaastmeline tüvemitmus puudub laadivahelduslikel sõnadel, mille nõrgaastmeline muutetüvi on kahe- või kolme- silbiline ja a) lõpeb vokaali- järjendiga *ua*, kusjuures tüvemitmuse vokaal on *u*, nt *h'aut : h'aua : h'auu, l'ōuk : l'ōua : l'ōuku*; b) lõpeb järjendiga *ja*, kusjuures tüvemitmuse vokaal on *i*, nt *p'ōek : p'oja : p'oe/ki, p'ärk : p'ärja : p'ärki*.

4. Kui laadivaheldusliku sõna nõrgaastmeline muutetüvi lõpeb järjendiga *je*, siis tüvemitmuse vokaali *i* ees *j* kaob, nt *j'älk : j'älje → j'äli/l*.

5. Kui tüvemitmuse vokaal *i* satub laadivahelduseta sõnas *i* või *j* järele, asendub ta *e*-ga, nt *n'ui : n'uia → n'ui + i → n'ue, t'ühi : t'ühja → t'ühj + i → t'ühje*. Sõnadel *k'ai : k'aie, v'eli, p'uri* tüvemitmus puudub, sest see langeks kokku vastava ainsuse vormiga: *v'eli : velje → v'elj + i → v'elje*.

6. Kirjeldatud reeglistikul on isegi nii detailsel kujul veel viis erandit: *p'ik̄, s'il̄m, k'ink̄*, mille tüvemitmus on *i*-line (*u* asemel) – *p'ik̄i, s'il̄mi, k'ink̄i* – ja *n'eli, v'äli*, mille tüvemitmus on *u*-line (*e* asemel) – *n'elju, v'älju*.

KÄÄNDSÕNA FORMATIIVID

§ 165 Käändsõna formatiiv on kõigi ühes sõnavormis väljenduvate grammatiliste tähenduste – arvu- ja käändekategooria liikmete – kompleksne fonoloogiline realisatsioon (vt § 91). Enamik käändsõna formatiive koosneb kahest segmentaalsest tunnusallomorfist või ühestainsast tunnusest, nt mitmuse komitatiivi formatiiv *te/ka* vormis *p'esa/teka* või ainsuse komitatiivi formatiiv *ka* vormis *p'esa/ka*. Ainus eri tunnusteks segmenteerimatu käändsõnaformatiiv on mitmuse partitiivi kumulaatiivne formatiiv *sit*, nt vormis *p'esa/sit*. Kuna mitmuse tunnuse ja tüve fusiivsel sulandumisel tekkivat mitmusetüve *Rpl* vaadeldakse siinses grammatikas tunnusallomorfina (vt § 163, 164), siis käsitletakse vastavaid mitmusevormides esinevaid formatiive kui mitmusetüvest ja käände tunnusest koosnevaid formatiive, nt mitmuse illatiivi formatiiviks vormis *'ōnel'ik̄ese* on *Rpl̄se*.

Nagu käändsõna tunnusmorfeemide käsitlusest nähtus (vt § 149–163), on kuuel tunnusmorfeemil erinevaid allomorfe, mis võivad tekitada erinevaid formatiivivariante. Need on: a) partitiivi tunnusmorfeem allomorfidega *t̄, t, Ø, ta, (sit)* (vt § 153–155); b) illatiivi tunnusmorfeem allomorfidega *sē, Ø, Rill, te, hV* (vt § 156, 157); c) mitmuse tunnusmorfeem allomorfidega *tē, te, i, Rpl, e, (sit)* (vt § 161–164); d) kolme tunnusmorfeemi fonoloogiliselt tingitud variandid –

inessiivi tunnuse allomorfid *s* ja *s̄*, allatiivi tunnuse allomorfid *le* ja *lē*, adessiivi tunnuse allomorfid *l* ja *l̄* (vt § 158). Instruktiivi ei vaadelda siinses käsitluses paradigmaatilise käändena.

Käändsõna võimalikest formatiividest ja nende variantidest paradigmas annab ülevaate järgnev tabel (formatiivivariantide esitamisel ei arvestata teisendustega, mis tekivad tüve ja formatiivi piiril kindlatel morfonoloogilistel tingimustel ning on esitatud morfonoloogiliste teisen-
dusreeglitena – vt § 242).

Kääne	Arv		
	Sg	Pl _{te}	Pl _v
N	–	<i>t</i>	
G	–	<i>te, te, e,</i>	R _{pl}
P	<i>t̄, t, Ø, ta</i>	<i>sit,</i>	<i>it, R_{pl}</i>
III	<i>sē, Ø, R_{ill}, te, hV</i>	<i>tēsē, tēsē,</i>	<i>isē, R_{pl}sē</i>
In	<i>s, s̄</i>	<i>tes, tes,</i>	<i>is, R_{pls}</i>
El	<i>st</i>	<i>test, test,</i>	<i>ist, R_{plst}</i>
All	<i>le, lē</i>	<i>tele, tele,</i>	<i>ile, R_ple</i>
Ad	<i>l, l̄</i>	<i>tel, tel,</i>	<i>il, R_{pl}l̄</i>
Abl	<i>lt̄</i>	<i>telt, telt̄,</i>	<i>ilt̄, R_{pl}lt̄</i>
Trl	<i>ks</i>	<i>teks, teks,</i>	<i>iks, R_{pl}ks</i>
Trm	<i>ni</i>	<i>teni, teni,</i>	<i>R_{pl}ni</i>
Ess	<i>na</i>	<i>tena, tena,</i>	<i>R_{pl}na</i>
Abess	<i>tā</i>	<i>tētā, tētā,</i>	<i>R_{pl}tā</i>
Kom	<i>ka</i>	<i>teka, teka,</i>	<i>R_{pl}ka</i>

Järgnevas käsitluses ei arvestata a) fonoloogiliselt tingitud variante (*s̄* ainsuse inessiivis, *lē* ainsuse allatiivis, *l̄* ainsuse adessiivis), b) ainsuse lühikese illatiivi formatiive *Ø, R_{ill}, te, hV*, mille kasutus on normeerimata ning idiolektiti kõikuv, c) mitmuse genitiivi formatiivi *e*, mis esineb ainult üksikutes leksikaliseerunud vormides.

Formatiivide vaheldusmall (FVM) iseloomustab seda, millised formatiivivariandid ühe ja sama sõna eri vormides koos esinevad. Käändsõna formatiivide vaheldusmallid näitavad erinevaid formatiivivariantide kombinatsioone kolmes põhivormis: AINSUSE PARTITIIVIS, MITMUSE GENITIIVIS ja MITMUSE PARTITIIVIS. Ainsuse nimetaval ja omastaval käandel formatiivid puuduvad. Kõik ülejäänud varieeruvad formatiivid on tuletatavad analoogiareeglite abil (vt § 213).

Formatiivivariantide erinevaid kombinatsioone paradigmas ehk formatiivide vaheldusmalle on kokku 20. (Välja on jäetud sõnad, mille morfoloogiline mitmus (mõnes vajalikus vormis või täielikult) puudub või väljendub ainult supletiivse tüviallomorfi näol või on muul moel erandlik – loendid 5, 28, 30, 40, 60, 62, 63, 106).

Formatiivide vaheldusmallid statistilises järjestuses on järgmised:

Malli nr	SgP	PIG	PIP	Sõnade arv	Näide
1.	Ø	<i>te</i>	<i>R_{pl}~sit</i>	7300	<i>s'īl</i>
2.	<i>t̄</i>	<i>tē</i>	<i>it</i>	7000*	<i>'āsta</i>
3.	<i>t</i>	<i>te</i>	<i>R_{pl}</i>	3900	<i>'inim'ene</i>
4.	<i>t</i>	<i>te</i>	<i>R_{pl}~it</i>	1500	<i>l'ōtus</i>
5.	Ø	<i>te~R_{pl}</i>	<i>R_{pl}</i>	1280	<i>'ōnel'ik̄</i>
6.	<i>t̄</i>	<i>te</i>	<i>it</i>	940	<i>s'ōlane</i>
7.	<i>t̄</i>	<i>te</i>	<i>sit</i>	830	<i>'auto</i>
8.	Ø	<i>te</i>	<i>sit</i>	540	<i>'ema</i>
9.	<i>t</i>	<i>te</i>	<i>sit</i>	190	<i>k'oi</i>
10.	<i>t</i>	<i>te</i>	<i>it~sit</i>	100	<i>it'ē</i>
11.	<i>t̄</i>	<i>tē</i>	<i>R_{pl}</i>	64	<i>k'ēl</i>
12.	<i>t̄</i>	<i>te</i>	<i>it</i>	40	<i>k'ūnal</i>
13.	Ø	<i>tē~te</i>	<i>R_{pl}~sit</i>	18	<i>k'oer</i>
14.	<i>t~t̄</i>	<i>tē</i>	<i>it</i>	15	<i>'ōnes</i>
15.	<i>t̄~Ø</i>	<i>te</i>	<i>sit</i>	4	<i>r'upla</i>
16.	<i>t̄~Ø</i>	<i>te</i>	<i>sit~R_{pl}</i>	3	<i>s'ata</i>
17.	<i>ta</i>	<i>te</i>	<i>it</i>	3	<i>s'ē</i>
18.	<i>t</i>	<i>te~tē</i>	<i>it</i>	2	<i>k'alīs</i>
19.	Ø	<i>tē</i>	<i>it</i>	1	<i>-k'ūment</i>
20.	<i>t~ta</i>	<i>te</i>	<i>sit</i>	1	<i>m'ōni</i>

* Arv on antud ilma /*nut-* ja *tut~tut-*/partitsiipideta.

Mallid võib jagada nelja suurde gruppi.

Esimese grupi põhimalliks võib pidada 8. malli, mille korral ainsuse partitiivis on formatiiviks Ø, mitmuse genitiivis *te*, mitmuse partitiivis *sit*, nt *'ema* : *'ema/Ø* : *'ema/te* : *'ema/sit*. Sellele mallile on lähedased 1., 5. ja 13. mall. 1. mall erineb rühma põhimallist selle poolest, et mitmuse partitiivis võib siin paralleelselt esineda ka formatiiv *R_{pl}*, nt *s'īl* : *s'īli/Ø* : *s'īli/te* : *s'īle ~ s'īli/sit*. 5. malli korral esineb mitmuse genitiivis paralleelvõimalus formatiiviga *R_{pl}*, nt *'ōnel'ik̄* : *'ōnel'iku/Ø* : *'ōnel'iku/te ~ 'ōnel'ike* : *'ōnel'ike*. 13. malli korral on mitmuse partitiivis samasugune paralleelvõimalus nagu 1. malli korral, kuid lisaks sellele on 13. malli sõnadel mitmuse genitiivis paralleelvõimalus formatiiviga *tē*, nt *k'oer* : *k'oera/Ø* : *k'oer/tē ~ k'oera/te* : *k'oeri ~ k'oera/sit*.

Kirjeldataud rühmale mõneti sarnane on rühm, mille põhimalliks võib pidada 7. malli, mille korral mitmuse genitiivi ja partitiivi formatiivid on samuti vastavalt *te* ja *sit*, kuid ainsuse partitiivis on formatiiviks *t̄*, nt *'auto* : *'auto/t̄* : *'auto/te* : *'auto/sit*. 7. mallile on lähedased 15. ja 16. mall. 15. malli korral on erinevuseks ainsuse partitiivis paralleelvõimalus Ø-formatiiviga, nt *r'upla* : *r'upla/t̄ ~ r'upla/Ø* : *r'upla/te* : *r'upla/sit*. 16. malli korral lisandub samasugusele paralleelvõimalusele

veel mitmuse partitiivis paralleelvariant formatiiviga Rpl, nt *s'ata* : *s'ata/t̄* ~ *s'ata/Ø* : *s'ata/te* : *s'ata/sit* ~ *s'atu*.

Vaadeldud rühmadele lähedane on ka 20. mall, mille korral mitmuse põhivormide formatiivid kattuvad nii 7. kui 8. malli formatiividega, ent ainsuse partitiivis kasutatakse paralleelselt formatiive *t* ja *ta*: *m'õni* : *m'õn/t* ~ *m'õn/ta* : *m'õne/te* : *m'õne/sit*.

Kolmanda grupi moodustavad mallid, mille põhimalliks võib pidada 6. malli, mille korral ainsuse partitiivis on formatiiviks *t*, mitmuse genitiivis *te* ja mitmuse partitiivis *it*, nt *s'õlane* : *s'õlas/t* : *s'õlas/te* : *s'õlase/it*. 6. mallile on lähedased 3., 4., 9., 10., 12., 17. ja 18. mall. Loetletuist neli esimest erinevad põhimallist mitmuse partitiivi formatiivi poolest. 3. malli korral on mitmuse partitiivi formatiiviks Rpl, nt *'inim'ene* : *'inimes/t* : *'inimes/te* : *'inimesi*. 4. malli korral on mitmuse partitiivi formatiiviks paralleelselt Rpl või *it*, nt *l'õtus* : *l'õtus/t* : *l'õtus/te* : *l'õtusi* ~ *l'õtuse/it*. 9. malli korral on mitmuse partitiivi formatiiviks *sit*, nt *k'oi* : *k'oi/t* : *k'oi/te* : *k'oi/sit*. 10. malli korral on mitmuse partitiivis paralleelselt võimalikud formatiivid *it* ja *sit*, nt *it'ē* : *it'ē/t* : *it'ē/te* : *it'e/it* ~ *it'ē/sit*. 12. ja 17. mall erinevad 6. mallist ainsuse partitiivis kasutatava formatiivi poolest. 12. malli korral on ainsuse partitiivis formatiiviks *t̄*, nt *k'ūnal* : *k'ūnal/t̄* : *k'ūnal/te* : *k'ūnla/it*. 17. malli korral on ainsuse partitiivis formatiiviks *ta*, nt *s'ē* : *s'e/ta* : *n'en/te* : *n'e/it*. 18. mall erineb 6. mallist mitmuse genitiivis esineva paralleelvõimaluse poolest, nt *k'alīs* : *k'alīs/t* : *k'alīs/te* ~ *k'alī/tē* : *k'alē/it*.

Neljanda grupi moodustavad mallid, mille põhimalliks võib pidada 2. malli, mille korral ainsuse partitiivis on formatiiviks *t̄*, mitmuse genitiivis *te* ja mitmuse partitiivis *it*, nt *āsta* : *āsta/t̄* : *āsta/te* : *āsta/it*. Sellel mallile on lähedased 11., 14. ja 19. mall. 11. mall erineb põhimallist mitmuse partitiivi osas, kus kasutatakse formatiivi Rpl, nt *k'ēl* : *k'ēl/t̄* : *k'ēl/te* : *k'ēli*. 14. ja 19. mall erinevad 2. mallist ainsuse partitiivi osas. 14. malli korral võib ainsuse partitiivis paralleelselt esineda ka formatiiv *t*, nt *'õnes* : *'õnes/t* ~ *'õnsa/t̄* : *'õnsa/te* : *'õnsa/it*. 19. malli korral on ainsuse partitiivi formatiiks Ø: (*k'olm*)*k'üment* : (*k'olme/Ø*)*k'üment/Ø* : (*k'olme*)*k'ünnne/te* : (*k'olme*)*k'ünnne/it*.

Formatiivide vaheldusmallide valikureeglid

§ 166 **Aktiivses morfoloogias** on kasutusel kümme esimest malli.

Põhitüüdistiku /1 ja 3 C/-sõnad kasutavad 1. malli, nt *s'ili* : *s'ili/Ø* : *s'ili/te* : *s'ile* ~ *s'ili/sit*, *p'isk'op̄* : *p'isk'op̄i/Ø* : *p'isk'op̄i/te* : *p'isk'ope/Ø* ~ *p'isk'op̄i/sit*, *s'eminar* : *s'eminari/Ø* : *s'eminari/te* : *s'eminare* ~ *s'eminari/sit*.

/2 C/-sõnad kasutavad (sõltumata tüve vältest) 2. malli, nt *k'anal* : *k'anali/t̄* : *k'anali/te* : *k'anale/it*, *āmp̄er* : *āmp̄ri/t̄* : *āmp̄ri/te* : *āmp̄re/it*, *alp̄um* : *alp̄umi/t̄* : *alp̄umi/te* : *alp̄ume/it*.

/1 V/-sõnad kasutavad 9. ja 10. malli, sõltuvalt tüve lõppvokaalist.
 9. malli kasutavad /1 V-ē/-sõnad, nt *k'oi* : *k'oi/t* : *k'oi/te* : *k'oi/sit*.
 10. malli kasutavad /1 ē/-sõnad, nt *it'ē* : *it'ē/t* : *it'ē/te* : *it'e/it* ~ *it'ē/sit*.

/2 I V-e/-sõnad kasutavad 8. malli, nt *'ema* : *'ema/Ø* : *'ema/te* : *'ema/sit*.

/2 I e/- ja /2 II V/-sõnad kasutavad 7. malli, nt *k'ōne* : *k'ōne/t̄* : *k'ōne/te* : *k'ōne/sit*, *'auto* : *'auto/t̄* : *'auto/te* : *'auto/sit*.

/2 III V/- ning /3jj V/-sõnad kasutavad 2. malli, nt *āsta* : *āsta/t̄* : *āsta/te* : *āsta/it*, *t'altsutāmatu* : *t'altsutāmatu/t̄* : *t'altsutāmatu/te* : *t'altsutāmatu/it*.

Liitetüübistikust kasutavad /(V)ne, (V)s, kē/-sõnad 3., 4. või 6. malli, sõltuvalt tüve struktuurist.

3. mall iseloomustab sõnu, mille muutetüvi koosneb neljast või enamast silbist, kusjuures muutetüve eelviimane silp on kaasrõhuline – s.t /(V)ne 4jj, eelviimane silp kaasrõhuline/- ning /(V)s, kē 3jj/-sõnu – (v.a //isus, m'atūs/-sõnad), nt *'inim'ene* (: *'inim'ese*) : *'inimes/t* : *'inimes/te* : *'inimesi*, *h'aṛastus* (: *h'aṛast'use*) : *h'aṛastus/t* : *h'aṛastus/te* : *h'aṛas/tusi*, *v'aeseke* (: *v'aeseke'se*) : *v'aesekes/t* : *v'aesekes/te* : *v'aesekesi*.

4. malli alla kuuluvad sõnad, mille muutetüvi on struktuuriga /3 III/ – s.t /(V)ne 3 III/- ja /(V)s, kē 2 III/-sõnad – ning //isus, m'atūs/-sõnad, nt *õiklane* (: *õiklase*) : *õiklas/t* : *õiklas/te* : *õiklasi* ~ *õiklase/it*, *õtūs* (: *õtuse*) : *õtūs/t* : *õtūs/te* : *õtusi* ~ *õtuse/it*, *l'õoke* (: *l'õokese*) : *l'õokes/t* : *l'õokes/te* : *l'õokesi* ~ *l'õokese/it*, *m'urtel'isus* (: *m'urtel'isuse*) : *m'urtel'isus/t* : *m'urtel'isus/te* : *m'urtel'isusi* ~ *m'urtel'isuse/it*.

6. malli kasutavad sõnad, mille muutetüvi on struktuuriga /2 III/ või /3 I~II/ s.t /(V)ne 2 III või 3 I~II/-sõnad ja /(V)s 1 või 2 I~II/-sõnad –, nt *v'aene* (: *v'aese*) : *v'aes/t* : *v'aes/te* : *v'aese/it*, *s'ōlane* (: *s'ōlase*) : *s'ōlas/t* : *s'ōlas/te* : *s'ōlase/it*, *t'eos* (: *t'eose*) : *teos/t* : *t'eos/te* : *t'eose/it*, *j'ānes* (: *j'ānese*) : *j'ānes/t* : *j'ānes/te* : *j'ānese/it*. Sama mall iseloomustab ka /(V)ne 4jj/-sõnu, mille eelviimane silp on rõhutu, nt *'alkoh'oline* (: *'alkoh'olise*) : *'alkoh'olis/t* : *'alkoh'olis/te* : *'alkoh'olise/it*.

/iḱ/-sõnad kasutavad 5. malli, nt *ōnel'ik̄* : *ōnel'ik̄u/Ø* : *ōnel'ik̄u/te* ~ *ōnel'ik̄e* : *ōnel'ik̄e*.

/tar/-sõnad kasutavad 1. malli, nt *l'auljaṭar* : *l'auljaṭari/Ø* : *l'auljaṭari/te* : *l'auljaṭare* ~ *l'auljaṭari/sit*.

/(V)nā/-sõnad kasutavad 7. malli, nt *k'unink'aṇa* : *k'unink'aṇa/t̄* : *k'unink'aṇa/te* : *k'unink'aṇa/sit*.

ʹelu/-sõnad kasutavad 8. malli, nt m'ȭtisk'elu : m'ȭtisk'elu/∅ : m'ȭtisk'elu/te : m'ȭtisk'elu/sit.

Kõigi ülejäänud liidetege sõnad, s.t *ʹkas, jas, (C)ne, ik̄, k̄, mkpv, vpts, nutpts, tūt~tutpts, snum, nt, nk, ts, rt/-sõnad*, kasutavad 2. malli, nt *n'aljakas : n'aljakā/t̄, n'aljakā/tē : n'aljakā/it, r'autne : r'autse/t̄ : r'autse/tē : r'autse/it, r'ȭmustav : r'ȭmustava/t̄ : r'ȭmustava/tē : r'ȭmustava/it, 'ilusam : 'ilusama/t̄ : 'ilusama/tē : 'ilusama/it, k'aotānut : k'aotānu/t̄ : k'aotānu/tē : k'aotānu/it, l'aulik̄ : l'auliku/t̄ : l'auliku/tē : l'auliku/it, t'ȭent : t'ȭenti/t̄ : t'ȭenti/tē : t'ȭente/it, l'oenk : l'oengu/t̄ : l'oengu/tē : l'oengu/it, p'eats : p'eatsi/t̄ : p'eatsi/tē : p'eatse/it, s'oert : s'oerti/t̄ : s'oerti/tē : s'oerte/it.*

Seega kehtivad aktiivses morfoloogias järgmised formatiivide vaheldusmalli valikureeglid:

1. FVM ⇐ /1 C/
 /3 C/
 /taɾ/
2. FVM ⇐ /2 III V/
 /3jj V/
 /2 C/
 /*ʹkas, jas, (C)ne, ik̄, k̄, mkpv, vpts, nutpts, tūt~tutpts, snum, nt, nk, ts, rt/*
3. FVM ⇐ /(V)ne 4jj, eelviimane silp kaasrõhuline/
 /(V)s 3jj (v.a /l'isus, m'atus/)/
 /*k̄e* 3jj/
4. FVM ⇐ /(V)ne 3 III/
 /(V)s, *k̄e* 2 III/
 /*l'isus, m'atus/*
5. FVM ⇐ /*ik̄*/
6. FVM ⇐ /(V)ne 2 III või 3 I-II/
 /(V)s 1 või 2 I-II/
 /(V)ne 4jj, eelviimane silp rõhutu/
7. FVM ⇐ /2 I e/
 /2 II V/
 /((V)na/
8. FVM ⇐ /2 I V-ε /
 /*ʹelu/*
9. FVM ⇐ /1 V-ε /
10. FVM ⇐ /1 ē/

Passiivse formatiivide vaheldusmalli valikureegliga on umbes 970 sõna.

/1 V/-sõnadest kasutavad need sõnad, mis käituvad analoogiliselt /1 C/-sõnadega, ootuspäraselt 1. malli, nt *l'ai : l'aia/Ø : l'aia/te : l'aiu ~ l'aia/sit, s'oe : s'ōja/Ø : s'ōja/te : s'ōje ~ s'ōja/sit* (loendid 1–3). (Mõnel niisugusel sõnal puudub fonoloogiliste piirangute tõttu mitmuse partitiiv formatiiviga Ø, mistõttu nende tegelikku formatiivikasutust võiks kirjeldada ka 8. malliga, nt *p'ou : p'oue/Ø : p'oue/te : p'oue/sit.*) 8. malli kasutavad sõnad *'au, n'ou, nt n'ou : n'ou/Ø : n'ou/te : n'ou/sit* (loend 6). Kolmteist /1 V-ē/-sõna kasutab /1 ē/-sõnadele iseloomulikku 10. malli, s.t neil on mitmuse partitiivis olemas it-formatiiviga paralleelvorm, nt *p'ū : p'ū/t : p'ū/te ~ p'ū/te : p'ū/sit ~ p'u/it* (loendid 4, 7). Seevastu kuus /1 ē/-sõna kasutab /1 V-ē/-sõnadele iseloomulikku 9. malli, s.t neil niisugune paralleelvorm puudub, nt *f'ē : f'ē/t : f'ē/te : f'ē/sit* (loend 8). Kaks pronoomenit kasutab 17. malli: *s'ē : s'e/ta : n'en/te : n'e/it, t'ō : t'o/ta : n'on/te : n'o/it* (loend 9).

/1 C/-sõnadest kasutavad ilma astmevahelduseta sõnad 2. malli, nt *'ōel : 'ōela/t̄ : 'ōela/tē : 'ōela/it* (loendid 10, 11). 55 sõna kasutab 11. malli, nt *k'ēl : k'ēl/t̄ : k'ēl/tē : k'ēli, k'ōrs : k'ōr/t̄ : k'ōr/tē : k'ōrsi; m'ēs : m'ēs/t : m'ēs/te : m'ehi* (loendid 23–26; vt ka märkus 1 § 207, 209). 18 sõna kasutab 13. malli, nt *n'ōel : n'ōela/Ø : n'ōel/tē ~ n'ōela/te : n'ōelu ~ n'ōela/sit, 'ots : 'otsa/Ø : 'ots/te ~ 'otsa/te : 'otsi ~ 'otsa/sit* (loendid 19–22). Pronoomen *k'ōik* kasutab /ik/-sõnadele iseloomulikku 5. malli: *k'ōik : k'ōike/Ø : k'ōiki/te ~ k'ōiki : k'ōiki* (loend 29). Kaks sõna kasutab 15. malli: *'ūks : 'ūh/t ~ 'ūhte/Ø : 'ūhte/te : 'ūhte/sit, k'aks : k'ah/t ~ k'ahte/Ø : k'ahte/te : k'ahte/sit* (loend 27).

Kuivõrd /2 I–II V/-sõnade kirjeldavad tunnused passiivses morfoloogias ei kattu alati aktiivse morfoloogia määravate tunnuste poolt esile toodud rühmadega (/2 I e/, /2 I V-e /, /2 II V/), siis ei vaadelda /2 I–II V/-sõnade formatiivi vaheldusmallide passiivseid valikureegleid rangelt struktuurirühmade kaupa.

89 /2 I a, i/-sõna kasutab 1. malli, s.t mitmuse partitiivis on neil paralleelselt võimalik ka formatiiv Rpl, nt *m'aja : m'aja/Ø : m'aja/te : m'aju ~ maja/sit, 'upa : 'upa/Ø : 'upa/te : 'upe ~ 'upa/sit, n'ali : n'alja/Ø : n'alja/te : n'alju ~ n'alja/sit* (loendid 31, 42a, 46–51). Üks samasuguse struktuuriga sõna ja kaks /1 I i/-sõna kasutavad 16. malli, s.t erinevalt vaadeldud sõnadest on neil ainsuse partitiivis paralleelselt võimalik ka formatiiv *t̄*: *s'ata : s'ata/t̄ ~ s'ata/Ø : s'ata/te : s'ata/sit ~ s'atu, r'ehi : r'eh/t̄ ~ r'eh/te/Ø : r'eh/te/te : r'eh/te/sit ~ r'eh/te, r'uhi : r'uh/t̄ ~ r'uh/te/Ø : r'uh/te/te : r'uh/te/sit ~ r'uh/te* (loendid 42b, 52). 119 sõna, mille muudetüvi on kolmesilbiline, kasutab 2. malli, nt *h'ape : h'ape/t̄, h'apeme/tē : h'apeme/it, m'ake : m'aketa/t̄ : m'aketa/te : m'aketa/it* (loendid 34–36). Sama malli kasutab ka 481 tugevneva astmevaheldusega sõna, nt *m'ulje : m'ulje/t̄ : m'ulje/te : m'ulje/it, j'uhe : j'uhe/t̄ : j'uhtme/te : j'uhtme/it* (loendid 53–59). Üheksa

/2 I *i*-sõna kasutab 11. malli, nt *k'äsi* : *k'ä/t* : *k'ä/te* : *k'äsi* (loend 44). Seitse /2 I *i*-sõna kasutab 9. malli, s.t ainsuse partitiivis on neil formatiiviks *t*, nt *t'uli* : *t'ul/t* : *t'ule/te* : *t'ule/sit* (loend 33a). Üks samasuguse struktuuriga sõna kasutab 20. malli, s.t ainsuse partitiivis on tal paralleelvõimalus formatiiviga *ta*: *m'õni* : *m'õn/t* ~ *m'õn/ta* : *m'õne/te* : *m'õne/sit* (loend 33b). Kaks /2 II *V*-sõna kasutab 15. malli, s.t ainsuse partitiivis on neil paralleelselt võimalikud formatiivid *t* ja *Ø*, nt *r'upla* : *r'upla/t* ~ *r'upla/Ø* : *r'upla/te* : *r'upla/sit*, *v'etru* : *v'etru/t* ~ *v'etru/Ø* : *v'etru/te* : *v'etru/sit* (loend 38). Kolm /2 I *e*-sõna kasutab 8. malli (*pro* 7. mall), sest nad käituvad nagu rühm passiivse morfoloogiaga /2 I *Ve*-sõnu: *k'ute* : *k'ute/Ø* : *k'ute/te* : *k'ute/sit*, *'õte* : *'õte/Ø* : *'õte/te* : *'õte/sit*, *t'õte* : *t'õte/Ø* : *t'õte/te* : *t'õte/sit* (loendist 41). Üks /2 II *V*-sõna kasutab samuti 8. malli (*pro* 7. mall): *k'ahju* : *k'ahju/Ø* : *k'ahju/te* : *k'ahju/sit* (loend 39). Üks ebaregulaarne /2 I *V-ē*-sõna kasutab 7. malli: *'õlu* : *'õlu/t* : *'õlē/te* : *'õlē/sit* (loend 45). Üks pronoomen kasutab 17. malli: *t'ema* : *t'e/ta* : *n'en/te* : *n'e/it* (loend 61).

/2 *C*-sõnade hulgast kasutavad need /2 I *C*-sõnad, mis käituvad samalaadselt nagu aktiivse morfoloogiaga /1 *C*-sõnad, ootuspäraselt 1. malli, nt *p'õter* : *p'õtra/Ø* : *p'õtra/te* : *p'õtru* ~ *p'õtra/sit*, *t'eter* : *t'etre/Ø* : *t'etre/te* : *t'etri* ~ *t'etre/sit* (loendid 69–71). 40 /2 II *C*-sõna (ja ainult need) kasutavad 12. malli, nt *t'ütar* : *t'ütar/t* : *t'ütar/te* : *t'ütre/it*, *p'öial* : *p'öial/t* : *p'öial/te* : *p'öitla/it* (loendid 72–75, 77–78). Üks samasuguse struktuuriga sõna kasutab täiesti erandlikku 19. malli: (*k'olm*)*k'üment* : (*k'olme/Ø*)*k'üment/Ø* : (*k'olme*)*k'ümnē/te* : (*k'olme*)*k'ümnē/it* (loend 76).

Kahesilbilistest /(V)*s*-sõnadest kasutab 19 sõna tavaliste /2 *C*-sõnade malli, s.t 2. malli, nt *m'akas* : *m'akasi/t* : *m'akasi/te* : *m'akase/it*, *k'ūlus* : *k'ūlsa/t* : *k'ūlsa/te* : *k'ūlsa/it*, *k'ohus* : *k'ohu/t* : *k'ohu/te* : *k'ohu/it* (loendid 85–88, 94, 101). 15 sõna (ja ainult need) kasutavad 14. malli, nt *'õnes* : *'õnes/t* ~ *'õnsa/t* : *'õnsa/te* : *'õnsa/it*, *s'üñis* : *s'üñis/t* ~ *s'üntsa/t* : *s'üntsa/te* : *s'üntsa/it* (loendid 95–98, 100). Kaks sõna (ja ainult need) kasutavad 18. malli: *k'alīs* : *k'alīs/t* : *k'alīs/te* ~ *k'alī/te* : *k'alē/it*, *k'aunis* : *k'aunis/t* : *k'aunis/te* ~ *k'auni/te* : *k'aune/it* (loend 93).

/(V)*ne*-sõnade hulgast käituvad kaks sõna nagu tavalised /2 III *V*-sõnad, s.t nad kasutavad 2. malli: *t'üne* : *t'üne/t* : *t'üne/te* : *t'üne/it*, *v'āne* : *v'āne/t* : *v'āne/te* : *v'āne/it* (loendist 102). Kaks ebaregulaarset /(V)*ne*-sõna muutetüve struktuuriga /2 II/ kasutab 3. malli: *t'eine* : *t'eis/t* : *t'eis/te* : *t'eisi*, *n'aine* : *n'ais/t* : *n'ais/te* : *n'aisi* (loend 105).

Seega on passiivne formatiivide vaheldusmalli valik kirjeldatav järgmiste reeglite abil:

1. FVM	⇐	/1 <i>V</i> / loendid 1–3
		/2 I~II <i>V</i> / loendid 31, 42a, 46–51
		/2 I <i>C</i> / loendid 69–71

2. FVM ⇐ /1 C/ loendid 10, 11
 /2 I~II V/ loendid 34–36, 53–59
 /(V)s/ loendid 85–88, 94, 101
 /(V)ne/ loendist 102

3. FVM ⇐ /(V)ne 2 II/ loend 105

5. FVM ⇐ /1 C/ loend 29

7. FVM ⇐ /2 I V_e / loend 45

8. FVM ⇐ /1 V/ loend 6
 /1 C/ loend 27
 /2 I e/ k'ute, 'õte, t'õte loendist 41
 /2 II V/ loend 39

9. FVM ⇐ /1 ē/ loend 8
 /2 I i/ loend 33a

10. FVM ⇐ /1 V_e / loendid 4, 7

11. FVM ⇐ /1 C/ loendid 23–26
 /2 I i/ loend 44

12. FVM ⇐ /2 II C/ loendid 72–75, 77–78

13. FVM ⇐ /1 C/ loendid 19–22

14. FVM ⇐ /(V)s/ loendid 95–98, 100

15. FVM ⇐ /1 C/ loend 27
 /2 I V/ loend 38

16. FVM ⇐ /2 I V/ loendid 42b, 52

17. FVM ⇐ /1 V/ loend 9
 /2 I V/ loend 61

18. FVM ⇐ /(V)s/ loend 93

19. FVM ⇐ /2 II C/ loend 76

20. FVM ⇐ /2 I V/ loend 33b

PÖÖRDSÕNA TUNNUSMORFEEMID

ÜLDISELOOMUSTUS JA MORFOTAKTIKA

§ 167 Pöördsõna vormid võivad olla finiiitsed või infiniitsed, liht- või liitvormid. Finiitsetel pöördsõnavormidel on viis morfoloogilist kategooriat – pööre, tegumood, kõneviis, aeg ja kõneliik –, mille liikmete omavaheline kombinatoorika on keeruline, kusjuures osa liikmeid väljendub liht-, osa liitvormides.

Finiitsetes liitvormides avalduvad pöörd-, tegumoe- ja kõneviisi kategooria, ning osa ajakategooria liikmeid. Morfeemide morfoloogiline üldjärjestus on järgmine: TÜVI + TEGUMOOD + AEG + KÕNEVIIS + PÖÖRE. (Kõneligikategooria morfoloogiliselt markeeritud liige, eitav kõneliik, väljendub alati ja ainult liitvormina.) Kõik neli kategooriat ühes ja selles samas liitvormis koos esineda ei saa. Tegumoetunnus järgneb alati vahetult tüvele, talle saab järgneda ajatunnus (*'ela/t̄/i*) või kõneviisitunnus (*'ela/t̄a/vaṭ*). Ajatunnusele võib vahetult eelneda tüvi (*'ela/si/n*) või tegumoetunnus (*'ela/t̄/i*); ajatunnusele võib vahetult järgneda kõneviisitunnus (*'ela/nu/vaṭ*) või pöördetunnus (*'ela/si/n*). Kõneviisitunnusele võib vahetult eelneda tüvi (*'ela/vaṭ*), tegumoetunnus (*'ela/t̄a/vaṭ*) või ajatunnus (*'ela/nu/vaṭ*); kõneviisitunnusele võib järgneda ainult pöördetunnus (*'ela/ksi/n*). Pöördetunnusele võib vahetult eelneda tüvi (*'ela/n*), ajatunnus (*'ela/si/n*) või kõneviisitunnus (*'ela/ksi/n*); pöördetunnusele ei saa järgneda ühtegi tunnusmorfeemi. Ühes ja samas vormis ei saa koos esineda tegumoe- ja pöördetunnus. Ühes ja samas vormis ei esine koos ka tegumoe-, aja- ning kõneviisi tunnus (sest siinne morfoloogiakäsitlus ei arvesta lihvormidega nagu *'ela/t̄u/ks*, milles segment *t̄u* väljendaks ühtaegu minevikku ja umbisikulist tegumoodi). Pöördsõna tüvi ilma ühegi morfoloogilise tunnusega saab esineda ainult eitava liitvormi koostises (*'ei 'ela*) – vt liitvormid.

Tavaliselt väljenduvad pöördsõna kategooriad segmentaalse häälikujadana ilmnevates allomorfides, nt *'ela/nu/ksi/me*. Ø-allomorfina võivad väljenduda pöördetekategooria ning kõneviisikategooria liikmed. Pöördetekategooria avaldub Ø-allomorfina ainsuse 3. pöördel vormis, kui talle ei eelne vahetult tüvi, nt *'ela/s/Ø*, ainsuse 2. pöördel vormis, kui talle eelneb kõneviisikategooriast käskiva kõneviisi tunnus Ø-allomorfi näol, nt *'ela/Ø/Ø*, ja mitmuse 2. pöördel vormis, kui talle eelneb käskiva kõneviisi tunnus, nt *'ela/ke/Ø*. Kõneviisikategooria avaldub Ø-allomorfina käskiva kõneviisi vormis, kui talle järgneb ainsuse 2. pöördel Ø-allomorf, nt *'ela/Ø/Ø*. Tunnuse ja tüve sulandumisel tekkiva vormitüvena võib teatud sõnatüüpide korral avalduda ajakategooriast lihtminevik, nt *t'uli/n*. Kahe tunnuse fusiivset sulandumist pöördsõna finiiitsetes liitvormides ei esine.

Seega on pöörsõna finiiitsetes lihtvormides esindatud järgmised morfotaktilised mallid (+ märgib aglutinatiivset liitumist, – märgib fusiivset liitumist):

TÜVI+TEGUMOOD	'ela/ <i>takse</i>
TÜVI+TEGUMOOD+AEG	'ela/ <i>t/i</i>
TÜVI+TEGUMOOD+KÕNEVIIS	'ela/ <i>tā/ks</i>
TÜVI+AEG+PÖÖRE	'ela/ <i>si/n</i> , 'ela/ <i>s/∅</i>
TÜVI+AEG+KÕNEVIIS	'ela/ <i>nu/ks</i>
TÜVI+AEG+KÕNEVIIS+PÖÖRE	'ela/ <i>nu/ksi/n</i>
TÜVI–AEG+PÖÖRE	<i>t'uli/n</i> , <i>t'uli/∅</i>
TÜVI+KÕNEVIIS	'ela/ <i>ks</i>
TÜVI+KÕNEVIIS+PÖÖRE	'ela/ <i>ksi/me</i>
TÜVI+PÖÖRE	'ela/ <i>me</i>

Infiniitsed lihtvormid on: *ta*-infinitiiv, gerundiiv, supiin, oleviku partitsiip ja mineviku partitsiip. Infiniitsed vormid võivad piiratult seonduda aja- ning tegumoe kategooriaga ja käändsõna käändekategooriaga. Supiin kombineerub kas tegumoe kategooriaga, kusjuures umbisikulise tegumoe tunnus eelneb supiini tunnusele ('ela/*tā/ma*), või piiratult käändsõna käändekategooriaga, kusjuures käändetunnus järgneb supiini tunnusele ('ela/*ma/s*, 'ela/*ma/st*, 'ela/*ma/ks*, 'ela/*ma/tā*). Mõlemad partitsiibid kombineeruvad tegumoe kategooriaga, kusjuures oleviku partitsiibi tunnus järgneb tegumootunnusele (*l'oe/tā/v*), mineviku partitsiibi tunnus sisaldub kumulatiivses formaatiivis, mis väljendab korraga aega ja partitsiipi (*l'uke/nut*) või tegumoodi, aega ja partitsiipi (*l'oe/tut*). *ta*-infinitiivi ja gerundiivi lihtvormid ei seostu muude morfoloogiliste kategooriatega. (Mõnikord käsitletakse gerundiivi *ta*-infinitiivi käänevormina – 'ela/*ta* : 'ela/*te/s*; siinses morfoloogiakäsitluses on niisugusest tõlgendusest loobutud.)

Ka infiniitsetes vormides liituvad morfeemid tavaliselt aglutinatiivselt ('ela/*tā/ma*). Fusiivsed formaatiivid esinevad ainult mineviku partitsiibis, kus nad väljendavad ühtaegu kas minevikku ja partitsiipi ('ela/*nut*) või umbisikulist tegumoodi, minevikku ja partitsiipi ('ela/*tut*).

Infiniitsete vormide morfotaktilised mallid on järgmised:

TÜVI+INFINITIIV	'ela/ <i>ta</i>
TÜVI+GERUNDIIV	'ela/ <i>tes</i>
TÜVI+SUPIIN	'ela/ <i>ma</i>

TÜVI+TEGUMOOD+SUPIIN	'ela/ <i>tā</i> /ma
TÜVI+SUPIIN+KÄÄNE	'ela/ma/s
TÜVI+PARTITSIIP	'ela/v
TÜVI+TEGUMOOD+PARTITSIIP	'ela/ <i>tā</i> /v
TÜVI+AEG-PARTITSIIP	'ela/nut
TÜVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITSIIP	'ela/ <i>tūt</i>

Mõlemad partitsiibid võivad (nii isikulise kui umbisikulise tegumoe vormis) liita endaga ka käände- ja arvutunnuseid ning käituda seega tavalise käändsõnana ('elav : 'elava : 'elava/*t* : 'elava/*se* jne; l'oetut : l'oetu : l'oetu/*t* : l'oetu/*se* jne). Käändsõna kontekstis käsitletakse partitsiibi tunnuseid tavaliste morfoloogiliselt määravate liidetena (vt § 110).

Liitvormidena väljenduvad mõned ajakategooria minevikuliigid ja kõneliigikategooria markeeritud liige – eitav kõneliik.

Liitajavormid koosnevad jaatavas kõneliigis kahest eraldi seisvast sõnavormist: abiverbi 'ole/ma liitvormist ja põhiverbi mineviku partitsiibist. Finiitsetes mineviku liitvormides on abiverb kas oleviku või lihtmineviku vormis, põhiverbis avaldub mineviku tunnus fusiivselt koos tegumoe- ja/või partitsiibitunnusega ('ole/n 'ela/nut, 'oli/n 'ela/nut, 'oli 'ela/*tūt*). Pöörde- ja kõneviisitunnus liituvad alati abiverbile, kusjuures nende morfotaktiline järjestus on sama nagu tavalistes liitvormides ('ole/n 'ela/nud, 'ole/ksi/n 'ela/nut). Tegumoetunnus väljendub kumulatiivselt koos põhiverbi partitsiibi tunnusega ('ole/vat 'ela/*tūt*).

Minevikku väljendavad liitajavormid on ka *ta*-infinitiivil ja gerundiivil. Mõlema infiniitse vormi tunnused liituvad abiverbile, põhiverb on siingi mineviku partitsiibi vormis ('ol/a 'ela/nut, 'ol/a 'ela/*tūt*, 'ol/es 'ela/nut, 'ol/es jae/*tūt*).

Liitajavormide morfotaktilised mallid jaatavas kõneliigis on järgmised (+ märgib morfeemide aglutinatiivset liitumist, – märgib morfeemide fusiivset liitumist):

'ole+KÕNEVIIS+PÖÖRE TÜVI+AEG-PARTITSIIP	'ole/ksi/n 'ela/nut
'ole+KÕNEVIIS TÜVI+AEG-PARTITSIIP	'ole/vat 'ela/nut
'ole+PÖÖRE TÜVI+AEG-PARTITSIIP	'ole/n 'ela/nut
'ole-AEG+PÖÖRE TÜVI+AEG-PARTITSIIP	'oli/n 'ela/nut
'ole+KÕNEVIIS TÜVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITSIIP	'ole/vat 'ela/ <i>tūt</i>
'on TÜVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITSIIP	'on 'ela/ <i>tūt</i>
'ole-AEG TÜVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITSIIP	'oli 'ela/ <i>tūt</i>

'ole+INFINITIIV TÜVI+AEG-PARTITIIP 'ol̄a 'ela/nut

'ole+INFINITIIV TÜVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITIIP 'ol̄a 'ela/tut

'ole+GERUNDIIV TÜVI+AEG-PARTITIIP 'ol̄es 'ela/nut

'ole+GERUNDIIV TÜVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITIIP 'ol̄es j'äe/tut

Eitusvormides väljendub eitus alati põhiverbist eraldi seisva eitussõnana (indikatiivis, konditsionaalis ja kvotatiivis 'ei, imperatiivis ja jussiiis 'ära).

Lihtajavormide eitusvormid koosnevad konditsionaalis ja kvotatiivis eitussõnast ja verbitüvest, millele võib liituda tegumoe-, aja- ja/või kõneviisitunnus: 'ei 'ela/tā/ks, 'ei 'ela/nu/ks, 'ei 'ela/ks.

Indikatiivis koosneb lihtajavormide eitusvorm eitussõnast ja verbitüvest, millele võib liituda tegumootunnus või mineviku partitsiibi kumulatiivne formatiiv: 'ei 'ela, 'ei 'ela/tā, 'ei 'ela/nut, 'ei 'ela/tut.

Imperatiivi ja jussiivi lihtajavormide eitus koosneb eitussõnast ja verbitüvest, kusjuures mõlemale liitub kõneviisitunnus ja (imperatiivis ka) pöördetunnus: 'är/ke/m 'ela/ke/m, 'ära/Ø/Ø 'ela/Ø/Ø, 'är/ku 'ela/ku; tegumoe tunnus liitub (jussiiis) ainult verbitüvele: 'är/ku 'ela/tā/ku.

Pöördekategooriaga seostub eitus ainult imperatiivis. Indikatiivis esindab verbi eituses tunnusetä tüvi ('ei 'ela), konditsionaalis tüvi, millele liitub kõneviisitunnus ('ei 'ela/ks).

Seega esinevad lihtvormide eituses järgmised morfoloogilised mallid:

'ei TÜVI+TEGUMOOD+KÕNEVIIS	'ei 'ela/tā/ks
'ei TÜVI+AEG+KÕNEVIIS	'ei 'ela/nu/ks
'ei TÜVI+KÕNEVIIS	'ei 'ela/ks
'ei TÜVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITIIP	'ei 'ela/tut
'ei TÜVI+TEGUMOOD	'ei 'ela/tā
'ei TÜVI+AEG-PARTITIIP	'ei 'ela/nut
'ei TÜVI	'ei 'ela
'ära+KÕNEVIIS TÜVI+TEGUMOOD+KÕNEVIIS	'är/ku 'ela/tā/ku
'ära+KÕNEVIIS+PÖÖRE TÜVI+KÕNEVIIS+PÖÖRE	'är/ke/m 'ela/ke/m
'ära+KÕNEVIIS TÜVI+KÕNEVIIS	'är/ku 'ela/ku

Lihtajavormide eitus koosneb kolmest eraldi seisvast komponendist: eitussõnast, abiverbi 'ole/ma lihtvormist (mis koos esindavad 'ole/ma eitusvormi olevikus või lihtminevikus) ja põhiverbi mineviku partitsiibist.

Indikatiivis, kvotatiivis ja konditsionaalis on eitussõnaks 'ei, kõneviisitunnus liitub abiverbile; aja- ja tegumootunnus avalduvad kumu-

latiivselt koos partitsiibi tunnusega: 'ei 'ole/ks 'ela/nut, 'ei 'ol/nut 'ela/tut, 'ei 'ole 'ela/nut.

Imperatiivis liitaega ei esine. Jussiivi liitajavormis on eitussõnaks 'ära, millele liitub kõneviisitunnus: 'är/ku 'ol/ku 'ela/nut.

Seega esinevad liitaegade eituses järgmised morfotaktilised mallid:

'ei 'ole+KÕNEVIIS TÛVI+AEG-PARTITSIIP	'ei 'ole/ks 'ela/nut
'ei 'ole+KÕNEVIIS TÛVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITSIIP	'ei 'ole/ks 'ela/tut
'ei 'ole+AEG-PARTITSIIP TÛVI+AEG-PARTITSIIP	'ei 'ol/nut 'ela/nut
'ei 'ole+AEG-PARTITSIIP TÛVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITSIIP	'ei 'ol/nut 'ela/tut
'ei 'ole TÛVI+AEG-PARTITSIIP	'ei 'ole 'ela/nut
'ei 'ole TÛVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITSIIP	'ei 'ole 'ela/tut
'ära+KÕNEVIIS 'ole+KÕNEVIIS TÛVI+AEG-PARTITSIIP	'är/ku 'ol/ku 'ela/nut
'ära+KÕNEVIIS 'ole+KÕNEVIIS TÛVI+TEGUMOOD-AEG-PARTITSIIP	'är/ku 'ol/ku 'ela/tut

Igale pöördsona lihtvormile võib liituda rõhutav partikkel *ki*, nt 'ela/tes/ki, 'ela/me/ki, 'ela/si/n/ki, 'ela/tā/va/t̄/ki. Liitajavormis võidakse rõhutav partikkel lisada nii põhiverbile kui abiverbile, nt 'ole/n 'ela/nut/ki, 'ole/n/ki 'ela/nut. Rõhutav partikkel ei liitu üksnes eitussõnale, nt 'ei 'ole/ki 'ela/nut, 'ei 'ole 'ela/nut/ki, 'är/ke/m 'ela/kem/ki.

INFINIITSED VORMID

- § 168 Pöördsonal on eesti keeles viis infiniitset vormi: *ta*-tegevusnimi ehk *ta*-infinitiiv (Inf), *tes*-vorm ehk gerundiiv (Ger), *ma*-tegevusnimi ehk supiin (Sup), oleviku kesksõna ehk oleviku partitsiip (PtsPr) ja mineviku kesksõna ehk mineviku partitsiip (PtsPt). (*vat*-infinitiivi vormimoodustuses eraldi ei vaadelda, vt märkus § 39.)

ta-infinitiiv

- § 169 *ta*-infinitiivi tunnus liitub alati aglutinatiivselt vahetult tüvele ('ela/ta). *ta*-infinitiiv seondub ajakategooriaga, moodustades liitajavorme, kusjuures liitvormides liitub infinitiivi tunnus abiverbile ('ol/a 'ela/nut); liitajavormides seondub *ta*-infinitiiv ka tegumoe kategooriaga ('ol/a j 'äe/tut; vt § 236).

ta-infinitiivi tunnusel on kolm allomorfi: *ta*, *tā*, *a*, nt *'ela/ta*, *h'ūpā/tā*, *t'unt/a*.

Inf → *ta*, *tā*, *a*

Allomorfid on omavahel tüpoloogilises distributsioonis.

Aktiivne morfoloogia kasutab allomorfe *ta* ja *tā*.

Allomorf *tā* esineb ainult /2 III *a*/-sõnade infinitiivis, nt *h'ākā/ma* : *h'ākā/ta*, *v'ātā/ma* : *v'ātā/ta*.

Kõik ülejäänud aktiivsele struktuuritüübile vastavad pöörd sõnad, s.t /2 III *i~u*/-, /2 I-II *V*/-, /3jj/-sõnad ning kõik morfoloogiliselt olulise liitega sõnad kasutavad aktiivse reegli alusel allomorfi *ta*, nt *'ōpi/ma* : *'ōpi/ta*, *'ela/ma* : *'ela/ta*, *k'irjuā/ma* : *k'irjuā/ta*, *t'āsta/ma* : *t'āsta/ta*, *k'ōnele/ma* : *k'ōnele/ta* ~ *k'ōnel/ta*, *v'aeve/ma* : *v'aevel/ta*, *k'ōsne/ma* : *k'ōsne/ta*, *m'ūtu/ma* : *m'ūtu/ta*.

Seega on *ta*-infinitiivi tunnusalomorfi aktiivsed valikureeglid järgmised:

Inf → <i>tā</i>	⇐	/2 III <i>a</i> /
Inf → <i>ta</i>	⇐	/2 I-II <i>V</i> / /2 III <i>i~u</i> / /3jj/ /liited/

Passiivse reeglga võidakse valida allomorfide *ta* ja *a* vahel.

/1 *V*/-sõnadest kasutab allomorfi *ta* 13 sõna, nt *tr'eima* : *tr'ei/ta*, *k'ē/ma* : *k'ē/ta*, *s'ā/ma* : *s'ā/ta* (loendid 1–3). Ülejäänud üheksa sõna kasutavad allomorfi *a*, nt *v'ī/ma* : *v'ī/a*, *k'āima* : *k'āi/a*, *m'ū/ma* : *m'ū/a*, *j'ōma* : *j'ū/a* (loendid 4, 5).

/1 *C*/-sõnad kasutavad allomorfi *ta*, kui tüvi lõpeb mis tahes konsonandiga, v.a *t̄*, *t*, *p̄*, nt *l'aul/ma* : *l'aul/ta*, *n'aer/ma* : *n'aer/ta*, *s'eis/ma* : *s'eis/ta* (loendid 9, 10, 14, 15). Kui tüvi lõpeb *t̄*, *t* või *p̄*-ga, on infinitiivi tunnusalomorfiks *a*, nt *v'ōt/ma* : *v'ōt/a*, *t'unt/ma* : *t'unt/a*, *t'ap̄/ma* : *t'ap̄/a* (loendid 6–8, 11–13).

/2 I *e*/-sõnadest kasutab *a*-list infinitiivi seitse sõna, nt *t'eke/ma* : *t'eh/a*, *t'ule/ma* : *t'uḷ/a*, *p'ane/ma* : *p'añ/a* (loendid 18–20).

/2 III *a*/-sõnade hulgast kasutab kolm sõna allomorfi *ta*: *s'ēka/ma* : *s'ēka/ta*, *k'uiva/ma* : *k'uiva/ta*, *k'asva/ma* : *k'asva/ta* (loendid 29, 30). Ebaproduktiivse struktuuritüübiga /2 III *e*/-sõnad kasutavad kõik allomorfi *ta*, nt *k'atke/ma* : *k'atke/ta*, *p'āse/ma* : *p'āse/ta* (loendid 26–28).

Seega on *ta*-infinitiivi tunnusalomorfi passiivsed valikureeglid järgmised:

Inf → <i>ta</i>	⇐	/1 <i>V</i> / loendid 1–3 /1 <i>C</i> / loendid 9, 10, 14, 15 /2 III <i>a</i> / loendid 29, 30 /2 III <i>e</i> / loendid 26–28
-----------------	---	---

Inf → a	←	/1 V/ loendid 4, 5
		/1 C/ loendid 6–8, 11–13
		/2 I e/ loendid 18–20

Gerundiiv

§ 170 Gerundiivi tunnus liitub alati aglutinatiivselt vahetult tüvele (*'ela/tes*). Gerundiiv seondub ajakategooriaga, moodustades liitajavorme, kusjuures liitvormis liitub gerundiivi tunnus abiverbile (*'ol̄/es 'ela/nut*); liitajavormides seondub gerundiiv ka tegumoe kategooriaga (*'ol̄/es j'äe/tūt*; vt § 236).

Gerundiivi tunnusel on 3 allomorfi: *tes*, *tēs*, *es*, nt *'ela/tes*, *h'üpa/tēs*, *t'unt/es*.

Ger → *tes*, *tēs*, *es*

Gerundiivi allomorfid on analoogiareeglite abil seotud infinitiivi allomorfidega (vt § 227). Kui infinitiivis on tunnuseks *ta*, siis on gerundiivi tunnuseks *tes*; kui infinitiivis on tunnuseks *tā*, siis on gerundiivis *tēs*; kui infinitiivis on tunnuseks *a*, siis on gerundiivis *es*, nt *'ela/ma* : *'ela/ta* → *'ela/tes*, *h'aķa/ma* : *h'aķa/tā* → *h'aķa/tēs*, *'ole/ma* : *'ol̄/a* → *'ol̄/es*. Seetõttu kattuvad ka allomorfide valikureeglid gerundiivi vormide moodustamiseks nii aktiivses kui passiivses morfoloogias infinitiivi allomorfide valikureeglitega (vt § 169).

Aktiivses morfoloogias kehtivad järgmised reeglid:

Ger → <i>tēs</i>	←	/2 III a/
Ger → <i>tes</i>	←	/2 I–II V/ /2 III i~u/ /3j/
		/liited/

Passiivses morfoloogias kehtivad järgmised reeglid:

Ger → <i>tes</i>	←	/1 V/ loendid 1–3 /1 C/ loendid 9, 10, 14, 15 /2 III a/ loendid 29, 30 /2 III e/ loendid 26–28
Ger → <i>es</i>	←	/1 V/ loendid 4, 5 /1 C/ loendid 6–8, 11–13 /2 I e/ loendid 18–20

Supiin

§ 171 Supiini tunnus liitub aglutinatiivselt kas vahetult tüvele (*'ela/ma*) või umbisikulise tegumoe tunnusele (*'ela/tā/ma*). Supiin võib kombinee-

ruda tegumoe kategooriaga, kusjuures umbisikulise tegumoe tunnus eelneb alati supiini tunnusele ('ela/ $\bar{t}a$ /ma). Supiin võib kombineeruda ka piiratult käändekategooriaga, kusjuures käändetunnus järgneb alati supiini tunnusele (umbisikulise tegumoe supiini käändevormid ei kombineeru) – 'ela/ma : 'ela/mas, 'ela/mast, 'ela/maks, 'ela/ma $\bar{t}a$.

Supiini tunnuseks on alati ma, nt 'ela/ma, h'üpa/ma, t'unt/ma.

Sup → ma

Partitsiibid

§ 172 Eesti keeles on kaks partitsiipi – oleviku partitsiip ja mineviku partitsiip –, millel kummalgi on isikulise tegumoe vorm ja umbisikulise tegumoe vorm (vt § 45).

§ 173 Oleviku partitsiibi tunnus liitub aglutinatiivselt kas vahetult tüvele ('ela/v) või umbisikulise tegumoe tunnusele (v'āta/ $\bar{t}a$ /v).

Oleviku partitsiibi tunnuseks on alati v (mis on keeleajalooliselt oleviku tunnus, vt märkus § 184), nt 'ela/ma : 'ela/v, h'üpa/ma : h'üpa/v.

PtsPr → v

Konsonandiga lõppeva tüve järel tekib oleviku partitsiibi tunnuse ja tüve vahele e, nt t'unt/ma : t'unt/ev (vt § 242 reegel 5).

§ 174 Mineviku partitsiip väljendub kumulatiivsetes formatiivides nut, $\bar{t}ut$, tut, mis märgivad koos partitsiibi ja aja tähendusega ka tegumoodi ning liituvad alati aglutinatiivselt tüvele ('ela/nut, 'ela/ $\bar{t}ut$).

PtsPt → nut, $\bar{t}ut$, tut

Isikulises tegumoes on mineviku partitsiibi formatiiviks alati nut, nt 'ela/ma : 'ela/nut, v'āta/ma : v'āta/nut. Umbisikulises tegumoes on mineviku partitsiibi formatiivil kaks varianti: $\bar{t}ut$ ja tut, nt 'ela/ma : 'ela/ $\bar{t}ut$, v'āta/ma : v'āta/ $\bar{t}ut$, k'āima : k'āi/tut.

PtsPsPt → nut

PtsIpsPt → $\bar{t}ut$, tut

Umbisikulises tegumoes esinevate mineviku partitsiibi formatiivvariantide $\bar{t}ut$, tut omavaheline distributsioon kattub umbisikulise tegumoe tunnusallomorfide distributsiooniga ja on antud koos nendega (vt § 192).

PÖÖRDEKATEGOORIA

§ 175 Pöördekategoorial on kuus liiget: ainsuse 1. pööre (Sg1), ainsuse 2. pööre (Sg2), ainsuse 3. pööre (Sg3), mitmuse 1. pööre (Pl1), mitmuse 2. pööre (Pl2) ja mitmuse 3. pööre (Pl3).

Morfotaktiliselt kombineerub pöördekategooria kõigi teiste kategooriatega, kusjuures tegumoe kategooriast kombineerub pöördekategooria ainult markeerimata liikme, isikulise tegumoe, ning kõneliigi kategooriast kombineerub pöördekategooria enamasti samuti ainult markeerimata liikme, jaatava kõneliigiga (v.a imperatiivis, kus pöördekategooria kombineerub ka eitava kõneliigiga). Ajakategooriast kombineerub pöördekategooria kõikide liikmetega. Kõneviisikategooriast kombineerub pöördekategooria indikatiivi, konditsionaali ja imperatiiviga; konditsionaalvormides võib morfoloogiline pöördekategooria ka neutraliseeruda, nt *'ela/ksi/n = m'ina 'ela/ks, 'ela/ksi/t = s'ina 'ela/ks* jne. Indikatiivis ja konditsionaalis pöördekategooria eitava kõneliigi vormidega ei kombineeru, nt *m'ina, s'ina* jne *'ei 'ela, 'ei 'ela/nut; m'ina, s'ina* jne *'ei 'ela/ks*. Imperatiivis kombineerub pöördekategooria nii jaatava kui eitava kõneliigiga, nt *'ela/ke/m : 'är/ke/m 'ela/ke/m*. Jussiivi ja kvotatiiviga ei kombineeru pöördekategooria ka jaatavas kõneliigis, nt *m'ina, s'ina* jne *'ela/ku; m'ina, s'ina* jne *'ela/vat*.

Indikatiivi ja konditsionaaliga kombineeruvad kõik pöördekategooria liikmed, nt *'ela/n, 'ela/t, 'ela/p, 'ela/me, 'ela/tē, 'ela/vat; 'ela/ksi/n, 'ela/ksi/t, 'ela/ks/Ø, 'ela/ksi/me, 'ela/ksi/tē, 'ela/ksi/t*. Imperatiiviga kombineeruvad ainult kolm pöördekategooria liiget: ainsuse 2. pööre, mitmuse 1. ja 2. pööre, nt *'ela/Ø/Ø, 'ela/ke/Ø, 'ela/ke/m*.

Pöördekategooria väljendub kas aglutinatiivselt liituva tunnusega või (kindlatel morfoloogilistel tingimustel) Ø-allomorfina, nt *'ela/n, 'ela/Ø/Ø, 'ela/ke/Ø, 'ela/s/Ø*. Pöördetunnus on sõnavormis alati viimane ja võib liituda vahetult tüvele (*'ela/n*), imperfekti tunnusele (*'ela/si/n*) või kõneviisi tunnusele (*'ela/ksi/n*).

Ainsuse 1. pööre

§ 176 Ainsuse 1. pöördetunnuseks on alati *n*, nt *'ela/n, 'ela/si/n, 'ela/ksi/n*.

Sg1 → *n*

Ainsuse 2. pööre

Ainsuse 2. pöördetunnusel on kaks allomorfi – *t* ja Ø, nt *'ela/t, 'ela/si/t, 'ela/Ø/Ø*.

Sg2 → *t, Ø*

Allomorfid on omavahel morfoloogilises distributsioonis. Ø-allomorf esineb ainult käskiva kõneviisi vormides, kus talle eelneb käskiva

kõneviisi tunnuse \emptyset -allomorf, nt *'ela/∅/∅*. Kõigil muudel juhtudel, s.t kindla ja tingiva kõneviisi korral, kasutatakse allomorfi *t*, nt *'ela/t*, *'ela/si/t*, *'ela/ksi/t*.

Sg2 → \emptyset ⇐ Imp tunnus |...|

Sg2 → *t* ⇐ mujal

Ainsuse 3. pööre

Et 3. pöörde positsioon on pöördekategoorias erilaadne (vt § 49–51), pole eesti keeles keeleajalooliselt kasutatud 3. pöörde märkimiseks spetsiifilisi pöördetunnuseid. Tänapäeva keeles on 3. pöördel nii ainsuses kui mitmuses siiski omad tunnusmorfeemid, ehkki vastavad elemendid on algselt olnud muude grammatiliste tähenduste kandjad.

Ainsuse 3. pöörde tunnusel on kaks allomorfi – *p* (keeleajalooline oleviku tunnus, vt märkus § 184) ja \emptyset –, nt *'ela/p*, *'ela/s/∅*.

Sg3 → *p*, \emptyset

Allomorfid on omavahel morfoloogilises distributsioonis. Allomorfi *p* kasutatakse ainult tüvejärgses positsioonis (indikatiivi olevikuvormides), nt *'ela/p*. Tunnusmorfeemi järel, s.t indikatiivi lihtminevikus ja konditsionaali vormides, väljendub ainsuse 3. pööre \emptyset -allomorfina, nt *'ela/s/∅*, *'ela/ks/∅*, *'ela/nu/ks/∅*.

Sg3 → *p* ⇐ tüvi |...|

Sg3 → \emptyset ⇐ tunnus |...|

Erandlik on ainult verb *'ole/ma*, mille indikatiivi oleviku väljendamiseks kasutatakse nii ainsuse kui mitmuse 3. pöördes suplettiivset vormi *oñ* (vt § 233).

Mitmuse 1. pööre

Mitmuse 1. pöörde tunnusel on kaks allomorfi – *me* ja *m*, nt *'ela/me*, *'ela/si/me*, *'ela/ke/m*.

Pl1 → *me*, *m*

Allomorfid on omavahel morfoloogilises distributsioonis. Allomorfi *m* kasutatakse ainult käskivas kõneviisis tunnuse *ke~ke* järel, nt *'ela/ke/m*. Kõigil muudel juhtudel, s.t indikatiivi ja konditsionaali vormides, väljendab mitmuse 1. pööret allomorf *me*, nt *'ela/me*, *'ela/si/me*, *'ela/ksi/me*, *'ela/nu/ksi/me*.

Pl1 → *m* ⇐ Imp tunnus |...|

Pl1 → *me* ⇐ mujal

Mitmuse 2. pööre

Mitmuse 2. pöördel on kaks allomorfi – $\bar{t}e$ ja \emptyset , nt $'ela/\bar{t}e$, $'ela/si/\bar{t}e$, $'ela/ke/\emptyset$.

Pl2 $\rightarrow \bar{t}e, \emptyset$

Allomorfide distributsioon kattub ainsuse 2. pöörde ja mitmuse 1. pöörde allomorfide distributsiooniga. Allomorfi \emptyset kasutatakse ainult imperatiivi tunnuse järel, nt $'ela/ke/\emptyset$. Kõigil muudel juhtudel, s.t indikatiivi ja konditsionaali vormides, kasutatakse allomorfi $\bar{t}e$, nt $'ela/\bar{t}e$, $'ela/si/\bar{t}e$, $'ela/nu/ksi/\bar{t}e$.

Pl2 $\rightarrow \emptyset \quad \Leftarrow \quad$ Imp tunnus |...|

Pl2 $\rightarrow \bar{t}e \quad \Leftarrow \quad$ mujal

Mitmuse 3. pööre

Mitmuse 3. pöörde tunnusel on kaks allomorfi – vat (keeleajalooliselt oleviku tunnus + mitmuse tunnus, vt märkus § 184) ja t (keeleajalooline mitmuse tunnus) –, nt $'ela/vat$, $'ela/si/t$, $'ela/ksi/t$.

Pl3 $\rightarrow vat, t$

Allomorfide distributsioon kattub ainsuse 3. pöörde allomorfide distributsiooniga. Allomorfi vat kasutatakse ainult tüvejärgses positsioonis (indikatiivi olevikuvormides, v.a sõna $'ole/ma$, vt ainsuse 3. pööre), nt $'ela/vat$. Tunnusmorfeemi järel, s.t indikatiivi lihtminevikus ja konditsionaali vormides, väljendab mitmuse 3. pööret allomorf t , nt $'ela/si/t$, $'ela/nu/ksi/t$.

Pl3 $\rightarrow vat \quad \Leftarrow \quad$ tüvi |...|

Pl3 $\rightarrow t \quad \Leftarrow \quad$ tunnus |...|

KÕNEVIISIKATEGOORIA

§ 177 Kõneviisikategoorial on eesti keeles viis liiget: kindel kõneviis ehk indikatiiv (Ind), tingiv kõneviis ehk konditsionaal (Knd), käskiv kõneviis ehk imperatiiv (Imp), kaudne kõneviis ehk kvotatiiv (Kvt), möönev kõneviis ehk jussiiiv (Jss). Eri kõneviiside morfotaktilised kombineerimisvõimalused teiste kategooriatega on erinevad.

Indikatiiv kombineerub jaatavas kõneliigis pöördekategooriaga ning mõlemas kõneliigis kõigi ajakategooria liikmetega ja mõlema tegumoe-kategooria liikmega, nt $'ela/n$, $'ela/t$, $'ela/p$, $'ela/me$, $'ela/\bar{t}e$, $'ela/vat$, $'ela/si/n$, $'ole/n$, $'ela/nut$, $'oli/n$, $'ela/nut$, $'ela/\bar{t}akse$, $'ei\ ela$.

Konditsionaal kombineerub fakultatiivselt pöördekattegoria kõikide liikmetega, nt *'ela/ksi/n ~ m'ina 'ela/ks : 'ela/ksi/t ~ s'ina 'ela/ks : 'ela/ks/Ø ~ t'ema 'ela/ks : 'ela/ksi/me ~ m'eie 'ela/ks : 'ela/ksi/te ~ t'eie 'ela/ks : 'ela/ksi/t ~ n'emat 'ela/ks*. Ajakattegoriast kombineerub konditsionaal oleviku ja minevikuga, kusjuures mineviku väljendamiseks võib kasutada nii liit- kui lihtvormi, nt *'ela/ksi/n : 'ole/ksi/n 'ela/nut ~ 'ela/nu/ksi/n*. Tegumoeattegoriast kombineerub konditsionaal mõlema liikmega, nt *'ela/ksi/n : 'ela/ta/ks*. Kõneliigikattegoriast kombineerub konditsionaal samuti mõlema liikmega, nt *'ela/ksi/n : 'ei 'ela/ks*.

Imperatiivi kombineerumisvõimalused teiste kattegoriatega on piiratud. Pöördekattegoriast seostub imperatiiv ainsuse ja mitmuse 2. pöördega ning mitmuse 1. pöördega, nt *'ela/Ø/Ø, 'ela/ke/Ø, 'ela/ke/m*. Kõneliigikattegoriast kombineerub imperatiiv mõlema liikmega, kusjuures eitusvormides liitub imperatiivi tunnus nii eitussõnale kui põhiverbile, nt *'är/ke/Ø 'ela/ke/Ø*. Aja- ning tegumoeattegoriast kombineerub imperatiiv ainult morfoloogiliselt markeerimata liikmetega, s.t oleviku ja isikulise tegumoeaga.

Kvotatiiv kombineerub ajakattegoriast oleviku ja minevikuga, kusjuures mineviku väljendamiseks võib kasutada nii liit- kui lihtvormi, nt *'ela/vat̄ : 'ole/vat̄ 'ela/nut ~ 'ela/nu/vat̄*. Tegumoeattegoriast kombineerub kvotatiiv mõlema liikmega, nt *'ela/vat̄ : 'ela/ta/vat̄*, samuti kõneliigikattegoriast: *'ela/vat̄ : 'ei 'ela/vat̄*. Morfoloogilise pöördekattegoriaga kaudne kõneviis ei kombineeru.

Jussiiv kombineerub ajakattegoriast oleviku ja minevikuga, kusjuures minevikku väljendavad ainult liitvormid, nt *'ela/ku : 'ol/ku 'ela/nut*. Tegumoeattegoriast kombineerub jussiiv mõlema liikmega, nt *'ela/ku : 'ela/ta/ku*; samuti kõneliigikattegoriast, kusjuures eitusvormides liitub jussiivi tunnus nii eitussõnale kui põhiverbile, nt *'ela/ku : 'är/ku 'ela/ku*. Morfoloogilise pöördekattegoriaga jussiiv ei kombineeru.

Indikatiiv on kõneviisikattegoria markeerimata liige. Teisi kõneviise väljendavad tavaliselt aglutinatiivselt liituvad tunnused, nt *'ela/ksi/n, 'ela/ke/Ø, 'ela/vat̄ 'ela/ku*. Imperatiiv võib kindlatel morfoloogilistel tingimustel avalduda ka Ø-allomorfina, nt *'ela/Ø/Ø*.

Kõneviisitunnusele saab sõnavormis eelneda puhas tüvi, nt *'ela/ksi/n, 'ela/ke/Ø, 'ela/vat̄, 'ela/ku*, tegumoeattegoriast umbisikulise tegumoe tunnus (konditsionaali, kvotatiivi ja jussiivi korral), nt *'ela/ta/ks, 'ela/ta/vat̄, 'ela/ta/ku*, või ajakattegoriast minevikutunnus (konditsionaali ja kvotatiivi lihtvormides), nt *'ela/nu/ksi/n, 'ela/nu/vat̄*. Kõneviisi tunnusele saab morfotaktiliselt järgneda ainult pöördetunnus (konditsionaali ja imperatiivi vormides), nt *'ela/ksi/n, 'ela/ke/m, 'ela/ke/Ø*.

Indikatiiv

- § 178 Indikatiivil puudub tunnus, nt 'ela/n, 'ela/t, 'ela/si/n, 'ole/n 'ela/nut, 'oli/n 'ela/nut, 'ela/takse, 'ei 'ela, 'ei 'ela/tā.

Ind → tunnuseta

Konditsionaal

- § 179 Tingiva kõneviisi tunnusel on kaks allomorfi – *ksi* ja *ks*, nt 'ela/ksi/n, 'ela/nu/ksi/me, 'ela/ks, 'ela/tā/ks.

Knđ → *ksi*, *ks*

Allomorfid on omavahel morfonoloogilises distributsioonis. Kui tingiva kõneviisi tunnusele järgneb segmentaalse häälikujadana ilmnev pöördetunnus, on allomorfiks *ksi*, nt 'ela/ksi/n : 'ela/ksi/me : 'ela/ksi/t : 'ela/ksi/tē : (n'emat) 'ela/ksi/t. Muudel juhtudel, s.t kui konditsionaali tunnusele järgneb ainsuse 3. pöörde Ø-allomorf või kui konditsionaali tunnus on sõnavormis viimane, kasutatakse allomorfi *ks*, nt (t'ema) 'ela/ks/Ø, (m'ina, s'ina jne) 'ela/ks, 'ela/tā/ks.

Knđ → *ksi* ⇐ |...| pöördetunnus häälikujadana

Knđ → *ks* ⇐ mujal

Imperatiiv

- § 180 Imperatiivi tunnusel on kolm allomorfi – *ke*, *ķe* ja Ø, nt 'ela/ke/Ø, v'āta/ķe/Ø, 'ela/Ø/Ø, v'āta/Ø/Ø.

Imp → *ke*, *ķe*, Ø

Allomorfide distributsioon on osalt morfoloogiline, osalt tüpoloogiline. Allomorfi Ø kasutatakse alati ja ainult ainsuse 2. pöördes, nt l'aula/Ø/Ø. Allomorfe *ke* ja *ķe* kasutatakse imperatiivi mitmusevormides, nt l'aul/ke/m, h'āka/ķe/Ø.

Seega on imperatiivi allomorfide morfoloogiline distributsioon järgmine:

Imp → Ø ⇐ Sg2

Imp → *ke*, *ķe* ⇐ Pl1, Pl2

Omavahel on allomorfid *ke* ja *ķe* tüpoloogilises distributsioonis.

Aktiivses morfoloogias on kasutusel mõlemad allomorfid. Allomorf *ķe* liitub /2 III a/-sõnadele, nt h'āka/ma : h'āka/ķe/Ø, v'āta/ma : v'āta/ķe/m. Kõikide muude tüvestruktuuride korral, s.t /2 I-II/-, /2 III i~u/, /3jj/-sõnade korral ning kõigi morfoloogiliselt olulise liitega

sõnade korral kasutatakse mitmusevormides imperatiivi allomorfi *ke*, nt *'ela/ma : 'ela/ke/m*, *p'īsi/ma : p'īsi/ke/Ø*, *k'irjuta/ma : k'irjut a/ke/Ø*, *s'oenta/ma : s'oenta/ke/Ø*, *m'ūtu/ma : m'ūtu/ke/m*, *k'ōnele/ma : k'ōnele/ke/Ø ~ k'ōnel/ke*, *v'ævle/ma : v'ævel/ke/Ø*.

Seega on aktiivsed imperatiivi mitmusevormide allomorfi valikureeglid järgmised:

Imp (Pl) → <i>kē</i>	⇐	/2 III a/
Imp (Pl) → <i>ke</i>	⇐	/2 I~II/ /2 III i~u/ /3ij/ /liited/

Passiivsete reeglite alusel kasutatakse ainult allomorfi *ke*. Passiivse reeglistiku alla kuuluvad kõik ebaproduktiivse algvormi struktuuri-ga sõnad, s.t /1 V/ ja /1 C/-sõnad, nt *k'āi/ma : k'āi/ke/Ø*, *j'ō/ma : j'ō/ke/m*, *l'aul/ma : l'aul/ke/Ø*, *s'āi/ma : s'āi/ke* (loendid 1–15), /2 III e/-sõnad, nt *k'ōrpe/ma : k'ōrpe/ke/Ø*, *s'ulke/ma : s'ulke/ke* (loendid 26–28), ning passiivse astmevaheldusmalliga /2 III a/-sõnad, nt *k'asva/ma : k'asva/ke/m*, *k'uiva/ma : k'uiva/ke/Ø* (loendid 29, 30).

Seega on passiivne imperatiivi mitmusevormide allomorfi valikureegel järgmine:

Imp (Pl) → <i>ke</i>	⇐	/1 V/ loendid 1–5 /1 C/ loendid 6–15 /2 III a/ loendid 29, 30 /2 III e/ loendid 26–28
----------------------	---	--

Kvotatiiv

§ 181 Kaudse kõneviisi tunnuseks on alati *vat*, nt *'ela/vat*, *'ela/tā/vat*, *'ole/vat* *'ela/nut*, *'ela/nu/vat*.

Kvt → *vat*

Jussiiv

§ 182 Mõõnva kõneviisi tunnusel on kaks allomorfi – *ku* ja *kū*, nt *'ela/ku*, *k'irjuta/ku*, *h'āka/kū*, *h'āka/tā/ku*.

Jss → *ku*, *kū*

Allomorfide distributsioon on osalt morfoloogiline, osalt tüpoloogiline. Impersonaali tunnuse järel on allomorfiks alati *ku*, nt *l'aul/tā/ku*, *h'āka/tā/ku*. Tüvejärgses positsioonis (s.t personaalivormides) võivad esineda mõlemad allomorfid, nt *ela/ku*, *h'āka/kū*.

Jss → *ku* ⇐ Ips tunnus |...|

Jss → *ku, k̄u* ⇐ tüvi |...|

Allomorfide distributsioon tüvejärgses positsioonis kattub nii aktiivses kui passiivses morfoloogias imperatiivi mitmusevormide allomorfide *ke* ja *k̄e* distributsiooniga (vt § 180).

Aktiivses morfoloogias valitakse allomorfe järgmiste reeglite alusel:

Jss → *k̄u* ⇐ /2 III *a*/

Jss → *ku* ⇐ /2 I~II/
 /2 III *i~u*/
 /3j̄j/
 /liited/

Passiivses morfoloogias kirjeldab allomorfide valikut järgmine reegel:

Jss → *ku* ⇐ /1 V/ loendid 1–5
 /1 C/ loendid 6–15
 /2 III *a*/ loendid 29, 30
 /2 III *e*/ loendid 26–28

AJAKATEGOORIA

§ 183 Ajakategoorial on eesti keeles kaks liiget: olevik ehk preesens (Pr) ja minevik ehk preteeritum (Pt). Olevik seostub kõigi muude kategooriaga ilma piiranguteta, nt '*ela/n*, '*ei* '*ela*, '*ela/ṭakse*, '*ela/ksi/me*, '*ela/vat̄*, '*ela/ku*, '*ela/ke/Ø*, '*är/ke/Ø* '*ela/ke/Ø*. Minevikul on eri kõneviisides mitmeid erinevaid avaldumisvorme ning piiranguid. Indikatiivis avaldub minevik kolme alaliigina: lihtminevik ehk imperfekt (Ipf), täisminevik ehk perfekt (Pf) ja enneminevik ehk pluskvamperfekt (Ppf), nt '*ela/si/n* : '*ole/n* '*ela/nut* : '*oli/n* '*ela/nut*. Konditsionaalis, kvotatiivis ja jussiiivis on olemas ainult üldminevik (Pt), nt '*ole/ksi/n* '*ela/nut*, '*ole/vat̄* '*ela/nut*, '*ol/ku* '*ela/nut*. Imperatiiv minevikuga ei kombineeru.

Minevik → Ipf, Pf, Ppf ⇐ Ind

Minevik → Pt ⇐ Knd, Kvt, Jss

Olevik on ajakategooria markeerimata liige.

Mineviku ajavormid võivad olla liht- või liitvormid. Jaatavas kõneliigis väljendub imperfekt alati liitvormina, nt '*ela/si/n*. Preteeritum võib väljenduda paralleelselt nii liht- kui liitvormina, nt '*ela/nu/ksi/n* ~ '*ole/ksi/n* '*ela/nut*. Perfekt ja pluskvamperfekt väljenduvad alati liitvormina, nt '*ole/n* '*ela/nut*, '*oli/n* '*ela/nut*.

Lihtvormides väljendavad minevikku enamasti aglutinatiivselt liituvad allomorfid, mis järgnevad kas vahetult tüvele ('ela/si/n, j'õ/i/n, 'ela/nu/ksi/n) või umbisikulise tegumoe tunnusele ('ela/t̄/i). Teatud sõnatüüpides väljendab minevikku tüve ja tunnuse sulandumisel tekkinud fusiivne vormitüvi Ripf, nt t'uli/n. Minevikutunnusele saab lihtvormis morfotaktiliselt järgneda imperfektis pöördetunnus ('ela/si/n) ja preteeritumis kõneviisi tunnus ('ela/nu/ksi/n).

Liitvormides avaldub minevikutunnus koos tegumoe ja partitsiibi tunnusega kumulatiivse mineviku partitsiibi formatiivina (nut või tūt~tut), mis järgneb vahetult põhiverbi tüvele. Abiverb 'ole/ma esineb kas oleviku või lihtmineviku vormis, alludes lihtvormi morfotaktika reeglitele. Nt 'ole/n 'ela/nut, 'oli/n 'ela/nut, 'ole/vat̄ 'ela/nut, 'ole/ksi/n 'ela/nut, 'on̄ 'ela/tūt, 'oli 'ela/tūt. Eituse korral eelneb eitussõna abiverbile, nt 'ei 'ole 'ela/nut, 'ei 'ole/vat̄ 'ela/nut, 'ei 'ole/ks 'ela/tūt.

Olevik

- § 184 Olevikul puudub tänapäeva eesti keeles tunnus, nt 'ela/n : 'ela/ksi/n : 'ela/vat̄ : 'ela/ke/Ø : 'ela/ku.

Pr → tunnuseta

Märkus. Ühes leksikaliseerunud vormis esineb keeleajalooline oleviku tunnus s: n'äi/s. Kolmes leksikaliseerunud vormis esineb keeleajalooline oleviku tunnus kse: n'äi/kse, t'unu/kse, k'ulu/kse. Sama tunnus kse esineb regulaarselt ka umbisikulise tegumoe oleviku jaatusvormides, nt 'ela/ma : 'ela/ta/kse, kus ta siinses käsitluses analüüsitakse umbisikulise tegumoe tunnusega kokkukuuluvaks (vt § 192). Eitavas kõneliigis tunnus kse kaob, nt 'ela/takse : 'ei 'ela/tā. Keeleajalooline oleviku tunnus on ka oleviku partitsiibi tunnus v (vt § 173). Samast ajaloolisest oleviku tunnusest on arenenud ka ainsuse 3. pöörde allomorf p ning mitmuse 3. pöörde allomorf vat osis va (vt § 176).

Lihtminevik

- § 185 Lihtminevik esineb ainult kindlas kõneviisis, nt 'ela/si/n : 'ela/si/t : 'ela/t̄/i jne.

Jaatavas ja eitavas kõneliigis väljendub lihtminevik erinevalt. Eitusvormides avaldub imperfekt liitvormidena, mis koosnevad eitus-sõnast 'ei ja põhiverbist, millele liitub mineviku partitsiibi kumulatiivne formatiiv nut (personaalis) või tūt~tut (impersonaalis), nt 'ei 'ela/nut, 'ei k'irjuta/tūt, 'ei l'aul/tut (vt § 195).

Jaatusvormides on imperfekti väljendamiseks kaks võimalust – s-imperfekt (Ipfs) ja vokaalimperfekt (Ipfv) –, mille omavaheline distributsioon on osalt morfoloogiline, osalt tüpoloogiline. Impersonaali tunnuse järel kasutatakse alati vokaalimperfekti aglutinatiivselt liitu-

vat tunnust *i*, nt *'ela/t̄/i*. Tüvejärgses positsioonis (personaali vormides) võib esineda nii *s*- kui vokaalimperfekt, nt *'ela/si/n*, *j'õ/i/n*.

Ipf $\rightarrow i$ \Leftarrow Ips tunnus |...|

Ipf → Ipf_g, Ipfv ⇐ tüvi |...|

s- ja vokaalimperfektil on mõlemal erinevaid allomorfe, mille distributsioon võib olla morfonoloogiline või tüpoloogiline.

s-imperfekt liitub tüvele alati aglutinatiivselt. s-imperfektil on kaks allomorfi *si* ja *s*, mis on omavahel morfonoloogilises distributsioonis. Kui imperfekti tunnusele järgneb segmentaalse häälikujadana ilmnev pöördetunnus, väljendab imperfekti allomorf *si*, nt *'ela/si/n* : *'ela/si/t* : *'ela/si/me* : *'ela/si/te* : *'ela/si/t*. Mujal, s.t ainsuse 3. pöörde Ø-allomorfi ees, esineb allomorf *s*, nt *'ela/s/Ø*. (Allomorf *s* võib morfonoloogilise teisendusreegli toimel esineda ka variandina *is*, nt *t'unt/is*; allomorfi *si* ja tüve lõpu s-i liitumisel üks s kaob, nt *s'eis/ma* : *s'ei/si/n* – vt § 242 reeglid 6 ja 7.)

Ipfs → si ⇐ |...| pöördetunnus häälikujadana

Ipfs → s ⇐ mujal

Vokaalimperfekti tunnusel on kaks allomorfi: *i* ja Ripf. *i* on aglutinatiivselt liituv allomorf, nt *j'õ/i/n*. Ripf on fusiivne vormitüvi, mis on tekkinud tüve ja keeleajaloolise imperfekti tunnuse sulandumisel, nt *t'uli/n*. (Allomorfi Ripf moodustusreeglite kohta vt § 186.)

Vokaalimperfekti allomorfid on (personaali vormides) nii omavahel kui ka s-imperfekti allomorfi(de)ga tüpoloogilises distributsioonis.

Aktiivne morfoloogia kasutab personaali vormides alati ja ainult s-imperfekti, nt *'ela/ma : 'ela/si/n*, *v'āta/ma : v'āta/sin*, *ōpi/ma : ōpi/si/n*, *k'irjūta/ma : k'irjūta/si/n*, , *k'aota/ma : k'aota/si/n*, *m'ūtu/ma : m'ūtu/si/n*, *k'ōnele/ma : k'ōnele/si/n*, *v'aevle/ma : v'aevle/si/n*.

Seega on sõnatüübist sõltuv aktiivne imperfekti allomorfi valik kirjeldatav ühe reegluga:

Ip*f* → s(*i*) ⇐ /2 I~II/
 /2 III *a*, *i*~*u*/
 /3ij/
 /iiited/

Passiivsete reeglite alla kuuluvad kõik need pöördsonad, mille algvormi fonoloogiline struktuur iseenesest on ebaproduktiivne (ehkki nad kasutavad samuti *s*-imperfekti). Lisaks sellele kuuluvad passiivsete reeglite alla 16 ebaregulaarset pöördsona, mis kasutavad personaali vormides vokaalimperfekti allomorfe *i* ja *R*_{ipf}.

/1 V/-sõnade hulgast kasutab osa sõnu tavalist s-imperfekti, nt *tr'ei/ma : tr'ei/si/n*, *k'äima : k'äi/si/n* (loendid 1, 2, 4). Seitse sõna kasutab personaali vormides vokaalimperfekti allomorfi *i*, nt *j'õma :*

j'õ/i/n, l'õ/ma : l'õ/i/t, t'õ/ma : t'õ/i/Ø, l'õ/ma : l'õ/i/me, s'õ/ma : s'õ/i/me, s'ä/ma : s'a/i/me, j'ä/ma : j'ä/i/te (loendid 3, 5).

Enamik /1 C/-sõnu kasutab samuti s-imperfekti, nt *l'aul/ma : l'aul/si/n, t'aht/ma : t'aht/si/n, s'eis/ma : s'ei/si/n* (loendid 6–14). Üks /1 C/-sõna võib s-imperfekti kõrval paralleelselt tarvitada vokaal-imperfekti allomorfi Ripf: *l'ask/ma : l'ask/si/n ~ l'asi/n : l'ask/si/t ~ l'asi/t : l'ask/is/Ø ~ l'asi/Ø* (loend 15).

/2 I-II/-sõnadest moodustab kaheksa /2 I e/-sõna imperfektivormid ainuvõimalikult vokaalimperfekti allomorfi Ripf baasil: *t'ule/ma : t'uli/n, 'ole/ma : 'oli/t, p'ane/ma : p'ani/Ø, s'ure/ma : s'uri/me, p'ese/ma : p'esi/te, k'use/ma : k'usi/t, t'eke/ma : t'eki/n, n'äke/ma : n'äki/me* (loendid 18, 20, 21). (Sõna *m'ine/ma* – loend 19 – supletiivsel tüviallomorfil põhinev imperfekt – *l'äksin, l'äksit, l'äks* jne – on tänapäeva keeles tõlgendatav s-imperfektina kujul *l'äk/si/n* jne, ehkki keeleajalooliselt on siingi tegemist vokaalimperfektiga ja s kuulub tüvesse – vt märkus § 233). Vokaalimperfekti allomorfi Ripf kasutab ka üks /2 I a/-sõna: *p'ita/ma : p'iti/n* (loend 16b).

/2 III V/-sõnadest kasutavad kõik ebaproduktiivse struktuuriga /2 III e/-sõnad s-imperfekti, nt *s'ulke/ma : s'ulke/s/Ø : s'ulke/si/n* (loendid 26 – 28).

Seega on sõnatüübist sõltuvad passiivsed imperfekti allomorfi valikureeglid järgmised:

$\text{Ipf} \rightarrow s(i)$	\Leftarrow	/1 V/ loendid 1, 2, 4 /1 C/ loendid 6–14 /2 III e/ loendid 26–28
$\text{Ipf} \rightarrow i$	\Leftarrow	/1 V/ loendid 3, 5
$\text{Ipf} \rightarrow \text{Ripf}$	\Leftarrow	/2 I e/ loendid 18, 20, 21 /2 I a/ loend 16b
$\text{Ipf} \rightarrow s(i) \sim \text{Ripf}$	\Leftarrow	/1 C/ loend 15

§ 186 **Allomorfi Ripf moodustusreeglid.** Tüve ja vokaalimperfekti fusiivsel liitumisel tekib imperfektitüvi Ripf. Imperfektitüve moodustamise aluseks on vokaallõpuline tüvevariant. Astmevahelduseta sõnadel on selleks algvormis esinev tüvevariant XLR, mida siin nimetatakse tinglikult lemmatüveks ka ebaregulaarsete sõnade korral, mida lõpuvahelduslikena ei käsitletud: *p'ese, k'use, 'ole, t'ule, p'ane, s'ure* (loendid 18, 21). Astmevahelduslikel lõpuvahelduseta /2 I e/-sõnadel on selleks tugevaastmeline tüviallomorf TLR: *t'eke, n'äke* (loend 20). Astmevahelduslikul lõpuvahelduseta sõnal *p'ita/ma* on tüveimperfekti aluseks tüvekuju TXR: *p'ita* (loend 16b). Sõnal *l'ask/ma* (loend 15) on imperfekti tüve aluseks nõrgaastmeline muutetüvi NMR *l'ase*.

$R \rightarrow \text{XLR}$	\Leftarrow	/2 I e/ loendid 18, 21
$R \rightarrow \text{TLR}$	\Leftarrow	/2 I e/ loend 20

R → TXR ⇐ /2 I a/ loend 16b

R → NMR ⇐ /1 C/ loend 15

Imperfektitüve saamiseks tuleb asendada aluseks võetud tüvekuju lõpuvokaal (VR) imperfektivokaaliga (Vipf): VR → Vipf. Aluseks võetud tüvevariant lõpeb *e-* või *a-*ga, mis teisendatakse *i-*ks, nt *p'ese/ma* (*p'ese*) → *p'esi*, *'ole/ma* (*'ole*) → *'oli*, *t'eke/ma* (*t'eke*) → *t'eki*, *p'ita/ma* (*p'ita*) → *p'iti*, *l'ask/ma* (*l'ase*) → *l'asi*. Seega määrab vokaaliteisendusreegel *e, a* → *i* imperfektitüve lõpuvokaaliks alati *i*.

Eri sõnades võib imperfektitüvi vormisünteesis esineda erinevas astmes kujul XRipf, TRipf, NRipf (vt § 229, 231–233).

Täisminevik

- § 187 Täisminevik esineb ainult kindlas kõneviisis. Perfekt väljendub nii jaatavas kui eitavas kõneliigis liitvormina, mis koosneb abiverbi *'ole/ma* (jaatava või eitava kõneliigi) isikulise tegumoe olevikuvormist ja põhiverbi (personaali või impersonaali) mineviku partitsiibist, nt *'ela/ma* : *'ole/n* *'ela/nut* : *'ei* *'ole* *'ela/nut* : *'on* *'ela/tut* : *'ei* *'ole* *'ela/tut*.

Pf (IndPs) → *'ole/ma* (IndPrPs) PÕHIVERB (PtsPtPs)

Pf (IndIps) → *'ole/ma* (IndPrSg3) PÕHIVERB (PtsPtIps)

Enneminevik

- § 188 Enneminevik esineb samuti ainult kindlas kõneviisis ning väljendub samuti nii jaatavas kui eitavas kõneliigis liitvormina. Ennemineviku vorm koosneb abiverbi *'ole/ma* (jaatava või eitava kõneliigi) isikulise tegumoe lihtminevikuvormist ja põhiverbi (personaali või impersonaali) mineviku partitsiibist, nt *'ela/ma* : *'oli/n* *'ela/nut* : *'ei* *'ol/nut* *'ela/nut* : *'oli/Ø* *'ela/tut* : *'ei* *'ol/nut* *'ela/tut*.

Ppf (IndPs) → *'ole/ma* (IndIpPs) PÕHIVERB (PtsPtPs)

Ppf (IndIps) → *'ole/ma* (IndIpSg3) PÕHIVERB (PtsPtIps)

Üldminevik

- § 189 Preteeritum on konditsionaali, kvotatiivi ja jussiivi minevikuaeg. Tavaliselt väljendub preteeritum liitvormina (Ptliit), nt *'ole/ksi/n* *'ela/nut*, *'ole/ks* *'ela/tut*, *'ole/vat* *'ela/nut*, *'ole/vat* *'ela/tut*, *'ol/ku* *'ela/nut*, *'ol/ku* *t'eh/tut*. Konditsionaali ja kvotatiivi personaali vormides võib preteeritum väljenduda paralleelselt ka liitvormidena (Ptliht), nt *'ole/ksi/n* *'ela/nut* ~ *'ela/nu/ksi/n*, *'ole/vat* *'ela/nut* ~ *'ela/nu/vat*.

Pt → Pt_{liit} ⇐ Jss, KndIps, KvtIps

Pt → Pt_{liit} ~ Pt_{liht} ⇐ KndPs, KvtPs

Liitvormides väljendub preteeritum analoogiliselt perfektiga (vt § 187). Preteeritumi liitvorm koosneb abiverbi *'ole/ma* (jaatava või eitava kõneliigi) isikulise tegumoe olevikuvormist ja põhiverbi (personaali või impersonaali) mineviku partitsiibist, nt *'ole/ksi/n* *'ela/nut*, *'ole/ks* *'ela/tut*, *'ole/vat* *'ela/nut*, *'ole/vat* *'ela/tut*, *'ol/ku* *'ela/nut*, *'ol/ku* *'ela/tut*.

Pt_{liit} (Ps) → *'ole/ma* (KndPsPr~KvtPsPr~JssPsPr) PÕHIVERB (PtsPsPt)

Pt_{liit} (Ips) → *'ole/ma* (KndPrSg3~KvtPsPr~JssPsPr)

PÕHIVERB (PtsIpsPt)

Isikulise tegumoe liitvormides väljendab preteeritumi aglutinatiivne ajatunnus *nu*, mis järgneb alati vahetult tüvele ja eelneb kõneviisitunnusele, nt *'ela/nu/ksi/n*, *'ela/nu/vat*.

Pt_{liht} (Ps) → *nu*

(Siinne morfoloogiakäsitlus ei arvesta kirjakeeles haruharva kasutatavate konditsionaali ja kvotatiivi impersonaali liitvormidega, nagu *k'irjuta/tu/ks*, *k'irjuta/tu/vat*.)

TEGUMOEKATEGOORIA

§ 190 Tegumoekategoorial on kaks liiget – isikuline tegumood ehk personaal (Ps) ja umbisikuline tegumood ehk impersonaal (Ips) –, mille kombineringisvõimalused teiste kategooriate liikmetega on erinevad.

Personaal kombineerub kõigi muude kategooriatega, nt *'ela/n* : *'ela/t* : *'ela/p* : *'ela/me* : *'ela/te* : *'ela/vat*; *'ela/n* : *'ela/si/n* : *'ole/n* : *'ela/nut* : *'oli/n* : *'ela/nut*; *'ela/n* : *'ela/ksi/n* : *'ela/vat* : *'ela/ke/Ø* : *'ela/ku*; *'ela/n* : *'ei* *'ela*.

Impersonaal kombineerub kõneviisi kategooriast kõikide liikmetega, v.a imperatiiv, nt *'ela/takse* : *'ela/tā/ks* : *'ela/tā/vat* : *'ela/tā/ku*. Ajakategooriast kombineerub impersonaal kõikide liikmetega, nt *'ela/takse* : *'ela/t/i* : *'on* *'ela/tut* : *'oli* *'ela/tut*. Samuti kombineerub impersonaal mõlema kõneliigikategooria liikmega, nt *'ela/takse* : *'ei* *'ela/tā*. Pöördekategooriaga umbisikuline tegumood ei kombineeru. (Vormide näol, mis oma morfoloogiliselt koostiselt sarnanevad umbisikulise tegumoe analüütiliste ajavormidega, ent seostuvad pöördekategooriaga, on tegemist passiivsete konstruktsioonidega, nt *sa* *'ole/t* *t'ape/tut*, *'ukse/t* *'oli/t* *'ava/tut*, vt § 55.) Umbisikulise tegumoe vorm esineb ka supiinil ja partitsiipidel, nt *ela/tā/ma*, *ela/tā/v*, *ela/tut*.

Personaal on tegumoekategooria markeerimata liige. Impersonaali aglutinatiivselt liituv tunnus järgneb vahetult tüvele; impersonaali

tunnusele võib vahetult järgneda ajatunnus ('ela/ \bar{t} /i), kõneviisitunnus ('ela/ \bar{ta} /ks), supiinitunnus ('ela/ \bar{ta} /ma) või oleviku partitsiibi tunnus ('ela/ \bar{ta} /v). Mineviku partitsiibis avaldub impersonaal kumulatiivselt koos aja- ja partitsiibitunnusega, nt 'ela/ \bar{tut} .

Personaal

- § 191 Personaalil puudub tunnus, nt 'ela/n, 'ela/t, 'ela/si/n, 'ole/t 'ela/nut, 'ela/ksi/n, 'ela/vat.

Ps → tunnuseta

Impersonaal

- § 192 Impersonaali tunnusel on seitse allomorfi: \bar{takse} , $takse$, $akse$, \bar{t} , t , \bar{ta} , ta . Lisaks loetletud allomorfidele võib impersonaal väljenduda ka mineviku partitsiibi kumulatiivse formatiivina \bar{tut} , tut . Impersonaali allomorfid (ja formatiivid) on omavahel ositi morfoloogilises, ositi morfonoloogilises või klassifikatoorses distributsioonis.

Märkus. \bar{takse} , $takse$ ja $akse$ on käsitletavad ka formatiividena, milles impersonaali tunnusele $ta \sim ta \sim a$ liitub ajalooline oleviku tunnus kse , mis eitas kõneliigis kaob, nt $l'aul/ta/kse$: 'ei $l'aul/ta$ – vt märkus § 184.

Allomorfe \bar{takse} , $takse$, $akse$ kasutatakse alati ja ainult indikatiivi oleviku jaatava kõneliigi vormis, nt $h'aka/takse$, $l'aul/takse$, $k'ai/akse$. Allomorfe \bar{t} ja t kasutatakse alati ja ainult indikatiivi imperfekti jaatava kõneviisi vormis imperfekti tunnuse ees, nt $h'aka/\bar{t}/i$, $k'irjuta/\bar{t}/i$, $l'aul/\bar{t}/i$. Kumulatiivsed formatiivid \bar{tut} ja tut vormistavad impersonaali mineviku partitsiipi, nt $l'aul/tut$, $k'irjuta/tut$, $k'ai/tut$, $h'aka/tut$.

Kõigil ülejäänud juhtudel, s.t konditsionaali, kvotatiivi, jussiivi olevikuvormides, indikatiivi oleviku eitusvormis, supiinis ja oleviku partitsiibis kasutatakse allomorfe \bar{ta} , ta , nt $l'aul/ta/ks$, 'ei $l'aul/ta/ks$, $h'aka/\bar{ta}/vat$, 'ei $h'aka/\bar{ta}/vat$, $k'irjuta/\bar{ta}/ku$, 'är/ ku $k'irjuta/\bar{ta}/ku$, 'ei $k'ai/ta$, $h'üpa/\bar{ta}/ma$, $v'ata/\bar{ta}/v$.

Seega on impersonaali allomorfide morfoloogiline distributsioon järgmine:

Ips → \bar{takse} , $takse$, $akse$ ⇐ IndPrAf

Ips → \bar{t} , t ⇐ IndIpfAf

PtsPtIps → \bar{tut} , tut

Ips → \bar{ta} , ta ⇐ mujal

Allomorf $akse$ esineb ainult passiivses morfoloogias. Kõik ülejäänud esinevad nii aktiivses kui passiivses morfoloogias \bar{t} -lise või t -lise sarjana

(*takse*, *t̄*, *tā*, *tut* või teistel tingimustel *takse*, *t*, *ta*, *tut*). Valik kahe sarja vahel on tänapäeva keeleski suhteliselt selgepiirilises korrelatsioonis eelneva tüvekuju fonoloogilise struktuuriga (vt § 225). Aktiivses morfoloogias sõltub valik *t̄*-liste allomorfide ja *t*-liste allomorfide vahel sellest, kas tunnus liitub vokaaliga või konsonandiga lõppevale tüviallomorfile, olenemata tüve muudest fonoloogilistest omadustest, nt vokaaliga lõppeva tüviallomorfi korral: *'ela/ma* : *'ela/takse*, *k'arju/ma* : *k'arju/t̄/i*, *m'ūtū/ma* : *m'ūtū/t̄/i*, *k'õnele/ma* : *k'õnele/takse*; konsonandiga lõppeva tüviallomorfi korral: *v'aeve/ma* : *v'aevel/takse*, *k'õnele/ma* : *k'õnel/takse*.

Impersonaali allomorfide distributsioon tervikuna on kirjeldatav tüpoloogiliste tingimustega.

Aktiivses morfoloogias esinevad *t*-lised allomorfid ainult lõpuvahelduslike *le-* ja *ele-*pöörd sõnade impersonaali vormides, kus tunnus liitub konsonantlõpulisele muutetüvele, nt *v'aeve/ma* : *v'aevel/takse*, *k'õnele/ma* : *k'õnel/takse*.

Kõigi muude produktiivsete struktuuritüüpide korral liitub impersonaali tunnus aktiivses morfoloogias vokaallõpulisele tüvele ning on *t̄*-line, nt /2 I~II V/-sõnadest *'ela/ma* : *'ela/takse*, /2 III *i~u*/-sõnadest *k'arju/ma* : *k'arju/t̄/i*, /2 III *a*/-sõnadest *h'ākā/ma* : *h'ākā/tut*, /3jj/-sõnadest *k'irjutā/ma* : *k'irjutā/tā/vat̄*, *h̄tā*, *urefl*, *ne*/-sõnadest *p'eatā/ma* : *p'eatā/takse*, *'eosta/ma* : *'eosta/tut*, *m'ūtū/ma* : *m'ūtū/t̄/i*, *k'ülkne/ma* : *k'ülkne/tā/ks*. Paralleelvormina esineb *t̄*-line tunnus *lele*/-sõnades, nt *k'õnele/ma* : *k'õnel/takse* ~ *k'õnele/takse*.

Seega kehtib aktiivses morfoloogias järgmine allomorfide distributsioon (reeglites esindab kogu allomorfide sarja selle algusfoneem):

$Ips \rightarrow \bar{t}(\dots)$	\Leftarrow	/2 I~II V/ /2 III <i>i~u</i> / /2 III <i>a</i> / /3jj/ <i>h̄tā</i> , <i>urefl</i> , <i>ne</i> /
$Ips \rightarrow t(\dots)$	\Leftarrow	/le/
$Ips \rightarrow t(\dots) \sim \bar{t}(\dots)$	\Leftarrow	/lele/

Passiivses morfoloogias võidakse valida kolme sarja vahel: *takse*, *t*, *ta*, *tut*; *takse*, *t̄*, *tā*, *tut* ja *akse*, *t*, *ta*, *tut*. Passiivsete reeglitega on kirjeldatav kõigi nende sõnade impersonaali süntees, mille algvormi struktuur on ebaproduktiivne või ei ole impersonaali tunnuse suhtes määrav.

/1 V/-sõnad võivad kasutada kõiki kolme sarja. Kolme sõna impersonaal moodustatakse *t̄*-lise sarja abil, nt *tr'ei/ma* : *tr'ei/takse* (loend 1a). 10 sõna kasutab *t*-list sarja, nt *m'ā/ma* : *m'ā/takse*, *s'ā/ma* : *s'ā/takse* (loendid 1b, 2, 3). Seitse sõna valib impersonaali olevikus *a*-lise variandi, millega kaasnevad muudes vormides *t*-lised allomorfid,

nt *k'äi/ma* : *k'äi/akse* : *k'äi/t/i* jne, *j'õma* : *j'ü/akse* : *j'õ/t/i* jne (loendid 4, 5).

/1 C/-sõnadest valib osa *t̄*-lise sarja, nt *j'ȭ/ma* : *j'ȭte/takse*, *j'ǟt/ma* : *j'ǟte/takse*, *t'aht/ma* : *t'ahe/tut* (loendid 6–8, 11). 35 sõna (milles impersonaali tunnus liitub lemmatüvele) kasutab *t*-lisi allomorfe, nt *l'aul/ma* : *l'aul/takse*, *'ant/ma* : *'ant/takse*, *m'õsk/ma* : *m'õs/tut* (loendid 9, 10, 12–15).

/2 I V/-sõnadest kasutab seitse sõna olevikus *a*-list varianti (millega kaasneb muudes vormides samuti *t*-line variant), nt *t'ule/ma* : *t'ul/akse* : *t'ul/t/i*, *m'ine/ma* : *m'in/akse* : *m'in/tut*, *t'eke/ma* : *t'eh/akse* : *t'eh/ta/vat* (loendid 18–20). Kaks sõna kasutab ka olevikus *t*-list allomorfi: *p'ese/ma* : *p'es/takse* : *p'es/t/i*, *k'use/ma* : *k'us/takse* : *k'us/t/i* (loend 21).

/2 III/-sõnadest on passiivse impersonaali allomorfi valikureeglina kolm */le/-*sõna, mis ei allu tüvemuutustele; impersonaal moodustatakse neil *t̄*-liste allomorfide abil: *l'oēle/ma* : *l'oēle/takse*, *t'aōle/ma* : *t'aōle/takse*, *n'õut̄le/ma* : *n'õut̄le/takse* (loend 32). Ebaproduktiivse struktuuritüübina kuuluvad passiivse reegli alla ka kõik /2 III *e*/-sõnad, mis kasutavad /2 III V/-sõnadele omast *t̄*-list tunnustesarja, nt *v'ēre/ma* : *v'ēre/takse* (loendid 26–28). Erandlikus positsioonis on kolm /2 III *i~u/-*sõna, mille impersonaali vormides esineb paralleelselt või ainuvõimalikuna ühesilbiline tüvekuju ning mis võivad seetõttu kasutada paralleelselt *t̄*-list ja *t*-list sarja või ainuvõimalikuna *t*-list sarja: normearingu kohaselt *'usku/ma* : *'usu/takse* ~ *'us/takse* (loend 23b) ja ainult *k'isku/ma* : *k'is/takse*, *k'äski/ma* : *k'äs/takse* (loend 23a).

Seega on impersonaali allomorfide passiivsed valikureglid järgmised (reeglites esindab kogu allomorfide sarja selle algusmorfeem):

$Ips \rightarrow t(...)$	\Leftarrow	/1 V/ loendid 1b, 2, 3 /1 C/ loendid 9, 10, 12–15 /2 III <i>i~u/-</i> loend 23a
$Ips \rightarrow \bar{t}(...)$	\Leftarrow	/1 V/ loend 1a /1 C/ loendid 6–8, 11 /2 I <i>e</i> / loend 21 /2 III <i>e</i> / loendid 26–28 <i>/le/</i> loend 32
$Ips \rightarrow akse, t(...)$	\Leftarrow	/1 V/ loendid 4, 5 /2 I <i>e</i> / loendid 18–20
$Ips \rightarrow \bar{t}(...) \sim t(...)$	\Leftarrow	/2 III <i>u</i> / loend 23b

KÕNELIIGIKATEGOORIA

- § 193 Kõneliigikategoorial on kaks liiget – jaatav kõneliik ehk afirmatiiv (Af) ja eitav kõneliik ehk negatiiv (Ng) –, mille morfoloogilised kombineerimisvõimalused teiste kategooriatega on veidi erinevad. Igal jaataval finiitsel verbivormil on olemas eitava tähendusega vaste, kuid mõned kategooriad võivad eituses neutraliseeruda. Infiniitsetel vormidel morfoloogilised eitusvormid puuduvad.

Jaatav kõneliik on kõneliigikategooria markeerimata liige. Eitav kõneliik väljendub alati liitvormi koostises eraldi seisva eitussõnana, nt *'ei l'aula*, *'ei l'aul/ta*, *'är/ke l'aul/ke*, *'är/ku l'aul/ta/ku*.

Sõnast *ole/ma* esineb indikatiivi, konditsionaali ja kvotatiivi eituses liitvormide kõrval ka *p*-algulisi liitvorme, nt *'ei 'ole ~ p'ole*, *'ei 'ol/nut ~ p'ol/nut*, *'ei 'ole/ks ~ p'ole/ks*, *'ei 'ol/ta/vat ~ p'ol/ta/vat* (vt § 4).

Jaatav kõneliik

- § 194 Jaataval kõneliigil puudub tunnus, nt *'ela/n*, *'ela/t*, *'ela/p*, *'ela/ksi/n*, *'ela/ke/Ø*, *'ela/vat*, *'ela/ku*, *'oli/n* *'ela/nut*, *'ela/takse*.

Af → tunnusetä

Eitav kõneliik

- § 195 Eitava kõneliigi vormid on liitvormid, mis koosnevad eitussõnast ja pöörd sõna liht- või liitvormist. Eitussõnal on kolm allomorfi – *'ei*, *'ära* ja *'är* –, mis on omavahel morfoloogilises distributsioonis.

Indikatiivi, konditsionaali ja kvotatiivi vormides kasutatakse allomorfi *'ei*, nt *'ei l'aula*, *'ei l'aul/ta*, *'ei l'aul/vat*, *'ei l'aul/taks*, *'ei 'ole/ks l'aul/nut*, *'ei 'ole/vat l'aul/tut jne*.

Imperatiivi ja jussiivi vormides väljendavad eitust vaegmuutelise eitusverbi tüviallomorfid *'ära* ja *'är*. Allomorfi *'ära* kasutatakse ainult imperatiivi ainsuse 2. pöörde vormides, kus kõneviis ja pööre väljenduvad Ø-allomorfidenä: *'ära/Ø/Ø l'aula/Ø/Ø*. Kõigil muudel juhtudel, s.t imperatiivi mitmusevormides ja jussiivis, kasutatakse allomorfi *'är*, nt *'är/ke/m l'aul/ke/m*, *'är/ke/Ø l'aul/ke/Ø*, *'är/ku l'aul/ku*.

Ng → *'ei* ⇐ Ind, Knd, Kvt

Ng → *'ära* ⇐ ImpSg2

Ng → *'är* ⇐ ImpPl1, ImpPl2, Jss

Eitusvormi teine komponent – pöörd sõna vorm – võib olla kas vastav jaatusvorm (*l'aul/ta/ks* : 'ei *l'aul/ta/ks*), tunnusetä tüvi (*l'aula/n* : 'ei *l'aula*), impersonaali tunnusega tüvi (*l'aul/takse* : 'ei *l'aul/ta*) või mineviku partitsiip (*l'aul/si/n* : 'ei *l'aul/nut*), vt § 237.

PÖÖRDSÕNA FORMATIIVID

§ 196 Pöörd sõna formatiiv on kõigi ühes sõnavormis väljenduvate grammatiliste tähenduste – tegumoe, aja, kõneviisi ja pöörd ja/või infiniitvormide tunnuste – kompleksne fonoloogiline realisatsioon (vt § 91). Enamik pöörd sõna formatiive koosneb segmentaalsetest allomorfidest, nt konditsionaali mineviku mitmuse 1. pöörd formatiiv *nuksime* vormis 'ela/nu/ksi/me. Eri allomorfideks segmenteerimatud on pöörd sõna formatiividest ainult mineviku partitsiibi formatiivid *nut*, *tut~tut*, nt vormides 'ela/nut, v'āta/tut. Kuna lihtmineviku tunnuse ja tüve fuusiivsel sulandumisel tekkivat imperfektitüve Rīpf vaadeldakse siinses grammatikas tunnusallomorfina (vt § 185, 186), siis käsitletakse vastavaid lihtmineviku vormides esinevaid formatiive kui imperfektitüvest ja pöördetunnusest koosnevaid formatiive. Näiteks imperfekti ainsuse 1. pöörd formatiiviks vormis *t'ulin* on Rīpf *n*.

Nagu pöörd sõna tunnusmorfeemide käsitlusest nähtus (vt § 167–195), on kuuel tunnusmorfeemil selliseid allomorfe, mis võivad tekitada erinevaid formatiivivariante. Need on: a) infiniitiivi tunnusmorfeem allomorfidega *tā*, *ta*, *a* (vt § 169); b) gerundiivi tunnusmorfeem allomorfidega *tes*, *tes*, *es* (vt § 170); c) impersonaali tunnusmorfeem allomorfidega *takse*, *takse*, *akse*, *t*, *t*, *tā*, *ta* ja kumulatiivsete formatiivivariantidega *tut*, *tut* (vt § 192); d) imperfekti tunnusmorfeem allomorfidega *si*, *s*, *i*, Rīpf (vt § 185); e) imperatiivi tunnusmorfeem allomorfidega *Ø*, *kē*, *ke* (vt § 180); f) jussiivi tunnusmorfeem allomorfidega *kū*, *ku* (vt § 182).

Pöörd sõna põhiparadigmas esinevatest formatiividest ja formatiivivariantidest annavad ülevaate järgmised tabelid: a) indikatiivi ja konditsionaali vormides esinevad formatiivid, b) imperatiivi, kvotatiivi ja jussiivi vormides esinevad formatiivid, c) infiniitsete vormide formatiivid. Formatiiivivariantide esitamisel ei arvestata tüve ja formatiivi piiril kindlatel morfonoloogilistel tingimustel tekkivaid teisendusi, mis on esitatud morfonoloogiliste teisendusreeglitena – vt § 242.

a) Indikatiivi ja konditsionaali alamparadigma.

Tegu-mood	Pööre	Kõneviis		Aeg
		Ind	Knd	
Ps	Sg1	<i>n</i>	<i>ksin</i>	Pr
	Sg2	<i>t</i>	<i>ksit</i>	
	Sg3	<i>p</i>	<i>ks</i>	
	Pl1	<i>me</i>	<i>ksime</i>	
	Pl2	<i>te</i>	<i>ksite</i>	
	Pl3	<i>vat</i>	<i>ksit</i>	
Ips		<i>takse, takse, akse</i>	<i>taks, tak</i>	
Ps	Sg1	<i>sin, in, R_{ipf} n</i>	<i>nuksin</i>	Ipf ~ Pt
	Sg2	<i>sit, it, R_{ipf} t</i>	<i>nuksit</i>	
	Sg3	<i>s, i, R_{ipf}</i>	<i>nuks</i>	
	Pl1	<i>sime, ime, R_{ipf} me</i>	<i>nuksime</i>	
	Pl2	<i>sitē, itē, R_{ipf} te</i>	<i>nuksite</i>	
	Pl3	<i>sit, it, R_{ipf} t</i>	<i>nuksit</i>	
Ips		<i>ti, tī</i>		

b) Imperatiivi, kvotatiivi ja jussiivi alamparadigma.

Tegu- mood	Pööre	Imp	Kõneviis Kvt	Jss	Aeg
Ps	Sg1 Sg2 Sg3 Pl1 Pl2 Pl3	– Ø – <i>kem, k̄em</i> <i>ke, k̄e</i> –	<i>vat</i> ̄	<i>ku, k̄u</i>	Pr
Ips			<i>tavat</i> ̄, <i>tavat</i> ̄	<i>taku, taku</i>	
Ps			<i>nuvat</i> ̄		Pt

c) Infiniitsed vormid:

<i>ta</i> -Inf		<i>ta, tā, a</i>
Ger		<i>tes, tes, es</i>
Sup	Ps	<i>ma</i>
	Ips	<i>tama, tāma</i>
	In	<i>mas</i>
	El	<i>mast</i>
	Trl	<i>maks</i>
	Abess	<i>mata</i>
PtsPr	Ps	<i>v</i>
	Ips	<i>tav, tāv</i>
PtsPt	Ps	<i>nut</i>
	Ips	<i>tut, tūt</i>

Nagu tabelitest näha, esineb varieeruvaid formatiive 19 vormis: kuues indikatiivi imperfekti vormis, kahes imperatiivivormis, jussiivi oleviku vormis, kõigis kaheksas impersonaali vormis, *ta*-infinitiivis ja gerundiivis.

Formatiivide vaheldusmall (FVM) iseloomustab seda, millised formatiivivariandid ühe ja sama sõna eri vormides koos esinevad. Pöörd sõna formatiivide vaheldusmallid näitavad formatiivivariantide kombinatsioone kolmes põhivormis: *ta*-INFINITIIVIS, INDIKATIIVI IMPERSONAALI OLEVIKUVORMIS ja INDIKATIIVI IMPERFEKTI AINSUSE 3. PÕÖRDES. Kõik ülejäänud pöörd sõna varieeruvad formatiivid on tuletatavad analoogiareeglite abil (vt § 227).

Formatiivivariantide erinevaid kombinatsioone paradigmas ehk formatiivide vaheldusmalle on 12. Statistilises järjestuses on need järgmised.

Malli nr	Inf	IndIpsPr	IndIpfSg3	Sõnade arv	Näide
1.	<i>ta</i>	<i>takse</i>	<i>s</i>	6870	<i>'ela</i>
2.	<i>tā</i>	<i>takse</i>	<i>s</i>	550	<i>h'ākā</i>
3.	<i>ta</i>	<i>takse</i>	<i>s</i>	210	<i>v'āt̄le</i>
4.	<i>a</i>	<i>takse</i>	<i>s</i>	63	<i>m'ūt</i>
5.	<i>ta</i>	<i>takse-takse</i>	<i>s</i>	40	<i>k'ōnele</i>
6.	<i>a</i>	<i>takse</i>	<i>s</i>	16	<i>'ant</i>
7.	<i>a</i>	<i>akse</i>	Ripf	6	<i>t'ule</i>
8.	<i>a</i>	<i>akse</i>	<i>i</i>	5	<i>j'ō</i>
9.	<i>a</i>	<i>akse</i>	<i>s</i>	5	<i>v'i</i>
10.	<i>ta</i>	<i>takse</i>	<i>i</i>	2	<i>s'ā</i>
11.	<i>ta</i>	<i>takse</i>	Ripf	2	<i>p'ese</i>
12.	<i>ta</i>	<i>takse</i>	<i>s-Ripf</i>	1	<i>l'ask</i>

Valdava enamiku pöördsonade jaoks on olulised ainult infinitiiv ja indikatiivi impersonaali olevikuvorm. Indikatiivi imperfekti ainsuse 3. pööre on eristavaks vormiks üksnes 16 pöördsona korral, mis kasutavad vokaalimperfekti. Sealjuures on umbes 98% pöördsonadest kirjeldatavad kolme esimese malliga.

1.–6. malli sõnad kasutavad kõik indikatiivi imperfekti 3. pöördes formatiivi *s* ning erinevad üksteisest ainult infinitiivi ja indikatiivi impersonaali olevikuvormi formatiivide poolest.

Alates 7. mallist osutub oluliseks ka indikatiivi imperfekti ainsuse 3. pöörde formatiiv, sest 7., 8. ja 9.–12. malli sõnad kasutavad vokaalimperfekti.

7.–9. malli korral on infinitiivi formatiiviks *a* ja impersonaali olevikuvormi formatiiviks *akse* ning mallid erinevad üksteisest ainult indikatiivi imperfektis kasutatava formatiivi poolest.

10.–12. malli korral on infinitiivi formatiiviks *ta* ja impersonaali olevikuvormi formatiiviks *takse* ning needki mallid erinevad üksteisest ainult indikatiivi imperfektis kasutatava formatiivi poolest.

Formatiivide vaheldusmallide valikureeglid

§ 197 **Aktiivses morfoloogias on kasutusel 1., 2., 3. ja 5. mall.**

Valdav on 1. mall. Põhitüübistikust kasutavad seda kõik /2 I–II/, /2 III *i~u/*- ja /3jj/-sõnad, nt *'ela/ma : 'ela/ta : 'ela/takse : 'ela/s*, *p'iši/ma : p'iši/ta : p'iši/takse : p'iši/s*, *k'in̄ki/ma : k'in̄ki/ta : k'in̄ki/takse : k'in̄ki/s*, *r'iku/ma : r'iku/ta : r'iku/takse : r'iku/s*, *k'irjuta/ma : k'irjuta/ta : k'irjuta/takse : k'irjuta/s*.

/2 III *a/*-sõnad kasutavad 2. malli, nt *h'āka/ma : h'āka/ta : h'āka/takse : h'āka/s*.

Liitetüübistikust kasutavad 1. malli kõik /tā, urefl, ne/- sõnad, nt *t'õesta/ma : t'õesta/ta : t'õesta/takse : t'õesta/s*, *m'ūtu/ma : m'ūtu/ta : m'ūtu/takse*, *s'oene/ma : s'oene/ta : s'oene/takse : s'oene/s*.

/le/-sõnad kasutavad 3. malli, nt *v'āt̄le/ma : v'āt̄el/ta : v'āt̄el/takse : v'āt̄le/s*.

/ele/-sõnad kasutavad 5. malli, nt *k'õnele/ma : k'õnel/ta ~ k'õnele/ta : k'õnel/takse ~ k'õnele/takse : k'õnele/s*.

Seega kehtivad aktiivses morfoloogias järgmised formatiivide vaheldusmalli valikureeglid:

1. FVM	⇐	/2 I–II V/
/2 III <i>i~u/</i>
/3jj/
/tā, urefl, ne/
2. FVM	⇐	/2 III <i>a/</i>
3. FVM	⇐	/le/
5. FVM	⇐	/ele/

Passiivsete vaheldusmalli valikureeglitega on 162 pöördsõna. Kasutusel on kõik mallid peale 2. malli, mis iseloomustab ainult aktiivse mallivalikuga /2 III a/-sõnu.

/1 V/-sõnadest kasutab kolm sõna 1. malli, nt *tr'ei/ma : tr'ei/ta : tr'ei/takse : tr'ei/s* (loend 1a). Kaheksa sõna kasutab aktiivses morfoloogias /le/-sõnu iseloomustavat 3. malli, nt *m'ū/ma : m'ū/ta : m'ū/takse : m'ū/s*, *n'äi/ma : n'äi/ta : n'äi/takse : n'äi/s* (loendid 1b, 2). Viis sõna (ja ainult need) kasutavad 8. malli, nt *j'ō/ma : j'ū/a : j'ū/akse : j'ō/i* (loend 5). Neli sõna kasutab 9. malli, nt *v'ī/ma : v'ī/a : v'ī/akse : v'ī/s* (loend 4). Kaks sõna (ja ainult need) kasutavad 10. malli: *s'ā/ma : s'ā/ta : s'ā/takse : s'a/i*, *j'ā/ma : j'ā/ta : j'ā/takse : j'ā/i* (loend 3).

/1 C/-sõnadest kasutavad 63 *t̄*-, *p̄*-, *st*-, *ht*-lõpulist sõna (ja ainult need) 4. malli, nt *s'āt/ma : s'āt/a : s'āte/takse : s'āt/is*, *j'āt/ma : j'āt/a : j'āe/takse : j'āt/is*, *t'aht/ma : t'aht/a : t'ahe/takse : t'aht/is* (loendid 6–8, 11). 18 sõna kasutab aktiivses morfoloogias /le/-sõnu iseloomustavat 3. malli, nt *l'aul/ma : l'aul/ta : l'aul/takse : l'aul/is*, *k'ül/ma : k'ül/ta : k'ül/takse : k'ül/is*, *m'ōsk/ma : m'ōs/ta : m'ōs/takse : m'ōsk/is* (loendid 9, 10, 14); 16 *t*-lõpulist sõna (ja ainult need) kasutavad 6. malli, nt *'ant/ma : 'ant/a : 'ant/takse : 'ant/is*, *t'unt/ma : t'unt/a : t'unt/takse : t'unt/is* (loendid 12, 13). Üks sõna (ja ainult see) kasutab 12. malli, mis erineb 3. mallist selle poolest, et indikatiivi imperfekti ainsuse 3. pöördes on tal paralleelselt võimalik ka formatiiv Ripf: *l'ask/ma : l'as/ta : l'as/takse : l'ask/is ~ l'asi* (loend 15).

/2 I e/-sõnadest kasutavad kuus sõna (ja ainult need) 7. malli, nt *t'ule/ma : t'ul/a : t'ul/akse : t'uli*, *t'ēke/ma : t'eh/a : t'eh/akse : t'eki* (loendid 18, 20; sealjuures on sõna *'ole/ma* indikatiivi preesensi 3. pöörde vormid erandlikud, vt § 176, ehkki see mallides ei kajastu). Kaks sõna (ja ainult need) kasutavad 11. malli: *p'ese/ma : p'es/ta : p'es/takse : p'esi*, *k'use/ma : k'us/ta : k'us/takse : k'usi* (loend 21). Üks suplettiivseid tüviallomorfe kasutav sõna on kirjeldatav 9. malliga: *m'ine/ma : m'in/a : m'in/akse : l'äk/s* (loend 19; ehkki keeleajalooliselt ei ole vormis *l'äks* tegemist *s*-imperfektiga, vaid *s* kuulub tüvesse – vt ka märkus § 233).

/2 III V/-sõnadest kuuluvad algvormi ebaproduktiivse tüübi tõttu passiivsesse morfoloogiasse kõik *e*-lõpulised pöördsõnad. Kõik nad kasutavad 1. malli, nt *'itke/ma : 'itke/ta : 'itke/takse : 'itke/s* (loendid 26–28). Üks /2 III i-*u*-sõna on kirjeldatav 5. malli abil: *'usku/ma : 'usku/ta : 'usu/takse ~ 'us/takse : 'usku/s* (loend 23b). Kaks samasuguse struktuuriga sõna on kirjeldatavad 3. malli abil, kuna normatiivselt pole neil impersonaali vormides paralleelne kasutus lubatud: *k'isku/ma : k'isku/ta : k'is/takse : k'isku/s*, *k'äski/ma : k'äski/ta : k'äs/takse : k'äski/s* (loend 23a).

/2 III a/-sõnadest kasutab kolm sõna 1. malli (pro 2. mall): *s'ēka/ma : s'ēka/ta : s'ēka/takse : s'ēka/s*, *k'uiva/ma : k'uiva/ta : k'uiva/takse :*

k'uiva/s, k'asva/ma : k'asva/ta : k'asva/tākse : k'asva/s (loendid 29, 30).

/le/-sõnadest kasutab samuti kolm sõna 1. malli (pro 3. mall): l'oetle/ma : l'oetle/ta : l'oetle/tākse : l'oetle/s, t'aoile/ma : t'aoile/ta : t'aoile/tākse : t'aoile/s, n'õutle/ma : n'õutle/ta : n'õutle/tākse : n'õutle/s (loend 32).

Seega on passiivsed formatiivide vaheldusmalli valikureeglid kirjeldatavad järgmiselt:

1. FVM	⇐	/1 V/ loend 1a
/2 III a/ loendid 29, 30
/2 III e/ loendid 26–28
/le/ loend 32
3. FVM	⇐	/1 V/ loendid 1b, 2
/1 C/ loendid 9, 10, 14
/2 III i~u/ loend 23a
4. FVM	⇐	/1 C/ loendid 6–8, 11
5. FVM	⇐	/2 III u/ loend 23b
6. FVM	⇐	/1 C/ loendid 12, 13
7. FVM	⇐	/2 I e/ loendid 18, 20
8. FVM	⇐	/1 V/ loend 5
9. FVM	⇐	/1 V/ loend 4
/2 I e/ loend 19
10. FVM	⇐	/1 V/ loend 3
11. FVM	⇐	/2 I e/ loend 21
12. FVM	⇐	/1 C/ loend 15

VÖRDLUSSÕNA TUNNUSMORFEEMID JA FORMATIIVID

ÜLDISELOOMUSTUS JA MORFOTAKTIKA

§ 198 Järgnevas vaadeldakse ainult nende võrdlussõnade morfoloogilisi tunnuseid, mis kuuluvad ühtlasi käandsõnade hulka. Võrdlussõnade tüvede liigitamisel ja kirjeldamisel võetakse aluseks vastavate tüvede käitumine käandsõna tüvena. Muutumatute sõnade ja kohakäändsõnade võrdlusastmete moodustamise kohta vt § 66–72.

Võrdluskategooria on morfotaktiliselt liitkategooria, mis koosneb võrde- ja astmekategooriast. Kummalgi kategoorial on kaks liiget – üks markeeritud ja üks markeerimata liige –, mille omavahelistest kombinatsioonidest moodustub võrdlusrida ehk kolm võrdlusastet: algvõrre ehk positiiv (Psv), keskvõrre ehk komparatiiv (Kpv) ja ülivõrre ehk superlatiiv (Spv).

Võrdlussõna vormid võivad olla liht- või liitvormid. Positiiv ja komparatiiv avalduvad alati liitvormina, nt *'ilus*, *'ilusa/m*. Superlatiiv väljendub tavaliselt liitvormina, nt *k'õike 'ilusa/m*, kuid teatud sõnatüüpidest on võimalik moodustada ka superlatiivi liitvormi, nt *'ilusa/i/m*.

Algvõrre on võrdluskategooria markeerimata liige, nt *'ilus*. Keskvõrdes esineb ainult võrdetunnus, nt *'ilusa/m*. Ülivõrdes esinevad nii võrde- kui astmetunnus, nt *'ilusa/i/m ~ k'õike 'ilusa/m*.

Morfeemide üldjärjestus liitvormides on TÜVI + ASTE + VÕRRE. Võrdetunnus liitub keskvõrdes vahetult tüvele (*'ilusa/m*) ja ülivõrdes astmetunnusele (*'ilusa/i/m*). Võrdetunnus liitub alati aglutinatiivselt. Astmetunnus liitub vahetult tüvele ja esineb alati koos talle järgneva võrdetunnusega. Astmetunnus võib liituda tüvele aglutinatiivselt (*'ilusa/i/m*) või sulanduda tüvega fusiivselt ühte, moodustades vormitüve R, nt *v'ana → v'ani/m*.

Seega esinevad võrdlussõna liitvormides järgmised morfotaktilised mallid (+ märgib aglutinatiivset liitumist, – märgib fusiivset liitumist).

TÜVI	<i>'ilus</i>
TÜVI+VÕRRE	<i>'ilusa/m</i>
TÜVI+ASTE+VÕRRE	<i>'ilusa/i/m</i>
TÜVI–ASTE+VÕRRE	<i>v'ani/m</i>

Võrdlussõna liitvormid koosnevad alati eraldi seisvast astmetunnusest *k'õike* ja põhisõna komparatiivivormist, nt *k'õike 'ilusa/m*. Seega on liitvormide morfotaktiline mall alati ühesugune:

<i>k'õike</i> TÜVI+VÕRRE	<i>k'õike 'ilusa/m</i>
--------------------------	------------------------

Kuna komparatiivvormis esineb alati ja ainult võrdetunnus, on võrdetunnus ühtlasi komparatiivi formatiiviks. Superlatiivi vormides koosneb formatiiv alati astme- ja võrdetunnusest.

Võrdlussõna kõik vormid võivad endaga liita ka käände- ja arvukategooria tunnuseid, käitudes tavalise käändsõnana, nt *'ilus : 'ilusa/s : 'ilusa/te/s, 'ilusam : 'ilusama/s : 'ilusama/te/s, 'ilusaim : 'ilusaima/s : 'ilusaima/te/s, k'õike 'ilusam : k'õike 'ilusama/s : k'õike 'ilusama/te/s*. Käändsõna kontekstis on võrdetunnus *m* morfoloogiliselt määravaks liiteks (vt § 110).

VÕRDLUSASTMED

Positiiv

§ 199 Positiivil puudub tunnus, nt *s'ūr, v'alke, v'äike, v'ajal'ik̄*.

Psv → tunnuseta

Komparatiiv

§ 200 Komparatiivi tunnuseks on alati võrdetunnus *m*, nt *s'ūr : s'ūre/m, v'alke : v'alke/m*.

Kpv → *m*

Superlatiiv

§ 201 Superlatiiv esineb liitvormina (Spvliit) ja lihtvormina (Spvliht), nt *k'õike 'ilusa/m ~ 'ilusa/i/m*.

Spv → Spvliit, Spvliht

Superlatiivi lihtvorm ei ole võimalik kõikidest võrdlussõnadest. Kui tüpoloogilised tingimused lihtsuperlatiivi võimaldavad, esineb ta paralleelselt *k'õike*-superlatiiviga, olles enamasti stilistiliselt markeeritum variant. Liitvorm on neutraalne ja esineb kõikidest võrdlussõnadest.

Liitsuperlatiiv koosneb eraldi seisvast astmetunnusest *k'õike* ja põhisõna komparatiivivormist, nt *'õike (: 'õike/m) : k'õike 'õike/m, s'āmatu (: s'āmatu/m) : k'õike s'āmatu/m, h'alp (: h'alve/m) : k'õike h'alve/m*.

Spvliit → *k'õike* PÕHISÕNA (Kpv)

Lihtsuperlatiivi formatiiv koosneb astme- ja võrdetunnusest. Astmetunnusel on tänapäeva eesti keeles kaks allomorfi: *i* ja *Rspv*, mis

võrdetunnusega kombineerudes annavad kaks lihtsuperlatiivi formatiivivarianti: *im* ja *R_{spv}m*.

Superlatiivi astmetunnus *i* on aglutinatiivne allomorf, nt *n'aljakas* : *n'aljaka/i/m*, *'ōnes* : *'ōnsa/i/m*. Keeleajalooliselt on ka allomorf *R_{spv}* tagasi viidav sõnatüve ja tunnuse *i* järjendile, kuid teatud positsioonides on tunnus *i* tüve lõpuvokaaliga ühte sulanud, mistõttu tänapäeval väljendab niisugustes sõnades superlatiivset astet spetsiifiline vormitüvi, nt *'ōnel'ik* : *'ōnel'iku* : *'ōnel'ike/m*, *h'alp* : *h'alva* : *h'alvi/m* (allomorfi *R_{spv}* moodustusreegleid vt § 202).

Spvliht → *i/m*, *R_{spv}/m*

Allomorfid *i* ja *R_{spv}* on omavahel osalt tüpoloogilises distributsioonis, osalt varieeruvad vabalt. Lihtsuperlatiivi allomorfide valikureeglid on lähedased vastavate käändsõnade vokaalmitmuse allomorfide *i* ja *R_{pl}* valikureeglitele (vrd § 155, 163). Sõnadest, mis käändsõnana kasutavad *i*-mitmust, esineb lihtsuperlatiiv allomorfiga *i*, nt *'ilus* (*'ilusa/i/t* →) : *'ilusa/i/m*. Sõnadest, mis käändsõnana kasutavad tüvemitmust, esineb lihtsuperlatiiv allomorfiga *R_{spv}*, nt *'ōnel'ik* (*'ōnel'ike/Ø* →) : *'ōnel'ike/m*. Sõnael, mis käändsõnana vokaalmitmust kasutada ei saa, puudub ka lihtsuperlatiiv, nt *l'äila* (*l'äila/sit*). (Kuid lihtsuperlatiiv võib fonoloogilise piirangu tõttu puududa ka sõnael, mis käändsõnana kasutavad tüvemitmust, nt *h'al* : *h'alē/Ø*; vt § 202.)

Aktiivsete lihtsuperlatiivi moodustusvõimaluste väljaselgitamine on mõneti keerukam kui käänd- ja pöörsõnael, sest mitmed algvormi struktuuritüübid ei sisaldagi võrdlussõnu.

Tervikuna jääb kõrvale struktuurirühm /3 C/, kuhu ei kuulu ühtegi võrdlussõna.

/1 V/-sõnad aktiivse reegli alusel lihtsuperlatiivi ei moodusta, nt *p'ai* : *k'ōike p'ai/m*, *pr'ī* : *k'ōike pr'ī/m*, *prost'oi* : *k'ōike prost'oi/m*.

/1 C/-sõnael on aktiivses morfoloogias samuti ainuvõimalik lihtsuperlatiiv, nt *k'alē* : *k'ōike k'alkim*, *k'arm* : *k'ōike k'armim*.

/2 I–II C/-sõnad moodustavad lihtsuperlatiivi allomorfiga *i*, nt *'usin* : *'usina/i/m*, *m'akus* : *m'akusa/i/m*.

/2 III C/-sõnade ainsaks aktiivseks adjektiivirühmaks võib lugeda *el* : *li* tüvevaheldusega sõnu nagu *n'ōpel*, *s'ens'ipel*. ÕS ei fikseeri nende võrdlusvormi, kuid teoreetiliselt on neist võimalik *i*-superlatiiv, nt *n'ōple/i/m*.

/2 I–II V/-sõnadest on võimalik ainult lihtsuperlatiiv, nt *v'ilu* : *k'ōike v'ilu/m*, *h'āpu* : *k'ōike h'āpu/m*.

/2 III V/- ja /3jj V/-sõnadest on võimalik *i*-line lihtsuperlatiiv, nt *v'ahva* : *v'ahva/i/m*, *k'örke* : *k'örke/i/m*, *n'urjatū* : *n'urjatū/i/m*.

Liitetüübiga võrdlussõnadest kasutavad *i*-superlatiivi kõik /kas, jas, (C)ne, nut-tutpts, vpts ja ik/-sõnad, nt *n'aljakas* : *n'aljaka/i/m*, *m'örkjas* : *m'örkja/i/m*, *v'aikne* : *v'aikse/i/m*, *p'ätunut* : *p'ätunu/i/m*, *'armastaūt* : *'armastaū/i/m*, *'ahvatlev* : *'ahvatleva/i/m*, *l'apsik* : *l'apsiku/i/m*.

/(V)ne/-sõnadest kasutavad *i*-superlatiivi sõnad, mille muutetüvi või selle kaaserhuline osa on struktuuriga /2 III/ või /3 I-II/ – s.t /(V)ne 2 III või 3 I-II/-sõnad ning /(V)ne 4jj/-sõnad, mille eelviimane silp on rõhutu –, nt *v'aene* (: *v'aese*) : *v'aese/i/m*, *m'ürkine* (: *m'ürkise*) : *m'ürkise/i/m*, *'alkoh'oline* (: *'alkoh'olise*) : *'alkoh'olise/i/m*.

/(V)ne 4jj/-sõnad, mille eelviimane silp on kaaserhuline, ning kõik /ke 3jj/-sõnad kasutavad tüvesuperlatiivi, nt *'ümark'une* (: *'ümark'use*) : *'ümark'usi/m*, *t'iluke* (: *t'iluk'ese*) : *t'iluk'esi/m*.

/(V)ne 3 III/- ja /ke 2 III/-sõnad, kasutavad tüvesuperlatiivi paralleelselt *i*-superlatiiviga, nt *'õiklane* (: *'õiklase*) : *'õiklasi/m* ~ *'õiklase/i/m*, *v'äike* (: *v'äikese*) : *v'äikesi/m* ~ *v'äikese/i/m*.

(V)s-lõpulised adjektiivid kuuluvad põhitüübistiku konsonantlõpulist sõnade alla. Kolm /(V)s/-adjektiivi, mis on normeeritud käanduma /(V)s/-substantiivide sarnaselt, kasutavad *i*-superlatiivi: *p'ilkes* : *p'ilkesse/i/m*, *l'õnkes* : *l'õnkese/i/m*, *t'uhnus* : *t'uhnuse/i/m*.

/iḱ/-sõnad kasutavad tüvesuperlatiivi, nt *t'untl'iḱ* : *t'untl'iḱe/m*.

Niisiis, toetudes aktiivse käandsõnamorfoloogia struktuuritüüpidele, võib mõnevõrra tinglikult fikseerida võrdlussõnadele järgmised aktiivsed lihtsuperlatiivi allomorfi valikureeglid:

Spv _{liht} → <i>i</i>	⇐	/2 C/ /2 III V/ /3jj V/ <i>/kas, jas, (C)ne, iḱ, nut_{pts}, tut~tut_{pts}, v_{pts}/</i> /(V)ne 2 III või 3 I-II/ /(V)ne 4jj, eelviimane silp rõhutu/
Spv _{liht} → R _{epv}	⇐	/iḱ/ /(V)ne 4jj, eelviimane silp kaaserhuline/ /ke 3jj/
Spv _{liht} → <i>i</i> ~ R _{epv}	⇐	/ke 2 III/ /(V)ne 3 III/
Spv _{liht} → puudub	⇐	/1 V/ /1 C/ /2 I-II V/

Passiivsete reeglite järgi valivad lihtsuperlatiivi allomorfi umbes 160 sõna.

/1 V/-sõnadest moodustab lihtsuperlatiivi ainult *tr'ū* allomorfiga *i*: *tr'ū* : *tr'u/i/m* (võrdlussõnade loend 1). Sõna *h'ea* moodustab supletiivse tüviallomorfi baasil tüvesuperlatiivi: *h'ea* : *p'ari/m* (loend 3).

/1 C/-sõnadest kasutavad astmevahelduseta sõnad *'õel*, *'aus*, *k'üps* *i*-superlatiivi: *'õela/i/m*, *'ausa/i/m*, *k'üpse/i/m* (loend 4). Astmevahelduslike /1 C/-sõnade hulgas, mis alluvad lõpumuutusele $\emptyset \rightarrow a$ või $\emptyset \rightarrow u$ on 57 võrdlussõna (käandsõnaloenditest 13, 15, 17, 19). Nendest on tüvesuperlatiiv normeeritud 44 sõnale, nt *p'iḱ* (: *p'iḱa*) : *p'iḱi/m*,

t'arkē (: *t'arka*) : *t'arki/m*, *h'alp* (: *h'alva*) : *h'alvi/m*, *p'aks* (: *p'aksu*) : *p'aksi/m*, *j'ärsk* (: *j'ärsu*) : *j'ärsi/m* (võrdlussõnade loend 5). Lihtsuperlatiiv puudub normipäraselt 13 niisugusel sõnal: *r'op̄*, *h'eik̄*, *v'õik̄*, *er̄k̄*, *l'auk̄*, *'ark*, *h'ahk*, *l'aisk*, *l'ausk*, *m'ärk*, *l'oit*, *r'oit*, *k'ert*. Lõpu muutusele $\emptyset \rightarrow e$ alluvaid /1 C/-võrdlussõnu on seitse. Neist üks, nimelt *h'ām*, mis allub aktiivsetele käändsõna tüvevaheldusmallidele, ei kasuta lihtsuperlatiivi. Passiivsete tüvevaheldusmallidega sõnad kasutavad tüvesuperlatiivi, nt *p'ēn* (: *p'ēne*) : *p'ēni/m*, *'ūs* (: *'ūe*) : *'ūsi/m* (võrdlussõnade loendid 8, 9).

/2 I~II V/-sõnadest kasutab viis /2 I a/-sõna tüvesuperlatiivi: *k'ōva* : *k'ōvi/m*, *p'aha* : *p'ahi/m*, *v'ana* : *v'ani/m*, *k'ena* : *k'eni/m*, *p'üha* : *p'ühi/m* (võrdlussõnade loendid 11, 12). i-superlatiivi kasutavad kõik nn *eta*-adjektiivid (vt käändsõnaloend 36), nt *k'ole* : *k'oleta/i/m*, *t'ore* : *t'oreta/i/m*, ning /2 II e/-adjektiivid, mis alluvad tugevnevale astmevaheldusele (vt käändsõnaloend 53), nt *k'ärme* : *k'ärme/i/m*, *k'īre* : *k'īre/i/m* (võrdlussõnade loend 10).

/2 C/-sõnade hulgas on kaks võrdlussõna (käändsõna loendist 69), millel ŌS ei normeerinud lihtsuperlatiivi: *n'ōter*, *'ōkev* (võrdlussõnade loend 14).

Üks defektiivne sõna, millel positiivis algvorm puudub, kasutab tüvesuperlatiivi: [*l'āheta*] : *l'āhi/m* (loend 16).

Seega on passiivsed lihtsuperlatiivi allomorfi valikureeglid järgmised:

$\text{Spv}_{\text{liht}} \rightarrow i$	\Leftarrow	/1 V/ loend 1 /1 C/ loend 4 /2 I~II e/ loend 10
$\text{Spv}_{\text{liht}} \rightarrow \text{R}_{\text{spv}}$	\Leftarrow	/1 V/ loend 3 /1 C/ loendid 5, 8, 9 /2 I a/ loendid 11, 12 /algvorm puudub/ loend 16
$\text{Spv}_{\text{liht}} \rightarrow \text{puudub}$	\Leftarrow	/2 C/ loend 14

§ 202 Allomorfi R_{spv} moodustusreeglid. Tüve ja astmetunnuse fusiivsel sulandumisel tekib superlatiivitüvi R_{spv} .

Superlatiivitüve moodustamise aluseks on üldjuhul vastava käändsõna ainsuse genitiivis esinev tüvekaju (vt § 206), nt *v'ana* : *v'ana*, *s'alajane* : *s'alajase*, *h'alp* : *h'alva*, *'ōnel'ik̄* : *'ōnel'iku*. Erandi moodustavad kaks arhailise s-laadivaheldusega sõna, mille tüvesuperlatiiv (nii nagu ka vastavate käändsõnade tüvemitmus väljaspool partitiivi) on tugevaastmeline, kuid teises vältes. Ainsuse genitiivi tüvele lisandub neil sõnadel tugeva astme s: *t'äis* (*t'äie*) \rightarrow *t'äise*, *'ūs* (*'ūe*) \rightarrow *'ūse* (loend 9). Seitsmel sõnal, mis kasutavad võrdlusvormide moodustamisel supletiivset tüviallomorfi, on see aluseks ka tüvesuperlatiivi moodustamisel, nt *h'ea* \rightarrow *p'are*, *l'ühikē* \rightarrow *l'ühe* (loendid 3, 15–17).

Seega on tüvesuperlatiivi aluseks oleva tüvevariandi valik kirjeldatav järgmiste reeglitega:

$R \rightarrow R \text{ (SgG)}$ \Leftarrow v.a loendid 3, 9, 15–17

$R \rightarrow R \text{ (SgG)} s$ \Leftarrow loend 9

$R \rightarrow SR$ \Leftarrow loendid 3, 15–17

Superlatiivitüve moodustamine on sarnane mitmusetüve ja imperfektiivse moodustamisega – vrd § 164, 186.

Superlatiivitüve saamiseks tuleb asendada aluseks võetud tüve lõpuvokaal ehk tüvevokaal (VR) superlatiivivokaaliga (V_{spv}): $VR \rightarrow V_{spv}$. Vokaaliteisenduse konkreetne fonoloogiline realiseerimine sõltub sõna derivatiivsest struktuurist. / $\bar{i}\bar{k}$ /-sõnadel asendub genitiivitüve u superlatiivitüves e -ga, nt $\bar{o}\bar{n}\bar{e}l' \bar{i}\bar{k} : \bar{o}\bar{n}\bar{e}l' \bar{i}\bar{k}u \rightarrow \bar{o}\bar{n}\bar{e}l' \bar{i}\bar{k}e / m, m' \bar{o}istl' \bar{i}\bar{k} : m' \bar{o}istl' \bar{i}\bar{k}u \rightarrow m' \bar{o}istl' \bar{i}\bar{k}e / m$. Kõigil muudel juhtudel asendub tüvevokaal (a, e, u) i -ga, nt $v'ana \rightarrow v'ani / m, p' \bar{i}\bar{k} : p' \bar{i}\bar{k}a \rightarrow p' \bar{i}\bar{k}i / m; n' \bar{o}r : n' \bar{o}re \rightarrow n' \bar{o}ri / m, s'alajane : s'alajase \rightarrow s'alajasi / m; j' \bar{a}rsk : j' \bar{a}rsu \rightarrow j' \bar{a}rsi / m$.

Superlatiivitüve moodustamist takistavad mõningad fonoloogilised piirangud. Superlatiivitüvi puudub i -tüvelistel sõnadel, nt $h' \bar{a}l : h' \bar{a}l\bar{i}$, ning nendel sõnadel, kus genitiivi tüvevokaalile eelneb j , mis vokaaliteisenduse tagajärjel tekitab järjendi $j+i$, nt $k'uri : k'urja$.

Seega määrab vokaaliteisendusreegel superlatiivitüve lõpuvokaali järgmiselt:

$u \rightarrow e \Leftarrow / \bar{i}\bar{k}$

$a, e, u \rightarrow i \Leftarrow \text{v.a } / \bar{i}\bar{k} / j | \dots |$

$i \rightarrow \text{puudub}$

VORMISÜNTEES

§ 203 Muutuvate sõnade vormisünteesi kirjeldatakse kolmes põhietapis: põhivormide süntees, (üle)jäänud paradigma süntees ja ebaregulaarsete sõnade vormisüntees. Pöördsõna vormisünteesis lisandub kirjeldusele veel liitvormide süntees.

Põhivormide sünteesi osas antakse põhivormide moodustusreeglid kujul

$VORM \rightarrow T\bar{U}VI + FORMATIIV \Leftarrow TINGIMUS$

VORMI esindab sünteesireeglites vormitähis, mis koosneb sõnavormi grammatilisse tähendusse kuuluvate kategoorialiikmete lühenditest.

Näiteks tähis SgP märgib käandsõna ainsuse osastava käande vormi. Pöörd sõna puhul võivad tegumoe- ja kõneliigikategooria liikmed jääda tähistamata. Sel juhul eeldatakse vaikimisi, et tegumoe kategooriast on esindatud isikuline tegumood ja kõneviisikategooriast jaatav kõneliik. Näiteks tähis IndIpfSg3 märgib jaatava kõneliigi isikulise tegumoe kindla kõneviisi lihtmineviku ainsuse 3. pöörde vormi.

TÜVE esindab sünteesireeglites kolme- (või kahe)kohaline tähis, mis iseloomustab tüve astme- ja lõpuvahelduse seisukohalt. Esimesel kohal on tüve astmevahelduslikkust iseloomustav sümbol: X – astmevahelduseta tüvi, T – tugevaastmeline tüvi, N – nõrgaastmeline tüvi (vt § 126–129). Teisel kohal on tüve lõpuvahelduslikkust iseloomustav sümbol: X – lõpuvahelduseta tüvi, L – lemmatüvi, M – muutetüvi, M' – lühenenud muutetüvi (vt § 142, 144). Kui sõna kasutab sünteesitavas vormis supletiivset tüviallomorfi, asendab esimese ja teise koha tähist sümbol S – supletiivne tüviallomorf (vt § 107). Kolmandal kohal on tüve esindav sümbol R. Nt XXR – vahelduseta tüvi, XLR – astmevahelduseta lemmatüvi, TXR – tugevaastmeline lõpuvahelduseta tüvi, TMR – tugevaastmeline muutetüvi, SR – supletiivne tüviallomorf jne.

Sünteesireeglid kajastavad erinevate tüviallomorfide valikut antud vormi jaoks, kuid mitte seda, kuidas konkreetset tüviallomorfi moodustatakse. Selle kohta vt vastavalt § 120–122 (astmevahelduslike tüviallomorfide moodustamine) ja § 137, 139 (lõpuvahelduslike tüviallomorfide moodustamine).

FORMATIIVI esindab reeglites vastav formatiivivariant ise (vt § 165, 196, 198).

Kuna eesti keeles liituvad morfeemid tavaliselt aglutinatiivselt, on vormel TÜVI + FORMATIIV üldjuhul eesti keele vormimoodustuse kirjeldamiseks sobiv. Kahte liiki fusioonijuhtumite korral vajab see vormel teisendamist.

Tüve ja tunnuse fusiivsel sulandumisel tekib vormitüvi, mis võib esineda käandsõna lühikese illatiivi vormis (R_{ill}, vt § 157) ja mitmusvormides (R_{pl}, vt § 164), pöörd sõna lihtmineviku vormides (R_{ipf}, vt § 186) ja võrdlussõna ülivõrdevormis (R_{spv}, vt § 202). Kuna vormitüvi on siinses käsitluses loetud võrdväärseks tunnusalomorfidega, esineb sünteesivormel vormitüve kasutamise korral kujul VORMITÜVI + TUNNUS. Mitmusetüvi ja lihtminevikutüvi võivad astmevahelduslikel sõnadel esineda eri astmetes. Seetõttu võib vormitüve tähisesse kuuluda ka astmetunnus, nt NR_{pl} – nõrgaastmeline mitmusetüvi.

Teine fusioonijuhtum, mida aglutinatiivne sünteesivormel ei võimalda kajastada, on välteteisendus. Välteteisendus on nähtus, mille korral ühesilbilise (ja järelikult kolmandavärtelise) tüviallomorfi ja formatiivi liitumisel tekkiv kahe- või enamasilbiline vorm on teisevärteline, nt *h'ein + te* → *h'einte*. Välteteisendust märgib tähis (':'). Seega võib sünteesivormel esineda ka kujul (':') TÜVI + FORMATIIV.

Sünteesireeglites on tüviallomorfid ja formatiivivariandid esitatud kujul, mis ei arvesta morfonoloogilisi teisendusi tüve ja formatiivi piiril,

nt *l'aul* + *v* → *l'aul/ev*. Teisendusreeglid on antud käänd- ja pöörd sõnade jaoks koos, vt § 242.

Reegli rakendumise TINGIMUSI esindab aktiivses morfoloogias sõna algvormi fonoloogilis-derivatiivne struktuur (vt § 108–112), passiivses morfoloogias loendi number (vt § 247–250). Kui reegel toimib kõikide vastavasse morfoloogilisse klassi kuuluvate sõnade korral, jäetakse reegli rakendumise tingimused esitamata.

Paradigma süntees tugineb põhivormidel. Kõigi paradigma liikmete sünteesi pole tarvis detailselt kirjeldada, sest kõik erinevused sõnade vormisünteesis ilmnevad juba põhivormides. Ülejäänud vormide sünteesi kirjeldamisel võib loobuda tüve- ja formatiivvariantide valikutitingimuste esitamisest ning piirduda üksnes viitega põhivormile, mille eeskujul vastav vorm moodustatakse.

Analoogiavormi tüvi kordab põhivormi tüvevarianti või on sellest kindlate reeglite abil moodustatav, nt *l'aul* : *l'aulu* → *l'aulu/t*.

Analoogiavormi formatiivvariant on tuletatav põhivormi formatiivvariandist lihtsa formatiivianaloogiareegli abil, mille vormeliks on PÕHIVORMI FORMATIIVVARIANT → ANALOOGIAVORMI FORMATIIVVARIANT. Näiteks valik gerundiivi formatiivvariantide *tes*, *tēs*, *es* vahel sõltub sellest, missugust formatiivvarianti kasutab gerundiivi põhivorm *ta*-infinitiiv (*ta*, *tā* või *a*). Kui põhivormis on formatiiviks *ta*, kasutatakse gerundiivis formatiivi *tes*; kui põhivormis on formatiiviks *tā*, kasutatakse gerundiivis formatiivi *tēs*; kui põhivormis on formatiiviks *a*, kasutatakse gerundiivis formatiivi *es*: *l'aul/ta* → *l'aul/tes*, *s'ala/tā* → *s'ala/tēs*, *t'unt/a* → *t'unt/es*. Formatiivianaloogiareeglid on vajalikud ainult varieeruvate formatiivide jaoks. Analoogiavormide formatiivvariandid on omavahel samasuguses tüpoloogilises distributsioonis nagu põhivormi formatiivvariandid, sõltudes algvormi fonoloogilis-derivatiivsetest tunnustest või kuuluvusest passiivse morfoloogia loenditesse.

Juhul kui põhivormi sünteesireegel on modifitseeritud, kandub modifikatsioon üle ka analoogiavormidesse. See kehtib nii vormitüvede kasutuse kui välteteisenduse korral, nt välteteisendusliku mitmuse genitiivvormi *h'ein/tē* analoogiavormid on kõik välteteisenduslikud: *h'ein/tele* jne.

Seega on iga põhivormi taga oma analoogiariühm, s.t vormid, mis kasutavad põhivormi tüvega identset või sellest tuletatavat tüviallomorfi ning mille formatiivvariandid on tuletatavad põhivormi formatiivvariandi alusel. Analoogiariühmad määratletakse vormianaloogiareeglitega, mille vormeliks on PÕHIVORM → VORM, VORM....

Ebaregulaarsete sõnade vormisünteesi kirjeldamiseks ei piisa põhivormide sünteesireeglitest ja analoogiareeglitest. Ebaregulaarseteks nimetatakse muutuvaid sõnu, mille paradigmas esineb a) tüviallomorfe, mis ei ole moodustatavad algvormist tavaliste tüvemoodustusreeglite abil (vt § 107 – supletiivsed tüviallomorfid), ja/või b) vorme, mille süntees ei allu tavalistele analoogiareeglitele (vrd § 212, 213). Ebaregulaarsete sõnade käsitlemisel tuuakse esile, milles seisneb

nende reeglipäratus, ning kirjeldatakse ebaregulaarsete vormide sünteesi (käändsõnade kohta vt § 214–220, ebaregulaarsete pöörsõnade kohta vt § 228–234).

Liitvormide süntees. Liitvorme sisaldavate täisparadigmade tuletamiseks ei piisa liitvormide sünteesireeglitest. Liitvormid koosnevad kahest või kolmest eraldi seisvast sõnast, millest üks või kaks on põhisõna liitvorm(id). Liitvormide sünteesireeglid näitavad, missugustest liitvormidest ja abisõnadest liitvormid moodustatakse (pöörsõna liitvormide kohta vt § 135–137; võrdlussõna liitvormi käsitletakse koos paralleelse liitvormiga § 241).

KÄÄNDSÕNA VORMISÜNTEES

- § 204 Käändsõna paradigma aluseks on viis põhivormi – AINSUSE NOMINATIIV, AINSUSE GENITIIV, AINSUSE PARTITIIV, MITMUSE GENITIIV, MITMUSE PARTITIIV –, mille sünteesi kirjeldatakse vormimoodustusreeglite abil. Nendega koos kirjeldatakse veel kahte vormi – AINSUSE LÜHIKEST SISSEÜTLEVAT ja INSTRUKTIIVI –, mis ei ole muu paradigmaga reeglipäraselt seotud. Paradigma ülejäänud vormid on tuletatavad põhivormides analoogiareeglite abil (vt § 212, 213).

Ebaregulaarsete käändsõnade vormisünteesi kirjeldatakse § 214–220. Aktiivse morfoloogiaga käändsõnade näidisparadigmad esitatakse § 244, passiivse morfoloogiaga käändsõnade loendid esitatakse § 248.

KÄÄNDSÕNA PÕHIVORMIDE SÜNTEES

Ainsuse nominatiiv

- § 205 Ainsuse nominatiivil puudub formatiiv (vt § 151, 160). Ainsuse nominatiiv on siinses käsitluses võetud käändsõna morfoloogiliseks algvormiks. Lõpuvahelduslikel sõnadel on algvormis kasutusel lemmatüvi, nagu ilmneb juba lemmatüve määratlusest (vt § 133). Astmevahelduse korral võib käändsõnade ainsuse nominatiivis esineda nii nõrga- kui tugevaastmeline tüviallomorf (vt § 126).

Aktiivses morfoloogias on seega kõigil põhitüübistiku /1jj V/-sõnadel ainsuse nominatiivis muutumatu tüviallomorf XXR, nt *k'oi*, *it'ē*, *'auto*, *'ema*, *'āsta*, *k'añatamatu*.

Põhitüübistiku /1 C/-sõnadel on ainsuse nominatiivis tugevaastmeline lemmatüvi TLR, nt *s'īl*.

/2jj C/-sõnadel on ainsuse nominatiivis astmevahelduseta lemmatüvi XLR, nt *k'anal*, *'alpum*, *s'eminar*.

Liitetüübistiku /'elu, (V)ṇa/-sõnad kasutavad muutumatut tüvekuju XXR, nt *k'unink'aṇa*.

/iḱ/-sõnadel on ainsuse nominatiivis tugevaastmeline lemmatüvi TLR, nt *'ōṇel iḱ*.

Ülejäänud liitetüübistiku sõnadel on nominatiivis astmevahelduseta lemmatüvi XLR, nt *n'aljaḱas*, *r'autne*, *'ültine*, *'otsus*.

Seega on aktiivsed ainsuse nominatiivi sünteesireeglid järgmised:

SgN → XXR	←	/1j V/ 'elu, (V)ṇa/
SgN → XLR	←	/2 j C/ liited, v.a /iḱ, 'elu, (V)ṇa/
SgN → TLR	←	/1 C/ /iḱ/

Passiivse ainsuse nominatiivi sünteesiga on umbes 1000 sõna.

/1 V/-sõnadest kuuluvad siia need 16 sõna, mille tüvi on astme- ja lõpuvahelduslik ja mille ainsuse nominatiivis on tüvekuju TLR, nt *l'ai*, *p'ōu* (loendid 1–3). Tüvekuju NXR kasutab ainus ühesilbiline tugevneva astmevaheldusega sõna *l'oe* (loend 5).

/1 C/-sõnadest on passiivse ainsuse nominatiivi sünteesiga astmevahelduseta sõnad, mis kasutavad tüviallomorfi XLR (pro TLR), nt *'ōel*, *k'ūps* (loendid 10–12).

/2 I–II V/-sõnadest on ainsuse nominatiivis passiivse sünteesireegliiga lõpuvahelduslikud sõnad, mis kasutavad tüviallomorfi XLR (pro XXR), nt *n'imi*, *h'ape*, *n'ope* (loendid 32–36); laadivahelduslikud sõnad, mis kasutavad tugevaaastmelist tüviallomorfi TXR, nt *'ika*, *'upa* (loendid 41, 42); laadi- ja lõpuvahelduslikud sõnad, mis kasutavad tüviallomorfi TLR, nt *t'ōpi*, *k'äsi* (loendid 43, 44) ja määramata astmes algvormiga sõnad, mis kasutavad tüviallomorfi ?LR, nt *k'api*, *r'ohi* (loendid 46–52). Nõrgaastmelist tüvevarianti NXR kasutavad tugevneva astmevaheldusega lõpumuutuseta sõnad, nt *m'ulje*, *'īve* (loendid 53, 54, 58); tugevneva astmevaheldusega lõpumuutuslikud sõnad kasutavad ootuspäraselt allomorfi NLR, nt *'aste*, *m'āhe* (loendid 55–57, 59).

/2 I–II C/-sõnadest on passiivse ainsuse nominatiivi sünteesireegliiga need nõrgeneva astmevaheldusega sõnad, mille algvormi aste on määramata ja mis kasutavad ainsuse nominatiivis tüviallomorfi ?LR, nt *v'akel*, *p'uter* (loendid 69–71). Kõik tugevneva astmevaheldusega /2 I–II C/-sõnad kasutavad ootuspäraselt tüviallomorfi NLR, nt *s'ōstar*, *s'āmal* (loendid 72–80).

Ka kõik tugevneva astmevaheldusega /(V)s/-sõnad kasutavad tüviallomorfi NLR, nt *m'ātas*, *h'ōlas* (loendid 90–101).

/ne/-sõnade hulgast on passiivse ainsuse nominatiivi moodustusreegliiga kolm tüvevahelduseta sõna, mis kasutavad muutumatut tüvekuju XXR: *'akne*, *t'ūne*, *v'āne* (loend 102).

Seega on ainsuse nominatiivi passiivsed sünteesireeglid järgmised:

SgN → XXR	⇐	/ne/ loend 102
SgN → XLR	⇐	/1 C/ loendid 10–12 /2 I V/ loendid 32–36
SgN → TLR	⇐	/1 V/ loendid 1–3 /2 I V/ loendid 43, 44
SgN → ?LR	⇐	/2 I V/ loendid 46–52 /2 I C/ loendid 69–71
SgN → NLR	⇐	/2 I–II V/ loendid 55–57, 59 /2 I–II C/ loendid 72–80 /(V)s/ loendid 90–101
SgN → TXR	⇐	/2 I V/ loendid 41, 42
SgN → NXR	⇐	/1 V/ loend 5 /2 I–II V/ loendid 53, 54, 58

Ainsuse genitiiv

§ 206 Ainsuse genitiivil puudub formatiiv (vt § 152, 160). Seega seisneb ainsuse genitiivi süntees õige tüviallomorfi valikus.

Tüvevahelduseta sõnadel langeb ainsuse genitiiv kokku ainsuse nominatiiviga, nt *'āsta* : *'āsta*, *'ema* : *'ema*.

Tüvevahelduslike sõnade ainsuse genitiivis kasutatav tüviallomorf on üldjuhul võimalikult erinev ainsuse nominatiivis kasutatavast tüvest. Astmevahelduslikel sõnadel valitakse genitiivis alati algvormist erinevas astmes allomorf, nt *'eine* : *'eine*, *s'ein* : *s'eina*. Lõpuvahelduslikel sõnadel on genitiivis alati muutetüvi täielikul kuju, nt *r'āmat̄* : *r'āmatu*, *s'ōlane* : *s'ōlase*, *k'ap̄* : *k'apī*.

Aktiivses morfoloogias on seega kõigil põhitüübistiku /1jj V/-sõnadel ainsuse genitiivis muutumatu tüviallomorf XXR, nt *k'oi* : *k'oi*, *it ē* : *it ē*, *'auto* : *'auto*, *'ema* : *'ema*, *'āsta* : *'āsta*, *k'añatamat̄* : *k'añatamat̄*.

Põhitüübistiku /1 C/-sõnadel on ainsuse genitiivis nõrgaastmeline muutetüvi NMR, nt *s'īl* : *s'īli*.

/2jj C/-sõnadel on ainsuse genitiivis astmevahelduseta muutetüvi XMR, nt *k'anal* : *k'anali*, *'alpum* : *'alpumi*, *s'eminar* : *s'eminari*.

Liitetüübistiku *'elu*, (V)*ñā*/-sõnad kasutavad muutumatut tüvekuju XXR, nt *k'unink'aña* : *k'unink'aña*.

/i \bar{k} /-sõnadel on ainsuse genitiivis nõrgaastmeline muutetüvi NMR, nt *'ōnel'ik̄* : *'ōnel'ikū*.

Ülejäanud liitetüübistiku sõnadel, on genitiivis astmevaheldusega muudetüvi XMR, nt *n'aljakas* : *n'aljaka*, *r'autne* : *r'autse*, *ültine* : *ültise*, *'otsus* : *'otsuse*.

Seega on aktiivsed ainsuse genitiivi sünteesireeglid järgmised:

SgG → XXR	←	/1j V/ 'elu, (V)na/
SgG → XMR	←	/2 j C/ liited, v.a /ik̄, 'elu, (V)na/
SgG → NMR	←	/1 C/ 'ik̄/

Passiivse ainsuse genitiivi sünteesiga on needsamad sõnad, mis osutusid passiivseks ainsuse nominatiivi sünteesimisel.

/1 V/-sõnadest kuuluvad siia need 16 sõna, mis kasutavad /1 C/-sõnade vaheldusmalle ja mille ainsuse genitiivis on seega tüvekuju NMR, nt *l'ai* : *l'aia*, *p'ou* : *p'oue* (loendid 1–3). Tüvekuju TXR kasutab ainus ühesilbiline tugevneva astmevaheldusega sõna *l'oe* : *l'öte* (loend 5).

/1 C/-sõnadest on passiivse ainsuse genitiivi sünteesiga astmevaheldusega sõnad, mis kasutavad tüviallomorfi XMR (pro NMR), nt *'öel* : *'öela*, *k'üps* : *k'üpse* (loendid 10–12).

/2 I–II V/-sõnadest on ainsuse genitiivis passiivse sünteesireeglga lõpuvahelduslikud sõnad, mis kasutavad tüviallomorfi XMR (pro XXR), nt *l'öhi* : *l'öhe*, *h'ape* : *h'apeme*, *n'ope* : *n'opeta* (loendid 32–36); laadivahelduslikud sõnad, mis kasutavad nõrgaastmelist tüviallomorfi NXR, nt *'ika* : *'ea*, *'upa* : *'oa* (loendid 41, 42); laadi- ja lõpuvahelduslikud sõnad, mis kasutavad tüviallomorfi NMR, nt *t'öpi* : *t'öve*, *k'äsi* : *k'äe* (loendid 43, 44) ja samasugust tüviallomorfi kasutavad määramata astmes algvormiga sõnad, nt *k'api* : *k'apja*, *r'ohi* : *r'ohu* (loendid 46–52). Tugevaastmelist tüvevarianti TXR kasutavad tugevneva astmevaheldusega lõpumuutuseta sõnad, nt *m'ulje* : *m'ulje*, *'ive* : *'ipe* (loendid 53, 54, 58); tugevneva astmevaheldusega lõpumuutuslikud sõnad kasutavad ootuspäraselt allomorfi TMR, nt *'aste* : *'astme*, *m'ähe* : *m'ähkme* (loendid 55–57, 59).

/2 I–II C/-sõnadest on passiivse ainsuse genitiivi sünteesireeglga need nõrgeneva astmevaheldusega sõnad, mille algvormi aste on määramata ja mis kasutavad ainsuse genitiivis /1 C/-sõnade eeskujul tüviallomorfi NMR, nt *v'akel* : *v'akla*, *p'uter* : *p'utru* (loendid 69–71). Kõik tugevneva astmevaheldusega /2 I–II C/-sõnad kasutavad ootuspäraselt tüviallomorfi TMR, nt *s'östar* : *s'östra*, *s'amal* : *s'ampla* (loendid 72–80).

Ka kõik tugevneva astmevaheldusega /(V)s/-sõnad kasutavad tüviallomorfi TMR, nt *m'ätas* : *m'ätä*, *h'olas* : *h'ölsa* (loendid 90–101).

/nel/-sõnade hulgast on passiivse ainsuse genitiivi moodustusreegliga kolm tüvevahelduseta sõna – *'akne* : *'akne*, *t'üne* : *t'üne*, *v'äne* : *v'äne* (loend 102).

Seega on ainsuse genitiivi passiivsed sünteesireeglid järgmised:

SgG → XXR	⇐	/ne/ loend 102
SgG → XMR	⇐	/1 C/ loendid 10–12 /2 I V/ loendid 32–36
SgG → NMR	⇐	/1 V/ loendid 1–3 /2 I V/ loendid 43, 44, 46–52 /2 I C/ loendid 69–71
SgG → TMR	⇐	/2 I–II V/ loendid 55–57, 59 /2 I–II C/ loendid 72–80 /(V)s/ loendid 90–101
SgG → NXR	⇐	/2 I V/ loendid 41, 42
SgG → TXR	⇐	/1 V/ loend 5 /2 I–II V/ loendid 53, 54, 58

Ainsuse partitiiv

§ 207 Ainsuse partitiivis varieeruvad nii tüviallomorfid kui formatiivid. Formatiiviks võib olla \emptyset , t , \bar{t} või ta . Tüviallomorfiks valitakse astmevahelduslikel sõnadel üldjuhul samas astmes tüviallomorf nagu ainsuse nominatiivis, nt $s' \text{'ein}$ (TR) : $s' \text{'eina}$ (TR), $' \text{eine}$ (NR) : $' \text{eine} / \bar{t}$ (NR). Lõpuvahelduslikud sõnad võivad ainsuse partitiivis kasutada nii lemma-, muute- kui lühenenud muutetüve, nt $t' \text{'ermos}$ (LR) : $t' \text{'ermos} / t$ (LR), $s' \text{'ein}$ (LR) : $s' \text{'eina}$ (MR), $k' \text{'arvane}$ (LR) : $k' \text{'arvas} / t$ (M'R). Vormi sünteesi võivad korrigeerida morfonoloogilised teisendusreeglid 10, 11, 13, 14, vt § 242.

Tänapäeva keeles ei ole ainsuse partitiivi tunnuse allomorfide distributsioon korrelatsioonis tunnusele eelneva tüvevariandi fonoloogilise struktuuriga. Näiteks võib isegi aktiivses morfoloogias täpselt ühesugusele tüvekujule liituda kord allomorf \emptyset , kord \bar{t} , sõltuvalt sellest, kas sõna tüvi on astmevahelduslik või mitte: vrd $s' \text{'äst}$: $s' \text{'āsta} / \emptyset$ ja $' \text{āsta}$: $' \text{āsta} / \bar{t}$. Üldjuhul liitub mitmesilbilisele vokaaliga lõppevale tüvekujule allomorf \bar{t} , nt $' \text{āsta} / \bar{t}$, $n' \text{'alja} \bar{ka} / \bar{t}$, $k' \text{'anali} / \bar{t}$, $s' \text{'isaltava} / \bar{t}$, $j' \text{'aheta} / \bar{t}$, $m' \text{'õte} / \bar{t}$, $' \text{õlsa} / \bar{t}$. Mitmesilbilisele vokaaliga lõppevale tüvekujule liitub allomorf \emptyset siis, kui see tüvi on a) nõrgenevale astmemuutusele alluva tüve (tugevaastmeline) variant (TMR), nt $s' \text{'āst}$: $s' \text{'āsta} / \emptyset$, $v' \text{'akel}$: $v' \text{'ākla} / \emptyset$, $' \text{ahi}$: $' \text{ahju} / \emptyset$, $s' \text{'ai}$: $s' \text{'aia} / \emptyset$, $' \text{ikav}$ $' \text{ik}$: $' \text{ikav} / \text{'iku} / \emptyset$, $j' \text{'ōki}$: $j' \text{'ōke} / \emptyset$, b) muutumatu tüvi (XXR) struktuuriga /2 I V- \emptyset /, nt $' \text{ema}$: $' \text{ema} / \emptyset$, c) lõpuvaheldusliku /3 C/ või / \bar{t} ar/-sõna muutetüvi (XMR), nt $s' \text{'eminar}$: $s' \text{'eminari} / \emptyset$, $t' \text{'antsijatar}$: $t' \text{'antsijatar} / \emptyset$. Ühesilbilisele vokaallõpulisel tüvekujule liitub tavaliselt allomorf t , nt $m' \text{'ā}$: $m' \text{'ā} / t$. Konsonantlõpulisel tüvevariandile liitub (sõltumata silpide arvust) allomorf t , kui konsonant on helitu, nt $t' \text{'ermos}$: $t' \text{'ermos} / t$, $m' \text{'ēs}$: $m' \text{'ēs} / t$,

SgP → XXR + \bar{t}	⇐	/2 I e/ /2 II–III V/ /3ij V/ /(V)na/
SgP → XMR + \bar{t}	⇐	/2 C/ /kas, jas, (C)ne, i \bar{k} , \bar{k} , m \bar{k} pv, v \bar{p} ta, nut \bar{p} ta, tut–tut \bar{p} ta, s \bar{n} um, nk, nt, ts, rt/
SgP → XXR + t	⇐	/1 V/
SgP → XLR + t	⇐	/(V)s/
SgP → XM'R + t	⇐	/(V)ne, \bar{k} el/

Passiivse ainsuse partitiivi sünteesiga on umbes 1130 sõna.

/1 V/-sõnadest on passiivse ainsuse partitiivi moodustusega kõik astmevahelduslikud sõnad. 16 sõna, mis käituvad analoogiliselt /1 C/-sõnadele, kasutavad ootuspäraselt tüviallomorfi TMR ja formatiivi \emptyset , nt s'ai : s'aia/ \emptyset , s'oe : s'oja/ \emptyset (loendid 1–3). Ainus tugevneva astmevaheldusega ühesilbiline sõna kasutab tüviallomorfi NXR ja formatiivi \bar{t} : l'oe : l'oe/ \bar{t} (loend 5). Kaks tüvevahelduseta sõna kasutab formatiivi \emptyset : au : au/ \emptyset , n'ou : n'ou/ \emptyset (loend 6).

/1 C/-sõnadest kasutavad astmevahelduseta sõnad muudetüve XMR ja formatiivi \bar{t} , nt õel : õela/ \bar{t} (loendid 10, 11). 31 sõna kasutab tugevaastmelist lemmatüve TLR formatiiviga \bar{t} , nt k'el : k'el/ \bar{t} , m'el : m'el/ \bar{t} , l'em : l'en/ \bar{t} , l'aps : l'as/ \bar{t} (loend 23; vt ka § 242 reeglid 10, 11, 14). 23 sõna kasutab nõrgaastmelist lühenenud muudetüve NM'R koos sama formatiiviga, nt v'ars : v'ar/ \bar{t} , k'ās : k'an/ \bar{t} (loendid 25, 26; vt ka märkus 1 ja § 242 reegel 13). Kolmel sõnal on aktiivse reegli järgi moodustatava vormi kõrval paralleelselt ka vorm, mis koosneb nõrgaastmelisest lühenenud muudetüvest NM'R ja formatiivist \bar{t} , nt üks : ühte/ \emptyset ~ üh/t, k'aks : k'ahte/ \emptyset ~ k'ah/t (loendid 27, 28; vt ka § 242 reegel 11).

/2 I–II V/-sõnadest kasutavad mõned astmevahelduseta lõpumuutuslikud /2 I i/-sõnad muudetüve XMR koos aktiivsele reeglile vastava formatiiviga \emptyset , nt n'imi : n'ime/ \emptyset (loend 32). Teised sama struktuuriga sõnad kasutavad aga muudetüve lühenenud varianti XM'R formatiiviga t, nt t'uli : t'ul/t, l'umi : l'un/t (loend 33a; vt ka § 242 reegel 14); sõna m'oni kasutab paralleelselt ka sama tüvevarianti formatiiviga ta: m'oni : m'on/t ~ m'on/ta (loend 33b). Lühenenud muudetüve kasutab ka üks a-lõpuline sõna, millel formatiivina esineb \bar{t} : s'üta : s'ütan/ \bar{t} (loend 35; vt ka § 242 reegel 14). Astmevahelduseta lõpumuutuslikud /2 I e/-sõnad kasutavad alati aktiivsele reeglile vastavat formatiivi \bar{t} , kuid osal neist liitub see lemmatüvele XLR, nt 'ese : 'ese/ \bar{t} (loend 34), osal muudetüvele XMR, nt n'ope : n'opeta/ \bar{t} (loend 36). Kaks /2 II V/-sõna kasutab paralleelselt formatiivi \bar{t} ja \emptyset : r'upla : r'upla/ \bar{t} ~ r'upla/ \emptyset , v'etru : v'etru/ \bar{t} ~ v'etru/ \emptyset (loend 38). Üks /2 II V/-sõna kasutab ainuvõimalikuna formatiivi \emptyset : k'ahju : k'ahju/ \emptyset (loend 39).

Nõrgeneva laadivaheldusega sõnadest kasutavad lõpumuutuseta sõnad algvormiga identset tüviallomorfi TXR ja formatiivi \emptyset , nt *m'atu* : *m'atu*/ \emptyset , *n'uka* : *n'uka*/ \emptyset (loendid 41, 42a); sõna *s'ata* võib partitiivis kasutada paralleelselt ka sama tüvekuju formatiiviga \bar{t} : *s'ata*/ \emptyset ~ *s'ata*/ \bar{t} (loend 42b). Lõpuvahelduslikud nõrgeneva laadivaheldusega sõnad kasutavad kas tüvekuju TMR formatiiviga \emptyset , nt *j'õki* : *j'õke*/ \emptyset (loend 43), või tüvekuju NMR formatiiviga \bar{t} , nt *k'äsi* : *k'ä*/ \bar{t} (loend 44; vt ka märkus 1). Määramata astmes algvormiga /2 I i/-sõnad, mille muutevormistik on samalaadne nagu /1 C/-sõnadel, kasutavad enamasti ootuspäraselt tüvevarianti TMR formatiiviga \emptyset , nt *n'ali* : *n'alja*/ \emptyset , *r'ohi* : *r'ohtu*/ \emptyset (loendid 46–51). Kahel niisugusel sõnal on aga võimalik paralleelvorm tüvevariandi NMR ja formatiivi \bar{t} baasil: *r'uhi* : *r'uhte*/ \emptyset ~ *r'uh*/ \bar{t} , *r'ehi* : *r'ehte*/ \emptyset ~ *r'eh*/ \bar{t} (loend 52; vt ka § 242 reegel 11). Tugevneva astmevaheldusega sõnad (mis on valdavalt e-lõpulised) kasutavad aktiivsele reeglile vastavat formatiivi \bar{t} . Tüviallomorfiks on neil alati algvormiga identne nõrgaastmeline tüvekuju, seega lõpumuutuseta sõnadel NXR, nt *t'õrje* : *t'õrje*/ \bar{t} , *t'õte* : *t'õte*/ \bar{t} , *r'oie* : *r'oie*/ \bar{t} (loendid 53, 54, 58), lõpumuutuselikel sõnadel NLR, nt *'aste* : *'aste*/ \bar{t} , *s'ēme* : *s'ēme*/ \bar{t} , *j'uhe* : *j'uhe*/ \bar{t} (loendid 55–57, 59).

/2 I–II C/-sõnadest kasutavad määramata astmes algvormiga sõnad, mille muutevormistik on samalaadne nagu /1 C/-sõnadel, ootuspäraselt tugevaastmelist muutetüve TMR formatiiviga \emptyset , nt *p'uter* : *p'utru*/ \emptyset , *v'akel* : *v'akla*/ \emptyset (loendid 69–71). Enamik tugevneva astmevaheldusega sõnadest kasutab ainsuse partitiivis algvormiga identset nõrgaastmelist lemmatüve NLR formatiiviga \bar{t} , nt *p'ipar* : *p'ipar*/ \bar{t} , *'aken* : *'aken*/ \bar{t} , *s'amal* : *s'amal*/ \bar{t} (loendid 72–75, 77, 78). Liitsõna järelkomponendina esinev *-k'üment* kasutab formatiivi \emptyset : (*k'olm*)*k'üment* : (*k'olme*)*k'üment*/ \emptyset (loend 76). Neli sõna, mis on üle minemas astmevahelduseta vormistikule, kasutavad ka ainsuse partitiivis juba tugevaastmelist muutetüve TMR formatiiviga \bar{t} : *m'añer* : *m'antri*/ \bar{t} , *t'añer* : *t'antri*/ \bar{t} , *v'aher* : *v'ahtra*/ \bar{t} , *'aher* : *'ahtra*/ \bar{t} (loendid 79, 80).

Need /(V)s/-sõnad, mis kasutavad tavaliste konsonantlõpuliste sõnade tüevaheldusmalle, moodustavad ka ainsuse partitiivi muutetüve XMR ning formatiivi \bar{t} baasil, nt *m'akas* : *m'akasi*/ \bar{t} , *p'aras* : *p'araja*/ \bar{t} (loendid 85–88). Enamik tugevneva astmevaheldusega /(V)s/-sõnu moodustab ainsuse partitiivi algvormiga identse nõrgaastmelise lemmatüve baasil (NLR) formatiiviga \bar{t} , nt *p'ilpas* : *p'ilpas*/ \bar{t} , *k'alīs* : *k'alīs*/ \bar{t} , *t'eivas* : *t'eivas*/ \bar{t} (loendid 90–93, 99). 15 sõna kasutab paralleelselt ka tugevaastmelise muutetüve ning formatiivi \bar{t} abil moodustatud vormi, nt *'õnes* : *'õnes*/ \bar{t} ~ *'õnsa*/ \bar{t} , *'õnis* : *'õnis*/ \bar{t} ~ *'õntsa*/ \bar{t} (loendid 95–98, 100). Ainuvõimalikuna kasutab tüviallomorfist TMR ja formatiivist \bar{t} koosnevat vormi kahes paralleelvariandis sõna (*k'olm*)*'ainus* : (*k'olm*)*'ainsa*/ \bar{t} ~ (*k'olm*)*'ainu*/ \bar{t} (loend 94). Üks sõna kasutab nõrgaastmelist muutetüve NMR formatiiviga \bar{t} : *k'ohus* : *k'ohu*/ \bar{t} (loend 101).

/ne/-sõnadest kasutab kolm tüvevahelduseta sõna tüvekuju XXR ja formatiivi \bar{t} nagu tavalised /2 III V/-sõnad: 'akne : 'akne/ \bar{t} , t'üne : t'üne/ \bar{t} , v'äne : v'äne/ \bar{t} (loend 102).

Märkus 1. $k\bar{a}s$, $\bar{u}s$ - ja $k\bar{a}si$ -tüüpi sõnade ainsuse partitiivivormi ($k\bar{a}nt$, $\bar{u}t$, $k\bar{a}t$) kirjeldamine nõrgaastmelise lühenenud muutetüve NM'R ja formatiivi t kombinatsioonina ($k\bar{a}n/t$, \bar{u}/t , $k\bar{a}/t$) on vastuolus keeleajaloo- ga. Keeleajalooliselt on kõigis seda tüüpi sõnades (loendid 25, 26, 44) tüvi olnud t -laadivaheldusega. Ainsuse partitiivis on formatiiv liitunud t -lõpuli- sele (ja seega tugevaastmelisele) tüvevariandile. Seega oleks keeleajalooliselt korrektsem kirjeldada $k\bar{a}s$, $\bar{u}s$ -tüüpi sõnade ainsuse partitiivi tugevaast- melise lemmatüve TLR ja formatiivi t kombinatsioonina ($k\bar{a}nt/t$, $\bar{u}t/t$) ning $k\bar{a}si$ -tüüpi sõnade vastavat vormi tugevaastmelise lühenenud muutetüve TM'R ja formatiivi t kombinatsioonina ($k\bar{a}t/t$). $k\bar{e}l$ -tüüpi sõnade (loendid 23, 24) ainsuse partitiivis ($k\bar{e}lt$) on keeleajalooliseks formatiiviks olnud t . Pikk t on nende sõnade partitiivi tekkinud analoogia tõttu $k\bar{a}s$, $\bar{u}s$ - ja $k\bar{a}si$ -tüüpi sõnade partitiiviga, kus järjend t/t on metanalüüsi tagajärjel interpreteeritud formatiiviks t . Tänapäeva keele seisukohalt on nende sõnade ainsuse partitiiv kirjeldatav ainuvõimalikult tugevaastmelise lem- matüve TLR ja formatiivi t kombinatsioonina ($k\bar{e}l/t$).

Märkus 2. Kui vormimoodustusreeglid kirjeldaksid ainult sünteesitava vormi suhet algvormiga, kuuluksid paljud sõnad, mida siin käsitletakse passiivse morfoloogia all, aktiivsete reeglite juurde, nt /2 I e/-sõnadest 'ese : 'ese/ \bar{t} , juhe : juhe/ \bar{t} või /2 I-II V/-sõnadest t'õrje : t'õrje/ \bar{t} , 'aste : 'aste/ \bar{t} (loendid 34, 53–59) – vrd aktiivse morfoloogiaga k'õne : k'õne/ \bar{t} , 'auto : 'auto/ \bar{t} ; /2 I V/-sõnadest m'atu : m'atu/ \emptyset (loendid 41, 42) – vrd aktiivse morfoloogiaga 'ema : 'ema/ \emptyset ; /(V)s/-sõnadest p'ilpas : p'ilpas/ \bar{t} (loendid 90–93, 99) – vrd aktiivse morfoloogiaga t'ermos : t'ermos/ \bar{t} .

Märkus 3. Õigekeelsussõnaraamat fikseerib ebaregulaarsete partitiivivor- midena veel murdepäraseid paralleelvariandid sõnadest k'olmas (k'olman- ta/ \bar{t} ~ k'olma/ \bar{t}) ja p'aras (p'araja/ \bar{t} ~ p'aras/ \bar{t}), mida siinses käsitluses ei arvestata. Kajastamist ei leia ka sõnast t'uhat liitvormide partitiivis esinev kuju t'uhat.

Seega on ainsuse partitiivi passiivne süntees kirjeldatav 22 reegluga:

SgP \rightarrow XXR + \emptyset	\Leftarrow	/1 V/ loend 6 /2 II V/ loend 39
SgP \rightarrow XMR + \emptyset	\Leftarrow	/2 I i/ loend 32
SgP \rightarrow TXR + \emptyset	\Leftarrow	/2 I V _e / loendid 41, 42a
SgP \rightarrow NLR + \emptyset	\Leftarrow	/2 II C/ loend 76
SgP \rightarrow TMR + \emptyset	\Leftarrow	/1 V/ loendid 1–3 /2 I i/ loendid 43, 46–51 /2 I C/ loendid 69–71
SgP \rightarrow TMR + \emptyset ~ NMR + \bar{t}	\Leftarrow	/1 C/ loendid 27, 28 /2 I i/ loend 52
SgP \rightarrow TXR + \emptyset ~ \bar{t}	\Leftarrow	/2 I V _e / loend 42b

$\text{SgP} \rightarrow \text{XXR} + \bar{t}$	\Leftarrow	/ (V)ne/ loend 102
$\text{SgP} \rightarrow \text{XLR} + \bar{t}$	\Leftarrow	/2 I e/ loend 34
$\text{SgP} \rightarrow \text{XMR} + \bar{t}$	\Leftarrow	/1 C/ loendid 10, 11 /2 I e/ loend 36 /(V)s/ loendid 85–88
$\text{SgP} \rightarrow \text{XM'R} + \bar{t}$	\Leftarrow	/2 I a/ loend 35
$\text{SgP} \rightarrow \text{NXR} + \bar{t}$	\Leftarrow	/1 V/ loend 5 /2 I~II e (u~a~i)/ loendid 53, 54, 58
$\text{SgP} \rightarrow \text{NLR} + \bar{t}$	\Leftarrow	/2 I~II e (a~i)/ loendid 55–57, 59 /2 II C/ loendid 72–75, 77, 78
$\text{SgP} \rightarrow \text{TLR} + \bar{t}$	\Leftarrow	/1 C/ loend 23
$\text{SgP} \rightarrow \text{NMR} + \bar{t}$	\Leftarrow	/(V)s/ loend 101
$\text{SgP} \rightarrow \text{TMR} + \bar{t}$	\Leftarrow	/2 I~II C/ loendid 79, 80 /(V)s/ loend 94
$\text{SgP} \rightarrow \text{NM'R} + \bar{t}$	\Leftarrow	/1 C/ loendid 25, 26 /2 I i/ loend 44
$\text{SgP} \rightarrow \text{XXR} + \bar{t} \sim \emptyset$	\Leftarrow	/2 II V/ loend 38
$\text{SgP} \rightarrow \text{XM'R} + t$	\Leftarrow	/2 I i/ loend 33a
$\text{SgP} \rightarrow \text{NLR} + t$	\Leftarrow	/(V)s/ loendid 90–93, 99
$\text{SgP} \rightarrow \text{XM'R} + t \sim ta$	\Leftarrow	/2 I i/ loend 33b
$\text{SgP} \rightarrow \text{NLR} + t \sim \text{TMR} + \bar{t}$	\Leftarrow	/(V)s/ loendid 95–98, 100

Ainsuse lühike sisseütlev

§ 208 Ainsuse lühikese sisseütleva formatiiviks on \emptyset , *te*, *hV* või *R*ill (vt § 157, 160). Vormi aluseks võib olla tugevaastmeline muutetüvi TMR, astmevahelduseta muutetüvi XMR, vahelduseta tüvekuju XXR, tugevaastmeline lemmatüvi TLR, nõrgaastmeline lühenenud muutetüvi NM'R ja tugevaastmeline lõpuvahelduseta tüvi TXR või illatiivitüvi Rill (viimase moodustamisreegleid vt § 157). Formatiivi *te* korral võib sünteesi korrigeerida teisendusreegel 14, vt § 242.)

Aktiivses morfoloogias moodustatakse lühike illatiiv /1 C/-sõnadest tugevaastmelise muutetüve TMR ja formatiivi \emptyset abil, nt *k'aus̄* : *k'auši* / \emptyset .

/3 C/- ja (normiväliselt ka) /2 III C/-sõnadest moodustatakse lühike illatiiv astmevahelduseta muutetüve XMR ja formatiivi \emptyset baasil, nt *s'eminar* : *s'eminari* / \emptyset , *'alpum* : *'alpumi* / \emptyset .

lätuvana tugevaastmelisest lemmatüvest TLR, nt $t'ul : t'ul/te$, $m'el : m'el/te$ (helilise konsonandiga lõppevad sõnad loendist 23; vt ka § 242 reegel 14). Arhailise *s*-laadivaheldusega sõnade *te*-line illatiiv on kirjeldatav nõrgaastmelise lühenenud muudetüve NMR abil, ent vorm ise on kolmandavälteline, nt $us (: 'ue) : u/te$, $lās (: l'āne) : l'ān/te$ (loendid 25, 26).

/2 I V/-sõnadest kasutavad /1 C/-sõnade analoogial muutuvad /2 I *i*/-sõnad ootuspäraselt tüvevarianti TMR ja formatiivi Ø, nt $'ahi : 'ahju/Ø$, $t'ühi : t'ühja/Ø$ (loenditest 46–52). Ülejäänud /2 I V/-sõnad, millest lühike illatiiv on võimalik (vt § 157), moodustavad selle illatiivitüve R_{II} alusel, nt $m'aja : m'āja$, $p'ata : p'āta$, samuti *s*-laadivaheldusega $k'äsi : k'āte$. /2 II V/-sõnadest moodustab ainult üks sõna lühikese illatiivi allomorfi R_{II} alusel: $p'okri : p'ōkri$.

Kaks sõna struktuuriga /2 III V/ moodustavad lühikese illatiivi kombinatsioonina $XXR + Ø$: $p'örku : p'örku/Ø$, $t'asku : t'asku/Ø$.

/2 I C/-sõnad, millest lühike illatiiv on võimalik (vt § 157), muutuvad analoogiliselt /1 C/-sõnadega. Seepärast moodustavad nad ka lühikese illatiivi ootuspäraselt kombinatsioonina $TMR + Ø$, nt $'oter : 'ōtra/Ø$ (loenditest 69–71).

Kaks tugevneva astmevaheldusega sõna moodustab lühikese illatiivi formatiiviga Ø. Ühel sõnal on tüvekujuks TMR: $t'aevas : t'aeva/Ø$; teisel sõnal on tüvekujuks TXR: $p'erse : p'erse/Ø \sim p'erse/Ø$.

Seega on lühikese illatiivi passiivne süntees kirjeldatav järgmiste reeglitega:

$Sg_{III_{uh}} \rightarrow TMR + Ø$	\Leftarrow	/1 V/ loendid 1–3 /2 I <i>i</i> / loendid 46–52 /2 I C/ loendid 69–71 $t'aevas$
$Sg_{III_{uh}} \rightarrow XXR + Ø$	\Leftarrow	$p'örku$, $t'asku$
$Sg_{III_{uh}} \rightarrow TXR + Ø$	\Leftarrow	$p'erse$
$Sg_{III_{uh}} \rightarrow R_{II}$	\Leftarrow	umbes 100 /2 I V/-sõna $p'okri$
$Sg_{III_{uh}} \rightarrow TLR + te$	\Leftarrow	/1 C/ loend 23
$Sg_{III_{uh}} \rightarrow NMR + te$	\Leftarrow	/1 C/ loendid 25, 26
$Sg_{III_{uh}} \rightarrow (':) XXR + hV$	\Leftarrow	$m'ā$, $s'ū$, $s'ō$, $ō$

Mitmuse genitiiv

- § 209 Et genitiivil puudub tunnusmorfeem (vt §152), on mitmuse genitiivis formatiiviks mitmuse tunnus *te* või *tē* (vt § 162). Teatud juhtudel võib mitmuse genitiivi formatiiviks olla ka vokaalmitmuse allomorf mitmusetüvi R_{PI} (selle moodustamisreegleid vt § 164). Tüviallomorfi kasutus

on lähedane ainsuse partitiivi tüviallomorfi kasutusele (vt § 207). Aktiivses morfoloogias on ainsaks lahknevuseks /'iĕ/-sõnade võimalik paralleelvorm mitmuse genitiivis. Passiivses morfoloogias on lahknevusi rohkem. Mitmuse genitiivi sünteesi võivad korrigeerida teisendusreeglid 10, 11, 13, 14, vt § 242. Täiesti leksikaliseerunud e-mitmuslikke genitiivivorme *s' ilme*, *j' alke*, *r' inte* sünteesireeglites ei käsitleta.

Tänapäeva keeles ei ole allomorfide *te* ja *tē* distributsioon korrelatsioonis eelneva tüvekuju fonoloogilise struktuuriga, nagu täheldati ka ainsuse partitiivi korral (vt § 207). Siingi võib täpselt ühesuguse fonoloogilise struktuuriga tüvekujule liituda kord *te*, kord *tē* sõltuvalt tüve käitumisest mujal vormimoodustuses, vrd nt *s' āst* : *s' āsta/te* ja *'āsta* : *'āsta/tē*. Üldjuhul liitub siingi mitmesilbilisele vokaaliga lõppevale tüvekujule *tē*-line allomorf, nt *'āsta/tē*, *n' aljaka/tē*, *k' anali/te*, *s' isaltava/tē*, *j' aheta/tē*, *'ōlsa/tē*, *m' ōtē/tē*. Samasugusele tüvekujule liitub tunnus *te* enam-vähem samadel tingimustel nagu ainsuse partitiivis Ø-allomorf, s.t siis, kui tüvi on a) nõrgenevale astmevaheldusele alluva tüve (tugevaastmeline) variant (TMR), nt *s' āst* : *s' āsta/te*, *v' akel* : *v' ākla/te*, *'ahi* : *'ahju/te*, *'ikav' ik* : *'ikav' iku/te*, *j' ōki* : *j' ōke/te*, b) muutumatu tüvi (XXR) struktuuriga /2 I V/, nt *'ema* : *'ema/te* ja (erinevalt partitiivist ka) *k' ōne* : *k' ōne/te*, c) lõpuvaheldusliku /3 C/ või /tar/-sõna muutetüvi (XMR), nt *s' eminar* : *s' eminari/te*, *t' antsijaĕar* : *t' antsijaĕari/te*. Ühesilbilisele vokaaliga lõppevale tüvekujule liitub tavaliselt tunnus *te*, nt *m' ā* : *m' ā/te*. Konsonantlõpulisele tüvevariantile liitub tavaliselt tunnus *te*, sõltumata konsonandi helilisusest/helitususest, nt *t' ermos* : *t' ermos/te*, *k' aĕel* : *k' aĕel/te*. Erandjuhul sellest reeglist moodustavad ühesilbilised tüved, mille puhul kehtib ainsuse partitiivist (kus reegel kehtis ka mitmesilbiliste sõnade korral) tuttav reegel, et helitule konsonandile liitub tunnus *te*, helilisele tunnus *tē*, nt *p' ōis* : *p' ōis/te*, *s' aks* : *s' aks/te*, *k' ēl* : *k' ēl/tē*, *v' ars* : *v' ar/tē*.

Aktiivses morfoloogias sünteesivad kõik põhitüübistiku /1 V/- ja /2 I~II V/-sõnad mitmuse genitiivi muutumatu tüvekujuga XXR ja formatiiviga *te*, nt *k' oi* : *k' oi/te*, *'ema* : *'ema/te*, *k' ōne* : *k' ōne/te*, *'auto* : *'auto/te*.

/2 III V/- ja /3jj V/-sõnad sünteesivad mitmuse genitiivi muutumatu tüvekujuga XXR ja formatiiviga *tē*, nt *'āsta* : *'āsta/tē*, *r' aukemaĕu* : *r' aukemaĕu/tē*.

/1 C/-sõnad kasutavad tugevaastmelist muutetüve TMR ning formatiivi *te*, nt *s' ūl* : *s' ūl/te*.

/2 C/-sõnad kasutavad astmevahelduseta muutetüve XMR ja formatiivi *tē*, nt *k' anal* : *k' anali/tē*, *'alpum* : *'alpumi/tē*.

/3 C/-sõnad kasutavad astmevahelduseta muutetüve XMR ja formatiivi *te*, nt *s' eminar* : *s' eminari/te*.

Liitetüübistikust kasutavad /'iĕ/-sõnad paralleelselt tugevaastmelist muutetüve TMR formatiiviga *te* ja nõrgaastmelist mitmusetüve NRpl, nt *'ōnel' ik* : *'ōnel' iku/te* ~ *'ōnel' ike*.

/(V)ĕa, 'elul/-sõnad kasutavad muutumatut tüvekuju XXR ja formatiivi *te*, nt *k' unink' aĕa* : *k' unink' aĕa/te*, *m' ōĕisk' elu* : *m' ōĕisk' elu/te*.

/tar/-sõnad kasutavad astmevahelduseta muutetüve XMR ja formatiivi *te*, nt *v'ürstitar* : *v'ürstitari* /*te*.

/(V)s/-sõnad sünteesivad mitmuse genitiivi astmevahelduseta lemmatüve XLR ning formatiivi *te* abil, nt *k'atūs* : *k'atūs* /*te*, *v'ōhikl'ikus* : *v'ōhikl'ikus* /*te*.

/(V)ne/- ja /kē/-sõnad kasutavad sama formatiivi, millele eelneb lühenenud muutetüvi XMR, nt *s'ōlane* (: *s'ōlase*) : *s'ōlas* /*te*, *ōpilane* (: *ōpilase*) : *ōpilas* /*te*, *n'ōruke* (: *n'ōrukese*) : *n'ōrukēs* /*te*.

Ülejäänud liitetüübistiku sõnad, s.t /kas, jas, (C)ne, ik, k, mkpv, vpts, nutpts, tut~tutpts, snum, nk, nt, ts, rt/-sõnad kasutavad astmevahelduseta muutetüve XMR ja formatiivi *te*, nt *n'aljakas* : *n'aljaka* /*te*, *l'aulik* : *l'auliku* /*te*, *v'iljakam* : *v'iljakama* /*te*, *l'ōv* : *l'ōva* /*te*, *v'aikne* : *v'aikse* /*te*, *s'oenk* : *s'oenku* /*te*.

Seega on aktiivsed mitmuse genitiivi sünteesireeglid järgmised:

PIG → XXR + <i>te</i>	⇐	/1 V/ /2 I–II V/ /elu, (V)nā/
PIG → XMR + <i>te</i>	⇐	/3 C/ /tar/
PIG → TMR + <i>te</i>	⇐	/1 C/
PIG → XLR + <i>te</i>	⇐	/(V)s/
PIG → XMR + <i>te</i>	⇐	/(V)ne, kē/
PIG → TMR + <i>te</i> ~ NR _{pl}	⇐	/ik /
PIG → XXR + <i>tē</i>	⇐	/2 III V/ /3jj V/
PIG → XMR + <i>tē</i>	⇐	/2 C/ /kas, jas, (C)ne, ik, k, mkpv, vpts, nutpts, tut~tutpts, snum, nk, nt, ts, rt/

Passiivsete mitmuse genitiivi sünteesireeglitega on umbes 1110 sõna.

/1 V/-sõnadest kuuluvad siia kõigepealt need sõnad, mille muutevormistik on samalaadne nagu /1 C/-sõnadel ja mis moodustavad mitmuse genitiivi seetõttu tugevaastmelise muutetüve TMR baasil, nt *v'ai* : *v'aia* /*te*, *ōu* : *ōue* /*te* (loendid 1–3). 11 tüvevahelduseta sõnal on mitmuse genitiivis võimalik välteteisendus, s.t vorm võib olla nii kolmanda- kui teisevälteline, nt *m'ā* : *m'ā* /*te* ~ *m'ā* /*te* (loend 4).

/1 C/-sõnadest moodustavad astmevahelduseta sõnad mitmuse genitiivi tüviallomorfi XMR ja formatiivi *tē* baasil, nt *ōel* : *ōela* /*te*, *k'ūps* : *k'ūpse* /*te* (loendid 10, 11). 18 sõnal on olemas paralleelsed mitmuse genitiivi vormid, millest esimene sünteesitakse muutetüve baasil formatiiviga *te*, teine lemmatüve baasil formatiiviga *tē* (loendid 19–22;

vt ka § 242 reeglid 10, 11). Tüvi on neil alati kirjeldatav tugevaastmelisena, ehkki enamikel neist sõnadest on lemmatüvel TLR baseeruv vorm välteteisenduslik, nt *k'oer* : *k'oera/te* ~ *k'oer/te*, *p'ois* : *p'oisi/te* ~ *p'ois/te* (loendid 19, 20). Viie niisuguse sõna korral välteteisendust ei toimu, nt *p'üks* : *p'üksi/te* ~ *p'üks/te*, *s'aks* : *s'aksa/te* ~ *s'aks/te* (loendid 21, 22). 31 sõna mitmuse genitiiv koosneb ainuvõimalikult tugevaastmelisest lemmatüvest TLR ja formatiivist *te* ning on alati välteteisenduslik, nt *k'el* : *k'el/te*, *s'ür* : *s'ür/te* (loend 23; vt ka § 242 reegel 14). 23 arhailise s-laadivaheldusega sõna mitmuse genitiiv on kirjeldatav nõrgaastmelise lühenenud muutetüve NMR ja formatiivi *te* abil, kusjuures vorm on alati teisevälteline, nt *k'õrs* : *k'õr/te*, *k'äs* : *k'än/te* (loendid 25, 26; vt ka märkus 1 ja § 242 reegel 13).

/2 I–II V/-sõnadest kasutavad astmevahelduseta lõpumuutuslikud sõnad mitmuse genitiivi sünteesimiseks alati muutetüve XMR. Formatiiviks on kahesilbilise tüvevariandi järel *te*, nt *n'imi* : *n'ime/te*, *t'uli* : *t'ule/te* (loendid 32, 33), ja kolmesilbilise tüvevariandi järel *te*, nt *j'äse* : *j'äseme/te*, *s'üta* : *s'ütame/te*, *s'ale* : *s'aleta/te* (loendid 34–36). Nõrgeneva astmevaheldusega sõnad kasutavad mitmuse genitiivis enamasti tugevaastmelist tüviallomorfi koos formatiiviga *te*. Ilma lõpuvahelduseta sõnadel seega TXR + *te*, nt *m'atu* : *m'atu/te*, *'upa* : *'upa/te* (loendid 41, 42). Lõpuvahelduse korral on aluseks muutetüvi TMR, nt *j'õki* : *j'õke/te*, *'asi* : *'asja/te*, *r'ohi* : *r'ohtu/te* (loendid 43, 46–52). Üheksa arhailise s-laadivaheldusega sõna mitmuse genitiiv on kirjeldatav nõrgaastmelise lühenenud muutetüve NMR ja formatiivi *te* abil, kusjuures vorm on alati teisevälteline, nt *k'äsi* : *k'ä/te*, *s'üsi* : *s'ü/te* (loend 44; vt ka märkus 1). Tugevneva astmevaheldusega sõnade mitmuse genitiiv võib baseeruda nii nõrga- kui tugevaastmelisel tüviallomorfil, sõltuvalt sõna lõpumuutuslikkusest. Formatiiviks on alati *te*. Kui sõna on ilma lõpuvahelduseta, moodustatakse mitmuse genitiiv nõrgaastmelise tüviallomorfi NXR baasil, nt *v'ihje* : *v'ihje/te*, *v'ipe* : *v'ipe/te*, *h'üe* : *h'üe/te* (loendid 53, 54, 58). Kui sõna on lõpuvahelduslik, moodustatakse mitmuse genitiiv tugevaastmelise muutetüve TMR baasil, nt *'iste* : *'istme/te*, *m'ete* : *m'etme/te*, *s'eme* : *s'emne/te* (loendid 55–57, 59).

/2 I–II C/-sõnadest moodustavad ebasüsteemse algvormiga sõnad, mille muutevormistik on samalaadne nagu /1 C/-sõnadel, mitmuse genitiivi ootuspäraselt tugevaastmelise muutetüve TMR ja formatiivi *te* baasil, nt *s'õper* : *s'õpra/te*, *p'uter* : *p'utru/te* (loendid 69–71). Tugevneva astmevaheldusega sõnade mitmuse genitiiv baseerub enamasti nõrgaastmelisel lemmatüvel NLR, millele liitub formatiiv *te*, nt *k'ünal* : *k'ünal/te*, *'aken* : *'aken/te*, *t'ütar* : *t'ütar/te*, *v'emal* : *v'emal/te* (loendid 72–75, 77, 78). Viie sõna mitmuse genitiiv moodustub tugevaastmelise muutetüve TMR ja formatiivi *te* baasil: (*k'olm*)*k'üment* : (*k'olme*)*k'ümne/te*, *m'añer* : *m'antri/te*, *t'añer* : *t'antri/te*, *'aher* : *'ahtra/te*, *v'aher* : *v'ahtra/te* (loendid 76, 79, 80).

/(V)s/-sõnadest kasutavad need, mis järgivad mitmesilbiliste konsonantlõpuliste sõnade vaheldusmalle, ootuspäraselt muutetüve XMR

PIG → TMR + <i>te</i>	⇐	/1 V/ loendid 1–3 /2 I V/ loendid 43, 46–52 /2 I C/ loendid 69–71
PIG → NLR + <i>te</i>	⇐	/2 II C/ loendid 72–75, 77, 78 /(V)s/ loendid 90, 92, 99
PIG → TMR + <i>te</i> ~ (':') TLR + \bar{te}	⇐	/1 C/ loendid 19, 20
PIG → TMR + <i>te</i> ~ TLR + \bar{te}	⇐	/1 C/ loendid 21, 22
PIG → NLR + <i>te</i> ~ TMR + \bar{te}	⇐	/(V)s/ loend 93
PIG → XXR + \bar{te}	⇐	/ne/ loend 102
PIG → XMR + \bar{te}	⇐	/1 C/ loendid 10, 11 /2 I V/ loendid 34–36 /(V)s/ loendid 85–88
PIG → NXR + \bar{te}	⇐	/2 I–II V/ loendid 53, 54, 58
PIG → TMR + \bar{te}	⇐	/2 I–II V/ loendid 55–57, 59 /2 I–II C/ loendid 76, 79, 80 /(V)s/ loendid 94–98, 100, 101
PIG → (':') TLR + \bar{te}	⇐	/1 C/ loend 23
PIG → (':') NMR + \bar{te}	⇐	/1 C/ loendid 25, 26 /2 I V/ loend 44

Mitmuse partitiiv

- 210 Mitmuse partitiivi formatiividena võivad esineda *sit*, *it* ja mitmusetüvi R_{pl} (vt § 153, 154, 161, 163, 164). Astmevahelduslike sõnade mitmuse partitiivi süntees baseerub alati tugevaastmelisel tüviallomorfil. Lõpu-muutuslikel sõnadel baseerub mitmuse partitiiv alati muutetüvel või sellest tuletatud mitmuse tüvel. Formatiivi *it* lisandumisega võivad kaasneda mõned morfonoloogilised teisendused tüviallomorfis (vt § 242 reeglid 1, 2). Formatiivi R_{pl} korral võivad reaalseste vormide sünteesi-mist takistada mõningad fonoloogilised piirangud (vt § 164).

Aktiivses morfoloogias kasutavad põhitüübistiku /1 V-*e* /- ja /2 I–II V/-sõnad muutumatut tüviallomorfi XXR ja formatiivi *sit*, nt *k'oi* : *k'oi/sit*, *'ema* : *'ema/sit*, *k'õne* : *k'õne/sit*, *'auto* : *'auto/sit*.

/1 \bar{e} /-sõnad kasutavad muutumatut tüviallomorfi XXR ja paralleelselt nii formatiivi *sit* kui *it*, nt *t'ē* : *t'ē/sit* ~ *t'e/it*, *it'ē* : *it'ē/sit* ~ *it'e/it* (vt ka § 242 reegel 2).

/2 III V/- ja /3jj V/-sõnad kasutavad muutumatut tüvekuju XXR ja formatiivi *it*, nt *'āsta* : *'āsta/it*, *v'eski* : *v'eske/it*, *s'urematu* : *s'urematu/it* (vt ka § 242 reegel 1).

/1 C/-sõnad kasutavad paralleelselt tugevaastmelist mitmusetüve TR_{pl} ja tugevaastmelist muutetüve TMR formatiiviga *sit*, kusjuures viimane võimalus on enamasti stilistiliselt markeeritud, nt *s'īl* : *s'īle* ~ *s'īli* /*sit*.

/2 C/-sõnad kasutavad astmevahelduseta muutetüve XMR ja formatiivi *it*, nt *k'anal* : *k'anale* /*it*, *'alpum* : *'alpume* /*it* (vt ka § 242 reegel 2).

/3 C/-sõnad kasutavad paralleelselt mitmusetüve XR_{pl} ja astmevahelduseta muutetüve XMR formatiiviga *sit*, kusjuures viimane võimalus on nagu /1 C/-sõnadegi korral stilistiliselt markeeritud, nt *s'ēminar* : *s'ēminare* ~ *s'ēminari* /*sit*.

Liitetüübistikust kasutavad /*elu*/- ja /(*V*)*nā*/-sõnad muutumatut tüvekuju XXR ja formatiivi *sit*, nt *m'ōtisk'elu* : *m'ōtisk'elu* /*sit*, *k'unink'aña* : *k'unink'aña* /*sit*.

/i*k*/-sõnad kasutavad ainuvõimalikult tugevaastmelist muutetüve TR_{pl}, nt *'ōnel i*k** : *'ōnel i*k*e*.

/tar/-sõnad kasutavad paralleelselt mitmusetüve XR_{pl} ja astmevahelduseta muutetüve XMR formatiiviga *sit*, kusjuures viimane võimalus on nagu /1 ja 3 C/-sõnadegi korral stilistiliselt markeeritud, nt *t'antsija*t*ar* : *t'antsija*t*are* ~ *t'antsija*t*ari* /*sit*.

/(*V*)*ne*, (*V*)*s*, *ķe*/-sõnade mitmuse partitiivi aluseks on alati astmevahelduseta muutetüvi XMR. Formativi kasutuselt jagunevad /(*V*)*ne*, (*V*)*s*, *ķe*/-sõnad kolme rühma, sõltuvalt muutetüve fonoloogilisest struktuurist (vt § 166). Kui muutetüvi on struktuuriga /2 III/ või /3 I~II/ – sellele tingimusele vastavad /(*V*)*ne* 2 III/ või 3 I~II/- ning /(*V*)*s* 1 või 2 I~II/-sõnad –, sünteesitakse mitmuse partitiiv formatiivi *it* abil, nt *m'aine* (: *m'aise*) : *m'aise* /*it*, *k'arvane* (: *k'arvase*) : *k'arvase* /*it*, *t'eos* (: *t'eose*) : *t'eose* /*it*, *t'ermos* (: *t'ermose*) : *t'ermose* /*it*. Kui muutetüvi on struktuuriga /3 III/ – sellele tingimusele vastavad /(*V*)*ne* 3 III/- ning /(*V*)*s*, *ķe* 2 III/-sõnad –, sünteesitakse mitmuse partitiiv paralleelselt nii formatiiviga R_{pl} kui formatiiviga *it*, nt *t'ōline* (: *t'ōlise*) : *t'ōlisi* ~ *t'ōlise* /*it*, *v'aikus* (: *v'aikuse*) : *v'aikusi* ~ *v'aikuse* /*it*, *l'ōoke* (: *l'ōokese*) : *l'ōokesi* ~ *l'ōokese* /*it*. Samuti käituvad /*isus*-, *m'atus*-liitelised sõnad, nagu *ōtamatūs* (: *ōtamatuse*) : *ōtamatusi* ~ *ōtamatuse* /*it*. /(*V*)*ne* 4j/-sõnad, mille muutetüve eelviimane silp on kaasrõhuline, ja /(*V*)*s*, *ķe* 3j/-sõnad (v.a /*isus*-, *m'atus*-sõnad) sünteesitakse mitmuse partitiiv ainuvõimalikuna formatiiviga R_{pl}, nt *'inim'ene* (: *'inim'ese*) : *'inim'esi*, *h'arjutus* (: *h'arju*t*use*) : *h'arju*t*usi*, *t'iluke* (: *t'iluk'ese*) : *t'iluk'esi*. /(*V*)*ne* 4j/-sõnad, mille eelviimane silp on rõhutu, sünteesitakse mitmuse partitiiv ainuvõimalikult formatiiviga *it*, nt *'alkoh'oline* (: *'alkoh'olise*) : *'alkoh'olise* /*it*.

Ülejäänud liitetüübistiku sõnad, s.t /*kas*, *jas*, (*C*)*ne*, *i*k**, *ķ*, *m*kp*v*, *v*pts, *n*utpts, *t*ut*~t*ut*pts*, *s*num, *nt*, *nk*, *ts*, *rt*/-sõnad kasutavad astmevahelduseta muutetüve XMR ja formatiivi *it*, nt *s'ōja*k*as* : *s'ōja*k*a* /*it*, *v'aik*n*e* : *v'aik*s*e* /*it*, *'ilusam* : *'ilusama* /*it*, *l'ūletav* : *l'ūletava* /*it*, (*h*'*āsti*)*k'asvatatut* : (*h*'*āsti*)*k'asvatatū* /*it*.

Seega on aktiivsed mitmuse partitiivi sünteesireeglid kirjeldatavad järgmiselt:

PIP → XXR + <i>sit</i>	⇐	/1 V _ē /
		/2 I~II V/
		/ʔelu, (V)na/
PIP → XXR + <i>it</i>	⇐	/2 III V/
		/3ij V/
PIP → XMR + <i>it</i>	⇐	/2 C/
		/kas, jas, (C)ne, ik, k, m _{kpv} ,
		v _{pta} , nut _{pta} , tut~tut _{pta} , s _{num} , nt,
		nk, ts, rt/
		/(V)ne 2 III või 3 I~II/
		/(V)s 1 või 2 I~II/
		/(V)ne 4ij, eelviimane silp rõhu-
		tu/
PIP → XXR + <i>it</i> ~ <i>sit</i>	⇐	/1 ē/
PIP → XR _{pl}	⇐	/(V)ne 4ij, eelviimane silp kaas-
		rõhuline/
		/(V)s 3ij, v.a l'isus, m'atus/
		/ke 3ij/
PIP → TR _{pl}	⇐	/i'k/
PIP → XR _{pl} ~ XMR + <i>sit</i>	⇐	/3 C/
		/tar/
PIP → TR _{pl} ~ TMR + <i>sit</i>	⇐	/1 C/
PIP → XR _{pl} ~ XMR + <i>it</i>	⇐	/(V)ne 3 III/
		/(V)s, ke 2 III/
		/l'isus, m'atus/

Passiivse mitmuse partitiivi sünteesireeglina on umbes 1110 sõna.

/1 V/-sõnadest moodustavad need sõnad, mille muutevormistik on samalaadne kui /1 C/-sõnadel, ka mitmuse partitiivi ootuspäraselt tugeva muutetüve TMR ja formatiivi *sit* baasil või tugevaastmelise mitmusetüvega TR_{pl}, nt *s'ai* : *s'aia/sit* ~ *s'aiu*, *s'oe* : *s'õja/sit* ~ *s'õje* (loendid 1, 3). 2. loendi sõnadel takistab fonoloogiline piirang vokaal-mitmusliku partitiivi moodustamist, mistõttu neil on ainuvõimalik *sit*-allomorfiga partitiivivorm, nt *'õu* : *'õue/sit*.

11 /1 V_ē-sõna moodustab mitmuse partitiivi paralleelselt formatiividega *sit* ja *it* nagu /1 ē/-sõnadki, nt *m'ā* : *m'ā/sit* ~ *m'a/it*, *p'ū* : *p'ū/sit* ~ *p'u/it* (loend 4; vt ka § 242 reegel 2). Kuuel /1 ē/-sõnal puudub ootuspärane *it*-formatiiviga paralleelvorm, nt *f'ē* : *f'ē/sit* (loend 8).

/1 C/-sõnadest kasutavad astmevahelduseta sõnad tüvekuju XMR ja formatiivi *it*, nt *m'õis* : *m'õisa/it*, *k'üps* : *k'üpse/it* (loendid 10, 11). 55 sõnal puudub muudetüvel baseeruv *sit*-allomorfiga vorm ja mitmuse partitiivis on ainuvõimalik tugevaastmelisel mitmusetüvel TRpl tuginen variant, nt *h'ül* : *h'üli*, *l'aps* : *l'apsi*, *k'õrs* : *k'õrsi*, *k'ās* : *k'āsi* (loendid 23, 25, 26, 29). Kahel sõnal puudub, vastupidi, just tüvemitmuslik variant: *k'aks* : *k'ahte/sit*, *'üks* : *'uhte/sit* (loend 27).

/2 I–II V/-sõnade hulgast on 32 tüvevahelduseta sõnal olemas paralleelne mitmusetüvest XRpl koosnev partitiivivorm, nt *k'ala* : *k'ala/sit* ~ *k'alu*, *k'ivi* : *k'ivi/sit* ~ *k'ive* (loend 31). Astmevahelduseta lõpuvahelduslikud sõnad kasutavad mitmuse partitiivis tüviallomorfi XMR ja formatiivi *sit*, kui muudetüvi on kahesilbiline, nt *n'imi* : *nime/sit*, *'uni* : *'une/sit* (loendid 32, 33), ja formatiivi *it*, kui muudetüvi on kolmesilbiline, nt *h'ape* : *h'apeme/it*, *s'üta* : *s'ütame/it*, *m'uhe* : *m'uheta/it* (loendid 34–36; vrd vastavalt /2 I–II V/- ja /3 j V/-sõnade aktiivsete reeglitega). Astmevahelduslikud lõpuvahelduseta sõnad sünteesivad mitmuse partitiivi tüviallomorfiga TXR, millele liitub tavaliselt formatiiv *sit*, nt *m'atu* : *m'atu/sit* (loend 41); 14 sõnal on olemas mitmusetüveline paralleelvorm TRpl, nt *'upa* : *'upa/sit* ~ *'upe*, *s'ika* : *s'ika/sit* ~ *s'iku* (loend 42). Lõpumuutusega *i* : *e* nõrgenevale astmevaheldusele alluvad sõnad sünteesivad mitmuse partitiivi tavaliselt tugevaastmelise muudetüvega TMR ja formatiiviga *sit*, nt *j'õki* : *j'õke/sit* (loend 43). Üheksa erandliku astmevaheldusmalliga lõpumuutusele *i* : *e* alluvat sõna sünteesib mitmuse partitiivi ainuvõimalikuna mitmusetüvelisena kujul TRpl, nt *k'äsi* : *k'äsi*, *s'üsi* : *s'üsi* (loend 44). Sõnad, mille muutevormistik on samalaadne kui /1 C/-sõnadel, sünteesivad ka mitmuse partitiivi vastavalt paralleelvormidena kas kujul TRpl või tüvekujust TRM formatiiviga *sit*, nt *n'ali* : *n'alju* ~ *n'alja/sit*, *k'api* : *k'apju* ~ *k'apja/sit*, *'ahi* : *'ahje* ~ *'ahju/sit*, *p'õli* : *p'õlvi* ~ *p'õlve/sit* (loendid 46–52). Kõik tugevneva astmevaheldusega sõnad sünteesivad mitmuse partitiivi formatiiviga *it*; lõpumuutuseta sõnad kasutavad tüviallomorfi TXR, nt *l'õte* : *l'õte/it*, *s'uhe* : *s'uhte/it* (loendid 53, 54, 58), lõpumuutuslikud sõnad tüviallomorfi TMR, nt *s'eate* : *s'eatme/it*, *s'ēme* : *s'ēmne/it*, *j'uhe* : *j'uhtme/it* (loendid 55–57, 59).

/2 I–II C/-sõnadest sünteesivad need, mille muutevormistik on samalaadne kui /1 C/-sõnadel, ka mitmuse partitiivi ootuspäraselt paralleelvormidena mitmusetüve TRpl abil või tüviallomorfi TMR ja formatiivi *sit* abil, nt *v'akel* : *v'aklu* ~ *v'akla/sit*, *t'eter* : *t'etri* ~ *t'etre/sit* (loendid 69–71). Kõik tugevneva astmevaheldusega sõnad sünteesivad mitmuse partitiivi tugevaastmelise muudetüve TMR ja formatiivi *it* baasil, nt *t'unikal* : *t'unkla/it*, *p'untar* : *p'untra/it*, *k'atēl* : *k'atla/it*, *v'aher* : *v'ahtra/it* (loendid 72–80). Samuti käituvad ka kõik tugevneva astmevaheldusega /(V)s/-sõnad, nt *'oinas* : *'oina/it*, *r'eipas* : *r'eipa/it*, *k'alīs* : *k'alē/it*, *s'ūnīs* : *s'ūntsa/it* (loendid 90–101).

/ne/-sõnadest kasutavad tüvevahelduseta sõnad tüvekuju XXR ja formatiivi *it* nagu tavalised /2 III V/-sõnad: *'akne* : *'akne/it*, *t'üne* : *t'üne/it*, *v'āne* : *v'āne/it* (loend 102).

Märkus. Kui vormisünteesis kirjeldatakse ainult vajaliku vormi suhet algvormiga, kuuluksid *m'atu*-tüüpi sõnad mitmuse partitiivi seisukohalt aktiivsesse morfoloogiasse, nt *m'atu* : *m'atu/sit* (loend 41), vrd aktiivse morfoloogiaga *'ema* : *'ema/sit*.

Seega on mitmuse partitiivi passiivne süntees kirjeldatav järgmiste reeglite abil:

PIP → XXR + <i>sit</i>	⇐	/1 <i>ē</i> / loend 8
PIP → XMR + <i>sit</i>	⇐	/2 I V/ loendid 32, 33
PIP → TXR + <i>sit</i>	⇐	/2 I V/ loend 41
PIP → TMR + <i>sit</i>	⇐	/1 V/ loend 2 /1 C/ loend 27 /2 I V/ loend 43
PIP → XXR + <i>it</i>	⇐	/ne/ loend 102
PIP → XMR + <i>it</i>	⇐	/1 C/ loendid 10, 11 /2 I V/ loendid 34–36
PIP → TXR + <i>it</i>	⇐	/2 I–II V/ loendid 53, 54, 58
PIP → TMR + <i>it</i>	⇐	/2 I–II V/ loendid 55–57, 59 /2 I–II C/ loendid 72–80 /(V)s/ loendid 90–101
PIP → XXR + <i>it</i> ~ <i>sit</i>	⇐	/1 V. <i>ē</i> / loend 4
PIP → TR _{pl}	⇐	/1 C/ loendid 23, 25, 26, 29 /2 I V/ loend 44
PIP → XR _{pl} ~ XXR + <i>sit</i>	⇐	/2 I V/ loend 31
PIP → TR _{pl} ~ TXR + <i>sit</i>	⇐	/2 I V/ loend 42
PIP → TR _{pl} ~ TMR + <i>sit</i>	⇐	/1 V/ loendid 1, 3 /2 I V/ loendid 46–52 /2 I C/ loendid 69–71

Instruktiiv

§ 211 Instruktiiv on nii morfoloogiliselt, leksikaalselt kui süntaktiliselt komp-
litseeritud ning ebasüsteemne vorm, mille kasutus on kirjakeeles seni
normeerimata. Kuigi instruktiivi võib tervikuna pidada leksikaliseeru-
nud vormiks, saab tema moodustumehhanismis siiski eristada aktiiv-
set ja passiivset reeglistikku.

Instruktiivis ei eristata arvukategooriat. Tänapäeva eesti keeles
kasutatavad instruktiivijuhud on keeleajalooliselt tagasi viidavad mor-

foloogiliselt mitmuslikele vormidele, ehkki mitmete sõnade instruktiiv langeb vormiliselt kokku ainsuse genitiiviga. Kuivõrd instruktiivil puudub käändetunnus, esindab instruktiivi formatiivi mitmuse tunnus (vt § 158, 161, 163). Instruktiiv on alati ja ainuvõimalikuna vokaalmitmuslik. Sõltuvalt vokaalmitmuse kahest tüübist – *i*- ja tüvemitmusest (vt § 163) – võib ka instruktiiv olla kas *i*-mitmuslik, nt (*p'alja*) *p'ä/i*, või tüvemitmuslik, nt (*p'alja*) *j'alu*.

Instr → *i*, Rpl

***i*-mitmusliku instruktiivi sünteesi aluseks on tüvevahelduseta sõnadel tüvekuju XXR, lõpuvahelduslikel sõnadel muutetüvi XMR või TMR, astmevahelduslikel sõnadel tugevaastmeline tüvi TXR või TMR.** Teoreetiliselt peaks *i*-mitmuslik instruktiivivorm lõppema diftongiga, mis tekib tüvevokaali (VR) ja mitmuse tunnuse *i* liitumisel (VR + *i* → D). Nii sugune, paradigmaatiliste käänete *i*-mitmusele vastav instruktiiv on reaalselt olemas kahest sõnast: *s'ū* : (*m'uikel*) *s'ui* ja ebaregulaarne *p'ea* : (*p'üsti*) *p'äi*.

Muudest sõnatüüpidest peale /1 V/-sõnade ei ole diftongiline instruktiiv võimalik, sest pearõhulisest silbist kaugemal ei saa sõna absoluut-ses lõpus esineda diftongi. Seetõttu on muude *i*-mitmuslikku instruktiivi kasutavate sõnade jaoks selle vormi moodustamiseks kaks võimalust:

1. Instruktiiv on ilma *i*-ta, s.t langeb vormiliselt kokku *i*-mitmuse aluseks oleva tüvevariandiga ilma ühegi fonoloogiliselt väljenduva tunnusega (VR + *i* → VR), nt *m'asajas* (: *m'asaja/it* →) : *m'asaja* (*j'alu*), *m'etsik* (: *m'etsiku/it* →) : *m'etsiku* (*s'ilmi*), *n'uker* (: *n'ukra/it* →) : *n'ukra* (*m'eli*), *s'elke* (: *s'elke/it* →) : *s'elke* (*p'äi*), *p'aljas* (: *p'alja/it* →) : *p'alja* (*j'alu*).

2. Instruktiiv on *i*-line, s.t kaob hoopis paradigmaatilistes vormides esineva diftongi esikomponent ehk tüvevokaal (VR + *i* → *i*), nt *l'ehviv* (: *l'ehviva/it* →) : *l'ehvivi* (*h'õlmu*), *t'utisev* (: *t'utiseva/it* →) : *t'utisevi* (*p'äi*), *n'õtkuv* (: *n'õtkuva/it* →) : *n'õtkuvi* (*j'alu*).

Tüvemitmusliku instruktiivi moodustab mitmusetüvi Rpl ilma ühegi lisatunnuseta. Astmevahelduseta sõnadest on instruktiiviks seega tüvekuju XRpl, nt *t'era* : (*üksi*) *t'eri*. Astmevahelduslikel sõnadel on instruktiiviks tavaliselt nõrgaastmeline mitmusetüvi NRpl, nt *j'alk* : (*p'alja*) *j'alu*. Keerulisemaid tüvevaheldumalle kasutavatel s-laadivaheldusega sõnadel on instruktiiviks tugevaastmeline mitmusetüvi TRpl, nt *k'äsi* : (*p'alja*) *k'äsi*, kuid /1 C/-sõnadel on vorm on alati välteteisenduslik nagu muudki tüvemitmuse vormid väljaspool partiitiivi, nt *k'üs* : (*k'üli*) *k'üsi*.

Valik *i*-mitmusliku ja tüvemitmusliku sünteesi vahel sõltub samadest tingimustest nagu vastavate vokaalmitmuse allomorfide valik (vt § 163). Valik *i*-mitmusliku instruktiivi ja tüvemitmusliku instruktiivi konkreetsete sünteesivõimaluste vahel sõltub tüpoloogilistest tingimustest.

Aktiivse morfoloogia põhitüüdistikust kasutavad *i*-mitmust /1 ē/-, /2 III V/-, /3jj V/-ja /2 C/-sõnad; liitetüüdistikust kasutavad *i*-mitmust /kas, jas, (C)ne, ik, k̄, mkpv, vpts, nutpts, tūt-tutpts, snum, nk, nt, ts, rt/-sõnad ja osa /Vne, (V)s, kē/-sõnu. Tüvemitmust kasutavad põhitüüdistikust /1 C/- ja /3 C/-sõnad ning liitetüüdistikust /ik̄/-sõnad, /tar/-sõnad ja osa /Vne, (V)s, kē/-sõnu. (Vt § 163).

Põhitüüdistiku /1 ē/-sõnade instruktiiviks peaks olema tüvekuju **XXR** koos mitmuse tunnusega *i*, nt *t'ē* : (*l'ōk̄levi*) *t'ei* (vt ka § 242 reegel 2). Aktiivse morfoloogiaga /1 V-ē/-sõnadel puudub vokaalmitmus ning instruktiiv ei ole neist sõnadest reaalne.

/1 C/-sõnade instruktiiviks on nõrgaastmeline mitmusetüvi **NR_{pl}**, nt *h'al* : *h'alē* (*s'ilmi*).

/2 I-II V/-sõnadel puudub vokaalmitmus. Intruktiiviks on neil tüvekuju **XXR** ilma mitmuse tunnusega, nt *r'ōsa* : *r'ōsa* (*s'ormi*).

/2 III V/- ja /3 jj V/-sõnade instruktiiviks on tüvevariant **XXR** ilma *i*-ta, nt *s'elke* : *s'elke* (*p'äi*). /2 C/-sõnade instruktiiviks on tüvekuju **XMR** ilma *i*-ta, nt *'imal* : *'imala* (*h'āli*).

/2 C/-sõnade instruktiiviks on tüvekuju **XMR** ilma *i*-ta, nt *k'aval* : *k'avala* (*m'ēli*).

/3 C/-sõnadest ei ole instruktiiv reaalne.

Liitetüüdistikust moodustavad /vpts/-sõnad intruktiivi nii, et kaob tekkiva diftongi esikomponent, nt *v'ärisev* : *v'ärisevi* (*k'äsi*).

Kõik /Vne, kē ja (V)s/-sõnad moodustavad instruktiivi ilma diftongita *i*-lõpulisena, nii et *i*-mitmust kasutavatel sõnadel kaob diftongi esikomponent, tüvemitmust kasutavatel sõnadel langeb instruktiiv aga kokku tavalise tüvemitmusega, nt *v'esine* (: *v'esise/it*) : *v'esisi* (*s'ilmi*), *p'isike* (: *p'isikesi*) : *p'isikesi* (*s'ormi*), *k'inine* (: *k'inise/it* ~ *k'inisi*) : *k'inisi* (*s'ui*).

/kas, jas, (C)ne, ik, k̄, mkpv, nutpts, tūt-tutpts, snum, nk, nt, ts, rt/-sõnad moodustavad instruktiivi (kui üldse, siis) tüvekujust **XMR** ilma *i*-ta, nt *m'asajas* : *m'asaja* (*j'alu*), *m'etsik* : *m'etsiku* (*s'ilmi*).

/ik̄/-sõnad moodustavad intruktiivi kujul **NR_{pl}**, nt *'ōnel'ik* : *'ōnel'ike* (*h'āli*).

l'elu, (V)*nā*/- ning /tar/-sõnadest ei ole instruktiiv reaalne.

Seega võib kirjeldada instruktiivi aktiivseid sünteesimehhanisme järgmiste reeglitega (ehkki enamiku sõnade korral takistab instruktiivi kasutamist sõna leksikaalne sobimatus).

Instr → **XXR** + *i* ⇐ /1 ē /

Instr → **XXR** ⇐ /2jj V/

Instr → **XMR** ⇐ /2 C/

k̄as, jas, (C)ne, ik, k̄, mkpv, nutpts, tūt-tutpts, snum, nk, nt, ts, rt/

Instr → XMR-V _R + i	⇐	/v _{pts} / /(V)s, (V)ne, <i>kē</i> /, kui Plv → i
Instr → XR _{pl}	⇐	/(V)s, (V)ne, <i>kē</i> /, kui Plv → R _{pl}
Instr → NR _{pl}	⇐	/1 C/ /i <i>k</i> /
Instr → ebareaalne	⇐	/1 V-ē / /3 C/ /elu, (V)nā, <i>tār</i> /

Passiivsed instruktiivi moodustumehhanismid on järgmised.

/1 V-ē/-sõnadest moodustab üks regulaarne sõna instruktiivi *i*-dif-tongilisena: *s'ū* : (*m uikel*) *s'ui*.

/1 C/-sõnadest moodustavad astmevahelduseta sõnad instruktiivi kujul XMR, nt *ōel* : *ōela* (*m'ēli*) (loendid 10, 11). Arhailise s-laadivaheldusega sõnad moodustavad instruktiivi välteteisenduslikuna kujul TR_{pl}, nt *r'eis* : (*p'alja*) *r'eisi* (loendid 25, 26).

/2 I-II V/-sõnadest moodustavad astmevahelduseta lõpuvahelduslikud sõnad instruktiivi kujul XMR, nt *n'ope* : *n'opeta* (*s'ōrmi*) (loendid 35–37). Tugevneva astmevaheldusega lõpuvahelduseta sõnad moodustavad instruktiivi kujul TXR, nt *k'ire* : *k'ire* (*j'alu*) (loendid 53, 54, 58). Tugevneva astmevaheldusega lõpuvahelduslikud sõnad moodustavad instruktiivi kujul TMR, nt *m'itū* : *m'itme* (*k'äsi*) (loendid 55–57, 59). Astmevahelduseta sõnad, mis kasutavad tüvemitmust, moodustavad instruktiivi kujul XR_{pl}, nt *s'ōna* : (*s'ūri*) *s'ōnu* (loend 31). Astmevahelduslikud tüvemitmust kasutavad sõnad moodustavad instruktiivi kujul NR_{pl}, nt *t'ūhi* : *t'ūhje* (*k'äsi*) (loendid 42, 46–52). Arhailise s-laadivaheldusega sõnad moodustavad instruktiivi kujul TR_{pl}, nt *k'äsi* : (*ava*) *k'äsi* (loend 44).

/2 C/-sõnadest moodustavad astmevahelduslikud tüvemitmust kasutavad sõnad instruktiivi kujul NR_{pl}, nt *s'ōper* : *s'ōpru* (= sõbra poolest) (loendid 69–71). Tugevneva astmevaheldusega sõnad moodustavad instruktiivi kujul TMR, nt *'aher* : *'ahtra* (*s'ōnu*) (loendid 72–80).

Samasuguse instruktiivisünteesiga on ka tugevneva astmevaheldusega /(V)s/-sõnad, nt *p'aljas* : *p'alja* (*j'alu*) (loendid 90–101). Tavaliste konsonantlõpuliste sõnade vaheldusmalle kasutavad /(V)s/-sõnad moodustavad instruktiivi kujul XMR, nt *h'irmus* : *h'irmsa* (*h'āli*) (loendid 85–88).

Nõrgeneva astmevaheldusega laadivahelduslikel sõnadel (loendid 15–18, 42), mille nõrgas astmes esineb klusiili kadu, võib selguse mõttes nõrgaastmelise mitmusetüve NR_{pl} asemel olla eelistatum mitmuse partitiiviga identne tugevaastmeline vorm TR_{pl} ka väljaspool s-laadivaheldust, nt *p'alk* : (*l'ōkentavi*) *p'alki*, *l'upa* : (*omi*) *l'upe*. Teine ebasüsteemne võimalus laadivahelduslike sõnade instruktiivi moodustamiseks on nõrgaastmeline, kuid mitmuslikult markeerimata tüvevariant (mis langeb kokku ainsuse genitiiviga), nt *l'aisk* : *l'aisa* (*m'ēli*).

Seega on passiivsed instruktiivi sünteesimehhanismid kirjeldatavad järgmiste reeglitega (ehkki enamiku sõnade korral takistavad instruktiivi moodustamist leksikaalsed piirangud):

Instr → XXR + i	⇐	s 'ü
Instr → XMR	⇐	/1 C/ loendid 10, 11 /2 I V/ loendid 35–37 /(V)s/ loendid 85–88
Instr → TXR	⇐	/2 I–II V/ loendid 53, 54, 58
Instr → TMR	⇐	/2 I–II V/ loendid 55–57, 59 /2 I–II C/ loendid 72–80 /(V)s/ loendid 90–101
Instr → XR _{pl}	⇐	/2 I V/ loend 31
Instr → NR _{pl}	⇐	/2 I V/ loendid 42, 46–52 /2 I C/ loendid 69–71
Instr → (':') TR _{pl}	⇐	/1 C/ loendid 25, 26
Instr → TR _{pl}	⇐	/2 I i/ loend 44

Lisavõimalused laadivahelduslike sõnade jaoks:

Instr → TR _{pl}	⇐	/1 C/ loendid 15–18 /2 I V/ loend 42
Instr → NMR	⇐	/1 C/ loendid 15–18

KÄÄNDSÕNA PARADIGMA SÜNTEES

§ 212 Käändsõna paradigmas on 28 liiget – 14 ainsuse vormi ja 14 mitmuse vormi (vt § 74). Instruktiiv, mis oma morfoloogiliste ning süntaktiliste erijoonte tõttu jääb käändsõna käändevormi ja adverbipiirimale, ei kuulu paradigmasse. Tüviallomorfide ja formatiivvariantide erinevatest kombinatsioonidest käändsõnade paradigmates annavad ülevaate astmevaheldusmallid (vt § 126), lõpuvaheldusmallid (vt § 142) ja formatiivide vaheldusmallid (vt § 165), mis analoogiareeglite kaudu laienevad põhivormidelt paradigma ülejäänud vormidele.

Käändsõna paradigmas on rohkesti paralleelvorme. Illatiivis esineb teatud sõnatüüpide korral ainsuses paralleelne vorm, nn lühike ainsuse sisseütlev (vt § 28, 157). Mitmusevormides võivad alates illatiivist (ja teatud sõnatüüpides ka genitiivis ning partitiivis) esineda regulaarsed paralleelvormid – *te*-mitmuse ja vokaalmitmuse vormid (vt § 161).

Mõningate sõnade paradigma on morfoloogiliselt vaegmuuteline, s.t sõnal puudub mõni vorm või kogu mitmuse alamparadigma. Viiel sõnal puudub ainsuse nominatiiv: *l'ikita*, *l'äheta*, *m'õlema*, (*'üks*)*t'eise*, (*t'ei*-

ne)t'eise (loendid 37, 63, 106). Mitmuse alamparadigma puudub viiel sõnal: l'oe, ('ika)'üks, 'ika, [('üks)t'eise], [(t'eine)t'eise] (loendid 5, 28, 40, 106).

Ebaregulaarsete käandsõnade vormisünteesi kirjeldatakse § 214–220.

Käändsõna põhivormideks on ainsuse nominatiiv, ainsuse genitiiv, ainsuse partitiiv, mitmuse genitiiv ja mitmuse partitiiv; nendega samadel alustel vaadeldakse ka ainsuse lühikest sisseütlevat ja instruktiivi, mille süntees pole ülejäänud paradigмага reeglipäraselt seotud. (Vt § 204–211).

§ 213 Käändsõna vormidest on ainsuse nominatiiv, ainsuse partitiiv, ainsuse lühike sisseütlev ja instruktiiv individuaalsed vormid, mis ei ole aluseks muude paradigmaatiliste vormide sünteesil. Ainsuse genitiiv, mitmuse genitiiv ja mitmuse partitiiv on need põhivormid, mille analoogial sünteesitakse paradigma ülejäänud vormid.

Ainsuse genitiivi analoogiarühma kuuluvad kõik ainsuse käanded alates illatiivist (v.a lühike illatiiv) ja mitmuse nominatiiv.

Mitmuse genitiivi analoogiarühma kuuluvad kõik te-mitmuse vormid, v.a mitmuse nominatiiv.

Mitmuse partitiivi analoogiarühma kuuluvad kõik vokaalmitmuse vormid.

Seega on käändsõna vormianaloogiareeglid järgmised:

SgN	→	individuaalne
SgP	→	individuaalne
SgIII _{üh}	→	individuaalne
Instr	→	individuaalne
SgG	→	SgIII, SgIn, SgEl, SgAll, SgAd, SgAbl, SgTrl, SgTrm, SgEss, SgAbess, SgKom; PIN
PlG	→	Pl _{te} : PlIII, PlIn, PlEl, PlAll, PlAd, PlAbl, PlTrl, PlTrm, PlEss, PlAbess, PlKom
PlP	→	Pl _v : PlIII, PlIn, PlEl, PlAll, PlAd, PlAbl, PlTrl, PlTrm, PlEss, PlAbess, PlKom

Ainsuse genitiivi analoogiavormide moodustamiseks võetakse ainsuse genitiivi vormi moodustav tüvevariant (vt § 206) ja lisatakse sellele vastava analoogiavormi formatiiv (vt § 165). Ainsuse genitiivi analoogiavormidel ei ole tüpoloogilises distributsioonis olevaid formatiivivariante ja seetõttu puuduvad selles analoogiarühmas formatiivi-analoogiareeglid. Näiteks: m'aja : m'aja → m'aja/sē, m'aja/s, m'aja/st, m'aja/le, m'aja/l, m'aja/l̄, m'aja/ks, m'aja/ni, m'aja/na, m'aja/ta, m'aja/ka, m'aja/t; s'ili : s'ili → s'ili/sē, s'ili/s, s'ili/st, s'ili/le, s'ili/l, s'ili/l̄, s'ili/ni, s'ili/na, s'ili/tā, s'ili/ka, s'ili/t;

l'aāmas : *l'ampa* → *l'ampa/sē*, *l'ampa/s*, *l'ampa/st*, *l'ampa/le*, *l'ampa/l*, *l'ampa/l̄*, *l'ampa/ks*, *l'ampa/ni*, *l'ampa/na*, *l'ampa/tā*, *l'ampa/ka*, *l'ampa/t*.

Seega on ainsuse genitiivi analoogiavormide sünteesireeglid järgmised:

SgIII → R (SgG) + *sē*

SgIn → R (SgG) + *s*

SgEl → R (SgG) + *st*

SgAll → R (SgG) + *le*

SgAd → R (SgG) + *l*

SgAbl → R (SgG) + *l̄*

SgTrl → R (SgG) + *ks*

SgTrm → R (SgG) + *ni*

SgEss → R (SgG) + *na*

SgAbess → R (SgG) + *tā*

SgKom → R (SgG) + *ka*

PlN → R (SgG) + *t*

Mitmuse genitiivi analoogiavormide moodustamiseks võetakse mitmuse genitiivivormis esinev tüvevariant R (PlG) (vt § 209) ja lisatakse sellele vastava analoogiavormi formatiiv (vt § 165). Selle analoogiarühma formatiivid on kõik varieeruvad. Formatiivivariandi valik sõltub mitmuse genitiivi formatiivist. Kui mitmuse genitiivis on formatiiviks *te*, lisatakse kõigis analoogiavormides *te*-alguline formatiivivariant. Kui mitmuse genitiivis on formatiiviks *tē*, lisatakse analoogiavormides *tē*-alguline formatiivivariant. Näiteks: *s'īl* : *s'īli/te* → *s'īli/tešē*, *s'īli/tes*, *s'īli/test*, *s'īli/tele*, *s'īli/tel*, *s'īli/telt̄*, *s'īli/teks*, *s'īli/teni*, *s'īli/tena*, *s'īli/tetā*, *s'īli/teka*; *s'ōlane* : *s'ōlas/te* → *s'ōlas/tešē*, *s'ōlas/tes*, *s'ōlas/test*, *s'ōlas/tele*, *s'ōlas/tel*, *s'ōlas/telt̄*, *s'ōlas/teks*, *s'ōlas/teni*, *s'ōlas/tena*, *s'ōlas/tetā*, *s'ōlas/teka*; *āsta* : *āsta/tē* → *āsta/tēšē*, *āsta/tēs*, *āsta/tēt̄*, *āsta/tēle*, *āsta/tel*, *āsta/telt̄*, *āsta/tēks*, *āsta/teni*, *āsta/tena*, *āsta/tetā*, *āsta/teka*.

Formatiivianaloogiareeglid mitmuse genitiivi analoogiarühmas on seega järgmised:

te → *tešē*, *tes*, *test*, *tele*, *tel*, *telt̄*, *teks*, *teni*, *tena*, *tetā*, *teka*

tē → *tēšē*, *tēs*, *tēt̄*, *tēle*, *tēl*, *telt̄*, *tēks*, *tēni*, *tēna*, *tētā*, *tēka*

Mitmuse genitiivi analoogiavormide sünteesireeglid on järgmised:

PIII →	R (PIG) + <i>tesē</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PIII →	R (PIG) + <i>tesē</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

PIIn →	R (PIG) + <i>tes</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PIIn →	R (PIG) + <i>tes</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

PIEl →	R (PIG) + <i>test</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PIEl →	R (PIG) + <i>test</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

PIAlI →	R (PIG) + <i>tele</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PIAlI →	R (PIG) + <i>tele</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

PIAd →	R (PIG) + <i>tel</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PIAd →	R (PIG) + <i>tel</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

PIAbI →	R (PIG) + <i>telt̄</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PIAbI →	R (PIG) + <i>telt̄</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

PITrI →	R (PIG) + <i>teks</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PITrI →	R (PIG) + <i>teks</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

PITrm →	R (PIG) + <i>teni</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PITrm →	R (PIG) + <i>teni</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

PIEss →	R (PIG) + <i>tena</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PIEss →	R (PIG) + <i>tena</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

PIAbess →	R (PIG) + <i>tet̄a</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PIAbess →	R (PIG) + <i>tet̄a</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

PIKom →	R (PIG) + <i>teka</i>	⇐ PIG → <i>te</i>
PIKom →	R (PIG) + <i>teka</i>	⇐ PIG → <i>te</i>

(Mitmuse genitiivi analoogiavormide moodustamist võiks kirjeldada ka vormitüve ja tunnuse liitmisena, võttes iga analoogiavormi aluseks mitmuse genitiivis esineva tüvevariandi koos mitmuse tunnusega ning lisades sellele vajaliku käändetunnuse: *s'ūlite* → *s'ūlite/ṣe* jne, *s'ōlaste* → *s'ōlaste/ṣe* jne, *āstāte* → *āstāte/ṣe* jne.)

Mitmuse partitiivi analoogiavormide moodustamiseks võetakse aluseks mitmuse partitiivis esinev tüvevariant (vt § 210), mille aste võib teiseneda, ning lisatakse sellele vastava analoogiavormi formatiiv (vt § 165).

Selle analoogiarühma formatiivid on kõik varieeruvad. Formatiiivi-variandi valik sõltub mitmuse partitiivi formatiivist. Kui mitmuse partitiivi formatiiviks on *it*, lisatakse analoogiavormides partitiivis kasutatavale tüvele R (PlP) *i*-mitmuslik formatiivivariant. Kui mitmuse partitiivi formatiiviks on fusiivne vormitüvi R_{pl}, on ka analoogiavormide aluseks mitmusetüvi, millele liitub vastav käändetunnus. *i*-mitmuslikud paralleelvormid puuduvad mitmuse terminatiivis, essiivis, abessiivis ja komitatiivis; paljudel sõnadel, mis kasutavad partitiivis mitmusetüve, tüvemitmuslikud paralleelvormid ülejäänud käänetes puuduvad, neljas viimases käändes (terminatiivis, essiivis, abessiivis ja komitatiivis) on tüvemitmuslikud paralleelvormid olemas ainult /ik̄/-sõnadel ning mõnes leksikaliseerunud vormis (vt § 163). Näiteks *āsta* : *āstalit* → *āsta/ise*, *āsta/is*, *āsta/ist*, *āsta/il*, *āsta/il̄*, *āsta/iks*; *j'uhe* : *j'uhmelit* → *j'uhme/ise*, *j'uhme/is*, *j'uhme/ist*, *j'uhme/ile*, *j'uhme/il*, *j'uhme/il̄*, *j'uhme/iks*; *'inimene* : *'inimesi* → *'inimesi/se*, *'inimesi/s*, *'inimesi/st*, *'inimesi/le*, *'inimesi/l*, *'inimesi/l̄*, *'inimesi/ks*; *'õnel'ik̄* : *'õnel'ike* → *'õnel'ike/se*, *'õnel'ike/s*, *'õnel'ike/st*, *'õnel'ike/le*, *'õnel'ike/l*, *'õnel'ike/l̄*, *'õnel'ike/ks*, *'õnel'ike/ni*, *'õnel'ike/na*, *'õnel'ike/ta*, *'õnel'ike/ka*.

Mitmuse partitiivi formatiiv *sit* ei ole vokaalmitmusega seotud ja kui mitmuse partitiivis on ainuvõimalikuks formatiiviks *sit*, siis mitmuse partitiivil analoogiavormid puuduvad, nt *'ema* : *'ema/sit*.

Formatiivianaloogiareeglid mitmuse partitiivi analoogiarühmas on seega järgmised:

it → *ise*, *is*, *ist*, *ile*, *il*, *il̄*, *iks*

R_{pl} → R_{pl}*se*, R_{pl}*s*, R_{pl}*st*, R_{pl}*le*, R_{pl}*l*, R_{pl}*l̄*, R_{pl}*ks*, R_{pl}*ni*, R_{pl}*na*, R_{pl}*ta*, R_{pl}*ka*

sit → analoogiavormid puuduvad

Kui mitmuse partitiivi formatiiviks on *it*, ei toimu analoogiavormide moodustamisel tüvega mingeid lisateisendusi. Kui mitmuse partitiivi formatiiviks on R_{pl}, kaasneb astmevahelduslike sõnade korral analoogiavormide moodustamisel tavaliselt tüve astme nõrgenemine või välteteisendus.

Seega on mitmuse partitiivi analoogiavormide sünteesireeglid järgmised:

PlIII →	R (PlP) + <i>ise</i>	⇐ PlP → <i>it</i>
PlIII →	?R _{pl} <i>se</i>	⇐ PlP → R _{pl}

PlIn →	R (PlP) + <i>is</i>	⇐ PlP → <i>it</i>
PlIn →	?R _{pl} <i>s</i>	⇐ PlP → R _{pl}

PIEl →	R (PIP) + <i>ist</i>	⇐ PIP → <i>it</i>
PIEl →	?R _p <i>ist</i>	⇐ PIP → R _p
PIAlI →	R (PIP) + <i>ile</i>	⇐ PIP → <i>it</i>
PIAlI →	?R _p <i>ile</i>	⇐ PIP → R _p
PIAd →	R (PIP) + <i>il</i>	⇐ PIP → <i>it</i>
PIAd →	?R _p <i>il</i>	⇐ PIP → R _p
PIAbI →	R (PIP) + <i>ilt</i> ⁻	⇐ PIP → <i>it</i>
PIAbI →	?R _p <i>ilt</i> ⁻	⇐ PIP → R _p
PITrI →	R (PIP) + <i>iks</i>	⇐ PIP → <i>it</i>
TrI →	?R _p <i>iks</i>	⇐ PIP → R _p
PITrm →	?R _p <i>ini</i>	⇐ PIP → R _p
PIEss →	?R _p <i>ina</i>	⇐ PIP → R _p
PIAbess →	?R _p <i>ita</i> ⁻	⇐ PIP → R _p
PIKom →	?R _p <i>ika</i>	⇐ PIP → R _p

Mitmusetüve ?R_p konkreetne realisatsioon on eri sõnatüüpides erinev (vt § 164). Tavaliselt asendub mitmuse partitiivis esinev tugev aste analoogiavormides nõrga astmega (NR_p), nt *j'alk* : *j'alku* → *j'alu*/l. Aste ei muutu arhailise s-laadivaheldusega sõnade analoogiavormide moodustamisel. Nende hulgast jätavad /2 I i/-sõnad tüvekuju täiesti muutmata (TR_p), nt *k'äsi* : *k'äsi* → *k'äsi*/l jne (loend 44). /1 C/-sõnadel asendub kolmas välde teisega, ehkki aste säilib tugevana (':TR_p), nt *k'üs* : *k'üsi* → *k'üsi*/st (loendid 25, 26).

Seega on mitmusetüve ?R_p konkreetne realisatsioon mitmuse partitiivi analoogiavormides kirjeldatav järgmiste reeglitega:

?R _p →	XR _p	astmevahelduseta sõnad
?R _p →	NR _p	astmevahelduslikud sõnad, v.a loendid 25, 26, 44
?R _p →	TR _p	loend 44
?R _p →	(':)TR _p	loendid 25, 26

(Ka *i*-mitmuse korral on mitmuse partitiivi analoogiavormide moodustamine kirjeldatav vormitüve ja tunnuse liitmisenä, võttes analoogiavormi aluseks mitmuse partitiivis esineva tüvevariandi koos mitmuse tunnusega ning lisades vajaliku käändetunnuse: *'āstait* → *'āstai/ṣe*.)

EBAREGULAARSETE KÄÄNDSÕNADE VORMISÜNTEES

§ 214 Ebaregulaarsed käändsõnad on: *'ōlu*, *h'ea*, *p'ea*, *ṭeine*, *n'aine*, *m'ēs* ja pronoomenid *s'ē*, *t'ō*, *k'ēs* (ja *k'ēki*), *m'īs*, *m'ina* (~ *m'ā*), *s'ina* (~ *s'ā*), *ṭema* (~ *t'ā*), *'ise*.

§ 215 Nimisõnad *'ōlu*, *h'ea*, *p'ea* kasutavad osas põhivormidest supletiivseid tüviallomorfe, kuid analoogiaseosed ülejäänud vormide moodustamiseks kehtivad.

'ōlu (loend 45). Käändsõna *'ōlu* kasutab ainsuse genitiivis teisevältelist, pikenenud sonorandiga, *e*-lõpulist tüviallomorfi *'ōlē*. Ainsuse partitiiv koosneb lemmatüvest ja formatiivist *ṭ*: *'ōlu/ṭ*. Mitmuse genitiivis kasutatakse ainsuse genitiivi tüviallomorfiga segmentaalselt koostiselt kattuvat, ent kolmandavältelist tüviallomorfi ja formatiivi *te*: *'ōlē/te*. Mitmuse partitiiv koosneb samasugusest tüviallomorfist ja formatiivist *sit*: *'ōlē/sit*. Ainsuse lühike sisseütlev ja instruktiiv puuduvad. Põhivormid on seega järgmised:

	Sg	Pl
N	<i>'ōlu</i>	
G	<i>'ōlē</i>	<i>'ōlē/te</i>
P	<i>'ōlu/ṭ</i>	<i>'ōlē/sit</i>
Πληρ	–	
Instr		–

h'ea, *p'ea* (loend 7). Käändsõnad *h'ea*, *p'ea* moodustavad ainsuse genitiivi, ainsuse partitiivi ja mitmuse genitiivi vastavalt /1 V/-sõnade aktiivsetele sünteesireeglitele. Mitmuse partitiivi, ainsuse lühikese sisseütleva ning instruktiivi aluseks on neil tänapäeva keele seisukohalt supletiivne tüviallomorf *h'ā*, *p'ā*. Mitmuse partitiivi ainuvõimalik formatiiv on *it*: *h'ā/it*, *p'ā/it*. Ainsuse lühikeses sisseütlevas kasutatakse formatiivi *hV*: *p'ā/he*. Instruktiiv on *i*-mitmuslik: (*p'alja*) *p'ā/i*. Sõnal *h'ea* puudub ainsuse lühikese sisseütleva vorm ja instruktiiv. Sõna *p'ea* põhivormid on järgmised:

	Sg	Pl
N	<i>p'ea</i>	
G	<i>p'ea</i>	<i>p'ea/te</i>
P	<i>p'ea/t</i>	<i>p'ā/id</i>
Πληρ	<i>p'ā/he</i>	
Instr		<i>p'ā/i</i>

t'eine, n'aine (loend 105). Käändsõnad *t'eine, n'aine* on /(V)ne/-sõnade hulgas erandlikud oma algvormi fonoloogilise struktuuri poolest – /(V)ne 2 II/ –, mis ei kattu ühegi aktiivses morfoloogias eristuva struktuuritüübiga. Sellele vaatamata kasutavad nad aktiivse morfoloogiaga /(V)ne/-sõnadele iseloomulikke formatiive. Mitmuse partitiivis, kus /(V)ne/-sõnade formatiivi valik sõltub muutetüve struktuurist, on neil formatiiviks Rpl (vt § 155), kusjuures vorm omandab kolmanda vält: *t'eisi, n'aisi*. Sõnal *t'eine* on olemas Ø-formatiiviga, muutetüvel baseeruv kolmandavälteline lühike ainsuse sisseütlev – *t'eise* – ja mitmusetüvel baseeruv teisevälteline instruktiivvorm – *t'eisi (s'õnu)*. Sõnal *n'aine* lühike sisseütlev ja instruktiiv puuduvad. Sõna *t'eine* põhivormid on järgmised:

	Sg	Pl
N	<i>t'eine</i>	
G	<i>t'eise</i>	<i>t'eis/te</i>
P	<i>t'eis/t</i>	<i>t'eisi</i>
Ilhuh	<i>t'eise</i>	
Instr		<i>t'eisi</i>

Analoogiareeglid ülejäänud vormide moodustamiseks kehtivad, kuid mitmuse partitiivi analoogiavormide sünteesiga kaasneb välteteisendus: *t'eisi* → *t'eisi/s* jne.

m'ēs (loend 24). Käändsõna *m'ēs* kasutab osas vormidest supletiivset tüviallomorfi SR *m'ehe*, mille aste ei ole määratav. Supletiivse tüvevariandi esinemus kattub muutetüve esinemusega *k'ēl*-tüüpi sõnade vormistikus. Lemmatüve ning formatiivide esinemus kattub samuti vastavalt lemmatüve ja formatiivide esinemusega *k'ēl*-tüüpi sõnade vormistikus. Sõna *m'ēs* põhivormid on järgmised:

	Sg	Pl
N	<i>m'ēs</i>	
G	<i>m'ehe</i>	<i>m'ēs/te</i>
P	<i>m'ēs/t</i>	<i>m'ehi</i>
Ilhuh	–	
Instr		–

Analoogiareeglid ülejäänud vormide moodustamiseks kehtivad.

§ 216 *s'ē, t'ō* (loend 9). Need pronoomenid kasutavad vormisünteesis kolme supletiivset tüviallomorfi: S1R, S2R ja S3R. Lemmatüvi *s'ē, t'ō* võib sünteesi käigus teiseneda, nt *s'ē* : *s'e/ta, s'e/st*. Ainsuse vormides esineb lemmatüvi peale nominatiivi veel partitiivis ja paralleelvõimalusena kõigis kohakäänetes, v.a allatiiv, ning translatiivis ja komitatiivis, nt *s'ē, s'e/še, s'e/s̄, s'e/st, s'e/l̄, s'e/l̄, s'e/ks, s'ē/ka*. Supletiivne tüviallomorf S1 *s'eē, t'ōē* esineb genitiivis ja kõigis ainsuse käänetes alates illatiivist. Ainsuse partitiivis on formatiiviks *ta*, mille ees tüviallomorf *s'ē, t'ō* teeb läbi vokaali lühenemise ja välteteisenduse, nt *s'ē* : *s'e/ta*. Ainsuse genitiivi analoogial moodustatakse regulaarse analoogia

alusel kõik ülejäänud ainsuse käänded, nt $s'ē : s'ēlē \rightarrow s'ēlē/\bar{s}ē, s'ēlē/s$ jne. Kuid sisekohakäänetes, adessiivis, ablatiivis, translatiivis ja komitatiivis esineb paralleelselt ka lemmatüvel baseeruv vorm, kusjuures kohakäänetes ja translatiivis on tüvevokaal lühenenud, mistõttu kolmanda välte säilitamiseks pikeneb inessiivi ja adessiivi formatiivi konsonant, nt $s'ē : s'e/\bar{s}ē, s'e/\bar{s}, s'e/\bar{l}$ (tegelikus keelekasutuses esinevad need vormid tavaliselt rõhuta positsioonis). Komitatiivis pikk tüvevokaal säilib, nt $s'ē : s'ē/ka$.

Mitmuses kasutavad vaadeldavad pronoomenid suplettiivseid tüviallomorfe S2R ($n'ē, n'ō$) ja S3R ($n'ēn, n'ōn$), kusjuures allomorfid $n'ēn$ ja $n'ōn$ teisevad sünteesiprotsessis alati, nt $s'ē : n'en/tele$. Tüviallomorf $n'ē, n'ō$ esineb nominatiivis, partitiivis ja partitiivi analoogia moodustatavates *i*-mitmuslikes kohakäänete paralleelvormides. Partitiivi formatiiviks on *it*. Näiteks: $n'ē/t, n'e/it \rightarrow n'e/i\bar{s}ē, n'e/is, n'e/ist, n'e/ile, n'e/il, n'e/il\bar{t}$. Tüviallomorf $n'ēn, n'ōn$ esineb genitiivis ja kõigis mitmuse genitiivi analoogia moodustatavates *te*-mitmuse vormides. Genitiivi formatiiviks on *te*. Näiteks: $n'en/te \rightarrow n'en/te\bar{s}ē, n'en/tes, n'en/test, n'en/tele, n'en/tel, n'en/tel\bar{t}, n'en/teks, n'en/teni, n'en/tena, n'en/tetā, n'en/teka$. Näiteks sõna $s'ē$ täisparadigma:

	Sg	Pl _{te}	PL _v
N	$s'ē$	$n'ē\bar{t}$	
G	$s'ēlē$	$n'en/te$	
P	$s'e/ta$		$n'e/it$
Ill	$s'ēlē/\bar{s}ē \sim s'e/\bar{s}ē$	$n'en/te\bar{s}ē$	$\sim n'e/i\bar{s}ē$
In	$s'ēlē/s \sim s'e/\bar{s}$	$n'en/tes$	$\sim n'e/is$
El	$s'ēlē/st \sim s'e/st$	$n'en/test$	$\sim n'e/ist$
All	$s'ēlē/le$	$n'en/tele$	$\sim n'e/ile$
Ad	$s'ēlē/l \sim s'e/\bar{l}$	$n'en/tel$	$\sim n'e/il$
Abl	$s'ēlē/l\bar{t} \sim s'e/\bar{l}\bar{t}$	$n'en/tel\bar{t}$	$\sim n'e/il\bar{t}$
Trl	$s'ēlē/ks \sim s'e/ks$	$n'en/teks$	
Trm	$s'ēlē/ni$	$n'en/teni$	
Ess	$s'ēlē/na$	$n'en/tena$	
Abess	$s'ēlē/tā$	$n'en/tetā$	
Kom	$s'ēlē/ka \sim s'ē/ka$	$n'en/teka$	

§ 217 **$k'ēs$ (~ $k'ēki$), $m'is̄$** . (loend 31). Vaadeldavad pronoomenid kasutavad lemmatüve $k'ēs, m'is̄$ kõrval suplettiivseid tüviallomorfe S1R ($k'ēlē, m'ile$) ja S2R ($k'ē, m'i$), kusjuures allomorfid $k'ē$ ja $m'i$ vormimoodustuse käigus alati teisevad, nt $k'ēs : k'e/ta$. Lemmatüvi esineb ainult ainsuse nominatiivis: $k'ēs, m'is̄$. Tüviallomorf S1R esineb ainsuse genitiivis ja kõigis selle ainsuslikes analoogiavormides, samuti mitmuse genitiivis ja kõigis selle regulaarsetes analoogiavormides. Mitmuse genitiivi formatiiviks on *te*. Näiteks: $k'ēlē \rightarrow k'ēlē/\bar{s}ē, k'ēlē/s, k'ēlē/st, k'ēlē/le, k'ēlē/l, k'ēlē/l\bar{t}, k'ēlē/ks, k'ēlē/ni, k'ēlē/na, k'ēlē/tā, k'ēlē/ka; k'ēlē/te \rightarrow k'ēlē/te\bar{s}ē, k'ēlē/tes, k'ēlē/test, k'ēlē/tele, k'ēlē/tel, k'ēlē/tel\bar{t}$,

k'eḷe/teks, k'eḷe/teni, k'eḷe/tena, k'eḷe/teṭa, k'eḷe/teka. Tüviallomorf S2R on aluseks ainsuse partitiivi ja paralleelselt ka adessiivi ning ablatiivi vormile, nt *k'e/ta, k'e/l̄, k'e/l̄t̄*. Ainsuse partitiivi formatiiviks on *ta*. Nominatiivis ja partitiivis morfoloogiline mitmus puudub.

Sõna *k'ēki* vormid väljaspool ainsuse nominatiivi kattuvad sõna *k'es̄* muutevormidega, millele liitub rõhutav partikkel *ki* (vt § 149).

Näiteks sõna *k'es̄* täisparadigma:

	Sg	Pl
N	<i>k'es̄</i>	
G	<i>k'eḷe</i>	<i>k'eḷe/te</i>
P	<i>k'e/ta</i>	
III	<i>k'eḷe/sē</i>	<i>k'eḷe/teṣē</i>
In	<i>k'eḷe/s</i>	<i>k'eḷe/tes</i>
El	<i>k'eḷe/st</i>	<i>k'eḷe/test</i>
All	<i>k'eḷe/le</i>	<i>k'eḷe/tele</i>
Ad	<i>k'eḷe/l̄ ~ k'e/l̄</i>	<i>k'eḷe/tel</i>
Abl	<i>k'eḷe/l̄t̄ ~ k'e/l̄t̄</i>	<i>k'eḷe/tel̄t̄</i>
Trl	<i>k'eḷe/ks</i>	<i>k'eḷe/teks</i>
Trm	<i>k'eḷe/ni</i>	<i>k'eḷe/teni</i>
Ess	<i>k'eḷe/na</i>	<i>k'eḷe/tena</i>
Abess	<i>k'eḷe/tā</i>	<i>k'eḷe/teṭa</i>
Kom	<i>k'eḷe/ka</i>	<i>k'eḷe/teka</i>

§ 218 *m'ina, s'ina* (loend 60). Esimese ja teise isiku personaalpronoomenite *m'ina, s'ina* tüvekasutus on ainsuse vormides kirjeldatav lemmatüve XLR (*m'ina, s'ina*), muutetüve XMR (*m'inu, s'inu*) ja lühenenud muudetüve XM'R (*m'in̄, s'in̄*) abil, kusjuures lühenenud muudetüvi XM'R teiseneb vormimoodustuses. Lisaks loetletuile on nii lemma- kui muudetüvel olemas lühem variant, mis on kirjeldatav supletiivse tüviallomorfina – S1R (*m'ā, s'ā*), S2R (*m'ū, s'ū*), kusjuures allomorf S2R võib vormimoodustuses teiseneda. Lemmatüvi ja tüviallomorf S1R esinevad ainult ainsuse nominatiivis: *m'ina ~ m'ā, s'ina ~ s'ā*. Muudetüvi esineb ainsuse genitiivis ja selle regulaarsetes analoogiavormides, v.a mitmuse nominatiiv, nt *m'inu → m'inu/sē, m'inu/s, m'inu/st, m'inu/le, m'inu/l̄, m'inu/l̄t̄, m'inu/ks, m'inu/ni, m'inu/na, m'inu/tā, m'inu/ka*. Tüviallomorf S2R esineb paralleelvõimalusena genitiivis, kohakäänetes ja komitatiivis, kusjuures kohakäänetes on tüve lõpuvokaal lühenenud, millega kaasneb inessiivis, allatiivis ja adessiivis formatiivi konsonantainese pikenemine. Genitiivis ja komitatiivis säilib tüvevokaal pikana. Näiteks: *m'ū → m'ū/sē, m'ū/s̄, m'ū/st, m'ū/lē, m'ū/l̄, m'ū/l̄t̄, m'ū/ka*. Ainsuse partitiivis kasutatakse lühenenud muudetüve ja formatiivi *t*, nt *m'in̄/t*.

Mitmuses kasutatakse supletiivseid tüviallomorfe S3R (*m'eie, t'eie*) ja S4R (*m'ē, t'ē*). Allomorf S3R esineb nominatiivis, genitiivis, translatiivis, terminatiivis, essiivis, abessiivis ja komitatiivis. Vaadeldavatel

pronoomenitel puudub täielikult *te*-mitmus ning tüviallomorfid *m'eie*, *t'eie* käituvad *te*-mitmust asendava vormitüvena, mis sisaldab endas nii tüve kui mitmuse tunnust, nt *m'eie*, *m'eie* → *m'eie/ks*, *m'eie/ni*, *m'eie/na*, *m'eie/tā*, *m'eie/ka*. Tüviallomorf S4R esineb paralleelvõimalusena nominatiivis ja genitiivis ning ainuvõimalikuna partitiivis. Partitiivi formatiiviks on *it* ja partitiivi analoogial on moodustatavad kõik regulaarsed *i*-mitmusliku partitiivi analoogiavormid (s.t kohakäänded ja translatiiv), kusjuures mitmuse tunnuse *i* ees tüvevokaal lüheneb (vt § 242 reegel 2). Näiteks *m'ē*, *m'ē*, *m'e/it* → *m'e/iṣē*, *m'e/is*, *m'e/ist*, *m'e/ile*, *m'e/il*, *m'e/ilt*, *m'e/iks*. Näiteks sõna *m'ina* täisparadigma:

	Sg	Pl	Plv
N	<i>m'ina</i> ~ <i>m'ā</i>	<i>m'eie</i> ~ <i>m'ē</i>	
G	<i>m'inu</i> ~ <i>m'ū</i>	<i>m'eie</i> ~ <i>m'ē</i>	
P	<i>m'in/t</i>		<i>m'e/it</i>
Ill	<i>m'inu/ṣē</i> ~ <i>m'u/ṣē</i>		<i>m'e/iṣē</i>
In	<i>m'inu/s</i> ~ <i>m'u/s</i>		<i>m'e/is</i>
El	<i>m'inu/st</i> ~ <i>m'u/st</i>		<i>m'e/ist</i>
All	<i>m'inu/le</i> ~ <i>m'u/lē</i>		<i>m'e/ile</i>
Ad	<i>m'inu/l</i> ~ <i>m'u/l̄</i>		<i>m'e/il</i>
Abl	<i>m'inu/l̄</i> ~ <i>m'u/l̄</i>		<i>m'e/ilt</i>
Trl	<i>m'inu/ks</i>	<i>m'eie/ks</i>	~ <i>m'e/iks</i>
Trm	<i>m'inu/ni</i>	<i>m'eie/ni</i>	
Ess	<i>m'inu/na</i>	<i>m'eie/na</i>	
Abess	<i>m'inu/tā</i>	<i>m'eie/tā</i>	
Kom	<i>m'inu/ka</i> ~ <i>m'ū/ka</i>	<i>m'eie/ka</i>	

§ 219 *t'ema* (loend 61). Kolmanda isiku personaalpronoomen kasutab ainsuse vormides lemmatüve (*t'ema*) ja kaht supletiivset tüviallomorfi – S1R (*t'ā*) ja S2R (*t'ē*), kusjuures mõlemad supletiivsed allomorfid võivad vormimoodustuses teiseneda. Lemmatüvi esineb nominatiivis ja genitiivis ning genitiivi regulaarsetes analoogiavormides, v.a mitmuse nominatiiv: *t'ema*, *t'ema* → *t'ema/ṣē*, *t'ema/s*, *t'ema/st*, *t'ema/le*, *t'ema/l*, *t'ema/l̄*, *t'ema/ks*, *t'ema/ni*, *t'ema/na*, *t'ema/tā*, *t'ema/ka*. Ainsuse partitiivis esineb tüviallomorf S2R koos formatiiviga *ta*, kusjuures tüve lõpuvokaal lüheneb ja vorm on välteteisenduslik: *t'e/ta*. Tüviallomorf S1R esineb paralleelvõimalusena nominatiivis, genitiivis, kohakäändeis ja komitatiivis. Kohakäändeis on tüve lõpuvokaal lühenenud, mis tingib inessiivis, allatiivis ja adessiivis formatiivi konsonantainese pikenemise. Nominatiivis, genitiivis ja komitatiivis säilib tüvevokaal pikana: *t'ā*, *t'ā* → *t'a/ṣē*, *t'a/s̄*, *t'a/st*, *t'a/lē*, *t'a/l̄*, *t'a/l̄*, *t'ā/ka*.

Mitmuses esinevad supletiivsed tüviallomorfid S3R (*n'ema*), S4R (*n'en*), S5R (*n'ā*), S6R (*n'ē*), kusjuures kolm viimast võivad vormimoodustuses teiseneda. Allomorfid S3R j S5R esinevad mitmuse nominatiivis koos formatiiviga *t*: *n'ema/t*, *n'ā/t*. Allomorf S4R on aluseks

mitmuse genitiivile ja kõigile regulaarsetele mitmuse genitiivi analoogiavormidele. Mitmuse genitiivis on formatiiviks *te*: *n'en/te* → *n'en/-tešē*, *n'en/tes*, *n'en/test*, *n'en/tele*, *n'en/tel*, *n'en/telt̄*, *n'en/teks*, *n'en/teni*, *n'en/tena*, *n'en/tetā*, *n'en/teka*. Allomorfi S6R baasil moodustatakse mitmuse partitiiv formatiiviga *it* ja selle regulaarsetest *i*-mitmuslikest analoogiavormidest kohakäänded (kusjuures mitmuse tunnuse *i* ees tüvevokaal lüheneb, vt § 242 reegel 2): *n'e/it* → *n'e/išē*, *n'e/is*, *n'e/ist*, *n'e/ile*, *n'e/il*, *n'e/il̄*. Täisparadigma:

	Sg	Pl _ē	Pl _v
N	<i>t'ema ~ t'ā</i>	<i>n'ema/t ~ n'ā/t</i>	
G	<i>t'ema ~ t'ā</i>	<i>n'en/te</i>	
P	<i>t'e/ta</i>		<i>n'e/it</i>
III	<i>t'ema/sē ~ t'a/sē</i>	<i>n'en/tešē</i>	<i>~ n'e/išē</i>
In	<i>t'ema/s ~ t'a/s̄</i>	<i>n'en/tes</i>	<i>~ n'e/is</i>
El	<i>t'ema/st ~ t'a/st</i>	<i>n'en/test</i>	<i>~ n'e/ist</i>
All	<i>t'ema/le ~ t'a/lē</i>	<i>n'en/tele</i>	<i>~ n'e/ile</i>
Ad	<i>t'ema/l ~ t'a/l̄</i>	<i>n'en/tel</i>	<i>~ n'e/il</i>
Abl	<i>t'ema/l̄ ~ t'a/l̄</i>	<i>n'en/telt̄</i>	<i>~ n'e/il̄</i>
Trl	<i>t'ema/ks</i>	<i>n'en/teks</i>	
Trm	<i>t'ema/ni</i>	<i>n'en/teni</i>	
Ess	<i>t'ema/na</i>	<i>n'en/tena</i>	
Abess	<i>t'ema/tā</i>	<i>n'en/tetā</i>	
Kom	<i>t'ema/ka ~ t'ā/ka</i>	<i>n'en/teka</i>	

§ 220 *'ise* (loend 62). Vaadeldav pronoomen kasutab lisaks lemmatüvele (*'ise*) suplettiivseid tüviallomorfe S1R (*'enese*), S2R (*'enta*), S3R (*'eñas*), S4R (*'eñ*), S5R (*'enes*), kusjuures tüviallomorf S4R allub vormimoodustuses alati teisendusele. Lemmatüvi esineb ainult ainsuse nominatiivis: *'ise*. Tüviallomorfid S1R ja S2R esinevad paralleelselt ainsuse genitiivis ja selle regulaarsetes analoogiavormides, v.a mitmuse nominatiiv: *'enese ~ 'enta* → *'enese/sē ~ 'enta/sē*, *'enese/s ~ 'enta/s*, *'enese/st ~ 'enta/st*, *'enese/le ~ 'enta/le*, *'enese/l ~ 'enta/l*, *'enese/l̄ ~ 'enta/l̄*, *'enese/ks ~ 'enta/ks*, *'enese/ni ~ 'enta/ni*, *'enese/na ~ 'enta/na*, *'enese/tā ~ 'enta/tā*, *'enese/ka ~ 'enta/ka*. Ainsuse partitiiv moodustatakse paralleelselt tüviallomorfist S3R või S4R formatiiviga *t*: *'eñas/t ~ 'en/t*.

Mitmuse genitiivi aluseks on tüviallomorf S5R (mis on käsitletav ka lühenenud muutetüvena, vrd SgG *'enese*) koos formatiiviga *te* või paralleelväimalusena mitmusetüvena käsitletav *'enti* (vrd S2R *'enta*). Mõlema analoogial on paralleelselt moodustatavad kõik mitmuse käänded alates illatiivist (vokaalmitmuslikud vormid on käsitletavad ka partitiivi regulaarsete analoogiavormidena), nt *'enes/te ~ 'enti* → *'enes/tešē ~ 'entišē*, *'enes/tes ~ 'entis* jne. Mitmuse partitiiv koosneb ainsa juhtumina mitmusetüvena käsitletavast tüvevariandist ja kään-

detunnusest *t*: *'enti/t*. Nominatiivis mitmuse vorm puudub. Täisparadigma:

	Sg	Pl _{te}	Pl _v
N	<i>'ise</i>		
G	<i>'enese ~ 'enta</i>	<i>'enes/te</i>	<i>~ 'enti</i>
P	<i>'eñas/t ~ 'en/t</i>		<i>'enti/t</i>
Ill	<i>'enese/ṣe ~ 'enta/ṣe</i>	<i>'enes/tesē</i>	<i>~ 'enti/ṣe</i>
In	<i>'enese/s ~ 'enta/s</i>	<i>'enes/tes</i>	<i>~ 'enti/s</i>
El	<i>'enese/st ~ 'enta/st</i>	<i>'enes/test</i>	<i>~ 'enti/st</i>
All	<i>'enese/le ~ 'enta/le</i>	<i>'enes/tele</i>	<i>~ 'enti/le</i>
Ad	<i>'enese/l ~ 'enta/l</i>	<i>'enes/tel</i>	<i>~ 'enti/l</i>
Abl	<i>'enese/l̄ ~ 'enta/l̄</i>	<i>'enes/tel̄</i>	<i>~ 'enti/l̄</i>
Trl	<i>'enese/ks ~ 'enta/ks</i>	<i>'enes/teks</i>	<i>~ 'enti/ks</i>
Trm	<i>'enese/ni ~ 'enta/ni</i>	<i>'enes/teni</i>	<i>~ 'enti/ni</i>
Ess	<i>'enese/na ~ 'enta/na</i>	<i>'enes/tena</i>	<i>~ 'enti/na</i>
Abess	<i>'enese/ta ~ 'enta/ta</i>	<i>'enes/teta</i>	<i>~ 'enti/ta</i>
Kom	<i>'enese/ka ~ 'enta/ka</i>	<i>'enes/teka</i>	<i>~ 'enti/ka</i>

PÖÖRDSÕNA VORMISÜNTEES

- § 221 Pöördsõna paradigma aluseks on neli põhivormi – SUPiin, *ta*-INFINITIIV, INDIKATIIVI OLEVIVIKU AINSUSE 3. PÖÖRE, INDIKATIIVI IMPERSONAALI OLEVIVIKUVORM –, mille sünteesi kirjeldatakse järgnevalt vormimoodustusreeglite abil. Nende vormide alusel on analoogiareeglite abil tuletatavad kõik ülejäänud pöördsõna lihtvormid ehk pöördsõna põhiparadigma (vt § 226, 227). Liitvormide moodustamist käsitletakse § 235–237.

Ebaregulaarsete pöördsõnade vormisüntees on antud § 228–234. Aktiivse morfoloogiaga pöördsõnade näidisparadigmad esitatakse § 245, passiivse morfoloogiaga pöördsõnade loendid esitatakse § 249.

PÖÖRDSÕNA PÕHIVORMIDE SÜNTEES

Supiin

- § 222 Supiini formatiiviks on alati *ma* (vt § 171, 196). Supiinis esinev tüvevariant on siinses käsitluses võetud pöördsõna morfoloogiliseks algvormiks. Lõpuvahelduslikud pöördsõnad kasutavad supiinis alati lemmatüve, nagu järeldub juba lemmatüve määratlusest (vt § 133).

Astmevahelduslikel pöörd sõnadel on algvorm alati tugevas astmes (vt § 128).

Aktiivses morfoloogias kasutavad põhitüübistiku /2 I~II/- ning /3j/-sõnad muutumatut tüvekuju XXR, nt 'ela/ma, k'irjūtā/ma.

/2 III V/-sõnad kasutavad tugevaastmelist tüvekuju TXR, sõltumata vokaali kvaliteedist, nt h 'ākī/ma, r 'īku/ma, h 'āka/ma.

Liitetüübistiku /tā, urefl, ne/-sõnad kasutavad muutumatut tüvekuju XXR, nt t 'āsta/ma, m 'ūtū/ma, s 'oene/ma.

/le/-sõnad kasutavad tugevaastmelist lemmatüve TLR, nt v 'õim-le/ma.

/lele/-sõnad kasutavad astmevahelduseta lemmatüve XLR, nt k'õne-le/ma.

Seega on aktiivsed supiini sünteesireeglid järgmised:

Sup → XXR + ma	⇐	/2 I~II/ /3j/ /tā, urefl, ne/
Sup → TXR + ma	⇐	/2 III i~u~a/
Sup → TLR + ma	⇐	/le/
Sup → XLR + ma	⇐	/lele/

Passiivse supiini sünteesireeglina on 186 sõna.

/1 V/-sõnad kasutavad supiinis muutumatut tüviallomorfi XXR, nt tr'ei/ma (loend 1).

Kõik /1 C/-sõnad moodustavad supiini tugevaastmelise lemmatüve TLR baasil, nt m 'ūt/ma, l'aul/ma, s 'eis/ma, l'ask/ma, l'ei/ma (loendid 6–15).

/2 I V/-sõnad, mis alluvad nõrgenevale laadivaheldusele, kasutavad supiinis tugevaastmelist tüviallomorfi TXR, nt s'ata/ma, l'uke/ma (loend 16).

Passiivsete vaheldusmallidega või passiivse algvormi struktuuriga /2 III V/-sõnadest kasutavad kõik tüvevahelduseta sõnad tüviallomorfi XXR, nt k'eh̄ti/ma, k'õnke/ma, s'ēka/ma (loendid 25, 26, 29); samuti käitub kolm tüvevahelduseta /le/-sõna: l'oetle/ma, t'aotle/ma, n'outle/ma (loend 32). Astmevahelduslikud /2 III e/-sõnad kasutavad tugevaastmelist tüviallomorfi TXR, nt v'ēre/ma, s'ulke/ma (loendid 27, 28).

Seega on supiini passiivne süntees kirjeldatav järgmiste reeglite abil:

Sup → XXR + ma	⇐	/1 V/ loend 1 /2 III V/ loendid 25, 26 29 /le/ loend 32
Sup → TXR + ma	⇐	/2 I V/ loend 16 /2 III e/ loendid 27, 28
Sup → TLR + ma	⇐	/1 C/ loendid 6–15

§ 223 *ta*-infinitiivis võivad varieeruda nii tüviallomorfid kui formatiivid. Formatiiivina võivad esineda *tā*, *ta*, *a* (vt § 169, 196). Tüvevahelduse korral võib tüviallomorfiks olla nii tugeva- kui nõrgaastmeline lõpuvahelduseta tüvi (TXR, NXR), astmevahelduseta või nõrgaastmeline muutetüvi (XMR, NMR), astmevahelduseta või tugevaastmeline lemmatüvi (XLR, TLR). Vormi sünteesi võib korrigeerida morfonoloogiline teisendusreegel 12, vt § 242.

Aktiivses morfoloogias kasutavad põhitüübistiku /2 I~II/- ning /3jj/-sõnad muutumatut tüvekuju XXR ja formatiivi *ta*, nt *'ela/ma* : *'ela/ta*, *k'irjūta/ma* : *k'irjūta/ta*.

/2 III i~u/-sõnad kasutavad tugevaastmelist, algvormiga identset tüvekuju TXR ning formatiivi *ta*, nt *h'aķi/ma* : *h'aķi/ta*, *r'iku/ma* : *r'iku/ta*.

/2 III a/-sõnad kasutavad nõrgaastmelist tüviallomorfi NXR formatiiiviga *tā*, nt *h'aķa/ma* : *h'aķa/tā*.

Liitetüübistiku /tā, ureŋ, ne/-sõnad kasutavad muutumatut tüvekuju XXR ja formatiivi *ta*, nt *t'āsta/ma* : *t'āsta/ta*, *m'ūtū/ma* : *m'ūtū/ta*, *s'oene/ma* : *s'oene/ta*.

/le/-sõnad sünteesivad *ta*-infinitiivi nõrgaastmelise muutetüve NMR ning formatiivi *ta* baasil, nt *v'õimle/ma* : *v'õimel/ta*.

/lele/-sõnad kasutavad formatiivi *ta* paralleelselt kas lemmatüvega XLR või muutetüvega XMR, nt *k'õnele/ma* : *k'õnele/ta* ~ *k'õnel/ta*.

Seega on aktiivsed *ta*-infinitiivi sünteesireeglid järgmised:

Inf → XXR + <i>ta</i>	⇐	/2 I~II/ /3jj/ /tā, ureŋ, ne/
Inf → TXR + <i>ta</i>	⇐	/2 III i~u/
Inf → NXR + <i>tā</i>	⇐	/2 III a/
Inf → NMR + <i>ta</i>	⇐	/le/
Inf → XLR + <i>ta</i> ~ XMR + <i>ta</i>	⇐	/lele/

Passiivse infinitiivi sünteesireeglga on 188 sõna.

Regulaarsed /1 V/-sõnad käituvad nagu aktiivse morfoloogiaga tüvevahelduseta sõnadki, sünteesides *ta*-infinitiivi tüviallomorfi XXR ja formatiivi *ta* abil, nt *tr'ei/ma* : *tr'ei/ta* (loend 1).

Kõik /1 C/-sõnad moodustavad infinitiivi tugevaastmelise lemmatüve TLR baasil. Formatiiviks on *ta*, kui tüvi lõpeb mis tahes muu konsonandiga kui *t̄*, *t*, *p̄*, nt *l'aul/ma* : *l'aul/ta*, *s'eis/ma* : *s'eis/ta*, *l'ask/ma* : *l'as/ta* (loendid 9, 10, 14, 15; vt ka § 242 reegel 12). Kui tüvi lõpeb *t̄*, *t* või *p̄*-ga, on formatiiviks *a*, nt *m'ūt/ma* : *m'ūt/a*, *l'eit/ma* : *l'eit/a*, *t'ap̄/ma* : *t'ap̄/a* (loendid 6–8, 11–13).

/2 I V/-sõnad, mis alluvad nõrgenevale laadivaheldusele, moodustavad infinitiivi algvormiga identse tugevaastmelise tüviallomorfi TXR ja formatiivi *ta* abil, nt *s'ata/ma : s'ata/ta*, *l'uke/ma : l'uke/ta* (loend 16).

Passiivsete vaheldusmallidega või passiivse algvormi struktuuriga /2 III V/-sõnadest kasutavad kõik tüvevahelduseta sõnad tüviallomorfi XXR formatiiviga *ta*, nt *k'eh̄ti/ma : k'eh̄ti/ta*, *k'õnke/ma : k'õnke/ta*, *s'ēka/ma : s'ēka/ta* (loendid 25, 26, 29); samuti käitub ka kolm tüvevahelduseta /le/-sõna: *l'oet̄le/ma : l'oet̄le/ta*, *t'aot̄le/ma : t'aot̄le/ta*, *n'õut̄le/ma : n'õut̄le/ta* (loend 32). Astmevahelduslikud /2 III e/-sõnad kasutavad tugevaastmelist tüviallomorfi TXR formatiiviga *ta*, nt *v'ēre/ma : v'ēre/ta*, *s'ulke/ma : s'ulke/ta* (loendid 27, 28). Samamoodi sünteesib infinitiivi ka kaks astmevahelduslikku /2 III a/-sõna: *k'uiva/ma : k'uiva/ta*, *k'asva/ma : k'asva/ta* (loend 30).

Märkus. Kui vormisüntees kirjeldaks ainult vajaliku vormi suhet algvormiga, kuuluksid mõned siin passiivse morfoloogia all käsitletud sõnadest aktiivse morfoloogia alla. Näiteks /2 I V/-sõnadest *s'ata/ma : s'ata/ta* (loend 16) – vrd aktiivse morfoloogiaga *'ela/ma : 'ela/ta*; /2 III i/-sõnadest *k'eh̄ti/ma : k'eh̄ti/ta* (loend 25) – vrd aktiivse morfoloogiaga *h'āk̄i/ma : h'āk̄i/ta*.

Seega on *ta*-infinitiivi passiivne süntees kirjeldatav järgmiste reeglite abil:

Inf → XXR + <i>ta</i>	⇐	/1 V/ loend 1 /2 III V/ loendid 25, 26 29 /le/ loend 32
Inf → TXR + <i>ta</i>	⇐	/2 I V/ loend 16 /2 III e/ loendid 27, 28 /2 III a/ loend 30
Inf → TLR + <i>ta</i>	⇐	/1 C/ loendid 9, 10, 14, 15
Inf → TLR + <i>a</i>	⇐	/1 C/ loendid 6–8, 11–13

Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööre

§ 224 Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pöördes on formatiiviks alati *p* (vt § 176, 196). (Ainsa erandi moodustab siin ebaregulaarne sõna *'ole/ma*, vt § 233.) Tüvevahelduse korral võib tüviallomorfiks olla nõrga- või tugevaastmeline lõpuvahelduseta tüviallomorf (NXR, TXR), astmevahelduseta või tugevaastmeline lemmatüvi (XLR, TLR) või nõrgaastmeline muutetüvi (NMR).

Aktiivses morfoloogias kasutavad põhitüübistiku /2 I–II/- ja /3jj/-sõnad muutumatut tüvekuju XXR, nt *'ela/ma : 'ela/p*, *k'irjuta/ma : k'irjuta/p*.

/2 III i-/u/-sõnad kasutavad nõrgaastmelist tüviallomorfi NXR, nt *m'änki/ma : m'änki/p*, *'istu/ma : 'istu/p*.

Seega on indikatiivi oleviku ainsuse 3. pöörde passiivne süntees kirjeldatav järgmistele reeglitele:

IndPrSg3 → XXR + p	⇐	/1 V/ loend 1 /2 III V/ loendid 25, 26 29 /le/ loend 32
IndPrSg3 → NXR + p	⇐	/2 I V/ loend 16 /2 III e/ loendid 27, 28 /2 III a/ loend 30
IndPrSg3 → NMR + p	⇐	/1 C/ loendid 6–15

Indikatiivi impersonaali olevikuvorm

§ 225 Indikatiivi impersonaali olevikuvormis varieeruvad nii tüviallomorf kui ka formatiiv. Formatiiviks võivad olla *takse*, *tākse*, *akse* (vt § 192, 196). Tüvevahelduse korral võib tüviallomorfiks olla nõrgaastmeline lõpuvahelduseta tüviallomorf (NXR), nõrga- või tugevaastmeline muutetüvi (NMR, TMR), astmevahelduseta või nõrga- või tugevaastmeline lemmatüvi (XLR, NLR, TLR). Vormi sünteesi võivad korrigeerida morfoloogilised teisendusreeglid 8–10, 12, vt § 242.

Konkreetse formatiivi valik sõltub suurel määral eelneva tüvekuju fonoloogilisest struktuurist. Formatiiiv *akse* esineb ainult ebaregulaarsete pöördsonade korral ning tema liitumisega kaasneb alati välteteisendus, mistõttu eelnevat (ühesilbilist) tüvekuju iseseisvana on raske kirjeldada, nt *v'i/akse*, *t'u/akse*. Valik formatiivide *takse* ja *tākse* vahel on aga tänapäeva keeleski üsna selges korrelatsioonis eelneva tüvekuju fonoloogilise struktuuriga. Mitmesilbilisele tüvevariandile liidetakse formatiiv *tākse*, kui tüvi lõpeb vokaaliga, nt *'ela/takse*, *k'irjūta/takse*, *h'auku/takse*, *h'āka/takse*, *k'ōnele/takse* ja formatiiv *takse*, kui tüvi lõpeb helilise konsonandiga, nt *k'ōnel/takse*, *v'aevel/takse*. Ühesilbilisele tüvevariandile liidetakse tavaliselt formatiiv *takse*, sõltumata tüvevariandi lõpphäälikust, nt *l'aul/takse*, *s'eis/takse*, *s'ā/takse*. Veidi erandlikku positsiooni jäävad üksnes sõnad, mis kasutavad impersonaalis laadivaheldusele allunud nõrgaastmelist tüviallomorfi. Nende impersonaali olevikuvormis on formatiiviks *tākse* ka siis, kui tüvi on laadivahelduse tulemusel lühenenud ühesilbiliseks, nt (*s'āki/ma* :) *s'ae/takse* nagu (*n'ōitu/ma* :) *n'ōiu/takse*. Kirjeldatud üldistest seaduspärasustest on ainult üks kõrvalekalle: nimelt on kirjakeeles normeeritud formatiiviga *tākse* mõned /1 V/-sõnad, nt *tr'ei/ma* : *tr'ei/takse*, *k'ae/ma* : *k'ae/takse*, *t'āi/ma* : *t'āi/takse*.

Ülalkirjeldatud üldistest seaduspärasustest johtub, et formatiiv *takse* esineb regulaarsete pöördsonade korral ainult lõpuvahelduslike /le/- ja /lel/-pöördsonade vormisünteesis ning nende /1 C/-sõnade vormisünteesis, mis kasutavad impersonaali olevikuvormis lemmatüve.

Aktiivse morfoloogia põhitüüdistikus kasutavad kõik /2 I-II/- ja /3ij/-sõnad muutumatut tüvekuju XXR ja formatiivi *takse*, nt *'ela/ma : 'ela/takse*, *v'anane/ma : v'anane/takse*.

/2 III i~u/- ja /2 III a/-sõnad kasutavad nõrgaastmelist tüviallomorfi NXR formatiiviga *takse*, nt *m'aini/ma : m'aini/takse*, *'astu/ma : 'astu/takse*, *v'āta/ma : v'āta/takse*.

Liitetüüdistikust kasutavad /*tā*, *ureñ*, *ne*/-sõnad muutumatut tüvekuju XXR ja formatiivi *takse*, nt *s'oenta/ma : s'oenta/takse*, *j'ūr-tu/ma : j'ūr-tu/takse*, *s'oene/ma : s'oene/takse*.

/le/-sõnad kasutavad nõrgaastmelist muutetüve NMR ning formatiivi *takse*, nt *v'aeule/ma : v'aevel/takse*.

/ele/-sõnadel on impersonaalis paralleelselt võimalikud kaks vormi: lemmatüve XLR baasil formatiiviga *takse* ja muutetüve XMR baasil formatiiviga *takse*, nt *k'ōnele/ma : k'ōnele/takse ~ k'ōnel/takse*.

Seega on indikatiivi impersonaali olevikuvormi aktiivsed sünteesireeglid järgmised:

IndIpsPr → XXR + <i>takse</i>	⇐	/2 I-II V/ /3ij/ <i>tā</i> , <i>ureñ</i> , <i>ne</i>
IndIpsPr → NXR + <i>takse</i>	⇐	/2 III i~u/ /2 III a/
IndIpsPr → XLR + <i>takse</i> ~ XMR + <i>takse</i>	⇐	/ele/
IndIpsPr → NMR + <i>takse</i>	⇐	/le/

Passiivse sünteesireeglga moodustab indikatiivi impersonaali olevikuvormi 190 sõna.

Regulaarsed /1 V/-sõnad kasutavad tüvekuju XXR, kusjuures osa on normeeritud formatiiviga *takse*: *tr'ei/ma : tr'ei/takse*, *k'ae/ma : k'ae/takse*, *t'āi/ma : t'āi/takse* (loend 1a), osa formatiiviga *takse*: *m'ū/ma : m'ū/takse*, *m'ā/ma : m'ā/takse* (loend 1b).

/1 C/-sõnad jagunevad impersonaali sünteesi seisukohalt kahte rühma. Kõik *t*, *p*, *st*, *ht*-lõpulised sõnad moodustavad impersonaalivormi nõrgaastmelise muutetüve NMR baasil formatiiviga *takse*, nt *p'eit/ma : p'eite/takse*, *t'ap/ma : t'ape/takse*, *p'āst/ma : p'āste/takse*, *t'aht/ma : t'ahe/takse* (loendid 6–8, 11; vt ka § 242 reegel 8). Sealjuures kasutavad need viis sõna, mille nõrgaastmeline tüvevariant võib alluda nii välte- kui laadimuutuse reeglitele, impersonaalis laadimuutuslikku tüvevarianti, nt *j'āt/ma : j'āe/takse* (loend 8). Kõik ülejäänud /1 C/-sõnad sünteesivad impersonaali olevikuvormi algvormiga identse tüvevaastmelise lemmatüve TLR baasil formatiiviga *takse*, nt *l'aul/ma : l'aul/takse*, *t'ōus/ma : t'ōus/takse*, *m'ōsk/ma : m'ōs/takse*, *'ant/ma : 'ant/takse* (loendid 9, 10, 12–15; vt ka § 242 reeglid 10, 12).

Laadivahelduslikud /2 I V/-sõnad sünteesivad impersonaali vormi nõrgaastmelise tüviallomorfi NXR baasil formatiiviga *takse*, nt *l'u-*

ke/ma : l'oe/takse, s'itu/ma : s'eo/takse (loend 16; vt ka § 242 reeglid 8, 9).

/2 III V/-sõnade hulgast kuuluvad passiivsete reeglite alla kõigepealt kõik need sõnad, mille tüvi on vahelduseta, ehkki nende algvormi struktuur seda ei eelda. Nad kasutavad tüvekuju XXR formatiiviga *takse*: /2 III i/-sõnadest nt *j'älki/ma : j'älki/takse* (loend 25); /2 III a/-sõnadest *s'ēka/ma : s'ēka/takse* (loend 29). Samamoodi käituvad ka tüvevahelduseta /le/-sõnad – *l'oeile/ma : l'oeile/takse, t'aotile/ma : t'aotile/takse, n'õuile/ma : n'õuile/takse* (loend 32) – ja osa ebaproduktiivse algvormi struktuuriga /2 III e/-sõnu, nt *l'anke/ma : l'anke/takse* (loend 26a); sõnast *j'ulke/ma* on lubatud paralleelvariant nõrgeneva laadimuutuse reeglitele allunud tüviallomorfi NXR baasil: *j'ulke/takse ~ j'ule/takse* (loend 26b). Ülejäänud /2 III e/-sõnad kasutavad ainuvõimalikuna nõrgaastmelist tüviallomorfi NXR sama formatiiviga, nt *'itke/ma : 'itke/takse* (loendid 27, 28). Erandlikku positsiooni jäävad impersonaali sünteesi seisukohalt kolm /2 III i~u/-sõna, mida siinses käsitluses vaadeldakse lõpuvahelduslikena (loend 23; vt § 135). Nende impersonaali vorm sünteesitakse ühesilbiliseks lühenenud tüvevariandi baasil, mida siinses käsitluses iseloomustatakse kui tugevaastmelist muudetüve TMR, formatiiviga *takse*, nt *k'isku/ma : k'is/takse, k'äski/ma : k'äs/takse* (loend 23a). Ühel juhul on niisuguse vormi kõrval lubatud ka aktiivse /2 III i~u/-sõnade impersonaali sünteesiga analoogiline vorm, mida siinses käsitluses tuleb pidada koosnevaks nõrgaastmelisest lemmatüvest NLR ning formatiivist *takse*: *'usku/ma : 'usu/takse ~ us/takse* (loend 23b).

Seega on passiivsed indikatiivi impersonaali olevikuvormi sünteesireeglid järgmised:

IndIpsPr → XXR + <i>takse</i>	⇐	/1 V/ loend 1a /2 III V/ loendid 25, 26a, 29 /le/ loend 32
IndIpsPr → NXR + <i>takse</i>	⇐	/2 I V/ loend 16 /2 III e/ loendid 27, 28
IndIpsPr → NMR + <i>takse</i>	⇐	/1 C/ loendid 6–8, 11
IndIpsPr → TXR + <i>takse</i> ~ NXR + <i>takse</i>	⇐	/2 III V/ loend 26b
IndIpsPr → XXR + <i>takse</i>	⇐	/1 V/ loend 1b
IndIpsPr → TLR + <i>takse</i>	⇐	/1 C/ loendid 9, 10, 12–15
IndIpsPr → TMR + <i>takse</i>	⇐	/2 III i~u/ loend 23a
IndIpsPr → TMR + <i>takse</i> ~ NLR + <i>takse</i>	⇐	/2 III u/ loend 23b

PÖÖRDSÕNA PÕHIPARADIGMA SÜNTEES

§ 226 Pöördsõna põhiparadigmasse kuulub 35 finiitset lihtvormi ja 12 infiniitset lihtvormi (vt § 75). Tüviallomorfide ja formatiivivariantide erinevatest kombinatsioonidest pöördsõnade paradigmades annavad ülevaate astmevaheldusmallid (vt § 128), lõpuvaheldusmallid (vt § 144) ja formatiivide vaheldusmallid (vt § 196), mis analoogiareeglite kaudu laienevad põhivormidelt paradigma ülejäänud vormidele.

Pöördsõna põhiparadigmas esineb paralleelvorme suhteliselt vähe. Konditsionaali ja kvotatiivi isikulise tegumoe mineviku lihtvormide kõrval on paralleelselt kasutusel liitvormid (vt § 189, 236). Konditsionaali pöördevormidega paralleelselt on kasutusel vormid, milles pöördekattegoria on neutraliseerunud.

Morfoloogiliselt vaegmuuteline on ebaregulaarne pöördsõna *p'ita / ma* (tähennduses 'kohustatud olema'), millel puudub impersonaali alamparadigma (vt § 229).

Pöördsõna põhivormideks on **supiin**, **ta-infinitiiv**, **indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööre**, **indikatiivi impersonaali olevikuvorm** (vt § 222–225).

§ 227 Pöördsõna põhivormide hulgas ei ole individuaalseid vorme ning kõik neli põhivormi on aluseks ülejäänud lihtvormide moodustamisel analoogiareeglite abil.

Supiini analoogiarühma kuuluvad supiini käändevormid, personaali indikatiivi imperfektivormid, kvotatiivi preesensivorm ja personaali oleviku partitsiip.

ta-infinitiivi analoogiarühma kuuluvad gerundiiv, imperatiivi oleviku mitmusevormid, jussiivi olevikuvorm, personaali mineviku partitsiip ning konditsionaali ja kvotatiivi mineviku lihtvormid.

Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pöörde analoogiarühma kuuluvad indikatiivi oleviku ülejäänud pöörded, imperatiivi ainsusevorm, konditsionaali olevikuvormid.

Indikatiivi impersonaali olevikuvormi analoogiarühma kuuluvad kõik ülejäänud impersonaali vormid.

Seega on pöördsõna vormianaloogiareeglid järgmised:

Sup	→	SupIn, SupEl, SupTrl, SupAbess; IndIpSg1, IndIpSg2, IndIpSg3, IndIpPl1, IndIpPl2, IndIpPl3; KvtPr; PtsPr
ta-Inf	→	Ger; ImpPrPl1, ImpPrPl2; JssPr; PtsPt; KndPtSg1, KndPtSg2, KndPtSg3, KndPtPl1, KndPtPl2, KndPtPl3; KndPt; KvtPt

IndPrSg3	→	IndPrSg1, IndPrSg2, IndPrPl1, IndPrPl2, IndPrPl3; ImpPrSg2; KndPrSg1, KndPrSg2, KndPrSg3, KndPrPl1, KndPrPl2, KndPrPl3; KndPr
IndIpsPr	→	IndIpsIpf, KndIpsPr, KvtIpsPr, JssIpsPr, SupIps, PtsIpsPr, PtsIpsPt

Supiini analoogiavormide moodustamiseks võetakse supiinis esinev tüvevariant (vt § 222) ja liidetakse sellele vastava analoogiavormi formatiiv (vt § 196). Formatiiiv varieerub ainult ebaregulaarsete pöördsonade imperfektivormides (vt § 229, 231–234). Muudel selle analoogiarühma formatiividel variandid puuduvad ja seetõttu puuduvad ka formatiivianaloogiareeglid. Sealjuures korrigeerivad /1 C/-sonade imperfektivormide sünteesi morfonoloogilised teisendusreeglid 6 ja 7 ning partitsiibi sünteesi reegel 5, vt § 242. Näiteks: *h`aḱa/ma* → *h`aḱa/mas*, *h`aḱa/mast*, *h`aḱa/maks*, *h`aḱa/matā*, *h`aḱa/sin*, *h`aḱa/sit*, *h`aḱa/s*, *h`aḱa/sime*, *h`aḱa/site*, *h`aḱa/sit*, *h`aḱa/vat*, *h`aḱa/v*; *`usku/ma* → *`usku/mas*, *`usku/mast*, *`usku/maks*, *`usku/matā*, *`usku/sin*, *`usku/sit*, *`usku/s*, *`usku/sime*, *`usku/site*, *`usku/sit*, *`usku/vat*, *`usku/v*; *l`aul/ma* → *l`aul/mas*, *l`aul/mast*, *l`aul/maks*, *l`aul/matā*, *l`aul/sin*, *l`aul/sit*, *l`aul/is*, *l`aul/sime*, *l`aul/site*, *l`aul/sit*, *l`aul/vat*, *l`aul/ev*.

Seega on supiini analoogiavormide sünteesireeglid järgmised:

SupIn	→	R (Sup) + <i>mas</i>
SupEl	→	R (Sup) + <i>mast</i>
SupTrl	→	R (Sup) + <i>maks</i>
SupAbess	→	R (Sup) + <i>matā</i>
IndIpfSg1	→	R (Sup) + <i>sin</i>
IndIpfSg2	→	R (Sup) + <i>sit</i>
IndIpfSg3	→	R (Sup) + <i>s</i>
IndIpfPl1	→	R (Sup) + <i>sime</i>
IndIpfPl2	→	R (Sup) + <i>site</i>
IndIpfPl3	→	R (Sup) + <i>sit</i>
KvtPr	→	R (Sup) + <i>vat</i>
PtsPr	→	R (Sup) + <i>v</i>

ta-infinitiivi analoogiavormide moodustamiseks võetakse *ta*-infinitiivis esinev tüvevariant (vt § 223) ning liidetakse sellele vastava analoogiavormi formatiiv (vt § 196). Gerundiivis, imperatiivis ja

jussiivis kasutatakse eri sõnade korral erinevaid formatiivivariante. Formatiiivvariandi valik sõltub *ta*-infinitiivi formatiivist. Kui *ta*-infinitiivi formatiiviks on *ta*, valitakse neis vormides samuti lühikese klusiiliga algav formatiivivariant (vastavalt *tes*, *kem*, *ke*, *ku*). Kui *ta*-infinitiivi formatiiviks on *tā*, valitakse pika klusiiliga algav formatiivivariant (vastavalt *tēs*, *kēm*, *kē*, *kū*). Kui *ta*-infinitiivi formatiiviks on *a*, valitakse gerundiivis *es*, imperatiivis ja jussiivis lühikese klusiiliga algav formatiivivariant.

Seega on *ta*-infinitiivi analoogiariühma formatiivianaloogiareeglid järgmised:

tā → *tēs*, *kēm*, *kē*, *kū*

ta → *tes*, *kem*, *ke*, *ku*

a → *es*, *kem*, *ke*, *ku*

Näiteks 'usku/*ma* : 'usku/*ta* → 'usku/*tes*, 'usku/*kem*, 'usku/*ke*, 'usku/*ku*, 'usku/*nut*, 'usku/*nuksin*, 'usku/*nuksit*, 'usku/*nuks*, 'usku/*nuksime*, 'usku/*nuksite*, 'usku/*nuksit*, 'usku/*nuvat*; l'aul/*ma* : l'aul/*ta* → l'aul/*tes*, l'aul/*kem*, l'aul/*ke*, l'aul/*ku*, l'aul/*nut*, l'aul/*nuksin*, l'aul/*nuksit*, l'aul/*nuks*, l'aul/*nuksime*, l'aul/*nuksite*, l'aul/*nuksit*, l'aul/*nuvat*; h'aķa/*ma* : h'aķa/*tā* → h'aķa/*tēs*, h'aķa/*kēm*, h'aķa/*kē*, h'aķa/*kū*, h'aķa/*nut*, h'aķa/*nuksin*, h'aķa/*nuksit*, h'aķa/*nuks*, h'aķa/*nuksime*, h'aķa/*nuksite*, h'aķa/*nuksit*, h'aķa/*nuvat*; l'eit/*ma* : l'eit/*a* → l'eit/*es*, l'eit/*kem*, l'eit/*ke*, l'eit/*ku*, l'eit/*nut*, l'eit/*nuksin*, l'eit/*nuksit*, l'eit/*nuks*, l'eit/*nuksime*, l'eit/*nuksite*, l'eit/*nuksit*, l'eit/*nuvat*.

Seega on *ta*-infinitiivi analoogiavormide sünteesireeglid järgmised:

Ger → R (Inf) + *tēs* ⇐ Inf → *tā*

Ger → R (Inf) + *tes* ⇐ Inf → *ta*

Ger → R (Inf) + *es* ⇐ Inf → *a*

ImpPrP11 → R (Inf) + *kēm* ⇐ Inf → *tā*

ImpPrP11 → R (Inf) + *kem* ⇐ Inf → *ta*, *a*

ImpPrP12 → R (Inf) + *kē* ⇐ Inf → *tā*

ImpPrP12 → R (Inf) + *ke* ⇐ Inf → *ta*, *a*

JssPr → R (Inf) + *kū* ⇐ Inf → *tā*

JssPr → R (Inf) + *ku* ⇐ Inf → *ta*, *a*

PtsPt → R (Inf) + *nut*

KndPtSg1 → R (Inf) + *nuksin*

KndPtSg2 → R (Inf) + *nuksit*

KndPtSg3 → R (Inf) + *nuks*

KndPtPl1 → R (Inf) + *nuksime*

KnDPtPl2 → R (Inf) + *nuksite*

KnDPtPl3 → R (Inf) + *nuksit*

KnDPt → R (Inf) + *nuks*

KvTPr → R (Inf) + *nuvat*

Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pöörde analoogiavormide moodustamiseks võetakse indikatiivi oleviku ainsuse 3. pöördes kasutatav tüvevariant (vt § 224) ja liidetakse sellele vastava analoogiavormi formatiiv (vt § 196). Selle analoogiarühma formatiivid ei varieeru ning seetõttu puuduvad ka formatiivianaloogiareeglid. Näiteks: *h'ākā/ma : h'ākā/p* → *h'ākā/n, h'ākā/t, h'ākā/me, h'ākā/te, h'ākā/vat, h'ākā/Ø, h'ākā/ksin, h'ākā/ksit, h'ākā/ks, h'ākā/ksime, h'ākā/ksite, h'ākā/ksit; 'usu/ma : 'usu/p* → *'usu/n, 'usu/t, 'usu/me, 'usu/te, 'usu/vat, 'usu/Ø, 'usu/ksin, 'usu/ksit, 'usu/ks, 'usu/ksime, 'usu/ksite, 'usu/ksit; l'aul/ma : l'aula/p* → *l'aula/n, l'aula/t, l'aula/me, l'aula/te, l'aula/vat, l'aula/Ø, l'aula/ksin, l'aula/ksit, l'aula/ks, l'aula/ksime, l'aula/ksite, l'aula/ksit.*

Seega on indikatiivi oleviku ainsuse 3. pöörde analoogiavormide sünteesireeglid järgmised:

IndPrSg1 → R (IndPrSg3) + *n*

IndPrSg2 → R (IndPrSg3) + *t*

IndPrPl1 → R (IndPrSg3) + *me*

IndPrPl2 → R (IndPrSg3) + *te*

IndPrPl3 → R (IndPrSg3) + *vat*

ImpPrSg2 → R (IndPrSg3) + *Ø*

KnDPoSg1 → R (IndPrSg3) + *ksin*

KnDPoSg2 → R (IndPrSg3) + *ksit*

KnDPoSg3 → R (IndPrSg3) + *ks*

KnDPPl1 → R (IndPrSg3) + *ksime*

KnDPPl2 → R (IndPrSg3) + *ksite*

KnDPPl3 → R (IndPrSg3) + *ksit*

KnDP → R (IndPrSg3) + *ks*

Indikatiivi impersonaali olevikuvormi analoogiavormide moodustamiseks võetakse olevikuvormis esinev tüvevariant (vt § 225) ja lisatakse sellele vastava analoogiavormi formatiiv (vt § 196). Impersonaali vormide formatiivid on kõik varieeruvad. Formatiiivariandi valik sõltub indikatiivi olevikuvormi formatiivist. Kui indikatiivi imperso-

naali olevikuvormis on formatiiviks *takse*, valitakse analoogiavormides *t*-alguline formatiiv. Kui indikatiivi impersonaali olevikuvormis on formatiiviks *takse*, valitakse analoogiavormides *t̄*-alguline formatiiv. Olevikuvormi kolmas formatiiv *akse* esineb ainult eberegulaarsete pöörd sõnade vormisünteesis (vt § 232–234).

Seega on indikatiivi impersonaali olevikuvormi analoogiariühma formatiivianaloogiareeglid järgmised:

takse → *ti, taks, tavat̄, taku, tama, tav, tut*

takse → *tī, taks, tavat̄, taku, tama, tav, tut*

Näiteks: *l'aul/ma : l'aul/takse* → *l'aul/ti, l'aul/taks, l'aul/tavat̄, l'aul/taku, l'aul/tama, l'aul/tav, l'aul/tut*; *h'aķa/ma : h'aķa/takse* → *h'aķa/tī, h'aķa/taks, h'aķa/tavat̄, h'aķa/taku, h'aķa/tama, h'aķa/tav, h'aķa/tut*; *s'āt/ma : s'āte/takse* → *s'āte/tī, s'āte/taks, s'āte/tavat̄, s'āte/taku, s'āte/tama, s'āte/tav, s'āte/tut*.

Seega on indikatiivi impersonaali olevikuvormi analoogiavormide sünteesireeglid järgmised:

IndIpsIpf → R (IndIpsPr) + *ti* ⇐ IndIpsPr → *takse*
IndIpsIpf → R (IndIpsPr) + *tī* ⇐ IndIpsPr → *takse*

KndIpsPr → R (IndIpsPr) + *taks* ⇐ IndIpsPr → *takse*
KndIpsPr → R (IndIpsPr) + *taks* ⇐ IndIpsPr → *takse*

KvtIpsPr → R (IndIpsPr) + *tavat̄* ⇐ IndIpsPr → *takse*
KvtIpsPr → R (IndIpsPr) + *tavat̄* ⇐ IndIpsPr → *takse*

JssIpsPr → R (IndIpsPr) + *taku* ⇐ IndIpsPr → *takse*
JssIpsPr → R (IndIpsPr) + *taku* ⇐ IndIpsPr → *takse*

SupIps → R (IndIpsPr) + *tama* ⇐ IndIpsPr → *takse*
SupIps → R (IndIpsPr) + *tama* ⇐ IndIpsPr → *takse*

PtsIpsPr → R (IndIpsPr) + *tav* ⇐ IndIpsPr → *takse*
PtsIpsPr → R (IndIpsPr) + *tav* ⇐ IndIpsPr → *takse*

PtsIpsPt → R (IndIpsPr) + *tut* ⇐ IndIpsPr → *takse*
PtsIpsPt → R (IndIpsPr) + *tut* ⇐ IndIpsPr → *takse*

EBAREGULAARSETE PÖÖRDSÕNADE VORMISÜNTEES

§ 228 Ebaregulaarsed pöörd sõnad on: /1 C/-sõnadest *l'ask/ma*; /2 I V/-sõnadest *'aja/ma*, *p'ita/ma* ja üheksa e-lõpulist sõna: *p'ese/ma*, *k'use/ma*, *t'eke/ma*, *n'äke/ma*, *t'ule/ma*, *p'ane/ma*, *s'ure/ma*, *'ole/ma*, *m'ine/ma*; 17 välteteisenduslike vormidega /1 V/-sõna.

§ 229 *l'ask/ma* (loend 15). Pöörd sõna *l'ask/ma* põhivormide sünteesireeglid kattuvad täiesti regulaarsete /1 C/-sõnade sünteesireeglitega (sünteesi korrigeerib morfonoloogiline teisendusreegel 12, vt § 242): *l'ask/ma* : *l'as/ta* : *l'ase/p* : *l'as/takse*. Ka enamik analoogiareegleid kehtib. Erandiks on vaid indikatiivi imperfektivormid, kus regulaarsete supiini analoogiavormide kõrval on olemas paralleelvormid. Paralleelvormide aluseks on nõrgaastmelisest muudetüvest tuletatud imperfektitüvi NR_{ipf}, millele liitub pöördetunnus: *l'ask/ma* : *l'ask/sin* ~ *l'asi/n*, *l'ask/sit* ~ *l'asi/t*, *l'ask/is* ~ *l'asi*, *l'ask/sime* ~ *l'asi/me*, *l'ask/site* ~ *l'asi/te*, *l'ask/sit* ~ *l'asi/t*. (Imperfektitüve moodustamisreegli kohta vt § 186.)

IndIpfSg1 → R (Sup) + *sin* ~ NR_{ipf} + *n*

IndIpfSg2 → R (Sup) + *sit* ~ NR_{ipf} + *t*

IndIpfSg3 → R (Sup) + *s* ~ NR_{ipf} + ∅

IndIpfPl1 → R (Sup) + *sime* ~ NR_{ipf} + *me*

IndIpfPl2 → R (Sup) + *site* ~ NR_{ipf} + *te*

IndIpfPl3 → R (Sup) + *sit* ~ NR_{ipf} + *t*

p'ita/ma (loend 16b). Pöörd sõna *p'ita/ma* (täheenduses 'kohustatud olema') põhivormid moodustatakse nagu *s'ata/ma*-tüüpi laadivahelduslikel /2 I V/-sõnadel, mis järgivad aktiivse morfoloogiaga /2 III V/-sõnade vaheldusmalle. Kehtib ka enamik analoogiareegleid. Erandiks on vaid indikatiivi imperfekti vormid, mis moodustatakse tugevaastmelise imperfektitüve TR_{ipf} baasil, millele liitub pöördetunnus: *p'ita/ma* : *p'iti/n*, *p'iti/t*, *p'iti*, *p'iti/me*, *p'iti/te*, *p'iti/t*. (Imperfektitüve moodustamisreegli kohta vt § 186.)

IndIpfSg1 → TR_{ipf} + *n*

IndIpfSg2 → TR_{ipf} + *t*

IndIpfSg3 → TR_{ipf} + ∅

IndIpfPl1 → TR_{ipf} + *me*

IndIpfPl2 → TR_{ipf} + *te*

IndIpfPl3 → TR_{ipf} + *t*

Sõnal *p'ita/ma* puudub impersonaali vormistik.

- § 230 *'aja/ma* (loend 17). Pöördsonal *'aja/ma* on erandlik üks põhivorm – indikatiivi impersonaali olevikuvorm, mis kasutab supletiivset tüviallomorfi *'ae* (koos regulaarse formatiiviga *takse*): *'ae/takse*.

IndIpsPr → SR + *takse*

Ülejäänud põhivormid moodustatakse aktiivsetele /2 I V/-sõnadele omaste sünteesireeglite järgi. Analoogiareeglid põhiparadigma ülejäänud liikmete moodustamiseks kehtivad.

- § 231 *p'ese/ma, k'use/ma* (loend 21). Astmevahelduseta, lõpuvahelduslike sõnade *p'ese/ma, k'use/ma* supiin ja indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööre sünteesitakse aktiivsetele /2 I V/-sõnadele omaste sünteesireeglite järgi.

ta-infinitiiv sünteesitakse muutetüve XMR baasil (regulaarse formatiiviga *ta*). Vorm on kolmandavärtliline, ent välte erinevus algvormi vältest on seletatav sellega, et vormi aluseks olev muutetüvi on ühesilbiline: *p'es/ta, k'us/ta*.

Inf → XMR + *ta*

Indikatiivi impersonaali olevikuvorm sünteesitakse samuti muutetüve XMR baasil formatiiviga *takse*. Vorm on samuti kolmandavärtliline: *p'es/takse, k'us/takse*.

IndIpsPr → XMR + *takse*

Enamik analoogiareegleid kehtib. Erandiks on personaali indikatiivi lihtmineviku vormide tuletusmehhanism. Aluseks on siin supiini tüve baasil moodustatud imperfektitüvi XR_ipf (vt § 186), millele lisatakse pöördetunnus, nt *p'ese/ma* → *p'esi/n, p'esi/t, p'esi/Ø, p'esi/me, p'esi/te, p'esi/t*.

IndIpfSg1 →	XR _i pf + <i>n</i>
IndIpfSg2 →	XR _i pf + <i>t</i>
IndIpfSg3 →	XR _i pf + <i>Ø</i>
IndIpfPl1 →	XR _i pf + <i>me</i>
IndIpfPl2 →	XR _i pf + <i>tē</i>
IndIpfPl3 →	XR _i pf + <i>t</i>

- § 232 *t'eke/ma, n'äke/ma* (loend 20). Pöördsonad *t'eke/ma, n'äke/ma* kasutavad osas vormidest tugevaastmelist tüviallomorfi TXR *t'eke, n'äke*, osas vormidest nõrgeneva laadimuutuse reeglile allunud tüviallomorfi NXR *t'ē, n'äe*, osas vormidest supletiivset tüviallomorfi S1R *t'ēh, n'äh* ja osas vormidest supletiivset tüviallomorfi S2R *t'ei, n'ai*. Kõik ühesilbilised tüvevariandid võivad vormimoodustuses teiseneda. Põhiparadigma tuletamiseks on vaja aluseks võtta seitse põhivormi. Need on: SUPIIN, *ta*-INFINITIIV, INDIKATIIVI OLEVIKU AINSUSE 3. PÖÖRE ja MITMUSE

3. PÖÖRE, INDIKATIIVI IMPERFEKTI AINSUSE 3. PÖÖRE, PERSONAALI MINEVIKU PARTITSIIPI, IMPERSONAALI MINEVIKU PARTITSIIPI.

Supiin sünteesitakse regulaarsete pöördsonade supiini sünteesireegli kohaselt algvormi esindava tugevaastmelise tüve TXR ja formatiivi *ma* abil: *t'ēke/ma*, *n'āke/ma*.

ta-infinitiiv sünteesitakse ühesilbilise supletiivse tüvekuju S₁R ja formatiivi *a* abil. Vorm on välteteisenduslik, kusjuures tuleb eeldada tüve lõpukonsonandi lühenemist: *t'eh/a*, *n'äh/a*.

Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööre moodustatakse laadimuutusele allunud nõrgaastmelise tüviallomorfi NXR baasil formatiiviga *p*: *t'ē/p*, *n'āe/p*.

Indikatiivi oleviku mitmuse 3. pööre moodustatakse samuti tüviallomorfi NXR baasil formatiiviga *vat*, kuid vorm on välteteisenduslik: *t'ē/vat*, *n'āe/vat*.

Indikatiivi imperfekti ainsuse 3. pööre moodustatakse tugevaastmelise imperfektitüve TR_{ipf} baasil (vt § 186), millele liitub pöördetunnuse Ø-allomorf: *t'eki/Ø*, *n'āki/Ø*.

Personaali mineviku partitsiip moodustatakse supletiivsest tüviallomorfist S₂R ja formatiivist *nut*. Vorm on välteteisenduslik: *t'ei/nut*, *n'āi/nut*.

Impersonaali mineviku partitsiip moodustatakse supletiivsest tüviallomorfist S₁R ning formatiivist *tut*, kuid erinevalt samasugusel tüviallomorfil baseeruvast *ta*-infinitiivist säilitab vorm kolmanda vältete: *t'eh/tut*, *n'äh/tut*.

Seega on põhivormide sünteesireeglid järgmised:

Sup	→ TXR + <i>ma</i>
<i>ta</i> -Inf	→ (':') S ₁ R + <i>a</i>
IndPrSg3	→ NXR + <i>p</i>
IndPrPl3	→ (':') NXR + <i>vat</i>
IndIpSg3	→ TR _{ipf} + Ø
PtsPt	→ (':') S ₂ R + <i>nut</i>
PtsIpsPt	→ S ₁ R + <i>tut</i>

Supiini analoogiarühma kuuluvad supiini käändevormid, kvotatiivi olevikuvorm ja oleviku partitsiip, nt *t'ēke/ma* → *t'ēke/mas*, *t'ēke/mast*, *t'ēke/maks*, *t'ēke/matā*, *t'ēke/vat*, *t'ēke/v*.

ta-infinitiivi analoogial on tuletatav gerundiiv ning impersonaali olevikuvorm, nt *t'eh/a* → *t'eh/es*, *t'eh/akse*.

Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pöördega on analoogilised sama alamparadigma teised ainsusevormid, konditsionaali olevikuvormid ja imperatiivi oleviku ainsusevorm, nt *t'ē/p* → *t'ē/n*, *t'ē/t*; *t'ē/ksin*, *t'ē/ksit*, *t'ē/ks*, *t'ē/ksime*, *t'ē/ksite*, *t'ē/ksit*, *t'ē/Ø*.

Indikatiivi oleviku mitmuse 3. pöördega on analoogilised sama alamparadigma teised mitmusevormid, nt $t'\bar{e}/vat \rightarrow t'\bar{e}/me, t'\bar{e}/t\bar{e}$.

Indikatiivi imperfekti ainsuse 3. pöördega on analoogilised sama alamparadigma ülejäänud vormid, nt $t'eki/\emptyset \rightarrow t'eki/n, t'eki/t, t'eki/me, t'eki/t\bar{e}, t'eki/t$.

Personaali mineviku partitsiibiga on analoogilised konditsionaali ja kvotatiivi mineviku lihtvormid, nt $t'ei/nut \rightarrow t'ei/nuksin, t'ei/nuksit, t'ei/nuks, t'ei/nuksime, t'ei/nuksit\bar{e}, t'ei/nuksit, t'ei/nuvat$.

Impersonaali mineviku partitsiibiga on analoogilised ülejäänud impersonaali vormid, v.a olevikuvorm, ning imperatiivi oleviku mitmusevormid ja jussiivi olevikuvorm, nt $t'eh/tut \rightarrow t'eh/ti, t'eh/taks, t'eh/tavat, t'eh/taku, t'eh/tama, t'eh/tav, t'eh/kem, t'eh/ke, t'eh/ku$.

Seega on pöördsonade $t'eke/ma, n'äke/ma$ vormianaloogiareeglid järgmised:

- Sup \rightarrow SupIn, SupEl, SupTrl, SupAbess;
KvtPr;
PtsPr;
- ta-Inf \rightarrow Ger;
IndIpsPr
- IndPrSg3 \rightarrow IndPrSg1, IndPrSg2;
KndPrSg1, KndPrSg2, KndPrSg3, KndPrPl1, KndPrPl2,
KndPrPl3;
ImpPrSg2
- IndPrPl3 \rightarrow IndPrPl1, IndPrPl2
- IndIpfSg3 \rightarrow IndIpfSg1, IndIpfSg2, IndIpfPl1, IndIpfPl2, IndIpfPl3
- PtsPt \rightarrow KndPtSg1, KndPtSg2, KndPtSg3, KndPtPl1, KndPtPl2,
KndPtPl3;
KvtPt
- PtsIpsPt \rightarrow IndIpsIpf, KndIpsPr, KvtIpsPr, JssIpsPr, SupIps, PtsIpsPt;
ImpPrPl1, ImpPrPl2;
JssPr

Supiini analoogiarühma vormide moodustamiseks lisatakse supiinis esinevale tüvevariandile mittevarieeruv formatiiv, nt $t'eke/ma \rightarrow t'eke/mas, t'eke/mast, t'eke/maks, t'eke/mat\bar{a}, t'eke/vat, t'eke/v$.

ta-infinitiivi analoogiavormide formatiivid kuuluvad varieeruvate formatiivide hulka ja valitakse järgmise formatiivianaloogiareegli järgi: $a \rightarrow es, akse$. Näiteks $t'eh/a \rightarrow t'eh/es, t'eh/akse$.

Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pöörde ja mitmuse 3. pöörde ning personaali mineviku partitsiibi analoogiarühmade vormid moodustatakse nii, et põhivormi tüvele liidetakse vastava analoogiavormi mittevarieeruv formatiiv. Näiteks $t'\bar{e}/p \rightarrow t'\bar{e}/n, t'\bar{e}/t; t'\bar{e}/ksin, t'\bar{e}/ksit, t'\bar{e}/ks, t'\bar{e}/ksime, t'\bar{e}/ksit\bar{e}, t'\bar{e}/ksit, t'\bar{e}/\emptyset; t'\bar{e}/vat \rightarrow, t'\bar{e}/me$,

t'ē/te; t'ei/nut → *t'ei/nuksin, t'ei/nuksit, t'ei/nuks, t'ei/nuksime, t'ei/nuksite, t'ei/nuksit, t'ei/nuvat.*

Indikatiivi imperfekti ainsuse 3. pöörde analoogiavormide moodustamiseks võetakse põhivormis esinev vormitüvi TRipf ning lisatakse sellele vajalik mittevarieeruv pöördetunnus. Näiteks *t'eki/Ø* → *t'eki/n, t'eki/t, t'eki/me, t'eki/te, t'eki/t.*

Impersonaali mineviku partitsiibi analoogiavormide formatiivid kuuluvad varieeruvate formatiivide hulka ja valitakse järgmise formatiivianaloogiareegli järgi: *tut* → *ti, taks, tavat, taku, tama, tav.* Näiteks *t'eh/tut* → *t'eh/ti, t'eh/taks, t'eh/tavat, t'eh/taku, t'eh/tama, t'eh/tav, t'eh/kem, t'eh/ke, t'eh/ku.*

§ 233 *t'ule/ma, p'anel/ma, s'ure/ma, 'ole/ma, m'ine/ma* (loendid 18, 19). Vaadeldavate sõnade vormistikus esineb läbisegi lühikese ja pika sonorandiga tüvevariante. Lemmatüve XLR kõrval (*t'ule, p'ane, s'ure, 'ole, m'ine*) esineb supletiivne tüvevariant S1R (*t'ul, p'an, s'ur, 'ol, m'in*), mis võib vormimoodustuses teiseneda. Sõna *'ole/ma* kasutab lisaks neile kahele tüvevariandile veel üht supletiivset tüviallomorfi S2R (*'on*). Sõna *m'ine/ma* kasutab lisaks tüviallomorfidele XLR ja S1R veel kolme supletiivset tüviallomorfi: S3R (*l'ähe*), S4R (*l'äk*) ja S5R (*l'äi*), kusjuures tüviallomorf S4R võib vormimoodustuses teiseneda.

Sõnade *t'ule/ma, p'anel/ma, s'ure/ma* põhiparadigma tuletamiseks on vaja aluseks võtta kuus põhivormi: SUPiin, ta-INFINITIIV, INDIKATIIVI IMPERFEKTI AINSUSE 3. PÖÖRE, INDIKATIIVI IMPERSONAALI OLEVIKUVORM, PERSONAALI MINEVIKU PARTITSIIP, IMPERSONAALI MINEVIKU PARTITSIIP.

Supiin sünteesitakse neilgi sõnadel regulaarsete pöörd sõnade sünteesireeglile vastavalt algvormi esindavast tüvevariandist XXR ja formatiivist *ma*: *t'ule/ma, p'ane/ma, s'ure/ma.*

ta-infinitiiv sünteesitakse tüviallomorfi S1R baasil formatiiviga *a*, kusjuures vorm säilitab kolmanda vält: *t'ul/a, p'an/a, s'ur/a.*

Indikatiivi imperfekti ainsuse 3. pööre sünteesitakse imperfektitüve XRipf baasil (vt § 186), millele liidetakse pöördetunnuse Ø-allomorf: *t'uli/Ø, p'ani/Ø, s'uri/Ø.*

Indikatiivi impersonaali olevikuvorm sünteesitakse tüviallomorfi S1R baasil formatiiviga *akse*, kuid vorm on teisevälteline: *t'ul/akse, p'an/akse, s'ur/akse.*

Mõlemad mineviku partitsiibid sünteesitakse samuti tüviallomorfi S1R baasil, kusjuures tüve lõpukonsonant lüheneb morfonoloogilise piirangu tõttu (vt § reegel 13). Isikulise tegumoe partitsiip kasutab regulaarsete pöörd sõnade sünteesireegli kohaselt formatiivi *nut*, kuid vorm on teisevälteline: *t'ul/nut, p'an/nut, s'ur/nut.* Umbisikulise tegumoe partitsiip kasutab formatiivi *tut* ja säilitab kolmanda vält: *t'ul/tut, p'an/tut, s'ur/tut.*

Seega on põhivormide sünteesireeglid järgmised:

Sup → XXR + *ma*

ta-Inf → S1R + *a*

IndIpfSg3	→ XR _{ipf} + Ø
IndIpsPr	→ (':') S ₁ R + <i>akse</i>
PtsPt	→ (':') S ₁ R + <i>nut</i>
PtsIpsPt	→ S ₁ R + <i>tut</i>

Impersonaali olevikuvorm on individuaalne vorm. Teiste põhivormide analoogial on tuletatavad põhiparadigma ülejäänud liikmed.

Supiini analoogial moodustatakse supiini käändevormid, indikatiivi olevikuvormid, konditsionaali oleviku vormid, imperatiivi oleviku ainsusevorm, kvotatiivi olevikuvorm, personaali oleviku partitsiip, nt *t'ule/ma* → *t'ule/n*, *t'ule/t*, *t'ule/p*, *t'ule/me*, *t'ule/te*, *t'ule/vat*, *t'ule/ksin*, *t'ule/ksit*, *t'ule/ks*, *t'ule/ksime*, *t'ule/ksite*, *t'ule/ksit*, *t'ule/Ø*, *t'ule/vat*, *t'ule/v*.

ta-infinitiivi analoogial moodustatakse gerundiiv, nt *t'ul/a* → *t'ul/es*.

Indikatiivi imperfekti ainsuse 3. pöörde analoogial moodustatakse sama alamparadigma ülejäänud liikmed, nt *t'uli/Ø* → *t'uli/n*, *t'uli/t*, *t'uli/me*, *t'uli/te*, *t'uli/t*.

Personaali mineviku partitsiibi analoogial moodustatakse imperatiivi oleviku mitmusevormid, jussiivi personaali olevikuvorm ning konditsionaali ja kvotatiivi minevikuvormid, nt *t'ul/nut* → *t'ul/kem*, *t'ul/ke*, *t'ul/ku*, *t'ul/nuksin*, *t'ul/nuksit*, *t'ul/nuks*, *t'ul/nuksime*, *t'ul/nuksite*, *t'ul/nuksit*, *t'ul/nuvat*.

Impersonaali mineviku partitsiibi analoogial moodustatakse kõik impersonaali vormid, v.a olevikuvorm. Näiteks: *t'ul/tut* → *t'ul/ti*, *t'ul/taks*, *t'ul/tavat*, *t'ul/taku*, *t'ul/tama*, *t'ul/tav*.

Seega on pöördsonade *t'ule/ma*, *p'ane/ma*, *s'ure/ma* vormianaloogiareeglid järgmised:

IndIpsPr	→	individuaalne
Sup	→	SupIn, SupEl, SupTrl, SupAbess; IndPrSg1, IndPrSg2, IndPrSg3, IndPrPl1, IndPrPl2, IndPrPl3; KndPrSg1, KndPrSg2, KndPrSg3, KndPrPl1, KndPrPl2, KndPrPl3; KndPr; ImpPrSg2; KvtPr; PtsPr
<i>ta</i> -Inf	→	Ger
IndIpfSg3	→	IndIpfSg1, IndIpfSg2, IndIpfSg3, IndIpfPl1, IndIpfPl2, IndIpfPl3;

PtsPt	→	ImpPrP11, ImpPrP12; JssPr; KndPtSg1, KndPtSg2, KndPtSg3, KndPtP11, KndPtP12, KndPtP13; KndPt; KvtPt
PtsIpsPt	→	IndIpsIpf, KndIpsPr, KvtIpsPr, JssIpsPr, SupIps, PtsIpsPr

Supiini analoogiavormid moodustatakse supiini tüvevariandi ja mittevarieeruvate formatiivide liitmisel, nt *t'ule/ma* → *t'ule/n*, *t'ule/t*, *t'ule/p*, *t'ule/me*, *t'ule/te*, *t'ule/vat*, *t'ule/ksin*, *t'ule/ksit*, *t'ule/ks*, *t'ule/ksime*, *t'ule/ksite*, *t'ule/ksit*, *t'ule/Ø*, *t'ule/vat*, *t'ule/v*.

ta-infinitiivi analoogiavormi – gerundiivi – formatiivivariant leitakse formatiivianaloogiareeglina *a* → *es*, nt *t ul/a* → *t ul/es*.

Indikatiivi imperfekti ainsuse 3. pöörde analoogiavormide moodustamiseks liidetakse põhivormi vormitüvele vajalik mittevarieeruv pöördetunnus, nt *t'uli/Ø* → *t'uli/n*, *t'uli/t*, *t'uli/me*, *t'uli/te*, *t'uli/t*.

Personaali mineviku partitsiibi analoogiarühmas on kolm varieeruvat formatiivi (imperatiivi kahe mitmusevormi ja jussiivi formatiivid), mille variantidest valitakse vajalik järgmise formatiivianaloogiareegli abil: *nut* → *kem*, *ke*, *ku*. Näiteks: *t'ul/nut* → *t'ul/kem*, *t'ul/ke*, *t'ul/ku*. Ülejäänud formatiivid ei varieeru, nt *t'ul/nut* → *t'ul/nuksin*, *t'ul/nuksit*, *t'ul/nuks*, *t'ul/nuksime*, *t'ul/nuksite*, *t'ul/nuksit*, *t'ul/nuvat*.

Impersonaali mineviku partitsiibi analoogiavormide formatiivid on kõik varieeruvad ja sobiv variant valitakse järgmise formatiivianaloogiareeglina: *tut* → *ti*, *taks*, *tavat*, *taku*, *tama*, *tav*. Näiteks: *t'ul/tut* → *t'ul/ti*, *t'ul/taks*, *t'ul/tavat*, *t'ul/taku*, *t'ul/tama*, *t'ul/tav*.

Sõna *'ole/ma* (loend 18a) vormide moodustusreeglid kattuvad vaadeldud sõnarühma omadega. Erinev on ainult indikatiivi oleviku ainsuse ja mitmuse 3. pöörde süntees. Vormid on omavahel homonüümsed ja koosnevad supletiivsest tüviallomorfist S2R (*'oñ*) ilma segmenteeritava formatiivita: *'ole/ma* : (*t'ema*, *n'emat*) *'oñ*.

IndPrSg3, Pl3 → S3R

Nende (lihtvormide) eitusvormides, mis kasutavad eitussõna *'ei*, esineb sõnal *'ole/ma* lihtvormiga paralleelselt prefiksaalne lihtvorm: *'ei 'ole* ~ *p'ole*, *'ei 'ol/nut* ~ *p'ol/nut*, *'ei 'ole/ks* ~ *p'ole/ks*, *'ei 'ole/vat* ~ *p'ole/vat*, *'ei 'ol/nuks* ~ *p'ol/nuks*, *'ei 'ol/nuvat* ~ *p'ol/nuvat* (vt § 193, 195).

Sõna *m'ine/ma* (loend 19) vormide sünteesireeglid on osaliselt samad nagu teistel vaadeldavatel sõnadel. *ta*-infinitiivi, indikatiivi impersonaali olevikuvormi ja impersonaali mineviku partitsiibi sünteesis ning vastavate analoogiarühmade vormimoodustuses erinevusi ei ole, nt *m'in/a* → *m'in/es*; *m'in/akse*; *m'in/tut* → *m'in/ti*, *m'in/taks*, *m'in/tavat*, *m'in/taku*, *m'in/tama*, *m'in/tav*.

Supiini ja personaali mineviku partitsiibi analoogiarühmad jagunevad omaette põhivormidega allrühmadeks vastavalt kasutatavale supletiivsele tüviallomorfile.

Supiini analoogiarühm jaguneb kolmeks: supiinile lisanduvad indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööre ja indikatiivi imperfekti ainsuse 1. pööre.

Supiin moodustatakse regulaarsele reeglile vastavalt algvormist ja formatiivist *ma*: *m'ine/ma*.

Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööre moodustatakse supletiivse tüviallomorfi S₃R abil regulaarse pöördelõpuga: *l'ähe/p*.

Indikatiivi imperfekti ainsuse 1. pööre vorm on tänapäeva keele seisukohalt kirjeldatav supletiivse tüviallomorfi S₄R ja *s*-imperfekti tunnust sisaldava formatiivi *sin* välteteisendusliku summana: *l'äk/sin*.

Märkus. Imperfektivormi *l'äk/sin* interpreteerimine *s*-imperfektina on vastuolus keeleajalooga. Keeleajalooliselt kuulub *s* tüvesse ning minevikku väljendab vokaalmitmuse tunnus Rpl, mistõttu keeleajalooliselt seisukohalt oleks korrektsem analüüsida vaadeldavat vormi kujul *l'äksi/n* (vt ka märkus § 242 reegel 6).

Personaali mineviku partitsiibi analoogiarühm jaguneb kaheks: personaali mineviku partitsiibil lisandub imperatiivi oleviku mitmuse 2. pööre.

Personaali mineviku partitsiip moodustatakse supletiivse tüviallomorfiga S₅R: *l'äi/nut*.

Imperatiivi oleviku mitmuse 2. pööre moodustatakse supletiivse tüviallomorfiga S₁R ja formatiivivariandiga *ke*: *m'in/ke*.

Seega on uute põhivormide sünteesireeglid järgmised:

Sup → Algvorm + *ma*

IndPrSg3 → S₃R + *p*

IndIpSg1 → (':') S₄R + *sin*

PtsPt → S₅R + *nut*

ImpPrPl2 → S₁R + *ke*

Supiini analoogial moodustatakse supiini käändevormid, imperatiivi oleviku ainsuse 2. pööre, kvotatiivi olevikuvorm ja personaali oleviku partitsiip: *m'ine/ma* → *m'ine/mas*, *m'ine/mast*, *m'ine/maks*, *m'ine/mata*, *m'ine/Ø*, *m'ine/vat*, *m'ine/v*.

Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööde analoogial moodustatakse kõik indikatiivi oleviku ja konditsionaali oleviku pöördvormid: *l'ähe/p* → *l'ähe/n*, *l'ähe/t*, *l'ähe/me*, *l'ähe/te*, *l'ähe/vat*, *l'ähe/ksin*, *l'ähe/ksit*, *l'ähe/ks*, *l'ähe/ksime*, *l'ähe/ksite*, *l'ähe/ksit*.

Indikatiivi imperfekti ainsuse 1. pööre analoogial moodustatakse indikatiivi imperfekti ülejäänud pöördvormid: *l'äk/sin* → *l'äk/sit*, *l'äk/s*, *l'äk/sime*, *l'äk/site*, *l'äk/sit*.

Personaali mineviku partitsiibi analoogial moodustatakse konditsionaali mineviku lihtvormid ja kvotatiivi mineviku lihtvorm: *l'ai/nut* → *l'ai/nuksin*, *l'ai/nuksit*, *l'ai/nuks*, *l'ai/nuksime*, *l'ai/nuksite*, *l'ai/nuksit*, *l'ai/nuvat*.

Imperatiivi oleviku mitmuse 2. pöörde analoogial moodustatakse sama alamparadigma mitmuse 1. pööre ja jussiivi olevikuvorm: *m'in/ke* → *m'in/kem*, *m'in/ku*.

Seega lisanduvad sõna *m'ine/ma* vormisünteesis järgmised vormi-analoogiareeglid:

Sup	→	SupIn, SupEl, SupTrl, SupAbess; ImpPrSg2; KvtPr; PtsPr
IndPrSg3	→	IndPrSg1, IndPrSg2, IndPrPl1, IndPrPl2, IndPrPl3; KndPrSg1, KndPrSg2, KndPrSg3, KndPrPl1, KndPrPl2, KndPrPl3
IndIpSg1	→	IndIpSg2, IndIpSg3, IndIpPl1, IndIpPl2, IndIpPl3
PtsPt	→	KndPtSg1, KndPtSg2, KndPtSg3, KndPtPl1, KndPtPl2, KndPtPl3; KvtPt
ImpPrPl2	→	ImpPrPl1; JssPr

Analoogiavormide formatiivid kuuluvad mittevarieeruvate hulka, v.a imperatiivi oleviku mitmuse 2. pöörde analoogiarühm, kus formatiivide valiku aluseks on formatiivianaloogiareegel *ke* → *kem*, *ku*: *m'in/ke* → *m'in/kem*, *m'in/ku*.

§ 234 /1 V/-sõnad (loendid 2–5), 17 /1 V/-sõna vormisünteesis kasutatakse alati vahelduseta tüviallomorfi XXR, kuid osa vormidest on välteteisenduslikud, osa vormide formatiivikasutus erineb regulaarsete pöörd-sõnade vormisünteesile iseloomulikust kasutusest. Analoogiaseosed vormide vahel erinevad regulaarsetest. Vormisünteesi võivad korrigeerida morfonoloogilised teisendusreeglid 2, 3 ja 4 (vt § 242).

Välteteisenduslike vormidega /1 V/-sõnade sünteesi kirjeldamiseks tuleb aluseks võtta seitse põhivormi: SUPiin, ta-INFINITIIV, INDIKATIIVI IMPERSONAALI OLEVIKUVORM, PERSONAALI MINEVIKU PARTITSIIP, INDIKATIIVI IMPERFEKTI AINSUSE 1. PÖÖRE JA 3. PÖÖRE NING MITMUSE 1. PÖÖRE.

Supiin moodustatakse kõigil /1 V/-sõnadel regulaarsele pöörd sõna vormisünteesile vastavalt muutumatu tüvevariandi XXR ja formatiivi *ma* liitmise teel, nt *n'ai/ma*, *s'ā/ma*, *k'ai/ma*, *j'õ/ma*.

Sup → XXR + *ma*

Järgnevalt esitatakse tabelina sõnade *n'äi/ma* (loend 2), *s'ā/ma* (loend 3), *k'äi/ma* (loend 4), *j'ō/ma* (loend 5) põhivormid.

Sup	<i>n'äi/ma</i>	<i>s'ā/ma</i>	<i>k'äi/ma</i>	<i>j'ō/ma</i>
ta-Inf	<i>n'äi/ta</i>	<i>s'ā/ta</i>	<i>k'äi/a</i>	<i>j'ū/a</i>
IndIpsPr	<i>n'äi/takse</i>	<i>s'ā/takse</i>	<i>k'äi/akse</i>	<i>j'ū/akse</i>
PtsPt	<i>n'äi/nut</i>	<i>s'ā/nut</i>	<i>k'äi/nut</i>	<i>j'ō/nut</i>
IndIpSg1	<i>n'äi/sin</i>	<i>s'a/in</i>	<i>k'äi/sin</i>	<i>j'ō/in</i>
IndIpSg3	<i>n'äi/s</i>	<i>s'a/i</i>	<i>k'äi/s</i>	<i>j'ō/i</i>
IndIpPl1	<i>n'äi/sime</i>	<i>s'a/ime</i>	<i>k'äi/sime</i>	<i>j'ō/ime</i>

Põhivormide hulgast on indikatiivi impersonaali olevik ja indikatiivi imperfekti ainsuse 3. pööre individuaalsed vormid.

Supiini analoogiarühma kuuluvad supiini käändevormid (v.a. supiini abessiivivorm), indikatiivi oleviku ainsusevormid, konditsionaali ja kvotatiivi olevikuvormid, imperatiivi oleviku ainsusevorm, oleviku partitsiip ja kõik impersonaalivormid, v.a. indikatiivi olevikuvorm. Näiteks: *j'ō/ma* → *j'ō/mas*, *j'ō/mast*, *j'ō/maks*, *j'ō/n*, *j'ō/t*, *j'ō/p*, *j'ō/ksin*, *j'ō/ksit*, *j'ō/ks*, *j'ō/ksime*, *j'ō/ksit*, *j'ō/ksit*, *j'ō/vat*, *j'ō/Ø*, *j'ō/v*, *j'ō/ti*, *j'ō/taks*, *j'ō/tavat*, *j'ō/taku*, *j'ō/tama*, *j'ō/tav*, *j'ō/tut*.

ta-infinitiiviga on analoogiline gerundiiv, nt *j'ū/a* → *j'ū/es*, *s'ā/ta* → *s'ā/tes*.

Personaali mineviku partitsiibiga on analoogilised indikatiivi oleviku mitmusevormid, konditsionaali ja kvotatiivi minevikuvormid, imperatiivi oleviku mitmusevormid, jussiivi personaali olevikuvorm ning supiini abessiivivorm. Näiteks: *j'ō/ma* : *j'ō/nut* → *j'ō/me*, *j'ō/te*, *j'ō/vat*, *j'ō/nuksin*, *j'ō/nuksit*, *j'ō/nuks*, *j'ō/nuksime*, *j'ō/nuksite*, *j'ō/nuksit*, *j'ō/nuvat*, *j'ō/kem*, *j'ō/ke*, *j'ō/ku*, *j'ō/maṭa*.

Indikatiivi imperfekti ainsuse 1. pöördega on analoogilised indikatiivi imperfekti alamparadigma ainsuse 2. ja mitmuse 3. pööre (mis on homonüümsed). Näiteks: *j'ō/ma* : *j'ō/in* → (*s'ina*, *n'emāt*) *j'ō/it*, *k'äi/ma* : *k'äi/sin* → (*s'ina*, *n'emāt*) *k'äi/sit*.

Indikatiivi imperfekti mitmuse 1. pöörde analoogial moodustatakse sama alamparadigma mitmuse 2. pööre. Näiteks: *j'ō/ma* : *j'ō/ime* → *j'ō/ite*, *k'äi/ma* : *k'äi/sime* → *k'äi/site*.

Seega on välteteisenduslike /1 V/-sõnade vormianaloogiareeglid järgmised:

IndIpsPr	→	individuaalne
IndIpSg3	→	individuaalne
Sup	→	SupIn, SupEl, SupTrl; IndPrSg1, IndPrSg2, IndPrSg3; KndPrSg1, KndPrSg2, KndPrSg3, KndPrPl1, KndPrPl2, KndPrPl3; KndPr; KvtPr;

		ImpPrSg2; PtsPr; IndIpsIpf, KndIpsPr, KvtIpsPr, JssIpsPr, SupIps, PtsIpsPr, PtsIpsPt
<i>ta</i> -Inf	→	Ger
PtsPt	→	IndPrPl1, IndPrPl2, IndPrPl3; KndPtSg1, KndPtSg2, KndPtSg3, KndPtPl1, KndPtPl2, KndPtPl3; KndPr; KvtPt; ImpPrPl1, ImpPrPl2; JssPr; SupAbess
IndIpfSg1	→	IndIpfSg2, IndIpfPl3
IndIpfPl1	→	IndIpfPl2

Supiini analoogiariühmas on varieeruvad formatiivid ainult impersonaali vormidel, mis vaadeldavas sõnarühmas kasutavad alati *t*-lisi variante, s.t formatiivianaloogiareegel on: *ma* → *ti*, *taks*, *tavat*, *taku*, *tama*, *tav*, *tut*. Näiteks: *n'äi/ma* → *n'äi/ti*, *n'äi/taks*, *n'äi/tavat*, *n'äi/taku*, *n'äi/tama*, *n'äi/tav*, *n'äi/tut*; *s'ā/ma* → *s'ā/ti*, *s'ā/taks*, *s'ā/tavat*, *s'ā/taku*, *s'ā/tama*, *s'ā/tav*, *s'ā/tut*. Kõik teised supiini analoogiavormid moodustatakse invariantsete formatiividega.

ta-infinitiivi analoogiavormi, gerundiivi formatiiv varieerub. Sobiv variant valitakse *ta*-infinitiivi formatiivivariandi alusel järgmise formatiivianaloogiareegli järgi: *ta* → *tes*; *a* → *es*. Näiteks: *n'äi/ta* → *n'äi/tes*, *s'ā/ta* → *s'ā/tes*, *k'äi/a* → *k'äi/es*, *j'ū/a* → *j'ū/es*.

Mineviku partitsiibi analoogiariühmas on variantsed formatiivid imperatiivi mitmusevormidel ja jussiivi olevikuvormil, mis kasutavad vaadeldavas sõnarühmas *k*-lisi formatiive. Formatiiivianaloogiareegel on seega: *nut* → *kem*, *ke*, *ku*. Näiteks: *n'äi/ma* : *n'äi/kem*, *n'äi/ke*, *n'äi/ku*; *s'ā/ma* : *s'ā/kem*, *s'ā/ke*, *s'ā/ku*. Kõik teised personaali mineviku partitsiibi analoogiavormid moodustatakse invariantsete formatiividega.

Indikatiivi imperfekti ainsuse 1. pöörde analoogiavormide formatiivid on varieeruvad. Vajalik formatiivivariant leitakse järgmise formatiivianaloogiareegli alusel: *sin* → *sit*, *sit*; *in* → *it*, *it*. Näiteks: *n'äi/ma* : *n'äi/sin* → (*s'ina*, *n'emat*) *n'äi/sit*; *k'äi/ma* : *k'äi/sin* → (*s'ina*, *n'emat*) *k'äi/sit*; *s'ā/ma* : *s'ā/in* → (*s'ina*, *n'emat*) *s'ā/it*; *j'ō/ma* : *j'ō/in* → (*s'ina*, *n'emat*) *j'ō/it*.

Indikatiivi imperfekti mitmuse 1. pöörde analoogiavormi varieeruv formatiiv valitakse järgmise formatiivianaloogiareeglga: *sime* → *sīte*; *ime* → *īte*. Näiteks: *n'äi/ma* : *n'äi/sime* → *n'äi/sīte*; *k'äi/ma* : *k'äi/sime* → *k'äi/sīte*; *s'ā/ma* : *s'ā/ime* → *s'ā/īte*; *j'ō/ma* : *j'ō/ime* → *j'ō/īte*.

PÖÖRDSÕNA LIITVORMIDE SÜNTEES

§ 235 Liitvormidena esinevad: LIITAJAVORMID ja EITUSVORMID. Liitajavormideks on perfekt ja pluskvamperfekti vormid (indikatiivis) ning preteeritumi vormid (konditsionaalis, kvotatiivis ja jussiivis) – vt § 187–189. Eitusvormid esinevad kõikide finiitsete jaatusvormide vastena – vt § 195. Liitvormide morfotaktika kohta vt § 167.

Liitajavormidest on konditsionaali ja kvotatiivi preteeritumi vormidel olemas ka paralleelsed liitvormilised vasted (vt § 189, 227).

Liitajavormid

§236 Perfekti vormid moodustatakse abiverbi *'ole/ma* oleviku pöördvormidest ning põhiverbi (personaali või impersonaali) mineviku partitsiibist. Abiverb *'ole/ma* on nii personaali kui impersonaali korral vormiliselt personaalis. Personaali vormides on kasutusel vastav pöördvorm, nt *'ole/n 'ela/nut*, *'ole/t 'ela/nut*, *'on 'ela/nut*, *'ole/me 'ela/nut*, *'ole/te 'ela/nut*, *'on 'ela/nut*. Impersonaali korral on abiverb vormiliselt personaali 3. pöördes, nt *'on 'ela/tut*.

Perfektivormide sünteesireeglid on seega järgmised:

IndPfSg1	→	<i>'ole/n</i> PÕHIVERB (PtsPt)
IndPfSg2	→	<i>'ole/t</i> PÕHIVERB (PtsPt)
IndPfSg3	→	<i>'on</i> PÕHIVERB (PtsPt)
IndPfPl1	→	<i>'ole/me</i> PÕHIVERB (PtsPt)
IndPfPl2	→	<i>'ole/te</i> PÕHIVERB (PtsPt)
IndPfPl3	→	<i>'on</i> PÕHIVERB (PtsPt)
IndIpsPf	→	<i>'on</i> PÕHIVERB (PtsIpsPt)

Pluskvamperfekti vormid moodustatakse abiverbi *'ole/ma* imperfekti pöördvormidest ning põhiverbi (personaali või impersonaali) mineviku partitsiibist. Abiverb *'ole/ma* jääb siingi vormiliselt alati personaali, kusjuures impersonaali korral on ta ainsuse 3. pöördes. Näiteks: *'oli/n 'ela/nut*, *'oli/t 'ela/nut*, *'oli 'ela/nut*, *'oli/me 'ela/nut*, *'oli/te 'ela/nut*, *'oli/t 'ela/nut*, *'oli 'ela/tut*.

Pluskvamperfekti sünteesireeglid on seega järgmised:

IndPpfSg1	→	<i>'oli/n</i> PÕHIVERB (PtsPt)
IndPpfSg2	→	<i>'oli/t</i> PÕHIVERB (PtsPt)
IndPpfSg3	→	<i>'oli</i> PÕHIVERB (PtsPt)
IndPpfpl1	→	<i>'oli/me</i> PÕHIVERB (PtsPt)

IndPpfPl2 → 'oli/te PÕHIVERB (PtsPt)

IndPpfPl3 → 'oli/t PÕHIVERB (PtsPt)

IndIpsPpf → 'oli PÕHIVERB (PtsIpsPt)

Preteeritumi vormid moodustatakse abiverbi 'ole/ma vastava kõneviisi olevikuvormist ja põhiverbi (personaali või impersonaali) mineviku partitsiibist. Abiverb on siingi vormiliselt alati personaalis. Näiteks 'ole/ksin 'ela/nut, 'ole/vat 'ela/nut, 'ol/ku 'ela/nut, 'ole/ks 'ela/tut, 'ole/vat 'ela/tut, 'ol/ku 'ela/tut.

Seega on preteeritumi vormide sünteesireeglid järgmised:

KndPtSg1 → 'ole/ksin PÕHIVERB (PtsPt)

KndPtSg2 → 'ole/ksit PÕHIVERB (PtsPt)

KndPtSg3 → 'ole/ks PÕHIVERB (PtsPt)

KndPtPl1 → 'ole/ksime PÕHIVERB (PtsPt)

KndPtPl2 → 'ole/ksite PÕHIVERB (PtsPt)

KndPtPl3 → 'ole/ksit PÕHIVERB (PtsPt)

KndPt → 'ole/ks PÕHIVERB (PtsPt)

KndIpsPt → 'ole/ks PÕHIVERB (PtsIpsPt)

KvtPt → 'ole/vat PÕHIVERB (PtsPt)

KvtIpsPt → 'ole/vat PÕHIVERB (PtsIpsPt)

JssPt → 'ol/ku PÕHIVERB (PtsPt)

JssIpsPt → 'ol/ku PÕHIVERB (PtsIpsPt)

Eitusvormid

§ 237 Kõik eitusvormid on liitvormid. Eitusvorm koosneb eitussõnast ja verbivormist, mis liitaegades on omakorda liitvorm.

Eitussõnaks on 'ei või (kõneviisis ja pöördes muutuv) 'ära. Eitussõna valik sõltub kõneviisist. Indikatiivis, konditsionaalis ja kvotatiivis kasutatakse eitussõna 'ei, nt 'ei 'ela, 'ei 'ela/tä, 'ei 'ela/ks, 'ei 'ela/vat. Imperatiivis ja jussiiivis kasutatakse eitussõna 'ära, millele liitub vastav formatiiv, nt 'ära/Ø 'ela/Ø, 'är/kem 'ela/kem, 'är/ke 'ela/ke, 'är/ku 'ela/ku.

EITUSSÕNA →	'ei	⇐ Ind, Knd, Kvt
EITUSSÕNA →	'ära/Ø, 'är/kem, 'är/ke	⇐ Imp
EITUSSÕNA →	'är/ku	⇐ Jss

Verbivorm võib olla kas vastav jaatusvorm, mineviku partitsiip või spetsiifiline sõnavorm. Kõikides kvotatiivi, imperatiivi ja jussiivi eitusvormides ning nendes konditsionaali vormides, mis ei kasuta pöördetunnust, on verbivormiks vastav jaatusvorm, nt *'ela/vat̄* : *'ei 'ela/vat̄*, *'ela/tavat̄* : *'ei 'ela/tavat̄*, *'ela/∅* : *'ära/∅* *'ela/∅*, *'ela/ku* : *'är/ku* *'ela/ku*. Indikatiivi imperfektivormides on verbivormiks mineviku (personaali või impersonaali) partitsiip, nt *'ela/sin* : *'ei 'ela/nut*, *'ela/ti* : *'ei 'ela/tut*. Indikatiivi olevikuvormides ning nendes konditsionaali personaali olevikuvormides, mis kasutavad pöördetunnust, on eituses verbivormiks spetsiifiline sõnavorm, mis erineb vastavast jaatusvormist pöördetunnuse või (indikatiivi impersonaali olevikuvormi formatiivis) ajaloolise olevikutunnuse *kse* puudumise poolest, nt *'ela/n* : *'ei 'ela*, *'ela/me* : *'ei 'ela*, *'ela/ksin* : *'ei 'ela/ks*, *'ela/takse* : *'ei 'ela/tā*.

Märkus. Kirjeldatud asjaolu näib toetavat seisukohta, et eitus ei ole tänapäeva keeles tegelikult jaatusest tuletatav ning eituses esinevat lihtvormi tuleks käsitleda iseseisva infiniitse vormina (vt § 75).

VERBIVORM (Ng) →	VERB (jaatusvorm)	⇐	Kvt, Imp, Jss, KndPr, KndIpsPr
VERBIVORM (Ng) →	VERB (PtsPt)	⇐	IndIpf (Sg1–Pl3)
VERBIVORM (Ng) →	VERB (PtsIpsPt)	⇐	IndIpsIpf
VERBIVORM (Ng) →	VERB (jaatusvorm ilma pöördetunnuseta)	⇐	IndPr (Sg1–Pl3); KndPr (Sg1–Pl3); KndPt (Sg1–Pl3)
VERBIVORM (Ng) →	VERB (jaatusvorm ilma ajaloolise olevikutunnuseta)	⇐	IndIpsPr

Eitus seostub pöördekategooriaga ainult imperatiivis, nt *'ela/∅/∅* : *'ära/∅/∅* *'ela/∅/∅*, *'ela/ke/m* : *'är/ke/m* *'ela/ke/m*. Indikatiivi ja konditsionaali erinevate pöörete eitavad vasted on homonüümsed, nt *'ela/n*, *'ela/t*, *'ela/p*, *'ela/me*, *'ela/tē*, *'ela/vat* : *'ei 'ela*; *'ela/ksin*, *'ela/ksit*, *'ela/ks*, *'ela/ksime*, *'ela/ksife*, *'ela/ksit* : *'ei 'ela/ks*.

Kuna eitusvormide moodustumehhanism on ajati ja kõneviisiti erinev, käsitletakse nende sünteesi kõneviiside kaupa.

Indikatiivis on eitussõnaks alati *'ei*. Personaali olevikuvormide eituses on verbivormiks spetsiifiline sõnavorm, mis kujutab endast jaatuses esinevat tüve ilma pöördelõppudeta, nt *'ela/n* : *'ei 'ela*. Indikatiivi impersonaali olevikuvormi eituses on verbivormiks spetsiifiline sõnavorm, mis regulaarsete pöörd sõnade korral kujutab endast jaatuses esinevat tüve koos impersonaali tunnusega, ent ilma ajaloolise olevikutunnuseta *kse*, nt *'ela/takse* : *'ei 'ela/tā*. Indikatiivi imperfektivormide eituses on verbivormiks (personaali või impersonaali) mineviku partitsiip, nt *'ela/sin* : *'ei 'ela/nut*, *'ela/ti* : *'ei 'ela/tut*. Indikatiivi perfektivormide eitus koosneb abiverbi *'ole/ma* personaali olevikuvormi

eitusest ja põhiverbi (personaali või impersonaali) mineviku partitsiibist, nt *'ole/n 'ela/nut* : *'ei 'ole 'ela/nut*, *'õn 'ela/tūt* : *'ei 'ole 'ela/tūt*. Indikatiivi pluskvamperfektivormide eitus koosneb abiverbi *'ole/ma* personaali lihtminevikuvormi eitusest ja põhiverbi (personaali või impersonaali) mineviku partitsiibist, nt *'olin 'ela/nut* : *'ei 'ol/nut 'ela/nut*, *'oli 'ela/tūt* : *'ei 'ol/nut 'ela/tūt*.

Seega on indikatiivi eitusvormide sünteesireeglid regulaarsete pöördsonade korral järgmised:

NgIndPrSg1–Pl3 → *'ei* VERB (IndPr ilma pöördetunnuseta)

NgIndIpsPr → *'ei* VERB (IndIpsPr.*kse*)

NgIndIpfSg1–Pl3 → *'ei* VERB (PtsPt)

NgIndIpsIpf → *'ei* VERB (PtsIpsPt)

NgIndPtSg1–Pl3 → *'ei 'ole* PÕHIVERB (PtsPt)

NgIndIpsPf → *'ei 'ole* PÕHIVERB (PtsIpsPt)

NgIndPpfSg1–Pl3 → *'ei 'ol/nut* PÕHIVERB (PtsPt)

NgIndIpsPpf → *'ei 'ol/nut* PÕHIVERB (PtsIpsPt)

Nende ebaregulaarsete pöördsonade korral, mis kasutavad indikatiivi impersonaali olevikuvormis formatiivi *akse* (vt § 232–234), asendub *akse* eituses *ta*-ga ning verbivorm on analoogiline impersonaali mineviku partitsiibiga, nt *t'ule/ma* : *t'ul/akse* : *'ei t'ul/ta* (vrd *t'ul/tut*), *s'õ/ma* : *s'ü/akse* : *'ei s'õ/ta* (vrd *s'õ/tut*).

Konditsionaalis on eitussõnaks samuti *'ei*. Personaali oleviku ja üldmineviku pöördetunnuseta vormide eituses ning konditsionaali impersonaali vormides kattub verbivorm vastava jaatusvormiga, nt (*m'ina*) *'ela/ks* : *'ei 'ela/ks*, (*m'ina*) *'ela/nuks* : *'ei 'ela/nuks*, (*m'ina*) *'oleks 'ela/nut* : *'ei 'oleks 'ela/nut*, *'ela/taks* : *'ei 'ela/taks*, *'oleks 'ela/tut* : *'ei 'oleks 'ela/tut*. Pöördetunnusega personaali vormide eituses on verbivormiks spetsiifiline sõnakuju, mis kujutab endast vastavat jaatuse vormi ilma pöördetunnuseta, nt *'ela/ksin* : *'ei 'ela/ks*, *'ela/nuksin* : *'ei 'ela/nuks*, *'ole/ksin 'ela/nut* : *'ei 'ole/ks 'ela/nut*.

Seega on konditsionaali eitusvormide sünteesireeglid järgmised:

NgKndPrSg1–Pl3 → *'ei* VERB (KndPr)

NgKndPr → *'ei* VERB (KndPr)

NgKndIpsPr → *'ei* VERB (KndIpsPr)

NgKndPtSg1–Pl3 → *'ei* VERB (KndPt) ~ *'ei 'ole/ks* PÕHIVERB (PtsPt)

NgKndPt → *'ei* VERB (KndPt) ~ *'ei 'ole/ks* PÕHIVERB (PtsPt)

NgKndIpsPt → *'ei 'ole/ks* PÕHIVERB (PtsIpsPt)

Kvotatiivis on eitussõnaks alati *'ei* ning verbivormiks vastav jaatusvorm, nt *'ela/vaṭ* : *'ei 'ela/vaṭ*, *'ela/tavaṭ* : *'ei 'ela/tavaṭ*, *'ela/nuvaṭ* : *'ei 'ela/nuvaṭ*.

Seega on kvotatiivi eitusvormide sünteesireeglid järgmised:

NgKvtPr	→ <i>'ei</i> VERB (KvtPr)
NgKvtIpsPr	→ <i>'ei</i> VERB (KvtIpsPr)
NgKvtPt	→ <i>'ei</i> VERB (KvtPt) ~ <i>'ei 'ole/vaṭ</i> PÕHIVERB (PtsPt)
NgKvtIpsPt	→ <i>'ei 'ole/vaṭ</i> PÕHIVERB (PtsIpsPt)

Imperatiivis on eitussõnaks *'ära* koos formatiiviga ning verbivormiks vastav jaatusvorm, nt *'ela/Ø* : *'ära/Ø 'ela/Ø*, *'ela/kem* : *'är/kem 'ela/kem*, *'ela/ke* : *'är/ke 'ela/ke*.

NgImpPrSg2	→ <i>'ära/Ø</i> VERB (ImpPrSg2)
NgImpPrPl1	→ <i>'är/kem</i> VERB (ImpPrPl1)
NgImpPrPl2	→ <i>'är/ke</i> VERB (ImpPrPl2)

Jussiivis on eitussõnaks *'är/ku* ja verbivormiks vastav jaatusvorm, nt *'ela/ku* : *'är/ku 'ela/ku*, *'ela/taku* : *'är/ku 'ela/taku*, *'ol/ku 'ela/nut* : *'är/ku 'ol/ku 'ela/nut*, *'ol/ku t'eh/tut* : *'är/ku 'ol/ku t'eh/tut*.

Seega on jussiivi eitusvormide sünteesireeglid järgmised:

NgJssPr	→ <i>'är/ku</i> VERB (JssPr)
NgJssIpsPr	→ <i>'är/ku</i> VERB (JssIpsPr)
NgJssPt	→ <i>'är/ku 'ol/ku</i> PÕHIVERB (PtsPt)
NgJssIpsPt	→ <i>'är/ku 'ol/ku</i> PÕHIVERB (PtsIpsPt)

VÕRDLUSSÕNA VORMISÜNTEES

§ 238 Ka sünteesireeglite osas käsitletakse võrdlussõnade all üksnes neid sõnu, mis on ühtlasi käändsõnad. Muutumatute ja kohakäändeliste võrdlussõnade vormistiku kohta vt § 68, 72.

Võrdlussõna paradigma koosneb kolmest võrdlusastmest. Algvõrre ja keskvõrre on lihtvormid. Ülivõrre on kõigil võrdlussõnaadel olemas liitvormina; osal võrdlussõnadest on ülivõrdes olemas lihtvormina väljenduv paralleelvorm (vt § 198–202).

Võrdlussõna kõiki lihtvorme – POSITIIVI, KOMPARATIIVI ja LIHTSUPERLATIIVI – võib pidada põhivormideks, mille sünteesi kirjeldatakse

järgnevalt vormimoodustusreeglite abil (vt § 203). Kuna võrdlusastmete moodustamine on seostatav vastava käändsõna ainsuse genitiiviga, kasutatakse võrdlussõna sünteesivormelis tüviallomorfi tähise asemel genitiivitüve tähist R (SgG) (mille sünteesi kohta vt § 206).

Liitsuperlatiiv on moodustatav komparatiivi baasil.

Aktiivse morfoloogiaga võrdlussõnade näidisparadigmad esitatakse § 246, passiivse morfoloogiaga võrdlussõnade loendid esitatakse § 250.

Positiiv

- § 239 Algvõrde vorm (ainsuse nominatiivi kujul) on siinses käsitluses võetud võrdlussõna algvormiks, nt *h'ea*, *l'ila*, *s'itjas*, *p'ime*.

Psv → Algvorm

Komparatiiv

- § 240 Võrdlussõna komparatiivivorm sünteesitakse tavaliselt omadussõna ainsuse genitiivi vormi esindava tüve (vt § 206) ja formatiivi *m* baasil (vt § 200). Komparatiivivormide moodustamisel pole oluline, kas sünteesi aluseks olev käändsõna muutub passiivselt või aktiivselt. Näiteks *l'ila* : *l'ila* → *l'ila/m*, *v'eiter* : *v'eitra* → *v'eitra/m*, *s'itjas* : *s'itja* → *s'itja/m*, *p'ime* : *p'imeta* → *p'imeta/m*, *pl'ont* : *pl'onti* → *pl'onti/m*, *v'ajal'ik* : *v'ajal'iku* → *v'ajal'iku/m*, *t'äis* : *t'äie* → *t'äie/m*, *üs* : *'üe* → *'üe/m*, *õnīs* : *õntsa* → *õntsa/m*, *k'alīs* : *k'alī* → *k'alī/m*, *p'uhas* : *p'uhta* → *p'uhta/m*.

Komparatiivivormide sünteesi kirjeldab seega järgmine reegel:

Kpv → R(SgG) + *m*

Erandiks on ligi 70 adjektiivi, mille tüvi lõpeb ainsuse genitiivis *a*- või *u*-ga ning millel võrdetunnuse ees toimub tüvevokaali teisenemine VR → *e*. Niisugusteks sõnadeks on:

a) kaks astme- ja lõpuvahelduslikku /1 V/-sõna: *l'ai* : *l'aia* → *l'aie/m*, *s'oe* : *s'ōja* → *s'ōjem* (loend 2);

b) 54 astmevahelduslikku /1 C/-sõna, nt *p'ik* : *p'ika* → *p'ike/m*, *l'aisk* : *l'aisa* → *l'aise/m*, *p'aks* : *p'aksu* → *p'akse/m*, *r'op* : *r'ōpu* → *r'ope/m* (loendid 5–7);

c) kolm /2 I a/-sõna – *k'ōva* → *k'ōve/m*, *v'ana* → *v'ane/m*, *p'aha* → *p'ahe/m* (loend 12);

d) kolm /2 I i/-sõna: *t'ühi* : *t'ühja* → *t'ühje/m*, *k'uri* : *k'urja* → *k'urje/m*, *v'ali* : *v'alju* → *v'alje/m* (loendist 13);

e) üks /2 II a/-sõna: *l'ahja* → *l'ahje/m* (loendist 13);

f) kaks /2 I C/-sõna: *n'ōter* : *n'ōtra* → *n'ōtre/m*, *ōkev* : *ōkva* → *ōkve/m* (loend 14).

Suplettiivset tüviallomorfi SR kasutavad komparatiivi moodustamisel *h'ea* (: *h'ea*) → *p'are/m* (loend 3); neli /*kē*/-adjektiivi: *l'ühikē* (: *l'ühikese*) → *l'ühe/m*, *p'isikē* (: *p'isikese*) → *p'ise/m*, *'õhukē* (: *'õhukese*) → *õhe/m*, *v'äikē* (: *v'äikese*) → *v'ähe/m* (~ *v'äikse/m*) (loend 17); kaks defektiivset sõna, millel positiivis algvorm puudub [*l'ikita*] → *l'ike/m*, [*l'äheta*] → *l'ähe/m* (loendid 15, 16).

Seega on komparatiivi moodustamise erandreeglid järgmised (vokaalteisendust märgib tüvetähises täht *e*: R (SgG)*e*):

Kpv → R (SgG)*e* + *m* ⇐ loendid 2, 5–7, 12–14

Kpv → SR + *m* ⇐ loendid 3, 15–17

Superlatiiv

§ 241 Superlatiivivormi sünteesimiseks on kaks erinevat moodust.

Lihtsuperlatiivi sünteesil kasutatakse aglutinatiivse *i*-superlatiivi formatiivi *im* või fusiivse tüvesuperlatiivi formatiivi *R_{spvm}* (vt § 201).

i-superlatiivi formatiiv *im* liitub ainsuse genitiivi tüvele (vt § 206). Sünteesi võivad korrigeerida morfonoloogilised teisendusreeglid 1 ja 2 (vt § 242). Näiteks: *m'akus* : *m'akusa* → *m'akusa/im*, *n'aljakas* : *n'aljaka* → *n'aljaka/im*, *s'õlane* : *s'õlase* → *s'õlase/im*, *n'ope* : *n'opeta* → *n'opeta/im*, *k'alīs* : *k'alī* → *k'alē/im*.

Tüvesuperlatiivi vormitüve *R_{spv}* moodustamine baseerub samuti ainsuse genitiivi tüvel (vt § 202). Ülivõrde vormi saamiseks liidetakse superlatiivitüvele võrdetunnus *m*, nt *'õnel'ikē* → *'õnel'ikē/m*, *j'ulm* → *j'ulmi/m*, *v'ana* → *v'ani/m*, *h'ea* → *p'ari/m*.

Seega kirjeldavad lihtsuperlatiivi sünteesi järgmised reeglid:

Spvliht → R (SgG) + *im*

Spvliht → *R_{spv}* + *m*

Lihtsuperlatiiv moodustatakse sõnalisest superlatiivi astmetunnusest *k'õike* ja võrdlussõna komparatiivivormist, nt *v'alus* : *v'alusa/m* → *k'õike v'alusa/m*, *n'aljakas* : *n'aljaka/m* → *k'õike n'aljaka/m*, *p'aha* : *p'ahe/m* → *k'õike p'ahe/m*, *h'ea* : *p'are/m* → *k'õike p'are/m*.

Spvliht → *k'õike* PÕHISÕNA (Kpv)

MORFONOLOOGILISED TEISENDUSREEGLID TÜVE JA FORMATIIVI PIIRIL

§ 242 Eelnevalt käsitletud vormimoodustusreeglitega saadud sõnavorme korigeerivad veel mõningad lisareeglid, mis kirjeldavad konkreetse tüviallomorfi ja formatiivivariandi vastastikusest mõjust tingitud muutusi tüve lõpus ja/või formatiivi alguses. Morfonoloogilisi teisendusreegleid on 14. Kaks esimest reeglit puudutavad nii aktiivse kui passiivse morfoloogiaga sõnu. Ülejäänud reeglid puudutavad ainult passiivse morfoloogiaga sõnu ning nende formuleerimine sõltub suures osas üldistest morfonoloogilistest lähteprintsipidest (vt nt märkused 6., 11. ja 13. reegli järel).

Reeglites on noolest vasakul muutusele alluv järjend, kus pluss märgib tüve ja formatiivi piiri: plussist vasakul on tüve lõpufoneem(id), plussist paremal on formatiivi algusfoneem(id). Noolest paremal on teisendusreegli tagajärjel tekkiv järjend, kus tüve ja formatiivi piiri märgib kaldkriips, mille asukoht võib olla tinglik, kui tüve lõpufoneem ja formatiivi algusfoneem on ühte sulanud.

Reeglite rakendumise tingimused esitatakse vajaduse korral.

1. reegel. Kui tüvi lõpeb *i*-ga ja formatiiv algab *i*-ga, siis tüve lõpu *i* muutub *e*-ks. Reegel puudutab a) *i*-lõpulise tüviallomorfiga käändsõnade *i*-mitmuse vorme, nt *v'eski* : *v'eski* + *it* → *v'eske/it*, *k'anal* : *k'anali* + *it* → *k'anale/it*; b) *i*-lõpulise tüviallomorfiga võrdlussõnade *i*-superlatiivi vorme, nt *v'äeti* : *v'äeti* + *im* → *v'äete/im*.

$$i + i \rightarrow e/i$$

2. reegel. Kui tüvi lõpeb pika vokaaliga ja formatiiv algab *i*-ga, siis pikk vokaal lüheneb. Reegel puudutab a) /1 \bar{V} -käändsõnade *i*-mitmuse vorme, nt *m'ā* : *m'ā* + *it* → *m'a/it*, *it'ē* : *it'ē* + *it* → *it'e/it*; b) /1 $\bar{V}\bar{o}\bar{o}$ -pöördsõnade (loend 3) *i*-imperfekti vorme, nt *s'ā/ma* : *s'ā* + *in* → *s'a/in*, *j'ā/ma* : *j'ā* + *in* → *j'ä/in*; c) /1 \bar{V} -võrdlussõna *i*-superlatiivi: *tr'ū* : *tr'ū* + *im* → *tr'u/im*.

$$\bar{V} + i \rightarrow V/i \quad \Leftarrow \text{v.a /1 } \bar{o}\bar{o}\text{-pöördsõnad}$$

3. reegel. Kui tüvi lõpeb $\bar{o}\bar{o}$ -ga ja formatiiv algab imperfektitunnusega *i*, siis tüvevokaal lüheneb ja muutub \bar{o} -ks. Reegel kehtib ainult pöördsõnade imperfektivormides (loend 5), nt *j'ō/ma* : *j'ō* + *in* → *j'ō/in*, *s'ō/ma* : *s'ō* + *in* → *s'ō/in*. (Käändsõna mitmusevormid alluvad 2. reeglile, vrd *s'ō* : *s'o/it*, *t'ō* : *t'ō/it*.)

$$\bar{o} + i \rightarrow \bar{o}/i \quad \Leftarrow \text{Ipf}$$

$$\bar{o} + i \rightarrow \bar{o}/i \quad \Leftarrow \text{Ipf}$$

4. reegel. Kui tüvi lõpeb $\bar{o}\bar{o}$ -ga ja formatiiv algab *a~e*-ga, siis tüve lõpuvokaal kõrgeneb $\bar{u}\bar{u}$ -ks. Reegel toimib $\bar{o}\bar{o}$ -lõpuliste pöördsõnade

(loendid 4, 5) *ta*-infinitiivi, gerundiivi ja indikatiivi impersonaali oleviku vormis, nt $p\bar{o}/ma : p\bar{o} + a \rightarrow p\bar{u}/a$, $s\bar{o}/ma : s\bar{o} + es \rightarrow s\bar{u}/es$, $l\bar{o}/ma : l\bar{o} + akse \rightarrow l\bar{u}/akse$.

$$\bar{o} + a \rightarrow \bar{u}/a$$

$$\bar{o} + e \rightarrow \bar{u}/e$$

$$\bar{o} + a \rightarrow \bar{u}/a$$

$$\bar{o} + e \rightarrow \bar{u}/e$$

5. reegel. Kui tüvi lõpeb konsonandiga ja formatiiviks on *v*, siis tekib tüve ja formatiivi vahele *e*. Reegel puudutab kõikide /1 C/-pöörd-sõnade (loendid 6–15) oleviku partitsiibi moodustamist, nt $n\bar{u}t/ma : n\bar{u}t + v \rightarrow n\bar{u}t/ev$, $l\bar{a}ul/ma : l\bar{a}ul + v \rightarrow l\bar{a}ul/ev$.

$$C + v \rightarrow C/ev$$

6. reegel. Kui tüvi lõpeb konsonandiga ja formatiiviks on *s*, siis tekib tüve ja formatiivi vahele *i*. Reegel puudutab /1 C/-pöörd-sõnade (loendid 6–15) imperfekti ainsuse 3. pööret, nt $n\bar{u}t/ma : n\bar{u}t + s \rightarrow n\bar{u}t/is$, $l\bar{e}it/ma : l\bar{e}it + s \rightarrow l\bar{e}it/is$, $s\bar{e}is/ma : s\bar{e}is + s \rightarrow s\bar{e}is/is$.

$$C + s \rightarrow C/is$$

Märkus. Reegel ei kehti sõna *m'ine/ma* vormis *l'äks*, kui seda interpreteeritakse *s*-imperfektina: *l'äk/s*. (Vt ka märkus § 233.)

7. reegel. Kui tüvi lõpeb *s*-iga ja formatiiv algab järjendiga *si*, siis üks *s* kaob ning piir tüve ja formatiivi vahel muutub tinglikuks. Reegel puudutab /1 s/-pöörd-sõnade imperfektivorme, nt $s\bar{e}is/ma : s\bar{e}is + sin \rightarrow s\bar{e}i/sin$, $m\bar{a}ks/ma : m\bar{a}ks + sime \rightarrow m\bar{a}k/sime$.

$$s + si \rightarrow si$$

8. reegel. Kui tüvi lõpeb *a*-ga ja formatiiv algab impersonaalitunnusesse kuuluva \bar{t} -ga, siis tüve *a* teiseneb *e*-ks. Reegel puudutab a) nende lõpumuutusele $\emptyset : a$ alluvate /1 C/-pöörd-sõnade impersonaali-vorme, mis moodustavad impersonaali muutetüve baasil (loendid 6, 8, 11), nt $s\bar{u}t/ma : s\bar{u}ta + \bar{t}akse \rightarrow s\bar{u}te/\bar{t}akse$, $j\bar{a}t/ma : j\bar{a}a + \bar{t}akse \rightarrow j\bar{a}e/\bar{t}akse$, $t\bar{a}ht/ma : t\bar{a}ha + \bar{t}akse \rightarrow t\bar{a}he/\bar{t}akse$; b) ühe laadivaheldusele alluva /2 I *a*-sõna impersonaalivorme: $p\bar{u}ka/ma : p\bar{o}a + \bar{t}akse \rightarrow p\bar{o}e/\bar{t}akse$ (loendist 16). (Lõpumuutusetä /2 III *a*-sõnades ja tüvevaheldusetä /2 I–II *a*-sõnades reegel ei toimi, nt $h\bar{a}ka/ma : h\bar{a}ka/\bar{t}akse$, $m\bar{a}ka/ma : m\bar{a}ka/\bar{t}akse$. Kui \bar{t} alustab mingit muud formatiivi, siis vokaaliteisendust ei toimu, nt $s\bar{u}t/ma : s\bar{u}ta/te$.)

$$a + \bar{t} \rightarrow e/\bar{t} \quad \Leftarrow \quad \begin{array}{l} /1 \text{ C/-pöörd-sõnade Ips;} \\ \text{laadivaheldusliku /2 I } a\text{-pöörd-sõna Ips} \end{array}$$

9. reegel. Kui tüvi on laadimuutusliku konsonandi kao tagajärjel lühenenud ühesilbiliseks ja lõpeb diftongiga *ea* ning formatiiv algab impersonaalitunnusesse kuuluva \bar{t} -ga, toimub samuti teisendus $a \rightarrow e$, kusjuures kaks kõrvuti sattunud lühikest *e*-d ühinevad pikaks vokaa-

liks. Reegel puudutab kahe laadivaheldusliku /2 I a/-pöördsõna impersonaalivorme (loendist 16): $v'eta/ma : v'ea + takse \rightarrow v'\bar{e}/takse$, $p'ita/ma : p'ea + takse \rightarrow p'\bar{e}/takse$. (Kolmandal samalaadsel pöördsõnal $p'ita/ma$ 'kohustatud olema' puudub impersonaali vormistik.) Kui \bar{t} alustab mingit muud formatiivi, siis vokaaliteisendust ei toimu, nt $p'üka/ma : p'öa/\bar{t}e$.)

$$ea + \bar{t} \rightarrow \bar{e}/\bar{t} \quad \Leftarrow \quad \text{Ips}$$

10. reegel. Kui tüvi lõpeb \bar{s} -iga või ühendiga $ks-ps$ ja formatiiv algab t - või \bar{t} -ga, siis \bar{s} lüheneb, või kaob ühendist $ks-ps$ klusiil. (Sama reegluga võib kaasneda ka muutus formatiivi alguses – vt järgmine reegel.) Reegel puudutab a) kolme /1 C/-käändsõna te -mitmuse vorme ning neist kahe ainsuse partitiivi (loend 19 ja loendist 23): $p'ois : p'ois + \bar{t}e \rightarrow p'ois/te$, $'uks : 'uks + \bar{t} \rightarrow 'us/t$, $'uks + \bar{t}e \rightarrow 'us/te$, $l'aps + \bar{t} \rightarrow l'as/t$, $l'aps + \bar{t}e \rightarrow l'as/te$; b) ühe /1 C/-pöördsõna ta -infinitiivi, gerundiivi ja impersonaali vorme (loendist 10): $j'öks/ma : j'öks + ta \rightarrow j'ös/ta$, $j'öks + tes \rightarrow j'ös/tes$, $j'öks + takse \rightarrow j'ös/takse$. (Reegel ei ole absoluutne. Täpselt samadele tingimustele vastavad veel käändsõnade $s'aks$, $'oks$, $p'üks$ ja pöördsõnade $m'aks/ma$, $p'eks/ma$, $l'üps/ma$ vastavad vormid, kuid nendes konsonantühendi lihtsustumist ei toimu, nt $s'aks : s'aks/te$, $p'eks/ma : p'eks/takse$.)

$$\bar{s}\text{-}ks\text{-}ps + t\text{-}\bar{t} \rightarrow s/t \quad \Leftarrow \quad p'ois, 'uks, l'aps$$

$$ks + t \rightarrow s/t \quad \Leftarrow \quad j'öks/ma$$

11. reegel. Kui tüvi lõpeb $s\text{-}h$ -ga ja formatiiv algab \bar{t} -ga, siis liitumisel formatiivi \bar{t} lüheneb t -ks. Reegel puudutab a) nende /1 s/-käändsõnade ainsuse partitiivi ja te -mitmust, mis kasutavad vastavates vormides lemmatüve (loenditest 19–24), nt $m'\bar{e}s + \bar{t} \rightarrow m'\bar{e}s/t$, $s'aks + \bar{t}e \rightarrow s'aks/te$; b) kahe /2 I i/-käändsõna ainsuse partitiivi paralleelvormi: $r'ehi : r'eh\bar{t}e \sim (r'eh + \bar{t} \rightarrow) r'eh/t$, $r'uhi : r'uh\bar{t}e \sim (r'uh + \bar{t} \rightarrow) r'uh/t$ (loend 52).

$$s + \bar{t} \rightarrow s/t$$

$$h + \bar{t} \rightarrow h/t$$

Märkus. Niisugune interpreteering on vastuolus keeleajalooga. Keeleajalooliselt seisukohalt oleks õigem interpreteerida kõiki ühesilbilise tüviallomorfiga ainsuse partitiivi ja te -mitmuse vorme vastavalt $t\text{-}te$ tunnuselisena ning eeldada, et helilise konsonandi järel t pikeneb: $m'\bar{e}s + t \rightarrow m'\bar{e}s/t$, $k'\bar{e}l + t \rightarrow k'\bar{e}l/t$ (vt ka märkus 1 § 207, 209).

12. reegel. Kui tüvi lõpeb ühendiga sk ja formatiiv algab t - või k -ga, siis tüve lõpu k kaob. Reegel puudutab a) kolme /1 sk/-pöördsõna (loendid 14, 15) ta -infinitiivi, gerundiivi, impersonaalivormide, imperatiivi mitmusevormide ja jussiivi moodustamist, nt $l'ask/ma : l'ask + ta, tes \rightarrow l'as/ta$, $l'as/tes$; $m'ösk/ma : m'ösk + takse, ke \rightarrow m'ös/takse$, $m'ös/ke$, $p'usk/ma : p'usk + takse, ku \rightarrow p'us/takse$, $p'us/ku$, ning b) kolme /2 III i/-u/-pöördsõna (loend 23) impersonaalivorme, nt

$k'äski/ma : k'äsk + takse \rightarrow k'äs/takse$, $'usku/ma : 'usk + takse \rightarrow 'us/takse$, $k'isku/ma : k'isk + takse \rightarrow k'is/takse$.

$sk + t \rightarrow s/t$

$sk + k \rightarrow s/k$

13. reegel. Kui tüvi lõpeb pika helilise konsonandiga ja formatiiv algab $t\text{--}t$ või k -ga, siis pikk heliline konsonant lüheneb. Reegel puudutab a) loendist 25 seitsme arhailise s-laadivaheldusega käändsõna ainsuse partitiivi ja *te*-mitmuse vorme, kus formatiiv liitub lühenevad muudetüvele, mis lõpeb assimilatsiooni tagajärjel tekkinud pika *r*-iga, nt $v'ars : (v'a\bar{r}e) : v'a\bar{r} + t \rightarrow v'ar/\bar{t}$, $v'a\bar{r} + t\bar{e} \rightarrow v'ar/\bar{t}\bar{e}$, $k'örs : (k'ö\bar{r}e) \rightarrow k'ö\bar{r} + t \rightarrow k'ör/\bar{t}$, $k'ö\bar{r} + t\bar{e} \rightarrow k'ör/\bar{t}\bar{e}$. Samasugust muutust tuleb ilmselt eeldada b) viie ebaregulaarse pronoomeni *t*-lise formatiiviga vormides, kus formatiiv liitub ühesilbilisele \bar{n} -lõpulisele tüvevariandile, nt $t'õ : n'õ\bar{n} + te \rightarrow n'on/te$, $m'ina : m'in\bar{n} + t \rightarrow m'in/t$, $t'ema : n'en\bar{n} + te \rightarrow n'en/te$ (loendid 9, 60, 61), c) kuue /2 I i/-sõna ainsuse partitiivis, nt $t'uli : t'u\bar{l} + t \rightarrow t'ul/t$ (loend 33), d) viie ebaregulaarse pöörd sõna impersonaali, jussiivi ja imperatiivi mineviku vormides, nt $t'ule/ma : t'u\bar{l} + ke \rightarrow t'ul/ke$, $p'ane/ma : p'a\bar{n} + ku \rightarrow p'an/ku$, $s'ure/ma : s'u\bar{r} + tut \rightarrow s'ur/tut$, $'ole/ma : 'ol\bar{t} + kem \rightarrow 'ol/kem$, $m'ine/ma : m'in\bar{n} + tut \rightarrow m'in/tut$ (loendid 18, 19).

$\bar{H} + t\text{--}t \rightarrow H/t\text{--}t$

$\bar{H} + k \rightarrow H/k$

Märkus. Kui eeldada morfeemi piiril mistahes pikka konsonantainest sisaldavate konsonantühendite lubatavust (vt § 84), võiks reegli 13 ära jätta ja käsitleda vastavaid vorme pikka sonoranti sisaldavatena: $v'a\bar{r}/\bar{t}$, $v'a\bar{r}/\bar{t}\bar{e}$, $t'u\bar{l}/ke$, $t'u\bar{l}/ti$ jne. Foneetiliselt näib niisugune lahendus siiski väheusutav, eriti kui tegemist on teisevälteliste vormidega. Küsitavaks jääb tüve sonorandi pikkus loetletud pöörd sõnade personaali mineviku partitsiibis, mis on samuti teisevälteline, ent kus formatiiv algab sonorandiga: $'ol/nut$ või $'ol\bar{n}ut$.

Keeleajalooliselt on $v'ars$ -tüüpi sõnadel nii ainsuse partitiivi kui mitmuse genitiivi vormi tüviallomorfis olnud lühikese *r*-i ja *t* ühend: $v'art/t$, $v'art/te$. (Vt märkus 1 § 207, 209.)

14. reegel. Kui tüvi lõpeb *m*-iga ja formatiiv algab *t* või $t\text{--}t$ -ga, siis liitumisel tüve lõpu *m* asendub *n*-iga. (Reegluga võib kaasneda ka helilise konsonandi lühenemine, vt eelmine reegel.) Reegel puudutab kolme (muus osas väga erinevalt käituvat) käändsõna ainsuse partitiivi, ja neist ühe sõna *te*-mitmuse vorme ning *te*-list lühikest illatiivi (loendites 23, 33, 35: $l'\bar{e}m : l'\bar{e}m + t \rightarrow l'en/\bar{t}$, $l'\bar{e}m + t\bar{e} \rightarrow l'en/\bar{t}\bar{e}$, $l'\bar{e}m + te \rightarrow l'en/te$, $l'umi : (l'ume) : l'u\bar{m} + t \rightarrow l'un/t$, $s'üta : (s'ütame) : s'ütam + t \rightarrow s'ütan/\bar{t}$).

$m\text{--}\bar{m} + t \rightarrow n/t$

$m + t \rightarrow n/\bar{t}$

NÄIDISPARADIGMAD JA LOENDID

AKTIIVSE MORFOLOOGIA NÄIDISPARADIGMAD

- § 243 Näidisparadigmad esindavad aktiivse morfoloogia erinevaid muutmisviise, mille aluseks on erinev komplekt põhivormide sünteesireegleid (vt § 205–210, 222–225). Kui samu sünteesireegleid kasutavad erinevate fonoloogilis-derivatiivsete tunnustega algvormid, esitatakse näite-
na ainult ühte tüüpi sõna paradigma. Ühe näidisparadigma alla on koondatud ka sõnad, mis erinevad ainult tüvemuutuse liigi poolest (samuti /(V)s, (V)ne, *ke*/-käändsõnad, mille vormistik on sarnane, kuigi lõpuvaheldusmallid erinevad).

Iga näidisparadigma ees 1) loetletakse algvormi fonoloogilis-derivatiivsed omadused, mis on vastava muutmisviisi jaoks määravad, 2) iseloomustatakse sõnade tüvevahelduslikkust, 3) esitatakse põhivormide sünteesireeglid (v.a põhivormid, mille aluseks on algvorm: käändsõnadel ainsuse nominatiiv, pöörd sõnadel supiin, võrdlussõnadel positiiv).

1. KÄÄNDSÕNADE NÄIDISPARADIGMAD

- § 244 Käändsõnadel esitatakse näidisparadigmadena terviklikud paradigmat koos reaalsete paralleelvormidega. Teoreetiliselt võimalikke vokaalmitmuse paralleelvorme, mille tegelik kasutus piirdub üksikute sõnadega enam või vähem adverbistunud tarindeis, näidisparadigmades ei esitata.

1. paradigma:

- /1 V_ē/-sõnad, nagu *k'oi*, *j'ä*.
- Tüvi vahelduseta.
- SgG → XXR
SgP → XXR + *t*
SgIll_{uh} → puudub
PlG → XXR + *te*
PlP → XXR + *sit*

	Sg	Pl _e
N	<i>k'oi</i>	<i>k'oi/t</i>
G	<i>k'oi</i>	<i>k'oi/te</i>
P	<i>k'oi/t</i>	<i>k'oi/sit</i>
Ill	<i>k'oi/sē</i>	<i>k'oi/te/sē</i>
In	<i>k'oi/s</i>	<i>k'oi/te/s</i>
El	<i>k'oi/st</i>	<i>k'oi/te/st</i>
All	<i>k'oi/le</i>	<i>k'oi/te/le</i>
Ad	<i>k'oi/l</i>	<i>k'oi/te/l</i>
Abl	<i>k'oi/l̄</i>	<i>k'oi/te/l̄</i>
Trl	<i>k'oi/ks</i>	<i>k'oi/te/ks</i>
Trm	<i>k'oi/ni</i>	<i>k'oi/te/ni</i>
Ess	<i>k'oi/na</i>	<i>k'oi/te/na</i>
Abess	<i>k'oi/tā</i>	<i>k'oi/te/tā</i>
Kom	<i>k'oi/ka</i>	<i>k'oi/te/ka</i>

2. paradigma:

- /1 *ē*/-sõnad, nagu *it'ē*.
- Tüvi vahelduseta.
- SgG → XXR
SgP → XXR + *t*
SgIll_{uh} → puudub
PlG → XXR + *te*
PlP → XXR + *sit* ~ XXR + *it*

	Sg	Pl _e	Pl _v (i)
N	<i>it'ē</i>	<i>it'ē/t</i>	
G	<i>it'ē</i>	<i>it'ē/te</i>	
P	<i>it'ē/t</i>	<i>it'ē/sit</i>	~ <i>it'e/i/t</i>
Ill	<i>it'ē/sē</i>	<i>it'ē/te/sē</i>	~ <i>it'e/i/sē</i>
In	<i>it'ē/s</i>	<i>it'ē/te/s</i>	~ <i>it'e/i/s</i>
El	<i>it'ē/st</i>	<i>it'ē/te/st</i>	~ <i>it'e/i/st</i>

All	<i>it'ē/le</i>	<i>it'ē/te/le</i>	~ <i>it'e/i/le</i>
Ad	<i>it'ē/l</i>	<i>it'ē/te/l</i>	~ <i>it'e/i/l</i>
Abl	<i>it'ē/l̄</i>	<i>it'ē/te/l̄</i>	~ <i>it'e/i/l̄</i>
Trl	<i>it'ē/ks</i>	<i>it'ē/te/ks</i>	~ <i>it'e/i/ks</i>
Trm	<i>it'ē/ni</i>	<i>it'ē/te/ni</i>	
Ess	<i>it'ē/na</i>	<i>it'ē/te/na</i>	
Abess	<i>it'ē/tā</i>	<i>it'ē/te/tā</i>	
Kom	<i>it'ē/ka</i>	<i>it'ē/te/ka</i>	

3. paradigma:

- /1 C/-sõnad, nagu *s'īl*, *m'anēk'ēn*.
- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev välte- või
pikkusmuutus;
lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow i$
- SgG → NMR
SgP → TMR + \emptyset
SgIII_{ah} → TMR + \emptyset
PlG → TMR + *te*
PlP → TMR + *sit* ~ TR_{pl} + \emptyset

	Sg	Pl _{te}	Pl _v (R _{pl})
N	<i>s'īl</i>	<i>s'īli/t</i>	
G	<i>s'īli</i>	<i>s'īli/te</i>	
P	<i>s'īli/∅</i>	<i>s'īli/sit</i>	~ <i>s'īle/∅</i>
III	<i>s'īli/sē</i> ~ <i>s'īli/∅</i>	<i>s'īli/te/sē</i>	
In	<i>s'īli/s</i>	<i>s'īli/te/s</i>	
El	<i>s'īli/st</i>	<i>s'īli/te/st</i>	
All	<i>s'īli/le</i>	<i>s'īli/te/le</i>	
Ad	<i>s'īli/l</i>	<i>s'īli/te/l</i>	
Abl	<i>s'īli/l̄</i>	<i>s'īli/te/l̄</i>	
Trl	<i>s'īli/ks</i>	<i>s'īli/te/ks</i>	
Trm	<i>s'īli/ni</i>	<i>s'īli/te/ni</i>	
Ess	<i>s'īli/na</i>	<i>s'īli/te/na</i>	
Abess	<i>s'īli/tā</i>	<i>s'īli/te/tā</i>	
Kom	<i>s'īli/ka</i>	<i>s'īli/te/ka</i>	

4. paradigma:

- a) /2 I e/-sõnad, nagu *k'õne*;
- b) /2 II V/-sõnad, nagu *'auto*;
- c) /('V)ña/-sõnad, nagu *k'unink'aña*.
- Tüvi vahelduseta.
- SgG → XXR
SgP → XXR + *t̄*
SgIII_{uh} → puudub
PlG → XXR + *te*
PlP → XXR + *sit*

	Sg	Pl _{te}
N	'auto	'auto / t
G	'auto	'auto / te
P	'auto / t̄	'auto / sit
III	'auto / se	'auto / te / se
In	'auto / s	'auto / te / s
El	'auto / st	'auto / te / st
All	'auto / le	'auto / te / le
Ad	'auto / l	'auto / te / l
Abl	'auto / l̄	'auto / te / l̄
Trl	'auto / ks	'auto / te / ks
Trm	'auto / ni	'auto / te / ni
Ess	'auto / na	'auto / te / na
Abess	'auto / ta	'auto / te / ta
Kom	'auto / ka	'auto / te / ka

5. paradigma:

- a) /2 I V-e/-sõnad, nagu *'ema*;
- b) /'elu/-sõnad, nagu *m'õtisk'elu*.
- Tüvi vahelduseta.
- SgG → XXR
SgP → XXR + ∅
SgIII_{uh} → a) puudub
b) R_{III}
PlG → XXR + *te*
PlP → XXR + *sit*

	Sg	Pl _e
N	'ema	'ema / t
G	'ema	'ema / te
P	'ema / Ø	'ema / sit
III	'ema / sē	'ema / te / sē
In	'ema / s	'ema / te / s
El	'ema / st	'ema / te / st
All	'ema / le	'ema / te / le
Ad	'ema / l	'ema / te / l
Abl	'ema / l̄	'ema / te / l̄
Trl	'ema / ks	'ema / te / ks
Trm	'ema / ni	'ema / te / ni
Ess	'ema / na	'ema / te / na
Abess	'ema / tā	'ema / te / tā
Kom	'ema / ka	'ema / te / ka

6. paradigma:

- a) /2 III V/-sõnad, nagu 'āsta;
- b) /3 jj V/-sõnad, nagu t'altsutāmatu.
- Tüvi vahelduseta.
- SgG → XXR
- SgP → XXR + t̄
- SgIII_{uh} → puudub
- PlG → XXR + tē
- PlP → XXR + it

	Sg	Pl _e	Pl _v (i)
N	'āsta	'āsta / t	
G	'āsta	'āsta / tē	
P	'āsta / t̄		'āsta / i / t
III	'āsta / sē	'āsta / tē / sē	~ 'āsta / i / sē
In	'āsta / s	'āsta / tē / s	~ 'āsta / i / s
El	'āsta / st	'āsta / tē / st	~ 'āsta / i / st
All	'āsta / le	'āsta / tē / le	~ 'āsta / i / le
Ad	'āsta / l	'āsta / tē / l	~ 'āsta / i / l
Abl	'āsta / l̄	'āsta / tē / l̄	~ 'āsta / i / l̄
Trl	'āsta / ks	'āsta / tē / ks	~ 'āsta / i / ks
Trm	'āsta / ni	'āsta / tē / ni	
Ess	'āsta / na	'āsta / tē / na	
Abess	'āsta / tā	'āsta / tē / tā	
Kom	'āsta / ka	'āsta / tē / ka	

7. paradigma:

- a) /2 I~II C/-sõnad, nagu *k'anal*;
- b) /2 III *er~el*/-sõnad, nagu *ä'mper, kr'inkel*;
- c) /2 III C(-*er~el*)/-sõnad, nagu *älpum*.
- d) /*k̄as, jas*/-sõnad, nagu *n'aljak̄as, s'it̄jas*;
- e) /(C)*ne*/-sõnad, nagu *r'aut/ne*;
- f) /*vpt̄s*/-sõnad, nagu *l'õv, r'õmustav*;
- g) /*m̄kp̄v*/-sõnad, nagu *'ilusam, k'auneim*;
- h) /(i)*ts*/-sõnad, nagu *k'ompits*;
- i) /(α~u)*ts*/-sõnad, nagu *k'erkats, p'eats*;
- j) /(V~u)*nh*/-sõnad, nagu *'arenk, s'oenk*;
- k) /(u)*nh*/-sõnad, nagu *k'utsunk*;
- l) /(V~i,u)*k̄*/-sõnad, nagu *p'ühak̄*;
- m) /(u)*k̄*/-sõnad, nagu *'uluk̄*;
- n) /*k̄*/-sõnad, nagu *'aulik̄*;
- o) /*nt*/-sõnad, nagu *'aiant, t'önt*;
- p) /*rt*/-sõnad, nagu *l'ākart, s'oert*;
- q) /*snum*/-sõnad, nagu *k'olmas*;
- r) /*nut̄pt̄s, t̄ut~tut̄pt̄s*/-sõnad, nagu *k'atunut, k'aotatatut*;
- Tüvi astmevahelduseta lõpuvahelduslik; lõpumuutuse liik:
 - a, c, i, k, m, o, p) $\emptyset \rightarrow i$
 - b) $eC \rightarrow Ci$
 - d) $s \rightarrow \emptyset$
 - e) $ne \rightarrow se$
 - f, g, h) $\emptyset \rightarrow a$
 - j, l, n) $\emptyset \rightarrow u$
 - q) $s \rightarrow nta$
 - r) $t \rightarrow \emptyset$
- SgG \rightarrow XMR
 SgP \rightarrow XMR + \bar{t}
 SgIII_{lūh} \rightarrow puudub
 PlG \rightarrow XMR + \bar{te}
 PlP \rightarrow XMR + *it*

	Sg	Pl _{te}	Pl _v (i)
N	<i>k'anal</i>	<i>k'anali/t</i>	
G	<i>k'anali</i>	<i>k'anali/te</i>	
P	<i>k'anali/t̄</i>		<i>k'anale/i/t</i>
III	<i>k'anali/sē</i>	<i>k'anali/te/sē</i>	<i>~ k'anale/i/sē</i>
In	<i>k'anali/s</i>	<i>k'anali/te/s</i>	<i>~ k'anale/i/s</i>
El	<i>k'anali/st</i>	<i>k'anali/te/st</i>	<i>~ k'anale/i/st</i>
All	<i>k'anali/le</i>	<i>k'anali/te/le</i>	<i>~ k'anale/i/le</i>
Ad	<i>k'anali/l</i>	<i>k'anali/te/l</i>	<i>~ k'anale/i/l</i>

Abl	<i>k'anali/ḹ</i>	<i>k'anali/te/ḹ</i>	~ <i>k'anale/i/ḹ</i>
Trl	<i>k'anali/ks</i>	<i>k'anali/te/ks</i>	~ <i>k'anale/i/ks</i>
Trm	<i>k'anali/ni</i>	<i>k'anali/te/ni</i>	
Ess	<i>k'anali/na</i>	<i>k'anali/te/na</i>	
Abess	<i>k'anali/ta</i>	<i>k'anali/te/ta</i>	
Kom	<i>k'anali/ka</i>	<i>k'anali/te/ka</i>	

8. paradigma:

- a) /3 C/-sõnad, nagu *s'eminari*;
- b) /tar/-sõnad, nagu *t'antsijat̄ar*.
- Tüvi astmevahelduseta lõpuvahelduslik; lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow i$
- SgG \rightarrow XMR
- SgP \rightarrow XMR + \emptyset
- SgIII_{uh} \rightarrow XMR + \emptyset
- PIG \rightarrow XMR + *te*
- PIP \rightarrow XMR + *sit* ~ XR_{pl} + \emptyset

	Sg	Pl _{te}	Plv (R _{pl})
N	<i>s'eminari</i>	<i>s'eminari/t</i>	
G	<i>s'eminari</i>	<i>s'eminari/te</i>	
P	<i>s'eminari/ḹ</i>	<i>s'eminari/sit</i>	~ <i>s'eminare/ḹ</i>
III	<i>s'eminari/ḹe</i>	<i>s'eminari/te/ḹe</i>	~ <i>s'eminare/ḹe</i>
	~ <i>s'eminari/ḹ</i>		
In	<i>s'eminari/s</i>	<i>s'eminari/te/s</i>	~ <i>s'eminare/s</i>
El	<i>s'eminari/st</i>	<i>s'eminari/te/st</i>	~ <i>s'eminare/st</i>
All	<i>s'eminari/le</i>	<i>s'eminari/te/le</i>	~ <i>s'eminare/le</i>
Ad	<i>s'eminari/l</i>	<i>s'eminari/te/l</i>	~ <i>s'eminare/l</i>
Abl	<i>s'eminari/ḹ</i>	<i>s'eminari/te/ḹ</i>	~ <i>s'eminare/ḹ</i>
Trl	<i>s'eminari/ks</i>	<i>s'eminari/te/ks</i>	~ <i>s'eminare/ks</i>
Trm	<i>s'eminari/ni</i>	<i>s'eminari/te/ni</i>	
Ess	<i>s'eminari/na</i>	<i>s'eminari/te/na</i>	
Abess	<i>s'eminari/ta</i>	<i>s'eminari/te/ta</i>	
Kom	<i>s'eminari/ka</i>	<i>s'eminari/te/ka</i>	

9. paradigma:

- /ik̄/-sõnad, nagu 'õnel'ik̄.
- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev vältemuutus;
lõpumuutuse liik: Ø → u
- SgG → NMR
SgP → TMR + Ø
SgIII_{1ab} → TMR + Ø
PlG → TMR + te ~ NR_{pl} + Ø
PlP → TMR + sit ~ TR_{pl} + Ø

	Sg	Pl _{te}	Pl _v (R _{pl})
N	'õnel'ik̄	'õnel'ik̄u / t	
G	'õnel'ik̄u	'õnel'ik̄u / te	~ 'õnel'ik̄e
P	'õnel'ik̄u / Ø	'õnel'ik̄u / sit	~ 'õnel'ik̄e / Ø
III	'õnel'ik̄u / sē ~ 'õnel'ik̄u / Ø	'õnel'ik̄u / te / sē	~ 'õnel'ik̄e / sē
In	'õnel'ik̄u / s	'õnel'ik̄u / te / s	~ 'õnel'ik̄e / s
El	'õnel'ik̄u / st	'õnel'ik̄u / te / st	~ 'õnel'ik̄e / st
All	'õnel'ik̄u / le	'õnel'ik̄u / te / le	~ 'õnel'ik̄e / le
Ad	'õnel'ik̄u / l	'õnel'ik̄u / te / l	~ 'õnel'ik̄e / l
Abl	'õnel'ik̄u / lt̄	'õnel'ik̄u / te / lt̄	~ 'õnel'ik̄e / lt̄
Trl	'õnel'ik̄u / ks	'õnel'ik̄u / te / ks	~ 'õnel'ik̄e / ks
Trm	'õnel'ik̄u / ni	'õnel'ik̄u / te / ni	~ 'õnel'ik̄e / ni
Ess	'õnel'ik̄u / na	'õnel'ik̄u / te / na	~ 'õnel'ik̄e / na
Abess	'õnel'ik̄u / ta	'õnel'ik̄u / te / ta	~ 'õnel'ik̄e / ta
Kom	'õnel'ik̄u / ka	'õnel'ik̄u / te / ka	~ 'õnel'ik̄e / ka

10. paradigma:

- a) /(V)ne 2 III või 3 I-II/-sõnad, nagu *m'aine*, *s'õlane*;
- b) /(V)ne 4jj/-sõnad, mille eelviimane silp on rõhutu, nagu *'alkoh'oline*;
- c) /(V)s 1 või 2 I-II/-sõnad, nagu *k'äis*, *'otsus*.
- Tüvi astmevahelduseta lõpuvahelduslik; lõpumuutuse liik:
 - a, b) *ne* → *se*
 - c) \emptyset → *e*
- SgG → XMR
 SgP → a, b) XMR + *t*
 c) XLR + *t*
 SgIII_{hah} → puudub
 PlG → a, b) XMR + *te*
 c) XLR + *te*
 PlP → XMR + *it*

	Sg	Pl _{te}	Pl _v (i)
N	'otsus	'otsuse / t	
G	'otsuse	'otsus / te	
P	'otsus / t		'otsuse / i / t
III	'otsuse / $\bar{s}e$	'otsus / te / $\bar{s}e$	~ 'otsuse / i / $\bar{s}e$
In	'otsuse / s	'otsus / te / s	~ 'otsuse / i / s
El	'otsuse / st	'otsus / te / st	~ 'otsuse / i / st
All	'otsuse / le	'otsus / te / le	~ 'otsuse / i / le
Ad	'otsuse / l	'otsus / te / l	~ 'otsuse / i / l
Abl	'otsuse / $\bar{l}t$	'otsus / te / $\bar{l}t$	~ 'otsuse / i / $\bar{l}t$
Trl	'otsuse / ks	'otsus / te / ks	~ 'otsuse / i / ks
Trm	'otsuse / ni	'otsus / te / ni	
Ess	'otsuse / na	'otsus / te / na	
Abess	'otsuse / $\bar{t}a$	'otsus / te / $\bar{t}a$	
Kom	'otsuse / ka	'otsus / te / ka	

11. paradigma:

- a) /*(V)ne* 3 III/-sõnad, nagu *‘ültine*;
- b) /*kē* 2 III/-sõnad, nagu *l’ōōkē*;
- c) /*(V)s* 2 III/-sõnad, nagu *l’ōtūs*, *k’añatl’ikūs*;
- d) /*l’isus*, *m’atus*/-sõnad, nagu *s’ūrefōnel’isus*, *k’añatam’atus*.
- Tüvi astmevahelduseta lõpuvahelduslik;
lõpumuutuse liik: a) *ne* → *se*
b) \emptyset → *se*
c, d) \emptyset → *e*
- SgG → XMR
SgP → a, b) XMR + *t*
c, d) XLR + *t*
SgIII_{hah} → R_{II}
PlG → a, b) XMR + *te*
c, d) XLR + *te*
PlP → XR_{pl} + \emptyset ~ XMR + *it*

	Sg	Pl _e	Plv (Rpl)	Plv (i)
N	<i>l’ōtūs</i>	<i>l’ōtūse/t</i>		
G	<i>l’ōtūse</i>	<i>l’ōtūs/te</i>		
P	<i>l’ōtūs/t</i>		<i>l’ōtūsi/∅</i>	~ <i>l’ōtūse/i/t</i>
III	<i>l’ōtūse/ṣe</i> ~ <i>l’ōtūse</i>	<i>l’ōtūs/te/ṣe</i>	~ <i>l’ōtūsi/ṣe</i>	~ <i>l’ōtūse/i/ṣe</i>
In	<i>l’ōtūse/s</i>	<i>l’ōtūs/te/s</i>	~ <i>l’ōtūsi/s</i>	~ <i>l’ōtūse/i/s</i>
El	<i>l’ōtūse/st</i>	<i>l’ōtūs/te/st</i>	~ <i>l’ōtūsi/st</i>	~ <i>l’ōtūse/i/st</i>
All	<i>l’ōtūse/le</i>	<i>l’ōtūs/te/le</i>	~ <i>l’ōtūsi/le</i>	~ <i>l’ōtūse/i/le</i>
Ad	<i>l’ōtūse/l</i>	<i>l’ōtūs/te/l</i>	~ <i>l’ōtūsi/l</i>	~ <i>l’ōtūse/i/l</i>
Abl	<i>l’ōtūse/l̄</i>	<i>l’ōtūs/te/l̄</i>	~ <i>l’ōtūsi/l̄</i>	~ <i>l’ōtūse/i/l̄</i>
Trl	<i>l’ōtūse/ks</i>	<i>l’ōtūs/te/ks</i>	~ <i>l’ōtūsi/ks</i>	~ <i>l’ōtūse/i/ks</i>
Trm	<i>l’ōtūse/ni</i>	<i>l’ōtūs/te/ni</i>		
Ess	<i>l’ōtūse/na</i>	<i>l’ōtūs/te/na</i>		
Abess	<i>l’ōtūse/tā</i>	<i>l’ōtūs/te/tā</i>		
Kom	<i>l’ōtūse/ka</i>	<i>l’ōtūs/te/ka</i>		

12. paradigma:

- a) /*(V)ne* 4jj/-sõnad, mille eelviimane silp on kaasrõhuline, nagu *'inim'ene*, *ĵ'āneseċēne*;
- b) /*ĥe* 3jj/-sõnad, nagu *k'ulāĥe*;
- c) /*(V)s* 3jj/-sõnad, mille muutetüve eelviimane silp on kaasrõhuline, nagu *h'arĵutus*.
- Tüvi astmevahelduseta lõpuvahelduslik;
lõpumuutuse liik: a) *ne* → *se*
b) *∅* → *se*
c) *∅* → *e*

SgG → XMR

SgP → a, b) XM'R + *t*

c) XLR + *t*

SgIII_{10h} → R₁₁

PlG → a, b) XM'R + *te*

c) XLR + *te*

PlP → XR_{pl} + *∅*

Sg	Pl _{te}	Pl _R	
N	<i>'inimene</i>	<i>'inimese / t</i>	
G	<i>'inimese</i>	<i>'inimes / te</i>	
P	<i>'inimes / t</i>		<i>'inimesi / ∅</i>
III	<i>'inimese / sē</i> ~ <i>'inimesē</i>	<i>'inimes / te / sē</i>	~ <i>'inimesi / sē</i>
In	<i>'inimese / s</i>	<i>'inimes / te / s</i>	~ <i>'inimesi / s</i>
El	<i>'inimese / st</i>	<i>'inimes / te / st</i>	~ <i>'inimesi / st</i>
All	<i>'inimese / le</i>	<i>'inimes / te / le</i>	~ <i>'inimesi / le</i>
Ad	<i>'inimese / l</i>	<i>'inimes / te / l</i>	~ <i>'inimesi / l</i>
Abl	<i>'inimese / l̄</i>	<i>'inimes / te / l̄</i>	~ <i>'inimesi / l̄</i>
Trl	<i>'inimese / ks</i>	<i>'inimes / te / ks</i>	~ <i>'inimesi / ks</i>
Trm	<i>'inimese / ni</i>	<i>'inimes / te / ni</i>	
Ess	<i>'inimese / na</i>	<i>'inimes / te / na</i>	
Abess	<i>'inimese / tā</i>	<i>'inimes / te / tā</i>	
Kom	<i>'inimese / ka</i>	<i>'inimes / te / ka</i>	

2. PÖÖRDSÕNADE NÄIDISPARADIGMAD

§ 245 Pöördsõnadel esitatakse näidisparadigmadena ainult põhiparadigma koos infiniitsete lihtvormide loeteluga. Põhiparadigma vormid on grupeeritud kõneviiside kaupa.

1. paradigma:

- a) /2 I~II/-sõnad, nagu 'ela/ma, p'iši/ma;
- b) /3jj/-sõnad, nagu k'irjuta/ma;
- c) /tā, ureñ, ne/-sõnad, nagu t'oeta/ma, r'eosta/ma, l'oenta/ma, m'ütü/ma, s'oene/ma.
- Tüvi vahelduseta.
- ta-Inf → XXR + ta
IndPrSg3 → XXR + p
IndIpsPr → XXR + takse

Ind		Knd			
PrSg1	'ela/n	PrSg1	'ela/ksi/n	} ~ 'ela/ks	
PrSg2	'ela/t	PrSg2	'ela/ksi/t		
PrSg3	'ela/p	PrSg3	'ela/ks/Ø		
PrPl1	'ela/me	PrPl1	'ela/ksi/me		
PrPl2	'ela/te	PrPl2	'ela/ksi/te		
PrPl3	'ela/vat	PrPl3	'ela/ksi/t		
IpsPr	'ela/takse	IpsPr	'ela/tā/ks		
IpSg1	'ela/si/n	PtSg1	'ela/nu/ksin	} ~ 'ela/nu/ks	
IpSg2	'ela/si/t	PtSg2	'ela/nu/ksit		
IpSg3	'ela/s/Ø	PtSg3	'ela/nu/ks/Ø		
IpPl1	'ela/si/me	PtPl1	'ela/nu/ksime		
IpPl2	'ela/si/te	PtPl2	'ela/nu/ksi/te		
IpPl3	'ela/si/t	PtPl3	'ela/nu/ksi/t		
IpsIpF	'ela/t̄/i				
Imp		Kvt		Jss	
PrSg2	'ela/Ø/Ø	Pr	'ela/vat̄	Pr	'ela/ku
PrPl2	'ela/ke/m	IpsPr	'ela/tā/vat̄	IpsPr	'ela/tā/ku
PrPl3	'ela/ke/Ø	Pt	'ela/nu/vat̄		
ta-Inf	'ela/ta	Sup	'ela/ma		
Ger	'ela/tes	SupIn	'ela/ma/s		
PtsPr	'ela/v	SupEl	'ela/ma/st		
PtsIpsPr	'ela/tā/v	SupTrl	'ela/ma/ks		
PtsPt	'ela/nut	SupAbess	'ela/ma/tā		
PtsIpsPt	'ela/tut	SupIps	'ela/tā/ma		

2. paradigma:

- /2 III i~u/-sõnad, nagu *k'inkī/ma*, *r'iku/ma*.
- Tüvi astmevahelduslik lõpuvahelduseta; astmemuutuse liik: nõrgenev välle- või pikkusmuutus
- *ta-Inf* → *TXR + ta*
IndPrSg3 → *NXR + p*
IndIpsPr → *NXR + takse*

Ind		Knd			
PrSg1	<i>k'inki/n</i>	PrSg1	<i>k'inki/ksi/n</i>	} ~ <i>k'inki/ks</i>	
PrSg2	<i>k'inki/t</i>	PrSg2	<i>k'inki/ksi/t</i>		
PrSg3	<i>k'inki/p</i>	PrSg3	<i>k'inki/ks/∅</i>		
PrPl1	<i>k'inki/me</i>	PrPl1	<i>k'inki/ksi/me</i>		
PrPl2	<i>k'inki/te</i>	PrPl2	<i>k'inki/ksi/te</i>		
PrPl3	<i>k'inki/vat</i>	PrPl3	<i>k'inki/ksi/t</i>		
IpsPr	<i>k'inki/takse</i>	IpsPr	<i>k'inki/ta/ks</i>		
IpfSg1	<i>k'inkī/si/n</i>	PtSg1	<i>k'inkī/nu/ksi/n</i>	} ~ <i>k'inkī/nu/ks</i>	
IpfSg2	<i>k'inkī/si/t</i>	PtSg2	<i>k'inkī/nu/ksi/t</i>		
IpfSg3	<i>k'inkī/s/∅</i>	PtSg3	<i>k'inkī/nu/ks/∅</i>		
IpfPl1	<i>k'inkī/si/me</i>	PtPl1	<i>k'inkī/nu/ksi/me</i>		
IpfPl2	<i>k'inkī/si/te</i>	PtPl2	<i>k'inkī/nu/ksi/te</i>		
IpfPl3	<i>k'inkī/si/t</i>	PtPl3	<i>k'inkī/nu/ksi/t</i>		
IpsIpf	<i>k'inki/ti</i>				
Imp		Kvt		Jss	
PrSg2	<i>k'inki/∅</i>	Pr	<i>k'inkī/vat</i>	Pr	<i>k'inkī/ku</i>
PrPl1	<i>k'inkī/ke/m</i>	IpsPr	<i>k'inki/ta/vat</i>	IpsPr	<i>k'inki/ta/ku</i>
PrPl2	<i>k'inkī/ke/∅</i>	Pt	<i>k'inkī/nu/vat</i>		
<i>ta-Inf</i>	<i>k'inkī/ta</i>	Sup	<i>k'inkī/ma</i>		
Ger	<i>k'inkī/tes</i>	SupIn	<i>k'inkī/ma/s</i>		
PtsPr	<i>k'inkī/v</i>	SupEl	<i>k'inkī/ma/st</i>		
PtsIpsPr	<i>k'inki/ta/v</i>	SupTrl	<i>k'inkī/ma/ks</i>		
PtsPt	<i>k'inkī/nut</i>	SupAbess	<i>k'inkī/ma/ta</i>		
PtsIpsPt	<i>k'inki/tut</i>	SupIps	<i>k'inki/ta/ma</i>		

3. paradigma:

- /2 III a/-sõnad, nagu *h'ākā/ma*.
- Tüvi astmevahelduslik lõpuvahelduseta; astmemuutuse liik: nõrgenev välte- või pikkusmuutus
- *ta-Inf* → NXR + *tā*
IndPrSg3 → TXR + *p*
IndIpsPr → NXR + *takse*

Ind		Knd			
PrSg1	<i>h'aḱā/n</i>	PrSg1	<i>h'aḱā/ksi/n</i>	}	<i>~ h'aḱā/ks</i>
PrSg2	<i>h'aḱā/t</i>	PrSg2	<i>h'aḱā/ksi/t</i>		
PrSg3	<i>h'aḱā/p</i>	PrSg3	<i>h'aḱā/ks/∅</i>		
PrPl1	<i>h'aḱā/me</i>	PrPl1	<i>h'aḱā/ksi/me</i>		
PrPl2	<i>h'aḱā/te</i>	PrPl2	<i>h'aḱā/ksi/te</i>		
PrPl3	<i>h'aḱā/vat</i>	PrPl3	<i>h'aḱā/ksi/t</i>		
IpsPr	<i>h'aḱā/takse</i>	IpsPr	<i>h'aḱā/tā/ks</i>		
IpfSg1	<i>h'aḱā/si/n</i>	PtSg1	<i>h'aḱā/nu/ksi/n</i>	}	<i>~ h'aḱā/nu/ks</i>
IpfSg2	<i>h'aḱā/si/t</i>	PtSg2	<i>h'aḱā/nu/ksi/t</i>		
IpfSg3	<i>h'aḱā/s/∅</i>	PtSg3	<i>h'aḱā/nu/ks/∅</i>		
IpfPl1	<i>h'aḱā/si/me</i>	PtPl1	<i>h'aḱā/nu/ksi/me</i>		
IpfPl2	<i>h'aḱā/si/te</i>	PtPl2	<i>h'aḱā/nu/ksi/te</i>		
IpfPl3	<i>h'aḱā/si/t</i>	PtPl3	<i>h'aḱā/nu/ksi/t</i>		
IpsIpf	<i>h'aḱā/t/i</i>				
Imp		Kvt		Jss	
PrSg2	<i>h'aḱā/∅</i>	Pr	<i>h'aḱā/vat</i>	Pr	<i>h'aḱā/ku</i>
PrPl1	<i>h'aḱā/ke/m</i>	IpsPr	<i>h'aḱā/tā/vat</i>	IpsPr	<i>h'aḱā/tā/ku</i>
PrPl2	<i>h'aḱā/ke/∅</i>	Pt	<i>h'aḱā/nu/vat</i>		
ta-Inf	<i>h'aḱā/tā</i>	Sup	<i>h'aḱā/ma</i>		
Ger	<i>h'aḱā/tes</i>	SupIn	<i>h'aḱā/ma/s</i>		
PtsPr	<i>h'aḱā/v</i>	SupEl	<i>h'aḱā/ma/st</i>		
PtsIpsPr	<i>h'aḱā/tā/v</i>	SupTrl	<i>h'aḱā/ma/ks</i>		
PtsPt	<i>h'aḱā/nut</i>	SupAbess	<i>h'aḱā/ma/tā</i>		
PtsIpsPt	<i>h'aḱā/tut</i>	SupIps	<i>h'aḱā/tā/ma</i>		

4. paradigma:

- /le/-sõnad, nagu *v'ätile/ma*.
- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev välte- või
pikkusmuutus;
lõpumuutuse liik: *le* → *el*
- *ta*-Inf → NMR + *ta*
IndPrSg3 → TLR + *p*
IndIpsPr → NMR + *takse*

Ind		Knd			
PrSg1	<i>v`ātīle/n</i>	PrSg1	<i>v`ātīle/ksi/n</i>		
PrSg2	<i>v`ātīle/t</i>	PrSg2	<i>v`ātīle/ksi/t</i>		
PrSg3	<i>v`ātīle/p</i>	PrSg3	<i>v`ātīle/ks/∅</i>		
PrPl1	<i>v`ātīle/me</i>	PrPl1	<i>v`ātīle/ksi/me</i>		
PrPl2	<i>v`ātīle/te</i>	PrPl2	<i>v`ātīle/ksi/te</i>		
PrPl3	<i>v`ātīle/vat</i>	PrPl3	<i>v`ātīle/ksi/t</i>		
		} ~ <i>v`ātīle/ks</i>			
IpsPr	<i>v`ātel/takse</i>	IpsPr	<i>v`ātel/ta/ks</i>		
IpSg1	<i>v`ātīle/si/n</i>	PtSg1	<i>v`ātel/nu/ksi/n</i>		
IpSg2	<i>v`ātīle/si/t</i>	PtSg2	<i>v`ātel/nu/ksi/t</i>		
IpSg3	<i>v`ātīle/s/∅</i>	PtSg3	<i>v`ātel/nu/ks/∅</i>		
IpPl1	<i>v`ātīle/si/me</i>	PtPl1	<i>v`ātel/nu/ksi/me</i>		
IpPl2	<i>v`ātīle/si/te</i>	PtPl2	<i>v`ātel/nu/ksi/te</i>		
IpPl3	<i>v`ātīle/si/t</i>	PtPl3	<i>v`ātel/nu/ksi/t</i>		
		} ~ <i>v`ātel/nu/ks</i>			
IpsIpf	<i>v`ātel/t/i</i>				
Imp		Kvt		Jss	
PrSg2	<i>vātīle/∅/∅</i>	Pr	<i>v`ātīle/vat</i>	Pr	<i>v`ātel/ku</i>
PrPl1	<i>v`ātel/ke/m</i>	IpsPr	<i>v`ātel/ta/vat</i>	IpsPr	<i>v`ātel/ta/ku</i>
PrPl2	<i>v`ātel/ke/∅</i>	Pt	<i>v`ātel/nu/vat</i>		
ta-Inf	<i>v`ātel/ta</i>	Sup	<i>v`ātīle/ma</i>		
Ger	<i>v`ātel/tes</i>	SupIn	<i>v`ātīle/ma/s</i>		
PtsPr	<i>v`ātīle/v</i>	SupEl	<i>v`ātīle/ma/st</i>		
PtsIpsPr	<i>v`ātel/ta/v</i>	SupTrl	<i>v`ātīle/ma/ks</i>		
PtsPt	<i>v`ātel/nut</i>	SupAbess	<i>v`ātīle/ma/tā</i>		
PtsIpsPt	<i>v`ātel/tut</i>	SupIps	<i>v`ātel/ta/ma</i>		

5. paradigma:

- /ele/-sõnad, nagu *k'õnelema*.
- Tüvi astmevahelduseta lõpuvahelduslik;
lõpumuutuse liik: $e \rightarrow \emptyset$
- $ta\text{-Inf} \rightarrow \text{XLR} + ta \sim \text{XMR} + ta$
 $\text{IndPrSg3} \rightarrow \text{XLR} + p$
 $\text{IndIpsPr} \rightarrow \text{XLR} + \bar{takse} \sim \text{XMR} + takse$

Ind		Knd	
PrSg1	<i>k'õnele/n</i>	PrSg1	<i>k'õnele/ksi/n</i>
PrSg2	<i>k'õnele/t</i>	Prsg2	<i>k'õnele/ksi/t</i>
PrSg3	<i>k'õnele/p</i>	PrSg3	<i>k'õnele/ks/∅</i>
PrPl1	<i>k'õnele/me</i>	PrPl1	<i>k'õnele/ksi/me</i>
PrPl2	<i>k'õnele/te</i>	PrPl2	<i>k'õnele/ksi/te</i>
PrPl3	<i>k'õnele/vat</i>	PrPl3	<i>k'õnele/ksi/t</i>
		} ~ <i>k'õnele/ks</i>	
IpsPr	<i>k'õnele/taakse</i> ~ <i>k'õnel/takse</i>	IpsPr	<i>k'õnele/ta/ks</i> ~ <i>k'õnel/ta/ks</i>
IpSg1	<i>k'õnele/si/n</i>	PtSg1	<i>k'õnele/nu/ksi/n</i> ~ <i>k'õnel/nu/ksi/n</i>
IpSg2	<i>k'õnele/si/t</i>	PtSg2	<i>k'õnele/nu/ksi/t</i> ~ <i>k'õnel/nu/ksi/t</i>
IpSg3	<i>k'õnele/s/∅</i>	PtSg3	<i>k'õnele/nu/ks/∅</i> ~ <i>k'õnel/nu/ks/∅</i>
IpPl1	<i>k'õnele/si/me</i>	PtPl1	<i>k'õnele/nu/ksi/me</i> ~ <i>k'õnel/nu/ksi/me</i>
IpPl2	<i>k'õnele/si/te</i>	PtPl2	<i>k'õnele/nu/ksi/te</i> ~ <i>k'õnel/nu/ksi/te</i>
IpPl3	<i>k'õnele/si/t</i>	PtPl3	<i>k'õnele/nu/ksi/t</i> ~ <i>k'õnel/nu/ksi/t</i>
		} ~ <i>k'õnele/nu/ks</i> ~ <i>kõnel/nu/ks</i>	
IpsIpf	<i>k'õnele/t/i</i> ~ <i>k'õnel/ti</i>		

	Imp		Kvt		Jss
PrSg2	<i>k'õnele/∅/∅</i>	Pr	<i>k'õnele/vat̄</i>	Pr	<i>k'õnele/ku</i>
PrPl1	<i>k'õnele/ke/m</i> ~ <i>k'õnel/ke/m</i>	IpsPr	<i>k'õnele/tā/vat̄</i> ~ <i>k'õnel/ta/vat̄</i>	IpsPr	<i>k'õnele/tā/ku</i> ~ <i>k'õnel/ta/ku</i>
PrPl2	<i>k'õnele/ke/∅</i> ~ <i>k'õnel/ke/∅</i>	Pt	<i>k'õnele/nu/vat̄</i> ~ <i>k'õnel/nu/vat̄</i>		

ta-Inf	<i>k'õnele/ta</i> ~ <i>k'õnel/ta</i>	Sup	<i>k'õnele/ma</i>
Ger	<i>k'õnele/tes</i> ~ <i>k'õnel/tes</i>	SupIn	<i>k'õnele/ma/s</i>
PtsPr	<i>k'õnele/v</i>	SupEl	<i>k'õnele/ma/st</i>
PtsIpsPr	<i>k'õnele/tā/v</i> ~ <i>k'õnel/ta/v</i>	SupTrl	<i>k'õnele/ma/ks</i>
PtsPt	<i>k'õnele/nut</i> ~ <i>k'õnel/nut</i>	SupAbess	<i>k'õnele/ma/tā</i>
PtsIpsPt	<i>k'õnele/tut</i> ~ <i>k'õnel/tut</i>	SupIps	<i>k'õnele/tā/ma</i> ~ <i>k'õnel/ta/ma</i>

3. VÖRDLUSSÕNADE NÄIDISPARADIGMAD

- 246 Võrdlussõnadel esitatakse näidisparadigmadena täisparadigma. Paradigmade kirjeldusest jääb välja tüvevahelduslikkuse iseloomustus, kuna võrdlussõna tüveks on vastava käändsõna tüvi: positiivis ainsuse nominatiivi kujul, teistes astmetes ainsuse genitiivi kujul (või sellest moodustatud superlatiivitüve kujul).

1. paradigma:
- /1 V/-sõnad, nagu *p'ai*;
/1 C/-sõnad, nagu *l'ol*;
/2 I~II V/-sõnad, nagu *r'õsa*.
 - Kpv → R(SgG) + *m*
Spv_{iht} → puudub

Psv	<i>r'õsa</i>
Kpv	<i>r'õsa/m</i>
Spv	<i>k'õike r'õsa/m</i>

2. paradigma:

- a) /2 C/-sõnad, nagu *k'aval*;
- b) /2 III V/-sõnad, nagu *k'örke*;
- c) /3jj V/-sõnad, nagu *t'altsutāmātū*;
- d) /kas, jas, (C)ne, nut_{pts}, tut-tut_{pts}, v_{pts}, ik/-sõnad, nagu *n'aljakas*, *m'örkjas*, *v'aikne*, *p'ātunut*, *'armastatut*, *'ahvailev*, *l'apsik*;
- e) /(V)ne, 2 III või 3 I-II/-sõnad, nagu *v'aene*, *m'ürkine*.
- Kpv → R(SgG) + *m*
Spv_{liht} → R(SgG) + *im*

Psv *k'aval*

Kpv *k'avala/m*

Spv *k'õike k'avala/m ~ k'avala/i/m*

3. paradigma:

- a) /ik/-sõnad, nagu *'õnel'ik*;
- b) /(V)ne 4jj/-sõnad, mille eelviimane silp on kaasrõhuline, nagu *'ümark'une*;
- c) /ke 3jj/-sõnad, nagu *t'iluke*.
- Kpv → R(SgG) + *m*
Spv_{liht} → R_{spv} + *m*

Psv *'õnel'ik*

Kpv *'õnel'iku/m*

Spv *k'õike 'õnel'iku/m ~ 'õnel'ike/m*

4. paradigma:

- a) /(V)ne 3 III/-sõnad, nagu *'õiklane*;
- b) /(V)s 2 III/-sõnad, nagu *p'aike*.
- Kpv → R(SgG) + *m*
Spv_{liht} → R_{spv} + *m ~ R(SgG) + im*

Psv *'õiklane*

Kpv *'õiklase/m*

Spv *k'õike 'õiklase/m ~ 'õiklasi/m ~ 'õiklase/i/m*

PASSIIVSE MORFOLOOGIA LOENDID

§ 247 Passiivse morfoloogiaga sõnade loendid esitatakse rühmitatult algvormi fonoloogilis-derivatiivsete tunnuste alusel (mis on määravaks aktiivse morfoloogia sõnatüüpide jaoks) koos viitega vastavale aktiivsele paradigmale. Iga loendi ees:

1) esitatakse loendisse kuuluvate sõnade arv ning lisatakse vajaduse korral täpsustavad kirjeldavad tunnused. (Ülevaatlikkuse huvides on mõnikord ühte gruppi rühmitatud kaks või enam aktiivse morfoloogia sõnarühma, nt /2 I–II V/-käändsõnad esitatakse ühe rühmana, kuna paljude passiivse morfoloogiaga käändsõnade jaoks ei ole esimese silbi pikkus oluline.) Ebaregulaarsete sõnade puhul viidatakse paragrahvile, kus vastavaid sõnu käsitletakse;

2) viidatakse aktiivse morfoloogia näidisparadigmale, millega loendi sõnade morfoloogiline käitumine kõige enam sarnaneb;

3) tuuakse välja morfoloogilised jooned, mille poolest loendi sõnade käitumine erineb viidatud aktiivsest paradigmat;

4) kui aktiivses morfoloogias lähedane paralleel puudub, esitatakse 2. ja 3. punkti asemel samasugune kirjeldus nagu aktiivsete paradigmade korral: tüve iseloomustus ja põhivormide sünteesireeglid (vt § 243). Ebaregulaarsete sõnade korral võib reegleid olla ka rohkem.

Vormisünteesi võivad korrigeerida morfonoloogilised teisendusreeglid (vt § 242).

Loendite siseselt on sõnad järjestatud alfabeetilises pöördjärjestuses, kusjuures pikk foneem järgneb lühikesele: *a ā e ē f f̄ h ħ i ī j j̄ k k̄ l l̄ m m̄ n ñ o ō p p̄ r r̄ s s̄ š š̄ t t̄ u ū v v̄ õ ö ä ö ü ǖ*

1. KÄÄNDSÕNADE LOENDID

§ 248 1.–9. loend. /1 V/-sõnad (vrd 1. ja 2. paradigma).

1. loend: – 9 /1 D/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: Ø → a

'ai	v'ai	k'ai
l'ai	n'ui	p'au
s'ai	äi	s'au

2. loend: – 5 /1 D/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: Ø → e

k'ai	õu	p'õu
s'au	k'õu	

3. loend: – 2 /1 D/-sõna
 – nagu 3. paradigma
 – aga • lõpumuutuse liik: $e \rightarrow ja$ (koos eelneva vokaa-
 li pikenemisega)

$s'oe$
 $r'oe$

4. loend: – 11 /1 \bar{V} -sõna
 – nagu 2. paradigma
 – aga • $SgIll_{\bar{h}ah} \rightarrow (':') XXR + hV \Leftarrow m'\bar{a}, s'\bar{o}, s'\bar{u}, \bar{o}'$
 $PlG \rightarrow XXR + te \sim (':') XXR + te$

$m'\bar{a}$	$l'\bar{u}$	$tr'\bar{u}$	$t'\bar{o}$
$s'\bar{o}$	$m'\bar{u}$	$s'\bar{u}$	$v'\bar{o}$
$k'\bar{u}$	$p'\bar{u}$	\bar{o}'	

5. loend: – 1 /1 D/-sõna.
 • Tüvi astmevahelduslik lõpuvahelduseta;
 astmemuutuse liik: tugevnev laadimuutus
 • $SgG \rightarrow TXR$
 $SgP \rightarrow NXR + \bar{t}$
 $SgIll_{\bar{h}ah} \rightarrow$ puudub
 $Pl \rightarrow$ puudub

$l'oe$

6. loend: – 2 /1 D/-sõna
 – nagu 1. paradigma
 – aga • $SgP \rightarrow XXR + \emptyset$

$'au$
 $n'\bar{o}u$

7. loend: – 2 ebaregulaarset /1 D/-sõna (vt § 215)
 – nagu 2. paradigma
 – aga • tüvi supletiivne
 • $SgIll_{\bar{h}ah} \rightarrow (':') SR + hV \Leftarrow p'ea$
 $PlP \rightarrow SR + it$

$h'ea$
 $p'ea$

8. loend: – 6 /1 ē/-sõna
– nagu 1. paradigma

$f \bar{e}$
 $k \bar{e}$

$l \bar{e}$
 $p \bar{e}$

$r \bar{e}$
 $t \bar{e}$

9. loend: – 2 ebaregulaarset /1 V̄/-sõna (pronoomenid; vt § 216).

- Tüvi supletiivne
- $SgG \rightarrow S_1R$
 $SgP \rightarrow (':) XLR + ta$
 $SgIll_{üh} \rightarrow puudub$
 $PlN \rightarrow S_2R + t$
 $PlG \rightarrow (':) S_3R + te$
 $PIP \rightarrow S_2R + it$
kohakäänetes, translatiivis ja komitatiivis esi-
neb ebaregulaarseid paralleelvorme

$s \bar{e}$
 $t \bar{o}$

10.–30. loend. /1 C/-sõnad (vrd 3. paradigma).

10. loend: – 3 /1 C/-sõna
– nagu 7. paradigma
– aga • lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow a$
• $SgIll_{üh} \rightarrow XMR + \emptyset \Leftarrow m \bar{o}is$

$\bar{o}el$
 $m \bar{o}is$

$\bar{a}us$

11. loend: – 2 /1 C/-sõna
– nagu 7. paradigma
– aga • lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow e$

$k \bar{o}rp$
 $k \bar{ü}ps$

12. loend: – 333 /1 C/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: Ø → a

s'ank	r'änk	m'õl	v'õm
k'ink	t'änk	h'al	'orm
h'onk	l'ünk	'el	h'orm
s'onk	r'ünk	h'el	'urm
j'unk	s'ünk	k'el	h'urm
p'unk	k'ok	v'il	s'urm
r'unk	m'ok	k'ül	t'urm
t'unk	n'ok	j'am	h'ärm
l'õnk	r'ok	l'am	h'üm
m'atk	l'ok	s'am	k'üm
p'õtk	(uni)l'ok	k'em	n'üm
p'ätk	p'ok	t'ahm	t'üm
l'ak	m'ark	l'ehm	k'õm
v'ak	s'ark	r'ihm	l'õm
p'ak	t'ark	v'ihm	j'am
pr'ak	v'irk	'uhm	r'am
t'ak	n'urk	p'uhm	l'õm
p'aik	m'ork	v'ohm	s'õm
s'eik	n'ork	'ahm	v'im
p'ik	p'ork	r'ahm	l'üm
t'ik	k'ark	h'uhm	s'üm
r'uik	r'auk	r'uhm	t'üm
t'õik	n'uk	r'aim	'äm
j'aiik	s'uk	r'oim	l'ahn
m'alk	t'uk	'uim	p'ahn
p'alk	'ük	t'uim	'ihn
s'alk	j'ük	k'äim	k'ohn
h'elk	m'ok	k'im	l'ohn
p'elk	n'äk	p'im	m'ohn
p'ilk	p'äk	k'ujut'elm	'ain
t'ilk	v'al	'ilm	p'ain
k'olk	t'acl	s'ilm	l'ein
t'olk	m'ahl	'ulm	v'äin
h'ulk	p'ahl	j'ulm	t'oin
j'ulk	p'ihl	p'ulm	p'in
p'ulk	p'ohl	h'õlm	v'in
p'ank	k'ail	k'ülm	m'on
r'ank	v'ail	j'õm	v'on
r'onk	k'ol	l'õm	s'arn
m'unk	s'ol	r'õm	t'arn
p'õnk	m'ül	(m'ä)r'õm	v'arn

<i>t'ār̄n</i>	<i>s'ūmp̄</i>	<i>v'irts</i>	<i>h'urt̄</i>
<i>v'irn</i>	<i>r'ümp̄</i>	<i>l'ōts</i>	<i>l'aut̄</i>
<i>k'urn</i>	<i>k'op̄</i>	(m'aja) <i>n'āts</i>	<i>j'ut̄</i>
<i>ōrn</i>	<i>s'op̄</i>	<i>r'āts</i> ¹	<i>kr'ōt̄</i>
<i>p'örn</i>	<i>kr'op̄</i>	<i>r'āts</i> ²	<i>s'ōt̄</i>
<i>k'ärn</i>	<i>s'öp̄</i>	<i>p'ūs</i>	<i>m'üt̄</i>
<i>p'ärn</i>	<i>k'arp̄</i>	<i>kr'ūs</i>	<i>r'üt̄</i>
<i>l'asn</i>	<i>k'or̄p̄</i>	<i>t'ūs</i>	<i>h'av̄</i>
<i>l'ōsn</i>	<i>t'or̄p̄</i>	<i>tr'ās</i>	<i>l'aev</i>
<i>k'äsn</i>	<i>t'ur̄p̄</i>	<i>s'ās</i>	<i>v'aev</i>
<i>aun</i>	<i>k'aup̄</i>	<i>v'ars̄</i>	<i>p'äev</i>
<i>p'aun</i>	<i>l'aup̄</i>	<i>p'ors̄</i>	<i>k'ēv</i>
<i>r'aun</i>	<i>r'up̄</i>	<i>k'ärs̄</i>	<i>k'ahv</i>
<i>s'aun</i>	<i>v'öp̄</i>	<i>ās̄</i>	<i>k'ehv</i>
<i>r'oun</i>	<i>k'äp̄</i>	<i>r'ūs̄</i>	<i>k'ihv</i>
<i>r'ün</i>	<i>r'äp̄</i>	<i>s'äst</i>	<i>r'ihv</i>
<i>m'ōn</i>	<i>h'ār</i>	<i>k'est</i>	<i>t'ihv</i>
<i>p'ōn</i>	<i>v'ār</i>	<i>l'est</i>	<i>ōhv</i>
<i>r'ōn</i>	<i>t'ahr</i>	<i>r'ist</i>	<i>k'uiv</i>
<i>s'ōn</i>	<i>s'uir</i>	<i>k'öst</i>	<i>l'iv̄</i>
<i>l'in̄</i>	<i>s'oir</i>	<i>v'erst</i>	<i>r'elv</i>
<i>v'in̄</i>	<i>h'or̄</i>	<i>k'aust</i>	<i>t'ulv</i>
<i>k'on̄</i>	<i>s'or̄</i>	<i>t'aust</i>	<i>n'ōlv</i>
<i>n'un̄</i>	<i>t'ūr</i>	<i>m'ust</i>	<i>t'ōlv</i>
<i>k'ap̄</i>	<i>j'ōr</i>	<i>l'oust</i>	<i>m'älv</i>
<i>n'ap̄</i>	<i>j'ār</i>	<i>s'üst</i>	<i>h'arv</i>
<i>t'ap̄</i>	<i>m'ār</i>	<i>p'üt̄</i>	<i>k'arv</i>
<i>v'ap̄</i>	<i>v'ār</i>	<i>h'at̄</i>	<i>s'eruv</i>
<i>l'ep̄</i>	<i>p'ör̄</i>	<i>n'at̄</i>	<i>oruv</i>
<i>s'ep̄</i>	<i>ās̄</i>	<i>l'āt̄</i>	<i>t'uruv</i>
<i>l'aīp̄</i>	<i>m'aks</i>	<i>aīt̄</i>	<i>k'öruv</i>
<i>v'aīp̄</i>	<i>v'aks</i>	<i>m'aīt̄</i>	<i>m'öruv</i>
<i>l'uīp̄</i>	<i>v'ats</i>	<i>s'it̄</i>	<i>t'öruv</i>
<i>k'el̄p̄</i> ¹	<i>k'āts</i>	<i>p'it̄</i>	<i>n'asuv</i>
<i>k'el̄p̄</i> ²	<i>m'ets</i>	<i>r'it̄</i>	<i>r'asuv</i>
<i>k'ol̄p̄</i>	<i>p'its̄</i>	<i>v'it̄</i>	<i>k'esuv</i>
<i>t'ul̄p̄</i>	<i>k'alts</i>	<i>k'ilt̄</i>	<i>l'atuv</i>
<i>ōlp̄</i>	<i>m'alts</i>	<i>p'int̄</i>	<i>r'ituv</i>
<i>k'am̄p̄</i>	<i>k'elts</i>	<i>p'önt̄</i>	<i>l'ōtuv</i>
<i>r'am̄p̄</i>	<i>k'onts</i>	<i>v'änt̄</i>	<i>p'ōuv</i>
<i>k'omp̄</i>	<i>k'ōnts</i>	<i>k'öt̄</i>	
<i>p'ump̄</i>	<i>p'ōnts</i>	<i>n'öt̄</i>	
<i>r'ump̄</i>	<i>k'arts</i>	<i>v'art̄</i>	

13. loend: – 63 /1 C/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: Ø → e

<i>h'ank</i>	<i>n'em</i>	<i>t'am</i>	<i>ei</i>
<i>p'ank</i>	<i>t'aim</i>	<i>em</i>	<i>t'it</i>
<i>h'ink</i>	<i>v'eim</i>	<i>l'em</i>	<i>ut</i>
<i>õnk</i>	<i>t'oim</i>	<i>m'em</i>	<i>s'alv</i>
<i>h'eth</i>	<i>uim</i>	<i>n'om</i>	<i>t'alv</i>
<i>r'eth</i>	<i>l'oim</i>	<i>h'am</i>	<i>p'ilv</i>
<i>p'uth</i>	<i>s'oim</i>	<i>on</i>	<i>p'olv</i> ¹
<i>l'uik</i>	<i>r'aim</i>	<i>t'up</i>	<i>p'olv</i> ²
<i>k'ik</i>	<i>s'alm</i>	<i>r'üp</i>	<i>m'alv</i>
<i>k'uk</i>	<i>k'olm</i>	<i>k'öhr</i>	<i>p'aru</i>
<i>t'al</i>	<i>s'ölm</i>	<i>n'är</i>	<i>s'aru</i>
<i>l'el</i>	<i>j'om</i>	<i>(l'ü)p'eks</i>	<i>p'erv</i>
<i>il</i>	<i>t'om</i>	<i>s'uks</i>	<i>h'irv</i>
<i>l'il</i>	<i>n'urm</i>	<i>k'its</i>	<i>t'orv</i>
<i>öl</i>	<i>s'orm</i>	<i>v'äits</i>	<i>j'ärv</i>
<i>p'öl</i>	<i>am</i>	<i>l'äts</i>	

14. loend: – 503 /1 C/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: Ø → u

<i>'alk</i>	<i>j'ätk</i>	<i>h'uik</i>	<i>p'olk</i>
<i>h'ank</i>	<i>h'ök</i>	<i>p'uik</i>	<i>(s'ilk)s'olk</i>
<i>l'ank</i> ¹	<i>h'ak</i>	<i>s'uik</i>	<i>t'olk</i>
<i>l'ank</i> ²	<i>k'ak</i>	<i>t'uik</i>	<i>h'ulk</i>
<i>t'epartem'ank</i>	<i>(uši)l'ak</i>	<i>h'öik</i>	<i>m'ulk</i>
<i>k'uperm'ank</i>	<i>p'ak</i>	<i>k'öik</i>	<i>k'olk</i>
<i>t'ank</i>	<i>r'ak</i>	<i>l'öik</i>	<i>p'alk</i>
<i>v'ank</i>	<i>t'ak</i>	<i>m'öik</i>	<i>s'alk</i>
<i>l'ink</i>	<i>(k'arja)j'ak</i>	<i>p'öik</i>	<i>v'alk</i>
<i>p'ink</i>	<i>v'ak</i>	<i>v'öik</i>	<i>pl'ank</i>
<i>t'ink</i>	<i>h'aik</i>	<i>k'äik</i>	<i>h'ink</i>
<i>v'ink</i>	<i>k'aik</i>	<i>(v'ask)l'äik</i>	<i>k'ink</i>
<i>h'õnk</i>	<i>l'aik</i>	<i>l'ik</i>	<i>k'änk</i>
<i>l'änk</i>	<i>m'aik</i>	<i>v'ik</i>	<i>t'änk</i>
<i>m'änk</i>	<i>v'aik</i>	<i>s'alk</i>	<i>l'ok</i>
<i>k'atk</i>	<i>h'eik</i>	<i>v'alk</i>	<i>s'ok</i>
<i>itk</i>	<i>k'ik</i>	<i>h'elk</i>	<i>k'ök</i>
<i>p'uth</i>	<i>l'oik</i>	<i>k'elk</i>	<i>n'ök</i>
<i>l'õtk</i>	<i>(p'äka)p'ik</i>	<i>p'ilk</i>	<i>k'ark</i>
<i>n'õtk</i>	<i>s'ik</i>	<i>s'ilk</i>	<i>erk</i> ¹
<i>p'õtk</i>	<i>t'ik</i>	<i>v'ilk</i>	<i>erk</i> ²

s'irk̄	h'ul̄	p'om̄	'aer
t'irk̄	p'ul̄	v'om̄	n'aer
p'ork̄	p'al̄	h'am̄	n'er
k'urk̄	m'ol̄	k'am̄	p'er
h'ork̄	h'ahm	n'am̄	v'er
v'ork̄	j'ahm	l'aen	p'ahr
j'ark̄	k'ahm	v'aen	k'ohr
m'ark̄	'ehm	r'ahn	v'ohr
'auk̄	k'ihm	k'ihn	h'ir
l'auk̄ ¹	k'ahm	t'in̄	k'ir
l'auk̄ ²	k'ühm	h'on̄	t'ir ¹
m'auk̄	'aim	k'on̄	t'ir ²
p'auk̄	k'aim	k'irn	v'ir
h'uk̄	l'aim	k'iun	v'or
l'uk̄	m'aim	k'an̄	'aur
n'uk̄	v'aim	t'ap̄	k'iur
t'uk̄	'oim	(enese)t'ap̄	h'or
j'ouk̄	l'oim	k'ap̄	k'or
k'ouk̄	h'oim	l'ep̄	k'ar
r'ouk̄	s'oim	t'aip̄	k'ir
t'ouk̄	v'oim	k'ip̄	v'ir
s'auk̄	kr'im̄	l'ip̄	n'ur
p'ok̄	k'al̄m	n'ip̄	v'ur
l'ak̄	s'il̄m	t'ip̄	r'as
t'ak̄	t'ol̄m	p'ip̄	h'ais
r'ak̄	k'ul̄m	tr'ip̄	p'ais
pr'ak̄	l'om̄	h'il̄p̄	s'eis
k'al̄	'arm	h'ol̄p̄	j'aks
v'al̄	k'arm	p'am̄p̄	l'aks
n'el̄	p'arm	imp'am̄p̄	pl'aks
'ahl̄	t'arm	t'em̄p̄	m'aks
k'ahl̄	h'irm̄	v'em̄p̄	n'aks
t'ohl̄	k'urm̄	k'im̄p̄	p'aks
k'aül̄	p'orm̄	j'om̄p̄	r'aks
h'aül̄	r'om̄	s'om̄p̄	kr'aks
k'ül̄	s'om̄	t'om̄p̄	pr'aks
s'ül̄	m'am̄	k'am̄p̄	kr'aks
v'ül̄	r'am̄	s'am̄p̄	k'eks
k'öl̄	s'am̄	r'op̄	p'eks
v'öl̄	l'um̄	'arp̄	k'iks
l'aul̄	m'um̄	k'ir̄p̄	n'iks
j'öul̄	r'um̄	k'up̄	kn'iks
l'ül̄	k'om̄	n'up̄	t'iks
k'öl̄	l'om̄	l'öp̄	k'iks
n'al̄	kl'om̄	n'öp̄	n'iks

<i>p'iks</i>	<i>r'oks</i>	<i>r'ops</i>	<i>s'irts</i>
<i>kr'iks</i>	<i>kr'oks</i>	<i>s'ops</i>	<i>t'irts</i>
<i>v'iks</i>	<i>pr'oks</i>	<i>t'ops</i>	<i>v'irts</i>
<i>k'iks</i>	<i>k'oks</i>	<i>v'ops</i>	<i>k'orts</i>
<i>v'iks</i>	<i>k'aks</i>	<i>l'ups</i>	<i>l'orts</i>
<i>k'olks</i>	<i>r'aks</i>	<i>t'ups</i>	<i>p'orts</i>
<i>s'olks</i>	<i>pr'aks</i>	<i>v'ups</i>	<i>s'orts</i>
<i>v'olks</i>	<i>v'aks</i>	<i>k'ops</i>	<i>t'orts</i>
<i>m'ulks</i>	<i>m'uks</i>	<i>kl'ops</i>	<i>l'urts</i>
<i>s'ulks</i>	<i>'aps</i>	<i>kr'ops</i>	<i>p'urts</i>
<i>v'ulks</i>	<i>k'aps</i>	<i>s'aps</i>	<i>s'urts</i>
<i>k'olks</i>	<i>l'aps</i>	<i>n'aps</i>	<i>t'urts</i>
<i>j'onks</i>	<i>kl'aps</i>	<i>l'ats</i>	<i>v'urts</i>
<i>k'onks</i>	<i>n'aps</i>	<i>pl'ats</i>	<i>k'arts</i>
<i>l'onks</i>	<i>r'aps</i>	<i>m'ats</i>	<i>l'arts</i>
<i>kr'onks</i>	<i>kr'aps</i>	<i>l'oits</i>	<i>pl'arts</i>
<i>t'onks</i>	<i>s'aps</i>	<i>fr'its</i>	<i>s'arts</i>
<i>j'onks</i>	<i>k'aps</i>	<i>s'uits</i>	<i>t'orts</i>
<i>l'onks</i>	<i>kr'aps</i>	<i>(ahne)p'äits</i>	<i>m'urts</i>
<i>p'onks</i>	<i>k'eps</i>	<i>k'its</i>	<i>s'iuts</i>
<i>kr'onks</i>	<i>kr'eps</i>	<i>k'alts</i>	<i>l'uts</i>
<i>v'onks</i>	<i>l'ips</i>	<i>k'ilts</i>	<i>m'uts</i>
<i>l'oks</i>	<i>n'ips</i>	<i>k'ants</i>	<i>s'uts</i>
<i>t'oks</i>	<i>(t'iva)r'ips</i>	<i>p'ants</i>	<i>'ots</i>
<i>j'oks</i>	<i>tr'ips</i>	<i>s'ants</i>	<i>n'äts</i>
<i>kr'oks</i>	<i>s'ips</i>	<i>t'ants</i>	<i>p'äts</i>
<i>k'iuks</i>	<i>t'ips</i>	<i>k'int</i>	<i>r'äts</i>
<i>n'iuks</i>	<i>k'ips</i>	<i>v'int</i>	<i>k'äts</i>
<i>p'iuks</i>	<i>kr'ips</i>	<i>k'onts</i>	<i>m'üts</i>
<i>kr'iuks</i>	<i>h'olps</i>	<i>p'onts</i>	<i>k'ius</i>
<i>s'iuks</i>	<i>s'ulps</i>	<i>p'onts</i>	<i>t'ous</i>
<i>v'iuks</i>	<i>'amps</i>	<i>pr'onts</i>	<i>j'üs</i>
<i>l'uks</i>	<i>k'amps</i>	<i>k'änts</i>	<i>p'äs</i>
<i>m'uks</i>	<i>k'emps</i>	<i>p'änts</i>	<i>'es</i>
<i>p'uks</i>	<i>k'imps</i>	<i>v'änts</i>	<i>k'aiš</i>
<i>t'uks</i>	<i>l'imps</i>	<i>p'ots</i>	<i>t'os</i>
<i>n'äuks</i>	<i>kr'imps</i>	<i>r'öts</i>	<i>p'üs</i>
<i>kr'äuks</i>	<i>k'omps</i>	<i>l'arts</i>	<i>k'ös</i>
<i>n'uks</i>	<i>p'umps</i>	<i>pl'arts</i>	<i>m'äs</i>
<i>k'oks</i>	<i>l'omps</i>	<i>n'arts</i>	<i>p'äs</i>
<i>l'oks</i>	<i>kr'omps</i>	<i>p'arts</i>	<i>s'eat</i>
<i>kl'oks</i>	<i>r'ämps</i>	<i>k'irts</i>	<i>t'eat</i>
<i>pl'oks</i>	<i>k'ops</i>	<i>l'irts</i>	<i>r'öt</i>
<i>n'oks</i>	<i>l'ops</i>	<i>pl'irts</i>	<i>l'äst</i>
<i>p'oks</i>	<i>p'ops</i>	<i>p'irts</i>	<i>n'äst</i>

<i>p'āst</i>	<i>k'āt</i>	<i>p'uit</i>	<i>(s'ōna)v'ōt</i>
<i>ist</i>	<i>p'at</i>	<i>s'ōit</i>	<i>m'ōt</i>
<i>v'aist</i>	<i>k'et</i>	<i>v'ōit</i>	<i>(h'üvasti)j'āt</i>
<i>r'oist</i>	<i>p'et</i>	<i>n'äit</i>	<i>s'ōt</i>
<i>p'uist</i>	<i>k'et</i>	<i>k'it</i>	<i>k'üt</i>
<i>(h'uka)m'ōist</i>	<i>l'ait</i>	<i>l'it</i>	<i>k'üt</i>
<i>l'ist</i>	<i>r'ait</i>	<i>n'it</i>	<i>k'aev</i>
<i>ost</i>	<i>h'eit</i>	<i>j'ot</i>	<i>r'aev</i>
<i>k'ost</i>	<i>p'eit</i>	<i>j'ut</i>	<i>k'öiv</i>
<i>k'irst</i>	<i>k'ülim'it</i>	<i>l'ut</i>	<i>l'öiv</i>
<i>k'iust</i>	<i>oit</i>	<i>n'ut</i>	<i>t'öiv</i>
<i>s'äst</i>	<i>k'oit</i>	<i>r'ut</i>	<i>v'iv</i>
<i>s'öst</i>	<i>l'oit</i>	<i>m'ut</i>	<i>arv</i>
<i>at</i>	<i>t'oit</i>	<i>r'ut</i>	<i>k'asv</i>
<i>h'at</i>	<i>uit</i>	<i>t'ot</i>	

15. loend: – 40 /1 K/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus

<i>s'āk</i>	<i>k'olp</i>	<i>(h'āk)r'eht</i>	<i>ant</i>
<i>s'ohk</i>	<i>k'ōrp</i>	<i>k'iht</i>	<i>s'unt</i>
<i>n'uhk</i>	<i>p'ās</i>	<i>p'iht¹</i>	<i>t'unt</i>
<i>āhk</i>	<i>l'āt</i>	<i>p'iht²</i>	<i>k'önt</i>
<i>m'āhk</i>	<i>r'āt</i>	<i>s'iht</i>	<i>m'ānt</i>
<i>v'āhk</i>	<i>pr'āt</i>	<i>v'iht</i>	<i>k'ünt</i>
<i>r'ūhk</i>	<i>j'aht</i>	<i>j'uht</i>	<i>s'ünt</i>
<i>j'ärk</i>	<i>pr'aht</i>	<i>l'üht</i>	<i>l'ot</i>
<i>h'auk</i>	<i>t'aht</i>	<i>r'üht</i>	<i>m'ot</i>
<i>t'eip</i>	<i>v'aht</i>	<i>m'olt</i>	<i>p'ot</i>

16. loend: – 129 /1 K/sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus;
lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow a$

(s'ini)r'āk	s'ōrk	t'alp	s'ült
'aek	h'ārk	n'ilp	k'ant
p'œk	m'ārk	r'amp	p'ant
'ahk	p'ārk	s'amp	r'ant
h'ahk	'ask	v'imp	v'ent
n'ahk	p'ask	k'ump	'int
p'ahk	l'aisk	s'ump	h'int
r'ahk	r'aisk	h'ōp	p'int
s'ahk	k'isk	v'arp	r'int
l'ehk	n'isk	v'irp	-k'ont
p'ihk	p'isk	'urp	'unt
r'ihk	r'isk	k'urp	p'unt
'uhk	r'ōsk	t'urp ¹	s'unt
t'uhk	m'orsk	t'urp ²	h'ant
m'ōhk	t'ursk	n'ārp	m'ant
v'ōhk	v'atsk	k'ūrp	k'art
r'āhk	l'ausk	'aet	p'art
t'āhk	l'iusk	p'iht	s'art
r'ūhk	t'usk	v'iht	v'irt
r'aik	s'usk	k'oht	p'irt
t'aik	l'ōsk	l'uht	k'ort
r'eik	r'ōsk	l'ait	t'urt
l'ik	'usk	n'ōit	m'ort
s'ik	l'ouk	p'ōit	v'art
j'alk	h'ūk	t'alt	h'aut
s'elk	l'ōk	v'alt	l'aut
h'ilk	h'āp	k'ilt	r'aut
ōlk	l'eip	s'ilt	l'iut
v'ōlk	k'oip	k'olt	p'out
n'alk	l'oip	k'ult	l'ut
r'ōk	h'ip	m'ult	
'ark	t'ip	k'olt	
s'ark	h'alp	t'olt	

17. loend: – 30 /1 K/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus;
lõpumuutuse liik: Ø → e

<i>m'õhk</i>	<i>k'ülk</i>	<i>k'ask</i>	<i>'imp</i>
<i>t'elk</i>	<i>s'ülk</i>	<i>v'ask</i>	<i>k'õrp</i>
<i>v'elk</i>	<i>k'irk</i>	<i>l'esk</i>	<i>k'üp</i>
<i>s'ulk</i>	<i>v'irk</i>	<i>k'osk</i>	<i>l'aht</i>
<i>'õlk</i>	<i>k'urk</i>	<i>k'üsk</i>	<i>l'eht</i>
<i>n'õlk</i>	<i>j'ärk</i>	<i>p'õsk</i>	<i>t'äht</i>
<i>s'õlk</i>	<i>k'ärk</i>	<i>s'äsk</i>	
<i>j'älk</i>	<i>s'ärk</i>	<i>l'emp</i>	

18. loend: – 128 /1 K/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus;
lõpumuutuse liik: Ø → u

<i>r'āk</i>	<i>k'ilk</i>	<i>t'uisk</i>	<i>t'oht</i>
<i>k'ahk</i>	<i>'ulk</i>	<i>h'õisk</i>	<i>j'uht</i>
<i>l'ahk</i>	<i>k'ulk</i>	<i>l'isk</i>	<i>k'õht</i>
<i>t'ahk</i>	<i>n'ulk</i>	<i>v'isk</i>	<i>n'äht</i>
<i>v'ahk</i>	<i>s'ulk</i>	<i>j'ärsk</i>	<i>l'ait</i>
<i>'ihk</i>	<i>p'õlk</i>	<i>m'ürsk</i>	<i>t'ait</i>
<i>k'ihk</i>	<i>s'älk</i>	<i>'õtsk</i>	<i>l'eit</i>
<i>p'ihk</i>	<i>h'õk</i>	<i>'usk</i>	<i>n'eit</i>
<i>v'ihk</i>	<i>l'õk</i>	<i>(v'ävel)r'usk</i>	<i>'oit</i>
<i>l'ohk</i>	<i>r'õk</i>	<i>k'äsk</i>	<i>h'oit</i>
<i>m'uhk</i>	<i>v'õk</i>	<i>l'auk¹</i>	<i>l'oit</i>
<i>p'uhk</i>	<i>p'erk</i>	<i>l'auk²</i>	<i>r'oit</i>
<i>'õhk</i>	<i>v'erk</i>	<i>l'iuk</i>	<i>'uit</i>
<i>l'õhk</i>	<i>v'irk</i>	<i>p'iuk</i>	<i>r'ait</i>
<i>m'õhk</i>	<i>'ork</i>	<i>s'iuk</i>	<i>h'it</i>
<i>p'õhk</i>	<i>n'ork</i>	<i>t'ouk</i>	<i>r'it</i>
<i>r'õhk¹</i>	<i>'urk</i>	<i>'amp</i>	<i>k'elt</i>
<i>r'õhk²</i>	<i>n'urk</i>	<i>l'amp</i>	<i>k'ilt</i>
<i>t'õhk</i>	<i>t'urk</i>	<i>'orp</i>	<i>k'olt</i>
<i>m'eik</i>	<i>l'ask</i>	<i>v'ärp</i>	<i>k'ült</i>
<i>p'eik</i>	<i>r'ask</i>	<i>s'ät</i>	<i>p'olt</i>
<i>j'oik</i>	<i>r'aisk</i>	<i>m'aht</i>	<i>l'ent</i>
<i>'uik</i>	<i>k'isk</i>	<i>v'aht</i>	<i>'int</i>
<i>'alk</i>	<i>r'oisk</i>	<i>'oht</i>	<i>l'int</i>
<i>h'alk</i>	<i>'uisk</i>	<i>l'oht</i>	<i>p'int</i>
<i>p'elk</i>	<i>l'uisk</i>	<i>r'oht</i>	<i>v'int</i>

<i>s'ont</i>	<i>l'ot</i>	<i>k'irt</i>	<i>k'ut</i>
<i>k'ont</i>	<i>r'ot</i>	<i>k'urt</i>	<i>'out</i>
<i>k'ant</i>	<i>k'art</i>	<i>m'urt</i>	<i>j'out</i>
<i>r'ant</i>	<i>k'ert</i>	<i>p'urt</i>	<i>s'out</i>
<i>k'ant</i>	<i>irt</i>	<i>k'urt</i>	<i>h'ut</i>
<i>r'unt</i>	<i>p'irt</i>	<i>s'ort</i>	<i>p'ut</i>

19. loend: – 1 /1 \bar{s} /-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • $\text{PIG} \rightarrow (':) \text{TLR} + \bar{t}e \sim \text{TMR} + te$

p'ois

20. loend: – 12 /1 H/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik $\emptyset \rightarrow a$

• $\text{PIG} \rightarrow (':) \text{TLR} + \bar{t}e \sim \text{TMR} + te$

<i>k'ael</i>	<i>n'ael</i>	<i>s'ain</i>	<i>k'aer</i>
<i>n'ael</i>	<i>s'ael</i>	<i>k'aun</i>	<i>k'oer</i>
<i>p'ael</i>	<i>h'ain</i>	<i>öun</i>	<i>'ais</i>

21. loend: – 1 /1 \bar{s} /-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • $\text{PIG} \rightarrow \text{TLR} + \bar{t}e \sim \text{TMR} + te$

p'üks

22. loend: – 4 /1 \bar{s} /-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow a$

• $\text{PIG} \rightarrow \text{TLR} + \bar{t}e \sim \text{TMR} + te$

<i>s'aks</i>	<i>v'its</i>
<i>'oks</i>	<i>'ots</i>

23. loend: – 31 /1 H- \bar{s} /-sõna.

• Tüvi astme- ja lõpumuutuslik:

astmemuutuse liik: nõrgenev värtemuutus;

lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow e$

• $\text{SgG} \rightarrow \text{NMR}$

$\text{SgP} \rightarrow \text{TLR} + \bar{t}$

$\text{Sglll} \rightarrow$ a) $\text{TLR} + te$

b) puudub

PIG \rightarrow (':) TLR + $\bar{t}e$

PIP \rightarrow TR_{pl} + \emptyset

a) <i>k'ēl</i>	<i>l'ēm</i>	<i>h'ir</i>	b) <i>'uks</i>
<i>m'ēl</i>	<i>p'ēn</i>	<i>k'ir</i>	<i>l'aps</i>
<i>p'ēl</i>	<i>s'ēn</i>	<i>k'or</i>	
<i>h'ol</i>	<i>n'in</i>	<i>n'or</i>	
<i>n'ol</i>	<i>j'on</i>	<i>v'or</i>	
<i>p'ol</i>	<i>s'on</i>	<i>j'ur</i>	
<i>s'ol</i>	<i>t'un</i>	<i>s'ur</i>	
<i>h'ul</i>	<i>k'ar</i>	<i>'ar</i>	
<i>t'ul</i>	<i>s'ar</i>	<i>s'ar</i>	
<i>h'äl</i>	<i>v'er</i>		

24. loend: – 1 ebaregulaarne /1 s/-sõna (vt § 215).

- Tüvi supletiivne
- SgG \rightarrow SR
SgP \rightarrow XLR + \bar{t}
SgIII_{üh} \rightarrow puudub
PIG \rightarrow (':) XLR + $\bar{t}e$
PIP \rightarrow XR_{pl} + \emptyset

m'ēs

25. loend: – 18 /1 s/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus;
lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow e$
- SgG \rightarrow NMR
SgP \rightarrow NM'R + \bar{t}
SgIII_{üh} \rightarrow NM'R + te
PIG \rightarrow (':) NM'R + $\bar{t}e$
PIP \rightarrow TR_{pl} + \emptyset

<i>r'eis</i>	<i>h'is</i>	<i>v'ars</i>	<i>t'örs</i>
<i>'ois</i>	<i>n'is</i>	<i>h'irs</i>	<i>'üs</i>
<i>p'ois</i>	<i>v'is</i>	<i>k'irs</i>	<i>k'üs</i>
<i>t'äis</i>	<i>v'ös</i>	<i>'örs</i>	
<i>k'öis</i>	<i>p'ars</i>	<i>k'örs</i>	

26. loend: – 5 /1 s/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: erandlik nõrgenev laadi-
muutus
lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow e$
- SgG \rightarrow NMR
SgP \rightarrow NM'R + \bar{t}
SgIII_{üh} \rightarrow NM'R + te
PlG \rightarrow (':) NM'R + \bar{te}
PlP \rightarrow TR_{pl} + \emptyset

k'ās

ō's

k'ūs

l'ās

l'ās

27. loend: – 2 /1 s/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus, alg-
vorm erandlik
lõpumuutuse liik: $ks \rightarrow h(t)e$
- SgG \rightarrow NMR
SgP \rightarrow TMR + $\emptyset \sim$ NM'R + \bar{t}
SgIII_{üh} \rightarrow TMR + \emptyset
PlG \rightarrow TMR + te
PlP \rightarrow TMR + sit

k'aks

'üks

28. loend: – 1 /1 s/-sõna

– nagu 27. loend

– aga • Pl \rightarrow puudub

(*'ika*) *'üks*

29. loend: – 1 /1 C/-sõna

– nagu 9. paradigma

- aga • lõpumuutuse liik: ainsuse vormides $\emptyset \rightarrow e$,
 te -mitmuse vormides $\emptyset \rightarrow i$
- PlN \rightarrow puudub

k'ōik̄

30. loend: – 2 ebaregulaarset /1 \bar{s} /-sõna (pronoomenid; vt § 217).

- Tüvi supletiivne
- SgG → S₁R
SgP → (':') S₂R + *ta*
SgIII_{hah} → puudub
PIN → puudub
PIG → S₁R + *te*
PIP → puudub
singulari adessiivis ja ablatiivis ebaregulaar-
sed paralleelvormid

k'ēs̄ (~ *k'ē/ki*)
m'īs̄

31.-63. loend. /2 I~II V/-sõnad (vrd 4. ja 5. paradigma).

31. loend: – 32 /2 I *a~i*/-sõna

– nagu 5. paradigma

- aga • SgIII_{hah} → R_{ill} ⇔ üksikutest sõnadest
PIP → XXR + *sit* ~ XR_{pl} + Ø

<i>p'aha</i>	<i>p'ala</i>	<i>m'una</i>	<i>j'ata</i>
<i>k'eha</i>	<i>s'ama</i>	<i>s'õna</i>	<i>k'ava</i>
<i>p'üha</i>	<i>'oma</i>	<i>r'apa</i>	<i>l'ava</i>
<i>m'aja</i>	<i>k'ana</i>	<i>s'apa</i>	<i>k'õva</i>
<i>v'aja</i>	<i>v'ana</i>	<i>v'apa</i>	<i>n'õva</i>
<i>v'aka</i>	<i>k'ena</i>	<i>t'era</i>	<i>k'ivi</i>
<i>'ala</i>	<i>l'ina</i>	<i>p'esa</i>	<i>h'uvi</i>
<i>k'ala</i>	<i>n'ina</i>	<i>'osa</i>	<i>kr'uvi</i>

32. loend: – 7 /2 I *i*/-sõna.

- Tüvi astmevahelduseta lõpuvahelduslik;
lõpumuutuse liik: *i* → *e*
- SgG → XMR
SgP → XMR + Ø
SgIII_{hah} → R_{ill} ⇔ *s'üli*, *n'imi*, *t'üvi*
PIG → XMR + *te*
PIP → XMR + *sit*

<i>l'õhi</i>	<i>s'üli</i>	<i>t'üvi</i>	<i>l'ävi</i>
<i>h'ani</i>	<i>n'imi</i>	<i>l'ovi</i>	

33. loend: – 7 /2 I i/-sõna.

- Tüvi astmevahelduseta lõpuvahelduslik;
lõpumuutuse liik: $i \rightarrow e$
- SgG \rightarrow XMR
SgP \rightarrow a) XM'R + t
b) XM'R + $ta \sim$ XM'R + t
SgIII_h \rightarrow a) R_{ill} \Leftarrow v.a $k'usi$
b) XM'R + ta
PlG \rightarrow XMR + te
PlP \rightarrow XMR + sit

a) <i>t'uli</i>	<i>'uni</i>	<i>v'eri</i>	b) <i>m'õni</i>
<i>l'umi</i>	<i>m'eri</i>	<i>k'usi</i>	

34. loend: – 27 /2 I e/-sõna

– nagu 7. paradigma

- aga
- lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow me$
 - SgP \rightarrow XLR + \bar{t}

<i>t'ühe</i>	<i>k'ipe</i>	<i>'ese</i>	<i>p'ite</i>
<i>'ike</i>	<i>k'upe</i>	<i>l'ise</i>	<i>s'ite</i>
<i>s'uke</i>	<i>h'äpe</i>	<i>j'äse</i>	<i>'ute</i>
<i>l'öke</i>	<i>k'üpe</i>	<i>l'ate</i>	<i>p'ute</i>
<i>p'une</i>	<i>v'are</i>	<i>m'ate</i>	<i>j'äte</i>
<i>h'ape</i>	<i>'ase</i>	<i>s'ate</i>	<i>s'äte</i>
<i>'epe</i>	<i>t'ase</i>	<i>n'ite</i>	

35. loend: – 1 /2 I a/-sõna

– nagu 34. loend

- aga
- SgP \rightarrow XM'R + \bar{t}

s'üta

36. loend: – 90 /2 I e/-sõna (adjektiivid, v.a *h'õpe*)

– nagu 7. paradigma

- aga
- lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow ta$

<i>j'ähe</i>	<i>k'ohe</i>	<i>m'ake</i>	<i>k'ale</i>
<i>l'ähe</i>	<i>t'ohe</i>	<i>s'ake</i>	<i>s'ale</i>
<i>m'ähe</i>	<i>m'uhe</i>	<i>l'ike</i>	<i>h'ele</i>
<i>t'ähe</i>	<i>'öhe</i>	<i>t'ike</i>	<i>k'ile</i>
<i>v'ähe</i>	<i>k'öhe</i>	<i>l'öhe</i>	<i>s'ile</i>
<i>e'he</i>	<i>k'ähe</i>	<i>s'öhe</i>	<i>v'ile</i>
<i>t'ihe</i>	<i>'uje</i>	<i>'äke</i>	<i>k'ole</i>
<i>v'ihe</i>	<i>l'äke</i>	<i>h'ale</i>	<i>j'öle</i>

<i>k'õle</i>	<i>kr'ape</i>	<i>r'äpe</i>	<i>s'õre</i>
<i>j'äle</i>	<i>l'epe</i>	<i>kr'äpe</i>	<i>t'õre</i>
<i>v'äle</i>	<i>k'ipe</i>	<i>'are</i>	<i>'äre</i>
<i>l'ame</i>	<i>l'ipe</i>	<i>k'are</i>	<i>k'äre</i>
<i>k'ime</i>	<i>k'o-pe</i>	<i>'ere</i>	<i>s'äre</i>
<i>p'ime</i>	<i>l'o-pe</i>	<i>p'ire</i>	<i>m'üre</i>
<i>k'ume</i>	<i>n'o-pe</i>	<i>s'ire</i>	<i>r'ase</i>
<i>s'ume</i>	<i>r'o-pe</i>	<i>v'ire</i>	<i>t'üse</i>
<i>t'ume</i>	<i>kr'o-pe</i>	<i>k'ore</i>	<i>k'ate</i>
<i>n'õme</i>	<i>t'o-pe</i>	<i>s'ore</i>	<i>p'ute</i>
<i>j'äme</i>	<i>j'u-pe</i>	<i>t'ore</i>	<i>r'ive</i>
<i>r'äme</i>	<i>h'õ-pe</i>	<i>m'ure</i>	<i>r'õve</i>
<i>t'ine</i>	<i>kr'õ-pe</i>	<i>p'ure</i>	<i>r'üve</i>
<i>k'ape</i>	<i>k'ä-pe</i>	<i>h'õre</i>	
<i>r'ape</i>	<i>n'ä-pe</i>	<i>k'õre</i>	

37. loend: – 2 sõna, millel puudub algvorm (hüpoteetilise struktuuriga /2 I V/)

– nagu 36. loend

[*l'äheta*]

[*l'ikita*]

38. loend: – 2 /2 II V/-sõna

– nagu 4. paradigma

– aga • SgP → XXR + \bar{t} ~ XXR + Ø

r'upla

v'etru

39. loend: – 1 /2 II V/-sõna

– nagu 5. paradigma

k'ahju

40. loend: – 1 /2 I V/-sõna (pronoomen)

– nagu 5. paradigma

– aga • SgP → XXR + \bar{t} ~ XXR + Ø

Pl → puudub

'ika

41. loend: – 36 /2 I V/-sõna.

- Tüvi astmevahelduslik lõpuvahelduseta;
astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus
- SgG → NXR
SgP → TXR + Ø
SgIlll_h → R_{ill} ← üksikutest sõnadest
PIG → TXR + *te*
PIP → TXR + *sit*

<i>'ika</i>	<i>ʃaku</i>	<i>t'iku</i>	<i>n'õpu</i>
<i>ʃuka</i>	<i>l'aku</i>	<i>l'uku</i>	<i>k'atu</i>
<i>p'ata</i>	<i>m'aku</i>	<i>s'uku</i>	<i>l'atu</i>
<i>k'ute</i>	<i>p'aku</i>	<i>n'õku</i>	<i>m'atu</i>
<i>'õte</i>	<i>pr'aku</i>	<i>h'äku</i>	<i>n'atu</i>
<i>t'õte</i>	<i>s'aku</i>	<i>k'äku</i>	<i>s'atu</i>
<i>p'üki</i>	<i>v'aku</i>	<i>n'äku</i>	<i>v'etu</i>
<i>'aku</i>	<i>t'eku</i>	<i>k'apu</i>	<i>'itu</i>
<i>h'aku</i>	<i>l'iku</i>	<i>k'upu</i>	<i>p'itu</i>

42. loend: – 14 /2 I V/-sõna

– nagu 41. loend

- aga
- SgP → b) TXR + Ø ~ TXR + \bar{t}
PIP → TXR + *sit* ~ TR_{pl} + Ø

a) <i>s'ika</i>	<i>s'uka</i>	<i>r'ita</i>	b) <i>s'ata</i>
<i>v'ika</i>	<i>'upa</i>	<i>k'ota</i>	
<i>l'uka</i>	<i>l'upa</i>	<i>s'õta</i>	
<i>n'uka</i>	<i>t'upa</i>		
<i>r'uka</i>	<i>r'ata</i>		

43. loend: – 8 /2 I i/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus;
lõpumuutuse liik: *i* → *e*
- SgG → NMR
SgP → TMR + Ø
SgIlll_h → R_{ill}
PIG → TMR + *te*
PIP → TMR + *sit*

<i>l'aki</i>	<i>t'uki</i>	<i>n'õki</i>	<i>v'äki</i>
<i>r'eki</i>	<i>ʃõki</i>	<i>m'äki</i>	<i>t'õpi</i>

44. loend: – 9 /2 I *i*/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus;
lõpumuutuse liik: *i* → *e*
- SgG → NMR
SgP → NM'R + *t̄*
SgIII_{hah} → R_{ill} ⇐ üksikutest sõnadest
PIG → (':) NM'R + *tē*
PIP → TR_{pl} + Ø

<i>'esi</i>	<i>v'esi</i>	<i>k'äsi</i>
<i>k'esi</i>	<i>s'usi</i>	<i>l'üsi</i>
<i>m'esi</i>	<i>t'ösi</i>	<i>s'üsi</i>

45. loend: – 1 ebaregulaarne /2 I V/-sõna (vt § 215).

- Tüvi suplettiivne
- SgG → (')SR
SgP → XLR + *t̄*
SgIII_{hah} → puudub
PIG → (')SR + *te*
PIP → (')SR + *sit*

'ölu

46. loend: – 26 /2 I *i*/-sõna

– nagu 3. paradigma

- aga • algvorm erandlik; teised vormid vältemuutustlikud
lõpumuutuse liik: *i* → *ja*

<i>k'ahi</i>	<i>k'ali</i>	<i>m'ari</i>	<i>t'uri</i>
<i>'ohi</i>	<i>n'ali</i>	<i>s'ari</i>	<i>'asi</i>
<i>k'uhi</i>	<i>n'eli</i>	<i>t'ari</i>	<i>r'asi</i>
<i>p'öhi</i>	<i>v'ili</i>	<i>v'ari</i>	<i>'osi</i>
<i>(t'ühi)t'ähi</i>	<i>v'äli</i>	<i>k'iri</i>	<i>k'osi</i>
<i>t'ühi</i>	<i>h'ari</i>	<i>'ori</i>	
<i>(iki)h'ali</i>	<i>k'ari</i>	<i>k'uri</i>	

47. loend: – 7 /2 I *i*/-sõna

– nagu 3. paradigma

- aga • algvorm erandlik; teised vormid pikkusmuutustlikud;
lõpumuutuse liik: *i* → *ja*

<i>k'api</i>	<i>r'üpi</i>	<i>l'oti</i>	<i>h'uti</i>
<i>l'upi</i>	<i>p'ati</i>	<i>'uti</i>	

48. loend: – 5 /2 I i/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • algvorm erandlik; teised vormid vältemuutusli-
kud;
lõpumuutuse liik: *i* → *ju*

'ahi

v'ali

k'ori

k'ahi

v'ari

49. loend: – 2 /2 I i/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • algvorm erandlik; teised vormid vältemuutusli-
kud;
lõpumuutuse liik: *i* → *je*

v'eli

p'uri

50. loend: – 2 /2 I i/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • algvorm erandlik; teised vormid vältemuutusli-
kud
lõpumuutuse liik: *i* → *ve*

t'ali

p'õli

51. loend: – 1 /2 I i/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • algvorm erandlik; teised vormid laadimuutusli-
kud;
lõpumuutuse liik: *i* → *u*

r'ohi

52. loend: – 2 /2 I i/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • algvorm erandlik; teised vormid laadimuutusli-
kud;
lõpumuutuse liik: *i* → *e*
• SgP → TMR + Ø ~ NM'R + *t̄*

r'ehi

r'uhi

53. loend: – 179 /2 II V/-sõna (neist 177 e-lõpulist, 2 u-lõpulist ja 1 a-lõpuline).

- Tüvi astmevahelduslik lõpuvahelduseta;
astmemuutuse liik: tugevnev vältemuutus
- SgG → TXR
SgP → NXR + \bar{t}
SgIII_h → puudub
PIG → NXR + $\bar{t}e$
PIP → TXR + it

<i>l'õuna</i>	<i>'ikē</i>	<i>'ihne</i>	<i>'ekse</i>
<i>'aie</i>	<i>p'ikē</i>	<i>'aine</i>	<i>'okse</i>
<i>(h'ampa)l'aie</i>	<i>r'ikē</i>	<i>k'aine</i>	<i>l'okse</i>
<i>r'aie</i>	<i>t'ikē</i>	<i>l'aine</i>	<i>n'ukse</i>
<i>p'eie</i>	<i>l'ōkē</i>	<i>m'aine</i>	<i>t'ukse</i>
<i>v'ihje</i>	<i>r'ōkē</i>	<i>p'aine</i>	<i>k'ūpse</i>
<i>k'uhje</i>	<i>t'ōkē</i>	<i>'eine</i>	<i>p'erse</i>
<i>m'ulje</i>	<i>'ākē</i>	<i>t'ine</i>	<i>t'urse</i>
<i>h'õlje</i>	<i>t'ākē</i>	<i>h'ōne</i>	<i>v'orse</i>
<i>v'älje</i>	<i>l'ūkē</i>	<i>t'arne</i>	<i>k'atse</i>
<i>k'arje</i>	<i>n'ūkē</i>	<i>k'orne</i>	<i>k'aitse</i>
<i>v'arje</i>	<i>n'ōele</i>	<i>r'ōne</i>	<i>m'aitse</i>
<i>k'irje</i>	<i>v'ōle</i>	<i>v'aiepe</i>	<i>l'eitse</i>
<i>k'orje</i>	<i>l'ūle</i>	<i>h'aape</i>	<i>s'uitse</i>
<i>t'õrje</i>	<i>'aime</i>	<i>l'aape</i>	<i>p'äitse</i>
<i>p'ike</i>	<i>t'oime</i>	<i>r'aape</i>	<i>l'öntse</i>
<i>'alke</i>	<i>p'ōime</i>	<i>t'aape</i>	<i>k'utse</i>
<i>l'anke</i>	<i>v'ōime</i>	<i>v'aape</i>	<i>'ōtse</i>
<i>h'inke</i>	<i>k'alme</i>	<i>l'epe</i>	<i>'ätse</i>
<i>p'inke</i>	<i>k'elme</i>	<i>r'ipe</i>	<i>l'ause</i>
<i>r'inke</i>	<i>'ilme</i>	<i>n'ope</i>	<i>p'äse</i>
<i>'üske</i>	<i>'olme</i>	<i>'ope</i>	<i>s'eate</i>
<i>k'atke</i> ¹	<i>'ulme</i>	<i>l'ope</i>	<i>s'ete</i>
<i>k'atke</i> ²	<i>l'ōme</i>	<i>v'ope</i>	<i>l'ote</i>
<i>m'atke</i>	<i>r'ōme</i>	<i>n'ape</i>	<i>'aste</i>
<i>n'õtkē</i>	<i>v'erme</i>	<i>t'ape</i>	<i>k'aste</i>
<i>s'õtkē</i>	<i>k'irme</i>	<i>h'ūpe</i>	<i>v'aste</i>
<i>j'ätke</i>	<i>k'arme</i>	<i>v'ere</i>	<i>s'aste</i>
<i>k'ütke</i>	<i>s'arme</i>	<i>h'aire</i>	<i>k'este</i>
<i>l'ake</i>	<i>s'ūme</i>	<i>k'ire</i>	<i>n'este</i>
<i>n'ake</i>	<i>l'eme</i>	<i>l'ure</i>	<i>v'este</i>
<i>p'ake</i>	<i>n'imē</i>	<i>p'aie</i>	<i>'iste</i>
<i>r'ake</i>	<i>m'ene</i>	<i>p'oie</i>	<i>h'aiste</i>
<i>l'ekē</i>	<i>t'ene</i>	<i>r'aie</i>	<i>p'aiste</i>
<i>t'ekē</i>	<i>'ahne</i>	<i>m'akse</i>	<i>'eiste</i>

<i>p'iste</i>	<i>r'üste</i>	<i>'üte</i>	<i>s'olve</i>
<i>p'uiste</i>	<i>m'öte</i>	<i>k'üte</i>	<i>'arve</i>
<i>m'öiste</i>	<i>k'äte</i>	<i>k'aeve</i>	<i>s'erve</i>
<i>k'oste</i>	<i>p'ete</i>	<i>ǵahve</i>	<i>t'erve</i>
<i>k'öste</i>	<i>s'ete</i>	<i>k'uive</i>	<i>'irve</i>
<i>r'öste</i>	<i>m'öte</i>	<i>h'öive</i>	<i>v'irve</i>
<i>l'uste</i>	<i>v'öte</i>	<i>r'ive</i>	<i>s'urve</i>
<i>t'öste</i>	<i>ǵäte</i>	<i>p'alve</i>	<i>l'äinu</i>
<i>p'äste</i>	<i>l'äte</i>	<i>v'alve</i>	<i>p'önu</i>
<i>s'üste</i>	<i>s'äte</i>	<i>s'elve</i>	

54. loend: – 84 /2 II e/-sõna.

- Tüvi astmevahelduslik lõpuvahelduseta;
astmevahelduse liik: tugevnev pikkusmuutus
- SgG → TXR
SgP → NXR + *t̄*
SgIII_{üh} → puudub
PIG → NXR + *t̄e*
PIP → TXR + *it*

<i>h'äke</i>	<i>l'öke</i>	<i>r'aipe</i>	<i>l'äite</i>
<i>m'äke</i>	<i>p'öke</i>	<i>v'ipe</i>	<i>n'äite</i>
<i>k'aike</i>	<i>kr'öke</i>	<i>r'ampe</i>	<i>t'äite</i>
<i>h'uike</i>	<i>k'erke</i>	<i>k'ompe</i>	<i>v'äite</i>
<i>p'uike</i>	<i>t'orke</i>	<i>k'arpe</i>	<i>k'öite</i>
<i>s'uike</i>	<i>'urke</i>	<i>v'arpe</i>	<i>k'üte</i>
<i>t'uike</i>	<i>p'örke</i>	<i>k'ärpe</i>	<i>l'ite</i>
<i>h'öike</i>	<i>t'örke</i>	<i>r'üpe</i>	<i>n'ite</i>
<i>l'öike</i>	<i>v'örke</i>	<i>t'eate</i>	<i>v'üte</i>
<i>p'öike</i>	<i>m'ärke</i>	<i>'äte</i>	<i>v'älte</i>
<i>l'äike</i>	<i>t'ärke</i>	<i>s'äte</i>	<i>'öte</i>
<i>k'ike</i>	<i>h'auke</i>	<i>v'äte</i>	<i>ǵöte</i>
<i>k'ilke</i>	<i>r'iuke</i>	<i>k'ete</i>	<i>l'öte</i>
<i>p'ilke</i>	<i>kr'iuke</i>	<i>l'ete</i>	<i>t'öte</i>
<i>t'ilke</i>	<i>t'ouke</i>	<i>h'eite</i>	<i>m'üte</i>
<i>v'ilke</i>	<i>'öke</i>	<i>p'eite</i>	<i>p'üte</i>
<i>t'ölke</i>	<i>n'öke</i>	<i>l'oite</i>	<i>s'üte</i>
<i>v'älke</i>	<i>r'öke</i>	<i>t'oite</i>	<i>m'öte</i>
<i>h'anke</i>	<i>'äpe</i>	<i>'uite</i>	<i>s'öte</i>
<i>k'inke</i>	<i>k'äpe</i>	<i>l'uite</i>	<i>s'üte</i>
<i>v'önke</i>	<i>kr'äpe</i>	<i>ǵäite</i>	<i>l'ötte</i>

55. loend: – 49 /2 II V/-sõna (neist 45 e-lõpulist, 2 u-lõpulist, 1 a-lõpuline ja 1 i-lõpuline).

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: tugevnev vältemuutus
lõpumuutuse liik: V → me
- SgG → TMR
SgP → NLR + \bar{t}
SgIllhah → puudub
PIG → TMR + $\bar{t}e$
PIP → TMR + \bar{it}

<i>l'uka</i>	<i>k'üle</i>	<i>p'õre</i>	<i>s'eate</i>
<i>s'ake</i>	<i>t'ipe</i>	<i>r'ise</i>	<i>'aste</i>
<i>'alke</i>	<i>l'õpe</i>	<i>j'õkse</i>	<i>k'aste</i>
<i>p'ake</i>	<i>h'äre</i>	<i>r'ipse</i>	<i>l'este</i>
<i>r'ake</i>	<i>k'ere</i>	<i>r'atse</i>	<i>'iste</i>
<i>s'ake</i>	<i>u'ere</i>	<i>k'aitse</i>	<i>r'iste</i>
<i>l'õke</i>	<i>t'õre</i>	<i>s'eitse</i>	<i>'arste</i>
<i>s'õele</i>	<i>k'üre</i>	<i>h'itse</i>	<i>u'õti</i>
<i>s'äile</i>	<i>p'üre</i>	<i>p'ritse</i>	<i>s'etu</i>
<i>u'ile</i>	<i>h'õre</i>	<i>h'aitse</i>	<i>m'itu</i>
<i>k'õle</i>	<i>s'õre</i>	<i>r'aitse</i>	
<i>p'õle</i>	<i>n'äre</i>	<i>t'õuse</i>	
<i>u'õle</i>	<i>n'õre</i>	<i>p'äse</i>	

56. loend: – 22 /2 II e/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: tugevnev pikkusmuutus;
lõpumuutuse liik: V → me
- SgG → TMR
SgP → NLR + \bar{t}
SgIllhah → puudub
PIG → TMR + $\bar{t}e$
PIP → TMR + \bar{it}

<i>l'õike</i>	<i>k'örke</i>	<i>'õlpe</i>	<i>m'õte</i>
<i>l'ike</i>	<i>järke</i>	<i>r'õpe</i>	<i>jäte</i>
<i>t'ilke</i>	<i>m'ärke</i>	<i>t'eate</i>	<i>s'õte</i>
<i>k'olke</i>	<i>t'ärke</i>	<i>m'ete</i>	<i>u'õte</i>
<i>s'olke</i>	<i>k'äpe</i>	<i>h'eite</i>	
<i>r'õke</i>	<i>kr'äpe</i>	<i>k'õite</i>	

57. loend: – 3 /2 II e/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: tugevnev vältemuutus;
lõpumuutuse liik: $V \rightarrow ne$
- SgG \rightarrow TMR
SgP \rightarrow NLR + \bar{t}
SgIII_{üh} \rightarrow puudub
PIG \rightarrow TMR + \bar{te}
PIP \rightarrow TMR + it

s'ēme
k'ōme

k'ūme

58. loend: – 123 /2 I–II e/-sõna.

- Tüvi astmevahelduslik lõpuvahelduseta;
astmemuutuse liik: tugevnev laadimuutus
(+ märgib *k* lisandumist)
- SgG \rightarrow TXR
SgP \rightarrow NXR + \bar{t}
SgIII_{üh} \rightarrow puudub
PIG \rightarrow NXR + \bar{te}
PIP \rightarrow TXR + it

<i>'ahe</i>	<i>p'ühe</i>	<i>k'üle</i>	<i>t'anē</i>
<i>r'ahe</i> ⁺	<i>r'aie</i>	<i>k'alē</i>	<i>v'anē</i>
<i>t'ahe</i>	<i>t'aie</i>	<i>(atra)t'alē</i>	<i>'enē</i>
<i>'ehe</i>	<i>v'aie</i>	<i>s'ilē</i>	<i>h'inē</i>
<i>t'ehe</i>	<i>h'eie</i>	<i>k'olē</i>	<i>l'inē</i>
<i>'ihe</i> ⁺¹	<i>'oie</i> ⁺	<i>m'ulē</i>	<i>r'inē</i>
<i>'ihe</i> ⁺²	<i>h'oie</i>	<i>l'emē</i>	<i>t'unē</i>
<i>l'ihe</i> ⁺	<i>r'oie</i>	<i>'imē</i>	<i>r'anē</i>
<i>n'ihe</i> ⁺	<i>s'oie</i> ⁺	<i>k'omē</i>	<i>r'ünē</i> ¹
<i>'ohe</i> ⁺¹	<i>m'uie</i> ⁺	<i>'umē</i>	<i>r'ünē</i> ²
<i>'ohe</i> ²	<i>r'uie</i> ⁺	<i>t'omē</i>	<i>'are</i>
<i>'uhe</i>	<i>v'ōie</i>	<i>v'ēne</i>	<i>h'are</i>
<i>j'uhe</i>	<i>'äie</i> ⁺	<i>p'aine</i>	<i>m'are</i>
<i>p'uhe</i> ⁺¹	<i>'ie</i>	<i>k'one</i>	<i>s'aere</i>
<i>p'uhe</i> ²	<i>r'ie</i>	<i>m'one</i>	<i>k'ere</i>
<i>s'uhe</i>	<i>'ürje</i>	<i>k'äne</i>	<i>m'ere</i>
<i>'öhe</i>	<i>p'ale</i> ⁺	<i>v'äne</i>	<i>m'oire</i> ⁺
<i>l'ähe</i>	<i>h'uile</i> ⁺	<i>'anē</i>	<i>k'ire</i> ⁺
<i>n'ähe</i>	<i>h'ile</i> ⁺	<i>k'anē</i>	<i>p'ire</i>
<i>'ühe</i>	<i>h'ole</i>	<i>l'anē</i>	<i>s'ire</i>

<i>'ūre</i>	<i>v'ōre</i>	<i>n'īue</i>	<i>j'ōve</i>
<i>h'ōre</i>	<i>l'ase</i>	<i>n'ōue</i>	<i>t'arve</i>
<i>j'ōre</i>	<i>p'aise</i>	<i>s'ōue</i>	<i>k'orve</i>
<i>m'āre</i>	<i>l'uise</i>	<i>p'ūe</i>	<i>'urve</i>
<i>p'ōre</i>	<i>t'uise</i>	<i>t'eave</i>	<i>t'urve</i>
<i>t'āre</i>	<i>v'ise</i>	<i>k'aeve</i>	<i>l'ōve</i>
<i>'īre</i>	<i>h'ōise</i>	<i>k'āive</i>	<i>s'ōve</i>
<i>k'īre</i>	<i>n'orse</i>	<i>'īve</i>	<i>h'ūve</i>
<i>v'īre</i>	<i>p'urse</i>	<i>h'elve</i>	<i>h'ūe</i>
<i>m'ūre</i>	<i>h'aue</i>	<i>'olve</i>	<i>p'ūe</i>
<i>p'ūre</i>	<i>l'īue⁺</i>	<i>h'āive</i>	

59. loend: – 20 /2 I~II e/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: tugevnev laadimuutus
(+ märgib *k* lisandumist);
lõpumuutuse liik: V → *me*
- SgG → TMR
SgP → NLR + *t̄*
SgIII_{hah} → puudub
PIG → TMR + *tē*
PIP → TMR + *it*

<i>r'aie</i>	<i>'uhe</i>	<i>k'añe</i>	<i>k'ese</i>
<i>s'äie⁺</i>	<i>j'uhe</i>	<i>r'añe</i>	<i>k'ise</i>
<i>l'ahe⁺</i>	<i>m'āhe⁺</i>	<i>l'eñe</i>	<i>r'use</i>
<i>'ehe</i>	<i>p'ūhe⁺</i>	<i>m'ūre</i>	<i>h'aue</i>
<i>'ihe⁺</i>	<i>'añe</i>	<i>l'ase</i>	<i>s'ūe</i>

60. loend: – 2 ebaregulaarset /1 I a/-sõna (pronoomenid; vt § 218).

- Tüvi lõpuvahelduslik, supletiivne;
lõpumuutuse liik: *a* → *u*
- SgN → XLR ~ S₁R
SgG → XMR ~ S₂R
SgP → XM'R + *t*
SgIII_{hah} → puudub
PIN → S₃R ~ S₄R
PIG → S₃R ~ S₄R
PIP → S₄R + *it*
kohakäänetes, translatiivis ja komitatiivis esi-
neb ebaregulaarseid paralleelvorme

m'ina (~ *m'ā*)
s'ina (~ *s'ā*)

61. loend: – 1 ebaregulaarne /1 I a/-sõna (pronoomen; vt § 219).

- Tüvi supletiivne
- SgN → XLR ~ S₁R
SgG → XLR ~ S₁R
SgP → (':') S₂R + *ta*
SgIII_{lüh} → puudub
PlN → S₃R + *t* ~ S₅R + *t*
PlG → S₄R + *te*
PlP → S₆R + *it*

t'ema (~ *t'ä*)

62. loend: – 1 ebaregulaarne /2 I e/-sõna (pronoomen; vt § 220).

- Tüvi supletiivne
- SgG → S₁R ~ S₂R
SgP → S₃R + *t* ~ S₄R + *t*
SgIII_{lüh} → puudub
PlN → puudub
PlG → S₅R + *te* ~ R_{pl}
PlP → R_{pl} + *t*
kõigis ülejäänud käändeis regulaarsete analoogiareeglite alusel moodustatavad paralleelvormid

'ise

63. loend: – 1 sõna, millel algvorm puudub (pronoomen)

– nagu 7. paradigma

– aga • SgN → puudub

[*m'õlema*]

64.-80. loend. /2 I-II C/-sõnad (vrd 7. paradigma).

64. loend: – 67 sõna

– nagu 7. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: Ø → *a*

l'inuk̄

h'umal

'ahel

p'apul

t'ulnuk̄

j'umal

'etel

kr'ipul

s'urnuk̄

'ätal

m'util

s'ipul

p'ükal

n'ätal

m'ukul

n'upul

<i>s'atul</i>	<i>r'osin</i>	<i>k'ukar</i>	<i>v'asar</i>
<i>s'atam</i>	<i>t'osin</i>	<i>s'ukar</i>	<i>p'isar</i>
<i>'unelm</i>	<i>k'artin</i>	<i>k'äkar</i>	<i>p'usar</i>
<i>'anum</i>	<i>v'aparn</i>	<i>k'ükar</i>	<i>s'õsar</i>
<i>t'anum</i>	<i>l'atern</i>	<i>m'ükar</i>	<i>v'õsar</i>
<i>'akan</i>	<i>m'akun</i>	<i>k'amar</i>	<i>m'atar</i>
<i>p'akan</i>	<i>k'apun</i>	<i>'inar</i>	<i>k'otar</i>
<i>m'aran</i>	<i>kr'ipun</i>	<i>k'onar</i>	<i>'utar</i>
<i>'ahven</i>	<i>p'asun</i>	<i>'õnar</i>	<i>v'ilets</i>
<i>k'amin</i>	<i>r'ätsep̄</i>	<i>'apar</i>	<i>'emant</i>
<i>'upin</i>	<i>k'ihar</i>	<i>k'opar</i>	<i>p'õrant</i>
<i>t'upin</i>	<i>t'uhar</i>	<i>k'äpar</i>	<i>'isant</i>
<i>t'irin</i>	<i>s'akar</i>	<i>k'üpar</i>	

65. loend: – 1 sõna
 – nagu 7. paradigma
 – aga • lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow e$

k'evat

66. loend: – 16 sõna
 – nagu 7. paradigma
 – aga • lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow u$

<i>pr'aunink</i>	<i>t'op̄ink</i>	<i>m'añerk</i>	<i>k'asarm</i>
<i>sp'iñink</i>	<i>kl'irink</i>	<i>'untruk̄</i>	<i>k'üñap̄</i>
<i>t'ump̄ink</i>	<i>m'it̄ink</i>	<i>t'üt̄ruk̄</i>	<i>k'amant̄</i>
<i>k'ämp̄ink</i>	<i>k'eñerk</i>	<i>k'amal</i>	<i>r'amat̄</i>

67. loend: – 1 sõna
 – nagu 7. paradigma
 – aga • lõpumuutuse liik: $\bar{t} \rightarrow ti$

k'urat̄

68. loend: – 1 sõna
 – nagu 7. paradigma
 – aga • lõpumuutuse liik: $\bar{t} : nte$

t'uhat̄

69. loend: – 17 /2 I *el~er~ev/-sõna*

– nagu 3. paradigma

– aga • algvorm erandlik; teised vormid pikkusmuutuslikud;

lõpumuutuse liik: $eC \rightarrow Ca$

<i>v'akel</i>	<i>n'aper</i>	<i>k'eter</i>	<i>p'õter</i>
<i>v'ikel</i>	<i>k'iper</i>	<i>'oter</i>	<i>'õkev</i>
<i>k'apel</i>	<i>t'uper</i>	<i>t'uter</i>	
<i>k'upel</i>	<i>s'õper</i>	<i>k'õter</i>	
<i>m'äker</i>	<i>'ater</i>	<i>n'õter</i>	

70. loend: – 3 /2 I *er/-sõna*

– nagu 3. paradigma

– aga • algvorm erandlik; teised vormid pikkusmuutuslikud;

lõpumuutuse liik: $eC \rightarrow Ce$

<i>k'oker</i>	<i>t'eter</i>
<i>p'eper</i>	

71. loend: – 3 /2 I *er/-sõna*

– nagu 3. paradigma

– aga • algvorm erandlik; teised vormid pikkusmuutuslikud;

lõpumuutuse liik: $eC \rightarrow Cu$

<i>k'oper</i>	<i>p'uter</i>
<i>k'õper</i>	

72. loend: – 22 /2 II *al~ar~el/-sõna*.

• Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: tugevnev vältemuutus

lõpumuutuse liik: a) $aC \rightarrow Ca$

b) $eC \rightarrow Ce$

• $SgG \rightarrow TMR$

$SgP \rightarrow NLR + \bar{t}$

$SgIII_{üh} \rightarrow \text{puudub}$

$PIG \rightarrow NLR + te$

$PIP \rightarrow TMR + it$

a) <i>t'un\bar{k}al</i>	<i>s'õ\bar{k}al</i>	<i>k'ü\bar{n}al</i>	<i>s'ü\bar{s}al</i>
<i>p'a\bar{k}al</i>	<i>k'a\bar{e}nal</i>	<i>k'u\bar{p}al</i>	<i>k'a\bar{k}ar</i>
<i>k'u\bar{k}al</i>	<i>k'õ\bar{n}al</i>	<i>k'i\bar{s}al</i>	<i>p'e\bar{n}ar</i>

k'ünar
p'ipār
k'upār

v'istar
s'ōstar
v'āstar

m'atār
t'atār
t'ätār

b) *l'emēl*

73. loend: – 1 /2 II *ar/-sōna*
– nagu loend 72a
– aga • astmemuutuse liik: tugevnev pikkusmuutus

p'untar

74. loend: – 6 /2 II *el~en/-sōna*
– nagu 72. loend
– aga • lõpumuutuse liik: *eC → Ca*

'astel
p'astel

v'astel
k'atēl

'ätēl
'akēn

75. loend: – 1 /2 II *ar/-sōna*
– nagu 72. loend
– aga • lõpumuutuse liik: *aC → Ce*

t'ütār

76. loend: – 1 /2 II *C/-sōna*.
• Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: tugevnev vältemuutus
lõpumuutuse liik: *ent → ne*
• *SgG → TMR*
SgP → NLR + Ø
SgIllh → puudub
PIG → TMR + tē
PIP → TMR + it

(k'olm)k'üment

77. loend: – 9 /2 II *al~ar~el/-sōna*
– nagu 72. loend
– aga • astmemuutuse liik: tugevnev laadimuutus

a) *p'öial*
s'amāl
v'emāl

k'āmāl
p'añāl
v'ināl

'ōñāl
'ōñar

b) *k'añel*

78. loend: – 1 /2 II *er*/-sõna

– nagu 72. loend

– aga • astmemuutuse liik: tugevnev laadimuutus
lõpumuutuse liik: *eC* → *Ca*

k'inēr

79. loend: – 2 /2 II *er*/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: tugevnev laadimuutus
lõpumuutuse liik: *eC* → *Ci*
- SgG → TMR
SgP → TMR + *t̄*
SgIII_h → puudub
PlG → TMR + *tē*
PlP → TMR + *it*

m'añēr

t'añēr

80. loend: – 2 /2 I *er*/-sõna

– nagu 79. loend

– aga • lõpumuutuse liik: *eC* → *Ca*

'ahēr

v'ahēr

81.–84. loend. /2 III *C*/-sõnad (vrd 7. paradigma).

81. loend: – 8 /2 III *C*/-sõna

– nagu 7. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: \emptyset → *a*

k'arpal

s'ōtom

s'ātan

s'ātan

'arsin

v'irtin

m'añon

'isant

82. loend: – 124 /2 III *el*~*er*/-sõna

– nagu 7. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: \emptyset → *i*

sp'anjel

p'etkel

k'amel

v'ormel

t'unel

j'ūpel

p'ařel

tr'ořel

p'uřel

kr'eifer

st'aier

v'aier

<i>m'ēier</i>	<i>pests'ēlēr</i>	<i>v'esper</i>	<i>r'ēter</i>
<i>s'ēier</i>	<i>f'īlēr</i>	<i>tr'āpēr</i>	<i>tr'ahter</i>
<i>konv'ēier</i>	<i>tr'īlēr</i>	<i>r'ēpēr</i>	<i>'auts'aiter</i>
<i>t'erjer</i>	<i>(m'oto)r'olēr</i>	<i>skr'ēpēr</i>	<i>kr'eiter</i>
<i>(kult'ūr)tr'ēker</i>	<i>k'ulēr</i>	<i>sn'aipēr</i>	<i>r'īter</i>
<i>str'inker</i>	<i>s'ulēr</i>	<i>tr'ipēr</i>	<i>p'akter</i>
<i>(m'eister)s'inker</i>	<i>v'ōmer</i>	<i>st'ōpēr</i>	<i>kar'akter</i>
<i>pr'ākēr</i>	<i>f'armer</i>	<i>ōpēr</i>	<i>pl'ankter</i>
<i>kv'ēker</i>	<i>tr'īmer</i>	<i>p'aupēr</i>	<i>at'apter</i>
<i>sp'īker</i>	<i>s'uimer</i>	<i>s'ekser</i>	<i>k'opter</i>
<i>p'ōker</i>	<i>pl'āner</i>	<i>m'ikser</i>	<i>'orter</i>
<i>m'ārker</i>	<i>tr'ēner</i>	<i>p'okser</i>	<i>m'ister</i>
<i>ērker</i>	<i>komp'ainer</i>	<i>p'ukser</i>	<i>k'ankster</i>
<i>tr'āler</i>	<i>tis'ainer</i>	<i>tisp'anser</i>	<i>s'ēter</i>
<i>m'ailer</i>	<i>s'einer</i>	<i>pult'ōser</i>	<i>p'anter</i>
<i>tr'eiler</i>	<i>kont'einer</i>	<i>h'opser</i>	<i>p'ointer</i>
<i>p'oiler</i>	<i>v'īner</i>	<i>k'etser</i>	<i>pr'inter</i>
<i>pr'oiler</i>	<i>k'elner</i>	<i>šv'eitser</i>	<i>spr'inter</i>
<i>m'ākler</i>	<i>t'olner</i>	<i>kr'oitser</i>	<i>'arter</i>
<i>s'upler</i>	<i>k'ōner</i>	<i>p'itser</i>	<i>k'arter</i>
<i>t'isler</i>	<i>k'ōsner</i>	<i>p'antser</i>	<i>p'arter</i>
<i>k'antsler</i>	<i>ts'entner</i>	<i>k'artser</i>	<i>tš'arter</i>
<i>l'entler</i>	<i>p'artner</i>	<i>kl'īšer</i>	<i>st'arter</i>
<i>k'alēr</i>	<i>ōpēr</i>	<i>v'usēr</i>	<i>kv'arter</i>
<i>pr'alēr</i>	<i>rap'arper</i>	<i>kl'etšer</i>	<i>k'orter</i>
<i>h'elēr</i>	<i>p'erper</i>	<i>tisp'etšer</i>	<i>p'orter</i>
<i>prop'elēr</i>	<i>l'örper</i>	<i>p'inšer</i>	<i>rep'orter</i>
<i>s'elēr</i>	<i>h'ärper</i>	<i>k'ošer</i>	<i>'inkver</i>

83. loend: – 29 /2 III *er~el~en~em/-sōna*

– nagu 7. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik *eC* → *Ca*

<i>k'oskel</i>	<i>k'intel</i>	<i>k'āren</i>	<i>'ohter</i>
<i>h'ākel</i>	<i>t'untel</i>	<i>k'ulten</i>	<i>v'eiter</i>
<i>v'ānel</i>	<i>v'astel</i>	<i>k'orsten</i>	<i>s'oiter</i>
<i>k'ompel</i>	<i>k'ōrem</i>	<i>v'ärten</i>	<i>l'uiter</i>
<i>k'ārel</i>	<i>v'āken</i>	<i>'ahker</i>	<i>t'oter</i>
<i>h'ōvel</i>	<i>t'aiken</i>	<i>j'ohker</i>	
<i>k'aisel</i>	<i>p'ōken</i>	<i>n'uker</i>	
<i>m'aitel</i>	<i>r'āpen</i>	<i>v'āper</i>	

84. loend: – 13 /2 III *ur~ar~en/-sõna*

– nagu 7. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: a) $uC \rightarrow Cu$
b) $aC \rightarrow Ca$
c) $eC \rightarrow Ce$

a)	<i>n'ahkur</i>	<i>'unkur</i>	b) •	<i>p'ahkar</i>	c)	<i>k'ömen</i>
	<i>s'uhkur</i>	<i>k'u[̄]kur</i>				
	<i>t'uhkur</i> ¹	<i>'an[̄]kur</i>				
	<i>t'uhkur</i> ²	<i>'antur</i>				
	<i>h'aikur</i>	<i>t'untur</i>				
	<i>k'an[̄]kur</i>					

85.–101. loend. /*(V)s/-sõnad* (vrd 10.–12. paradigma).

85. loend: – 2 /*(V)s* 2 I/-sõna

– nagu 7. paradigma

m'akas
p'akas

86. loend: – 1 /*(V)s* 2 I/-sõna

– nagu 7. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: $s \rightarrow ja$

p'aras

87. loend: – 13 /*(V)s* 2 III/-sõna

– nagu 7. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: a) $uC \rightarrow Ca$
b) $iC \rightarrow Ca$

a)	<i>'aekus</i>	<i>h'ölp[̄]us</i>	<i>t'ötus</i>	b)	<i>t'äp[̄]is</i>
	<i>k'ülus</i>	<i>s'eatus</i>	<i>j'öutus</i>		<i>t'ähtis</i>
	<i>h'irmsus</i>	<i>t'it[̄]us</i>	<i>s'iv[̄]us</i>		
	<i>r'öm[̄]us</i>	<i>s'ötus</i>			

88. loend: – 1 /*(V)s* 2 III/-sõna

– nagu 7. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: $s \rightarrow \emptyset$

v'al[̄]mis

89. loend: – 5 /(V)s/-sõna

– nagu 10. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: $s \rightarrow kse$

'omas

v'eñas

'ões

n'ões

j'ūs

90. loend: – 78 /(V)s 2 II/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: tugevnev vältemuutus;
lõpumuutuse liik: $s \rightarrow \emptyset$
- SgG \rightarrow TMR
SgP \rightarrow NLR + *t*
SgIII_{uh} \rightarrow puudub
PlG \rightarrow NLR + *te*
PIP \rightarrow TMR + *it*

<i>m'aias</i>	<i>v'õlās</i>	<i>t'õuras</i>	<i>r'õivas</i>
<i>h'aljas</i>	<i>'ülās</i>	<i>v'õras</i>	<i>k'ivas</i>
<i>p'aljas</i>	<i>p'ahmas</i>	<i>j'āras</i>	<i>t'arvas</i>
<i>v'aljas</i>	<i>p'uhmas</i>	<i>v'isas</i>	<i>'ehmes</i>
<i>'uljas</i>	<i>v'õhmas</i>	<i>k'apsas</i>	<i>h'elmes</i>
<i>k'ankas</i>	<i>p'õlmas</i>	<i>p'õrsas</i>	<i>k'õmes</i>
<i>r'õnkas</i>	<i>n'armas</i>	<i>p'atsas</i>	<i>h'ernes</i>
<i>k'othkas</i>	<i>p'armas</i>	<i>k'itsas</i>	<i>t'ernes</i>
<i>t'utkas</i>	<i>v'armas</i>	<i>t'altsas</i>	<i>t'äpēs</i>
<i>s'õtkas</i>	<i>s'ārmas</i>	<i>m'eltsas</i>	<i>v'ires</i>
<i>k'ikās</i>	<i>k'ärmas</i>	<i>k'artsas</i>	<i>t'ores</i>
<i>r'ikās</i>	<i>p'asmas</i>	<i>p'õsas</i>	<i>'älves</i>
<i>'okas</i>	<i>p'āsmas</i>	<i>r'āstas</i>	<i>k'irves</i>
<i>m'ēlas</i>	<i>t'ihnas</i>	<i>r'āstas</i>	<i>r'ukis</i>
<i>s'uilas</i>	<i>t'ainas</i>	<i>j'ūtas</i>	<i>t'uhlis</i>
<i>h'īlas</i>	<i>'oinas</i>	<i>r'atas</i>	<i>m'alnis</i>
<i>k'īlas</i>	<i>s'āinas</i>	<i>k'etas</i>	<i>s'ulnis</i>
<i>s'ūlas</i>	<i>h'õrnas</i>	<i>m'ātas</i>	<i>n'aeris</i>
<i>h'õlās</i>	<i>v'aeras</i>	<i>t'aevas</i>	
<i>s'õlās</i>	<i>s'īras</i>	<i>r'ahvas</i>	

91. loend: – 61 /(V)s 2 II/-sõna

– nagu 90. loend

– aga • astmemuutuse liik: tugevnev pikkusmuutus

<i>k'upjas</i>	<i>k'olkas</i>	<i>h'aukas</i>	<i>r'õpas</i>
<i>k'õpjas</i>	<i>k'õlkas</i>	<i>k'aukas</i>	<i>k'äpas</i>
<i>p'ākas</i>	<i>v'ālkas</i>	<i>l'aukas</i>	<i>r'õpas</i>
<i>l'aekas</i>	<i>m'ülkas</i>	<i>r'iukas</i>	<i>h'apras</i>
<i>k'aikas</i>	<i>t'ülkas</i>	<i>kr'iukas</i>	<i>k'opras</i>
<i>(p'āris)r'aikas</i>	<i>p'ankas</i>	<i>l'õukas</i>	<i>t'õpras</i>
<i>m'eikas</i>	<i>p'inkas</i>	<i>t'ūkas</i>	<i>'utras</i>
<i>r'oikas</i>	<i>'unkas</i>	<i>'aplas</i>	<i>h'õtras</i>
<i>t'oikas</i>	<i>t'õnkas</i>	<i>k'õplās</i>	<i>v'ītas</i>
<i>m'õikas</i>	<i>k'ūnkas</i>	<i>s'āpas</i>	<i>v'altas</i>
<i>r'õikas</i>	<i>r'ūnkas</i>	<i>r'eipas</i>	<i>k'oltas</i>
<i>v'õikas</i>	<i>k'irkas</i> ¹	<i>v'elpas</i>	<i>n'ukris</i>
<i>h'alkas</i>	<i>k'irkas</i> ²	<i>p'ilpas</i>	<i>'altis</i>
<i>h'elkas</i>	<i>k'orkas</i>	<i>k'ulpas</i>	
<i>k'ilkas</i>	<i>'urkas</i>	<i>k'ampas</i>	
<i>v'ilkas</i>	<i>k'ärkas</i>	<i>k'õpas</i>	

92. loend: – 1 /(V)s 2 II/-sõna

– nagu 90. loend

– aga • lõpumuutuse liik: $eC \rightarrow Ce$

k'ärpes

93. loend: – 2 /(V)s 2 II/-sõna

– nagu 90. loend

– aga • $PlG \rightarrow NLR + te \sim TMR + \bar{te}$

k'aūis

k'aunis

94. loend: – 1 /(V)s 2 II/-sõna

– nagu 95. loend

– aga • lõpumuutuse liik: $uC \rightarrow Ca \sim s \rightarrow \emptyset$
 $SgP \rightarrow TMR + \bar{t}$

(k'olm)ainus

95. loend: – 4 /(V)s 2 II/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: tugevnev vältemuutus
lõpumuutuse liik: a) $uC \rightarrow Ca$
b) $iC \rightarrow Ca$
c) $eC \rightarrow Ca$
- $SgG \rightarrow TMR$
 $SgP \rightarrow NLR + t \sim TMR + \bar{t}$
 $SgIII_{10}h \rightarrow$ puudub
 $PIG \rightarrow TMR + \bar{te}$
 $PIP \rightarrow TMR + it$

a) *'ihnus*
'ainus

b) *'õilis*

c) *'õnes*

96. loend: – 2 /(V)s 2 II/-sõna

– nagu loend 95a,c

– aga • astmemuutuse liik: tugevnev pikkusmuutus

a) *h'õlpus*

c) *t'õrkes*

97. loend: – 5 /(V)s 2 II/-sõna

– nagu 95. loend

– aga • lõpumuutuse liik: $aC \rightarrow Ca$

h'õlas

v'õimas

v'alvas

v'õlas

'armas

98. loend: – 2 /(V)s 2 II/-sõna

– nagu 95. loend

– aga • astmemuutuse liik: tugevnev pikkusmuutus
lõpumuutuse liik: $aC \rightarrow Ca$

'erkas

'ärkas

99. loend: – 21 /(V)s 2 I~II/-sõna

– nagu 90. loend

– aga • astmemuutuse liik: tugevnev laadimuutus
(+ märgib *k* lisandumist)

<i>'ahas</i>	<i>v'añas</i>	<i>v'arās</i>	<i>h'üljes</i>
<i>p'uhās</i>	<i>k'iņas</i>	<i>h'ārās</i>	<i>l'emes</i>
<i>k'alās</i>	<i>k'āņas</i>	<i>k'ūas</i>	<i>h'elves</i>
<i>h'amās</i>	<i>v'aras</i> +	<i>t'eivas</i>	
<i>l'amās</i>	<i>h'aṛās</i>	<i>v'arvas</i>	
<i>s'amās</i>	<i>p'aṛās</i>	<i>t'urvas</i>	

100. loend: – 2 /(V)s 2 II/-sõna

– nagu loend 95b

– aga • astmemuutuse liik: tugevnev laadimuutus

'õnis
s'ünis

101. loend: – 1 /(V)s 2 I/-sõna

– nagu 95. loend

– aga • astmemuutuse liik: tugevnev laadimuutus
lõpumuutuse liik: *s* → ∅
SgP → NMR + *t̄*

k'ohus

102.–106. loend. /ne/-sõnad (vrd 7. ja 10.–12. paradigma).

102. loend: – 3 /ne 2 III/-sõna

– nagu 6. paradigma

v'āne *t'üne*
'akne

103. loend: – 7 /(C)ne 2 III/-sõna

– nagu 7. paradigma

– aga • lõpumuutuse liik: *ne* → *sa*

<i>p'inkne</i>	<i>'ehtne</i>	<i>r'õhtne</i>	<i>s'õtne</i>
<i>h'ökne</i>	<i>l'ihne</i>	<i>m'õtne</i>	

104. loend: – 1 /(*V*)*ne* 3/-sõna
 – nagu 10. paradigma
 – aga • lõpumuutused: *ne* → *tse*

(*s* *ẽ*)*s'inane*

105. loend: – 2 ebaregulaarset /(*V*)*ne* 2 II/-sõna (vt § 215)
 – nagu 12. paradigma
 – aga • SgIII_{üh} → (':') XMR + Ø ⇐ *t'eine*
 PlG → (':') XM'R + *te*
 PlP → (':') XR_{pl} + Ø

n'aine

t'eine

106. loend: – 2 /(*V*)*ne* 2 II/-sõna
 – nagu 12. paradigma
 – aga • SgN → puudub
 SgIII_{üh} → puudub
 Pl → puudub

(*t'eine*)*t'eise*

(*ũks*)*t'eise*

2. PÖÖRDSÕNADE LOENDID

§ 249 1.–5. loend. /1 V/-sõnad.

1. loend: – 5 /1 \bar{V} -D/-sõna
 – nagu 1. paradigma
 – aga • IndIpsPr → b) XXR + *takse*

a) *k'ae*
tr'ei

t'äi

b) *m'ũ*
m'ä

2. loend: – 6 ebaregulaarset /1 \bar{V} -D/-sõna (vt § 234).

- Tüvi vahelduseta; vormiti esineb välteteisendus
- Inf → XXR + *ta*
 IndIpsPr → XXR + *takse*
 PtsPt → (':') XXR + *nut*
 IndIpfSg1 → (':') XXR + *sin*

IndIpfSg3 → XXR + *s*
 IndIpfPl1 → (':') XXR + *sime*

$l'\bar{a}$
 $k'\bar{e}$

$l'\bar{e}$
 $n'ai$

$v'\bar{o}i$
 $n'ai$

3. loend: – 2 ebaregulaarset /1 \bar{V} -sõna (vt § 234).

- Tüvi vahelduseta; vormiti esineb välteteisendus
- Inf → XXR + *ta*
 IndIpsPr → XXR + *takse*
 PtsPt → (':') XXR + *nut*
 IndIpfSg1 → XXR + *in*
 IndIpfSg3 → XXR + *i*
 IndIpfPl1 → (':') XXR + *ime*

$s'\bar{a}$
 $j'\bar{a}$

4. loend: – 4 ebaregulaarset /1 \bar{V} -D/-sõna (vt § 234).

- Tüvi vahelduseta; vormiti esineb välteteisendus
- Inf → XXR + *a*
 IndIpsPr → (':') XXR + *akse*
 PtsPt → (':') XXR + *nut*
 IndIpfSg1 → (':') XXR + *sin*
 IndIpfSg3 → XXR + *s*
 IndIpfPl1 → (':') XXR + *sime*

$k'\bar{a}i$
 $v'\bar{i}$

$p'\bar{o}$
 $m'\bar{u}$

5. loend: – 5 ebaregulaarset /1 \bar{V} -sõna (vt § 234).

- Tüvi vahelduseta; vormiti esineb välteteisendus
- Inf → XXR + *a*
 IndIpsPr → (':') XXR + *akse*
 PtsPt → (':') XXR + *nut*
 IndIpfSg1 → XXR + *in*
 IndIpfSg3 → XXR + *i*
 IndIpfPl1 → (':') XXR + *ime*

$j'\bar{o}$
 $l'\bar{o}$

$t'\bar{o}$
 $l'\bar{o}$

$s'\bar{o}$

6.-15. loend. /1 C/-sõnad.

6. loend: – 54 /1 \bar{t} - \bar{st} - \bar{p} /-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev välte- või pikkus-
muutus;
lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow a$
- $\text{Inf} \rightarrow \text{TLR} + a$
 $\text{IndPrSg3} \rightarrow \text{NMR} + p$
 $\text{IndIpsPr} \rightarrow \text{NMR} + \bar{takse}$

$t\bar{a}\bar{p}$	$s\bar{ä}st$	$l\bar{o}it$	$j\bar{o}t$
$k\bar{a}st$	$s\bar{o}st$	$r\bar{o}it$	$l\bar{o}t$
$k\bar{e}st$	$s\bar{ü}st$	$t\bar{o}it$	$t\bar{o}t$
$v\bar{e}st$	$\bar{a}t$	$\bar{u}it$	$k\bar{a}rt$
$h\bar{a}ist$	$s\bar{ä}t$	$s\bar{o}it$	$k\bar{u}rt$
$p\bar{a}ist$	$p\bar{e}t$	$v\bar{o}it$	$\bar{u}t$
$l\bar{o}ist$	$k\bar{e}t$	$l\bar{ä}it$	$n\bar{u}t$
$p\bar{i}st$	$r\bar{e}t$	$t\bar{ä}it$	$l\bar{ü}t$
$m\bar{o}ist$	$v\bar{e}t$	$v\bar{ä}it$	$m\bar{ü}t$
$\bar{o}st$	$l\bar{ä}it$	$k\bar{o}it$	$s\bar{ü}t$
$k\bar{o}st$	$n\bar{ä}it$	$k\bar{ü}t$	$m\bar{o}t$
$l\bar{a}ust$	$h\bar{e}it$	$l\bar{ü}t$	$s\bar{o}t$
$t\bar{o}st$	$p\bar{e}it$	$n\bar{ü}t$	
$p\bar{ä}st$	$k\bar{o}it$	$v\bar{ü}t$	

7. loend: – 1 /1 \bar{p} /-sõna

– nagu 6. loend

– aga • lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow e$

$l\bar{ö}p$

8. loend: – 5 /1 \bar{t} /-sõna

– nagu 6. loend

– aga • astmemuutuse liik: nõrgenev välte- ja laadi-
muutus

$\text{IndPrSg3} \rightarrow \text{vältemuutuslik NMR} + p$

$\text{IndIpsPr} \rightarrow \text{laadimuutuslik NMR} + \bar{takse}$

$k\bar{ä}t$	$v\bar{o}t$	$k\bar{ü}t$
$m\bar{ä}t$	$j\bar{ä}t$	

9. loend: – 9 /1 H~s/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev vältemuutus
lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow a$
- Inf \rightarrow TLR + *ta*
IndPrSg3 \rightarrow NMR + *p*
IndIpsPr \rightarrow TLR + *takse*

<i>l'aul</i>	<i>n'aer</i>	<i>m'aks</i>
<i>v'ēn</i>	<i>s'ir</i>	<i>p'eks</i>
<i>m'ōn</i>	<i>s'eis</i>	<i>l'üps</i>

10. loend: – 7 /1 l~s/-sõna

– nagu 9. loend

- aga • lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow e$
IndIpf \rightarrow b) puudub

a) <i>k'ōl</i>	<i>n'ās</i>	<i>t'ōus</i>	b) <i>k'aits</i>
<i>k'ül</i>	<i>j'ōks</i>		<i>m'aits</i>

11. loend: – 3 /1 ht/-sõna

– nagu 6. loend

- aga • astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus

<i>'aht</i>	<i>'uht</i>
<i>t'aht</i>	

12. loend: – 15 /1 t/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus;
lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow a$
- Inf \rightarrow TLR + *a*
IndPrSg3 \rightarrow NMR + *p*
IndIpsPr \rightarrow TLR + *takse*

<i>s'eat</i>	<i>h'oit</i>	<i>k'ünt</i>	<i>s'ōut</i>
<i>t'eat</i>	<i>v'ōit</i>	<i>m'urt</i>	<i>h'ūt</i>
<i>n'ēt</i>	<i>'ant</i>	<i>j'ōut</i>	<i>p'ūt</i>
<i>l'eit</i>	<i>k'ant</i>	<i>n'out</i>	

13. loend: – 1 /1 t/-sõna

– nagu 12. loend

- aga • lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow e$

t'unt

14. loend: – 2 /1 *sk*/-sõna.

- Tüvi astme- ja lõpuvahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus
lõpumuutuse liik: $\emptyset \rightarrow e$
- $\text{Inf} \rightarrow \text{TLR} + ta$
 $\text{IndPrSg3} \rightarrow \text{NMR} + p$
 $\text{IndIpsPr} \rightarrow \text{TLR} + takse$

m'õsk

p'usk

15. loend: – 1 ebaregulaarne /1 *sk*/-sõna (vt § 229)

– nagu 14. loend

- aga • $\text{IndIpfSg3} \rightarrow \text{TLR} + s \sim \text{NRipf} + \emptyset$

l'ask

16.–21. loend. /2 I V/-sõnad (vrd 1. paradigma).

16. loend: – 18 /2 I V/-sõna, mille teine silp algab lühikese klusiiliga

– nagu 2. paradigma

- aga • astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus
b) ebaregulaarne (vt § 229):

$\text{IndIpfSg3} \rightarrow \text{TRipf} + \emptyset$

a) *p'üka*

s'ata

v'eta

*p'ita*¹

l'uke

p'uke

s'uke

k'ute

p'öte

k'üte

t'aku

l'iku

k'atu

l'atu

n'itu

s'itu

k'utu

b) *p'ita*²

17. loend: – 1 ebaregulaarne /2 I V/-sõna (vt § 230)

– nagu 1. paradigma

- aga • tüvi suplettiivne
• $\text{IndIpsPr} \rightarrow \text{SR} + \bar{takse}$

'aja

18. loend: – 4 ebaregulaarset /2 I e/-sõna (vt § 233).

- Tüvi supletiivne
- $\text{Inf} \rightarrow \text{S}_1\text{R} + a$
 $\text{IndIpsPr} \rightarrow (':') \text{S}_1\text{R} + akse$
 $\text{PtsPt} \rightarrow (':') \text{S}_1\text{R} + nut$
 $\text{PtsIpsPt} \rightarrow \text{S}_1\text{R} + tut$
 $\text{IndIpfSg1} \rightarrow \text{XR}_{\text{ipf}} + n$
 $\text{IndPrSg3, Pl3} \rightarrow b) \text{S}_2\text{R}$
 $\text{NgIndPr, NgKndPr, NgKvtPr} \rightarrow b) \text{paralleel-}$
 $\text{selt ka lihtvormidega}$

a) *t'ule*
p'ane

s'ure

b) *'ole*

19. loend: – 1 ebaregulaarne /2 I e/-sõna (vt § 233).

- Tüvi supletiivne
- $\text{Inf} \rightarrow \text{S}_1\text{R} + a$
 $\text{IndIpsPr} \rightarrow (':') \text{S}_1\text{R} + akse$
 $\text{PtsPt} \rightarrow (':') \text{S}_5\text{R} + nut$
 $\text{PtsIpsPt} \rightarrow \text{S}_1\text{R} + tut$
 $\text{IndPrSg3} \rightarrow \text{S}_3\text{R} + p$
 $\text{IndIpfSg1} \rightarrow (':') \text{S}_4\text{R} + sin$

m'ine

20. loend: – 2 ebaregulaarset /2 I e/-sõna (vt § 232).

- Tüvi astmevahelduslik ja supletiivne;
astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus
- $\text{Inf} \rightarrow (':') \text{S}_1\text{R} + a$
 $\text{IndPrSg3} \rightarrow \text{NXR} + p$
 $\text{IndPrPl3} \rightarrow (':') \text{NXR} + vat$
 $\text{PtsPt} \rightarrow (':') \text{S}_2\text{R} + nut$
 $\text{PtsIpsPt} \rightarrow \text{S}_1\text{R} + tut$

t'eke

n'äke

21. loend: – 2 ebaregulaarset /2 I e/-sõna (vt § 231).

- Tüvi astmevahelduseta, lõpuvahelduslik;
lõpumuutuse liik: $e \rightarrow \emptyset$
- $\text{Inf} \rightarrow \text{XMR} + ta$

IpsPr → XMR + *takse*
 IndIpfSg1 → XR_{ipf} + *n*

p'ese
k'use

22.–30. loend. /2 III V/-sõnad (vrd 2. ja 3. paradigma).

22. loend: – 64 /2 III *i~u/-*sõna

– nagu 2. paradigma

– aga • astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus

<i>s'āki</i>	<i>s'ulki</i>	<i>'eh̄ti</i>	<i>p'ū̄nti</i>
<i>v'āki</i>	<i>n'ū̄lki</i>	<i>l'ih̄ti</i>	<i>'ih̄ku</i>
<i>'ah̄ki</i>	<i>p'ur̄ki</i>	<i>p'ih̄ti</i>	<i>t'ih̄ku</i>
<i>r'ah̄ki</i>	<i>p'ūr̄ki</i>	<i>r'ih̄ti</i>	<i>l'ōh̄ku</i>
<i>v'eh̄ki</i>	<i>'iski</i>	<i>s'ih̄ti</i>	<i>s'oiku</i>
<i>'oh̄ki</i>	<i>p'us̄ki</i>	<i>t'ih̄ti</i>	<i>'ulku</i>
<i>n'uh̄ki</i>	<i>s'us̄ki</i>	<i>t'oh̄ti</i>	<i>n'ōsku</i>
<i>p'uh̄ki</i>	<i>n'ūs̄ki</i>	<i>j'uh̄ti</i>	<i>n'āuku</i>
<i>v'uh̄ki</i>	<i>h'ālpi</i>	<i>p'uh̄ti</i>	<i>'ampu</i>
<i>'ōh̄ki</i>	<i>l'emp̄i</i>	<i>v'uh̄ti</i>	<i>m'ah̄tu</i>
<i>'āh̄ki</i>	<i>l'ā̄ti</i>	<i>t'āh̄ti</i>	<i>v'ih̄tu</i>
<i>m'āh̄ki</i>	<i>pr'ā̄ti</i>	<i>m'elti</i>	<i>'uh̄tu</i>
<i>r'ōh̄ki</i>	<i>j'ah̄ti</i>	<i>s'ū̄nti</i>	<i>n'ōitu</i>
<i>n'ū̄h̄ki</i>	<i>m'ah̄ti</i>	<i>k'ō̄nti</i>	<i>p'iltu</i>
<i>p'ū̄h̄ki</i>	<i>pr'ah̄ti</i>	<i>s'ū̄nti</i>	<i>v'antu</i>
<i>r'ū̄h̄ki</i>	<i>v'ah̄ti</i>	<i>k'ū̄nti</i>	<i>h'autu</i>

23. loend: – 3 /2 III *i~u/-*sõna

– nagu 2. paradigma

– aga • tüvi lõpuvahelduslik;

astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus

lõpumuutuse liik: V → Ø

• Inf → TLR + *ta*

IndPrSg3 → NLR + *p*

IndIpsPr → a) TMR + *takse*

b) NLR + *tākse* ~ TMR + *takse*

a) *k'isku*
k'āski

b) *'usku*

24. loend: – 109 /2 III a/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus

<i>l'ahka</i>	<i>h'ülka</i>	<i>n'õska</i>	<i>k'ohta</i>
<i>s'ahka</i>	<i>s'ülka</i>	<i>r'õska</i>	<i>l'uhta</i>
<i>l'ehka</i>	<i>k'arka</i>	<i>h'irska</i>	<i>h'alta</i>
<i>ihka</i>	<i>erka</i>	<i>k'orska</i>	<i>m'alta</i>
<i>k'ihka</i>	<i>k'irka</i>	<i>n'orska</i>	<i>v'alta</i>
<i>p'ihka</i>	<i>v'irka</i>	<i>p'urska</i>	<i>s'ilta</i>
<i>t'ihka</i>	<i>m'oirka</i>	<i>p'uska</i>	<i>k'olta</i>
<i>v'ihka</i>	<i>k'irka</i>	<i>r'uska</i>	<i>k'ulta</i>
<i>ohka</i>	<i>m'ärka</i>	<i>s'uska</i>	<i>m'ulta</i>
<i>uhka</i>	<i>p'ärka</i>	<i>t'uska</i>	<i>k'anta</i>
<i>s'üuhka</i>	<i>ürka</i>	<i>r'äuska</i>	<i>l'enta</i>
<i>p'uhka</i>	<i>v'ēska</i>	<i>n'ūska</i>	<i>h'inta</i>
<i>t'uhka</i>	<i>p'aiska</i>	<i>pr'ūska</i>	<i>p'inta</i>
<i>õhka</i>	<i>r'aiska</i>	<i>l'ōska</i>	<i>k'onta</i>
<i>l'õhka</i>	<i>h'eiska</i>	<i>r'ōska</i>	<i>unta</i>
<i>m'ähka</i>	<i>s'eiska</i>	<i>l'ōuka</i>	<i>j'änta</i>
<i>m'ühka</i>	<i>h'uiska</i>	<i>h'üka</i>	<i>r'änta</i>
<i>n'ühka</i>	<i>l'uiska</i> ¹	<i>r'üka</i>	<i>r'ünta</i>
<i>oika</i>	<i>l'uiska</i> ²	<i>k'aepa</i>	<i>k'arta</i>
<i>m'uika</i>	<i>t'uiska</i>	<i>ipa</i>	<i>irta</i>
<i>r'uika</i>	<i>v'iska</i>	<i>t'ipa</i>	<i>v'irta</i>
<i>äika</i>	<i>h'õiska</i>	<i>k'õlpa</i>	<i>k'orta</i>
<i>alka</i>	<i>iska</i>	<i>empa</i>	<i>s'arta</i>
<i>s'alka</i>	<i>k'iska</i>	<i>t'õmpa</i>	<i>v'arta</i>
<i>p'elka</i>	<i>p'iska</i>	<i>h'õpa</i>	<i>õrta</i>
<i>h'uilka</i>	<i>kr'iska</i>	<i>v'ärpa</i>	
<i>h'ülka</i>	<i>pr'iska</i>	<i>k'ehta</i>	
<i>p'õlka</i>	<i>oska</i>	<i>p'ihta</i>	

25. loend: – 37 /2 III i/-sõna

– nagu 1. paradigma

<i>p'oeki</i>	<i>s'ülki</i>	<i>v'almi</i>	<i>t'arpi</i>
<i>p'ehki</i>	<i>j'ärki</i>	<i>k'äipi</i>	<i>j'äpi</i>
<i>s'elki</i>	<i>p'ürki</i>	<i>v'ipi</i>	<i>l'õpi</i>
<i>j'älki</i>	<i>v'aiķi</i>	<i>h'älpi</i>	<i>s'õpi</i>
<i>n'älki</i>	<i>k'erķi</i>	<i>r'ampi</i>	<i>h'üpi</i>

<i>t'ülpi</i>	<i>k'eh̄ti</i>	<i>h'elti</i>	<i>s'etī</i>
<i>t'it̄ri</i>	<i>l'eh̄ti</i>	<i>p'enti</i>	<i>v'etī</i>
<i>n'arts̄i</i>	<i>ühti</i>	<i>t'ünti</i>	
<i>v'is̄i</i>	<i>r'aiti</i>	<i>n'örti</i>	
<i>eh̄ti</i>	<i>t'aiti</i>	<i>s'üti</i>	

26. loend: – 13 /2 III e/-sõna

– nagu 1. paradigma

- aga • b) tüvi paralleelvormides astmevahelduslik;
astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus
• IndIpsPr → b) XXR + *takse* ~ NXR + *takse*

a) <i>p'uhke</i>	<i>l'anke</i>	<i>r'auke</i>	b) <i>j'ulke</i>
<i>l'õhke</i>	<i>k'õnke</i>	<i>n'õrke</i>	
<i>ilke</i>	<i>t'arke</i>	<i>'aele</i>	
<i>k'ulke</i>	<i>k'atke</i>	<i>k'örpe</i>	

27. loend: – 11 /2 III e/-sõna

– nagu 2. paradigma

<i>itke</i>	<i>v'ere</i>	<i>k'aitse</i>	<i>õitse</i>
<i>k'ätke</i>	<i>h'aise</i>	<i>m'aitse</i>	<i>p'äse</i>
<i>l'õpe</i>	<i>k'üpe</i>	<i>s'uitse</i>	

28. loend: – 1 /2 III e/-sõna

– nagu 2. paradigma

- aga • astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus

s'ulke

29. loend: – 1 /2 III a/-sõna

– nagu 1. paradigma

s'eka

30. loend: – 2 /2 III a/-sõna

– nagu 2. paradigma

k'uiva
k'asva

31.–32. loend. /le/-sõnad (vrd 4. paradigma).

31. loend: – 58 /le~re/-sõna

– nagu 4. paradigma

– aga • astmemuutuse liik: nõrgenev laadimuutus

'ækle	t'uiske	'õmple	t'untle
k'ehkle	v'iske	t'õmple	r'äntle
v'ehkle	h'õiske	k'ümpole	m'urtle
'uhkle	k'õiske	k'ahtle	j'ürtle
p'uhkle	l'õiske	v'ihle	v'örtle
k'õhkle	v'intske	k'ohle	k'iutle
'ähkle	p'uske	n'uhle	j'outle
r'ähkle	t'uske	s'uhle	n'outle
r'ühkle	n'üske	t'aitle	h'ütle
m'uikle	l'auke	v'aitle	p'ütle
'arkle	l'iuke	n'oitle	m'õt̃le
k'arkle	s'iuke	p'it̃le	'üt̃le
t'esk̃le	k'aeple	r'it̃le	v'ähkre
l'aiske	t'iple	l'entle	
k'iske	r'ample	'intle	

32. loend: – 3 /le/-sõna

– nagu 1. paradigma

l'oet̃le	n'out̃le
t'aot̃le	

3. VÖRDLUSSÕNADE LOENDID

§ 250 1.–3. loend. /1 V/-sõnad (vrd 1. paradigma).

1. loend: – 1 /1 Ṽ/-sõna

– nagu 2. paradigma

tr'ū

2. loend: – 2 /1 D/-sõna

– nagu 1. paradigma

– aga • Kpv → R(SgG)e + m

l'ai
s'oe

3. loend: – 1 /1 D/-sõna
 – nagu 3. paradigma
 – aga • tüvi supletiivne: SR → *p'are*
 Kpv → SR + *m*

h'ea

4.-9. loend. /1 C/-sõnad (vrd 1. paradigma).

4. loend: – 3 /1 C/-sõna
 – nagu 2. paradigma

'ōel *k'üps*
'aus

5. loend: – 44 /1 C/-sõna
 – nagu 3. paradigma
 – aga • Kpv → R(SgG)e + *m*

<i>j'ärsk</i>	<i>n'örk̄</i>	<i>'örn</i>	<i>r'aps</i>
<i>r'ōsk</i>	<i>h'el̄</i>	<i>h'alp</i>	<i>kr'aps</i>
<i>p'ik̄</i>	<i>h'ul̄</i>	<i>r'amp</i>	<i>p'onts</i>
<i>j'äik̄</i>	<i>t'uim</i>	<i>k'urp</i>	<i>p'irts</i>
<i>h'elk̄</i>	<i>kr'im̄</i>	<i>t'urp</i>	<i>l'orts</i>
<i>p'elk̄</i>	<i>j'ulm</i>	<i>n'ärp</i>	<i>t'urt</i>
<i>r'änk̄</i>	<i>k'ülm</i>	<i>l'uip̄</i>	<i>m'ust</i>
<i>s'ünk̄</i>	<i>k'üm̄</i>	<i>k'elp̄</i>	<i>k'ehv</i>
<i>t'ark̄</i>	<i>t'um̄</i>	<i>h'ir̄</i>	<i>k'uiv</i>
<i>v'irk̄</i>	<i>k'öhn</i>	<i>v'är̄</i>	<i>h'arv</i>
<i>h'örk̄</i>	<i>h'ön</i>	<i>p'aks</i>	<i>l'ötv</i>

6. loend: – 8 /1 C/-sõna
 – nagu 1. paradigma
 – aga • Kpv → R(SgG)e + *m*

<i>'ark</i>	<i>l'aish</i>	<i>m'ärk</i>	<i>'erk̄</i>
<i>h'ahk</i>	<i>l'ausk</i>	<i>h'eik̄</i>	<i>r'op̄</i>

7. loend: – 2 /1 C/-sõna
 – nagu 1. paradigma
 – aga • Kpv → R(SgG) + *m* ~ R(SgG)e + *m*

l'oit
r'oit

8. loend: – 4 /1 C/-sõna
– nagu 3. paradigma

<i>p'ēn</i>	<i>n'ōr</i>
<i>t'ūn</i>	<i>s'ūr</i>

9. loend: – 2 /1 s/-sõna
– nagu 3. paradigma
– aga • superlatiivitüve moodustamine erandlik (vt § 202)

t'äis
'ūs

- 10.– 13. loend. /2jj V/-sõnad (vrd 1. ja 2. paradigma).

10. loend: – 89 /2 I e/-sõna (vt käändsõnade loend 36) ja 7 /2 II e/-sõna
– nagu 2. paradigma

<i>k'ärme</i>	<i>'ihne</i>	<i>t'ine</i>	<i>t'erve</i>
<i>'ahne</i>	<i>k'aine</i>	<i>k'ire</i>	

11. loend: – 2 /2 I a/-sõna
– nagu 3. paradigma

p'üha
k'ena

12. loend: – 3 /2 I a/-sõna
– nagu 3. paradigma
– aga • Kpv → R(SgG)e + m

<i>p'aha</i>	<i>k'ōva</i>
<i>v'ana</i>	

13. loend: – 4 /2 I~II V/-sõna
– nagu 1. paradigma
– aga • Kpv → R(SgG)e + m

<i>l'ahja</i>	<i>k'uri</i>
<i>t'ühi</i>	<i>v'ali</i>

14.– 17. loend. Muud struktuuritüübid.

14. loend: – 2 /2 I C/-sõna

– nagu 1. paradigma

– aga • Kpv → R(SgG)*e* + *m*

n'õter

'õkev

15. loend: – 1 sõna (positiivis nominatiivne algvorm puudub)

– nagu 1. paradigma

– aga • võrdlusvormides tüvi supletiivne; SR → *l'ike*

[*l'ikita*]

16. loend: – 1 sõna (positiivis nominatiivne algvorm puudub)

– nagu 3. paradigma

– aga • võrdlusvormides tüvi supletiivne; SR → *l'ähe*

[*l'äheta*]

17. loend: – 4 /*k̄e*/-sõna

– nagu 3. paradigma

– aga • komparatiivis ja superlatiivis tüvi supletiivne;
SR → *l'ühe*, *p'ise*, *'õhe*, *v'ähe*

l'ühik̄e

p'isik̄e

'õhuk̄e

v'äik̄e

KIRJANDUST VORMIMOODUSTUSE JUURDE

- Aavik, J.** Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu, 1936. Sõnade muutmine ja õigekeelsus lk. 26–78.
- Alvre, P.** Eesti kirja- ja murdekeele morfoloogiat. Tallinn, 1989.
- Ariste, P.** Ühest eesti keele astmevahelduse küsimusest // Eesti Teaduste Akadeemia Toimetised. 3. kd. 1954 : 4. Lk. 529–537.
- Hallap, V.** Morfeemilise positsiooni mõiste // Keel ja Kirjandus. 1964. Nr. 5. Lk. 283–289.
- Hallap, V.** Morfemaatika küsimusi // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1964. 10 : 1964. Lk. 3–24.
- Help, T.** Kaasrõhk ja morfoloogia // Noored filoloogias 1980. Tallinn, 1980. Lk. 3–5.
- Help, T.** Kahe astmevahelduse liigi tekkemehhanismide erinevusest // Noored filoloogias 1984. Tallinn, 1984. Lk. 3–4.
- Help, T.** Linguistic competence and morphology. Tallinn, 1985. (Preprint KKI-38).
- Help, T.** Tugevas astmes võivad olla ainult *b/p, d/t, g/k* ja *s/ss* // Ars Grammatica 1986. Tallinn, 1987. Lk. 3–22.
- Help, T.** Üks võimalus eesti verbimorfoloogia käsitlemiseks // Keel ja Kirjandus. 1985. Nr. 4. Lk. 212–226.
- Hint, M.** Čeredovanie stupenej v èstonskom jazyke kak javlenie flektivnoj morfologii // Sovetskoe finno-ugrovedenie. 1981. XVII : № 3. S. 186–201.
- Hint, M.** Eesti keele morfoloogia kirjeldamise metoodika probleeme // Keel ja Kirjandus. 1972. Nr. 10. Lk. 603–615.
- Hint, M.** Eesti grammatikakirjanduse põhimõttelised ja konkreetset probleemid // Keel ja Kirjandus. 1969. Nr. 7. Lk. 399–412.
- Hint, M.** Eesti mitmusetüübid keeletüpoloogilisest seisukohast // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1986. 30 : 1984. Lk. 56–63.
- Hint, M.** Etymological, synchronous-linguistic, mechanical and psychological points of view in morphological analysis and synthesis // Symposium on grammars of analysis and synthesis and their representation in computational structures. Tallinn, 1983. Pp. 31–32.
- Hint, M.** Häda tüüpsõnastamisega // Keel ja Kirjandus. 1975. Nr. 10. Lk. 602–608. Nr. 11. Lk. 662–670. Nr. 12. Lk. 733–738.
- Hint, M.** Kas olevik vajab tunnust // Keel ja Kirjandus. 1978. Nr. 8. Lk. 475–480.
- Hint, M.** Loan words and the Estonian grade alternations // In honor of Ilse Lehist. Dordrecht, 1987. Pp. 415–432.
- Hint, M.** Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Nõrgaastmeline *i*-mitmus // Keel ja Kirjandus. 1979. Nr. 3. Lk. 142–149. Nr. 4. Lk. 200–208.
- Hint, M.** Minevikuline ja tulevikuline aines keelesüsteemis. Prosodia-tüübi nihked ja selle tagajärjed // Keel ja Kirjandus. 1980. Nr. 4. Lk. 215–223. Nr. 5. Lk. 270–278. Nr. 6. Lk. 349–355.

- Hint, M.** Morfeemistruktuuri reeglite ning morfoloogiliste moodustusreeglite vahekorra // Keel ja Kirjandus. 1973. Nr. 10. Lk. 597–604.
- Hint, M.** Neodnorodnost' sistem čeredovanija stupenej èstonskogo jazyka // Sovetskoe finno-ugrovedenie. 1981. XVII : N° 4. S. 247–265.
- Hint, M.** Oleviku tunnus ja morfoloogiline analüüs // Keel ja Kirjandus. 1981. Nr. 2. Lk. 82–89. Nr. 3. Lk. 153–160.
- Hint, M.** On Handling Morphological Exceptions // Generatiivse grammatika grupi aastakoosolek. Tartu, 1972. Lk. 6–12.
- Hint, M.** The Requirement of Algorithmicity of Grammar and the Method of Morphological Description // Generatiivse grammatika grupi aastakoosolek. Tartu, 1970. Lk. 9–12.
- Hint, M.** Võrdlusastmete morfoloogia raskused // Nõukogude Kool. 1980. Nr. 2. Lk. 29–36.
- Kaasik, Ü., Tuldava, J., Villup, A., Ääremaa, K.** Eesti keele ilukirjandusproosa autorikõne sõnavormide sagedussõnastik // Töid keelestatistika alalt. 1976. I. Tartu. Lk. 107–153.
- Kaplinski, J.** Grammatika invariantsemast esitusest // Keel ja struktuur. Tartu, 1972. 6. Lk. 3–24.
- Kaplinski, J.** Komparatiiv ja superlatiiv // Keel ja Kirjandus. 1985. Nr. 1. Lk. 53–55.
- Kask, A.** Eesti inessiivivormidest // Eesti murded ja kirjakeel. Tallinn, 1984. Lk. 210–220.
- Kask, A.** Eesti muutkondade süsteemi kujunemisest // Nonaginta. Tallinn, 1963. Lk. 36–57.
- Kask, A.** Kaudne kõneviis eesti kirjakeeles // Eesti murded ja kirjakeel. Tallinn, 1984. Lk. 244–251.
- Kask, A.** Nihkeid eesti kirjakeele morfoloogilises struktuuris käesoleval sajandil // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1968. 13 : 1967. Lk. 3–17.
- Kirjakeele teataja 1979–1983.** Tallinn, 1985.
- Kross, K.** Eesti noomeni muutmistüüpide produktiivsus. Tallinn, 1984. (Preprint KKI-26).
- Loorits, O.** Eesti keele grammatika. Tartu, 1923. Vormiõpetus lk. 17–98.
- Muuk, E.** Lühike eesti keeleõpetus. Tartu, 1928. I : Hääliku- ja vormiõpetus.
- Muuk, E., Mihkla, K.** Eesti keskkooli grammatika ühes harjutustikuga. Tartu, 1940. III : Vormiõpetus.
- Nurkse, R.** Rohkem tähelepanu sõnatüüpide funktsioonile keele struktuuris // Keel ja Kirjandus. 1963. Nr. 1. Lk. 42–47.
- Nurkse, R.** Superlatiivi küsimusest eesti kirjakeeles // Looming. 1946. Nr. 10–11. Lk. 1259–1274.
- Nurm, E.** Deklineerimise üksikküsimusi // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1957. 3 : 1957. Lk. 36–48.
- Paljak, J.** Supletiivsusest eesti keeles // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1961. 7. Lk. 17–30.
- Peebo, J.** Pöördkonnad. 2. tr. Tartu, 1987.

- Päll, P.** Eesti noomeni silbistruktuur ja aktsent. Tallinn, 1986. (Preprint KKI-44).
- Päll, P.** Teine ja kolmas värde võõrsõnades // Keel ja Kirjandus. 1986. Nr. 12. Lk. 723–725.
- Rajandi, H.** Funktsionaalsus ja ülevaatlikkus keelekirjelduses // Keel ja Kirjandus. 1978. Nr. 11. Lk. 649–657. Nr. 12. Lk. 726–732.
- Rajandi, H.** Morfeemide liigitus deskriptiivses lingvistikas // Keel ja Kirjandus. 1963. Nr. 6. Lk. 357–361. Nr. 7. Lk. 409–414.
- Remes, H.** Soome ja eesti keele sõnamuutmise erinevusi // Keel ja Kirjandus. 1983. Nr. 12. Lk. 679–682.
- Rätsep, H.** Eesti keele ajalooline morfoloogia. Tartu, 1982. I.
- Rätsep, H.** Eesti keele ajalooline morfoloogia. Tartu, 1979. II.
- Tauli, V.** Eesti grammatika. Uppsala, 1972. I : Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. Vormiõpetus. Lk. 28–93.
- Tuldava, J.** Sõnavormide esinemus eestikeelses tekstis // Töid keelestatistika alalt. Tartu, 1978. III. Lk. 107–126.
- Uibo, U.** Morfoloogilise analüüsi seiku // Keel ja Kirjandus. 1980. Nr. 6. Lk. 339–348.
- Univere, A.** Terminatiivse illatiivi teised teed // Keel ja Kirjandus. 1971. Nr. 11. Lk. 669–672.
- Urv, E., Toomsalu, H.** Morfoloogiliselt kriitiliste sõnade tüübivahetuse süsteem // ÜTÜ vabariikliku konverentsi materjale. Tartu, 1977. IV : 1977. Lk. 154–158.
- Uuspõld, E.** Tänapäeva eesti kirjakeele grammatilise vormistiku mõningaist arenguist // Kirjakeel 1983. Tallinn, 1983. Lk. 62–70.
- Valgma, J., Rimmel, N.** Eesti keele grammatika. Tallinn, 1970.
- Wiedemann, F. J.** Grammatik der Ehstnischen Sprache. St.-Petersbourg, 1875. Formenlehre S. 321–539.
- Viitso, T.-R.** Eesti muutkondade süsteemist // Keel ja Kirjandus. 1976. Nr. 3. Lk. 148–162.
- Viitso, T.-R.** Principles of Word Inflection in Estonian // Generatiivse grammatika grupi aastakoosolek. Tartu, 1969. Lk. 36–47.
- Viitso, T.-R.** Tüvelisest astmevaheldusest (eriti eesti keeles) // Ema-keele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1962. 8 : 1962. Lk. 44–62.
- Viks, Ju. A.** Klassifikatornaja model' èstonskoi morfologii. (Avtomatičeskij sintez glagol'nyh slovoform.) : Dissertacija. Tallinn, 1978. Rukopis'.
- Viks, Ü.** Eri tasandite korrelatsioonid eesti keele optimaalses morfoloogilises klassifikatsioonis // Symposiumi 77. Helsinki, 1977. Lk. 74–75.
- Viks, Ü.** Klassifikatoorne morfoloogia. Verb. Tallinn, 1980.
- Viks, Ü.** Klassifikatoorne morfoloogia. Noomen. Tallinn, 1982.
- Viks, Ü.** Klassifikatoorse morfoloogia põhimõtted. Tallinn, 1977. (Preprint KKI-9).
- Viks, Ü.** Kuidas formaliseerida tüvemuutusi // Keel ja Kirjandus. 1979. Nr. 11. Lk. 671–677.

- Viks, Ü.** Morfoloogilise klassifikatsiooni optimeerimisest // Sõnast tekstini. Tallinn, 1978. Lk. 91–111.
- Viks, Ü.** On the role of synthesis in automatic morphological analysis // Symposium on grammars of analysis and synthesis and their representation in computational structures. Tallinn, 1983. Pp. 121–122.
- Viks, Ü.** Sõnavormide homonüümia eesti keeles // Keel ja Kirjandus. 1984. Nr. 2. Lk. 97–105.
- Viks, Ü.** Verbide muuttüübid ja morfoloogilised tüübid // Keel ja Kirjandus. 1978. Nr. 5. Lk. 276–288.
- Viks, Ü.** Ühest morfoloogilisest klassifikatsioonist // Keel ja Kirjandus. 1982. Nr. 10. Lk. 517–525. Nr. 11. Lk. 575–586.
- Viks, Ü., Rimmel, M.** Eesti verbid. Morfoloogiline klassifikatsioon. Loendid. Tallinn, 1974. (Preprint KKI-3).
- Õigekeelsuse sõnaraamat. Tallinn, 1976.

II. Sõnamoodustus

SISSEJUHATUS

1. MIS ON SÕNAMOODUSTUS. SÕNAMOODUSTUSVIISID

§ 251 Sõnad võib jagada kahte rühma. Ühed on asjadele ja nähtustele antud kokkuleppelised nimetused, nagu näiteks *maa, muld, laps, mees, lind, ilu, õnn, magama, elama, tooma*. Selliseid sõnu on keeles suhteliselt vähe, kuid nad kuuluvad sõnavara põhiossa. Oma ehituse poolest on nad lihtsõnad, mille tüvi on liigendamatu tervik.

Teiste puhul on nimetamise aluseks asja seos mõne teise asjaga või siis tegevuse, omaduse, hinnangu või muu iseloomuliku tunnusega. Näiteks *söökla* on koht, millel on seos söögi või söömisega, *põlvik* ese, mil on mingi suhe põlvega, *kühveldama* väljendab tegevust, kus oluline ese on kühvel, *lapsendama* aga akti, millel on tegemist lapsega; *koolimaja* märgib maja, millel on seos kooliga. Enamasti on niisuguste sõnade tüvi liigendatava struktuuriga: *söök/la, põlv/ik, kooli/maja*. Seda laadi sõnu on tunduvalt rohkem ja põhiliselt nende arvel sõnavara täienebki. Erinevalt eelnevaist võidakse neid moodustada ka vahetult tekstis.

Esimest tüüpi sõnu nimetatakse ARBITRAARSETEKS, teisi MOTIVEERITUIKS. Motiveeritud sõnade analüüs ja nende moodustamise kirjeldus on sõnamoodustusõpetuse (lühemalt: sõnamoodustuse) aine.

Sõnamoodustusel on seega kaks aspekti. Ühelt poolt kirjeldatakse valmissõnade moodustusstruktuuri, s.t seda, millistest osadest olemasolevad sõnad koosnevad ning milliste reeglite ning seaduspärasuste alusel need osad omavahel ühendatud on. See on sõnamoodustuse ANALÜÜTILINE ehk staatiline aspekt.

Teisest küljest on sõnamoodustuse kui grammatikaosa ülesandeks kirjeldada sõnamoodustuse kui keelesüsteemi osa funktsioneerimist: näidata, kuidas sõnad sünnivad, kuidas neid moodustatakse ja millist eesmärki see moodustus mingil juhul teenib (kas leksikaalset või süntaktilist). Selle kohta, kuidas ja milliste moodustusvahenditega ning mil määral või millisel otstarbel tänapäevakeeles sõnu moodustatakse, saab midagi väita tegeliku keelekasutuse jälgimisel. See on sõnamoodustuse PROTSESSUAALNE ehk dünaamiline aspekt. Selle aspekti kirjeldamine tähendab kirjeldada ühtlasi keeletarvitaja sõnamoodustuskompetentsi – reeglite kogumit, mida keeletarvitaja valdab ja mis võimaldab tal märkimisväärt osa sõnadest moodustada vahetult tekstis, nii nagu moodustatakse sõnavormegi.

Eesti keele põhilised sõnamoodustusviisid on LIITMINE ja TULETAMINE. Esimesel juhul saadakse sõna TÜVEDE liitmise teel, nagu näiteks *aed + hernes → aedhernes, õpi + poiss → õpipoiss* või *lapse + põlv → lapsepõlv*. Teisel juhul liituvad omavahel TÜVI ja TULETUSLIIDE (*aed + nik → aednik, õpi + lane → õpilane, lapse + lik → lapselik*). Need kaks, eesti keele seisukohalt kõige olulisemat moodustusviisi ongi

käesoleva grammatika sõnamoodustuspeatüki aineks. Tihti esinevad liitmine ja tuletus sõna moodustamisel ka koos, nt *üheksa + aasta + ne, tee + näita + ja, lask + e + ava, ette + kann + e*. Ülevaatlikkuse huvides ei ole niisuguseid segajuhtumeid omaette vaadeldud, vaid neid on käsitletud kas liitmise või tuletuse all olenevalt sellest, kumb moodustusviis on keelendi kui terviku seisukohalt määravam.

Kuid on veel muidki sõnade moodustamise võimalusi, millest eeskätt väärib tähelepanu KONVERSIION, s.o tüve transponeerimine ühest sõnaliigist teise puhtgrammatiliste vahendite abil (*julge* → *julge/ma*). Uue tüve võib anda ka LÜHENDAMINE (*laboratoorium* → *labor*), samuti KONTAMINATSIOON, kus kaks või ka rohkem sõna sulatatakse ühte nii, et igaühel võetakse teatud osa ja liidetakse need uueks tüveks (nt *selle asemel et* → *sel + me + t* → *selmet; suits, udu* → *su + du* → *sudu*). Nimetatud juhtudel on see oluline eripära, et uus tüvi on oma ehituse poolest juurmorfeem ja seda ei saa liigendada moodustusosadeks. Üks võimalikke moodusi on TÜVEKORDUS ehk REDUPLIKATSIOON. Sageli kaasneb siin ka tüve kuju mõningane varieerumine. Seda laadi keelendid on näiteks *surimuri, sigrimigri, pudipadi*.

2. MOODUSTUSOSADE LIIGID

§ 252 Sõnamoodustuse seisukohalt on olulised kaks moodustusosade liiki:

a) TÜVED, mis väljendavad leksikaalset tähendust, märkides peamiselt esemeid, olendeid, nähtusi, tegevusi, omadusi (nt *laud, maja, kivi, lind, loom, ema, laps, elu, surm, töö, tark, suur*), kuid ka suhet ja seost (nt *mööda, järgi, üles*);

b) TULETUSLIITED (nt *-ta-, -ne-; -s, -kene, -ja, -nna, -jas*), millega seostub väga üldine, nn kategooriaalne tähendus, nagu näiteks deminutiivsus, naissugu, tegija vms või üksnes tähendust eristav funktsioon.

Nende üksuste – tüvede ja tuletusliidete – omavahelise kombineerumise tulemusel ongi moodustunud suurem osa eesti keele sõnadest.

Tüvi

§ 253 Tüvi on iga sõna vältimatu koostisosa. Ta on see osa sõnast, mis muutuvates sõnades seisab üksi või eelneb muutemorfeemile, näiteks *laps* vormis *laps, lapse-* vormis *lapsed, jõe-* vormis *jões* või *jõe*, *oota-* vormis *ootan* või *ootasime*. Muutumatute sõnade korral ei ole välist erinevust tüve ja sõna vahel.

Vastavalt sellele, kas tüvi võib esineda ka iseseisva üksusena (sõnana) või tuleb sõnas ette vaid koos mõne teise morfeemiga, on ta kas VABA või SEOTUD. Eesti keeles on asjade ja omaduste, ka arvu märkimiseks harilikult vabad tüved. Leksikonis esinevad niisugused tüved omaette sõnadena: nt *mees, poiss, raamat, kool, õpetaja, ettevaatlik, ootamatu, üks, kümme, sada, tuhat*. Seevastu protsessitähenduse

korral on tüvi sageli oma iseloomult pigem seotud kui vaba. Ta esineb enamasti koos järgneva vormitunnuse või tuletusafiksiga: *harju-ma, harju-da, harju-n, harju-v, harju-nud, harju-mine* või *tule-ma, tule-b, tule-k*. Üksikutes verbivormides küll muutetunnus puudub (vrd. imperatiivis *sa tule, harju* ja eitavas kõnes *ei tule, ei harju*), kuid need on süntaktiliselt seotud vormid, millel puudub vaba sõnavaraüksuse staatus. Erandiks on vaid vähesed protsessitähendusega juurtüved, mis esinevad ka omaette sõnadena: näiteks *künd, sünd, sund, tung, ravi, kõnd, püsi*. Sageli on niisugused seotud tüved moodustatud sufiksile abil vabadest tüvedest. Nii näiteks annavad vaba tüvi *liiva* ja sellele järgnev tegevussufiks *ta* uue, nüüd juba harilikult seotud kujul esineva tüve *liivata-*, millele omakorda liitub vajalik vormitunnus: *liivata + ma, liivata + da, liivata + me, liivata + tud* (tee) jne. Muid seotud tüvesid on näiteks *igi-* ühendites *igi/vana, igi/haljas, igi/jää, igi/ne; ürg-sõnades ürg/jää, ürg/aeg, ürg/ne; haja- ~ haju- juhtudel haja/li, haja/ne, haju/ma, haju/mine*.

Leidub üksikuid seotud tüvesid, mis tulevad ette vaid ühesainsas seoses, kordumata mujal, nagu näiteks *lau-* sõnas *lau/päev* või esiosised nimetustes *sater/kuub, türn/puu*. Need on nn UNIKAALTÜVED. Ei ole aga välistatud unikaaltüve üleminek korduvate seotud tüvede hulka.

Tüvi võib olla mitmesuguse morfeemstruktuuriga. On sõnu, mille tüve moodustab üksainus morfeem – leksikaalset tähendust väljendav juur. Juurtüvelised sõnad on näiteks *ema, isa, maa, taevas, vesi, paber, puu, valge, must*. Enamasti on aga tüvi kahe või rohkema morfeemi järjend. Tüvi võib koosneda kahest või enamast juurmorfeemist (*põld/hein, raud/tee/jaam*), aga ka juurmorfeemi(de)st koos ühe või rohkema tuletusafiksiga (*kooli/õpe/ta/ja, au/sta/ja/nna, eba/loomu/lik, kal/uri/küla/ke, juuks/uri/õpi/lane*).

Vormiliselt võib tüvi varieeruda: *naine, naise, nais-*; *hea, hä-* (vormis *haid*). Sage on tüvede varieerumine sõnamoodustuses, eeskätt tuletussufiksile eel: *kala*, kuid *kal/ur*; *kümme* : *kümne*, kuid *kümn/ik*; *kuusk* : *kuuse*, kuid *kuus/ik*; *täht* : *tähe*, kuid *täh/is*. On vabu ja seotud tüvevariante. VABA TÜVEVARIANT esineb omaette sõnavormina, SEOTUD TÜVEVARIANT aga üksnes ühenduses järgneva morfeemiga: *naine* ja *naise* on vabad, *nais-* aga seotud variant (*nais/t, nais/õpetaja*); nii ka *homme* ja *homm/ik* või *sõda* ja *sõd/ur*.

Nimetust *tüvi* kasutatakse liitsõnaliste nimetuste nagu *alustüvi* või *tuletustüvi* asemel seal, kus kontekst tagab ühemõttelise arusaamise.

Tuletusliide

- § 254 Tuletusliide on niisugune keeleüksus, seotud morfeem, mille ülesandeks on uute tüvede moodustamine. Liitudes kas eelneva või järgneva tüvega, kujundab ta selle ümber uueks tüveks: näiteks *küla* ja *küla/line* või *tavaline* ja *eba/tavaline*.

Eesti keeles on saja liite ümber ja enamik neist on produktiivsed, s.o tänapäevakeeles tuletisi võimaldavad.

Tüve ees seisev tuletusafiks on PREFIKS ehk EESLIIDE, tüve järel seisev on SUFIKS ehk JÄRELLIIDE. Eesti keelele on omased järelliited. Prefikseid on vaid üksainus – *eba-*.

Mõnikord võib liide esineda ka tüve positsioonis ja täita tüve funktsiooni. Seda laadi näiteid pakub prefiks *eba-*. Ta võib nagu juurmorfeemgi olla aluseks uue tüve moodustamisel, sidudes endaga sufikseid: *eba + rd* 'monstrum', *eba + k* 'liigi tavalisest kujust tugevasti kõrvalekalduv vorm bioloogias', *eba + le/ma* 'kõhkleva'.

Siirdealad

§ 255 On ka üleminekujuhtumeid, niisuguseid keeleosiseid, millel on osa juurele, osa afiksile iseloomulikke jooni. Oma tähenduse ja funktsiooni poolest sarnanevad sellised üksused olulisel määral liitega. Kuid neil puudub liitele omane seotus: nad võivad seista ka omaette ja nad ei tarvitse tüve suhtes olla tingimata positsioonikindlad (ainult vahetus järel- või eesasendis). Sellised on ühendverbide adverbid, mis lisavad põhivõrdadele ühesuguse kategooriaalse tähenduse: *üles kasvama*, *üles tõusma*, *üles keerama*, *üles kirjutama*, *üles kutsuma*, *üles kündma*, *üles leidma*, *üles märkima*, *üles laulma*, *üles ütlema*, *üles andma* jne. Nad paiknevad kord vahetult verbi kõrval – selle ees või järel (*on üles kirjutatud*, *kirjutati üles*) –, kord eemal: «*Kirjutati selle täpselt üles*»; «*Üles ei maksa seda kirjutada*». Tuletusliitega sarnaneb ka näiteks partikkel *pidi*, kui ta esineb adverbi teise moodustusosana: *pahupidi*, *parempidi*, *pahempidi*, *alaspidi*, *ülespidi*, *eespidi*, *tagurpidi*, *seespidi*, *välispidi*. Ühenduses noomeniga täidab ta aga tagasõna funktsiooni: *teed pidi*, *merd pidi*, *maanteed pidi*.

Siirdealasse kuuluvaid üksusi nimetatakse ka AFIKSOIDIDEKS ehk POOLLIIDEDEKS. Vahetu järelasendiga poolliide on SUFIKSOID, vahetu eesasendiga poolliide PREFIKSOID.

Üleminekuvalasid on ka tuletus- ja muutemorfeemide vahel. Üks niisuguseid on käändevormide ja käändekujuliste adverbide korral. Nii nõuab igakordset üksiksõnutist otsustamist, kas *-lt* on käändetunnus või adverbisufiks, näiteks *julgelt toimima* (adverb, kus *-lt* on liide), aga *julgelt mehelt* (*-lt* on käändetunnus). Instruktiivi saab tõlgendada käändena ja adverbina (käesolevas grammatikas on need vormid käändeks arvatud). Vaidlust tekitavat leidub adessiivi juures: kas vormid nagu näiteks *mürinal* (*sõitma*), *sahinal* (*langema*) on käändevormid või adverbid? Samuti on kaheti tõlgendatud võrdlusastmeid ja partitsiipe. Neid moodustavatel morfeemidel on kaks tunnust, mis lubaksid neid arvata tuletussufikseiks: 1) neil on lekseemi moodustav väärtus ja 2) nendele võib omakorda liituda tuletussufiks. Üksnes traditsiooni arvestades on kesksõnatunnused, samuti komparatiivi- ja superlatiivitunnus siinses käsitluses tuletusliidete hulgast välja jäetud.

Morfotaktika

- § 256 Mis puutub eri morfeemitüüpide morfolotaktikasse, s.o aetusse sõnas üksteise suhtes, siis siin on valdav teatud seaduspära: tuletusmorfeem seisab juurmorfeemile üldiselt lähemal kui muutemorfeem. Eesti keele morfolotaktiline üldmall on järgmine:

PREFIKS – JUUR – TULETUSSUFIKS(ID) – MUUTETUNNUS(ED)

Hälbeid sellest tuleb ette siirdealal. Nii võib tuletusliitele eelneda vormitunnus, mis käitub analoogiliselt tuletussufiksiga. Korrapärane on näiteks partitsiibitunnuse eelnemine abstraktsubstantiive moodustavale *us*-liitele, samuti adverbiliitele *-lt*: *kordu-v-us*, *püsi-v-us*, nii ka *hülja-t-us*, *organiseeri-t-us*; *väsi-nu-lt*, *püsi-va-lt*.

3. LIITMINE

- § 257 LIITMINE (eesti keeles haruharva nimetatud ka KOMPOSITSIIOONIKS) on selline sõnamoodustusviis, kus uue sisulise ja vormilise terviku – niisiis uue sõna, LIITSÕNA – annab kahe, mõnikord ka rohkema tüve (või ka sõnavormi) ühendamine: *aed + linn → aedlinn*, *aia + töö → aiatöö*, *vetel + pääste → vetelpääste*, *külm + hoone → külmhoone*, *tuli + ruttu → tuliruttu*, *umb + tee → umbtee*, *sini + must + valge → sinimustvalge* (lipp).

Liitsõna moodustusosad võivad sisemiselt olla mitmesuguse oma moodustusstruktuuriga. Nad võivad olla juurtüved (*raud + tee*, *lumi + valge*, *üks + meel*), kuid ka mitme eri morfeemi nii- või teistsugused järjendid (*raud-tee + üle-sõidu-koht*, *töö-lis + oma-vali-ts-us*, *kaubandus + töö-ta-ja*). Kõige tavalisemad on eesti keeles niisugused liitsõnad, mille koostisse kuulub ainult kaks tüve.

Nii sõnaliigi kui ka muuttüübi määrab liitsõnal viimane moodustusosa, PÕHIOSA: *küps* (adjektiiv) ja *kooliküps* (adjektiiv); *nurk* (substantiiv) ja *kolmnurk* (substantiiv); *teenindama* (verb) ja *iseteenindama* (verb). Vähestel juhtudel ei ole viimase moodustusosa ja kogu liitsõna sõnaliik sama, nt nimisõna *ükskordüks* (korrutustabel) ja numeraal *üks*, substantiiv *meespea* ja verb *pidama*. Adverbidel on selline sõnaliiginihe levinum, nt *siiaaani* ja terminatiiv *maani* või *parasjagu* ja substantiiv *jagu*.

Erinevalt põhiosast jääb eesmine moodustusosa, TÄIENDOSA, üldiselt kõigis liitsõna muudetes muutumatuks: *jalg + ratas – jalg/ratast – jalg/rattaga*. Seejuures on täiendosa sageli mingi sõnavormi kujuline ja liitmine võib kombineeruda osalt vormimoodustusega: *karistus + viis*, *kooli + maja*, *teatri-s + käimine*, *maa-le + sõit*. Ta võib ka esineda kujul, mis vaba vormina küll ette ei tule, kuid mis on vastavuses iseseisva sõnaga ja mida võib pidada selle primaarselt vaba sõnatüve variandiks: *nais + tööline*, vrd *naine : naise*; *kiir + rong*, vrd *kiire*; *töölis*

+ *liikumine*, vrd *tööline* : *töölise*; *püst* + *katus*, vrd *püsti*. Täiendosaks võib olla ka korduv seotud tüvi, millel omaette võetuna puudub lekseemi väärtus ja mida seetõttu ei saa pidada otseselt ühe kindla sõna tüve variandiks, milles (s.t sõnas) see tüvi veel ette tuleb. Sage on selline moodustusviis tegevustähendusega täiendosa korral: *supel* + *asutus*, *suru* + *õhk*, *tõmb* + *lukk*.

Üksikujuhtudel on täiendosaks unikaaltüvi, mis ei kordu üheski muus ümbruses, nt *lau/päev*, *tünn/puu*, *paaks/puu*. Sellised juhtumid on seotud keele ajaloolise muutumisega, samuti laenamisega murdeist või teistest keeltest.

Vaid vähestel juhtudel muutub ka täiendosa, nt *teinepool* (= *abikaasa*) : *teisepoole* : *teistpoolt* või *vaenelaps* : *vaestlast* : *vaeseidlapsi*.

Liitsõnamoodustus tähendab võimalust nimetada asju, nähtusi, tegevusi ja omadusi mõne iseloomuliku tunnuse või seose põhjal. Seos, millest liitsõna moodustamisel lähtutakse, võib olla vahetu, kuid ka kaudne, s.t ülekandeline. Näiteks liitsõnades *põldhein*, *paberraha*, *toakoer*, *tänavakingad*, *gaasipliit* on täiend- ja põhiosaga nimetatud asjad omavahel otseselt seotud: *põldhein* on hein, mis kasvab põllul, *paberraha* on paberist tehtud raha jne. Teist tüüpi on aga näiteks nimetused *kinglill*, *kassikakk* või *mõõkkala*. Otsest seost kingal ja lillil ei ole, nii nagu kassil ja kakul ning mõõgal ja kalalgi. Need nimetused on moodustatud kaudsete sarnasusseoste põhjal: *kinglill* sarnaneb kingaga, *kassikakul* on välimuses midagi kassiga ühist ja *mõõkkalal* on pikk, *mõõka* meenutav ülalõug. Kaudne seos, millest liitsõna moodustaja lähtub, võib erinevalt otsesest anda tunduvalt väiksema läbinähtavusega keelendi. Mida erandlikum, individuaalsem nägemisnurk on nimetuse moodustamisel aluseks, seda raskem on kuulajal-lugejal selle sisu moodustuosade tähenduse najal mõista ja seda enam läheneb niisuguse keelendi tähendus arbitraarsete nimetuste omale.

Liitmine on eesti tänapäevakeeles väga produktiivne sõnamoodustusviis. Eriti oluline osa on tal nimisõnamoodustuses. Üsna sagedad on ka liitadjektiivid. Liitverbe seevastu moodustatakse eesti keeles väga harva. Liittüvelisi keelendeid leidub ka arv- ja asesõnade hulgas (nt *kaksteist*, *kakssada* või *igaiüks*, *üksteise*, *seesama*), kuid need on harilikult sõnavara püsiüksused. Produktiivne moodustusviis liitmine nende sõnaliikide puhul ei ole.

4. TULETUS

§ 258 TULETUS ehk DERIVATSIOON on selline sõnamoodustusviis, kus uue sõna – TULETISE ehk DERIVAADI – annab kahe eri liiki üksuse liitmine. Üks on leksikaalset tähendust väljendav tüvi, teine – tuletusafiks: *juhtme* + *stik*, *õpetaja* + *nna*, *kana* + *la*, *ühiskond* + *lik*.

Nii võib tuletist tüüpjuhul vaadelda kui binaarset struktuuri. Tema osad on TULETUSTÜVI ja TULETUSLIIDE. Tuletustüvele vastavat sõna või

sellise puudumise korral muus ümbruses korduvat seotud tüve nime-tame tuletise suhtes TULETUSALUSEKS (alussõnaks, alustüveks).

Tuletusaluseks võib aga olla ka sõnaühend. Näiteks väljendamaks, et majal on *kaks korrust*, on vastavaid tähendusi märkivad tüved sobivas vormis liidetud ning lisatud sufiks: *kahe + korruse + line*. Sama laadi näited on *pika + juukse + line*, *mitme + värvi + line*, *pruuni + ruudu + line*. Niisugustel juhtudel õieti põimuvad omavahel liitmine ja tuletus. Ka seda laadi keelendeid on käesolevas grammatikas käsitle-tud tuletiste hulgas.

Liitmine ja tuletamine põimuvad ka juhtudel nagu *hoid-e + klamber* või *lõik-e + rüüst*, kus sufiksi funktsiooniks on liituvate tüvede sobitamine. Teine võimalus on tõlgitseda niisugust täiendosa alustüve variandina. Tava järgides on järgnevas käsitluses selliseid moodustisi kirjeldatud kui liitsõnu.

Alati ei ole võimalik tuletusalust üheselt määrata. Näiteks võib verbi *rõõmustama* alussõnaks pidada nimisõna *rõõm* (*rõõmu+sta/ma*), kuid niisamuti ka omadussõna *rõõmus* (*rõõmus+ta/ma*). Kui edaspidises käsitluses on mõnel sellisel puhul osutatud vaid ühele võimalusele, ei tähenda see teise võimaluse eitamist.

4.1. Tuletustüvi

§ 259 Tuletustüvi võib olla mitut tüüpi. Harilikult on selleks tüveks juur: *jõe + stik*, *kart + lik*, *vesi + ne*, *töö + line*, *paha + sti*. Tuletustüvi võib olla aga ka juure ja lii(de)te järjend: *õpe-ta-ja + lik*, *õnne-liku + lt*, *asu-la + stik*. Tuletustüve koostisse võib kuuluda ka kaks juurt, harva roh-kemgi: *vana-ema + lik*, *aja-loo + lane*, *all-vee-laeu + nik*, *eri-ots-tarbe- + line*.

Enamasti (a) käibib tuletustüvena üks või teine alussõna tüveva-riant, kuid (b) selleks võib olla ka tüvevariant, mis tuletusaluse vormistikus otse niisugusel kujul ei esine: a) *laud + kond* (*laud*) või *aia + ndus* (*aed : aia*); b) *kal + ur* (vrd *kala*) või *lõh + ik* (vrd *lõhe*), samuti *haru + ldane* (vrd *haru : harva*) või *hili + ne* (vrd *hilja*). Niisamuti võib varieeruda ka korduv seotud tüvi, näiteks *häm-ma + sta-ma*, *häm-me + lda-ma*, *häm-mi + ng* või *ird + ne*, *irda-ma*, *irru + li*.

4.2. Liide

§ 260 Nagu eespool öeldud, jagunevad eesti keele liited vastavalt asendile tuletises kaheks: a) PREFIKS ehk EESLIIDE, mis eelneb tuletustüvele (*eba-* sõnus nagu *eba/aus*, *eba/meeldiv*), ja b) SUFIKSID ehk JÄRELLIIT-ED, mis järgnevad tuletustüvele (*asu/la*, *nime/stik*). Vastavalt neile liitetüüpidele eristuvad kaks tuletusviisi – prefiks- ja sufikstuletus.

Kõige üldisemas mõttes on liide oma funktsioonilt tähenduste eristamise, kuid samas ka identifitseerimise vahend. Moodustades uue,

tuletusalusest erineva keelendi, võib liide, olenevalt vajadusest, teenida peaaesjalikult kolme erinevat eesmärki.

- § 261 1. Liidet kasutatakse ühenduses vajadusega väljendada uut, tuletusalusest erinevat mõistet. Liite roll seisab selles, et ta võimaldab moodustada tuletusalusest vormiliselt erineva keelendi ja hoida sellega lahus erinevad sisud. Samas säilib tüve ühisosa kaudu keelendite omavaheline tähendusseos. Sellisel otstarbel on liidet kasutatud näiteks järgmistel juhtudel: vrd *puri* ja *purje* + *kas*, *küla* ja *küla* + *line*, *pilt* ja *pilt* + *nik*, *nali* ja *nalja* + *nd* või *saar* ja *saar* + *lane*. Kuivõrd liide toob siin kaasa tuletusaluse mõistesisu muutumise, siis nimetatakse niisuguses rollis esinevaid liiteid ka MUTATIIVSETEKS liideteks.

Valdavat osa eesti keele liiteist kasutataksegi eeskätt sellises funktsioonis.

2. Liidet kasutatakse selleks, et tähendust täpsustada, mõnd olulist tunnust markeerida. Nii on see näiteks tuletise *õpetaja* / *nn*a puhul, kus *nn*a-liide lisab isikutähendusele vaid seda täpsustava naissootähenduse. Sellises rollis esinev liide on MODIFITSEERIV liide.

3. Esmaseks eesmärgiks on liite kaasabil eksplitseerida teatud kindlat süntaktilist seost või analoogiliselt muutetunnuste ja partiklitega väljendada suhteid: näiteks *kurb* *nägu* ja *vaatab kurva* + *lt*, *merd mööda* – *meri* + *tsi*, *rinnad vastamisi* – *rinna* + *kuti*.

Kahel esimesel juhul täidab liide oma iseloomult leksikaalsemantilist, kolmandal juhul leksikaalgrammatilist funktsiooni. Välistatud ei ole võimalus, et liide täidab ühtaegu mõlemat ülesannet.

Mõistesisu muutev funktsioon

- § 262 Sellisel juhul taandub tuletusaluse tähendus [liite mõjul] uue, tuletatud tüve tähenduse ees seda iseloomustava tunnuse rolli. Ta piiritleb tuletise tähendust, osutades selle seosele mingi asja, omaduse, tegevuse või muu tunnusega; näiteks *mägi*, kuid *mägi* / *lane* 'midagi, mis on seotud mäega'; *pall*, kuid *pall* / *ur* 'midagi, mille tunnuseks on seos palliga'.

Põhimõtteliselt võib nii tuletustüve (tuletusaluse) kui ka tuletise tähendus kuuluda mis tahes üldkategoriaalse tähenduse raamesse (substants ehk laias-mõttes-asi, tegevus, omadus vm). Vastavalt sellele võib näiteks asi esineda tegevust määrava tunnusena, ja vastupidi, tegevus asja iseloomustava tunnusena. Lisades näiteks tüvele *liiv* verbitüve moodustava liite *-ta-*, saame tuletatud tüve *liivata*(*ma*), mis väljendab liivaga seotud tegevust; nii ka *peegel* → *peegelda*(*ma*) 'tegevus, mis on seotud peegliga, mille tunnuseks on peegel' või *pilt* : *pildi* → *pildista*(*ma*) 'tegevus, mille määravaks tunnuseks on pilt'. Kui aga lisada tegevustähendusega tüvele nimisõnaliide, saame asja märkiva tuletise, mida iseloomustab tegevustunnus: *sulge*-*ma* → *sulg-ur* 'asi, mis on mingil viisil seotud sulgemisega', *tõst*-*ma* → *tõstu-k* 'asi, mille määrab tõstetegevus'.

Analoogiliselt võib asja väljendada omadusest lähtudes ja teiselt poolt võib asi saada omaduse väärtuse. Näiteid: *kuiv* → *kuiv-ik* 'miski, mille oluliseks tunnuseks on kuivus' või *kehv* → *kehv-ik* 'miski, mida iseloomustab kehvus'; teiselt poolt *laps* ja *lapse-lik*, *riugas* ja *riuk-lik*.

Omadus võib iseloomustada tegevust ja tegevus saada omaduse väärtuse: *köver* → *köverdama* 'tegevus, mis on määratud köver olekuga', nii ka *valge* → *valgendama* või *pime* → *pimenema*; teiselt poolt *mõist-ma* ja *mõist-lik* inimene või *õpeta-ma* ja *õpet-lik* lugu.

Asi võib esineda ka teist asja iseloomustava tunnusena. Näiteks: *puri* → *purje-kas* 'miski, mille tunnuseks on puri', *sõrm-ik* 'miski, mis on seotud sõrmega', *sõd-ur* 'miski, mis on seotud sõjaga'.

Tuletise sisu on seega suures osas motiveeritud ehk ära määratud tuletustüve tähendusega: *purjekas* saab märkida vaid seda, mis on seotud purjega, ja *sõrmik* seda, millel on seos sõrmega, jne. Seda aga, mida tuletis täpsemalt märgib, tuletustüvi ei väljenda.

Sageli ei ole tuletise täpsem tähendus ka otseselt liitega determineeritud, vaid on arbitraarne. See asjaolu annab võimaluse ühe ja sama liitega moodustada väga erineva sisuga tuletisi. Näiteks märgivad *ik*-liitelised derivaadid ühtviisi nii isikut (*aadlik*, *kaksik*, *laulik*, *põgenik*), looma (*õunik*, *tähnrik*, *nokik*, *klaasik*), taime (*tindik*, *pilvik*, *ristik*), eset (*tuulik*, *säärrik*, *aurik*) või muud substantsi (*häälik*). Analoogiliselt võimaldab üks ja seesama tegevusliide mitmesuguse leksikaalse tähendusega derivaate: *rea-sta-ma* 'ritta seadma', *keti-sta-ma* 'ketti panema või ketiga varustama', *lõigu-sta-ma* 'lõikudeks jaotama'; *õigus-ta-ma* 'õigust andma', *otsus-ta-ma* 'otsust tegema', *liiva-ta-ma* 'liivaga katma', *posti-ta-ma* 'posti panema'. Sama laadi võimalusi pakuvad omadusliited: *liiva-ne käsi* märgib, et käsi on liivaga koos, liivaga määrdunud; *liiva-ne pinnas* – pinnases sisaldub liiva; *tammi-ne laud* – laud on tammest tehtud. Leksikoni püsikeelendite korral on oluline tuletise sisu täpne meeldejäätmine. Juhumoodustiste mõistmist toetab kontekst.

Keelevälise maailma seoste paljususe ja mitmekesisuse tõttu on põhimõtteliselt võimalik, et üks ja seesama derivaat võimaldab rohkem kui üht sisuomistust. Näiteks võiks tuletis *sõrmik* märkida sõrmkin-nast, sõrmust, sõrmekaitset, sõrmkübarat, sõrmekujulist eset, sest kõik need asjad on sõrmega seotud. See, et selle sõna tavatähendus on leksikonis 'sõrmkinnas', keelab üldjuhul tuletise kasutamist mõnes teises tähenduses, kuid ei välista seda siiski erandjuhul.

Osad juhtudel siiski osutab liide otseselt mõnele piiritletumale tähenduskategooriale, määrates sellega tuletise sisu juba ette täpse-malt ära. Üks selliseid on näiteks *-ja*, mis märgib tegijat: *oota-ja*, *vaata-ja*, *rääki-ja*, *laul-ja*, *vasta-ja*, *küsi-ja*, *hauku-ja*, *haudu-ja*, *saagi-ja*, *puuri-ja*. Niisuguse liite abil moodustatud tuletiste tähendus on juba olulisemal määral motiveeritud kui eespool vaadeldud juhtudel. Kuid arbitraarsusel on oma osa siingi. Näiteks *õpetaja* märgib harilikult inimest, kelle elukutseks on koolis lapsi õpetada. Täpsustuda võib üldine tegijatahendus ka konkreetsetes tekstis. Näiteks märgib *ja-deri-*

vaat lauses «Poiss töötas *kaarutaja* peal» põllutööriista; lauses «*Kaarutajad* panid rehad käest ja läksid lõunale» märgib seesama tuletis aga inimest.

Modifitseeriv funktsioon

- § 263 Sellisel juhul väljendavad liited tuletises tunnust, mis täpsustab tuletustüves märgitu tähendust.

Nimisõnamoodustuses, substantisikategooria raames, võimaldavad eesti tuletusliited täpsustada näiteks SUGU ja SUURUST. Opositsiooni üks pool on sufiksiga markeeritud, teine markeerimata. Sootähenduse korral tuuakse liite abil esile naissugu. Selleks tarbeks on kaks sufiksit, *-nn*a ja *-tar*: *laulja* – *laulja-nna*, *laulja-tar*; *sõber* – *sõbra-nna*, *sõbra-tar*; *juut* – *juudi-tar*. Suurusega seoses on sufiksiga võimalik väljendada või toonitada väiksust: *maja* – *maja-ke*, *jõgi* – *jõe-ke*, *laud* – *laua-ke*. Sageli võimaldab seesama sufiks väljendada ka hinnangut.

Tegevust modifitseerivad eesti keeles sageli abimäärsõnad, mis täpsustavad verbivormiga märgitud tegevust: *kirjutama* – *ette kirjutama*, *üles kirjutama*, *alla kirjutama*, *maha kirjutama*, *juurde kirjutama*; *andma* – *üles andma*, *üle andma*, *alla andma*, *ette andma*; *kandma* – *maha kandma*, *sisse kandma*, *välja kandma*, *ette kandma* jne. Ka sufiksivõivad täita modifitseerivat funktsiooni, osutades uue tüvega märgitud tähenduse erinevusele alustüve tähendusega võrreldes, nt *ole-ma*, *ole-le-ma*, *ole-skle-ma*; *tegema*, *tege-le-ma*, *tegu-tse-ma*; *liikuma*, *liik-le-ma*, *liiga-hta-ma*; *asu-ma*, *asu-ne-ma*, *ase-tse-ma* jne. Seejuures võib liitel olla kujunenud ka tugevam või nõrgem seos mingi kindla tähendusvarjundiga.

Omaduse puhul on liite abil võimalik täpsustada omaduse määra, osutades selle keskmisest vähemale määrale: *vrđ pruun* – *pruunikas*, *must* – *mustjas*, *vana* – *vanaldane*.

Grammatiline funktsioon

- § 264 Leidub liiteid, mis võimaldavad analoogiliselt muudetunnustega väljendada grammatilist tähendust. Sellisel juhul ei tarvitse derivaadi leksi-kaalne tähendus kuigivõrd erineda tuletusaluse omast.

Üks iseloomulikumaid liite grammatilisi funktsioone eesti keeles on sõnade süntaktilise seose näitamine. Oluline on liite selline roll omaduse edasiandmisel. Eri süntaktilistes seostes väljendatakse omadust eri sõnaliikidega. Omaduse peamine väljendaja on adjektiiv, kuid adjektiivi süntaktiline funktsioon on piiratud, ta võib lauses olla üksnes substantiivi laiendiks (atribuudiks) ning predikatiiviks või seisundimääruseks: *tark poiss*, *arukas naine*, *kiire vastus*; *poiss on tark*, *naine on arukas*; *jäin haigeks*, *sain terveks*. Kui aga on vaja iseloomustada teist omadust, samuti infinitiivi, partitiibi või finitiivvormiga väljenda-

tud tegevust, lisandub adjektiivitüvele suffiks, mis transponeerib adjektiivitüve uude sõnaliiki, adverbiks: *targa-lt vaatama, vastab aruka-lt, kiire-sti jooksev poiss, tütarlapseliku-lt uje käitumine*. Kui aga omadus ei esine lauses predikaadi rollis, siis märgib seda liide, mis annab tüvele jällegi uue sõnaliigi, seekord substantiivi väärtuse: *tark-us tarviline vara; naise aruk-us; kiir-use ületamine*.

Kuivõrd liite esmaseks ülesandeks on niisugusel juhul muuta sõnaliiki, nimetatakse sellises funktsioonis esinevaid liiteid TRANSPONEERIVAIKS liiteiks. Niisugustel liidetel on tekstimoodustuses oluline osa täita.

Kaassõnade ja käändetunnustega analoogilist suhtetähendust väljendavaid liiteid leidub adverbisufiksiste hulgas, nt *tulime meri-tsi* 'merd mööda', *minu isa sõnu-tsi* 'sõnade järgi', *nädalalõpu-ti* 'nädalalõppudel'.

- § 265 Liide võib ühtaegu täita nii semantilist kui ka grammatilist rolli. Nii on *-mine* universaalne teonimeliide. Ta moodustab tüvest, millele liitub, teonime: *tege-mine, ole-mine, ela-mine, kirjuta-mine*. Ühenduses tegevust või protsessi märkiva tüvega täidab see suffiks üksnes grammatilist funktsiooni, lisades tüvele sõnaliigiväärtuse: *söö-mine, jook-mine, maga-mine*. Liitudes aga muud kategoriaalset tähendust (asja, omadust, suhet) märkivale tüvele, annab ta uuele tüvele tegevust väljendava tähenduse, määrates ühtlasi ära ka sõnaliigi. Võrreldes näiteks: *liim : liimi ja liimi-mine, puur : puuri ja puuri-mine, kõblas : kõpla ja kõpla-mine, ori : orja ja orja-mine, must : musta ja musta-mine, külm : külma ja külma-mine*, nii ka *oma → oma-mine, läbi → läbi-mine, vaja → vaja-mine*.

Liide, sõna ja sõnaliik

- § 266 Tuletise sõnaline ja sõnaliigiline väärtus on teatud seoses liite laadiga. On selliseid liiteid, mis neid tunnuseid ei mõjuta, ja on teisi, mis seda ühel või teisel määral teevad.

Modifitseeriv liide ei mõjuta harilikult tuletise sõnaliiki, samuti ka selle esinemist vaba või seotud keeleüksusena. Kui niisugune suffiks liitub vabale tüvele, moodustub uus vaba tüvi, kusjuures säilib ka endine sõnaliik: *laud → laua-ke, sõber → sõbra-tar, laulja → laulja-nna, must → must-jas, roosa → roosa-kas*. Seotud tüvele liitudes moodustab modifitseeriv liide sageli uue seotud tüve, nt *puski-ma ja pusk-le-ma, luge-ma ja loe-tle-ma*. Ka prefiksil puudub mõju sõnaliigile: *õige → ebaõige, usk → ebausk*.

Transponeeriv liide, mille funktsiooniks, nagu öeldud, on kategoriaalse tähenduse süntaktiline vormistamine, annab tuletisele nii sõna kui ka kindla sõnaliigi väärtuse, nt *julge poiss – poisi julg-us ja julge-lt esinema*. Ka teonimede *mine*-liide annab kindlast sõnaliigist tuletisi, substantiive, sõltumata sellest, kas ta liitub vabale või seotud tüvele: *tege-mine, mõtle-mine, viili-mine, laul-mine*.

Kui liitel on mutatiivne, s.t mõistet muutev funktsioon, siis annab ta tuletisele sageli nii sõna kui ka sõnaliigi väärtuse ja seda nii seotud kui ka vaba tüvega ühenduses: *ela-mu, õpeta-ja, söök-la, rand-lane, pilt-nik, taga-la; kart-lik, villa-ne, ürg-ne*. Teisiti käitub verbiliide ehk tegevustüve moodustav liide, mis üksi ei anna lõpetatud sõnavormi ega ka vaba leksikoniüksust, vaid moodustab seotud tüve. Seetõttu esineb niisugune liide harilikult ühendis mõne muutetunnuse või teise, vaba tüve moodustava liitega. Üksikjuhtudel loob vormivabaduse ka ainult süntaktiline ümbrus. Näiteks tegevusliide *-ta-*:

liiv : liiva → liiva + ta —	—	b: Mees <i>liivatab</i> teed
		v: Teed <i>liivatav</i> mees
		ma: Mees hakkas teed <i>liivatama</i>
		da: Tee tahab <i>liivatada</i>
		tud: <i>Liivatatud</i> tee
		s: Kes <i>liivatas</i> tee ära?
		Ø: Sa <i>liivata</i> see tee ära
		mine: Tee <i>liivatamine</i> on tähtis töö
		ja: <i>Liivataja</i> lõpetas töö

Sagedamini tuleb ette tegevusliite ja teonimeliite, samuti tegevusliite ja tegijaliite järjendeid, nagu *signaali + ta-mine, ekskursiooni + ta-mine, õlletare + ta-mine* («Igaõhtune õlletaretamine oli mehele harjumuseks saanud»), *vabavärsi + sta-ja* («Autogramme jagas noor andekas *vabavärsistaja*»).

Seega võivad verbivormid, teo- ja tegijanimed ning muud tegevusega määratud nimetused olla tõlgitsetavad üksteise suhtes ka moodustuslikult rööpsete võimalustena. Seda arvestades ei oleks alati tarvis pidada teo- ja tegijanime ning muudegi deverbaaliks nimetatavate tuletiste moodustusalususeks tingimata verbivormi. Neil on küll sama tüvi, kuid see ei tarvitse veel tähendada vahetut tuletusseost. Seetõttu on selle ühistüve nimetamine verbitüveks teatud määral tinglik.

Tõenäoliselt on kasutusel muidki eri laadi liidete järjendeid, nagu (*lik:*) *liku + lt*, (*line:*) *lise + lt*, (*jas:*) *ja + lt*, *likk + us*, *tu + (u)s* vm. See tähendab, et näiteks ühendi *tütarlapselikult uje* korral ei pea tingimata eeldama adverbialendi *tütarlapselikult* binaarset moodustust adjektiivist (*tütarlapselik* → *tütarlapseliku-lt*). Niisugune tuletis võidakse moodustada ka otse substantiivist alustades: alustüvele *tütarlapse* lisatakse omadusliide ja sellele omakorda adverbisufiks: *tütarlapse + liku + lt*.

Seda laadi näiteid võiksid olla ka *metslooma-likk-us*, *vanapoisi-likk-us*, *iseloomu-tu-s*, *ilukõne-lise-lt*, *must-ja-lt* vm. Tõenäoliselt kasutab kõneleja selliseid sufiksijärjendeid sageli liitsufiksitena. Seega ei tarvitse leksikaalne vaheaste alati realiseeruda ka siis, kui see vormiliselt võimalik oleks.

Kui liide küll annab tuletatud tüvele sõna väärtuse, ei tarvitse see alati tähendada seost kindla sõnaliigiga. See puudutab substantiivi ja adjektiivi vahet, tuletiste võimalikku sõnaliigilist indifferentsust noomeni piires. Konkreetse sõnaliigi väärtuse saab niisugune keelend

alles süntaktilises seoses. Näiteks: «See *äbarik* tall kevadeni vist küll ei ela» (*äbarik* on siin adjektiiv) ja «See *äbarik* tal kevadeni vist küll ei ela» (*äbarik* on substantiiv); «Sinu *tuhkur* hobune» ja «Isa rakendas vana *tuhkru* saani ette». Iseloomulik on tuletise sõnaliigi sõltuvus süntaktilisest funktsioonist *line*-liite puhul, näiteks «Laps tegi *tantsulisi* liigutusi» ja «*Tantsulisi* oli mitmest külast kokku tulnud».

Ka tegijanimed võivad esineda adjektiivile iseloomulikus süntaktilises seoses, näiteks *haukuja koer*, *surija mees*, *muneja kana*, *hauduja kana*, *lamaja haige*, *kasvaja laps*, *teadja mees*, *murdja koer*.

Sama laadi näiteid leidub mõne muugi liite korral, nt *lakard mees* ja *viimane lakard*; *majaesine muru* ja «Igaüks hoidku oma *majaesine* korras»; «*Üleaedne* naaber on minu kauge sugulane» ja «*Üleaedne* on minu kauge sugulane».

Liidete asend

- § 267 Liidete asend üksteise suhtes võib olla erinev. Kõige selgemini eristuvad TERMINAALSED LIITED, mis seisavad üksnes lõppasendis ja mis sulevad edasituletamise võimaluse.

Puhtterminaalsed liited on süntaktilise funktsiooniga sufiksidsid *-lt* ja *-sti*, mis transponeerivad omadustüve adverbiks: *targa-lt*, *targa-sti*, *kiire-lt*, *kiire-sti*, *meheliku-lt*, *pühaliku-lt*, *hõlpsa-sti*. Ka omadusenimetusi moodustav *-us* on harilikult lõppasendis: *tark-us*, *mehelikk-us*, *mitmevärvilis-us*, *vagur-us*, *mahlas-us*, *andek-us*, *pikaealis-us*. Terminaalsus iseloomustab teonimeliidet *-mine* (*oota-mine*, *kirjuta-mine*, *ela-mine*, *püsi-mine*) ja abstraktumisufiksit *-lus* (*askeet-lus*, *metsavendlus*, *luter-lus*). Siia kuulub ka deminutiiviliide *-ke(ne)*: *laua-ke*, *lapsu-ke*, *ema-ke*, *õe-ke*.

Erisuguste liidete omavahelise seostumise morfotaktiline üldmall on enamasti järgmine:

MUTATIIVNE LIIDE – MODIFITSEERIV LIIDE – TRANSPONEERIV LIIDE

5. KONVERSIIOON

- § 268 Sufikstuletuse kõrval väärib tähelepanu konversioon. See on võimalus moodustada sõnu üksnes grammatiliste vahendite abil, sõnaliigi muutmise teel, ilma et seejuures veel tuletusliidet kasutataks. Rohkesti sellise moodustusviisi näiteid pakuvad eesti keeles eeskätt verbid. Enamasti on moodustuseluseks juursubstantiiv või -adjektiiv:

<i>rohi</i>	→ <i>rohi/ma</i>	<i>julge</i>	→ <i>julge/ma</i>
<i>nõel : nõela</i>	→ <i>nõela/ma</i>	<i>nüri</i>	→ <i>nüri/ma</i>
<i>pall : palli</i>	→ <i>palli/ma</i>	<i>rauge</i>	→ <i>rauge/ma</i>
<i>käi : käia</i>	→ <i>käia/ma</i>	<i>must : musta</i>	→ <i>musta/ma</i>

Samal viisil võib verbistuda ka muutumatu sõna tüvi: *läbi* → *läbi/ma*, *järgi* → *järgi/ma*, *kaasa* → *kaasa/ma*, *vaja* → *vaja/ma*.

Liite puudumise, kuid funktsionaalse analoogia tõttu sufikstuletusega nimetatakse niisugust moodustusviisi sageli ka NULLTULETUSEKS. Pidades silmas asjaolu, et verbi muutetunnused liituvad siin vahetult alustüvele, on osa keeleteadlasi eelistanud nimetust OTSETULETUS.

Oma olemuselt on konversioon ühe grammatilise karakteristika asendumine teisega. Nii on noomenitüve üleminek verbitüveks tagatud, kui lisada sellele tüvele verbile omane muutetunnus ja kasutada saadud vormi sellele vastavas, verbile iseloomulikus süntaktilises rollis, nagu see on näiteks lauses «Selle nüri *sae/ga* on raske *saagi/da*». Vorm *sae/ga* on substantiivi *saag* (gen *sae*, part *saagi*) komitatiivivorm; vormis *saagi/da* esineb seesama tüvi aga verbitüve funktsioonis. Niisiis täidavad grammatilised vahendid siin samaaegselt kaht ülesannet: nad väljendavad grammatilisi seoseid ja moodustavad ühtlasi uue sõna, mis ei märgi enam eset, *saagi*, vaid selle esemega seotud tegevust.

Morfoloogiliste ja süntaktiliste vahendite väärtus ei ole konversiooni korral alati täiesti võrdne. Tugevam sõnaliiki, ühtlasi ka kategooriaalset tähendust määrav mõju on süntaktilisel ümbrusel. See ilmneb asjaolus, et sõnaliigi muutumine avaldub teatud juhtudel ainult süntaktilise rolli erinevuses. Morfoloogilisi eristusvahendeid ei tarvitse alati kaasneda. Võrdleme:

1. Otsin uue *sae*. – Lauses esineb substantiivi *saag* genitiivivorm *sae*.

2. *Sae* natuke aeglasemalt. – Eelmisega häälikuliselt kokkulangev vorm *sae* on verbivorm.

Noomenisisene tähenduste üleminek ja varieerumine rajaneb täiel määral süntaktilistel vahenditel. Võrdleme näiteks:

a) meie noor *koer* (substantiiv) ja b) *koer* (adjektiiv) poiss; samuti:

a) muretu *magaja* ja b) *magaja* kass.

6. MORFONOLOOGILISED NÄHTUSED

- § 269 Keeles toimib reeglistik, mis kajastab naabermorfeemide sobitumist teineteisega. Nende reeglite kohaselt varieeruvad morfeemide lõpp-, harvem ka algushäälikud. Eesti keele sõnamoodustuses tuleb ette, et 1) esimeseks moodustusosaks olev tüvi on lühem, harvemini ka pikem, tema aste või lõpphääliku kvaliteet on teisenenud, võrreldes alustüvega või sama tüve kujuga muus ümbruses; 2) häälikud moodustuspiiril katuvad; 3) sufiksi pikkus varieerub.

Alustüve varieerumine

Alustüve varieerumine on üks harilikumaid moodustusosade vastastikuse sobitumise viise.

Lühenemine on muude võimalustega võrreldes kõige sagedam. Siis seisab liite või teise tüve ees alustüvega võrreldes ühe, harvem ka rohkema lõpphääliku võrra lühem tüvevariant. Varieerumisest võib sõltuda ka järgmise morfeemi häälikstruktuur.

Tavaline on vokaaliga lõppeva alustüve varieerumine vokaali võrra lühema, konsonandilise kujuga, kui järgnev liide algab vokaaliga, nt *kala* ja *kal-ur*, *kange* ja *kang-us*, nii ka *koput-i* (vrd *koputa-ma*) või *armast-us* (vrd *armasta-ma*).

Tüve sellist varieerumist tuleb ette ka liitsõnamoodustuses, näiteks *kiir/rong* (vrd *kiire*), *kõrg/hoone* (vrd *kõrge*), *rask/metall* (vrd *raske*), *püst/asend* (vrd *püsti*).

Nüüdiseesti keeles järgneb vokaaliga lõppevale järgsilbile vaid harva vokaaliga algav silp.

Tüve pikenemist esineb võrdlemisi piiratud ulatuses. Kui esimeseks moodustusosaks on *ja*-liiteline isikunimetus, teiseks aga *kond*-liide või mingi üldine kogunimetus, pikeneb esimene moodustusosa harilikult *s-i* võrra, nagu *töötaja + kond* → *töötajaskond*, *kuulaja + kond* → *kuulajaskond*, *lugeja + kond* → *lugejaskond*, samuti *õpetaja + pere* → *õpetajaspere* (tähtsuses 'õpetajate kollektiiv') või *töötaja + pere* → *töötajaspere*. Sama laadi näiteid on ka *täkutvarss* (vrd *täkk : täku*) või *tallermäa* (vrd *talla-ma*).

Siin tüve pikendusena vaadeldud häälikuid tõlgitsetakse sageli ka kui omaette osist ja mitte kui tüvevarianti kujundavat elementi. Enamasti kasutatakse sellisel juhul nimetusi **SIDEHÄÄLIK**, **SIDELIIDE** või **INTERFIKS**. Nähtuse olemust see ei muuda. Erinev on üksnes kirjeldusviis ja sellest johtuv terminoloogia.

Tüvehääliku teisenemisel asendub alustüve lõpphäälik sufiksi ees mõne teisega. Selline vaheldus on tuttav ka eesti keele vormimoodustusest (näiteks *lumi*, aga *lund*, *kartma : kardan*, kuid *kardetakse*). Tüve lühenemisega võrreldes on see aga tuletuses märksa korrapäratum nähtus. Märgata on üksnes alustüve vokaali kalduvust mõne liite ees teiseneda. Nii leidub näiteid, kus *i-* ja *u-lõpulised* alustüved esinevad *kas*-liite ees *a-lõpulistena*: *lust : lusti* ja *lusta-kas*; *püsti* ja *püsta-kas*; *jonn : jonni* ja *jonna-kas*; *juhm : juhmi* ja *juhma-kas*; *küür : küüru* ja *küüra-kas*; *kalts : kaltsu* ja *kaltsa-kas*. Samas on alustüve vokaal tuletises säilinud juhtudel nagu *pruun : pruuni* ja *pruuni-kas*, *kelm : kelmi* ja *kelmi-kas*, *taip : taibu* ja *taibu-kas*, *hapu* ja *hapu-kas*.

Vokaal varieerub ka näiteks *-ng* või *ts-i* ees: *puhu-ma* ja *puha-ng*, *laadi-ma* ja *laadu-ng*; *jupp : jupi* ja *jupa-ts*.

Tüve astmevahelduslik varieerumine on eeskätt tuletusega seonduvaid morfonoloogilisi nähtusi. See tähendab, et esineb niisuguseid tüve astme muutusi, mida muuteparadigmas ei ole. Sellisel juhul ilmneb tüve astmevaheldus enamasti vaid tuletusaluse ja tuletise

võrdluses, kusjuures nii tuletusalus kui ka tuletis on mõlemad astmevahelduseta sõnad. Näiteks adverb *püsti* (III välde) ja sellest tuletatud nimisõna *püstik* (II välde) on mõlemad astmevahelduseta. Korrapärane on see nähtus verbiliidete puhul: *valge* (III) vrd *valge-ne-ma* (II), *julge* (III) ja *julge-ne-ma* (II), nii ka *kange* – *kange-stu-ma*, *kahtlus* – *kahtlus-ta-ma*, *mööbel* – *mööbel-da-ma*, *püsti* – *püsti-ta-ma*. Sama nimisõnatuletuses: *kinni* → *kinnis*, *kerge* → *kergets*, *peal* → *pealis*. Kõik need näited on vältevaheldusega.

Harvem on laadivaheldus, näiteks *number* ja *nummerdama* või *klamber* ja *klammerdama*, samuti *loobuma*, kuid *loovutama*.

Vahel varieerub tuletusseoses üks astmevahelduse tüüp teisega. Nii näiteks on *laud* laadivahelduslik substantiiv, tuletisest *laudik* ilmneb aga, et see tüvi allub ka vältevaheldusele.

Häälikute kattumine

Häälikute kattumine seisneb selles, et alustüve lõpp- ja liite algushääliku samasuse korral säilib kahest vaid üks. Eeskätt puudutab see vokaale: *korratu* + *us* → *korratatus*, *saamatu* + *us* → *saamatus*, *kaitsetu* + *us* → *kaitsetus*, nii ka *kordu-ma* ja *kordus*, *peatu-ma* ja *peatus*. Ka partitsiibitunnuse ja *us*-liite seostumisel leiab aset sama nähtus: *killustatu(d)* + *us* → *killustatus*, nii ka *erutatus*, *mõjutatus*, *rusutus*.

Konsonantidest kattub ainult *s*: *sündmus* + *stik* → *sündmustik*, *pöösas* + *stik* → *pöösastik*, *määrus* + *stik* → *määrustik*, *hammas* + *stik* → *hammastik*, *haljas* + *stu* → *haljastu*.

Liite pikkuse varieerumine

Liite pikkus varieerub suhteliselt harva. Kui vokaaliga lõppevast alustüvest ei ole millegipärast võimalik lühem, konsonandiline variant, siis liitub vokaaliga algava sufiksi asemel selle pikem, konsonandiga algav variant. Enamikul juhtudel ei ole lühem variant võimalik ühesilbiliste, samuti kahesilbiliste esmavärteliste tüvede korral, sest niisugusel juhul moonduks tüvi liialt. Näiteid: *vaga-dus* (mitte *vag-us*), nii ka *hari-dus*; *joo-dik*, *söö-dik*; *mune-ti* 'munemisorgan'

KIRJANDUST SISSEJUHATUSEKS SÕNAMOODUSTUSSE

- Kasik, R.** Johto-opillisesta produktiivisuudesta ja aktiivisuudesta // Congressus Quintus Internationalis Fenno-Ugristarum ... Turku, 1980. P. III. S. 57–63.
- Kasik, R.** Sõnatuletuse teooriast ja praktikast // Keel ja Kirjandus. 1972. Nr. 1. Lk. 25–27.
- Kerge, K.** Liitsõna. Mõisteid ja seoseid. Tallinn, 1990. (Preprint KKI-51).
- Kerge, K.** Kas eesti keeles on prefiksoide? // Eesti keele ja kirjanduse kateedri töid. III. Tallinn, 1992. Lk. 57–65. (Tallinna Pedagoogika-ülikool).
- Mäearu, S.** Sufiksi liitumine tunnusele // Ars Grammatica 1986. Tallinn, 1986. Lk. 23–43.
- Saari, H.** Sõnamoodustuse mõisteid. Liigivaheldus (I). Lähtealus ja ainek. // Keel ja Kirjandus. 1993. Nr. 2. Lk. 87–97. // Nr. 3. Lk. 148–159.
- Saari, H.** Sõnamoodustuse mõisteid. Liigivaheldus (II). Teooriat ja termineid. // Keel ja Kirjandus. 1993. Nr. 11. Lk. 649–659. // Nr. 12. Lk. 726–736.
- Saari, H.** Sõnamoodustus, laenamine ja morfeemimoodustus // Keel ja Kirjandus. 1974. Nr. 4. Lk. 211–218.
- Saari, H.** Sünkroonia, diakroonia ja kolm liiki uut keelevara // Keel ja struktuur. Tartu, 1978. X : Eesti keele grammatika küsimusi. Lk. 42–65.
- Saari, H.** Sõnamoodustuse mõisteid // Ars Grammatica 1985. Tallinn, 1985. Lk. 111–145.
- Tauli, V.** Standard Estonian Grammar. Uppsala, 1973. Part I: Phonology, morphology, word-formation. – Direct derivation. Pp. 167–169.
- Tauli, V.** Keelekorralduse alused. Stockholm, 1968.
- Vare, S.** Kazuto Matsumura ettekandest Debreceni kongressil ning verbi ja verbaalnoomeni vahekorraldusest // Keel ja Kirjandus. 1991. Nr. 7. Lk. 408–415.
- Vare, S.** Konversioonist eesti keele sõnamoodustuses // Virittäjä. 1993. Nr. 1. Lk. 34–50.
- Vare, S.** Lähtekohti eesti derivatsiooni käsitluseks. Tallinn, 1979.
- Vare, S.** Sünonüümsete liidete vahekorraldusest // Ars Grammatica 1985. Tallinn, 1985. Lk. 159–164.
- Vare, S.** Tuletusanalüüs ja vormi morfeemne liigendamise // Keel ja Kirjandus. 1979. Nr. 10. Lk. 592–600.
- Vare, S.** Tuletusliitest uue nurga alt // Keel ja Kirjandus. 1993. Nr. 8. Lk. 530–536.

VERBIMOODUSTUS

LIITVERBID

- § 270 Verbi tähenduse teisendamiseks on eesti keeles kujunenud spetsiifiline vorm ÜHENDVERB ja sellega rööpne nähtus VÄLJENDVERB. Liitmisel on verbimoodustuses vähetähtis osa. 1976. a. õigekeelsussõnaraamatu umbes 8000 verbi seas on vaid paarsada sellist, mille koostisse kuulub kaks eri leksikaaltähendusega osist, s.o kaks tüve. Neid kõiki on varem käsitletud liitverbidena. Siiski on nende hulgas nii liitsõnu kui ka tuletisi.

Puhtliitverbid

- § 271 Liitsõnadena käsitatavaid verbe on vaid vähesel hulgal, kui liitverbi kriteeriumiks võtta see, et põhiverb ja temale ette liidetud sõnatüvi jäävad igasuguses lauseasendis samas järjekorras kokku (ka kokkukirjutatuks).

Kõigepealt kuuluvad siia seotud juure ja verbi ühendid: *ala + hindama, alakoormama, alapõletama; esi + etendama, esietenduma; taand + arenema; üld + iseloomustama; siird + istutama, siirdniristama*. Sealhulgas on liitverbidena tõlgitsetavad ka mõned partikli ja verbi, samuti lühenenud adverbitüve ja verbi liitumid, nagu *eel + pakkima, eeltellima, eelregistreerima, eelidandama; rist + küsitlema, risttolmlema, ristsugutama* (vrd adverb *risti*); *vastu + näidustama*.

Liitverbide hulka on üle minemas ka mõned ühendverbid. Tugev kalduvus selleks on ühendeil esikomponendiga *taas*-. Nii on vormiliselt liitverbidena registreeritud *taaselustama, -elustuma, -esitama, -kehtestama, -looma, -tootma, -indlema, -metsastama, -relvastama, -relvastuma, -tekkima, -tekitama, -ühinema, -ühendama*. Muu esikomponendiga ühendeist on siia lisada *ülehindama* ja *-koormama*. Kogu esitatud rühm on üleminekuseisundis. Suurem osa neid sõnu esineb varieeruvalt, kord liit-, kord ühendverbina. Näiteks:

«*Ta ülehindab oma oskusi*» ja «*Ta hindab oma oskusi tublisti üle*»; «*Taaselustati ~ Elustati taas vanad traditsioonid*»; «*Endine kord taaskehtestati ~ kehtestati taas*».

Analoogiliselt eelmistega on sõnaühendiga vastavuses ka *iseteenindama* (vrd *end ise teenindama*), nii ka *pealtväetama, pealtparandama, tasalülitama, tasalülituma*.

Liitvälised tuletised

§ 272 Valdav osa liitvälelistest verbidest on liidete abil liitnoomeneist moodustatud TULETISED; näiteks:

alaliik → *ala-liigi* + *ta-ma*, *pillerkaar* → *piller-kaari* + *ta-ma*, nii ka *kahjuröömutsema*, *peremehetsema*, *kukerpallitama*, *meeleolutsema*, *omavolitsema*, *pärisorjastama*, *autasustama*, *pealkirjastama*, *hädaohustama*.

Selliseid tuletatud verbe on eesti keeles rohkesti. Nende kui derivaatide eripära on üksnes see, et moodustusalus on liitsõna ja nii on ka liitele eelnev tuletustüvi liitne.

Noomeni ja verbi liitumine

§ 273 Eraldi tähelepanu väärib väike uuemale keeletarvitusele omane verbi-rühm. Need on nominatiivse noomenitüve ja lihtverbi liitumid. Esikomponendiks on enamasti adjektiivitüvi:

kuiv + *puurima* → *kuivpuurima*, nii ka *kuivsoolama*, *kuivpuhtima*, analoogselt *märgsoolama*, *märgpuurima*, *märgpuhtima*, *sügavkündma*, *sügavpuurima*, *sügavvæetama*, *kuumtöötlema*, *kuumvaltsima*, *kuumsuitsutama*, *külmsootsutama*, *külmneetima*, *külmvaltsima*.

Niisugused keelendid mõjuvad kõrvalekaldelistena selles mõttes, et nad lähevad lahku eesti keele tavapärasest süntaktilise seose vormistamise viisist. Kui verbiga väljendatud tegevust on vaja iseloomustada mingi omaduse järgi, siis tehakse seda tavapäraselt adverbil abil:

sügavalt hingama, *kiiresti jooksmas*, *vapralt võitlema*, *kuivalt seismas*, *kuumalt tarvitamas*, nii ka *kuivalt puurimas*, *sügavalt kündmas*, *külmalt neetimas* vm.

On ka mõned näited substantiivse täiendosaga moodustiste kohta: *iluvõimlema*, *sportvõimlema*, *silmkuduma*, *jääpurjetama*, *purilendamama*, *mineraalvæetama*, *ravivõimlema*. Needki keelendid tunduvad erandlikud. Põhjuseks on asjaolu, et neis jääb tegevuse ja tema osaliste vaheline seos vormiliselt väljendamatama, selle väljendamine on aga eesti keele süntaksi põhilisi jooni, nt *põllul töötama* (adessiivne vormistus), *lennukiga sõitmas* (komitatiivne vormistus). Seda laadi liitverbide moodustamisel on tõenäoliselt mõju avaldanud deverbaalse põhiosaga liitsubstantiivide analoogia. Neid võib pidada analoogiatuletisteks liitdeverbaalidest: *ravivõimlemine* → *ravivõimlema*, *mineraalvæetis* → *mineraalvæetama*, *silmkude* → *silmkuduma*. Nende kasutuselevõtmisel on silmas peetud eeskätt oskuskeele vajadusi, sest niisugused keelendid võimaldavad saavutada olulist väljendusökonomiat. Üldisemalt on kasutusel *kuritarvitama* ja *hädamaanduma*.

VERBITULETUS

- § 274 Verbiliiteid on eesti keeles tunduvalt vähem kui substantiivi- ja adjektiiviliiteid. Kuid suurem osa eesti verbidest on tuletised. Tuletatud verbi morfoloogiline struktuur on noomenitega võrreldes harvemini läbipaistev, ühemõtteliselt selge.

1. DIAKROONILINE JA SÜNKROONILINE ANALÜÜS

- § 275 Eesti verbide seas on hulgaliselt selliseid, mis küll etümoloogiliselt on tuletised, kuid mida tänapäeva keele seisukohalt tüveks ja liiteks analüüsida ei saa. Sellised on näiteks kontraheerunud verbid *hakkama*, *ootama*, *hüppama*. Ka paljud ajalooliselt *i*-liitelised verbid ei ole tänapäeval enam hästi tuletusmorfoloogiliselt analüüsitavad, *-i* võib neis olla niihästi liide kui ka türevokaal. Kui sõnades *sähvima*, *kompima*, *lökkima* ja *kopsima* on üsna selgesti tajutav sufiksi frekventatiivne tähendus, s.o tegevuse korduvus (vrd *sähvama*, *kompama*, *lökkama*, *kopsama*), siis näiteks *õppima* või *juhtima* on tänapäeva keele seisukohast liigendumatud. Pikemate verbide puhul ei ole läbipaistvate ja läbipaistmatute tuletiste piir alati ühemõtteliselt selge, vaid tuletise juureks ja sufiksiks liigenduvus väheneb järk-järgult. Selgete tuletiste kõrval, kus juure ja sufiksi sedastamist toetab samade morfeemide olemasolu paljudes teisteski sõnades (*liigu-ta-ma*, *peegel-da-ma*, *tegele-ma*), tuleb ette niisuguseidki, kus formaalselt võib küll eristada tüve ja liite, kuid tuletise tähendus on leksikaliseerunud, s.t vaid kaudselt või osaliselt seotud tuletusaluse tüve ja sufiksi tähendusega (*kanna-ta-ma*, *võim-le-ma*). Selliseid tuletisi on järgnevas käsitletud korralistest tähendusrühmadest eraldi. Teise siirderühma moodustavad niisugused verbid, kus formaalselt võib küll ära tunda liite, kuid järelejääv sõnaosa on unikaalne, ei esine üheski teises ümbruses (*õmb-le-ma*, *are-ne-ma*, *põrni-tse-ma*). Siia kuulub suur osa laentüvelisi verbe, sest võõrast keelest laenatud verbitüvele on enamasti liitunud omakeelne tuletussufiks. See siirderühm on järgnevas lähema vaatluse alt välja jäänud.

Diakrooniline ja sünkrooniline analüüs võivad erinevalt määrata ka tüve ja liite piiri. Näiteks on *juubeldama*, *heegeldama*, *tükeldama*, *kritseldama* diakrooniliselt kõik *da*-sufiksi tuletised saksa keelest laenatud tüvedest. Sünkrooniline tuletusanalüüs seostab aga esimesed kolm teisteski eestikeelsetes sõnades ettetulevate tüvimorfeemidega *juubel*, *heegel*(nöel), *tükk* : *tüki* ning tingib nende erineva tuletusanalüüsi: *juubel-da-ma* ja *heegel-da-ma*, aga *tüke-lda-ma* (vokaali muutus sufiksi ees on eesti tuletussüsteemis võrdlemisi tavaline); sõnas *kritseldama* ei ole aga liidet (kas *-da*- või *-lda-*) võimalik sünkrooniliselt määrata, sest tüvi on unikaalne.

Selline analüüs on intuiitiivsena kindlasti üks liitevariantide tekki-
mise põhjusi. Neid variante on iseseisvatena kasutatud uute verbide
tuletamiseks (*liia-lda-ma*, *uhke-lda-ma*). Ei ole kerge otsustada, millal
on tegemist eri liidetega, millal sama liite variantide, allomorfidega.
Selgeteks allomorfideks saab pidada positsioonilisi variante, nagu *-ta*
ja *-da*, kus valik sõltub eelneva foneemi helilisusest/helitusest. Järgne-
vas käsitluses vaadeldaksegi neid koos, sama liitena. Ajaloolisest
seisukohast on sama liite variandid ka *-ta* ja *-t* (vokaal puudub teatud
sõnatüüpides sisekao tõttu), aga tänapäeva keeles ei ole nad enam
positsioonilised variandid (*söö-t-ma*, *joo-t-ma*, aga *müü-ta-ma*, *töö-ta-
ma*). Tähenduselt ja häälikuliselt üksteisele niisama lähedased on ka
sufiksikujud *-ta-*, *-sta-*, *-nda-*, *-lda-* ja *-rda-*, aga samuti *-le-*, *-skle-*, *-tle-*
ja *-dle-*: *-ta-* ja *-le-* on nii-ütelda põhikujud, teisi esineb sõnavaras
vähem. Aga nad ei esine kindlatel tingimustel, s.t suffiksi kuju ei ole
foneetiliselt ega morfoloogiliselt tingitud, nad võivad liituda koguni
samale juurele (*asu-ta-ma* ja *asu-sta-ma*) ja isegi samas tähenduses,
nagu *mürgi-(s)ta-ma*. Diakroonilisest aspektist on pikemad suffiksiku-
jud sageli liitsuffiksids või nende analoogiamoodustised, sünkrooniliselt
ei ole neid aga alati alust kaheks suffiksiks analüüsida. Seepärast on
neidki järgnevas käsitletud eraldi vastavate põhisuffiksrite järel.

2. VERBISUFFIKSITE TÄHENDUSEST

- § 276 Kõige üldisemalt jagunevad suffiksids alussõna tähendust muutvateks
mutatiivseteks ja alussõna tähendust varjundavateks modifitseeriva-
teks liideteks.

Viimased on selles mõttes pelgalt semantilised, et nad ei muuda
alussõna süntaktilist käitumist. Iseloomulikke modifitseerivaid verbi-
suffikseids on frekventatiiviliids, mis näitavad tegevuse kordumist (*-le-*,
nagu *hüppama* – *hüplema*), momentaaniiliids, mis näitab tegevuse
ühekordsust või äkilisust (*-ata-*, nagu *hirnuma* – *hirkatama*), ja nendest
harvem kontinuaatiiviliids, mis näitab tegevuse (vähehaavalist) kest-
mist (*-tse-*, nagu *imbuma* – *immitsema*).

Alussõna tähendust muutvad suffiksids mõjustavad ka tuletise sün-
taktilisi omadusi, eeskätt subjekti ja objekti poolest. Kausatiiviliids
tuletab intransitiivsest verbist transitiivse. Seejuures saab tuletusaluse
verbi subjekti kausatiivverbi objekt (*kaduma* – *kaotama*: *võti kadus*
– *kaotasin võtme*). Refleksiiviliids vastupidi toodab transitiivsest ver-
bist intransitiivse, kusjuures alusverbi objektist saab refleksiivverbi
subjekt, semantiliselt aga subjekti ja objekti roll kattuvad, sest
refleksiivverbi subjekt on semantiliselt nii tegevuse sooritaja kui ka
tegevusalis (*riietama* – *riietuma* : *laps riietub* = *laps riietab end*).

Üks ulatuslikumaid suffiksids lähtuvate muutuste valdkondi on
tuletusaluse sõnaliigi asendumine teisega. Teoreetiliselt võib igast
verbist tuletada noomeni ja võrdlemisi paljudest noomenitest või

adverbidest verbi. Süntaktiliselt on need erinevad protsessid. Verb esindab lauset ja selle sisestamiseks teise lausesse ta nominaliseeritakse (*kirjutan kirja* – mul seisab ees kirja *kirjutamine*). Vastupidine protsess tähendab seda, et verb ja tema laiend asendatakse uue verbiga, mille tüveks on selle laiendi tüvi (tingimused *lähevad halvemaks* – tingimused *halvenevad*; tee *kaetakse kruusaga* – tee *kruusatakse*; sõbrale *öeldakse sina* – sõpra *sinatatakse*). Tuletatud verb täidab ka tuletusaluse noomeni semantilist funktsiooni ja selles funktsioonis laiendit tuletatud verb enamasti ei vaja: «Tingimused halvenevad halvemaks» ja «Tee kruusatakse kruusaga» oleksid tautoloogiliste väljenditena ebagrammatilised või tavatud.

Selliste tuletiste tähendus on kirjeldatav tuletusaluse noomeni või adverbis süntaktilis-semantilise funktsiooni kaudu, tema referendi rolli kaudu tegevussituatsioonis. Seejuures võib sufiksil olla kindel tähendus, näiteks adjektiividest moodustatud *ne*-tuletised on alati translatiivse tähendusega, väljendades muudatust kellegi või millegi seisundis (*suurenema* 'suuremaks saama', *tugevnema* 'tugevamaks minema', *kitsenema* 'kitsamaks jääma'). Aga liite tähendus võib olla ka üldisem: noomenist või adverbist tuletub verb, kuid tema täpsem tähendus ei ole liitega ette määratud. Selline on näiteks *ta*-liide: *vahatama* 'vahaga katma' (transitiiv), *suusatama* 'suuskadega sõitma' (intransitiiv), *viuldama* 'viulit mängima', *saduldama* 'sadulaga varustama' jne. Tuletise tähendus sõltub sellest, milline on alussõna referendi loomulikem või tavalisim roll tegevussituatsioonis. Selles mõttes ei ole *ta*-liitel oma leksikaalsega samastatavat põhitähendust ja asjaomaseid tuletisi nimetatakse kokkuvõtlikult faktitiivideks ehk teostusverbideks.

Kirjeldatud tuletustähendused lähtuvad eri alustelt ega välista seetõttu alati üksteist, s.t verbid võivad olla korraga markeeritud mitme sellise semantilise tunnusega. Näiteks need, mis tuletusaluse ja tuletise vahekorra järgi on interpreteeritavad kui translatiivid (*tuhmuma* 'tuhmiks minema', *sirguma*, *tugevnema*), on subjekti poolt nähtuna passiivsed toimumisverbid. Osa tuletusaluse ja tuletise vahekorra järgi faktitiivide hulka liigituvaid tuletisi on subjekti-objektivõimaluste alusel kausatiivid («Majahoidja *puhastab kõnniteed*» 'majahoidja puhustab selle, et kõnnitee saab puhtaks'), osa väljendab korduv-kestvat tegevust (*kühveldama*, *vihtlema*, *torutama*). Sel juhul on järgnevas liigituses primaarseks peetud sõnaliigi muutmise seostuvat tähendust.

Tuletatud verbide tähendus sõltubki suurel määral alussõna semantikast, seetõttu on raske ennustada uus- või juhuverbi täpset tähendust. See on võimalik vaid piiratud rühmades. Järgnevas on iga sufiksi juures esitatud tema tuletiste olulisemad tähendusrühmad, toodud näiteid individuaalse, leksikaliseerunud tähendusega tuletiste kohta ning analüüsitud tuletiste vormikülge.

-TA- (-DA-)

§ 277 *-ta- (-da-)* on eesti leksikoni sagedaim verbiliide. Vokaalile ja helitule konsonandile liitub *-ta-*, helilisele konsonadile *-da-*. Tuletusaluseks võivad olla noomenid, verbid ja adverbid.

TÄHENDUS

Tähenduselt on *-ta-* mitmekesine. Selle liitega verbid jagunevad kahte suurde tähendusrühma, kus kummaski on tuletusalustel oma sõnaliik: esimeses verb, teises noomen või adverb.

1. Kui tuletusalus on verb, on *ta-*tuletis KAUSATIIVSE tähendusega. Tuletusaluseks on intransitiivne verb ja *ta-*tuletis transitiivsenä väljendab selle verbiga märgitud tegevuse põhjustamist:

ärkama → *ära-ta-ma*, *põlema* → *põle-ta-ma*, *eksima* → *eksi-ta-ma*, nii ka *imetama*, *kasvatama*, *kõrvetama*, *küpsetama*, *langetama*, *lõpetama*, *naka-tama*, *põrgatama*, *sulatama*, *veeretama*, *hävutama*, *kergitama*, *lepitama*, *pleegitama*.

Peale juurverbide on paljude kausatiivverbide alussõnaks tuletatud intransitiiv:

koha-ne-ma → *koha-n-da-ma*, *halve-ne-ma* → *halve-n-da-ma*, *hel-ise-ma* → *hel-is-ta-ma*, nii ka *arendama*, *kergendama*, *kuumendama*, *kõvendama*, *lahjendama*, *laiendama*, *mugandama*, *kahistama*, *kolistama*, *käristama*, *libistama*, *lohistama*, *müristama*, *pinistama*, *väristama*.

Individuaalse tähendusega, kuigi korrapäraselt verbist tuletatud, on kausatiivid *suitsetama*, *näitama*, *istutama*, *juurutama*.

2. Kui tuletusalus on noomen või adverb, on *ta-*tuletised ilma leksikaalsega samastatava põhitähenduseta FAKTITIIVID. Tuletis väljendab tegevust, mille üheks osaliseks on tuletusaluse sõna referent. Verbi tähendus kujuneb selle järgi, milline on referendi loomulik roll tegevussituatsioonis. Eesti verbide tuletussüsteemis väljenduvad põhiliselt järgmised tähendusvahekorrad (2a kuni 2f).

2a. Verb tähistab tegevusalise seisundi muutust, kusjuures tuletusalune sõna märgib selle muutmise tulemust. Tuletised on transitiivsed ja subjektist-objektist lähtudes on neidki võimalik pidada kausatiivideks (*puhastama*: *põrand* on puhas – puhan *põrandat*). Faktitiivide rühma on nad paigutatud seepärast, et alussõna (siin: *puhas*) ei ole verb, tuletus muudab sõnaliiki.

Enamasti on tuletusaluseks adjektiiv: *avar* → *avar-da-ma*, *rikas* → *rikas-ta-ma*, nii ka *rõõmustama*, *puhastama*, *madaldama*, *vedeldama*, *hämardama*, *kumerdama*, *kõverdama*, *teravdama*, *haljastama*, *kaunistama*, *paljastama*, *õilistama*, *õnnistama*, *uimane* → *uimastama*.

Tuletusalus võib olla ka substantiiv: *silp* → *silbi-ta-ma*, nii ka *laenutama*, *rühmitama*, *poolitama*, *tolmutama*, *hirmutama*, *pilbastama*, *jäätama*, *narmastama*, *jupitama*. Tuletusalune substantiiv on ise sageli adjektiivist tuletatud: *julge* → *julg-us* → *julg-us-ta-ma*, nii ka *lihtsustama*, *tähtsustama*, *täiustama*, *täpsustama*, *võrdsustama*.

Mõned tuletised on tähenduse järgi seostatavad adverbidega: seisundiadverbidest *pingutama*, *krussitama*, *kortsutama*, *krimpsutama*, *kükkitama*, *püstitama*; muudest *taastama*, *ennetama*. Osas selle rühma tuletistes on tuletusaluse sõnaliigi määramine problemaatiline, sest seisundiadverbi ja substantiivi piir pole alati ühemõtteliselt selge. Nii ei saa üheselt otsustada, kas näiteks *kortsutama* alussõnaks on nimisõna *korts* või mäarsõna *kortsu(s)*, *krussitama* puhul *kruss* või *krussi(s)*, *kükkitama* puhul *kükk* või *kükki*; *pingutama* alussõnaks on adverb *pingul(e)*, aga tuletustüvi on ilma adverbisufiksita ja seda võib vaid tinglikult adverbitüveks pidada.

2b. Teine suurem rühm *ta*-faktitiive on sellised, kus tuletusalus märgib vahendit ja tuletis tähistab nimetatud vahendiga seostuvat tegevust. Hulk selliseid tuletisi saadakse tööriistanimetustest:

haspeldama, *hööveldama*, *kühveldama*, *pintseldama*, *raspeldama*, *vispeldama*, *haamerdama*, *pidurdama*, *sidurdama*, *vasardama*, *pussitama*, *vurritama*, *lingutama*, *rihmutama*, *peegeldama*.

Liikumisvahendit tähistavatest sõnadest tuletatakse vastavaid liikumisverbe: *suusatama*, *purjetama*, *aerutama*, *kelgutama*, *ratsutama*, *uisutama*, *parvetama*, *kärutama*, *laevatama*. Tuletusaluse sõna tähendusest sõltub, kas vastava vahendiga sõidetakse (*kelgutama*, *suusatama*), pannakse sõiduk liikuma (*aerutama*, *purjetama*) või sõidutatakse kedagi-midagi (*kärutama*, *palke parvetama*).

Ainenimetused alussõnadena tähistavad enamasti kattevahendit: *vahatama*, *hõbetama*, *pigitama*, *savitama*, *õlitama*, *nikeldama*, *pahteldama*, *kruusatama*, *kreemitama*, *suhkurdama*.

Paljud tuletusalused nimisõnad tähistavad vahendit, millega tegevusalis varustatakse: *saduldama*, *pannaldama*, *polsterdama*, *kinnastama*, *tanutama*, *rõngastama*, *harjastama*, *soomustama*, *sõrmustama*, *taglastama*, *ääristama*, *trellitama*, *takutama*, *tallutama*, *rautama*, *vööutama*, *torutama*, *võrutama*, *võretama*, *rõivastama*, *rüütama*.

Sama tähendusvahekord on ka mõnede abstraktset omadust tähistavate nimisõnade ja neist tuletatud verbide vahel: *julgustama*, *õigus-tama*.

Mängu või mänguriista tähistab tuletusalus sõnades *maletama*, *kabetama*; *kanneldama*, *viuldamata*, *klaverdama*.

Kinnitus- või sulgemisvahendit tähistab tuletusalus verbides *aheldama*, *ankurdama*, *ketitama*, *kõietama*, *lukutama*, *riivitama*, *kapseldama*, *kaanetama*, *naelutama*. Funktsioneerivat vahendit tähistab alussõna ka tuletistes *aurutama*, *suitsutama*, *tuulutama*, *õhutama*, *vannitama*, *mõjutama*.

2c. Tuletis võib tähistada ka mingis seisundis olemist, kusjuures tuletusalune noomen või adverb märgib kohta või olukorda, milles olemist või tegutsemist näitab verb. Selle tähendusega tuletisi on: adjektiividest *punetama, rohetama, sinetama, külmetama, jaburdama, veiderdama, eretama, perutama*; substantiividest *kõhutama, küürutama, põlvitama, suvitama, redutama, külitama, huvitama, sabatama*; adverbidest *kükita, kikitama, turritama, upitama*.

Tuletatud seisundiverbid tähistavad nagu seisundiadverbidki sageli nii seisundisse sattumist või satutamist kui ka seisundis olemist, näiteks: «Poiss *põlvitas ~ kükitas* nurgas» või «... nurka»; «Tüdruk *krussitas* juukseid» või «Juuksed *krussitasid*».

2d. Väikese tähendusrühma moodustavad verbid, mis tähistavad tuletusaluse sõna häälendamist või kasutamist, samuti muid hääli:

sinatama, teietama, jaatama, eitama, prouatama, härratama, hallootama, hurraatama, ohootama, agatama; lõõritama, tuututama.

Selliseid verbe moodustatakse sageli juhukaupa. Enamasti märgitakse siis tuletusaluse keelendi sagedast kordamist, näiteks: «Mis sa *vanaematad*, kas sa ise ei saa hakkama?», «Võõrsõnadest häirib kõrva *sinjooretamine*» ja «*senjooritamine*» vastavalt itaalia ja hispaania kirjanduse tõlgetes» (ajakirjast), *iksitamine* (keelehooldeartiklist), «Nii et *nuksitada* maksab küll, aga kas ka *maksitada*» (samast; jutt on *nuks-* ja *maks-*vormi kasutamisest).

2e. Väike rühm verbe tähistab tuletusaluse sõnaga märgitu tarvitamist toiduks või joogiks: *napsitama, kohvitama, ka einetama ja lõunatama*. Üldisemalt pole eesti keeles siiski tavaks väljendada verbiga mingi konkreetse toidu söömist, öeldakse *võileiba ~ praadi ~ suppi sööma*.

2f. Mõned tuletised on ka võrdleva tähendusega, kusjuures tüvi osutab võrdlusalusele esemele: *pudrutama, pendeldama, liputama, vibutama*. Nende verbide tähendused on siiski üsna leksikaliseerunud, seos alussõnaga on metafoorne. Individuealse tähendusega on ka *majutama, paigutama, postitama, juubeldama ja laulatama*.

ta-liiteliste verbide tuletusrida on lahtine. Tuletusvõimalused on määratud alussõnade semantikaga ning rohkem tekib uus- ja juhutuletisi muidugi tähendusrühmades, kus sõna leksikaalne tähendus nende kasutamist oluliselt ei piira, nagu eelmainitud mingi sõna ütlemist märkivad või millegagi varustamist tähistavad verbid. Siia kuuluvad veel näiteks *džiinitatud* daamid, *prillitatud ~ prilliraamitatud* silmad, *parketitatud* põrand, *kaabutatud* mehed.

ta-liite kasutamist piirab mõnevõrra uudistuletiste moodustamisel aktiivseks kujunenud *sta*-liide.

VORM

§ 278 Enamik *ta*-liitelisi verbe on kolmesilbilise esma- või teisevältelise tüvega. Tuletustüvi liite ees on siis kahesilbiline. Ta võib lõppeda nii konsonandi kui ka vokaaliga. Vormimall sõltub tuletusaluse sõna struktuurist.

Kui tuletusalus on nominatiivis kahesilbiline ja lõpeb konsonandiga, siis liitub sufiks nominatiivitüvele: *ahel-da-ma*, *avar-da-ma*, nii ka *ümar-dama*, *madal-dama*, *tugev-dama*, *sõrmustama*, *lahter-dama*, *nummer-dama*.

Kahesilbilisele vokaaltüvele liitub *-ta*- siis, kui kahesilbiline alussõna lõpeb nominatiivis vokaaliga või alussõnaks on nõrgeneva astmevaheldusega noomen, mis on nominatiivis ühe-, genitiivis kahesilbiline: *võre-ta-ma*, *hõbetama*, *perutama*, *eretama*, *roosatama*, *lõunatama*; *kraavi-ta-ma*, *silbitama*, *kõietama*.

Ühesilbilisele tüvele liitub *-ta*-, kui alussõna lõpeb pika vokaali või diftongiga, seega ka nende laadivahelduslike tüvede puhul, mille nõrga astme vorm on ühesilbiline: *töö-ta-ma*, *vöö-tama*, *käitama*, *rüütama*, *jaatama*, *eitama*, *hurraatama*, *jäätama*; *kao-ta-ma*, *laotama*, *põetama*, *vaotama*, *poetama*, *leotama*.

Erandlikud on *näge-ma* : *näe* → *näi-ta-ma*, *raud* : *raua* → *rau-ta-ma*.

Astmevahelduslike tüvede puhul on tuletustüvi alati nõrgas astmes, seda ka siis, kui alussõna on astmevahelduseta, nagu *kõrbema* : *kõrbed* : *kõrbeb* → *kõrve-ta-ma*, *loobuma* → *loovutama*, *jahtuma* → *jahutama*, *kerkima* → *kergitama*, *nõrguma* → *nõrutama*, *imbuma* → *immutama*, *nõrdima* → *nõrritama*, *kikki(s)* → *kikitama*, *uppi(s)* → *upitama*.

Kolmandavälteline alustüvi nõrgeneb liite ees teisevälteliseks tuletustüveks: *sahtel* (III v) → *sahtel-da-ma* (II v), *vooder* (III v) → *vooder-da-ma* (II v), nii ka *julgus* → *julgustama*, *peegel* → *peegeldama* jne. Nõrgenemisega võib kaasneda kirja-pildi muutus: *vanker*, aga *vangerdama*, samuti *tembeldama*, *nummerdama*, *klammerdama*.

Tüvevokaal sufiksi ees harilikult ei muutu. Mõnedes sõnades on tuletustüvi siiski mitmuslik: *põlvi-ta-ma*, *maju-ta-ma*, nii ka *rühmitama*, *poolitama*, *ositama*, *naelutama*. Tuletise häälikehitus võimaldaks näha mitmusetüve ka verbides *tallutama* ja *rihmutama*, aga need sõnad on ilma mitmussisuta.

Harilikult liitub *-ta*- juurtüvele. Kausatiiv- ja faktitiivverbe saab siiski moodustada ka tuletatud tüvedest, kusjuures kolmesilbiline alustüvi lüheneb liite ees kahesilbiliseks. Näiteid tuletatud verbitüvede kohta:

ne + *ta* → *nda*: *suure-ne-ma* + *ta* → *suure-n-da-ma*, samuti *laiendama*, *mugandama*, *halvendama*, *kohandama*, *kõvendama*, *kuumendama*, *nõrgendama*.

ise + *ta* → *ista*: *hel-ise-ma* + *ta* → *hel-is-ta-ma*, samuti *pinistama*, *väristama*, *libistama*, *kahistama*, *käristama*, *kolistama*, *solistama*, *vuristama*.

du + ta → uta: *juur-du-ma + ta → juur-u-ta-ma*, samuti *võõrutama, tuulutama, moonutama, väänutama, kaarutama, keerutama, koolutama*.

See tuletusmall rakendub vaid siis, kui *-du-* ees on pikale vokaalile järgnev helilise konsonandiga lõppev ühesilbiline tüvi.

u + ta → uta: *all-u-ma + ta → all-u-ta-ma*, samuti *kallutama, pillutama, lennutama, painutama, irrutama, korrutama, sirutama, laiutama, hukutama, tilgutama, välgutama, niisutama*.

Ühel juhul liitub *-ta-* le-liitele: *tolm-le-ma + ta → tolm-el-da-ma*.

Tuletatud noomenitüvedele liitub *-ta-* juhuslikumalt. Rohkem tuletisi on *us*-liitelistest noomenitest:

us + ta → usta: *suur-us + ta → suur-us-ta-ma*, samuti *jugustama, sõrmustama, panustama, õigustama, tähtsustama, täiustama, täpsustama, võrdsustama, väärtustama*.

Kui *us*-liite ees on *u*-lõpuline tüvi, siis ei saa ühemõtteliselt otsustada, kas on tegemist liitsufiksiga *us + ta* või *u*-tüvelisele substantiivile liituva *sta*-liitega (*rõõm-us-ta-ma* või *rõõmu-sta-ma*, *il(u)-us-ta-ma* või *ilu-sta-ma*, *el(u)-us-ta-ma* või *elu-sta-ma*).

ne + ta → sta: *karva-ne : karva-se + ta → karva-s-ta-ma*, samuti *hägustama, kivistama, klaasistama, kodustama, mehistama, põlistama, punastama, labastama, uimastama, kinnistama, lahtistama*.

Kui tuletusaluseks olev *ne*-liiteline adjektiiv on tuletatud substantiivist, ei ole võimalik ühemõtteliselt otsustada, kas verb on saadud juurtüvest *sta*-liite abil või adjektiivist *ta*-liite abil. Siia on need verbid arvatud eelkõige semantilistel põhjustel, aga siingi on sõnuti erinevusi. Näiteks *karvastama* tähendus on ilmselt seotud adjektiiviga *karvane*, *põlistama* adjektiiviga *põline*, aga niisama kindlalt ei saa väita, et *kivistama* oleks rohkem seotud adjektiiviga *kivine* kui substantiiviga *kivi*.

Mõne värvusenimetuse puhul liitub *-ta-* ka adjektiivsele kinnistüvele, astudes adjektiivisufiksi *-(li)ne* asemel: *rohe-ta-ma, kolletama, sinetama, punetama* (tüvevokaal on asendunud *e*-ga).

Tuletatud tüvedele liitumist piirab vormiline tingimus, et tuletustüvi peab *ta*-liite ees olema ühe- või kahesilbiline.

Enamasti on *-ta-* liitunud omatüvedele, sealhulgas kodunenud laentüvedele, kuid pole olnud võimatu moodustada tuletisi ka sobiva tüvestruktuuriga võõrsubstantiividest (*džiinitatud* daamid, *parketitud* põrand).

ta-tuletised on astmevahelduseta, ainus erand on *näitama : näidata : näitan*.

- § 279 *sta*-liide on osaliselt *ta*-liitega samatähenduslik, kuid tema kasutuspiirkond ei ole nii avar kui *ta*-liitel. Ta ei liitu konsonandile. Tuletusaluseks on noomenid ja üksikjuhtudel ka adverbid.

TÄHENDUS

Valdav enamik *sta*-liitelisi verbe on noomenitest tuletatud faktitiivid. Liite põhitähendus on märkida tegevusalse seisundi muutust, kusjuures alussõna märgib selle muutuse tulemust. Põhitähendusega tuletised on transitiivsed ja subjektist-objektist lähtudes on selle tähendusrühma verbid kausatiivid (*kurvastama*: *laps* on kurb – *kurvastan last*). Faktiiviivideks on nad arvatud sellepärast, et alussõna ei ole verb, tuletus muudab sõnaliiki. Hulgaliselt on tuletisi adjektiividest, nagu

kurb : *kurva* → *kurva-sta-ma*, samuti *arastama*, *julmastama*, *nõrgestama*, *peenestama*, *juhmistama*, *karmistama*, *kurdistama*, *pruunistama*, *tuhmistama*, *pimestama*, *kalestama*, *julgestama*, *tahkestama*, *vaesestama*, *nüristama*.

lik-tuletiste alusel on moodustatud näit-*lik* → näit-*liku-sta-ma*, samuti *tundlikustama*, *teadlikustama*, *pidulikustama*, *paindlikustama*, *piltlikustama*, *pühalikustama*, *naiselikustama*, *avalikustama*, *rahvalikustama*.

tu-karitiivide alusel on moodustatud *kahju-tu* → *kahju-tu-sta-ma*, edasi *haisutustama*, *idutustama*, *jõuetustama*, *karvatustama*, *lihastustama*, *konditustama*, *lõhnatustama*, *mürgitustama*, *rasvatustama*, *relvitustama*.

Tuletusalus võib olla ka substantiiv, nagu *aur* : *auru* → *auru-sta-ma*, nii ka *lõhestama*, *gaasistama*, *killustama*, *kivistama*, *virnastama*, *värsistama*, *kahjustama*, *nullistama*, *sandistama*, *orjastama*, *isikustama*, *reastama*, *tasakaalustama*, *bürokraadistama*.

See tähendusrühm on eesti keeles väga rohkearvuline ja lahtine: igast semantiliselt ja morfoloogiliselt sobivast noomenist saab moodustada *sta*-verbi. Näiteid 1976. aasta «Õigekeelsussõnaraamatust» puuduvate, aga keeles esinevate tuletiste kohta: *karbistama*, *sidestama*, *lauastama* (palke), *kruubistama* (vilja), *kuubistama* (leiba), *mängustama* (õppimist), *traadistama* (metalli), *patsistama* (juukseid), *balletistama* (sümfooniat), *novellistama* (kuuldud lugu).

Hulk *sta*-liitelisi verbe on tuletatud substantiividest, mis tähistavad midagi, olgu konkreetset või abstraktset, millega tegevusalis varustatakse või mis talle lisatakse:

tarastama, luugistama, lõhnastama, relvastama, ketistama, suukorvistama, raamistama, toestama, tõkestama, hoonestama, reeglistama, viisistama, abistama, maitsestama, mõtestama, pealkirjastama, allkirjastama.

Seegi tuletusrida on lahtine ja sõltub eelkõige tuletusaluse substantiivi semantikast, kumba tähendusrühma – siia või eelmisse – tuletis kuulub.

sta-liitelistel denominaalidel võib olla ka muid, kitsamaid tähendusi sõltuvalt sellest, missugune on alussõna iseloomulik funktsioon tegevuses. Näiteid:

mõjustama 'mõju avaldama'; *lõunastama* 'lõunat sööma', *õhtustama*, *einestama*; *kalastama* 'kala püüdma', *lukustama* 'lukku panema', *haagistama*, *riivistama*, *ikestama*, *lõastama*; *salvestama* 'salve panema', *ladustama*, *ladestama*.

Muudest sõnaliikidest on saadud vaid üksikuid *sta*-tuletisi: adverbitüvedest *ärastama* ja *ülistama*, verbitüvest *rebestama*.

VORM

§ 280 Enamik *sta*-liitelisi verbe on kolmesilbilise esma- ja teisevärtelise tüvega. Tuletustüvi liite ees on seega valdavalt kahesilbiline nagu *ta*-liitelistelgi verbidel. See tüvi lõpeb vokaaliga: *tara-sta-ma*, *pimestama*, *kurvastama*, *relvastama*, *mõtestama*, *reeglistama*. Laadivahelduslike alussõnade korral, mille nõrga astme vorm on ühesilbiline, liitub *-sta*-ühesilbilisele vokaaltüvele: *rida* : *rea* → *rea-sta-ma*, nagu ka *söestama*, *lõastama*, *toestama* (ent siiski kahesilbilise tüvega *ladustama*).

Astmevahelduslike tüvede korral liitub *-sta*- nõrga astme vormile: *orjastama*, *viisistama*, *tõkestama*, *hoonestama*, *mõtestama*, *maitsestama*. Kolmandavärteline tüvi nõrgeneb liite ees enamasti teisevärteliseks: *pulbristama*, *suhkrustama*, *reeglistama* (kõigil kolmel juhul on võimalik ka III välde), *julgestama*, *kangestama*, *vaesestama*.

Enamasti liitub *-sta*- juurtüvele. On siiski kaks tuletusmalli, kus *-sta*- liitub adjektiivisufiksile:

lik + sta → **likusta**: *ava-lik* : *-liku* + *sta* → *ava-liku-sta-ma*, samuti *näitlikustama*, *pidulikustama*, *tundlikustama*, *teadlikustama*, *rahvalikustama*.

tu + sta → **tusta**: *kahju-tu* + *sta* → *kahju-tu-sta-ma*, samuti *karvatustama*, *lõhnatustama*, *konditustama*, *idutustama*.

Pikema kui kahesilbilise tuletustüvega on ka *isikustama* ja *inimesestama*.

sta-liitelised verbid on astmevahelduseta.

TA- JA STA-LIITE VAHEKORD

§ 281 *ta-* ja *sta-*liide on samatähenduslikud, kuid neil on välja kujunenud omad kasutuspiirkonnad. Samuti piiravad nende kasutamist mõnevõrra erinevad nõuded alustüve vormile. Verbi- ja adverbilistele liitub valdavalt *-ta-*, *sta-*liitega on vaid üksikuid tuletisi, mõnikord vormilistel põhjustel: *ärastama* (vrd *äratama*), *ülistama* (vrd kõlalt väga lähedane *ületama*).

Denominaalide puhul on *ta-*liite tähendus avaram, enamikus tähendusrühmades *sta-*liide konkureerivana arvesse ei tule. Emba-kumba sufiksit on võimalik kasutada eeskätt siis, kui tuletusalune noomen tähistab kas verbi tegevuse tulemust või siis vahendit, millega tegevusalis varustatakse. Nendes tähendustes on tänapäeva keeles aktiivsem *sta-*liide, nagu näitavad uustuletised ja tuletiste hulk. Teine, *ta-*liide on nendes tähendusrühmades kasutusel eelkõige konsonantlõpuliste tuletustüvede korral (*madaldama*, *lahterdama*, *julgustama*, *karvastama*), kuna aga kahe silbilisele vokaaltüvele liitub valdavalt *-sta-*. Et *ta-* ja *sta-*liite kasutuspiirkond pole siiski täielikult eristatavad, seda näitavad nimetatud tähendusrühmade *ta-*liitelised tuletised: *trel-litama*, *takutama*, *torutama*, *võretama*, *kraavitama*, *pilutama*, *silbitama*, *laenutama*, *hirmutama*, *tolmutama*, *jupitama*.

Mõnest sõnast on olemas nii *ta-* kui ka *sta-*tuletis: *suhkurdama* ja *suhkrustama*, *lõunatama* ja *lõunastama*, *einetama* ja *einestama*, *mürgitama* ja *mürgistama*, *mõjutama* ja *mõjustama*, *tolmutama* ja *tolmustama*. Mõnikord on tähendused samad, mõnikord erinevad (*suhkurdama* ja *suhkrustama*, *tolmutama* ja *tolmustama*).

-NDA-

§ 282 *-nda-* on enamasti liitsufiks, s.t kujutab endast *-ne-* ja *-da-* liitumit ning selliseid tuletisi on käsitletud kausatiivide rühmas (*-ta-* all). Siiski kasutatakse *nda-*järjendit ka iseseisva tuletuselemendina.

TÄHENDUS

Iseseisva *nda-*liiteliste verbide rühma moodustavad tuletised, mis on saadud keelte nimetustest ja tähistavad tõlkimist sellesse keelde: *eestindama*, *lätindama*, *leedundama*, *venendama*, *soomendama*, *rootsindama*, *poolandama*, *tšehhindama* jne.

Muude *nda-*verbide tähendust on raskem analüüsida. Enamasti on tähendusvahetuse tuletusaluse sõna ja verbi vahel individuaalne, selgepiirilisi tähendusrühmi pole. Näiteid noomenitest tuletatud *nda-*verbide kohta:

tõkendama, kavandama, tõendama, maandama, lapsendama, ühendama, asendama, hapendama, valendama, küljendama, jäljendama, pärlendama, haljendama, mustendama.

Vaid kaudset tähendusseost alussõnaga on märgata verbides *vabandama* (vrd *vaba*) ja *käendama* (vrd *käsi*).

nda-tuletisi on moodustunud ka verbidest. Liide varjundab (modifitseerib) alusverbi tähendust:

tõlgendama (vrd *tõlkima*), *teenindama* (vrd *teenima*), *loendama* (vrd *luge-ma*), *juhendama* (vrd *juhtima*), *ajendama* (vrd *ajama*), *imendama* (vrd *imema*).

Verb *pagendama* on *pagema*-verbi kausatiiv.

Mõnes sõnas on märgata tähendus- ja tuletusseost *nd*-liiteliste substantiivide ja *nda*-liiteliste verbide vahel:

visand ja *visandama*, *kavand* ja *kavandama*, *tõend* ja *tõendama*, *loend* ja *loendama*, *juhend* ja *juhendama*, *ajend* ja *ajendama*.

Noomen tähistab siin tegevuse tulemust või vahendit, aga tuletussuunda ei ole võimalik üheselt määrata. Juurtüvest (*viska-*, *kava*, *tõsi* : *tõe*, *luge-*, *juht* : *juhi*, *aja-*) on nii *nd*-substantiivid kui ka *nda*-verbid tähenduselt kaugenenud, omavahel aga selges tähendusseoses.

Adverbitüvest on *vallandama*, *vastandama*, *väljendama*.

VORM

§ 283 *nda*-tuletised on kolmesilbilise tüvega esma- või teisevältelised verbid, suffiksi ees on seega kahesilbiline tüvi. See suffiks liitub ainult vokaalile. Astmevahelduslike tüvede puhul on tuletustüvi nõrgas astmes, kolmandavälteliste alustüvede välde on nõrgenenud.

Laadivahelduslikule ühesilbilisele nõrga astme tüvele on *-nda* liitunud tuletistes *loendama*, *tõendama*, *käendama*. Häälikstruktuurilt sarnaneb nendega ka astmevahelduseta ühesilbilisest tüvest moodustatud *maandama*.

Paljudes tuletistes (kuid mitte tõlkimist märkivais sõnades) on suffiksi ees asuv vokaal asendunud *e*-ga. See viitab moodustusanaloogia liitsuffiksiga *ne* + *da*, kus *-ne* ees on enamasti adjektiivide keskvõrde *e*-lõpuline tüvi (*halvem*, *halvenema*, *halvendama*). Näiteid: *tõlgendama* (vrd *tõlkima*), *juhendama* (vrd *juhtima*), *ajendama* (vrd *ajama*), *väljendama* (vrd *välja*), *pärlendama* (vrd *pärl* : *pärli*), *hapendama* (vrd *hapu*), *mustendama* (vrd *must* : *musta*).

nda-liitelised verbid on astmevahelduseta.

-LDA-

TÄHENDUS

- § 284 *-lda-* abil on tuletatud väike rühm denominaalseid verbe. Täendusvahetuskord tuletusaluse sõna ja verbi vahel on individuaalne, sufiksil ei ole selget tähendust. Näiteid:

häda-lda-ma, ihaldama, kohaldama, liialdama, korraldama, veeldama, ohjeldama, kirjeldama, uhkeldama, tükeldama, täheldama.

Kinnistüvelised on *alaldama* (vrd *alanema, alla*), *võimaldama* (seotud *või(ma)*-tüvega, ja nagu enamikul selle tüve edasituletistest, on *m*-element sufiksi ees säilinud), *sisaldama* (vrd *sise-, sisse*), *ühildama* (vrd *ühine, ühinema*).

Mõnes tuletises on *l*-elementi võimalik seostada adverbisufiksiga või adverbistunud käändevormi lõpuga. Sel juhul võib sufiksiks pidada ka järjendit *-da-*: *paiga-lda-ma* või *paigal-da-ma* (= paigale panema), *teisa-lda-ma* või *teisal-da-ma* (vrd *teisal(e)*), *esi-lda-ma* või *esil-da-ma* (vrd *esil(e)*).

VORM

- § 285 *-lda-* liitub kahesilbilisele esma- või teisevärtelisele vokaaltüvele. Sõnades *ohjeldama, kirjeldama, tükeldama, sisaldama* erineb liite ees olev vokaal alussõna türevokaalist.

lda-liitelised verbid on astmevahelduseta.

-T-

- § 286 *-t-* on tänapäevakeeles ebaproduktiivne sufiks, mille abil on tuletatud intransitiivsetest verbidest kausatiive. Korrapärane on tuletus siis, kui tuletusaluseks on ühesilbiline pika vokaali või diftongiga lõppev verbi-tüvi: *keema* → *kee-t-ma, jootma, naitma, söötma*. Tähenduse poolest võib sellesse rühma arvata veel mõned kausatiivid, mille tüve häälikkuju on küll alussõnaga võrreldes muutunud: *jätma* (vrd *jääma*), *tõstma* (vrd *tõusma*), *päästma* (vrd *pääsema* ja pooleldi murdeline *pääsma*), *kütma* (vrd *küdema*).

Denominaalidest võib *t*-liiteliseks pidada verbe *muutma* ja *matma*; viimase pika vokaaliga lõppev tüvi *maa-* on liite ees lühenenud.

Kõik *t*-liitelised verbid on vältelahelduslikud.

-RDA-

TÄHENDUS

§ 287 *rda*-liitelisi verbe ühendab see, et nad kõik on pejoratiivsed. Suurem osa *rda*-verbe on tänapäeva keeles unikaalse tüvega (*äpardama, ähvardama, kooberdama, leierdama, kakerdama, ukerdama, jukerdama*). Tüve ja liidet on eraldi näha vaid vähestes sõnades: denominaalid on *käperdama* (vrd *käpp*) ja *näperdama* (vrd *näpp*), verbitüvega seostuvad *songerdama* (vrd *songima, sonkima*), *tuigerdama* (vrd *tuikuma*), *vänderdama* (vrd *väntama*), kaudselt ka *püherdama* (vrd *pühkima*) ja *loherdama* (vrd *lohmima*).

Tähenduse poolest *rda*-verbide hulka kuuluvad *paterdama, laterdama, vaterdama, väherdama* on interpreteeritavad ka *da*-liitelistena, sest *-r* on alustüves olemas (*patrama, latrama, vatrama, vähkrema*).

Samuti pejoratiivse tähendusega (*a*)*rd*-liide esineb substantiivituletuses, tuletades osaliselt samadest alussõnadest: *käpard, latard, lohmard, kakard*.

VORM

§ 288 *rda*-liite ees on teise-, harvem esmavälteline kahesilbiline vokaaltüvi. Mitteunikaalse tüve vokaal on asendunud *e*-ga ja unikaaltüvedeski on sageli *e*.

rda-liitega verbid on astmevahelduseta.

-U-

§ 289 *-u-* on tänapäevakeeles produktiivne verbiliide, mille laiem tarvituseletulek seostub keeleuuendusliikumisega ja soome keele mõjuga. Liite rakendumist pidurdab mõnevõrra tähenduselt lähedaste *ne*-tuletiste olemasolu. Eriti rohkesti *u*-tuletisi kuulub deverbaalide ja deadjektiivide rühma, mõnevõrra vähem on tuletisi substantiividest ja adverbidest.

TÄHENDUS

Ühine kõigile *u*-liitelistele verbidele on intransitiivsus. Edasi sõltub tuletise tähendus tuletusaluse sõnaliigist ja semantikast, tuletatud alussõnade puhul ka juursõna sõnaliigist.

1. Tavaliselt on *u*-d nimetatud refleksiiviliiteks. See on osalt õige. Tuletusaluseks on siis transitiivsed tegevus- (s.o mitte seisundi- ega protsessi- ehk toimumis)verbid. REFLEKSIIVSE ehk enesekohase verbi puhul subjekti ja objekti roll kattuvad: refleksiivverbi subjekt on nii tegevuse sooritaja kui ka alis. Refleksiivverbid on seega samuti tegevusverbid. Semantiliselt puhtaid refleksiivverbe on siiski üsna vähe:

anduma 'end andma (millele, kellele)', *hoiduma* 'end hoidma (millest, mille v kelle eest)', *kaevuma* 'end (kuhugi sisse) kaevama; nii ka *viskuma*, *naituma*, *toituma*, *peituma*; tuletatud alusel *eemalduma*, *riietuma*, *rõivas-tuma*, *relvastuma*, *rivistuma*, *kohustuma*, *alanduma*.

2. Suure rühma *u*-tuletistest moodustavad PASSIIVVERBID. Needki on tuletatud tegevusverbidest, ent siin tekitab *-u*- toimimis- või seisundi-verbi: lind *lendab* (tegevus), aga gaas *lendub* (toimumine), inimene *toimib*, aga sündmus *toimub*. Enamasti on tuletusaluseks transitiivsed verbid ja sel juhul saab tuletusaluse verbi objekt passiivverbi subjektiks: *sulgema* – *sulguma*, *sulen ukse* – *uks sulgub*. Näiteid:

aimuma, *leiduma*, *kanduma*, *tunduma*, *murduma*, *korduma*, *ajuma*, *kuh-juma*, *paiskuma*, *seiskuma*, *riimuma*, *jätkuma*, *värvuma*, *solvuma*, *pettu-ma*; tuletatud alusel *peegelduma*, *järelduma*, *liigenduma*, *etenduma*, *seonduma*, *seostuma*, *üllatuma*, *ulatuma*.

Osa verbe on kasutatavad nii refleksiivsetena kui ka passiivsetena, näiteks *eralduma* juhtudel *eraldusime rahvahulgast* ja *gaasi eraldus rohkesti*; nii ka *kapselduma*, *rakenduma*, *koonduma*, *moonduma*, *asetuma*, *lülituma*, *rühmituma*.

3. Arvukalt noomenitest tuletatud *u*-liitelisi verbe on tähenduselt TRANSLATIIVSED, s.t väljendavad kogeja seisundi muutumist. Juurtüvi tähistab selle seisundimuutuse tulemust. Translatiivverbid kuuluvad toimumisverbide hulka. Hulgaliselt on neid verbe tuletatud adjektiividest:

leiguma 'leigeks jahtuma', *sirguma* 'sirgeks tõmbuma või kasvama', nii ka *kurbuma*, *närbuma*, *selguma*, *kanguma*, *virguma*, *kauguma*, *tühjuma*, *kalkuma*, *niiskuma*, *nätskuma*, *pehmuma*, *tuhmuma*, *kõhnuma*, *vaesuma*, *mustuma*.

Tuletusaluseks võib aga olla ka substantiiv: *orbuma*, *kilduma*, *kurduma*, *punguma*, *kuhjuma*, *viljuma*, *lupjuma*, *puituma*, *sarvuma*.

4. Eri rühmana tuleb vaadelda neid *u*-tuletisi, mis on moodustatud denominaalsetest verbidest. Sellised *u*-verbid on semantiliselt seotud nii juurtüvega kui ka tuletusaluse (*s*)*ta*-verbiga. Juurtüve suhtes on sellised verbid translatiivsed (*rikastuma* 'rikkaks saama', *puhastuma* 'puhtaks saama'), tuletusaluse verbi suhtes aga refleksiivsed (*rikastu-ma* 'end rikastama', *puhastuma* 'end puhastama') või passiivsed (*saladus paljastub* 'saladus paljastatakse'). Selliseid verbe on näiteks

ähmastuma, julmastuma, arastuma, habrastuma, kurvastuma, kibestuma, kobestuma, magestuma, tigestuma, kangestuma, nõrgestuma, ägestuma, kalestuma, pimestuma, tumestuma. Juurtüvi võib peale adjektiivi olla ka substantiiv:

naisestuma, lapsestuma, lesestuma, söestuma, sandistuma, vormistuma, kivistuma, pulbristuma, klaasistuma, pätiistuma, killustuma, tolmustuma, aurustuma.

Adverbidest tuletatud *u*-verbid tähistavad juurtüvega väljendatud kohta või seisundisse sattumist või siirdumist: *mööda* → *mööduma*, *välja* → *väljuma*, nii ka *sekkuma*, *kipruma*, *kaasuma*, *lahtuma*. Tüvevokaal ja liite vokaal ühtivad sõnades *kalduma* ja *lahkuma*. Selles tähendusrühmas on ka üksikuid substantiivist tuletatud *u*-verbe: *randuma*, *silduma*, *krapsuma*.

Eri tähendusrühma moodustavad deadjektiivid *laiuma* ja *kõrguma* ning adverbist tuletatud *alluma*, mis ei tähista seisundimuutust, vaid subjekti pidevat seisundit. Individuaalse tähendusega on *aeguma*, tuletusaluse sõnaga vaid kaudselt (metafoorselt) seotud on *paeluma*.

5. *u*-liide võib väljendada ka FREKVENTATIIVSUST, s.t tegevuse kordumist. Selles tähenduses *u*-verbid on moodustatud harilikult onomatopoeetilisest tüvedest ja enamasti on neil olemas ka momentaanvaste, mille kõrval *u*-tuletise frekventatiivne iseloom eriti selgelt esile tuleb. Teistest *u*-verbidest eristab selle rühma tuletisi astmevaheldus. Näiteid:

praksuma (III v) : *praksu* (II v; vrd momentaan *praksatama*), *niutsuma* (vrd *niutsatama*), *höikuma* (vrd *höikama*), *laksuma*, *kriiksuma*, *piiksuma*, *kolksuma*, *vulksuma*, *kõlksuma*, *kriuksuma*, *niuksuma*, *siutsuma*, *lirtsu-*
ma, *põntsuma*, *turtsuma*.

Frekventatiivseid tuletisi annavad ka mõned mitteonomatopoeetilisest tüved: *nõeluma*, *sõeluma*, *välkuma*, *pilkuma*, *katkuma*. Mõned nende hulgast on erandina transitiivsed (*nõeluma*, *sõeluma*, *katkuma*).

u-tuletised moodustavad lahtise rea. Arvestada tuleb siiski semantilisi piiranguid, mis nende tuletusala kitsendavad. Harilikult ei moodustata *u*-deverbaale intransitiivsetest verbidest; ses suhtes erandlikud alused *kolletama*, *talvitama*, *imestama*, *minestama* jts on juba ise passiivse tähendusega. Samal põhjusel ei moodustata *u*-tuletisi kausatiividest, sest nende alusverbid on juba ise transitiivsed. Erandiks on vaid üksikud tuletusread: *nakkama* – *nakatama* – *nakatuma*, *kalduma* – *kallutama* – *kallutuma*, kus juursõna seostub elutu, *u*-tuletis elusa subjektiga.

VORM

§ 290 *u*-tuletised on kas kaheasilbilise kolmandavärtlise või pikema ja siis harilikult esma- või teisevärtlise tüvega. Juurtüvi liite ees on ühesilbiline kolmandavärtliline: *murd-u-ma, leid-u-ma, rand-u-ma*. Vokaaltüvelistel alussõnadel astub sufiks tüvevokaali asemele: *kaeva-ma* → *kaev-u-ma*, *tõmba-ma* → *tõmb-u-ma*, *sõlmi-ma* → *sõlm-u-ma*, *sirge* → *sirg-u-ma*, *nukker* : *nukra* → *nukr-u-ma*. Välte kohta öeldu suhtes erandliku tüvestruktuuriga on *ajuma* ja *jaguma*.

Ainus eesti omasufiks, millele *-u-* liitub, on verbiliide *-ta-*, *-da-* koos variantidega *-sta-*, *-lda-*, *-nda-*. Sufiksi vokaal asendub *u*-ga.

ta (da) + u → tu (du): *lüli-ta-ma + u → lüli-t-u-ma*, samuti *riietuma, rühmituma, peegelduma, laotuma, asetuma*.

sta + u → stu: *vormi-sta-ma + u → vormi-st-u-ma*, nii ka *klaasistuma, aurustuma, killustuma, kivistuma*.

nda + u → ndu: *ete-nd-a-ma + u → ete-nd-u-ma*, nii ka *rakenduma, keskenduma, liigenduma, maanduma*.

lda + u → ldu: *võima-lda-ma + u → võima-ld-u-ma*, nii ka *tükelduma, korralduma, kohalduma, veelduma*.

-u- liitub ka võõrtüvelistele eeri-verbidele:

eeri + u → eeru: *organis-eeri-ma + u → organiseer-u-ma*, nii ka *aklimatiseeruma, orienteeruma, registreeruma*.

u-liitelised frekventatiivid on vältevaheldusega, muud *u*-tuletised on astmevahelduseta.

-DU-

TÄHENDUS

§ 291 *-du-* on *u*-liite konsonandiga algav variant, *du*-tuletisi on noomenitest ja verbidest. Verbitüvelised *du*-verbid jagunevad refleksiivverbideks (*keelduma, käänduma, suunduma, väänduma, keerduma, piirduma, siirduma, pöörduma*) ja passiivverbideks (*neelduma, voolduma, kuul-duma, veenduma, hõõrduma, määrduma*).

Noomenitest tuletatud *du*-liitelised verbid on tähenduselt translatiivsed, juurtüvi tähistab seisundimuutuse tulemust: *poolduma, peenduma, paineduma, kaarduma, noorduma, juurduma, võõrduma, väärduma*. Individuaalne tähendusvahekord alussõna ja tuletise vahel on verbidel *soolduma, tuulduma, koorduma*, aga neid on võimalik interpreteerida ka verbitüvelistena sõnadest *soolama, tuulama, koori-ma*.

VORM

- § 292 *du*-tuletised on kahesilbilise kolmandavärtelise tüvega, tuletustüvi liite ees on ühesilbiline ning lõpeb pikale vokaalile või diftongile järgneva helilise konsonandiga: *tuul* → *tuul-du-ma*, nii ka *kaarduma*, *poolduma*, *noorduma*. Alussõna türevokaal kaob sufiksi ees: *keela-ma* → *keel-du-ma*, *määri-ma* → *määr-du-ma*, *võõras* : *võõra* → *võõrduma*, nii ka *pöörduma*, *neelduma*.

du-tuletised on astmevahelduseta.

-BU-, -BI-

- § 293 Ühesilbilistele pika vokaali või diftongiga lõppevatele tüvedele liitub *-u-* variandina *-bu-* või *-bi-*. Sobivate alustüvede piiratud hulga tõttu ei ole tuletiste rühm kuigi arvukas. Eesvokaalsetele sõnadele on liitunud *-bi-*, tagavokaalsetele *-bu-* (eranditega nagu *hääbuma*). Substantiivitüvest on *bu*-liitega tuletatud *maabuma* ja *suubuma*, *bi*-liitega *ööbima*. Verbitüvelised on *bu*-tuletised *saabuma*, *joobuma*, *bi*-tuletised *viibima*, *käibima*, *jääbima*, *lööbima*, *sööbima*.

Tuletised on igaüks oma individuaalse tähendusega. Tähendusseos tuletusaluse sõnaga on säilinud denominaalidel ja üksikutel deverbiaalidel (*joobuma*, *sööbima*). Teistel verbitüvelistel tuletistel on see väga kaudne ja verbe võib vaid tinglikult pidada leksikaliseerunud tähendusega tuletisteks: *käibima* (vrd *käima*), *jääbima* (vrd *jääma*), *lööbima* (vrd *lööma*), *saabuma* (vrd *saama*). Unikaaltüvelised on *hääbuma* ja *hüübima*.

bu- ja *bi*-liitelised verbid on astmevahelduseta.

-I-

TÄHENDUS

- § 294 *-i-* on tänapäevakeeles harva esinev verbiliide, mille abil on moodustatud frekventatiivse tähendusega, s.t korduvat tegevust märkivaid verbe. Tuletisi on vaid mõned. Enamasti on alussõnaks ühekordset tegevust märkivad *a*-tüvelised deskriptiivverbid: *sähva-ma* → *sähv-i-ma* ja just samuti *kompima*, *kraapima*, *lahmima*, *lonkima*, *lökkima*, *kop-sima*, *limpsima*.

-i- võib liituda ka substantiivitüvele. Sel juhul tähistab tuletusalus verbiga märgitud tegevuse tulemust: *joonima*, *sõlmima*, *sõdima*, *keri-ma*.

Tegevuse tulemust tähistab alussõna ka järgmistes denominaalides, aga siin tulemust ei looda, vaid pigem eemaldatakse või eraldatakse see tervikust: *koorima, juurima, poegima, sulgima*.

VORM

i-liitelised verbid on enamasti astmevaheldusliku kahesilbilise tüvega. Tuletustüvi on ühesilbiline kolmandavärteline ja lõpeb konsonandiga. Siiski on esmavärtelisest kahesilbilisest tüvest moodustatud *sõdima* ja *kerima*. Sufiks on asendanud tüvevokaali: *sähva-ma + i → sähv-i-ma*, *lühka-ma + i → lühk-i-ma*, *sõda + i → sõdima*.

Esmavärtelised tuletised on astmevahelduseta.

-KI-, -GI-, -KU-, -GU-

- § 295 *-ki-* ja *-gi-* on ebaproduktiivsed frekventatiivisufiks, mille abil on moodustatud verbe häämitsust tähistavatest interjektsioonidest. Sufiks liitub ühesilbilisele tüvele, *-gi-* liitub pikale vokaalile, *-ki-* konsonandile, enamasti *h*-le: *mää-gi-ma, möö-gi-ma; oh-ki-ma, puh-ki-ma, äh-ki-ma, rõh-ki-ma*. Substantiivi- või verbitüvest on moodustatud *kärkima* (vrd *kära, kärama*), kusjuures verbiliide on asendanud tüvevokaali.

Samatähendusliku *ku*-liite abil on moodustatud *hau-ku-ma, pau-ku-ma, tõr-ku-ma* (vrd *tõre*).

gu-liite abil on moodustatud *näu-gu-ma*.

Kõik nimetatud tuletised on kahesilbilise tüvega (ühesilbilise tuletüstüvega) ja astmevahelduslikud.

-NE-

- § 296 *-ne-* on produktiivne, enamasti adjektiividest verbe tuletav liide, aga ta võib liituda ka muu noomeni, verbi või adverbi tüvele.

TÄHENDUS

1. Põhiosa *ne*-liitelisi verbe on TRANSLATIIVSE tähendusega, s.t väljendavad seisundimuutust. Tuletusaluseks on adjektiivid ning verb märgib kogeja järkjärgulist seisundimuutust alussõnaga märgitud omaduse poole. Tuletised on intransitiivsed toimumisverbid. Näiteid:

*peenema, noorema, täienema, suurema, tühjenema, kõhnenema, tar
genema, paksenema, kuivenema, lõdvenema, pikenema, mustenema, kau
genema, pisenema, kainenema, tervenema, kauninema, kallinema
vananema.*

Translatiivse tähendusega on ka osa substantiividest moodustatud *ne-verbe*: *kujunema, iganema, pilunema, kivinema, mädanema, mõra-
nema, segunema, rahunema, sasinema, lõhenema, sõbrunema, killune-
ma, hõbenema, jagunema.*

Numeraalitüvest on *ühinema, teisenema, kahenema, kolmenema.*

Adverbitüvest on selles tähenduses kasutatavad *vähinema, paljune-
ma, rikkema, rutenema, ülenema, liginema, taganema, lahknema,
loojenema.*

Adjektiivi alusel moodustatud *ne-translatiivid* on produktiivne lah-
tine tuletusrühm. Enamik selle rühma tuletisi on semantiliselt seotud
komparatiiviga, s.t näiteks *halvenema* märgib halvemaks, mitte otse
halvaks muutumist. Seisundimuutuse lõplikku tulemust – mitte siis
järgjärgulist üleminekut – märgivad tuletised *vabanema, purunema* ja
lahknema.

2. Vähem on *ne-verbe*, mis märgivad mingis püsivas seisundis
olemist. Tuletusalus on enamasti substantiiv. Näiteid:

*hābenema, piirnema, põlvnema, võlgnema, põhinema, tuginema, rajane-
ma, janunema, isunema, külgnema, majunema, paiknema, elunema, lip-
nema, tilknema, hilpnema.*

Tuletusaluse substantiivi ja *ne-verbi* täpsem tähendusvahekord on
sõnuti erinev.

Püsivat seisundit märgivad ka mõned adverbidest ja adjektiividest
tuletatud *ne-verbid*: *vajanema, koosnema, eesnema, eelnema, kaasnema;
sarnanema, erinema.*

3. Deverbaalseid *ne-verbe* on eesti keeles väga vähe. Kui tuletus-
alune verb on intransitiivne, muudab *ne*-liide verbi tähendust vaevalt
märgatavalt, lisades ehk mingi järkjärgulise muutumise varjundi:

selgi-ma → *selgi-ne-ma*, samuti *ligunema, sulanema, lagunema, levinema,
hāvinema, asunema, tüdinema, ununema, siginema, ripnema.*

Transitiivse verbi muudab *ne*-liide intransitiivseks, seisundimuutuse
tähendus sisaldub neiski tuletistes: *kogu-ma* → *ko-gu-ne-ma*, nii ka
rebenema, avanema.

Individuaalse tähendusega on *olenema, tulenema* ja *seisnema.*

VORM

§ 297 *ne-verbid* on kahesilbilise kolmandavärtelise või kolmesilbilise esma-
või teisevärtelise tüvega. Tuletustüvi liite ees on kahesilbiline esma-
teisevärteline vokaaltüvi või ühesilbiline kolmandavärteline konsonant-

tüvi. Translatiivse tähendusega tuletistes ja osalt teiselgi liitub *-ne-* vokaaltüvele. Adjektiividest ja adverbidest aluste puhul on tuletustüveks enamasti komparatiivi tüvi, mistõttu *a-* ja *u-* tüvelistel sõnadel on tüvevokaal asendunud *e-*ga: *halb* : *halva* : *halvem* → *halve-ne-ma*, samuti *paksenema*, *külmenema*, *soojenema*, *laienema*, *mustenema*, *pikenenema*. Erandlikult on algvõrde tüvevokaal säilinud tuletises *vananema* (ehkki *vanem*).

Kolmandavärteliste adjektiivide välde on *ne-*liite ees nõrgenenud: *haige* (III v) → *haige-ne-ma* (II v), samuti *kergenema*, *kõrgenema*, *kaugenema*, *rohkenema*, *raskenema*, *kallis* : *kalli* → *kallinema*, *kauninema*, *kiirenema*. Erandlikult on moodustatud *kitsas* : *kitsa* → *kitse-nema*, *ahas* : *ahta* → *ahe-ne-ma*.

Esmavärteliste *eda-*adjektiivide puhul liitub *-ne-* nominatiivsele tuletustüvele: *pime* : *pime-da* → *pime-ne-ma*, samuti *jahenema*, *helene-ma*, *tumenema*, *tihenema*, *tüsenema*, *ägenema*, *tigenema*.

Kahesilbilisele esma- või teisevärtelisele vokaaltüvele liitub *-ne-* ka enamiku substantiivi- ja verbitüvede puhul, kui tuletis on translatiivse tähendusega.

Püsivat seisundit väljendavates substantiivi- või adverbitüvelistes tuletistes on *-ne-* liitunud kahesilbilisele vokaaltüvele ainult siis, kui see on esmavärteline: *häbenema*, *tuginema*, *rajanema*, *janunema*, *elunema*. Kui alussõna on pikavärteline, liitub *-ne-* selles tähendusrühmas ühesilbilisele kolmandavärtelisele konsonanttüvele: *võlg-ne-ma*, nii ka *piirnema*, *lahknema*, *külgnema*, *järgnema*, *põlvnema*, *paiknema*, *tilknema*, *ripnema*, *seisnema*.

Teistele sufiksile *-ne-* harilikult ei liitu. Erandi moodustavad *v-*adjektiivid, kus *-ne-* liitub kahesilbilisele konsonanttüvele: *liha-v* → *liha-v-ne-ma*, samuti *tugevnema*, *odavnema*, *mugavnema*, *palavnema*, *elavnema*, *teravnema*.

*ne-*liiteliste adjektiivide korral astub verbisufiks adjektiivisufiksi asemele: *sarna-ne* + *ne* → *sarna-ne-ma* (mitte *sarna-s-ne-ma*), samuti *tusanema*, *tösinema*, *hägunema*, *kodunema*, *tasanema*. Oleks mõeldav pidada selliseid verbe tuletatuks ka otse juursubstantiivist, kuid enamiku tuletiste tähendus viitab siiski pigem seosele adjektiiviga.

Vokaal liite ees on asendunud *u-*ga tuletistes *majunema* ja *sõbrunema*; siin on võimalik näha tuletustüvena ka mitmuse tüve.

*ne-*liitelised verbid on astmevahelduseta.

U- JA NE-LIITE VAHEKORD

§ 298 *u-* ja *ne-*liide on tähenduslikult üsna lähedased, kuid neil on välja kujunenud oma kasutuspiirkonnad ja siiski ka mõnevõrra erinevad tähendusvarjundid. Juuradjektiividest tuletab seisundimuutust tähistavaid verbe nii *-u-* kui ka *-ne-*. Kuid *u-*tuletistel puudub see vähehaavalise muutuse varjund, mille *-ne-* alustüvele enamasti lisab. Võrrel-

dagu: *leiguma* ja *leigenema*, *kauguma* ja *kaugenema*, *tühjuma* ja *tühjenema*, *tuhmuma* ja *tuhminema*, *kuumuma* ja *kuumenema*.

Substantiivi- ja adverbütüvede korral määrab translatiivsete verbide tuletussufiksi valdavalt alustüve morfoloogiline struktuur: *-u-* liitub ühesilbilistele kolmandavärtelistele päriastmevaheldusega tüvedele (*orbuma*, *kilduma*, *puituma*, *kuhjuma*), *-ne-* kahesilbilistele esma- või teisevärtelistele vokaaltüvedele (*kujunema*, *kivinema*, *mõranema*, *sõbrunema*). Muude tüvestruktuuride korral on sufiksi valik juhuslikum (*loojuma* ja *loojenema*) või on tuletistel erinev tähendus (*kilduma* ja *killunema*).

Transitiivsetele verbidele liitub valdavalt *-u-*, üksnes esmavärtelistest kahesilbilistest transitiivtüvedest on intransitiivseid passiivverbe tuletatud ka *ne-*liitega: *avanema*, *kogunema*, *rebenema*.

-LE-

§ 299 *-le-* on täninigi produktiivne verbiliide. Ta liitub enamasti verbi- või substantiivtüvele. Üksikuid tuletisi on ka adjektiividest.

TÄHENDUS

1. Enamik *le-*liitega verbe on FREKVENTATIIVSE tähendusega, s.t verbid väljendavad korduvat tegevust. Ent see kordumine on korrapäratu. Selles tähenduses juurverbe eesti keeles ei ole, nii et frekventatiivsuse saab verbile anda üksnes sufiksiga. Korduvus ei tähenda üksnes pause toimumiskordade vahel, vaid vahelduda võib toimumisviis, liikumissuund jne. Sageli lisandub vähehaavalisusvarjund.

Frekventatiivsete *u-* ja *i-*tuletiste tähenduses korrapäratuse joont ei sisaldu, need märgivad lihtsalt ajaliselt piiratud tegevuse kordumist milliste tahes vahemike järel, nagu *hõikuma* 'korduvalt hõikama', *piiksuma* 'korduvalt piiksatama'. Erinevus tuleb osalt alusverbide tähendusest: *-u-* ja *-i-* liituvad eelkõige momentaantähendusega onomatopoeetilistele ja deskriptiivverbidele (*hõikama* → *hõikuma*, *sähvama* → *sähvima*), *le-*tuletiste alusverbid märgivad aga püsivat tegevust, kus tegevuskordi ei saa loendada ja tuletise tähendus on seega paratamatult vähem konkreetne (*uitama* – *uitlema*, *eksima* – *ekslema*, *tegema* – *tegelema*). Pikematele, *ata-*liitega momentaanidele liitub siiski *-le-* (*välगतama* – *välगतlema*, *võpatama* – *võpatlema*), kusjuures samatüveliste *u-* ja *le-*tuletiste tähendus ei kattu (vrd: *välkuma* ja *välगतlema*, *võppuma* ja *võpatlema*). Ka võib *-le-* moodustada edasituletisi *u-* ja *i-*liitelistest frekventatiividest, välistades alussõnaga mõõndud korduvuse korrapära (vrd: *võnkuma* ja *võnklema*, *hõikuma* ja

hõiklema, kompima ja komplema). See kinnitab lisaks alussõnade erinevusele ka sufiksile erinevat tähendust.

Kõige selgemini ilmneb frekventatiivsus liikumis- ja kõne- või häälitusverbidest moodustatud *le*-tuletiste puhul. Näiteid

a) juursõnust:

rutlema, tuiklema, uitlema, pöörlema, pörklema, vehklema, liiklema, tuisklema, tormlema, tunglema, veerlema, karglema, lendlema, hüplema, keerlema, ekslema, mäsllema; huiklema, hõiklema, kaeblema;

b) tuletatud alusel:

võpatlema, välgatlema, vallatlema, kõigutlema; kõnetlema, kõhatlema, hirnatilema, suurustlema, kaagutlema.

Frekventatiivisufiks muudab transitiivse verbi intransitiivseks: *pekslema* (vrd *peksma*), *vaevlema* (vrd *vaevama*), nii ka *tõmblema*, *pusklema*, *visklema*, *tõuklema*, *kaeblema*, *kiitlema*, *piinlema*, *tundlema*, *nõudlema*, *püüdlema*, *käänlema*, *väänlema*, *pöörlema*, *heitlema*.

2. *-le-* võib alusverbile liita ka RETSIPROOKSE tähenduse, s.t osa *le*-tuletisi märgib vastastikust tegevust, milles osalejaid on kaks või enam: *heitlema*, *purelema*, *võitlema*, *kisklema*, *sõimlema*, *vestlema*, *suhklema*, *jagelema*.

Selles tähenduses on ka denominaale: *kätlema*, *sülelema*, *sõnelema*, *jutlema*, *võistlema*.

3. Kui tuletusalus on noomen või adverb, siis kujuneb verbi täpsem tähendus selle järgi, milline on tuletusaluse sõna loomulik roll tegevussituatsioonis. Tuletis väljendab tegevust või seisundit, mille üheks osaliseks on tuletusaluse sõna referent. Tegevuse iseloom on sufiksi põhitähendusele vastavalt enamasti frekventatiivne.

Osa denominaale väljendab liikumist või olekut, mil on mingi suhe tuletusaluse noomeni denotaadiga: *siuglema* (nagu *siug*), *ringlema*, *hõbelema*, *kramplema*, *sädelema*, *unelema*, *parvlema*, *ristlema*, *looklema*. Frekventatiivse tegevuse perioodi tulemust märgib tuletusalus verbides *tiirlema*, *kiudlema* ja *sülemlema*. Tegevusvahendit tähistab tuletusalune substantiiv frekventatiivverbides *tiiblema* ja *vihtlema*.

Osa denominaalseid tuletisi märgib mingis püsivas alussõnaga tähistatud seisundis olemist: *närvlema*, *mõnulema*, *raevlema*, *ihalema*, *valulema*, *uimlema*, *tusklema*, *ilulema*, *kauplema*, *viivlema*. Selles tähenduses tuletisi on moodustatud ka adjektiividest: *igavlema*, *arglema*, *laisklema*, *muhelema*, *kiivlema*, *vintsklema*. Verbitüvelistest tuletistest kuuluvad sellesse rühma *logelema* ja *olelema*.

le-tuletiste hulgas on üsna rohkesti individuaalse tähendusega tuletisi, mille semantika võib alussõna omast üsna erinev olla. Enamasti on tuletise tähendus sel juhul alussõnaga võrreldes kitsenenud. Selliseid tuletisi on näiteks *esitlema*, *eritlema*, *käsitلهma*, *aeglema*, *töötلهma*, *näitlema*, *osalema*, *kohtلهma*.

Mitmel korral on *le*-liite ees unikaaltüvi: *õmb-le-ma*, *sup-le-ma*, *kümb-le-ma*, *ae-le-ma*, *ame-le-ma*.

VORM

§ 300 *-le-* liitub valdavalt ühesilbilisele kolmandavärtelisele konsonanttüvele. Astmevahelduslikel sõnadel on liite ees tugeva astme tüvi: *torm-le-ma*, *arg-le-ma*, *laisk-le-ma*, *viht-le-ma*. Tüvevokaal kaob liite eest: *lenda-ma* → *lend-le-ma*, samuti *tuiklema*, *uitlema*, *põrklema*, *veerlema*, *liiklema*, *kiivas* : *kiiva* → *kiiv-le-ma*, *sarnane* → *sarn-le-ma*.

Esmavärteliste tüvede korral liitub *-le-* kahesilbilisele vokaaltüvele: *ilu-le-ma*, *mõnulema*, *tegelema*, *valulema*.

Esmavärtelistes verbides on vokaal liite ees asendunud *e*-ga: *raba-ma* → *rabe-le-ma*, samuti *sibelema*, *sõnelema*, *sügelema*, *jagelema*, *kidelema*.

Tugevaastmelist kolmandavärtelist tuletustüve varianti on eelistatud esmavärtelisele tuletises *kät-le-ma* (vrd *käsi* : *käe* : *kätt*).

Ebareeglipäraselt, kahesilbilise konsonanttüve baasil on moodustatud *igav-le-ma* ja *sülem-le-ma*.

Peale juurtüvede liitub *-le-* *ta*-verbidele: *ta + le* → *tle* (*tele*), *aru-ta-ma* → *aru-t-le-ma* (muid näiteid oli eespool).

tele-varianti (*arutelema*, *käsitelema*, *esitelema*) kasutatakse tunduvalt harvemini: «Võiksime käsitella veel mõnda probleemi»; «Aeg möödus naljatelles ja vallatelles»; «Kõneleja aruteli oluliste küsimuste üle». *tele*-variant on võimalik vaid kolmesilbilise tüvega *tle*-verbide kõrval, kahesilbilise tüvega *tle*-verbidest (*vaatlema*, *töötlema*, *näitlema*) seda varianti ei kasutata.

Kahesilbilise tüvega *le*-liitelised verbid on astmevahelduslikud, sufiksi nõrga astme kuju on *-el* (*hüp-le-ma* : *hüp-el-da*).

-SKLE- (-SKELE)

§ 301 *-skle-* on harv liide. Ta liitub verbitüvele ja märgib vähehaavalist, ka imiteerivat tegevust: *lama-ma* → *lama-skle-ma*, nii ka *roomasklema*, *olesklema*, *naudisklema*, *meelisklema*, *kõnnisklema*, *peesisklema*, *sosisklema*, *tantsisklema*, *otsisklema*, *hõljusklema*, *silmusklema*, *mõtisklema*.

Leksikaliseerunud on *teesklema* (vrd *tegema*).

Tuletusaluseks on esma- või teisevärteline kahesilbiline vokaaliga lõppev verbitüvi, mis astmevahelduslikel alustüvedel on nõrgas astmes. Erandiks on *tee-skle-ma*, kus nõrga astme tüvi on ühesilbiline (pro *tege*-). Kinnistüvelised, s.o selliste tüvedega, millest sufiksita sõna ei kasutata, on *peesisklema* (vrd *peesitama*) ja *mõtisklema* (vrd *mõte*, *mõtlem*). Substantiivi *silmus* tüvest on moodustatud *silmusklema*, kus tuletustüve lõpphäälik ja sufiksi algushäälik ühtivad.

Kõigist kolmesilbilise tüvega *skle*-verbidest on võimalikud paralleelsed *skele*-variandid: *lamaskelema*, *roomaskelema*, *otsiskelema*, *tantsiskelema*.

Kahesilbilise tüvega *teesklema* on laadivahelduslik (*teeselda* : *teesk-len*), muud *skle*-liitelised verbid on astmevahelduseta.

-DLE-

- § 302 *-dle-* on *le*-liite ebaproduktiivne variant, mis liitub ühesilbilisele pika vokaaliga lõppevale substantiivitüvele: *maa-dle-ma*, *suu-dle-ma*. Erandlikult on sama liitevariandiga moodustatud *juur-dle-ma*. *dle*-verbid on astmevahelduslikud (*maa-del-da* : *maa-dle-n*).

-TLE- (-TELE-)

- § 303 Ka *-tle-* on *le*-liite variant. Enamasti on tegemist liitsufiksiga *ta + le*, kuid *-tle-* on ka iseseisvana kasutusel. Ta liitub verbile: *kaalu-ma* → *kaalu-tle-ma*, nii ka *küsitلهma*, *määratلهma*, *suunitلهma*, *loetلهma*, aga samuti substantiivile: *ime-tle-ma*, *õnnitlema*, *piiritلهma*.

Tuletustüvi on üldiselt kahesilbiline esma- või teisevälteline. Et sufiks liitub astmevahelduslike tüvede puhul nõrgale astmele, on sõnas *loetلهma* liite ees ühesilbiline tüvi. Tüvevokaal on asendunud *i*-ga sõnades *õnnitlema* (vrd *õnne*) ja *suunitلهma* (vrd *suuna*).

Kolmesilbilise tüvega *tله*-liiteliste verbide kõrval on kasutatud ka nende *tele*-liitelisi variante (*õnniteلهma*, *kaaluteلهma*).

tله-liitelised verbid on astmevahelduseta.

-TSE-

- § 304 *-tse-* on keskmise arvukusega sufiks, mis rakendub harva, aga pole oma produktiivsust kaotanud. Ta liitub enamasti substantiivile, vähemal määral ka adjektiividele ja verbidele. Hulk tuletisi on võõrsubstantiividest.

TÄHENDUS

tse-liitelised verbid tähistavad enamasti KONTINUATIIVSET ehk pidevat tegevust või seisundit. Tuletusaluse sõna liigi ja semantika järgi on võimalik mõnda tähendusrühma täpsemalt eristada. Sageli on *tse*-verbid mingi halvustava või iroonilise värvinguga.

1. Ühes tähendusrühmas märgib *tse*-verb kestva tegevust, kusjuures tuletusalune substantiiv tähistab selle tegevuse tulemust; tähendusele lisandub halvusklev nüanss:

saak : *saagi* → *saagitsema*, nii ka *trikitsema*, *halatsema*, *lärmitsema*, *käratsema*, *kilatsema*, *skandaalitsema*, *idüllitsema*, *intriigitsema*, *kalambuuritsema*, *ilatsema*.

Halvustava tähenduseta on selles rühmas *plaanitsema*, *teotsema* ~ *tegutsema*, *vangitsema*; ühiskondlikust konsituatsioonist sõltub *äritsema* varjund.

2. Teine, üsna arvukas rühm *tse*-verbe tähendab IMITATSIOONI, s.t tuletis märgib kellegi või millegi moodi olemist või tegutsemist. Enamasti on need sõnad halvustava varjundiga:

tormitsema, *pahempoolitsema*, *marutsema*, *peremehetsema*, *täismehetsema*, *harratsema*, *semutsema*, *tolatsema*, *sigatsema*, *udutsema*.

Selles tähendusrühmas on palju võõrtüvelisi verbe:

rivaalitsema, *originaalitsema*, *huligaanitsema*, *kritikaanitsema*, *boheemitsema*, *psühholoogitsema*, *parasiiditsema*, *esteeditsema*, *elitaaritsema*, *aristokraaditsema*, *bürokraaditsema*, *partisanitsema*, *liberaalitsema*, *snoobitsema*.

3. Tähenduselt eelmisele rühmale lähedased on tuletised, mis märgivad alussõnaga seostuvas seisundis olemist. Nendestki on enamik halva varjundiga:

bravuuritsema, *kuraasitsema*, *tujutsema*, *sentimentaalitsema*, *melanhoolitsema*, *kapriisitsema*, *iroonitsema*, *vaenutsema*, *raevutsema*, *tusatsema*, *salapäratsema*, *omapäratsema*, *võidurõõmutsema*, *mõnutsema*.

Ilma halvustava varjundita on *rõõmutsema*, *lõbutsema*, *sõbrutsema*, *pidutsema*, *hoolitsema*, *muretsema*.

Siia tähendusrühma kuulub ka enamik adjektiividest moodustatud *tse*-verbe. Kõik need tuletised on halva varjundiga:

jõletsema, *jäletsema*, *hullutsema*, *toorutsema*, *õelutsema*, *hõrgutsema*, *kadetsema*, *armukadetsema*, *tigetsema*, *ägetsema*, *pahutsema*, *ahnitsema*, *ihnutsema*, *vagatsema*, *toretsema*, *rõvetsema*, *käratsema*, *uljutsema*, *mornitsema*, *armatsema*, *vaimutsema*.

Pejoratiivne varjund tuleneb siin sageli (kuid mitte alati) alussõnadena kasutatavate adjektiivide endi halvast tähendusest. Neutraalse tähendusega alusadjektiiviga ei kaasne alati verbi pejoratiivsus: *nukrutsema*, *õrnutsema*, *haletsema*.

tse-verbid on lahtine tuletusrühm. Imiteerimist ja alussõnaga tähistatavat seisundit märkivaid halva tähendusega *tse*-liitelisi juhutuletisi kasutatakse sagedasti kõnes, näiteks *prouatsema, preilitsema, esimehetsema, kelmitsema, staaritsema, primadonnatsema, ässatsema, draamatsema, labatsema, jämetsema*.

Kõik *tse*-liitelised verbid seostuvad aktiivse elusa tegevussubjektiga. Seepärast sobivad näiteks adjektiividest alussõnadeks eeskätt iseloomomadusi märkivad. See on *tse*-liiteliste deadjektiivide olulisi erinevusi *ne*-liitelistest, mis seostuvad eeskätt passiivse subjektiga (haigus *ägeneb*, inimene *ägetseb*).

Tuletistel, mille alussõna märgib verbiga tähistatava tegevuse vahendit, halvustav tähendus enamasti puudub: *roobitsema, rohitsema, õngitsema, silmitsema, rehitsema, sõrmitsema, käsitsema*; sõna vägivalatsema tähendus sõltub alussõnast.

Neutraalsed on ka *pesitsema, asetsema, suvatsema ja tavatsema*.

Deverbaalsed *tse*-tuletised märgivad vähehaavalist pidevat tegevust: *ahmitsema, kaabitsema, palmitsema, näkitsema, nokitsema, näpitsema, koogitsema, sõlmitsema, kurnitsema, hingitsema, immitsema, ravitsema*. Individuaalse tähendusega on *tõlgitsema*. Selles tähendusrühmas on ka denominaale: *vesitsema, vahutsema, veritsema, higitsema*.

VORM

§ 305 Valdav osa *tse*-liitelisi verbe on kolmesilbilise esma- või teisevärtelise tüvega. Sufiks liitub kahesilbilisele vokaaltüvele: *kava-tse-ma, tola-tse-ma, primadonna-tse-ma*.

Astmevahelduslikest alussõnadest sobib tuletustüveks enamasti nõrga astme vorm: *närvi-tse-ma, võidu-tse-ma, idüll-i-tse-ma, peremehe-tse-ma*. Laadivahelduslikest alussõnadest, mille nõrga astme vorm on ühesilbiline, sobib tuletustüveks kahesilbiline esmavärteline tugeva astme vorm: *vesi-tse-ma, käsi-tse-ma, tegu-tse-ma, siga-tse-ma*. Erandina käibib korrapärase *tegutsema* kõrval ka ühesilbilisest hilisdiifongiga tuletustüvest moodustatud *teotsema*.

Et *-tse*- liitub ainult kahesilbilisele vokaaliga lõppevale juurtüvele, on liite ees mõnikord kinnistüvi: tuletustüvi on alustüvest lühem lõppkonsonandi või liite võrra. Näiteid: *uuditsema* (vrd *uudis*), *armatsema* (vrd *armas*), nii ka *tarvitsema, silmakirjatsema, soomitsema, kipitsema, uuritsema, ulatsema*. Kinnistüvelised on ka paljud võõrtüvedest moodustunud *tse*-verbid, kusjuures *ia*-lõpulistel alussõnadel on liite eest kadunud *-a* ja *ka*-lõpulised võõrsõnad on lühenenud *-ka* võrra: *melanhooli-tse-ma, irooni-tse-ma, tseremooni-tse-ma; poliiti-tse-ma, romant-i-tse-ma*. Kui kinnistüvi on konsonantne, lisandub *tse*-liite ette *i*: *moderni-tse-ma* (vrd *modern-ne*), *naiivi-tse-ma* (vrd *naiivne*).

Eritähelepanu nõuab *tse*-liite ees paiknev vokaal. Enamasti on säilinud alussõna türevokaal *-a, -i, -u, -e*: *kava-tse-ma, ravi-tse-ma, elu-tse-ma, mure-tse-ma*. Kuid paljudes substantiivitüvest saadud tuletistes ja ka mõnes verbitüvest moodustunud on türevokaal *-a* või *-e*

tse-liite ees asendunud *i*-ga. Osas sõnadest on võimalik näha siin mitmuse tüve: *sõrmitsema* (sõrmedega), *silmitsema* (silmadega), ka *sõbrutsema*. Paljudel juhtudel aga mitmuse tüvi a) pole tähenduslikult eeldatav või b) ei lõpe *i*-ga: a) *pahempoolitsema*, *hoolitsema*, *avameelitsema*, *hingitsema*, *sepitsema*, *rehitsema*; b) *kaup*, mitmus *kaupu* → *kaubi-tse-ma*.

Tuletusaluse adjektiivi tüvovokaal on osal juhtudel asendunud *u*-ga: *peen* : *peene* → *peenu-tse-ma*, nii ka *õrnutsema*, *ihnutsema*, *õelutsema*, *nukrutsema*, *toores* : *toore* → *tooru-tse-ma*. Tuletistes *ahnitsema* ja *immitsema* (vrd *immu-ta-ma*) on alustüve vokaal asendunud *i*-ga.

Neljasilbilise, s.o kaasrõhust alates kahesilbilise tuletustüvega on *partisanitsema*.

tse-liitelised verbid on astmevahelduseta.

-ATA- (-AHTA-)

- § 306 *ata*-liide on oma häälikkujult lähedane väga sagedale *ta*-liitele ja *a*-tüveliste alussõnade puhul ei saagi alati tähendust appi võtmata otsustada, kumma liitega on tegemist. *-ah**ta*- on *ata*-liite stiililiselt markeritud variant.

TÄHENDUS

-ata- tuletab onomatopoeetilis-deskriptiivsetest verbidest või tüvedest MOMENTAANVERBE, s.t tuletised märgivad ühekordset äkilist tegevust (sageli häämitsust).

Kõige enam on *ata*-verbe loodushääli väljendavatest tüvedest: *partsata-ma*, *lartsatama*, *käntsata-ma*, *lõmpsatama*, *lopsatama*, *patsatama*, *lonksatama*, *surtsatama*, *krapsatama*, *potsatama*, *pumpsatama*, *pontsatama*, *räntsata-ma*, *prantsatama*, *sumatama*, *põmatama*. Paljude *ata*-momentaanide kõrval on kasutusel samast tüvest moodustunud *u*-liiteline frekventatiivverb, millega *ata*-tuletis on seega tähendusopositsioonis:

praksatama (aga *praksuma*), *kiiksatama* (aga *kiiksuma*), *kriiksatama* (aga *kriiksuma*), *kääksatama* (aga *kääksuma*), samuti *klompsatama*, *kilksatama*, *kolksatama*, *mulksatama*, *kõlksatama*, *surtsatama*, *naksatama*, *mit-satama*, *plaksatama*, *laksatama*, *raksatama*.

Hulgaliselt on tuletisi elusa tegijaga seostuvatest deskriptiivverbidest, mis märgivad lühiajalist ühekordset häämitsust:

viuksata-ma, *oiata-ma*, samuti *piuksatama*, *piiksatama*, *nuuksatama*, *prüksatama*, *kraaksatama*, *rõhatama*, *kõhatama*, *hõigatama*, *ruiatama*,

hüüatama, hirnatama, karjatama, haugatama, möögatama, möiratama, häratama, norsatama.

Teine momentaanide tuletamiseks sobiv alussõnade rühm on liikumisverbid. Needki on enamasti deskriptiivid ja neist moodustatud *ata*-tuletised märgivad äkilise, ühekordse liigutuse sooritamist:

jõnks-ata-ma, nii ka holpsatama, volksatama, jonksatama, seisatama, liigatama, vilgatama, nõtkatama, võpatama, välgatama, loksatama, tuksatama, õõtsatama, läigatama.

Muudest verbidest on *ata*-tuletisi vähem, piirajaks semantiliselt sobivate alussõnade vähesus. Selliseid on *muiatama, naeratama, torgatama, hingatama, lõõmatama, jahmatama, suigatama, siratama, säratama, kuulatama, neelatama.*

Adverbitüvest on moodustatud *vakatama*.

ata-verbide tuletusrühm on lahtine, momentaanverbe saab moodustada igast onomatopoeetilisest tüvest.

VORM

§ 307 *ata*-verbid on kolmesilbilise teisevältelise, harvem esmavältelise tüvega. Ühesilbiliste onomatopoeetiliste konsonandiga (sagedasti konsonantühendiga) lõppevate tüvede puhul liitub *-ata-* otse tüvele: *pots-ata-ma, ränts-ata-ma, prants-ata-ma, sulps-ata-ma*. Kui tuletusalus on verb, astub sufiks tüvevokaali asemele: *laksu-ma* → *laks-ata-ma*, nii ka *liigatama, jahmatama, suigatama*.

Tuletisi on ka *a*-tüvelistest verbidest. Sel juhul ühtib liite vokaal alussõna tüvevokaaliga. Tähtendus osutab siiski *ata-*, mitte *ta*-liitele juhtudel nagu *seis-ma* : *seisa-n* → *seis-ata-ma, naer-ma* : *naera-n* → *naer-ata-ma, samuti pursatama, lõõmatama, hüüatama*.

Astmevahelduslike alustüvede korral liitub *-ata-* nõrgale astmele, seetõttu võib mõnes laadivahelduslikus sõnas tuletustüvi olla vokaallõpuline: *hüüd-ma* : *hüüa-n* → *hüü-ata-ma, oiga-ma* : *oia-ta* → *oi-ata-ma, muigama* → *muiatama*.

Esmavältelise tüvega tuletisi on moodustatud eeskätt helilise tüvekonsonandiga verbidest: *säratama, kajatama, helatama, kõlatama, uratama, ümatama, kilatama*.

Helitüvest konsonantidest esineb tüvekonsonandina *-h*. Siia kuuluvad astmevahelduseta alustüvest tuletuvad *puhatama, köhatama* ning laadivaheldusliku alusverbi nõrga astme vormist moodustatud *õhata-ma* (vrd *õhkama* : *õhata*) ja *rõhatama* (vrd *rõhkima* : *rõhib*).

Esmavältelisi *ata*-momentaane on ka sellistest onomatopoeetilisest tüvedest, millest sufiksita sõna ei kasutata. Need on onomatopoeetilised kinnistüved. Sama tüvevarianti kasutatakse kestva loodusheli märkivates ise-liitelistes verbides. Näiteid: *mõmatama* (ja *mõmisema*), *tümatama* (*tümisema*), *täratama* (*tärisema*), *põratama* (*põrisema*), *väratama* (*värisema*), *vuhatama* (*vuhisema*).

ahta-liiteliste paralleelide moodustamine on tuletussüsteemis üsna vaba. Rohkem on kasutatud *ahta*-varianti helilise tüvekonsonandiga kombineeritult ja seega eeskätt esmaväteliste alustüvede korral: *särahtama, helahtama, kõmahtama, urahtama, kilahtama*; aga võib leida ka teisevätelisi näiteid: *hirahtama, karjahtama, liigahtama, kiljahtama*. Põhjaeesti keelekujule võõra häälikstruktuuri tõttu (*ht*-ühend tagapool 1. ja 2. silbi piiri) ei ole see liitevariant siiski kuigi levinud.

ata- (*ahta-*) liitelised verbid on astmevahelduseta.

-ISE-

- § 308 *-ise-* tuletab onomatopoeetilis-deskriptiivsetest tüvedest deskriptiivverbe. *ise*-tuletised on lahtine verbirühm. Tuletusvõimalusi piiravad vaid nõuded alustüve häälikstruktuurile.

TÄHENDUS

ise-liiteliste verbide põhitähendus on kestev tegevus. Tuletised märgivad kestvaid loodusheliseid või tahtlikult tekitatud hääli. Näiteid:

habisema, rabisema, krabisema, sabisema, kobisema, lobisema, klobisema, ladisema, pladisema, vidisema, podisema, krudisema, kädisema, plagisema, nagisema, krigisema, sahisema, vihisema, kohisema, kähisema, helisema, tilisema, kolisema, vulisema, ümisema, pinisema, narisema, irisema, susisema, mürisema, sisisema, urisema, tärisema, trilisema.

Mõned tuletised on sellest tähendusrühmast erinevad ja ei tähista mitte niivõrd kuuldavaid kui nähtavaid loodusnähtusi: *vabisema, varisema, nirisema, värisema, libisema, hubisema, judisema, tudisema, vudisema, võdisema, logisema.*

Leksikaliseerunud tähendusega on *nurisema*.

Enamasti on *ise*-liitelised verbid intransitiivsed, aga leidub ka üksikuid, mida saab kasutada transitiivselt: *ümisema* (*ümiseb laulu*), *pomisema* (*midagi omaette*).

VORM

Kõik *ise*-liitelised verbid on esmavätelised kolmesilbilise tüvega tuletised. Tüvekonsonant on *b, d, g, h, s, l, m, n* või *r*. Sõna algul on üksikkonsonant või konsonantühend *kl, kr, pl, pr, tr*. Nende häälikute kombineerimisel sobivate vokaalidega saadaksegi heliseid imiteerivaid tüvesid.

ise-liitelised verbid on astmevahelduseta.

KIRJANDUST VERBIMOODUSTUSE KOHTA

- Aavik, J.** Eesti õigekeelsuse õpik ja grammatika. Tartu, 1936. – Verbituletus lk. 287–288.
- Aavik, J.** *uma*-lõpulised refleksiivid. Tartu, 1920.
- Kasik, R.** Derivatiivsetest laenudest. *u*-liitelised verbid eesti ja soome keeles // Keel ja Kirjandus. 1991. Nr. 8. Lk. 466–476.
- Kasik, R.** Verbid ja verbaalsubstantiivid tänapäeva eesti keeles. Tuletusprotsess ja tähendus. Tartu, 1990. (Dissertationes Philologiae Estonicae Universitatis Tartuensis. 5.)
- Kasik, R.** Eesti keele tuletusõpetus II. Verbituletus. Tartu, 1990.
- Kindlam, E.** Selgitusi liitverbi asjus // Nõukogude Õpetaja. 1974. 19. jaan.
- Kont, I.** Eesti *rd*-liitelistest substantiividest ja nende vahekorrast *rda*-liiteliste verbidega // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1959. IV : 1958. Lk. 91–100.
- Loorits, O.** Eesti keele grammatika. Tartu, 1923. – Verbituletus lk. 128–133.
- Muuk, E.** *-uma*-intransitiivide tarvitamise piiri küsimus // Eesti keel. 1938. Nr. 3–5. Lk. 103–117.
- Muuk, E., Mihkla, K.** Eesti keskkooli-grammatika ühes harjutustikuga. Tartu, 1939. V : Tuletusõpetus. – Pöördsonaliited lk. 31–38.
- Raiet, E.** Küsimusi eesti liitverbi alalt // Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused. Tallinn, 1956. I. Lk. 76–87.
- Rätsep, H.** *i*-sufiksiliistest verbidest eesti keeles // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1956. II: 1956. Lk. 74–91.
- Tauli, V.** Eesti grammatika. Upsala, 1972. I : Hääliku-, vormi- ja sõnaõpetus. – Verbituletus lk. 103–104.
- Tauli, V.** Standard Estonian Grammar. Uppsala, 1973. Part I: Phonology, morphology, word-formation. – Verb suffixes. P. 145–169.
- Univere, A.** Enesekohaste verbide kolmest sufiksist eesti keeles // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1978. 23 : 1977. Sõna ja nimi. Lk. 5–10.
- Vare, S.** Liitverbist eesti keeles // Keel ja Kirjandus. 1986. Nr. 9. Lk. 539–547.
- Wiedemann, F. J.** Grammatik der ehstnischen Sprache ... St.-Pétersbourg, 1875. – Verbituletus lk. 222–274.

SUBSTANTIIVIMOODUSTUS

§ 309 Liitmine ja tuletus kui nimisõnade moodustamise viisid on teineteist sisuliselt ja vormiliselt täiendavad võimalused. Nad võivad rakenduda sõnuti eraldi (nt *jõe + stik*, *aed + nik*, *aed + hernes*, *söögi + laud*), kuid esinevad ka koos (nt *kolme + korruse + line*, *üle + maailm + ne*, *eht + peterson + lik*). Moodustusosade valiku nende liitumisel määrab tähendus, mida on vaja väljendada.

Liitsõnu ja tuletisi võidakse kasutada ka sünonüümselt, silmas pidades stiililist või sõnavahelduse vajadust, nt *nais/luuletaja* ja *luuletaja/nn* või *kana/farm* ja *kana/la*.

LIITSUBSTANTIIVID

§ 310 Liitmine on kõige produktiivsem nimisõnade moodustusviis eesti keeles. Liitnimisõnade ehk -substantiivide moodustamise esmane eesmärk on nimetada asju ja nähtusi nende omavahelise seose järgi. Vastavalt sellele, millises vahekorras on moodustusosade tähendused omavahel ja milline on neist kummagi roll liitsõna terviktähenduse seisukohalt, eristuvad kaks tüüpi: a) determinatiivsed ja b) kopulatiivsed liitnimisõnad.

DETERMINATIIVSED LIITSUBSTANTIIVID

§ 311 Determinatiivsed liitnimisõnad on sellised, kus üks moodustusosa väljendab põhitähendust ja teine iseloomustab seda lähemalt. Näiteks sõnas *paberinuga* märgib *nuga* põhitähendust ja *paberi* täpsustab seda, määrates noa liigi otstarbe järgi; nii ka *peakapsas*, milles *kapsas* väljendab põhitähendust ja *pea* annab lähema iseloomustuse väliskuju järgi. Põhitähendust märkivat osa nimetame PÕHIOSAKS, tunnust märkivat TÄIENDOSAKS. Eesti keeles eelneb täiendosa põhiosale. Üldistatult võib determinatiivsete liitsubstantiivide täiend- ja põhiosa vahekorda määratleda kui tunnuse ja selle kandja vahekorda.

Eesti keele liitnimisõnade üldhulgas on determinatiivsed liitsõnad valdavas enamuses.

Determinatiivse liitsubstantiivi täiendosa võib põhimõtteliselt olla mis tahes sõnaliigist, sest asja või nähtust iseloomustavaks tunnuseks

võib olla seos teise asjaga, omadus, iseloomulik tegevus või protsess, aga samuti mõni üldine suhe. Alati ei tarvitse täiendosa kindla sõnaliigiga seostudagi, ta võib olla ka seotud tüvi. Determinatiivsete liitsubstantiivide näiteid: *lill/kapsas*, *kodu/masin*, *pasta/pliiats*; *suur/linn*, *kerge/tööstus*, *kiir/rong*; *triik/masin*, *suru/õhk*, *sunni/töö*; *taga/hoov*, *ees/õu*, *all/kiri*; *üla/huul*, *sise/õu*, *ala/jäse*.

1. SUBSTANTIIVNE TÄIENDOSA

§ 312 Substantiivse täiendosaga liitnimisõnad on eesti keeles kõige tavalised. Nad võimaldavad nimetada asju ja nähtusi, lähtudes tunnuseos-
sest teise asja või nähtusega. Näiteks *maakool* on maaga, *linnakool* linnaga ja *kaubanduskool* kaubandusega seotud kool. See üldine, sageli vaid seosele osutav tähendus on liitsõna MOODUSTUSTÄHENDUS. Selles ulatuses on liitsõna tähendus motiveeritud, oma moodustusosadega määratud.

Moodustusosade tähendusseos võib sel või teisel määral olla liitsõnas vormiliselt väljendatud (eksplitsiitne), s.t. vormimorfeemi või täiendosa tüvekuju abil esile toodud: *riisi/puder*, *kooli/maja*, *vena/naine* (genitiiv), *tööle/minek* (allatiiv). Kuid seos võib jääda ka vormiliselt väljendamata, implitsiitseks, nt *raud/nael*, *ratas/tool*, *vesi/veski*, *hammas/ratas*.

Vormiliselt on substantiivne täiendosa kas mingi käändevormi kujuline (enamasti nominatiiv, genitiiv või mõni kohakääne, harvem ka muu kääne) või tal on kuju, mis eraldi, iseseisva üksusena lauses ette ei tule, nt *tütar/laps*, *õlg/katus*, *kordus/trükk* (nominatiivne täiendosa); *aia/töö*, *kartuli/põld*, *lille/näitus*, *karja/kasvatus* (genitiivne täiendosa); *kodus/töötaja*, *kohvikus/istuja* (inessiivne täiendosa); *maata/mees* (ablatiivne täiendosa); *käega/löömine* (komitatiivne täiendosa); *ujumis/kool*, *õpilas/reegel* (täiendosa ei ühti ühegi iseseisva vormiga).

1.1. Täiendosa ainsuse nominatiivis

§ 313 Nominatiivse täiendosaga liitsubstantiivid on oma laadilt implitsiitsed. Neis jääb moodustusosade tähendusseos vormiliselt väljendamata, sest nominatiivivorm ei osuta mingis mõttes seosele. Sellest hoolimata võimaldavad sellise ehitusega nimetused väljendada väga mitmesuguseid semantilisi suhteid ja leksikaaltähendusi. Näiteks:

tornmaja 'kõrge kitsas, torni meenutav maja' (täiendosa osutab maja väliskujule), *kirjutuslaud* 'kirjatööks kasutatav laud' (täiendosa näitab laua otstarvet), *kevadkülv* (täiendosa näitab külvie aega), *pronksõlg* (täiendosa näitab sõle materjali), *koduloom* (täiendosa näitab looma elukohta).

Ühenduses eri põhiosadega võib üks ja seesama täiendosa rakendada eri suhete puhul. See tuleb hästi ilmsiks, kui võrrelda liitsõnu neile sisuliselt vastavate fraasidega, nt:

ehitusinsener = ehitusega tegelev insener ~ ehitusele spetsialiseerunud insener; *ehitusmaterjal* = ehituses kasutatav materjal; *ehituspiirkond* = piirkond, kus ehitatakse; *ehitustehnikum* = tehnikum, kus õpetatakse ehitust; *ehitusbrigaad* = brigaad, kes ehitab; *ehitusstiil* = stiil, kuidas ehitatakse; *ehitusmets* = mets, kust saadakse ehitusmaterjali; *ehituskulud* = ehituse peale läinud kulud; *ehituspraht* = praht, mis on tekkinud ehitamisel; *ehituskomisjon* = komisjon, kes juhib või kontrollib ehitamist.

Ühe ja sama liitsõna sisu võib olla mitmeti tõlgitsetav. Näiteks võib *veeleid* tähendada veesoone leidmist, kuid samuti ka veest leitud eset; *haakraud* tähendab haakidega hobuserauda, kuid see võiks niisama hästi märkida ka haagikujulist raudeset.

Implitsiitsete liitsubstantiivide sisu mõistmine põhineb kuulaja (või lugeja) keelevälisel kogemusel. Keeleväliste asjaolude teadmine aitab mõista, et *pudelpost* tähendab pudelis merre heidetud kirja, kuid *pudelkõrvits* pudelikujulise viljaga kõrvitsalist; nii ka seda, et *kuldraha* on kullast raha, *kuldkala* aga kullakarva kala. Sageli on kuulajal-lugejal vaja mitme võimaliku tähenduse hulgast valida üks, mida kõneleja või kirjutaja on nimelt silmas pidanud. Harilikult konkretiiseerib kontekst liitsõna tähenduse. Näiteks lauses «Tüdrukukese pruunid nõõpsilmad olid täis imestust» tähendab liitsõna *nõõpsilmad* ümmargusi, nõõpe meenutavaid silmi. Lauses «Ema õmbles Liisi vanale kaltsunukule uued nõõpsilmad» väljendab seesama nimetus aga nõõpidest silmi.

Leksikoni kuuluvail liitsõnadel on harilikult üks kindlaks kujunenud tähendus, mida nimetame selle sõna TAVATÄHENDUSEKS ja mis tuleb meelde jätta. Nii näiteks on nimetuse *raudruun* tavatähendus 'rong', mis põhineb ülekandeseosel. Selle kõrval, juhukasutuses, võib *raudruun* märkida ka rauast hobusekuju, samuti väga vastupidavat hobust.

Nominatiivne täiendosa on üks predikaatsuse väljendamise võimalusi, nagu seda on ka atribuudina esinev käändevorm, kaassõnatarind, sekundaartarind või kõrvallause, nt *raudkang* = *rauast kang* = *rauast tehtud kang* = *kang*, mis on tehtud rauast. Muude vahenditega võrreldes on aga implitsiitsele liitsõnale omane maksimaalne vormiline kokkusurutus.

1.2. Täiendosa ainsuse genitiivis

- § 314 Genitiivivormi funktsioon on seose märkimine. Seda võib määratleda kui üldist aktantset seost. Kui võtame näiteks vormid *paberi*, *seina*, *riigi*, *rõõmu*, siis ei väljenda need midagi rohkemat kui nimetatute seost millegagi. Ses mõttes on genitiiv seotud vorm, ta eeldab kontekstilist jätku: selle nimetamist, millega genitiivis märgitu mingil viisil

ühte kuulub. Liitsõnas on niisuguseks jätkuks põhiosa: *paberi/nuga, seina/kell, riigi/mees, rõõmu/pisarad*.

Genitiivse täiendosaga liitsubstantiividele on omane, et moodustusosade üldine tähendusseos on morfoloogiliselt, täiendosa tüvekujuga esile toodud, s.t eksplitseeritud.

Nagu nominatiivse täiendosaga liitsubstantiivid, nii võimaldavad ka genitiivse täiendosaga liitsõnad väljendada üldise seosetähenduse raames mitmesuguseid kitsamaid tähendusi. Liitsõna täpsema sisu määrab siingi moodustusosadega märgitud asjade omavaheline suhe keelevälises maailmas. Näiteid:

jõuharjutus on jõudu arendav harjutus, *järguharjutus* on järgu nõuetele vastav harjutus, *lindiharjutus* – lindiga sooritatav harjutus, *poomiharjutus* – poomil sooritatav harjutus; *põllulill* – põllul kasvav lill; *lapsepuhkus* – emale lapse sünni puhul antav puhkus; *medaliheitlus* – medali pärast toimuv heitlus; *hundikoer* – välimuselt hundiga sarnanev koer; *suvemaja* – maja, kus elatakse suvel; *õunakompott* – õuntest tehtud kompott, *õunaaed* – aed, kus kasvavad õunapuud, *õunauss* – õuntest toituv uss.

Seega jääb täiend- ja põhiosa täpsem tähendusseos ka genitiivse täiendosa korral ilma vormilise väljenduseta, implitsiitseks. Keeleväline kogemus lubab aru saada, et näiteks *vorstikaupmees* on kaupmees, kes müüb vorsti, *kaltsukaupmees* aga see, kes ostab kaltsu kokku; *lillemüüja* tähendab inimest, kes müüb lilli (mida?), *tänavamüüja* aga ei müü tänavaid, vaid tegutseb tänaval (kus?), ja *suvemüüja* töötab suvehooajal (millal?).

Keelevälist teadmist konkretiseerib kontekst. Näiteks *lilleneiul* on eri tähendused järgmistes lausetes: «Ta tõusis tänaval kauplevast *lilleneiust* lilleäri omanikuks»; «Olin vanemale õele pulmas *lilleneiuks*»; «.. ja kolmandal lill juustes. See *lilleneiu* äratas tähelepanu ...» Genitiivse täiendosaga püsileksikoni kuuluvail liitsõnadel on harilikult kinnistunud tavatähendus.

Eraldi väärivad tähelepanu **possessiivse ja objektiseosega** nimetused. OBJEKTISUHE on seotud tegevuse transitiivse iseloomuga. Sõltuvalt semantilissüntaktilistest teguritest võib objekti kääne eesti keeles varieeruda. Verbivormi objekt on kas nominatiivis, genitiivis või partitiivis, nt *pane leib kappi, panen leiva kappi ja annan sulle leiba*. Transitiivsust väljendava substantiivi objekt on aga üldjuhul genitiivis:

viljalõikus, kartulivõtt, lehmaliups, seatapp, saunakütmine, hobuserautamine, truudusemurdmine, moosikeetmine, murdeuurija, põlluharija, juhu-seotsija.

Kindla allrühma moodustavad ka POSSESSIIVSUST väljendavad nimetused, mille täiendosa on samuti alati genitiivis:

lambanahk, vankriratas, sõrmeliiges, raamatukaaned, koerakuut, mere-rand, pliidiraud, päikesevalgus, lapsevanker, kasukakrae.

Possessiivsel ja objektitähendusel on oluline eripära, et niisuguse tähendusega liitsõnadel puudub vormiline lahknevus sünonüümsest sõnaühendist ja see teeb nende kahe rööpse väljendusvõimaluse piiri raskesti määratavaks. Muude tähendusseoste korral antakse liitsõna täiendosa sisu sünonüümses sõnaühendis edasi harilikult mõne pii-ritletuma tähendusega obliikvavormi või süntaktilise konstruktsiooni abil, nagu näiteks *siidisall* ja *siidist sall*, *rosinasai* ja *rosinatega sai*, *tänavakaupmees* ja *tänaval tegutsev kaupmees*. Possessiivse ja objekti-tähenduse korral on aga rööpselt võimalikud ühe- ja samasuguse struktuuriga liitsõna ja sõnaühend. Mõlemal juhul eelneb nimisõnale teine, tunnust väljendav nimisõna genitiivis. Näiteks:

Majaehitamine ~ maja ehitamine võttis mult viimase kui sendi. Poisil oli *särgikrae ~ särgi krae* ühe päevaga must kui saapasäär. Tegin *vasikana-hast ~ vasika nahast* kasuka.

Otsest tähenduserinevust siin liitsõna ja sõnaühendi vahel ei ole. Erinev on pigem see, kui tugevasti possessiivset või objektiseost rõhutatakse. Liitsõnas nihkub seose otsene tähendus rohkem tagaplaa-nile. Genitiivivorm osutab eeskätt tunnusele, mis täpsustab põhisõnaga nimetatud asja. See piirab vormi potentsiaalset vabadust ja seob ta tugevamini ühte põhisõnaga. Sõnaühendi korral on seos rõhutatud ja see hoiab liikmed teineteisest lahus.

Mõistete ühtesulamine ei ole võimalik, kui tunnust väljendav genitiivivorm saab omakorda iseloomustava tunnuse, näiteks:

Selle maja ehitamine ei taha edeneda. *Musta vasika nahk* on kriibitud. *Mu väikese sõrme küüs* läks katki. *Uue särgi krae* on juba üsna must. *Noore hobuse rautamine* nõuab oskust ja jõudu.

Mõistelist terviklikkust võib toetada häälduserinevus. Opositsiooni moodustavad sellisel juhul ühine, üksust tervikuks siduv alguspearõhk ja kummagi liikme eraldine pearõhk. Võrreldes:

Söitsin *'tädipojale ~ 'tädi 'pojale* külla. Elame koos *'naisevanematega ~ 'naise 'vanematega*. Mu mees töötab *'autojuhina*. Kes teist *'auto 'juht* on? *'Tsehhijuhataja ~ 'tsehhi 'juhataja* oli alles üsna noor mees.

Kirjas on niisuguse opositsiooni väljenduseks kujunenud kokku- ja lahkukirjutamine.

Liitsõna moodustusosaks võib olla ka nimi:

Asjaarmastajast uurija tõmbas oma kirjutisega enda peale *Everesti-spet-sialistide* raevu. Oma *Tallinna-sõpra* polnud ma juba kaua kohanud. *Otsa-päevad* tõid Tallinna arvukalt muusikahuvilisi. Leiad oma *Taevas-koja-asjad* ülemisest sahtlist. *Naabri-Jaana* läks tööle aadressbüroosse.

Genitiivse täiendosaga liitsubstantiivid on eesti keelele väga omased. Nad on valdavas enamuses nii leksikonisõnade kui ka vahetult tekstis

moodustatavate liitsõnade hulgas. Tõenäoliselt võiks viimaste hulka arvata järgmised näited:

Kooliealised *suitsetajalapsed* näitavad üles halvemaid tulemusi õigekirja omandamisel. Jõukas *sööklaomaniku* poeg võis endale laiemat elu lubada. *Tehnikakumardamine* võib viia inimese unustamiseni. Mehed ruttasid meeämbritega metsa poole, kuid väike Arno oli *meetassijaid* märgata jõudnud. Üksiktoolis istuv noormees tundus Hildegardile potentsiaalse *kohapakkujana*. Kuulsin meeldivat *püksiuudist*. Terves linnas hakati vett kontrollima; meil käis *veeproovitädi* eile õhtupoolikul.

Lihttüvelise täiendosa asemel võib esineda ka muu struktuur tingimusel, et see moodustab ühtse järgnevat põhiosa determineeriva tunnuse: *kahemehe/saag* (saag kahekesi töötamiseks), *ühepere/elamu* 'elamu ühele perele', nii ka *kaheinimesevoodi*, *kaheinimesetuba* (hotelis), *kahemehemäng* (toimub kahe mehe vahel), *ühemeheblokk* (võrkpallis).

1.3 Genitiivse ja nominatiivse täiendosa suhe

§ 315 Genitiivne ja nominatiivne liitsõnamoodustus esinevad keelekasutuses osalt variantsetena, osalt on kummalgi kujunenud oma kasutuspiirkond.

Kuivõrd täiendosa vorm ei määra kummalgi juhul, ei nominatiivse ega ka genitiivse liitumise korral, otseselt ära liitsõna täpsemat tähendust, siis sellega on loodud alus samasisuliste vormirööbikute kasutamisele keeles:

siidsukad – *siidisukad*, *sitskleit* – *sitsikleit*, *sulgpadi* – *sulepadi*, *vattjopp* – *vatijopp*, *vatt-tekk* – *vatitekk*, *roogkatus* – *rookatus*, *pilbaskatus* – *pilpakatus*, *pekkliha* – *pekiliha*, *aedmaasikas* – *aiamaasikas*, *joodravi* – *joodiravi*, *vesiravi* – *veeravi*, *vesiküte* – *veeküte*, *aurküte* – *auruküte*, *ahiküte* – *ahjuküte*, *mürkmadu* – *mürgimadu*, *muldpinnas* – *mullapinnas*, *veritasu* – *veretasu*, *verivorst* – *verevorst*, *hommikuvõimlemine* – *hommikuvõimlemine*, *kärntõbi* – *kärnatõbi*, *kevadlill* – *kevadelill*.

Moodustustüüpide variantsus avaldub ka selles, et sama laadi leksikaalse tähendusega nimetusi moodustatakse kord ühe, kord teise malli järgi. Nii näiteks märgivad asja või nähtust selle esinemispaiga või toimumiskoha järgi nominatiivse täiendosaga nimetused nagu *metsloom*, *metssiga*, *metsõunapuu*, *metsmesilane*, *metskits* ja selle kõrval ka genitiivse täiendosaga *metsakoer* 'hunt', *metsaelanik*, *metsajärv*, *metsajooks*, *metsaõhk*, *metsataimestik*. Teisalt aga aitab vormierinevus vältida homonüümiat: nt *käsikiri* ja *käekiri*, *põhikiht* ja *põhjakiht* vms.

Samas leidub tähendusrühmi, kus on selgelt näha ühe liitumismalli eelistamist või koguni ainukasutamist. Osal juhtudel on see seletatav analoogiaga: read on moodustunud leksikaalse tähenduse või korduva

moodustusosa alusel. Enamasti on sellised read suhteliselt väikesed, nad võivad sisaldada erandeid või olla ise mõne teise rea suhtes erandlikud, nt *sügisilm, sügisõhtu, sügispäike, sügismantel, sügishooaeg*, kuid *suveilm, suveõhtu, suvepäike, suvetuul, suvemantel, suvehooaeg*.

On ka piirkondi, kus liitumismall ei vaheldu. Niisuguseid kindlaid rühmi on possessiivse ja objektitähendusega nimetused, kus liitumine on genitiivne ja nominatiivse liitumise näiteid on raske leida:

sportlaseelu, treeneritöö, inseneritarkus, autoriõigus, lennukikere; korterivahetaja, osakonnajuhataja, nahaasendaja, mullaeraldaja, suunanäitur, settepüüdja, kohvijooja.

Kirjakeeles üsna kindel nominatiivse liitumise rühm on niisugused nimetused, kus täiendosa märgib põhiosaga nimetatud eseme või olendi ehituslikult või funktsionaalselt olulist tunnust:

löötspill: lööts eristab seda pilliliiki muudest; nii ka keelpill, klahvpill, lintraktor, kopskala, okaspuu, lehtpuu, sarvloom, ketassaag, mootorsaag, tiibklaver, harkvasar, kõrsvili, juurvili, kaunvili, pendelkell.

Tunnus võib olla seejuures ka kaudne, põhineda ülekandeseosel, nt *möökkala* mõõgataolise ülalõua järgi või *kinglill* kinga meenutava õie järgi. Eelmistele on lähedased need nimetused, kus täiendosa märgib põhiosaga nimetatud asja kuju:

kastlõks on kastikujuline lõks, *tornmaja* meenutab torni, *nöörvolt* on peenike, *nööriarnane* volt; nii ka *rullkant*, *narmasjuur*, *juushein*, *habesamblik*, *habenelk*, *möökkrohi*, *ahelpiste*, *aedpiste*, *härgekonn*.

Tunnuse esiletõstuga on tegemist ka juhtudel, kus liitsõna täiendosa märgib seda, kes või mis põhiosaga nimetatu on. Liitsõna moodustusosad märgivad ühendatavaid mõisteid, mis on omavahel kas alluvus- või osalise ühtivuse suhtes: *tütarlaps* – põhiosa märgib soomõistet, täiendosa täpsustab seda liigimõistega; *kahjurputukas* – moodustusosadega nimetatud mõistete *kahjur* ja *putukas* mahud ühtivad osaliselt ja seda ühisosa väljendabki liitsõna. Muid näiteid:

meesisik, *meesjuuksur*, *meesõpetaja*, *kerjuslaulik*, *karjuspoiss*, *neegerlaulja*, *emissiga*, *lehm(ik)vasikas*, *kuldpörsas*, *agressorriik*, *lapsnäitleja*.

1.4. Täiendosa mitmuse genitiivis

§ 316 Analoomiliselt ainsuse genitiiviga võib substantiivne täiendosa olla ka mitmuse genitiivis:

lastekirjandus, lastekirjanik, lastearst, lastekasvatus, lastehaigla, lastefilm, lastekodu, lastekoor, lastelaul, lasteraamat, lastetuba, lastetoetus; naistekliinik, naistejuuksur, naistepesu, naistehaigus, naistesau, naiste-päev, naisterätsep; meestekingad, meestepesu, meestejuuksur, meestelaul,

meesteosakond; noortekohvik, noortekoor, noortesaad, noorteõhtu, noortemeister, noorterekord; poistekoor, poistelaul, poisteklubi, poistemängud, poisteklass, poistekool; keeltekool, käterätik, kätekuivati, töödejuhataja, pühadekaart, pühadetuju, rahvastepall, härrastemaja, külalistetuba, võõrastemaja, vanadekodu, invaliididekodu.

Nagu ainsuse genitiivis oleva täiendosa nimetuste korral, nii on ka siin liitsõnalisus ebakindel. Enamasti on võimalik üksust tõlgendada kas üheainsa või kahe erineva, teineteisega seotud mõistena. Sellest tuleneb ortograafiline varieerumine.

Püsileksikoni kuuluvate keelendite kõrval moodustatakse mitmuse genitiiviga liitsõnu ka vahetult tekstis, nagu: «Mehel oli seljataga mägedetundja eriline elu», «Oma muljetejanu rahuldab ta kaugete reisidega».

Võrreldes nimetustega, mille täiendosa on ainsuses, on mitmuse genitiiviga liitsubstantiivid siiski harvad ja arvutähendus jääb eesti keele liitsõnas enamasti implitsiitseks. Mitmuslik sisu antakse edasi ainsusvormiga, eriti kui põhiosaks on teonimi:

reegli+õppimine 'reeglite õppimine', *marjakorjamine*, *kartulipanek*, *porgandirohimine*, *loomakasvatust*, *taimekasvatust*, *lillearetust*.

1.5. Täiendosa mõnes muus käändes

§ 317 Muud obliikvakäänded erinevad genitiivist oma piiritletuma tähenduse poolest. Kui genitiiv osutab üksnes aktantse seose olemasolule, siis muud obliikvakäänded väljendavad mingit kitsamat seosekategoriat. Niisuguses vormis substantiiv kuulub harilikult laiendina vaid tegevust ja tegijat märkivate nimetuste juurde. Genitiivi semantilise seose võimalused on avaramad.

Enamasti seisab täiendosa mingis kohakäändes, sageli illatiivis. Näiteks:

Vettehüppamine valmistas talle erilist rõõmu. Väiksemate laste *koolisaatmine* oli peres vanaema hooleks. *Kojusaamiseni* oli sõdurpoisil jäänud napp nädal. Ajalehe *kojutellijate* arv on pidevalt kasvanud. Isa oli tütre *linnaminekule* kõvasti vastu. Kollektiivi *töösse suhtumine* oleneb palju juhist. *Karjaskäimine* oli linnalapsele täielik eksootika. *Sabasseismise* peale kulus suur osa päevast. Pulmadest *pensionileminekuni* oli see naine samas vabrikus.

Muid samalaadseid näiteid: *kinnominek*, *voodisseheitmine*, *teatrisseminek*; *tunnisolek*, *kooliskäimine*, *saunaskäimine*, *poeskäimine*, *hädasolija*, *saalisviibija*, *lasteaiaskäija*, *vaoshoidmine*; *mandrilesõit*, *tölehakkamine*, *töölevõtmine*, *töölesuunaja*, *töölevõtja*, *üürileandja*, *mereleminek*, *marjuleminek*, *õlalepatsutamine*; *turulkäija*, *puhkuselolija*, *tölkäija*.

Täiendosa mitmuses: «Korraldati üle kahe tuhande ürituse *vetel-pääste* alal»; «Viie aastaga õpetati välja üle kaheksa tuhande *vetelabis-taja*».

Vähe tuleb ette muid käändeid peale kohakäänete: «Peaaegu sund-korras *liikmeksvärbamine* tuleks asendada range valikuga»; «*Rebaseks-löömise* komme on ülikoolist keskkooligi jõudnud»; «Informatsiooni *liikmeksastumise* kohta saab noorte teadlaste osakonnast»; «Äkitselt haaras mind mingi seletamatu *peataoleku* tunne»; «*Näpuganäitamine* igas väiksemaski asjas võib pigem ärritada kui aidata».

Nagu genitiivse täiendosa korral, nii on ka siin võimalik liitsõna vaheldada sõnaühendiga. Tunnust märkiv obliikvakäändes substantiiv ja temale järgnev tunnuse kandjat väljendav nimisõna võivad tähistada kas kokku üht või eraldi kaht omavahel seotud mõistet. Kaasneda võib ka rühmallide vaheldumine: '*kohvikusistuja* – '*kohvikus* '*istuja*, '*liik-meksastumine* – '*liikmeks* '*astumine*, '*töössesuhtumine* – '*töösse* '*suhtu-mine*.

1.6. Mittekäänevormis täiendosa

- § 318 Osal juhtudel on täiendosal kuju, mis ei ühti ühegi käändevormiga, kuigi korreleerub kindla substantiiviga. Enamasti on see tüve lühivariant, mille kasutamist tingivad vormilised tegurid. Regulaarne on nii-sugune liitumisviis *mine-*, *lane-*, *line-*liiteliste substantiivide korral. Täiendosa võib siin määratleda kui vokaali võrra lühenenud genitiivi-tüve:

arenemis/võime (vrd *arenemine* : *arenemise*), nii ka *haistmiselund*, *hingamishäire*, *jagamismärk*, *kaevandamisviis*, *juhtimisstiil*, *kordamistund*, *kudumismasin*, *lamamistool*, *loobumisvõit*, *nägemisrakk*, *põlemistempera-tuur*, *tarbimisvahend*, *tootmiskulud*, *võimlemistund*, *valimissüsteem*; mit-mussisuga täiendosa: *õpilasreeglid*, *teadlaskaader*, *haritlasringkond*, *tegelasrühm*, *töölisliikumine*.

Lühivormiliselt liituvad ka *as*-substantiivid:

kasuk/mantel (vrd *kasukas* : *kasuka*), *kuningriik*, *labidäke*, *liblikhari*, *lusikpuur*, *lutiklill*, *maasikmari*, *mustikmari*, *oblikhape*, *oriksiga*, *putukkah-jur*, *ritsiklind*, *sarikkatus*, *sipelghape*, *äädikhape*, *vetikseen*.

Sama moodustusviisi näiteid on ka liitsõnad täiendosaga *inim-* (s.t *inimene*) või *nais-* (*naine* : *naise*):

inimlaps, *inimohver*, *inimmõistus*, *naisliikumine*, *naissportlane*, *naistut-tav*.

Selline liitumisviis seob täiendosa põhiosaga lahutamatuks vormitervi-kuks.

Täiendosana esineb ka sõnatüve pikenenud variant. Vanematest moodustistest kuulub siia *sepp*-põhiosaga nimetuste sari:

kellas-sepp (vrd *kell* : *kella*), *kullassepp*, *aamissepp*, *plekissepp*, *klaasis-sepp*, *müürissepp*, *tõllassepp*, *lukussepp*, *kammisssepp*, *potissepp*.

s-i gemineerumine, mis muudab liitumispiiri ebaselgeks ja seob moodustusosad teineteisega tihedamalt, on seletatav hääldusteguritega.

Muid tüve pikenemise näiteid on veel *liikmes/riik*, *puies/tee*, *töötajas/pere*, *õpetajas/kaader*; *täkut/varss* (vrd *täkk* : *täku*), *mä-rat/hobune*, *lihak/taim*. Neid võib tõlgitseda ka SIDELIITELISTE moodustistena. Tüvepikendus või sideliide, kuidas me teda ka nimetaksime, on funktsionaalselt analoogiline tüve lühenemisega, s.t ta seob täiend- ja põhiosa tugevamalt terviknimetuseks.

2. ADJEKTIIVNE TÄIENDOSA

§ 319 Harilikult moodustavad substantiiv ja selle tähendust täpsustav adjektiiv sõnaühendi, kus adjektiiv ühildub oma põhisõnaga: nt *ilus tüdruk* – *ilusalt tüdrukul* – *ilusast tüdrukust*, nii ka *arukas naine*, *tark poiss*, *tugev mees*, *uus maja*, *pikk tee*, *kaunis vaade*, *väike viga*. On aga ka adjektiivse täiendosaga liitsubstantiive, mille eripäraks ühendiga võrreldes on see, et adjektiiv jääb muutumatuks, nt *külmkapp* – *külmkapis* – *külmkapist*, nii ka *külmhoone*, *vanaisa*, *vanaema*, *vanasõna*, *vanalinn*, *vanatüdruk*, *pühapäev*, *võõrasisa*, *võõraslaps*, *haljasala*. Adjektiivivi funktsiooniks ei ole siin enam niivõrd asja kirjeldamine kui selle liigi määramine. Sageli on niisugustel keelenditel rööpse ühendiga võrreldes nii- või teistsugune eritähendus: *võõraslaps* ei ole lihtsalt võõras laps, vaid lapsendatud laps, *valehammas* on kunsthammas, *vanapaber* on tarbetuks muutunud paber, *vanaisa* on isa või ema isa, *külmhoone* on külmutuskäitis. Adjektiivivi otsene tähendus nihkub tagaplaanile ja võib põhisõnas nimetatuga olla vaid kaudselt seotud, nagu näiteks sõnus *rasketööstus* ja *kergetööstus* või *raskejõustik* ja *kergejõustik*. Liitsõnu annavad adjektiivid sageli siis, kui nad esinevad oma põhitähendusega võrreldes teises, abstraktsemas tähenduses. Näiteks moodustavad komparatiivivormid *noorem* ja *vanem* ealises tähenduses koos järgneva nimisõnaga alati sõnaühendi, samad vormid aga au- või ametiastme märkimisel ka liitsõna:

noorem mees, *noorem naine*, *vanem inimene*, (teistest) *noorem müüja*, aga *noorem müüja*, *nooremseersant*, *nooremleitnant*, *nooremteadur*, *vanemteadur*, *vanemõde*, *vanemökonomist*.

Metafoorsed on *pimeloom*, *pimekana*, *pikkpoiss*, *kuriloom*, *suurtükk*, *sõgesikk*, *kitsaskoht* jt.

Arvuka rühma moodustavad *pars pro toto* nimetused, kus mingi iseloomulik üksiktunnus on pandud märkima tervikut:

kiilaspea, *hallpea*, *paljaspea*, *tarkpea*, *lollpea*, *pudipea*, *nöbinina*, *kõverkael*, *pikkjalg*, *kikk-kõrv*, *libekeel*, *kaunishing*, *õilishing*.

Sageli väljendavad sellised sõnad kõnelejapoolset suhtumist nimetata-vasse. Nende keelendite moodustamisel seotakse ühendi liikmed tavalisest erineval viisil: a) adjektiivatribuut ei ühildu oma põhisõnaga ja b) ühine alguspearõhk seob liikmed tervikkeelendiks. Võrdluseks: «Mehel on *hall pea*. *Hallist peast* hoolimata näib ta noorena.» – «Mulle tuli vastu soliidne *hallpea*. Kas sina seda *hallpead* tunnend?»

Eelmiste kõrval leidub rohkesti selliseid liitsõnu, mis sõnaühendist oma tähenduselt vähe erinevad. Täiendosa on oma harilikus, otseses tähenduses, kuid ühendile tervikuna on antud liigimõiste sisu. Tugev on tendents moodustada seda laadi nimetusi oskuskeeles:

haljaskesa, haljassööt, haljasmaa, haljassaa, haljasväetis, harvladu, jäikliiges, jäikmaandus, jäikühendus, jämevill, jämeviil, karerohi, kobesööt, koresööt, kuivsilu, kuivküpsis, kuivssööt, kuivhõõrdumine, lagesoo, lageraba, lamepeitel, lapikpeitel, madalasend, madalkünd, noorloom, noorhobune, noorveis, noortööline, silekalju, sõmerlumi, sügavkükk, sügavküünd, teravnurk, tiheladu, vedelkütus, vedelväetis, õonesnõel, ümarviil jpt.

Niisuguste liisõnade kasutamisel on eesmärgiks moodustada vormiliselt kompaktne ja ühtlasi püsikindel nimetus (nagu oli ka obliikvavormilise substantiivlaiendiga). Ka siin on liitsõnal üks pearõhk, mis seob ühendi tervikuks: vrd *suurlinn* ja *suur linn*, *väikeauto* ja *väike auto*.

Seda laadi liitnimetuste moodustamine levib aga ka väljaspool oskuskeelt, kusjuures oluline mõju on analoogial: iga täiendosana esinev adjektiiv võib kaasa tuua uute sama täiendosaga liisõnade moodustamise. On adjektiive, millel on eriti tugev kalduvus liisõna moodustada, nagu *noor* (*noorautor, noortööline, noormüüja, noorõpetaja, noorteadlane, noortraktorist, noorliige, noordünamolane, noorjoodik*), *suur* (*suursõit, suursadam, suurkuulsus, suurtarbija, suurfirma suurkokkutulek*), *väike* (*väikeküla, väiketeater, väikekool, väikealus*), *uus* (*uusväljaanne, uusabielluja, uushoonestamine, uusliik, uusravitseja*), ka *vana, ülem, üksik*. Üksikjuhulisemaid kasutusi on näiteks järgmised: «Külalisraamatusse jäid sõpruskäiku meenutama tänusõnad ja *heasoovid*»; «Kirjeldatud *kurblugu* sundis kontrollima kõiki lasteaidu»; «*Pehmemööbli* valik oli väike»; «*Pikkpükstes* armeenia neitut on üpris raske kohata»; «Lihakombinaat ja konservitehas võimaldavad müüa oma tooteid lasterikastele perekondadele *sooduskorras*»; «Käsi- kirjas leiduvad *teravprobleemid* pehmentati ja põrmustati toimetamise käigus»; «20 000-voldilise pinge puhul tekib kõrgete *teravtipuga* esemete otstel koroonalahendus»; «Mõtiskelud upuvad siin suuremalt jaolt *tühivaimutsemisse*»; «Hoone *vasakserv* lõpetab kogu selle ansambli katkutud aknavahedega».

Sageli ei seostu niisugused liisõnakasutused uue mõiste moodustamisega ja mõjuvad üldkeeles tarbetu omapäratsemisena.

Ortograafilist kindlust, samuti nimetusele vajalikku sisulist tervikkust annab liisõnale adjektiivse LÜHITÜVE kasutamine täiendosana. Sellised täiendosad on produktiivsed, moodustades hõlpsasti täienevaid liisõnaridu. Näiteks:

kiirrong, kiirkiri, kiirtelegramm, kiirpuhastus, kiirrännak, kiirvedu, kiir-lift, kiirbuss, kiirjooks, kiirjooksa, kiirsõnum; kaugsõit, kaugvedu, kaug-juhtimine, kaugmath, kaugside, kaugtoime, kaugõpe, kaugkarjamaa; kõrgahi, kõrgaadel, kõrgsagedus, kõrglava, kõrgmäestik, kõrgtrükk, kõrg-soo, kõrgstiil, kõrgrõhkkond, kõrgpunkt; lihtaine, lihtarv, lihtkiri, lihtkõne, lihtliige, lihtsõdur, lihttööline, lihtsõna, lihtnimene; lühikursus, lühiteade, lühiülevaade, lühivestlus, lühiluuletus, lühimaa, lühimath; pisiparandus, pisiimetaja, pisiküsimus, pisipuudus, pisipoiss, pisitöö, pisiviga, pisimure.

Niisuguste nimetuste hulgas on mitmesuguseid sõnu: osal puudub otsene rööpsus sõnaühendiga; on idiomaaatilisi ja spetsiaaltähendusega keelendeid; kuid on selliseidki, millel tähenduserinevust sõnaühendist õieti ei olegi, nii et liitsõna ja sõnaühendit võib vabade variantidena üksteisega asendada (*esiklaas* ja *eesmine klaas*, *sisehää*l ja *sisemine hää*l, *ainupärija* ja *ainuke pärija*, *peamine idee* ja *peaidec*, *saladokum-ent* ja *salajane dokument*).

Üldiselt võimaldab lühitüvi tõlgitseda adjektiivu sisu vabamalt, nt *esimees* (vrd *esimene mees*), samuti *lihtlause*, *lihtõeldis*, *sisemaa*, *sisesadam*, *sisetreening*, *toorsuhkur*, *toorsiid*, *toormaterjal*, *toormoos* jm. Seega teenib lühitüveline liitumine kaht eesmärki.

1. Ühelt poolt teeb ta võimalikuks liitsõna moodustamise ka siis, kui lühitüvele vastav vaba nominatiiv on vormi poolest sobimatu või vähe sobiv. Seesuguste hulka kuuluvad eeskätt tuletatud tüved.

Vrd: *esimene* ja *esi-*, *üldine* ja *üld-*, *peamine* ja *pea-*, *ühine* ja *ühis-*, *põhiline* ja *põhi-*, *lihtne* ja *liht-*, *salajane* ja *sala-*, *pisike* ja *pisi-*, *punane* ja *puna-* (*punalipp*, *punalible*, *punapea*), *sinine* ja *sini-* (*sinimeri*, *sinilill*, *sinireba-ne*, *sinisilm*), *sisemine* ja *sise-* (*siserahu*, *sisepool*, *sisenurk*, *sisetasku*, *sise-telefon*), *võõras* ja *võõr-* (*võõrhäälik*, *võõrsõna*, *võõrkeel*, *võõrmõju*), *ürgne* ja *ürg-* (*ürgaeg*, *ürginimene*, *ürgmets*, *ürgvorm*).

Lühitüvelisena on kalduvus liituda ka e-adjektiividel:

kõrge maja ja *kõrghoone*, *kõrgmäestik*, *kõrgkool*, *kõrgharidus*; *kiire töö*, kuid *kiirtöö*, *kiirparandus*, *kiirrong*, *kiirtee*.

2. Teisalt võimaldab lühitüve kasutamine moodustada liitsõnalise nimetuse ka siis, kui vaba adjektiiv oma sisu poolest hästi ei sobiks (näiteid leidub *esi-*, *kiir-*, *üld-*, *kaug-* jts liitsõnade seas).

Eraldi rühma moodustavad *v*-kesksõnalise atribuudiga ühendid. Analoogiliselt adjektiivtäiendiga on ka nendel tugev kalduvus liitsõnu moodustada: *juhtivtöö*, *juhtivtöötaja*, *juhtivorganid*, *kujutavkunstnik*, *loovtöötaja*, *loovisiksus* jne. Arvukad juhukasutuse näited tunnistavad liitmismalli aktiivsust: «Need, kes *tootev tööga* hõivatud pole, aitavad korda luua ruumides ja õues»; «1982. aastal omandas keskhariduse 329 *töötavnoort*»; «Suurlinnade hiigelsillad on maailmas elule äratanud uue *kõndivinimese* kategooria – sillajalutajad»; «Parodistid on *tulevpõlvedele* talletanud terve rea kirjanduslikke pilareegleid»; «Ometi kipub see

näivloogika edaspidigi tegevusele aluseks jääma»; «Retsept: anda noortele õpetajatele tõsiseid *pidevülesandeid*». Oma olemuselt ei erine niisugused juhuliitsõnad vastavatest adjektiivse täiendosaga moodustitest. Siingi vastandub sõnaühendi hääldusmallile liitsõna oma, ning nagu adjektiivse atribuudi korral üldiselt, kaasneb kokkukirjutamisega ühildumise kadu.

3. TÄIENDOSAKS PRONOOMEN

§ 320 Pronoomen koos järgneva substantiiviga annab harilikult sõnaühendi: *minu raamat, teie seisukoht, oma viga, kõigi mure, iga inimene, keegi võõras*. Sama struktuuriga liitsõnu leidub harva. On näiteks *enesekaitse, omavalitsus, iseõppija, omavoli*. Valdav osa sellistest liitsõnadest on nii vormilt kui ka tähenduselt vastavuses sõnaühendiga. Rööbikute erinevus on sama laadi nagu obliikvavormis substantiivse täiendosaga ühendite korral, s.t kui esiplaanil on nominatsioon, kasutatakse liitsõna, kui aga asjade seisu kirjeldamine, siis sõnaühendit. Ühe ja kahe mõiste vastandus avaldub siingi hääldusmallide erinevuses, üldise alguspeaarõhu ja kummagi liikme oma pearõhu opositsioonis: *'eneseohverdus* ja *'enese 'ohverdus*, *'omavalitsus* ja *'oma 'valitsus*, *'omalooming* ja *'oma 'looming*.

Kõige sagedamini annavad seda laadi liitsõnu pronoomenid *enese* ja *ise* ühenduses teo- ja tegijanimega:

enesepiinamine, eneseharimine, eneseimetlus, enesesüüdistus, enesekaitse, eneseohverdus, enesepete, enesetäiendus, eneseusaldus, enesevigastus, eneseülistus; isemajandamine, iseteenindus, isekuumenemine, iseliikumine, isenakatumine, isepuhastus, isesüttimine, isetegevus, iseõppimine, iseõppija, isekallutaja, isevalitseja jm.

Possessiivse seose korral on eeskomponendiks asesõna *oma*: *omahind, omapinge, omaväärtus,omalooming, omaalgatus, omavoli, omavalitsus, omakohus; omasõna* vastandina nimetusele *võõrsõna* ja *omatüvi* vastandina *võõrtüvele*. Sarnaselt adjektiivse täiendosaga moodustab järgneva substantiiviga nominatsiooniterviku *ise* (eristavas tähenduses): *iseasi* (aga ka *ise asi*), *iseküsimus* (*ise küsimus*), *iseliik, iselaad, iselugu*.

Vähemal määral on pronoomentäiendosaga liitsubstantiivide hulgas ka ilma seose eksplitsiitse väljenduseta nimetusi nagu *eneseuhkus 'uhkus enese üle', eneseironia 'ironia enese üle',* nii ka *iseloom, minategelane, meievorm, sinavorm, mitmevõistlus, mitmevõistleja, minajutustus, minakangelane*.

4. TÄIENDOSAKS NUMERAAL

- § 321 Arvsõnalise täiendosaga liitsubstantiive on väike hulk. Valdav osa neist on oskussõnad.

On liitnimetusi, mida eristab vastavaist sõnaühendeist vaid liigitähenduslikkus: *kahekõne* (ongi kahe kõne), *kaherakend*, *kahevõistlus*, *üksmeel*.

Teistel juhtudel niisugust otsest vastavust liitsõna ja sõnaühendi vahel ei ole. Numeraal täiendosana iseloomustab siis asja või nähtust arvuliselt, nimetuse täpsem sisu aga moodustusosade põhjal ei selgu, näiteks juhtudel *kümnevõistleja* 'kümnealasel liitalal võistleja', nii ka *kümnevõistlus*, *viievõistlus*, *kahevõistleja*, *kahevõistlus*, *miljonilinn* 'vähemalt miljoni elanikuga linn', *kolmkõla* 'kolme heli kooskõla', nii ka *kakskõla*, *nelikõla*, *viiskõla*. *Pars pro toto* põhimõttel on moodustatud nimetused nagu *üksilm*, *kolmjalg*, *kolmnurk*, samuti *nelinurk*, *viisnurk*, *kaksteistnurk*.

5. TÄIENDOSAKS TEGEVUST MÄRKIV TÜVI VÕI VERBIVORM

- § 322 Et asja või nähtust tegevuse järgi piiritleda, selleks on kaks sisuliselt samaväärset, kuid vormiliselt erinevat võimalust: a) täiendosana esineb ilma kindla sõnaliigi tunnusteta tegevust märkiv tüvi (juur) ja b) täiendosaks on teonime tüvi või mõni verbivorm. Teineteise suhtes on need võimalused enamasti alternatiivsed, ent vahel ka vabas variatsioonis. Sagedamini kasutatakse teonimetüve.

5.1. Täiendosaks tegevust märkiv juurmorfeem

- § 323 Vormilt võib see a) verbivormides esineva juurega kokku langeda või b) sellest mõnel määral erineda, olles hääliku või silbi võrra lühem või teistsuguse lõppvokaaliga:

a) *pist/oda* (vrd *pist-ma*), *keri/laud* (vrd *keri-ma*), *suru/õhk* (vrd *suru-ma*), *küsi/lause* (vrd *küsi-ma*); b) *hõõg/niit* (vrd *hõõgu-ma*), *traagel/niit* (vrd *traagel-da-ma*), *pani/paik* (vrd *pane-ma*); edasi *roniroos*, *lamaasend*, *treipink*, *krookpael*, *rippasend*, *surilina*, *imihäälrik*, *imbkaev*, *irdosa*, *kraapraud*, *pleekaed*, *supelrand*.

Osal juhtudel korreleerub täiendosa ka iseseisva substantiivivormiga, nt *asukoht*, *asumaa* ja «Tal ei ole kuskil õiget *asu*»; *tapamaja*, *tapakirves*, *tapaohver* ja «Autotäis *tapale* viidavaid loomi».

Sedagi laadi liitsõnade üldine tähendus osutab üksnes seosele: põhiosas nimetatud seoses täiendosas märgitud tegevusega. See üldtähendus hõlmab kitsamaid, mis aga jäävad vormiliselt väljendamatata. Näiteks *hakkliha* on hakitud liha, aga *hakknuga* on nuga,

millega hakitakse; *hõõgniit* on hõõguv niit, *hõõgkuumus* aga hõõgumiseks vajalik kuumus; *heegellina* on heegeldatud lina, *heegelnõel* aga konks, millega heegeldatakse, *heegelniit* – niit, millest heegeldatakse, ning *heegeltehnika* – tehnika, kuidas heegeldada; nii ka *pooknuga* – *pookvaha* – *pookalus*; *käändsõna* – *käändrühm*.

5.2. Täiendosaks teonime tüvi

§ 324 TEONIMEKS kitsamas mõttes nimetatakse *mine*-deverbaale. Laiemas mõttes on teonimi sama mis teosubstantiiv ehk substantiivne situatsioonisõna. Selliste moodustamiseks on mitu liidet. Need liituvad juurele kas vahetult (*tule-k*, *korda-mine*) või eelneva tegevussufiksi kaudu (*korra-sta-mine*). Universaalne teosubstantiive moodustav suffiks, mis liitub mis tahes struktuuriga tüvele, on *-mine*. Mõnevõrra piiratuma kasutusala on *-us*. Muud liited rakenduvad nii *us*-sufiksi kui ka üksteise suhtes sageli täiendusdistributsioonis: igaüks neist esineb eeskätt juhul, kui teiste, sünonüümsete sufiksitate kasutamine on mingil põhjusel välistatud. Liitsõna täiendosas eelistatakse harilikult lühemat liidet pikemale. *mine*-liiteline teonimi liitub lühenenud, konsonandilises tüvevormis:

tootmistingimused (vrd *tootmine* : *tootmise*), nii ka *esinemissoov*, *harjumis-aeg*, *juhtimiskeskus*, *pidamistingimused*, *lahkumisavaldus*, *maalimisvahendid*, *vaikimisvanne*;

us-liite võimalikkuse korral eelistatakse seda:

austusavaldus pro *austamisavaldus*, *parandustöökoda* pro *parandamistöökoda*, nii ka *tunnustusvajadus*, *ühenduskoh*, *soojendusravi*, *täienduskursused*, *kitsendusvahendid*, *teenindusmaja*, *otsustusvõime*, *nakkushaigus*, *liigendusalus*.

Selline täiendosa liitub kas nominatiivselt (*austusavaldus*) või genitiivselt (*austuseavaldus*), kusjuures on märgata tugevat tendentsi nimetavalise liitumise poole.

Kus teosubstantiivi moodustamine *us*-liite abil ei ole võimalik, seal esinevad liitsõna täiendosana *mine-* (*mis-*) ja *e*-liitelised tüved. Seejuures on *e*-liite funktsioon pigem täiendosaks vormiliselt sobiva tüvevariandi kujundamine kui sõnaliigiväärtuse lisamine eelnevale sõnaliigiväärtuseta tüveosale. Iseseisva sõnana kasutatakse *e*-liitelisi teonimesid harvem, kusjuures neil on siis mingi kitsam, mitte üldiselt tegevust märkiv tähendus, nagu näiteks *vaate/väli* ja «Aknast avaneb ilus *vaade*» või *liite/koht* ja «*ik* on avara tähendusega *liide*». *e*-liiteline täiendosa ühtib küll vormi poolest genitiiviga, kuid vastav nominatiiv on eraldi nimetusena vaid teoreetiline võimalus juhtudel nagu *haake-seadis* (vrd harva sisukas *haage* : *haake*), *kinkeleping* (vrd *kinge* : *kinke*), *sõudevõistlused* (vrd *sõue* : *sõude*), *seedeelundid* (*seede* : *seede*). Seepärast näeb käesolev grammatika *e*-liite funktsiooni kahesugusena:

1) -e lisab sõnaliigiliselt neutraalsele tüvele sõnaliigi ja seega iseseisva lekseemi väärtuse või 2) kujundab sellest täiendosaks vormiliselt sobiva seotud üksuse. Need on rööpsed võimalused, mistõttu *e*-liitelise täiendosa moodustusaluseks ei ole tingimata põhjust pidada vastavat *e*-liitelist vaba üksust, teonime. See tähendab ühtlasi, et iga täiendosana funktsioneeriv *e*-liiteline tüvi ei pea sugugi eeldama vastava teonime olemasolu keeles.

Üht ja sama tegevustunnust võib väljendada ka vormilt erinevate täiendosadega, nt *graveernõel* ehk *graveerimisnõel*, *reguleerkruvi* ehk *reguleerimiskruvi*, *raseeraparaat* ehk *raseerimisaparaat*. Nii sugused rööbikud on teineteise suhtes enamasti vabad variandid.

5.3. Täiendosaks verbivorm

§ 325 Erinevalt eespool vaadeldud juhtudest eksplitseerib verbivorm täiendosana liitsõnas tähendusseose. Enamasti esineb täiendosana *ma*-tegevusnimi. Näiteks: «Oma sõiduki võib *käimaõppija* väljas ümber ajada»; «Pärast laste *magamaminekut* lubatakse mehel ajalehte lugeda»; «Praegushetkel ei sõltu elu *püsimajäämine* enam üksnes riikidest»; «Märja heinaga on kaks ohtu: *põlemaminek* ja halvaksminek». Nii ka *liikumahakkamine*, *kirjutamahakkamine*, *kadumaminek*, *maksmapanek*, *minemakihutamine*, *põlemapanemine*, *istumajäämine* jm. Harvem on täiendosaks supiini käändeid: «Naine rääkis noist alalistest *mangumaskäimistest* raamatupidaja juurde»; «Kui tahame puhastada oma ajaloo moonutustest ja *ütlematajätmistest*, siis on vaja täit tõe mineviku ja oleviku kohta». Leidub ka näiteid, kus substantiivist põhisõna ette on liitunud *da*-tegevusnimi: «Pileteid jätkus õnneks kõigile *sõitasoovijaile*»; «*Kannatadasaanute* abistamiseks sõitsid välja kiirabiautod»; «Kas ei oleks ta võinud hoida oma *teadasaamist* saladuses?»; «Osa *tullatahtjaist* ei pääsenud paberite tõttu eksamitele».

Seda laadi liitsõnad on semantilis-vormiliselt sõnaühendiga rööpsed. Kasutuspiiri määravad siin needsamad asjaolud, mis toimivad obliikvakäändelise substantiivse täiendosa korral. Liitsõnaline väljendus loob nominatsiooniterviku, milles moodustusosade tähendus sulab ühtainsat mõistet märkivaks üksuseks, kuna sõnaühendi korral on osiste seos lõdvem. Muu tähenduserinevus neil rööpvõimalustel puudub. Hääldeumalli erinevus on samasugune nagu muu täiendosaga nimetuste korral: '*söomahakkamine* – '*sööma* '*hakkamine*, '*seismajäämine* – '*seisma* '*jäämine*, '*õppimaasunu* – '*õppima* '*asunu*, '*sõitasoovija* – '*sõita* '*soovija*.

6. TÄIENDOSAKS PARTIKKEL

§ 326 Muutumatumest sõnadest ehk partiklitest esinevad liitsubstantiivi täiendosana eeskätt muud kui täistähenduslikud adverbid, ehkki leidub ka viimaseid.

Enamasti näitab partikkel põhiosas nimetatu ruumilist või ajalist suhet muude asjadega. Täiendosa võib osutada ka asendile või seisundile, sageli sama laadi nähtuste omavahelises hierarhias. Kui näiteks substantiivse täiendosa korral on näidatud, millised asjad on omavahel seotud, siis see, millisel viisil nad seotud on, liitsõnas vormiliselt ei väljendu. Partikkel täiendosana väljendab aga suhet ennast ja väljendamata jääb see, millega põhiosas nimetatu on seotud. Nii on *kõrvaltuba* millegi muu (toa? saali?) kõrval asetsev tuba, *koosmõju* on millegagi koos avalduv mõju, *eesuks* on uks mingi ehitise esiküljes, *järeלקָru* on mingi vankri või jõuvankri järel veetav käru, *tagakamber* muude ruumide taga asuv kamber, *kõrvalküsimus* on muudega võrreldes kõrvaline küsimus.

Kui täiendosaks on iseseisev adverb, iseloomustab see (analoogiliselt adjektiivse täiendosaga) põhiosas nimetatut ilma suhteta väljapoole. Erinevalt adjektiivist, mis näitab omadust, väljendab adverbtäiendosa nagu adverb üldiseltki asja seisundit, olekut, olemisviisi vms, nt *kaldtee* on kaldu asetsev tee, *püstjuuksed* – püsti hoiduvad juuksed, *ratsamees* – see, kes liigub edasi ratsa.

Sama täiendosa moodustab liitsõnu harilikult terve hulga põhisõnadega. Arvukamaid sõnaseeriaid on andnud:

all/ilm, allasutus, allkeel, alljaotis, allkeha, allkiri, allkorrus, allmäärus, alläär, allüksus

eel/aimus, eelharidus, eelhüpe, eeljooks, eelkevad, eelkontroll, eelkool, eelkultuur, eelkursus, eelsamm, eelpinge, eelpost, eelsignaal, eeltoit, eeltakt, eelteade, eeltöö, eelvalik, eelvõistlus

ees/aju, eeskamber, eeskeha, eeslava, eesnimi, eesliide, eeslinn, eesosa, eesruum, eesuks, eesõu

järel/eksam, järelkiri, järelkäru, järellugu, järelmõju, järelmärkus, järelpõlv, järeltöö

kald/joon, kaldkiri, kaldlõik, kaldpind, kaldtee, kaldmüür

kõrval/hoone, kõrvalmaja, kõrvalkorter, kõrvaltuba, kõrvaluks, kõrvallõhn, kõrvalmaik, kõrvalnähtus, kõrvaltegevus, kõrvaltähendus

piki/rida, pikitriip, pikilainetus, pikiprofiil

püst/joon, püstkiri, püstkatus, püstkrae, püstkriips, püstnina, püstpuu

taga/aju, tagaõu, tagajalg, tagakamber, tagakeha, tagakülg, tagatuba, tagatrepp, tagavokaal

vastas/korter, vastasmaja, vastaskallas, vastasnurk, vastassein, vastassuund, vastasvõistkond, vastasmängija, vastasleer

vastu/armastus, vastuluure, vastumõju, vastumürk, vastutasu, vastuviisiit

Põhiosaks on primaarsubstantiiv (*tagajalg*), aga ka deverbaal (*allasutus*).

Vähemal määral on kasutusel muud esikomponendid, näiteks *enam/ettur*, *enamkulu*; *hulgi/kaup*, *hulgilaat*, *hulgikaubandus*; *kõrvu/nurk*, *kõrvuasend*; *läbi/mööd*, *läbiõmblus*; *muidu/jutt*; *mõistu/kõne*, *mõistujutt*; *otse/pilet*, *otsesuund*, *otseühendus*; *peal/kiri*; *poolt/hääl*, *pooltargument*; *pärast/lõuna*; *seal/ilm*; *siit/ilm*, *siitpere*; *tagasi/juhe*.

On nimetusi, kus esikomponendiks on partikkel, millele järgneb teo- või tegijanimi, ja mis on vastavuses ühendverbidega. Neid on kirjeldatud ühendverbidest moodustatud tuletistena. Näiteid: *allasurumine* (vrd *alla suruma*), *allapanu* (vrd *alla panema*), *ettekanne* (vrd *ette kandma*), nii ka *etteütlus*, *ettevaatus*, *ettevalmistus*, *mahavaikimine*, *majajääja*, *mahakirjutaja*, *mahatõmme*, *ülevaatus*, *ülekanne*, *ülesanne*, *ülesandja* jpt.

Nendega haakuvad oma olemuselt analoogilised moodustised, kus deverbaali laiendab täistähenduslik adverb, nagu *jalgsimine*, *otsakutipanek*. Neile vastab samasuguse ehitusega verbiühend:

jalgsi minema, *otsakuti panema*, *käsitsikudumine* – *käsitsi kuduma*, *kaksipidimõtlemine* – *kaksipidi mõtlema*, *omaetteolek* – *omaette olema*, *üksiolek* – *üksi olema*, *teisitimõtteleja* – *teisiti mõtlema*.

Täistähenduslik adverb on aga oma tähenduse poolest iseseisvam ja tema ühendit põhisonaga tõlgitsetakse eesti keeles enamasti sõnaühendina. Liitsõnalisus nii nagu obliikvakäandelise substantiivsegi täiendosa korral toonitab nominatsiooniüksuse terviklikkust. Sagedamad on niisugused nimetused oskuskeeles, nt sporditerminid *selililamang*, *seliliasend*, *külililamang*, *küliliasend*, õigusteaduses *ositimakse*, males *pimesimäng*.

7. MUID TÄIENDOSI

- § 327 Liitsõna täiendosana võib esineda KORDUV SEOTUD TÜVI (korduv kinistüvi). Niisugustel tüvedel puudub vaba korrelaatsõna keeles ja nad ei ole otseselt kindla sõnaliigiga seostatavad. Eespool oli juba juttu traditsiooniliselt verbitüveks nimetatud tegevust väljendavatest tüvedest (vt § 323). Nende kõrval on rida seotud juurmorfeeme, mis toimivad sõnamoodustuses prefiksisarnaselt. Nende tähendus on küll mõnevõrra konkreetsem kui prefiksil, kuid ühtlasi tunduvalt üldisem, abstraktsem kui vabal tüvel. Analoogiliselt eesliitega võimaldavad ka seotud juured moodustada arvukaid liitsõnaridu. Näiteid:

ala- → *alagrupp*, *alajaam*, *alajaotus*, *alajäse*, *alakoormus*, *alaliik*, *alapealkiri*, *alarõhk*, *alateema*, *alavorm*

eri- → *eriala*, *eriarst*, *eriarvamus*, *erijoon*, *erijuhtum*, *erikomisjon*, *erikorrespondent*, *eritasu*

igi- → *igijää*, *igikelts*, *igilumi*, *igiaeg*, *igiliikur*

kaas- → kaasabi, kaasaeg, kaasautor, kaasinimene, kaaskiri, kaas-
mõju, kaasomanik, kaasosaline, kaassõna, kaasrõhk

kesk- → keskhommik, keskiga, keskaeg, keskharidus, keskjaam,
keskküte, keskkool, kesklinn, keskpaik, keskpunkt

rööp- → rööpjoon, rööpkuju, rööplõõr, rööplülitus

sega- → segaabieli, segaansambel, segahein, segakaup, segakeel,
segamaterjal, segamets, segapaar, segapuder, segarühm

ulg- → ulgaste 'trepiaste, mis ei toetu taladele', ulgtrepp, ulgtöö,
ulgkivi

ulgu- → ulgumeri

vaeg- → vaeghääldus, vaegtootmine, vaegtoitumus

üla- → ülakeha, ülakoma, ülalõug, ülapool, ülanurk, ülajäse

üli- → üliinimene, ülikool, üliküllus, ülivõrre, üliõpilane

Analoogiliselt korduva kinnisjuurega võib käituda ka sõnajuur, millel on küll vaba korrelaatsõna olemas, kuid mis liitsõna täiendosana väljendab sedavõrd üldist tähendust, et teda on raske sellega või üldse sõnaliigigagi seostada. Näiteks: **alg-** → *algaeg, algdokument, alghari-
dus, algkuju, algpõhjus, algtõde, algtähendus, algvõrre, algpunkt* (vrd *alg* 'läte; hakatus'); **ase-** → *aseaine, aseesimees, asevalitseja, asepresi-
dent* (vrd *magamis-* vm *ase*); **ava-** → *avasõna, avaloeng, avamaa, avameri, avariil* (vrd *ava* 'auk, läbipääs'); **era-** → *eraarst, eraauto, eramaja, eraelu, eraisik, erakool, eralõbu* (vrd *era* tegema 'omaette
sööma või nautima').

Korduvate seotud tüvede hulka võib arvata ka sellised VÕÕRTÜVED, mis eesti keeles omaette sõnana ei esine, kuid mis sõnamoodustuses osalevad. Nende peamine kasutusala on oskuskeel, kus nad moodustavad vahel arvukaid ridu. Näiteks:

agraar- → *agraarküsimus, agraarmaa, agraarriik, agraarreform, agraarseadus, agraarrevolutsioon, agraarkriis, agraarliikumine*

bio- → *biofüüsika, biokeemia, biokeemik, biovool, biotüüp, biopreparaat*

elektro- → *elektroanalüüs, elektrokardiogramm, elektromehaanika, elektrotehnika, elektromagnet, elektroteraapia*

hüdro- → *hüdroehitis, hüdrojaam, hüdroturbiin, hüdropult*

kammer- → *kammeransambel, kammerkoor, kammermuusika, kammerkontsert*

kommunaal- → *kommunaalmaks, kommunaaltööline, kommunaal-
tariif, kommunaalosakond*

kriminaal- → *kriminaalfilm, kriminaaljutt, kriminaalkaristus, kri-
minaalvastutus, kriminaalõigus, kriminaalvang, kriminaalkohus*

makro- → *makroanalüüs, makrofüüsika, makroorganism, makroväe-
tis*

mikro- → *mikroanalüüs, mikrofilm, mikrokliima, mikroorganism*

moto- → *motoklubi, motokross, motosport, motovõistlus*

tele- → *telemehaanika, telefotomeetria, teleobjektiiv, teleautomaatika*

termo- → *termodünaamika, termoregulaator, termoteraapia*

Tekkoloogiliselt on niisuguste nimetuste hulgas erinevaid sõnu: liitsõna võib olla tervikuna laenatud, aga ka eesti keeles moodustatud.

Osa selle rühma liitsõnu on sünonüümsed atribuuttarindiga, kus laiendiks on samast võõrtüvest lähtuv *ne*-adjektiiv, näiteks: *dokumentaalfilm* ja *dokumentaalne film*; *humanitaarharidus* ja *humanitaarne haridus*; *feodaalriik* ja *feodaalne riik*; *finiitvorm* ja *finiitne vorm*.

Leidub liitse struktuuriga nimetusi, mis on ainult ÜHE MOODUSTUS-OSAGA MOTIVEERITUD. Vaba tüvega on vastavuses vaid üks moodustusosa, enamasti põhiosa, teine, enamasti täiendosa, on aga unikaalne ja seetõttu semantiliselt läbinähtamatu: *kusla/puu*, *paaks/puu*, *lärje/puu*; *porru/lauk*, *piibe/leht*, *leesk/putk*, *jaana/lind*, *eider/hani*, *kreis/saag*, *sater/kuub*. Need on sünenenud mitmel viisil. Moodustusosa võib olla iseseisvana ununenud. Ta võib olla tekkinud mingist juurest häälikumuutuse tõttu. Sagedamini on aga tegu moodustusosa laenamisega nii, et ta on jäänud käibele ainult ühes liitsõnas. Näiteks on liitsõna *lændlord* 'suurmaaomanik Inglismaal' põhiosa *lord* ka omaette sõnana eesti keeles kasutusel, täiendosa *lænd-*, inglise *land* 'maa' mugand, ei ole aga eesti keeles omaette nimetusena ega seotunagi kasutusel. Nimetuse *turteltuvi* täiendosa *turtel-* on samuti unikaalne, aluseks saksa *Turteltaube*.

Peale tüve võib determineerimisfunktsiooni täita näiteks VORMIMORFEEM (*kse-olevik*, *de-mitmus*, *v-kesksõna*, *ma-tegevusnimi*, *sse-lõpp*), SUURTÄHTLÜHEND (*MM-võistlused*), TÄHT (*U-raud*, *a-moll*, *x-jalad*), NUMBER (*3-aminopropaanhape*), SÜMBOL (*&-märk*) vm.

KOPULATIIVSED LIITSUBSTANTIIVID

§ 328 Kopulatiivsete liitsubstantiivide tunnuseks on see, et moodustusosad on omavahel koordinatiivses seoses. Erinevalt determinatiivsetest liitnimetustest (*paberkott* – põhiosa *kott* märgib liitsõna põhilist sisu, täiendosa ülesandeks on seda täpsustada) ei väljenda nende järelkomponent üksi nimetusega väljendatu üldmõistet, vaid nimetuse sisu koosneb mõlema, teineteise suhtes võrdse kaaluga moodustusosa tähenduste summast. Tüüpilisi kopulatiive on *ööpäev* – märgib kokku ööd ja päeva – ja *aegruum*. Samasse rühma kuuluvad kaheotstarbeliste asjade nimetused: *kohviksöökla* (töötab osalt sööklana, osalt kohvikuna), *muuseumkontserdisaal* 'muuseum, ühtlasi kontserdisaal', *aedkool* 'lasteaiast ja algkoolist koosnev asutus', *saunpesumaja* 'hoone, kus asub nii saun kui ka pesumaja', *kapplaud*, *katuslagi*, *kalenderpäevik*.

Kopulatiivide hulka kuulub terve rida kutse- ja ametinimetusi, mis enamikus on paberlik-ametlikku laadi. Need märgivad ameteid, mis nõuavad kahe eri töö tegemist, või liiterialasid, kus nende valdaja võib töötada kord ühel, kord teisel nendest. Näiteks: *käskjalg-koristaja* (teeb nii koristaja kui ka käskjala tööd), *sekretär-masinakirjutaja*, *köster-kooliõpetaja*; *lukksepp-keevitaja*, *autojuht-remondilukksepp*.

SUBSTANTIIVITULETUS

SUFIKSTULETUS

- § 329 Sufiksids on allpool esitatud enam-vähem nende leksikonisageduse järjekorras, s.t arvestades, kui palju tuletisi ühe või teise liitega on seni eesti kirjakeelest registreeritud. Lõppu jääb *eba*-prefiksi ja *mitte*-sõna käsitlus ning ülevaade võõrprefikseist.

-MINE : -MISE

TÄHENDUS

- § 330 *-mine* on tänapäeva eesti kirjakeeles väga produktiivne substantiivisufiks. Ta on ainuke universaalne TEONIMELIIDE, võimaldades automaatselt mis tahes verbivormi kõrvale moodustada samast tüvest lähtuva teonime. (Teonimed võimaldavad väljendada tegevust, protsessi või seisundit nimisõnaga.)

Vrd: *harjuta-ma – harjuta-mine, kurvasta-n – kurvasta-mine, ole-ma – ole-mine, õilmitse-ma – õilmitse-mine*; nii ka *kammi-ma – kammi-mine, saagi-ma – saagi-mine, liimi-da – liimi-mine, rohi-da – rohi-mine, oma-da – oma-mine*

mine-liiteline teonimi on lähedases seoses vastavate verbivormidega, väljendades nendega sama kategooriaalset tähendust. Sellest tulenevalt on teonimel suures osas ka verbi valents, nt «Päeval *käiakse* kodus söömas», «Päeval kodus söömas *käimine* võtab palju aega».

Erinevalt verbivormidest, millest igaüks märgib tegevussuhte mingit kindlat avaldusvormi, on teonimi aga puhas protsessinimetus. Ses mõttes kujutab ta endast õieti erinevate verbivormide tähenduste üldistust, abstraktsiooni. Sellisena kuulub ta sisuliselt verbiparadigmasse, toimides selle leksikaalse põhiliikmena. Varasemates eesti keele grammatikates ongi teonime peetud infiniitseks verbivormiks. Sõnaliigilise erinevuse ja sellest johtuvate muude asjaolude tõttu on ta hiljem verbiparadigmast siiski välja arvatud.

Olenevalt kontekstist võib *mine*-liitelise teonime tähendus mõneti varieeruda. Kord võib tuletis väljendada hetkel toimuvat protsessi (a), kord nähtust üldisemas mõttes (b):

- a) Esimese sõna *silbitamisel* jäi tüdruk hätta.
- b) *Silbitamist* õpetatakse juba teises klassis.

a) Isa kõva *norskamine* äratas lapse üles.

b) *Norskamine* võib olla ninapolüüpide tunnus.

a) Mul oli parajasti *söömine* pooleli.

b) *Söömine* ja tervis on teineteisega tihedalt seotud.

Osad juhtudel on *mine*-tuletisele omistatud ka kitsam sisu, õppeaine või tegevusala märkimine. See aga ei välista sama tuletise kasutamise teonime regulaartähenduses:

Mu meelistung koolis on *laulmine*. (Vrd: *Laulmist* ei olnud ta kunagi õppinud, seda oli ta justkui alati osanud.) Katseklassides on *võimlemine* neli korda nädalas. (Vrd: *Võimlemine* pani tüdrukutel põsed punetama ja higi jooksuma.)

Enamasti kasutatakse *mine*-tuletisi ainsuses (tegevus või protsess hetkel või üldse), kuid välistatud ei ole ka mitmus, nagu lauseis «Algasid uued *vahistamised*», «Kõik *ootamised* on ära oodatud», «Neile *nõudmistele* ei saanud vastu tulla» (enam kui üks tegevuspuhk ehk akt).

VORM

§ 331 Vormiliselt on *mine*-liitelised teonimed korrapäraselt vastavuses supiiniiga. Supiini tunnus ja *mine*-sufiks liituvad häälikuliselt samale tüvele, hoolimata selle morfeemstruktuurist, vrd *kadu-ma* ja *kadu-mine*, *veda-ma* ja *veda-mine*, nii ka *hüple-ma* – *hüple-mine*, *kordu-ma* – *kordu-mine*, *tolmuta-ma* – *tolmuta-mine*, *kooskõlasta-ma* – *kooskõlasta-mine*, *omapäratse-ma* – *omapäratse-mine*. See kehtib ka ühend- ja väljend-verbide ning teonimede suhte kohta selle erinevusega, et teonime osad kirjutatakse kokku, verbi omad aga lahku: *alla kirjutama* – *allakirjutamine*, *vastu võtma* – *vastuvõtmine*, *maha mängima* – *mahamängimine*, *käega lööma* – *käegalöömine*. Lauseis: «Et konverentsi *ette valmistada*, moodustati viieliikmeline komisjon» – «Konverentsi *ettevalmistamiseks* moodustati viieliikmeline komisjon»; «Alles see, et ta eksamil *läbi kukkus*, sundis noormehe tõsisemalt töötama» – «Alles eksamil *läbikukkumine* sundis noormehe tõsisemalt töötama».

Teonime koosseisu võib kuuluda ka tegevust täpsustav nimisõnaline laiend, mis osutab tegevusobjektile. Erinevalt supiini, mille juurde kuulub partitiivne laiend, seob teonimi endaga genitiivse täiendosa: *raamatut lugema*, kuid *raamatu(+)lugemine*; nii ka *kirjandit kirjutama* – *kirjandi(+)kirjutamine*. Sageli tuleb teonimes ette ka mitmuse implitseerumist: *marju korjama*, kuid *marjakorjamine*; *lehti riisuma*, kuid *leheriisumine*.

§ 332 Teonime suure moodustuskorrapära ja supiini ning teonime vormilise sarnasuse tõttu on supiini harilikult vaadeldud teonime tuletusalusena (vrd. ka § 266). Siiski väärrib tähelepanu teonimede moodustamise iseisvus, sõltumatus supiini või mis tahes muu verbivormi olemasolust.

Sellele viitab ka asjaolu, et sageli sünnib tekstides teonimesid, mille moodustamine leksikonis olemasolevast verbist on vähe tõepärane. Näiteks:

Rahvamajanduse kasvav *autostamine* eeldab autoteede võrgu pidevat laiendamist. Arvustati valitsuse poliitikat, mis viib ettevõtete *erastumisele*. Nublumad tundsid mõnu salvokatega *liutamisest*. *Karussellitamise* eest olen paraku juba väljas. Hurraatamise ja *oiglemise* ajad on möödas. Alustati ühe kosmoselaeva *lähistamist* teisele. Vaadanud *nõmenemiseni* seriaali politseiinspektori sangaritegudest, lõikavad kaks viieteistkümnenaastast Philadelphia poissi kõri läbi kaitsetul vanal naisel. Tartu ülikooli õppejõud olid need, kes tõstsid kolmekümnendail aastail mässu «Vanemuise» *operetistamise* vastu.

Seda arvestades võib teonime ja verbi vahekorra kokku võtta järgmiselt: moodustuse seisukohalt ei ole põhjust pidada üht primaarsemaks kui teist. Pigem võiks neid tõlgitseda kui samast tüvest lähtuvaid rööpseid keelendeid, kus siiski ühe olemasolu eeldab tõenäoliselt ka teise võimalikkust. Ise asi on teonime ja verbivormide erinev kasutussagedus.

-JA : -JA

TÄHENDUS

§ 333 *-ja* on nagu *mine*-gi väga produktiivne substantiivisufiks. Liide väljendab tegija, sündmuses osaleja kategoriaalset tähendust. Selleliiteline tuletis, nn *TEGLJANIMI*, märgib tüve tähendusest olenevalt tegevuse sooritajat, protsessis või seisundis olijat: *kirjuta-ja*, *luge-ja*, *suitseta-ja*, *söö-ja*, nii ka *magaja*, *puhkaja*, *ootaja*, *kannataja*, *tegija*, *olija*.

Nii nagu teonimel, on ka tegijanimel verbiga otsene vastavus. Iga verbi kõrval, mis oma sisu poolest tegijat eeldab, on võimalik ka tegijanimi:

hoolitsema – *hoolitseja*, *hoiatama* – *hoiataja*; nii ka *tegija*, *olija*, *nõudja*, *boikottija*, *iseäratseja*, *lepitaja*, *salatseja*, *parodeerija*, (*koore*)*lahutaja*, *lugeja*, *nimetaja*.

Samasugune rööpsus on ka ühend- ja väljendverbide ning substantiivse laiendiga verbifraasi ja tegijanime vahel:

ette ütlema – *etteütleva*, *maha kirjutama* – *mahakirjutaja*, *aru saama* – *arusaaja*, *hukka mõistma* – *hukkamõistja*; *pesu pesema* – *pesupesija*, *kartuleid panema* – *kartulipanija*.

Vastupidiseid näiteid pakuvad eeskätt mitmesugused seisundit, seisundimuutust ja loodus- või üldse iseeneslikke protsesse väljendavad verbid, mille kõrval oleks vastav tegijanimi vaevalt või haruharva mõeldav:

jäätama (?jäätaja), *hämarduma* (?hämarduja), *härmatama*, *sadama*, *koitma*, *kangastuma*, *külmenema*, *hanguma*, *jatkuma*, *tulitama*, *kripeldama*, *kuumenema*, *jahenema*, *soojenema*.

Vaevalt kasutatakse tegijanimelist rööbikut ka *uma*-verbide kõrval nagu *jultuma*, *lahjuma*, *loiduma*, *rabastuma*, *rebestuma*, *rusustuma*, *räbalduma*, *seiskuma*, *seostuma*, *seletuma*, *selguma*, *suitsuma*, *sõnastuma*, *salvestuma*, *tuhastuma*, *ummistuma*, *võiduma*, *võimalduma* jm.

ja-tuletiste kasutamine on paljus analoogiline *mine*-liiteliste teoni mede kasutamisega. Mõlemad moodustatakse sageli vahetult tekstis ja ka tegijanimede tuletamine võib tõenäoliselt olla samuti iseseisev, verbivormidega rööpne ja mitte tingimata neist lähtuv võimalus. Nagu teonimi, nii võib ka tegijanimi siduda vastava verbiga ühiseid laiendeid, nt *kirjalikult vastama*, *kirjalikult vastav* (inimene) ja *kirjalikult vastaja*; *mägedesse sõitma* ja *mägedesse sõitjad*. Mis puutub tegevusobjektisse, siis selle märkimiseks on *ja*-tuletistega ühenduses nagu tegevusnime korralgi üldistunud genitiivatribuut: *raamatu ostja* (vrd *osta raamat*, *ostan raamatu*, *ära osta raamatut*), *tütre austaja*. Küll harva, kuid põhimõtteliselt on siiski võimalik ka partitiivatribuut, nt *jaapani keelt* ~ *keele kõneleja* (vrd *jaapani keelt kõnelema*).

ja-tuletis vastab sisuliselt *kes*-, *mis*-kõrvallausele: «Need, kes kirjalikult vastavad, istugu aknapoolsesse ritta» – «Kirjalikult vastajad istugu aknapoolsesse ritta»; «See, kes korralduse annab, peab olema ise kindel selle täitmise võimalikkuses» – «Korralduse andja peab ise olema kindel selle täitmise võimalikkuses».

Olenevalt tuletustüvega märgitud tegevuse iseloomust, samuti kontekstist võib tegijanime tähendus erinevalt konkretiseeruda. Vastavalt sellele saab eristada tuletiste tähendusrühmi.

1. **Isikunimetused** on kõige arvukam *ja*-tuletiste rühm. Liitele eelneb tuletustüvi, mis väljendab inimtegevust, näiteks *korralda-ma* – *korraldaja*, *käenda-ma* – *käendaja*, nii ka *kaupleja*, *kiitleja*, *kinkija*, *kuduja*, *halastaja*, *harrastaja*, *heegeldaja*, *kostitaja*, *paluja*, *peenutseja*, *riietaja*, *patustaja*, *vaidleja*, *võltsija*, *võõrustaja*. Tuletis märgib seda isikut, kes tuletustüves nimetatud tegevust sooritab.

Kui nimetatud tegevus on isiku jaoks elukutse, püsiv harrastus, kohustus või midagi harjumuspärast, sisaldub ka tuletise tähenduses tegevuse püsivuse tunnus:

freesija, *haigetalitaja*, *joonestaja*, *juhataja*, *juhendaja*, *jumestaja*, *jutlustaja*, *grimeerija*, *kaubitseja*, *keevitaja*, *kuduja*, *kirjastaja*, *klaasija*, *mathaja*, *põetaja*, *ratsastaja*, *riietaja* (teatris), *seadistaja*, *stantsija*, *suitsetaja*, *teadustaja*, *toestaja*, *toimetaja*, *viitaja*, *õpetaja*, *õmbleja* jne.

Analoogilised on isikunimetused spordialade järgi, nagu *jooksja, laskja, maadleja, suusataja, tõstja, vehkleja, vibulaskja, uisutaja, võimleja, purjetaja, ujaja*.

Enamasti võidakse üht ja sedasama tuletist eri kontekstides kasutada kord otseses tegijatahenduses (a), kord mõne semantilise lisatunnusega (b):

a) Üks *vaidlejaist* kippus teisele juba kätega kallale.

b) Rein on meil tuntud *vaidleja*.

a) «Vahetage *sõudjaid* iga kümne minuti tagant,» soovitas isa poistele, kes hakkasid paadiga jõe minema.

b) Mu öde kuulub Eesti viie parima *sõudja* hulka.

a) Tublid *maadlejad* olid mõlemad poisid, kumbki ei suutnud teist pikali panna.

b) *Maadlejate* vabariiklik kokkutulek toimus Tallinnas.

Paljud isikunimetused on hinnangulised, iseloomustades inimese käitumisviisi või karakterit. Kõige sagedamini annavad seda laadi derivaate *tse-liitelised* alustüved. Harilikult moodustatakse niisugused tuletised vahetult tekstis. Selliseid on arvatavasti *avameelitseja, bravuuritseja, efektitseja, esteeditseja, hädatseja, literatuuritseja, maneeritseja, melanhoolitseja, moraalityseja, märatseja, probleemitseja, salapäratseja, tujutseja, õelutseja, ägetseja*.

Ühenduses tegevusega, mis on peale inimese seostatav veel muude olenditega, saab nendegi märkimiseks kasutada *ja*-tuletist: «Pörsad lähevad süües tihti riidu ja siis ei aita muud kui *kaklejad* üksteisest eemale tõsta»; «Kolm kassipoega olid liikuvad ja vallatud, neljas aga pesas *tukkuja*». Leidub ka verbe, milles väljendatud tegevus otseses mõttes ei seostu inimesega ja mille tegija saab olla vaid mingi muu olend: *muneja, mäletseja, haukuja, tsiitsitaja* (lind). Ülekandeliselt saab neidki nimetusi kasutada isiku märkimiseks: «Sellist teiste kallal *haukujat* nagu see mees pole enne nähtud».

2. Kui tegevust saab sooritada masin, aparaat, seade või aine, võib tuletis märkida nii isikut kui ka asja: *avaja, pleegitaja, kaarutaja, kaanetaja, kantija, köitja, pakkija, poolitaja, sorteerija, segaja, peenestaja, voltija*. Oskuskeeles on seda kahetähenduslikkust püütud vältida ja tegevusvahendi märkimiseks teisi liiteid kasutada, jättes *ja*-tuletise eeskätt isiku väljendamiseks: «Kuhu *kaarutiga* ligi ei saa, tuleb saata käsitsi *kaarutajad*». Üldisest erinevalt on sõjanduses *ja*-tuletis kinnistunud esmajoones asjadele ja teine liide isikule, näiteks *hävitaja, kuulipilduja, pommitaja, ristleja*, aga isikud *kuulipildur, sihtur, laadur*. Ka matemaatika oskussõnade hulgas leidub *ja*-tuletisi: *astendaja, jagaja, lugeja, nimetaja, juurija, muutuja*.

Sama tuletise tähendus võib erinevas kontekstis erinevalt konkretiseeruda, nagu: a) «Süüdistuse ainuke *tunnistaja*, eakas mees, varises enne kohtuistungit kokku» (isik), b) «Need vanad müürid siin on

paljude sündmuste tummad *tunnistajad*» (asjad), c) «Juhtunu *tunnistajaks* oli vaid tohtu segadus ruumis» (olukord).

3. Osa *ja*-tuletisi võib esineda ka adjektiivile omases funktsioonis, nagu *haukuja koer, hauduja kana, murdja loom*. Niisugused ühendid on sisult lähedased *v*-kesksõna ühenditele. Erinevus on harilikult selles, et *ja*-tuletis väljendab olendile omast püsitunnust, kesksõna tähendus sisaldab aga toimumas oleva tegevuse momenti:

imetaja loom (kes poegi toidab imetades) – *imetav loom* (kes parajasti poega imetab), nii ka *joonistaja pois* ja *joonistav pois*, *lihasööja loom* ja *liha sööv loom*, *tõrkuja tüdruk* ja *tõrkuv tüdruk*, *muneja kana* ja *munev kana*. Alati niisugust vastandusvõimalust ei ole (*hakkaja naine*).

ja-tuletisi moodustatakse rohkesti vahetult tekstis. Selliste hulka kuuluvad näiteks järgmised:

Ka linnade kivilaanes kujutab iga maja pesapuud, täis õdusaid sisseelatud pesi ja urge, pesalinde ja *urusklejaid*. Rist pandi nimetu; võib-olla mõtlesid *kalmutajad*, et ajalugu ei maini neid surnuid nagunii. Igapäevased *järjekorratajad* olid juba enne kaupluse avamist ukse taga ootamas. Mõned kaugemalt tulnud *kuurorditajad* olid algul pisut ebalevad.

VORM

§ 334 *ja*-tuletiste moodustamine on väga korrapärane. Tuletusvõimalus ei olene alustüve struktuurist. Vormiliselt on tegijanimi nagu teonimigi tihedalt seotud supiiniga: *-ja* liitub harilikult samale tüvekujule, mis eelneb supiinitunnusele. Näiteks: *kogu-ma – kogu-ja, luba-ma – luba-ja, kodune-ma – kodune-ja, kätatse-ma – kätatse-ja, graveeri-ma – graveeri-ja, grilli-ma – grilli-ja*. Erandiks on väike rühm *e*-tüvelisi esmavätelisi sõnu, kus *-ja* ees on *e* asemel *i*: *tege-ma, kuid tegi-ja, tule-ma – tuli-ja, ole-ma – oli-ja, pane-ma – pani-ja, pese-ma – pesi-ja, sure-ma – suri-ja*. Siia ei kuulu *mine-ma – mine-ja*. Eri tähendustes kasutatakse tuletisi *lugija* 'palvevend' ja *lugeja* (tavalises mõttes), *kiskja* (loom) ja *kiskuja* (tavalises mõttes).

Ühendverbide korral on erinevuseks kokkukirjutamine tegijanimes: *ette ütleva – etteütleva; maha kirjutama – mahakirjutaja; vahele segama – vahelesegaja; kaasa lööma – kaasalööja*. Supiini partitiivne substantiivlaiend esineb tegijanimes harilikult genitiivse esikomponendina: *marke koguma – margikoguja; loomi armastama – loomaarmastaja; marju korjama – marjakorjaja*. Sellega käib sageli kaasas mitmuse implitseerumine (viimased näited). Mõnikord võib tegijanimi siduda endaga kas genitiivset või partitiivset laiendit («Meie üle kohut/kohtu mõistja ei olnud mingi kohtunik»).

Õigekirjas jääb *ja*-liide eelnevast *i*-st sõltumatult püsima: *käi-ma – käi-ja, vii-ma – vii-ja, kõndi-ma – kõndi-ja, üüri-ma – üüri-ja, restaureeri-ma – restaureeri-ja*.

TÄHENDUS

§ 335 See liide moodustab eeskätt abstraktsubstantiive, võimaldades omadust ja tegevust (~ protsessi) väljendada substantiiviga. Muud laadi tuletisi on vähe.

1. **Omadusenimetusi** on *us*-liiteliste abstraktsubstantiivide hulgas kõige arvukamalt. Tuletusaluseks on sellisel juhul adjektiiv ja sufiksi põhifunktsioon on transponeerida see substantiiviks. Adjektiivi kategoriaaltähendus – omadus – läheb üle ka tuletisse.

us-liitelised abstraktsubstantiivid on võimalikud suuremast osast adjektiividest. Tuletusaluseks saavad olla nii juuromadussõnad kui ka tuletised, kaasa arvatud liitsõnadest ning sõnaühendeist lähtuvad:

kalk → *kalk-us*, *hell* → *hell-us*, *raske* → *rask-us*, nii ka *haigus*, *tarkus*, *uhkus*, *lahkus*, *tühjus*, *kavalus*, *rumalus*; *muutlik* → *muutlikk-us*, *mõtlik* → *mõtlikk-us*, nii ka *kasulikkus*, *sõbralikkus*, *kahjulikkus*, *vaenulikkus*, *naiselikkus*, *mehelikkus*; *võrdne* → *võrds-us*, *täpne* → *täps-us*, nii ka *uud-sus*, *labasus*, *unisus*, *tulisus*, *vaimsus*, *vaesus*, *iidsus*, *ürgsus*; *heliline* → *helilis-us*, *pinnaline* → *pinnalis-us*, nii ka *maalilisus*, *näilisus*, *oivalisus*, *rõhulisus*; *eakas* → *eak-us*, *kehakas* → *kehak-us*, nii ka *kulukus*, *mahukus*, *mõjukus*, *mõttekus*, *sõjakus*, *tujukus*, *tulukus*, *viljakus*; *andetu* → *andet-us*, *hooletu* → *hoolet-us*, nii ka *kartmatus*, *kodutus*, *lootusetus*, *taipamatus*, *tujutus*, *tänamatus*; *külmavereline* → *külmaverelis-us*, *erikujuline* → *erikujulis-us*.

Nagu muud adjektiivid, transponeeruvad substantiiviks ka sellised, kus liitele eelneb võõrtüvi:

snoob-lik → *snooblikk-us*, samuti *epigoonlikkus*, *demokraatlikkus*; *intiim-ne* → *intiim-s-us*, samuti *formaalsus*, *unikaalsus*; *graatsi-line* → *graatsi-silis-us*, *dramaatilisus*.

Harilikult liitub *-us* alusadjektiivi algvõrde tüvele. Ent tuletis võib lähtuda ka komparatiivist: *nõrgem* → *nõrgem-us* 'nõrgem-olek', samuti *vanemus*, *nooremus*, *suuremus*, *alamus*.

Kuigi üldiselt on tuletised abstraktsed omaduse- ja seisundinimetused, on neist osa kasutusel ka märksa konkreetsemas tähenduses, nagu: «Süüta *valgus!*», «Tüdrukud hüppasid *kõrgust*, poisid *kaugust*», «Uus *ülemus* oli eelmisest märksa nõudlikum». *us*-tuletised on sagedad ka terminoloogias, näiteks meditsiini ja botaanika sõnavarast *harkvarbalisus*, *kalanahksus*, *koondkandsus*, *kõverkaelsus*, *laianinalisus*, *lahk-lehisus*, *umbsigisus*.

us-liiteliste omadusenimetuste semantiline ja vormiline korrapära võimaldab moodustada neid vahetult tekstis. Tõenäoliselt võiksid seda laadi olla järgmised näited:

Viimasesse luuletüklisse on sünenenud enesekohast *pihtimuslikkust*, resignatsiooni ja kahtlusi. Naudi *pühapäevalikkust* enda ümber. Tüdruku *looduslapselikkus* haalus minu hingelaadiga. Kümme aastat elu Napolis oli tema slaavi tüüpi palju *itaallannalikkust* toonud. Gabriela *teistsugusus* oli ühtaegu võluv ja võrastav. Romaani *eraelulisus* äratas suurt huvi. Majandi uue keskasula erinevus Tallinna Mustamäe elamurajoonist seisneb vaid *madalamakorruselisuses* ja väiksemas hoonete arvus.

Piiranguid *us-tuletiste* moodustamisel adjektiividest on vähe. Tuletusalusena ei tule arvesse mõõdu- ja mõned ajaadjektiivid: *kilone*, *grammine*, *tonnine*, *liitrine*, *meetrine*, *aastane*, *kuune*, *päevane*, *reedene*. Harva mõeldavad on ka tuletised materjaliomadussõnadest, nagu *hõbedane*, *kuldne*, *linane*, *villane*, *puuvillane*, *karusnahkne*, *lambanahkne*.

2. Teosubstantiivid moodustavad *us-tuletiste* teise põhirühma, niisiis tegevuse (~ protsessi) nimetused. Liitel on siingi eespool käsitletuga analoogiline roll. Ta transponeerib tegevuse- või protsessitähendusega tüve substantiiviks, kusjuures tüve kategoriaalne tähendus jääb endiseks. Näiteid:

arenda-ma → *arend-us*, *asenda-ma* → *asend-us*, nii ka *askeldus*, *haljastus*, *helendus*, *hooldus*, *harvendus*, *hääldus*, *jälitus*, *kasvatus*, *kipitus*, *kirjeldus*, *kuivatus*, *kuivendus*, *korrastus*, *liigendus*, *loendus*, *puhastus*, *paljundus*, *sekeldus*, *sisendus*, *soojendus*, *teisendus*, *täiendus*, *valgendus*, *viivitus*, *väljendus*, *ühendus*.

Need on tähenduselt lähedased samatüvelistele *mine-liitelistele* tuletistele. Enamikul juhtudel ei saa siiski rääkida täielikust tähendussamasusest. Nii ei saa *us-* ja *mine-tuletist* teineteisega asendada lausetes nagu «Sõdurid kogunesid öhtusele *loendusele*»; «Pean mantli *puhastusse* viima»; «Tühipaljas *sekeldamine* ei lasknud mehel millessegi tõsisemalt süveneda». Tähenduserinevus on eeskätt selles, et *us-liitelised* sõnad märgivad (enamasti) tegevust kui nähtust, *mine-tuletised* aga säilitavad enam verbile omast aktiivsusmomenti, väljendades tegevust selle kulgemises. *us-tuletised* on niisiis rohkem nähtusenimetused, *mine-tuletised* aga otsesemalt tegevuse- või protsessinimetused:

Maja *ehitamiseks* kulub kolm aastat. *Ehitus* on eeskätt poiste eriala.

Lapse ülemäärane *armastamine* võib ta kergesti ära rikkuda. *Armastus* oli tüdruku päris pimedaks teinud.

Oma õiguse *tõestamine* polegi alati nii lihtne. Teoreem oli küll niigi arusaadav, kuid õpetaja nõudis *tõestust*.

Paljas süü *eitamine* ei veennud kedagi. Meie *eitus*, meie *jaatus* liugleb tuules nagu leht.

Teine erinevus *us-* ja *mine*-liiteliste deverbaalide tähenduses on see, et *us*-sõna sisaldab sageli tegevuse tulemuslikkuse või ajalise piiritletuse tunnust, *mine*-tuletistes see aga puudub. See erinevus tuleneb eeskätt alustüvede valikust. Eesti keeles on võimalik osutada tegevuse momentaansusele sellekohase tuletusliite abil. Nii eristatakse näiteks verbipaare, mille üks liige on tegevuslaadilt markeerimata, teine aga sisaldab momentaansuse tunnust. Näiteks:

haukuma – *haugatama*; *piiksuma* – *piiksatama*; *karjuma* – *karjatama*; *röökima* – *röögatama*; *kõhima* – *kõhatama*; *luksuma* – *luksatama*; *nuuksuma* – *nuuksatama*; *norskama* – *norsatama*; *kiunuma* – *kiunatama*; *möirgama* – *möiratama*.

Momentaanitüvedele liitub ennemini *-us*, juurtüvedele sobib paremini *-mine*, nt

haugata-ma → *haugat-us* ja *hauku-ma* → *hauku-mine*; *kiunata-ma* → *kiunat-us* ja *kiunu-ma* → *kiunu-mine*; *hirnata-ma* → *hirnat-us* ja *hirnu-ma* → *hirnu-mine*; *karjata-ma* → *karjat-us* ja *karju-ma* → *karju-mine*; *norsata-ma* → *norsat-us* ja *norska-ma* → *norska-mine*.

Võimalikud on *mine*-tuletised siiski mõlemast verbipaarist.

Ent tegevuse üksikjuhtu, täpsemalt, ajaliselt piiritletud tegevust märkivad tuletised on võimalikud ka niisuguste tüvede alusel, mille sisus puudub tegevuse ühekordsuse tunnus: *võistle-ma* → *võistlus*, *seikle-ma* → *seiklus*, *taotle-ma* → *taotlus*.

Kuigi valdav osa *us*-deverbaale märgib otseselt tegevust või protsessi kui nähtust, on võimalikud muudki sellega seotud tähendused, nagu tulemus (*avastus*, *järeldus*, *kaotus*, *muutus*, *uuendus*), vahend (*kütus*, *ilustus*, *kaunistus*, *takistus*, *toetus*), alis (*hoius*, *annetus*, *pärandus*, *valdus*), isegi isik tegevuse subjektina (*hulgas*, *kerjus*, *kiidus* 'kiidukukk', *lõngus*), ka kollektiivne isik (*esindus*, *juhatas*, *kirjastus*, *toimetust*, *valitsus*) ja koht (*peatas*). Üks ja seesama tuletis võib kontekstist ja lausepositsioonist sõltuvalt väljendada kord üldisemat (a), kord kitsamat tähendust (b):

- a) Puitosade *viimistlus* [tegevus] nõuab ikka veel rohkesti töötunde.
- b) Sama mööblit oli nelja eri *viimistlusega* [tegevusliik, tulemus].

- a) Lõpuks jäadi ühel metsateel seisma. *Peatus* [ajaliselt piiritletud tegevus] üle tundsid kõik rõõmu.
- b) Buss jõudis *peatusse* [koht].

Rohkemal või vähemal määral üldisest tegevuse- või protsessitähendusest kõrvalekalduvaid, individuaalse tähendusega tuletisi on *us*-liiteliste deverbaalide hulgas arvukalt. Näiteid:

ahvatlus, *algatus*, *algus*, *armastus*, *eeldus*, *etendus*, *hallitus*, *harjutus*, *helitus*, *hoiatus*, *hukatus*, *hämmeldus*, *häälihtsus*, *iiveldus*, *imetus*, *iseloomustus*, *jumestus*, *jutlus*, *jutustus*, *kaevandus*, *katus*, *kauplus*, *kihtlus*,

kummitus, lahusus, lavastus, liiklus, lootus, luuletus, läkitus, matus, mõistus, mälestus, needus, nuhtlus, näitus, pettus, puhkus, päevitus, seadus, soovitus, talitus, teadus, teenindus, tunnistus, tunnus, unistus, vaimustus, varustus, vastus, viirastus, õnnistus, õnnitus, üritus.

Enamasti on nende tähendusseos tuletustüves nimetatud tegevusega tajutav.

Oluline osa on tegevust märkivatel *us*-tuletistel liitsubstantiivide täiendosana. Kui midagi on vaja iseloomustada tegevustunnuse järgi, siis väljendatakse seda tunnust muude vormivõimalustega võrreldes sagedamini *us*-liitelise esikomponendiga. Näiteks:

traagelduskoht, ikaldusaasta, hooldusasutus, kirjutuslaud, korrutustabel, õmblusmasin, joonistustund, joonestuslaud, suvituslinn, poolitusmärk, leotuspulber, hävituslennuk, ketrusvabrik, sõnastusõpetus, sünnitusmaja, rahustusvahend, täienduskursused, arvutusmasin, õnnitluskaart, häädusülesanne, säilitusaeg, uinutusvahend, virgutusvõimlemine, puhastusvahend.

Samas positsioonis on võimalik küll ka *mine*-deverbaal (*rahustamisvahend, poolitamismärk*).

Mis puutub *us*-substantiivide ja verbide vahekorrasse, siis siin on eri laadi juhtumeid. On suur osa verbe, mille tüvi võib olla ka *us*-tuletise moodustustüveks. Need on a) sellised juurtüved, mis otseselt seostuvad tegevustähendusega, ja b) tuletatud verbitüved. Näiteks:

nakka-ma ja nakk-us, oota-ma ja oot-us, kart-ma ja kart-us; kirjuta-ma – kirjut-us; majuta-ma – majut-us; tiivusta-ma – tiivust-us, valgusta-ma – valgust-us.

Konversiooni teel moodustatud verbidel (vrd § 267), mille tüvi ise tegevust ei väljenda, puudub aga *us*-liiteline korrelaat. Näiteks:

ahvi-ma, krohvi-ma, saagi-ma, kammi-ma, lappi-ma, viili-ma, värvi-ma, serva-ma, rohi-ma, kulda-ma, põhja-ma, mulda-ma, salvi-ma.

Seega on *-us* oluliselt nõrgem teonimemarker kui *mine*-liide.

On mitmeid põhjusi, mis võivad piirata *us*-deverbaali moodustamist ka juhul, kui tegevus- või protsessitähendus on tüves vormiliselt väljendatud.

Morfoloogiline homonüümia piirab tuletamist *u*-tüvede alusel: *us*-liiteline deverbaal ühtib vastava verbi imperfekti ainsuse 3. pöördega. Võrreldes näiteks:

alistu-ma → alistu-s ja alist-us; ebaõnnestu-ma → ebaõnnestu-s ja ebaõnnestu-us; nii ka eemaldus, hoogustus, leidus, loojus.

Adjektiivist lähtuvate *uma*-verbide korral lisandub veel tuletusmallide segunemine:

hullu-ma → *hullus* ja *hull* → *hullus*; *juhmu-ma* → *juhmus* ja *juhm* → *juhmus*; *julmu-ma* → *julmus* ja *julm* → *julmus*; *kurtu-ma* → *kurtus* ja *kurt* → *kurtus*; *kõhnu-ma* → *kõhnus* ja *kõhn* → *kõhnus*; *külmu-ma* → *külmus* ja *külm* → *külmus*,

s.t deverbaalina mõeldud sõnu võidakse tajuda pigem omadusenimetuse-
sena või imperfektivormina.

Tuletusmallide segunemine võib pärssida ka niisuguste *ta-* ja *tu-*liiteliste verbitüvede kasutamist tuletusalusena, kus liitele eelneb nimisõnatüvi. Sellisel juhul langevad tuletised häälikuliselt kokku omadusenimetustega, mis on motiveeritud samadest substantiividest lähtuvate karitiivadjektiividega:

huvita-ma, *huvitu-ma* → *huvitus* ja *huvitu* → *huvitus*; *isuta-ma* → *isutus* ja *isutu* → *isutus*; *pilvita-ma* → *pilvitus* ja *pilvitu* → *pilvitus*.

Silbi kordumise tõttu ei anna karitiivadjektiividest lähtuvad kausatiivitüved heakõlalisi tuletisi: *soolatusta-ma* → *soolatustus*; *veetusta-ma* → *veetustus*; *konditusta-ma* → *konditustus*; *rasvatusta-ma* → *rasvatus-*
tus.

Vormiliselt ei sobi *us-*liitega ka *ne-*tüved:

elavne-ma (**elavnus*), *erine-ma*, *esine-ma*, *halvene-ma*, *hargne-ma*, *jagune-ma*, *kaugene-ma*, *kivine-ma*, *kodune-ma*, *parane-ma*, *põgene-ma*, *pragune-ma*,

ega *ise-*liitelised:

halise-ma (**halisus*), *helise-ma*, *kahise-ma*, *kohise-ma*, *kolise-ma*, *kärise-ma*, *lobise-ma*, *lohise-ma*, *logise-ma*, *mühise-ma* jne.

Derivaadid ei ole võimalikud *le-*liite pikema variandi *ele-*ga lõppevatest verbitüvedest, nagu *targutele-ma* (**targutelus*, küll aga *targutlus*), *käsitele-ma*, *arutele-ma*, *küsitele-ma*, *õnnitele-ma*.

-us ei liitu võõrtüvedele: *organiseeri-ma* (**organiseerus*), *filosofeeri-ma*, *kritiseeri-ma*, *kommenteeri-ma*, *kodeeri-ma* jm.

Lõpuks: ka sobivate tüvetüüpide korral ei tarvitse *us-*liitelised tuletised samavõrd kõigist tüvedest realiseeruda. Nii näiteks lähtuvad *le-*tüvedest *heitlus*, *kaklus*, *kauplus*, *töötlus*, *liiklus*, *maadlus*, *ringlus*, *seiklus*, *suudlus*, *taplus*, *vaatlus*, *veetlus*, *võistlus*, *võitlus*, kuid niisama loomulikud ei tundu *looklus*, *mõtlus*, *pekslus*, *piinlus*, *võimlus*, *vaevlus* ja *tolmlus*. Substantiivset korrelaati ei ole ühtviisi kõigil ühesilbilise vokaaltüvega verbidel: *joo-ma* (puudub **joodus*), *löö-ma*, *söö-ma*, *too-ma*, *käi-ma*, *müü-ma*, *poo-ma*, *vii-ma*, *jää-ma*, *nai-ma*, *näi-ma*; on siiski *loodus* ja *saadus*.

3. Partitsiibist tuletatud nimetused moodustavad *us-*liiteliste abstraktumite hulgas arvuka rühma. Et kesksõnadel on palju ühist omadussõnadega, siis on ka neist lähtuvad *us-*liitelised tuletised sarnased adjektiivitüveliste derivaatidega. Tuletised on võimalikud nii

oleviku kui ka mineviku kesksõna alusel. Abstraktumi võimalikkus oleneb igal üksikjuhul partitsiibi tähenduslaadist.

Isikulise tegumoe *v*-kesksõnadest annavad *us*-liitelisi nimetusi eeskätt need, mis ei osuta mitte niivõrd situatiivsele seosele nimetatud protsessi või tegevusega, vaid mis näitavad kellegi või millegi püsivat omadust:

haarav jutustus – jutustuse haaravus, veetlev neiu – neiu veetlevus, iseseisev naine – naise iseseisvus, handev idee – idee handvus, nii ka vetruv → vetruvus, läikiv → läikivus, nakkav → nakkavus, sigiv → sigivus, sõltuv → sõltuvus, seostuv → seostuvus jne.

Abstraktnimisõna ei ole aga mõeldav näiteks juhtudel nagu *seisev poiss* (*poisi *seisvus*) või *magav laps*.

Umbisikulise tegumoe *v*-kesksõnast tuletatud *us*-derivaadid väljendavad – nii nagu need kesksõnad ühes oma tähenduses isegi – tegevuse võimalikkust:

kõrvaldatav viga 'viga, mida saab kõrvaldada' ja *vea kõrvaldatavus*, nii ka *taltsutatavus*, *kuivendatavus*, *rakendatavus*, *tarvitatavus*, *tunnetatavus*, *kahjustatavus*, *karistatavus*, *kohaldatavus*, *purustatavus*.

Tuletisele võidakse regulaartähenduse kõrval omistada ka mõni eritähendus, nt *loetavus* 1. omadus «saab lugeda»; 2. mõõtarv «kui paljud loevad»; vrd: kirja halb *loetavus* ja suurima *loetavusega* raamat.

tud-kesksõnadest võimaldavad *us*-tuletisi need, mis iseloomustavad olekut ja seisundit. Sama tähendusega on ka vastavad substantiivid. Näiteks:

erutatud laps – lapse erutatus, piiratud mõtlemine – mõtlemise piiratus, asustatud piirkond – piirkonna asustatus, lihtsustatud käsitus – käsitluse lihtsustatus, koormatud mees – mehe koormatus; nii ka kohustatus, kodustatus, killustatus, purustatus, liigendatus, isoleeritus, organiseeritus, treenitus, keskendatus, põhjendatus.

nud-kesksõnale vastavad *us*-abstraktumid on harvad erandid, nt «Mis määrab ühe või teise ühiskonnakorralduse edumeelsuse või iganenuse?»

Nagu *us*-abstraktumeid üldiselt, nii moodustatakse usutavasti ka partitsiibituletisi sageli jooksvas tekstis. Mõned arvatavad näited: «Romaani *huvipakkuvus* tuleneb suuresti ta originaalsusest»; «Kunstnik on suutnud vee *värelevuse* üllatavalt hästi edasi anda»; «Irooniline *distantseeritus* näib kirjanikule lausa vajalik olevat»; «Selle lõuendi hele-helge üldtonaalsus ja nüansipeen *läbimaalitus* avaldavad sügavat mõju»; «Korterist leitud herooinipakikesed viitasid peremehe *segatusele* ohtlikku mängu».

4. Muud liiki tüvedest on *us*-liitelisi nimetusi vähe moodustatud.

NIMISÕNATüvelisi tuletisi on teistega võrreldes arvukamalt. Osa derivaate on tähenduse poolest analoogilised omadusenimetustega:

raukus, koerus, naabrus, tõprus, sigadus, termin *nõlvus* 'nõlva kallakus'. Iseloomulik on nähtuse või seisundi väljendamine: *emadus* 'emaks olemine', *isadus, kohakaaslus, kutsekaaslus, sugulus, kodakondsus* 'riigi kodanikuks olemine', *paganus, nälgu* 'organismi seisund puuduliku toitumise tagajärjel', *vaenus* 'vaenuvahekord', *pingus* 'pingeseisund', *sõprus, rahvus*.

Abstraktumite kõrval on ka mõningaid konkreetse tähendusega tuletisi. Need on mitmesugused olulise tunnuse või sarnasussuhte alusel tuletatud nimetused: *kaelus, kannus, jalus, rinnus, silmus, sõrmus, linnus, karjus* 'karjane', *lõpus, põhjus, tallus, korrus*. Siin on liitel semantiline, tähendust muutev funktsioon. Iga derivaadi täpne tähendus on kinnistunud leppeliselt.

Mõnel juhul on tuletis alussõnaga kas täiesti samatähenduslik või vaid varjundi võrra erinev: *ava* → *avaus*, *õud* → *õudus*, *õnar* → *õnarus*, *võim* → *võimus*, *toit* → *toidus*, *konar* → *konarus*.

NUMERAALitüvi eelneb liitele tuletistes *üksus, kaksus* ning õigusterminis *esimus* 'prioriteet'.

ADVERBIGA on motiveeritud derivaadid *küllus, paljus* 'rohkus', *vähemus, enamus, tarvidus, vajadus, valmidus, üksindus, vastastikkus, vastuoksus, alastus* 'alastiolek'.

ASESÕNAST lähtub *mitmus*, PARTIKLIST *ümbrus*.

Tekstis moodustamine on sagedam substantiividest, näiteks «Olime isegi üllatunud oma *kobakäpsusest* harjumatus olukorras»; «Praegusel lastevaesel ajastul *vallasemadust* eriti ei taunita».

VORM

§ 336 Vormi poolest on *us*-tuletiste rühm üsna korrapärane. Et sufiks algab vokaaliga, liitub ta peamiselt konsonandile. Astmevahendusliku alustüve korral on tuletistüvi enamasti tugevas astmes.

Konsonandiga lõppevale tüvevariandile liitub sufiksi põhiteisend. See tähendab liitumist supiini- või nominatiivitüvele: *kart*-ma → *kart-us*, *pet*-ma → *pett-us*, *arg* → *arg-us*, *tark* → *tark-us*, *korduv* → *korduv-us*, *terav* → *terav-us*. Ortograafiliselt väärivad tähelepanu *lik*-derivaadid, kus *lik*-liite tugev aste kirjapildis esile tuleb: *ohtlik* : *ohtlikku* → *ohtlikkus*, *kartlik* → *kartlikkus*, *paindlik* → *paindlikkus*.

Tuletusaluse vokaaltüvi lüheneb lõpuvokaali võrra: *lõika*-ma → *lõik-us*, *märki*-ma → *märk-us*, *raske* → *rask-us*, *haige* → *haig-us*, *valge* → *valg-us*. Erandiks on tuletised, kus *-us* on liitunud *i*-ga lõppevale tüvele: *prii-us*, *lai-us*, *täi-us*. Kui aga viimane vokaal on *u*, siis toimub vokaalide kattumine: *kartmatu* → *kartmatus*, *põhjatu* → *põhjatus*, *moraalitu* → *moraalitus*, *muutuma* → *muutus*.

Märkus. Viimast nähtust on võimalik tõlgitseda ka alustüve lõpuvokaali kaona nagu muudegi vokaalide korral: *põhjatu* → *põhjat-us*, *muutu*-ma → *muut-us*.

ne-, line-, jas- ja *kas*-liitelise tuletusaluse korral liitub *-us* genitiivi-tüvele, kusjuures toimub reeglipärane vokaalikadu: *labane* : *labase* → *labas-us*, *vaene* : *vaese* → *vaes-us*, *heliline* : *helilise* → *helilis-us*, *lainjas* : *lainja* → *lainj-us*, *kulukas* : *kuluka* → *kuluk-us*.

Juhul kui vokaaliga lõppev alustüvi on sellise ehitusega, et ta ei saa lüheneda, rakendub *us*-liite pikem, konsonandiga algav variant.

Üldiselt ei lühene ühesilbilised, samuti kahesilbilised esmavärtlised vokaaltüved. Seepärast: *truu* → *truu-dus*, *hea* → *hea-dus*, *kena* → *kena-dus*, *vaga* → *vaga-dus*, *hari-ma* → *hari-dus*, *luba-ma* → *luba-dus*.

Märkus. Teistpidi erand on *avaus*, kus vokaaltüvele on liitunud suffiksi põhivariant. Häälduses võib tabada ka kuju *ava-vus*.

Harvem seostub pikem liitevariant ka muu struktuuriga: *tubli* → *tubli-dus*, *kaunis* : *kauni* → *kauni-dus*, *kitsi* → *kitsi-dus*. Kõige sagedamini esineb variant *-dus*. Harvem tuleb ette mõni muu: *noomi-ma* → *noomi-tus*, *eksi-ma* → *eksi-tus*, *hapu* → *hapu-sus*, *kirju* → *kirju-sus*, *nadi* → *nadi-sus*.

Liite eri kujudel on tähendust eristav osa rööbikutes *vanadus* ja *vanus*, *õigsus* ja *õigus*, *peensus* ja *peenus*. Tähendusselguse taotlusel on pikemat varianti kasutatud ka sõnas (*isik* →) *isik-sus*.

Hälbeid moodustuskorrapärast on *us*-tuletistes vähe. Mõnel juhul on liite ees üldisest erinevalt nõrgaastmeline tuletustüvi: *kütus* (vrd *kütma* : *kütan*), *matus*, *katus*, *annus*, *hoius*, *tunnus*, *hulgas*, *lõngus*, *kerjus*, *karjus*, *vastus*, *sulus*, *rinnus*, *sõrmus*, *silmus*, *kaelus*.

Märkus. Vältevaheldusliku tuletusaluse korral võib ka eeldada, et suffiks liitub siiski tugevaastmelisele tüvele, mille välde aga tuletise koostises madaldub: *kütma* → *kütus* või *kael* → *kaelus*.

Kahesilbilise liitega lõppeva tuletusaluse korral on harilik alustüve ulatuslikum lühenemine: *aeglane* : *aeglase* → *aegl-us*, *haiglane* : *haiglase* → *haigl-us*, *üksildane* : *üksildase* → *üksild-us*.

Teisevärteline tüvi on ilmselt analoogia mõjul (kahesilbilised adjektiivist lähtuvad derivaadid on III vältes) muutunud kolmandavärtliseks tuletises *lailus* (vrd *laila* : *laila*).

-LANE : -LASE

TÄHENDUS

- § 337 *-lane* on üks produktiivsemaid nimisõnaliiteid. Kõige üldisemas mõttes väljendavad selle suffiksiga nimetused tuletustüves märgitud tunnuse kandjat. Üldise tähenduse raames on eristatavad aga selged tuletiste tähendusrühmad ja vastavalt sellele ka liite peamised kasutusviisid.

1. **Isikunimetused** on *lane*-tuletiste kõige arvukam rühm. Nimetuse aluseks on isiku mingi oluline tunnus. Kategoriaalselt kuulub see tunnus enamasti substantsi alla ja on sõnaliigiliselt väljendatud substantiiviga. Sellega eristub *lane*-liite tuletuspiirkond *-ja* omast, mis moodustab tuletisi eranditult tegevustunnuse järgi.

Arvuka allrühma moodustavad tuletised, mis märgivad isikut ELUKOHA või ETNOSE järgi. Tuletusaluseks on siin kohanimed, nagu maailmajagude, riikide või muude haldusüksuste ja asulate nimed, aga samuti etnonüümse tüvega sõnad:

Eesti → *eestlane*, *Tallinn* → *tallinlane*, *Rõngu* → *rõngulane*, *Petseri* → *petserlane*, *Kiviõli* → *kiviõlilane*, *London* → *londonlane*; *slaavi* → *slaavlane*.

Võõrnimelise tuletusaluse korral on kaks võimalust: kas nime tüvi mugandada või jätta originaalkirjaviisi (originaalkirjaviisile vastab ka transkriptsioon). Eelistatud on viimane tarvitusviis. Mugandamist on kasutatud eeskätt tuttavamate (a), originaalkirjaviisi ja transkriptsiooni vähem tuntud nimede või siis selliste puhul, mille mugand jääks originaalist liiga kaugele (b). Näiteid:

a) *New York* → *njuujorklane*, *Rostock* → *rostoklane*, *Venezia* → *veneetslane*

b) *Zimbabwe* → *zimbabwelane*, *Brighton* → *brightonlane*, *Cannes* → *canneslane* (vrd häälduskujust *kann* lähtuv *kanlane*), *Philadelphia* → *philadelphialane*.

Kaheosaliste nii sidekriipsuga kui ka lahku kirjutatavate nimede puhul liituvad koostisosad tuletises omavahel:

Kilingi-Nõmme → *kilinginõmmelane*, *Kohtla-Järve* → *kohtlajärvelane*, *Lõuna-Eesti* → *lõunaestlane*, *Must meri* → *mustamerelane*, *Santo Domingo* → *santodomingolane*, *Sri Lanka* → *srilankalane*.

Isikut märkivate *lane*-tuletiste moodustamine kohanimedest on väga korrapärane ja on tõenäoline, et niisugused nimetused sünnivad sageli vahetult tekstis. Selliseid võivad olla näiteks järgmised:

«Kõik teed toovad Kärele!» kuulutavad *kärelased*. Noored *kambjalased* unistavad, et sinna kunagi klubi ehitataks (< Kambja). Maagaasi andev torustik pandi kõigepealt maha Misso sovhoosis, *missolased* ise sellest küttest aga millegipärast eriti ei hooli. Rõõmu võib oonurmelane tunda vaid kurgede turlututamisest (< Oonurme). *Ankaralastel* soovitatakse tihedamalt sulgeda ukсед-aknad, tipptundidel aga kodus istuda (< Ankara, Türgi pealinn). *Sadakondlased* olnud oma äranarritud sugupulli pärast pahased (< Sadakonna).

Harvem lähtub tuletis kohta märkivast üldnimest: *linn* → *linlane*, nii ka *suurlinlane*, *väikelinlane*, *provintslane*, *saarlane*, *mägilane*, *kiltmaalane*, *lõunamaalane*, *põhjamaalane*, *hommikumaalane*, *välismaalane*.

Isikunimetused on võimalikud ka asutuste, käitiste, organisatsioonide, hääle kandjate või mis tahes RÜHMITISTE nimede järgi:

«Dünamo» → *dünamolane*, «Kalev» → *kalevlane*, «Estonia» (teater) → *es-toonlane*, nii ka *vanemuislane*, *nooreestlane* (← «Noor-Eesti»), *punaristlane*, *arslane* 'kunstikombinaadi «Ars» töötaja'.

Nii nagu kohanimedega motiveeritud tuletisi, moodustatakse neidki tihti vahetult tekstis. Siin esineb tuletusalusena ka suurtähtlühendeid: *ETA* → *ETA-lane*, nii ka *ERSP* (= Eesti Rahvusliku Sõltumatuse Partei) → *ERSP-lane*, *KKI* (= Keele ja Kirjanduse Instituut) → *KKI-lane* jm.

Veel võib nimetada isikut ISIKU JÄRGI, isikunime alusel. Enamasti on nime kandja teadus- või ideoloogiasuuna rajaja või poliitilise liikumise liider. Tuletis märgib suuna pooldajat:

Lenin → *leninlane*, *Tolstoi* → *tolstoilane*, *Hegel* → *hegellane*, *Kant* → *kantlane*, *Malthus* → *maltuslane*, *Rousseau* → *rousseaulane*.

Sama laadi isikunimetusi on ka võõrliidetega *-iaan* ja *-ist*: *maltusiaan*, *hegeliaan*, *kantiaan*; *marksist*, *leninist*. Enamasti on need tuletised tulnud eesti keelde laenuna.

Veel võimaldavad *lane*-liitelisi isikunimetusi moodustada mitmesugused muud nimetused. Kui nimedest lähtuvad derivaadid märgivad isikut enamasti püsitunnuse järgi, siis muu nimetus võimaldab tuletusalusena määratleda isikut nii püsiva kui ka juhuslikuma, ent hetkel olulise tunnuse abil:

raudtee → *raudteelane*, *õukond* → *õukondlane*, *sanitaarsalk* → *sanitaarsalklane*, *kursus* → *kursuslane*, nii ka *stuudiolane*, *isetegevuslane*, *sportlane*, *keeleuuenduslane*, *kergejõustiklane*, *sõdalane*, *vaenlane*, *võlglane*, *parteilane*, *kehakultuurlane*, *vestlusringlane*, *liitlane*.

Sellised tuletised on järjest sagenenud. Tekstituletiste hulka võib tõenäoliselt arvata ka järgmised näited:

Peale tippsportlaste ehk *tiplaste* leidub meil üha rohkem jalamisportlasi ehk *jalamlasi*. Tartu II sügisjooksust osavõtnud läksid pärast pingutust Emajõe sauna ja nüüd tuleb teistel oodata, kuni *eesõigused* oma jook-suhigi maha pesevad. Võistkonnad pidid koosnema ainult järguta sportlastest, *järklased* võisid kaasa teha vaid individuaalselt. Kuurordivõõndis on teenindus heal järjel, nii et *kuurortlasel* ei ole vaja all-linna minnagi. Noorim *regatlane* oli alles hiljaaegu koolipoisükka jõudnud.

lane-liiteliste isikunimetuste hulgas on üksikuid, mis märgivad isikut selle iseloomuliku OMADUSE järgi. Sellisel juhul eelneb *lane*-le adjektiivitüvi:

kangelane, *karsklane*, *tõlplane*, *üksiklane*, *mustlane*; *lähilane*, *polaarlane*, *agraarlane*, *humanitaarlane*, *proletaarlane*.

Mõni näide on TEGEVUSTUNNUSEST lähtuvate nimetuste kohta:

haritlane, õpetlane, teadlane, õpilane, tegelane, kosilane, siirdlane, korilane, leplane.

Arvtunnusega on isik määratud tuletistes *kuustuhatlane* 'lüpsja, kelle lehmadel on keskmine aastane väljalüps vähemalt 6000 kg', samuti *nelituhatlane, viistuhatlane*. Pronoomenitüvele on sufiks liitunud tuletistes *muulane*. Muid näiteid:

enamlane, vähemlane, eellane, süüdlane; kaaslane (vrd *kaas-istuja, kaastegur, kaas-nema*), *tagurlane* (vrd *tagur-pidi, tagur-dama*), *vaeglane* (vrd *vaeg-us, vaeg-kaal*).

2. Loomanimetuste moodustamine on lane-liite funktsiooniks eriti oskuskeeles. Enamasti on tuletusaluseks teine loomanimetus. Sellest moodustatud lane-tuletis ainsuses märgib sugukonna üksikesindajat, mitmusevorm sugukonda ennast:

tihane → *tihaslased*, *pärdik* → *pärdiklased*, *kärsakas* → *kärsaklased*, *konn* → *konlased*, nii ka *kärplased, koerlased, kaslased, öösorlased, mesilasnäplased, lõhilased, koolibrilased, paabusilmalased, leediklased, mähkurlased*.

Tuletusaluseks võib olla ka mingi muu tunnust väljendav sõna. Rohkem on derivaate nimisõnadest: *ahellane, purilane, tõrilane, kodalane, öölane, vöölane, koonlane, mesilane, händlane* jt; adjektiivitüvelisi on näiteks *pisilane, rusklane, kirilane* (< *kirju*), *sögelane*; deverbaalid on *teesklane ja lendlane*.

VORM

§ 338 Tüvede ring, millega *-lane* vormiliselt seostuda saab, on avar. Liite ees võib seista: a) nii konsonant- kui ka vokaaltüvi (*mägilane, kosilane; siberlane, saarlane*), kuigi valdavad on konsonandiga lõppevad tuletistüved; b) mis tahes vältes tüvi (*mesilane, üksiklane, sportlane*), olgugi et ülekaalus on kolmandavärtelised; c) nii juur- kui ka tuletatud tüvi (*viru-lane, õpi-lane, kursus-lane; õu-kond-lane, äär-mus-lane, löö-k-lane, lepi-ng-lane, hüp-ik-lane, laeva-stik-lane, sid-e-lane, vib-ur-lane*), kuigi enamasti on see juur; d) nii liht- kui ka liittüvi (*kaas-lane, vägilane ja kooli-kohustus-lane, põhja-osa-riik-lane, väike-lin-lane, kilt-maa-lane*); e) nii oma- kui ka võörtüvi (*liitlane, vaenlane; kassetlane, regatlane, bordoolane*).

Väga korrapärane on tuletiste moodustamine, kui aluseks pole nimi. Tuletistüve annab enamasti nimetav kääne: *rand* → *rand-lane*, *linn* → *lin-lane*, *suurlinn* → *suurlin-lane*, *konkurss* → *konkurs-lane* (üks *s* kaob ainult mehaanilise õigekirjareegli tõttu), *võitlussalk* → *võitlussalk-lane*, *must* → *must-lane*, *üksik* → *üksik-lane*, *neli tuhat* → *nelituhat-lane*. Genitiivitüvele on *-lane* liitunud tuletistes *õhutõrje-lane, looduskaitse-*

lane, ajaloo-lane, sõjaväe-lane (vrd *sõjavägi-lane*), *karistusväe-lane* jne. Paaril juhul on kolmandavärteline *e*-adjektiiv lühenenud konsonantseks: *karske* → *karsk-lane*, *ruske* → *rusk-lane*.

Nii korrapärane ei ole tuletiste moodustamine nimedest. Üldiselt on sufiks siingi liitunud nominatiivikujule: *Tõrva* → *tõrva-lane*, *Narva* → *narva-lane*, *Tallinn* → *tallin-lane*, «*Pallas*» → *pallas-lane*. Kuid sageli tüvi teiseneb. Need muutused ei ole kuigi järjekindlad, sama tüvetüüp võib esineda kord ühel, kord teisel kujul. Märgata on ainult mõne tüvetüübi kalduvust nii- või teistsugusele muutusele liite ees.

1. *ia*-ga lõppev nimi lüheneb sageli konsonantseks: *Hispaania* → *hispaan-lane*, *Bulgaaria* → *bulgaar-lane*. Leidub ka ilma kaota näiteid, nagu *Sambia* → *sambia-lane*, *Aasia* → *aasia-lane*, *Sofia* → *sofia-lane*, *Nuubia* → *nuubia-lane*.

2. Astmevahelduseta kahe silbilised kolmandavärtelised, samuti rohkemasilbilised tüved võivad lüheneda lõpuvokaali võrra: *Tartu* → *tart-lane*, *Viljandi* → *viljand-lane*, *Ameerika* → *ameerik-lane*, *Helsingi* → *helsing-lane*, *Gabrovo* → *gabrov-lane*, seevastu aga näiteks *Pärnu* → *pärnu-lane*, *Pöide* → *pöide-lane*. Vokaal säilib eriti siis, kui kao korral tekiks konsonandikuhjum: «*Iskra*» → *iskra-lane*, *Mordva* → *mordva-lane*, *Moskva* → *moskva-lane*. Võidakse kasutada ka mõlemat moodustist rööpselt: *Rakvere* → *rakvere-lane* ~ *rakver-lane*, *Jõgeva* → *jõgeva-lane* ~ *jõgev-lane*.

3. Pearõhust alates ühesilbiliste alusnimede korral, mis lõpevad mitmest konsonandist koosneva järjendiga, võib sufiks liituda nii genitiivsele kui ka nominatiivsele tüvele: *Minsk* → *minsk-lane* ~ *minski-lane*, *Novosibirsk* → *novosibirsk-lane* ~ *novosibirski-lane*, *Kuznetsk* → *kuznetsk-lane* ~ *kuznetski-lane*.

4. Kus nimi lõpeb *la*-silbiga, seal tuleb tüve ja liite piiril ette häälikukattumist: *Sakala* → *sakalane* (mitte *sakalalane*), «*Ugala*» → *ugalane*, *Karjala* → *karjalane*.

-KAS : -KA

- § 339 Selle liitega substantiive on tavalises kirjakeeles vähem, kui neid slängis ja üldkeeles ette tuleb.

TÄHENDUS

Kirjakeeles on *kas*-derivaadid mitmesugused konkreetse tähendusega asja-, taime-, isiku- või üldse olendinimetused tunnuse järgi, milleks võib olla iseloomulik väliskuju, värvus või muu omadus, esinemispaik, tegevus vm. Tuletised lähtuvad enamasti noomenist, kuid aluseks

võivad olla muudki liiki sõnad. Väljaspool slängi käibivaist *kas*-substantiividest on tuntumaid *asukas*, *tulnukas*, *poolakas*, *purjekas*, *pihlakas*, *palukas*, *mustikas*, *sinikas*, *sitikas*, *soolikas*, *juurikas*, *tatikas*, *vetikas*, *tõrvakas*, *limukas*, *munakas*, *emakas* ja *moonakas*.

Osajuhetel puudub liitel tähendusväärtus. Tuletis märgib *kas* täpselt sedasama mida tuletusaluski või erineb sellest üksnes varjundi võrra:

hudi → *hudjakas*, *puhm* → *puhmakas*, *viil* → *viilukas*, *pihl* → *pihlakas*,
kaal → *kaalikas*.

Oskuskeelsete *kas*-tuletiste hulgas on arvukalt taimenimetusi (a), millest mitmed on ka laiemalt kasutusel, ning teisi termineid loodusteaduses (b) ja muudel aladel (c):

- a) *kellukas*, *mesikas*, *tulikas*, *nurmikas*, *lubikas*, *rabakas*, *rannikas*, *järvikas*, *vesipaunikas*, *imikas*, *lillakas*
- b) *liivikas* ja *kärsakas* (mardikad), *süsikas* (kala), *tolmukas*
- c) (*neli*-, *kuus*-, *kaksteist*)*tahukas*, *manukas* (õiguslal), etnograafiterminid *harjakas* ja *linukas* (tanud)

Deskriptiiv-onomatopoeetilisest tuletusalusest lähtuvad *kas*-sõnad märgivad enamasti mingi hääle, liigutuse vm üksikut, sageli ootamatut esinemisjuhtu: *kõmakas*, *põmakas*, *võmakas*, *põrakas*, *kärakas*, *ropsakas*, *vopsakas*, *sutsakas*, *sahmakas*, *sähmakas*, *sähvakas* jts.

Slängis on *-kas* väga aktiivne. Slängituletisi kasutatakse neutraalkirjakeelsete nimetuste asemel ka mis tahes vabama stiiliga tekstides. Sagedamad on nad suulises kui kirjalikus väljenduses. Harilikult asendatakse nendega pikemad nimetused – liitsõnad, sõnaühendid ja pikemad võõrsõnad. Tuletustüvena käibib vastavalt liitsõna täiendosa, sõnaühendi laiendliige või võõrsõna aligusosa. Sufiks liitub valdavalt kahe-, harvem ühesilbilisele tüvele (*maakas* 'maanimene'). Kui aluskeelendi esikomponent ei ole selline, siis ta muudetakse selliseks.

Ühel juhul annavad tuletusalus ja tuletis sünonüümipaari, mille liikmed erinevad teineteisest stiiliväärtuse poolest. Näiteid:

ühiselamu → *ühikas*; *kuiv vein* → *kuivakas*; *kursusetöö* → *kursakas*; *kilejopp* → *kilekas*; *võidukas* 'võidusõiduratas või -auto', *rullikad* 'rulluisud', *ulmekas* 'ulmefilm', *kümnekas* 'kümnerublaline' (nii ka *kolmekas* ja *viiekas*), *fotokas* 'fotoaparaat', *telekas* 'televiisor', *radikas* 'radiaator', *süntekas* ehk *sündekas* 'süntesaator', *erakas* 'erakorter või -maja', *multikas* 'multifilm', *pastakas* 'pastapliiats', *vildikas* 'viltpliiaats', *kleepikas* 'kleppilt', *lavakas* 'lavakunstikateedri üliõpilane', *juurakas* 'juura üliõpilane', *pubekas* 'puberteediealine nooruk', *kainekas* 'kainestusmaja'.

Vahel ongi liite funktsiooniks üksnes keelendi stiililine markeerimine: «Niisugust *nohukat* ('nohu') pole mul enam ammu olnud», «Tüdrukul on vist *unekas*, mis ta muidu silmi hõõrub». Tuletise võib anda ka isikunimi: *Ülle* → *Üllekas*, *Eve* → *Evekas*, *Niinemägi* → *Niinekas*.

Teisel juhul toimib *-kas* mutatiivse liitena, moodustades peamiselt isikunimetusi elukoha, rahvuse, tegevusala või muu tunnuse järgi. Näiteid:

Käsmus käis meil sageli külalisi ja järgmisel suvel sai nii mõnestki neist samuti *käsmukas*. Harju keskmine ei rahulda *harjukaid* enam ammu. *Lasnamäekad* tahaksid parema meelega Nõmmel elada, aga *nõmmekad* olevat omaette tõug. *Leedukad* saabusid viimase rongiga. *Kuubakate* ansambel võlus publikut oma temperamendi ja vahetu südamekkusega. Väinjärve malevarahvale sõitis kulla Peetri rühm ja päev *peetrikatega* kujunes huvitavaks. Linnarühmadest on üks tublimaid Rõõmu rühm ja käesolev nädal on *rõõmukatele* viimane tööpäev. Võitsid *vormsikad*, *haibakad* jäid teisele kohale (< kohanimed *Vormsi* ja *Haiba*). *Džuudokas* kaitses väiksemaid. Lühenditest: *EÜE* (= Eesti Üliõpilaste Ehitusmalev) → *eüekad*, *ÕM* (= õpilasmalev) → *õmmikad*, *TPI* → *tipikad*, *EPA* → *epakad*.

Tuletustüve võib anda ka tähenimi: *a* → *aakas* 'a-klassi õpilane', nii ka *beekas*, *tseekas*.

Enamasti on samast tuletusalusest võimalik moodustada ka *lane*-liiteline isikunimetus (*leedulane* ~ *leedukas*).

Nagu *lane*-liitelised isikunimetused, nii ka *kas*-derivaadid moodustuvad väga sageli vahetult tekstis.

kas-liiteliste tuletiste kõrval on eesti keeles terve rida moodustusliikult liigendamatuid *kas*-sõnu:

kajakas, *harakas*, *putukas*, *mutukas*, *prussakas*, *lutikas*, *satikas*, *mardikas*, *ritsikas*, *liblikas*, *viidikas*, *latikas*, *millimallikas*, *mullikas*, *vasikas*, *orikas*, *timukas*, *kaabakas*, *mõrtsukas*, *masuurikas*, *äädikas*, *allikas*, *malakas*, *palakas*, *karikas*, *kapukas*, *kasukas*, *rusikas*, *maasikas*, *muulukas*, *murakas*, *joovikas*, *sannikas*, *oblikas*.

VORM

§ 340 Välja arvatud üksikjuhtumid, on *kas*-liitelised tuletised kolmesilbilised esma- või teisevärtelised sõnad. Alati eelneb liitele vokaal. Tuletustüvi on valdavalt ühe-kahe- või kolmesilbiline, mis tähendab, et *-kas* liitub normaalselt juurele.

Kui alustüvel on sobivate tunnustega variant, säilib see tuletises harilikult muutuseta: *raba* → *raba-kas*, *tuli* → *tuli-kas*, *foto* → *foto-kas*, *null* : *nulli* → *nulli-kas*, *rull* : *rulli* → *rulli-kas*, *jutt* : *jutu* → *jutukas*. Tugevneva astmevaheldusega tüvede korral on sufiksil kalduvus liituda nõrgaastmelisele variandile: *olme* : *olme* (III v) → *olmekas* (II v), samuti *ulme* : *ulme* → *ulmekas*. Tüve häälikkoosseisu muutumise korral toimub aga liitumine tugevale astmele, kusjuures häälduses on võimalik vältida nõrgenemine: *kümme* : *kümne* → *kümnekas* (III ~ II v). Kolmandavärtelise tüve nõrgenemist on märgata ka astmevahelduseta tuletusaluse korral: *kaine* (III v) → *kaine-kas* (II v), *kursus* → *kursa-kas*.

Muudest muutustest tuleb ette tüvevokaali asendumist ja tüve lühenemist. Levinuim asendus on *u* → *a*. See on harilik pejoratiivse, ka augmentatiivse varjundiga nimetustes, samuti äkilise toimumisjuhu väljendamisel: *näru* → *närakas*, *vops* : *vopsu* → *vopsa-kas*, *mürts* : *mürtsu* → *mürtsa-kas*, *põnts* : *põntsu* → *põntsakas*, *klibu* → *kliba-kas*. Juhuslikumaid asendusjuhte on *sool* : *soole* → *sooli-kas*, *juur* : *juure* → *juuri-kas*, *liiv* : *liiva* → *liivikas*, *tald* : *talla* → *tallu-kas*.

Alustüve lühenemine on tavaline siis, kui see on pikem kui kaks silpi: *radiaator* → *radi-kas*, *televiisor* → *tele-kas*, *dirigeerimine* → *diri-kas*, *puberteet* → *pube-kas*.

-KOND : -KONNA

- § 341 See traditsiooniliselt sufiksiks arvatud sõnaosa liitub konsonant- või ka nominatiivi vokaaltüvele, mis enamasti pärineb substantiivist, harva mõnd muud liiki sõnast.

TÄHENDUS

On kahesuguse tähendusega *kond*-tuletisi: 1) kogunimetused ja 2) maa-alalist või ka abstraktset ulatust või piirkonda märkivad derivaadid.

1. **Kogunimetused** moodustavad *kond*-tuletiste enamiku. Neid on kolme liiki: 1) tuletis näitab tuletustüves (tuletusaluses) nimetatud isikute kogu või ringi; 2) tuletis märgib olendite (v.a inimene) või asjade rühma või korrapärast kogu; 3) tuletis märgib isikute (harva ka muud) ringi, mida seob tüves nimetatud tunnus.

Kõige arvukamalt on esimest liiki: *arst* → *arstkond*, *elanik* → *elanikkond*, nii ka *ametnikkond*, *kirjanikkond*, *kunstnikkond*, *kodanikkond*, *advokaatkond*, *professorkond*, *eestlaskond*, *haritlaskond*, *sugulas-kond*, *õpilaskond*, *vilistlaskond*, *tegelaskond* jpt. Need on enamikus korrapärase moodustusega sõnad, kus tähendus tuleneb otseselt moodustusosade tähendusest. Kitsama eritähendusega nimetusi on näiteks *meeskond* ja *naiskond*. Niisuguses rakenduses on *-kond* tänapäevakeeles produktiivne liide ja võimaldab tuletisi moodustada vahetult tekstis. Kuid nagu produktiivsemate liidete korral üldiselt, nii on ka siin piir leksikonisõnade ja juhulisemat laadi regulaartuletiste vahel hajus. Näiteid:

kriitikkond, *autorkond*, *austajaskond*, *ülemuskond*, *parteilaskond*, *reisi-jaskond*, *literaatkond*, *sõjaväelaskond*, *arhitektkond*, *tudengkond*, *diplomaatkond*, *haldurkond*, *poeetkond*, *kangelaskond*, *arvutajaskond*, *luuletajaskond*, *müüjaskond*, *sõitjaskond*, *teenindajaskond*, *valitsejas-*

kond, kaasmaalaskond, huviliskond, menurkond, klientkond, pastorkond, kaimkond, pürjelkond, pedagoogkond, kirjutajaskond, peategelaskond, meestegelaskond, osavõtjaskond, teadlaskond, koostööbijaskond, maaõpetajaskond.

Sufiksi liitumist ei mõjuta alussõna struktuuritüüp ega päritolu, -*kond* võib endaga isikunimelise tuletusaluse korral siduda nii (a) juur-, b) tuletatud kui ka (c) liitüve, samuti nii oma kui ka võõrtüve:¹

- a) *meeskond, arstkond, tudengkond, kaimkond, pürjelkond, ohvitserkond*
- b) *haldurkond, arvustajaskond, kangelaskond, kohtunikukond, juuksurkond, õppurkond*
- c) *tippjuhtkond, ratsahärraskond, jalakäijaskond, noorautorkond, linnaelanikkond*
- d) *arhitektkond, audiitorkond, poeetkond, diplomaatkond*

Teises liigis on hulk oskussõnu: *arvkond* 'arvude hulk', *asurkond* 'populatsioon', *elundkond* 'elundite süsteem', *lihaskond* 'muskulatuur', *soolkond*, *soonkond*, *hammaskond*, *tolmukond*, *emakkond*, *taimkond* 'maa-ala taimekoosluste kogum', *vilikond* 'õisikust arenenud viljade kogum', *keelkond* 'ühist päritolu keelte suurühm', geoloogias *aegkond* ja *ladekond*. Siin tuleb juhumoodustust harva ette. Leidub siiski üksikuid näiteid harukordsete loomarühmi märkivate *kond*-tuletiste kohta: «Ühiselamu *rotkon*nal tundub olevat oma iseärasusi», «Varblane on tugev, kui *varblaskond* on tugev», «*Penikond* klähvis».

Kolmanda liigi näiteid: *laudkond*, *leibkond* 'ühes lauas istuvad inimesed, lauaseeltskond', *retkkond*, *koolkond*, *hõimkond*, *paatkond*, *õukond*, *põlvkond*, *hoovkond*, *kodakond*, *külakond*, *perekond*, *sugukond*, *seltskond*, *sõpruskond*, *kildkond*, *tutvuskond*, ka oskussõnu, nt *lipkond* (sõjasulaste üksus).

Nimisõnatüveliste derivaatide kõrval on ka muutüvelisi: deverbaalid on *saatkond*, *valvkond*, *võistkond*, *piilkond*; adjektiivitüvi eelneb liitele tuletistes *ühiskond* ja *erakond*, numeraalitüvi derivaadis *sadakond*, abisõnatüvi nimetustes *kaaskond* ja *kooskond*.

Muid kasutusnäiteid: «Lumekeeristes kaob teine *kelkkond* silmist», «Iga *kultuurkon*na viimse esindajaga kaob selle ajajärgu elav kollektiivne mälu», «Sel ajal, kui üht *tõldkonda* võõrustati, sõitsid kutsarid ringi».

Mõned kolmanda liigi tuletised ei märgi mitte isikute, vaid mingit muud rühma: *parvkond* (linde), *pesakond* (loomi, linde), *sisikond*, lingvistikaterminid *käändkond*, *pöördkond*, *muutkond*.

2. Piirkonda või ulatust märkivaid *kond*-liitelisi tuletisi on suhteliselt vähe. Näiteid: *ringkond*, *paikkond*, *teekond*, *abtkond*, *foogtkond*, *hertsogkond*, *elukond*, *kirikkond*, *krahvkond*, *maakond*, *maiskond*,

¹ Juhuliselt võib tuletise anda koguni nimi: «Jasperitel sündis viies laps, nüüd on nad juba terve *jasperkond*».

piirkond, piiskopkond, praostkond, rõhkkond, staarostkond, vojevoodkond, vürstkond, vesikond, jõgikond, sadekond, valdkond, võimkond, õhkkond. Peale nimisõnatüveliste on seas ka mõni deverbaal (*kehtkond, taandkond*) ja paar adverbil või seotud tüvest lähtuvat tuletist (*ligikond, lähikond*). Enamik derivaate kuulub oskuskeelde.

Ühtegi rühma ei mahu vana nimetus *ülrikond*.

VORM

§ 342 Nimisõnalise tuletusaluse korral liitub *-kond* üldiselt nimetava käände tüvele: *juht* → *juhtkond*, *elanik* → *elanikkond*, nii ka *vesikond, jõgikond, sugukond, laudkond*. Erand on *ne-* ja *kas-*sõnad, mille puhul annab tuletustüve genitiivtüve lühenenud, konsonandiga lõppev variant: *sugulane* : *sugulase* → *sugulas-kond*, *külaline* : *külalise* → *külalis-kond*, *naine* : *naise* → *nais-kond*, *kasakas* : *kasaka* → *kasak-kond*. Ulatuslikum on alustüve lühenemine sõnas (*inimene* →) *inim-kond*.

ja-liitelise tuletusaluse korral pikeneb alustüvi konsonandiliseks: *õpetaja* → *õpetajas-kond*, *laulja* → *lauljas-kond*. Samasugune tüve pikenedamine on toimunud ka tuletises *liikmes-kond*. *Sageli* nimetatakse *s-i* ka sidehäälikuks ehk sideliiteks (vrd § 269).

Verbitüve korral liitub *-kond* konsonanttüvele, vokaaltüved lühenevad viimase vokaali võrra: *käändu-ma* → *käänd-kond*, *piilu-ma* → *piil-kond*, *pöördu-ma* → *pöörd-kond*. Liitele eelnev tuletustüvi võib alustüvest mõnikord ka rohkem kui ühe vokaali võrra lühem olla, nt *võistle-ma*, kuid *võist-kond*.

-STIK : -STIKU

TÄHENDUS

§ 343 *stik*-liite kategoriaalne põhifunktsioon on kogunimetuste moodustamine. Olenevalt tuletusaluse leksikaalsest sisust jagunevad tuletised kaheks: ühed märgivad asjade kogu (või rühma), teised aga nii kogu kui ka kohta. Mõlemal juhul on tuletusaluseks nimisõnad. Muud liiki sõnade alusel moodustatud tuletised on harvad.

1. **Kogunimetused** on sellised nagu *juur* → *juurestik*, *juhe* → *juhtmestik*, *sool* → *soolestik*, nii ka *soonestik*, *teljestik*, *torustik*, *tänavastik*, *ruudustik*, *asulastik*, *küsimustik*, *kombestik*, *sündmustik*, *tüübigistik*, *sulestik*, *tulestik*, *nimestik*, *normistik*, *andmestik*, *laevastik*, *niidistik*, *kaarestik*, *vormistik*, *reeglistik*, *ruudustik*, *motiivistik*. Harilikult ei märgi tuletised mitte juhuslikku, korraldamata kogu, vaid

ühitektuuluvaid asju, nende võrku või süsteemi. Nii on näiteks *probleemistik* kokkukuuluvate probleemide ring; *juhtmestik* on juhtmevõrk; *tähestik* on kirjatähed kindlas järjestuses; *luustik* on ühe elusolendi luud kokku; *karvastik* märgib looma karvkatet. See terviklikkuse tunnus on ühtlasi aluseks kogunimetuste üleminekule asjanimetusteks, sellisteks nagu *sõnastik*, *harjutustik* või *killustik*. Semantiline moodustusskeem ehk tuletusaluse ja tuletise vaheline tähendusseos «asi → nende asjade kogu» on niisuguste tuletiste korral küll veel selgelt tajutav (olguigi raamatud, on *harjutustik* harjutuste ja *sõnastik* sõnade kogu). Liite kasutusala perifeeriasse kuuluvad aga nimetused, mis märgivad kogu ühise tunnuse järgi: *elustik*, *olustik*, (*kerge*-, *raske*)*jõustik*. Mõnel juhul puudub tuletisel igasugune kogutähendus. Sellised on näiteks *lämmastik* ja *liustik*.

Tuletusaluseks võimalike sõnade ring on ilma eriliste piiranguteta: sobivad vähemalt kõik need asjanimetused, millest on mõeldav ka mitmus. Omasõnade kõrval võivad tuletusaluseks olla ka võõrsõnad: nagu *mõttestik*, nii ka *ideestik*, *kapillaaristik*, *koordinaadistik*. Kuigi enamasti on tuletusaluseks juursõnad, võivad selleks olla ka tuletised: *aste* : *astme* → *astmestik*, *mõiste* → *mõistestik*, *asula* → *asulastik*, *küsimus* → *küsimustik*. Moodustamine on võimalik ka liitsõnade alusel: *ilmakaar* → *ilmakaarestik*, nagu ka *märksõnastik*, *hammasratastik*.

stik-liiteliste kogunimetuste hulgas leidub üksikuid, mis märgivad elusolendite kogu: *loomastik*, *linnustik*, *kalastik*, ka *rahvastik*.

Näiteid liite tõenäoliselt spontaanse rakenduse kohta:

Jõudsiime linna piiril iseäraliku *teeviidastikuni*, mis juhatas teiste samanimeliste linnade poole. Ta oli keelepäeva idee autor ja kogu *ettekandes-tiku* organiseerija. Kalli raha eest osteti seinast seinla ulatuv trafaretne *kapistik*. Retsensent tõstis esile luuletaja fantaasiarikast *kujundistikku*. Kunstirahva *portreestik* oli eraldi saalis välja pandud. Igal kunstiiliigil on oma *võttestik*. Noorluuletaja tusameelne *värsistik* ei leidnud heakskiitu.

2. Kogu- ning kohanimetusi on eelmistega võrreldes tunduvalt vähem. Nende kahepalgeline tähendus tuleb alussõnadest. Aluseks on mitmesugused loodusesemete nimetused (*puu*, *küngas*, *mägi*, *järv*, *mätas* jm). Märkides mitme looduseseme rühma, näitavad tuletised ühtlasi ala, kus see rühm paikneb: *järvestik*, *kadastik*, *kaljustik*, *kallastik*, *kingustik*, *koobastik*, *kõrkjastik*, *kõrrestik*, *küngastik*, *laugastik*, *luitestik*, *mäestik*, *mätastik*, *rannastik*, *roostik*, *põõsastik*, *voorestik*, *soostik*.

On ka üksikuid tuletisi, mis märgivad üksnes ala, ulatust või kohta, ilma et neis enam kogu või rühma tähendust oleks: *maastik*, adjektiivist lähtuv *kärestik*. Siia kuuluvad ka *kõrgustik* ja *kitsustik*, mille aluseks on substantiiviga märgitud omadus, ja tegevustunnusest lähtuv *raiestik*. Ajalist ulatust ühes terminoloogilises tähenduses märgib *ajastik* (geoloogias).

VORM

§ 344 Liide *-stik* liitub vokaalile või *s*-ile. Seda üldreeglit täpsustab kaks alamreeglit: a) *-stik* liitub üldiselt genitiivitüvele, kuid b) kui tuletusaluseks on *s*-iga lõppev nimisõna, millel nimetavas käändes on rohkem kui üks silp, liitub ta nominatiivitüvele, kusjuures tüve ja liite piiril *s*-id kattuvad:

a) *juhe* : *juhtme* → *juhtmestik*, *mägi* : *mäe* → *mäestik*, *koda* : *koja* → *kojastik*, *puri* : *purje* → *purjestik*, *aga*

b) *põõsas* → *põõsastik*, *hammas* → *hammastik*, *mätas* → *mätastik*, *küsimus* → *küsimustik*, *seadus* → *seadustik*.

Paaril juhul on alustüvi siiski lühenenud: *kadakas* → *kada-stik*, *pedakas* → *peda-stik*.

Märkus. Kahesilbilisest III-värtelisest alustüvest lähtuvad tuletised on tihti vältepüsitud, III välde alaneb II välteks: *kõrgus* (III välde) → *kõrgustik* (II välde), *määrus* (III v) → *määrustik* (II v). Teisevärtelist tuletist on kalduvus eelistada ka astmevaheldusliku tuletusaluse korral: *aine* (II v) : *aine* (III v) → *ainestik* (II v), nii ka *komme* : *kombe* (III v), kuid *kombestik* (II v).

-KE(NE) : -KESE

TÄHENDUS

§ 345 *-ke(ne)* on üks kahest eesti keele deminutiivisufiksist. Iseloomuliku modifitseeriva liitena ei muuda ta tuletusaluse sõnaliiki ja enamasti mitte ka mõistet: *maja* → *majake*, *laud* → *lauake*, *õde* → *õeke*, *tüdruk* → *tüdruke*. Tuletusaluseks on valdavalt konkreetse tähendusega juur-sõnad. Teisele suffiksile järgneb *-ke(ne)* harvem: *armetuke*, *istmeke*, *liikmeke*, *sidemeke*, *rätikuke*, *kadunuke*. Tervel real juhtudel liitub *-ke(ne)* koos teise deminutiiviliitega *u*: *ilm* : *ilma* → *ilmuke*, samuti *kelluke*, *koeruke*, *nooruke*, *laevuke*, *lambuke*, *lapsuke*, *marjuke*, *märjuke*, *naisuke*, *otsuke*, *paluke*, *tuluke*, *sõbruke*, *vihmuke*.

Üksikjuhtudel on *kene*-substantiivil liite ees adjektiivitüvi: *armsake*, *kallike*, *lollike*, *pisike*, *vanake*. Pronoomenist lähtub *temake*.

ke(ne)-tuletised ei märgi mitte üksnes puhast deminutiivsust, s.o mõõtmelist väiksust, vaid sageli ka kõneleja hellitlevat suhtumist nimetatavasse. Puhtalt seesuguseid tuletisi on näiteks *emake*, *memmeke*, *taadike*, *isake*, *sõbrake* ja *kaasake*. Leidub ka näiteid vastupidise, pilava kasutuse kohta:

«Mehe jutt ja kõnnak reetsid, et *pudeli*ke või rohkemgi on tühjaks joodud»;
«Oli see vast *perekonnake*: üks pidev pidu ja tüli vaheldumisi»; «Mukitud *daami*ke ei sobi lihtsasse seltskonda».

Hinnangusõnadena võivad derivaadid väljendada ka millegi tühisust kõneleja arvates:

«Keegi teadis rääkida, et paar *novellikest* või koguni mingi *romaanike* olevat tal siiski ilmunud»; «Telefonikõnede maksustamine kestuse järgi puudutab vaid lobisemishimuliste *huvikesi*».

Väike hulk tuletisi on kasutusel ka kindlatähenduslike tunderõhuliste leksikonisõnadena: *südameke, kullake, paike, vennike, mullake, temake*.

Omaette leksikonisõnade pisirühma moodustavad terminid nagu *punakurguke, talvike, juhake, lihake, vatsake, tätrake, päsmake, laevuke* (limune), *pinnuke* 'kroonlehe alumine osa'.

Mõnel juhul moodustavad tuletusalus ja tuletis sünonüümide paari, ilma et sufiks tuletusaluse tähendust teisendaks: *pääsu* → *pääsuke, lõo* → *lõoke, värb* → *värvuke*.

Hoolimata avarast võimalusest moodustada *kene*-tuletisi vahetult tekstis, kasutab eesti keel deminutiive idaslaavi ja balti keeltega võrreldes nii kõnes kui ka kirjas suhteliselt harva.

Tänapäeva eesti keeles liigendamatu struktuuriga on *siisike, leevike* ja *sõuke* 'villane vaipseelik'.

VORM

§ 346 Sufiks liitub korrapäraselt genitiivitüvele: *lamp*: *lambi* → *lambike*, *pink* : *pingi* → *pingike*, *puri* : *purje* → *purjeke*, *piisk* : *piisa* → *piisake*, *sõber* : *sõbra* → *sõbrake*. Juhul kui *-kene* kombineerub teise deminutiiviliite *u*-ga, lüheneb alustüvi lõpuvokaali võrra: *laev* : *laeva* → *laev-u-ke*, *mari* : *marja* → *marj-u-ke*, *naine* : *naise* → *nais-u-ke*, *tuli* : *tule* → *tul-u-ke*.

Mõnel juhul on toimunud türevokaali asendumine, millega kaasneb tähendus- või stiilivärvingu nihe: *vend* : *venna* → *venni-ke* (vrd *vennake*), *mees* : *mehe* → *mehike* (vrd *meheke*).

-LINE : -LISE

§ 347 Nimisõnaliitena osutab *-line* küll üldisele substantsitähendusele, kuid selle raames eristuvad selgepiirilised leksikaalsed tuletiste rühmad. Suur osa derivaatidest on isikunimetused; neile lisanduvad *line*-liitelsed looma- ja taimenimetused. Neist rühmadest väljapoole jäävaid tuletisi on vähe.

Ühtlane on ka nende tüvede ring, millele *-line* liitub. Valdavalt on need substantiivi- ja vaid üksikjuhtudel mõnd muud liiki tüved.

TÄHENDUS

§ 348 1. **Isikunimetused** märgivad isikut eeskätt mingi ajutise suhte või seose järgi. Selles on ka nende peamine erinevus *lane*-tuletistest, millele on iseloomulik väljendada isikut püsiva seose järgi.

Tuletusalus näitab harilikult kohta, kus isik ajutiselt viibib või millega ta seotud on, või ka üritust, millest ta osa võtab:

diskoline, heinaline, jahiline, kaevuline, kirikuline, külaline, laualine, selsiline, marjuline, matuseline, piduline, peoline, peieline, pulmaline, saunaline, seeneline, talguline, teeline, veshiline, öitsiline, looline, hädaline, ehaline, kalaline, (millegi) osaline, kinoline, paariline, kohtuline, palveline, turuline.

Selliste tuletiste moodustamisel on *-line* jätkuvalt produktiivne, mida näitab liite vaba kasutamine tarbe- ja ilukirjanduses:

Õnnelikku *spordilolist* kadestasid nii võõrad kui ka tuttavad. Külmast ja märjast hoolimata ei lasknud *rongkäigulised* tujul langeda. Suur osa väikestest *vaheajalistest* sõitis maale vanaema-vanaisa juurde. Mees oli muutumas igaveseks *komanderinguliseks*. *Heinavirnaliste* päevapalk oli malevas hea.

Väike hulk *line*-substantiive märgib isikut püsiva suhte või seose järgi: *tööline, hõimuline, pereline, üüriline, teismeline, põrguline, taevaline, juudaline, kalmuline* 'surnu' (vrd *kalmuline* 'kalmul käija').

Isikunimetustega analoogiline on *metsaline* 'metsik olend'.

2. **Taksonite** tähistamisel on *line*-liitega terminid kogu üksust märkivana mitmuses, üksikesindajat väljendab ainsus.

Botaanikas märgivad tuletised taimesugukonda. Tuletusaluseks on harilikult sugukonna tüüpesindaja nimetus:

kanarbik → *kanarbikulised*, *kask* → *kaselised*, *kõrvits* → *kõrvitsalised*, nii ka *käpalised*, *küpressilised*, *liilialised*, *männilised*, *nelgilised*, *loorberilised*, *tulikalist*, *kellukalist*, *kaktuselist*, *võhumõõgalised*.

Tuletusalus võib märkida ka sugukonnale iseloomulikku tunnust: *luuvili* → *luuviljalised*, *kõrs* → *kõrrelised*, *sarikas* → *sarikalist*.

Zooloogias märgivad tuletised seltse (*hailised*, *kirbulised*, *ämblikulised*), alamseltse (*ahvilised*, *hiirelised*, *kärbselised*) ja rühmi (*astlalised*, *munetilised*). Siingi lähtuvad tuletised kas tüüpesindaja nimetusest või kõiki esindajaid siduvast tunnusest (*iminapp* → *iminapalist*, *kukkur* → *kukkrulised*, *astel* → *astlalised*).

3. **Esemenimetusi** on sellised, nagu *suuline* 'huulik, pits', *sõrmiline* 'sõrmeaukudega pillitoru', *tinulised* 'tinast kaunistused riietel', *vaselised* 'vasest kaunistused'. Nii isikut kui ka asja märgib *õhtuline* 'õhtusöök; õhtusöögist osavõtja'.

Rahatähti ja münte märgivad tuletised *rublaline, kopikaline, fragiline, margaline* jms, samuti *kolmeline, viieline, kümneline* jm. Need on tõlgitsetavad ka *line*-liiteliste adjektiivide substantivatsioonidena.

Korduv seotud tüvi eelneb sufiksile nimetuses *nugiline* (vrd *nugi/taim, nugi/uss, nugi/seen*). Moodustuslikult liigendumatud, uni-kaaltüvelised *line*-sõnad on *virmalised* ja *lapuline*.

VORM

§ 349 *line*-tuletiste vormiline moodustamine on korrapärane. Sufiks liitub tuletusaluse genitiivitüvele: *hein : heina → heinaline, jaht : jahi → jahiline, kiik : küige → kiigeline, rehi : rehe → reheline, astel : astla → astlaline*. Nominatiivitüvele on *-line* liitunud vaid tuletises *käsiline* (vrd genitiivitüveline adjektiiv *käeline*). Mõnel juhul on tüvevokaal teisenenud: *maja → maju-line, tina → tinu-line, päev : päeva → päevi-line, sõrm : sõrme → sõrmi-line, mari : marja → marju-line*. Kolmel viimasel juhul lubab tähendus oletada ka liitumist mitmusetüvele. Üldisest kalduvusest kõrvale ka *sepp : sepa → sepiline*.

Harilikult seisab liite ees lihttüvi. Välistatud ei ole aga ka liittüvelised derivaadid: *käsitööline, tükitööline, merehädaline, öömajaline, suvepäevaline*.

line-derivaadid on valdavalt esimese astme tuletised. Tuletatud tüvele on *-line* harva liitunud (*mat/use-line, pal/ve-line*). Mõnevõrra rohkem on niisuguseid näiteid terminite hulgas (*tuli/ka-line, mune/ti-line, tor/iku-line, mäle/tse/ja-line*).

-E : -E

TÄHENDUS

§ 350 See liide on üks teosubstantiivide moodustamise vahendeid. Peale selle võivad *e*-tuletised märkida ka tegevusvahendit, tegevuse tulemust või saadust, ka tegijat. Muu tähendusega tuletisi on vähe. Üsna tavaline on sama tuletise kasutamine kord ühes, kord teises tähenduses. Sellest järeldub, et liite funktsiooniks on vaid uue tüve vormistamine, ilma et ta määraks selle tüve täpsemat tähendust. Võimalikud on mitmed tähendused, kusjuures nende esinemissagedus võib olla oluliselt erinev.

Liitele eelneb tuletises ühesilbiline tegevust (harva muud) märkiv tüvi, mis on harilikult vastavuses kuni kahesilbilise verbitüvega: *nõud/ma : nõua/n ja nõu-e, hõivama – hõive, vajuma – vaje, väljuma – välje*.

1. Teosubstantiivid on e-tuletiste kõige tüüpilisem liik. Nagu eespool nägime, on samas ülesandes väga sage ka *mine*-liide, mis tuletab tegevust märkiva nimisõna mis tahes verbitüvest. Mõlema sünonüümse liite kasutusala on siiski märksa erinevad: *mine*-tuletis käibib omaette sõnana, e-derivaati kasutatakse sageli liitsõna genitiivse täiendosana. Võrdluseks:

*pakkimine ja pakkematerjal, ootamine ja ootetöö, mõõtmine ja mõõteriist, nii ka puhketund, luiskelugu, kõrbelõhn, jahvekiid, kandevõrk, murdejoon, peitemanööver, petteliigutus, põimelõng, söötesead, sööbeleelis, seede-
lündid, süstevedelik, tikkerida.*

Iseseisva nimetusena kasutatakse e-derivaate harvem. Mõned näited selliste kohta:

«Pinnavormide *teke* ulatub enamasti väga kaugesse minevikku», «*Lekke* tõttu läks osa destillaati kaotsi», «Lindude *rännet* uuritakse rõngastamise ja loendamise abil», samuti «*püüe* teiste hulgas silma paista», «aiakahjuri *tõrje*».

2. Üksikjuhtu märkivad tuletised on teine arvukam e-liiteliste derivaatide tähendusrühm. Need lähtuvad harilikult verbitüvedest, mis juba ise väljendavadki ühekordset situatsiooni või üksikaktide kordumist. Samatüveliste *mine*-tuletistega on siisugustel e-sõnadel kujunenud märgatav tähendusopositsioon: e-derivaat märgib tegevuse või protsessi üksikjuhtu, *mine*-tuletis aga tegevust üldiselt. Näiteid:

hüpe – hüppamine; heide – heitmine; muude – muutmine; huige – huikamine; hõige – hõikamine; kilge – kilkamine; võnge – võnkumine; torge – torkamine; põrge – põrkamine; haug – haukumine; tõuge – tõukamine; rööge – röökimine.

Samasugune vahekord *mine*-liiteliste rööbikutega on ka tuletistel *vanne, hüüe, hõise, norse, purse, mõire, tukse, vise, viide, väide, muie, karje, haare, katse, piste, tõmme*.

3. Muud deverbaalid märgivad tegevusvahendit, tulemust, saadust vm ja on enamasti kindlaskujunenud tähendusega leksikoniüksused:

kate, kutse 'kutsekaart, -leht', *küte, täide, võie, hinne, määre, paise, toode, tõlge, seade, üte, alge, võime, maitse, taane, loome, kääne, pööre, lause, aste, kaste, vaste, veste, iste, mõiste, puue, teave, selve, tarve, surve, keere, anne, tehe, lähe, aje, lake, side, valde*.

Sama derivaat võib esineda ka kord üldises, kord kitsamas tegevuse või protsessiga määratud tähenduses. Võrdluseks:

käändekoht – neliteist käänat; löiketera – kleitide ja seelikute löiked; köitetehnika – romaan kahes köites; määrideõli – saapamääre; kastekann – hommikune kaste; tõmbenumber – tuuletõmme; tõlketöö – meisterlik tõlge; liitekoht – isikut märkiv liide.

4. Denominaale on deverbaalide kõrval vähesel määral. Kõige üldisemalt öelda märgivad need asja sellele iseloomuliku tunnuse järgi. Osa derivaate märgib alussõnaga võrreldes sama, üksnes mõnevõrra kitsamamahulist mõistet. Teistel juhtudel rajaneb moodustussuhe ülekandeseostel, olemuslikul või välisel sarnasusel. Tuletise ja tuletusaluse vahelised tähendusseosed on individuaalsed, tuletise tähendus kokkuleppeline. Näiteid:

sõne 'sõnatarvitusjuhtum, sõna tekstis' (vrd üldisema tähendusega *sõna*), *jäide* 'maapinda, puid vm kattev õhuke jääkord' (vrd *jää*), *urge* 'koobas, õõs, langetussüvend' (vrd *urg*), samuti *sille* 'silluse tugede vahekaugus (ehituses)' (vrd *sild*), *ulme* 'fantastika' (vrd *ulm* 'unenägu'), *rinne* (vrd *rind*).

Üksikud *e*-tuletised lähtuvad adjektiividest: ainenimetus *hape* (← *hapu*), abstraktumid *hüve* (← *hüva*) ja *pahe* (← *paha*).

Liitele võib eelneda ka korduv kinnistüvi, nagu näiteks juhul *jõõre* 'viltune, kallakas koht teel' (vrd *jõõra-sta-ma* 'viltu kiskuma, kallutama (sõiduriista)' ja *jõõr-du-ma* 'viltu kalduma või viskuma').

Selles rühmas ei tarvitse *e*-d tingimata liitena tõlgitseda. Siin võib moodustusviisiks pidada ka tüvevokaali muutumist.

VORM

§ 351 *e* : *e*-liitelised tuletised on kahesilbilised ja valdavalt astmevahelduslikud sõnad. Morfoloogilise muuttüübi poolest moodustavad nad ühtlase rühma: suurem osa on tugevneva astmevaheldusega, kusjuures ülekaalus on vältevaheldusega tuletised; astmevahelduseta derivaate on *ede*, *sine*, *sõne*, *hüve*, *pahe*, *side*, *aje* ja *vaje*.

Liitele eelneb konsonandiga lõppev juur-, harvem tuletatud tüvi: *tõmm-e*, *vis-e*, *läh-e*, *kilg-e*, *ood-e*. Vokaallõpulistele alustüvedele vastab tuletises vokaali võrra lühem variant: *haara-ma* – *haar-e*, *hõisa-ta* – *hõis-e*, *sõna* – *sõn-e*. Kui tüvest ei ole lühem kuju võimalik, on liitunud sufiksi pikem, konsonandiga algav variant: *loo-de*. See variant ei ole kasutusel *i*, *u* või *ü*-ga lõppeva tuletüstüve järel, nagu *haue*, *raie*, *taie*, *vaie*, *oie*, *soie*, *muie*, *ruie*, *võie*, *nõue*, *puue*, *hüüe*, *püüe*, sest siin on võimalik poolvokaali vaheleaheldamine.

Ühesilbiline tuletüstüvi eelneb liitele ka juhul, kui tuletisega tähenduslikult korreleeruv verbitüvi on pikem, näiteks *ring-le-ma*, kuid *ring-e* 'ringlus', nii ka *vaidle-ma* ja *vai-e* : *vaid-e* 'vastuvaidlus', *puig-el-da* : *puik-le-n* ja *puig-e* '(üksik)puiklus'.

e-tuletise ja vastavatüvelise verbi astmevahelduse tüüp langeb enamasti ühte: vältevaheldusega verbile vastab vältevahelduslik ja laadivaheldusega verbile laadivahelduslik derivaat. Küll aga võib erinev olla astmevahelduse suund: ka nõrgeneva tüvega verbidele vastavad tugevneva tüvega tuletised. Võrdluseks: *leppi-da* : *lepi-n* ja *lepe* : *leppe*; nii ka *kärpida* : *kärbin* – *kärbe* : *kärpe*, *tõrjuda* : *tõrjun* –

tõrje (II v) : *tõrje* (III v), *luurata* : *luuran* – *luure* (II v) : *luure* (III v), teisalt *visata* : *viskan* – *viske* : *viske*, *tõmmata* : *tõmban* – *tõmme* : *tõmbe*, *oiata* : *oigan* – *oie* : *oige*.

Vältevahelduslikele verbidele vastavad laadivaheldusega derivaadid vähestel juhtudel: *käänata* : *käänan* – *kääne* : *käände*, *haarama* – *haare* : *haarde*, *keerama* – *keere* : *keerde*, *piirama* – *piire* : *piirde*, *määrima* – *määre* : *määrde*, *pöörama* – *pööre* : *pöörde*. Vastupidise näiteks on vaid *alata* : *algan* – *alge* (II v) : *alge* (III v); ka *urg* : *uru* – *urge* : *urke*. Laadivahelduslikule verbile vastab astmevahelduseta *e*-tuletis juhul *siduma* : *seon* – *side* : *side*.

Harilikult on *e*-liiteline tuletis astmevahelduslik ka siis, kui vastavärviline verb või noomen on astmevahelduseta. Tuletise välte- või laadivahelduslikkus oleneb alustüve häälikstruktuurist. Kui tüvi sarnaneb oma häälikkoostiselt vältevaheldusliku tüvega, on see piisav eeldus vältevaheldusliku *e*-tuletise moodustumiseks: vrd näiteks *katke-da* (III v) : *katke-b* (III v) ja *katke* (II v) : *katke* (III v), nii ka *või-ma* – *võime* (II v) : *võime* (III v), *meenu-ma* – *meene* (II v) : *meene* (III v), *hapu* (II v) – *hape* : *happe*. Analoogiline on seos alustüve häälikkoostise ja laadivaheldusliku *e*-tuletise moodustamise võimaluse vahel: nt *kaldu-ma* ja *kalle* : *kalde* (*ld* : *ll* nagu *kuld* : *kulla*), *võrduma* ja *võrre* : *võrde* (*rd* : *rr* nagu *kord* : *korra*), *joobu-ma* ja *joove* : *joobe*, *sööbi-ma* ja *sööve* : *sööbe* (*b* : *v* nagu *tiib* : *tiiva*, *haab* : *haava*). Kui aga *-e* liitub tüvele, mis oma häälikkoostiselt ei eelda astmevahelduslikku varieerumist, on tuletis astmevahelduseta: vrd *vaju-ma* – *vaje*, *aja-ma* – *aje*, *sõna* – *sõne*, *hüva* – *hüve*.

-NNA : -NNA

TÄHENDUS

§ 352 Kõnealune sufiks on *tar*-liite kõrval üks kahest eesti keele naissoosufiksist. Derivaatide tuletusaluseks on enamasti sooliselt markeerimata isikunimetused, kõige sagedamini a) *lane*-tuletised, mis ise on moodustatud nimede – eeskätt kohanimede alusel, ning b) *ja*-liitelised tegijanimed; c) on ka niisuguseid *nna*-tuletisi, mille aluseks on sufiksita isikunimetused. Enamasti annab liide tuletusalusele üksnes naissoo lisatähenduse. Näited:

a) *eestlane* → *eestlanna*, *soomlane* → *soomlanna*, nii ka *kreeklanna*, *türklanna*, *inglanna*, *itaallanna*, *roomlanna*, *hispaanlanna*, *eurooplanna*, *sakslanna*, *tartlanna*, *leedulanna*

b) *näitleja* → *näitlejanna*, nii ka *tantsijanna*, *õpetajanna*, *kasvatajanna*, *valitsejanna*, *võistlejanna*

c) *naaber* → *naabrinna*, *sõber* → *sõbranna*, *preester* → *preestrinna*

Osalt c-juhtudel märgib tuletis leppeliselt tüves nimetatud isiku abikaasat: *vürstinna, krahvinna, bojaarinna*.

Puhuti esineb liite *lanna*-kujuline variant, eeskätt siis, kui tuletusaluseks on liiteta nimetus: *hindu* → *hindu-lanna*, *baškiir* → *baškiir-lanna*, *saratseen* → *saratseen-lanna*, *patriits* → *patriits-lanna*. Variantse liitekuju aluseks on arvukad *lane*-tüvede tuletised, mille lõpposist *-lanna* on tervikuna tõlgitsetud liitena.

Eesti keeles on naissootuletised iseloomulikumad eeskätt kirjalikule kasutusele. Spontaanselt moodustatud derivaadid on mõnikord stiilitaotluslikud. Stiilineutraalsed on tuletised, kus aluseks on *lane*-liitelised isikunimetused, mis ise moodustatud koha-, aga ka asutuse vms nimest. Muudel juhtudel on *nn*a-tuletisel enamasti nõrgem või tugevam stiilivärving.

Produktiivne on *-nn*a eeskätt ühenduses *lane*- ja *ja*-liitelise tuletusalusega. Näiteid:

25-aastasele *rostoklannale* tuli maailma parima sportlase kõrge tiitel juba teist korda. Noored *kotkalannad* kohtusid oma Tallinna eakaaslastega. Laskmises olid *skandinaavlannad* kindlamad kui rajal. Näitleja oli teinud kõik, et oma kahvatut *tegelannat* veidigi ilmestada. See vanem daam ja ta *sugulanna* puhkavad igal aastal Pärnus. Firma üliviisakas *esindajanna* pakkus välja rikkaliku ekskursiooniprogrammi. Naiskorrapidajad asusid viivitamatult võitlusse *mürgikauplejannadega*. Rand oli täis kiljuvaid *suplejannasid*. Kuni selle riistapuu tootjannasid ja müüjannasid jälitati, jäeti *kasutajannad* üldiselt rahule.

c-rühma tuletiste juhumoodustuse kohta leidub harva näiteid: *toht-rinna, sekretärinna, helioperaatorinna*.

VORM

§ 353 *nn*a-liitelised tuletised on enamasti kolme- kuni viiesilbilised sõnad. Vormiliselt on nende moodustamine täiesti korrapärane:

a) *ja*-liitelise tuletusaluse korral *-ja* + *-nn*a → *-janna*: *laulja* → *lauljanna*, *luuletaja* → *luuletajanna*, *õpetaja* → *õpetajanna*;

b) *lane*-liitelise tuletusaluse korral *-lane* + *-nn*a → *-lanna*: *eestlane* → *eestlanna*, *tartlane* → *tartlanna*;

c) muudel juhtudel genitiivitüvi + *-nn*a: *krahv* : *krahvi* → *krahvinna*, *kuningas* : *kuninga* → *kuninganna*, *naaber* : *naabri* → *naabrinna*.

TÄHENDUS

§ 354 Nii nagu *-nna*, väljendab ka *-tar* naissugu. Ta seostub samuti enamasti isikut märkiva, harvem muutähendusliku tüvega.

Et *tar*-liitega tuletiste alussõnade ring ühtib sünonüümse *nna*-liite omaga, puudub nende vahel kindel kasutusalaade piir. Enamasti on *tar*-derivaadid kui harvemad küll tugevama stiilivärvinguga. Isikunimest lähtuvate derivaatide hulgas on osa rööpsed *nna*-liitelistega, erinedes viimastest vaid mõningase värvingu poolest: *näitlejatar*, *tantsijatar*, *lauljatar*, *jumalatar*, *naabritar*, *sõbratar*. Kui tuletusaluseks on kõrgemast seisusest meesisikut märkivad nimisõnad, on tähendusvahe kujunenud enamasti selliselt, et *nna*-tuletis märgib kas vastavat naissoost isikut või meesisiku abikaasat, *tar*-tuletis aga meesisiku tüdrit, nagu *vürstitar*, *tsaaritar*, *bojaaritar*.¹ Ilma *nna*-lise rööbikuta on *orjatar* ja *poisitar* 'poisilik tüdruk'.

Osalt on kahe naissooliite kasutusalaad määratud tuletusaluse ehitusliku eripäraga. Nii moodustatakse *tar*-tuletisi sagedamini liiteta isikunimetuste alusel: *tadžikitar* vrd *tadžikk*, *grusiinitar* vrd *grusiin*, samuti *kirgiisitar*, *kalmõkitar*, *kasahhitar*, *tšehhitar*, (*adõgeelanna* ehk) *tšerkessitar*, *udmurditar*, *hutsuulitar*; siiski ka *tuttavatar*, *anarhistitar*.

Peale isikunimetuste on *tar*-sufiksit liidetud veel kohanime või muu sõna tüvele. Niisugused tuletised märgivad naisisikut rahvuse, päritolu või muu tunnuse järgi: *Poola* → *poolatar*, *Hiina* → *hiinatar*, samuti *kolhoos* → *kolhoositar* 'naiskolhoosnik', *aadel* → *aadlitar* 'aadlisoost naisisik', nii ka *ufotar* 'daam ufolt [(tuvastamata lendesemelt)]', *näkitar*. Siia kuuluvad ka adjektiivitüvelised *kaunitar*, *saletar*, *naiivitar*. Kõigil nimetatud juhtudel märgib liide isikut ja naissugu korraga.

Leidub selliseidki näiteid, kus *tar*-liidet on kasutatud naissoolisuse märkimiseks väljaspool isikunimetusi: «Kaks jõehobu tantsivad. «Kas sa mind armastad?» pärib *jõehobutar*»; «Koeranäss nuusutas puud ja lausus: «Siit on *koeratar* mööda läinud»; «Müüa kohevakarvaline *krantsitar*»; «*Hanetar* ja neiu part naersid kana jalavart».

VORM

§ 355 *tar*-liitelised tuletised on kolme-, harva enamasilbilised sõnad. Sufiks liitub alati vokaaliga lõppevale tuletüstüvele, mis valdavalt ühtib tuletusaluse genitiiviga: *kuningas* : *kuninga* → *kuningatar*, *ori* : *orja* →

¹ *Kuningatar* märgib enamasti kuningatütart, vahel aga ka kuningannat, nt pealkiri «Kuningatar Hanejala praeköök».

orjatar, udmurt : udmurdi → udmurditar. Tüvi teiseneb harva: naiivne → naiivi-tar, kaunis : kauni (III välde) → kaunitar (II välde).

-I : -I

TÄHENDUS

§ 356 See on üks produktiivsemaid nimisõnaliiteid. Tähenduse poolest moodustavad tuletised ühtlase rühma, märkides tegevusvahendit:

soojendi 'soojendusvahend', *paljundi* 'paljundusvahend', nii ka *koputi*, *uimasti*, *vedeldi*, *aeglusti*, *alaldi*, *põleti*, *säiliti*, *valgusti*, *teriti*, *elusti*, *kii-
rendi*, *kinniti*, *lüliti*, *summuti*, *takisti*, *tõkesti*, *kuumuti*.

Olenevalt vahendile tunnusliku tegevuse iseloomust võib tuletis tähendada seadet, masinat, ainet vm:

annusti 'dosaator', *higisti* 'higile ajav ravim', *ilmuti* 'ilmutuslahus', *suu-
rendi* 'suurendusaparaat', *kaaruti* 'kaarutusmasin', *kirjuti* 'kirjutusmasin
või -seade', *purusti* 'purustusseade'.

Tegevust märkiva alustüve ja tuletise vaheline tähendussuhe on alati ühesugune: tegevus – seda tegevust sooritav vahend.

Oma funktsioonilt on *-i* lähedane *ja*-liitele, olles siiski mõnevõrra kitsama kasutusega. Erinevalt *ja*-st, mille liitumist piiravad vaid vähesed tähendustegurid, on *i*-ga seostuvate tüvede ring täpsemalt määratud. *i*-tuletised on vastavuses verbidega, mille tüves on kolm (ka kaks) silpi ja mille lõpul on *-ta-*, *-da-* (nn kausatiivid ja faktitiivid):

*kõrveta/ma – kõrvet-i; määrgista/ma – määrgist-i; laota/ma – laot-i; tüh-
jenda/ma – tühjend-i; muunda/ma – muund-i.*

Erinevalt *ja*-tuletistest märgivad *i*-derivaadid üksnes elutut tegijat ja neid kasutatakse rohkem oskus- kui üldkirjakeeles.

Oskuskeeles leidub üksikuid näiteid ka liite pikema variandi *-ti* kasutamise kohta juhul, kui alustüvi ei lõpe *ta-*, *da-*ga: *munema → mune-ti* (putuka munemiselund), *luka-ta → luka-ti*.

Märkus. *ti*-variandi kasutamine viib vormihomonüümiale: tuletis ühtib samatüvelise verbi umbisikulise tegumoe imperfektiga. Homonüüme võib tekkida ka *i*-liite korral, kui lisaks transitiivsele *ta*-verbile on olemas samatüveline intransitiivne tegusõna. Need on enamasti graafilised homonüümid, mis erinevad teineteisest valte poolest: *säilitama → säiliti* (II välde) ja *säilima → säiliti* (III välde); nii ka *küpsetama → küpseti* ja *küpsema → küpseti*; *ilmutama → ilmuti* ja *ilmuma → ilmuti*. On ka täielikku vormihomonüümiat: *mõjutama → mõjuti* ja *mõjuma → mõjuti*; *imetama → imeti* 'nisa koos selle juurde kuuluvate näärmetega' ja *inema → imeti*.

i-tuletiste nii semantiline kui ka vormiline korrapära tagab liite produktiivsuse ka väljaspool oskuskeelt. Näiteid tarbe- ja ilukirjanduses kasutatud tuletistest:

Et vältida autode teelt väljapaiskumist, kasutatakse mitmesuguseid metallist või raudbetoonist *tõkesteid*. Vanaema kappides leidus imepäraseid *tervisteid*, mille toimet ja nime ainult tema teadis. Laps vaatas hirmuga mitmesuguseid tange ja *kanguteid* hambaarsti töölaual. Universaalsed *jäädvustid* andsid võimaluse paljundada nii heli- kui ka piltteoseid. Kirjanik vajab justkui mingit *siseeristit*, mis lahutab tarviliku tarbetust.

VORM

- § 357 Tuletiste moodustamine on korrapärane. *-i* liitub konsonandile, mistõttu sufiksile eelnev tuletustüvi on lõpuvokaali võrra lühem kui talle vastava verbi tüvi: *lülita-ma – lüliti-i*, *kuivata-ma – kuivati-i*, *peegelda-ma – peegeldi-i*. Pikema liitevariandiga ühenduses langevad tuletustüvi ja verbitüvi kokku: *hõõru/n – hõõru-ti*, *mune/ma – mune-ti*.

Kõnealune liide on terminaalne, s.t *i*-derivaadid üldiselt edasituletisi ei võimalda, välja arvatud *ke(ne)*-liitelised deminutiivid (*põletikene*, *valgustikene*).

-LA : -LA

TÄHENDUS

- § 358 *la*-liitelised tuletised märgivad KOHTA selle iseloomuliku tunnuse järgi. Tunnuseks võib olla kohaga seotud asi, olend, isik (*söökla*, *lehtla*, *sigala*, *erakla*), tegevus (*juukselõikla*, *ujula*), samuti omadus (*külmla*), asend (*tagala*) vm. Vastavalt tunnuste iseloomule võivad need olla väljendatud eri sõnaliiki tüvedega, kuid tüve sõnaliik ei tarvitse alati olla üheselt määratav (nt *ravi-la* ja *ravi*, *ravi-ma*). Erinev võib olla ka *la*-le eelneva tuletustüve struktuur, olenedes samuti tunnust märkiva tuletusalususe ehitusest. Enamasti lähtub *la*-tuletis juursõnast, kuid aluseks võib olla ka mõni lühike tuletis (*söö-k* → *söökla*), liitsõna (*nuumsiga* → *nuumsigala*) või ka sõnade ühend (*nõu andma – nõuandla*).

Üldine kohatähendus võib tuletises täpsustuda ühe või teise leksi-kaalse alltähendusena.

1. Ehitist, selle osa, selles paiknevat asutust vms märgivad *la*-tuletised on kõige tavalisemad. Siin on terve rida üldkasutatavaid sõnu, kuid leidub ka termineid ning vähem tarvitata-vaid keelendeid:

haigla, tõbila, söökla, vangla, juuksla 'juuksuritöökoda', *pardla* 'habeme-ajamistöökoda', *lehtla, pumpla* 'pumbajaam või -ruum', *lindla, sigala, kanala, hanila, tuvila, tibula, partla, suvila, erakla, kirikla, palvela, pesula, pirukla, einela, ravila* 'raviasutus', *pääsla* 'käitise või asutuse läbilaske-ruum, -hoone', *magala, (juurde-, juukse-)lõikla, nõuandla, ladula* 'ladumisruum trükikojas', *võimla* 'võimlemissaal või -hoone', *külmla* 'külmhoone', *lustla* 'lusthoone', *abila, surula* 'suruhoone'.

2. Maa-ala, piirkonda, ulatust (konkreetsemas või abstraktsemas mõttes), ka kohta üldiselt märkivad tuletised on teine tähendusall-rühm:

manala, mesila, maardla, seemla 'seemneistandik', (*kivik*)*taimla, eosla* (botaanikas), *rohtla, rahula, randla, põhjula, toonela*, nii ka *hoidla, parkla, tankla, panila, ujula, levila, lesila* (loivaliste kogunemiskoht; ka mis tahes lesimispunkt), *lendla* 'taru lennuauk ja -laud', *suubla* 'koht, kuhu vooluvesi suubub'. *valgla* 'valgumisala', (*seede*)*kulglala, tagala, aardla, pagula, ärila, puhkela, siirdla* 'siirdeala', *varula, prahtla* 'koht prahi maha panemiseks'.

Ühe või teise tavatähenduse sidumine tuletisega ei tähenda, et talle ei või vajaduse korral omistada mingit muud, tavatähendusest erinevat sisu.

Liide on produktiivne. Näiteid sõnaraamatuis registreerimata tuletiste kasutamise kohta:

Siseujulas avati laste veemängumajad. Neid *mänglaid* on kahte liiki, ühed vanemaile, teised päris pisikestele. – Vesiämblikud ehitavad oma *elulad* vee alla. Olin *antilooplas* ainuke vaataja. *Toitlate* vähesus häirib normaalset elu linnas eriti suvel. Raamatukogu juurde kuulub võimsa raaliga *teabla*, kust iga asjast huvitatu võib usaldusväärset teavet hankida. Tehnik kannab hoolt, et *lüpslate* automaatikaseadmed korras oleksid. Pärast uue *trükla* valmimist paranevad kirjastamistingimused.

VORM

§ 359 Harilikult on *-la* liitunud ühe- või kahesilbilisele konsonanttüvele või kahesilbilisele esmavähtelisele vokaaltüvele. Astmevaheldusliku tuletusaluse korral lähtub tuletis tugevaastmelisest tüvevariandist: *maare* : *maarde* → *maard-la*, *sigla* : *sea* → *sigla-la*. Kuid leidub ka vastupidiseid näiteid, nagu *koit* : *koidu* ja *Koidu-la*.

Kahesilbilised kolmandavähtelised ja rohkemasilbilised vokaaliga lõppevad alustüved on üldiselt andnud lõpuvokaali võrra lühema tuletüstüve: *haige* → *haig-la*, *suubu-ma* → *suub-la*, *pirukas* : *piruka* → *piruk-la*. Siiski leidub ka paar näidet kolmandavähtelise vokaaliga lõppeva tuletüstüve kohta: *palve* (II v) : *palve* (III v) ja *palvela* (III v);

nii ka *eine* (II v) : *eine* (III v) ja *einela* (III v). Nimetatud kaks tuletist ei ole aga vältepüüvad. Sageli kasutatakse neid teisevältelistena.

Olenevalt häälikkoostisest võib lühemusega kaasneda tüve ja liite häälikute kattumine: vrd näiteks *mudilane* ja *mudila* (*ne* → Ø, *la* + *la* → *la*), nii ka *võimle-ma* ja *võimla* või *õmble/ma* ja *õmbla*.

Erandlik on tuletustüve kuju nimetuses *panila* (vrd *pane-ma*), mida on tõenäoliselt mõjutanud liitsõnaline sünonüüm *panipaik*.

-LUS : -LUSE

TÄHENDUS

§ 360 See hilise levikuga liide on oma funktsiooni poolest sarnane *mus-* ja *us-*liitega, võimaldades samuti moodustada abstraktse sisuga nimetusi. Erinevalt teistest seostub aga *-lus* eeskätt substantiivitüvega, muutes selle konkreetse tähenduse abstraktseks. Tuletusalusena käibivad peamiselt isikut märkivad sõnad: *Tolstoi* → *tolstoilus*, *erak* → *eraklus*, *epigoon* → *epigoonlus*. Tuletis märgib nimetatud isiku või isikute algatatud liikumist, iseloomulikku ellusuhtumist, tõekspidamise laadi või tegutsemisviisi.

Valdava osa *lus*-liiteliste sõnade tuletusaluseks on üldnimi: *askeet* → *askeetlus*, *rüütel* → *rüütlus*, *tõusik* → *tõusiklus*, *reetur* → *reeturlus*, *sangar* → *sangarlus*, nii ka *šeflus*, *kritikaanlus*, *metseenlus*, *renegaatlus*, *piraatus*, *bandiitlus*, *sektantlus*, *paavstlus*, *skautlus*, *võhiklus*, *kaabaklus*, *narodniklus*, *ketserlus*, *doonorlus*, *novaatorlus*, *kahjurlus*, *hulkurlus*, *junkurlus*, *partisanlus*, *filisterlus*, *boheemlus*, *vabamüürlus*, *puritaanlus*, *kulaklus*, *kadaklus*, *kasaklus*.

Nimedest käibivad tuletusalusena vaimuinimeste, poliitikute, ka teoseteglaste nimed:

Hegel → *hegellus*, *Kant* → *kantlus*, *Kristus* → *kristlus* 'ristiusk', *Lenin* → *leninlus*, nii ka *hitlerlus*, *luterlus*, *maltuslus*, *araktšejevlus*, *maltsvetlus*

lus-tuletis võib lähtuda ka muud laadi nimisõnast: *eestlus*, *baltlus*, *katoliiklus*, *sakslus*, *metslus*, *läänlus*, *komblus*, *toitlus*, *kiriklus* 'kiriku-meelsus', *pagulus*, *rahvuslus*, *riiklus*, *vastasrindlus*, *hõimlus* 'abiellumise kaudu tekkiv sugulus; hõimuaated', *kolkus* 'kohalike huvide esiplaanile seadmine' (← *kolgas* : *kolka*).

Vähemal määral on tuletisi, kus *lus*-liitele eelneb tegevust, seisundit või suhet märkiv tüvi: *pärilus* 'pärusjärgsus' (*päri/ma*), *tahtlus* 'tahtmine tegu toime panna' (*taht/ma*), *korilus* (*korja/ma*, *kori/lane*), *leplus* (*leppi/ma*), *tootlus* (*toot/ma*), *süüdlus* (*süüdi*), *manulus* 'juuresolek' (*manu*).

lus-liite produktiivsust näitavad arvukad regulaarkasutused. Näiteks:

Karpovit iseloomustab *diletantluse* eitamine. *Huligaanluse* põhjuseks on kõige sagedamini tegevuse puudumine. See aristokraadivõsu võis kahelda kõiges, mitte aga oma *härassluses*. Peeter, kirstunael, lõhkus kapi ära mitte *kobakäplusest*, nagu arvati, vaid tahtlikult. Laialdane *nimekaimlus* tekitab Rootsis parajat segadust. ÜRO Peaassamblee otsuse kohaselt on *palgasõdurlus* oht rahvusvahelisele rahule ja julgeolekule. *Punkarluse* ilmingud hakkasid tekkima muusika, punkroki pinnalt. Noorukiaegse *koolipõlgurluse* pinnalt võib kergesti aluse saada hilisem *tööpõlgurlus*. – Elagu targad ätid! Elagu *ätlus*! – Kesктаап tegi omalt poolt kõik, et vähendada *paberlust* miinimumini. Õnneks kohtame elus siiski märksa rohkem ausat, isegi ennastsalgavat tööd ja põhimõttekindlust kui *ürasklust*. See andekas küisu oli ära õppinud ka ukse avamise, ukse sulgemine näis aga asuvat väljaspool *kasluse* huvisid.

Kuigi nii *-lus*, *-mus* kui ka *-us* võimaldavad moodustada abstrakt-substantiive, eristuvad nende kasutuspiirid võrdlemisi selgesti: *-lus* seostub substantsi, *-us* omadust ja tegevust- ning *-mus* tegevust, seisundit, protsessi märkivate tüvedega. Osalt tuleb liidete funktsiooniline sarnasus ilmsiks rööpsetes moodustistes. Nii näiteks on eeskätt hinnangulistest isikunimetustest lähtuvad *lus*-derivaadid oma sisult ligilähedased sama tuletusalusega *likkus*-abstraktumitele, võrreldagu näiteks sõnu *võhiklus* ja *võhiklikkus*, *diletantlus* ja *diletantlikkus*, *ketserlus* ja *ketserlikkus*, *askeetlus* ja *askeetlikkus*.

VORM

§ 361 Liitele eelneb kuni kahesilbiline tuletustüvi, mis on harilikult juur või lühike tuletatud tüvi: *šef-lus*, *komb-lus*, *rööv-lus*, *saks-lus*; *ketser-lus*, *partner-lus*, *joomar-lus*, *erak-lus*, *võhik-lus*, *kahjur-lus*. Kahesilbiline tuletustüvi lõpeb enamasti konsonandiga, vokaalile on *-lus* liitunud vaid esmavärtelise tüve korral: *kori-lus*, *pagu-lus*, *manu-lus*.

Käändsõnalise tuletusaluse korral on tuletustüveks harilikult nominatiiv: *vend* → *vend-lus*, *erak* → *erak-lus*, *sangar* → *sangar-lus*. Enamasti käibib alustüvi muutumatuna. Sufiksi ees lühenevad kahe- ja kolmandavärtelised vokaaltüved, samuti pikemad kui kahesilbilised tüved: *balti* → *balt-lus*, *slaavi* → *slaav-lus*, *leppima* → *lep-lus*, *süüdi* → *süüd-lus*, *kadakas* → *kadak-lus*, *kasakas* → *kasak-lus*, *kaabakas* → *kaabak-lus*. Juhumoodustusest on näha, et sufiks võib liituda ka pikemale kui kahesilbilisele tuletustüvele, nagu *parajus-lus*.

§ 362 Eesti keeles on suur hulk tuletisi, mis on moodustatud üksteisele vormiliselt lähedaste *k*-ga lõppevate liidete abil. Lühima, ainult *k*-st koosneva liitekuju kõrval on terve rida pikemaid, mis algavad vokaaliga, enamasti *i*-ga, millele omakorda võib eelneda nii- või teistsugune konsonant. Näiteid:

söö-k, saa-k, tule-k, püha-k; uus-ik, päev-ik, kand-ik (← *kand-ma*); *nuust-ik; joo-dik* (← *joo/ma*), *lobu-dik; pea-lik, oga-lik; öö-bik, söö-bik; puge-rik, võse-rik; pä-hik; luge-mik, vali-mik*

Nende derivaatide kirjeldamisel tekib mitmesuguseid raskusi liidete eristamisega. Eeskätt puudutab see teisendite *-k* ja *-ik* vahet, millega on moodustatud suurem osa selle sarja tuletisi. On küsimus, kumba pidada liiteks näiteks niisuguste *i*-tüvelisest tuletusalusest lähtuvate derivaatide korral nagu *kivik* (kas *kivi* + *k* või vokaalikattumusega *kivi* + *ik* → *kivik*), *levik* (← *levi-ma*), *kruvik* (← *kruvi*), *männik, käsik, õpik*. Seda piirkonda on võimalik vaadelda kui kahe lähedase sufiksi ühisala. Saab küll nentida, et *ik*-derivaate on tunduvalt arvukamalt, sest *-ik* esineb olulisel määral ka seal, kus olnuks samuti võimalik pelk vokaaltüvele liituv *-k*.

Ka siis, kui *ik*-juhud välja arvata, on *k*-le eelneva tüvevokaalist erineva vokaali tõlgitsemine probleematailine: *tõstma* : *tõst-a-n* ja *tõst-u-k*; *järsk* : *järs-u*, kuid *järs-a-k*; *noor* : *noor-e*, kuid *noor-u-k*. Tõlgitusviis võib olla sõnuti erinev. Nii saab näiteks väita, et *nooruk* on *uk*-liiteline tuletis, kus *-uk* on *ik*-liite funktsionaalne variant, sest samatüveline *ik*-derivaat *noorik* on selle kõrval teises tähenduses olemas. Konkreetse liitekuju valik igal üksikjuhul võib oleneda mitmest asjaolust, nagu alustüve struktuur, teiste samasse leksikaalsesse rühma kuuluvate nimetuste ehitus või muude samast tuletusalusest lähtuvate keelendite olemasolu.

Ebaühtlane on kõnealuse sarja tuletiste käänamine. Osa derivaate on *i*-, osa *u*-tüvelised; üks osa tuletisi on astmevaheldusega, teine osa astmevahelduseta sõnad.

Kirju sünkroonilise pildi taga on ajalooliselt eri liited – primaarsed ja liit- ning laensufiksids –, mis on segunenud ja mille piirid seetõttu ähmastunud.

Tähenduse poolest on siia kuuluvad tuletised mitmekesised. Õieti pakuvad *k*-sarja sufiksids võimalust moodustada mis tahes sisuga derivaate.

TÄHENDUS

§ 363 Selle liitega substantiivid märgivad üldises mõttes asja, mis on seotud tuletustüves nimetatud tunnusega: *kummik* on asi, mille tunnuseks on kummi; *põlvik* on asi, mis kuidagi seotud põlvega; *kandik* on asi, mis seotud kandmisega. Iga tuletise täpne tähendus – see, millist asja nimetusega tähistatakse ja kuidas ta märgitud tunnusega seotud on – kujuneb kokkuleppeliselt.

ik-liiteliste nagu muudegi *k*-sarja tuletiste hulgas on mitmesuguse leksikaalse tähendusega sõnu, nii eseme- kui ka isikunimetusi (*voolik*, *tuulik*; *tõusik*), taime- ja loomanimetusi (*tindik*, *sirmik*; *röövik*, *kesik*), ala- ja kogunimetusi (*lausik*; *leplik*, *tammik*).

1. Asja- ja loomanimetused on muude hulgas ülekaalus. Sagedamini on neil tuletusaluseks mõne teise asja nimetus. Tuletiste seas on tihti ja harva kasutatavaid keelendeid, üldkeelesõnu ja termineid, vanemaid ja uuemaid nimetusi. Näiteid:

käpik(ud), *sõrmik(ud)*, *laulik*, *salmik*, *kohvik*, *aurik*, *tõrvik*, *tuulik*, *päevik*, *häälik*, *kõrsik*, *liivik*, *rannik*, *aganik*, *kivik*, *taimik*, *õisik*, *astmik*, *hatik* 'hattude kogumik lootekesta pinnal'; seenenimetused nagu *tindik*, *torik*, *süsik*, *piimik*, *sirmik*, *heinik*, *pilvik*, *ehmik*, *narmik*, *hännik*, *tiivik*; muudest botaanikasõnadest näiteks veel *vesik* (veetaim), *kastik* (← *kaste*), *nestik* (← *neste*), *kõdrik*, *ristik*, *seemik* 'seemnest kasvatatud taim', *rootsik* 'lehitu või väheste lehtedega puu või pöösas', *võrsik*; mitmesugused olen-
dinimetused nagu *kesik*, *õunik* 'õunakirju hobune või lehm', *ogalik*, *tähnrik* 'jöforell (ka muu tähniline loom)', *siilik* (okasnahkne mereloom), *kiirik* (juurjalgne), *kilbik* (koorikloom), *triibik* ja *tipik* (närilised), vesikirbulised *nokik*, *klaasik* ja *lestik*.

Olulise omaduse järgi nimetavad asja tuletised *külmik* 'külmkapp', *lamik* 'lame, tasapinnaline tarind', *kuivik*, *ürrik*, *toorik*, *lõdvik* 'voolik', *teravik*, *libedik* (måletsejate magu), *lausik*, *madalik*, *alamik*, *ülemik*, *kõvik*, *sügavik*, *tühik*, *pimik*. Sõnaliigiliselt eelneb liitele sellisel juhul harilikult adjektiivitüvi.

Tunnusliku tegevuse järgi märgivad asja *õpik*, *kõidik*, *roomik*, *lüpsik*, *kaevik*, *voolik*, *lehvik*, *kaabik* 'kaapimisriist', *juhik* 'juhtdetail', *proovik*, *kleebig* 'pealekleebitav lipik', *säilik* 'säilitatav ese', *pistik*, *valik*, *põimik*, *palmik*, *sihik*, *tõmmik* (relvalukul), *kõlvik* 'majanduskasulik maatükk', *hoidik* '(kinni)hoideseadis', *näidik* ja *katik* (fotoaparaadil), *möödik* 'mööteriist', *päästik*, *painik* 'vahend painutamiseks', *käivik* (kellal), *sütik*, *sõudik* (alam vähk), taimenimetused *istik*, *võrsik*, *püsik* 'mitmeaastane rohttaim', samblanimetused *helgik* ja *keerik*.

Mõned selle rühma tuletised on moodustatud iseloomuliku suhte alusel ja neis on *-ik* liitunud muutumatu sõna tüvele: *ümbrik* (vrd *ümber*), *püstik*, *eelik*, *kinnik* 'imilohk'.

2. **Isikunimetused** on *ik*-tuletiste teine levinum allrühm. Isikut määravaks tunnuseks on sagedamini tegevus: *saadik*, *heidik*, *tõusik*, *põgenik*, *soosik*, *nohik*, *laulik*, *jooksik*, *joodik*, *söödik* (ka putukate kohta), *imik*, *leidik*. Kuid tunnuslik võib olla ka omadus: *veidrik*, *kehvik*, *vabadik*, *noorik* ja *nooruk* (tähenduse eristamiseks on viimases *ik*-liite asemel *-uk*), *nõmik*, *ülik*, *oivik* 'eeskujulik õpilane' (vrd *oiviline*), *kainik* (← *kaine*) 'seitsme- kuni üheteistkümneaastane laps'. Isikut võib nimetada samuti seose järgi mingi asja või nähtusega: *saunik*, *keelik*, *aadlik*, *sohik* 'sohilaps' (← *sohk* : *sohi*), *kõnehälvik* 'kõnehälvetega inimene'. Nii isikut kui ka isikute või asjade rühma võib märkida arvtunnuse alusel, liites sufiksi numeraalitüvele: *kaksik*, *kolmik*, *nelik*, *viisik*, *kuuik*, *seitsmik*. Adverbitüvele on *-ik* liitunud tuletises *jõudik* 'jõude olija', pronoomenist lähtub *isik*.

3. **Deminutiivid** moodustavad väikese allrühma: *alev* → *alevik*, *kiht* → *kihik* 'õhuke kiht', nii ka *laudik* 'väike laut', *astik* 'astjake; väike paak (fotolaboris)', *väädik* 'väädike', *sagarik* 'väike sagar', *mügarik* 'väike mügar', *prussik* 'peenpruss', *lehmik* 'lehmvasikas'.

Tuletisel on alussõnaga sama tähendus juhtudel nagu *toht* ja *tohik*, *rätt* ja *rätik*, *õhv* ja *õhvik*, *kobar* ja *kobarik*, *konar* ja *konarik*.

Sünkroonselt võib *ik*-tuletiste rühma arvata ka võõrtüvelised *ik*-derivaadid (< ladina *-icus*), millel on eesti kirjakeele sõnavaras semantiline ja vormiline moodustusalus olemas. Tuletusalus märgib siingi asja või isikut määratlevat tunnust, tuletis selle tunnuse kandjat:

satiir → *satiirik*, *gnoom* → *gnoomik* 'mõttesalmide looja', *rahhiit* → *rahhiitik* 'rahhiiti põdev inimene', nii ka *asteenik* (← *asteenia*), *skisofreenik* (← *skisofreenia*), *neurasteenik* (← *neurasteenia*), *arseenik* (← *arsseen*), *keemik* (← *keemia*) jm.

Liite jätkuvat produktiivsust näitavad tõenäolised juhukasutused ilu- ja tarbekirjandusest:

Avinurmikud on oma elujärje korraldamiseks järjest rohkem ära püüdnud teha. Murdekõnelejal on kõikjal raskem läbi lüüa kui *kirjakeelikuil*. *Kosmikud* ['kosmosespetsialistid'] jagunesid tegevusalade järgi rühmadeks. Tõelised *viinikud* ['viinamehed'] töökohta kaua kinni ei pea. *Parfümeeri-**kud* pruugivad kõiki vedelikke näoveest puupiirituseni. Tunnen juba ette, mida meie tuntud *iroonikud* uuest ettevõttest arvata võivad. Pulma kutsutud *tseremoonik* osutus suurepäraseks õhtu juhiks. *Hamstrik* nõuab porgandit ja puhast allapanu.

§ 364 Valdav osa *ik*-tuletisi on nominatiivis kahesilbilised esma- või teiseväl-
telised sõnad: *imik, pimik, pisik, salmik, saadik, jooksik, kummik, sää-
rik* jpt. Vähesel määral on kolmesilbilisi sõnu nagu *madalik, paremik,
põgenik*. Lisaks on parkümmend kahesilbilist kolmandavältelist deri-
vaati: *aadlik, andmik, astmik, eesmik, kaadrik, kambrik, keermik, küm-
nik, lehtrik, liidrik, märkmik, samblik, seitsmik, teatmik, vahtrik,
vistrik, sidrunväändik, ümbrik*. Mõnel neist on kalduvus siirduda II
vältesse ning ühtlasi vahetada käändtüüpi (*ümbrikke ~ ümbrikuid*).

Liitele eelneb konsonandiga lõppev lihttüvi, harva ka kuni kahesil-
biline tuletatud tüvi, nagu *päev-ik, noor-ik, madal-ik; ast/m-ik,
sõnu/&m-ik*. Kui tuletusaluseks ongi pikem sõna, siis lüheneb selle
tüvi vajalikul määral, nt *õhuke* → *õh-ik* 'õhuke liistak'

Sagedamad morfonoloogilised nähtused on järgmised:

a) *i*-lõpulise alustüve korral toimub häälikukattumine (nimelt kui
eeldame *ik*-liidet, mitte *k-d*): *tühi* → *tühik, vali-ma* → *valik, vesi* →
vesik, mänd : männi → *männik*;

b) muud kahe-kolmesilbilised vokaaltüved lühenevad enamasti lõpu-
vokaali võrra: *pime* → *pim-ik, lina* → *lin-ik, kaste* → *kast-ik, põgene-ma*
→ *põgen-ik*;

c) kolmandavältelisest alustüvest moodustub enamasti teisevälteline
derivaat: *püsti* → *püstik, kinni* → *kinnik, sütti-ma* → *sütik*. Tuletustüve
häälikkoostis võib seejuures vastata alustüve tugevale astmele: *aed* :
aia → *aedik, kand/ma* : *kanna/n* → *kandik, leid/ma* : *leia/n* → *leidik,
viis* : *viie* → *viisik*. Eespool nägime, et osas tuletistes on alustüve III
välde säilinud.

Laadivaheldusega tuletusaluse korral eelneb liitele kord tugeva-
kord nõrgaastmeline tüvevariant. Kumb, see näib olenevat tüve
konsonantainest. Üldiselt on *s-i* ja üksikkluusiiliga tüvede korral
sufiks liitunud tugevale astmele: *vesi* : *vee* → *vesik, käsi* : *käe* → *käsik,
õis* : *õie* → *õisik, aed* : *aia* → *aedik, leid/ma* : *leian* → *leidik, viis* : *viie*
→ *viisik* jms. Ainuke kõrvalekalle on *kuus* : *kuue* → *kuuik* pro *kuusik*,
kus on soovitud vältida homonüümiat (vrd *kuusk* : *kuuse* → *kuusik*).
Laadivaheldusliku konsonantühendiga tuletistes on aga nõrgaastmeli-
ne tüvevariant: *kiht* : *kihi* → *kihik, juhti-ma* : *juhin* → *juhik, vähk* :
vähi → *vähik, piht* : *piha* → *pihik, mänd* : *männi* → *männik, üks* : *ühe*
→ *ühik*; siiski konsonantühendit säilitav *kandik* (algselt *kandmik*).

Liite pikem, konsonandiga algav variant – sageli on see *-dik*, kuid
mõnikord ka muu konsonandiga – esineb siis, kui tuletis on moodus-
tunud vokaaltüve alusel ilma tüve lühenemata, näiteks *logu* →
logu-dik, siga → *sigu-dik, joo/ma* → *joo-dik, söö/ma* → *söö-dik, pea* →
pea-lik, oga → *oga-lik, vesi* → *vesi-lik, kalamadu-lik* (kahepaikne), *kivi*
→ *kivi-rik, võsa* → *võse-rik, puge/ma* → *puge-rik, öö* → *öö-bik, söö/ma*
→ *söö-bik, soo* → *soo-vik, tule/ma* → *tule-vik, mine/ma* → *mine-vik,
ole/ma* → *ole-vik*. Viimased kolm tuletist on tõlgitsetavad ka *ik*-liite-

listena, kus tuletusaluseks on *v*-partitsiip: *tulev* → *tulev-ik*. Ühel juhul on samast tuletusalusest lähtuvate derivaatide lahushoidmiseks varieeritud liite vokaali: *noor* → *noorik* ja *noor* → *nooruk*. Üks näide on veelgi pikema liitevariandi kasutamise kohta: *puu* → *puu-slik*.

-K : -KU, -KI

§ 365 Selle liitega tuletisi on kasutusel sadakond. *ik*-liitega võrreldes on *-k* oluliselt väiksema produktiivsusega.

TÄHENDUS

Kõige arvukamalt on *k*-liitelisi deverbaale. Eeskätt on need TEOSUBSTANTIIVID, märkides tegevust või tegevuse üksikjuhtu: *olek, tulek, minek, panek, müük, püük*, samuti *tõmmak, käänak, pöörak, väänak, seisak*. Ajalise piiratuse moment sisaldub ka tuletistes *rünnak, rännak, uinak*. Selle kõrval leidub tuletisi, mis märgivad eset või üldisemalt asja, millele on tunnuslik tuletustüves väljendatud tegevus. Nad võivad tähendada tegevuse tulemust (*saak, jääk*), tegevuse objekti (*söök, jook*), tegevusvahendit (*tõstuk*). Viimases on alustüve vokaal ilmekuse pärast asendatud teisega (*tõstak* võiks tähendada ühekordset tegevust). Nii-sugused derivaadid võivad märkida ka muud tegevusega seotud asja või olendit: *ujuk* 'ujuv ese; pontoon', *suruk* 'suruv osa', *vajuk* 'lavapõranda allalastav osa teatris', *hõljuk* 'õhkpadjal liikuv sõiduk', *lombak* 'lompav inimene või muu olend'. Kontekstist olenevalt võivad tuletised käibida kord teonimena, kord muus tegevusega määratud asjatähenduses, näiteks:

a) Kes soovib toiduga tagasi hoida, võiks enne *sööki* klaasi külma vett juua.

b) Ema jättis lapsele *söögi* lauale.

a) *Käik* jõe äärde pardijahile pakkus mehele suurt rahuldust.

b) Lossist viis maa-alune *käik* otse mere äärde.

a) Sõudsimel paadiga vaiksesse jõekääru ja *kalapüük* võis alata.

b) Tõusis tugev torm ja kogu *püük* tuli paadist uuesti merre visata.

a-lausetes märgivad tuletised tegevust, b-lausetes midagi muud.

Teine osa *k*-tuletisi on motiveeritud substantiiviga. Derivaate seob ühine moodustustähendus: 'asi vm, millele on iseloomulik tuletustüves märgitud tunnus'. Nende seas on mitmesuguse leksikaalse tähendusega sõnu, nagu näiteks isikunimetused *karjak* ja *kaltsak*, taimenimetu-

sed *kõrvak* (seen) ja *keerisviljak* (ilutaim), esemenimetused *labak*, *pöiak*, *õlak*, *vahek* 'vahetükk', *otsak*, *niiduk*, *veok*, *lennuk*, kohta või ala märkivad *liivak*, *seljak*, *soolak*, *rannak* ning kogunimetused nagu *kümmepäevak*.

Adjektiivitüvele on sufiks liitunud nimetustes *pühak* ja *erak*, adverbitüvele tuletistes *vajak* 'vaja, puudu olev osa' ja *kummuk* 'peaga alaspidi trükitüüp laos'. Prefiks on tuletustüveks derivaadis *ebak*.

On ka moodustuslikult liigendumatuid *k*-sõnu, nagu näiteks *vadak*, *undruk*, *pussak* 'lai kootud meestevöö'.

Lausenäiteid liite kasutamise kohta:

Saatuse ironia läbi, mis näib *iseärakuid* valitsevat, jäid kõik ta leiutised ellu viimata. Intsikurmu *kolmapäevak* oli suurepäraselt korraldatud. Kohvri *salakuist* avastati hulk välisraha. *Sulakule* kogunes talvel palju põldpüüsid.

VORM

§ 366 Enamik *k*-tuletisi on kahesilbilised esma- või teisevärtelised sõnad: *olek*, *tulek*, *minek*, *hoiak*, *vahek*, *paljak* jm. On ka ühesilbilisi: *saak*, *veok*, *lõök*, *püük*, *söök*, *jook*, *viik*. Liitele eelneb vokaaliga lõppev omajuur. Tuletatud, liit- ja võõrtüvega näiteid ei leidu.

Astmevaheldusega tuletusaluse korral on *-k* liitunud nõrgaastmeli-sele tüvevariandile: *pöid* : *pöia* → *pöia-k*, *hoid/ma* : *hoia/n* → *hoia-k*. Astmevahelduseta kolmandavärteline alustüvi annab teisevärtelise tuletise: *aasta* (III v) → (*viis*)*aastak* (II v), *uinu/n* (III v) → *uinak* (II v), (*läheb*) *looja* (III v) → *loojak* (II v). Muudest alustüve muutustest tuleb üksikjuhtudel ette vaid lõpuvokaali asendumist *a*-ga: *viil* : *viilu* → *viila-k*, *järsk* : *järsu* → *järsa-k*, *uinu/ma* → *uina-k*, *kõndi/ma* : *kõnni/n* → *kõнна-k*. Vastupidine asendus on toimunud juhul *tõst/ma* : *tõsta/n* → *tõstu-k*.

k-liitelistest tuletistest on osa *i*-, osa *u*-tüvelised sõnad: *niiduk* : *niiduki*, *sõiduk* : *sõiduki*, *lennuk* : *lennuki*, kuid *käik* : *käigu*, *paljak* : *paljaku*, *rännak* : *rännaku*, *uinak* : *uinaku*.

Kõik kahesilbilise nimetavaga derivaadid on astmevahelduseta (*pühak* : *pühaku*, *niiduk* : *niiduki*, *uinak* : *uinaku*), ühesilbilise nimetavaga aga astmevahelduslikud (*saak* : *saagi*, *käik* : *käigu*, *jääk* : *jäägi*, *söök* : *söögi*). Viimastest on astmevahelduseta ainult *veok* : *veoki*.

-NIK : -NIKU

§ 367 Selle sufiksiga tuletisi on poolesaja ringis.

TÄHENDUS

Valdav osa *nik*-tuletisi on nimisõnast lähtuvad **isikunimetused**, mis märgivad isikut teda määrava tunnuse järgi. Enamikus on need üldtuntud sõnad, kuid on ka piiratuma kasutusega keelendeid. Näiteid:

ametnik, kodanik, osanik, võlgnik, üürnik, (laste-, ilu)aednik, kirjanik, kunstnik, kohtunik, kolhoosnik, lihunik, mesinik, metsnik, (päeva)piltnik, (õigus-, sala-, linna)nõunik, laevnik, politseinik, mõisnik, talunik, rentnik, käsknik (orduametnik), kantnik 'kandimees', laudnik 'lauaülem (vene õukonnas)', raknik 'rakkekohuslane', käsiniik 'kämees', kordnik 'politseireamees', poodnik, juustnik 'juustutegija', päevnik '(abi)korrapidaja (nt sõjaväes)', lipnik.

Isikut määravaks tunnuseks võib olla ka tegevus või protsess (*asunik, elanik, omanik*), omadus (*suurnik*), arv (*sadanik* 'sadakonna ülem', *tuhatnik* 'tuhande sõjamehe ülem') või mõni muu tunnus (*ratsanik*).

Isikunimetuste kõrval on ka mõni muutähenduslik *nik*-tuletis, nagu ainenimetused *hapnik, vesinik, süsinik*, füsioloogiateterminid *verevärtnik* ja *verekiudnik* ning mineviku vanamoeline sünonüüm *möödanik*.

Liite kasutamine uudistuletuseks on viimasel ajal olnud minimaalne. Asutuse kultuurialajuhataja tähenduses on soovitatud tuletist *kultuurnik*, sõnastuse varieerimiseks on kasutatud sõnu *lehtnik* ja *ajalehtnik* 'lehemees'.

VORM

nik-tuletised on nimetavas kas kahesilbilised kolmandavärtelised või kolmesilbilised mis tahes vältes sõnad. Sufiksi ees seisab lihttüvi, mis võib lõppeda nii konsonandi kui ka vokaaliga, ja tuletustüve annab harilikult nimetav kääne: *aed* → *aed-nik*, *võlg* → *võlg-nik*, *amet* → *amet-nik*. Genitiivtüvele on *-nik* liitunud tuletistes *kirjanik* ja *kohtunik*.

Häälikumuutusi tuleb ette üksiksõnuti: *rake* → *rak-nik* (*e* → *Ø*), *liha* → *lihu-nik* (*a* → *u*).

§ 368 Selle liitega tuletisi on samuti poolesaja ringis. Sufiksi produktiivsus on väike.

TÄHENDUS

Tuletiste hulgas on mitmesuguse sisuga sõnu, mida seob vaid väga üldine tunnusekandja tähendus. Derivaat märgib midagi, millele on iseloomulik tuletusalusega nimetatud tunnus. Olenevalt tähendusest ja vormistki võib viimane olla väljendatud nii noomeni- kui ka verbitüvega.

1. **Kohta, piirkonda või ala** märkivaid tuletisi on muudega võrreldes arvukamalt. Enamik neist on oskuskeelendid. Kompaktse, omanäolise rühma moodustavad nende hulgas kehapiirkonda märkivad üldzoologiaterminid ja mõned samasse ritta kuuluvad üldkeelesõnad. Tuletusaluseks on enamasti substantiiv, selle kehaosa nimetus, millega seostuvat piirkonda tuletis märgib. Näiteid:

ninamik, suumik, ölgmik, rindmik 'peast järgmine osa lüljalgseil', *kiirmik* 'kiiruluu', *põhimik* (ka filmitööstuses), *otsmik*.

Tuletusaluse liigi poolest erinevad, kuid sisuliselt eelmistega analoogilised on ka *küünealumik* 'küüne all olev pehme kude', *tagumik, istmik*.

Sama laadi on tehnikasõnu:

külgmik, ehitusterminid *taldmik* 'vundamendi alumine osa', *lõpmik, valg-mik* 'basiilika kesklöövi ülemine, akendega osa' ja elektrotehnika *sädemik* 'sädemetekke koht'.

Mõned tuletised märgivad maa-ala sellele iseloomuliku tunnuse järgi:

katmik 'kaetud koht taimede kasvatamiseks', *laugmik* 'lauge ala', *kõrgmik* (kõrgus merepinnast üle 1500 m), *madalmik* (kõrgusega kuni 200 m merepinnast), *haudmik* 'järsuveeruline sügav sulglohk' ja *raiesmik*.

Kohta selle nii- või teistsuguse tunnuse järgi väljendavad ka *hargmik, lahk-mik* 'lahknemiskoht', *siirdmik* 'siirdeala', *sigimik, tühimik, tühemik* 'tühe, õõs, orv, õõnsus' ja *vahemik*.

2. Osa tuletisi väljendab **kogu**, mis on moodustatud asjaomase tegevuse tulemusena, nagu *kogumik* 'ühte kogutud või koondunud asjade kogu (nt luule-, vahtrakogumik)', *valimik* 'valitud kogu', *kõitmik* 'ajalehe või ajakirja komplekt'. Samasuguseid on ka *vestmik, koondmik* 'sisukoondite kogumik' ja *referaatmik* samas tähenduses. Kogutähendus sisaldub ka tuletistes *lademik, sasimik* ja *välimik* 'looma välistunnused, eksterjäär'

Muid asjanimetusi on veel *lugemik*, *pääsmik*, *võrkmik* 'mäletsejate võrkmagu' ja *südamik*.

3. Mõned tuletised märgivad isikut: *habemik*, *kõrtsmik*, *asemik*, *vedamik* 'vedelvorst'.

VORM

- § 369 *mik*-tuletised on nimetavas kaheasilbilised kolmandavärtelised või siis kolmesilbilised esma- või teisevärtelised sõnad. Liitele eelnev kuni kaheasilbiline lihttüvi on harilikult omatüvi. Üks näide on võõrtüvega seostumise kohta – *referaat-mik*.

Kui tuletusaluseks on noomen, on *-mik* liitunud nominatiivtüvele: *rind* → *rind-mik*, *ots* → *ots-mik*, *õlg* → *õlgmik*, *põhi* → *põhi-mik*, *tühi* → *tühi-mik*. Verbitüvi langeb kokku *ma*-tegevusnime tüvega: *vali-ma* → *vali-mik*, *luge-ma* → *luge-mik*, *kogu-ma* → *kogu-mik*. Kui alustüvi on kaheasilbiline, kolmandas vältes ja lõpeb vokaaliga, lüheneb ta lõpuvokaali võrra: *kõrge* → *kõrg-mik*, *valge* → *valg-mik*, *istu-ma* → *ist-mik*. Pikema konsonandikuhjumi korral on lühenemine ulatuslikum, nagu *hargne-ma* → *harg-mik*, *lahkne-ma* → *lahk-mik*. Näiteid alustüve pikenemise kohta on *keera-ma* → *keeras-mik* ja *raie* → *raiesmik*.

-NDIK : -NDIKU

- § 370 1. Tähendus. Kõik *ndik*-substantiivid märgivad tüvega väljendatud tunnuse kandjat. Üldisemalt tuntud on need keelendid, mis märgivad maa-ala või -kohta iseloomuliku pinnaehituse järgi. Siia kuuluvad *järsandik*, *kõrgendik*, *legendik*, *tasandik* ning *seljandik*.

Muid tuletisi: *hõrendik* 'looduslikult hõre mets', *noorendik* 'noor mets', *kärendik* (hüdrotehniline rajatis), anatoomiatermin *lamendik* ladina '*planum*'; substantiivist lähtuvad *tarandik* 'taraga piiratud koht' ja *lõhandik* 'suurem lõhe' (viimasel juhul liide ainult modifitseerib alussõna tähendust); tegevustüvest *põlendik* 'põlenud metsalapp', *lõhandik* 'pooleks lõhutud puupakk', *istandik* 'istutatud mets; maatükk mingi kultuuri istikutega' ja isikunimetus *kasvandik*. Koolislängis on *-ndik* hakanud andma isikunimetusi numeraalidest: *viis* : *viie* → *viiendik* 'viienda klassi õpilane', ka *kuuendik*, *kaheksandik*, *kümnnendik* jm. Neid võib aga tähendust arvestades pidada ka ik-liitelisteks: *kolmas* : *kolmanda* → *kolmandik* 'kolmanda klassi õpilane'.

-ndik on ka *murdarvsõnu* tuletav liide. Liitudes põhiarvu märkivale tüvele, moodustab ta sellest automaatselt *murdarvsõna*: *kaks* → *kahendik*, *kaheksa* → *kaheksandik* jne. Asjaolu, et arvsõnad käituvad

süntaktiliselt suurel määral analoogiliselt nimisõnadega, põhjendab nende tuletiste vaatlemist siin.

2. Vorm. Valdav osa *ndik*-tuletisi on nimetavas kolmesilbilised esma- või teisevärtelised sõnad. Sufiksile eelneb alati vokaaliga lõppev tuletustüvi. Pikem kui kahe- või kolmesilbiline alustüvi võib olla lühenenud kahe- või kolmesilbiliseks: *tasane* → *tasa-ndik*, kus lühenemisega on kaasnenud ka reeglipärane häälikukattumine. Kolmandavärteline alustüvi kaldub tuletises alanema teisevärteliseks: *kõrge* (III v) → *kõrgendik* (II v). Mõnel juhul on alustüve lõppvokaal asendunud *a*-ga: *järsk* : *järsu* → *järsa-ndik*, *lõhe* → *lõha-ndik* ja *lõhkuma* : *lõhu* → *lõha-ndik*.

Murdarvõsõnade tuletamine on korrapärane, sufix liitub genitiivitüvele: *neli* : *nelja* → *nelja-ndik*, *kümme* : *kümne* → *kümne-ndik* jne. On vaid üksikuid kõrvalekaldeid, nt *kolm* : *kolme*, kuid *kolma-ndik*.

-(V)R : -(V)RI, -RU

§ 371 Sel sufixil on lühem ja pikem vormivariant. Lühem kuju on *-r* (*kõla* → *kõla-r*), pikem algab vokaaliga. Vokaalilgulisel variandil võib omakorda olla mitu kuju: *-ar*, *-er*, *-ur*, *-or*, *-är*, *-ör*. Valdavas hulgas tuletistes esineb liitekuju *-ur*. Muu vokaaliga variandid on eristatavad peamiselt laenderivaatides. Sedavõrd kui ka tuletusalus on eesti sõnavaras olemas, on niisugusedki sõnad moodustuslikult liigendatavad ning tuletisena kirjeldatavad, nagu *kombain-er* 'kombainijuht' (vrd vene *комбайнер*), *pensionär* 'pensionisaaja' või *teener* 'kes teist teenib' (vrd saksa *Diener*).

TÄHENDUS

(V)*r*-liitelised tuletised märgivad enamasti isikut või asja (eeskätt vahendit), mida määratleb tuletusalusega nimetatud tunnus. Sagedamini on tunnuseks asi või tegevus, kuid selleks võib olla ka seisund, omadus vm: *juuksed* → *juuksur*, *võsa* → *võsar*, *leid(ma)* → *leidur*, *stress* → *stressor*, *julm* → *julmur*.

1. Isikunimetusi on tuletiste hulgas kõige arvukamalt. Sagedamini märgivad need isikut tegevusvahendi või -objekti järgi. Näiteid:

juuksur, *sõdur*, *kalur*, *leibur*, *lambur*, *põldur*, *ambur* 'ammumees', *taidur*, *pardur* 'habemeajaja', *kangur*, *laekur*, *nahkur* 'parkal', *pankur*, *suuskur*, (*võrk-*, *korv-*, *jalg*)*pallur*, *võimur*, *lippur*, (*mootor-*, *jalg*)*rattur*, *laevur*, *relvur*, *liinur* (paraadil), *kujur*, *kahjur*, *langevarjur*, *roimar*, *trummar*, *sprinter*, *mõrvar*, *pansionär* 'pansioniölanik', *komisjonär*, *misjonär*, *leegionär*.

Eelmistega analoogilised on numeraalist moodustatud *miljonär* ja *miljardär*.

Tunnuslik võib isikule olla ka tegevus. Üks osa sellistest derivaatidest märgib isikut ameti, püsiva või huvitegevuse järgi:

teadur, laskur, saatur, kohtutäitur, leidur, lendur, kaevur, sihtur, piilur, valvur, õppur, kuulipildur, mängur, rändur, treener, teener, praaker, maa-ler, haldur, raidur.

Teine osa tuletisi on pigem hinnangusõnad, mille korral tegevus väljendab enamasti isiku ebameeldivat kalduvust, mõnikord ka puuet või liialdusi:

tukkur, tuupur, nuttur, hulkur, reetur, pettur, luiskur, pelgur, põlgur, vaikur, vingur, vusser; lonkur, luusur; söömar 'söömisega liialdaja', löömar 'löömamees', (kõrtsis)käimar.

Hinnangulisi isikunimetusi kasutatakse ka atribuudina: *hulkur poiss, lonkur ätt, tuupur tüdruk, nuttur laps.*

Harvem märgivad tuletised isikut talle iseloomuliku omaduse järgi: *julmur, uljur, laiskur, ihnur, ilgur, vanur, keskur* 'keskealine inimene'

Isikunimetuste kõrval on väike rühm oskuskeelseid, muid elusolendeid märkivaid tuletisi, nagu *mähkur* (liblikas), *naksur, ujur* (putukad), *salvur* (üks skorpion), *loimurid* (klass selgrootuid; *loimama* 'loivama'), *händur* (vesikirbuline).

2. Asjanimetused, millest valdava osa moodustavad vahendinimetused, on teine põhirühm. Kui üksikud erandid välja arvata – näiteks *kraavur* 'kraavikaevamismasin', *võsar* 'võsaraud' või *mulkur* 'perforatsiooniriist' –, on selle rühma tuletised deverbaalid. Et ka *-ja* võimaldab tuletada tegijat märkivaid sõnu, siis on terminite korrastamisel taotletud *ja*-liide siduda elusa, *-(V)r* aga elutuga. Seepärast märgib enamik *(V)r*-liitelisi deverbaalseid oskussõnu vahendit, riista, seadet, ka elusorganismi osa vm, mis sooritab tuletustüves nimetatud tegevust või võimaldab selle sooritamist. Näiteid:

pidur, sidur, sulgur, jaotur, laotur, kuular 'telefon (kõrvaklapp)', *segur* 'segamismasin (ka masinaosa)', *kaadur* 'kummutusseade' (*kaadama* 'ümber või kummuli ajama'), *laadur* 'laadimisseade; laadija relvameeskonnas', *rookur* (kändude väljarookimiseks), *ladur* 'trükilaomasin', *loendur* 'loendusseadis', *vilkur* 'vilkuv latern', *viskar* 'kühvel vee paadist väljaloopimiseks', *tuular* 'tuulamiseadis', *tapper* 'sõjakirves', *röster, vibur* (ainurakseil), *imur* 'imielund, -seadis', *pesur* 'pesemismasin', *(-)jagur* 'jagamiseade', *kandur* 'kandev ese või seade', *(tolmu)püüdur, löikur* 'lõikeriist', *soonur* 'soonimismasin', *suunur* 'suunav seadis', *heitur* 'heiteseade', *näitur, toestur* 'kaeveõõnte toestamise masin', *tõstur* 'tõstev osa tööriistal või masinal', *puistur* 'seade puistetööde tegemiseks', *möötur* 'mööteseade', *(öli)võttur, söötur* 'sööteseade', *süütur* 'süüteseade', *kogur* 'kogumisseade', *puhur* 'puhumisseadis', *tajur* 'anduri tundlik element', *silur* 'silumisriist,

-programm', *mälur* 'mälumislihas', *maandur* 'maasse paigutatud elektrood', *muundur*, *nihkur*, *liikur*, *sõelur* 'sõelumisseade'.

Piirid tähendusrühmade vahel ei ole kindlad. Kui tuletusalusega nimetatud tunnus (tegevus, omadus vm) võib iseloomustada nii inimest, looma kui ka asja, siis on võimalik liite kasutamine kõigis neis piires (*lonkur mees*, *koer*, *hobune*; *vingur*, *laps*, *sig*, *pill*); «Valisime lõunalaagriks lagedama koha, et kõiksugu *lendurid* hobust väga ära ei piinaks»; «Enne paadi laenutamist uuriti hoolega, kas noored *sõudurid* ka ujuda oskavad» (vrd *sõudur* 'putukas *Corixa*').

Märkus. Vahendiliitena on -(V)r sünonüümne i-liitega. Liited on omavahel komplementaarsed, kasutuspiirkonnad jagunevad vastavalt alustüvede struktuuritüübile. -(V)r liitub harilikult ühesilbilisele, enamasti juursele tuletustüvele, -i aga pikemale ta-lõpulisele, enamasti tuletatud kausatiivtüvele: *tuula-ma* → *tuula-r*, aga *tuuluta-ma* → *tuulut-i*. Vaid üksikjuhtudel on mõlemad liidetud samale tüvele, nagu *laota-ma* → *laot-ur* ja *laot-i*, samuti *jaota-ma* → *jaot-ur* ja *jaot-i*.

Arvukalt tuleb tekstides ette tuletisi, mida sõnaraamatuis ei leidu. Oskuskeeles taotlus, et -(V)r moodustaks eeskätt asjanimetusi, üldkeeles ei toimi. Näiteid isikunimetuste kohta:

Et vajalikku infot igal ajal kätte saada võiks, töötab *valveteabur* ka öösel. Huumoriõhtul esinesid mitmed tuntud *naljurid*. Apteegiladu vajab *kartoteekreid*. Rahakott oli jäljetult kadunud; küllap oli selle mõni osav *näppur* täiskiilutud bussis taskust välja tõmmanud. Ilma ühegi kalapojata jäänud morn *õngur* seadis sammud kalapoe poole. Uimaainete pruukimine levib üha laiemalt ja mitmed noored *uimarid* on elugi kaotanud. Ta oli *rajur*, vapper teeleidja, innustav eeskuju kõigile. Jultunud *ahnurile* oli igas ettevõtmises tähtsaim vaid kasu. Selles seltskonnas oli igasuguseid inimesi: idealiste, *auahnureid*, seiklejaid. Noored *julgurid* ei kartnud koosolekul oma arvamusega välja tulla. Kaupmehed ja teised *jõukurid* toetasid oma kandidaati suurte rahadega. Kes on too *õelur*, kes teise kimbatusest nii ilmselt rahuldust tunneb? Kumbki pool valis oma meeste hulgast kõige tugevama ja julgema ning kahe *vahvuri* võitlus võis alata. Millist ilusat ja paeluvat valet oskas meie *luiskur* puhuda! Ta oli loodud *nauturiks* ja raiskajaks. Sõjaväekargurist poeg peitis end juba aasta otsa põõningul. Politsei sai kätte suure jõugu juveelikaupluste *riisureid*. Kuulsa kirjaniku vanemad olid olnud lihtsad *maatõngurid*. Võiduka hokimeeskonna keskründur kujunes publiku lemmikuks.

Muid tuletisi:

Esimesena paigaldati ruumi süsihappegaasi *neelurid*. Autor taandas kunstnikuks saamise üheleainsale *lökkurile* – algplahvatusale. Semantiliselt *blokkereid*, mis sõnamoodustuses toimivad, tajub keeletarvitaja intuiitiivselt. Pottsepp mõõdab vuuke erilise *katsuriga*. Embleemide, vimplite ja *kleeperite* kujundamisest võttis osa kogu malevarühm. Julgustav arvustus osutus noorele autorile oluliseks loominguks *tõukuriks*. Igal

teatril on repertuaaris harilikult üks või paar *menurit*, mis rahvast ligi tõmbavad ja teatri rahaasjad korras hoiavad. Selles liigirohkes pargis ei puudu ka *igihaljurid*. *Hollanderid*, mu vanad armsad puutallaga kingad, olid nüüd päris läbi.

VORM

§ 372 (V)r-tuletised on enamasti kahesilbilised kolmanda- või esmavärtelised sõnad. *r*-ile eelneb kahesilbiline vokaaliga lõppev tüveosa. Sellest erineva ehitusega tuletised on vormiliselt võimalikud, kuid nende kohta on vaid üksikuid, enamasti juhunäiteid (*riietur*, *tiisiker*, äratuskella kohta *tiriser*, *pensionär*, *pansionär*).

Harilikult eelneb liitele juur (*juuks-ur*, *julm-ur*, *laev-ur*, *blokk-er*, *stress-or*). Leidub näiteid ka tuletatud tüve kohta (*söö-t-ur*; *toe-st-ur*, vrd *toe-sta-ma*; *jao-t-ur*, vrd *jao-ta-ma*).

Astmevaheldusliku tuletusaluse korral seostub liide tugevaastmelise tüvevariandiga: *laisk* : *laisa* → *laisk-ur*, *põld* : *põllu* → *põld-ur*, *julm* : *julma* → *julm-ur*, *trumm* : *trummi* → *trumm-ar*, *tõst-ma* : *tõsta-n* → *tõst-ur*. Kui järgneb vokaaliga algav liide, on vokaaliga lõppev alustüvi lühenenud: *ihne* → *ihn-ur*, *maali-ma* → *maal-er*, *kala* → *kal-ur*, *kalla-ma* → *kall-ur*.

Eri liitevariantide jaotumisel puudub kindel seaduspära, mida näitab ka rööbikute kasutamine (*seiskur* või *seiskar*, *breikar* või *breiker*). Valdav osa tuletisi on moodustatud *ur*-liite abil. Ülejäänud suffiksikujud tulevad ette suhteliselt vähestes derivaatides.

Muuttüübi poolest väärrib tähelepanu rühm tuletisi, kuhu kuuluvad *maaler*, *teener*, *röster*, *mulder*, *tapper*, *apteeker*, *kartoteeker* jmt ning *kangur* ja *nahkur*. Liite vokaal langeb käändamisel välja: *maaler* : *maalri* : *maalrit*, *röster* : *röstri* : *röstrit*, *tapper* : *tapri* : *taprit*. Kahel tuletisel – *kangur* ja *nahkur* – on türevokaal *i* asemel *u* (*kangru*; *nahkru* ja *nahkuri*).

-NDUS : -NDUSE

TÄHENDUS

§ 373 Tuletised väljendavad asjandust, s.o **tegevusala**, **aineala** või **probleemiringi**. Tuletusaluseks on valdavalt juur-, harvem tuletatud substantiiv. Sellega märgitud mõiste määrab ära aineala, mida tuletis nimetab:

aed → *aiandus*, *arhiiv* → *arhiivindus*, *auto* → *autondus*, *mägi* : *mäe* → *mäendus*, nii ka *kalandus*, *karjandus*, *kaubandus*, *kodundus*, *kokandus*, *laevandus*, *linnundus*, *mesindus*, *metsandus*, *mullandus*, *pangandus*, *postindus*, *piimandus*, *põllundus*, *rahandus*, *merendus*, *orjandus*, *ärindus*, *tulundus*, *sõjandus*, *marjandus*, *kirjandus*, *turundus*, *plaanindus*, *fotondus*, *vapindus*; nii ka *hoid* → *hoiundus*, *vedu* → *veondus*, *side* → *sidendus*, samuti *laenundus*, *leiundus*, *lennundus*, *trükindus*, *maksundus*.

On üksikuid tähenduse poolest muudest kõrvale kalduvaid derivaate. Oma tuletusalusega samatähenduslik on *varandus* (= *vara*). Kohatähendusega on *kasvandus*, *istandus* ja *lahvandus*. Erandlikud on ka tegevust märkiv *korjandus* ja haigusenimetus *rabandus*.

Liite kasutamine on sagenenud. Juhukasutuse näiteid:

Kapsandus on mõnel pool samasugune mood nagu meil kurgikasvatus. «Loomingust» võisime lugeda intensiivsest *kurgindusest* Mustvee kandis. *Kõrtsindusse* XIX sajandi esimene pool erilisi muutusi ei toonud. Appi kutsuti *köienduse* meister Carlo. *Kassindusega* on linnas vaja hädasti midagi ette võtta. Avaldamisjärge ootavad kirjutised ehitusasjadest, ilmaennustamisest, *bussindusest*. Midagi muutub, peab muutuma ka *lillenduses*. Males oli Burmeister tugev peamiselt *probleeminduse* alal. Saadakse vastseid paviljone, see lasseb *putkandust* linnas väheke ühtlasemaks ja soliidsemaks muuta. Kaubandus-ja teenindussabandus on mõnes perekonnas vanaema hooleks. Soovitav on, et reklaamis ja muus *sildinduses* rakendataks rohkem erisugust kirja. Päriskelneridki ei armasta restorani päevase vahetuse *supindust*. Olin kohaliku *taarandusega* juba hästi kursis. *Vutindus* on perspektiivne linnukasvatusala. Mälestusi *turismindusest*. Muudatusi *talonginduses*. Tallinna *taksondus* tahab põhjalikku ümberkorraldamist.

VORM

Sufiks liitub alussõna ühe- kuni kahe silbilisele genitiivitüvele; häälikumuutusi ei kaasne. Näiteks: *jaht* : *jahi* → *jahi-ndus*; *muld* : *mulla* → *mulla-ndus*; *kari* : *karja* → *karja-ndus*; *meri* : *mere* → *mere-ndus*; *vedu* : *veo* → *veo-ndus*; liitsõna alusel nt *raamatukogu-ndus*. Erandnimetavaga: *mesi* → *mesindus*. Rohkemasilbilise tuletustüvega moodustised (*jalatsindus*, *muuseumindus*) möjuvad hääbelistena.

Liitele võib eelneda ka võõrtüvi: *börsi-ndus*, *reklaami-ndus*, *informatsiooni-ndus*, *hotelli-ndus*, *patendi-ndus*, *arhiivi-ndus*.

-IS : -ISE (-S : -SE)

- § 374 *is*-liite kõrval kasutatakse vähemal määral ka liitekuju *-s*. Nende vormierinevus on eeskätt seotud tuletustüve ehitusega. Kuid nende funktsioon on põhimõtteliselt ühesugune. See võimaldab neid käsitleda koos, sama liite variantidena. *is*-liitelisi tuletisi on oluliselt rohkem kui *s*-liitelisi.

TÄHENDUS

Tähenduse poolest ei moodusta tuletised ühtlast rühma. Ühine on neile eeskätt vaid see, et nad märgivad enamasti mingit konkreetset asja.

1. Kõige sagdamini väljendab tuletis midagi sellist, mis on seotud **tegevusega**. See võib olla nii tegevuse tulemus, tegevusvahend, tegevusobjekt kui ka tegija. Sageli ei olegi derivaadi tähendus väljaspool konteksti täpselt määratav. Täendusrühmade eristamine oleks seepärast suuresti tinglik.

Enamik tuletisi on üldtuntud, sageli kasutatavad keelendid. Kuid nende kõrval on siiski ka piiratuma esinemusega nimetusi. Näiteks: *jäätis*, *küpsis*, *hautis*, *juhis*, *mähis*, *jaotis*, *rühmitis*, *moodustis*, *korrutis*, *kirjutis*, *väljamõeldis*, *eritis*, *saadeti*, *salvestis*, *kujutis*, *heidis* '(merest, tulemäest) välja heidetu', *käänis* 'tagasi-, mahakeeratav osa', *heegeldis*, *sõelis* 'välja sõelutud aine', *ohatis*, *pakatis* või *härmatas*, *täidis*, *elatis*, *väetis*, *teatis*, *meelitis*, *peibutis*, *hüvitis*, *vajutis*, *venitis*, *kõidis*, *turvis*, *ehis* 'kaunistav asi', *pühis* 'pühkimisvahend', *puhis* 'puhtimisaine', *nakatis* 'nakkusetekitajaid sisaldav aine', *veos*, *teos*, *seos*, *sidus* 'lõngade ristumise viis kangas', *levis* 'taime levimisvõimeline osa' (botaanikas).

Suhteliselt selgepiirilise tähendusrühma moodustavad teiste hulgas deverbaalsed **isikunimetused**. Harilikult on tuletisega nimetatud isikule tunnuslik halva värvinguga tegevus. Alustüvi on *da-*, *ta*-liiteline, tuletises esineb ta konsonandilisena:

laterda-ma → *laterd-is*, *lõhverda-ma* → *lõhverd-is*, *lõkerda-ma* → *lõkerd-is*,
nii ka *kohmerdis*, *käperdis*, *koperdis*, *ekutis*, *kekutis*, *eputis*, *paterdis*, *va-*
terdis, *puterdis*, *sahmerdis*, *rahmeldis*, *närveldis*, *laamendis*, *laaberdis*,
pudrutis, *jorutis*.

2. Teisel juhul on tuletiste moodustamisel aluseks tunnuslik seos mõne **asjaga**, harvem ka iseloomuliku **omadusega**. Üksikjuhtudel on tunnuseks arv, ruumisuhe vms. Siingi on rida üldisema kasutusega sõnu. Arvestatav osa neist on *s*-liitelised.

liiges, *lihas*, *jalas*, *teras*, *pinnas*, *harjas*, *taies* 'kunstiteos' *tiivas*, *kogus*, *ven-*
nas, *ões*, *omas* (kahe viimase näite puhul on nominatiivivorm harv); *metsis*
(lind), *kätis*, *emis*, *sepis*, *osis* 'koostisosa', *uudis*, *tervis*, *pealis*, *ümbris*, *kin-*
nis, *eelis*, *kümnis*, *lühis*, *sääris*; pejoratiivid *koletis*, *jäletis*, *jõletis*.

Terve rida selle rühma tuletistest on piiratuma kasutusega keelen-did, sageli oskussõnad. Tihti on liidet kasutatud selleks, et eristada vormiliselt tuletusalusega väljendatud tähenduse seda või teist võima-likku, sageli ülekandelist esinemisjuhtu. Tuletusalusega võrreldes on sellise tuletise tähendus harilikult piiritletum, kitsam, harva ka laiem. Mõnikord on liide lihtsalt ka termini tunnusmärgiks. Näiteid:

servis 'servaliist', *sõrmis* 'klahv', *kevis* 'kevadeoste pesa', *parvis* 'lahtiselt parvetatava metsamaterjali kogu', *lõimis* 'mulla mehaaniline koostis', *te-ris* 'üheseemneline sulgvili, kus viljakest on tihedalt vastu seemet (kõr-relistel)', *hüvis* 'vara', *süvis* '(laeva) vees istumise sügavus', *(rohu)kuivis* 'heinast kiiresti kuivatatud loomasööt', *kilbis* 'kilpkonna kilbi plaat', *sopis* 'retsess (sopitaoline moodustis, nt kaksteistsõrmikul)', *okis* 'okkataoline moodustis (loomal)', *nokis* 'eespool suud asuv näoosa, nt hail', *suunis* 'orientiir', *küünis* 'loomaküüs', *osis* 'koostisosas', *lävis* 'sisenemisosa', *korris* 'arheoloogilistel kaevamistel korraga läbikaevatud kiht', *saagis* 'toote pu-hassaak, «väljatulek», *karus* 'karvkate (nt plüüsil); karusnahad', *toes* 'skelett', *jaos* 'jaosmaa', *tüves* 'laasitud tüvi; samba peamine osa', *põhis* 'motiiv'.

Samal tuletisel võib olla ka mitu tähendust, nagu *lehis* '1. noor lehtedeta oks; 2. lehisviht; 3. lehestik; 4. puu *Laric*'.

VORM

§ 375 (i)s-tuletised on kahesilbilised või siis esma- või teisevältelised kolme-silbilised sõnad (*tähis*, *petis*, *väetis*; *ehitis*, *saadetus*). Sufiks võib liituda nii (a) juurele kui ka (b) tuletatud tüvele: a) *säili-ma* → *säilis*, *leht* : *lehe* → *lehis*; b) *tembu-ta-ma* → *tembutis*, *jää-ta-ma* → *jäätis*.

Liite põhivariant *-is* liitub konsonandile. Astmevaheldusliku tuletus-aluse korral on tuletustüvi valdavalt nõrgas astmes. Kui alustüvi lõpeb vokaaliga, kaob see vokaal, või kui see on *i*, kattub ta liite algusvokaaliga: *keet-ma* : *keeda-n* → *keed-is*, *leht* : *lehe* → *leh-is*, *mähki-ma* : *mähi-n* → *mähis*.

Kui alustüve lühenemine liite ees annaks ilmetu tulemuse, raken-datakse kas pikemat, konsonandiga algavat liitevarianti või tugevaast-melist, konsonanti säilitavat tüve. Pikem variant on kasutusel kõige sagedamini kahesilbiliste esmavälteliste, harvem kahesilbiliste teise-välteliste ja ühesilbiliste diftongiga tüvede korral. Üldisem on pikema variandina *-tis*: *jaga-ma* → *jaga-tis*, *taga-ma* → *taga-tis*, *kole* → *kole-tis*, *hall* : *halla* → *halla-tis*, *rind* : *rinna* → *rinna-tis*, *sidu-ma* : *seon* → *seo-tis*. Olenevalt peamiselt häälikulisest ümbrusest on liitel ka kuju *-dis* (*peal-dis*), *-ldis* (*seade-ldis*) või *-nis* (*püü-nis*). Kuni kahesilbilisele vokaaltüvele liitub ka *-s*: *sidu-ma* → *seo-s*, *sidu-s*. Tugevaastmeline

on tuletustüvi laadivaheldusega alustüvede korral, millel on tugevas astmes CVVC ja nõrgas CVV-V, nagu *laud* : *laua* → *laud-is*, *hoid-ma* : *hoia-n* → *hoid-is*, *võid-ma* : *võia-n* → *võid-is*. Ühtlasi alaneb kolmandavälteline tüvi teisevälteliseks.

Tugevaastmelisele tüvevariandile on *-is* liitunud ka mõnel muul juhul, nagu näiteks *kümme* : *kümne* → *kümnis*, *seeme* : *seemne* → *seemnis*, kusjuures alustüve kolmas värde on tuletises säilinud.

-MUS : -MUSE

§ 376 *-mus* on üks nooremaid liiteid eesti kirjakeeles. Iseseisvaks sufiksiks on ta *us*-liite variandist kujunenud alles 20. sajandil. Praegu on ta produktiivne.

TÄHENDUS

Kõige üldisemalt öelda väljendavad *mus*-tuletised tuletustüves märgitud protsessi tulemust. Eeskätt tuletab *-mus* niisuguseid tulemust väljendavaid deverbaale, mis märgivad SEISUNDIT. Liitele eelneb enamasti *u*-line, harvem ka muu analoogilise tähendusega (*i*-, *ne*-line) verbitüvi, mis vormiliselt langeb ühte supiinitüvega:

solvu-ma → *solvu-mus*, *haavu-ma* → *haavu-mus*, nii ka *laostumus*, *kohkumus*, *kiindumus*, *esinemus*, *tardumus*, *hardumus*, *nõrdimus*, *kohanemus*, *puudumus*, *karastumus*, *kibestumus*, *tülpimus*, *roidumus*, *joobumus*, *saastumus* jm.

Osajuhitudel on derivaadiga märgitav tulem mõõdetav absoluut- või suhtarvuga, nagu *abiellumus* 'abielude sõlmimise suhteline sagedus', *haigestumus* 'haigestumisjuhtude arv', nii ka *sündimus*, *suremus*. Konkreetsema tähendusega on näiteks *hambumus* 'hammaste vastastikune sobimine', *lasumus* 'kihtide asetus maakoos'.¹

mus-tuletiste kõrval on veel teinegi võimalus seisundi väljendamiseks substantiiviga. Need on *us*-liitelised derivaadid, kus sufiksile eelneb umbisikulise tegumoe tunnusega lõppev verbitüvi: *laastat-us* 'laastatud olek', nii ka *korrastatus*, *mahajäetus*, *segatus* jts. Kahe liite kasutusala lahknevad nii, et *-mus* seostub eeskätt intransitiivse, *-us* aga transitiivse tegevusega, vrd näiteks *sumbu-ma* → *sumbumus* ja *summuta-ma* → *summuta-t-us*; nii ka *kitsene-ma* → *kitsenemus* ja *kitsenda-ma* → *kitsendatus*; *seostu-ma* → *seostumus* ja *seosta-ma* → *seostatus*; *kohane-ma* → *kohanemus* ja *kohanda-ma* → *kohandatus*.

VORM

Sufiksile *-mus* eelnev tuletustüvi langeb alati vormiliselt kokku vastava verbi supiini tüvega: *kohku-ma* → *kohku-mus*, *tarbi-ma* → *tarbi-mus*, *kohane-ma* → *kohane-mus*.

-ND : -NDI

§ 377 *-nd* on väikese produktiivsusega liide. Tuletisi on kirjakeelest registreeritud saja ümber. Enamik neist on kindlaks kujunenud tähendusega leksikoniüksused.

TÄHENDUS

nd-liiteliste tuletiste hulgas on mitmesuguse tähendusega sõnu, mille hulgas on raske eristada kindlaid leksikaalseid rühmi. Saab vaid öelda, et nad kõik märgivad tüvega nimetatud tunnuse kandjat. See tunnus võib olla tegevus, kuju, omadus, arv vm, näiteks *lisa-ma* → *lisand*, *padi* → *padjand* 'padjataoline moodustis, polster', *kitse-ne-ma* → *kitsend* 'kitsenenud koht', *must* → *mustand*, *sada* → *sajand*.

1. **Denominaale** on *nd*-liiteliste tuletiste hulgas kõige arvukamalt. Harilikult nimetavad nad mõnd asja, olendit, ainet vm, mis on oma funktsiooni, kuju vm poolest sarnane tuletusaluses nimetatuga või mingil muul viisil sellega seotud. Levinud on *nd*-tuletised oskuskeeles, kuid neid kuulub ka üldkeeles sõnavarasse. Näiteid:

varjund, *seisund*, *isand*, *emand*, *kirjand*, *malend*, *kabend*, *naljand*, *elund*, *pakend*, *kujund*, *aiand*, *usund*, *helind*, *majand*, *lisand*, *tavand*, *haavand*, *näidend*, *jäljend*, *varjend*, *katkend*, *keelend*, *eend* 'ette ulatuv osa' (vrd *esi* : *ee*), *soend* 'libahunt', *toend* 'tugiosa', *vaond* 'maakurru vagujas osa', *vöönd*, *nahand* 'ainuraksete tihkem väliskihht', *jaland* 'statiiv', *munand*, *tarand* 'rinnatis', *kuvand* 'esteetilis-emotsionaalne kujutluspilt (kaubamargist)', *sidend* (vooluringis, lauses), *jäsend* 'jäsemetaoline kehaosa (rõngussidel)', *kihind* 'ühest kivimitüübist koosnev ulatusliku levikuga kivimkeha', *rohundid* 'mittepõhilised rohttaimed rohumaal', *talund* 'põllumajand', *sulund* 'laua serva õhem osa, mis käib teise laua soonde', *orund* 'lame orutaoline pinnavorm', *võsund* 'varre külgharu (nt maasikal)', *käsund* 'korraldus, ülesanne', *vaiband* 'vaibana pinda kattev taimekogum', *piimand* 'rasvarikas piimjas lümf', *seinand* 'seinataoline moodustis', *kaerand* (rohttaim), *orvand* 'nišitaoline glatsiaalne lohk mäestikus', *muudend* 'ümber kujunenud taimeosa', *liigend* 'liikumist võimaldav ühenduskoht', *lõigend* '(maksedokumendi) äralõigatav osa', *poogend* 'alusele külgepoogitu', *võrgend* 'näärmete eritisest põimitud võrgutaoline moo-

dustis, *märgend* (tähis sõnaraamatus), *küljend* 'laolehekül' (trükkimisel)', *järjend*, *tökend* 'vahend süüdistatava takistamiseks', *hapend* 'oksiid', *to-pend* 'sisse- või ettetopitav asi', *lausend* (raamatupidamises), *katend* 'peal-maakaevandamisel maavaralt eemaldatavad kattedihid', *kasvund* 'väljakasvanud osa', *juustund* 'juustutaoline mass nt tuberkuloosihai-ga kopsus'.

Väike rühm tuletisi on moodustatud ka tunnuslikust omadusest lähtudes. Sellisel juhul eelneb liitele adjektiivitüvi, näiteks *kõrend* (*kõrge* 'pikk, sirge').

Üksikjuhtudel on *-nd* liitunud ka muud liiki noomenitüvele: *küm-nend*, *sajand*, *isend*.

2. Deverbaali puhul on *nd*-liitelise asjanimetuse moodustamise aluseks seos tunnusliku tegevusega. Selliste tuletiste rühm ei ole suur. Nende hulgas on mitmeid kindla sisuga keelendeid, aga ka selliseid sõnu, mille tähendus täpsustub kontekstis. Näiteid:

olend, *kulend* (ainuraksel, ← *kulgema*), *visand* (← *viska-ma* : *visa-ta*), *pistand* 'teivas, hirs; (nendest ehitatud) suveköök; pistandaed', *omand*, *lisand*, *tikand*, *kitsend*, *rebend*, *teisend*, *murend*, *ahend*, *vohand* (arstitea-duses *seenvohand* 'fungositeet'), *ristand* 'ristamise saadus', *lükand* 'ette-lükatav plaat või klapp', *valand* 'valutükk', *kaevand* 'putuka kaevatud käik', *lasund* 'maavara kogum, kivimkeha', *asund* 'isendite kogu'.

Ajatunnusest lähtudes on moodustatud *muistend* (sufiks on liidetud adverbitüvele).

Liite juhukasutust tuleb harva ette. Üksikuid näiteid:

Leidub inimesi, kellel on raske harjuda keelelise *uuendiga*. Selle päeva-raamatu puhul ei ole üldse mõtet otsida tõe ja *luisendi* piiri. Keegi ei oska enam öelda, mis oli kangelasteo ajend või *tõugend*. Igaks uueks *viien-diks* tehakse muudatusi fondide moodustamise korras.

VORM

§ 378 *nd*-tuletised on kahesilbilised esma- või teisevärtelised sõnad. Ainult üksikud derivaadid on üldisest erineva struktuuriga, näiteks ühesilbi-lised *eend*, *soend*, *toend*, *vaond*, *vöönd*, või kahesilbiline kolmandaväl-teline *kümnend*.

Kui erandid välja arvata, siis vastab tuletustüvi järgmistele tingi-mustele: a) lõpeb vokaali või ka *n*-iga, b) on kahesilbiline esma- või teisevärteline juur, c) on nõrgas astmes. Harva on *-nd* liitunud tuletatud tüvele ja siis vastab see samadele struktuurinõuetele: *sid-e* → *side-nd*, *näid-e* → *näide-nd*, *liig-e* → *liige-nd*, *pakse-ne-ma* → *paksend*, *kitse-ne-ma* → *kitsend*.

Enamasti on *-nd* liitunud vaid niisugustele tüvedele, mis vastavad kohe nõutud vormitunnustele. Seepärast on näiteid alustüve muutumi-

se kohta vähe. Korrapärane on *n*-ide kattumine tüve ja liite piiril, kui tuletusaluseks on *ne*-liiteline verbitüvi. On veel mõni üksikmuutus, nagu näiteks *i* → *a* (*tikki-ma* → *tika-nd*), *u* → *e* (*võrk* : *võrgu* → *võrge-nd*) või tüve astme varieerumine, nagu *puhas* : *puhta* (III v) → *puhta-nd* (II v), samuti *kulge-ma* → *kule-nd*.

-E : -ME

§ 379 Selle liitega tuletisi on registreeritud alla saja ja uusi lisandub harva. Nad on valdavalt deverbaalid.

TÄHENDUS

Kõige üldisemalt öelda väljendavad *e* : *me*-tuletised tuletustüves nimetatud tegevusega mingil moel seotud KONKREETSET ASJA. Tuletiste edasine jaotamine tähendusrühmadeks on tinglik, sest derivaatide sisu on olulisel määral leppeline.

1. **Deverbaalsed asjanimetused**, mis märgivad tagajärge ja/või asja, millele nimetatud tegevus on suunatud, sealhulgas **jääkaineid**, on siiski üks iseloomulikumaid tähendusrühmi. Jääkainenimetusi kasutatakse harilikult mitmuses:

jäätmed, *pühkmed*, *riismed*, *heitmed* (praht, heitvesi, -gaas jne), *lõikmed* 'lõikamisel tekkivad tükid', *kalarookmed*, *ihkmed* 'ihumis-puru', *uhtmed* 'uhtunud aine', *raidmed* 'raiejäätmel', *viilmed* 'viilipuru', *sõelmed* 'välja sõelatud jäänused', *murdmed* 'murtud tükikesed', *puurmed* 'puurpuru', *hõõrmed* 'hõõrumisel tekkinud puru', *kraasmed* 'kraasimisjäänused', *saagmed* 'saagimisel tekkivad jäätmed', *säilmed* 'reliktid; reliikviad', *lendmed* 'lendosakesed'.

Tuletisi *kise* 'killuna ära tulev, kistav asi', *pritse*, *sade* ja *kaabe* 'ärakaabit' on kasutatud ka ainsuses.

Samasse objekti-tagajärje rühma võib arvata ka tuletised *andmed*, *teade*, *mõõde*, *pake* 'veoks või töötluks ühendatu (nt *palgi-*, *tellisepake*)', *pune* 'punutav nööri', *haue* 'see, mida hautakse', *kolge* 'peotäis korraga kolgitavaid linavarsi'.

2. **Tegevusvahendi tähendus** seob tervet rida tuletisi, kuigi enamasti on see derivaadi leksikaalse tähenduse tagant vaid aimatav:

kaste, *juhe*, *mähe*, *side*, *pide*, *pääse*, *kaitse*, *kanne* 'käepide, kandepael', *kuule* 'kuulmiselund', *pööre* (ühelt rööbastelt teisele juhtimiseks), *haare* 'haaramiselund', *kõide* 'koopula', *voolmed* 'voolimisriist', *rakmed*.

3. Kohta märgivad näiteks tuletised *lahe* : *lahkme* 'lahknemiskoht' ja *riste* : *ristme* 'ristumiskoht'.

On derivaate, mille sisu seos tunnusliku tegevusega on sedavõrd leppeline, et liigitamine tähendusrühmadesse ei õnnestu: *iste*, *aste*, *seade*, *ase*, *alge*, *tilge* 'tilkuv või tilkunud vedelik', *tärge* 'tärganud taim', *tõuse* 'seemnest tärganud noor taim', *veere* (nt *lumeveere*), *liige*, *jookse* 'sääre ja varvaste vaheline osa linnu jalast'.

4. Muudest sõnaliikidest moodustatud *e* : *me*-tuletisi on deverbaalide kõrval väike rühm. Enamik neist lähtub substantiividest. Tuletusaluse ja tuletise vaheline tähendussuhe põhineb siin sageli nendega nimetatud asjade kujulisel või funktsionaalsel sarnasusel. Näiteid:

suue (vrd *suu*), *tipe* 'sakk' (vrd *tipp*), *sake* (nt müüril, vrd *sakk*), *järge* 'astang (trepil, müüril)', *nõormed* 'reljeefsed pöikvöödid raamatu seljal', *lõpe* 'lõpposa (nt *närvilõpmed*)', *lise* 'lisaosa (botaanikas)', *vööde* (maateaduses), *poole* 'üht poolt moodustav osa (nt hernekaunal)'.

Mitmussisuga on tuletis *rööbe* 'rööppapaar'

Paaril juhul on sufiks liitunud adjektiivitüvele: *toore* 'tooraine', *tühe* 'õõs, orv, õõnsus; lohk looma kerel puusa lähedal'.

Liite produktiivsust tõendavad harvad uuemad kasutusjuhtumid, nagu «*Jõe hargmele jõudmine võtab üle kahe tunni aega*».

On ka moodustuslikult liigendumatuid *e* : *me*-sõnu, nagu *ranne*, *säie* 'lõngaheie', *solge* 'soolenugiline', *ruse* (rohttaim), *nääre*, *lõkmed* (vormirõiva krael), *habe*, *kübe*, *ige*, *ebe*, *suge*.

VORM

§ 380 *e* : *me*-tuletised on nominatiivis kahesilbilised teise-, harvem esmavälgelised sõnad. Enamasti on nad astmevaheldusega, tugevneva tüvega: *liige* : *liikme*, *aste* : *astme*, *mähe* : *mähkme*, *juhe* : *juhtme*. Astmevahelduseta (nominatiivis kaks, genitiivis kolm silpi) on *ase*, *sade*, *side*, *pide*, *häbe*, *pune*, *lise* ja *tühe*. Liitele eelneb alati konsonandiga lõppev tuletüstüvi, mistõttu vokaaliga lõppevad alustüved on lühenenud, nagu *pida-ma* → *pid-e*, *asu-ma* → *as-e*, *tühi* → *tüh-e*. Kui vokaallõpulise alustüve lühenemine polnuks häälikuliselt võimalik, on kasutusel liite pikem, konsonandiga algav variant: *jää-ma* → *jää-de*, *vöö* → *vöö-de*. Liite varieerumine ei ole vajalik üksnes nende tüvede korral, kus saab poolvokaali vahele hääldada: *suu* → *suue*. Kahel juhul, uusmoodustistes *olme* ja *tulme*, on ka nominatiivis kasutatud *me*-list liitekuju.

e : *me*-liiteliste tuletiste aluseks on ainult omasõnavarasse kuuluvad juursõnad. Enamasti on need astmevaheldusega, harvem astmevahelduseta. Tuletusaluse tüve astmevahelduse tüüp ja suund on osal juhtudel säilinud, osal muutunud. Laadivaheldustüvega alustüvi on võinud anda vältevaheldusliku tuletise: *saagi-ma* : *sae-n* ja *saage* : *saagme*; *sead-ma* : *sea-n* ja *seade* : *seadme*. Nõrgeneva astmevaheldu-

sega tüvi annab alati tugevneva astmevaheldusega tuletise: *istu-da* : *istu-n*, kuid *iste* : *istme*; *mõõta* : *mõõdan*, kuid *mõõde* : *mõõtme*. Astmevahelduseta tuletusalusest võib lähtuda astmevaheldusega derivaat: *suu* : *suu* → *suue* : *suudme*. Ka vastupidi: *tühja* (II v) : *tühja* (III v) → *tühe* : *tüheme*; *sadada* : *sajab* → *sade* : *sademe*.

-NG : -NGU

TÄHENDUS

§ 381 *-ng* on eeskätt deverbaalisufiks. Tuletised märgivad enamasti tegevusjuhtu või tegevuse tulemust.

1. **Tegevuse või protsessi üksikjuhtu** märkivana on *-ng* sünonüümne teiste sama funktsiooni kandvate deverbaaliliidetega (*-us*, *-e* : *-e*, *-k*, *-u*). Ka *ng*-liitelised derivaadid väljendavad harilikult tegevust või protsessi kui nähtust, vastandudes nii *mine*-tuletistele, kus on sagedamini esiplaanil kulgev tegevus või protsess. Näiteid:

tehing (vrd *tegemine*), *lööming* (vrd *löömine*), *sööming* (vrd *söömine*), *kut-sung* (vrd *kutsumine*), nii ka *lausung*, *jooming*, *prassing*, *tralling*, *pressing*, *treening*, *komandeering*, *otsing*, *uuring*, *ulung*, *väring*, *võltsing*, *solvang*, *tüssang*, *päring*, *kahing*, (*vihma*)*valing*, *vohang*, *öping*, *avang*, *oleng*, *õit-seng*, *lahang*, *puhang*, *haarang*, *hoovang*, *hõivang*, *peiling*, *tarning*, *kam-ming*, *istung*, *loeng*.

Tuletis võib märkida ka asendit, nagu *lamang* või *seisang*.

Enamasti lisandub otsesele moodustustähendusele (tegevus → tegevusjuht) veel mingi erijoon, kokkuleppeline tähendusosa, (*tehing* ei ole lihtsalt ühekordne tegemine ja *istung* ei tähenda mis tahes istumisjuhtu). On aga ka tuletisi, mille sisu vastavast *mine*-derivaadist vähe erineb, nt *areng* ja *arenemine*, *häving* ja *hävimine*.

2. **Tulemust** märgivad näiteks tuletised *looming*, *toodang*, *trüking* 'osa tiraažist', *aisting*, *teping*, *leping*, *nauding*, *soeng*, *graveering*, *tätoveering*. Sama tuletis võib aga väljendada kord tegevusjuhtu (a), kord tulemust (b):

- a) Käsikirja arutamisel said *hinnanguks* sõna kõigepeal oponendid.
- b) Uus toode sai hea *hinnangu*.

- a) Lapsi kutsuti suurele pühapäevasele *maalingule*: ehitusplanke kaunistama.
- b) Kultuurimaja saalis olid välja pandud kohalike kunstnike *maalingud*.

- a) Eilsest *põlengust* kõneles veel vaid suitsev ahervare.
- b) Ootamatult avanes meie ees ulatuslik *põleng* – suur söestunud väli, kus ei olnud järel ühtki puud ega põõsast.

- a) Kitarristi *improviseering* muutus pikapeale juba tüütavaks.
- b) *Improviseeringu* kirjutamiseks anti aega veerand tundi.

Mis puutub *ng*-liite vahekorrasse talle sünonüümsete sufiksitega, siis osalt on ta nendega komplementaarne: rakenduspiiri määrab alustüve struktuur. Nii ei võimalda *eeri*-liitelistest tüvedest tuletisi moodustada ükski nimetatud sufiks peale *-ng* ja *-mine*. Teiselt poolt on *-ng* sünonüümliidetega ka variantsusvahekorras. Samast tüvest moodustatud tuletised on seejuures kas sünonüümid või erinevad oma leksikaalse sisu poolest: *hinnang* ja *hinne*, *haarang* ja *haare*, *hõivang* ja *hõive*, samuti *oleng* – *olek*, *toodang* – *toode*, *seisang* – *seisak*, *leping* – *lepe* – *leppimus*, *sööming* – *söök*.

3. Deverbaalide kõrval on ka väike hulk **denominaalseid** *ng*-tuletisi, nagu *tarang* 'kalatõke', *toeng* (võimlemises), *värving* 'koloriit', *lõhang* 'lõhe, pragu, fjord', (*ring*-, *traat*)*hääling*, *iiling* 'iil, puhang', *seltsing*, *viilung* (ehituses), *hüvang*, *astang*. Enamasti on siin liidet kasutatud tuletusaluse tähenduse spetsialiseerimiseks. Seotud tüvele on sufiks liitunud tuletises *ülang* (vrd *ülaosa*, *-lõug*, *-äär*).

Liide on produktiivne. Uudiskasutuse näiteid:

Ühiskondliku *edengu* pandiks on eelkõige inimese harmooniline areng. Mees ei suutnud iial unustada oma elu suurimat *nurjungit*. Suurima arvu *tabanguid* kogus laskeharjutusel üks tüdruk. Minu jaoks ei ole Karamazovite tragöödia pisem kui Oresteia saatusesõlmingud. Õnneks avastati *eksing* sidelindil õigeaegselt. Dostojevski kangelased on täis olemise ja teadmise müstilist *hõlmangut*.

VORM

- § 382 *ng*-tuletised – *laeng*, *loeng*, *soeng*, *seong* ja *toeng* välja arvatud – on nominatiivis kahesilbilised esma- või teisevältelised astmevahelduseta sõnad. Sufiksile eelneb kuni kahesilbiline vokaaliga lõppev, astmevahelduse puhul nõrgaastmeline lihttüvi, võõraluse korral sageli *eeri*-liiteline tüvi: *toot-ma* : *tooda-n* → *tooda-ng*, *sulge-ma* : *sule-n* → *sule-ng*, *hinda-ma* : *hinna-ta* → *hinna-ng*, *reageeri-ma* → *reageeri-ng*. Tingituna häälikulisest eripärast järgneb pika vokaaliga ühesilbilisele tüvele *-ng* asemel *-ming*: *loo-ming*, *löö-ming*. Siin tekib tõlgitsemise küsimus. Kust pärineb *mi*-osis? Ühe võimalusena on arvatud, et see võiks seostuda teonimelise tuletusalusega: *söömine* → *söö/m/ing*, *joomine* → *joo/m/ing*. Teisal on tuletusalusena eeldatud supiini, kuid sellisel juhul tekitab küsimust vokaali erinevus: *sööma*, kuid *sööming*. Kuivõrd aga

sellist vokaalide erinevust esineb mõnel muulgi juhul, siis on põhimõtteliselt võimalik seegi tõlgitsusviis.

Üksikutele pikema kui kahesilbilise tüvega verbidele vastavad lühema, kahesilbilise tüvega tuletised: *värise-ma* → *väri-ng*, *varise-ma* → *vari-ng*, *arene-ma* → *are-ng*, *edene-ma* → *ede-ng*. Mõnel juhul erineb liitele eelnev vokaal alustüve lõppvokaalist, nt *puhu-ma* → *puha-ng*, *vala-ma* → *vali-ng*, *teha* → *tehi-ng*. Sellel nähtusel võib olla sõnuti eri põhjusi, sealhulgas tuletise laenulisus, nagu *laadi-ma* → *laadu-ng*, vrd saksa *Ladung*.

Edasituletisi võimaldavad *ng*-liitelised derivaadid vähe. Semantilise sobivuse korral on võimalikud *line*-liitelised adjektiivid, nagu *loenguline* õppemeetod, *murranguline* sündmus, *astanguline* maa.

-M : -MA, -MI

Selle liitega tuletisi on kirjakeeles vaid mõnikümmend, neist enamik deverbaalid. Siiski on liide veel produktiivne.

TÄHENDUS

- § 383 1. **Teosubstantiivid** moodustavad ainukese selgepiirilise tähendusrühma. Sellisena kuulub *m*-liide ühte rühma muude samalaadsete liidetega, nagu seda on *-mine*, *-us*, *-e*, *-ng*, *-u*. Vahekorra teiste sufiksitega määrab a) alustüve struktuur ja b) tuletiste süntaktilise kasutamise eripära.

Vormiliselt on *m*-liite kasutusala selgelt eristatav. Ta seostub üksnes ühesilbilise vokaaltüvega:

saa-ma → *saa-m*, *söö-ma* → *söö-m*, nii ka *joo-ma* → *joom*, *too-ma* → *toom*,
käi-ma → *käim*, *vii-ma* → *viim*, *jää-ma* → *jääm*, *poo-ma* → *poom*, *müü-ma*
→ *müüm*, *loo-ma* → *loom*, *löö-ma* → *lööm*, *kee-ma* → *keem*.

Neid vanu deverbaale kasutatakse tänapäeva eesti keeles sagedamini liitsõna genitiivse esikomponendina ja vaba vormina suhteliselt harva:

saama / *himu*, *samuti saamamees*, *saamapäev*; *sööma* / *aeg*, *söömalaud*,
söömakord, *söömavahe*, *söömapidu*, *söömamees*; *jooma* / *laud*, *joomalaul*,
joomapidu, *joomakoht*, *joomaõhtu*, *joomahull*, *joomasõber*, *joomahaige*;
tooma / *soon* (anatoomias); *käima* / *jalg* (bioloogitermin); *viima* / *juha* (anatoomias); *pooma* / *nöör*; *müüma* / *aeg*, *müümaloom*; *kuulooma* / *päev* 'noorkuu(päev)'; *lööma* / *mees*, *löömavend*; *keema* / *aeg*; *käima peal* 'rase'.

Muid näiteid: «Läks suureks söömaks ja joomaks, pärast aga vägevaks lõomaks»; «Saama ja sööma peale on see mees alati kohal»; «Maal kasvatatakse vasikaid peamiselt müümaks»; «Liha jäi poole keemaga».

Mõnd tuletist võidakse kasutada ka kord teonimena, kord mõnes konkreetsemas tähenduses, tegevusega määratud asja märkivana. Näiteks: «Minu käimad on käidud» ja «Otsin endale uued käimad ('jalatsid)», «Sööma ja jooma peale oled sa meister» ja «Ema pani loomadele sööma ja jooma valmis».

Osa tuletisi on sünonüümsed samast tüvest lähtuvate *k-* või *mine*-liiteliste derivaatidega, erinedes neist stiilivärvingu, mõnevõrra vanapärase varjundi poolest. Võrdluseks:

sööm – *söök*; *söömalaud* – *söögilaud*; *söömaaeg* – *söögiaeg*; *söömakord* – *söögikord*; *joom* – *jook*; *joomakoht* – *joogikoht*; *poomanöör* – *poomisnöör*; *keemaaeg* – *keemisaeg*; *kuuloomapäev* – *kuuloomise päev*.

Selle rühma tuletised erinevad muudest *m*-derivaatidest ka oma tüvevokaali poolest: kõik teosubstantiivid on *a*-tüvelised, teised aga *i*-tüvelised sõnad.

§ 384 2. Ülejäänud *m*-liiteliste tuletiste hulgas on eri laadi leksikaalse tähendusega sõnu. Üldiselt märgivad nad kõik seda, millel on tunnuslik seos tuletustüves väljendatuga, nt *ujum* on see, millel on tegemist ujumisega, *veerem* on see, millel on seos veeremisega. Seejuures on enamik derivaate individuaalse, leppelise tähendusega.

Enamasti on *-m* liidetud tegevust märkivale tuletustüvele. Suurem osa tuletisi on erialakeelendid või harva kasutatavad sõnad. Üldtuntud keelendeid on üksikuid. Näiteid:

ravim, *arstim*, *andam* 'naturaalmaks', *kandam*, *juhtum*, *sulam*, (*vere*)*vaalum*, *hõljum* 'plankton', *tuiam*, *tuiskam*, *luiskam* (isikunimetused on kõik pejoratiivse värvinguga), *jauram* (rahvapill), *ajam* (masina käitamiseks), *talum* 'kiviplokk kapiteeli peal', *lamam* 'allpool vaadeldavat maakoorekihiti asetsevad kihid', *heljum* 'suspensioon', *ujum* 'nekton', *lugem* 'mootoris-talt loetud väärtus', *kudum* 'kudumistoode', *tulem* 'konkreetne tulemus; müügitulu', *kulum* 'mahakulunud osa', *pugem* 'neelukoht maapinnas', *olem* 'tegelikult olemasolev kaup; kassaraha', *veerem* (nt vedurid-vagunid), *kuhjum*, *asum*.

Substantiivse tuletusaluse korral võib liite funktsiooniks olla nii alussõna leksikaalse sisu varieerimine kui ka muutmine. Lähteks on tähistatavate asjade väline sarnasus või funktsionaalne analoogia:

jalg → *jalam*, *lade* → *ladem* 'koorem, kuhi, lade', *tugi* → *tugim* 'molbert', *kivi* → *kivim*, *sõna* → *sõnum*, *kasu* → *kasum*, *kahju* → *kahjum*, *kogu* → *kogum*, ka *süli* : *süle* → *sülem*.

Adjektiivitüvele on sufiks liitunud juhtudel *loidam* 'loid, saamatu inimene' ja *erim* 'teisend, variant'. Paaris pejoratiivses isikunimetuses eelneb liitele korduv kinnistüvi: *jõhkam* (vrd *jõhk-er*, *jõhk-ard*), *mühkam* (vrd *müha-tama*).

Juhukasutust võiksid esindada järgmised näited:

Ta ei osanud seda *tõhkamit* rääkima panna. Poisiloivam oskas kõigi tuju ära rikkuda. Too kreeklaseprofiliga mehetüüam peab küll kõrtsmik olema. Suvetuttav oli veidravõitu vanamees, natuke *kehkam*, pisut lobamokk. Linna on palju koeri siginenud; mõne suure *lõugami* pärast ei julge väike laps enam liivakasti mängimagi minna. Mall vaatas lossiilmumit, nagu uskumata tõesusse. Veel pole vajadus tõe, headuse ja ilu *sidumi* järele muutunud meie ajastu sisemiseks paratamatuseks. Kusil ta kõnes toimib nägelikkuse *võlum*, olgu toonis, olgu silpide asendis.

VORM

§ 385 *m*-liitelised tuletised on ühe- või kahesilbilised sõnad. Liitele eelneb vokaaliga lõppev lihttüvi. Paar erandit (*anda/m*, *kanda/m*) välja arvatud, langeb see deverbaalide korral kokku *ma*-tegevusnime tüvega: *joo/ma* – *joo/m*, *kudu/ma* – *kudu/m*, *luiska/ma* – *luiska/m*.

Ei ole teada ühtegi näidet, kus *-m* oleks liitunud võõrtüvele.

-TS : -TSA, -TSI

TÄHENDUS

§ 386 Selle sufiksiga tuletisi on teada poolesaja ringis. Need on mitmesugused konkreetse sisuga nimetused, mida kõiki seob vaid ühine moodustähendus: tuletustüves nimetatud tunnusega määratud asi. Tunnus ise võib olla eri laadi, enamasti on see tegevus või asi, millega tuletises nimetatu seotud on. Vastavalt tunnuse iseloomule eelneb liitele verbi- või substantiivtüvi.

1. **Esemenimetused** on *ts*-tuletiste hulgas valdavad. Niisugustest derivaatidest, mille moodustamise aluseks on tunnuslik tegevus, on suurem osa tegevusvahendite nimetused:

hübits 'hüppenöör', *klopits*, *kraabits*, *tambits*, *märgits* 'märkeriist', *uurits* 'uuristusvahend', *haarats* 'haaramisvahend', *hõõrits* (riist õõnte viimistlemiseks; verb *hõõru-ma*), *kaabits* 'kaapimiseriist', *tõmmits* 'tõmbeseadis', *hingats* 'kala hingeava', *kombits* (kompimiselund), *kõõvits* (riist kaapimiseks ja voolimiseks; verb *kõõpi-ma*), *kolgits* 'lõuguti' (verb *kolki-ma*).

Siin lõikub *ts*-liite kasutusala *i*- ja *(V)r*-liitega, mille abil moodustatakse samuti vahendinimetusi. Osalt on sufiksrite kasutamine määratud tuletustüve vormiga, osalt käibivad *-ts* ja *-(V)r* rööpvõimalustena.

On ka üksikuid muid deverbaale vahendinimetuste kõrval: *ripats*, *keerits* 'spiraal'.

Substantiivist moodustatud esemenimetustest märgib üks osa eset välise sarnasuse alusel: *lavats* 'magamislava', *lipats* 'liistakuke', *lipits* 'pillitriller', *löimelõngapilbas* (vrd *lipp* : *lipi* 'õhuke laud'), *nukits* 'väike (sarve)nukk', *näpits*, *tilgats* (pandlal või sõlel), *sõrgats* (kabloomadel). Teine osa märgib eset iseloomuliku seose alusel. Need derivaadid moodustavad samasisuliste liitsõnadega sünonüümipaare, kus sama tüvi on tuletise ja liitsõna esiosaks:

jalats – *jalanõu*; *korgits* – *korgitõmbaja*; *liimits* – *liimipulk*; *nokats* – *nokk-müts*; *kruvits* – *kruvikeeraja*; *tallats* – *tallalaud*; *lõuats* – *lõuaots*; *peats* või *päits* – *peaots*; *jaluts* – *jalgeots*; *ninats* – *ninaots*.

Tuletis võib lähtuda ka deskriptiivsest tüvest: *tikk(-tak)* → *tikats* 'kellapendel', *köks* → *kökats*. Seotud tüvi eelneb liitele nimetuses rööbits 'riist rööpjoonte tegemiseks' (sama tüvi on sõnades *rööbi-k*, *rööbi-ti*, *rööbi-stama*).

2. Isikunimetused moodustavad väikese tähendusrühma. Enamik neist on kerge halvustava värvinguga, moodustatud valdavalt sama laadi tähendusega deskriptiiv- ja onomatopoeetilistest tüvedest: *jupats*, *kekats*, *kergets*, *jõlgats*, *lõkats*, *nähvits*, *kehkats* (vrd *kehkjäs*, *kehkvel*, *kehklema*, kus esineb seesama seotud tüvi). Halvustava värvinguta on *virgats*.

Juhumoodustisi tuleb ette harva; näiteid: «Selle asemel et oma keha gümnaastikaga tugevdada, vedelevad need noored mehed pehmetel *lebatsitel*»; «Kõigil külalastel olid ühesugused luitunud ja kulunud *hilibatsid* seljas».

VORM

- § 387 Erandid *peats* ja *päits* välja arvatud, on *ts*-liitelised tuletised nimetavas kahesilbilised. Liitele eelneb vokaaliga lõppev tuletistüvi. Kui üks tuletis -- *jaluts* -- välja arvata, siis on see vokaal kas *a* või *i*. Muu vokaaliga alustüve korral on see enamasti asendunud *a*-ga: *kerge* → *kerga-ts*, *jõlku-ma* → *jõlga-ts*, *riippu-ma* → *ripa-ts*. Harvem on asendusvokaaliks *i*: *hõõru-ma* → *hõõrits*. Ka vahelduvad *a* ja *i* omavahel: *tõmba-ma* → *tõmmi-ts*, *hüppa-ma* → *hüpi-ts*, *keera-ma* → *keeri-ts*; *kek* : *keki* → *keka-ts*, *jupp* : *jupi* → *jupa-ts*.

Paaril juhul tuleb alustüve ja tuletise võrdlemisel esile tuletusastmevaheldus – niisugune tüve astme vaheldumine, mis sõnamuutmisel ei esine: *kerge* (III v) → *kergets* (II v); *sõrg* : *sõra* (laadivaheldus) ja *sõrg* → *sõrgats* (vältevaheldus).

-U : -U (DEVERBAALID)

TÄHENDUS

§ 388 See deverbaaliide on leksikonis väiksema sagedusega kui muud sama funktsiooniga sufiks. Nagu *mine-*, *us-*, *e-* või *k-*liitelised tuletised, nii märgivad ka *u-*deverbaalid otseselt tegevust (*keskustelu*, *mõtiskelu*) või midagi tegevusega määratud (*tulu*, *tänu*, *segu*, *lugu*). Nii on sel liitel kas üksnes grammatiline, substantiivile kui sõnaliigile osutav funktsioon või sellega koos ka semantiline, alustüve kategoriaalset tähendust muutev funktsioon. Tuletisi on vähe, sest vormiliselt sobivaid verbitüvesid on tagasihoidlik hulk. Alustüvedena käibivad üksnes a) *tele-*, *skele-*liitelised ja b) kahesilbilised esmavärtelised *a-* ja *e-lõpu*-lised juurtüved.

1. Niisugused *u-*derivaadid, kus liitele eelneb tuletatud verbitüvi, on eeskätt tegevuse- ja protsessinimetused, nagu *oleskelu*, *mõtiskelu*, *keskustelu*, *eritelu*, *õnnitelu*, *otsiskelu*, *naljatel*, *imetelu*, *talitelu*, *esitelu*, *targutelu*, *arutelu*, *kujutelu*, *usutelu* vm. Seejuures on *-u* sünonüümsete liidetega komplementaarne: *tele-*, *skele-*tüvedega seostub *-u* (*mõtiskele-ma* → *mõtiskelu*), *tle-*, *skle-*tüvedega *-us* ja *-mine* (*mõtiskle-ma* → *mõtisklus*, *mõtisklemine*). Nii nagu vastavad pikemad verbi-variantid, nii ka *u-*liitelised tuletised on teistega võrreldes poeetilisema värvinguga. See värving ei tarvitse olla tuntav tuletistes *arutelu* ja *käsitelu*. Rööbikud erinevad mõnikord ka tähenduse poolest, näiteks *loetelu* 'loend' ja *loetus* 'loetlemine'. Igal üksikjuhul ei tarvitse *u-*derivaadi kõrval rööpvõimalus käibida (*keskustelu*, mitte *keskustlus*).

2. Kahesilbilistest esmavärtelistest *a-* ja *e-*listest verbitüvedest lähtuvad: *sada-ma* → *sadu*, *jaga-ma* → *jagu*, *vala-ma* → *valu*, *tege-ma* → *tegu*, *tule-ma* → *tulu*, nii ka *vedu*, *elu*, *tänu*, *aju*, *pesu*, *pidu*, *pagu*, *lugu*, *nägu*, *olu*, *kudu*; ühendverbidega korreleeruvad *tähelepanu* ja *allapanu*. Suur osa kõnealuse ehitusega verbe ei ole andnud *u-*tuletist: *tagama*, *pragama*, *magama*, *lamama*, *kolama*, *põdema*, *küdema*, *põlema*, *surema*, *imema*. Ka olemasolevate tuletiste kõrval on keeles enamasti muuliiteline samast alusest lähtuv derivaat. Kirjakeeles on rööbikud harilikult erineva leksikaalse sisuga:

jagu – *jagamine*; *tulu* – *tulek*, *tulemine*; *pidu* – *pidamine*; *elu* – *elamine*;
pagu – *pagamine*; *lugu* – *lugemine*; *nägu* – *nägemine*; *olu* – *olek*; *kudu* –
kudemine; *tähelepanu* – *tähelepanek*; lähedase sisuga on *vedu* ja *vedamine*.

VORM

*u-*deverbaalid on pea- või kaasrõhust loendades kahesilbilised esmavärtelised sõnad. *u-*le eelnev tuletustüvi langeb vormilt ühte vastava verbi

supiinitüvega, millest ta on lõpuvokaali võrra lühem: *küsitele-ma* → *küsitel-u*, *õnnitele-ma* → *õnnitel-u*, *tege-ma* → *teg-u*, *jaga-ma* → *jag-u*.

-(I)STU : -(I)STU

§ 389 On kaks variantset liitekuju: lühem, konsonandiga algav *-stu* ja pikem, vokaaliga algav *-istu*.

Vastavalt liitub *-stu* vokaalile ja *-istu* konsonandile ning tuletustüvi on esimesel juhul valdavalt kahe-, teisel ühesilbiline. Tuletustüve välde on enamasti I või II. Iseloomulikem tuletusaluste sõnaliik on substantiiv.

Rohkem tuletisi on *stu*-liitega.

TÄHENDUS

Oma funktsioonilt kuulub *-(i)stu* kokku *stik-* ja *kond-*liitega. Kõik kolm moodustavad **kogu-** ja **kohanimetusi**. *(i)stu*-tuletisi on teada paarikümne ümber. Liidet on kasutatud sageli siis, kui on soovitud moodustada samast alusest lähtuva *stik-*, vahel ka *kond-*tuletise kõrvale teist, tähendusvarjundi või oskustähenduse poolest erinevat keelendit. Enamik *(i)stu*-derivaate ongi oskuskeelsed:

ilmastu 'kliima' (vrd *ilmastik* 'ilmad lühema aja vältel'), *järvistu* 'üksteisega seotud järvede rühm' (vrd *järvestik*, kus omavaheline seotus ei ole oluline), *kaaristu* 'arkaad' (vrd üldisem *kaarestik*), *keelestu* (reketil) (vrd *keelestik* keelpillil), *teatmestu* 'raamatukogu vm asutuse teatmeallikate kogu' (vrd *teatmestik* mingis üldisemas mõttes), *maistu* 'omailmeline maa-ala' (vrd *maastik*), *puistu* 'tunnuste poolest ühtlane metsaala' (vrd *puiestik*), *vesistu* '(jõe) bassein' (vrd *veestik* 'maa-ala veekogud').

On ka nimetuskolmikuid, kus igal nimetusel on korrapäraselt erinev tähendus, nagu geoloogias *aegkond* 'geoloogilise ajajaotuse suurim ühik' – *ajastu* 'aegkonna alajaotis; üldiselt: ajajärk' – *ajastik* 'ajastu alaosa'; *ladekond* – *ladestu* – *ladestik*; *kihtkond* – *kihistu* – *kihistik*.

Lisaks eelnevatele väärivad *(i)stu*-tuletistest märkimist *kalmistu*, *kaubastu*, *linnastu* 'suurlinn koos ees- ja tütarlinnadega', *rõivistu* 'riidehoid', *rohustu* (botaanikas) ja adjektiivist lähtuvad *haljastu* 'haljasala', *ühistu* 'kooperatiiv' ning isikute kogu tähendav *kehvistu* 'kehvikond'.

Partikli alusel on moodustatud *kinnistu*.

Juhulist laadi kasutusi: «Esitatud *andmestu* Hiiumaa rahvapäraste si-seetnonüümiliste üksuste kohta on suure väärtusega»; «Teksti elav *koestu* on tulvil autoripõikeid»; «Vana professori matustele oli kogunenud peaaegu kogu *keelemehistu*».

VORM

Välja arvatud üksikud erandid (nagu *maistu*, *puistu*) on (i)stu-liitelised tuletised kolmesilbilised.

Teisendi -*stu* ees seisab kahesilbiline vokaali või s-iga lõppev tuletustüvi. Viimasel juhul on toimunud korrapärane häälikukattumine: *põõsas + stu → põõsastu*; *haljas + stu → haljastu*. Tugevneva tüvega tuletusaluse korral on sufiks liitunud tugevaastmelisele tüvevariandile: *anne : andme → andme-stu*, *teade : teatme → teatme-stu*.

Teisend -*istu* on harilikult liitunud ühesilbilisele konsonandiga lõppevale nominatiivitüvele, kusjuures alustüve välde on tuletise koostises alanenud (III v → II v): *kalm + istu → kalmistu*, *järv + istu → järvestu*. Paaril juhul lähtub *istu*-tuletis ühesilbilisest pikavokaalsest tuletusalusest. Siis on alustüve vokaal lühenenud: *maa + istu → maistu*, *puu + istu → puistu*.

-(A)RD : -(A)RDI

- § 390 Selle liitega tuletisi on veerandsaja ümber. Sufiks liitub ühesilbilisele konsonanttüvele (teisend -*ard*) või siis, säästes türevokaali, kahesilbilisele vokaaltüvele (-*rd*). Arvukamalt kui muid on verbitüvest lähtuvaid derivaate.

TÄHENDUS

Tuletised on negatiivset hinnangut väljendavad sõnad, valdavalt *isiku*- ja muud *olendinimetused*, lisaks üksikud *asjanimetused*. Enamasti on sufiks liitunud halba tunnust märkivale tüvele. Sageli on selleks tunnuseks derivaadiga märgitud isikut või olendit iseloomustav eba-meeldiv tegevus (*õgard*, vrd *õgi-ma*; *kööbard*, vrd *kööberda-ma*) või talle tunnuslik omadus (*juhmard*, *julmard*). Vastavalt sellele eelneb liitele verbi- või adjektiivitüvi. Sageli ei ole tunnust märkiva tüve sõnaliik üheselt määratav. Tihti eelneb liitele deskriptiiv- või muu seotud tüvi. Näiteid:

jahvard 'lobamokk' (vrd *jahvatama*), *jõhkard* (← *jõkker*), *kekard* (vrd *kekk*, ka *keku* 'alp, edev'), *kiunard* (*kiunu-ma*), *kohmard* (vrd *kohmakas*, *kohmerdama*), *kõhnard* (← *kõhn*), *kõkard* (vrd *kõkutama*), *käpard* 'saamatu, oskamatu inimene' (← *käpp*), *koobard* (vrd *kooberdama*), *köögard* 'vilets asi või olend' (vrd *köögakil* 'viltu, kõveras, upakil', *köögerdama*), *lakard* 'joomar' (vrd *lakkuma*), *latard* (vrd *laterdama*), *logard* (vrd *logelema*), *lohmard* 'lohmakas, lohmerdav inimene' (vrd *lohmakas*, *lohmerdama*), *lombard* (vrd *lombakas*, *lompama* : *lombata* 'lonkama'), *lõhvard* (vrd *lõhverdama*), *lahvard* 'lõhvard', *lõkard* (vrd *lõkerdama*), *sõjard* (← *sõda* : *sõja*), *vussard* (vrd *vussima*), *soerd* 'erakordse välise arengupuudega olend' (vrd *susi* : *soe*), neutraalne esemenimetuse *painard* 'ree kodaraid ühendav ristpuu'.

Ühel juhul on tuletustüve funktsioonis *eba*-prefiks: *ebard*.

Juhukasutus on harv, näiteks «Kamp arutuid lõburdeid jätkas pidutsemist juba mitmendat päeva».

VORM

§ 391 (a)*rd*-liitelised tuletised, *soerd* välja arvatud, on kahesilbilised esma- või teisevältelised sõnad. Liitele eelneb omajuur.

Sufiks tuleb esile kahes variandis, *-rd* ja *-ard*: 1) *susi* : *soe* → *soe-rd*, *lõbu* → *lõbu-rd*, 2) *õgi-ma* → *õg-ard*, *laku-ma* : *laku-n* → *lak-ard*. *a*-lõpuliste alustüvede korral on võimalik kahesugune tõlgitsus: a) kasutatud on liitevarianti *-rd* (*sõda* : *sõja* → *sõja-rd*) või b) liitunud on *-ard*, kusjuures sufiksi ja tüve piiril on toimunud *a*-de kattumine, niisiis *eba* + *ard* → *ebard*.

-ard on põhjustanud järgmisi alustüve muutusi: 1) konsonandiga lõppeva alustüve III välde on alanenud ja andnud teisevältelise tuletise, nagu *juhm* (III v) → *juhmard* (II v); 2) pikem kui ühesilbiline alustüvi on harilikult lühenenud vajalikul määral, et moodustuks kahesilbiline tuletis: *õgi-ma* → *õg-ard*, *kiunu-ma* → *kiun-ard*, *jõkker* → *jõhk-ard*, *laku-ma* : *laku-n* → *lak-ard*, *lõkerda-ma* → *lõk-ard*, *latrama* ~ *laterda-ma* → *lat-ard*, *logele-ma* → *log-ard*. Põhimõtteliselt võimalik on siin ka teistsugune tõlgitsus: *a* kuulub tuletustüve juurde (vokaali-asenduse või lisandusega tüvevariant) ja liite kuju on *-rd*.

TÄHENDUS

§ 392 Selle sufiksiga tuletisi käibib paarikümne ümber. Murdelist päritolu *el*-liide on kirjakeeles noorimaid. Ta võeti **tegevusvahendit** märkivate deverbaliide moodustamiseks kasutusele 20. sajandi algupoolel. Katseid teda kirjakeeles aktiveerida, eeskätt terminiloomes laiemalt kasutada, tehti ka kuuekümnendail-seitsmekümnendail aastail. Nii on 1976. aastal ilmunud õigekeelsussõnaraamatus *el*-derivaate ligi kolm korda rohkem kui eelmises, 1960. aasta omas. Siiski on *-el* jäänud muude vahendinimetusi võimaldavate liidete (*-ur*, *-ja*, *-ik*, *-i*) kõrval vähe kasutatavaks. Omased on *el*-tuletised oskuskeelele. Näiteid:

haakel 'haaklemisvahend' (loomal), *hõõrel* (elund teo suuõones), *kompel* 'kompimiselund', *tundel* 'katsesarv', *väänel* 'kõitraag' (botaanikas), *hoidel* '(kinni)hoidevahend', *joonel* 'joonlaud', *jootel* 'jootetõlvik', *katsel* '(mii-ni)otsimisora', *keetel* 'keeduriist', *koorel* (nt *kõrrekoorel* põllumajanduses), *murdel* (kaevandamisriist), *möötel* 'möötevahend', *märkel* 'märkevahend', *nippel* 'niplamispulk', *piirel* 'piirav seadis', *poonel* 'poonimismasin', *püüdel* 'püüdmisvahend', *süütel* (süüturi osa; süütur on kapseldetonaator koos süütenööri), *viskel* 'viskekühvel'.

Eelnevaist erineva tähendusega on nimetused *röövel* ja *traavel*. Need on saksa laenud, kuid tänapäevakeeles on nad oma ehituse poolest analüüsitavad *el*-liiteliste tuletistena (*röövi-ma* → *röövel* 'isik, kes röövib', *traavi-ma* → *traavel* 'traavisõiduhobune').

Substantiivist on moodustatud *pardel* 'habemeajamisaparaat' ja *nuppel* 'väike nupp; knopka'.

el-tuletiste hulgas on nii *a*- kui ka *i*-tüvelisi sõnu. Enamuses on *i*-tüvelised, *a*-tüvelised on vähesed loodusteadustermid: *tundel* : *tundla*, *haakel* : *haakla*, *hõõrel*, *kompel*, *väänel*.

VORM

el-tuletised on kahesilbilised kolmandaväitelised astmevahelduseta sõnad. Sufiksile eelneb ühesilbiline konsonandiga lõppev tugevaastmeline juurtüvi. Seetõttu on alustüvede ring vormiliselt piiratud: siia saavad kuuluda vaid a) ühesilbilised konsonant- ja b) kahesilbilised vokaaltüved. Viimasel, b)-juhul, on tuletüstüvi reeglipäraselt vokaali võrra lühem: a) *keet-ma* → *keet-el*, *hoid-ma* → *hoid-el*, b) *süüta-ma* → *süüt-el*, *märki-ma* → *märk-el*.

-AL : -ALI

- § 393 See liide leidub neljas deverbaalis: *parkal*, *treial*, *trükkal* ja *värval*. Need märgivad kõik isikut elukutse järgi. Liide on kujunenud dissimilatsiooni tagajärjel *er*-liitelistes saksa laenudes. Sufiks on püsinud ebaproduktiivsena, kui välja arvata üks selle liitega asjanimetus – *süstal*, mis aga hälbib muudest tuletistest nii oma tähenduse kui ka muuttüübi ja türevokaali poolest (*süstal* : *süstla*, *vrđ treial* : *treiali*, *trükkal* : *trükkali*).

-MU : -MU

TÄHENDUS

- § 394 Sufiks *-mu* on andnud kirjakeeles väikese kindlailmelise tuletusrühma. Selle liitega nimetused märgivad **kohta**, mida iseloomustab tuletustüvega väljendatud tunnus: tegevus, protsess, omadus või asi. Nende seas on mõni üldkasutatav sõna, nagu deverbaalid *elamu* ja *valamu*. Tuntud on ka adjektiividest moodustatud *eramu* 'eramaja' ja *pühamu* 'pühakoda', *-paik* ning substantiivist saadud *varamu*. Liitsõnade *songermäa* ja *tõngermäa* sünonüümidenä on kasutusel *songermu* ja *tõngermu*. On käibel termin *koelmu* verbist *kude-mä*.

Juhukasutusi on olnud üksikuid: «Kõige armsamate asjade jaoks oli mul kindel, kõrvaliste silmade eest kaitstud *salamu*»; «Lagedale maastikule oli rajatud mitu *pesamut*, puud meenutavat pesaalust, et linde ligi meelitada»; «Mind üllatas kord vanaisa majapidamises: iga asja jaoks oma *panemu*, iga asi kindlas kohas».

VORM

Enamik olemasolevaid derivaate on kolmesilbilised esmavärtelised sõnad. Liitele eelneb kahesilbiline vokaaliga lõppev tuletustüvi: *pühamu*, *era-mu*, *ela-mu*. Üksikud teistsuguse struktuuriga tuletised (*songermu*, *koelmu*) näitavad, et liite vormilised seostumisvõimalused ei ole piiratud üksnes selle tüvetüübiga.

-U : -U (DEMINUTIIVID)

§ 395 See on üks kahest nüüdiseesti keele DEMINUTIIVISUFIKSIST. Erinevalt aga rohkesti kasutatavast *ke(ne)*-liitest on *-u* esinemus vähene. Tuletistel on enamasti hellitussõna või eufemismi iseloom.

Üldisemalt kasutatavaid *u*-deminutiive on *kutsu*, *kiisu*, *ratsu*, *poisu* ja *poju*. Väikelastega kõnelemisel on kasutusel *potu*, *lutu*, *kätu* 'käeke', *punnu* 'kõhuke', *nuku*, *pissu* jms.

Osalt esineb *-u* koos *ke(ne)*-sufiksiga: *marj-u-ke*, *vihm-u-ke*, *ilm-u-ke*, *loom-u-ke*, *viin-u-ke*, *sõbr-u-ke*, *koer-u-ke*, *nais-u-ke*, *laps-u-ke*, *ots-u-ke*, *kooruke*, *märjuke*, *laevuke* 'väike laev; süstik; üks limune'.

-SK : -SKI

§ 396 Selle nähtavasti vene keelest laenatud liitega tuletisi on käibel kümnekond. Suurem osa derivaate on PEJORATIIVSE või HUMORISTLIKU värvinguga. Tuletisega nimetatud isikut, olendit või asja iseloomustav tunnus on enamasti väljendatud deskriptiivse tüvega. Sõnaliigiliselt korreleerub see eeskätt verbi-, mõnel juhul ka muud liiki tüvega. Näiteid:

larask 'lobiseja' (vrd *lara*, *lara-ma*), *lorask* (vrd *lora*, *lora-ma*), *logask* 'logard', (*loge* ja *logele-ma*), *virask* 'viriseja', *järask* (*jära-ma*), *logusk* 'logudik, logu asi', *kurask*.

sk-liitelised isikunimetused on oma tähenduse poolest sarnased (a)rd-liitelistega. Harilikult on *-sk* liitunud seal, kus -(a)rd häälikuliselt ei sobiks (*r*-i sisaldavad alustüved); samatüvelised rööbikud on vaid *logard* ja *logask*.

Mitte niivõrd halvustava kui igapäevakeelse värvinguga on *krõbusk* 'kuivik, küpsis' (vrd *krõbe*) ja *vilask* 'pikk ja peenike olend'. Neutraalse tähendusega on *harjusk*, samuti putukanimetus *ürask* (*ürama* 'närima').

Oma vormi poolest on *sk*-tuletised kahesilbilised esma- või teisevältelised sõnad. Liitele eelneb kahesilbiline tuletustüvi ka juhul, kui sama tähendust väljendav verbitüvi on pikem, nagu näiteks *virise-ma*, kuid *vira-sk*. Tüvevariandid võivad teineteisest erineda ka lõpuvokaali poolest, nt *hari* : *harja* ja *harju-sk*, *krõbe* ja *krõbu-sk*.

-NE : -SE

- § 397 *-ne* on tänapäeva eesti kirjakeeles väga produktiivne adjektiiviliide, *ne*-liitelisi puhtsubstantiive on seevastu vaid mõni üksik: *inimene, hobune, karjane, limune, vastne*. Siia kuulub ka mitmuslik *ristsed*.

Hulk *ne*-liitelisi noomeneid käibib nii nimi- kui ka omadussõnadena, nagu *vigane, tulevane, isane, rublane, margane*, ka *(aia)tagune, (ma-ja)esine, (varju)alune* jms.

-JAS : -JA

- § 398 Ka see liide on nimisõnasufiksina tänapäeva kirjakeeles vähe esindatud ja ebaproductiivne. Tuntumaist *jas*-substantiividest on nimetada vaid deverbaal *elajas* ja nimisõnast lähtuv *laudjas* '(hobuse) ristluupealne'. Vähe tuntud on deverbaal *pistjas* 'valupiste'. Termineist on nimetada veel taimenimetus *mõrkjas* (vrd adjektiiv *mõrk*), zooloogiast kalanimetus *vingerjas* (vrd *vingerda-ma*); *angerjas* seevastu ei ole tüveks ja sufiksiks analüüsitav.

PREFIKSTULETUS

- § 399 Erinevalt sufikstuletusest on prefikstuletusel eesti nimisõnamoodustuses tagasihoidlik osa. On vaid üksainus prefiks *eba-*. Sellega analoogiliselt käibib prefiksoid *mitte-*. Tunduvalt rohkem on eesliite funktsioonis esinevaid võõrosiseid.

EBA-

eba- funktsioon on EITUSE väljendamine: *naiselikkus* – *ebanaiselikkus*; *puhtus* – *ebapuhtus*; *ausus* – *ebaaus*.

Kui *eba-* liitub omadust märkivale abstraktsubstantiivile, moodustub tuletusaluse antonüüm, mis väljendab nimetatud omaduse puudumist. Alussubstantiiv väljendab enamasti head omadust, tuletis jääb märki-ma halba. Näiteid:

(*delikaatne* →) *delikaatus* → *ebadelikaatus*, (*aus* →) *ausus* → *ebaaus*, samuti *inimikkus* → *ebainimikkus*, *hügieenilisus* → *ebahügieenilisus*, *jär-*

jekindlus → *ebajärjekindlus*, *mehelikkus* → *ebamehelikkus*, *tervislikkus* → *ebatervislikkus*, *musikaalsus* → *ebamusikaalsus*, *vajalikkus* → *ebavajalikkus*, *rahvalikkus* → *ebarahvalikkus*, *täielikkus* → *ebatäielikkus*.

Prefiksi kasutamisele seavad piire muutüvelised antonüümid: *soojus* – *külmus*, mitte *ebasoojus*; *tugevus* – *nõrkus*, mitte *ebatugevus*; *kõvadus* – *pehmus*, mitte *ebakõvadus*. Juuradjektiividel on enamasti antonüümid, seega jäävad prefiksnimetuste tuletusaluseks üle peamiselt tuletised ja liitsõnad. Näiteid: (*au* → *aus* →) *ausus* → *ebaaus*; nii ka *inimlikkus* → *ebainimlikkus*; *naiselikkus* → *ebanaiselikkus*. Teine levinud tuletusaluse tüüp on võõrtüvelisest adjektiivilusest lähtuvad nimisõnad, millel samuti puudub eesti keeles harilikult muutüveline antonüüm: nt (*reaalne* →) *reaalsus* → *ebareaalsus*; samuti *diskreetsus* → *ebadiskreetsus*; *humaansus* → *ebahumaansus*; *konkreetsus* → *ebakonkreetsus*.

Kui juuradjektiivist lähtuval abstraktumil muutüveline antonüüm puudub, võimaldab selle moodustada prefiks *eba-*: (*kindel* →) *kindlus* → *ebakindlus*; *truudus* → *ebatruudus*; *viisakus* → *ebaviisakus*.

Mõnel juhul on rööpselt kaks eitavat antonüümi, näiteks *sõbralikkus* → *ebasõbralikkus* ja *vaenulikkus*. Niisugusel juhul väljendab prefikstuletis leebemat vastandit. Rööpvõimalust pakub ka sufikstuletus: *ebaviisakus* ja *viisakusetus* (← *viisakusetu* ← *viisakus*), nii ka *ebakindlus* ja *kindlusetus*, *ebauhtlus* ja *uhtlusetus*, *ebatruudus* ja *truudusetus*, *ebastabiilsus* ja *stabiilsusetus*, *ebahumaansus* ja *humaansusetus*.

Märkus. Eespool vaadeldud eitavasisulisi abstraktumeid on samavõrd võimalik tõlgitseda ka sufikstuletistena eitavate prefiksadjektiivide alusel: *ebadelikaadne* → *ebadelikaats-us*, *ebatruu* → *ebatruu-dus*, *ebaaus* → *ebaaus-us*, *ebainimlik* → *ebainimlikk-us*.

Sellistele tuletistele, kus *eba-* on liidetud konkreetset asja või nähtust märkivale nimetusele, on saanud tavaks omistada lisatähendus 'näiline, võlts, hälbeline, mitte päris, väär'. See võte on levinud oskussõnavaras, näiteks: *ebalehm* 'pullvasika kaksikuna sündinud viljastusvõimetu lehm'; *ebaliiges* 'murdunud luu puuduliku paranemise korral tekkiv liigesetaoline moodustis'; *ebanõdrameelsus* 'nõrga organismi kaitse seisund, mis meenutab nõdrameelsust, kuid möödub'. Sama laadi näiteid meditsiinist on *ebakrupp*, *ebakriis*, *ebamõlemasulgulisus*, *ebakasvaja*, *ebahalvatus*; botaanikast *ebaakaatsia*, *ebajasmiin*, *ebaküdoonia*, *ebamari*, *ebavili*, *ebatsuuga*, *ebatelg*, *ebasarikas*; füüsikast *ebavõimsus*, *ebatakistus*, *ebakujutis*, *ebafookus*; zooloogiast *ebapärlikarp*, *ebaskorpion*, *ebaröövik*, *ebajalake*. Üldkeelest on *ebajumal*, *eba-usk*, *ebaarst*, *ebahaige*, *ebateadus* jmt.

Eituse toob prefiks ka niisugustesse nimetustesse, kus ta esineb tähenduses 'halb': *ebakõla* (kooskõla vastand, halb kõla), *ebasuhe* 'halb, soovimatu suhe', *ebakoht* 'halb koht, puudus', samuti *ebaõnn* 'õnne puudumine, halb õnn' ja *ebaedu* 'edu puudumine'.

Prefiks seostub mis tahes struktuuri tuletusalusega: *eba-jumal*, *eba-usk* (*eba* + juursõna); *eba-teadus*, *eba-küpsus*, *eba-inimlikkus* (*eba*

+ tuletis); *eba-reeglipära, eba-järjekindlus* (*eba* + liitsõna või liitüveline tuletis). Ta liitub nii oma- kui ka võõrsõnadele.

MITTE-

Erinevalt *eba*'st ei ole *mitte-* tüüpiline prefiks. Ta käibib nii partiklina («*Mitte* poiss, vaid tüdruk») kui ka eitava eesliitena. Seda arvestades nimetatakse teda poolprefiksiks ehk prefiksoidiks.

Prefiksoidina lisab *mitte-* sõnale puudumist, üldist eitust märkiva tähenduse. Võrrelgem:

tegemine – *mittetegemine*, *olemine* – *mitteolemine*, *olek* – *mitteolek*, *saamine* – *mittesaamine*, *osavõtt* – *mitteosavõtt*, *juhtimine* – *mittejuhtimine*, *säilimine* – *mittesäilimine*, *püsimine* – *mittepüsimine*; nii ka *eestlane* – *mitteeestlane*, *suitsetaja* – *mittesuitsetaja*, *inimene* – *mitteinimene*, *tõukoer* – *mittetõukoer*, *töötaja* – *mittetöötaja*, *metall* – *mittemetall* jm.

Kahe sünonüümse üksuse, *eba-* ja *mitte-* kasutuspiiri määrab suures osas alussõna kategoriaalne tähendus. Omadusenimetustega ühenduses on tavaks kasutada prefiksit *eba-* (*ebakindlus, ebaviisakus*), teonimedele liitub aga *mitte-* (*mittetegemine, mitteolemine, mittepüsimine*). Lõikumisalal, seoses konkreetset asja vms märkivate nimetustega vastanduvad *mitte-*nimetuste üldine eitussisu ja *eba-*tuletistele omistatav eritähendus 'näiline, võlts', nt *ebavili* ja *mittevili* või *ebaarst* ja *mittearst*.

VÕÖRPREFIKSID

§ 400 Järgnevas on vaadeldud ainult neid võõrprefikseid, mis on tänapäeva eesti keele sõnamoodustuses omaette morfeemidena eristatavad. Seejuures jääb tähelepanuta, mis liiki üksus on kõnealune prefiksina funktsioneeriv osis laenu andnud keeles, s.t kas ta on seal prefiks või juur.

Võõrprefiksitate põhiline kasutusala on terminoloogia. Valdav osa prefikstuletistest on eesti keelde laenatud. Kui laenatud on nii tuletusalus kui ka tuletis, tuleb laenamisega koos üle ka tuletusseos. See teeb laenulise tuletise ka eesti keeles moodustuslikult liigendatavaks.

Suurem osa prefiksilisi võõrsõnu väljendab eitust mingis varjundis.

1. *anti-* 'vastu' on eesti keeles kõige kasutatavam võõrprefiks. Enamasti seostub ta võõrsõnalise tuletusalusega, kuid on näiteid ka

omasõnalise kohta (*antiaine*). Harilikult annab prefiks ainult modifitseeriva lisatähenduse:

humanism → *antihumanism* 'humanismivastasus', nii ka *kommunism* → *antikommunism*, *historism* → *antihistorism*, *katoliiklane* → *antikatoliiklane*, *klerikalism* → *antiklerikalism*, *marksism* → *antimarksism*, *militarism* → *antimilitarism*, *semiit* → *antisemiit*, *bakhoslane* → *antibakhoslane*, *Bonaparte* → *antibonapart*, *Kristus* → *antikristus*, *ferment* → *antiferment*.

Füüsikas kasutatakse seda prefiksit harilikule vastupidise omadusega osakeste märkimiseks: *aatom* → *antiaatom*, nii ka *antineutron*, *antiprooton*, *antosake*; siit edasi *antiaine* ja *antimaailm* (antiainest koosnev hüpoteetiline maailm).

anti-tuletised võivad väljendada ka ruumilis-suunalist vastupidisust: *antiapeks* (taevaskera punkti, mille poole Päike liigub, nimetatakse apeksiks ja selle vastas asuvat punkti antiapeksiks), *antibriis* 'briisile vastassuunaline õhuvool', *antipassaat* 'vastupassaat', *antiperistaltika* 'peristaltika normaalsele vastupidises suunas', *antikatood* (asetseb katoodi vastas), *antirakett* 'raketihävitusrakett'.

Prefikstuletisel võib olla *vastu*-täiendosaga sünonüüm: *vastureklaam* ehk *antireklaam*, *vastupropaganda* ehk *antipropaganda*.

Eituse üks võimalikke avaldusvorme võib olla ka tavapärasest häälbimine. Niisuguse sisuga on näiteks keelendid *antiromaan* (tavatu romaanivorm), *antifilm*, *antiteater*. Vahel on *anti*-*eba*-prefiksi sünonüüm, esinedes tähenduses 'väär' või 'halb': «Kuuekümnendate aastate algul hakkab sisse tungima neorealism ja *antikangelaslikkus*»; «.. küllap seepärast puudubki temas üks näitlejate tüüpilisi *antijooni* – kadedus, auahnus»; *antidžäss* 'kehv džässi imiteering'.

Prefiksile ebatüüpilises, tuletusaluse mõistet muutvas funktsioonis esineb liide juhtudel nagu *antigürsa* 'vastumürk gürsa mürgile' ja *antiparasiit* 'vahend nügiliste tõrjeks'.

Muud võõrprefiksud peale *anti*- on eesti keeles märksa piiratum kasutusega. Nad on keele tuletussüsteemis vähe kodunenud, enamikul neist puuduvad näited eesti omasõnadega seostumise kohta.

2. *pro*- 'asemel, eest, eelnev' Eri ühendeis see üldtähendus varieerub. Näiteid:

prodekaan 'asedekaan', *prorektor* 'aserektor', *prokonsul* 'provintsi asehaldur Vana-Roomas', *progümnaasium* (gümnaasiumieelne kooliaste), *proseminar* (õppeseminari algaste), *pronoomen* 'asekäändsõna', *proensüüm* 'ühend, mis muutub organismis ensüümiks', *provitamiin* (muutub organismis vitamiiniks), *promütseel* 'eelniidistik' (vrd *mütseel* 'seeneniidistik'), *profaas* (esimene rakutuuma lagunemise aste).

3. *pseudo*- 'eba-, vale-': *pseudokrupp* 'ebakrupp' (tõbi), *pseudomütoloogia* 'ebaehne mütoloogia', *pseudonovaatorlus*; omasõnade alusel *pseudoteadus*, *pseudoteadlane*, *pseudokangelane*.

4. *eks*- 'endine' seob endaga enamasti isikunimetusi: *ekskuningas* 'endine kuningas', nii ka *eksminister*, *ekspresident*, *ekskeiser*, *eksmaailmameister*, *eksprova*.

5. *de-* annab tuletusaluse omale vastupidise tähenduse: *koloniseerimine* → *dekoloniseerimine*, *kodeerimine* → *dekodeerimine*. Niisugused tuletised on võimalikud teonimedel põhjal. Enamasti on neid võimalik analüüsida ka prefiksverbidest lähtuvate teonimedena (vrd *re-*): *dekodeerima* → *dekodeerimine*, *dekoloniseerima* → *dekoloniseerimine*.

6. *a-* on eitava tähendusega. Ta seostub abstraktsete nähtusenimetustega: *asümmeetria* 'sümmeetria puudumine', *aseksuaalsus* 'seksuaalsuse puudumine', nii ka *atonaalsus*, *apoliitilisus*, *arütmilisus*, *asotsiaalsus*, *asünkroonsus*, *atoksilisus*, *atsüklilisus*, *atüüpilisus*, *avirulentsus*. Näiteks toodud abstraktumeid on võimalik analüüsida ka *us*-liiteliste tuletistena, mis lähtuvad *a*-prefiksiga adjektiividest: *aseksuaalne* → *aseksuaalsus*, *apoliitiline* → *apoliitilisus*, *asotsiaalne* → *asotsiaalsus*.

7. *in-* on samuti eitava tähendusega: *indeterminism* 'õpetus, mis eitab determineeritust' (vrd *determinism*), nii ka *indeterminist*, *indiskreetsus* 'ebadiskreetsus', *indefiniitsus*, *inkongruentsus*. Sama prefiks esineb ka kujul *il-* või *ir-*, nagu *legaalsus* → *illegaalsus*, *reaalsus* → *irreaalsus*, *regulaarsus* → *irregulaarsus*. Viimaseid näiteid võib käsitada ka sufikstuletistena vastavatest prefiksiga adjektiividest: *illegaalne* → *illegaalsus*, *irregulaarne* → *irregulaarsus*, ka *indefiniitne* → *indefiniitsus*, *indiskreetne* → *indiskreetsus*.

8. *re-* lisab alussõnale tähenduse 'tagasi, jälle, uuesti, ümber' Harilikult liitub *re-* tegevust väljendava nimetusega. Näiteid:

reeksport 'sisseveetud kauba väljavedu', *reimport* 'väljaveetud kauba sissevedu', *reevakuatsioon* 'evakueeritute tagasitoomine', *reinfektsioon* 'sammasse haigusse uuesti nakatumine', *rekombinatsioon* 'ümberkombineerumine' (laetud osakeste taasühinemine neutraalseteks osakesteks; geenide ümberkombineerumine sigimisel), *rekonstrueerimine* 'ennistus', *remilitariseerimine* 'uuesti relvastamine', *reorganisatsioon* ~ *reorganiseerimine* 'ümberorganiseerimine'.

mine-liitelisi teonimesid võib tõlgitseda ka sufiksdeverbaalidena prefiksverbide alusel: *rekonstrueerima* → *rekonstrueerimine*, *reorganiseerima* → *reorganiseerimine*.

9. *ko-*, *kon-* väljendab kaasnemist või koosolu: *koartikulatsioon*, *konföderatsioon*, *kontekst*.

10. *dis-*prefiksiga sõnad osutavad nagu *a*-lisedki tunnuse puudumist: *harmonia* → *disharmonia*, *kontinuiteet* 'pidevus, jätkuvus' → *diskontinuiteet* 'pidevusetus, katkelisus', *proportsioon* → *disproportsioon*.

11. On tüvelist päritolu võõrosiseid, mis eesti keeles prefiksitega sarnanevad, näiteks: *inter-* (*interlingvistika*, *interklubi*, *interrühm*); *auto-* (*autobiograafia*, *autogenees*, *autoinfektsioon*, *autoportree*); *polü-* (*polümetall*, *polüvitamiin*, *polügenees*); *mono-* (*monodraama*, *monokultuur* 'ühe kultuuri pidev viljelemine samal põllul', *monosahhariid* 'lihtsuhkur'); *neo-* (*neorealism*, *neoimpressionism*, *neokolonialism*, *neoplasma* 'uudismoodustis, kasvaja'); *bi-* (*bilabiaal* 'mõlema huule abil moodustatav häälik').

KIRJANDUST SUBSTANTIIVIMOODUSTUSE KOHTA

- Alvre, P.** *i*-lise täiendosaga liitsõnadest. // Keel ja Kirjandus. 1962. Nr. 11. Lk. 685–687.
- Erelt, T.** Keelenõuanne Tallinnas : Sõna ja tema kuju // Keel ja Kirjandus. 1976. Nr. 11. Lk. 667–674. Nr. 12. Lk. 712–724.
- Erelt, T.** Uut eesti keele sõnaliitmises // VEKSA kalender 1982. Tallinn, 1981. Lk. 162–166.
- Kaplinski, J.** Liitsõna moodustamise tüübid eesti keeles (generatiivse grammatika seisukohalt) // Keele modelleerimise probleeme. Tartu, 1968. 2. Lk. 297–374.
- Kaplinski, J.** Stiililine keelekorraldus argoos ja ühiskeeles : *kas*-sufiksiga nimisõnadest // Keel ja Kirjandus. 1985. Nr. 3. Lk. 174–176.
- Kasik, R.** Deverbaalsubstantiivide derivatsioonimallid tänapäeva eesti keeles // Keel ja Kirjandus. 1972. Nr. 7. Lk. 403–412.
- Kasik, R.** Eesti keele tuletusõpetus. Tartu, 1979. I : Substantiivituletus.
- Kasik, R.** Omastavalise täiendi subjektilisusest ja objektilisusest *mine*-konstruktsioonis // Keel ja struktuur. Tartu, 1968. 2 : Töid struktuuralse ja matemaatilise lingvistika alalt. Lk. 125–139.
- Kasik, R.** Tegevuse tulemise väljendamine eesti keele derivatsiooni-süsteemis // Centum. Tallinn, 1974. Lk. 157–163.
- Kasik, R.** Verbide ja verbaalsubstantiivide tuletusvahekorrad tänapäeva eesti keeles // Keele modelleerimise probleeme. Tartu, 1975. 5. Lk. 3–162.
- Kask, A.** Deverbaalsetest *is*-tuletistest // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1969. 14–15 : 1968–1969. Lk. 45–58.
- Kask, A.** Eesti keele grammatika. Tartu, 1967. III. 1. vihik : Liitsõnad ja sõnade liitumisviisid eesti keeles.
- Kask, A.** Fr. R. Kreutzwaldi poolt tarvitusele võetud liide *-na* (*-nna*) eesti keeles // Ajaloo-Keeleteaduskonna töid. Tallinn, 1955. Lk. 30–44.
- Keelekorraldus ja liitsõnad / T. Erelt, R. Kull, V. Põlma, E. Raiet, K. Torop // Keel ja Kirjandus. 1971. Nr. 6. Lk. 367–374.
- Kerge, K.** Morfopragmaatilised seigad eesti tuletuses // Eesti keele ja kirjanduse kateedri töid. Tallinn, 1991. II. Lk. 26–30. (Tallinna Pedagoogiline Instituut).
- Kerge, K.** Uut liiki keelevara? Uitmõtteid eesti genitiivist // Eesti keele ja kirjanduse kateedri töid. Tallinn, 1990. Lk. 11–25. (Tallinna Pedagoogiline Instituut).
- Kont, I.** Eesti nominaalsufiksi *-sk* päritolust ja semantikast // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1957. III : 1957. Lk. 104–115.
- Kont, I.** Eesti *rd*-liitelistest substantiividest ja nende vahekorrast *rda*-liste verbidega // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1959. IV : 1958. Lk. 91–100.
- Kont, I.** Isikut märkivad sufiksilised nimisõnad eesti keeles : Diss. Tartu, 1955. Käsikiri.

- Kont, I.** *lane-liide eesti kirjakeeles* // Keel ja Kirjandus. 1959. Nr. 12. Lk. 721–725.
- Kont, I.** Sufiks *-nik* eesti keeles // Centum. Tallinn, 1974. Lk. 147–156.
- Kont, I.** *nn-* ja *tar-*liide kasutamisest // Keel ja Kirjandus. 1959. Nr. 6. Lk. 363.
- Kont, I.** *ur-*sufiksist eesti keeles // Nonaginta. Tallinn, 1963. Lk. 158–164.
- Kull, R.** Kindlad ja ebakindlad liitsõnad // Keel ja Kirjandus. 1963. Nr. 11. Lk. 656–663. Nr. 12. Lk. 720–732.
- Kull, R.** Liitnimisõnade kolm peamist liitumisrühma // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1964. X : 1964. Lk. 137–150.
- Kull, R.** Liitsõnade arenemiskulg viimase saja aasta jooksul // Nonaginta. Tallinn, 1963. Lk. 165–183.
- Kull, R.** Liitsõnade kujunemine eesti kirjakeeles. I–II: Diss. Tallinn, 1967. Käsikiri.
- Kull, R.** Liitumisküsimus, mis nõuab kindlat seisukohta // Sirp ja Vasar. 1966. 12. nov.
- Nurm, E.** Mõnda liitsõnadest // Keel ja Kirjandus. 1971. Nr. 3. Lk. 168–175.
- Raiet, E.** Nimisõnade nimetavalisest ja omastavalisest liitumisest // Keel ja Kirjandus. 1958. Nr. 12. Lk. 730–737.
- Raiet, E.** Õigekeelsuse küsimusi nimetavalise ja omastavalise liitumise alalt // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1955. I. Lk. 77–80.
- Rannut, L.** Nimisõna liitumine värvust tähistava omadussõnaga // Keel ja Kirjandus. 1966. Nr. 8. Lk. 478–486.
- Riikoja, E.** Kahest nominatiivse liitumise rühmast // Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused. Tallinn, 1958. II. Lk. 7–23.
- Riikoja, E.** Kehaliiget ja abinõu märkivate sõnade liitumisest // Keel ja Kirjandus. 1958. Nr. 4/5. Lk. 280–289.
- Riikoja, E.** Kirjakeele ja rahvakeele vahekorra mõningates nominatiivse liitumise rühmades // Keele ja Kirjanduse Instituudi uurimused. Tallinn, 1956. I. Lk. 88–104.
- Riikoja, E.** *mõte-tüüpi* täiendsõna liitumisest // Keel ja Kirjandus. 1962. Nr. 4. Lk. 222–228.
- Riikoja, E.** Nimisõnade nominatiivset ja genitiivset liitumist mõjustavaid tegureid // Keel ja Kirjandus. 1962. Nr. 10. Lk. 612–622.
- Riikoja, E.** Olulist asukohta või esinemisaega märkiva täiendosa liitumine // Keel ja Kirjandus. 1959. Nr. 3, 4. Lk. 157–165, 209–217.
- Sang, J.** Eitus eesti keeles. Tallinn, 1983.
- Tauli, V.** Standard Estonian Grammar. Uppsala, 1973. Part I: Phonology, morphology, word-formation. – Substantive suffixes. Pp. 116–129.
- Univere, A.** Lisandeid *mu-*sufiksi ajaloole // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1976. 21 : 1975. Lk. 43–49.
- Vare, S.** Kahe tähendusrühma liidete arengust // Keel ja kirjandus. 1977. Nr. 6. Lk. 338–345.

- Vare, S.** *kond*-liitest ja sellega seotud probleemidest eesti kirjakeeles // *Emakeele Seltsi aastaraamat*. Tallinn, 1976. 21 : 1975. Lk. 31–42.
- Vare, S.** Liitsubstantiivi tüüpidest eesti keeles // *Congressus septimus internationalis fenno-ugristarum*. Debrecen 27. VIII – 2. IX 1990. 3B. *Sessiones sectionum. Dissertationes linguistica*. Debrecen, 1990. Lk. 326–331.
- Vare, S.** Lokaal- ja kollektiivsubstantiive tuletavad sufiksids eesti kirjakeeles : Diss. Tallinn, 1975. Käsikiri.
- Vare, S.** Meie sajandi sufiks *-la* // *Keel ja Kirjandus*. 1974. Nr. 3. Lk. 148–155.
- Vare, S.** Nimisõnaliited tänapäeva eesti kirjakeeles. Tallinn, 1981.
- Vare, S.** *stik*-sufiksi tähendus- ja vormikülje kujunemine // *Keel ja Kirjandus*. 1974. Nr. 9. Lk. 536–544.
- Vare, S.** Ühest väikesearvulisest kohatuletiste rühmast eesti kirjakeeles // *Centum*. Tallinn, 1974. Lk. 141–146.
- Wiedemann, F. J.** *Grammatik der ehstnischen Sprache ... St.-Petersbourg*, 1875. – Noomenituletus lk. 158–221.

ADJEKTIIVIMOODUSTUS

- § 401 Juuradjektiive on eesti keeles mõnisada. Enamasti on eesti adjektiiv tuletis või liitsõna, näiteks *au-s*, *korra-lik*, *õnne-tu*, *edu-kas*, *vesi-ne*; *elu-kauge*, *põhimõtte-lage*, *koristus-küps*, *tuli-kuum*. Sage on ka mõlema moodustusviisi põimumine. See toimub harilikult juhul, kui tuletusalus on väljendatud sõnaühendiga, nagu *pikad juuksed* → *pika-juukse-line*, *hea süda* → *hea-südam-lik*, *sõna murdma* → *sõna-murd-lik*, *kolm päeva* → *kolme-päeva-ne*. Liitmist tingib siin vajadus siduda tunnust märki-
vad leksikaalsed üksused – tüved – vormiliseks tervikuks; tuletussufiks lisab üksusele predikaaditähenduse ja ühtlasi ka adjektiivi sõnaliigi-väärtuse. Seega ei erine niisugused adjektiivid oma olemuselt lihttù-
velistest tuletistest: nagu *süda* → *südam-lik*, nii ka *hea süda* → *heasüdamlik*; samuti nagu *kurv* → *kurvi-line*, nii ka *järsk kurv* → *jär-sukurvi-line*. Seepärast käsitletakse selliseid omadussõnu käesolevas grammatikas kui tuletisi.

LIITADJEKTIIVID

DETERMINATIIVSED LIITADJEKTIIVID

- § 402 Eesti keelele on iseloomulikud eeskätt determinatiivsed liitadjektiivid. Liitsõna põhiosa märgib omadust – selleks on adjektiiv või partitsiip –, täiendosa aga täpsustab seda omadust kas teise omaduse varal või suhte kaudu mõne asja, nähtuse või tegevusega: *hele/lilla*, *tume/sini-ne*; *lumi/valge*, *mõtte/lage*, *püsi/kindel*.

Liitadjektiivi täiendosaks on kõige sagedamini substantiivitüvi, näiteks *elu/julge*, *idee/rikas*, *kõne/osav*, *kohvi/pruun*. Ülejäävatest sagedam on ka adjektiivne täiendosa, nagu *pisi/tilluke*, *sini/hall*, *hele/punane*. Muude sõnaliikide kohta leidub vähe näiteid: *vähe/pro-duktiivne*, *seni/kuulmatu*, *läbi/märg* (täiendosaks adverb), *enese/kin-del* (pronoomen) jm. Täiendosaks võib olla ka sõnaliigilt määramata tüvi, nagu *uhi/uus* või *püsi/kindel*.

Täiendosa võib olla vaba vormi kujuline (*tuli/kuum*, *pilt/ilus* – nominatiivne; *vilja/rikas*, *metsa/vaene* – genitiivne) või esineda kujul, mis vaba vormina ette ei tule, nt *puht/isiklik*, *elamis/kõlblik*.

Determinatiivsete liitadjektiivide moodustusosad on enamasti lihtsa morfeemstruktuuriga, koosnedes kas kumbki ainult juurest või üks juurest, teine tuletisest: *õhu/tihe*, *arvu/rohke*, *lambda/must*, *pin-ge/vaba* (juur + juur); *ilma-stiku* + *kindel*, *ela-mus* + *rikas*, *tege-vus* +

rohke (juur-sufiks + juur); *lahingu* + *kõlb-lik*, *pool* + *amet-lik* (juur + juur-sufiks); *üh-is* + *kasu-lik*, *ela-mis* + *kõlb-lik* (mõlemad osad on tuletatud). Harvad on liitadjektiivid, milles sisaldub rohkem kui kaks tüve. Liittüveline on niisugusel juhul harilikult täiendosa, nagu *põhi-mõtte* + *kindel*, *umb-rohu* + *vaba*, *toite-aine* + *rikas*, *maru-taudi* + *ohtlik*. Liittüveline põhiosa esineb eeskätt koos täiendosaga *pool-: pool* + [*päris-orjus*]*lik*, *pool* + [*ilu-kirjandus*]*lik*, *pool* + [*sõja-väe*]*line*.

1. TÄIENDOSAKS SUBSTANTIIV

§ 403 Substantiivse täiendosaga liitadjektiive moodustatakse sageli vahetult tekstis. Täiendosa täpsustab põhiosas nimetatud omadust nii, et piiritleb selle esinemuse (või täpsustab selle määra) seose varal mõne asja või nähtusega. Täiendosa mõju põhiosa tähendusele tuleb esile, kui võrrelda liitadjektiivide ja vastavat põhiosa sisaldavate liitadjektiivide tähendusi, näiteks *kartlik tüdruk* ja *külmakartlik tüdruk*, *vaba vestlus* ja *pingevaba vestlus*, *kõva leib* ja *kivikõva leib*.

Põhi- ja täiendosa tähendusseos võib liitadjektiivis jääda ilma igasuguse vormilise väljendusest (nominatiivne täiendosa), nagu *tuli/-kuum*, *peegel/sile*, *elamus/rohke*. Aga üldine tähendusseos võib ka olla täiendosa vormiga esile toodud (genitiivne täiendosa), kusjuures selle seose täpsem avaldumisviis siiski implitsiitseks jääb. Näiteks *vilja/rikas aasta* on vilja poolest rikas, *looma/sõbralik inimene* on loomade vastu sõbralik, *sõidu/kõlblik auto* on sõiduks kõlblik. Nii nagu liitsubstantiivides nii ei määra ka liitadjektiivides täiendosa vorm liitsõna leksikaalset tähendust. Täiendosa vormierinevused näitavad pigem variantseid võimalusi, kuidas moodustusosi omavahel siduda. Keeles võib aga olla kujunenud kalduvus eelistada ühtede leksikaalsete tähendustega seoses üht, teiste puhul teist täiendosa vormi, s.t eri liitumistüüpe.

1. Kõige tavalisemad on niisugused substantiivse täiendosaga liitadjektiivid, kus täiendosa osutab põhiosaga märgitud OMADUSE MÄÄRA.

Enamasti toonitavad sellised liitadjektiivid **omaduse suurt määra**. Nad teevad seda võrdluse põhimõttel. Täiendosa nimetab asja, mille arvatakse olevat omadust maksimaalselt või mille juures see eriti esile tuleb. Niisugused liitsõnad on nominatiivse täiendosaga, võrdlusseos jääb vormiliselt väljendamata. Näiteid:

kivikõva 'kõva nagu kivi', nii ka *luu-*, *raud-*, *malm-*, *kontkõva*; *samet-*, *sammal-*, *siid-*, *udu-*, *vill-*, *vattpehme*; *raud-*, *tina-*, *kiviraske*; *siid-*, *loor-*, *sulg-*, *õhkõrn*; *juus-*, *nõel-*, *kiudpeen*; *naaskel-*, *nuga-*, *mõõkterav*; *nöör-*, *küünal-*, *pulksirge*; *klaas-*, *laud-*, *peegelsile*; *siirup-*, *suhkur-*, *mesimagus*; *haud-*, *hiir-*, *surmvaikne*; *samuti välkkiire*, *lindprii*, *piltilus*, *vesimärg*, *vesivedel*, *nahksitke*, *jääkülm*, *kaljukindel*, *paberõhuke*, *sappmõru*, *huntnäl-jane*, *surnukahvatu*.

Samal viisil on võimalik toonitada ka musta ja valge intensiivsust: *lumi/valge*, nii ka *luik-*, *paber-*, *lina-*, *lõuend-*, *lubi-*, *piimvalge*; *pigi/must*, nii ka *tint-*, *ronk-*, *sitik-*, *süsi-*, *öömust*. Niisugused liitsõnad on sünonüümsed sõnaühendiga *täiesti/väga* + liitadjektiiv, s.t *lumi-valge* = *täiesti valge*, *peegelsile* = *täiesti sile*, *piltilus* = *väga ilus*, *mesimagus* = *väga magus*. Liitsõna on ühendist ekspressiivsem.

Võrdlus võib olla ka kaudne või puududa. Siis annab täiendosa põhiosale üldise intensiivistava lisavarjundi. Sageli ei esine täiendosa harilikus tähenduses ja läheneb oma funktsioonilt prefiksile, moodustades terve seeria liitadjektiive. Niisugune on näiteks *ime-*: *imearmas*, *imehea*, *imeilus*, *imekena*, *imekaunis*, *imekerge*, *imelahke*, *imesuur*, *imeväike*, *imetilluke*, *imetugev*. Samasuguses funktsioonis esinevad veel *ilm-*, *tuli-*, *põrgu-*, *surm-*, *maru-* ja *veri-*. Näiteid:

ilmeksimatu, *ilmkuulmatu*, *ilmotsatu*, *ilmsüütu*, *ilmvõimatu*, *ilmtark*, *ilm-loll*; *tulihapu*, *tuliterav*, *tuliuus*, *tuliigav*, *tulikuiv*, *tulivihane*; *põrgukuum*, *põrguigav*, *põrgupalav*; *surmigav*, *surmkindel*, *surmtüdinud*, *surmväsinud*; *maruhuvitav*, *maruigav*, *marutark*, *maruandekas*, *marupikk*, *maru-lühike*; *verivärske*, *verinoor*, *veritoores*, *verivaene*.

Kromaatilisi värvusi märkivad liitadjektiivid ei väljenda mitte põhiosas nimetatud värvuse suurt intensiivsust, vaid **täpsustavad värvitooni**. Substantiivne täiendosa varieerub nominatiivsena ja genitiivsena. Näiteid:

leek-, *maasik(a)-*, *kirss-* (*kirsi-*), *roos-*, *vaarik(a)-*, *vein(i)-*, *vähkpunane*; *hiir*, *hõbe-*, *pori-*, *raud-*, *savi-*, *suits-*, *tina-*, *tuvi-*, *muld-*, *vesihall*; *kakao-*, *kaneel(i)-*, *kastan(i)-*, *kohv(i)-*, *pähkel-* (*pähkli-*), *šokolaad(i)pruun*; *liiv(a)-*, *oliiv-*, *kuld-*, *savi-*, *sidrun(i)-*, *sinep(i)-*, *tibu-*, *vask-*, *vaha-*, *nisu-*, *õlgkollane*; *rohi-* (*rohu-*), *herne(s)-*, *sammal-* (*sambla*)*roheline*; *lõhe-*, *titeroosa*; *taeva(s)sinine*.

Omaduse määra täpsustab ka täiendosa **pool-**, väljendades selle poolikust või vaegust:

poolametlik, *-automaatne*, *-avalik*, *-salajane*, *-haige*, *-terve*, *-pehme*, *-kõva*, *-hingetu*, *-hull*, *-kinnine*, *-lahtine*, *-kuiv*, *-märg*, *-küps*, *-toores*, *-kurt*, *-niiske*, *-pime*, *-pikk*, *-tõsine*, *-vihane*, *-uimane*, *-unine*, *-vaba*, *-valmis*, *-villane*.

Sageli on omaduse poolikust märkivad liitadjektiivid võimalikud mõlemast antonüümipaari liikmest, kusjuures tulemuseks on enam-vähem sama sisu väljendavad keelendid, nagu *poolkõva* ja *poolpehme* või *poolniiske* ja *poolkuiv*.

2. Substantiivne täiendosa võimaldab põhiosaga märgitud omadust täpsustada ka nii, et näitab, MIS ASJA VÕI NÄHTUSEGA ÜHENDUSES omadus esile tuleb. Nii näiteks väljendab adjektiiv *ohtlik* millegi ohtlikkust üldiselt: *ohtlik olukord*, *ohtlik piirkond*, *ohtlik töö*, *ohtlik keha*, *ohtlik korter*. Liitadjektiiv osutab aga täpsemalt, mispoollest

kõnealune asi ohtlik on: *lõhkemisohtlik keha, marutaudiohtlik piirkond, nakkusohtlik korter, eluohhtlik olukord, tervisohtlik töö*.

Täiendosa vormi poolest on kolme laadi juhtumeid: a) kõige üldisem on genitiivne täiendosa, nt *võidu/rõõmus, sihi/kindel*; b) us-liitelisel täiendosal on kalduvus nimetavaliselt liituda, nt *nakkus/ohtlik, haigus/vaba*; c) *ne-lõpulised* substantiivid esinevad konsonanttüvelisena, nt *külaline* ja *külalis/lahke*, *avaldamine* ja *avaldamis/küps*, *elamine* ja *elamis-kõlblik*. Põhi- ja täiendosa semantiline suhe jääb kõigil kolmel juhul ilma täpsema vormilise väljenduseta (täiendosa on formaalses vormis), näiteks *lapse/sõbralik* 'lapse vastu sõbralik', *pinge/vaba* 'pingest vaba'; *haigus/vaba* 'haigusest vaba', *elamus/rikas* 'elamuste poolest rikas'; *elamis/kõlblik* 'elamiseks kõlblik', *külalis/lahke* 'külaliste vastu lahke'. Et asjaomased suhted on kogemuse najal nagunii harilikult teada, siis ei takista formaalne vorm liitadjektiivu sisu mõistmist.

Kõige arvukamalt annavad liitsõnu laia seostusvõimega omadussõnad. (See väljendub ka nende üldises reksioonis: küsimus *mille poolest? mis suhtes?*) Sellised liitsõnad on samasisulised adjektiivtarinditega, kus omadust täpsustab määrus struktuuriga «substantiiv genitiivis + kaassõna *poolest* või *suhtes*»: *metsarikas* 'metsa poolest rikas', *hapnikuvaene* 'hapniku poolest vaene', *naistearg* 'naiste suhtes arg'. Eriti sageli moodustatakse neid liitadjektiive põhiosadega *rikas, vaene* ja *rohke*, näiteks:

anderikas, andevaene, hapnikurikas, hapnikuvaene, kultuuririkas, kultuurivaene, mullarikas, mullavaene, saagirikas, saagivaene, ideerikas, ideevaene, veerikas, veevaene, õunarikas, õunavaene; arvurohke, kaubarohke, karvarohke, mullarohke, lasterohke, lillerohke, marjarohke, rõõmurohke, viljarohke, villarohke, päikeserohke, tegelasrohke. Muid näiteid: *iseloomukindel, kohakindel, ilmastikukindel, gaasikindel; materjalimahukas, töömahukas; temperatuuritundlik, põuatundlik, valutundlik, kuivustundlik; haiguskahtlane, nakkuskahtlane*: nii ka *elutark, eluaktiivne, õhutihe, päikesekehu, elutähtis*.

Substantiivset täiendosa seovad endaga ka liitadjektiivid reksiooniküsimusega *kelle ~ mille vastu, suhtes* või *peale?*:

inimvaenulik 'inimese vastu vaenulik', nii ka *rahvavaenulik, lapsevaenulik, loomavaenulik, õpilasvaenulik; rahamaias* 'raha peale maias', samuti *meemaias, kommimaias, kalamaias, naistemaias, koogimaias, kohvimaias, jutumaias; töösav* 'töö peale osav'; nii ka *lauluosav, jutuosav, kõneosav; inimsõbralik* 'inimese vastu sõbralik', samuti *rahvasõbralik, loomasõbralik, loodussõbralik; külmakartlik* 'külma suhtes kartlik' jm.

Substantiivne täiendosa võimaldab jätta implitsiitseks ka käände või verbivormiga väljendatava reksiooni:

alkoholivaba 'alkoholist vaba', samuti *hapnikuvaba, lumevaba, maksuvaba, pingevaba, rasvavaba, vedelikuvaba, soolavaba; elamiskõlblik* 'ela-

miseks kõlblik', nii ka *harimiskõlblik*, *külvikõlblik*, *sõidukõlblik*, *tarvitamiskõlblik*, *töökõlblik*; *elamiskõlbmatu*, *mängukõlbmatu*, *tarvitamiskõlbmatu*, *töökõlbmatu*; *avaldamisküps* 'avaldamiseks küps', *raieküps*, *eluküps*; *elamisvõimeline* 'elamiseks võimeline, võimeline elama', nii ka *juhtimisvõimeline*, *organiseerimisvõimeline*, *säilimisvõimeline*, *idanemisvõimeline*.

Mitmevalentsete adjektiivide korral on sama põhiosaga võimalikud eri liiki tähendusega liitsõnad:

külmakindel 'külma vastu kindel' ja *sihikindel* 'sihis kindel'; *võidurõõmus* 'rõõmus võidu üle' ja *värvirõõmus* 'värvide poolest rõõmus, rõõmsate värvidega'; *vormipuhas* 'vormilt puhas, puhta vormiga' ja *umbrohupuhas* 'umbrohist puhas'; *aurutihe* 'auru suhtes tihe' ja *sisutihe* 'tiheda sisuga'; *suleosav* 'osava sulega' ja *tööosav* 'töö peale osav'

Substantiivse täiendosaga liitadjektiivid korreleeruvad mitmesuguste atribuuttarindi tüüpidega, näiteks:

värvirõõmus ~ rõõmsate värvidega kangas; *iselloomukindel* ~ kindla iselloomuga inimene; *kombelõtv* ~ lõtvade kommetega naine; *vihmamärg* ~ vihmast märg nagu; *külmakindel* ~ külma vastu kindel õunasort; *kohanemisvõimetu* ~ kohanemiseks võimetu laps.

Atribuuttarindiga võrreldes võimaldab liitadjektiiv süntaktiliselt kompaktsemat väljendust.

2. TÄIENDOSAKS ADJEKTIIV

§ 404 Adjektiivne täiendosa täpsustab põhiosas märgitud omadust laadi või määra poolest.

Adjektiivse täiendosaga liitomadussõnad on põhilisi võimalusi märkida üleminekulisi värvitoone. Determinatiivse liitadjektiivi täiendosaks on harilikult *kas*-liitelise moderatiivi nominatiiv: *punakas/hall*, *lillakas/roosa*, nii ka *punakaspruun*, *hallikassinine*, *rohekaskollane*, *pruunikaskollane*, *lillakaspunane*, *roosakaspunane*. Olenevalt sellest, kumb kahest värvist kõneleja meelest domineerib, varieerub moodustusosade vastastikune asend liitadjektiivis:

hallikaspunane – *punakashall*, *hallikassinine* – *sinakashall*, *hallikasroheline* – *rohekashall*, *halliskaskollane* – *kollakashall*, *kollakaspunane* – *punakaskollane*, *kollakasroheline* – *rohekaskollane*, *kollakassinine* – *sinakaskollane*, *punakaspruun* – *pruunikaspunane*, *punakaslilla* – *lillakaspunane*, *roosakashall* – *hallikasroosa*.

Niisuguste adjektiivide liitsõnalisus on ebakindel, pigem ortograafiline ja rõhuline kui tähenduslikult oluline.

Vähem käibib värviadjektiive, mille täiendosaks on nominatiivne juuradjektiiv või seotud juur: *hallkollane, oranžpunane, hallroheline; punakollane* (vrd *punane*), nii ka *siniroheline, sinimust, rohekollane*. Sellised liitadjektiivid on tõlgitsetavad nii determinatiivsetena kui ka kopulatiivsetena. Näiteks *hallkollane* võib märkida kas hallikaskollast tooni (determinatiivsus) või halli ja kollase kõrvuti olekut (kopulatiivsus).

Adjektiivne täiendosa võimaldab täpsustada ka värvuste tajuerinevusi: a) *ere-*: *erekollane, -punane, -sinine*; b) *hele- ~ tume-*: *hele-, tumeroheline, hele-, tumepunane* jne; c) *valkjas- ~ mustjas-*: *valkjas-, mustjaspunane* jne; d) *kahvatu-*: *kahvatusinine, -roheline, -lilla*; e) *sügav-*: *sügavsinine, -punane, -roheline*; f) *särav- ~ tuhm-*: *säravvalge, -punane, -kollane, -roheline, tuhmkollane, -sinine, -lilla*.

Värvussõnade kõrval muid adjektiivse täiendosaga liitomadussõnu on segamaitssõnad nagu *hapukas-, imal-, mõrumagus, maguslääge, kibemagus, -soolane, -hapu* jne; samuti *täisküps, -villane, -väärtuslik, kibekiire, sulaselge, krõbekuiv, kärekülm, ligemärg, ränkraske, kurikaval, kurikuulus, rumaluhke, -julge, hulljulge, tühipaljas*.

Enamasti liitub adjektiivne täiendosa nominatiivselt. Erandiks on moodustised põhiosaga *-kirju*, millega liitub genitiivne värvust märkiv täiendosa: *halli-, musta-, kollase-, punasekirju*. Ka tüve lühenenud, seotud variant võib esineda täiendosana, nii nagu seotud juurgi: *pilkas/pime* (vrd *pilkane : pilkase*), *puht/isiklik* (*puhas : puhta*), *kerge/loetav, umb/aher, sini/lilla, puna/kuldne, ürg/kahepaikne*.

Liitadjektiivid, mille täiendosaks on vaba adjektiivtüvi, on lähedased omadussõnatarindile, kus adverbialiks on määraadjektiiv: *paras soe, lõpmatu pikk, määratu suur* vm. Sellised ühendid võivad ette tulla kord liitsõnana, kord sõnaühendina: *tuhm sinine ~ tuhm sinine, erk punane ~ erkpunane, kahvatu roosa ~ kahvatu roosa*.

3. TÄIENDOSAKS MUUD LIIKI SÕNA

- § 405 Muud sõnaliiki täiendosa leidub liitadjektiivides harva. Märkimist väärivad määrsõnalise eeskomponendiga ühendid. Selline täiendosa väljendab enamasti põhiosaga nimetatud **omaduse väikest või suurt määra**: *vähe/nõudlik*, nagu ka *vähetulus, vähetundlik, väheviljakas; püsti/hull*, nagu ka *püstirikas, püstirumal; läbi/küps*, nagu ka *läbi-märg, läbivillane*. Täiendosa võib **omadust täpsustada ka ruumilisest või ajalisest aspektist**, nagu *seni/kuulmatu, seni/nägematu, seni/tundmatu; enne/kuulmatu; eel/viimane; risti/tribuline*. Siingi võib liitsõna vahelduda sõnaühendiga: *ennekuulmatu ~ enne kuulmatu, seninägematu ~ seni nägematu*.

Üksiknäiteid on asesõnalise täiendosaga liitadjektiivide kohta: *kõikvõimas, kõik/võimalik; enese/kriitiline; oma/sarnane; selle/sarnane*.

4. PÕHIOSAKS PARTITSIIIP

- § 406 Liitadjektiividenä võib käsitada ka moodustisi, mille põhiosaks on partitsiip. Täiendosa harilikult osutab partitsiibiga märgitud omaduse määrale:

pool/surnud, samuti pooltüdinenu, poollagunenud, poolpõlenud, poolkantud, poolnähtav, poolhõõguv, poolmõistetav; puru/väsinud, samuti purujoobnud, purutüdinenu; üli/veetlev, samuti ülilevinud, üliväsinud, ülikardetav; üld/arendav loeng, samuti üldkasutatav ruum, üldmõistetav sõna, üldtuntud asi, üldtunnustatud seisukoht; vähe/tasuv töö, samuti väheütlev pilt, vähepüsiv ühend.

Analoogiliselt muude liitadjektiividega võib substantiivne täiendosa piiritleda partitsiibiga väljendatud omadust suhte järgi millegagi: *elu/tüdinud* 'elust tüdinud', *elu/kardetav* 'elule kardetav'

Teine osa kesksõnalise põhiosaga liitsõnu korreleerub vastavate verbiühenditega, eeskätt ühend- ja väljendverbidega. Moodustuslikult on niisugused keelendid pigem samaaegse liitmise ja vormimoodustuse resultaat, kui partitsiipi vormiks pidada. Näiteks:

ette heitma – *ette* + *heite* + *v* pilk; *ette valmistama* – *ette* + *valmista* + *ta* + *v* koosolek, *ette* + *valmista* + *tud* sõnavõtt; *kokku panema* – *kokku* + *pan* + *da* + *v* vihmavari; *liikuma panema* – *liikuma* + *pane* + *v* jõud; *jalust rabama* – *jalust* + *raba* + *v* uudis.

KOPULATIIVSED LIITADJEKTIIVID

- § 407 Need nagu kopulatiivsed substantiividki ei ole eesti keeles kuigi sagedad. Kui kedagi või midagi on vaja iseloomustada mitme kõrvuti omaduse järgi, kasutatakse selleks rinnastavalt seotud liitadjektiive: *ilus ja meeldiv tüdruk, tark ja arukas mees, vana kallid mälestuse, noor õnnelik abielunaine*. Liitsõna kasutatakse niisugusel puhul harva, ent siiski: *kaubalisrahalised* suhted (ühtaegu nii kaubalisel kui ka rahalisel suhtel) nii ka, *silbilisrõhuline* struktuur, *sõnalismuusikaline* eeskava, *usulispoliitilised* tõekspidamised,¹ *kurtum* poisike, *nõguskumer* lääts.

¹ Selguse pärast sageli sidekriipsuga: *kaubalis-rahalised, sõnalis-muusikaline* jne.

ADJEKTIIVITULETUS

408 Adjektiivituletus täidab eesti keeles kahte eesmärki. Esiteks: ta võimaldab muud tähendused transponeerida omaduse kategoriaalseks tähenduseks, mis grammatiliselt väljendub sõnaliigi poolest uue üksuse – adjektiivi – moodustumises, nt *õpetaja* ja *õpetaja-lik* (täpsus), *laps* ja *lapse-lik* (rõõm), *vihm* ja *vihma-ne* (ilm). Teiseks ta võimaldab omadust modifitseerida, nt *must* ja *must-jas* (lõng); *pikk tüdruk*, kuid *piklik nägu*; *vana mees* ja *vanaldane naine*.

Variante arvestamata on mõlemaks tarbeks kokku 13 liidet: *-ik*, *-jas*, *-ke(ne)*, *-lane*, *-ldane*, *-lik*, *-line*, *-mine*, *-ne*, *-ur*, *-s*, *-tu* ja *-v*. Vaatamata liidete tagasihoidlikule arvule on tuletiste osa suur mitme sufiksi suure sageduse tõttu. Näiteks on juuradjektiivide ja tuletiste suhe 1976. aasta õigekeelsussõnaraamatus umbkaudu 1 : 10. Tihti moodustatakse adjektiive vahetult tekstis.

1. Valdav osa eesti keele tuletatud adjektiividest on esimest tüüpi. Lisades tuletustüve tähendusele omaduse üldise, kategoriaalse tähenduse, eksplitseerib liide predikaadilisuse. Moodustuv derivaat märgib, et ühendi põhjaga nimetatud asja iseloomulik tunnus (teda iseloomustav omadus) on seos adjektiivis märgituga. Näiteks atribuudiühendis *nurkmine ornament* näitab atribuut *nurkmine*, et ornamendile on iseloomulik seos nurgaga; *mudane maa* tähendab, et sellele maale on tunnuslik seos mudaga; *korralik tüdruk* – tüdrukul on midagi tegemist korraga. Väga harilikud liited on niisuguses funktsioonis *-ne*, *-line* ja *-lik*. See, mis laadi suhte või seosega igal üksikjuhul tegemist on, liite kaudu esile ei tule. Derivaadi täpsema tähenduse määrab ta alussõna ja selle nimisõna leksikaalne tähendus, mille juurde ta laiendina kuulub, ning nendega märgitud asjade omavahelised suhted keelevälises maailmas. Need asjaolud määravad, et näiteks ühendis *kadakane kepp* märgib *ne*-liiteline adjektiiv *kadakane* materjali, millest kepp on tehtud, kuid ühendis *kadakane karjamaa* märgib ta, et karjamaal kasvavad kadakad. Ühendis *rasvane liha* näitab atribuut *rasvane*, et liha sisaldab palju rasva, ühendis *rasvane nuga* aga seda, et nuga on rasvaga koos. Selliste adjektiivatribuutide funktsioon atribuudiühendis on analoogiline genitiivse täiendosa funktsiooniga liitsubstantiivis. Mõlemal juhul osutab determineeriva komponendi vorm (liitsõnas täiendosa genitiivivorm, adjektiivatribuudis liide) vaid üldisele seosele nimetatud asjaga, kusjuures see üldine seos täpsustub kitsama või laiemas konteksti abil. Analoogia tuleb esile samasisuliste rööbikute kõrvutamisel, nagu näiteks *ühiskondlik tegevus* ja *ühiskonnategevus*, *perekondlikud suhted* ja *perekonnasuhted*, *roogne katus* ja *rookatus*, *sõjalised kulutused* ja *sõjakulutused*.

Sagedamini kasutatavatel liidetel on aga igauhel kujunenud oma seos mingi leksikaalse tähenduse tüübiga või paari sellisega. Nii näiteks moodustavad *ne*-tuletiste kõige iseloomulikuma rühma need derivaadid, mis väljendavad välist, pinnalist kokkupuudet, nagu *tol-*

mune taldrik, porised saapad, piimane klaas, supine pott; lik-liidet kasutatakse eeskätt sarnasussuhte esiletoomiseks: lapselik tüdruk, mehelik naine, õpetajalik suhtumine.

Adjektiiviliited osutavad determineerivale tunnusele kord jaatavas, kord eitavas mõttes, s.t tuletatud adjektiiv võib näidata, et atribuudiühendi põhjas märgitud asjale on tunnuslik seos adjektiivis nimetatud asjaga, aga ka seda, et seos puudub. Viimast ülesannet täidab *tu*-liide. Näiteid: *okslik puu* ja *oksitu puu*, *sisukas jutt* ja *sisutu jutt*, *tulus amet* ja *tulutu amet*, *aus inimene* ja *autu inimene*, *väärtuslik paber* ja *väärtusetu paber*.

2. Omaduse modifitseerimiseks kasutatakse liiteid vähem. Enamasti täpsustavad omaduse määra selle mittetäielikkusele osutades *-jas*, *-kas* ja *-ik*: *must*, aga *must-jas* 'mustapoolne'; *tuhm*, aga *tuhm-jas* 'tuhmi-võitu'; *pruun* – *pruuni-kas* 'pruunipoolne'; *lilla* – *lillakas* 'lillapoolne'; samuti *harv* – *harv-ik* 'harvavõitu', *kumer* – *kumer-ik* 'kumerapoolne'. Emotsionaalset hinnangut väljendab ja alusadjektiivis märgitud omadust toonitab deminutiivisufiks *-ke(ne)*: *armas* – *armsa-ke*, *väike* – *väikse-ke*, *madal* – *madalu-ke*, *noor* – *nooru-ke*.

On juhtumeid, kus tuletise tähendus erineb oluliselt alusadjektiivi omast, nagu *õige*, aga *õig-lane*, või *täis*, aga *täid-lane*.

-NE : -SE

§ 409 *-ne* on suure sagedusega adjektiiviliide. Tuletusaluseks on enamasti substantiiv, harvem muud liiki sõna, seotud tüvedest eeskätt võõrtüvi.

TÄHENDUS

Liide annab alustüvele omaduse kategooriaalse tähenduse. Selle üldise tähenduse raames täpsustub derivaadi sisu vastavalt tuletusaluse ja atribuudiühendi põhja tähendusele.

1. **Nimisõnast lähtuvad derivaadid** osutavad kõige sagedamini kokkupuutele või kokkukuulumisele mingi asja või nähtusega, harvem muudele suhetele. Siin on kolm rühma.

1a. Tuletised märgivad välist, juhuslikku kokkupuudet, enamasti asja **kaetud olemist** või **määratumust** mingi ainega:

porine saabas, *tolmune* põrand, *värvised* riided, *higine* otsmik, *jahune* kott, *tindised* sõrmed, *liimine* paber, *lumine* mantel, *puद्रune* pott, *liivane* põrand, *tahmane* nina, *supine* taldrik, *piimane* klaas, *verine* varvas, *mädane* haav, *värnitsane* pintsel, *bensiinine* pudel, *vaigune* puu, *võine* nuga, *rasvane* pann, *õline* lapp.

Sünonüümne tarind on komitatiiv + *koos*, nagu *põll on pudrune* ja *põll on pudruga koos*, *käed on mullased* ja *käed on mullaga koos*, ent siiski mitte nt *rohi on kastene* ja **rohi on kastega koos*.

1b. Tuletised iseloomustavad asja olemuslikku, sageli **struktuuri-
list eripära**. Siingi võib derivaadiga väljendatav tunnus olla välispi-
dine, kuid ta on asjast lahutamatu. Enamasti näitab derivaat ühtlasi
tunnuse rohkust:

järvine maastik on paljude järvedega maastik, *karvane kael* on paljude
pikaks kasvanud karvadega kael, *allikane maa* selline, kus leidub roh-
kesti allikaid, *karine meri* on karisid täis; samuti *jõgine ümbrus*, *lõhine*
leht, *soonine käsi*, *mägine maa*.

Tunnuslik võib olla ka üksnes rohkus, nagu juhtudel *oksine puu*,
lehine taim (oksad on muidu igal puul, lehed enamasti igal taimel).

Kui aga tunnuslik on terviku ühe osa eripära, siis saab seda
väljendada liitvälise tuletisega: (noormehel on) *hall pea* – *hallipäine*
(noormees), nii ka *laiaõlgne* (sportlane), *salepihtne* (neiu), *paljasjalgne*
(poiss), *sinisilmne* (piiga). Enamasti tõstetakse esile millegi omadust ja
siis on tuletisel adjektiivne esikomponent (eespoolsed näited), samuti
nõgusselgne, *teravkeelne*, *ümarapõskne*, *pikavarreline* jms. Tunnuslik
võib aga olla ka arv (*kolmehäälne* laul, *nelinurkne* rätik), tegevus
(*naerusuine* tüdruk) vm. Seda laadi keelendite moodustamisel põimub
tuletamisega tüvede liitmine: *halli* + *päi* + *ne*, *paljas* + *jalg* + *ne*. Need
derivaadid on samuti sünonüümsed komitatiiviühendiga: *laiaõlgne* ehk
laiade õlgadega noormees, *hallipäine* ehk *halli peaga* naine. Enamik
sellise tähendusega adjektiive on siiski *line*-liitelised.

ne-tuletis võimaldab väljendada ka **millegi rohket sisaldust**:
aganane leib, *huumusene* muld, *kesine* või *kliine* jahu, *kulune* hein,
leelisene vesi, *liivane* muld, *lubjane* pinnas, *pekine* liha, *piprane*
konserv, *rasvane* supp, *savine* maa, *soolane* vedelik, *taine* praad,
vürtsine kaste, *turbane* pinnas. Väärrib tähelepanu, et atribuudiühend
ja liitsõna võivad olla sarnase tähendusega, nagu näiteks *liivane muld*
ja *liivamuld*, *paene pinnas* ja *paepinnas*. Enamasti lahutab neid siiski
mõningane tähenduserinevus. Nii näiteks võivad atribuudiühendi liik-
med väljendada osa ja terviku suhet, kuna aga rööpses liitsõnas
moodustusosade sisumaht kattub. Näiteks on *kulune hein* selline,
milles on tükati kulu sees, *kuluhein* on aga tervenisti kulu; *kliine jahu*
on kliidega segamini, kliisid sisaldav jahu, *kliijahu* aga jahvatatud
kliid. Erinevus tuleneb kummagi väljendusvõimaluse leppelise tähen-
dusosa erinevusest.

Asja tunnuseks on ka **materjal**. Seda suhet väljendavad mitmed
tekstiiliala adjektiivid: *takune* lõng, *linane* särk, *villane* kampsun,
puuvillane pluu. Muid selle rühma derivaate:

haabne halg, *halgne* tee, *jalakane* kepp, *kuldne* kett, *hõbedane* kaelakee,
kalevine mantel, *kardne* kuuseohe, *kaskne* kummut, *kuuskne* laud, *laudne*

katus, *kanepine* köis, *lepane* ~ *lepne* rēgi, *luune* nõel, *malmne* katel, *muldne* vall, *nahkne* jakk, *pronksine* sõlg, *raudne* rõngas, *remmelgane* vits, *pihlakane* kepp, *rohtne* sööt, *roogne* katus, *sarvne* moodustis, *sulgne* tekk, *tammine* ~ *tamne* tuba, *toomingane* kepp.

Enamasti võimaldab niisuguse tähendusega ühendile analoogilist sisu väljendada ka liitsõna, samuti elatiivis seisva nimisõnalise atribuudiga ühend:

roogne katus ~ *rookatus* ~ *roost katus*; *tammine kapp* ~ *tammekapp* ~ *tammest kapp*; *kanepine köis* ~ *kanepiköis* ~ *kanepist köis*; *sulgne tekk* ~ *suline tekk* ~ *sulgedest tekk*; *nahkne mantel* ~ *nahkmantel* ~ *nahast mantel*; *kuldne kett* ~ *kullast kett* ~ *kuldkett*.

Nendel rööbikutel võib olla erinevaid stiilivarjundeid ja isegi leksikaalse tähenduse erinevusi.

Selle rühma adjektiivide võidakse kasutada ka ülekantud tähenduses kvaliteedijadjektiividenä, nagu siidised *käed*, *sametine nahk*, *hõbedased juuksed*, *kuldne süda*, *raudne tahe*, *tinane raskus*.

1c. Ühe substantiivist lähtuvate *ne*-omadussõnade tähendusrühma moodustavad EKVATIIVID. Need on niisugused adjektiivid, mis näitavad suurust (mahtu, kestust, ulatust vm) võrdsuse kaudu: *tonnise* koorma kaal võrdub ühe tonniga, *meetrise* kepi pikkus ühe meetriga, *minutise* pausi kestus ühe minutiga. Mõõduks võib olla mõõtühik või mingi asi: *kilone* pakk (kilo on ühik), *põidrajämedune* köis (pöial on asi). Mõõduadjektiivid on võimalikud mis tahes ühikunimetustest:

aasta → *aastane* laps, *kuu* → *kuune* imik, *nädal* → *nädalane* puhkus, nii ka *päevane* teekond, *tunnine* paus, *minutine* vaheaeg, *grammine* tablett, *naelane* kartul, *ämbrine* pada, *puudane* toober, *toobine* purk, *vakane* kott, *hektarine* põld, *tolline* nael, *vaksane* kutsikas, *sentimeetrine* vahe, *millimeetrine* tolerant, *voldine* pinge, *oomine* takistus jne; ühe ühiku toonitamiseks ka *üheaastane*, *ühepäevane*, *ühekilone* jne; koos ühikute arvu osutusega *paarikuune* imik, *kolmepäevane* haigus, *viiekümnekilone* kartulikott, *kahetolline* nael, *kolmesajagrammine* kommikarp, elliptiliselt nt *kolmekümne* naine, *viiekümne* mees, *sajane* paber.

Mõõtühikut märkiva tuletusaluse korral võidakse mõõtme nimetus derivaadis lisada: *aastane* = *aastavanune* või *aastapikkune*, *meetrine* = *meetripikkune*, *kilone* = *kiloraskune*. Üldse võivad mõõdukvatiivid esineda kuni neljas vormivariandis: *tunnine* = *ühetunnine* = *ühe tunni pikkune* = *tunnipikkune* (loeng); *kolmekümne aasta vanune* = *kolmekümneaastane* = *kolmekümne* (naine).

Kui mõõduks on kasutatud asju, sisaldub adjektiivis tingimata ka mõõtme nimetus: *majakõrgune* puu, *sõrmejämedune* köis, *mäesuurune* ülekohus, *pudrupehmune* segu, *isatarkune* poeg, *mehetugevune* naine. Sellised ekvatiivid on sünonüümsed võrdlusfraasidega: *isapikkune* = *nii pikk kui isa*; *niidijämedune* = *nii jäme kui niit*; *mehetugevune* = *nii*

tugev kui mees. Niisugustel adjektiividel esineb ortograafilist ebaühtlust. Eriti kui ekvatiiv on lauses predikatiiviks, on sõnaühend loomulik: «Tütar on juba *ema pikkune*», «Poiss on peaaegu *isa tugevune*».

Kui on vaja väljendada mõõtmelist võrdsust, algab ekvatiiv komponendiga *ühe-* või *sama-*: *üheraskused* pakid, *ühepikkused* poisid, *ühesuurused* tüdrukud, *ühealised* ehk *samaealised* naised. Niisugused adjektiivid moodustuvad nagu eelmisedki liitmise ja tuletuse teel korraga.

§ 410 **2. Adverbist lähtuvad derivaadid** väärivad tähelepanu eeskätt selle poolest, et *-ne* on peaaegu ainuke liide, mis moodustab mäarsõnadest omadussõnu.

Mäarsõnatüvele liitudes on *ne-l* puhttransponeeriv, s.o sõnaliiki muutev funktsioon. Tuletusaluse tähendus jääb muus osas endiseks, nagu: *uks on lahti* – *lahti-ne uks*; *aken on katki* – *katki-ne aken*; *värv on kinni* – *kinni-ne värv*.

Sufiksi liitumist mõjutab alussõna morfeemkoostis. Hõlpsasti annavad tuletisi juuradverbid:

vähe → *vähene*, *otse* → *otsene*, *siin* → *siinne*, nii ka *seal-ne*, *eil-ne*, *täna-ne*, *hom-ne*, *ammu-ne*, *mullu-ne*, *muist-ne*, *kohe-ne*, *kaua-ne*, *toona-ne*, *nüüd-ne*, *praegu-ne*, *pärasti-ne*, *seni-ne*, *täni-ne*, *varsti-ne*, *äsja-ne*, *vara-ne*, *katki-ne*.

Tuletatud adverbidest on tuletusaluseks kõige sagedamini *ti*-liitelised:

ainiti → *ainiti-ne*, *hooti* → *hooti-ne*, nii ka *hiljutine*, *esitine*, *järgutine*, *alaline*, *kahetine*, *kihitine*, *kohatine*, *kõrvutine*, *paigutine*, *pikutine*, *põigutine*, *puhutine*, *päevitine*, *rööbitine*, *rühmitine*, *salgutine*, *servitine*, *tükatine*, *viimamine*, *viilitine*, *jaotine*, *laiutine*, *tujutine*.

Ka veel näiteks *stikku*-liitelised adverbid transponeeruvad adjektiiviks: asuvad *järjestikku* → *järjestiku-ne* asetus; nii ka *kohastikku* → *kohastiku-ne*, *ligistikku* → *ligistiku-ne*, samuti *lähestikune*, *pealistikune*, *vastastikune*, *reastikune*, *läbistikune*.

Tuletisi võimaldab ka liitmäarsõna: *vahepeal* → *vahepeal-ne*, *eespool* → *eespool-ne*, nii ka *tagapool-ne*, *välispidi-ne*, *seespidi-ne*, *isekeski-ne*, *vähehaava-line*.

Adverbist moodustatud adjektiividega on sisuliselt analoogilised need omadussõnad, mille aluseks on määruslik kaassõnafraas, nagu *metsa taga* → *metsatagu-ne* (maja), *sel puhul* → *sellepuhu-ne* (kokkutulek), *tee ääres* → *teeäär-ne* (puu).

§ 411 **3. Seotud omatüvi** eelneb sufiksile näiteks tuletistes *alg-ne* (vrd *algama*, *alustama*, *algaste*), *liht-ne* (vrd *lihtsurelik*, *lihtlabane*), *esma-ne* (vrd *esmajoones*, *esmakordne*), *haja-ne* (vrd *hajameelne*, *hajali*), *igi-ne* (vrd *igivana*, *igipõline*), samuti *iidne*, *irdne*, *kaldne*, *keskne*, *lähedane*,

lähine, rõhtne, tunane; umbne, upne, vaikne, võrdne, väline, üldine, ürgne. Seotud võõrtüvedega on näiteks tuletised *monotoon-ne, sünkroon-ne, spontaan-ne, riskant-ne, impulsiiv-ne, stabiil-ne, geniaal-ne, legaal-ne, modaal-ne.* Liite ülesanne on kujundada seotud tüvi sõnaks ja anda talle ühtlasi omaduse kategoriaalne sisu.

VORM

§ 412 Vormiliselt on *ne*-liiteliste adjektiivide moodustamise piirid avarad. Liitele eelnev tuletustüvi võib olla

1) nii oma- kui ka võõrtüvi, kusjuures võõrtüvelised tuletised on *ne*-adjektiivide leksikonis ülekaalus;

2) nii vaba kui ka seotud tüvi, kusjuures võõrtüveliste tuletusaluste seas on ülekaalus seotud tüved (*globaal-ne, labiil-ne, stabiil-ne*);

3) nii vokaal- kui ka konsonantlõpuline selle piiranguga, et konsonandiga lõpevad vaid ühesilbilised tüved: *vask-ne, alg-ne, iid-ne, šabloon-ne*; vokaallõpulisi on nt *pui-ne, kuu-ne, hommiku-ne, kanarbi-ku-ne, parafiini-ne.* Mõnel juhul vahelduvad konsonant- ja vokaaltüvi: *kuld-ne* ja *kulla-ne*, *tam-ne* ja *tammi-ne*, *püst-ne* ja *püsti-ne*. Sellega võib, kuid ei tarvitse olla seotud tähenduserinevus.

Käändsõnalise tuletusaluse korral on tuletustüvi enamasti genitiivikujuline, vähem nominatiivne. Nominatiivne on üldisem eeskätt siis, kui tuletis väljendab materjalisuhet: *vask-ne* rõngas, *kask-ne* kummut, *raud-ne* uks. Tuletustüvi on vahel ka mitmuslikuna tõlgitsetav: *sõlmi-ne* lõng, *lapsi-ne* pere, *lilli-ne* aas, *pilvi-ne* taevas.

Enamasti eelneb *ne*-liitele juurtüvi. Kuid ta võib siiski moodustada adjektiive ka tuletatud tüvedest. Kõige sagedamini liitub *-ne* *ti*-liiteli-sele, harvem *stikku*-liitelistele adverbidele:

ti + ne: *kõrvu-ti-ne, hoo-ti-ne, rühmi-ti-ne, piku-ti-ne*

stikku + ne → stikune: *koha-stiku-ne, ligi-stiku-ne, samuti järjestikune, reastikune, vastastikune, kohastikune*

Üksikuid näiteid aga leidub *-ne* seostumise kohta veel mitmete teistegi liidetega:

e + ne: *kast-e → kast-e-ne, määrd-e-ne, turs-e-ne*

e : me + ne: *kast-e : kast-me → kast-me-ne, jäät-me-ne*

u + ne: *saj-u-ne, seg-u-ne*

ik : iku + ne: *homm-ik : homm-iku → homm-iku-ne*

us : use + ne: *hallit-us : hallit-use → hallit-use-ne*

kas : ka + ne: *jõhvi-kas : jõhvi-ka → jõhvi-ka-ne, musti-ka-ne*

stik : stiku + ne: *killu-stik : killu-stiku → killu-stiku-ne*

Piirangud on seotud siiski eeskätt tüve sisulise sobivusega, vähem vormilise küljega.

Üldiselt ei erine *ne*-liitele eelnev tuletustüvi alustüvest, näiteks *viga* ja *viga-ne*, *õhtu* ja *õhtu-ne*, *vesi* ja *vesi-ne*, *muld* : *mulla* ja *mulla-ne*, *aur* : *auru* ja *aurune*. Ainult *stikku*-liiteliste alusadverbide korral toimub korrapärane sufiksi välte alanemine tuletises: *vastastikku* ja *vastastiku-ne*, *kohastikku* ja *kohastiku-ne*, *pealistikku* ja *pealistiku-ne*. Üksiksõnuti esineb alustüve lõppvokaali teisenemist, nagu *e* → *i*: *tuul* : *tuule*, aga *tuuli-ne*; *talv* : *talve*, aga *talvi-ne*, *tamm* : *tamme*, aga *tammi-ne*; samuti *a* → *u*: *vaga*, aga *vagu-ne*, *maja taga*, aga *majatagu-ne*. Muu tüvevarieerumise näide on *varreümbri-ne*, vrd *ümbri*.

Ekvatiivides on liite ees üldistunud *u*-line tüvi, nt *vana* ja *minuvalu-ne*, *kõrge* ja *majakõrgu-ne*, *kange* ja *viinakangu-ne*, *soe* : *sooja* ja *toasooju-ne*.

Edasituletisi võimaldavad *ne*-liitelised adjektiivid kahe liitega: a) *us*-liitega moodustuvad abstraktnimisõnad ja b) *lt*-liitega viisi- ning seisundiadverbid, nt a) *mahlane õun* ja *õuna mahlas-us*, *mürgine vedelik* ja *vedeliku mürgis-us*, *kapriisne laps* ja *lapse kapriiss-us*; b) *hõbedase-lt läikiv*, *kuldse-lt särav*, *higise-lt seisma*, *detaalse-lt jutustama*. Siiski ei ole edasituletisi *ne*-adjektiivide alusel palju, neist enamik on võõrtüveliste ning ka seotud omatüvedest moodustatud adjektiivide baasil, nt *efektne* → *efekts-us*, *efektse-lt*; *šabloonne* → *šabloons-us*, *šabloonse-lt*; *lihtne* → *lihts-us*, *lihtsa-lt*; *võrdne* → *võrds-us*, *võrdse-lt*; *algne* → *algse-lt*; *ürgne* → *ürgs-us*, *ürgse-lt*.

-LINE : -LISE

- § 413 *-line* on sagedamaid adjektiiviliiteid. Tuletisi moodustab *-line* peamiselt substantiividest, aga ka numeraalidest. Liide lisab alustüve tähendusele omaduse kategooriaalse sisu – eksplitseerib predikatiivsusseose.

TÄHENDUS

Selle liitega adjektiivi ja ta põhisõna tähendussuhet võibki tõlgitseda kui üldist determineerivat seost, nt *sõjalised kulutused* on sõjaga seotud kulutused, *kurviline tee* on mingil moel kurvidega seotud, *vieline rühm* – rühm on seotud või määratud arvuga viis. See üldine tähendus täpsustub konkreetse ühendis. Ühtlasi on liitel kujunenud omad kasutuspiirid. On siisuguseid kitsamaid tähendusi, mille väljendami- seks *line*-adjektiive üldisemalt kasutatakse, ja teisi, mille märkimisel on *line*-adjektiiv juhulisem.

- § 414 1. Nimisõnast lähtuvaid derivaate on põhiliselt kahte liiki: a) ühed väljendavad atribuudiühendi põhjaga nimetatud asja või olendi struktuurilist või muud olemuslikku tunnust, millel on eristavat väärtust,

nt *triibuline riie*, *ruuduline paber*, ja b) teised laiendavad eeskätt abstraktse tähendusega, st omadust, protsessi vms märkivaid nimisõnu, piiritledes nende sisu laadi või seose järgi kindla avaldusaspektiga, nt *ealine erinevus* on eaga määratud, east tingitud erinevus, *ajalooline* aga ajalooaga seotud erinevus.

1a. Peamiselt osutavad *line*-liitelised tuletised asja või olendi olemuslikule tunnusele. Enamasti on niisuguse adjektiiviga esiletõstatav tunnus hästi tajutav, iseloomustades kõnealuse asja, olendi vm kuju, suurust, ehitust, laadi, nt *soonilised käed* eristuvad selle poolest, et neil on sooned väljas, *heliline häälik* eristub häälikute üldhulgast sellega, et hääldamisel tekib heli.

Sageli kasutatakse niisuguseid tuletisi välispinna iseloomustamiseks: *jooneline paber*, *ruuduline rätik*, *mustriiline kangas*, *lilleline põll*, *triibulised püksid*, *täpiline pluus*, *topiline kampsun*, *vöödiline kass*, *krobeline nahk*, *vistrikuline nägu*, *praguline klaas*, *plekiline laudlina*. Samasugused on maastiku iseärasusi märkivad tuletised: *astanguline maa*, *kupiline maastik*, *kurvine tee*, *kääruline jõgi*, *sopiline rand*, *laukiline raba*, *astmeline langus*; samuti asja struktuurieripära väljendavad derivaadid, nagu *jätkuline lõng*, *hännaline olend*, *sakmeline müür*, *sarvine sikukene*, *kõõluseline liha*, *sakiline serv*, *kiuline struktuur*, *võsundiline maasikas*, *okkaline taim*, *soomuseline kala*.

Harilikult on nii *line*-adjektiivi tuletusalus kui ka atribuudiühendi põhi konkreetse tähendusega substantiiv. Aga on ka abstraktsemaid tunnuseid või omadusi märkivaid derivaate. Enamasti laiendavad need isikunimetusi, nagu *paheline tegelane*, *aateline inimene*, *tundeline naine*, *taktiline noorhärja*.

Sageli kasutatakse *line*-liitelisi adjektiive selleks, et täpsustada mõnd üldtunnust, osutades selle laadile, määrale või eripärale:

pikajuukseline, *lühike(ke)juukseline* neiu; *laiapõhjaline*, *paksupõhjaline*, *õhukesepõhjaline* pott; *lontis-*, *kikkiskõrvaline* koer; nii ka *paksukaaneline* raamat, *karminäoline* mees, *pikaninaline* nukk, *röömsailmeline* tüdruk, *kohevakarvaline* kass, *jämedatüveline* puu, *kahekorruseline* maja.

Tihti täpsustavad sellised derivaadid mõõtu või väljendavad hinnangut:

suuremahuline – *väiksemahuline*; *laianäoline* – *kitsanäoline*; *lühike(ke)karvaline* – *pikakarvaline*; *heatujuline* – *halvatujuline*; *kõrgetasemeline* – *madalatasemeline*.

Eristava väärtusega võib olla ka värvus või kuju, nt

punaseruuduline riie, *sinisetriibuline pluus*, *hallijuukseline naine*, *mustakulmuline noormees*, *teravaservaline anum*, *lamedapõhjaline pott*, *järsukaldaline jõgi*.

Väga levinud on *line*-adjektiivide kasutamine arvu täpsustamisel:

kaheharuline puu; vrd *haruline* puu, *neljaauguline* pliit, *viieköiteline* romaan, *kolmerattaline* käru, *ühekäeline* mees, *kahetäheline* silp, *kolmesõnaline* lause, *neljaliikmeline* pere.

Sellised adjektiivid võimaldavad osutada ka eri asjade tunnuse samasusele, nagu näiteks *samasuunalised* teed, *samahinnalised* kaubad, *amatüvelised* sõnad, *samakujulised* esemed.

Niisugused *line*-liitelised adjektiivid moodustatakse ühtaegu liitmise ja tuletamise teel. Näiteks et väljendada atribuuttarindiga seda, et majal on üheksa korrust, liidame vastavat tunnust märkivad tüved sobival kujul ja lisame ühtlasi predikatiivset seost eksplitsseeriva *line*-sufiksi, niisiis *üheksa + korruse + line* (maja).

Adjektiive, mis iseloomustavad asja selle olemusliku tunnuse järgi, on mõnel määral ka *ne*-liiteliste tuletiste hulgas. Sama laadi sisuga on näiteks ühendid *praguline klaas* ja *mõrane peegel*, *vistrikuline nägu* ja *karvane kael*, *kuuruline lõng* ja *klutine lõng*. Samatüvelisi rööptuletisi, mille vahel on raske näha sisulist erinevust, ei ole palju: *kiudne* ja *kiuline*, *kräsune* ja *kräsuline*, *sõlmne* ja *sõlmiline*, *soonine* ja *sooniline* jmt.

Sellised *line*-adjektiivid võivad olla sünonüümsed komitatiivse atribuutiga. Näiteks *kärpeline jutustus* on sama mis *kärbetega jutustus*, *okkaline taim* on *okastega taim*, *narmaline sall* on *narmastega sall*; nii ka *pikahabemeline* ~ *pika habemega mees*, *suuresilmaline* ~ *suurte silmadega piiga*, *karmiilmeline* ~ *karmi ilmega inimene*, *ühesilmaline* ~ *ühe silmaga hiiglane*, *kolmerattaline* ~ *kolme rattaga käru*.

1b. Teine suurem *line*-liite ala on adjektiivid, mis osutavad tegevuse, omaduse või muu nähtuse, harva ka isiku või asja tunnusseosele. Näiteks *ajalooline isik* on selline, kel on seos ajaloo, *sõjalised kulutused* on sõjaga seotud kulutused, *asendiline eripära* on asendiga määratud eripära. Olenevalt keelevälistest asjaoludest saab see üldine tähendus konkreetsetes ühendis kitsama sisu: *mänguline õpetus* on mängu vormis toimuv õpetus, *tantsuline liikumine* – tantsuga sarnanev liikumine, *puhanguline haigus* – puhangutena leviv haigus.

Niisugused *line*-adjektiividega atribuuttarindid on sageli sünonüümsed samatüvelise liitsõnaga:

arenguline iseära ja *arenguseära*, *pilkeline* luuletus ja *pilkeluuletus*, *revolutsiooniline* liikumine ja *revolutsiooniliikumine*, *muusikaline* haridus ja *muusikaharidus*, *kompositsiooniline* nõrkus ja *kompositsiooninõrkus*, *valikuline* lugemine ja *valiklugemine*, *silindriline* keha ja *silinderkeha*, *asendiline* eripära ja *asendieripära*.

See on sünonüümia üldisemas mõttes, mida ei saa tõlgitseda rööbikute leksikaalse tähenduse vältimatu samasusena igal konkreetsetel üksikjuhul. Üldine seosetähendus võib kummagi rööbiku korral leppeliselt täpsustada ka erinevate leksikaalsete tähendustena, näiteks *mänguline tund* 'mänguelementidega õppetund' ja *mängutund* 'mängimiseks

ette nähtud tund', samuti *mänguline õpetus* 'mängu moodi toimuv, mängule üles ehitatud õpetus' ja *mänguõpetus*, mis tähendab seda, et õpetatakse mängu.

1c. Ühtlase, ent eelmistega võrreldes väiksema tähendusrühma moodustavad need *line*-adjektiivid, mis on tuletatud mõodusubstantiividest, nagu *minut* → *minutiline* (vaheaeg), *sentimeeter* → *sentimeetiline* (täpsus). Enamasti on siin *line*-adjektiivi kõrval ka samast tüvest *ne*-rööbik. Kord on see samas tähenduses, näiteks *minutiline* ehk *minutine vaheaeg*, *sekundiline* ehk *sekundine võit*, *tunniline* ehk *tunnine hilinemine*, kord erinevas: *meetiline jaotus* ja *meetrine mees*, *tonniline mõõtesüsteem* ja *tonnine koorem*.

- § 415 **2. Numeraalidest lähtuvad derivaadid** ei erine põhimõtteliselt substantiivide alusel tuletatuist. Nemadki osutavad üldisele determinerivale seosele, seekord atribuudiühendi põhjas märgitud asja seosele adjektiivis nimetatud arvuga: *neljaline paat* on paat, millel on mingi seos neljaga, *vieline meeskond* – meeskond on määratud arvuga viis. Harilikult väljendavad niisugused tuletised millegi koostisosade arvu: *neljaline seltskond* on neljast liikmest koosnev seltskond, nii ka *vieline paatkond* või *kuueline rühm*. Tähendus võib olla ka kaudsem, nt *kaheksaline paat* on kaheksast liikmest koosneva meeskonnaga (mitte kaheksast osast koosnev paat).

Ka siin varieerub *line*-liide *ne*-ga.

- § 416 **3. Seotud tüvest lähtuvaid derivaate** on *-line* andnud arvukalt. Enamasti eelneb liitele seotud võõrtüvi, nt

sullaabi-line, *juriidi-line*, *metoodi-line*, *traagi-line*, *dünaami-line*, *seismi-line*, *termi-line*, *orgaani-line*, *kanooni-line*, *homeeri-line*, *kategoori-line*.

Kuid tuletise võib anda ka seotud omatüvi: *oiva-line*, *rohe-line*, *kumma-line*.

Sufiksi ülesanne on seotud tüvest moodustada vaba üksus – sõna – ja anda sellele ühtlasi omaduse kategoriaalne tähendus. Seosetähendusest selles mõttes, nagu see on omane sõnast lähtuvaile derivaatidele, nende tuletiste korral rääkida ei saa.

VORM

- § 417 Vormiliselt on *line*-adjektiivide moodustamine korrapärane. Üldjuhul liitub *-line* alussõna genitiivitüvele, seega vokaalile, põhjustamata tüvemuutusi : *hinne* : *hinde* → *hinde-line*; *tõlge* : *tõlke* → *tõlke-line*; *päike* : *päikese* → *päikese-line*; *keel* : *keele* → *keele-line*; *nimestik* : *nimestiku* → *nimestiku-line*. Ka sõnaühendist tuletusaluse korral võtab liitele vahetult eelnev substantiivitüvi genitiivi kuju: *kaks astet* → *kaheastme-line* (eksam), *kikkis kõrvad* → *kikkiskõrva-line* (koer), *rõõmus nägu* → *rõõmsanäo-line* (müüja). Liitele eelneb genitiivist erinev tüvevorm üksikjuh-

tudel nagu *sõlm* : *sõlme*, kuid *sõlmi-line*, või *sarv* : *sarve*, kuid *sarvi-line*. Tähenduse põhjal võiks viimaseid näiteid tõlgitseda mitmuse tüvest lähtuvaina.

line-le eelnev vokaaltüvi võib olla

1) nii oma- kui ka võõrtüvi: *sõna-line*, *kõla-line*, *asendi-line*; *informatsiooni-line*, *katastroofi-line*, *kristalli-line*;

2) mis tahes pikkusega, kuigi valdavad on kahesilbilised: *raha-line*, *hüppe-line*, *pahe-line*, *heli-line*; kuid ka *ea-line*, *tõe-line*, *allika-line*, *sufiksi-line*, *mineviku-line*;

3) nii juur, tuletatud kui ka liitüvi, kuigi kõige sagedamini on see juur: *usu-line*, *mere-line*, *ea-line*, *tõe-line*; *hinde-line*, *astme-line*, *isiku-line*, *seljaku-line*, *tasandi-line*, *lepingu-line*, *ilmastiku-line*, *ajastu-line*; *heatuju-line*, *kolmevärvi-line*;

4) nii vaba kui ka seotud tüvi: *närvi-line*, *mõtte-line*, *veste-line*; *ala-line*, *toksi-line*, *etni-line*.

Edasituletisi võimaldavad eeskätt abstraktse sisuga või hinnanguadjektiividena käibivad *line*-tuletised, mis transponeeruvad *us*-liitelisteks substantiivideks ja *lt*-liitelisteks adverbideks:

heliline häälik – hääliku *helilis-us*, hääldub *helilise-lt*; *paheline* tegelane – tegelase *pahelis-us*, tegutseb *pahelise-lt*; *tundeline* näitleja – näitleja *tundelis-us*, kõneleb *tundelise-lt*; *tantsuline* liikumine – liikumise *tantsulis-us*, liigub *tantsulise-lt*.

Analoogiliselt transponeeruvad sõnaühendist lähtuvad *line*-adjektiivid:

heatujuline poiss – poisi *heatujulis-us*, töötab *heatujulise-lt*; *kitsarinnaline* mees – mehe *kitsarinnalis-us*, toimib *kitsarinnalise-lt*; *peenetundeline* kaval – kavaleri *peenetundelis-us*, käitub *peenetundelise-lt*.

-LIK : -LIKU

§ 418 *-lik* on nagu *-ne* ja *-line* sagedamaid omadussõnaliiteid tänapäeva eesti keeles. Ta moodustab adjektiive eeskätt nimisõnadest: *sõdur* → *sõdur-lik*, *vend* → *venna-lik*, *äärmus* → *äärmus-lik* jm. Mõnel määral seostub *-lik* ka verbi- ja adjektiivitüvega: *pet-ma* → *pet-lik*; *kurb* → *kurb-lik*. Liite põhifunktsioon on anda tüvele omaduse kategoriaalne tähendus, osutades predikatiivsele seosele.

TÄHENDUS

Konkreetses ühendis täpsustub üldine tähendus, ilma et see tuletise vormis avalduks. On aga kujunenud mõned kitsamad tähendused, mida on saanud tavaks väljendada eeskätt *lik*-liiteliste adjektiividega.

§ 419 1. Nimisõnast lähtuvaid derivaate kasutatakse kõige sagedamini kahes järgmises tähenduses: a) nad väljendavad sarnasust või sama-laadsust tuletustüves märgituga, nagu *lapselik* (lapse moodi) *käitumine* või *poisilik* (poisisarnane) *tüdruk*; b) nad väljendavad üldist seotust millegagi, puutumist millessegi, nagu *kaubanduslik* (kaubandusse puutuv) *probleem* või *majanduslik raskus*.

1a. Kui *lik*-liitelise adjektiiviga väljendatakse *sarnasust*, on tuletusaluseks konkreetset nimetused, kõige sagedamini isikunimetused. Tuletisi võimaldavad igasuguse struktuuriga keelendid:

ema → *emalik* (hellus); *isa* → *isalik* (rangus); *poeg* → *pojalik* (lähedus); *sportlane* → *sportlaslik* (sitkus); *süüdlane* → *süüdlaslik* (ilme); *õpilane* → *õpilaslik* (kuulekus); *reetur* → *reeturlik* (käitumine); *täiskasvanu* → *täiskasvanulik* (suhtumine); *tähenärija* → *tähenärijalik* (inimene); *vanaisa* → *vanaisalik* (õpetaja); *askeet* → *askeetlik* (eluvii); *aristokraat* → *aristokraatlik* (elamine); *bürokraat* → *bürokraatlik* (töökorraldus); *diletant* → *diletantlik* (töö); *egoist* → *egoistlik* (käitumine).

Sealjuures annavad *lik*-tuletisi ka isikunimed: *Tammsaare* → *tammsaarelik* (kirjanduslaad); *Smuul* → *smuulilik* (jutustamisstiil); *Viiding* → *viidinglik* (luule); *Ariste* → *aristelik* (eruditsioon). On võimalik võtta aluseks ka ees- ja perekonnanimi koos, ehkki see annab kohmakaid tuletisi: *Marie Under* → *marieunderlik* (sonett); *Hando Runnel* → *handorunnellik* (luule). Tuletisi annavad ka nimelühendid, nagu näiteks *P* → *P-lik* (kartmatus), *EÜE* (= Eesti Üliõpilaste Ehitusmalev) → *EÜE-lik* (traditsioon).

Peale isikunimetuste võivad tuletusaluseks olla ka muud konkreetset substantiivid:

film → *filmilik* kirevus; *paradiis* → *paradiislik* rahu; nii ka *koeralik* kiindumus, *loomalik* hirm, *kampaanialik* ettevõte, *balletlik* esituslaad, *õpiklik* sõnastus, *hollywoodlik* sära, *euroopalik* elulaad, *jaapanlik* viisakus, *pariislik* elu.

1b. Kui *lik*-adjektiiviga väljendatakse üldseost millegagi (*rahvuslik* iseära, *orjanduslik* kord), on tuletusaluseks tegevuse, omaduse, nähtuse või ala nimetus, mis sageli on tuletis *us-*, *ndus-* või *kond*-liitega. Näiteid:

aiandus → *aiandus-lik*; *kirjandus* → *kirjandus-lik*; *kaubandus* → *kaubandus-lik*; *kasvatus* → *kasvatus-lik*; *tuletus* → *tuletus-lik*; *ametkond* → *ametkond-lik*; nii ka *sõjandus-lik*, *põllundus-lik*, *väljendus-lik*, *haridus-lik*, *sõnastus-lik*, *tööstus-lik*, *olemus-lik*, *erakond-lik*, *kihelkond-lik*, *hõimkond-lik*, *maakond-lik*, *piirkond-lik*.

Sõnaühend tuletusaluseks: *halb kalduvus* → *halvakalduvuslik*; *lai ulatus* → *laiaulatuslik*; *nõrk mõistus* → *nõrgamõistuslik*; *kõrge väärtus* → *kõrgeväärtuslik*; *neli vaatust* → *neljavaatuslik*.

Vastavad atribuudiühendid on sünonüümsed liitnimisõnadega, mille täiendosaks on *lik*-tuletise alussõna, põhiosaks aga ühendi põhisõna. Võrdleme: *kasvatustlikud raskused* ja *kasvatusraskused*, *kaubanduslik reklaam* ja *kaubandusreklaam*, *tööstuslik tootmine* ja *tööstustootmine*, *häälduslik erinevus* ja *häälduserinevus*, *usalduslik vahekord* ja *usaldusvahekord*, *sõnastuslik eksimus* ja *sõnastuseksimus*, *hariduslik tase* ja *haridustase*, *väljenduslik eripära* ja *väljenduseripära*, *rahvuslik väärikus* ja *rahvusväärikus*, *erakondlik tüli* ja *erakonnatüli*, *kildkondlik erinevus* ja *kildkonnaerinevus*. Sõnaühendist lähtuva *lik*-adjektiiviga atribuudiühend korreleerub aga harilikult komitatiiviühendiga, nagu *laiaulatuslik* ehk *laia ulatusega* nähtus, *heasüdamlik* ehk *hea südamega* inimene, *mitmetähenduslik* ehk *mitme tähendusega* sõna. Igal üksikjuhul ei tarvitse *lik*-adjektiivi ühendi kõrval sünonüümi olla, näiteks juhtudel *tulemuslik pingutus*, *saatuslik viga*, *nõiduslik olend*, *saladuslik kadumine*.

Käesolevas tähendusrühmas lõikub *lik*-liite kasutusala *line*-liite omaga. Piir nende vahel on kujunenud vormi alusel. Ühenduses *ndus*-, *us*- ja *kond*-liitelise tuletusalusega kasutatakse harilikult *lik*-, muudel juhtudel valdavalt *line*-sufiksit: *kaubanduslikud* ja *kaubalisrahalised suhted*; *sõnastuslik eksimus* ja *sõnaline käsk*; *häälduslik* ja *häälikuline erinevus*; *sõjanduslik probleem* ja *sõjaline jõud*.

§ 420 **2. *lik*-liitelised deverbaalid** näitavad, et tuletustüves märgitud tegevus on kellelegi või millelegi tunnuslik: *kartlik* laps on selline, kes kardab; *kiitlik* mees armastab kiita; nii ka *häbelik* nooruk, *kõlblik* tööriist, *reetlik* sõber, *põlglik* naeratus, *puiklik* poiss, *teadlik* tegu, *hoidlik* inimene, *paindlik* mõtlemine, *kiindlik* loom, *tundlik* naine, *nõudlik* õpetaja, *püüdlük* õpilane, *näilik* rahu, *pusklik* pull, *paslik* tegu, *petlik* vaikus, *tahtlik* solvang, *näitlik* õppetund, *tootlik* kari, *säästlik* suhtumine, *rutlik* tegutsemine, *muutlik* ilm, *mõtlik* ilme, *tõttlik* samm, *surelik* inimene, *sigilik* tõug, *pärilik* omadus, *liiderlik* daam, *kannatlik* maa, *õpetlik* lugu, *unustlik* inimene, *kannatlik* haige, *kaeblik* nägu, *pilklik* muie, *leplik* inimene, *nutlik* laps.

lik-liiteliste deverbaalide hulk on üsna piiratud. Selleks et iseloomustada midagi tunnusliku tegevuse järgi, kasutatakse sagedamini muid vahendeid, eeskätt oleviku partitsiipi, näiteks *painav* uni, *uimastav* jook, *võrgutav* pilk, *kurnav* töö. Partitsiibid ja *lik*-tuletised väljendavad umbes ühesugust sisu, kuid adjektiivid on mõnevõrra abstraktsema tähendusega, neil puudub kesksõnale omane ajaline määratus. Võrreldes: *ruttav naine* (ruttab parajasti) ja *rutlik naine* (kipub alati ruttama); samuti *kartev* ja *kartlik laps*, *pusklev* ja *pusklik pullike*, *häbenev* ja *häbelik tüdruk*. Juhul kui kesksõna ise käibib kvaliteediadjektiivina, on ta vastava *lik*-adjektiiviga täissünonüümne: *sobiv* ehk *sobilik vastus*, *sigiv* ehk *sigilik loom*.

lik-adjektiiv võib olla vastavuses ka ühend- või väljendverbiga: *järele and-ma* → *järele-and-lik*; *ära and-ma* → *ära-and-lik*; nii ka *kokkuleplik*, *järelemõtlik*, *vastutulelik*, *tähelepanelik*, *sõnakuulelik*, *allaheitlik*, *mee-*

leheitlik, edasipüüdlik, osavõtlik, ettevõtlik, kokkuvõtlik, ülevaatlik, ettevaatlik, läbinägelik, sõnamurdlik, asjatundlik.

- § 421 3. Muust sõnaliigist tüvedega seostub *-lik* harva. Leidub üksikuid näiteid adjektiivist lähtuvate tuletiste kohta. Sufiksil on sellisel juhul kas modifitseeriv või kategooriaalsele omadustähendusele osutamise funktsioon. Derivaadid vastavalt kas a) erinevad oma tuletusalusest mingi tähendusvarjundi võrra või b) on nendega samasisulised: a) *pikk tüdruk – piklik nägu; täis korv – täielik ülevaade* ; b) *arg ehk arglik laps; kurb ehk kurblik sündmus.*

Pronoomenist moodustatud *lik*-adjektiiv väljendab eeskätt sarnasust, näiteks: «Ma ei imesta ta käitumise üle, see on väga *temalik*»; «Teie teos on suurepärase, läbinisti *meielik*, puhtvenelik»; «Keegi on sulle kirjandi valmis kirjutanud, see stiil ei ole üldse *sinulik*»; «Raske öelda, *kellelik* see poiss kõige enam on».

Sõnaliigiliselt määramata seotud tüved, millest *-lik* annab tuletisi, on peamiselt võõrtüved: *objektivist-lik, primitivist-lik, kollektivist-lik, vitalist-lik, arhaist-lik.*

VORM

- § 422 Vormiliselt on *lik*-liiteliste adjektiivide tuletamine lihtne ja vaid vähesete piirangutega.

1. Sufiksile võib eelneeda nii juur-, liit- kui ka tuletatud tüvi: *kasu-lik, hoid-lik, mehe-lik; ameti-venna-lik, vana-ema-lik, talu-poeg-lik; pet-is-lik, noor-us-lik.*

Tuletatud tüvede korral säilitab eelnev liide enamasti oma kuju:

us + lik: *sead-us-lik, tead-us-lik, haig-us-lik*

ndus + lik: *kala-ndus-lik, mere-ndus-lik, põllu-ndus-lik*

kond + lik: *piir-kond-lik, võist-kond-lik, mees-kond-lik*

ik + lik: *terv-ik-lik, tõus-ik-lik*

ja + ik: *alga-ja-lik, õpeta-ja-lik*

ur + lik: *reet-ur-lik, pett-ur-lik*

mus + lik: *ela-mus-lik, kae-mus-lik*

is + lik: *terv-is-lik, pet-is-lik*

nd + lik: *isa-nd-lik, ema-nd-lik*

Modifitseerumist tuleb harva ette:

lane : *lase → las + lik: võlg-lane : võlg-lase, kuid → võlg-las-lik, haig-las-lik*

mine : *mise → mis + lik: toot-mine : toot-mise, kuid → toot-mis-lik*

ta → t + lik: *õpe-ta-(ma), kuid → õpe-t-lik, kanna-t-lik*

sta → st + lik: *unu-sta-(ma), kuid → unu-st-lik*

2. Enamasti eelneb liitele omatüvi, kuid üsna sageli ka võõrtüvi, näiteks *realist-lik, sadist-lik, politsei-lik.* Võõrtüvedega *lik*-sõnu on

siiski vähem kui *ne-* või *line-*liitelisi. Tähelepanu väärib lõpposis *-istlik*, nagu *ideal-ist-lik*, *real-ist-lik*, *formal-ist-lik*, *ate-ist-lik*.

3. *-lik* liitub eeskätt konsonandile, aga ka vokaalile: *riik-lik*, *isik-lik*, *lep-lik*, aga *ema-lik*, *isa-lik*.

Vokaalile liitub *-lik* harilikult siis, kui tuletusalus on kahesilbiline esma- või teisevälteline vokaaltüveline sõna, mis ei saa liite ees konsonantlõpuliseks lüheneda: *vale-lik*, *ime-lik*, *rahu-lik*, *plika-lik*, *härja-lik*, *proua-lik*, *kirja-lik*, *orja-lik*, *asja-lik*, *põhja-lik*. Tuletatud sõnadest annavad vokaalse alustüve ja-liitelised: *algaja-lik*, *murdja-lik*.

Segapiirkonna moodustavad juursõnad, kus *-lik* liitub kord konsonandile, kord vokaalile, näiteks *kirg-lik*, *muhk-lik*, *riik-lik*, *auk-lik*, *kunst-lik*, *arst-lik*, *vürst-lik* ja teiselt poolt *poja-lik*, *venna-lik*, *sõbra-lik*, *koera-lik*, *õnne-lik*, *lapse-lik*, *poisi-lik*, *vaenu-lik* jm. On rööbikuid nagu *piibel-lik* ja *piibli-lik*, *poja-lik* ja *talupoeg-lik*. Samasugust kirjut pilti pakub ka nimede alusel tuletamine, kus konsonandiline (nominatiivne) ja vokaal- (genitiivne) liitumine vabalt varieeruvad: ühelt poolt *Liiv* → *liivi-lik* luuletus, *Suits* → *suitsu-lik* stiil, *Raud* → *raua-lik* kujutuslaad, teisalt *Pariis* → *pariis-lik* tänavapilt, *Viiralt* → *viiralt-lik* nõelajoon, *Krõlov* → *krõlov-lik* kujund.

Et *-line* liitub alati vokaalile, tekib paare nagu *auk-lik* ja *auguline*, *org-lik* ja *oru-line*, *muhk-lik* ja *muhu-line*, *kunst-lik* ja *kunsti-line*.

Liitele eelnev verbitüvi on harilikult konsonanttüvi: *nõud-lik*, *tund-lik*, *kiit-lik*, *mõist-lik*. Korreleeruva verbi tüvest võib *lik*-derivaadi tuletüstüvi häälikuliselt ka erineda. Nii näiteks juhul, kui vastava verbi vormistikus leidub ainult vokaalne tüvi, võib tuletises liitele eelne da siiski lühem, konsonandiga lõppev kuju: *leppi-ma* : *lepi-n*, kuid *lep-lik*; *kaeba-ma*, kuid *kaeb-lik*; *kiindu-ma*, kuid *kiind-lik*.

Enamikul juhtudel käibib alustüvi muutusteta ka tuletüstüvena, näiteks *püüd-ma* → *püüd-lik*, *näi-ma* ja *näi-lik*, *sure-ma* ja *sure-lik*, *tege-ma* ja *tege-lik*, *amet* → *amet-lik*, *loodus* → *loodus-lik*. Ainuke võrdlemisi korrapärane muutusnähtus on kahesilbiliste kolmandavärteliste ja rohkemasilbiliste vokaaltüvede lühenemine lõpuvokaali võrra: *riugas* : *riuka* → *riuk-lik*; *mätas* : *mätta* → *mät-lik*; *süda* : *südame* → *südam-lik*; *haiglane* : *haiglase* → *haiglas-lik*; *kaldu* → *kald-lik*; *unusta-ma* → *unust-lik*. See muutus ei ole üldine, sest on nt *raamatu-lik* ja *poisikes(e)-lik*.

Edasituletisi võimaldavad *lik*-liitelised adjektiivid eeskätt kahe suffiksiga: a) *us*-liitega moodustuvad abstraktnimisõnad, nt *sõbralik* → *sõbralikk-us*, *korralik* → *korralikk-us*, nii ka *mehelikk-us*, *naiselikk-us*, *püüdlikk-us*, *leplikk-us*, ja b) *lt*-liitega viisiadverbid, nt *argliku-lt*, *vennaliku-lt*, *sõbraliku-lt*, *kartliku-lt* jne. On ka mõned *sta*-liitelised verbid: *näitlik* → *näitlikustama*, *teadlik* → *teadlikustama*, *ülevaatlik* → *ülevaatlikustama*, *nõudlik* → *nõudlikustama*.

-TU : -TU

- § 423 **-tu** on väga produktiivne adjektiiviliide. Ta võimaldab asja iseloomustada tunnuse puudumise järgi ja seetõttu nimetatakse *tu*-tuletisi KARIITIIVIDEKS. Muid karitiivisufikseid eesti keeles ei ole. Valdavalt liitub ta substantiivi- või verbitüvele. Üksikud derivaadid lähtuvad ka adjektiividest ja need ei ole karitiivid.

TÄHENDUS

Liide väljendab puudumist kõige üldisemas mõttes: *õnnetu* on see, kel ei ole õnne, *relvitu* see, kel puuduvad relvad, *kodutu* on ilma koduta.

- § 424 1. Nimisõnast lähtuvad derivaadid iseloomustavad sageli asja, nähtust või olendit mingi abstraktse tunnuse puudumise järgi:

anne → *ande-tu* inimene; *edu* → *edu-tu* mees; *au* → *au-tu* töötaja; nii ka *muretu* noorus, *huvitu* naine, *ohutu* liiklus, *määratu* ulatus, *taktitu* käitumine, *kahjutu* ühend, *armutu* rõõvel, *seosetu* jutt, *hingetu* vaikus, *vormitu* mass, *jõuetu* haige, *taibutu* tegu.

Alati ei märgi siisugused adjektiivid täielikku puudumist, vaid nimetatatu kallet keskmisest vähema poole: *taibutu inimene* on pigem väikese taibuga kui täiesti taibuta; *maitsetu seelik* on halva maitse saadus. Sellistest tuletistest on võrdlusastmed loomulikud: *tundetü, tundetum, kõige tundetum; tahtetu, tahtetum, kõige tahtetum*.

Niisuguste *tu*-adjektiivide jaatavad antonüümid on kõige sagedamini *kas*-liitega omadussõnad, mis väljendavad samuti enamasti kallet keskmisest, kuid rohkema poole:

rühitu poiss – *rühikas poiss; tahtetu inimene* – *tahtekas inimene*, edasi *andetü* – *andekas*, *arutu* – *arukas*, *edutu* – *edukas*, *hooletü* – *hoolikas*, *ilmetü* – *ilmekas*, *jumetu* – *jumekas*, *maitsetü* – *maitsekas*, *menutu* – *menukas*, *sisutu* – *sisukas*, *tuumatu* – *tuumakas*, *vormitu* – *vormikas*, *võimetü* – *võimekas*.

Harvem vastanduvad *tu*-adjektiivid muude liidetega tuletistele, nagu *kiretü* – *kirglik*, *korratü* – *korralik*, *muretü* – *murelik*, *õnnetü* – *õnnelik*, *ohutu* – *ohulik*; *tavatu* – *tavaline*, *kunnatu* – *kunnaline*, *kultuuritu* – *kultuurne*.

Mõnikord on *tu*-tuletisel ka rohkem kui üks jaatav antonüüm. Need võivad üksteisest tähenduse poolest ka erineda. Näiteid:

mõnutü – *mõnus*, *mõnukas*; *näotü* – *näokas*, *nägus*; *stiilitü* – *stiilne*, *stiilikas*; *süsteemitü* – *süsteemne*, *süsteemikas*; *temperamentitu* – *temperamentne*, *temperamentikas*; *tundetü* – *tundeline*, *tundlik*; *perspektiivitü* – *perspektiivne*, *perspektiivikas*; *tulutü* – *tulus*, *tulukas*, *tululik*.

Üks antonüüm võib sobida ühes, teine teises leksikaalses ümbruses: *värvitu* ja *värvikas jutustus*, kuid *värvitu* ja *värviline vedelik*.

Tunduvalt harvem on *tu*-adjektiivide moodustamine konkreetsete, asja tähistavate substantiivide alusel. Alussõnade ring piirdub siin eeskätt keha- ja taimeosi märkivate nimisõnadega. Niisugused tuletised väljendavad enamasti tunnuse täielikku puudumist:

sarvitu lehm, *jalutu* mees, *tiivutu* lind, *käsitu* sõjamees, *oksitu* puu, *lehitu* lill, *ladvatu* taim, *teratu* rukkipää, *kõrvutu* olend, *rootsutu* leht, *hännatu* loom, *idutu* tera.

Sellistel omadussõnadel puuduvad enamasti võrdlusastmed. Komparaatiive saab kasutada nendest, millega märgitud tunnust võib olla erineval määral, näiteks «*Taevas on täna juba pilvitum*», samuti kui adjektiiv on metafoorses tähenduses, nagu «*Viimane sõnavõtt oli kõige sabatum ja sarvitum*».

Üldjoontes on *tu*-liide substantiividest moodustatud adjektiivides sünonüümne abessiivi formatiiviga ja tuletised vastavalt sünonüümised alussõna abessiiviga:

taktitu on umbes sama mis *taktita*, *toimetu* – *toimeta*, *süsteemitu* – *süsteemita*, *sarvitu* – *sarvedeta*, *lehitu* – *lehtedeta*, *varatu* – *varata*, *taibutu* – *taibuta*.

Adjektiivatribuuti kasutatakse enamasti siis, kui kõnealuse tunnuse puudumine iseloomustab kedagi või midagi üldse, abessiivi aga juhul, kui tahetakse osutada millegi puudumisele olemasolevas situatsioonis.

Tuletise ja käändevormi vahel on ka oluline süntaktiline erinevus. Et kääne saab esineda vaid ühes kindlas vormis, siis ei saa teda kasutada igat malli lausetes. Näiteks on ainult võimalik «*Süüdistus osutus alusetuks*».

Adjektiiv ja käändevorm väljuvad leksikaalse sünonüümia piirest juhtudel nagu *põhjatu* – *põhjata*, *keeletu* – *keeleta*, *näotu* – *näota*, *vahetu* – *vaheta*, *sõnatu* – *sõnata*, *abitu* – *abita*, *meeletu* – *meeleta*.

§ 425 2. Deverbaalsed *tu*-adjektiivid võimaldavad väljendada tegevusega seotud karitiivsust. Enamasti iseloomustavad tuletised kas nimetatud tegevuse subjekti või objekti, eeskätt aga viimast.

2a. Tegevusobjekti iseloomustavad *tu*-deverbaalid lähtuvad transitiivsetest verbidest. Nad on passiivisuga, väljendades seda, et kõnealune asi, nähtus või olend ei allu temale suunatud tegevusele, et see tegevus on tema suhtes võimatu või ei anna tulemusi. Atribuudina on selline tuletis samaväärne infinitiivse ja *tav*-kesksõnalise eituskõrvallausega:

muutmatu olukord = olukord, mida ei saa muuta ~
mis ei ole muudetav;

ületamatu raskus = raskus, mida ei saa ületada ~
mis ei ole ületatav;

lahutamatud sõbrad = sõbrad, keda ei saa lahutada ~
kes ei ole lahutatavad;

lahendamatu ülesanne = ülesanne, mida ei saa lahendada ~
mis ei ole lahendatav.

Tuletis võib väljendada ka üksnes eitust, ilma et sellega kaasneks tegevuse võimatuse lisatähendus, nt *tundmatu mees* 'mees, keda ei tunta' (mitte: 'keda ei ole võimalik tunda'), samuti ootamatu *külaline*.

Objektilised *tu*-deverbaalid annavad antonüümipaari harilikult *tav*-kesksõnaga. Opositsioonis on vastavalt tegevuse võimatus ja võimalikkus:

teostamatu ülesanne ja *teostatav ülesanne*, *talumatu olukord* ja *talutav olukord*, *tajumatu erinevus* ja *tajutav erinevus*, *kõrvaldamatu viga* ja *kõrvaldatav viga*, *läbimatu kärestik* ja *läbitav kärestik*, *jagamatu hulk* ja *jagatav hulk*, *ületamatu raskus* ja *ületatav raskus*.

Mõnikord võib tuletise antonüümiks olla ka *tud*-partitsiip, näiteks *tundmatu inimene* ja *tuntud inimene*, *hoolitsematu välimus* ja *hoolitsetud välimus*.

Käsitletavate tuletiste passiivitähendus jääb ilma vormilise väljenduseta (implitsiitseks). Selle poolest erinevad need adjektiivid vastavatest partitsiipidest, milles passiivi tähendus on impersonaalitunnusega (-*ta*-) esile toodud, nagu *kirjeldama-tu õnn* ja *kirjelda-ta-v sündmus*, *lahendama-tu ülesanne* ja *ülesanne ei ole lahenda-ta-v*, *tajuma-tu erinevus* ja *taju-ta-v erinevus*.

Kasutusel on ka impersonaali tunnust sisaldavaid *tu*-adjektiive. Need on enamikus käsitatavad kui regulaartuletiste samatähenduslikud rööbikud:

vastuvõtmatu ehk *vastuvõetamatu* (lahendus), *võrdlematud* ehk *võrreldamatud* (nähtused), *kujutlematu* ehk *kujuteldamatu* (olukord), *kahtlematu* ehk *kaheldamatu* (tulemus).

Mõnel juhul on kumbki rööpkeelend juurdunud eraldi tähenduses:

mõtlematu tegu 'ilma mõtlemata, uisapäisa tehtud tegu' ja *mõeldamatu tegu* 'tegu, mis ei ole mõeldav', *ennenägematu ime* 'ime, mida ei ole enne nähtud' ja *nähtamatu rikkus* 'rikkus, mis ei ole nähtav', *kuulmatu häbematus* 'häbematus, millest pole enne kuulnud' ja *kuuldamatu hingamine* 'hingamine, mida ei ole kuulda, mis ei ole kuuldav'.

Üksikjuhtudel seostub rööbikutega ka subjekti-objekti opositsioon:

tähelepanematu kuulaja 'kuulaja, kes ei pane tähele' ja *tähelepandamatu kuulaja* 'kuulaja, keda ei panda tähele', nii ka *mõistmatu inimene* 'inime-

ne, kes ei mõista (~ ei taha mõista) ja *mõistetamatu inimene* 'inimene, keda on raske või võimatu mõista'.

Impersonaalitunnuse puudumist tuletises võib seletada asjaoluga, et vastava tähenduse eksplitseerimine ei ole lihtsalt vajalik. Transitiiivse tegevusega määratud derivaat iseloomustab harilikult enamasti selle tegevuse objekti ja seetõttu ei vaja see seos enam vormilist esiletoomist.

2b. Tegevuse subjekti iseloomustav deverbaalne *tu*-adjektiiv on intransitiivse sisuga ja ta eitab tegevuse toimumist subjekti seisukohalt. Selline derivaat korreleerub atribuudina aktiivse eituskõrvallausega:

seltsimatu inimene 'inimene, kes ei seltsi', *kehtetu pilet* 'pilet, mis ei kehti', *roostetamatu metall* 'metall, mis ei roosteta', *halastamatu mees* 'mees, kes ei halasta', *kordumatu juhus* 'juhus, mis ei kordu', *taipamatu tüdruk* 'tüdruk, kes ei taipa', *kartmatu poiss* 'poiss, kes ei karda', *tähalepanematu laps* 'laps, kes ei pane tähele'.

Sellise *tu*-liitelise omadussõna jaatavaks vasteks on sageli *v*-partitsiip:

alistumatu rahvas ja *alistuv rahvas*, *kordumatu õnn* ja *korduv õnn*, *kortsumatu riie* ja *kortsuv riie*, *kõikumatu rahu* ja *kõikuv torn*, *liikumatu märk* ja *liikuv märk*, *lahustumatu värv* ja *lahustuv värv*, *sõltumatu inimene* ja *sõltuv suurus*, *allumatu protsess* ja *alluv inimass*.

Kuid tuletis võib moodustada antonüümipaari ka deverbaalse *lik*-adjektiiviga, samuti *nud*-kesksõnaga:

eksimatu ja *ekslik inimene*, *kõlbmatu* ja *kõlblik ese*, *leppimatu* ja *leplik*, *kannatamatu* ja *kannatlik*, *osavõtmatu* ja *osavõtlik*, *väsimatu* ja *väsinud*, *vilumatu* ja *vilunud*.

§ 426 **2c. Deverbaalsed *tu*-adjektiivid** on nii oma vormi kui ka sisu poolest lähedased verbi *mata*-vormile. Nii ühed kui ka teised väljendavad tegevuse eitust. Mitmetel juhtudel on tuletis ja käändevorm teineteisega sünonüümsed:

harimatu ehk *harimata mees*, *kasvatamatu* ehk *kasvatamata laps*, *piiramatud* ehk *piiramata õigused*, *vilumatu* ehk *vilumata tööline*, *kogenematu* ehk *kogenemata õpipoiss*.

Sünonüümsusele osutab siin seegi, et mõlemal juhul on jaatavaks antonüümiks *nud*- või *tud*-partitsiip:

kogenematu õpipoiss – *kogenud õpipoiss* ja *kogenemata silm* – *kogenud silm*; *harimatu inimene* – *haritud inimene* ja *harimata maa* – *haritud maa*; *varjamatu rõõm* – *varjatud rõõm* ja *varjamata vara* – *varjatud vara*.

Siiski on juurdunud tava kasutada *tu*-adjektiivis siis, kui on vaja eitada tegevuse võimalikkust, *mata*-vormi aga juhul, kui tegevus ei ole veel toimunud. Näiteks:

lahendamatu ülesanne 'ülesanne, mida ei ole võimalik lahendada', *lahendamata ülesanne* 'ülesanne, mis ei ole veel lahendatud'; *seletamatu nähtus* 'nähtus, mida ei ole võimalik seletada', *seletamata nähtus* 'nähtus, mida ei ole veel seletatud'; *seedimatu toit* 'toit, mis ei ole seeditav', *seedimata toit* 'toit, mis ei ole veel seedinud'.

3. Adjektiivist lähtuvad tuletised on *tu*-liste seas harvad. Need on valdavalt pejoratiivid (mitte karitiivid), mille tuletusalus on samuti halva tähendusega: *kole* → *koletu*, *jõle* → *jõletu*, *rõve* → *rõvetu*. Erinevalt üldisest on liitel siin modifitseeriv, omaduse kõrget määra rõhutav funktsioon. Määraadjektiiv on ka seotud tüvest lähtuv *tohtu*. Eristav roll on liitel juhtumil *kuiv* → *kuivetu*, kus sufiks aitab lahus hoida erinevaid leksikaalseid tähendusi (*kuiv* maa, kuid *kuivetu* keha). Osaliste sünonüümidenä kasutatakse juuradjektiiv *närb* 'isutu; jõuetu' ja tuletist *närvetu* 'jõuetu'.

VORM

§ 427 Kui tuletusaluseks on substantiiv, eelneb liitele harilikult genitiivtüvi: *värv* : *värvi* → *värvi-tu*, *ots* : *otsa* → *otsa-tu*, *piir* : *piiri* → *piiri-tu*, *arm* : *armu* → *armu-tu*. Mitmussisuga derivaatides võib liitele eelne da i-mitmuse tüvi: *jalu-tu*, *käsi-tu*, *kõrvu-tu*, *silmi-tu*, *sarvi-tu*, *oksi-tu*, *lehi-tu*, *lapsi-tu*, *pilvi-tu*.

Enamasti eelneb liitele juur. Tuletatud tüvest on kõige sagedamad *us*-liitelised: *sead-use-tu*, *julg-use-tu*, *mõist-use-tu*, *loot-use-tu*, *õig-use-tu* jm. Muude sufiksitega näiteid: *pid-e-tu*, *tund-e-tu*, *toim-e-tu*; *el-u-tu*, *tul-u-tu*; *seo-se-tu*.

Deverbaalides eelneb liitele *ma*-tegevusnime vorm: *sobima-tu*, *valima-tu*, *arenema-tu*, *taltsutama-tu*, *ühinema-tu*, *kasvatama-tu*, sealhulgas on ainult paar vāte nõrgenemise juhtu (*saama* III v, aga *saamatu* II v; nii ka *võima*, aga *võimatu*) ja üksikud muud teisendid (*kõlbama*, aga *kõlbma-tu*; *sündima*, aga *sündma-tu*).

Sufiksile võib eelne da liitväleline järjend: *selgroo-tu*, *iseloomu-tu*, *otstarbe-tu*, *tagajärje-tu*; *ettevalmistama-tu*, *kõrvalekalduma-tu*, *edasilükkama-tu*, *läbitungima-tu*.

-*tu* seostub ka võõrtüvedega: *pretensiooni-tu*, *süsteemi-tu*, *printsipi-tu*, *temperamendi-tu*, samuti *organiseerima-tu*, *distsiplineerima-tu*, *varierima-tu*.

Edasituletised *tu*-adjektiividest on võimalikud kahe liite abil: *us*-liitega moodustuvad omadusenimetused ja *lt*-liite abil adverbid, nt *südametu* → *südametus*, *südametult*; *kannatamatu* → *kannatamatus*, *kannatamatult*; *uskumatu* → *uskumatus*, *uskumatult*; *edutu* → *edutus*, *edutult*.

Mõtteka komparatiivita adjektiividest, millegi täielikku puudumist märkivaist derivaatidest on edasituletised harvad, nt *jalutu mees*, *mehe jalutus*, *elab jalutult*; *oksitu puu*, *puu seisis oksitult*.

-KAS : -KA

TÄHENDUS

§ 428 Kõige üldisemalt öelda väljendavad *kas*-liitelised adjektiivid tunnuse KÕRVALEKALLET KESKMISEST. Derivaatide tuletusalus on valdavalt substantiiv või adjektiiv, harvem mõnest muust sõnaliigist sõna. Liite funktsioon on substantiivse ja adjektiivse tuletusaluse korral erinev. Esimesel juhul on liide alustüve kategoriaalset tähendust muutva, teisel juhul modifitseeriva funktsiooniga.

§ 429 1. Nimisõnast lähtuvaid derivaate on kõige arvukamalt. Enamasti märgivad need, et mingi konkreetne tunnus on harilikust suurem, tugevam, rohkearvulisem või parem. Nii on laia turjaga mees *turjakas mees*, lopsakama rinnaga naine on *rinnakas naine*, oma andega tähelepanu äratav laps – *andekas laps*. Muid näiteid:

harjakas 'suure harjaga', *hännakas* 'suure hännaga', *kaelakas* 'tugeva kaelaga', *kehakas* 'tugeva kehaga või tuse', *kerekas* 'suure kerega', *koivakas* 'pikkade koibadega', *kondikas* 'tugeva kondiga', *kõhukas* 'paksu kõhuga', samuti *vatsakas*, *maokas*, *lõuakas*, *reiekas*, *koonukas*, *kõrvukas*, *tiivakas*, *villakas*, *viljakas*, *õiekas*, *sarnakas*.

Üksikjuhtudel osutab tuletis vaid tunnuse olemasolule: *küürakas* (kel on küür seljas), *kõrvukas* (räts, sisalik).

Tuletis võib väljendada ka abstraktset tunnust, osutades isiku, olendi või asja iga, seisundit, käitumist, tegevust, kalduvusi, harjumusi, võimeid vm. Näiteks:

eakas inimene, *arukas* naine, *taibukas* laps, *vaimukas* poiss, *võimekas* õpilane, *edukas* mees, *nutikas* tegu, *andekas* tüdruk, *jonnakas* partner, *riiakas* iseloom, *raevukas* rünnak, *kaalukas* ettepanek, *teenekas* töötaja, *kuraasikas* esinemine, *pretensioonikas* nõue, *tempokas* muusika, *rütmikas* laul, *kulukas* reis, *menukas* esinemine, *perspektiivikas* eriala, *staažikas* õpetaja, *innukas* tegutsemine, *hoolikas* töö, *häälekas* koosolek, *kõnekas* fakt.

Osa selle rühma tuletisi märgib koostisosa rohkust: *mahlakas* õun, *vürtsikas* toit, nii ka *söekas*, *verekas*, *üdikas*, *õlikas*, *ränikas*, *säsikas*, *jahukas*, *lubjakas*, *liivakas*, *tõrvakas*, *rasvakas*, *maagikas*, *vaigukas*, *happekas*, *kruusakas*, *lihakas*. Sagedamini moodustatakse sellesisulisi adjektiive *ne*-liitega, nagu *lubjane* pinnas, *liivane* maa, *rasvane* liha,

vaigune puu, *soolane* vesi. Niisugused *kas*-derivaadid on ka ülekandeliselt kasutatavad, nagu *mahlakas* jutt, *vürtsikas* nali, *jahukas* õun.

Vähemal määral kasutatakse *kas*-liidet sarnasuse väljendamisel. Asjaomased tuletised osutavad kujusarnasusele:

rullakas 'rulli meenutavalt ümmargune', *hiipsakas* 'k(r)iiipsusarnaselt kõhn', *jumpakas* (*jump(s)* 'jäme jupp'), *tünnakas* 'tünnilaoliselt tüse', *nuiakas* 'suure nuiaga kujuline' (nt pea).

Siin täidab *kas*-liide ülesannet, mis on tuntud eeskätt *jas*-liite omana: *potjas* kübar, *sibuljas* torn, *kerajas* vaas. Tuletiste vahel on tähendusvarjundi erinevust, ent see ei johtu liidetest, vaid eri liiteid on juhuti hakatud eristamiseks kasutama. Ka võib *kas*-liite kasutamine olla tingitud sellest, et alustüvi ei sobi oma häälikehituse poolest *jas*-liitega (*nui*, *tüü*).

§ 430 2. **Omadussõnast lähtuvates derivaatides** talitleb *-kas* modifitseeriva sufiksina. Tuletised märgivad tuletusaluses nimetatud omaduse vähesust. Nii ei ole *hapukas* mitte päris hapu, *kibekas* on veidi kibeda maitsega, *ihnakas* on ihnevõitu. Kõige enam kasutatakse selle rühma derivaate värvitooni märkimiseks, nagu *kollakas*, *punakas*, *rohekas*, *lillakas*, *roosakas*, *hallikas*, *sinakas*, *pruunikas*, *beežikas*, *kreemikas*, *tõmmukas*. Muid näiteid:

napakas, *tössakas*, *tõmbakas*, *blondikas*, *mõrukas* 'mõruvõitu', *tumekas* 'tumedavõitu', *lailakas*, *albikas*, *halekas*, *harvakas*, *helekas*, *jämekas*, *karmikas*, *kergakas*, *kõvakas*, *laiakas*, *noorekas*, *perukas*, *pimekas*, *rabekas*, *sulakas*, *toorekas*, *magekas*, *vanakas*, *vilukas*, *vängekas*.

Mõnel juhul on tuletis ja tuletusalus samasisulisel: *krapas* ja *krapasakas*, *pirts* ja *pirtsakas*, *turd* ja *turraakas*, *südi* ja *südikas*, *sire* ja *sirekas*.

Suurem osa loetletud derivaate, värvitoonijadektiiivid välja arvatud, tuleb tekstides harva ette. Arvatavasti mõjub pärssivalt sünonüümne ja seejuures väga kasutatav liitsõnamall modifitseeriva lõpposisega -võitu: *magedavõitu* pro *magekas*, *toorevõitu* pro *toorekas*, *vanavõitu* pro *vanakas*.

3. On ka väheseid **deverbaale**. Need tuletised võimaldavad kõnealust isikut iseloomustada talle omase tegevuse järgi:

tormakas poiss, *tuisakas* naine, *hiusakas* tüdruk, *rutakas* inimene, *tõtakas* noormees, *kuulekas* laps, *turtsakas* plika, *nihvakas* nooruk, *kahmakas* 'kärmas, energiline', *kipukas* 'püsimatu, rahutu' (< *kippu-ma*).

4. **Adverbist** lähtuvad *püstakas*, *ristakas*, *vimmakas*, *vildakas*. Nagu adjektiivse tuletusaluse korral, nii ka siin modifitseerib *-kas* alustüve tähendust, kuid lisaks transponeerib selle uude sõnaliiki, adjektiiviks.

5. **Pronoomenist** lähtub *isekas*.

VORM

§ 431 1. Sufiks *-kas* liitub ainult vokaaltüvele: *ind* : *innu* → *innu-kas*, *kõht* : *kõhu* → *kõhu-kas*, *noor* : *noore* → *noore-kas*.

2. Enamasti eelneb liitele kahesilbiline esma- või teisevälteline tuletustüvi, kuid sufiks liitub ka ühesilbilisele vokaaltüvele: *aru-kas*, *kõne-kas*, *sõna-kas*, *kulu-kas*, *jahu-kas*, *edu-kas*, *menu-kas*; *lauba-kas*, *jonna-kas*, *vilja-kas*, *sarna-kas*, *kaalu-kas*, *torma-kas*; *jõu-kas*, *nõu-kas*, *töö-kas*, *teo-kas*, *toe-kas*, *moe-kas*, *ea-kas*, *idee-kas*.

Kõikuva vältega tuletisi annavad astmevaheldusega *e*-liitelised substantiivid, nagu *komme* (II v) : *kombe* (III v), *ilme* : *ilme* ja astmevahelduseta III-vätelised adjektiivid (*valge*). Sellist II ja III välte rööpsust on näiteks sõnades *kombekas*, *võimekas*, *ilmekas*, *maitsekas*, *teenekas*, *andekas*, *valgekas*.

3. Enamasti seostub *kas*-liide juurega, kuid talle võib eelneda ka kuni kahesilbiline vokaalliitega tuletatud tüvi: *tul-u-kas*, *taht-e-kas*, *teen-e-kas*, *võim-e-kas*, *maits-e-kas*.

4. Käändsõnalise tuletusaluse korral liitub *-kas* harilikult genitiivsele tüvevariandile: *tegu* : *teo* → *teo-kas*, *lai* : *laia* → *laia-kas*, *nui* : *nuia* → *nuia-kas*. Kui genitiiv on rohkem kui kahesilbiline, liitub *-kas* nominatiivsele tüvevariandile: *mage* : *mageda* → *mage-kas*, *pime* : *pimeda* → *pime-kas*.

5. Omatüvede kõrval võib *-kas* liituda ka vabale võõrtüvele: *idee-kas*, *süsteemi-kas*, *tempo-kas*, *koloriidi-kas*, *talendi-kas*, *perspektiivi-kas*, *traditsiooni-kas*. Võõrtüvedega on aga kasutatavamad *ne-* ja *line*-liide, mis võimaldavad tuletisi nii vabadest kui ka seotud võõrtüvedest, nt *süsteem-ne* ja seotud tüvega *geniaal-ne*; *sfääri-line* ja seotud tüvega *graafi-line*.

6. Derivaadis sufiksile eelnev tuletustüvi ühtib enamasti alustüvega: *hapu* ja *hapu-kas*, *keha* ja *keha-kas*, *kõne* ja *kõne-kas*. Üksikuid tüveteisendusi leidub, näiteks alustüve lõppvokaali *i* või *u* asemele ilmub tuletises *a*: *tõmp* : *tõmbi*, kuid *tõmba-kas*; *tõlp* : *tõlbi*, kuid *tõlba-kas*; *loll* : *lollu*, kuid *lolla-kas*; *rull* : *rulli*, kuid *rulla-kas*; *tünn* : *tünni*, kuid *tünnu-kas*; nii ka *kaltsa-kas*, *kiipsa-kas*, *kr. psa-kas*, *kühma-kas*, *küüra-kas*, *nira-kas*.

Rohkem kui kahesilbiline alustüvi on liite ees kahesilbiliseks lühenenud, nt *punane*, kuid *puna-kas*, *roheline* – *rohe-kas*, *kollane* – *kolla-kas*.

Edasituletisi võimaldavad *kas*-liitelised adjektiivid kahe transponeeriva liitega: a) *-us* moodustab abstraktsubstantiive, nagu *andekas* → *andek-us*, *eakas* → *eak-us*, *mahlakas* → *mahlak-us*; b) *-lt* moodustab viisiadverbe, näiteks *edukas* → *eduka-lt*, *maitsekas* → *maitseka-lt*, *arukas* → *aruka-lt*.

- § 432 *-jas* on keskmiselt sagedaid adjektiiviliiteid. Ta liitub peamiselt substantiivi- ja adjektiivitüvele, kord vokaalile, kord konsonandile, ning harva võib tuletis lähtuda ka muud liiki tuletusalusest.

TÄHENDUS

- § 433 **1. Nimisõnast lähtuvaid derivaate** on kõige arvukamalt. Need väljendavad seda, et kõnealune asi on tuletusaluses nimetatuga sarnane või meenutab seda. Võrdluse aluseks on harilikult sarnasus mingite konkreetsete tunnuste poolest: välimuses (kuju, värvus), koostises, struktuuris, mehaanilistes omadustes (tugevus, elastsus):

kotjas kleit (meenutab tegumoelt kotti), *pirnjas* pea, edasi *traatjad* juuksed, *klaasjas* jää, *kaarjas* uks, *paberjas* nahk, *peegeljas* veepind, *puderjas* mass, *kriitjas* nägu, *nööpjad* silmad, *marmorjas* ilme, *pudeljad* õlad, *bituumenjas* mass, *pulberjas* segu, *suitsjas* vine, *aheljas* moodustis.

Tuletusaluseks on sageli eseme-, kujundi- või ainenimetus: *kübar* → *kübarjas*; *sibul* → *sibuljas*; *ruut* → *ruutjas*; *tint* → *tintjas*. Harvem on tuletusaluseks olendinimetus: *härg* → *härgjas* mees; *uss* → *usjas* keha; *hiir* → *hiirjas* hiilija.

Substantiivil põhineva tuletusmalli produktiivsust näitab tuletiste moodustamine vahetult tekstis. Niiviisi on nähtavasti kasutatud ühendeid *käbijas* pea, *kilpjas* küür, *kepjad* jalad, *kerajas* kauss, *köntjas* keha, *sammastjad* tugevustooded, *portselanjas* materjal, *ookerjas* värv, *õunjas* nägu, *alabasterjad* sõrmed, *vesijas* sisalik, *smaragdjas* vesi, *supjas* mass.

jas-adjektiivi ühenditega analoogilist sisu on võimalik väljendada: a) *nagu*- ja *moodi*-võrdlusega, nt *sametjas* nahk = *nahk nagu samet*, *püramiidjas* ehitis = *püramiidi moodi ehitis*; b) atribuudiühendiga, kus atribuudiks on liitadjektiiv põhiosaga *-sarnane*, *-taoline*, *-kujuline*, nt *puderjas* mass = *pudrutaoline* mass, *portselanjas* materjal = *portselanisarnane* materjal, *kerajas* kauss = *kerakujuline* kauss; c) liitsõnaga, mille täiendosaks on *jas*-adjektiivi alussõna ja põhiosaks atribuudiühendi põhi: *sibuljas* torn = *sibultorn*, *ruljas* kant = *rullkant*, *kotjad* püksid = *kottpüksid*, *tornjas* maja = *tornmaja*.

- § 434 **2. Ühenduses omadust märkiva tüvega** on *jas*-liitel modifitseeriv funktsioon: derivaat väljendab omaduse nõrgemat astet. Sufiks on siin sünonüümne sufiksilaadsete järelkomponentidega *-võitu* ja *-poolne*:

blondjas 'blondipoolne', *sünkjas* 'süngevõitu', *tuhmjas* 'tuhmipoolne', nii ka *mustjas*, *valkjas*, *sinkjas*, *mõrkjas*, *tõmpjas*, *ruugjas*, *hahkjas* (*hahk* 'hall'), *rahkjas* (*rahke* 'pooltoores, poolköva'), *võikjas*, *erhjas*, *ruskjas*,

pruunjas, leetjas, violetjas, läägjas, hõrkjas, kibejas, laugjas, tahkjas, tihkjas, tülkjas, plinkjas, tõrkjas, järskjas, lauskjas, rõskjas, rõõskjas, pehmjas, peenjas, tõlpjas, elastjas, libajas, sumejas, hõrejas, ümarjas, kumerjas.

Samasuguse tähendusega tuletisi on ka *kas*-adjektiivide hulgas. Sufiksrite kasutuspiirkond on jaotunud vastavalt alusadjektiivi struktuurile: *-kas* liitub kahesilbilisele vokaaltüvele, *jas*-liitele eelneb aga ühe-, harva enamasilbiline konsonanttüvi. Kui tuletusalusel on nii konsonandi kui ka vokaaliga lõppev tüvevariant, on võimalikud mõlemad sünonüümsed tuletised, nagu:

rõõsk : rõõsa → rõõskjas, rõõsakas; must : musta → mustjas, mustakas; tuhm : tuhmi → tuhmjas, tuhmikas; tõlp : tõlbi → tõlpjas, tõlbikas; tõmp : tõmbi → tõmpjas, tõmbakas; järsk : järsu → järskjas, järsakas; pruun : pruuni → pruunjas, pruunikas.

§ 435 **3. Muust sõnaliigist tüvedega *jas*-tuletisi** on teada mõni üksik. Deverbaale on *vooljas* 'nagu voolitud', *helkjas* 'hele, helkiv', *pleekjas* 'nagu pleekinud', *kleepjas* 'kleepuv', *tokenjas* 'tokenrav, sassis'. Tuletised märgivad enam-vähem sedasama mida oleviku partitsiip või konstruktioon *nagu* + mineviku partitsiip.

Adverbist lähtub *püstjas* (< *püsti*). Korduv seotud tüvi eelneb liitele tuletistes *rõhtjas* (vrd *rõht-ne*) ja *kikjas* (vrd *kikki-s, kiki-ta-ma, kikk-kõru*).

VORM

§ 436 **1. Enamasti liitub *-jas* alussõna nimetavalisele tüvevariandile:** *torn → torn-jas; siid → siid-jas; sült → sült-jas; pulber → pulber-jas.*

2. *-jas* liitub kuni kahesilbilisele tüvele: *juus-jas, neer-jas, klaas-jas, pea-jas, kuu-jas; samet-jas, hammas-jas, siirup-jas, muna-jas, vaha-jas, vedru-jas.* Sellest tulenevalt eelneb liitele tuletises valdavalt juur, harvem tuletatud tüvi. Viimase näiteid: *liha-s-jas, pöör-is-jas, silm-us-jas, korgi-ts-jas, lehv-ik-jas, kellu-k-jas.*

3. Omatüvede kõrval võib *-jas* seostuda ka võõrtüvedega: *spiraal-jas, metal-jas, graniit-jas, silinder-jas.*

4. Kuni kahesilbiliste alustüvede korral liitub *-jas* enamasti alustüvega sarnasele tüvevariandile: *haud ja haud-jas, nahk ja nahk-jas, tolm ja tolm-jas, edasi tina-jas, sadul-jas, soomus-jas, marmor-jas.* Ent kolmandavärtelised vokaaltüved lühenevad korrapäraselt lõpuvokaali võrra ja esinevad tuletises ühesilbilise konsonantlõpulise variandina: *lääge → lääg-jas; ruuge → ruug-jas; tahke → tahk-jas; pleeki-ma → pleek-jas; kleepu-ma → kleep-jas.* Korrapärane on lühenemine ka kolmesilbilise tuletusaluse korral: *labidas, kuid labid-jas; kellukas – kelluk-jas; liblikas – liblik-jas.* Paaril juhul eelneb liitele vahel alustüvega ühtiv, vahel lühenenud variant: *hernes → hernes-jas ja hern-jas; põõsas → põõsas-jas ja põõs-jas.*

Edasituletisi on *jas*-adjektiivid andnud juhuliselt. Need on eeskätt *lt*-liitelised adverbid: *piimjas* → *piimja-lt* (valge); *kiirjas* → *kiirja-lt* (langev valgus); *liimjas* → *liimja-lt* (kleepuv); *siidjad* → *siidja-lt* (sile).

-MINE : -MISE

- § 437 Selle liitega omadussõnu on teada mõnikümmend. Uute tuletiste moodustamise võimalus on väike, sest tähenduse poolest tuletusaluseks sobiv sõnaring on kitsas ja kindlapiiriline. Liide liitub nii vokaalile kui ka konsonandile ja iseloomulik tuletusalus on substantiivid.

TÄHENDUS

Tähenduse poolest määravad *mine*-liitelised adjektiivid asendit ruumis või ajas.

1. Enamasti lähtub *mine*-adjektiiv nimisõnast. Viimane väljendab sellisel juhul mõnd piirpunkti või -ala, tuletis aga vastavalt selles kohas asetsemist: *tipp* → *tipmine* 'tipus kasvav', *ots* → *otsmine* '(rea) otsas asetsev', nii ka *servimine*, *külgmine*, *nurkmine*, *äärmine*, *pindmine*. Anatoomias (ka taimeanatomias) on tuletusaluseks kehaosade ja elundite nimetused ja tuletis märgib, et miski jääb nimetatud kehaosa või elundi poole: *selg* → *selgmised* lihased; *roie* : *roide* → *roidmine*; *tald* → *taldmine*; edasi *pihkmine*, *neelmine*, *kõhtmine*, *kukalmine*, *neermine*, *suumine*, *sabamine*, *nabamine*, *rinnakmine*, *kaenalmine*, *juurmine*. Nendega sarnanevad *kaugmine* 'keha keskpunktist kõige kaugemal asetsev' ja *lähimine* 'keha keskpunktile lähim'

Analooogilist suhet saab märkida ka liitsõna esikomponendiga: *tipmine leht* = *tipuleht*, *otsmine tool* = *otsapool*, *külgmine uks* = *küljeuks*.

2. Teine osa tuletisi väljendab asja ruumilist või ajalist suhet muudega võrreldes. Need lähtuvad vastavaist kohapartiklitest: *keskel* (asetsev) → *keskmine*; *sees* (olev) → *sisemine* ehk *seesmine*; *taga* (paiknev) → *tagumine*; *ees* (paiknev) → *eesmine*, nii ka *vahelmine*, *alumine*, *eelmine*.

Osa tuletisi käibib nii otseses kui ka hinnanguadjektiivina ülekantud tähenduses, näiteks *äärmine tool* ja *äärmine hoolikus*, *keskmine laud* ja *keskmine saavutus*.

VORM

- § 438 Vormiliselt eelneb liitele tuletises kuni kahesilbiline tuletustüvi: *pea-mine*, *äär-mine*, *ots-mine*; *põhi-mine*, *väli-mine*, *järel-mine*, *vahel-mine*, *kukal-mine*.

Substantiivse tuletusaluse korral on sufiks liitunud nimetavalisele tüvele: *kõht* → *kõht-mine*, *juur* → *juur-mine*, *kaenal* → *kaenal-mine*. Partikkel võib tuletises esineda varieerunud kujul: varieerumata *ees* ja *ees-mine*, *sees* ja *sees-mine*, *vahel* ja *vahel-mine*, aga varieerudes *ülal* ja *üle-mine*, *all* ja *alu-mine*, *taga* ja *tagu-mine*.

Edasituletisi saab *mine*-adjektiividest *lt*-liitega: *keskmine* → *keskmiselt*; *äärmine* → *äärmiselt*; *peamine* → *peamiselt*; *seesmine* → *seesmiselt*; *nurkmine* → *nurkmiselt* (asetsev).

-KE(NE) : -KESE

- § 439 1. **Tähendus.** Adjektiive on selle liitega vähe. Teda kasutatakse stiilineutraalsete adjektiivide stiililiseks teisendamiseks. Erinevalt alusadjektiividest väljendub tuletises harilikult ka kõneleja hinnang kõnealusele isikule või asjale. Võrreldagu: «Maja oli üsna *armetu* ~ *armetuke*»; «Tervis on mul *kehv* ~ *kehvake*»; «Laps on alles päris *kerge* ~ *kergekene*»; «Teine tall on *põdur* ~ *põdurakene*». Samuti «*Suuruke* su korter ka on?», «*Laiuke* see riie on, kas tuleb seelik välja?», «*Vanuke* su noorem on?», «See maa ei ole kuigi *pikuke*».

Sageli eelneb *kene*-le veel teine deminutiiviliide *-u*, mis astub alustüve lõpuvokaali asemele:

örn → *örna-ke*, *örn-u-ke*; *nõrk* → *nõrga-ke*, *nõrg-u-ke*; *kõhn* → *kõhna-ke*, *kõhn-u-ke*; *madal* → *madala-ke*, *madal-u-ke*; *nõder* → *nõdra-ke*, *nõdr-u-ke*; *kitsas* → *kitsa-ke*, *kits-u-ke*; *noor* → *noor-u-ke*.

Üksikjuhtudel ei lisa liide tuletisele stiilivarjundit, nt *peen* ehk *peenike* lõng, *tillu* ehk *tilluke* tüdruk.

2. **Vorm.** Liitele eelneb vokaaliga lõppev tuletustüvi. See vokaal on kas genitiivtüve oma või deminutiivisufiks *-u*: *hell* : *hella* → *hella-ke*, *põdur* : *põdura* → *põdura-ke*; *noor* : *noore* → *nooru-ke*, *madal* : *madala* → *madalu-ke*; *vana* → *vanu-ke*. Muusugune on vokaaliasendus juhul *peen* : *peene* → *peeni-ke*.

Enamasti on *-ke(ne)* liitunud juurele, kuid talle võib eelneda ka teine sufiks, näiteks *rõõm-us* : *rõõm-sa* → *rõõm-sa-ke*; *ilu-s* : *ilu-sa* → *ilu-sa-ke*; *põd-ur* : *põd-ura* → *põd-ura-ke*.

Edasituletisi *kene*-liitelistest adjektiividest ei ole teada.

§ 440 1. **Tähendus.** *ik*-liitelisi adjektiive on registreeritud mõnikümmend. Uute tuletiste näiteid ei ole nimetada. Liitel ei ole välja kujunenud oma kindlat tähenduspalet, mis eristaks teda muudest omadussõnaliidetest. Tuletised ei ole alati ka sõnaliigilt kindlalt määratavad, paljud neist käibivad nii adjektiivina kui ka substantiivina, nt *kõverik* kepp – joonistatud *kõverik*; *harvik* mets – jooksin *harvikusse*; *lausik* maa – jõudsi *lausikule*; *äbarik* tall – *äbarik* jäi haigeks; *vöödik* kass – väike *vöödik*.

Enamik derivaate lähtub nimi- või omadussõnast.

Desubstantiivid on enamasti sünonüümsed mõne muu, sagedama liite abil moodustatud derivaatidega, kõige sagedamini *line*- ja *ne*-adjektiividega. Näiteid:

vöödik = *vöödiline*; *küüdik* = *küüduline*; *isemeelik* = *isemeelne*; *ülemeelik* = *ülemeelne*; *joonik* = *jooneline*; *kärnik* = *kärniline*; *mügarik* = *mügarane*, *mügarlik*; *säbrik* = *säbruline*; *lapik* = *lapergune*; *sõorik* = *sõorjas*.

Ilma sünonüümse rööbikuta on *jumalik*, *saksik*, *metsik*, *ladvik* 'pealiskaudne, pinnaline' Erineva leksikaalse tähendusega on *lapsik* ja *lapselik*.

Adjektiivist lähtuvad tuletised on tuletusalusega üldiselt samasisulised või deminutiivse varjundiga: *kõverik*, *lausik*, *sõmerik*, *äbarik*, *harvik*, *kidurik*, *ümarik*, *kumerik*. Mõnel juhul kaasneb liitega ka tähenduserinevus, nt *võõras* ja *võõrik*, *kitsas* ja *kitsik*.

Verbitüvele liitumist võib eeldada näiteks derivaatides *keedik* 'keebjas, pehme, (allikaline maa)', *hõõrik* 'koonuse- või torukujuline ümar' (*hõõrima* 'õõtsuvalt, keerutavalt liikuma'), *väänik*. Numeraalist lähtub *üksik*. Osas derivaatides on liitele eelnevat tüve raske kindla sõnaliigiga siduda, nagu *kärsik* (*kärsima*, *kärsitu*), *hepik* (*hepakas*), *rööbik* (*rööbiti*, *rööpne*).

2. **Vorm.** Liitele eelneb alati konsonant. Seetõttu esinevad vokaaliga lõppevad alustüved *ik*-liite ees harilikult konsonandiks lühenenud kujul: *hüple-ma* → *hüpl-ik*; *hoople-ma* → *hoopl-ik*, *vääna-ma* ja *vään-ik*. Kui lühem tüvekuju ei ole häälikstruktuuri tõttu võimalik, kasutatakse konsonandiga algavat liitevarianti: *kee-ma* → *kee-dik*.

Edasituletistest on võimalikud *us*-liitelised nimisõnad ja *lt*-adverbid: *vastik* → *vastiku-lt*, *vastik-us*; *lapsik* → *lapsiku-lt*, *lapsik-us*; *ülemeelik* → *ülemeeliku-lt*, *ülemeelik-us*. Tuletusaluseks on eeskätt seisundiajektivid.

-LANE : -LASE

§ 441 1. **Tähendus.** *-lane* on tänapäevakeeles ebaproduktiivne adjektiivisufiks. Temaga on kümme-kond omadussõna, neist enamik vanad üldkasutatavad keelendid. Enamik tuletisi lähtub omadussõnast. Tuletusalusega võrreldes väiksema intensiivsusega omadust väljendavad *haiglane* 'haigevõitu', *kerglane* 'kergevõitu (inimese kohta)', *peenlane* 'peenevõitu'. Suurem leksikaalne tähenduserinevus ilmneb paarides *täis - täidlane* 'tusedapoolne', *väike - väiklane* ja *õige - õiglane*.

Nimisõnaga on motiveeritud *aeglane*, arvsõnaga *ühtlane* ja verbi tüvega on seostatav *kahtlane* (vrd *kahtle-ma*).

2. **Vorm.** Kõik *lane*-adjektiivid on kolmesilbilised kolmandaväitelised sõnad. Liite ees seisab ühesilbiline konsonandiga lõppev juurtüvi. Vokaallõpulise alustüve korral on tuletustüvel seetõttu vokaali võrra lühem kaju: *kerge*, kuid *kerg-lane*, nii ka *haige - haig-lane*, *õige - õig-lane*, *väike - väik-lane*. Eelmistest erineb tüveteisenemine juhul *täis : täie* → *täid-lane*.

Suurema osa *lane*-adjektiivide põhjal on võimalik moodustada *us*-liitelisi abstraktnimisõnu ja *lt*-määrsõnu:

õiglane → *õigl-us*, *õiglase-lt*; *haige* → *haiglase-lt*; *aeglane* → *aegl-us*, *aeglase-lt*; *väiklane* → *väikl-us*, *väiklase-lt*; *täidlane* → *täidl-us*, *täidlase-lt*; *kahtlane* → *kahtlase-lt*; *ühtlane* → *ühtl-us*, *ühtlase-lt*.

-LDANE : -LDASE

§ 442 1. **Tähendus.** *-ldane* on samuti ebaproduktiivne liide, mis tuleb esile kümme-konnas vanas tuletises. Kõige rohkem on adjektiivist lähtuvaid derivaate. Enamasti märgib tuletis tuletusalusega võrreldes nõrgemat omadust: *vana* ja *vanaldane* 'vanapoolne', *lühike* ja *lüheldane* 'lühikesevõitu', *lausk* ja *lausaldane* 'kaunis lausk', *õhuke* ja *õheldane* 'õhukesevõitu'. Sellega võib kaasneda tuletise erinev leksikaalne ümbrus alusadjektiiviga võrreldes, nt *pikk tee* ja *pikaldane* 'aeglase toimega' *inimene*; *laialdane* ~ *lai tuntus*, *laialdane* ~ *lai levik*, kuid ainult *lai tee*, *riie*, *kleit*.

Määrsõnast lähtub tuletis *üksildane* (← *üks*), formaalselt ka *väheldane* 'väiksevõitu' (vrd *vähe*). Paaril juhul on tuletusalust raske ühe sõnaliigiga siduda, nt *küllaldane* (vrd nimisõna *küll* : *külla* ja määrsõna *küllalt*) või *liialdane* 'liiga rohke' (vrd määrsõna *liiga* ja nimisõna *liig* : *liia*). Korduv kinnistüvi eelneb liitele tuletises *haruldane* (vrd *haru-harva* ja *haru-kördne*).

2. Vorm. Liitele eelneb tuletises kahesilbiline esma- või teisevälteline vokaaliga lõppev juurtüvi. Kui alustüvi neile tunnustele ei vasta, on toimunud vajalik teisendus, nagu *õhuke* → *õhe-ldane*, *lühike* → *lühe-ldane*.

Edasituletised on sisulise sobivuse korral võimalikud *lt-*, harva ka *us-*liite abil: *haruldane* → *haruld-us*, *haruldase-lt*; *laialdane* → *laialdase-lt* jne.

-S : -NDA

§ 443 Vaadeldav liide moodustab järgarvsõnu. Asjaolu, et järgarvsõnad sarnanevad oma süntaktilise käitumise poolest adjektiividega, põhjendab selle liite käsitlemist siin. Kui paarid *üks* - *esimene* ja *kaks* - *teine* välja arvata, siis kõigil ülejäänud juhtudel transponeerib -s põhiarvsõna järgarvsõnaks, liitudes põhiarvsõna genitiivitüvele: *viis* : *viie* → *viie* + *s*, *kümme* : *kümne* → *kümne* + *s*, *sada* : *saja* → *saja* + *s*. Vaid mõnel juhul kaasneb tüvevokaali teisenemine: *kolm* : *kolme*, kuid *kolma* + *s*, *miljon* : *miljoni* → *miljone* + *s*, samuti *miljarde* + *s*.

-(C)(V)S : -SA (-SE, -A, -(C)A)

§ 444 Tänapäeval on see liide vaevalt küll produktiivne. Tuletisi on mõnikümmend. Enamasti eelneb liitele substantiivi- või verbitüvi, kuid sageli ei ole nende eristamine võimalik. Seetõttu oleks tuletiste liigitamine niisugusel alusel vaid tinglik.

1. Tähendus. Liide transponeerib tüve adjektiiviks ja tuletised väljendavad seost tüves märgitud tunnusega: *lõbu* → *lõbu-s*, *ilu* → *ilu-s*, *valu* → *valu-s*, nii ka *elus*, *hirmus*, *hoolas*, *mõnus*, *nõgus*, *rammus*, *rõõmus*, *tulus*, *hõlpus*, *vilus*, *võimas*, *õõs* : *õõne* → *õõnes*; samuti *valvas*, *tõrges*, *hajus*, *jõudus*, *vilgas*, *mājus*, *kiivas* 'armukade' (*kiivama*), *jagus* 'piisav', *pilgas* 'pilklik', *teigus*. Mõnel tuletisel on kinnistunud ka kitsam, leppeline tähendus, nt *nāgus*, *kogus* 'suure koguga', *aegus* 'aegsasti toimuv', botaanikatermin *murus* 'muru moodustav'.

Haruldasemad keelendid on *hiilas* 'hiilgav', *sile*, *suulas* 'lobiseja, suure jutuga', *nidus* (← *niduma* '(tihedalt) ühendama'), *söölas* 'ablas', *tootus* 'tootlik', *vedus* 'tubli, tugev, mõjuv', *voodus* 'rikkalik, rohket saaki andev' (vrd *voos* : *voo* 'saak' ja *voodama* 'saaki, voot andma'), *õgilas* 'ablas'.

Adjektiivist lähtuvaid *s*-derivaate on üksikuid. Oma sisult on nad tuletusalusega sünonüümsed või erinevad tähendusvarjundi poolest:

moodustab *soodus* samast seotud tüvest lähtuva *ne*-tuletisega *soodne*. Seotud tüvest lähtuvana on tõlgitsetavad ka *ainus* ja *ainumas* (vrd *ainu/ke*, *ainu/võimalik*) ja *siivus* (vrd *siivu/tu*).

Adverbiga *kiiva* võib siduda adjektiivi *kiivas* 'viltune' (vrd ka *kiiva/ne*).

2. Vorm. Tuletised on enamasti kahesilbilised esma- või teisevälte- lised sõnad. Liitele eelneb omatüvi, harilikult juur, vahel ka kuni kahesilbiline tuletatud tüvi: *jõud-us*, *valu-s*; *tul/u-s*, *el/u-s*.

Olenevalt peamiselt alustüve häälikkoostisest on *s*-liide kasutusel mitmes eri variandis. Kõige sagedam on *-us*: *hirm-us*, *rõõm-us*, *vag-us*, *ihn-us* jt. Selle kõrval esinevad veel *-s* (*tulu-s*, *valu-s*, *lõbu-s*), *-as*, *-es* ja *-is*: *hool-as*, *tõrg-es*, *pilg-es*; *õnn-is*. Kui vokaaliga algav liide ei oleks häälikuliselt tuletustüvega sobinud ja *-s* üksinda oleks jäänud ilmetuks, on kasutatud pikemat liitevarianti *-las*: *suu* → *suu-las*, *söö/ma* → *söö-las*, *õgi/ma* → *õgi-las*, *kõlba/ma* → *kõlb-las*. Liite konsonandiga algavad variandid *-s* ja *-las* on liitunud vokaalile, vokaaliga algavad variandid konsonandile. Viimasel juhul on vokaallõpuline alustüvi tuletises lõpuvokaali võrra lühem: *vaga* → *vag-us*, *ihne* → *ihn-us*.

Morfoloogiliselt on *s*-adjektiivide rühm väga kirju. Leidub nii astme- vahelduslikke kui ka astmevahelduseta derivaate (nt *elus* : *elusa* ja *hoolas* : *hoolsa*), mis omakorda jagunevad mitme muuttüübi vahel: vrd näiteks *ilus* : *ilusa*, kuid *rõõmus* : *rõõmsa* (tüvevaheldus) ja *ainumas* : *ainuma* (*s*-i kadu).

Tuletiste tähendusel, liitevariandil ja morfoloogilise tüübi valikul ei ole tänapäeval seost.

Edasituletisi võimaldab suurem osa derivaate *us-*, *lt-* või *sti*-liite abil: *hoolas* → *hools-us*, *hoolsa-lt* ~ *hoolsa-sti*; *valvas* → *valvsus*, *valvsalt* ~ *valvsasti*; *armas* → *armsus*, *armsalt* ~ *armsasti* jm.

-(U)R : -(U)RA

§ 445 See mitteproduktiivne liide leidub mõnes vanas tuletises. Paaril juhul on omadus määratud asjatähendusega (*himu* → *himur*, *iha* → *ihar*); paaril juhul on liide tegevuse transponeerinud omaduseks (*põde-ma* → *põdur*, *kidu-ma* → *kidur*), paaril juhul võimaldab liide näidata juurad- jektiiviga märgitud omaduse varieerumist (*paha* → *pahur*, *vaga* → *va- gur*).

Muuttüübi poolest seisab teistest eraldi *tuhkur*, mis käändub sisekaolisena: *põdur* : *põdura*, kuid *tuhkur* : *tuhkru*.

-V : -VA

- § 446 Põhiline vahend, mis võimaldab anda tegevusele omaduse kategoriaalse väärtuse, on partitsiibitunnus -v: *voola-ma* ja *voola-v* vesi; *lõhna-ma* ja *lõhna-v* lill; *nakka-ma* ja *nakkav haigus*; *tasu-ma* ja *tasu-v* töö; *masenda-ma* ja *masendav* vaesus. -v toimib siin verbitüve suhtes nii, nagu -ne, -line ja -lik substantiivitüvede suhtes, seega deverbaaladjektiive moodustava liitena. Et v-partitsiibid on käesolevas grammatikas verbivormide hulka arvatud, siis neid siin ei vaadelda.
- § 447 Leidub üksikuid v-tuletisi muud liiki tüvedest: *liha* → *liha-v* lehm; *tera* → *tera-v* nuga; *vägi* → *väge-v* mees; nii ka seotud tüvega korreleeruvad *muga-v* (vrd *muga-ne-ma*), *ede-v* (vrd *ede-ne-ma*, *ede-sta-ma*), *üle-v*, *hare-v* (vrd *haru*, *hara-li*, *hara-kil*).

PREFIKSADJEKTIIVID

- § 448 Prefiksitel on ka adjektiivide moodustamisel tagasihoidlik osa. Nii nagu substantiivide korralgi kasutatakse vaid ühtainsat prefiksit – *eba-*. Tuletiste moodustamine on selle eesliitega korrapärane: alusadjektiiv märgib harilikult mõnd head omadust, prefiksadjektiiv aga selle vastandit. Tuletusalus ja tuletis moodustavad omavahel antonüümide paari:

aus – *eba* + *aus*, *mugav* – *eba* + *mugav*, nii ka *kindel* – *ebakindel*, *tavaline* – *ebatavaline*, *inimlik* – *ebainimlik*, *tervislik* – *ebatervislik*, *oluline* – *ebaoluline*, *selge* – *ebaselge*.

Üldjoontes samasugust funktsiooni täidab ka poolprefiksina toimiv *mitte-*. Siiski ei kattu ta kasutuspiirkond *eba-*prefiksi omaga. *mitte-* eitab eeskätt tegevust, protsessi, liitudes sagedamini partitsiibile, enamasti oleviku partitsiibile: *loetav* – *mitteloetav* (kiri; ei saa öelda *ebaloetav*), *kuuldav* – *mittekuuldav* (heli), *nakkav* – *mittenakkav* (haigus), *söödav* – *mittesöödav* (toit), *töötav* – *mittetöötav* (naine), *tajutav* – *mittetajutav* (erinevus) jne. Ka suhtetähendusega adjektiividele liitub harilikult *mitte-*: *tõine* – *mittetõine* (tulu), *lõplik* – *mittelõplik* (otsus), *koosseisuline* – *mittekoosseisuline* (töötaja). Kuid teatud juhtudel võivad need kaks eituse väljendamine vahendit ka sünonüümseid keelendeid moodustada: vrd näiteks *ebakvaliteetne* ehk *mitte kvaliteetne*, *ebaregulaarne* ehk *mitte regulaarne*, *ebarahuldav* ehk *mitte rahuldav*, *ebasoovitav* ehk *mitte soovitav*.

KIRJANDUST ADJEKTIIVIMOODUSTUSE KOHTA

- Kabur, H.** Omadussõnasufiksi *-kas* tähendusfunktsioone : Metoodiline katse // Keel ja Kirjandus. 1967. Nr. 10. Lk. 593–598.
- Kasik, R.** Eesti keele tuletusõpetus III. Adjektiiv- ja adverbioletus. Tartu, 1992.
- Kasik, R.** Verbaaladjektiividest // Keel ja Kirjandus. 1978. Nr. 9. Lk. 546–548.
- Nukka, T.** *line*-liiteliste adjektiivide tähendus // Noored filoloogias 1981. Tallinn, 1981. Lk. 2–3.
- Tauli, V.** Standard Estonian Grammar. Uppsala, 1973. Part I: Phonology, morphology, word-formation. – Adjektiiviliited lk. 129–143.
- Univere, A.** Eesti *tu*-liitelistest omadussõnadest // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1972. XVIII : 1972. Lk. 159–173.
- Vare, S.** Omadussõnaliited tänapäeva eesti kirjakeeles. Tallinn, 1984.
- Viires, H.** *ne*-omadussõnade kahe tuletustüübi (*kuldne ~ kullane*) kujunemisest // Keel ja Kirjandus. 1961. Nr. 4. Lk. 224–229.
- Viires, H.** *ne*-sufiksilised omadussõnad eesti murdeis : Diss. Tallinn, 1963. Käsikiri.
- Viires, H.** *se ~ tse* vaheldus eesti *ne*-adjektiivides // Emakeele Seltsi aastaraamat. Tallinn, 1961. VII : 1961. Lk. 31–53.
- Wiedemann, F. J.** Grammatik der ehstnischen Sprache ... St.-Pétersbourg, 1875. – Noomenioletus lk. 158–221.

ADVERBIMOODUSTUS

LIITADVERBID

- § 449 Liitsõnu on adverbide hulgas vähe ja hoopis vähesed neist on otseses mõttes liitumise teel moodustunud. Viimasel juhul väljendab põhitähendust määrsõna, mida eelnev moodustusosa toonitab, nagu *ilm / tingimata*, *enne / vanasti*, *enne / muiste*, *jumala / muidu*, või määra poolest täpsustab: *pool / käsitsi*, *pool / külit*, *pool / lamaskil*, *pool / muidu*, *pool / endamisi*. Pool-komponendi lisamine on ainuke produktiivne liitmäärsõnade moodustamise viis tänapäeval. Määra täpsustab ka seotud järgosis -võitu: *vara / võitu*, *hiljavõitu*, *paljuvõitu*, *vähevõitu*.

Suurem osa liitadverbe on küll morfoloogiliselt liitsõnadeks analüüsiv, kuid tegelikult kujunenud muud liiki põhiosaga sõnaühenditest. Olulised sõnaliigimuutust mõjutavad asjaolud on tähendusnihe ning komponentide sage kasutamine üheskoos, ühe adverbialina. Osiste liitumine on sõnaliigimuutuse vormiline väljendus, s.t kui kaks mis tahes sõnaliigist sõna on sulanud kokku ühiseks määrusena talitlevaks väljendiks, moodustavad nad liitmäärsõna.

Viimaste hulgas eristuvad KINDLAD ja sõnaliigiliselt EBAKINDLAD liitadverbid. Kindluse liitsõnana annavad vormilised ja semantilised tegurid.

Kindlad liitadverbid

- § 450 1. Kindlad liitadverbid on kõigepealt need, mille koostisse kuuluvaist tüvedest vähemalt üks ei esine sellisel kujul omaette sõnana, nagu *ava / silmi* 'avatud silmi', *avasüli*, *avakäsi*; *ummis / jalu*, *õigu / poolest*, *aja / pikku*, *üks / päini*, *uisa / päisa*, *umb / ropsu*, *ala / tasa*, *hullu / pööra*, *tagur / pidi*, *tuna / mullu*.

2. Kindlad liitsõnad on eesti keele õigekirjutustraditsiooni järgi ka need, kus tähendus erineb oluliselt lahku kirjutatava ühendi omast või kus lahkukirjutamisel puuduks mõte:

vastuoksa (tegema), vrd *vastu oksa* (põrkama); *jalapealt* (otsustama), vrd *jala pealt* (maha kukkuma); nii ka *kahevahel* (olema), *kõigepealt* (midagi tegema), *aegamööda* (astuma), *läbisegi* (olema), *ülekäte* (minema), *paugupealt* (vastama), *suusoojaks* (ütleva), *vaeseomaks* (peksma), *väevõimuga* (sundima), *sunniviisil* (tegema), *otsakorral* (olema), *sugupärast* (andma), *ühepalju* (saama), *mõnevõrra* (parem), *peaaegu* (terve), *üleliia* (tagasihoidlik), *käepärast* (olema), *naljaviiluks* (narrima), *omapead* (tegutsema), *üh-*

telugu (virisema), *ühtevalu* (kordama), *ammuilma* (tüdinud olema), *pika-peale* (harjuma), *mehemoodi* (töötama).

Määrsõnastumise võib anda ka komponentide harilikust erinev järjestus, kusjuures võib, kuid ei tarvitse kaasneda tähendusnihe: *altkää* (ostma), *althõlma* (vrd *hõlma alt*), *altleti*, *altkulmu*, *allamäge* (vrd *mäest alla*), *pealvee* (vrd *vee peal*).

3. Eelneva määrsõnaga moodustavad liitmäärsõna *pool*, *poole*, *poolt*, samuti *moodi* ja *viisi*: *allapoole*, *allpool*, *altpoolt*, *sissepoole*, *seespool*, *seestpoolt*, *ülespoole*, *ülalpool*, *ülaltpoolt*, *tahapoole*, *tagapool*, *tagantpoolt*, *sinnapoole*, *sealpool*, *sealtpoolt*; *niimoodi*, *niiviisi*, *naaviisi*, *niipidi*, *naapidi*.

Ebakindlad liitadverbid

- § 451 Ebakindlate liitadverbide all mõistame selliseid, mis esinevad kord sõnaühendina, kord liitsõnana. Sageli koosnevad nad noomenist (harilikult arv-, omadus- või asesõnast) koos kaassõnaga. Ühendi sagedal esinemisel määrusena tekib liitmiskalduvus, ehkki põhi- ja kaassõna harilik vahekord säilib:

vana moodi = *vanamoodi*, *endist viisi* = *endistviisi*, *vastu tuult* = *vastutuult*, *jõudu mööda* = *jõudumööda*, *vahet pidamata* = *vahetpidamata*, *oma moodi* = *omamoodi*, *tüki viisi* = *tükiviisi*, *üle talve* = *ületalve*, *päeva pealt* = *päevapealt*.

Ebakindlate liitadverbide hulka kuuluvad instruktiivid nagu *palja jalu* = *paljajalu*, *purjus päi* = *purjuspäi*.

Liitadverbide allrühm on REDUPLIKATIIVID ehk TÕVEKORDUSEGA SÕNAD. Enamasti on need onomatopoeetilis-deskriptiivsed sõnad: vahelduva vokaaliga *linta-lonta*, *lipadi-laapadi*, *tipa-tapa*, *killadi-kõlladi*, *risti-rästi*, *sihka-sahka*, püsivaga *köötsa-köötsa*, *sulla-sulla*.

ADVERBITULETUS

- § 452 Määrsõnasufikseid on nüüdiseesti kirjakeeles paarkümmend, neist umbes pooled arvestatavalt produktiivsed. Liited on enamasti kujunenud mitmesugustest sõnamuutelementidest, vahel ka partiklitest, sageli nende liitumise, segunemise ja kulumise tulemusel.

On juhtumeid, kus adverbiliide ja selle lähteks olev käandelõpp ühtivad, nagu *lt*-sufiks ja ablatiivi lõpp *-lt*. Morfeemi liigi (kas tuletus- või muutemorfeem) määrab iga kord funktsioon lauses, nt *moekalt riietuma* ja *moekalt tüdrukult*.

TÄHENDUS JA SEOS ADJEKTIIVIDEGA

§ 453 *-lt* on kõige sagedam määrsõnaliide tänapäeva eesti kirjakeeles. Ta liitub adjektiivsele tüvele, transponeerides selle adverbiks. Tuletised on pigem süntaktilised kui leksikaalsed üksused, nende kasutamise tingib süntaktiline ümbrus:

kurb sündmus ja vaatab kurvalt, arg tüdruk ja räägib aralt, rõõmus laps ja laulab rõõmsalt, kartlik poiss ja astub kartlikult sisse, viisakas käitumine ja viisakalt käituda, korralik töö ja korralikult töötav, kõrvulukustav müra ja kõrvulukustavalt tugev müra, lämmatav kuumus ja lämmatavalt kuum.

lt-adverb esineb lauses sagedamini verbi laiendina, osutades toimumisviisile: «Ootasime *tüdinult* koosoleku lõppu»; «Tööd tehti *korralikult*, elati *tagasihoidlikult*». Adjektiivide laiendina määrab *lt*-adverb omadust lähemalt kas suhte või intensiivsuse järgi: *moraalselt* 'moraali poolest' *tugev*, *eetiliselt* *vastuvõetamatu*, *majanduslikult* *tulutu*, *pimestavalt* *ilus*, *haruldaselt* *täpne*.

-lt transponeerib adverbiks nii juurse kui ka tuletatud adjektiivitüve, kui selle tähendus vaid sobib tegevust või omadust iseloomustama: *lõtv* → *lõdva-lt*, *ablas* → *apla-lt*, nii ka *agar* → *agaralt*, *kitsas* → *kitsalt*, *kaunis* → *kaunilt*, *ühiskondlik* → *ühiskondlikult*. Adjektiiviliidetega väljendatavad kategoriaalsed tähendused (seos, määr, puudumine) võimaldavad iseloomustada nii substantsi kui ka tegevust või protsessi. Sõnaliigiliselt täidab esimest funktsiooni vastavat sufiksist sisaldav adjektiivne, teist aga adverbiline predikaat. Seega on adverbituletus käsitatav kui adjektiivide transpositsioon. See nähtus haarab valdavalt osa tuletatud adjektiividest. Nii on väga sagedad *lt*-liitelised adverbid, mis lähtuvad isikusubstantiividest moodustatud *lik*-adjektiividest: *kavaler* → *kavalerlik* → *kavalerlikult*; *linlane* → *linlaslik* → *linlaslikult*; *Vilde* → *vildelik* → *vildelikult*. Niisamuti transponeeruvad *us*-liitelistest nimetustest moodustatud *lik*-adjektiivid: *põllumajandus* → *põllumajanduslik* → *põllumajanduslikult*; *kasvatus* → *kasvatuslik* → *kasvatuslikult*.

Transpositsioonile allub enamik *tu*-adjektiive: *nõutu* → *nõutult*; *maitsetu* → *maitsetult*; *hooletu* → *hooletult*; nii ka *muretu*, *süsteemitult*, *pidurdamatult*, *lõputult*, *eksimatult*, *osavõtmatult*.

ne-liiteliste adjektiivide arvukast hulgast võimaldavad *lt*-adverbe moodustada paljud võõrtüvelised: *soliidne* → *soliidelt*; *intelligentne* → *intelligentselt*; nii ka *normaalselt*, *ideaalselt*, *emotsionaalselt*, *stabiilselt*, *automaatselt*, *analoogselt*. Omatüvelistest *ne*-adjektiividest transponeeruvad adverbiks vanust märkivad ekvatiivid: *kuuekuune* (laps) → «Laps hakkas *kuuekuuselt* roomama»; *kuueaastane* → «Lapsed lähevad kooli *kuueaastaselt*». Muud *ne*-omadussõnad annavad *lt*-adverbi juhuti, nagu

«Poiss pani saapad *poriselt* kappi», «Kasukat ei maksa *tolmuselt* seisma jätta», «*nelinurkselt* kokkupandud rätik», «*Higiselt* võib kergesti külmetuda».

Harilikult ei liitu *-lt* *ne*-adjektiivile, mis on juba ise adverbist tuletatud, näiteks *vastastikku* → *vastastikune* ja mitte enam **vastastikuselt*, samuti **ainitiselt*. Tuletis *kohe* *selt* on paberlikku stiili.

line-adjektiividest annavad *lt*-adverbe eeskätt võõrtüvelised: *skeptiline* → *skeptiliselt*; *dialektiline* → *dialektiliselt*; nii ka *plastiliselt*, *sümmeetriliselt*, *kaootiliselt*, *praktiliselt*, *allegooriliselt*, *perioodiliselt*, *provokatsiooniliselt*, *analoogiliselt*. Omatüvelistest *line*-tuletistest transponeeruvad adverbideks näiteks järgmised: *muinasjutuline* → *muinasjutuliselt*; *loominguline* → *loominguliselt*; *puhanguline* → *puhanguliselt*; *omavoliline* → *omavoliliselt*; *massiline* → *massiliselt*.

kas-liitelistest adjektiividest annavad adverbe eeskätt abstraktset tunnust väljendavad sõnad: *võimukas* → *võimukalt*; *kaalukas* → *kaalukalt*; edasi *rütmikalt*, *raevukalt*, *taibukalt*, *häälekalt*, *edukalt*, *jonnakalt*, *isukalt*, *kollakalt*, *punakalt*. Konkreetsema tähendusega, suuremust väljendavad derivaadid, nagu *rinnakas*, *puusakas*, *reiekas*, *turjakas*, harilikult adverbideks ei transponeeru.

Produktiivne on *-lt* ka ühenduses *jas*-liiteliste sarnasusadjektiividega. Niisugused adverbid käibivad eeskätt adjektiivi laiendina. Asjaomased omadussõnaühendid on sageli sünonüümsed substantiivse täiendosaga liitadjektiividega: *paberjas* → *paberjalt õhuke* = *paberõhuke*; *juusjalt peenike* = *juuspeenike*; *küüsjalt terav* = *küüsterav*; edasi *siugjalt* (painduv), *klaasjalt* (läbipaistev), *puderjalt* (pehme), *tintjalt* (tume). Adjektiivse tüvega on (*must* →) *mustjas* → *mustjalt*, (*lauskjas* →) *lauskjalt*, samuti *hõrkjalt*, *kumerjalt*.

Tervikuna transponeerub *lt*-liitelisteks adverbideks *lane*-liiteliste adjektiivide rühm: *haiglane* → *haiglaselt*; *kerglane* → *kerglaselt*; samuti *väiklaselt*, *kohtlaselt*, *õiglaselt*, *ühtlaselt*, *kahtlaselt*, *aeglaselt*. Ka *ldane*-liitega adjektiividest on suurem osa *lt*-adverbi tuletusaluseks: *haruldane* → *haruldaselt*; *laialdane* → *laialdaselt*; edasi *pikaldaselt*, *üksildaselt*, *küllaldaselt*.

Identifitseerivad *mine*-liitelised adjektiivid üldiselt adverbiks ei transponeeru: *nurkmine* = *nurgas asetsev* (mitte *nurkmiselt asetsev*). Küll on aga adverbe *mine*-liitega hinnanguadjektiividest: *äärmine* (puhtus) – *äärmiselt* (puhas); *keskmine* (tulemus) – *keskmiselt* (hea); *peamine* (raskus) – *peamiselt* (mehed).

Ka *s*-liitega adjektiivid, millest suurem osa on kvaliteedijadadjektiive, transponeeruvad *lt*-adverbideks: *lõbus* → *lõbusalt*; *rõõmus* → *rõõmsalt*; nii ka *hoolsalt*, *tegusalt*, *vagusalt*, *soodsalt*.

Ainuke tuletatud adjektiivide rühm, millest *lt*-adverbe ei ole teada, on *kene*-deminutiivid (*armsake*, *kallike* jm).

Adjektiividega analoogiliselt transponeeruvad adverbideks paljud partitsiibid. Sagedamini lähtub adverb *v*-kesksõnast. Näiteid:

hindav → *hindavalt* (vaatama); *pilkavalt* (naerma), *jaatavalt* (vastama); *samuti hüplevalt, meeldivalt, korduvalt, loetavalt, mõistetavalt, kuuldavalt*.

Mineviku partitsiipidest:

summutatud → *summutatult* (kostma), *põhjendatult* (puuduma); *samuti kooskõlastatult, vaimustatult, kurvastatult, sunnitult; ehmunult, heldinult, jahmunult, solvunult, jultunult, väsinult*.

Eelneva *lt*-adverbide kirjelduse kõrval on võimalik ka süntaktiline vaatenurk. Sellisel juhul saab teistsugune nende tuletiste tõlgitsus, kus *lt*-le eelneb omadusliide või partitsiibitunnus. Võib eeldada moodustust ilma adjektiiviga kui vaheastmeta, otse omadussufiksile eelnevast tüvest. Olgu näiteks vaja adverbil laiendiga väljendada võrdlust *niisama usin kui sipelgas*. Moodustusportsess vallandub võrdlusalusest mõistest *sipelgas*. Seda märkivale tüvele liitub omadusliide *-lik* ümbrusest tingitud kujul *-liku-* ja sellele omakorda süntaktilise ümbrusega määratud adverbisufiks *-lt*, mis annabki ühendisse sobiva keelendi *sipelg(a)likult* (usin). Nii ka *parun + liku + lt* (uhkeldav), *õpetajanna + liku + lt* (range), *asjaarmastaja + liku + lt* (katsetama), *undi + liku + lt* (< *Mati Unt*) irooniline, *halastajaõe + liku + lt* (kannatlik), *harjumuspära + tu + lt* (toretsev), *probleemi + tu + lt* (kulgev).

Analoogiliselt on tõlgitsetav ka tegevustähendusest lähtuv adverbimoodustus, selle erinevusega, et omadussufiksi asemel on nüüd partitsiibitunnus, millele omakorda võib eelneda tegevussufiks: «Här-rad ilmusid *lipsustatult*» (*lipsu* + tegevusliide *sta* + partitsiibitunnus järgnevast morfeemist sõltuval kujul *tu* + adverbiliide *lt*); *hellita + va + lt* (vaatav), *leevenda + va + lt* (mõjuv), *väsi + nu + lt* (naeratama).

On ka substantiivist lähtuvaid *lt*-adverbe, nagu *ajalt, osalt, nimelt, silmalt, naljalt, joonelt, mängult, vaevalt*. Need on tõlgitsetavad pigem adverbistunud käändevormidena kui tuletistena.

VORM

- § 454 Adverbide moodustamine *lt*-liitega on korrapärane. Sufiks liitub genitiivsele tüvevormile: *arg* : *ara* → *ara-lt*; *märg* : *märja* → *märja-lt*; *sorav* : *sorava* → *sorava-lt*; *põletav* : *põletava* → *põletava-lt*; *loetav* : *loetava* → *loetava-lt*. Mineviku partitsiibi tunnus esineb liite ees ümbrusest tingituna vokaallõpulisena: vrd *solvunud*, kuid *solvunu-lt*; *pettunud* ja *pettunu-lt*; *summutatud* ja *summutatu-lt*; *hautatud* ja *hautatu-lt*.

Liitele võib eelneda juurtüvi või mitmesuguse muu struktuuriga tuletustüvi: *lollo-lt*; *lõbu-sa-lt*, *külla-ldase-lt*, *eba-soliid-se-lt*, *eba-kindla-lt*, *tõe-truu-lt*, *kahju-rõõm-sa-lt*, *küla-lis-lahke-lt*, *ette-valmis-ta-tu-lt*, *mitte-mõiste-ta-va-lt*.

Tegelik moodustus ei tarvitse alati olla binaarne, vahetult adjektiivist või partitsiibist lähtuv. Moodustusprotsess võib tõenäoliselt vallanduda ka mõnest eelnevast lekseemsest lülist, millele liituvad vajalikud sufiksmorfeemid komplekselt (vt eespool).

-STI

TÄHENDUS

§ 455 *-sti* on üldjoontes sünonüümne *lt*-sufiksiga. Ka *-sti* võimaldab omadust väljendavat tüve adverbiks transponeerida. Ent *-sti* on *lt*-ga võrreldes märksa vähem kasutatav.

Verbi laiendina iseloomustavad *sti*-adverbid seisundit või tegevust peamiselt toimumisviisi, harvem ka intensiivsuse või aja järgi. Näiteid:

kiiresti jooksmas, *kärmesti* vastama, *hoolsasti* töötama, *hellasti* hoidma, *selgesti* hääldama, *kavalasti* naeratama, *osavasti* ronima, *sügavasti* hingama, *usinasti* õppima, *valusasti* torkama, *rõõmsasti* laulma, *meelsasti* tulema, *õigesti* lahendama, *valesti* otsustama, *lahkesti* lubama, *sagedasti* külastama, *tublisti* kannatanud, *rängasti* vigastatud; *igavesti* kestev, «*Vanasti* olid asjad teisiti».

Adjektiivi laiendina täpsustavad *sti*-adverbid tunnust või omadust, eriti selle suurt määra osutades: *kõvasti* (purjus), *hullusti* (sassis), *ropusti* (must), *raskesti* (haige).

Osa tuletisi toimib lauselaiendeina. Need väljendavad kõneleja suhtumist – veendumust, kahtlust või ootust – lausega tähistatud sündmusesse.

«Juht peab *kindlasti* olema hea suhtleja», «*Nähtavasti* see rong hilineb», «*Loodetavasti* jõuame keskööks koju», «*Kavatsetavasti* korraldatakse kokkutulek kuskil meeldivas jõekäärus», «*Kuuldavasti* tõusevad mõnede toiduainete hinnad», «*Oletatavasti* toob turumajandus kaasa osa töökohtade koondamise».

Enamik selliseid tuletisi on moodustatud umbisikulise tegumoe oleviku partitsiibist.

Funktsionaalsete variantidena võimaldavad *-sti* ja *-lt* moodustada tuletisi samast alustüvest. Need võivad olla omavahel täis- või osasünonüümid või väljendada kumbki eri leksikaalset sisu. Täissünonüümid on näiteks

hellasti = *hellalt*, *kiiresti* = *kiirelt*, *hoolsasti* = *hoolsalt*, *hõlpsasti* = *hõlpsalt*, *libedasti* = *libedalt*, *tigedasti* = *tigedalt*, *kärmesti* = *kärmelt*, *lahkesti* = *lahkelt*.

Eri leksikaalsed sisu väljendavad näiteks

vanasti ja *vanalt* («*Vanasti* vaadati paljudele asjadele teisiti kui praegu», «*Vanalt* muutuvad paljud inimesed lapsemeelseks»), *uuesti* ja *uult* («See töö tuleb *uuesti* teha», «*Uult* olid need kingad kitsad»), nii ka *kõvasti* ja *kõvalt*, *kindlasti* ja *kindlalt* («Ta arvamus on *kindlasti* õige», «Mees jäi *kindlalt* oma arvamuse juurde»), *kangesti* ja *kangelt*, *kuuldavasti* ja *kuuldavalt*.

Osalisi sünonüüme (võivad ühes seoses teineteist asendada, teises mitte):

«*Kergesti* ~ *kergelt* see asi ei lähe» ja *kergelt* *pettunud*; *lihtsasti* ~ *lihtsalt* *lahenev* ja «Ta *lihtsalt* vaikis»; *puhtalt* ~ *puhtasti* *kirjutama* ja *puhtalt* *oma viga*.

Sisuerinevus tuleb sellest, et üks derivaat on kinnistunud kitsamas tähenduses.

VORM

§ 456 *-sti* liitub eeskätt juurele. Näiteid eelneva adjektiiviliitega seostumise kohta leidub vaid ühenduses *s*-sufiksiga: *jõud-sa-sti* (← *jõud-us* : *jõud-sa*), nii ka *rõõm-sa-sti*, *au-sa-sti*, *hoog-sa-sti*. Sagedam on liitumine umbisikulise tegumoe oleviku partitsiibi tunnusele: *ole-ta-ta-va-sti*, *mäleta-ta-va-sti*, *arva-ta-va-sti*.

Liitele eelneb vokaaltüvi, mis vormiliselt ühtib korreleeruva adjektiivi genitiiviga: *rõõmsa-sti* (← *rõõmus* : *rõõmsa*), *hoogsa-sti* (← *hoogus* : *hoogsa*), *kuuldava-sti* (← *kuuldav* : *kuuldava*).

-sti on terminaalne sufiks nagu *lt*-gi. Selle liitega adverbidest edasituletisi ei ole teada.

-MISI

§ 457 *-misi* on produktiivne viisiadverbe tuletav liide ja sõnastikes esindatud ligi 70 sõnaga. Talle eelneb tuletises tegevust väljendav tüvi, millele *-misi* lisab adverbi kategooriaalse tähenduse. Niisiis iseloomustavad need derivaadid verbi laiendina tegevust sellele kaasneva teise, tunnusliku tegevuse järgi: *hiilimisi* (kõndima), *hindamisi* (vaatama), *aimamisi* (teadma), *häbenemisi* (ütleva), *irvitamisi* (lausuma), *kiirustamisi* (tulema), *kobamisi* (astuma), *komberdamisi* (liikuma), *komistamisi* (jooksma), *kõhklemisi* (lausuma). Harva väljendab *misi*-adverb omaduse määra, nt *võrdlemisi* *hea*.

Kõige sagedamini on *misi*-derivaat sünonüümne *des*-vormi ja *lt*-tuletisega: *kadestamisi* ~ *kadestades* ~ *kadestavalt* vaatama; *naljatamisi* ~ *naljatades* ~ *naljatavalt* lausuma; *kõhklemisi* ~ *kõheldes* ~ *kõhklevalt* sisenema; *hindamisi* ~ *hinnates* ~ *hindavalt* jälgima. Seejuures on *misi*-tuletised teiste võimalustega võrreldes vähem kasutusel. Selle sufiksiga adverbid on omasemad kirjalikule väljendusele. Muid tähendusrööpsusi (ka varjundilt erinevaid): *komistamisi* = *komistamisega* pooleks; *arvamisi* = *arvamise järgi*; *kobamisi* = *kobina peale*.

Üksikjuhtudel on *-misi* liitunud ka muule kui tegevustähendusega tüvele: *ridamisi* 'ridade viisi', *aegamisi* 'aeglaselt', *endamisi*, *vastamisi*, *jadamisi*, *kihtimisi*, *härgamisi* 'raskelt, aeglaselt (nagu härg)', *ristamisi*, *salamisi*.

Vormilt liitub *-misi* vokaaltüvele: *unda-misi*, *rutta-misi*, *lööpi-misi*. Liitele eelneb vahetult kas juurmorfeem (*hiili-misi*) või sufiks (*naljata-misi*, *kade-sta-misi*).

Edasituletisi *misi*-derivaadid ei võimalda.

-TI (-DI)

§ 458 *-ti* on produktiivseid adverbiliiteid. Tuletusaluseks on enamasti substantiivid ja onomatopoeetilis-deskriptiivsed tüved.

TÄHENDUS

Onomatopoeetilis-deskriptiivsest tüvest lähtuvad adverbid kirjeldavad tegevus- või toimumisviisi või jäljendavad heli. Olenevalt sellest, kas tüvi lõpeb helitu või helilise häälikuga, on kasutusel *ti*- või *di*-variant, näiteks *suts-ti*, *niuh-ti*, nii ka *praksti*, *naksti*, *supsti*, *siuhti*, *viuhti*, *hopsti*; *sum-di*, *viu-di*, nii ka *prõmdi*, *kõmdi*, *klõmdi*, *karsumdi*.

Kui alussõna märgib aega, väljendab tuletis perioodilisust: «*Nädalalõputi* sõidame maale», «*Hooajati* abistame majandeid», «*Õhtupoolikuti* teeme tervisejooksu», «*Laupäeviti* käime teatris või kinos», «*Kolmapäeviti* peame koosolekuid», «*Hommikuti* käin jaheda, õhtuti sooja duši all», «*Sügiseti* on ta rusunud meeolus».

Osa tuletisi märgib tegevuse jaotumist: «*Erialati* jagunesid avaldused üllatavalt ühtlaselt», «*Kooliti* võivad tulemused olla oluliselt erinevad», «*Kokkuostuhinnad* otsustati *piirkonniti* ühtlustada», «*Jaga-sime* vead *tüübiti*», «*Võisteldi* *perekonniti*».

Osa *ti*-adverbe osutab kõrvalekaldele üldisest mingis piiratud ulatuses: «*Kohati* ('mõnes kohas') võib tulle äikest», «*Episooditi* oli näitleja mäng ebakindel».

On *ti*-denominaale, mis iseloomustavad asendit või osutavad mõnele muule tunnusele: *seliti*, *küliti*, *serviti*, *pikuti*, *laiuti*, *kõrguti*, *sügavuti*.

Pronoomenitüvi eelneb sufiksile tuletistes *igati*, *mõneti*, *samuti*, *kõigiti*, *mitmeti* 'mitut moodi', *mõlemiti* 'mõlemat pidi'; numeraalitüvi derivaatides *kaheti* 'kahekaupa; kaht viisi', *kolmeti* 'kolmekaupa; kolme viisi'; adverbitüvi juhtudel *otseti*, *põigiti*, *hiljuti*, *öösiti*. Adjektiivist lähtuvad *vääriti* ja *teisiti*.

Sõnaliigiliselt määramatu seotud tüvi eelneb *ti*-le adverbides *nuriti*, *vihuti*, *kõõriti*, *võõriti*.

VORM

§ 459 Selle liitega adverbide moodustus on üldjoontes korrapärane. Nimisõnalise tuletusaluse korral eelneb sufiksile harilikult genitiivitüvi: *hommik* : *hommiku* → *hommiku-ti*; *liige* : *liikme* → *liikme-ti*; *silp* : *silbi* → *silbi-ti*. Kui alussõna mitmuses on *-i*, liitub *-ti* sageli mitmusetüvele: *hetk* : *hetke* : *hetki* → *hetki-ti*; *keel* : *keele* : *keeli* → *keeli-ti*; *päev* : *päeva* : *päevi* → *päevi-ti*; *osa* : *osa* : *osi* → *osi-ti*; *pesa* : *pesa* : *pesi* → *pesi-ti*. Muu vokaaliga mitmusetüvest on: *paik* : *paiga* : *paiku* → *paigu-ti*; *sada* : *saja* : *sadu* → *saju-ti*; *aeg* : *aja* : *aegu* → *aju-ti*. Leiduvad mõned eri vormi rööptuletised käibes kujunenud sisulise erinevusega: *küljети* 'kõlgepidi' ja *küliti* 'kõljeli'; *seliti* 'selili' ja *seljati* 'selgapidi'; *kolmeti* 'kolmepidi' ja *kolmiti* 'kolmekaupa'.

Muudest erinev on tuletamine onomatopoeetilis-deskriptiivsetest tüvedest. Siin liitub *-ti* enamasti nimetavasarnasele ühesilbilisele konsonant-, harva ka vokaaltüvele: *vops-ti*, *kops-ti*, *kõlks-ti*, *viu-di*. On ka mõned kahesilbilise kolmandavärtelise vokaaltüvega paaristuletised: *killadi-kõlladi*, *liipadi-laapadi*.

Enamasti suleb *-ti* tuletusahela. Harva transponeeruvad *ti*-adverbid *ne*-liite abil adjektiivideks: *ajuti-ne*, *hiljuti-ne*, *kohati-ne*.

-TSI

§ 460 Selle liitega viisiadverbe on sõnastikes registreeritud küll ainult paar-kümmend, ent sufiks on tänapäeva kirjakeeles produktiivne. Ta liitub vokaalile. Tuletusaluseks on valdavalt substantiivid.

TÄHENDUS

Derivaatide täpsem tähendus tuleneb tuletustüve sisust ja ka kontekstist. Sufiks ise väljendab vaid adverbki kui sõnaliigi kategooriaalset tähendust.

Kui tuletusaluseks on kehaosa nimetus, märgib derivaat olendite, enamasti isikute vastastikust asetust või ühe isiku asendit teis(t)e suhtes:

selitsi 'seljad vastamisi, selgipidi koos', *külitsi* 'külkipidi (koos)', *rinnutsi* 'rindupidi; rinnakuti', *sülitsi*, *silmitsi*, *näotsi*, *tallutsi* 'tallad vastamisi', *karvutsi* 'karvupidi'.

Nende tuletiste hulka piirab tähenduselt sobivate alussõnade vähesus. Osa tuletisi on tähendusrööbikud *kuti*-liiteliste adverbidega: *selitsi* = *seljakuti*, *rinnutsi* = *rinnakuti*, *külitsi* = *küljekuti*.

Tegevusvahendile vastavaid tsi-adverbe (nagu *käsitsi*) on aktiivselt moodustama hakatud, näiteks:

«*Telegraafitsi* tuli kiire käsk evakueerida kogu elanikkond», «Risti üle lehe oli *trükitähitsi* kirjutatud «Justus», «Nõu antakse nii *telefonitsi* kui ka *kirjatsi*», «Ootasime vastust asjatult: ka *paberitsi* seda ei tulnud», *relviitsi* lahendatud piirikonflikt, «Seda, mida teised teadsid aimamisi, tõestas Brenner *arvutsi*», «Paljudel jäi kauaks hinge *vägivallatsi* langetatud ebaõiglane otsus».

Osa tuletisi märgib kulglat, nagu «Kõige otsem tee jõe äärde läheb majade *vahetsi*», «Ta oli külla saabunud *meritsi*». Näiteid juhuksutusest: «Must rott vajas aastatuhandeid rändamaks *majatsi* ja *külatsi* Indiasse, Lääne-Aasiasse, Põhja-Aafrikasse»; «Asfalttee lõppes järsku, edasi tuli minna *sootsi*»; «Abivägedel ei õnnestunud kohale jõuda ei *meritsi* ega ka *õhutsi*»; «Kui jääkaru hiilib viigri juurde *vesitsi*, lükkab ta enda ees jääpanka»; «Tüdruk ruttas jooksupalu *õueveeritsi* aiast mööda».

Väljapoole neid kolme rühma jäävad näiteks: «Tean neid inimesi ainult *nimetsi*»; «Ei üksnes *sõnutsi*, veel rohkem *teotsi* liigub ta alailma»; «Lepiti kokku, kes kirjainimestest *silmnäotsi* esindatud võiks olla, kes üksnes oma loomingunäidete kaudu»; «Mina asun mõjukale isandale vähemalt *ruumitsi* hoopis lähemal kui tema».

Sama tuletis võib üldise viisitähenduse raames väljendada eri tähendusi: «Direktori *sõnutsi* ('sõnade järgi') on koolis viis meesõpetajat» ja «Kui kaunilt meelitavad nad *sõnutsi* ('sõnades') demokraatiaga».

Muid kui substantiivist tuletatud *tsi*-derivaate on näiteks: «Laps roomas laua *alutsi*», «Nukk rippus, pea *alatsi*, üle kapiserva», nii ka *ülets* 'ülespoole, ülespidi', *eetsi* (vrd *esi* : *ee* ja *ees*) ja *taatsi* (vrd *taga*, murdeti *taaspidi*). Üks näide on sufiksi adjektiivitüvele liitumise kohta – *süvitsi* (*süvitsi analüüsiv*).

Substantiividest lähtuvad *tsi*-adverbid on enamasti sünonüümsed alussõna käändega või kaassõnafraasiga, osal juhtudel sufiksoidderivaadiga:

nimetsi = *nimepidi*, *juhutsi* = *juhuse tõttu*, *näputsi* = *näppupidi*, *telefonitsi* = *telefoni teel*, *meritsi* = *merd mööda*, majade *vahetsi* = *vahelt läbi*, *majatsi*

ja külatsi = maju ja külasid pidi, arvutsi = arvude abil = arvudega, sõnutsi = sõnadega = sõnades = sõnul.

Ka võib *tsi*-derivaat moodustada sünonüümi muuliitelise adverbiga: *kõrvutsi = kõrvuti; vägavallatsi = vägivaldselt.*

VORM

- § 461 Liitele eelneb vokaalne juur. Astmevaheldusliku tuletusaluse korral on see enamasti nõrgas astmes (*arvu-tsi, rinnu-tsi, näo-tsi, tallu-tsi*), vastupidiseid näiteid on *käsi-tsi* ja *vesi-tsi*. Tuletustüvi võib olla nominaatiivi- või genitiivikujuline (*vesi-tsi*, kuid *nime-tsi*), mitmuslik (*silmi-tsi, karvu-tsi* või häälikuliselt teisenenud, sarnanemata otseselt ühegagi tuletusaluse tüvevariantidest (*selg : selja*, kuid *seli-tsi; külg : külje*, kuid *küli-tsi*).

tsi-liitelisi adverbide edasituletisi ei ole teada.

-KESI

- § 462 1. **Tähendus.** *kesi*-liitega adverbide hulgas on kahesuguse tähendusega sõnu. Eri tähendused on seotud liite kahesuguse päritoluga.

Üks osa *kesi*-adverbe väljendab tegevuse viisi. Sufiks on liitunud deminutiivse sisuga adverb tüvele, tugevdades deminutiivsust veelgi: *salakesi* (← *sala*), *hiljukesi* (← *hilju*), *tasakesi* (← *tasa*). Neid adverbide peetakse tekkelt *kene*-deminutiivide instruktiiviks. Tänapäeval on liide selles funktsioonis ebaproduktiivne.

Teine osa *kesi*-liitega adverbide väljendab hulka, vastates küsimusele *mitmekesi?*, ja tuletusaluseks on siis enamasti arvsõna: *kaks* → *kahekesi*, *kolm* → *kolmekesi*, *kümme* → *kümnekesi*. Siin pärineb liide kunagisest postpositsioonist, mille sarnane on säilinud soome keeles (*kahden kesken* 'kahekesi'). Derivaatadverb ja vastav arvsõna on kaks süntaktilist vahendit sama tähenduse edasiandmiseks: numeraal seostub substantiiviga, *kesi*-adverb verbiga, näiteks «Viis poissi mängis(id) palli» ja «Poisid mängisid viiekesi palli». See rööpsus ei ole alati võimalik juhtudel nagu «Tulime koju kolmekesi», «Seda klaverit peab kuuekesi kandma», «Kahekesi on kergem kannatada».

Mõned adverbid lähtuvad ka muudest hulgasõnadest peale numeraali: *mitu : mitme* → *mitmekesi*; *mõni* → *mõnekesi*; *palju* → *paljukesi*; *hulk* : *hulga* → *hulgakesi*.

2. **Vorm.** *-kesi* liitub vokaaltüvele, noomenite ja pronoomenite genitiivtüvele.

Selle liitega adverbid ei anna edasituletisi.

§ 463 1. **Tähendus.** *li*-liide on tõenäoliselt kujunenud kahe käände, adessiivi ja instruktiivi lõpu liitumisel. Derivaatide hulk ulatub mõnekümneni.

Enamik *li*-liitega adverbide märgib asendit, seisundit või olukorda. Valdav osa tuletistest lähtub substantiividest, eeskätt kehaosanimetest, väljendades asendit, olekut või asendisse või olekusse sattumist:

näoli («Tüdruk kukkus *näoli*» ja «Laps lamas *näoli* rohus»), *kõhuli* («Haige keerati *kõhuli*» ja «Mul on harjumus *kõhuli* magada»), nii ka *ninali* ~ *ninuli*, *maoli*, *suuli*, *seljali* ~ *selili*, *küljeli* ~ *külili*, *rinnuli*, *jaluli*, *silmili*, *põlvili*, *käpuli* ~ *käpili*, *küüsi*.

Asendit või seisundit märgivad ka *servili*, *piluli*, *toruli*, *pooleli*, *harali*, *harguli* 'harkis'.

Adjektiivitüvi eelneb liitele tuletistes *sageli*, *laiali*, *pikali*, numeraalitüvi derivaatides *üheli* 'ühekordselt', *kaheli* 'kahekordselt', *kolmeli* 'kolmekordselt'. Protsessitähendusega tüvi eelneb liitele tuletises *istuli*. Adverbist lähtuvad *otseli* ja *vallali*.

Sufiksile eelnevat tuletustüve on raske kindla sõnaliigiga siduda juhtudel nagu *hajali* (vrd *hajameelne*), *siruli* (vrd *siruulatus*), *pinguli* (vrd *pingutama*, *pingus*), *kummuli* (*kummutama*), *irruli*.

Mitmed *li*-adverbid on sünonüümsed samast tuletusalusest lähtuvate muuliiteliste derivaatidega. Sagedamini esineb sünonüümsust *kil*-liitega. Ent kui *li*-tuletised märgivad nii asendis olemist kui ka asendisse minekut, on *kil*-liite korral see tähenduserinevus vormiliselt väljendatud:

piluli = *pilukil* (olema), aga *piluli* = *pilukile* (jätma); *istuli* = *istukil* (olema), ja *istuli* = *istukile* (kukkuma); nii ka *käpuli* ja *käpakil*, *käpakile*; *rinnuli* ja *rinnukil*, *rinnukile*; *seljali* ja *seljakil*, *seljakile*; *servili* ja *servakil*, *servakile*.

Sama tähendusega on ka *selili* ja *seliti*, *külili* ja *küliti*, *otseli* ja *otseti*. Täendusrüüpsus võib olla ka tuletise ja käänevormi vahel nagu *toruli* ja *torus*, *torru*: «Aja huuled *toruli* ~ *torru*», «Sul on huuled *toruli* ~ *torus*».

2. **Vorm.** Tuletised on enamasti kolmesilbilised ja esma- või teisevältelised. Kahesilbilisi kolmandavähtelisi derivaate on vaid *maoli*, *näoli* ja *suuli* (selliseid alussõnu on vähe). Liitele eelneb nõrgaastmeline vokaaltüvi. Enamasti on selleks tuletusaluse genitiivi- või mitmusetüvi: *kõht* : *kõhu* → *kõhu-li*; *jalg* : *jala* : *jalu-s* → *jalu-li*; *põlv* : *põlve* : *põlvi* → *põlvi-li*. Mõnel juhul on *-li* liitunud sama tüve variantidele, moodustades samatähenduslikke rööbikuid: *selili* = *seljali*, *külili* = *küljeli*, *käpuli* = *käpili*.

-KIL, -KILE (-GIL, -GILE)

- § 464 1. **Tähendus.** On arvatud, et see sufiks on kujunenud *k*-liiteliste noomenite *i*-mitmuse adessiivist. *kil*-liitega adverbid märgivad enamasti seisundit või asendit: «Uks on *praokil*», «Suli hiilib *kummargil*», «Naine lamab *puusakil*». *-kil* on üks kahest määrsõnaliitest (teine on *-vel, -vil*), mis esineb kahes vormis, s.o kas adessiivsena, väljendades seisundit või asendit, või allatiivsena, märkides enamasti seisundit või asendit, millesse minnakse või jäädakse:

varvukil seisma – *varvukile* tõusma; *käpakil* olema – *käpakile* laskuma;
sirakil lamama – end *sirakile* viskama; *irvakil* olema – *irvakile* jätma.

Verbilaiendina on võimalikud mõlemad vormid, substantiive laiendab ainult *kil-/gil-* tuletis: *praokil* uks, *pilukil* silmad, *ripakil* riided.

Valdav osa tuletisi on desubstantiivid: *praokil* (← *pragu : prao*), *pilukil* (← *pilu*), *ninakil* (← *nina*), nii ka *põsakil*, *kõhukil*, *seljakil*, *puusakil*, *rinnukil*, *küllakil* (← *külg : külje*), *varvukil*, *küürakil*, *käpakil* ~ *käpukil*, *uurakil*, *servakil*, *naerukil*, *rõõmukil*, *hirmukil*. Tegevust või protsessi väljendavaist tüvedest lähtuvad *roomakil*, *hüpakil*, *haarakil*, *istukil*, *ripakil*, *kummargil*, *lamaskil*.

Paar näidet on teisest adverbist lähtuvate tuletiste kohta. Tuletise ja tuletusaluse leksikaalne tähendus on mingil määral erinev: *püsti* → *püstakil* 'poolpüsti', *otse* → *otsekil* 'poolkummargil', *kus* → *kuskil*.

Terves reas tuletistes eelneb liitele deskriptiivne või muu seotud, kindla sõnaliigita tüvi: *sorakil*, *lohakil*, *lidukil*, *vidukil*, *upakil*, *lääbakil*, *irvakil*, *ammukil*, *lotakil*, *köötsakil*, *kössakil*, *kükakil*.

Osa *kil-* (*gil-*) liitelisi adverbe on sünonüümsed mõne teise, eeskätt *li*-adverbi või adverbialiseerunud inessiiviga: *seljakil* = *seljali*, *kõhukil* = *kõhuli*, *käpukil* = *käpuli*; *lidukil* = *lidus*, *sorakil* = *sorus*, *vidukil* = *vidus*, *kössakil* = *kössis*.

2. **Vorm.** Liitele eelneb ühesilbiline kolmandavärteline või kahesilbiline esma-teisevärteline tuletüstüvi: *prao-kil*, *pilu-kil*, *irva-kil*. Astmevahelduse korral on sufiks liitunud nõrgaastmelisele tüvevariandile: *pragu : prao* → *prao-kil*; *hüppa : hüpata* → *hüpa-kil*. Ette tuleb alustüve lõpuvokaali teisenemist ja välte nõrgenemist, nt *põsk : põse* → *põsa-kil* või *püsti* → *püsta-kil*.

Liide suleb tuletusahela.

-VEL, -VELE (-VIL, -VILE)

- § 465 1. **Tähendus.** See sufiks on tõenäoliselt kujunenud *v*-kesksõnade või *v*-liiteliste adjektiivide väliskohakäänete alusel. Tänapäevakeeles on mõnikümmend sellist adverb. Nii nagu *-kil* (*-gil*), nii esineb ka *-vel* (*-vil*) kahes vormis: allatiivses, mis väljendab seisundisse või asendisse

minekut, ja adessiivses, mis väljendab seisundis või asendis olemist, näiteks «Katsusin söed *hõõgvele* puhuda» ja «Söed olid alles *hõõgvel*», samuti *ärevile* ja *ärevil*. Substantiivi laiendina on võimalik ainult adessiivne vorm: *ärevil* neiud, *irevil* hambad, *liikvel* rahvas, *ärkvel* inimene, *elevil* kuulajad.

Arvukamalt kui muid on tuletisi, mis iseloomustavad seisundit tegevustunnuse järgi:

muigvel («Mees jälgis *muigvel*, kuidas rublad omanikku vahetavad»), *vilkvel* («Vaid mõned *vilkvel* märgutulukesed aitasid uurijal samme seada»), nii ka *maksvel* (← *maks-ma*), *hõõgvel* (← *hõõgu-ma*), *kihevil* 'kihamas', *ribevil* 'laakil, ripakil' (*ribelema* 'vedelema'), *kohkvel* 'kohkunud olekus', *kõhkvel* 'kahevahel, kõhklemas', *kiikvel* 'kiikuv asendis', *hulkvel* 'hulkumas', *kerkvel* 'valmis kerkima, kerkimas', *rebevil* 'rebenemiseni pingul', *kalkvel* (vrd *kalkuma* 'paisuma, punduma, tursuma'), *hajuvil* 'laiali, hajusalt'.

Osa tuletisi iseloomustab seisundit omaduse järgi. Liitele eelneb niisugusel juhul adjektiivitüvi:

elevil (← *elev*), *lodevil* (← *lodev*), *erevil* (← *erev* 'ärev, eleva ootel'), nii ka *kohevil*, *puhevil*, *pinevil*, *põnevil*, *ärevil*, *erkvel*, *harevil* 'laiali' (*harev* 'hõre, harali olev'), *muhevil*.

Paaris tuletises eelneb liitele substantiivitüvi: *rajuvil* 'tormine, väga ärritatud' (← *raju*), *kihkvel* (← *kihk* 'kihu, tung'). Mõnes derivaadis on seotud või sõnaliigiliselt määramatu tuletüstüvi: *ulgvel* 'oma kohalt väljas, ära või eemal' (vrd *ulgumeri*, *ulgtöö*), *õhevil* 'ärevil' (vrd *õhin*), *irevil* (*iretama* 'avatud olema'), *sirevil* 'siruli, väljasirutatult', *kehkvel*.

- § 466 2. Vorm. Selle liitega adverbid on kahe- või kolmesilbilised sõnad, nimelt *vel*-liitelised on kahesilbilised, *vil*-liitelised kolmesilbilised. Liitekujud *-vel* ja *-vil* on teineteise suhtes komplementaarsed, millest kumbki seostub eri tüvetüübiga. *vel*-liitele eelneb ühesilbiline konsonandiga lõppev, *vil*-liitele aga kahesilbiline esmavälteline vokaaliga lõppev tuletüstüvi: *kohk-vel*, *kiik-vel*, aga *muhe-vil*, *haju-vil*. Astmevaheldusliku tuletusaluse korral seostub *-vel* tugevaastmelise tüvevariandiga. Vokaaltüvi lüheneb lõpuvokaali võrra: *hulku-ma* → *hulk-vel*, *kerki-ma* → *kerk-vel*. Rohkemasilbiline alustüvi on *vil*-liite ees lühenevad kahesilbiliseks, nagu *ribele(ma)* → *ribe-vil*. Muudest liitumispiiri nähtustest on korrapärane *v*-de kattumine *v*-lõpulise tuletusaluse korral: *põnev* + *vil* → *põnevil*, *pinev* + *vil* → *pinevil*, *ärev* + *vil* → *ärevil*.

Selle liitega tuletised edasituletisi ei võimalda.

-LDASA

- § 467 *-ldasa* leidub ainult vähestes sõnades. Ta on kujunenud ablatiivilõpust ja kolmanda pöörde possessiivsufiksist.

Selle liitega tuletised vastavad küsimusele *mille poolest?* ja on samasisulised vastavate genitiivitarinditega. Enamik derivaate lähtub substantiivist:

ealdasa 'ea poolest' («*Ealdasa* võinuks laps juba kooli minna, kuid tervis ei lubanud»), *aruldasa* 'aru poolest' («*Aruldasa* oli Peeter teistest üle»), *kasvuldasa* 'kasvu poolest' («*Kasvuldasa* oli poiss isasse»), *sisuldasa* 'sisu poolest' («*Sisuldasa* on raamat hea»), *loomuldasa* 'loomu poolest' («*Loomuldasa* on öde vennast rahulikum»), *ajaldasa* 'aja poolest' («*Ajaldasa* sõit sobib, kuid on muid takistusi»).

Vormilt eelneb liitele genitiivitüvi: *aeg* : *aja* → *aja-ldasa*, *amet* : *ameti* → *ameti-ldasa*.

-SI

- § 468 See vähe esindatud liide on kujunenud *ne*-sõnade instruktiivist. Sõnatikes leidub *si*-liitelisi adverbe mõniteist, neile lisanduvad üksikud juhuesinevad näited kirjandusest. Tuletised väljendavad kõige sagedamini tegevusviisi:

argsi, *vargsi*, *silmsi* 'silmanähtavalt', *ilmsi*, *vägisi*, *vagusi*, *jalgsi*, *pimesi*, *sedasi*, *tahtsi* («Ta solvas teisi nii *tahtsi* kui ka *tahtmatult*»), *sisesi* («Sportlasel avastati veenisisesi manustatud doping»).

Derivaadid võivad märkida ka liikumissuunda (*edasi*, *tagasi*), liikumisteed (*maisi* 'maad mööda', *jäisi* 'jääd mööda'), tegevusaega (*öösi*) ja modaalsust (*ühtlasi*). Mõned tuletised on muuliiteliste derivaatide sünonüümid, nt *vargsi* – *vargselt*, *argsi* – *argselt*, *maisi* – *maitsi*.

Tuletised on kahe- või kolmesilbilised sõnad. Sufiks on liitunud kord vokaalile, kord konsonandile (*sedasi*, *jalgsi*).

-KUTI

- § 469 Selle liitega tuletised on enamasti retsiprookse tähendusega, väljendades kahe või rohkema asja vastastikust asetust: «Noored kõndisid *kaelakuti*», «Puurisime augud *kohakuti*», «Poisid panid tallad *vastakuti*», «Lauad asetati *otsakuti*», edasi *seljakuti*, *rinnakuti*, *küljekuti*, *ristakuti*, *ülekuti*, *pealekuti*.

kuti-adverbid on sünonüümsed *stikku*-liitelistega, nt *kaelakuti* = *kaelastikku*, *kohakuti* = *kohastikku*, *otsakuti* = *otsastikku*, *ülekuti* = *ülestikku*, *pärakuti* = *pärastikku*, mõnel juhul ka *mis*-liitelistega, nagu *ristakuti* = *ristamisi*, *vastakuti* = *vastamisi*.

-STIKKU

- § 470 *stikku*-liitega adverbid väljendavad asjade vastastikust asetust. Tuletised lähtuvad nimi- või määrsõnast:

reastikku ~ *ridastikku* (← *rida* : *rea*), nii ka *kaelastikku*, *otsastikku*, *küljestikku*, *äärestikku*, *pärastikku* 'üksteise taga', *korrastikku* 'kordade viisi, kihtidena', *ribastikku* 'ribadena üksteise kõrval'; *ülestikku*, *läbistikku*, *ligistikku*, *kõrvustikku*, *lähestikku*, *pealistikku*, *kohastikku*.

Sedasama tähendust võimaldab väljendada ka *kuti*-liide. *ti*-liitelise *kõrvuti* vähem kasutatav rööbik on *kõrvustikku*.

Liite rakendust piirab tähenduselt sobivate alussõnade vähesus.

KIRJANDUST ADVERBIMOODUSTUSE KOHTA

- Alvre, P.** Omastusliitelistest määrsõnadest eesti kirjakeeles ja murdeis // Keel ja Kirjandus. 1968. Nr. 11. Lk. 658–671.
- Erelt, T.** *tsi*-sõnade grammatikat ja semantikat // Kirjakeel 1985. Tallinn, 1987. Lk. 66–72.
- Kasik, R.** Eesti keele tuletusõpetus III. Adjektiivi- ja adverbioletus. Tartu, 1992.
- Tauli, V.** Standard Estonian Grammar. Uppsala, 1973. Part I: Phonology, morphology, word-formation. – Adverbiliited lk. 169–174.
- Villup, A.** Adverb eesti keeles. Tallinn, 1969.
- Wiedemann, F. J.** Grammatik der ehstnischen Sprache ... St.-Pétersbourg, 1875. – Adverbioletus lk. 274–314.

SISUJUHT

Number märgib paragrahvi.

a- 400

abessiiv vt ilmaütlev kääne

abimäärsõna e afiksaaladverb 11,
483, 487, 506, 684

abisõna vt mitteiseseisev sõna

ablatiiv vt alaltütlev kääne

absoluutne aeg 56

absoluutne gradatsioon 585, 621

absoluutne komparatiiv 586

absoluuttarind 662, 693, 694

abstraktne kääne 21, 516

abstraktsubstantiiv 335, 360

adessiiv vt alalütlev kääne

adjektiiv vt omadussõna

adjektiiv atribuudina 572

adjektiivtribuudi ühildumine põhja-
ga 572, 573

adjektiivtribuut e omadussõnaline
täiend 570–575

adjektiivifraas vt omadussõnafraas

adjektiivne võrdlustarind 585–589

adpositsioon vt kaassõna

adpositsioonifraas vt kaassõnafraas

adressaat 565, 617, 659, 672, 716

adverb vt määrsõna

adverb adjektiivtribuudina 575

adverbiaal vt määrus

adverbiaaltribuut e adverbiaal-
täiend e määruslik täiend 516,
577, 596–599, 676, 688

adverbiaallause vt määruslause

adverbiaalne genitiivtribuut 576

adverbiaalne võrdlustarind 591

adverbiaaltäiend vt adverbiaalatri-
buut

adverbide gradatsioon 591

adverbifraas vt määrsõnafraas

adverbi mittevõrdluslikud laiendid
590

adversatiivne koordinatsioon vt vas-
tandav rinnastus

aeg 474, 485, 487, 491–495, 497–500,
526, 532, 593, 594, 715, 719–
723, vt ka ajakategooria

afiksaaladverb vt abimäärsõna

afiksoid vt poolliide

afirmatiiv vt jaatav kõneliik

aga 556, 560, 567, 648, 650, 652, 753

agent vt tegija

agentadverbiaal vt tegijamäärus

agentiivsus 486, 593

aglutinatsioon 16

ah 556, 612

ahelverb 75, 481, 673, 684, 686

*-ah*ta- (verbiliide) vt *-at*a-

aine- või tegevusala märkivad tuletis-
sed 373

ainesõna 504, 595–598

ainsus e singular 35, 160, 489, 595

ainsuse käänded 213

ainsuse nimetav kääne 93, 126, 131,
147, 205, 213; vt ka algvorm

ainsuse omastav kääne 126, 131, 147,
206, 213, 597

ainsuse osastav kääne 126, 131, 147,
154, 165, 207, 213

ainsuse pöörded 50, 51, 176

ainsussõna e *singulare tantum*-sõna
5, 35, 597

ainukordne ühendverb 483

- ainult* 566, 567, 620, 649, 698
ajaatribuut 577
ajakaassõna e *temporaaladpositsioon* 12
ajakategooria e *tempus* 56–58, vt ka aeg, verbi ajavormid
ajakategooria liikmete tunnusmorfemid 183–189
ajalause e *ajamääruslause* e *temporaal(adverbiaal)lause* 717, 719–723
ajaline e *temporaalne rinnastus* 696, 702
ajalooline e *traditsiooni põhimõte* 761
ajamäärsõna e *temporaaladverb* 532–542
ajamäärus e *temporaaladverbiaal* 487, 516, 532–542, 551, 584, 652
ajapiiri näitav määrus 536, 538
ajasuhe 676, 688, 689, 715, 719–723
aktant 474
aktantne atribuut 570
aktantne komplementlause 705–707, 709–712, 714, 716
aktiiv 52, 55, 490
aktiivlause 490
aktiivne morfoloogia 101
aktiivse morfoloogia näidisparadigmad 243–246
aktsent 85, 88–89
aktuaalne liigendus vt *lause teestruktuur*
-al (nimisõnaliide) 392
alaleütlev kääne e *allatiiv* 31, 158, 517, 518, 525, 527, 546, 589, 594
alaltütlev kääne e *ablatiiv* 33, 158, 517, 520, 525
alalütlev kääne e *adessiiv* 32, 158, 517, 519, 525, 528, 534, 544, 547, 550, 551, 575
algustähedidaktika 781
algustähtede sagedus 767
algvorm 93, 108–111
algvormide fonoloogilis-derivatiivne liigitus 112–114
algvõrre e *positiiv* 66, 199, 239
alistav-rinnastav sidesõna 14
alistav sidesõna 14
alistus e *subordinatsioon* 472, 566, 568, 695
alistuskoma 789
alistussidend 566, 568
allasutuste nimetused 776
allatiiv vt *alaleütlev kääne*
alles 556, 559, 604, 622, 719
allomorf 90
allparadigma 74, 75
alternatiivküsilause vt *valikküsilause*
alus e *grammatiline subjekt* 473–476, 502–504, 572, 596, 656–658, 664–693
aluseta lause 503
aluslause e *subjektlause* 707–714
alussõna 258
alustähestik 763
alustüve astmevahelduslik teisenemine 269, 297, 356, 364, 380, 390, 412, 463
alustüve lühenemine 269, 294, 307, 336, 340, 357, 364, 370, 375, 380, 390, 422, 431, 436, 440, 441, 465
alustüve pikenemine 269, 342
alustüve vokaali teisenemine 269, 278, 283, 297, 300, 303, 340, 349, 383, 387, 412, 431, 463
alustüvi 258
ametlikkussuurtäht 770, 776
anafoor 634–646, 655
analooiareeglid 100
analüüsiprotsessid vt *morfoloogiline analüüs*

analüütiline superlatiiv 587, 591
 analüütiline vorm vt liitvorm
 anti- 400
 antiikva 764
 antonüüm 608, vt ka leksikaalne vastandlikkus
 antonüümia 424, 426
 apositiivne relatiivlause vt mitterestriktiivne relatiivlause
 apositiivsuhe vt apositsiooniseos
 apositsioon vt lisand
 apositsiooniseos e apositiivsuhe 565, 578, 649
 apostroof vt ülakoma
 arbitraarne sõna 251
 -(a)rd (nimisõnaliide) 390–391, 396
 arv vt arvukategooria
 arvsõna e numeraal 7, 510, 582, 595, 596, 599
 arvsõna liitsõna täiendosana 320
 arvsõnaline asesõna vt pronumeraal
 arvsõnaline kvantorifraas 595, 596, 599
 arvukategooria e numerus 35, 489, 513, 515, 581, 748
 arvukategooria liikmete tunnusmorfemid 159–164
 asemantiline funktsioon 1
 asemäärsõna vt proadverb
 asendus 634–646
 asendusfraas 568, 704
 asendussõna 568, 613, 634–646, 704
 asendust väljendav kaassõna 12
 asendusvorm 634–646, 655
 asenime algustäht 770, 779
 asesõna 9, 10, 471, 510, 514, 565, 613, 634–646; vt ka pronoomen, proadverb
 asesõna liitsõna täiendosana 320
 asesõna tuletusalusena 421, 430

asjanimetus e esemenimetus 333, 347, 363, 365, 371, 374, 377, 379, 385, 389
 asjasõna 504, 595–598
 aspekt 487, 492–494, 595, vt ka piiritlemata aspekt, piiritletud aspekt
 aspektverb 506
 astmemuutus 118–124
 astmemuutuse liigid 118, 119
 astmemuutuse suund 120
 astmemuutusreeglid 120–122
 astmevaheldus 115–132
 astmevahelduse analoogiareeglid 130–132
 astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid 116, 117
 astmevaheldusmallid 125–129
 asutusenimi ja -nimetus 774, 776
 asümmeetriline rinnastusseos 648, 650
 -ata- (-ahta-) (verbiliide) 306–307
 atribuut vt täiend
 atribuutlause vt täiendlause
 autasude nimetamine 773, 774
 autasuvormel (asutusenimetuse ees) 776
 auto- 400
 autosemantiline sõna vt täistähenduslik sõna
 bi- (prefiks) 400
 -bi- (verbiliide) 293
 -bu- (verbiliide) 293
 -da- (verbiliide) 277–278
 da-infinitiiv vt ta-tegevusnimi
 da-infinitiivi laiendav objekt 674
 da-infinitiiv iseseisva predikaadina 672

- da*-infinitiiv perifrastilise verbi või verbivormi koosseisus 673
- da*-tarind 663, 665–674
- da*-tarind adverbialina 667
- da*-tarind atribuudina 668
- da*-tarind objektina 666
- da*-tarind predikatiivina 669, 670
- da*-tarind subjektina 665
- da*-tegevusnimi vt *ta*-tegevusnimi
- de*- 400
- definiitsus vt tuntus
- deiksis 716
- deklaratiivlause vt väitlause
- deminutiivsus 345, 365, 395, 439, 461, 582
- demonstratiivpronoomen vt näitav asesõna
- deontiline modaalsus vt lubatushinnang
- derivaat vt tuletis
- derivatiiv-morfoloogiline eitus 608
- derivatsioon vt tuletus
- deskriptiivne gradatsioon 585
- deskriptiivverb 481, 673
- des*-vorm vt gerundiiv
- determinatiivne e määratlev asendus 639
- determinatiivne liitnimisõna 311–327
- determinatiivne liitomadussõna 402–405
- determinatiivpronoomen vt määratlev asesõna
- determineeriv seos 413
- di* (määrsõnaliide) vt *-ti*
- diakriitik e diakriitiline märk 760, 763
- diakrooniline analüüs 275
- diftong 82
- digraaf 760, 763
- direktne kõne vt otsekõne
- dis*- 400
- disjunktiiivne koordinatsioon vt eraldav rinnastus
- distributiivne hulk 489
- dle*- (verbiliide) 302
- du*- (verbiliide) 291–292
- duratiivne situatsioon 485, 486
- duratiivne verb 485, 538, 539
- dus* (nimisõnaliide) vt *-us*
- dünaamiline predikaat 485
- dünaamiline situatsioon 485, 486
- dünastianimi 773
- e* : *-e* (nimisõnaliide) 350–351, 381
- e* : *-me* (nimisõnaliide) 379–380
- eba*- 399, 608
- ebaproduktiivne liide 286, 295, 420, 441, 442, 443, 467
- ebaregulaarsete käändsõnade vormisüntees 214–220
- ebaregulaarsete pöörsõnade vormisüntees 228–234
- eelistusküsilause 556, 611
- eelteema 633, 641
- eemiline üksus 759
- eesliide e prefiks 254, 256, 260, 400, 595
- eeslisand 578, 580–582
- eessõna e prepositsioon 12
- eesti tähestik 757, 763
- eesti tähestiku entroopia 767
- eesti tähtede nimed 763
- eestäiend 572, 573–576
- eetiline üksus 759
- ega* 556, 557, 567, 568, 607, 612, 649, 652, 697, 753
- ehitisenimi 773
- ehk* 560, 567, 614, 647–650, 652
- ehkki* 567, 568, 650, 743
- ei* 566, 567, 603–607, 614, 649, 655
- ei...ega* 566, 567, 649

ei...ei 567, 697
 eitav kõneliik e negatiiv 65, 195, 601, 602
 eitav proadverb 601, 605–607
 eitav pronoomen 601, 605–607
 eitav vastuslause 603, 612
 eitus e negatsioon 399, 601–608, 617, 698, 743
 eituselembene e jaatust tõrjuv sõna või väljend 604, 614
 eitussõna 603, 655
 eitust tõrjuv sõna või väljend vt jaatuselembene sõna või väljend
 eitusvormel 612
 eitusvormide moodustamine 237
eks 556–558, 614, 618, 627
eks- 400
 eksistentsiaallause 476, 502, 504, 518, 519, 529, 572, 595, 604, 622, 631, 657
 eksklamatiivlause vt hüüdlause
 eksklusiivsust väljendav kaassõna 12
 eksotsentriline fraas 472, 569, 592, 595
 eksplikatiivne koordineatsioon vt selektav rinnastus
 eksplitsiitne liitsõna 312
 ekstsessiiv 23, 72
 ekvatiivisidesõna 588, 726, 731, 735
 ekvatiivne adjektiiv 409, 412, 588
 ekvatiivne võrdlus 588, 591, 726, 731, 735
 ekvatiivtarind 588, 591
-el (nimisõnaliide) 392
 elatiivne adverbiaalatribuut 596–599
 elatiivne eeslisand 580, 581
 elementaarlause 477
 elementaarne liitlause 752
 ellips vt lünkause
 elliptiline lause vt lünkause
 elusus 517, 526, 617, 636–641, 690

emfaasisuurtäht e emfaatiline suurtäht 770
 emfaasiväiketäht e emfaatiline väiketäht 773
 emfaatiline esiletõst 632
enam 559, 603, 604, 614, 727
 endotsentriline fraas 472, 569
 enesekohane asendus vt refleksiivne asendus
 enesekohane asesõna e refleksiivpronoomen 9, 636, 675
 enneminevik e pluskvamperfekt 57, 188, 491, 494, 534
 ennemineviku vormide moodustamine 236
ent 567, 650, 698
 episteemiline modaalsus vt tõeväärtushinnang
 eraldav-järeldav rinnastus 651, 703
 eraldav rinnastus e disjunktiiivne koordineatsioon 648, 651, 652, 696, 703
 eraldav sidekriips 797
 eraldusmärk 782, 786
 erieitav kvantorsõna 607
 erieitav täislause 607
 erieitav vastuslause 606
 erieitus 605–607
 eriküsilause 606, 611, 613–615, 712
 erimärk 782
 erinevusgradatsioon 585
 esiletõst 758
 esiletõsterõhk 629–632, 717, vt ka kontrastiivrõhk
 esisuurtäht 770
 essiiv vt olev kääne
 essiivne lisand 579, 581, 582
et 556, 566, 568, 620, 683, 704–706, 712, 725, 730, 736, 738, 739, 740, 743, 745, 746
et-kõrvallause 588, 706, 712, 725, 730, 736, 738, 739, 743, 745, 746

etiketivormel 619, 661
etteheide 659

faasiverb 481, 684

finaaladverbiaal vt otstarbemäärus
finaal(adverbiaal)lause vt otstarbe-
lause

finiitfraas 472

finiitne e pöördeline verbivorm 4, 36,
478–501

fokuseerimine 603, 612, 621, 623,
629, 630, 632, 635, 637, 698,
704, 717, 719

foneemi-tähe vastavus 765

foneetiline põhimõte 761

foneetiline transkriptsioon 762

fonografeem 760

fonologisatsioon 762

fonoloogiline transkriptsioon 762

fonoloogilis-derivatiivne tunnus 109–
111

fookus 475, 629, 630, 632, 698

foonia vt kõne

formatiiv 91

fraas 471, 472

fraasiadverbiaal 583–591

fraasilaiend 555, 583, 590, 741

fraaslause 622, 633, 656, 659

fraktuur 764

funktsionaalne gradatsioon 585

funktsionaalne keel 762

fusioon 16

geenus vt tegumoekategooria

genitiiv vt omastav kääne

genitiivatribuut e omastaviline
täiend 570, 576, 748

genitiivne eeslisand 580, 582

gerundiiv e *tes*-vorm e *des*-vorm 4, 48,
170, 544, 688, 691

gerundiivi ajavormid 688

gerundiivitarind 663, 688

-*gi*- (verbiliide) 295

-*gi*/-*ki* 13, 552, 556, 558, 559, 566,
567, 604, 607, 612, 614, 743,
744

-*gil*, -*gile* (määrsõnaliide) 463

gooti kiri 764

graaf 759

graafia vt kiri

graafiline vahend e grafovahend 758

gradatsioon 585–589, 591

grafeem 759

grafofoneem 760

grafovahend vt graafiline vahend

grammatiline objekt vt sihtis

grammatiline predikaat vt öeldis

grammatiline seos 472, 566–568

grammatiline subjekt vt alus

grammatiline sõna 1

grammatiline tähendus 1

grammatiline vahend 471

grammatiline üldlaiend 556

-*gu*- (verbiliide) 295

habitiivadverbiaal vt valdajamäärus

habitiivatribuut 577

habituaalne situatsioon 536

hargtäiend 777

hargtäiendiga nimi 777

helitu frikatiiv 765

homonüümia vt morfoloogiline homo-
nüümia

hoopis(ki) 559, 560, 567, 612, 614,
650

häälduskiri 758

häälikukattumine 269, 338, 344, 364,
378, 388

häälikutäht 763

hüperonüüm 634, 649–651

hüponüüm 649, 650, 651
hüpotaks vt põimlause
hüüd 609, 610, 621, 659
hüüdlause e eksklamatiivlause 556,
621, 622, 627, 716
hüüdsõna e interjektsioon 15
hüüumärk 788
hüüutuum 621

-i (nimisõnaliide) 356–357, 371
-i- (verbiliide) 294
identifitseeriv öeldistäide vt samas-
tav öeldistäide
-ik (nimisõnaliide) 363–364
-ik (omadussõnaliide) 440
ikka(gi) 558, 559, 612, 698, 743
illatiiv vt sisseütlev kääne
illatiivitüvi vt lühike ainsuse sisseüt-
lev
ilmaolu väljendavad kaassõnad 12
ilmaütlev kääne e abessiiv 34, 158,
512, 523, 524, 544, 547, 550,
572, 575, 581, 594, 596, 597,
608
i-mitmus 163, 164
i-mitmuse vormid 131
imperatiiv vt käskiv kõneviis
imperatiivlause vt käsklause
imperfekt vt lihtminevik
impersonaal vt umbisikuline tegu-
mood
implitsiitne liitsõna 312
in- 400
indefiniitne asendussõna 607
indefiniitpronoomen vt umbmäärane
asesõna
indefiniitsus vt tundmatus
indikatiiv vt kindel kõneviis
indirektne kõne vt kaudkõne
inessiiv vt seesütlev kääne
infiniitfraas 472

infiniitne e sekundaarne verbivorm 4,
36, 37, 75, 551, 662–691
infiniitne verbivorm väljaspool se-
kundaartarindit 490–494, 663,
671–673, 684
infiniitsete vormide tunnusmorfee-
mid 168–174
infiniittarind 662–691
infiniittarindi objekti vorm 664, 674,
675
infiniittarindi struktuur 664
infiniittarindi süntaktilised funk-
tsioonid 663
infinitiiv vt *ta*-tegevusnimi, *vat*-tege-
vusnimi
infinitiivitarind 663–675
infinitivatsioon 474
instruktiiv vt viisiütlev kääne
instrumentaaladverbiaal vt vahendi-
määrus
intensiivistamine 560, 576, 618, 622,
695
intensiivistav üldlaiend 560, 622
inter- 400
interfiks vt sidehäälik
interjektsioon vt hüüdsõna
interpunktsioon vt kirjavahemärgis-
tus
interrogatiivlause vt küsilause
interrogatiiv-relatiivpronoomen vt
küsiv-siduv asesõna
intonatsioon 609, 610, 615, 618, 695
intransitiivlause 473, 504, 505
intransitiivne verb e sihitu tegusõna
504, 505
invariantne tähendus 312
inversioon vt pöördjärg
-is (*-s*) nimisõnaliide) 374–375
-ise- (verbiliide) 308
isegi 552, 559, 566, 586, 698, 741
iseloostav-liigitav öeldistäide 513
iseseisev sõna 2

iseseisvad õigekirjareeglid 766
 isik e persoon 489, 503, 617, 654, 658
 isikuline asesõna e personaalpronoomen 9, 565, 582, 658, 748
 isikuline tegumood e personaal 53, 191
 isikunime omastava väike algustäht 773
 isikunimetus 333, 337, 347, 363, 367, 371, 374, 386, 390, 393
 isikunimi 772
 isikuta lause 503, 658
 -(i)stu (nimisõnaliide) 389
 iteratiivne situatsioon 485, 536, 539, 542

ja 566, 567, 648–652, 697–699, 752, 753

-*ja* (nimisõnaliide) 333–334, 356, 690
ja...ja 567

-*jas* (nimisõnaliide) 398

-*jas* (omadussõnaliide) 432–436

jaatav kõneliik e afirmatiiv 65, 194

jaatav vastuslause 612

jaatus 603, 617, 625, 627

jaatuselembene e eitust tõrjuv sõna või väljend 604, 614

jaatust tõrjuv sõna või väljend vt eituselembene sõna või väljend

jaatusvormel 612

jah 560, 612, 614, 655

ju 558, 559, 627

juba 604, 614, 618, 698, 719

juhtum 486

juhuhulgasõna 504, 595–599

jussiiv vt möönev kõneviis

justkui 568, 624, 627, 705, 707, 726, 731, 735

jutumärgid 579, 581, 582, 716, 753, 794

jutumärgid nimedes ja pealkirjades 771

juur 256

järeldav rinnastus e konklusiivne koordineatsioon 578, 650, 652, 696, 699, 703

järelliide vt sufiks

järellisand 578, 579, 581, 582

järeltäiend 572–575, 579, vt ka järellisand

järgarvsõna e ordinaal 7, 512, 539, 571

järjestikku alistuvad kõrvallaused 752

-*k* (nimisõnaliide) 365–366, 381, 394

ka 552, 556, 559, 566, 567, 614, 650, 743, 744

kaasalistuvad kõrvallaused 752

kaasasolu väljendav kaassõna 12

kaasaütlev kääne e komitatiiv 34, 158, 512, 523–525, 541, 544, 547, 550, 551, 572, 575, 581, 588, 593, 594

kaasnemine 593, 594, vt ka kaasnemisatribuut, kaasnemismäärus

kaasnemisatribuut 577

kaasnemismäärus e komitatiivadverbiaal 516, 524

kaassõna e adpositsioon 12

kaassõnafraas e adpositsioonifraas 472, 483, 517–520, 522–531, 534, 536, 538, 543, 544, 546–548, 550–553, 569, 574, 584, 589, 592–594

kaassõnafraas adjektiivatribuudina 574

kaastekst vt kontekst

kaasus vt käändekategooria

kahekordsete jutumärkide vältimine 775

kahepoolne mõttekriips 792

kahepoolsed lausemärgid 782

kahtlusküsilause 614
 kajaküsimus 615
 kaksikpealkiri 775
 kaksikverb 484
 kaksisjutumärgid 794
 kakspunkt 793
 kaldkriips 798
 kaldsulud 795
 kardinaal vt põhiarvsõna
 karitiiv 423–427
 kas 556, 566, 568, 612, 703, 704, 711, 713
 -kas (nimisõnaliide) 339–340
 -kas (omadussõnaliide) 428–431
 kas-kõrvallause 711
 kas...või 566, 567, 651, 703, 705
 kategooriate fonoloogilise realiseerimise reeglid 97
 kategooriaalne tähendus 17
 kaudkõne e indirektne kõne 716
 kaudne kõneviis e kvotatiiv 63, 181, 496, 500, 624, 627, 672, 684, 716
 kaudne teatelaad 500
 kaudne võrdlus 68
 kaupade ja sõidukite nimetamine 774, 775
 kausaaladpositsioon vt põhjускаassõna
 kausaaladverbiaal vt põhjusmäärus
 kausaal(adverbiaal)lause vt põhjuslause
 kausaalne koordineerimine vt põhjuslik rühmitus
 kausaalsed määrused e situatiivsed määrused 516, 550–553
 kausatiivverb 481, 673, 684
 keelatus 626
 keeld 602, 607, 617, 659
 keeldlause 602, 607
 keeletähestik 763
 -ke(ne) (nimisõnaliide) 345–346

-ke(ne) (omadussõnaliide) 439
 -kesi 462
 kesksõna e partitsiip 4, 45–47, 172–174, 490–494, 663, 689–691
 keskvõrre e komparatiiv 66, 200, 240, 586, 591, 725, 727, 728
 kestus 486–487, 537–541, 720
 kestust näitav ajamäärus 537
 -ki vt -gi/ki
 -ki- (verbiliide) 295
 kiil e parentees 554, 561–565, 612, 622, 627, 659
 kiillause vt kiil
 kiilu kirjavahemärgistus 564, 789
 -kil, -kile (määrsõnaliide) 464
 kindel kõneviis e indikatiiv 60, 178, 496, 497, 624, 716
 kindla kõneviisi oleviku ainsuse 3. pööre 128, 144, 224
 kinnisehitusega lause 619, vt ka püsiväljend, vormel
 kinnislause vt vormel
 kinnistuvi vt seotud tüvi
 kinnisulg 795
 kinnisväljend vt püsiväljend
 kiri e graafia 754–758
 kirja mõju kõnele 768
 kirjamärk 758
 kirja pindlaotus 757
 kirja põhiomadused 757
 kirja säilivus 757
 kirja tähtisus 757
 kirjavahemärgi kustumine 786
 kirjavahemärgistus e vahemärgistus e interpunktsioon 564, 565, 582, 652, 694, 753, 782–798
 kirjavahemärk e vahemärk 782
 kirjavahemärkide ajaloost 783
 kirjavahemärkide funktsioonid 785
 kirjaviis 763
 kirjeldavad tunnused 108

klassifitseeriv lisand vt liigitav lisand
 klusiil 765
ko-, kon- 400
 kogeja 474, 503, 505
 kogeja(-omaja)lause 476, 481, 503,
 518, 519, 521
 koguhulk 489
 kogu- ja kohanimetused 343
 kogunimetus 341, 343, 368, 388
 kohaatribuut 577
 kohakaassõna e lokaaladpositsioon
 12
 kohakäändesõna 18, 69–72
 kohakäändesõna paradigma 77
 kohakääne 22, 27, 543, 545
 kohakäänete grammatilised funk-
 tsioonid 27
 kohalause e kohamääruslause e lo-
 kaal(adverbiaal)lause 717, 718
 kohamäärsõna e lokaaladverb 8, 526–
 531, 575, 718
 kohamäärus e lokaaladverbiaal 516,
 523, 526–531, 545, 551, 584,
 590, 652, 677, 679, 680
 kohanime omastava väike algustäht
 773
 kohanimetus 358, 368, 370, 379, 389,
 394
 kohanimi 772
 koht 474, 503, 505, 526–531, 593,
 594, vt ka kohamäärus
 kohustuslikkus 617, 619, 626
 kolmeaspektilisus 8, 22
 kolmpunkt 793
 koloratiivtarind 481
 koma 564, 565, 568, 582, 652, 694,
 753, 753, 789
 koma kustumine 786, 789
 komitatiiv vt kaasaütlev kääne
 komitatiivadverbiaal vt kaasnemis-
 määrus

kommunikatiivne modaalsus 496–
 501, 562, 609
 komparatiiv vt keskvõrre
 komparatiivisidesõna 708, 727, 732,
 736
 komparatiivtarind 586, 591, 708
 komparatsioon e relatiivne gradat-
 sioon 66–68, 585
 komparatsioonikategooria e võrdlus-
 kategooria vt komparatsioon
 komplekslause 477, 662–753
 komplektisõna 595–599
 komplementlause 568, 578, 622, 704–
 716, 730
 komplementlause ajavormid 715
 komplementlause ekvatiivisidesõna-
 dega nagu ~ justnagu ~ kui ~
 justkui ~ otsekui 707
 komplementlause komparatiivside-
 sõnaga kui 708
 komplementlause lünk- ja vaegpea-
 lause 714
 komplementlause tingimus- või ajasi-
 desõnaga kui 709
 kompositsioon vt liitmine
 -kond (nimisõnaliide) 341–342
 konditsionaal vt tingiv kõneviis
 konditsionaaladverbiaal vt tingimus-
 määrus
 konditsionaal(adverbiaal)lause vt tin-
 gimuslause
 kongruents vt ühildumine
 konjunktsioon vt sidesõna
 konklusiivne koordinaatsioon vt järel-
 dav rinnastus
 konkreetne kääne 21
 konnektiiv 559, 647–652, 698–700
 konnektiivlaiend 558, 559, 566, 567,
 vt ka konnektiiv
 konsekutiiv(adverbiaal)lause vt taga-
 järjelause
 konsonandi grafovaste 765
 konsonanditäht 763

- konsonantfoneem 83
 konsonantjärjend 84, 766
 konsonantkiri 763
 kontakteerumisvormel 661
 kontekst e kaastekst 471
 kontekstiellips 634, 636, 640, 646, 647, 653–655, 695
 kontekstiellipsiga kaasnevad vorminähtused 655
 kontekstiellips liitlauses 695
 kontekstiellips rinnastuse korral 647, 655
 kontekstisidus lause 471, 630
 kontekstivaba lause 471, 630
 kontinuatiivne situatsioon 485
 kontrastiivrõhk 504, 632, vt ka esiletõsterõhk
 kontsessiivadverbiaal vt mööndusmäärus
 kontsessiiv(adverbiaal)lause vt mööndlause
 konversioon 268
 koolon 582, 652, 753, 791
 koondlause 647–652, 655, 695
 koondlause kirjavahemärgid 652
 koordinatsioon vt rinnastus
 kopulatiivliitsõna sidekriips 797
 kopulatiivne koordinatsioon vt ühendav rinnastus
 kopulatiivne liitnimisõna 328
 kopulatiivne liitomadussõna 407
 kordussidend 566, 697
 korduvust näitav ajamäärus 542
 korrapärane ühendverb 483
 korrapäratu kirjaviis 763
 korrelaat 568, 704–753
 korrelaatsidend 568, 704, 717, 719–721, 726, 730, 736, 741, 743
k-sarja liited 362
 -*ku*- (verbiliide) 295
kui 556, 568, 579, 582, 586, 588, 607, 613, 620, 622, 704, 705, 707–709, 719, 720, 726, 727, 731, 732, 735, 736, 741, 742, 744, 750
kuid 567, 648, 650, 652, 698, 743, 753
kuigi 568, 650, 704
kui-lisand 579, 582
kui...siis 566, 567
kumb 613
kuna 568, 698, 704, 721, 736, 740
kuni 568, 704, 705, 710, 721
kuni-kõrvallause 710, 721
kus 556, 568, 613, 622, 722
 -*kuti* (määrsõnaliide) 469
 kutse 659
 kvantitatiivne mittepiiritletus 504, 506–507, 595
 kvantitatiivne piiritletus 504, 506–507, 595–598
 kvantiteediadjektiiv vt kvantiteediomadussõna
 kvantiteediadverb vt kvantiteedimäärsõna
 kvantiteediasesõna e kvantiteedipronomen 597
 kvantiteedimäärsõna e kvantiteediadverb 8, 543, 725–728, vt ka kvantormäärsõna
 kvantiteedinimisõna e kvantiteedisubstantiiv 543, 595, 597, 725
 kvantiteediomadussõna e kvantiteediadjektiiv 586, 597
 kvantiteedipronomen vt kvantiteediasesõna
 kvantiteedisubstantiiv vt kvantiteedinimisõna
 kvantiteeti väljendavad kaassõnad 12
 kvantor 7, 539, 543, 595–602, 607
 kvantoradverb vt kvantormäärsõna
 kvantorifraas 472, 489, 502, 505, 513, 539, 542, 543, 569, 586, 595–602

kvantorifraasi komponentide paigutus 599
 kvantormäärsõna e kvantoradverb 595, 598
 kvantornimisõna e kvantorsubstantiiv 595, 597
 kvantorsubstantiiv vt kvantornimisõna
 kvantum 593, 594
 kvantumiatribuut 577
 kvantumilause e kvantumimääruslause 717, 724–728
 kvantumimäärus 516, 543, 584, 585, 591
 kvantumimääruslause vt kvantumlause
 kvotatiiv vt kaudne kõneviis
 kõne e foonia 754–758
 kõneetikett 565
 kõneliigikategooria 65
 kõneliigikategooria liikmete tunnusmorfeemid 193–195
 kõnetlussõna 565, 581
 kõneviis vt kõneviisikategooria
 kõneviisikategooria e moodus 59–64, 496–501
 kõneviisikategooria liikmete tunnusmorfeemid 177–182
 kõrvallause 623–628, 695, 704–753
 kõrvallause korrelaat pealauses 568, 654
 kõrvutus 566, 647–650, 652, 695, 704–753
 kõrvutuslause 717, 734–737, 720
 käsk 499, 501, 609, 610, 616, 617–619, 626
 käskiv kõneviis e imperatiiv 62, 180, 496, 499, 503, 617–619, 624, 626, 744
 käskküsilause 616, 617
 käsklause e imperatiivlause 617–619, 620, 625, 672, 716
 käsklus 618

käsu adressaat 617
 käsu intensiivsus 618
 käändekategooria e kaasus 20–34, 516, 572, 573, 581, 595–597
 käändekategooria liikmete tunnusmorfeemid 150–158
 käändsõna e noomen 3, 18
 käändsõna astmevahelduse analoogiareeglid 131
 käändsõna astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid 116
 käändsõna astmevaheldusmallid 126, 127
 käändsõnade fonoloogilis-derivatiivne liigitus 113
 käändsõna formatiivid 165, 166
 käändsõna loendid 242
 käändsõna lõpumuutusreeglid 137, 138
 käändsõna lõpuvahelduse analoogiareeglid 147
 käändsõna lõpuvahelduslikkuse tuvastamise reeglid 134
 käändsõna lõpuvaheldusmallid 142, 143
 käändsõna näidisparadigmad 244
 käändsõna paradigma 74, 212
 käändsõna paradigma süntees 212, 213
 käändsõna põhivormide süntees 204–211
 käändsõna tunnusmorfeemide üldise loomustus ja morfotaktika 149
 käändsõna fraas e noomenifraas 472
 käändumatu omadussõna 6, 8
 kääne vt käändekategooria
 küll 556, 557, 566, 567, 603, 612, 622, 627, 650, 655, 743
 küll...küll 566, 567, 697
 küsifraas 613, 704
 küsijätk 612, 716

küsilause e interrogatiivlause 611–616, 625, 672, 705, 711–713, 716, 746

küsimus 609–616

küsimärk 788

küsisõna 613, 704

küsituum 613

küsiiv-siduv asesõna e interrogatiiv-relatiivpronoomen 9, 566, 568, 573, 613, 622, 704, 705, 712, 747–749

küsiiv-siduv proadjektiiv 613

küsiiv-siduv proadverb 566, 568, 613, 622, 704, 705, 712, 718, 722

küsiiv-siduv prosubstantiiv 613

-la (nimisõnaliide) 358–359

laadimuutus 118, 121, 122

ladina alustähestik 763

lahkfraas 599, vt ka lahktarind

lahksidend 566, 649

lahktarind 512, 572

lahtisulg 795

lahutamatu omandus 504, 519, 523

laiend vt põhi ja laiend

-lane (nimisõnaliide) 337

-lane (omadussõnaliide) 441

las 501, 618, 626

latiiv 23, 72, 77

latiivne ajamäärus 535

latiivne kohamäärus 506, 527, 529, 677

latiivne määrus 516

latiivne seisundimäärus 506, 546

latiivne valdajamäärus 518, 521

latiivsus 8, 22, 23, 69

lause 471

lause alguse suurtäht 770

lause grammatiline orientatsioon 476

lause kõrvalliige 472

lauselaiend 555, 655, vt ka fraasilaiend, üldlaiend

lauseliige 472

lauseline vahemärk vt lausemärk

lauselisis 623, 664, 692

lauselühend 664

lausemall 481, 483, vt ka valents

lausemärk e lauseline vahemärk 782

lause nominatiivne funktsioon 471

lause pealliige 472

lause pragmaatiline funktsioon 471

lause pragmaatiline orientatsioon vt lause teatestruktuur

lauserõhk 629–632

lause semantiline funktsioon 471

lause semantiline orientatsioon 476

lausesisene asendus 634–639, 645

lause teatestruktuur 475, 476, 478, 489, 502–505, 513, 558, 629–633

lausetevaheline asendus 640–645

lausetüübid suhtluseesmärgi järgi 609–622, vt ka kommunikatiivne modaalsus

-lda- (verbiliide) 284–285

-ldane (omadussõnaliide) 442

-ldasa (määrsõnaliide) 467

-le- (verbiliide) 299–300

leksikaalgrammatiline sõna 1

leksikaalne analoogia 649, 650, 651, 655

leksikaalne identsus 647, 649, 650

leksikaalne sisaldussuhe 649, 650, 651

leksikaalne sõna 1

leksikaalne sünonüümia 634, 647, 650

leksikaalne tähendus 1, 67

leksikaalne vahend 471

leksikaalne vastandlikkus 608, 647, 650, 651

lemmatüvi 106, 133

- li* (määrsõnaliide) 463
- ligatuur 763
- ligikaudsust väljendav kaassõna 12
- lihtfraas 600
- lihtlause 477
- lihtminevik e imperfekt 57, 185, 186, 491, 494, 534
- lihtmineviku tüvi 92, 186
- lihtsidend 566
- lihtvorm e sünteetiline vorm 4, 36
- liitõeldis 479
- liide e tuletusliide 254, 260–261
- liidete vastastikune asend 267
- liiga-küllalt*-võrdlus 589, 591, 745
- liigitav e klassifitseeriv lisand 579
- liikumise teed väljendav kohamäärus 529, 531
- liitadjektiiv vt liitomadussõna
- liitadverb vt liitmäärsõna
- liitajavormide moodustamine 236
- liite grammatiline funktsioon 261, 264
- liiteline eitus 608
- liite modifitseeriv funktsioon 263, 276, 345, 407, 421, 430, 434
- liite muutev ehk mutatiivne funktsioon 261, 262, 276
- liite transponeeriv funktsioon 264
- liitevariant 275, 364, 375, 380, 440, 444
- liitfraas 600, 653, 655
- liitlause 477, 695–753
- liitlause kirjavahemärgid 753
- liitlause olemus ja liigid 695
- liitmine e kompositsioon 257
- liitmine ja tuletus koos 258, 414
- liitmäärsõna e liitadverb 449–451
- liitne liitlause 752
- liitnimisõna e liitsubstantiiv 310–329
- liitomadussõna e liitadjektiiv 402–406
- liitpredikaat vt liitõeldis
- liitsubstantiiv vt liitnimisõna
- liitsõna 257
- liitsõna moodustusosad 257
- liitsõna põhiosa 257
- liitsõna täiendosa 257
- liitverb 270–273
- liitvorm e analüütiline vorm 4, 36, 75
- liitõeldis e liitpredikaat 479–484, 670, 673, 684
- lik* (omadussõnaliide) 418–422
- line* (nimisõnaliide) 347–349
- line* (omadussõnaliide) 413–417, 419
- lisand e apositsioon 570, 578–582, 652
- lisandi kirjavahemärgid 582
- lisandi ühildumine 581
- lisatäht 763
- loetelu 566, 649, 652, 697
- loetelu kokkuvõttev sõna või fraas 649, 652
- loetlev valikküsilause 611, 612
- lokaaladpositsioon vt kohakaassõna
- lokaaladverb vt kohamäärsõna
- lokaaladverbiaal vt kohamäärus
- lokaal(adverbiaal)lause vt kohalause
- lokaalne proadverb 10
- lokatiiv 77
- lokatiivne ajamäärus 534
- lokatiivne kohamäärus 527, 528, 679
- lokatiivne määrus 516
- lokatiivne seisundimäärus 547
- lokatiivne valdajamäärus 519, 521
- lokatiivsus 8, 22, 23, 69
- looksulud 795
- loomadega suhtlemise vormel 661
- loomanimi 773
- loosung (vormel) 661
- lt* (määrsõnaliide) 452–453, 456, 689, 691
- lubatus 617, 618, 626

lubatushinnang e deontiline modaalsus 499, 623, 626, vt ka lubatus-
-lus (nimisõnaliide) 360–361
 lõpp 17, 90
 lõpumuutus 136–140
 lõpupunkt 787
 lõpuvaheldus 133–148
 lõpuvahelduse analoogiareeglid 146–148
 lõpuvahelduslikkuse tuvastamise reeglid 134, 135
 lõpuvaheldusmallid 141–145
 läbiv suurtäht 770
 lähtevorm asenduses 634–646, 655
 lühendipunkt 787
 lühendusellips 653–654
 lühenenud muutetüvi 106, 133
 lühike ainsuse sisseütlev 157, 208
 lühikese ainsuse sisseütleva tüvi 92, 157
 lünkause e elliptiline lause 477, 503, 511, 561, 599, 603, 606, 612, 653–655
 lünkpealause 714

-m (nimisõnaliide) 383–385
 maastikunimi 773
maga-vorm e supiini komitatiiv 676
maks-tarind 663, 683
maks-vorm e supiini translatiiv 43, 171, 553, 589, 676
ma-, *mas*- ja *mast*-tarind atribuudina 682
mani-vorm e supiini terminatiiv 676
 markeerimata eraldav rinnastus 648, 651, 696, 703
 markeerimata ühendav rinnastus 648, 649, 655, 696, 697
 markeeritud eraldav rinnastus 648, 651, 696, 703

markeeritud ühendav rinnastus 648, 650, 652, 696, 698–702
mas-tarind 663, 679
mas-tarind kohamääрусena 679
mast-tarind 663, 680–682
mast-tarind kohamääрусena 680
mast-tarind sõltuvusmääрусena 681
mast-vorm e supiini elatiiv 42, 171, 481, 494, 519, 525, 526, 529
mas-vorm e supiini inessiiv 41, 171, 492, 493, 525, 526, 528, 553, 625, 692
ma-tarind 663, 676–678
ma-tarind kohamääрусena 677
ma-tarind sõltuvusmääрусena 678
mata-tarind 663, 688
mata-vorm e supiini abessiiv 44, 171, 490, 492, 494, 525, 544, 552, 608, 666, 689
ma-tegevusnimi e supiin 40–44
-matu 608, 635, 689, vt ka *-tu* (omadussõnaliide)
ma-vorm e supiini illatiiv 40, 171, 222, 481, 525–527, 553, 584, 589; vt ka algvorm
 metafoor 634
 metagraafia 784
-mik (nimisõnaliide) 368–369
-mine (nimisõnaliide) 330–331, 381, 394, 692
-mine (omadussõnaliide) 437–438
 mineviku kesksõna 47, 174, 490, 492–494, 512, 663, 689, 690
 mineviku väljendamine 491, 494
-misi (määrsõnaliide) 457
 mitmus e pluural 35, 161–164, 489, 504, 595
 mitmuse liigid 161
 mitmuse omastav kääne 126, 131, 147, 209, 213
 mitmuse osastav kääne 131, 147, 155, 210, 213
 mitmuse pöörded 50, 51, 176

- mitmusetüvi 92, 164
- mitmussõna e *plurale tantum*-sõna 5, 35, 595
- mitte* 560, 605–607, 649, 650, 655
- mitte-* (prefiks) 608, 689
- mitte...vaid* 604, 607, 649
- mitteiseseisev sõna e abisõna 2
- mittekohustuslikkus 626
- mittelauseline vahemärk vt sõnamärk
- mitteparatamatus 625
- mittepiiritletus vt piiritlemata aspekt
- mitterestriktiivne e apositiivne relatiivlause 748, 753
- mitterestriktiivsus 719, 748
- mittetäistähenduslik e sünsemantiline sõna 2
- mittevõimalikkus 625
- mittevõrdluslik fraasiadverbiaal 584
- modaaladverb e rõhumäärsõna 13, 483, 623–628, 655
- modaallaiend 557, 623–628, 655
- modaalse tähendusega verb 623–628
- modaalsus 609–628, 632, 655
- modaalverb 481, 492, 623–627, 673
- modaliseeritud lause 623
- momentaanne situatsioon 485
- momentaanne verb 485
- mono-* 400
- moodus vt kõneviisikategooria
- moodustaja 471–477, 566, 600, 647–652, 655, 695
- morfeem 90
- morfeemiline põhimõte vt morfoloogiline põhimõte
- morfoloogia e vormiõpetus 16
- morfoloogiline analüüs 16, 95
- morfoloogiline homonüümia 335
- morfoloogiline kategooria 17
- morfoloogiline e morfeemiline põhimõte 761
- morfoloogiline sõnaklass 2, 18
- morfoloogiline süntees 16, 95
- morfoloogiline vaegmuutelisus 2, 78
- morfoloogilise kategooria liikmed 17
- morfoloogiliselt olulised käändsõnaliited 110
- morfoloogiliselt olulised pöördõnaliited 111
- morfoloogiliselt olulised tunnused 108, 109
- morfonoloogiline transkriptsioon 79–89
- morfonoloogilised nähtused sõnamoodustuses 269
- morfonoloogilised teisendusreeglid 242
- morfotaktika 149, 167, 198, 256
- motiveeritud sõna 251
- mu* (nimisõnaliide) 394
- murdarvsõna 596, 597
- murtud tähe-foneemi suhe 760
- mus* (nimisõnaliide) 360, 376
- muudetunnus 256
- muudetüvi 106, 133
- muutumatu sõna 18
- muutumatu täiend 572, 573
- mõjuala 555–560, 612, 613, 621, 632, vt ka fookus
- mõttekriips 564, 565, 582, 652, 753, 792
- mõttekriipsu kustumine 786
- mõttepunktid 793
- mööduadjektiiv 543, 586, 588
- möödusubstantiiv 532, 537, 539, 543, 597
- mööduverb 543
- märksõnakirjaviis 763
- määramatu struktuuriga lause 656, 660
- määratlev asendus vt determinatiivne asendus

määratlev asesõna e determinatiiv-
 pronoomen 9, 573, 639, 748
 määravad tunnused 108
 määrsõna e adverb 8, 516, 527–538,
 542–548, 550, 551, 553, 566,
 568, 569, 574, 586, 590, 591,
 595, 598, 599, 613, 622, 627,
 643, 704, 705, 712, 718, 722
 määrsõnafraas e adverbifraas 472,
 569, 590, 591
 määrsõnaline kvantorifraas 598, 599
 määrsõnamoodustus 449–470
 määrsõnatuletus 452–470
 määrus e adverbial 473, 505, 516–
 553, 667, 670, 675–683, 688,
 689, 692, 693
 määruslause e adverbiallause 704,
 717–746
 määruslik täiend vt adverbialatri-
 buut
 mööndlause e mööndusmääruslause e
 kontsessiiv(adverbial)lause
 717, 742–744
 mööndusmäärus e kontsessiivadver-
 bial 516, 552
 möönev kõneviis e jussii 64, 182,
 501, 617, 619, 626, 716
 möönev vastandus 650, 698

nagu 560, 579, 582, 588, 624, 627,
 704, 705, 707, 721, 725, 731,
 735, 750
 -*nd* (nimisõnaliide) 377–378
 -*nda*- (verbiliide) 282–283
 -*ndik* (arvsõnaliide) 370
 -*ndik* (nimisõnaliide) 370
 -*ndus* (nimisõnaliide) 373
 -*ne* (nimisõnaliide) 397
 -*ne* (omadussõnaliide) 409–412, 415,
 588
 -*ne*- (verbiliide) 296–297
 negatiiv vt eitav kõneliik

negatsioon vt eitus
neo- 400
 neutraal 474, 502, 505
 -*ng* (nimisõnaliide) 381–382
nii 588, 721, 725, 726, 730, 746
nii et 566, 568
niihästi...kui 566, 567, 647, 649
nii...kui 566, 567, 647, 649, 652
nii nagu 566
nii...nagu 568
 -*nik* (nimisõnaliide) 367
 nimele suurtähe kujunemine 769
nimelt 559, 567, 650, 652, 700, 719
 nimepartikkel 780
 nimetav käänne e nominatiiv 24, 151,
 502, 504, 505, 509, 511, 539,
 543, 588, 593, 596, 597, 604,
 633
 nimetuse püsikindlus 770
 nimi 565, 579–582, 631, 748
 nimi liitsõna moodustusosana 314,
 337, 777
 nimisõna e substantiiv 5, 502–509,
 513–553, 569–584, 592–600,
 690, 692, 747, 748
 nimisõnafraas e substantiivifraas
 472, 569–582, 597
 nimisõnafraasi sisene asendus 635,
 639
 nimisõnaline asesõna vt prosubstan-
 tiiv
 nimisõnaline kvantorifraas 595, 597,
 599
 nimisõnaline seisundimäärus 549
 nimisõnaline öeldistäide 513
 nimisõnamoodustus e substantiivi-
 moodustus 309–399
 nimisõnatuletus e substantiivituletus
 329–399
 nimi tuletusalusena 419
ning 567, 649, 652, 697–699, 752, 753
 -*nna* (nimisõnaliide) 352–353

- no* 560, 620
nominaalfraas 472, 569–600, 606, 607
nominaallause 659
nominaalne lauseliige 472
nominalisatsioon 516, 662, 692
nominatiiv vt nimetav kääne
nominatiivne modaalsus 623–628
noolsulud 795
noomen vt käandsõna
noomenifraas vt käandsõnafraas
normaallause 476, 478, 503
nud-kesksõna vt nut-kesksõna
nud-tarind 663, 689, 690
nulltuletus 267
numeraal vt arvsõna
nurksulud 795
nut-kesksõna 47, 174, 218, 492, 663, 689, 690
numerus vt arvukategooria
nõrgeneva astmemuutuse reeglid 121
nõrgeneva laadimuutuse reeglid 121
nõrgeneva pikkusmuutuse reegel 121
nõrgeneva vältemuutuse reegel 121
näe 560
näitav asesõna e demonstratiivpronoomen 9, 489, 573, 631, 705, 725, 748–750
näiteks 559, 567

objekt vt grammatiline objekt, tegevusobjekt
objektatribuut 576, 668
objektiline genitiivatribuut 576
objekti väljendav kaassõna 12
objektlause vt sihitislause
obliikvakääne 522, 595
olema-ellips 654
oletusküsilause 614

olevik e preesens 56–58, 184, 491–493, 495, 534
oleviku kesksõna 46, 173, 512, 663, 689, 690
oleviku väljendamine 491, 492
olev kääne e essiiv 34, 158, 547–549, 572, 579, 581, 582, 596, 597, 691
olgugi et 568, 650
omadusenimetus 335
omadussõna e adjektiiv 6, 512, 549, 572, 583–589, 608, 621
omadussõnafraas e adjektiivifraas 472, 569, 583–589
omadussõnaline asesõna vt proadjektiiv
omadussõnaline seisundimäärus 549
omadussõnaline täiend vt adjektiivatribuut
omadussõnaline öeldistäide 512
omadussõnamoodustus 401–448
omadussõnatuletus 408–448
omastav asendus vt possessiivne asendus
omastav asesõna e possessiivpronoomen 9, 573, 638
omastav kääne e genitiiv 25, 152, 505, 509–511, 519, 539, 543, 575, 580, 588, 593, 594, 596, 604, 692
omastavaline täiend vt genitiivatribuut
omataht 763
ometi 559, 560, 618, 620, 650, 655, 698, 743
optatiivlause vt soovlause
ordinaal vt järgarvsõna
orientatsiooniline afiksaaladverb 483
ortograafia vt õigekiri
osaalus e partsiaalsubjekt 504, 604, 607, 622, 658
osalause 471, 502, 505, 695–753

osasihitis e partsiaalobjekt 505–508, 604, 607, 622
 osastav kääne e partitiiv 26, 153–155, 502, 504–508, 510–514, 539, 575, 579, 593, 594, 596–598, 604
 osa-terviku suhe 517, 596, 597, 693
 osaõeldistäide e partsiaalpredikatiiv 511, 514
otsekui 568, 624, 627
 otsekõne e direktne kõne 713, 716, 753
 otsekõne kirjavahemärgid 753, 794
 otsene võrdlus 68
 otstarbeatribuut 577
 otstarbelause e otstarbemääruslause e finaal(adverbiaal)lause 672, 717, 745
 otstarbemäärus e finaaladverbiaal 506, 516, 553, 584
 otstarve 526, 593

 palve 617, 618, 659
 paradigma 73–78
 paralleelvorm 73, 90
 parameetersõna 512, 514, 544
 parataks vt rindlause
 paratamatus 625
 parentees vt kiil
 artikkel 3, 552, 555–560, 566–568, 601–607, 623–628, 655, 698, 703, 719, 741, 743, 744
 partitiiv vt osastav kääne
 partitiivverb 506
 partitsiibitarind 663, 689–691
 partitsiip vt kesksõna
 partitsiipide süntaktiline adverbaliatsioon 691
 partitsiipide süntaktiline substantivatsioon 690
 partsellatsioon 695

partsiaalne sihitisekäändeline määrus 539, 543, 604, 607
 partsiaalobjekt vt osasihitis
 partsiaalpredikatiiv vt osaõeldistäide
 partsiaalsubjekt vt osaalus
 passiiv 52, 55, 490
 passiivilause 490, 505, 522, 673
 passiivne adjektivatsioon e seisundi-passiiv 490
 passiivne morfoloogia 101
 passiivse morfoloogia loendid 247–250
 pealause 695, 704–753
 pealkirjade kõrvalmall 772, 774
 pealkirjamalli ja restriktiivse nimetamisviisi segunemine 775
 pealkirjamalli ja tüüpilise nimemalli segunemine 775
 pealkirjasuurtäht 770
 pejoratiivsus 288, 304, 385, 389, 396
 perfekt vt täisminevik
 perfektivsus 487, 539, vt ka piiritletud aspekt
 perfektivsust väljendav afiksaaladverb 483, 487, 506, 684
 performatiivlause 615, 618, 620
 performatiivverb 627
 perifrastiline passiiv 658, 673
 perifrastiline verb 480–483, 491–494, 673
 perioodikapealkirjad 772, 774
 personaal vt isikuline tegumood
 personaalpronoomen vt isikuline asesõna
 personifikatsioonisuurtäht 770
 persoon vt isik
pigem 559, 612, 627, 650
 piir 530, 536, 594, 720
 piiritlemata aspekt 487, 492–496, 506–508, 535, 536, 539, 546

- piiritletud aspekt 483, 487, 492–496, 506–508, 535, 536, 539, 546, 624
 piiritletus vt piiritletud aspekt
 piiritluslisand 578–580
 piiri väljendav ajamäärus 536
 piiri väljendav kaassõna 12
 piiri väljendav kohamäärus 530
 pika väljajätu märk 793
 pikkusmuutus 118, 121, 122
 plaan 755
plurale tantum -sõna vt mitmussõna
 pluskvamperfekt vt enneminevik
 pluural vt mitmus
polü- 400
pool- 448
 poollide e afiksoid 255
 positiiv vt algvõrre
 possessiivne e omastav asendus 635, 638
 possessiivpronoomen vt omastav asesõna
 postpositsioon vt tagasõna
 postpositsioonifraas 593
 pragmaatiline ellips 655
 predikaatne atribuut 570
 predikaatne komplementlause 705–707, 712
 predikatiiv vt öeldistäide
 predikatiivlause vt öeldistätelause
 predikatiivne tarind 472
 predikatsiooniseos 472, 502–503
 preesens vt olevik
 prefiks e eesliide
 prefiksoid 255
 prefikstuletus 399, 448
 prepositsioon vt eessõna
 prepositsioonifraas 594
 preteeritum vt üldminevik
 primaarne hüüdsõna 15
pro- 400
 proadjektiiv e omadussõnaline asesõna 9, 583, 642
 proadverb e asemäärsõna 10, 543, 550–553, 749, vt ka küsiv-siduv määrsõna
 produktiivsus 102
 progressiivne situatsioon 485
 prolatiiv 23
 pronominalisatsioon 471, 474, 634–646
 pronoomen 9, 471, 510, 514, 565, 613, 634–646
 pronoomen adjektiivatribuudina 573
 pronumeraal e arvsõnaline asesõna 9, 489, 595, 596, 599
 prosubstantiiv e nimisõnaline asesõna 9, 641
 protsess 486, 523
pseudo- 400
 puhtliitverb 271
 punkt 787
 punkti kustumine 786
 punktuaalne verb 485
 põhi vt põhi ja laiend
 põhiarvsõna e kardinaal 7, 489, 595, 596, 599
 põhi ja laiend 472, 569–600, 652
 põhilause 704
 põhiparadigma 75
 põhivorm 94
 põhivormide süntees 204–211, 221–225
 põhjus 505, 593, 594
 põhjускаassõna e kausaaladpositioon 12
 põhjuslause e põhjusedlause e kausaal(adverbiaal)lause 717, 738–740
 põhjuslik rinnastus e kausaalne kordinatsioon 696, 701
 põhjusedlause e kausaaladverbiaal 516, 523, 550, 551, 590

põimlause e hüpotaks 640, 695, 704–753
 põimtarind 472, 600
 pärisnimi vt nimi
 pöördekategooria 49–51, 489
 pöördekategooria liikmete tunnusmorfeemid 175, 176
 pöördeline verbivorm vt finiiitne verbivorm
 pöördjärg e inversioon 612, 622, 751
 pöörsõna 18; vt ka tegusõna
 pöörsõna astmevahelduse analoogia-reegliid 132
 pöörsõna astmevahelduslikkuse tuvastamise reegliid 117
 pöörsõna astmevaheldusmallid 128
 pöörsõnade fonoloogilis-derivatiivne liigitus 114
 pöörsõna formatiivid 196, 197
 pöörsõna liitvormide moodustamine 235–237
 pöörsõna loendid 249
 pöörsõna lõpumuutusreegliid 139, 140
 pöörsõna lõpuvahelduse analoogia-reegliid 148
 pöörsõna lõpuvahelduslikkuse tuvastamise reegliid 135
 pöörsõna lõpuvaheldusmallid 144, 145
 pöörsõna näidisparadigmad 245
 pöörsõna paradigma 75, 226
 pöörsõna põhiparadigma süntees 226, 227
 pöörsõna põhivormide süntees 221–225
 pöörsõna tunnusmorfeemide üldise loomustus ja morfotaktika 167
 pööre vt pöördekategooria
 pühakirjade ja nende osade nimetamine 775
 pühakunimi 780

pühendusvormel (asutusenimetuse ees) 776
 püsiväljend e kinnisväljend 541, 544, 545, 552, 562, 568, 641
 püsiühendiline lause vt vormel

 raamikomad 789
 raamimärk 782, 786
 rajav kääne e terminatiiv 34, 158, 530, 536, 572, 575, 581, 594, 596, 597
 -*rda*- (verbiliide) 287–288
re- 400
 reaalsushinnang 624, 741
 reaktsioonvormel 661
 reduplikatiiv vt tüvekordusega sõna
 reema 475, 478, 503, 504, 513, 598, 629–632, 655
 referaat 716
 referaatosa 716
 referentsiaalselt sõltumatu infiniittarind 664
 referentsiaalselt sõltuv infiniittarind 664
 refleksiivne e enesekohane asendus 635, 636
 refleksiivpronoomen vt enesekohane asesõna
 refleksivatsioon 490
 reksioon vt sõltumine
 reksiooniadverbiaal vt sõltuvusmäärus
 reksiooniadverbiaallause e sõltuvusmääruslause 705–707, 709, 711, 712, 714
 relatiivlause 568, 672, 704, 747–749
 relatiivlause, mille sidend on viitesoes kogu pealausega 749
 relatiivlause, mille sidend on viitesoes pealause elemendiga 748
 relatiivne aeg 56

relatiivne gradatsioon vt komparatsioon

restriktiivne nimetamisviis 773

restriktiivne relatiivlause 748, 753

restriktiivsus 719, 748

resultatiivsus 487

retooriline küsilause 610, 616, 617

retooriline küsimus 603, vt ka retooriline küsilause

retsiprookne e vastastikune asendus 635, 637

retsiprookpredikaat 525, 637, 649

retsiprookpronoomen vt vastastikune asesõna

riigi- ja osariiginimed 776

rindlause e parataks 647, 649–651, 653, 655, 693, 695–703, 716, 752, 753

rindliikmete järjestus 648, 650, 652, 659, 695–703

rindtarind 472, 489, 524, 578, 600, 647–652, 653, 655

rinnastav sidesõna 14

rinnastus e koordineerimine 472, 559, 566, 567, 578, 649–653, 655, 659, 695–703

rinnastuskoma 789

rinnastussidend 566, 567, 647–652

ruuminimi 773

rõhk 87, 89

rõhumäärsõna vt modaalaradverb

rühmsidend 566, 567, 649

-s (nimisõnaliide) vt -is

-s (omadussõnaliide) 443, 445

-s (arvsõnaliide) 443, 445

saatesarja nimi 775

saateväljend 716

saav kääne e translatiiv 34, 158, 535, 540, 546, 549, 553, 596, 597, 683

sakraalehitise nimi 780

sama- 588

samastav e identifitseeriv lisand 579

samastav e identifitseeriv öeldistide 513

sarnastav kõrvutuslause 735

see on (s.o) 566, 650, 652, 700

seestütlev kääne e elatiiv 30, 158, 522, 525, 529, 536, 544, 548, 550, 575, 580, 585, 586, 593, 596, 597–599

seesütlev kääne e inessiiv 29, 158, 525, 528, 534, 542, 544, 547, 575

see tähendab (s.t) 566, 650, 700

segmentaalfoneem 80–84

seisund e staatiline situatsioon 485, 523, 593

seisundiadverbiaallause e seisundimääruslause 705

seisundiatribuut 577, 676, 688

seisundimäärsõna 8, 485, 545–548, 575

seisundimäärus 487, 490, 551, 584, 657, 676, 688

seisundimääruse ühildumine aluse ja sihitisega 549

seisundimääruslause vt seisundiadverbiaallause

seisundinimetus 376

seisundipassiiv vt passiivne adjektivatsioon

seisundit väljendavad afiksaalaradverbid 483

seisundiverb 485

sekundaarne nominaaltarind vt nominalisatsioon

sekundaarne verbivorm vt infiniitne verbivorm

sekundaarsed hüüdsõnad 14

sekundaartarind 521, 522, 623–628, 635–639, 662–695

sekundaartarindiga lause kirjavahe-
märgid 694

seletav rinnastus e eksplikatiivne
koordinatsioon 578, 650, 696,
700

sellepärast et 568, 738

selmet 737

semantiline predikaat 474–476, 478,
513

semantiline vaegmuutelisus 2, 35, 69,
78

semantiliselt markeerimata rinnas-
tus 648, 649, 651

semantiliselt markeeritud rinnastus
648, 650–652

semelfaktiivne situatsioon 485

semikoolon 652, 753, 790

seotud ehk kinnistüvi 253, 284, 305,
307, 411, 416, 421, 457, 462–
464

seotud laiend 472, 478, 516, 527, 529,
530, 538, 544, 545, 662, 665–
668, 675–681

separatiivne kohamäärus 529, 680

separatiivne määrus 516

separatiivne seisundimäärus 548

separatiivne valdajamäärus 520

separatiivsus 8, 22, 23

sest 566, 568, 704, 739

-si (määrsõnaliide) 468

sidehäälik e sideliide 269

sidekriips 797

sidend 473, 566–568, 695–753

sidendus 566–568, 647–652, 695–753

sidesõna e konjunksioon 14, 566–
568, 585, 586, 696–699, 703–
710, 716

sidumismärk 785

siduv asesõna vt küsiv-siduv asesõna
siduv määrsõna vt küsiv-siduv proad-
verb

siduv sidekriips 797

signaalvormel 661

sihiline verb vt transitiivne verb

sihitis e grammatiline objekt 473,
502, 505–510, 519, 521, 572,
597, 631, 664, 666, 667, 674,
675, 687, 688, 692

sihitisekäändeline määrus 505, 537–
539, 542, 604

sihitise reegliid 506–509, 539

sihitislause e objektlause 620, 705–
707, 709–712, 716

sihitu verb vt intransitiivne verb

siirdealad juur- ja liidemorfeemi va-
hel 255

siirdkõne 713, 716

siiski 559, 567, 650, 698, 743

silbitäht 763

silp 86

singular vt ainsus

singulare tantum-sõna vt ainsussõna

sisaldussihitis 505

sisehäälik 115

sisekohakäändeline sõna 70

sisekohakääne 27, 525, 526

sisseütlev kääne e illatiiv 28, 156,
157, 535, 537, 546, 550

sisuline ühildumine lähtevormi ja
asendusvormi vahel 634, 641

sisuliste kommentaaride lisamine
563

sisuplaan 755

situatiivne määrus vt kausaalne
määrus

situatsioon 471, 474–476, 503, 516,
554, 555, 612, 647

-sk (nimisõnaliide) 396

-skle- (*-skele-*) (verbiliide) 301

sonorant 765

soov 498, 499, 609, 610, 617, 619,
620, 661

soovitavus 617

soovivormel 661

soovlause e optatiivlause 556, 620, 628, 716

-*sta*- (verbiliide) 277, 279–280, 281

staatiline situatsioon vt seisund

-*sti* (määrsõnaliide) 454

-*stik* (nimisõnaliide) 343–344

-*stikku* (määrsõnaliide) 470

subjekt vt grammatiline subjekt, tegevussubjekt

subjektiline genitiivatribuut 576

subjektiline passiiv 490

subjektita passiiv 490

subjektlause vt aluslause

subordinatsioon vt alistus

substantiiv vt nimisõna

substantiivi käändevormid adjektiivatribuudina 574

substantiivifraas vt nimisõnafraas

substantiivimoodustus vt nimisõnamoodustus

substantiivituletus vt nimisõnatuletus

substantsiaalsed määrused 516

substitutsioon 646, 653, 655

sufiks e järelliide 254, 260

sufiksoid 255

suhtereegel 518, 527–529, 543, 545, 547

suhtluseesmärk vt kommunikatiivne modaalsus

suhtlussituatsioon e vestlussituatsioon 471, 562, 565, vt ka deiksis

suhtumist või kommunikatiivseid taotlusi väljendav kiil 562

suhtumist või suhet väljendav kaassõna 12

suhtumist väljendavad vormelid 619

sulud 564, 565, 582, 795

superlatiiv vt ülivõrre

superlatiivtarind 587

supiin vt *ma*-tegevusnimi

supiini abessiiv vt *mata*-vorm

supiini elatiiv vt *mast*-vorm

supiini elatiiv ahelverbi koosseisus 686

supiini illatiiv vt *ma*-vorm

supiini illatiiv perifrastilise verbi või verbivormi koosseisus 684

supiini inessiiv vt *mas*-vorm

supiini inessiiv perifrastilise verbi-vormi koosseisus 685

supiini komitatiiv vt *maga*-vorm

supiini laiendava objekti vorm 687

supiinitarind 663, 676–687

supiini terminatiiv vt *mani*-vorm

supiini translatiiv vt *maks*-vorm

supletiivsed tüviallomorfid 107

suprasegmentaalsed nähtused 85–89

suunasihitis 505

suur- ja väiketähe vastandus 769

suurtäheline nimetus 770, 776

suurtäht-jutumärk-mallid 772

suurtäht-jutumärk-mallide interfe-rents 773, 775

sõltumine e reksioon 472, 595–598

sõltuvusatribuut 577

sõltuvusmäärus e reksiooniadverbiaal 505, 516, 525, 550, 584, 591, 593, 675, 678, 681

sõltuvusmääruslause vt reksiooniadverbiaallause

sõna 1

sõnaalgu-*h* 765

sõnajärg 1, 476, 565, 566–568, 572–582, 596, 698, 699, 603, 629–633, 648–652, 689, 694–753

sõnajärg kõrvallauses 751

sõnajärg liitlauses 695–753

sõnajärg nimisõnafraasis 572–582

sõnajärg sekundaartarindis 689, 694

sõnaliik 2–15

sõnamoodustus 251

sõnamoodustusviisid 251

sõnamärk e mittelauseline vahemärk 782

sõnasümbol 782

sõnatüübid e klassifikatoorsed loendid 247–250

sõnavaha vt tühik

sõnavorm 1, 16

sõne 1

sümmeetriline rinnastusseos 648, 696

sündmusenimi 773

sünkrooniline analüüs 275

sünsemantiline sõna vt mittetäistähenduslik sõna

süntaks 471

süntaktiline eitus 608

süntaktiline tarind 472, 600

sünteesiprotsessid vt morfoloogiline süntees

sünteetiline ekvatiiv 588

sünteetiline superlatiiv 587

sünteetiline vorm vt lihtvorm

-*t*- (verbiliide) 286

-*ta*- (verbiliide) 277–278, 281

taevakeha nimi 773

tagajärgelause e tagajärgemääruslause e konsekutiiv(adverbiaal)-lause 717, 746, 730

tagajärgemääruslause vt tagajärgelause

tagasõna e postpositsioon 12

taimesortide nimetamine 774

taksonite tähistamine 347

-*tar* (nimisõnaliide) 354–355

tasand 755

ta-tegevusnimi e *ta*-infinitiiv e *da*-tegevusnimi e *da*-infinitiiv 38, 169, 223, 479, 481, 490, 492, 502, 505, 509, 512, 519, 521, 553, 588, 589, 618, 633, 665–674, 736, 741, 745

tav-kesksõna 46, 173, 625

tav-tarind 663, 689, 690

teatelaad 496–501, 617

teatestruktuurilaiend 558

teema 475, 476, 478, 503, 504, 513, 519, 598, 629–632, 655, 658, 659

tegelik häälikuõpetus e õigekirja foniline rööpsüsteem 762

tegelik keelekord 758

tegelikkushinnang 623–625

tegevus 486, 523

tegevuse tulemust märkivad tuletised 381

tegevuse üksikuhtu märkivad tuletised 350, 381

tegevuslaad 485

tegevusnimi 37

tegevusobjekt 474, 490, 505, 506, 525, 635, 637, 664–692

tegevusobjekt asenduse lähtevormina 635, 637

tegevussubjekt 474, 490, 502, 505, 521, 522, 635–638, 655, 656, 658, 664–692

tegevussubjekt asenduse lähtevormina 635–638

tegevust märkiv tüvi 322

tegevusvahendit märkivad tuletised 356, 392

tegija e agent 474, 486

tegijamäärus e agentadverbiaal 516, 522

tegijanimi 333

tegijat väljendav kaassõna 12

tegu 486

tegumoekategooria e geenus 52–55, 490, 658

tegumoekategooria liikmete tunnusmorfeemid 190–192

tegumood vt tegumoekategooria

- tegusõna e verb 4, 478–501, 505–508,
 511, 518–520, 525, 527–547,
 601–606, 617, 620, 623–627,
 662–669, 706–716, 723, vt ka
 pöörsõna
 tehiskeelenimi 773
 tehniline osund 782
 tekst 471
 tekstikohased vormelid 661
 tekstiseoste väljendamine lauses 562,
 630–646
 te-mitmus 162
 te-mitmuse vormid 213
 temporaaladpositsioon vt ajakaassõ-
 na
 temporaaladverb vt ajamäärsõna
 temporaaladverbiaal vt ajamäärus
 temporaalne koordinatsioon vt ajali-
 ne rinnastus
 temporaalne proadverb 10
 tempus vt ajakategooria
 teonimi 324, 330, 387, 683, 692
 teonimi liitsõna täiendosana 324
 teosubstantiiv ehk substantiivne si-
 tuatsioonisõna 324
 terminaalne liide 455
 terminatiiv vt rajav kääne
 -ti (-di) (määrsõnaliide) 410, 458
 -ti (nimisõnaliide) vt -i
 tikksulud 795
 tingimus 526, 593
 tingimuslause e tingimusmääruslau-
 se e konditsionaal(adverbiaal)-
 lause 497, 620, 655, 672, 717,
 741
 tingimusmäärus e konditsionaalad-
 verbiaal 497, 551
 tingimusmääruslause vt tingimuslau-
 se
 tingiv kõneviis e konditsionaal 61,
 179, 496, 498, 618, 620, 626,
 716, 730, 741, 745
 -tle- (-tele-) (verbiliide) 303
 toimumisaega väljendav määrus 533
 topik 578
 torminimi 773
 totaalne sihitisekäändeline määrus
 539, 543
 totaalobjekt vt täissihitis
 totaalpredikatiiv vt täisöeldistäide
 totaalsubjekt vt täisalus
 traditsiooni põhimõte vt ajalooline
 põhimõte
 transitiivlause 473, 505
 transitiivne e sihiline verb 504, 505
 transkriptsioon vt fonoloogiline
 transkriptsioon, morfonoloogili-
 ne transkriptsioon
 translatiiv vt saav kääne
 trigraaf 760, 763
 -ts (nimisõnaliide) 386–387
 -tse- (verbiliide) 304–305
 -tsi (määrsõnaliide) 460
 tsitaadikatkestusmärk 793
 tsitaat 579
 -tu (omadussõnaliide) 423–427
 tud-kesksõna vt tut-kesksõna
 tud-tarind 663, 689, 690
 tugevneva astmemuutuse reeglid 122
 tugevneva laadimuutuse reeglid 122
 tugevneva pikkusmuutuse reegel 122
 tugevneva vältemuutuse reegel 122
 tulemussihitis 505
 tuletis e derivaat 258
 tuletise sõnaliik 266
 tuletus e derivatsioon 251, 258
 tuletusalus 258
 tuletusliide vt liide
 tuletustüvi 258, 259
 tuleviku väljendamine 493, 625, 684
 tundeavaldused (vormelid) 661
 tundmatus e indefiniitsus 475, 629–
 631, 634
 tunnus 17, 90

- tunnusmorfeem 90, 149–202
- tuntus e definiitsus 475, 565, 629–631, 634
- tut*-kesksõna e *tud*-kesksõna 47, 174, 490, 492–494, 584, 608, 663, 689, 690
- tõenäosushinnang e tõeväärtushinnang e episteemiline modaalsus 500, 562, 623, 625, 627
- tõesus 705, 707, 709, vt ka tõenäosushinnang
- tõeväärtushinnang vt tõenäosushinnang
- tähe kujuteisend 763
- tähepaaride sagedus 767
- täht 763
- tähtede kirjutamine konsonantjärjendis 766
- tähtede sagedus 767
- täiend e atribuut 473, 570–582, 600, 653, 668, 670, 682, 689, 692, 694
- täiendlause e atribuutlause 572–705
- täisalus e totaalsubjekt 502–504, 656, 658
- täislause 477, 561, 661
- täisminevik e perfekt 57, 187, 491
- täismineviku vormide moodustamine 236
- täisparadigma 75
- täissihitis e totaalobjekt 505–510, 596
- täistähenduslik e autosemantiline sõna 2
- täisvastus 603
- täisöeldistide e totaalpredikatiiv 511–515
- täpsustusjätk 633
- täpsustuslisand 578–580
- tühik e sõnavahe 758
- tüvekorusega sõna ehk reduplikatiiv 450
- tüvelihminevik 185, 186
- tüvemitmus 163, 164
- tüvereegliid 96
- tüvesisseütlev 157
- tüvevaheldus 104–107
- tüveülivõrre 201, 202
- tüvi 90, 253
- tüviallomorfide liigid 106
- tüvimorfeem 90, 104–148
- tüüpiline nimemall 772, 773
- tüüpiline pealkirjamall 772, 774
- u (deminutiivne nimisõnaliide) 395
- u (nimisõnaliide) 388
- u- (deminutiivne omadussõnaliide) 439
- u- (verbiliide) 289–290, 298
- umbisik 489, 503, 658
- umbisikuline tegumood e impersonaal 54, 192, 489, 490, 650
- umbisikulise tegumoe kindla kõnevii-
si olevikuvorm 225
- umbmäärane asesõna e indefiniitpro-
noomen 9, 514, 573, 631, 748
- unikaaltüvi 253, 293, 299
- (u)r (omadussõnaliide) 445
- us (-dus) (nimisõnaliide) 335–336, 360
- uus kirjaviis 763
- v (omadussõnaliide) 446, 447
- vaba laiend 472, 478, 516, 532, 533, 535, 537, 538, 543, 544, 662, 670, 683, 688, 693
- vaba tüvi 253
- vaegfraas 596, 597, 599
- vaegisikuline lause 503, 656, 658
- vaegküsilause 613
- vaeglause 477, 503, 561, 565, 612, 613, 630, 636, 656–661, 698, 714

- vaegmuutelisus 2
 vaegomadussõna 2, 6, 572, 575
 vaegpealause 714
 vaegpõimlause 698
 vaegpöördelised modaalverbid 481
 vaegpöördelisus 51
 vaheldusmallid 99
 vahemärgistus vt kirjavahemärgistus
 vahemärk vt kirjavahemärk
 vahend 474, 523, 526, 593
 vahendatud käsk 617
 vahendimäärus e instrumentaalad-
 verbiaal 516, 523
 vahendit või abinõu väljendav kaas-
 sõna 12
vaid 559, 567, 620, 650, 652, 698
 valdaja 474, 503, 517–521, 526, 593
 valdajamäärus e habitiivadverbiaal
 516, 517–521, 658
 valdajat väljendav kaassõna 12
 valents 478
 valikküsilause e alternatiivküsilause
 611, 612, 711, 713
 vana kirjaviis 763
vast 556, 627
 vastandav kõrvutuslause 736
 vastandav rinnastus e adversatiivne
 koordinaatsioon 632, 650, 652,
 696, 698, 703
 vastastikune asendus vt retsiprookne
 asendus
 vastastikune asesõna e retsiprook-
 pronoomen 9, 637
 vastus valikküsilausele 612
vat-infinitiiv vt *vat*-tegevusnimi
vat-tarind 511, 525, 663, 675
vat-tegevusnimi e *vat*-infinitiiv 39,
 481
veel 559, 566, 586, 603, 604, 627, 719
-vel, *-vele* (*-vil*, *-vile*) (määrsõnaliide)
 465, 466
 verb vt tegusõna
 verbaalne lauseliige 473
 verbi ajavormid 491–495, 534, 684,
 715, 720, 723
 verbi deskriptiivne tähendus 308
 verbifraas 472
 verbi frekventatiivne tähendus 289,
 294, 299
 verbi kausatiivne tähendus 277
 verbi kontinuatiivne tähendus 276,
 304
 verbi lihtvorm 479
 verbi liitvorm 479, 491–494, 500, 547,
 689
 verbi momentaanne tähendus 306
 verbimoodustus 270–308
 verbi passiivne tähendus 289
 verbi perifrastiline vorm 75, 479,
 490–494, 500, 673, 684, 685,
 689
 verbi reflektiivne ehk enesekohane
 tähendus 289
 verbi retsiprookne tähendus 299
 verbita vaeglause 620, 656–660
 verbi translatiivne tähendus 289,
 291, 296
 verbituletus 274
 vestlussituatsioon vt suhtlussituat-
 sioon
 viis 593
 viisakus 603, vt ka kõneetikett
 viisi- ja seisundikaassõna 12
 viisi- ja seisundimäärsõna 8
 viisi ja seisundi proadverb 10
 viisilause e viisimääruslause 717,
 729–733
 viisimäärsõna 8, 544, 591
 viisimäärus 516, 523, 544, 584, 590
 viisimääruslause vt viisilause
 viisiütlev kääne e instruktiiv 23, 34,
 158, 211, 467, 544

viiteseos 565, 568, 634–646, 664–667,
 670, 672, 675, 676, 688–690,
 693, 704, 718, 720, 745, 748
v-kesksõna 46, 173, 663, 689–690
 vokaalfoneemid 81
 vokaali grafovaste 765
 vokaalitäht 763
 vokaal-konsonantkiri 763
 vokaalmitmus 163, 164
 vokaalmitmuse vormid 213
 vormel e kinnislause e püsiühendi-
 line lause 616, 618, 619, 660,
 661
 vormilt markeerimata eeslisand 580
 vormimoodustusreeglid 98
 vorming 758
 vormitüvi 92
 vormiõpetus e morfoloogia 16
 -(V)r (nimisõnaliide) 371–372
v-tarind 663, 689–690
või 556, 567, 612, 651, 652, 703, 753
 võimalikkus 618, 619, 625
 võimalikkushinnang 625
 -*võitu* 448
 võrdlus 544, 585–591, vt ka kompa-
 ratsioon
 võrdluskategooria e komparatsiooni-
 kategooria vt komparatsioon
 võrdlussõna 18, 66–68
 võrdlussõnade loendid 250
 võrdlussõna paradigma 76
 võrdlussõna tunnusmorfeemid 198–
 202
 võrdlussõna vormisüntees 238–241
 võrdlustarind 585, 586
 võrdsusgradatsioon 585
 võõrsõnatäht 763
 võõrtäht 763
 väide 609, 610, 616, 617, 619
 väitlause e deklaratiivlause 610, 615,
 620, 621, 705, 711, 716

valde 85, 88
 väliskohakäänded 27, 517, 525, 526
 väliskohakäändelised sõnad 71
 välistav asendus 645
 väljendusplaan 755, 758
 väljendverb 482, 529
 vältemuutus 118, 121, 122
 väärtushinnang 562, 623, 628

õigekiri e ortograafia 754, 756, 758
 õigekirja ajaloosuhe 761
 õigekirja fooniline rööpsüsteem vt te-
 gelik häälikuõpetus
 õigekirja tasandisuhted 761

ära 483, 487, 506, 602
 äride ja söomakohtade nimed 775

öeldis e grammatiline predikaat 473–
 476, 478–501, 504, 647, 655–
 658, 672

öeldise ellips 654, 655
 öeldise leksikaalsed kategooriad 485–
 487

öeldise ühildumine alusega 489

öeldiste rinnastus 647, 655

öeldistäide e predikatiiv 473, 478,
 489, 503, 511–515, 545, 572,
 622, 657, 669, 676, 688–690

öeldistäitelause e predikatiivlause
 705

öeldistäite ühildumine alusega 515,
 670

ühe- 588

ühendav e kopulatiivne rinnastus
 638, 648–650, 652

ühendsidesõna 566

- ühendverb 270–272, 334, 483, 529, 684
- ühepoolne mõttekriips 792
- ühepoolsed lausemärgid 782
- ühiknimisõna 599
- ühildumine e kongruents 472, 489, 502, 515, 549, 572, 573, 581, 595–597, 634–646, 670, 675
- ühildumine arvus 489, 502, 515, 549, 573, 575, 581, 595–597, 675
- ühildumine isikus 489, 502
- ühildumine käändes 572, 573, 581, 595–597, 675
- üksikverb 479
- üksisjutumärgid 794
- ülakoma e apostroof 796
- üldaeg 495
- üldeitav lause e üldeituslause 602–604
- üldeitav täislause 604
- üldeitav vastuslause 603, 612
- üldeitus 602–604, 606, 607
- üldeituslause vt üldeitav lause
- ülderiküsilause 611, 612
- üldisik 490, 503, 636
- üldisikuline lause 657
- üldkasutatavaid lühendeid 787
- üldkategoriaalne tähendus 2
- üldküsilause 556, 611, vt ka üldküsimus
- üldküsimus 603, 606
- üldlaiend 473, 554–560, 583, 590, 623–628, 741
- üldminevik e preteeritum 58, 189, 491, 494
- üldmineviku vormide moodustamine 236
- ülekandelise tähendusega ühend 778
- ülimussuurtäht 770, 776
- ülivõrde tüvi 92, 202
- ülivõrre e superlatiiv 66, 201, 202, 241, 585, 587, 591
- ümarsulud 795
- ürituste nimetamine 773, 774
- üte 554, 565, 659
- üttekoma 789
- üttelause 659

LÜHENDID

Abess	abessiiv ehk ilmaütlev kääne
Abl	ablatiiv ehk alaltütlev kääne
Ad	adessiiv ehk alalütlev kääne
Af	afirmatiiv ehk jaatav kõneliik
All	allatiiv ehk alaleütlev kääne
El	elatiiv ehk seestütlev kääne
Ess	essiiv ehk olev kääne
G	genitiiv ehk omastav kääne
Ger	gerundiiv ehk <i>tes</i> -vorm
Ill	illatiiv ehk sisseütlev kääne
Illüh	lühike illatiivi vorm
Imp	imperatiiv ehk käskiv kõneviis
In	inessiiv ehk seesütlev kääne
Ind	indikatiiv ehk kindel kõneviis
Inf	infinitiiv ehk <i>ta</i> -tegevusnimi
Instr	instruktiiv ehk viisiütlev kääne
Ip _f	imperfekt ehk lihtminevik
Ip _f _s	<i>s</i> -imperfekt
Ip _f _v	vokaalimperfekt
Ips	impersonaal ehk umbisikuline tegumood
Jss	jussiiv ehk möönev kõneviis
Knd	konditsionaal ehk tingiv kõneviis
Kom	komitatiiv ehk kaasaütlev kääne
Kpv	komparatiiv ehk keskvärre
Kvt	kvotatiiv ehk kaudne kõneviis
Lat	latiiv
Lok	lokatiiv
N	nominatiiv ehk nimetav kääne
Ng	negatiiv ehk eitav kõneliik
P	partitiiv ehk osastav kääne
Pf	perfekt ehk täisminevik
Pl	pluural ehk mitmus
Pl1	mitmuse 1. pööre
Pl2	mitmuse 2. pööre
Pl3	mitmuse 3. pööre
Pl _i	<i>i</i> -mitmus
Pl _R	tüvemitmus
Pl _{te}	<i>te</i> -mitmus
Pl _v	vokaalmitmus
Ppf	pluskvamperfekt ehk enneminevik
Pr	preesens ehk olevik
Ps	personaal ehk isikuline tegumood

Psv	positiiv ehk algvõrre
Pt	preteeritum ehk (üld)minevik
Ptliht	preteeritumi lihtvorm
Ptliit	preteeritumi liitvorm
Pts	partitsiip ehk kesksõna
Sep	separatiiv
Sg	singular ehk ainsus
Sg1	ainsuse 1. pööre
Sg2	ainsuse 2. pööre
Sg3	ainsuse 3. pööre
Spv	superlatiiv ehk ülivõrre
Spvliht	superlatiivi lihtvorm
Spvliit	superlatiivi liitvorm
Sup	supiin ehk <i>ma</i> -tegevusnimi
Trl	translatiiv ehk saav kääne
Trm	terminatiiv ehk rajav kääne

TÜVETÄHISTUSSÜMBOLID

R	tüvi
R _{ill}	illatiivitüvi
R _{ipf}	imperfektitüvi
XR _{ipf}	astmevahelduseta tüve imperfektitüvi
NR _{ipf}	astmevaheldusliku tüve nõrgaastmeline imperfektitüvi
TR _{ipf}	astmevaheldusliku tüve tugevaastmeline imperfektitüvi
R _{pl}	mitmusetüvi
XR _{pl}	astmevahelduseta tüve mitmusetüvi
NR _{pl}	astmevaheldusliku tüve nõrgaastmeline mitmusetüvi
TR _{pl}	astmevaheldusliku tüve tugevaastmeline mitmusetüvi
?R _{pl}	astmevaheldusliku tüve täpsustamist vajava astmega mitmusetüvi
R _{spv}	superlatiivitüvi
LR	lemmatüvi
MR	muudetüvi
M'R	lühenenud muudetüvi
TR	tugevaastmeline tüvi
NR	nõrgaastmeline tüvi
SR	supletiivne tüvi
XXR	vahelduseta tüvi
XLR	astmevahelduseta lõpuvaheldusliku tüve lemmatüvi
XMR	astmevahelduseta lõpuvaheldusliku tüve muudetüvi
XM'R	astmevahelduseta lõpuvaheldusliku tüve lühenenud muudetüvi

TXR	astmevaheldusliku lõpuvahelduseta tüve tugevaastmeline variant
NXR	astmevaheldusliku lõpuvahelduseta tüve nõrgaastmeline variant
TLR	astme- ja lõpuvaheldusliku tüve tugevaastmeline lemmatüvi
NLR	astme- ja lõpuvaheldusliku tüve nõrgaastmeline lemmatüvi
?LR	astme- ja lõpuvaheldusliku tüve määramata astmes lemmatüvi
TMR	astme- ja lõpuvaheldusliku tüve tugevaastmeline muutetüvi
NMR	astme- ja lõpuvaheldusliku tüve nõrgaastmeline muutetüvi
TM'R	astme- ja lõpuvaheldusliku tüve tugevaastmeline lühenenud muutetüvi
NM'R	astme- ja lõpuvaheldusliku tüve nõrgaastmeline lühenenud muutetüvi

MUUD SÜMBOLID

AVM	astmevaheldusmall
FVM	formatiivide vaheldusmall
LVM	lõpuvaheldusmall
RG-nvm	nõrgeneva vältemuutuse reegel
RG-npm	nõrgeneva pikkusmuutuse reegel
RG-nlm	nõrgeneva laadimuutuse reegel
RG-tvm	tugevneva vältemuutuse reegel
RG-tpm	tugevneva pikkusmuutuse reegel
RG-tlm	tugevneva laadimuutuse reegel
C	konsonant
D	diftong
H	heliline konsonant
K	klusiil
V	vokaal
VR	tüve lõpuvokaal
Vipf	imperfektitüve lõpuvokaal
Vpl	mitmusetüve lõpuvokaal
Vspv	superlatiivitüve lõpuvokaal
ˈ	a) (vormimoodustuses) kerge aktsent ehk I ja II välde
ˈ	b) (sõnamoodustuses) pearõhk
ˈ	raske aktsent ehk III välde
.	punkt vokaalimärgi järel märgib pearõhulist silpi
:	kaksikpunkt vokaalimärgi järel märgib kaasarõhulist silpi
ˈ	vertikaalkriips tähemärgi järel märgib palataliseeritud foneemi

-	horisontaalkriips tähemärgi kohal märgib pikka foneemi
→	protsessireegli toimimissuund
⇐	tuvastus- ehk valikureegli toimimissuund
...	reeglialuse järjendi positsioon fonoloogilises kontekstis
//	kalkkriipsude vahel esitatakse tüve fonoloogilis-derivatiivne kirjeldus
(:')	(reeglites) märgib välteteisendust
+	a) (vormimallides) märgib morfeemide aglutinatiivset liitumist
	b) (sõnamoodustuses) märgib moodustusosade liitumist
-	a) (vormimallides) märgib morfeemide fusiivset liitumist
	b) (sõnamoodustuses) märgib tüve (~ sõna) struktuurilist liigendust
/	märgib morfeemide (või tüvede) piiri
#	morfeemipiir
Ø	a) nullallomorf või nullformatiiv
	b) (tüvemuutusreeglites) positsioon, kuhu lisandub või kust on kadunud mõni foneem
*	vale, ebasobiv keelend
~	alternatiivsed üksused
=	samatähenduslikud keelendid
‘ ’	keelendi tähendus

SISUKORD

Eessõna	5
I. MORFOLOOGIA	9
Sõnaliik	11
Sõna	11
Sõnaliigi mõistest	14
Eesti keele sõnaliikide süsteem	18
Verb	19
Substantiiv	20
Adjektiiv	20
Numeraal	22
Adverb	23
Pronoomen	26
Proadverb	32
Afiksaaladverb	33
Adpositsioon	33
Modaaladverb	39
Konjunktsioon	40
Interjektsioon	41
Morfoloogilised kategooriad	42
Morfoloogia objekt	42
Morfoloogilise kategooria mõistest	44
Eesti keele morfoloogilised sõnaklassid	46
Eesti keele morfoloogiliste kategooriate süsteem	48
Käändsõna	48
Käandekategooria	48
Eesti keele käanete süsteem	48
Abstraktsed käänded	52
Kohakäänded	54
Ülejäänud käänded	59
Arvukategooria	61
Pöörd sõna	63
Infiniitvormid	64
Infinitiivid	64
Supiini vormid	65
Partitsiibid	66
Gerundiiv	69

Pöördekategooria	69
Tegumoe kategooria	72
Ajakategooria	74
Kõneviisikategooria	80
Kõneliigikategooria	84
Võrdlussõna	84
Kohakäändesõna	87
Morfoloogiline paradigma	91
Kirjandust sõnaliikide ja morfoloogiliste kategooriate kohta	99
Vormimoodustus	102
Morfonoloogiline transkriptsioon	102
Segmentaalfoneemid	102
Vokaalfoneemid	103
Konsonantfoneemid	105
Suprasegmentaalsed nähtused	110
Kirjandust morfonoloogilise transkriptsiooni osa juurde	116
Sissejuhatuse vormimoodustusse	119
Vormimoodustuse põhiüksused	119
Morfoloogilised reeglid	121
Aktiivne ja passiivne morfoloogia	125
Morfoloogiakirjelduse ülesehitus	128
Tüvimorfeem	129
Tüvevaheldused	129
Algvormide fonoloogilis-derivatiivne liigitus	132
Algvormi morfoloogiliselt olulised tunnused	132
Algvormide klassifikatsioon	135
Käändsõnade fonoloogilis-derivatiivne liigitus	136
Pöördsõnade fonoloogilis-derivatiivne liigitus	141
Tüve astmevaheldus	144
Astmevahelduse mõiste	144
Astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid	146
Käändsõna astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid	146
Pöördsõna astmevahelduslikkuse tuvastamise reeglid	148
Astmemuutus	150
Astmemuutuse liigid	150
Astmemuutusreeglid	152
Astmemuutuse suund	152
Nõrgeneva astmemuutuse reeglid	153
Tugevneva astmemuutuse reeglid	157
Astmemuutuse valikureeglid	160
Käändsõna astmemuutuse valikureeglid	160
Pöördsõna astmemuutuse valikureeglid	162

Astmevaheldusmallid	163
Käändsõna astmevaheldusmallid	163
Käändsõna astmevaheldusmalli valikureeglid	165
Pöördsõna astmevaheldusmallid	167
Pöördsõna astmevaheldusmalli valikureeglid	168
Astmevahelduse analoogiareeglid	169
Käändsõna astmevahelduse analoogiareeglid	169
Pöördsõna astmevahelduse analoogiareeglid	170
Tüve lõpuvaheldus	172
Lõpuvahelduse mõiste	172
Lõpuvahelduslikkuse tuvastamise reeglid	173
Käändsõna lõpuvahelduslikkuse tuvastamise reeglid	173
Pöördsõna lõpuvahelduslikkuse tuvastamise reeglid	174
Lõpumuutus	175
Lõpumuutuse liigid	175
Käändsõna lõpumuutusreeglid	175
Käändsõna lõpumuutuse valikureeglid	177
Pöördsõna lõpumuutusreeglid	184
Pöördsõna lõpumuutuse valikureeglid	184
Lõpuvaheldusmallid	185
Käändsõna lõpuvaheldusmallid	186
Käändsõna lõpuvaheldusmalli valikureeglid	187
Pöördsõna lõpuvaheldusmallid	189
Pöördsõna lõpuvaheldusmalli valikureeglid	190
Lõpuvahelduse analoogiareeglid	191
Käändsõna lõpuvahelduse analoogiareeglid	191
Pöördsõna lõpuvahelduse analoogiareeglid	192
 Tunnusmorfeemid	 194
Käändsõna tunnusmorfeemid	194
Üldiseloostus ja morfotaktika	194
Käändekategooria	195
Nominatiiv	195
Genitiiv	195
Partitiiv	196
Illatiiv	199
Inessiiv	202
Elatiiv	202
Allatiiv	202
Adessiiv	203
Ablatiiv	203
Translatiiv	203
Terminatiiv	203
Essiiv	203
Abessiiv	204
Komitatiiv	204
Instruktiiv	204

Arvukategooria	204
Ainsus	204
Mitmus	205
Mitmuse liigid	205
<i>te</i> -mitmus	206
Vokaalmitmus	208
Käändsõna formatiivid	214
Formatiivide vaheldusmallide valikureeglid	217
 Pöörd sõna tunnusmorfeemid	 223
Üldiseloostus ja morfotaktika	223
Infiniitsed vormid	227
<i>ta</i> -infinitiiv	227
Gerundiiv	229
Supiin	229
Partitsiibid	230
Pöörde kategooria	231
Ainsuse 1. pööre	231
Ainsuse 2. pööre	231
Ainsuse 3. pööre	232
Mitmuse 1. pööre	232
Mitmuse 2. pööre	233
Mitmuse 3. pööre	233
Kõneviisikategooria	233
Indikatiiv	235
Konditsionaal	235
Imperatiiv	235
Kvotatiiv	236
Jussiiv	236
Ajakategooria	237
Olevik	238
Lihtminevik	238
Täisminevik	241
Enneminevik	241
Üldminevik	241
Tegumoe kategooria	242
Personaal	243
Impersonaal	243
Kõneliigikategooria	246
Jaataav kõneliik	246
Eitav kõneliik	246
Pöörd sõna formatiivid	247
Formatiivide vaheldusmallide valikureeglid	250
 Võrdlussõna tunnusmorfeemid ja formatiivid	 253
Üldiseloostus ja morfotaktika	253

Võrdlusastmed	254
Positiiv	254
Komparatiiv	254
Superlatiiv	254
Vormisüntees	258
Käändsõna vormisüntees	261
Käändsõna põhivormide süntees	261
Ainsuse nominatiiv	261
Ainsuse genitiiv	263
Ainsuse partitiiv	265
Ainsuse lühike sisseütlev	270
Mitmuse genitiiv	272
Mitmuse partitiiv	277
Instruktiiv	281
Käändsõna paradigma süntees	285
Ebaregulaarsete käändsõnade vormisüntees	291
Pöördõna vormisüntees	297
Pöördõna põhivormide süntees	297
Supiin	297
<i>ta</i> -infinitiiv	299
Indikatiivi oleviku ainsuse 3. pööre	300
Indikatiivi impersonaali olevikuvorm	302
Pöördõna põhiparadigma süntees	305
Ebaregulaarsete pöördõnade vormisüntees	310
Pöördõna liitvormide süntees	322
Liitajavormid	322
Eitusvormid	323
Võrdlussõna vormisüntees	326
Positiiv	327
Komparatiiv	327
Superlatiiv	328
Morfonoloogilised teisendusreeglid tüve ja formatiivi piiril	329
Näidisparadigmad ja loendid	333
Aktiivse morfoloogia näidisparadigmad	333
1. Käändsõnade näidisparadigmad	333
2. Pöördõnade näidisparadigmad	344
3. Võrdlussõnade näidisparadigmad	349
Passiivse morfoloogia loendid	351
1. Käändsõnade loendid	351
2. Pöördõnade loendid	387
3. Võrdlussõnade loendid	396
Kirjandust vormimoodustuse juurde	400

II. SÕNAMOODUSTUS	405
Sissejuhatus	407
1. Mis on sõnamoodustus. Sõnamoodustusviisid	407
2. Moodustusosade liigid	408
Tüvi	408
Tuletusliide	409
Siirdealad	410
Morfotaktika	411
3. Liitmine	411
4. Tuletus	412
4.1. Tuletustüvi	413
4.2. Liide	413
Mõistesisu muutev funktsioon	414
Modifitseeriv funktsioon	416
Grammatiline funktsioon	416
Liide, sõna ja sõnaliik	417
Liidete asend	419
5. Konversioon	419
6. Morfofonoloogilised nähtused	420
Alustüve varieerumine	421
Häälikute kattumine	422
Liite pikkuse varieerumine	422
Kirjandust sissejuhatuseks sõnamoodustusse	423
Verbimoodustus	424
Liitverbid	424
Puhtliitverbid	424
Liitvälised tuletised	425
Noomeni ja verbi liitumine	425
Verbituletus	426
1. Diakrooniline ja sünkrooniline analüüs	426
2. Verbisufiksitate tähendusest	427
- <i>ta</i> - (- <i>da</i> -)	429
Tähendus	429
Vorm	432
- <i>sta</i> -	434
Tähendus	434
Vorm	435
<i>ta</i> - ja <i>sta</i> -liite vahetamine	436
- <i>nda</i> -	436
Tähendus	436
Vorm	437

<i>-lda-</i>	438
Tähendus	438
Vorm	438
<i>-t-</i>	438
<i>-rda-</i>	439
Tähendus	439
Vorm	439
<i>-u-</i>	439
Tähendus	439
Vorm	442
<i>-du-</i>	442
Tähendus	442
Vorm	443
<i>-bu-, -bi-</i>	443
<i>-i-</i>	443
Tähendus	443
Vorm	444
<i>-ki-, -gi-, -ku-, -gu-</i>	444
<i>-ne-</i>	444
Tähendus	444
Vorm	444
<i>u-</i> ja <i>ne-</i> liite vahetõke	446
<i>-le-</i>	447
Tähendus	447
Vorm	449
<i>-skle- (-skele)</i>	449
<i>-dle-</i>	450
<i>-tle- (-tele-)</i>	450
<i>-tse-</i>	450
Tähendus	451
Vorm	452
<i>-ata- (-ahta-)</i>	453
Tähendus	453
Vorm	454
<i>-ise-</i>	455
Tähendus	455
Vorm	455
Kirjandust verbimoodustuse kohta	456

Substantiivimoodustus	457
------------------------------	-----

Liitsubstantiivid	457
--------------------------	-----

Determinatiivsed liitsubstantiivid	457
---	-----

1. Substantiivne täiendosa	458
1.1. Täiendosa ainsuse nominatiivis	458
1.2. Täiendosa ainsuse genitiivis	459
1.3 Genitiivse ja nominatiivse täiendosa suhe	462
1.4. Täiendosa mitmuse genitiivis	463
1.5. Täiendosa mõnes muus käändes	464
1.6. Mittekäändevormis täiendosa	465
2. Adjektiivne täiendosa	466
3. Täiendosaks pronoomen	469
4. Täiendosaks numeraal	470
5. Täiendosaks tegevust märkiv tüvi või verbivorm	470
5.1. Täiendosaks tegevust märkiv juurmorfeem	470
5.2. Täiendosaks teonime tüvi	471
5.3. Täiendosaks verbivorm	472
6. Täiendosaks partikkel	473
7. Muid täiendosi	474
Kopulatiivsed liitsubstantiivid	476
Substantiivituletus	477
Sufikstuletus	477
-mine : -mise	477
Tähendus	477
Vorm	478
-ja : -ja	479
Tähendus	479
Vorm	482
-us : -use (-dus : -duse)	483
Tähendus	483
Vorm	489
-lane : -lase	490
Tähendus	490
Vorm	493
-kas : -ka	494
Tähendus	494
Vorm	496
-kond : -konna	497
Tähendus	497
Vorm	499
-stik : -stiku	499
Tähendus	499
Vorm	501
-ke(ne) : -kese	501
Tähendus	501
Vorm	502

<i>-line</i> : <i>-lise</i>	502
Tähendus	503
Vorm	504
<i>-e</i> : <i>-e</i>	504
Tähendus	504
Vorm	506
<i>-nna</i> : <i>-nna</i>	507
Tähendus	507
Vorm	508
<i>-tar</i> : <i>-tari</i>	509
Tähendus	509
Vorm	509
<i>-i</i> : <i>-i</i>	510
Tähendus	510
Vorm	511
<i>-la</i> : <i>-la</i>	511
Tähendus	511
Vorm	512
<i>-lus</i> : <i>-luse</i>	513
Tähendus	513
Vorm	514
<i>k-sarja liited</i>	515
<i>-ik</i> : <i>-iku</i>	516
Tähendus	516
Vorm	518
<i>-k</i> : <i>-ku, -ki</i>	519
Tähendus	519
Vorm	520
<i>-nik</i> : <i>-niku</i>	521
Tähendus	521
Vorm	521
<i>-mik</i> : <i>-miku</i>	522
Tähendus	522
Vorm	523
<i>-ndik</i> : <i>-ndiku</i>	523
<i>-(V)r</i> : <i>-(V)ri, -ru</i>	524
Tähendus	524
Vorm	527
<i>-ndus</i> : <i>-nduse</i>	527
Tähendus	527
Vorm	528
<i>-is</i> : <i>-ise</i>	529
Tähendus	529
Vorm	530

<i>-mus : -muse</i>	531
Tähendus	531
Vorm	532
<i>-nd : -ndi</i>	532
Tähendus	532
Vorm	533
<i>-e : -me</i>	534
Tähendus	534
Vorm	535
<i>-ng : -ngu</i>	536
Tähendus	536
Vorm	537
<i>-(a)m : -(a)mi</i>	538
Tähendus	538
Vorm	540
<i>-ts : -tsa, -tsi</i>	540
Tähendus	540
Vorm	541
<i>-u : -u (deverbaalid)</i>	542
Tähendus	542
Vorm	542
<i>-(i)stu : -(i)stu</i>	543
Tähendus	543
Vorm	544
<i>-(a)rd : -(a)rdi</i>	544
Tähendus	544
Vorm	545
<i>-el : -li, -la</i>	546
Tähendus	546
Vorm	546
<i>-al : -ali</i>	547
<i>-mu : -mu</i>	547
Tähendus	547
Vorm	547
<i>-u : -u (deminutiivid)</i>	548
<i>-sk : -ski</i>	548
<i>-ne : -se</i>	548
<i>-jas : -ja</i>	548
Prefikstuletus	549
<i>Eba-</i>	549
<i>Mitte-</i>	549
Võõrprefiks	551
Kirjandust substantiivimoodustuse kohta	554

Adjektiivimoodustus	557
Liitadjektiivid	557
Determinatiivsed liitadjektiivid	557
1. Täiendosaks substantiiv	558
2. Täiendosaks adjektiiv	561
3. Täiendosaks muud liiki sõna	562
4. Põhiosaks partitsiip	563
Kopulatiivsed liitadjektiivid	563
Adjektiivituletus	564
-ne : -se	565
Tähendus	565
Vorm	569
-line : -lise	570
Tähendus	570
Vorm	573
-lik : -liku	574
Tähendus	574
Vorm	577
-tu : -tu	579
Tähendus	579
Vorm	583
-kas : -ka	584
Tähendus	584
Vorm	586
-jas : ja	587
Tähendus	587
Vorm	588
-mine : -mise	589
Tähendus	589
Vorm	590
-ke(ne) : -kese	590
-ik : -iku	591
-lane : -lase	592
-ldane : -ldase	592
-s : -nda	593
-(C)(V)s : -sa (-se, -a, -(C)a)	593
-(u)r : -(u)ra	594
-v : -va	595
Prefiksadjektiivid	595
Kirjandust adjektiivimoodustuse kohta	596

Adverbimoodustus	597
Liitadverbid	597
Kindlad liitadverbid	597
Ebakindlad liitadverbid	598
Adverbituletus	598
<i>-lt</i>	599
Tähendus ja seos adjektiividega	599
Vorm	601
<i>-sti</i>	602
Tähendus	602
Vorm	603
<i>-misi</i>	603
<i>-ti (-di)</i>	604
Tähendus	604
Vorm	605
<i>-tsi</i>	605
Tähendus	605
Vorm	607
<i>-kesi</i>	607
<i>-li</i>	608
<i>-kil, -kile (-gil, -gile)</i>	609
<i>-vel, -vele (-vil, -vile)</i>	609
<i>-ldasa</i>	611
<i>-si</i>	611
<i>-kuti</i>	612
<i>-stikku</i>	612
Kirjandust adverbimoodustuse kohta	613
SISUJUHT	614
I KÖITES KASUTATUD LÜHENDID JA SÜMBOLID	644
SISUKORD	649